Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VORE GAMLE TROPEKOLONIER

VORE GAMLE TROPEKOLONIER

VED

GUNNAR OLSEN · KAMMA STRUWE

AAGE RASCH · GEORG NØRREGAARD · JENS BRO-JØRGENSEN

JENS VIBÆK · FRIDLEV SKRUBBELTRANG

UNDER REDAKTION AF

JOHANNES BRØNDSTED

ILLUSTRERET AF IB ANDERSEN OG MADS STAGE

I

DANSK OSTINDIEN · GULDKYSTEN

WESTERMANN

Copyright 1952 by

WESTERMANNS FORLAG

COPENHAGEN

DANSK OSTINDIEN

1616–1732

DE OSTINDISKE KOMPAGNIERS HANDEL PAA INDIEN

AF

GUNNAR OLSEN

INDHOLD

DANSK OSTINDIEN 1616–1732

Af Gunnar Olsen

Europa og Indien 3
Det danske ostindiske kompagni 20
Ove Gjeddes ekspedition 25
Paa Ceylon 33
I Tranquebar 37
Hjemrejsen 45
Kompagniet 1621–1643 48
Willum Leyels tid 1643–1648 73
De stille aar 1648–1669 93
Det nye kompagni 1668–1687 99
Stortiden 111
Tilbagegang 122
Opløsning 134

DANSK OSTINDIEN 1732–1776

Af Kamma Struwe

Situationen i Indien og Danmark 143
Dansk asiatisk kompagnis oprettelse 150
Kompagniets første periode 157
Dagligt liv i Tranquebar 176
Malabarkysten 186
Den dansk-halleske mission i Tranquebar . . . 198
Kinahandelen 208
Oprør i Tranquebar 1752–1753 217
Bengalen 227
Tranquebar efter 1753 244
Nicobarerne 261
Opgør i København 1765–1776 266

DANSK OSTINDIEN 1777–1845

Af Aage Rasch

Staten overtager kolonierne 275
Befolkning og landbrug 279
Handelen indtil 1808 288
Finansforvaltningen 310
Administrationen 317
Embedsmændene 332
Indre begivenheder i Tranquebar 339
Indre begivenheder i Frederiksnagore 358
Forholdet til andre magter i Indien 365
Nicobarerne 375
Besættelsen 1808–15 og tilstanden efter krigen . 381
Administration og finanser efter 1815 389
Indre begivenheder efter 1815 398
Salget af fastlandskolonierne 406
Det sidste forsøg paa Nicobarerne 410
Dansk dagligliv i Indien 418

DE DANSKE ETABLISSEMENTER PAA GUINEAKYSTEN

Af Georg Nørregaard

Guldkysten 431
Den dansk–svenske konkurrence 436
Glückstadtkompagniet 448
Frederiksberg fort 454
Fetuerne 459
Accra og Christiansborg fort 465
Det vestindisk-guineiske kompagni 470
Nicolaj Jansen Arf 476
Under Ado og Aquando 483
Hollandske intriger og Akims opkomst 494
Slavehandelen 500
Landet mod Øst og fort Fredensborg 509
Under Ashantis opkomst 515
Under kongeligt styre 524
Det bargumske handelssocietet 530
Krigen med Hollænderne 539
Det østersøisk-guineiske handelsselskab og forterne Kongensten og Prinsensten 549
Livet paa forterne 561
Plantagedrift og negerhandelens ophævelse . . 572
Ashantikrigene 584
Stridigheder med englænderne 599
Salget 610
Slutning 616

NOTER OG HENVISNINGER

Dansk Ostindien 1616–1732 623
Dansk Ostindien 1732–1776 628
Dansk Ostindien 1777–1845 631
De danske etablissementer paa Guineakysten . 636

FORTEGNELSE OVER BILLEDSTOF

Fortegnelse over billedstof hentet fra illustrerede værker og billedsamlinger 651
Fortegnelse over Ib Andersens illustrationer . 653
Fortegnelse over Mads Stages illustrationer . . 653
Opmaaling af hus i Tranquebar . . før side 337
Kort over den fjerne orient (tegnet af Gunnar Andersen) . . . . . før side 3
Kort over de danske etablissementer og allierede negernationer i Guinea 1802 (af Peter Thonning) . . . . . før side 431

PERSON- OG STEDNAVNE

Alfabetisk person- og stednavne-register . . . 657

FORORD

At følge og beskrive *vore gamle tropekoloniers liv og skæbne – tilblivelsen, væksten, de skiftende vilkaar, nedgangen og sluttelig opgivelsen – det maatte jo gøres engang. I første række er dette en handelshistorisk opgave. Mod en verdenshistorisk udvikling, givet gennem opdagelsen af de transatlantiske og eksotiske lande med alt hvad dermed fulgte af stød og impulser for datidens økonomiske liv i Europa, mod denne baggrund maa ses den dansk-norske dobbeltstats og dens ærgerrige monarkers ønsker og haab: ogsaa vi skulde med i det store spil om de store muligheder. Vi kom med og vi fik vor del, omend efter vesteuropæisk maal en nok saa beskeden.*

Hvad der herefter sker, oprettelse og drift af kolonier bestyret fra udgangspunkter i moderlandet, kan anskues (og er blevet det i al den tid det stod paa) fra to hovedsynspunkter, to aspekter, et hjemmefra og et udefra. Mens de styrende hjemme i Danmark først og fremmest spurgte efter fortjenesten til kompagnierne, efter udbyttet til disse de startende og ejende kraftcentrer, saa var man ude i kolonien nok saa meget opmærksom paa og interesseret i indtjeningsmuligheder og livsvilkaar for sig selv, for den udsendte paa stedet virkende stab. Friktioner opstod, alt eftersom det ene eller andet af disse to synspunkter blev altfor rigoristisk eller ensidigt anlagt. Andre vanskeligheder meldte sig, som naar forholdet overfor de stedlige befolkninger skulde stabiliseres eller balance holdes mellem de store europæiske kolonimagters krydsende interesser. Forbindelse mellem moderland og koloni maatte nødvendigvis opretholdes – og dog, selv dette blev til tider ugørligt, naar krig eller anden svær hindring stod imod. Endelig selve de store have! Hvilken indsigt krævedes ikke her, i sømandsskab og navigeringskunst, i lov og lovløshed, i søret folkene imellem, i slavehandel, i hævdelse af disciplin, i afværge af sørøveri, i kendskab til klima og havstrømme!

Hvor alle disse faktorer, eller dog et flertal af dem, kunde bemestres, hvor konjunkturerne laa gunstigt og heldet var med, der opstod blomstring, fremgang og foretagsomhed; tider oprandt, da modet steg højt og udvidelsestendenser gjorde sig gældende. Da søgte man og vandt fodfæste ogsaa paa Forindiens anden flanke, ogsaa paa Bengalbugtens kyst, ja paa de afsides Nicobarøer. Men disse nyvindinger lod sig i længden ikke fastholde, hjemmebaserne viste sig trods alt for spinkle; grebene slappedes. Og erhvervelse af yderligere støttepunkter til opbygning af et mere forgrenet kolonivælde kom aldrig istand.

En fremstilling af vore gamle tropekoloniers eksistens og vilkaar gennem tiderne er nu ikke handelshistorie alene. Sandelig ogsaa personhistorie. Hvilket galleri af guvernørfysiognomier, af embedsmandstyper, af æventyrerprofiler! Og hvilke kulturhistorisk værdifulde indblik i fremmedartede samfund og i missionærernes beundringsværdigt sejgt udholdende anstrengelser. For ikke at tale om strejflysene over dagliglivet, hos hvide som hos sorte.

En verden er for os gaaet under med vore tropekolonier. Til den ene efter den anden vinkes gennem dette værks fremadskridende gang farvel. De endelige opgivelser af tropebesiddelserne indtræffer ubønhørligt. Nedgang og slut. Som lys der slukkes, et efter et, gaar tropekolonierne ud af vor historie. Sidst, og vel med dybest spor i moderlandets bevidsthed, Vestindien. Et romantisk skær med en egen vemodig lyskraft hviler over de danske tropelandes skæbne. Var det klogt, var det nødvendigt at slippe dem? Grundlaget for et svar herpaa, de faktiske omstændigheder og forhold omkring hver afgørende situation, vil læseren finde objektivt fremstillet i dette værk, der hviler paa benyttelsen af primære kilder. Døm altsaa selv.

Man se nu paa dette saa eller saa, een ting synes sikker, den nemlig, at moderlandets første og foretrukne synsmaade alle skiftende tider igennem overfor kolonierne var, at de skulde give udbytte. Forrest i interessen stod faktisk den effektive udnyttelse. Vel fulgte sideløbende hermed en sandelig ikke ringe missions- og skolevirksomhed foruden

anden socialt betonet omsorg for den stedlige befolkning – her kan mindes om en bedrift som slavehandelens standsning – men alt saadant kom dog i andet plan. Nummer ét var og blev spørgsmaalet om udbytte. Og saa vist som hele dette ensidige udnyttelsesprincip umiskendeligt tilhører et afsluttet tidehverv i verdens historie, lige saa vist vil sagaen om vore gamle tropekolonier stedse forblive præget af uigenkaldelig fortid.

Udstrakt imødekommenhed og virksom bistand er under dette værks tilblivelse udvist fra mange sider. Særligt maa nævnes Rigsarkivet, Det Kongelige Bibliotek, Udenrigsministeriets Arkiv samt Norges Etnografiske Museum, Oslo. Til disse institutioner saavel som til mangfoldige andre hjælpere rettes herved paa værkets vegne en oprigtig tak.

Som kunstneriske illustratorer har virket tegnerne Ib Andersen og Mads Stagė. Forlagets støtte har sat Ib Andersen i stand til for alle vore gamle tropekoloniers vedkommende at arbejde ude paa stederne selv. – Ved udvælgelsen af de historiske illustrationer har arkivar ved Rigsarkivet J. O. Bro-Jørgensen haft ledelsen.

Sluttelig skal fremhæves forlagets langvarige, storstilede indsats. Dets chef, Poul Westermann, var ikke blot tankens ophavsmand men blev ogsaa dens utrættede bærer gennem syv aar. Uden hans kraft og offervilje var idéen til dette værk visselig forblevet idé.

EUROPA OG INDIEN

EUROPAS folk nærede gennem oldtid og middelalder ret mærkelige forestillinger om Indien. Man kendte den nære Orient ganske godt; Lilleasiens, Syriens og Palæstinas lande delte ofte skæbne med Sydeuropa, forsaavidt som de paavirkedes af samme kulturstrømninger. Ogsaa Mesopotamien hørte til den kendte cirkel omend til yderomraaderne, ja selv med Persien var man nogenlunde fortrolig. Men om egnene længere mod øst var begreberne taagede. Vel kendte man Kina og Indien af navn, og vel var der stadig handelsforbindelse med Indien, men Europas reelle viden om disse fjerne riger var saare ringe. Var Indien maaske ikke et land, beboet af sælsomme mennesker og fabelvæsener, hvis lige aldrig var set herhjemme? Landet med de store undere, paa én gang dragende og frastødende? I hvert fald, dette fjerne rige gemte umaadelige rigdomme, kostbare og vidunderlige ting var her at faa. Det blev en vigtig sag at stræbe efter saa livlig forbindelse som muligt med Indien og dets efterspurgte produkter. – Det har sin interesse at se, hvordan denne forbindelse opstod og fastholdtes gennem tiderne.

Grækerne var det første europæiske folk, der fik kundskab om Indien, de første der knyttede kontakten. Dette skete gennem det udstrakte perserrige. Allerede kong Kyros, fortælles det, foretog omkring aar 550 før vor tidsregning fra Persien et togt til Indien og satte sig fast i landet omkring floden Indus, Femflodslandet. Dette *kan* være rigtigt. Sikkert er det i hvert fald, at en senere perserkonge, Dareios I, naaede frem til Indus ca 520 f. Kr., og at derefter Persien en tid lang havde magten derovre. Det var da, gennem grækere i persisk tjeneste, de første efterretninger om det store land naaede Europa. Der foreligger beretning om, at Dareios I sendte en flaade under befaling af grækeren Stylax ned ad Indusfloden. Han skulle udforske flodens løb, om muligt finde en søforbindelse mellem Persien og Indien, og Stylax løste virkelig paa en maade dette vanskelige hverv; da han fra Indus' munding fulgte kysten for at naa tilbage til Persien, fandt han ganske vist ikke den persiske havbugt men sejlede i stedet syd om Arabien og naaede efter 30 maaneders rejse gennem det røde hav til Sueztangen. Hans og andre grækeres beretninger optegnedes af græske geografer og historieskrivere.

Blandt dem staar Herodot i forgrunden, den store græske historiker, der skrev i det 5. aarhundrede f. Kr. Han vidste faktisk en del om Indien, selv om hans fortællinger farves af fantastiske træk og forestillinger. Inderne, siger han, er jordens talrigeste folk. Saa langt mod øst bor de, at de er ganske nær ved det sted, hvor solen staar op om morgenen, hvorfor det da ogsaa er saa hedt, at folk holder kroppen i vand til middagstid. Der findes mennesker her, der udelukkende lever af græs og urter og som holder det for synd at dræbe levende væsener – (utvivlsomt et træk fra buddhisternes verden). Herodot fortæller videre om landets uhyre rigdomme paa guld og ædle stene: en stor ørken ved Indus er bestrøet med guldstøv, men dette ædes af kæmpestore myrer, der udelukkende lever af guld.

Imidlertid, den første virkelig betydende forbindelse mellem Europa og Indien knyttedes af Aleksander den Store, den unge makedonske erobrerfyrste, der ved sit navnkundige felttog i løbet af faa aar skabte et kæmperige, hvis lige ikke hidtil var set. Kronen paa sine sejre satte Aleksander med Indienstogtet aar 327 f. Kr., og faa af verdenshistoriens bedrifter har vel gennem tiderne staaet omgivet af en glans som denne. Togtet fuldbyrdedes på kort tid, men dets virkninger har strakt sig frem til vore dage. Fabelagtige horisonter aabnedes for Europa; verden var jo langt større end nogen for alvor havde troet!

KORT OVER SYD- OG ØSTASIEN
MED SÆRLIGT HENBLIK PAA DANSK HANDELS OG
DANSK KOLONISATIONS HISTORIE

Projektion: Westermanns Forlag

Endnu da Aleksander stod i Indien, mente han sig nær ved verdens yderste grænse, ja troede sig i stand til at erobre alt. I sin berømte tale til soldaterne, hvor han vil overtale dem til at fortsætte toget østover, siger han følgende stolte ord:

„Jeg skal vise makedonerne og vore forbundsfæller, at det indiske hav flyder sammen med det persiske, og det hyrkanske [kaspiske] sammen med det indiske. Fra den persiske havbugt til Libyen skal vor flaade sejle om alt landet. Fra Herakles' støtter skal hele det indre Libyen være vort og saaledes hele Asien, og grænserne for vort herredømme skal være de samme, som guderne har gjort til jordens grænser".

Men Aleksanders soldater var mætte af eventyr og erobringer. De ønskede paa ingen maade at marchere mod jordens sidste grænser, og Aleksander maatte vende hjem uden at have naaet det yderste hav. Men admiralen Nearchos sendtes med en flaade ned ad Indus, og ham lykkedes det at føre sine skibe gennem den persiske havbugt hjem til Babylon. Derved vandtes den indsigt, at Indus ikke var samme flod som Nilen, hvad man en tid havde troet, og at Asien og Libyen (Afrika) ikke saa let lod sig omsejle. Efterhaanden fik ogsaa Aleksander øjet op for, at verden var adskilligt større, end han havde tænkt; der maatte være langt igen, inden han fik erobret alle jordens lande.

Som bekendt formaaede Aleksanders efterfølgere ikke at fastholde Induslandet, men den een gang skabte kontakt blev dog ikke brudt. Adskillige grækere besøgte i den følgende tid Indien, heriblandt Megasthenes, der efter et fleraarigt ophold som gesandt ved den indiske storhersker Candraguptas hof skrev et værk om Indien. Kun mindre brudstykker er bevaret til nutiden, men gennem oldtiden og middelalder blev denne bog en hovedkilde til Europas viden om Indien. Naar Megasthenes' Indienberetning er adskillig mindre fantastisk end de tidligere, skyldes det simpelthen, at han har kendt en del af landet ved selvsyn, og at han i det væsentlige holdt sig til, hvad han saa. Han kunne saaledes ikke bekræfte fra-sagnene om Indiens uhyre guldrigdomme; selv havde han kun set meget lidt guld blive produceret, og de guldædende myrer havde han aldrig truffet (men dog hørt, at de skulle findes fjernt i en øde egn).

De oprettede forbindelser satte spor paa flere omraader. I nordvestindisk kunst f. eks. spores umiskendelige paavirkninger fra græsk hellenistisk skulptur. Men samkvemmets vigtigste resultat blev dog de nye, nogenlunde regelmæssige handelsruter mellem Indien og Europa. Søforbindelser etableredes mellem Deccanhalvøen og Ægypten, derfra videre til Grækenland og Rom; og tillands lagdes karavanelinier ikke alene til Babylon men gennem Persien til Indien og Kina.

Da saa Rom blev en verdensmagt, udvidedes disse forbindelser mellem vest og øst i betydelig grad. God jordbund for saadan fjernkontakt var „pax romana", den romerske fred, skabt af kejser Augustus og i det store hele varig og virksom gennem to aarhundreder – en fred som den civiliserede verden dengang ikke mindedes at have set magen til. Og saa velstanden, de gode kaar, skabt af freden og udbredt med den, kaar hvorunder saa mange flere nu kunne leve og nyde. Thi Østens varer var i stort omfang luksus, og kostbar luksus. Nok kunne de faas for billigt køb i Indien selv og i Kina, men rejserne var saa overmaade lange og besværlige, at de mangedoblede varernes pris, før disse ad endeløse veje naaede frem til de romerske rigmænds villaer.

Paa denne lange transport var søvejen at foretrække, selv om naturligvis ogsaa den var møjsommelig. Fra en af Roms havnestæder kunne en dygtig skipper med godt skib naa Aleksandria i Ægypten paa to–tre uger, men var skipperen forsigtig og utilbøjelig til at tage unødig risiko, da undgik han det aabne hav og fulgte efter mulighed Italiens, Grækenlands, Lilleasiens og Syriens kyster til Ægypten, og den tur tog seks–otte uger. I Aleksandria omlastedes varerne i fladbundede Nilbaade, der tog dem op ad floden til Koptos lidt nord for Theben, en rejse paa to uger. Her læssedes baadlasten paa kameler, der saa travede gennem ørkenen til havnebyen Berenice ved det røde hav; ogsaa det tog et par uger. Videre gik farten til en sydarabisk havn, ofte Eudameon (det nuværende Aden), og her foregik den sidste omlad-

ning, denne gang til fartøjer der var kraftige nok til at klare turen paa det indiske ocean. Atter fulgte man saavidt muligt kysterne, nu langs Arabien og Persien til Indien.

Paa kejser Neros tid opdagede man imidlertid monsunen, det indiske oceans stedsevarende vind. Sandsynligvis laa en tilfældighed bag. Den græske købmand Hippalos var, siger man, den første af alle, der lod sit skib føre frem af denne vind. Rejsen gik da langt hurtigere; man var i stand til ved monsunens hjælp at naa Sydindien fra Aden paa ca 40 dage. Alligevel tog den samlede rejse i gunstigste fald ca fem maaneder, og med uheld meget længere tid. Og saa tilbagerejsen! Den var mindst ligesaa omstændelig.

Den lange rejsetid, de mange omladninger, den store risiko maatte tages i betragtning. Risiko ikke alene for forlis, nok saa meget for overfald og plyndring. Mens nemlig romerne efter Pompejus' berømmelige sørøverkrig holdt Middelhavet nogenlunde rent for søfarende pirater og voldsmænd, saa var det indiske hav en søgt tumleplads for sørøvere. Købmanden vidste sig aldrig sikker. Romertidens handelsskibe var gennemgaaende ikke store, vel i almindelighed paa 200–250 tons (vi ser her bort fra de svære kejserlige kornskibe mellem Rom og Ægypten, der skal have kunnet laste op til 1400 tons).

Trods alt dette var dog sørejserne uden tvivl de billigste og hurtigste, vel ogsaa de sikreste. Tillands var forholdene, saa snart man kom uden for romerrigets grænser, mildest talt besværlige. Transporten foregik paa hest, æsel eller kamel. Bedst var kamelen, den kunne bære omkring 200 kg. En stor karavane paa 200 kameler – oftest var de mindre – kunne altsaa ikke føre mere end 40 tons. Gode landeveje uden for Roms imperium var saare sjældne, kun i Persien var der fra landets storhedstid vel endnu her og der gode veje. Men oftest løb karavaneruterne gennem vilde bjerge og ørkener, hvor sandstorme og tørst truede, for ikke at tale om de talløse røvere. Ikke sjældent maatte man fri sig for overfald ved store udbetalinger til de stammer, der ejede landet.

Lad os prøve at optegne en saadan højt trafikeret karavanevej, følge dens løb gennem Asien. En af de lilleasiatiske kystbyer, f. eks. Ephesos, tager vi som udgangspunkt. Derfra gaar vejen til Antiochia og ind over landet til storbyen Palmyra. Videre mod øst til øvre Eufrat og langs den til Babylon, det faste centrum for fjernhandelen med Asien. I Babylon kunne man vælge: én vej gik til Chara ved Eufrats og Tigris' fælles munding, en anden førte mod nordøst, krydsede Tigrisfloden, fortsatte gennem Ekbatana hen imod sydkysten af det kaspiske hav. Her drejede den videre mod øst over oasen Merv til Bactra. Atter her stod man saa foran en vejdeling: man kunne alt efter sit bestemmelsessted vælge mellem to ruter, enten gennem Mongoliet til Kina eller via Khaiberpasset til Nordindien. Bactra var et centrum for fjerntransporten af kinesisk silke. „Silkevejen" kaldtes ruten. En anden kendt karavanevej gik fra Aleksandria i Ægypten over ørkenbyen Petra frem gennem den store arabiske ørken til havnen Gerrha ved den persiske havbugt.

Spørger man nærmere om de varer, romerriget saaledes fik i større stil fra Østens lande, maa man vist sige, at peberet var den vigtigste. Brugen af dette krydderi fik efterhaanden saa stor udbredelse hos

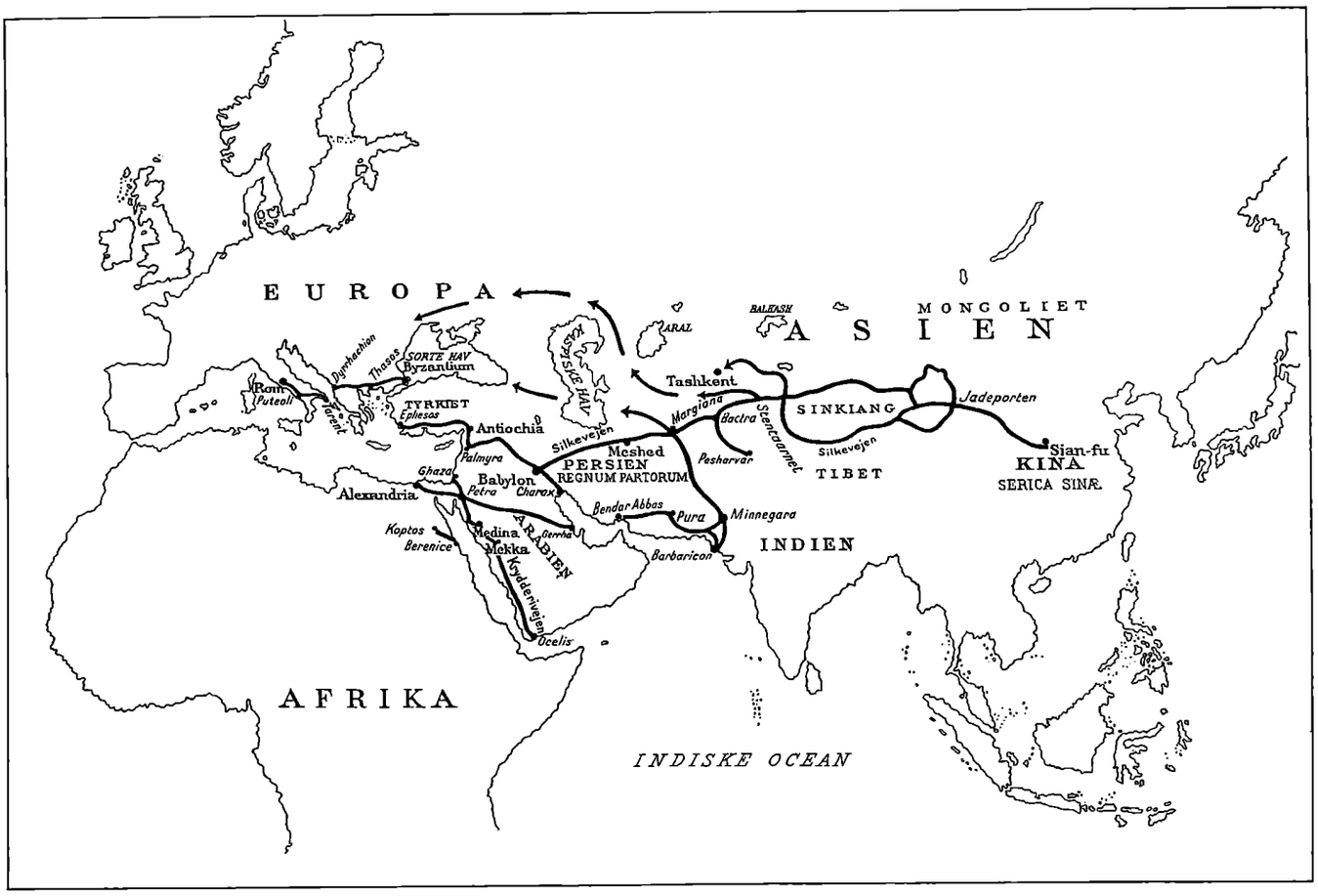

Romertidens karavaneveje for fjernhandelen mellem Europa og Asien

romerne, at det regnedes for en nødvendighedsartikel. Alle andre østlige varer derimod maa betegnes som udpræget luksus, saavel sukkeret som de dengang sjældne krydderier kanel og nelliker. Fremdeles den kostelige kinesiske silke, der vel næsten betalte sin vægt i guld, for ikke at tale om perler, diamanter og andre ædle stene, – altsammen ting der kun fyldte lidt i forhold til prisen, og som derfor kunne bære høje transportomkostninger.

Rent kvantitetsmæssig var det nemlig næppe betydelige varemængder, der saaledes gik deres gang mellem Europa og Asien, men maalt i penge blev det ikke saa lidt, og romerne ankede over de store summer, der bestandig maatte sendes til Asien. Vi har fra litteraturen enkelte opgivelser. Plinius den ældre regnede ud, at de indiske varer aarlig kostede romerriget 50 millioner sestertier (9–10 mill. guldkroner) og de kinesiske ca det dobbelte; her var det navnlig silken, der slugte summerne. Hvor rigtig denne opgørelse er, kan vi ikke konstatere nu, men sikkert nok kviede det mægtige romerrige sig ved at udrede de mange penge, Østens luksus kostede. Hvad eksporterede nemlig Rom til gengæld? Først og fremmest kobber, tin og bly til det metalfattige Indien, dernæst vaaben, vin, rav, glasvarer og andre industriprodukter. Men dette forslog ikke meget, naar den østlige import skulle afbalanceres. Man maatte ty til direkte betaling i guld og sølv, og historikere har næret den anskuelse, at denne regelmæssige udførsel af ædelmetal efterhaanden blev skæbnesvanger for romerrigets økonomi.

Eet plus kunne dog romerne notere: de fik som tiden gik stadig større kendskab til Asien. Søhandelen udstraktes over hele Malabarkysten til Ceylon, ja tid efter anden naaede forbindelserne frem til Bagindien. Man handlede, sandsynligvis ved hjælp af græske og arabiske søfolk, i en by ved Malaccastrædet – en art forløber for Singapore – og her fik man utvivlsomt fast kontakt med Kinas købmænd. Og lad os ikke glemme de diplomatiske forbindelser! Indiske gesandtskaber kom til Rom (en indisk konge lod udgaa sendemænd til Augustus), og til kejser Claudius ankom udsendinge fra Ceylon.

Uden tvivl betegnede romertiden et højdepunkt i Europas samkvem med Asien. Hverken før denne tid eller i flere aarhundreder efter fik vareudvekslingen tilsvarende omfang eller værdi. Under folkevandringstidens uro hæmmedes selvfølgelig forbindelserne, og det arabiske verdensrige, der saa hurtigt opstod efter Muhammeds fremtræden i 7. aarhundrede, betød i sig selv en kraftig mur mellem Europa og Fjernøsten. Vel var denne grænse ikke uoverstigelig, og vel kom saavel indiske som kinesiske varer stadig til vor verdensdel, men meget sparsommere end før.

Forøvrigt, allerede længe før araberrigets opkomst havde Europa stiftet ligesaa nære som ubehagelige bekendtskaber med andre asiatiske folkeslag: nomadefolkene. Just i romerrigets svaghedstid, mens Europas indre sammenhold var i fremskreden opløsning, begyndte de centralasiatiske nomaders voldsomme indfald i Østeuropa. Ind skyllede barbarhordernes bølger i Sydøsteuropa. Nogle af disse asiater forsvandt igen efterladende ruiner og ødemarker, andre opsugedes efterhaanden i den gamle befolkning.

Først kom det mongolske rytterfolk hunnerne, der længe havde kæmpet ved Kinas grænser, hæslige vilde folk, begærlige efter guld. Med afsky omtales de af romernes historieskrivere. Som vel bekendt dannede kong Attila ved midten af 5. aarhundrede sit rige i Mellemeuropa men blev omsider slaaet, da han søgte at gaa videre mod vest. Men andre østlige vandrefolk fulgte efter. I lang tid var det avarerne, der hærgede Europa fra Frankrigs vestgrænse til Østersøens kyster. Samtidig optraadte længere i syd bulgarerne, der slog sig varigt ned paa Balkan. Dernæst magyarerne, som foretrak de ungarske sletter, saa fristende for et rytterfolk. Efterhaanden som saaledes et vandrefolk efter et andet blev fordrevet eller pacificeret, mente man vel i Europa maalet fuldt. Men stadig nye skarer dukkede op fra Asiens indre. I middelalderen begyndte osmanner og seldsjuker at røre paa sig, dog kun over for Lilleasien og Byzants. Da indtraf i det 13. aarhundrede en ny voldsom asiaterstorm. Mongolerne havde atter rejst sig.

Mongolernes hjemsted ligger i Turan mellem Gobiørkenen og Baikalsøen. De var som forgængerne nomader; indtil nu forholdsvis rolige stammer med kvægavl som hovednæringsvej, suppleret lejlighedsvis med rov paa karavaner. Nu sammenføjedes disse spredte stammer af kraftige høvdinge til et folk, og førstemanden Djingis-Khan blev erobrer i allerstørste stil. Det var ikke nok for ham at underlægge sig Manchuriet og Nordkina, han vendte sig mod vest og trængte langt ind i Rusland. Ved hans død 1227 gik hans rige tværs over jordens største kontinent fra det gule hav i øst til det sorte hav i vest. Sønnen Batu fortsatte de vestlige angreb, erobrede størstedelen af Rusland for sluttelig at trænge ind i Tyskland. En tysk ridderhær blev slaaet ved Liegnitz i Schlesien, og nu kunne mongolerne være gaaet videre, til Vesteuropa; men de valgte Ungarn for derefter at tiltræde et tilbagetog. Snart efter deltes det mongolske kæmperige i mindre omraader. Paa denne maade kom Rusland til at udgøre et selv-

stændigt mongolerrige, Kaptjak kaldet. Halvandet aarhundrede senere fik mongolerne deres anden storhedstid, under Timur Lenk. Han slog osmannerne i Lilleasien og styrtede sultanatet i Delhi. Dog, fremtidig blev det ikke mongolerne men osmannerne, der for Europa kom til at betyde truslen fra Asien.

Mere og mere fjern blev under alt dette den tid, da Europa havde direkte forbindelse med Indien. Efterhaanden groede da allehaande sælsomme forestillinger op om det mærkelige land. Den positive viden, man havde i oldtiden og som laa bevaret hos de klassiske geografer, var glemt. Hvad der huskedes var ældgamle farverige fantasier suppleret med senere tiders ikke mindre fantasifulde beretninger.

I Indien anbragtes nu allehaande mystiske lande og folkeslag. Her laa bibelens guldland Ofir, her havde apostelen Thomas skabt et kristent rige, der nu regeredes af den store kristne patriark-presbyter Johannes. Større var denne Johannes end alle konger og kejsere i Vestens lande, under ham stod Thomas basilika og Babylons taarn, fyrste var han over brahmaner og amazoner, hersker over de fire verdenshjørner. Hans lande flød med mælk og honning og gennemstrømmedes af paradisets floder. Fulde af guld, juveler og – peber var hans riger. Her laa ogsaa ungdomskilden og salamandernes ørkener.

Middelalderens højeste videnskaber anerkendte blankt disse forestillinger om Indien. Af den mere populære opfattelse giver folkebogen Lucidarius et indtryk. Heri fortæller mesteren sin discipel:

„Indien er to omflydte lande, det ene hedder Crisæ, det andet hedder Argera. Der er sølvbjerge og guldbjerge, men ingen kan tage af dem for griffer og drager, der vogter dem . . . . Der ligger ogsaa et land, hvor der bor et folk, som hedder macrobiere. De er tolv alen høje. Fortil er de skabte som løver, og de har fjedre og fødder som en ørn, det er et overmaade ondt folk. Dernæst er folk, som ikke har mere end een fod, den er saa bred og skabt saadan, at de kan skjule sig under den mod regn og sne, for de har ikke andet hus end samme brede fod, den er hul som et trug, og med den fod løber de saa rask, som fuglen flyver . . . . Dernæst er folk som ikke har hoved, deres øjne er oven paa deres skuldre, deres mund er saa stor, at den rækker fra den ene skulder til den anden tværs over brystet, naar de gaber, hænger deres læber ned til deres knæ."

Enkelte vidtberejste europæere i middelalderen naaede ganske vist at besøge Asien og se med egne øjne, men deres beretninger formaaede ikke at ændre de herskende forestillinger. Ogsaa hvad *de* havde at fortælle, kunne vel lyde sælsomt nok, saa sælsomt at folk ikke troede det, hvor sandt det end var. Paa den anden side holdt de rejsende sig ingenlunde altid paa virkelighedens grund. Som et straalende vidnesbyrd om, hvad en livlig fantasi i den henseende kunne skabe, staar sir John Maundevilles beretning om de af ham foretagne rejser i Asien, en bog der fandt stor udbredelse i den senere middelalder. Maundeville hævder at have set med egne øjne alle Asiens forunderlige fænomener, de der i forvejen

Saaledes søgte middelalderens tegnere at anskueliggøre Asiens besynderlige skabninger. I midten den berømte eenfod Hartmann Schledel: Liber Chronicum, 1493 (Kgl. Bibl. Incunabel 3637)

var kendt fra folkebøgerne. Hertil føjer han med kraftig fantasi saa meget, at hans bog maa siges i fuldt maal at staa i rang med Münchhausen og andre glorrige samlinger af løgnehistorier.

Disse fantastiske forestillinger om Asiens mærkværdige folk holdt sig hos europæerne langt ned i tiden. Som eksempel kan nævnes den norske Robinson, Anders Christensen, der i 1690 gennemrejste Persien og muligvis en del af Turan. Han fortæller for sandt, at han i sultan Ossars land saa en halv snes børn, der var i stand til at løbe stærkt, skønt de kun havde een fod. Videre traf han 30 mand, ligeledes eenfodede; de 6 var ryttere og sad paa tværs af hesten. Benene paa disse folk var sammenvoksede en fingerbredde over knæet, og deres fodblad var bredt som en halv tøndebund. Ogsaa piger saa han dansende paa een fod.

Af ganske anden kvalitet var Marco Polo. Denne venezianer berejste i aarene 1271–1295 det uhyre asiatiske kontinent sammen med to ledsagere og skrev herom en overordentlig værdifuld beretning. Rejsen foretoges under de mongolske herskeres beskyttelse, og Marco Polo fik saaledes gennem disse mange aar, stadig med liv og lemmer i behold, besøgt Centralasien, Kina, Bagindien, Sundaøerne, Forindien, Persien og Lilleasien. I den bog, han skrev om sin navnkundige rejse, er navnlig skildringerne af mongolfyrsternes hof og forholdene i Kina af høj værdi. Om Forindien er hans beretning kun kort. Som han selv siger det: skulle han fortælle om alle de riger, der fandtes i Indien, ville bogen blive altfor trættende. Dog nævnede han det, der interesserede hans landsmænd mest: krydderierne, bomulden, perlerne og ædelstenene.

Selv om altsaa europæernes kundskaber om Asien var svævende nok, blev dog handelsforbindelsen middelalderen igennem opretholdt. Krydderierne og de andre herligheder fandt stadig væk trods alle transportbesværligheder vej til Europa, og de var vedblivende eftertragtet. Stort set var i middelalderen fjernhandelens veje de samme som i romertiden. Over bjerge og ørkener stred karavanerne sig frem. Hvor Babylon tidligere havde været det store centrum, var nu Bagdad vokset op. En rig by var Bagdad blevet (et rigdommens skær overleveres os i tusind og een nats fortællinger). Søvejen til Indien strejfede Ægypten, og dette land vidste at udnytte mulighederne som transitplads fuldtud. Derfor blev varerne, ganske som i romertiden, meget dyre før de naaede Europa, og tit grundede middelalderens handelsmænd paa, om man dog ikke kunne faa prisen ned ved at gaa varerne i møde. Denne drøm var det, der søgtes realiseret under korstogene.

De første store korstog, de navnkundige, der fandt sted i slutningen af det 11. aarhundrede og begyndelsen af 12., var udsprunget af en stærk religiøs bevægelse: den dybe harme over, at Jerusalem, selve kristenhedens kilde, var i de vantros eje. Men meget snart blandedes den religiøse idealisme med materielle interesser. Det var de norditalienske handelsbyer – Pisa, Genua og først og fremmest Venedig – der prøvede at udnytte korstogene merkantilt. De herfra inspirerede bestræbelser gik ikke saa meget ud paa at befri Jerusalem og det hellige land fra muhammedanervældet som paa at vinde gunstige handelspositioner i den nære orient. Forrest blandt ønskerne stod besiddelsen af Konstantinopel, det store centrum mellem vest og øst, og af Ægypten, der havde saa afgørende betydning for søforbindelsen til Indien. Det lykkedes virkelig at dirigere et par af de senere korstog mod disse to handelsknudepunkter. Ganske vist erobredes Ægypten ikke, og heller ikke lykkedes det for de norditalienske byer at faa fast tag omkring karavanehandelens endestationer, men saa gode forhold skabtes alligevel som resultat af anstrengelserne, at de norditalienske bystater i de kommende aarhundreder blev i stand til at beherske handelen mellem Orienten og Europa og derved blive formidlere af Indiens og Kinas efterspurgte varer.

Som tiden gik blev imidlertid karavanehandelen mere og mere usikker. De voldsomme tiders blodige krige og plyndringer samt i det hele taget osmannernes herredømme i den nære Orient lod den visne næsten helt. Desto vigtigere blev søhandelen. Stadig mere dominerende blev Ægyptens stilling, hvad

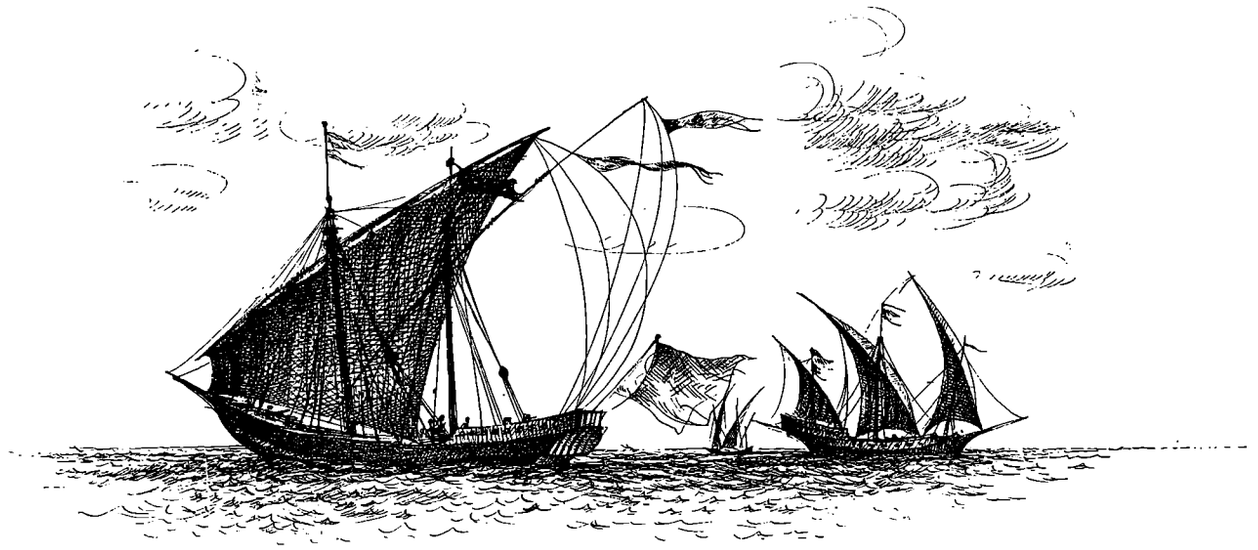

sultanerne benyttede sig af ved bestandig at øge tolden for varernes transport. Et cantar (ca. 50 kg) peber, der i aarene kort før 1480 i Indien solgtes for $2^1/_2$–3 dukater, kostede i Europa 50 dukater, og som om ikke dette var nok, maatte paa grund af sultanens toldforhøjelser prisen sættes op til ikke mindre end 110 dukater pr. cantar. Det var haard udbytning.

Virkningen heraf, og af andre lignende forhold, udeblev ikke. Den viste sig deri, at europæerne for alvor begyndte at spekulere paa udveje, at overveje mulighederne for at finde en anden rute til Indien, saa man selv kunne hente varerne. Den første europæiske nation, der virksomt tog fat paa denne opgave, var portugiserne.

De europæiske folks muligheder for deltagelse i kapløbet om udnyttelsen af de nye verdener, som snart skulle aabne sig for dem, var afhængige dels af landenes geografiske beliggenhed dels af nationernes ydre og indre styrke. Til at hævde sig som opdager- og koloni-nation udkrævedes et betydeligt overskud af kraft og energi.

De geografiske faktorer var til at begynde med de vigtigste. Det blev naturligt nok de to lande med den bedste beliggenhed i forhold til verdenshavene, Portugal og Spanien, der kom først. Og af disse to igen laa Portugal, som tidligst havde frigjort sig for maurernes herredømme, forrest i løbet. Spanien kom med, da den sidste mauriske skanse, Granada, var faldet i 1492.

De øvrige europæiske nationer derimod maatte gennemløbe en lang udvikling, før de for alvor formaaede at hævde sig i de fremmede verdensdele.

England havde i den senere middelalder forsøgt sig som fastlandsmagt men var efterhaanden stærkt svækket gennem indbyrdes kampe, de saakaldte rosekrige. I det 16. aarhundredes første halvdel kom det igen til kræfter, men paa fastlandet kunne det ikke mere gøre sig gældende; 1558 mistede det sin sidste besiddelse i Frankrig, Calais. Indre styrke og velstand tiltog imidlertid kraftigt i England under dronning Elisabeths styre, industri og handel voksede, en betydelig handelsflaade blev skabt og med den som grundlag en stor orlogsflaade udviklet. I aarhundredets slutning kunne England begynde at optræde som Spaniens konkurrent paa verdenshavene. Spanierne gjorde saa deres berømte forsøg paa at stække rivalen ved i 1588 at sende en mægtig flaade „den uovervindelige armada" mod England. Armadaen led som bekendt en krank skæbne; den blev afgørende slaaet af de dygtige engelske søkrigere, og en voldsom storm gjorde det af med størstedelen af de skibe som undslap. Dermed laa verdenshavene aabne for englænderne, der i løbet af kort tid skabte et mægtigt kolonirige.

Gennem det meste af middelalderen havde Nederlandene været et af Europas rigeste lande, med udviklet landbrug industri og handel. Politisk derimod var det splittet. Omsider tilfaldt de ved arv den

spanske krone. Da nu reformationen viste sig at vinde betydelig udbredelse i Nederlandene, ville den fanatiske katolik Filip II af Spanien undertrykke den med magt. Men de rige selvbevidste nederlændere taalte ingen tvang, i 1572 gjorde de oprør. Efter aars kampe blev resultatet, at de nordlige Nederlande, Holland, løsrev sig, mens de sydlige, Belgien, forblev under Spanien. Trods disse haarde kampe havde hollænderne stadig formaaet at hævde deres førsteplads i den nordeuropæiske handel, ja naaede samtidig at udvikle tidens stærkeste flaademagt. Da selvstændigheden var sikret og spanierne svækket ved nederlagene mod England, meldte Holland sig med styrke blandt dem, der ville have del i de fremmede verdensdeles rigdomme.

Det folkerige højt udviklede Frankrig skulle tilsyneladende have gode betingelser for at blive en af de store kolonimagter; men gennem lange tider ofrede det sine bedste kræfter i de europæiske konflikter. Længe gjaldt det herredømmet over Italien, siden kampen mod kejser Karl V's overherredømme i Europa. I det 16. aarhundredes sidste halvdel hæmmedes landet af haarde borgerkrige, mellem katolikkerne og de protestantiske huguenotter. Først i løbet af det 17. aarhundrede kom Frankrig saa vidt til kræfter, at det aktivt kunne begynde at tage del i verdens erobring.

Grundvolden til *det portugisiske kolonivælde* blev lagt i det 15. aarhundredes sidste halvdel. Den mand, der gjorde det store forarbejde, var den matematisk højt begavede kongesøn dom Henrique el Navegador, Henrik Søfareren (død 1460). Han organiserede med klogskab og fremsyn portugisernes udforskning af Afrikas vestkyst. I 1486 var man naaet saa vidt, at Bartholomæus Diaz fra sit skib saa Kap det gode Haab, Afrikas sydspids. Herefter kunne der ikke være tvivl, nu skulle blot kursen lægges østover, saa maatte man naa Indien. Imens var spanierne, portugisernes ivrige og farlige konkurrenter i anstrengelserne for at finde en søvej til Indien, optaget af spekulationer om at skyde en genvej vestover. Jorden var jo rund, det havde man vidst længe, og spørgsmaalet var blot: hvor stor var kloden, hvor mægtige dimensionerne? Columbus var i saa henseende optimist. Han beregnede, at man efter saa og saa lang en sejlads mod vest over det aabne ocean maatte træffe Indien og Kina, og da han udførte sin navnkundige færd for Spaniens kongepar i 1492 og saa sin ø tone frem, mente han Indien fundet; samme opfattelse fik man naturligt nok en tid lang hjemme i Spanien. Nu stod man paa tærskelen til opdagelsernes eventyr, hvor man anede meget og fandt endnu mere. De to nationer, Spanien og Portugal, der sammen sad paa Europas yderste halvø, søgte nu saa godt det gik, uden at raadspørge andre magter end St. Peters stedfortræder paven, at dele imellem sig og baandlægge som retmæssig besiddelse alt stort og nyt, der maatte aabenbare sig. Først ville Spanien uden videre tilegne sig alt i det ukendte

rum hinsides meridianen 100 leguas (700 km) vest for Kap Verde-øerne; men mod denne (af paven godkendte) demarkationslinie rejste Portugal protest med det resultat, at linien i 1494 flyttedes 270 leguas længere mod vest. Dette kom til at betyde, at Cabral, som vi straks skal omtale, med fuld legalitet kunne proklamere Portugals ejendomsret til det nyopdagede Brasilien.

Imidlertid fortsatte Portugal ad sine egne sydlige veje arbejdet med at finde frem til Indien tilsøs. I juni 1497 afsejlede Vasco da Gama fra portugisisk havn med det bestemte paalæg og maal at finde Indien. Og denne gang skete det virkelig. Den 17. maj 1498 landede da Gama paa Malabarkysten i Forindien faa mil nord for Calicut i riget Bijapur, hvis herskende zamorin modtog ham godt. Efter nogle maaneders ophold tiltraadte han hjemrejsen, og den blev haard. Han naaede Lissabon med kun to af sine tre skibe og med kun 45 mand i live af de 170, hvormed han var startet. Men saadanne tab skræmmede ikke portugiserne, nu de havde fat i den rette ende af det store foretagende. Kort tid efter Vasco da Gamas hjemkomst udsendte Portugal Pedro Alvarez Cabral med en flaade paa ti skibe og 1200 mands besætning. Det blev en mærkelig færd, der paa grund af fejlkurs førte til opdagelse af Brasilien. Fra dette ufrivillige sydamerikanske besøg gik farten østpaa syd om Afrika til Madagascar; herfra omsider til Indien. Dette rejsens maal naaede Cabral i marts 1500. Han kom imidlertid i strid med stedets zamorin og fortsatte da til Cochin, ogsaa paa Malabarkysten, hvor han fik lastet varer hos den derværende venligsindede fyrste. Med kun fire af ti skibe naaede han hjem til Portugal, og det viste sig da, at hans ladning var kostbar nok til at betale den hele ekspedition.

Og nu udgik fra Portugal i de følgende aar flaade efter flaade til Indien, efter at en pavebulle i 1502 havde sikret monopolet paa ruten. Med Cochin som udgangspunkt udvidede portugiserne hurtigt deres magt i de nye indiske lande. Hvad de hjembragte fra det fremmede var først og fremmest krydderier – peber, kanel, ingefær, muskat, kryddernelliker, kardemomme – men ogsaa kostbare træsorter som sandel og brasil og farvestoffer som indigo. Den nye Indienvej fremkaldte store omvæltninger i handelsverdenen. Fra nu af kom krydderihandelen til at gaa udenom Norditaliens byer; Venedig maatte allerede i 1514 selv hente peber og krydderier i Lissabon. Og i nord blev Antwerpen det store fordelingscentrum for vest- og nordeuropæiske lande.

Den nye situation gik ogsaa haardt ud over araberne. Deres indbringende monopol via Ægypten blev jo brudt, krydderipriserne gik ned, allerede 1504 kunne peber faas i Lissabon for 20 dukater pr. cantar. Araberne optog snart en forbitret kamp i de syd- og ostindiske have om sø- og handelsherredømmet. Men her var portugiserne de overlegne. Arabernes flaader blev slaaet, deres skibe kapret i stort tal, og i løbet af kort tid optraadte portugiserne som de angribende mod fjendens støttepunkter paa Persiens og Arabiens kyster.

I disse første aar af det 16. aarhundrede, da portugiserne grundlagde deres indiske handelsmagt, optraadte de med dygtighed og kraft. De var hurtige og handlekraftige; mod hinduerne nok lovlig brutale. Over for alle modstanderne var de efterhaanden langt overlegne militært, tilsøs næsten eneraadende, tillands placeret i stærke stillinger underbygget af vigtige støttepunkter; saaledes paa Malabarkysten Cochin, Goa og Diu. Deres vidtstrakte interessesfære markeredes i vest af øen Sokotra ved det røde havs indløb, i det fjerne Øst af selve Malacca, som erobredes 1511.

Portugisernes hovedsynspunkt var først og fremmest merkantilt. For at handle var de kommet til Indien, handelen var bestemmende for deres hele politik. Landerobringerne var ikke udgangspunkter for kolonisation, men støttepunkter for handel. Men som det er gaaet saa ofte senere hen ved kolonisationer, fulgte missionæren hurtigt efter købmanden. Allerede 1517 begyndte en omfattende missionsvirksomhed blandt inderne, og snart var kirken en vigtig kolonifaktor, navnlig efter at missionen var overtaget af jesuitterne, hvis berømte missionær Francisco Xavier kom til Indien 1542.

Fiskerhytter ved Tranquebar

Frans Xavier fødtes 1506. I sin ungdom traf han Ignatius Loyola og grundlagde sammen med ham den nye munkeorden, Jesu selskab eller jesuiterordenen. Mens Loyola brugte sine kræfter paa at bekæmpe protestantismen i Europa, ofrede Xavier sig for hedningemissionen og naaede i sit korte liv at blive en af alle tiders største kristne missionærer om ikke den største. Han var i stand til at paavirke alle folkeslag uanset hudfarve og kulturtrin, han formaaede at give den paabegyndte mission de fornødne organisatoriske rammer. Først missionerede han i Brasilien, derefter drog han til Ostindien, hvor han grundlagde en omfattende missionsvirksomhed. Men hans brændende iver drev ham stedse videre. Han forlod Indien for at rejse til Japan, og da han havde dannet de første menigheder der, fortsatte han til Kina. Her døde han kort efter ankomsten, kun 46 aar gammel.

Aarhundredets midte betegner for portugiserne og deres magt i Indien et højdepunkt. De indfødte fyrster spillede de let ud mod hinanden, gennem stadig skiftende støtte. Sluttede endelig flere inderfyrster sig sammen for at jage de fremmede ud, afviste portugiserne med deres højere militære teknik alle angreb. En tid lang saa det ud til, at portugiserne skulle faa fæste ogsaa paa Ceylon, hvor Francisco Xavier havde omvendt kejser Dharmapola. Men jesuiterne forspildte selv chancen ved at gaa altfor haardt frem mod de indfødte, hvorved det saa vel indledede gode forhold blev brudt. Gennem lange tider herefter maatte portugiserne kæmpe haardt for at hævde sig paa øen.

Det er klart, at Portugal gjorde sit bedste for at bevare monopolet paa Indienhandelen og holde andre nationer borte. Det lykkedes dem faktisk i næsten hundrede aar at beholde stierne for sig selv – Spanien var jo fuldt engageret i det fjerne Vest – men saa dukkede to særdeles energiske konkurrenter op: Holland og England.

Gennem de første tre fjerdedele af det 16. aarhundrede havde som nævnt *Nederlandene* været en slags fordelingscentrum for de nye ostindiske varer (Antwerpen). Men nu greb de politiske forhold forstyr-

rende ind. Det kunne ikke undgaas, at nederlændernes frihedskamp, der satte ind 1572, jo maatte hæmme storhandelen, og endnu stærkere blev denne hæmning, da Portugal i 1580 kom i personalunion med Spanien. Fem aar senere faldt Antwerpen i spaniernes hænder, og modtrækket fra de nordlige provinsers side blev da simpelthen det at lukke Scheldefloden for handel. Dermed var Antwerpens rolle som handelscentrum udspillet, og det saa endda ud til, at hollænderne skulle blive sig selv værst, idet der opstod fare for, at Nederlandene helt blev lukket ude fra kolonihandelen. Aabenbart maatte noget aktivt gøres for at undgaa isolation og deraf følgende handelskatastrofe. Hollænderne besluttede da selv at befare søvejen til Indien, selv at hjemføre de kostbare varer.

I aaret 1595 afsejlede Cornelis Houtman med en flaade paa fire skibe med bestemmelsessted Indien. Han naaede aaret efter Java og vendte hjem det følgende aar med tre skibe i behold. Rejsen gav et anseligt underskud, men den aabnede store muligheder for hollænderne, der straks satte alle sejl til. Hvad der var fundet, var faktisk en ny søvej, nemlig til Ostindien, og den maatte udnyttes. I flere hollandske byer dannedes kompagnier til besejling og handel paa de indiske lande, og allerede 1598 forlod ikke mindre end 22 skibe Holland med kurs paa det fjerne Østen. Fire aar senere sluttede disse kompagnier sig sammen til: Det hollandske Ostindiske Kompagni.

En mægtig organisation var hermed skabt straks fra starten. En aktiekapital paa ikke mindre end 6½ mill. gylden tegnedes inden kort tid. Kompagniet fik af sin regering monopol paa al handel mellem Kap det gode Haab og Magalhâesstrædet. Det havde inden for dette vældige omraade ret til paa egne vegne at føre krige, slutte traktater, anlægge kolonier og bygge fæstninger.

Dets første opgave maatte imidlertid være at tage kampen op med de hidtidige handelsherrer i det indiske ocean og i Bandahavet: portugiserne. At tilintetgøre eller dog mest muligt svække Portugals merkantile magt i Østen var formaalet. Det lykkedes kun delvis. Søherredømmet erobrede hollænderne forholdsvis let, men en række angreb paa portugisiske støttepunkter, heriblandt Malacca og Goa, mislykkedes. Det blev efterhaanden klart, at hollænderne ikke formaaede at kaste portugiserne ud, kun at begrænse deres herredømme og indskrænke deres handel. Men allerede dette var noget.

Hvad der fra første færd tiltrak hollænderne mest i Østen, var de rige Sundaøer og de endnu rigere Molukker. Java blev centrum i den hollandske sfære, der i løbet af faa aar udstraktes til Kina og Japan

i nord, til Forindien og Persien i vest. For de udstrakte besiddelser oprettedes 1609 en fælles regering med sæde i Batavia, der blev det hollandske koloniriges hovedstad. Rundt om paa øerne oprettedes handelskontorer: paa Java i Bantam, Djaraban og Gresik; paa Celebes i Macassar; paa Borneo i Djohor, Sambas m. fl. steder. Desuden paa Banda og paa Amboina.

Vigtigst blandt de indiske varer var jo krydderierne, men betalingsproblemet var ikke saa let. Hollænderne fandt imidlertid snart ud af, at en del af de nødvendige penge kunne tjenes i Indien selv. Der foregik mellem Sundaøerne og Forindiens Coromandelkyst en livlig handel, hvor øerne sendte krydderier for til gengæld at modtage tekstiler, navnlig bomuldsvarer. Denne handel, som formidledes af arabiske og bengalske købmænd, og som gik under benævnelsen „den indenrigske handel", lykkedes det hollænderne at faa del i. De oprettede kontorer paa Coromandelkysten og i 1617 et helt guvernement med sæde i Palicat. Denne handel, hvis faste grundlag var tekstilimporten til øerne, voksede til anseligt omfang. Man købte ogsaa bomuld, indigo og ris, der blev sendt videre (til Europa); desuden foregik der omfattende eksport af slaver fra Coromandelkysten til Sundaøerne. For denne indenrigshandel vedblev Palicat at være det administrative centrum; de vigtigste handelsbyer paa Indienkysten blev Masulipatam og Devanapatam.

Ogsaa paa Forindiens modsatte side, paa Malabarkysten, søgte hollænderne tidligt fodfæste. Et kontor oprettedes 1616 i Surat, og herfra etableredes mindre stationer i en række indlandsbyer: Broach, Ahmadabad, Agra og Burhanpur. Malabarkystens hovedprodukt var til at begynde med bomuldsvarer, der sendtes til Java, men efterhaanden fik indigoeksporten til Europa fuldt saa stor betydning.

Denne succes blev kun naaet takket være en straalende indsats af de hollandske sømænd. Tusinder og atter tusinder ydede det overordentlige i kamp med portugisere og indfødte, med verdenshavenes farer, storme og forlis, med sult og tørst, med tropesygdomme og med skørbugen. Rejserne havde kostet

Den store hollandske loge i Byen Surat i Forindien, oprettet ca 1620. Mærk de faa vinduer i nederste stokværk og kanonerne i skydeskaarene
Pieter van Broecke: Korte Historiael ende Journaelsche Aenteyckeninghe. Haerlem 1634

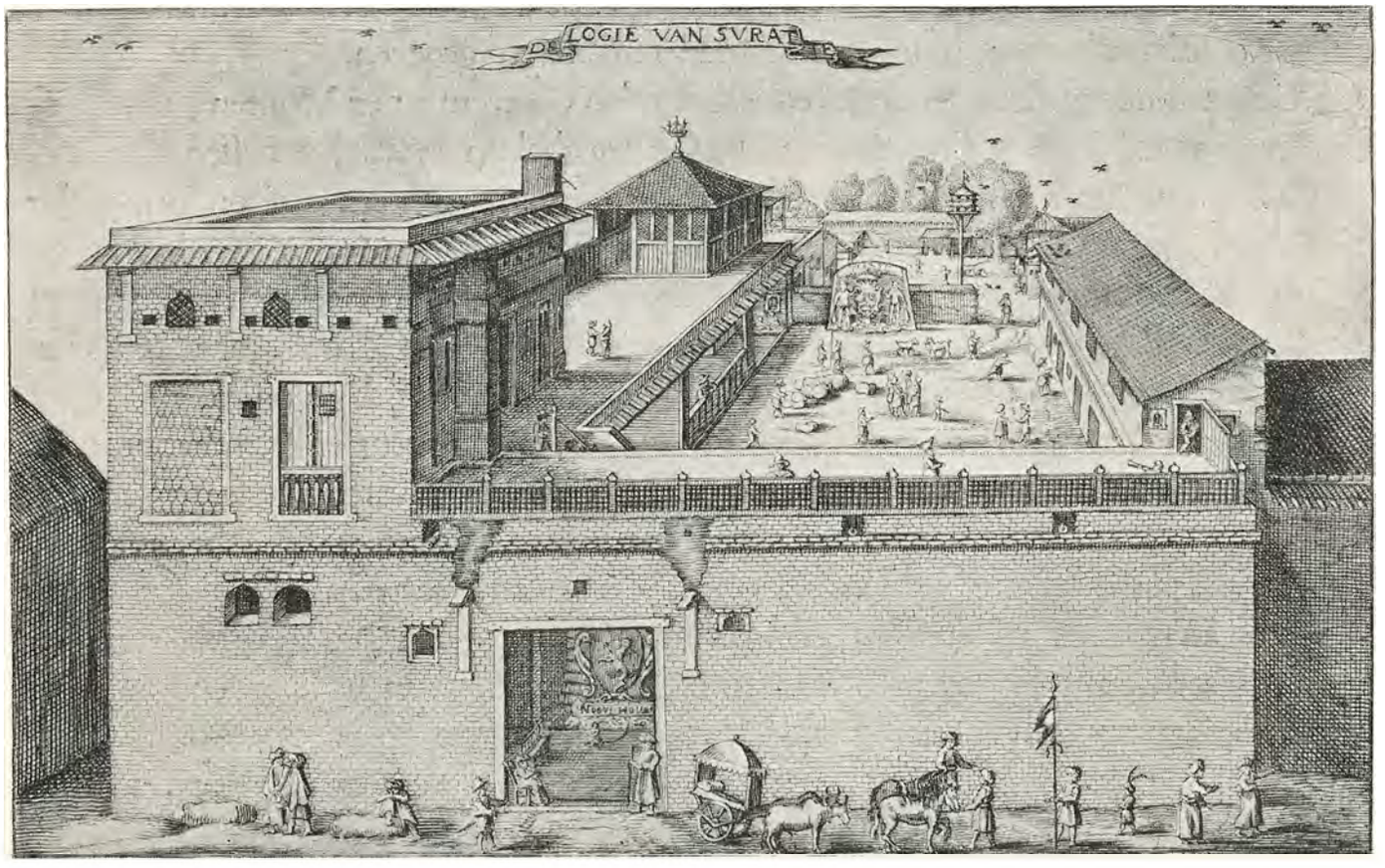

talløse menneskeliv, men hvor mange der end bukkede under, stod altid nye parat til at gribe chancen for hurtigt vundet rigdom – og løbe risikoen for tidlig død.

Mange navne har lyst gennem den hollandske søhistorie fra hine tider. Cornelis Houtmans, fordi han nu engang var den første; Jacob van Necks, der med overlegen dygtighed ledede den store ekspedition, Amsterdam udrustede i 1598. Det var ham, der grundlagde de første hollandske kolonier paa Java, og han førte sin flaade hjem efter kun fjorten maaneders rejse med en overdaadig ladning, der efter at alle udgifter var rigeligt betalte, gav parthaverne 100 % udbytte. Blandt de mange andre skal kun nævnes en enkelt, kaptajn Bontekoe paa skibet „Nieuwe Hoorn", et straalende eksempel paa udholdenhed og uforfærdethed. Efter en lang og meget besværlig rejse nærmede han sig maalet, Java. Da udbrød brand i skibet. Bontekoe søgte energisk at slukke den, men forgæves. Omsider gik folkene i baadene for at redde livet, men Bontekoe fortsatte kampen for at redde skibet. Ilden naaede krudtkammeret, og skibet sprang i luften. Bontekoe fløj til himmels, men kom levende ned igen. Haardt kvæstet blev han samlet op i baad, tog straks kommandoen og holdt modet og disciplinen oppe hos sine folk gennem den haarde kamp for livet, der nu fulgte i de smaa baade paa det indiske ocean. Da alt haab syntes ude, blev de set af et hollandsk skib, og Bontekoe og hans mandskab naaede levende deres maal, Java.

Ogsaa Ceylon omfattedes af de hollandske interesser. Ganske vist mislykkedes de første forsøg paa at vinde besiddelser paa øen, men derefter traf det sig saa heldigt, at kongen af Candy, haardt trængt af portugiserne, saa sig nødsaget til at bede hollænderne om hjælp. De sendte ham Marchelis de Boshouwer, der benyttede lejligheden til at slutte en kontrakt med kongen. Da det imidlertid viste sig, at kompagniet ikke var tilsinds at yde tilstrækkelig støtte, tog Boshouwer det parti at rejse til Europa for at søge bedre bistand.

Omtrent samtidig med hollænderne ankom *englænderne* til Indien. Allerede 1591 naaede de første engelske skibe under James Lancaster til Nicobarerne, og i aaret 1600 blev det engelske Ostindiske Kompagni stiftet. Englænderne besøgte baade Sundaøerne og Molukkerne og blev snart i særlig grad tiltrukket af Forindiens Malabarkyst; den engelske klædeindustri haabede nemlig at finde et marked i

Nordindien og Arabien. Paa Malabarkysten kom de i konflikt med portugiserne, men fik dog oprettet kontorer i Surat og andre byer. Ogsaa i Persien havde de fremgang; saaledes lykkedes det dem i 1622 fra portugiserne at erobre byen Ormuz ved indløbet til den persiske havbugt.

Den engelske handel udvidedes yderligere til Coromandel. I 1611 fik de engelske købmænd kontor i Masulipatam, og snart tog de ivrig del i den „indenrigske" mellemhandel. Ligesom hollænderne opkøbte de bomuldsvarer paa Coromandel og afsatte dem paa Sundaøerne.

Disse Sundaøer samt Molukkerne med deres krydderier tiltrak dog i længden mest. Her var jo hollænderne i færd med at trænge portugiserne helt ud, og nu fulgte englænderne i de hollandske spor; de begyndte deres handel overalt, hvor der takket være hollandsk initiativ og aktivitet var skabt klar bane. Dette ærgrede selvsagt hollænderne, og det kom hist og her til aabne stridigheder. Imidlertid sluttede dog de to kompagnier overenskomst om fælles kamp mod portugiserne; men englænderne kviede sig, naar det kom til stykket, ved at opfylde indgaaede forpligtelser og opsagde til slut alliancen. Herved nødtes de imidlertid til at ophæve deres kontorer paa de steder, hvor hollænderne havde sat sig fast. En særlig begivenhed fremskyndede adskillelsen mellem de to parter, nemlig den uhyggelige massakre i Amboina, hvor hollænderne torterede og dræbte ti englændere. Trods alt sluttedes dog en ny overenskomst, der skulle hindre fremtidige alvorlige sammenstød mellem de to kompagnier.

Ogsaa *Frankrig* havde gjort forsøg paa at komme med i kapløbet om den ostindiske handel. Adskillige franske skibe naaede ostindiske farvande, et enkelt kom helt til Kina. Men udbyttet var for ringe til at kunne opflamme yderligere bestræbelser. I 1625 erklærede franskmanden Isaac de Rarilly: „Med hensyn til Asien og Ostindien er der ikke noget haab om at anlægge kolonier, da vejen er for lang og spanierne og hollænderne for stærke til, at de vil taale det". Denne bemærkning er umiddelbart forstaaelig hvad hollænderne angaar. Med faren fra Spanien tænkte de Rarilly aabenbart dels paa den trusel mod Ostindienfarerne, som spanierne kunne øve, naar skibene passerede de spanske kyster eller de kanariske øer der var i spansk eje, dels paa at spanierne fra deres asiatiske koloni Filippinerne kunne hindre farten paa Kina.

Omkring 1620 var da stillingen i Ostindien og Østasien den, at fire europæiske nationer raadede over faste besiddelser. Spaniens herredømme begrænsedes til Filippinerne, der væsentlig blev besejlet fra Amerika. Spanierne forsøgte ikke at trænge yderligere frem, men nøjedes med kraftigt at afslaa de angreb, hollænderne nu og da rettede mod dem.

Portugiserne, som med hundrede aars forspring havde sikret sig de vigtigste positioner i Persien, Forindien, Sundaøerne og Molukkerne, var nu i tilbagegang. I Persien trængtes de af englænderne, paa Molukkerne og Sundaøerne af hollænderne. Dog, helt galt stod det ikke til. De centrale portugisiske stillinger paa Malabarkysten – Diu, Goa og Calicut – var urokkede, og portugiserne besad endnu Malacca, hvorfra strædets handel og sejlads kunne beherskes; de havde fremdeles enkelte kontorer tilbage paa Coromandel, og paa Ceylon var de endogsaa i fremgang.

Holland var imidlertid afgjort nummer et. Ubestrideligt var hollænderne den stærkeste kolonimagt i Ostindien. De havde overtaget saavel paa Sundaøerne som paa Molukkerne, de havde fast fod paa Coromandel og Malabar, de beherskede vejen til Kina og Japan, og mod vest strakte deres handel sig til Persien og Arabien. Langt de største militære og økonomiske magtmidler stod til deres raadighed. Hollændernes stilling var faktisk saa stærk, at ingen anden europæisk nation var i stand til at rokke den.

Hvad englænderne angik, havde de deres militære og handelsmæssige tyngdepunkt paa den nordlige Malabarkyst og i Persien, men ogsaa paa Coromandel ejede de faste positioner, nok til at sikre deres andel i den indenrigske handel. Med hollænderne var de ikke i stand til at konkurrere for alvor, men over for portugiserne kunne de hævde sig.

Hovedformaalet for den europæiske kolonisering var jo handelen. Naar magterne søgte at sætte sig i besiddelse af militært vigtige punkter, hvis merkantile betydning i og for sig var mindre fremtrædende, var det dog hensynet til handelen, der laa bag. Denne maatte nemlig til enhver tid kunne paaregne militær støtte, og dette hensyn bestemte koloniseringens form. Det gjaldt endnu ikke, som i kolonihistoriens senere faser, at faa herredømmet over store landstrækninger, hvor de indfødtes arbejdskraft kunne udnyttes. Kolonierne omfattede kun de enkelte byer med allernærmeste omegn, og flere steder nøjedes man med et handelskontor (faktori eller senere loge). Besiddelserne kom derved til at bestaa af enkelte befæstede støttepunkter, der dannede centrer for et net af kontorer. Disse opretholdtes i regelen med et minimum af mandskab, adskillige havde kun en besætning paa 2–4 mand, sjældent mere end 20. Et kontor bestod af oplagshuse samt enkelte nu og da svagt befæstede boliger.

Lejlighedsvis kunne det komme til stridigheder mellem de indfødte og europæerne, men i almindelighed var forholdet taaleligt. Fyrsterne, der jo ejede vedkommende byer, indsaa efterhaanden, at det ikke i længden lod sig gøre at blive de fremmede kvit; de søgte da i stedet at drage mest mulig fordel af situationen, hvad der gav sig udslag i krav om gaver eller regulære afgifter, gennem told eller paa anden vis. Flere europæiske kontorer gav uden tvivl stor økonomisk gevinst. For byer som Bantam, Macassar, Masulipatam eller Surat betød de europæiske kontorers handel anseligt udbytte, hvoraf størsteparten tilfaldt fyrsterne. Men europæernes fuldkomne herredømme tilsøs placerede dog disse indfødte regenter i et afhængighedsforhold, som de nu og da ønskede sig fri for. Det hændte, at fyrsterne rettede angreb paa de europæiske besiddelser, anfald der dog saa godt som altid mislykkedes. Sagen var jo den, at den europæiske militære overlegenhed var næsten ligesaa udpræget tillands som tilvands. En haandfuld bevæbnede europæere var i stand til at modstaa titusinder af indfødte, og over for styrker paa blot nogle hundrede mand gik inderne kun meget sjældent til angreb.

Kong Christian IV. Maleri fra ca 1612 af Pieter Isaacsz
Kongen fremtræder som han var i sine bedste aar: kraftig, initiativrig, fuld af haab og ærgerrighed

DET DANSKE OSTINDISKE KOMPAGNI

Overalt i Europa vakte naturligvis Hollands og Englands fremgang i Ostindien den største opmærksomhed – og misundelse. Ogsaa i Danmark fulgte man udviklingen med interesse, tanken om store hurtigt vundne rigdomme fristede her som andetsteds. Hidtil havde Danmark imidlertid kun taget ringe del i de store opdagelsesrejser; kun i Nordatlanten, ved Grønland, havde det ydet en indsats, der var al ære værd, men som ikke havde givet økonomisk udbytte. Ellers var jo Danmark et landbrugsland. Langt den største del af befolkningen levede direkte af jordens produkter, de dyrkede korn, holdt kvæg, fedede stude og svin og opdrættede heste. Det kunne give det daglige brød, og der kunne ogsaa blive noget til udførsel. I de første aartier af det 17. aarhundrede eksporterede Danmark vel ca. en halv million tønder korn aarlig; en del af det gik til Norge, men det meste blev købt af hollænderne. Studene var vor anden store eksportvare. Mere end et halvthundrede tusinde vandrede aarligt ad de gamle studeveje ned gennem Sønderjylland og Holsten, til Hamborg og andre nordtyske byer eller helt til Holland, som ogsaa paa dette omraade var den store aftager.

Over for landbruget vejede de andre erhverv kun lidt. Byerne var smaa; København havde næppe naaet mere end 15.000 indbyggere, og de næste – Malmø, Helsingør, Odense, Aalborg og Aarhus – laa omkring 5.000. I købstæderne sad haandværkerne, som takket være de godt organiserede lav havde det sikre udkomme, men heller ikke stort mere. Industri var der kun spæde tilløb til, handelen var dog i god udvikling. Selv om hollænderne var absolut dominerende i Østersøhandelen, kom der stadig flere danske skibe i fart. De handlede først og fremmest paa Østersøen, men mange kom ogsaa til Holland og England; nogle naaede endog til Frankrig, Spanien og Portugal.

Danmark var saa langtfra et fattigt land ved det 17. aarhundredes begyndelse; den store prisstigning i 16. aarhundrede var ogsaa naaet hertil. Kornet og studene blev bedre betalt end før, landbruget tjente penge, der strømmede videre til de andre erhverv. Befolkningens levestandard steg, lidt nok maaske for bøndernes vedkommende, desto mere hos de højere stænder. Man forbløffes ved at høre, hvad adelen, hvad borgerne og præsterne spiste og drak saavel til deres gilder som til hverdag. Men ogsaa jævne mennesker stillede store krav; en almindelig bøsseskytte havde saaledes en daglig ration paa 16 potter (liter) øl. Lignende storslaaet udfoldelse viste sig i klædedragten. Kostbare stoffer, besat med kniplinger og overbroderede med sølv- og guldtraade, var sædvanlige; adelsdamerne med deres ædelstene og smykker var „fast lig fyrstinder". Forgæves prøvede regeringen gennem strenge forordninger at bekæmpe denne almindelige hang til luksus.

Set med danske øjne var Danmark et rigt land; men udefra betragtet, sammenlignet med de rigdomme og den kultur man mødte i England, i Frankrig og i Nederlandene paa samme tid, stod vi unægtelig langt tilbage. Og netop nu øgede disse lande det store forspring, de allerede havde, ved hjælp af koloniernes rigdomme.

Dette maatte harme Christian IV, der forbandt voldsom appetit paa livets goder med kraftig skabertrang og iver efter at kaste glans over sig selv, sin hovedstad og de lande, han herskede over.

Christian IV havde ikke det store overblik, det var ikke de højere statsideer, der besjælede ham; men paa begrænsede omraader kunne han naa store resultater. Han byggede mange og gode skibe til

Traktaten af 30. marts 1618, sluttet mellem kong Christian IV af Danmark og prins Marchelis de Boshouwer af Migomme som befuldmægtiget for Cenuwiradt, kejser af Ceylon og konge af Candy. Udfærdiget paa tysk med Christian IV's ratifikation

flaaden, han byggede slotte, kirker og andre pragtbygninger – det er nok at nævne Frederiksborg, Rosenborg og Børsen – han anlagde nye byer. Han ville aktivisere det danske næringsliv; landbruget maatte forbedres, en ny industri skulle gro op, en dansk storhandel skabes. Helst imødesaa han hurtige resultater, den langsomme støtte vækst var ham ikke nok; derfor var tanken om de store rigdomme, der paa saa kort tid kunne vindes i de fremmede verdensdele, saa fristende for ham. Det var jo penge, rede penge, han manglede for at gøre Danmark rigt og stærkt, for at skabe den nye industri, den store handel.

Kongen var ikke enevældig; ved sin side havde han rigsraadet, en forsamling af oftest ældre adelsmænd, som tit med vægt og besindighed formaaede at stække hans højtflyvende planer. Ikke mindst regeringens daglige leder, kansleren, havde stor indflydelse, og som kansler havde Christian IV gennem mange aar Christian Friis-Borreby, en forsigtig mand, der sjældent gik med til større eksperimenter. Men Friis-Borreby døde 1616, og nu fik kongen i Christian Friis-Kragerup ret en kansler efter sit hoved. Han var initiativrig og havde fuldt saa mange og store ideer som Christian IV selv, ideer der ikke hos ham blev kvalt i forsigtighedens gustne overlæg. Ogsaa han drømte om dansk indsats i det fremmede, om store kompagnier, der kunne hente alverdens herligheder hjem til Danmark. Da chancen kom, var han ikke den mand, der holdt kongen tilbage.

Det skulle blive paa hollandsk initiativ, at det danske „Ostindiske Kompagni" stiftedes. Sidst paa aaret 1615 ankom to hollændere, Jan de Willum og Herman Rosenkranz, til Danmark. De fremlagde for Christian IV planer om at oprette et dansk Ostindisk Kompagni med sæde i København. Det ser ud til, at kongen i første omgang har næret nogen betænkelighed; i hvert fald knyttede hollænderne forbindelse med en kreds københavnske borgere, hvorimellem Thomas Lorch, Jakob Mikkelsen, Peter Mikkelsen og Claus Coldevin. Rimelig nok har de ogsaa søgt kontakt med kongens raadgiver i økonomiske anliggender, Jonas Charisius. Resultatet blev, at kongen gik ind for planerne. Den 17. marts 1616 udstedte han fra Antvorskov et aabent brev, der gav danske undersaatter tilladelse til i København at oprette et Ostindisk Kompagni, som maatte drive handel i Ostindien, paa Kina og Japan, omkring Kap det gode Haab, i det magalhâesske hav og stræde samt overalt, hvor indiske konger og fyrster ville tilstede kompagni og handel. Kompagniet fik lov at udruste to skibe fra København, som paa den første rejse fik det privilegium at nyde toldfrihed baade paa hen- og hjemturen; paa de følgende rejser derimod skulle der svares told til kronen, paa samme maade som man i Holland svarede told efter den hollandske rulle.

Vej var hermed aabnet for kompagniets start. Men haabet om, at det nyskabte foretagende skulle kunne udsende to skibe allerede i sit fødselsaar 1616, blev dog ikke indfriet. Der viste sig snart betydelige vanskeligheder. Først og fremmest gik aktietegningen langsommere end ventet. Der var ikke megen likvid kapital mellem danske borgere, og den, der var, ønskede man ikke uden videre at sætte paa spil. Sagen kunne naturligvis blive en succes, men indtil videre maatte den dog betegnes som temmelig usikker. Kompagniets første aktionærer var uden tvivl de samme københavnske borgere, der havde været virksomme ved dets start, og vi genfinder da ogsaa blandt kompagniets første forvaltere Thomas Lorch, Jakob Mikkelsen og Claus Coldevin. Inden længe maatte man rette henvendelse til kongen om at tegne aktier for 25.000 rd, dog hertil var monarken ikke villig lige straks.

I 1616 og begyndelsen af følgende aar synes da det nye kompagni kun at have gjort smaa fremskridt. Men visse forberedelser traf man dog til de kommende rejser. Der indsamledes oplysninger om Indien og knyttedes forbindelser med hollændere, der havde kendskab til indisk handel. Betydeligst blandt dem var Roland Crappe. Om ham, som om en række andre mænd, vi ellers mest kender fra officielle beretninger, faar vi fortalt en del personlige træk i Jon Olafssons erindringer. Jon Olafsson var født 1593 i Isafjord syssel paa Island. 22 aar gammel rejste han til England og videre til Danmark, hvor han lod sig hverve som bøsseskytte. Han var stærkt eventyrlysten, forsøgte at komme med paa den første færd til Ostindien, men først 1622 fik han sit ønske opfyldt. 1626 vendte han hjem fra Tranquebar og rejste umiddelbart efter hjem til Island, hvor han fik tre gaarde i forlening som løn for sine fortjenester. I 1660 nedskrev han sine erindringer fra sin tid i Danmark og Ostindien. Skønt hukommelsen nu og da har svigtet ham, og skønt han har misforstaaet mange ting, er disse hans optegnelser dog en meget værdifuld kilde til vor viden om rejserne og om de mænd, der var ledende i kompagniets første aar.

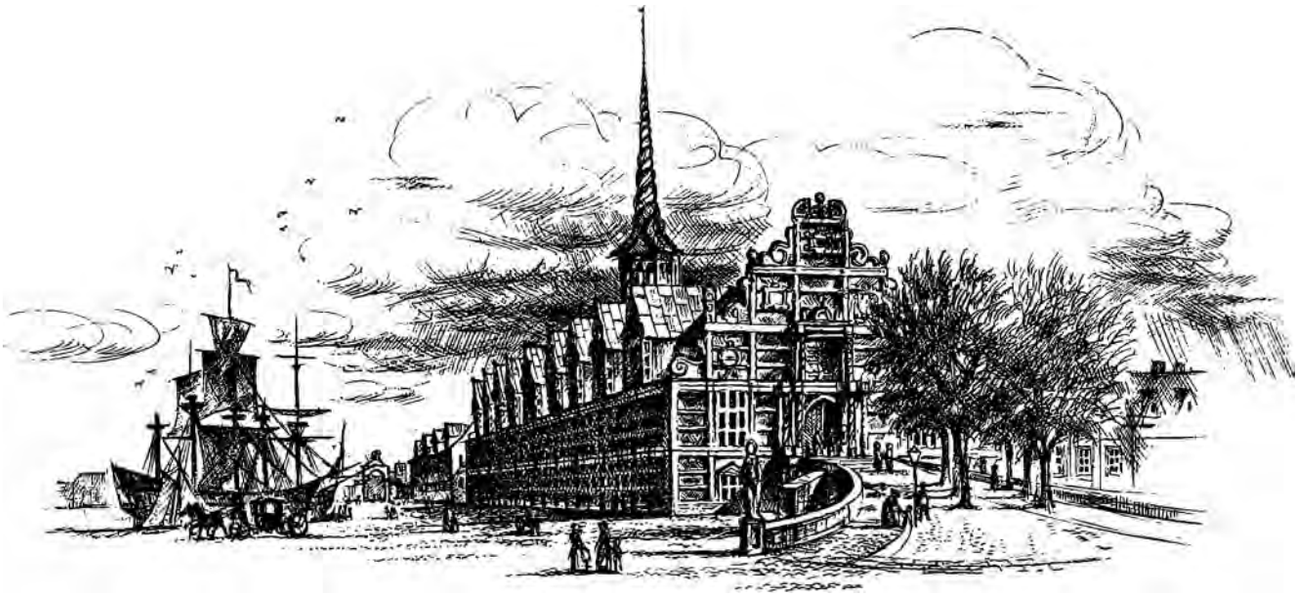

Om Roland Crappe fortæller Jon Olafsson, at han var født af fattige forældre i Holland. Allerede som dreng gik han tilsøs, først som voksen lærte han at læse og skrive, hvorefter han valgte handelen; nu havde han ikke mindre end syv rejser til Indien bag sig, men det hollandske kompagni havde formodentlig ikke budt ham tilstrækkelige muligheder, siden han foretrak dansk tjeneste. I Indien kendte han naiken af Tanjore; han har da rimeligvis fremsat planer om, at Ostindisk Kompagni skulle erhverve handelspladser i hans land.

Saa dukker imidlertid en ny mand frem, der skulle vise sig at give sagerne en anden vending og puste nyt liv i det hele foretagende. Det var den førnævnte Marchelis de Boshouwer.

Han var, som vi hørte, sendt til Ceylon og havde der sluttet traktat med kongen af Candy, der havde forlenet ham med titel „prins af Migomme" og givet ham den opgave at skaffe hjælp mod portugiserne. Da nu det hollandske kompagni ikke ville yde denne, var han rejst til Europa for i Holland at interessere andre kredse; dog uden resultat. Han var da havnet i Danmark. Det ser ud til, at denne Boshouwer har tiltalt Christian IV i høj grad; han har øjensynlig haft evne til at vække den kongelige interesse. Ikke alene opnaaede han personlige gunstbevisninger, men han fik kongen til med iver at gaa ind for den ostindiske handel. I december 1617 tegnede Christian IV et indskud i kompagniet paa 16.000 rd og, hvad der vel var ikke mindre værdifuldt, majestæten begyndte at lægge pres paa andre.

Tilsyneladende har da Boshouwer ogsaa haft gode kort paa haanden. Først og fremmest mødte han op med en fuldmagt fra „kejseren over Ceylon"; den gav ham ret til paa kejserens vegne at afslutte traktater og indgaa forbund med europæiske fyrster. Men desuden kunne Boshouwer fortælle fristende ting om Ceylons store rigdomme og om de fordele, der ventede den, der kunne hjælpe kejseren mod portugiserne. Kort sagt, resultatet af forhandlingerne mellem Boshouwer og den danske konge blev afslutningen af en alliance- og handelstraktat mellem Christian IV, konge af Danmark-Norge, og Cenuwiradt Adassin, kejser af Ceylon.

Denne traktat, af 30. marts 1618, fastslog, at der mellem Danmark og Ceylon nu afsluttedes et forbund for syv aar. I denne tid skulle Danmark støtte Ceylon med et krigsskib og 300 mand landtropper. Til gengæld skulle Danmark have fuld erstatning for alle udgifter ved skibets og troppernes udrustning og underhold – i alt 94.499 rd – og i 12 aar have eneret til al europæisk handel paa Ceylon. Alle danskere fik fri adgang til Ceylon – ligesom alle ceylonesere til Danmark – og danskerne fik paa deres første rejse fuld toldfrihed; senere maatte der betales 1 eller 2 % i told. Kejseren skulle desuden hjælpe danskerne at faa fodfæste andre steder i Asien samt efter evne blandt sine undersaatter fremme den kristne religion i overensstemmelse med den augsburgske konfession.

Samtidig førte Boshouwer forhandlinger med det Ostindiske Kompagni, og den 2. august 1618 blev der truffet overenskomst om en særlig dansk-ceylonsk afdeling inden for kompagniet. I dette dansk-ceylonske kompagni skulle de to landes regeringer og folk indskyde lige store kapitaler, nyde samme gevinster og bære samme risiko. Danskere og ceylonesere fik samme rettigheder henholdsvis paa Ceylon og i Danmark. Kompagniet skulle have to generalkontorer, det ene i København, det andet paa Ceylon, desuden to præsidenter og 12 direktører; i Indien skulle yderligere være en generaldirektør og en generalvisitatør. Til den sidste af disse poster udsaas Herman Rosenkranz, der i forvejen var forvalter i Ostindisk Kompagni; til generaldirektør Roland Crappe. Til ceylonske forvaltere valgtes bl. a. Boshouwers fader, Michel Marchelis, og hans geheimeraad Peter van Xanten. Indtil videre skulle Roland Crappe repræsentere Boshouwers fader.

Det er indlysende, at saavel traktaten som denne overenskomst med kompagniet præges af danskernes fuldkomne ukendskab til Ceylons forhold. Havde de vidst blot en lille smule herom, ville de paa forhaand været klar over, at adskillige paragraffer i begge dokumenter var uigennemførlige.

Mens der forhandledes med Boshouwer, blev der sat en kraftig agitation igang for at faa folk til at tegne aktier i kompagniet. Jonas Charisius og Mikkel Vibe fik saaledes befaling til at virke for tegningen blandt borgerne, mens Albret Skeel skulle bearbejde sine adelige standsfæller. Men trods alle anstrengelser gik tegningen langsomt; folk var vedblivende betænkelige ved at anbringe deres penge i det nye kompagni. I 1620 var der tegnet aktier for ca 180.000 rd, en efter danske forhold betydelig sum, men ikke synderlig anselig sammenlignet med de $6^1/_2$ million gylden, som udgjorde startkapitalen i det hollandske Ostindiske Kompagni. Denne kolossale forskel i kapital forklarer meget af den senere udvikling.

Kompagniets største aktionær var Christian IV selv. Han havde som nævnt tegnet sig for 16.000 rd, og hans søn Christian Ulrik Gyldenløve for 5000. En række adelsmænd havde præsteret ret betydelige indskud. Højest blandt disse naaede Albret Skeel med 3400 rd, Erik Grubbe med 2500, Sivart Grubbe med 2000 og Enevold Kruse med 1500. I alt indskød adelen 27.500 rd. Staden København mødte med et samlet indskud paa 62.900 rd. Heraf ydede professorer, doktorer og magistre 10.100, borgmestre, raadmænd og byfogeder 9.800, de menige borgere 43.000. Den største aktionær efter kongen var Jan de Willum, der havde slaaet sig ned i København; sammen med broderen David de Willum indskød han ialt 10.500 rd. Elleve danske provinsbyer indskød tilsammen 31.175 rd; heraf Malmø 8500, Aalborg 5000 og Ystad 4500. Norske byer havde tegnet for 16.464 rd, hertugdømmernes byer for 5240. Endelig havde udlændinge ydet en del mindre bidrag: borgere i Hamborg 4820 rd og hollændere 8400.

Marchelis de Boshouwers segl, som det sattes under den dansk-ceylonske traktat. Omskriften nævner mellem andre lokaliteter Migomme, Boshouwers hertugdømme. – Nye danske Magazin I, 1794

OVE GJEDDES EKSPEDITION

Længe før aktietegningen var sluttet, blev de første skibe sendt til Indien. Kompagniet udrustede selv tre fartøjer: „Christian", „Kjøbenhavn" samt jagten „Øresund". Kronen udsendte to orlogsskibe: „David" og „Elefanten". Ifølge traktaten skulle „David" stilles til Ceylons raadighed, mens „Elefanten" skulle tjene som støtte for handelsskibene og hjælpe dem med opgaven at anlægge kolonier og fæstninger andre steder i Indien.

Ekspeditionens sammensætning var særdeles indviklet. Der havde her været mange hensyn at tage. Selv om „David" hele tiden skulle staa under dansk kommando, maatte man regne med, at den ceylonske kejser, naar han havde ratificeret traktaten, ville faa i hvert fald en vis medbestemmelsesret over dette fartøj. „Elefanten" derimod var sendt af sted for kronens regning alene, følgelig under rent dansk kommando. De tre handelsskibe „Øresund", „Kjøbenhavn" og „Christian" tilhørte kompagniet og skulle egentlig udelukkende staa under dettes myndighed, men da kronen for en stor del havde bekostet udrustningen og derigennem fik direkte interesse i deres skæbne, maatte den ogsaa have en vis myndighed. Forholdet kompliceredes yderligere derved, at kompagniet jo var delt i to afdelinger, paa den ene side det oprindelige Ostindiske Kompagni, paa den anden det dansk-ceylonske kompagni, der indtil videre i høj grad blev betragtet som en realitet og som havde ikke mindre end tre indflydelsesrige repræsentanter med paa ekspeditionen, nemlig Roland Crappe, Herman Rosenkranz og Peter van Xanten. Endelig fulgte Marchelis de Boshouwer med som repræsentant for kejseren af Candy. Hans stilling skulle synes noget tvivlsom, saalænge traktaten ikke var ratificeret; men da danskerne betragtede denne som en realitet ogsaa uden ratificering, maatte han ud fra denne betragtning anses at have en vis myndighed, om ikke over hele ekspeditionen saa dog over „David", det designerede hjælpeskib – hvad han da ogsaa selv afgjort mente at have.

Til at lede denne ekspedition, der skulle løse store opgaver, hvis vanskeligheder man ikke paa forhaand kunne gøre sig sikkert begreb om, maatte kræves en mand af usædvanlige evner. Det kan derfor undre, at man lagde dette vanskelige hverv paa den kun 24-aarige adelsmand Ove Gjeddes skuldre. Hans data var følgende. Født 17. december 1594 som søn af Brostrup Gjedde til Tommerup i Skaane fik han tidens bedste uddannelse; fra 1609 til 1612 var han paa Sorø adelige skole og i de følgende aar besøgte han de tyske universiteter i Leipzig, Jena og Wittenberg. Derefter rejste han til Holland for at uddannes militært. Han fik lejlighed til at deltage i regulær krig og specialiserede sig iøvrigt i befæstningsarbejde; lidt begreb om søvæsen skal han ogsaa have erhvervet sig paa denne rejse. Da han kom hjem i 1616, ansattes han som sekretær i Danske kancelli, hvor han blev nært knyttet til Friis-Kragerup og flere gange fik lejlighed til at deltage i diplomatiske sendefærder.

– I sit senere liv, efter hjemkomsten fra Ostindien, fik Ove Gjedde forleninger i Norge, hvor han opholdt sig i mere end 20 aar; han blev oberst i den norske hær og deltog desuden med iver i organiseringen af Norges bjergværksdrift. Under Torstenssonfejden 1643–45 naaede han frem i første række, blev rigsraad og derefter rigsadmiral. Større fortjeneste som søkriger naaede han ikke at indlægge sig, men kom dog ud af krigen med sin stilling i behold. Denne bevarede han til 1657. I Karl Gustav-krigene fik han dog ingen kommando. Kort efter fredsslutningen i 1660 døde han. –

Ove Gjedde. Stik efter maleri af A. Wuchters. Billedet stammer fra Gjeddes ældre dage, efter 1650

Naar denne unge hidtil ganske uprøvede mand blev valgt til chef for et saa vanskeligt forehavende, skyldtes det utvivlsomt først og fremmest Friis-Kragerups bevaagenhed. Denne kunne forsvare valget med, at Ove Gjedde i hvert fald kunne lidt af hvert. Han havde kendskab til landkrig, til diplomati, til at anlægge fæstninger og endda lidt viden om søvæsen. Dertil havde han sagtens allerede vist karakteregenskaber, der maatte synes at gøre ham skikket til det krævende hverv.

Det mandskab, Ove Gjedde fik under sin kommando, var en broget skare omfattende saavel søfolk som landtropper. Disse sidste – de 300 mand Danmark ifølge traktaten skulle stille til Ceylons raadighed – var hvervede soldater, for en del tyskere, under danske adelsmænd. Tyge Stygge var øverstkommanderende. Han var kaptajn; der vides ikke meget om, hvad han tidligere havde udrettet, og han døde, før han naaede at faa knyttet større bedrifter til sit navn. Næstkommanderende var Erik Grubbe, tidligere nævnt som en af kompagniets storaktionærer. Han var yngste søn af Peder Grubbe til Aalstrup paa Lolland. En ældre broder fik fødegaarden, selv ejede han en lille gaard, Snilleredt i Skaane, men

den formaaede altsaa ikke at holde ham hjemme i fædrelandet. Det store indskud, han tegnede i kompagniet, kunne tyde paa, at han var velstaaende; dette var dog ikke tilfældet, pengene til indskuddet havde han maattet laane af kongen.

Blandt de øvrige adelsmænd var Hans Lindenov mest berømt – eller berygtet. Han var søn af lensmanden paa Hammershus Hans Lindenov. Allerede som ung lagde han gentagne gange stor brutalitet for dagen – engang slog han en mand ihjel, der generede ham ved at støje i borggaarden. I Kalmarkrigen kom han paa sin rette hylde som kaperkaptajn, og efter krigen ville han da heller ikke opgive sin tillokkende bestilling, men fortsatte med at drive privat kapervirksomhed. Omsider blev han fanget og med føje dømt til døden. Dommen ændredes dog til livsvarigt fængsel. Da han i tre aar havde siddet paa Dragsholm, fik han sin frihed mod at forpligte sig til at tjene syv aar i Ostindien. I alt fulgte ti unge adelsmænd Ove Gjedde til Ostindien; kun een af dem, Johan Venstermand, kom tilbage til Danmark igen.

Blandt søfolkene maatte der skelnes mellem flere kategorier. For det første mellem dem der stod i kompagniets og dem der stod i kronens tjeneste; for det andet, hvad sidstnævnte angaar, mellem dem der paa „Elefanten" stod umiddelbart i dansk tjeneste og dem der paa „David" var bestemt til at tjene kejseren af Candy. Disse forskelle betød dog kun lidt ved siden af de nationale modsætninger. Da nemlig kun et faatal af de danske søfolk havde gjort erfaringer paa Indienrejser i hollandsk tjeneste, havde det været nødvendigt i stor udstrækning at tage hollandske sømænd i tjeneste. Næsten alle skipperne og styrmændene var derfor hollændere, og mange saadanne fandtes ogsaa blandt matroserne. Hollænderne nærede kun ringe tanker om danskernes sømandsfærdighed, og ringeagten voksede under rejsen.

Det stod paa forhaand klart, at det ville blive vanskeligt at holde disciplin og orden paa disse vidt forskellige elementer. Ove Gjedde udstyredes derfor med et sæt skibsartikler, der satte strenge straffe for enhver form for opsætsighed. –

Før vi lader flaaden sejle af sted, vil vi et øjeblik se, hvorledes de skibe, der udrustedes til disse rejser, var bygget, samt høre lidt om forholdene ombord.

De store opdagelsesrejsende Christopher Columbus, Vasco da Gama og Magalhães havde paa deres rejser benyttet karavellen, et kort og bredt fartøj, der laa højt paa vandet; ydermere var for- og agterskibet meget højt opbygget. Med denne skibstypes sødygtighed og lasteevne var det saa som saa. Der blev derfor arbejdet energisk paa at konstruere mere sødygtige skibe med større lasteevne. Hollænderne var foregangsmænd med hensyn til skibskonstruktioner. Efterhaanden lykkedes det dem at faa skibene længere og forholdsvis smallere. Den høje opbygning af forskibet forsvandt næsten helt, agterskibets (skansens) højde blev reduceret men vedblev dog at rage op over det øvrige skib. Man beholdt de tre master, men desforuden anbragtes der sejl paa det lange bovspryd. Den type, man saaledes naaede frem til, blev kaldt „fløjten".

Den typiske fløjte blev det fremherskende skib i den europæiske skibsfart; men til langfarterne brugte man gerne lidt andre typer, hvor der lagdes større vægt paa sødygtighed end paa lasteevne. De mindre langfartskibe kaldtes ofte jagter, de større pinaser. Jagterne var i reglen paa mindre end 200 læster – af de anvendte danske jagter var „St. Jakob" paa 130 læster, „Den forgyldte Sol" paa 180. Af de større skibe var „St. Anna" paa 350 læster, „Perlen" paa 500.

De krigsskibe, der undertiden kom i anvendelse, var af fregattypen. De førte tre master og havde en høj skanse med rigt udsmykket agterspejl. Bestykningen bestod af et enkelt batteri og desuden kanoner i skansen. De store fregatter kunne føre 40–50 kanoner; almindelige handelsskibe havde ogsaa altid kanoner til brug i paakommende tilfælde.

Skibene var ved udrejsen forsynet med rigeligt mandskab; den store sejlføring krævede mange folk, og man maatte regne med tab undervejs. Næsten altid kneb det med at faa tilstrækkeligt af uddannede

søfolk; i reglen maatte man tage, hvad der kunne skrabes sammen af alle slags. Jon Olafsson fortæller fra sin rejse, at mange af mandskabet aldrig havde faret til søs før, saa det var meget besværligt for styrmændene at faa skik paa disse mennesker og faa ordentlige søfolk ud af dem. Skibet kom da ogsaa flere gange i alvorlig fare, fordi ukyndige gjorde slemme fejl ved manøvreringen.

Hver ekspedition fik til øverste leder en kommandør, der skulle kunne træffe de afgørende beslutninger i alle søfartsmæssige, handelsmæssige, diplomatiske og militære spørgsmaal. Desuden havde skibene en skipper med ansvaret for den sømandsmæssige del af rejsen. Skipperen havde til hjælp en overstyrmand og to eller flere understyrmænd. Den handelsmæssige side af ekspeditionen sorterede under en overkøbmand og adskillige underkøbmænd. Undertiden var der, naar en udrustning omfattede flere skibe, en visitatør. Han var tilsynsførende med alle skibets forraad, først og fremmest med de varer der udførtes og dem der skulle hjembringes; men ogsaa med proviant, vaaben, ammunition og hvad der ellers kunne være tale om. Havde man ingen visitatør, laa tilsynspligten hos overassistenten og hans underassistenter. Assistenterne var desuden skibets skrivere. Proviant og drikkevarer sorterede under buttelieren, der altsaa var hvad man nu kalder hovmester. Skibsartilleriet stod under en konstabel, og en højbaadsmand kommanderede mandskabet under sejladsen. Fremdeles var der kvartermestre, tømmermænd, smed, kyper, foruden de almindelige matroser. Intet skib rejste ud uden skibspræst, en eller to bartskærere (læger) og en profos, som skulle eksekvere de straffe, der maatte blive idømt. Hvis skibet førte soldater med til kolonien, stod disse under deres egne officerer.

Naar vigtige afgørelser skulle træffes, samledes skibsraadet, gerne kaldt „det brede raad". Det bestod af kommandøren og alle skibets eller skibenes højere officerer. Jon Olafsson fortæller om det: „Alle de befalingsmænd, som havde deres sæde i kahytten, blev under ét kaldt „det brede raad". I dette raad sidder profossen tilligemed de andre befalingsmænd, kaptajnen, købmændene, skipperen, underskipperen, styrmændene, trompeterne, højbaadsmanden og første assistent samt skibspræsten. De er alle tilstede, naar rettergang holdes, og skal hævde loven og skibsartiklerne ved en værdig optræden."

Da det var saa vanskeligt at faa kvalificerede folk til rejserne, blev lønningerne høje. En lønningsliste fra 1639 for mandskabet paa skibet „Den forgyldte Sol" viser, at kommandøren skulle have 180 rd pr. maaned, skipperen 100, overstyrmanden 74, købmanden 40, første understyrmand 40, tømmermanden 40, bartskæreren 35, anden understyrmand 30, buttelieren 29, højbaadsmanden 28, konstablen 26 og kokken 26, mens matroser og menige bøsseskytter hver fik $7^1/_2$ rd i maanedssold.

Disciplinen ombord var streng. Et sæt skibsartikler satte snævre grænser for, hvad man kunne tillade sig. Jon Olafsson fortæller, at banden, sværgen og usømmelig tale blev straffet strengt med prygl eller afkortning i lønningerne. Prygl, slag af den lange tamp, var overhovedet en hyppig straf. Undertiden blev en og anden lænket, „lagt i jern"; der er eksempler paa, at enkelte opsætsige har gjort hele rejsen i lænker. Men endnu haardere straffe kendtes. Hvis f. eks. en mand drog kniv mod en anden, skulle han nagles til masten med en kniv gennem den ene haand og blive staaende der, til han selv uden hjælp fik slidt haanden løs; for særlig alvorlige forbrydelser var straffen hængning. En anden streng straf var kølhalingen, der eksekveredes ved, at synderen fik bundet et tov i hver arm, hvorefter han fra bovsprydet sænkedes ned foran skibet; et par mand trak saa de to reb hen langs hver skibsside, saaledes at offeret blev halet under skibet langs kølen fra for til agter; først ved bagstavnen blev han trukket op. Denne frygtede straf rummede risiko for drukning, men saa galt gik det sjældent. Større var faren for, at armene blev trukket af led, og i hvert fald var den kølhalede sikker paa at faa hud og kød revet af ryggen under sin skuren hen langs den haarde ujævne køl.

Det gik dog ikke altid efter skibsartiklernes strenge ord. Jon Olafsson nævner eksempler paa haarde straffe, der nok blev idømt, men aldrig eksekveret; de dømte blev benaadet med nogle slag af tampen.

Stranden syd for Uppanars udløb i havet. Tranquebar

Navigeringen var altid vanskelig. Der fandtes primitive søkort for de hjemlige farvande, men for verdenshavene kendtes saadanne overhovedet ikke. Kompasset var kendt, men det kneb meget med at klare de problemer, misvisningen skabte. Bredden kunne man nogenlunde bestemme ved at maale søhøjden med det primitive vinkelmaalingsinstrument „jakobsstaven". Helt sikker i metoden var man dog ikke. Jon Olafsson fortæller, at ti mand hver dag ved middagstid søgte at maale solhøjden, og man har vel saa regnet med middeltallet af de mange forskellige resultater. Værre var det dog med længden, da man hverken havde kronometre eller kunne udmaale de gennemsejlede distancer. Her maatte man nøjes med den orientering, man kunne faa ved hjælp af stjernerne, og saa iøvrigt sejle efter bedste beskub. Gang paa gang hændte det da ogsaa, at man kom meget langt fra den valgte kurs. Det var ikke usædvanligt, at Ostindienfarere paa deres færd gennem Atlanten aflagde ikke-planlagte besøg i Brasilien.

Jagten „Øresund" var det første skib, der sendtes af sted. Det skete i august 1618. Roland Crappe fik kommandoen. Den øvrige eskadre forlod først den 14. november København og blev ydermere af modvind tvunget til at ligge i Helsingør et par uger. Den 29. november stod flaaden sundet ud. Christian IV noterede i sin kalender: „Den 29. november sejlede vor indianske flaade ud af sundet. Den almægtigste Gud give dem lykke".

En romantisk episode krydrede afrejsen. Erik Grubbe var forlovet med en jomfru Ingelborg Hansdatter, vistnok af den gamle men lidet betydelige adelsslægt Gere. Ifølge traditionen satte Erik Grubbes slægt sig imod forbindelsen, og det skulle være derfor Erik Grubbe rejste til Indien. I sidste øjeblik besluttede saa de to unge, at hun skulle følge ham paa rejsen. Da det imidlertid var strengt forbudt at have ugifte kvinder ombord paa flaaden, sneg hun sig ombord forklædt som page. „Men," fortæller Jon Olafsson, „det traf sig engang, at søfolkene opdagede det og straks meldte det, og der var nær sket hende og Erik Grubbe en ulykke af den grund. Men da de var saa stærkt knyttet til hinanden i kærlighed og ikke ville skilles ad, blev de viede sammen i lovligt ægteskab." Erik Grubbes slægt saa anderledes paa

sagen; hans søster Anne Grubbe skrev i en gammel bønnebog: „1618 d. 18. november drog min broder Erik Grubbe til Ostindien og blev bedraget af en jomfru Ingelborg Hansdatter, som drog med ham, og (han) blev viet til hende paa skibet."

Rejsen blev lang og yderst besværlig. Flaaden mødte i virkeligheden alle de genvordigheder, en Indienfarer kunne vente. Den blev splittet i haarde storme; flere gange var skibene ved at strande paa ukendte kyster; der blev mangel paa proviant og drikkevand, og gik mandskabet i land for at bjærge noget, blev det overfaldet af indfødte, som dræbte eller fangede adskillige. Sygdomme hærgede mellem folkene i den grad, at flere hundrede døde, før man overhovedet naaede Indien. Ogsaa Erik Grubbes hustru Ingelborg fandt døden. Hun havde ved Kap det gode Haab født en søn, der døbtes Capo de Bona Esperanza men kaldtes Afrika Grubbe. Sørejsens anstrengelser var imidlertid for store; baade moder og barn døde undervejs. Dette gik Erik Grubbe meget nær, saa nær at hans senere opførsel fik folk til at tro, han havde taget skade paa forstanden.

Særlig vanskeligt var det at holde flaaden samlet. Man havde forud aftalt bestemte havne, hvor skibene, hvis de kom fra hverandre, skulle vente til de samledes igen; men dette førte flere gange til lange forsinkelser for de først ankomne.

Heller ikke for sørøverangreb blev flaaden sparet. Ved Kap Verde blev den angrebet af franske kaperskibe. Stedet var berygtet som en sørøverrede, hvorfor Ove Gjedde lod det udspejde. Da han hørte, at der laa 6 skibe i en havn, sendte han sit mindste fartøj, den hollandske fløjte, i spidsen og holdt de store skibe skjult bag en ø. Tre af de fremmede skibe stod straks ud mod fløjten; det var klart, at det maatte være sørøvere. Ove Gjedde greb saa ind med sine store skibe. Kampen blev kun kort, sørøverskibene kunne ikke yde megen modstand mod de danske orlogsskibes svære skyts. Et af skibene strøg flaget, et andet blev entret af fløjtens mandskab, mens det tredie løb paa grund og brændte. Kaptajnen paa det største skib indrømmede, at de var sørøvere.

Ove Gjedde ville sende de to skibe hjem til Danmark, for at priseretten kunne dømme i deres sag; men „det brede raad" besluttede, at de skulle indlemmes i flaaden. Skibene blev kaldt „Patientia" og „Jageren". Mens „Patientia" naaede at komme med til Indien, strandede „Jageren" ved Kap det gode Haab. Kaperskibenes mandskab, der fordeltes mellem de danske skibe, søgte gentagne gange at rømme og voldte i det hele mange vanskeligheder.

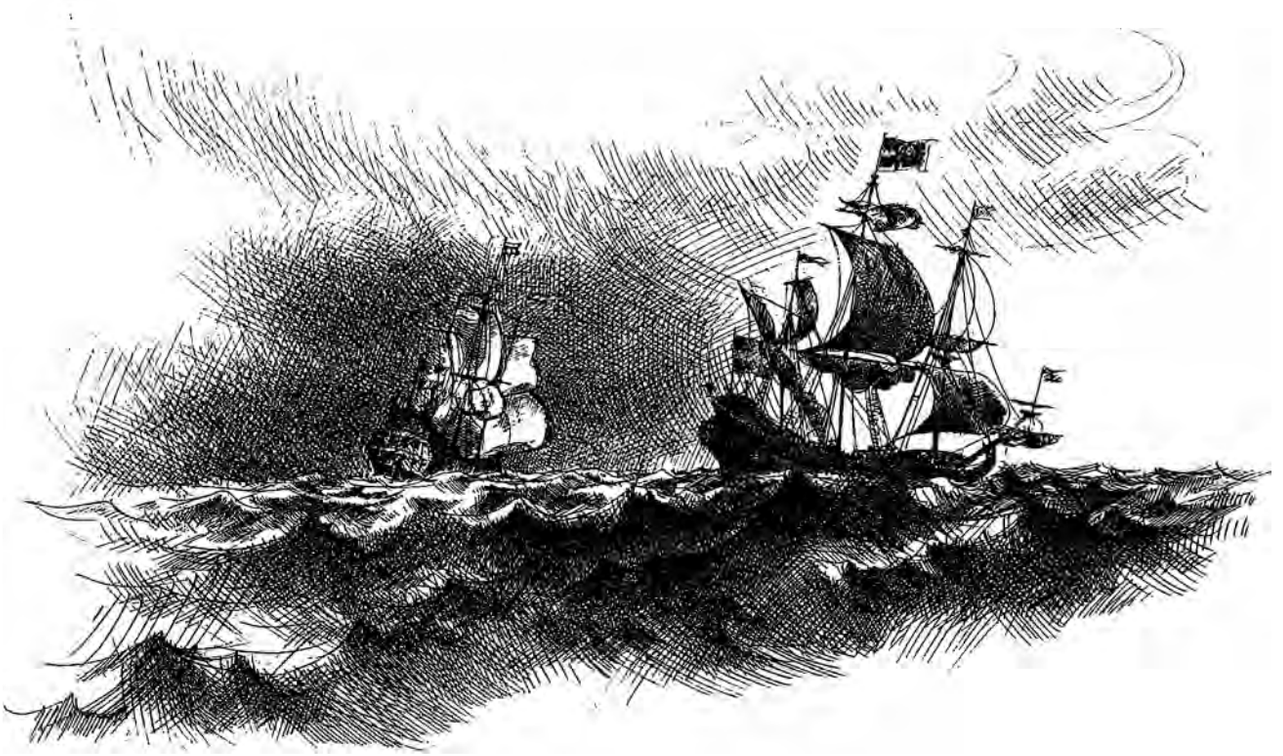

Hele rejsen igennem herskede stærk spænding mellem danske og hollændere. Ove Gjedde og Boshouwer blev snart uenige, og Boshouwer søgte at faa „David" bort fra den øvrige flaade. Det spændte forhold strakte sig til alle grader af officerer og helt ud til det menige søfolk. Hollænderne foragtede som før sagt de danske sømænd og stillede sig skeptisk til Ove Gjeddes dispositioner. Denne paa sin side slog med haard haand ned paa enhver form for opposition. Allerede ved øen Wight, hvor flaaden laa en tid lang, blev en hollandsk skipper fradømt tre maaneders gage for nogle utilbørlige ord, og ved Kap Verde blev en anden hollandsk skipper, Jan Jansen, dømt fra sin bestilling og fra alle sine maanedspenge, fordi han havde sagt noget til Boshouwer, som fik denne til at rejse hollænderne mod danskerne. Spændingen kulminerede ved Kap det gode Haab.

Her laa nogle engelske skibe, som skulle til Europa. Saavel danskere som hollændere ville benytte lejligheden til brevbesørgelse og overdrog deres breve til englænderne; men saa krævede Ove Gjedde hollændernes breve udleveret. Han fik af englænderne overladt en del og lod dem uden videre bryde. Det viste sig, at Boshouwer i et af disse skildrede flaadens tilstand som meget ynkelig og lagde skylden paa Ove Gjedde og det slette danske sømandsskab. Hollænderne blev rasende over dette brud paa brevhemmeligheden, og det var nær kommet til aaben kamp. Saa spændt var situationen, at alvorligt mytteri kunne ventes hver dag. Der foretoges omplaceringer af mandskabet, saa at danskerne paa alle skibe var i flertal mod hollænderne; navnlig forstærkedes den danske besætning paa „David", der havde Boshouwer ombord.

Trods alle hindringer naaede dog enkelte hollandske breve hjem. Et af dem, fra Peter van Xanten og Herman Rosenkranz, kom til København. Her skriver Herman Rosenkranz, at danskerne er blevet godt modtaget af englænderne, hvad der kom tilpas, da det stod meget slet til. 240 mand af mandskabet var døde, og de fleste af de øvrige „helt ilde pas", da de ikke havde kunnet faa forfriskninger paa grund af de sorte. Boshouwer var syg. Det gik „miserablement" til, fordi de store (adelsmændene) bestandig ville have kommandoen men intet forstod, „hvilket vil foraarsage den ganske flaades ruin og undergang". Ove Gjedde havde forløbet sig højlig over for gesandten (Boshouwer), og dette havde nær foraarsaget et blodbad. – Peter van Xanten paa sin side fraraader at bruge danskere paa lange rejser, de duer ikke; navnlig var det galt at anvende adelsmænd paa skibene. Rejsen ville have haft bedre fremgang, siger han, hvis Ove Gjedde havde lyttet til Boshouwers raad; men han har rettet sig mere efter Tyge Stygge.

Selv sendte Ove Gjedde en officiel rapport hjem. Desuden en del privatbreve, blandt andet til kansler Christian Friis, hvem han fortalte, at Boshouwer i lang tid havde været meget syg og endnu var svag.

„Jeg formener, hans sygdom mesteparten af ex Melancholia Cholera at have colligeret". Senere hedder det, at „han dag fra dag har sig commando paataget og desforuden en part af skibsofficererne mig uafvidende til deres skibe at komme har forbudet".

Som helhed giver beretninger og breve et mørkt billede af forholdene paa flaaden. Det spaaede ikke godt for den videre rejse.

Dette danske foretagende blev fulgt med opmærksomhed af de andre europæiske nationer i Indien. Et brev fra Surat af 5. november 1619 taler om Ove Gjeddes ekspedition; den hollandske brevskriver er bange for, at danskerne skal blive konkurrenter i handelen paa Arabien. Det hedder i samme brev, at de arabiske købmænd var meget bange for de danske.

Der skulle imidlertid gaa lang tid, før Ove Gjedde viste sig i Indien. Rejsen fra Kap blev meget besværlig. Først forsvandt „David" fra flaaden; derefter flakkede de andre skibe om i maanedvis langs Afrikas østkyst uden at vide, hvor de var eller hvilken kurs de skulle styre. Under denne omflakken blev „Kjøbenhavn" skilt fra de øvrige skibe. Først den 9. maj 1620 – efter 9 maaneders rejse fra Kap, 18 maaneders fra København – naaedes endelig Indiens kyst.

PAA CEYLON

„Den 16. om morgenen, saa vi (det forjættede land) Ceylon med stor glæde", skriver Ove Gjedde i sin dagbog, da han 16. maj 1620 naaede rejsens maal. Man forstaar glæden paa baggrund af de tab, rejsen kostede. Dødeligheden havde nemlig fortsat været stor paa turen fra Kap. Nøjagtige talopgivelser foreligger ikke, men da over 200 mand var døde allerede før Kap, har tallet ved ankomsten til Ceylon sandsynligvis oversteget 300. Hertil kom, at adskillige var i den grad svækkede ved rejsens slutning, at de døde kort efter landingen; blandt disse var Tyge Stygge og Hans Lindenov.

Det skulle nu snart vise sig, at med sørejsen var besværlighederne ingenlunde overstaaet. Vel kom de to forsvundne skibe, „David" og „Kjøbenhavn", atter tilstede, saa eskadren igen blev fuldtallig, men fra „David" meddeltes det, at Boshouwer var død kort efter afrejsen fra Kap. Nogen personlig sorg for Ove Gjedde har dette dødsfald næppe været, men paa den anden side, som forholdene i mellemtiden havde udviklet sig paa Ceylon, ville man nu haft god brug for manden. Ove Gjedde erfarede nemlig hurtigt, at den mægtige kejser, hvorom Boshouwer havde berettet, slet ikke eksisterede! Den, man havde sluttet traktat med, viste sig at være kongen af Candy, som nok var konge, men ikke øens fornemste. Hertil kom, at samme konge havde sluttet fred med portugiserne tre aar i forvejen.

Videre hørte Ove Gjedde om den skæbne, der var overgaaet „Øresund" og Roland Crappe. Crappe havde efter ankomsten til Ceylon i december 1619 paa egen haand begyndt krigen mod portugiserne. Han havde taget 5 sampaner (indiske skibe), men blev derefter angrebet af ikke mindre end 6 fregatter. „Øresunds" ror blev skudt i stykker, og skibet maatte sættes paa grund ved Carical. Størstedelen af mandskabet var tabt – nogle blev hængt som sørøvere – men Roland Crappe selv var undsluppet med 13 mand og havde søgt beskyttelse hos naiken af Tanjore.

Ove Gjedde søgte nu med sin flaade til den udmærkede havn Trinquemale paa Ceylons østkyst. Han sendte „Kjøbenhavn" til Coromandel for at faa forbindelse med Crappe, og en sampan blev sendt til Bantam paa Java for at købe peber. Selv tog saa Ove Gjedde fat paa hovedsagen, at ordne forholdet til kongen af Candy. Først og fremmest maatte denne bevæges til ikke alene at ratificere traktaten men ogsaa at betale de 94.499 rd. Uden disse penge ville danskerne ikke kunne udrette stort i Indien, da flaaden var sparsomt forsynet baade med varer og rede penge.

Gennem gesandter kom da Ove Gjedde i forbindelse med kongen, men hvad han her erfarede var, at denne paa ingen maade ville anerkende traktaten. En gesandt fra kongen erklærede rent ud, at Boshouwers fuldmagt var en forfalskning, hvorfor traktaten ikke kunne være gyldig. Ove Gjedde sendte derfor en af sine bedste officerer, Henrik Hess, til kongen. Denne Hess, en raadmandsøn fra Helsingør, havde paa sørejsen været næstkommanderende paa „Kjøbenhavn" under Erik Grubbe (senere blev han kommandant paa Dansborg). Han fik nu blot det samme at høre af kongens egen mund. Kongen benyttede lejligheden til kraftigt at pointere, at han hverken kunne eller ville betale den sum, som traktaten fastsatte og Ove Gjedde forlangte.

Situationen var nu kritisk. Ekspeditionen var bygget op paa de forudsætninger, traktaten skabte, og man havde ikke hjemme i Danmark tænkt paa, hvad der skulle gøres, hvis den ikke blev bekræftet. Og glippede det ceylonske foretagende, var chancerne for at faa ekspeditionens udgifter dækket lig nul. Til

Kongen af Candy modtager 1656 i sit palads den hollandske øverstkommanderende Gerard Hulst

at skaffe returladninger manglede baade penge og varer, ja det ville endogsaa knibe at faa skibene udrustet til hjemrejsen. Ganske vist udgjorde Ove Gjeddes fem skibe en styrke, der efter indiske forhold i høj grad var at regne med; men denne flaade manglede faste baser og dens forraad var ved at slippe op. Fra portugiserne kunne Ove Gjedde naturligvis kun paaregne aabent fjendskab, og hos hollænderne og englænderne, der betragtede danskerne som uvelkomne konkurrenter, var næppe mere og andet at hente end kølig neutralitet. Hvad angaar de indfødte fyrster uden for Ceylon, havde man kun forbindelse med naiken af Tanjore.

Til disse ydre vanskeligheder kom saa de indre. Modsætningen paa flaaden mellem danskerne og hollænderne var stadig skarp, og skarpere blev den ved Ove Gjeddes haardhed mod sine undergivne. For øjeblikket var det navnlig visitatøren Herman Rosenkranz, der var i opposition. Desuden var mandskabet utilfreds med den daarlige forplejning. Sygdomme vedblev at hærge; Ove Gjedde blev selv syg og maatte ligge i 14 dage.

Havnen og fortet ved Trinquemale paa Ceylon. Denne fortrinlige naturhavn, en af de bedste i verden, afstodes til Danmark af kongen af Candy ifølge den anden dansk-ceylonske traktat. Havnen var stærkt omstridt efter dansketidens ophør indtil englændernes definitive erobring 1802. Fortet byggedes af hollænderne, med overmaade store tab af menneskeliv siges det

Et øjeblik var vanskelighederne ved at gøre den ellers altid resolutte Ove Gjedde tvivlraadig. Den 29. juli sammenkaldte han det brede raad og forelagde spørgsmaalet om, hvad der burde gøres, saa foretagendet kunne blive konge og fædreland til ære og gavn. Raadet vidste ingen udvej; det ville blot følge Gjedde i alt. Først da Gjedde truede med at afskedige det og tage et andet, hjalp det. Raadet vedtog da „af vred hu", at Ove Gjedde selv skulle rejse til kongen af Candy og forhandle med ham. Og Ove Gjedde besluttede at rejse med det samme.

Rejsen i sig selv var ikke vanskelig. Efter faa dages forløb var Ove Gjedde i Candys nærhed. Derimod viste det sig besværligt at træffe kongen, som ikke ville modtage Gjedde i sin hovedstad. Langt om længe mødtes de dog i den lille by Benthanen. Ove Gjedde kæmpede ihærdigt for at faa kongen til at ratificere. Han gav gyldne løfter og udmalede, hvilke store fordele kongen kunne høste af dette forbund; ved sørøveri kunne danskerne snart skaffe kongen erstatning for de penge, han skulle betale. Da alt dette forblev uden virkning, greb Ove Gjedde til trusler: det ganske land skulle faa en behandling, saa alle skulle komme til at fortryde uvilligheden. Truslerne var af større virkning end løfterne. Ganske vist ville kongen ikke anerkende den gamle traktat, men han var rede til at slutte en ny. Det springende punkt var pengene. At disse ikke kunne reddes, blev omsider indlysende for Gjedde, og da han først

havde givet afkald paa dem, gik det hele glat nok. Mellem Ceylon og Danmark oprettedes da en ny traktat af 21. august 1620.

Ifølge denne afstod Ceylon landskabet Trinquemale til Danmark. Danskerne maatte bygge fæstninger der og iøvrigt overalt paa Ceylon, hvor de ønskede. Kongen skulle hjælpe danskerne til hurtigt at faa gode returladninger bestaaende af arrak, kardemomme, voks, kanel, peber, perler og andre herligheder. Varerne skulle købes til gængse priser, og ingen anden nation maatte købe, før danskerne var forsynede. De danske skulle have toldfrihed overalt paa øen samt ret til at slaa mønt. Den kristne religion skulle indføres i Trinquemale.

Formelt var denne traktat saa gunstig for Danmark, som den overhovedet kunne være. En værdifuld landstrækning var erhvervet, og danskerne havde faaet handelsmonopol paa en af verdens rigeste øer. Selv om det maaske nok har staaet klart for Ove Gjedde, at traktatens reelle værdi ikke svarede til dens formelle, kunne han dog være nogenlunde tilfreds med sin gesandtskabsrejse.

I TRANQUEBAR

Vi nærmer os det tidspunkt, da Ove Gjedde for første gang sætter foden paa det indiske fastlands kyst. Det sted, som i de følgende to aarhundreder og længere endnu skulle blive hovedsædet for Danmark-Norges kolonisation i Asien, var Tranquebar paa Forindiens østkyst. Ikke saaledes at forstaa, at den danske handelsvirksomhed i det væsentlige indskrænkedes til Tranquebaromraadet. Paa ingen maade. I virkeligheden kom Danmarks handel paa Østen til at strække sig over enorme afstande, fra Persien i vest over Bengalen i nord til Malacca og Siam i øst. Danskerne handlede og oprettede i tidens løb loger paa Sundaøerne, Sumatra, Borneo, Java og Celebes, danske skibe naaede over Bandahavet til Molukkerne, et enkelt endog til Manila paa Filippinerne; Kina var inden for rækkevidde, og omsider naaede man ogsaa dertil. Vældige strækninger kom denne handel til at omspænde, kolossale afstande maatte de danske sømænd overvinde paa deres rejser, hundreder ja tusinder af kilometer adskilte de forskellige loger. Natur og folkeslag, religioner og politiske forhold blandedes eller skiftede i broget forløb i disse Østens lande. Blot en skitsemæssig oversigt over denne mangfoldighed ville bryde dette værks rammer; men en kort beskrivelse kan gives af de egne i Indien, hvortil danskerne særlig var knyttet, i første række Tranquebar.

Størstedelen af Forindien, der stor og trekantet strækker sig med spidsen mod ækvator, udgøres af halvøen Deccan, hvis gennemsnitshøjde er ca 1200 m. Ved kysterne begrænses dette Deccan af randbjerge, Vest-Ghats mod Malabarkysten, Øst-Ghats mod Coromandel. Deccan betyder sydlandet; Coromandel er en forvanskning af et ord fra sanskrit: colomandala, der betyder det omraade, hvor Coladynastiet hersker (Coladynastiet herskede paa Deccans østkyst de første aarhundreder efter vor tidsregning). Malabar betyder sandsynligvis bjerglandet; det er sammensat af et ord fra det tamilske sprog, maläi: bjerg, og det arabisk-persiske ord: bar. Ghat betød oprindelig landingsplads for skibe eller en trappe ned til vandet; herfra udviklede det sig til at betegne de pasveje, der gennem bjergene fører ned til kysten; endelig blev det navnet paa kystbjergene selv.

Da Vest-Ghats er den højeste af de to randbjergkæder, skraaner Deccan fra vest mod øst, og de store floder Godaweri, Kistna og Cauweri løber mod Coromandelkysten. Uden for randbjergene strækker sig lave kystsletter. Ved Coromandel er sletten sandet med klitter og strandsøer, fattig paa naturlige havne. Med sin tunge brænding væltende ind mod land er den farlig for skibe. Dog danner floddeltaerne bugter, hvor fartøjer kan slæbes ind og ligge nogenlunde beskyttet. Trods disse daarlige besejlingsforhold havde dog Coromandel paa Ove Gjeddes tid en række handelsbyer, den vigtigste Masulipatam; blandt de øvrige kan nævnes Negapatam, Porto-Novo og Vizagapatam (-patam betyder -by, -stad).

Tranquebar var før danskernes ankomst et lille fiskerleje. Det laa ved en gren af Cauweriflodens delta, Wadiaru, paa 10°57′ nordlig bredde. Det var uden havn, saa skibene maatte ligge paa den aabne red, eller de kunne med stort besvær slæbes ind i flodmundingen, „revieret“ som det kaldtes. Alligevel var byens eksistens knyttet til havet, da vejen ind i landet var yderst besværlig og den sandede kystslette uegnet til færdsel. Den nærmeste større by var Negapatam, ca 35 km mod syd. Mod nord var der en halvhundrede km til Porto-Novo. Madraspatam (nuværende Madras), som dengang var en ganske lille by, laa ca 180 km borte mod nord, og til Masulipatam, ligeledes i nord, var der næsten 700 km.

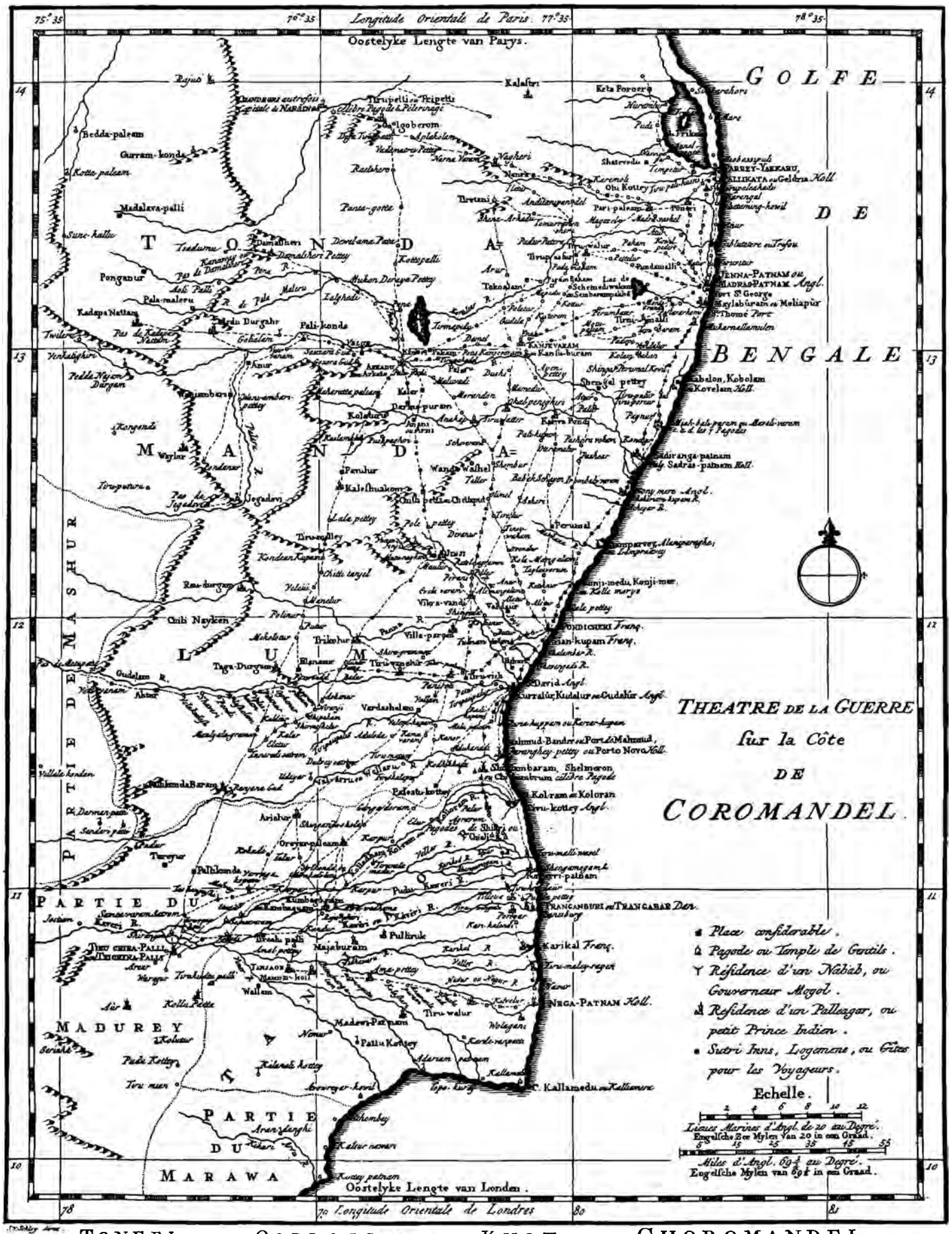

TONEEL DES OORLOGS OP DE KUST VAN CHOROMANDEL.

■ Voornaame Plaats. ⌂ Pagode of Heidense Tempel. Y Verblyfplaats van een Nabab, of Mogolse Gouverneur. ⌂ Verblyfplaats van een Palliagar, of klyn Indiaanse Vorst. • Sutri-Inns, Rusthuyzen voor de Reyzigers.

Kort over Coromandelkysten, udført efter 1750. Interessant er vejsystemerne. Mens byer som Palicat, Madras, Pondicherry og Cudalur fremhæves som udprægede knudepunkter, raader Tranquebar kun over en sidevej til hovedvejen langs kysten. Den, der fra Tranquebar ville til Tanjore ad en af de større forbindelseslinier, undgik ikke den lange omvej over Negapatam

Tranquebars klima var som det er idag, tropisk. To gange om aaret, i april og august, staar solen i zenith over byen. Vinter kendes ikke, omend vinterhalvaaret er noget køligere. I den varmeste maaned er gennemsnitstemperaturen ca 30°, i den koldeste ca 25°. Gennem det meste af aaret forener tørke sig med hede, men i oktober-december har Tranquebar regntid, og tropebygerne plasker da ned med voldsomhed. Den samlede nedbør er ca 140 cm om aaret, mere end dobbelt saa stor som Danmarks. Regnen faar landet til at grønnes, alt gør i regntiden indtryk af overvældende frodighed; „da er landet skønt, saa man iblandt tror sig hensat til de elysæiske marker", hedder det. Men for hele aaret slaar de faa maaneders regn ikke til; skal jorden give udbytte nok, maa man bruge kunstig vanding. Svigter regnen baade ved kysten og inde i landet, hvad der kan hænde, da tørrer floderne ind, kunstig vanding umuliggøres, og misvæksten er der. Misvækst paa risen betyder hungersnød, døden for mange mennesker.

Den danske Soldat Mourits Christensen, der var i Tranquebar 1671, giver en indgaaende skildring af klimaet og dets virkninger paa menneskene og næringslivet.

„Januar: sidst paa måneden tager stormene af, kulden mindskes, vandene paa markerne i rivierne og søerne synker, markerne grønnes, træerne blomstrer, alle frugter vokser om natten især henimod dagningen. Varmen er som i Danmark ved majmaanedstider. Nu søger fiskeren til stranden, skibe af alle slags lader sig tilsyne paa søen, som i tre maaneder har ligget øde. Februar: Svag kuling med tør vind, der er hel usund. Nu er regntiden forbi, og det begynder at blive varmt igen, men om natten imod dagningen er det koldt som i Danmark i juni maaned. Der falder slet ingen regn. Marts: det er stedse tørvejr. Kommer der regn, er den ledsaget af lyn og torden. Nu er det den bedste tid for skibene at gaa imod nord. Den hede luft kommer nu daglig mer og mer, vinden er hed og tør, og jorden udtørres. April: varmen og den hede luft tiltager for hver dag, der falder slet ingen regn. Maj: Der kommer skarp kuling og hul sø, dag for dag blæser det stærkere, med flyvende brændende hede, dog om natten kan det være køligt og stille. Der falder ingen regn, vandet borttørrer overalt, og kvæget mangler drikke; sandet fyger paa markerne som hagl og sne i fædrelandet. Juni: mægtig skarp vejr og brændende hede, saa stærk, at vinden driver sandet. Bedst er det at sidde i jordkældre, ellers findes ikke et sted, hvor man ikke af solens og luftens hede vansmægter og fortæres. Sandet flyver stærkt og trænger ind i stenhusene. Nu er der dyrtid paa vandet, som vi skal drikke i stedet for øl. At faa koldt vand at drikke er kærere end at faa penge. Juli: sidst i maaneden falder vinden af, hvis den er stærk fører den regnskyer og regnen fylder paa kort tid rivierne og alle huller. Store vandfloder kommer og gør undertiden stor skade. August: vinden formindskes, varmen tager af, undertiden falder regn. September: svag vind, regn med torden og lynild. Nu begynder landet skov mark og træer at grønnes og blomstre, vandet i stranden reviererne og kærene vokser daglig mere og mere. Oktober: den første del af maaneden er god, den sidste har undertiden uvejr: vi er i vinterens og regntidens begyndelse. November: storm og uvejr fortsætter, nu begynder den store regntid, dagen stækkes og er mørk, natten længes og er kulsort. Dag og nat har stedse regn med torden og lynild. Nu lader sig ingen skibe eller fartøjer tilsyne paa søen, men alle maa søge god havn, ingen fartøjer kan ligge paa Tranquebars red men maa søge Porto-Novo og slige steder som havn. Malebarerne kalder det for deres vinter. Det er koldt som i Danmark ved majtider. Natten er mørk med stor øsende regn. Der kommer store storme og vindkuler. Stranden bruser og skryder mægtig, vandet stormer og stiger bølge mod bølge med stærke brændinger, saa ingen kan komme af landet i vandet, hverken baad eller ringeste fartøj. Reviererne og markerne er overfyldt med vand, hvor landet er lavt. Ingen kan vandre uden besværlighed og fare. Hedningerne er bange for deres høst, som dør mægtig paa disse tider af aaret, deslige dør meget kvæg og andre kreaturer. Der er dyrtid paa madvarer og brændeved, tilmed er vandet, vi skal drikke, salt skident og helt usundt. December: storm regn og skarpe kulinger fort-

sætter, der er koldt som i Danmark i majmaaned. Kvæg og andre kreaturer dør mægtig. Dagene er korte dunkle og mørkagtige, skyerne tykke og sorte, natten lang sort og grim. Stranden skryder af stormen, saa man kan høre hende langvejs inde i landet. Der er vandflod alle vegne, saa man kan ro og sejle i Tranquebars gader og fiske. Mange huse falder, naar vandet mindsker. Sidst i maaneden sætter vandet sig noget, vinden falder daglig lidt af, luften klares ogsaa noget, iblandt i middagsstunden noget solskin".

Befolkningen i Tranquebar og oplandet deromkring bestod for størstedelen af „tamiler", mørke lavstammede folk af dravidernes æt. Danskerne kaldte dem som regel indianere, undertiden „sorte" til forskel fra de „blanke" europæere. Draviderne indvandrede i en fjern fortid til Indien, hvor de blandede sig med derboende stammer. Deres sprog fik stor udbredelse og er endnu en af de betydeligste sprogætter i Indien. Der findes ingen dravidisk race, derimod nok en dravidisk type: mørke lavstammede folk med langskallet hovedform, mørke øjne og bred næse.

Tamilerne skildres som flegmatiske, skødesløse, langsomme til godt som til ondt. Deres børn legede ikke, hedder det, men sad oftest bomstille med korslagte ben; de brød sig ikke om at lære noget. I omgang var tamilerne venlige og snaksomme, men meget løgnagtige. Om fremtiden bekymrede de sig ikke, men tog, hvad de kunne faa, paa borg. De der havde raad dertil holdt mange koner, mens de fattige maatte nøjes med tempeldanserinderne. De var svært dygtige som haandværkere, i stand til med de simpleste redskaber at udføre betydelige arbejder.

Denne indfødte befolkning i og omkring Tranquebar var i religiøs henseende hinduer. Langtfra at være et entydigt begreb er hinduismen eller brahmanismen i det væsentlige kun en fællesbetegnelse for utallige sekter med visse fællestræk: de tre hovedguder Brahma skaberen, Vishnu opretholderen, Siva ødelæggeren; en række hellige skrifter, vedaerne; endelig et arveligt præsteskab, brahmanerne. Iøvrigt har hver sekt sine egne guder, som den fornemmelig dyrker. Da hinduismen formelt anerkender 330.000.000 guder, er og var der nok for ethvert sted og enhver smag.

Om de ydre former for religionsdyrkelsen fortæller Jon Olafsson:

Der var i Tranquebar „et saadant opmuret tempel med et højt firkantet taarn og omgivet af en høj mur. Inden for templets dør stod en høj og stor vogn med alle slags vederstyggelige og uhumske billeder, der ikke er til at beskrive. Inde i templet sad 6 afgudsbilleder paa hver side i skikkelse som okser, svin, geder og bøfler. . . . Midt for bagvæggen er et stort herligt smykket og guldprydet alter, hvorover deres tre øverste guder troner. Disse tre guder bæres en gang om aaret ud i procession. Den dag er deres største fest, og da smykkes gudernes før omtalte vogn; i dens midte sættes en høj mast og til den fastgøres tre mærskurve eller sæder, i hvilke man sætter de tre øverste guder. . . . Fra hvert hus ofres der til disse afguder, naar de trækkes forbi, eftersom enhver har raad til. . . . Paa denne dag bliver ogsaa de hellige okser sluppet løs, efter at man først har fodret dem saa godt, at de næsten er vilde af overfodring. . . . Henimod aften blev afgudsvognen trukket tilbage foran tempeldøren, og saa kom alle tempelskøgerne ud af templet, tillige med deres mester, som kaldes Baldor [portugisisk: bailador af bailar, danse; pigerne kaldes paa portugisisk bailadeiras, hvoraf den gængse benævnelse bajadere], for at opføre danse for guderne. . . . Dernæst blev guderne baaret ind i templet under mange ceremonier, trommeslag, basuners og andre instrumenters klang og skingren, under tempelskøgernes larmende dans. Deres pragtfulde dragter, som ellers, naar de ikke tjener guderne, hænges op i templet, ser saaledes ud: en slags korte benklæder af guldbrokade smykket med perler og juveler af uhyre værdi; en pragtfuld brystdug; kostbare ringe og smykker pynter de ogsaa deres legemer med ved slige lejligheder".

Om troens indhold siger Jon Olafsson:

„Thi med deres tro er det saaledes fat, at de egentlig tilbeder Satan og dyrker ham, thi de siger, at selve den almægtige Gud, fredens og herlighedens sande fyrste, behøver de ikke at tilbede, eftersom han

er god og naadig uden ondskab og saa blid og mild af sind, at han ikke vil kives eller kæmpe med Satan eller have ham i sin nærhed, men har givet ham et særligt sted, hvor han maa opholde sig og hvor han kan herske, nemlig luften, jorden og havet. Men da Satan er ond og tyrannisk, maa de tilbede ham for at stille ham tilfreds med idelige paakaldelser og ofringer".

Den senere missionær Bartholomæus Ziegenbalg, der selvfølgelig naaede til en langt dybere forstaaelse af de religiøse forhold end Jon Olafsson, fortæller, at de fleste hinduer var saa temmelig ligegyldige i religiøs henseende; de bekymrede sig kun lidt om sandheden og deres sjæls bedste. „Mange sagde, at hvis de blot havde mad og drikke, tænkte de ikke paa det tilkommende. Penge, ris og klæder var deres gud. Ingen af dem tænkte paa gud og saligheden, fordi det ikke nyttede dem, og de var ligeglade enten de kom i himlen eller ej. Den gemene hob levede i den største uvidenhed endog om deres egen overtro [hinduismen]".

Derimod – beretter Ziegenbalg videre – læste brahminerne loven og de gamle krøniker, og de ville ikke kaldes hedninger, da de jo dyrkede guder. De dyrkede en storgud, som kaldtes det højeste væsen; denne havde skabt de andre guder, som befattede sig med de endelige ting. I disse guder dyrkedes det højeste væsen selv. Jo mere menneskene vidste om guderne, des højere steg de. Der herskede forskellige meninger blandt dem om den menneskelige sjæl. De fleste bekendte, at den var et besynderligt og herligt væsen, hvis ypperlighed man ikke noksom kunne udgrunde; de ansaa den for at være eet med Gud.

Kastevæsenet var raadende. Talrige kaster var repræsenteret i Tranquebar, dog samlet i tre hovedkaster. Fornemst var brahminerne. De havde eget sprog og boede i kvarterer for sig selv; deres opgave var at studere de hellige skrifter, men ogsaa handel og landbrug gav de sig af med. Den store mellemklasse udgjordes af sutterierne, der var landbrugere, haandværkere eller handelsmænd. Lavest stod parierne; forvist til særlige landsbyer ernærede de sig som daglejere eller ved haandteringer, som regnedes for uærlige. Ofte maatte de sælge sig selv eller deres børn som slaver. De spiste aadsler og levede i smuds og elendighed. Af brahminerne ansaas de for umennesker. – Disse skarpe kasteforskelle maatte nøje respekteres af europæerne.

Omkring i kystbyerne boede andre befolkningselementer, der snart efter danskernes ankomst fandt vej til Tranquebar. Den talrigste gruppe, som kaldtes „portugisere", bestod af blandinger af portugisere og indere; den ene eller den anden bestanddel kunne være overvejende, men alle talte de portugisisk og følte sig nærmest knyttet til europæerne. En del af dem var kristne.

Videre var der muhammedanerne, i reglen benævnt „morer". De levede først og fremmest af handel og var oftest tilflyttede. Mange af dem var armeniere, andre arabere eller persere; ogsaa enkelte jøder fandtes mellem dem. Foruden de lokale sprog talte de ofte arabisk og persisk. I handelen før europæernes ankomst synes persisk at have været det mest benyttede sprog.

I Bengalen fik danskerne forbindelse med hinduerne. Paa Sundaøerne traf de foruden malajerne kinesiske handelsmænd.

Hovednæringsvejene i og omkring Tranquebar var landbrug og haandværk. Ogsaa handel spillede dog en rolle, og i Tranquebar boede en del fiskere. Inden for landbruget indtog risavlen en særlig vigtig plads. Med kunstig vanding kunne man tage to afgrøder aarlig, dvs man saaede i januar og høstede i marts, saaede derefter atter i juni og høstede i oktober. Risdyrkningens metoder var primitive. Jorden blev vandet til den var som dynd, hvorefter den blev rodet igennem af store bøfler. Saa plantedes risen med hænderne. Den blev høstet med segl og tærsket med okser. Foruden ris dyrkedes ærter og bønner, sukkerrør, ingefær, hirse samt roer og løg. I skovene plukkedes illipefrugter, der anvendtes til oliefremstilling. Haandværkerne talte, foruden smede tømrere og murere, mange vævere og farvere, der behandlede mængder af bomuldsstof for salg til fremmede købmænd.

Ved danskernes ankomst til Forindien laa de politiske forhold saaledes, at de mongolske fyrster, stormogulerne, der havde paabegyndt Indiens erobring i 1526, efterhaanden var naaet et stykke ned paa Deccans højslette. Floden Godaweris øvre løb hørte nu til stormogulens rige, men paa halvøen laa endnu, foruden adskillige smaariger, de fire store uafhængige fyrstendømmer: Golconda, Ahmednagar, Bijapur og Carnatic (eller Polygars). Under disse stod igen en række mindre dog delvis uafhængige fyrster, blandt dem naiken af Tanjore. Og til hans rige hørte Tranquebar.

Denne naik af Tanjore regerede efter de bedste mønstre for en ostindisk despot. I verdslige sager var han absolut enevældig, i gejstlige indskrænkedes hans magt af præsterne. Landet forvaltedes af fem høje embedsmænd, sublitater; mindre distrikter havde en byfoged eller landsdommer. Ved grænserne var posteret cavalcarer, grænsevogtere, med en række betjente under sig.

Landets jord ejedes af naiken, der havde ret til at udnytte undersaatterne saavidt han formaaede. Paa grundlag af missionærernes beretninger er senere hen følgende skildring givet af forholdet mellem herskere og undersaatter (Niekamp's Missionshistorie):

„Regeringsmaaden er i høj grad despotisk og fungerer saadan, at undersaatterne kun med nød og næppe kan opretholde livet. De forpagter jorden og maa i afgift give $^2/_3$ eller $^3/_5$ af udbyttet. Enhver der har en haandfuld ris at mætte sig med, en hytte at bo i og et stykke linned at skjule sig i, anses derfor for en lykkelig og velstaaende mand. Enhver der har nogen magt i hænde, forsøger at berige sig ved at tage fra den gemene mand, men der kommer altid en stærkere, som tager hans bytte, indtil det til slut havner i kongens skatkammer. Rigdom og formue agtes hos undersaatterne som grove forbrydelser. Har en noget, tvinges det fra ham."

Skrevne love fandtes ikke. Man rettede sig undertiden efter gamle mænds kendelser, men stort set var de rige og mægtige deres egne dommere. Retssikkerheden var ringe, trods de haarde straffe, der var sat for rov og tyveri. Retten til at fastsætte prisen paa ris laa hos de mægtige, der ofte satte den saa højt, at de fattige døde af sult i store mængder. Militært var de indfødte ikke meget bevendt, selv om der kunne stilles store hære paa benene. Soldaterne marcherede som en flok køer, hedder det, uden orden. Der var rytteri, men i kamp duede det ingenting, eftersom rytternes fornemste opgave var at se til, at hverken de selv eller hesten tog nogen skade. Fornemme folk holdt paa egen bekostning soldater, som de brugte til at skaffe sig deres ret med.

Hvad mønt maal og vægt angaar, var forholdene ikke alene i Tranquebaromraadet men i hele Ostindien i virkeligheden temmelig forvirrede. Næsten hver større handelsplads havde eget møntsystem og egne maalesystemer. Selv om undertiden betegnelserne kunne være ens de forskellige steder, gav de ikke udtryk for samme størrelser. Vi skal her i al korthed nærmere bestemme de betegnelser, der i det følgende vil blive anvendt.

Mellem europæerne var den mest brugte møntsort real of eights (stück van achten). Den svarede nogenlunde til en rigsdaler, og de to udtryk forekommer ofte i flæng. Nogenlunde samme værdi havde den indiske møntenhed pardou; den var lig 10 fano, en fano igen lig 88 cas. Om forholdet mellem pardou og rigsdaler forklarer guvernøren Roland Crappe:

„Paa Coromandel og Dansborg bruges udi sælgen og køben pardou . . . . 10 fanos er 1 pardou. Landets mønt forbliver altid foranderlig, men i vekslen er 1 pardou mod 1 rd til og fra. Sommetider gives $8^3/_4$, 9 og $9^1/_2$ og vel 10 fanos for 1 rd. Det er det højeste . . . . Men i købmandsskab med peber, lærred og andet er 1 rd 10 fanos."

Senere kom rupier og pagoder i brug. En (Madras) rupi var 8 fanos, altsaa lidt mindre end en rigsdaler. Pagoden havde skiftende værdier i Ceylon, Porto-Novo og Pondicherry, værdier der laa omkring $2^1/_2$–3 rigsdaler.

Om vægten forklarer Crappe, at man paa Coromandel anvendte bar. En bar var 480 hollandske pund (240 kg), delelig i 20 mau og en mau i 40 caro. Paa Java brugte man picol. En picol var 125 hollandske pund (62,5 kg), delelig i 100 cotti (cotter), der altsaa hver var $1^1/_4$ pund. I Pondicherry havde man et maal marchal, lig 3 liter.

Hvad læsterne angaar, kan der være tale om forskellige størrelser. Hvor det gælder skibe, drejer det sig rimeligvis om kommercelæster. En kommercelæst var 5.200 pund (2.600 kg). Andetsteds opgives læsten til 4.000 pund.

Da Ove Gjedde efter saa mange trængsler havde faaet sluttet den anden ceylonske traktat, vendte han opmærksomheden mod Tanjore, hvor Roland Crappe længe havde opholdt sig og efter sigende faaet løfte om den lille fiskerby Tranquebar ved Cauweriflodens delta. Denne bys tamilske navn Tarangambadi betyder: Søby.

Før Gjedde forlod Ceylon havde han givet de tilbageblivende danske ordre til at anlægge et fort i nærheden af Trinquemale, og han regnede med, at kongen af Candy i hans fraværelse ville sende ham varer til en returladning. Paa rejsen langs Coromandelkysten bestræbte han sig nu for at skabe respekt om det danske foretagende. Ved Negapatam, der var i portugisisk besiddelse, angreb han saaledes en samling sampaner, der maatte redde sig ved at søge ind paa grundt vand; og han lod byen beskyde – dog uden større virkning.

Og saa, den 11. oktober 1620, ankom han til Tranquebar. Her laa „Kjøbenhavn", under kommando af Erik Grubbe, der paa sin rejse havde sluttet handelstraktat med fyrsten af Valure, en nabostat til Tanjore. Denne traktat fik aldrig videre betydning, men den viste Ove Gjedde, at de indiske fyrster gerne ville i forbindelse med Danmark.

Allerede nu regnedes Tranquebar for en dansk besiddelse, hvad der gav sig udslag i, at Gjedde den 16. oktober modtog 12 daler af tolden – „og det var min herres første rente af de indiske lande".

Nu sendte naiken af Tanjore, der syntes ivrig efter at faa sluttet traktat, selv bud efter Ove Gjedde. Naar forhandlingerne ikke desto mindre blev langvarige og besværlige, skyldtes det sandsynligvis, at Ove Gjedde holdt stærkt paa de danske former for underhandling og viste sig yderst utilbøjelig til at følge det sædvanlige indiske ceremoniel. Saaledes ville han ikke ud med de store gaver, naiken ven-

tede af ham. Efter at have siddet mange vink overhørig, og omsider direkte krævet, svarede han brøsigt, at han var kommet til Tanjore efter naikens ønske for at forhandle, ikke for at give gaver.

En notits i Ove Gjeddes dagbog for 7. november lader iøvrigt forstaa, at naiken ikke har været helt uden mistro over for Christian IV's nye kronemønt („min herres sølv kroner"), der var indført officielt i Danmark et halvt aar før Gjeddes afrejse. Naiken gaar kun modstræbende med til at ansætte denne nye mønt til 15 fanos.

Desuden sinkedes forhandlingerne ved en kraftig uoverensstemmelse mellem Ove Gjedde og Roland Crappe. Denne sidste følte sig som kompagniets talsmand, mens Gjedde særlig tænkte paa kronens interesser. Et specielt stridspunkt var tillige nogle maanedspenge, Crappe havde mistet ved „Øresunds" forlis. Til sidst anmodede simpelthen Gjedde Crappe om at forsvinde; han skulle vel klare sig uden ham! Heroverfor bøjede Crappe af, og nu lykkedes det at faa sluttet traktaten. Denne gav kompagniet ret til at handle i naikens lande uden at betale told. Ingen andre europæere – portugiserne i Negapatam alene undtaget – maatte fremtidig handle i disse lande. Tranquebar skulle afstaas til Danmark for to aar; efter den tid skulle naiken oppebære indkomsterne af den. Danskerne fik lov at bygge en fæstning i Tranquebar, og med dette arbejde skulle naikens folk hjælpe til. – Fordelene ved denne traktat var afgjort paa dansk side, og den viser de indfødte fyrsters iver efter at komme i handelsforbindelse med europæiske lande.

Hjemkommet til Tranquebar fra Tanjore begyndte Ove Gjedde straks at anlægge fæstningen. Det hedder i hans beretning: den 7. december (1620) „drog jeg i land at lade fæstningen forfærdige". Rimeligvis er det ham selv, der har lavet plan og tegninger. Den fik navnet Dansborg. En kort beskrivelse af den nybyggede fæstning er os overleveret og skal i det følgende omtales nærmere (s. 62).

Da nu traktaten var sluttet og fæstningen anlagt, følte Gjedde sig fast i sadlen og saa meget ovenpaa, at han kunne gøre op med sin bitre modstander paa den hele rejse: Herman Rosenkranz, hollænder, forvalter i kompagniet og visitatør paa rejsen. Rosenkranz mistede sin bestilling og blev dømt fra sin officio paa kongl. maj. naade og unaade. Til erstatning blev Roland Crappe – som i forvejen beklædte direktørposten – nu tillige visitatør.

Gjedde begyndte herefter at træffe forholdsregler for hjemrejsen og arbejdede ivrigt paa at samle returladninger. Da han manglede penge, maatte han give nogle kanoner til naiken i bytte for peber – og saa iøvrigt nøjes med ibenholt og andet træ fra Ceylon.

Saa kom det atter til vanskeligheder med mandskabet – og med Roland Crappe, der blev saa fortørnet, at han krævede sin afsked. Og denne gang blev det Gjedde, der maatte søge udsoning. Han gik ind paa at give Crappe garanti for de stadigvæk omstridte maanedspenge og maatte tillige love at sende flere soldater til Tranquebar samt en kommandant, der dog kun skulle have myndighed over fæstningen og soldaterne.

Raadet vedtog, at „David" skulle sejle før de andre. Det fik ordre til at sætte kursen mod Sokotra „og der forvagte, hvad Gud og lykken dem vil forføje" – med andre ord drive sørøveri. Eventuelt udbytte deraf skulle deles mellem kongen og kompagniet.

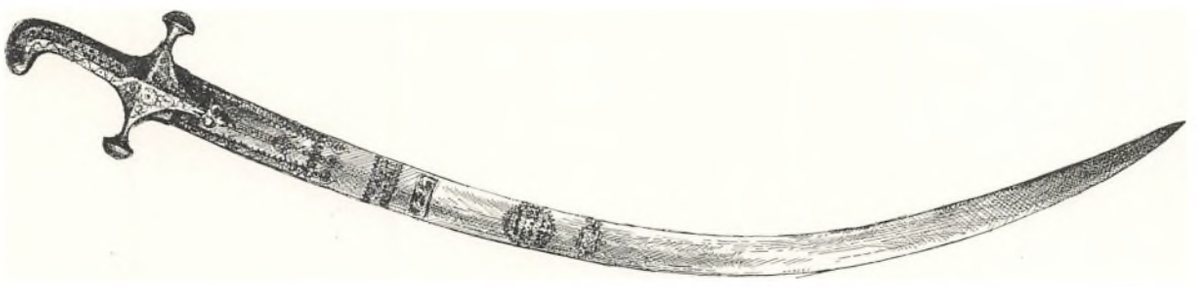

HJEMREJSE

Ove Gjedde sejlede nu tilbage til Ceylon med „Elefanten". Her viste tingene sig at være i saare slet gænge. „David" var sejlet hjemad, men „Christian" var forlist, og en del af besætningen paa den og paa „Patientia" – sandsynligvis hollænderne og franskmændene – havde gjort mytteri og besluttet at slaa alle danske ihjel! Den hollandske kaptajn paa „Christian", over hvem de danske søfolk klagede bittert, havde staaet i spidsen for mytteriet. Fæstningsbyggeriet ved Trinquemale var der ikke blevet noget af, især fordi kongen af Candy havde undladt at sende det mandskab og den proviant, han efter traktaten var pligtig at levere. Det eneste der var udrettet var, at Erik Grubbe havde ladet slaa dansk mønt i Trinquemale. Paa disse mønter – der nu er gaaet tabt – var præget med portugisisk titulatur: „Don Erich Grubbe".

Efterhaanden lykkedes det at faa fat i en del af „Christians" mandskab. De der kom frivilligt fik tilgivelse, andre maatte indfanges og de idømtes strenge straffe. En overstyrmand blev dømt til døden (men benaadedes dog). Andre kølhaledes.

Omsider var da alt nogenlunde klart. Roland Crappe skulle som direktør og visitatør for kompagniet være den øverstbefalende i Indien og paa Ceylon, mens Henrik Hess blev kommandant paa Tranquebar. „Kjøbenhavn" og „Patientia" stilledes til disposition for Crappe, om han da ellers kunne styre „Patientias" fjendtligsindede mandskab.

Erik Grubbe, der jo havde skabt røre om udrejsen ved sit giftermaal i sidste øjeblik med Ingelborg Hansdatter, satte ogsaa sindene i bevægelse, nu da Ove Gjedde skulle sejle hjem. Han havde hidtil været meget virksom i kompagniets tjeneste, som kaptajn paa „Kjøbenhavn", ved forhandlinger i Valure og Tanjore og ved Trinquemale, hvor han havde ladet slaa mønter. Men nu synes det, som om det tungsind, han havde baaret paa, siden han mistede Ingelborg og sønnen, helt tog magten fra ham og for en tid fik ham til at bryde alle broer bag sig.

Den 9. maj 1621 sendte Ove Gjedde, der da laa ved Trinquemale med „Elefanten", Erik Grubbe til kongen af Candy for at faa denne til at overholde traktatens bestemmelser bedre end hidtil. Man regnede med, at Grubbe skulle være tilbage i løbet af otte dage; straks derefter skulle da „Elefanten" sejle hjemad. Men Erik Grubbe kom ikke. Ove Gjedde udsatte rejsen fra dag til dag. Den 29. maj var han ved at tabe taalmodigheden; han lod Erik Grubbes gods – to aflaasede kister, to fade aloe og 35 høns — bringe ombord paa skibet. Endnu to dage tøvede han, saa lod han det ene skrin bryde op for at udtage de papirer, der var af betydning for „Kjøbenhavns" rejse. Han overgav derefter godset tilligemed underholdspenge til Erik Grubbes tjenere, skrev saa til kongen af Candy og bad ham være Grubbe behjælpelig paa alle maader, om han da var i live, og sørge for hans underhold, til der igen kom danske skibe til øen. Endelig forklarede Gjedde i et brev til Grubbe selv, hvor længe han havde ventet, og at han nu ikke fandt det raadeligt at tøve længere; han meddelte om godset og om anbefalingen til kongen; endelig bad han ham benytte tiden til at undersøge øens forhold, saa han kunne være danske skibe behjælpelig med handelen, naar de atter kom til Ceylon.

Erik Grubbe var i live. Han har sandsynligvis holdt sig skjult i junglen i Trinquemales nærhed. Han ville blot ikke hjem til Danmark, ej heller tilbage til Ove Gjedde og give nærmere forklaring.

Tempel i fiskerlandsby nord for Tranquebar

Gennem flere aar strejfede nu Erik Grubbe rundt i Ceylons jungler. Vi har ingen beretning fra ham om denne hans omstrejfen eller om aarsagerne til, at han saaledes holdt sig borte fra omverdenen. Men hans skæbne optog sindene stærkt, og fra dansk side gjorde man, hvad der kunne gøres for at hjælpe ham. Vi har et par korte meddelelser herom. Mest fortæller Jon Olafsson, der i forsommeren 1623 laa ved Trinquemale med „Christianshavn": „Vi affyrede tre skud for den muligheds skyld, at Erik Grubbe, om hvem jeg før har talt, endnu kunne være i live. Han var med paa den første rejse til Indien og skulle være general, og blev sendt til kejseren paa Ceylon for at bortjage portugiserne, som havde tvunget kejseren til at betale dem skat i deres eget land, men da dette ikke lykkedes ham, vendte alt sig til ulykke for ham, saa at kejseren ikke vovede at beholde ham ved sit hof af frygt for portugiserne. Men han forsømte desuden at vende tilbage til de danske skibe, som ventede paa ham i 12 uger. Han havde saaledes brudt sin troskabsed, saa at han ikke vovede at komme til de danske og heller ikke til kejseren af Ceylon. Han maatte derfor skjule sig i skovene og tillige med sin ledsager, som ikke ville forlade ham, ernære sig ved jagt paa vilde dyr. Denne svend sendte han til os og med ham sendte vi nogle fødevarer og noget linned tilbage".

Et aars tid efter laa „Perlen" ved Ceylon. Nu ser det ud til, at Erik Grubbe saa nogenlunde havde overvundet sin menneskeskyhed. Skibspræsten Mads Rasmussen fortæller, at Grubbe og hans tjener Svend Due var om bord paa „Perlen", og at de to gik i land og skaffede skibet frugter og andre forfriskninger fra øens indfødte.

Omsider opgav Erik Grubbe sit eneboerliv og kom tilbage til Tranquebar. Vi hører ikke meget om hans senere skæbne; det forlyder kun, at han i 1626 var udsendt for at føre forhandlinger i Bengalen. Han døde 1631 i Tranquebar. Da rygtet om hans død efter flere aars forløb naaede hjem til Danmark, gjorde hans søster Anne Grubbe sig store anstrengelser for at redde en eventuel arv efter ham. Hun

mente han havde efterladt en del gods i Tranquebar og gjorde sig desuden forhaabninger om hans indskud i kompagniet; aabenbart var hun ikke klar over kursen paa kompagniets aktier paa daværende tidspunkt! Om hendes forskellige anstrengelser bar frugt, ved vi ikke.

Flaadens hjemrejse gik betydelig lettere end udturen. „Elefanten" holdt sydlig kurs til Kap; herfra sejlede den til St. Helena, hvor skibets syge blev lagt i land, og hvor man søgte efter citroner og andre forfriskninger, vel vidende at citroner var et af de bedste midler mod skørbug. I januar 1622 naaede „Elefanten" England, i februar Norge, hvor Ove Gjedde forlod skibet for at rejse til København. Hertil ankom han den 4. marts 1623 – „hvorfor Guds navn være evindeligen ære", slutter hans rejseberetning.

Med god grund udstødte Ove Gjedde dette hjertesuk efter endt gerning, thi sjældent i Danmarks historie har saa unge skuldre maattet bære et saa stort ansvar og saa tunge besværligheder.

Skal ekspeditionens resultater maales i forhold til de forventninger, man stillede til den, var de ikke store. Men det maa huskes, at disse forventninger var bygget paa Boshouwers rosenfarvede skildringer, der var i den grad utopiske, at end ikke de gunstigste betingelser og forhold kunne have svaret dertil. Men paa baggrund af de faktiske forhold var det slet ikke saa ringe, hvad der var naaet. Danmark havde faaet fast fod paa Ceylon og paa Coromandel, en fæstning var bygget og en havn erhvervet. Faste støttepunkter var skabt for fremtidige handelsekspeditioner og traktater sluttet med to ikke ubetydelige fyrster. Kort sagt, her forelaa nu uden al tvivl fornødne muligheder for udvikling af en dansk handel og kolonisation i Ostindien.

Økonomisk var dog ekspeditionens resultater uomtvisteligt daarlige. To værdifulde skibe, „Øresund" og „Christian", var forlist, og tabene i mandskab havde været overordentlig store. De ladninger, som „David" og „Elefanten" bragte hjem, kunne ikke, blot tilnærmelsesvis, dække ekspeditionsomkostningerne endsige skaffe penge til nye udrustninger.

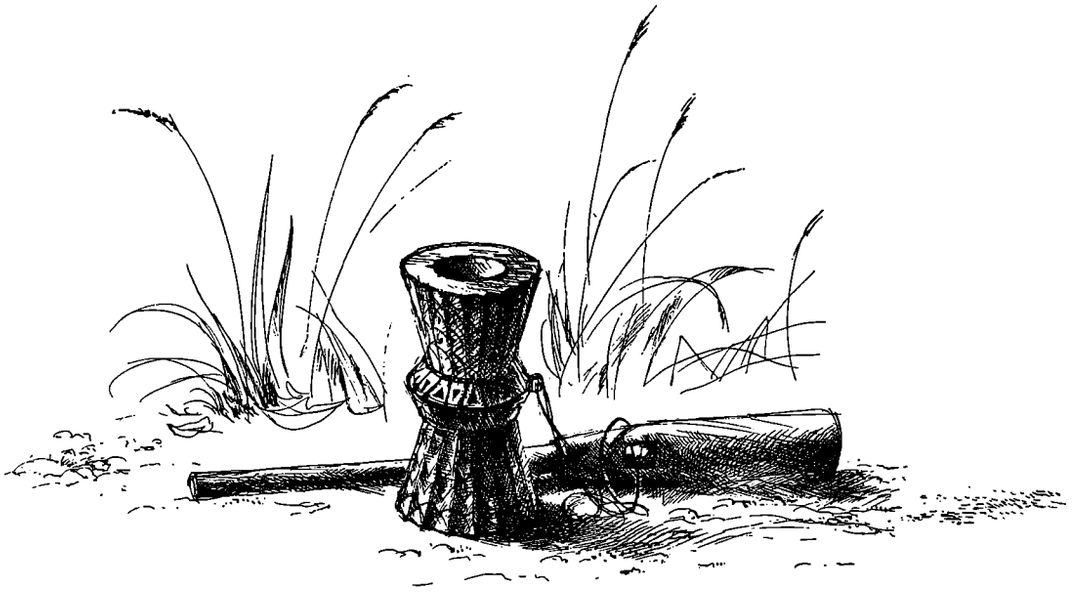

Indisk træmorter til tobaksstødning

KOMPAGNIET 1621–1643

Ove Gjeddes rejse havde skabt muligheder for dansk kolonisation og handel i Ostindien. De følgende aar skulle vise, om og hvorledes kompagniet formaaede at udnytte denne chance. Først og fremmest var kompagniet en forretning, der skulle give overskud. Hvad der havde faaet Danmark til i det hele taget at indlade sig paa foretagendet, var haabet om i Indien at indtjene lignende gevinster som hollænderne, englænderne og portugiserne. Rigdommene skulle jo hentes derude; derfor maatte forbindelsen til de fjerne ostindiske egne blive den faktor, der i første række bestemte kompagniets og koloniernes skæbne. Lad os derfor kaste et blik paa skibsfartens omfang og vilkaar i kompagniets første tid indtil 1643, det aar da forbindelsen for lange tider blev afbrudt.

Ove Gjeddes ekspedition havde vist, hvor mange farer og vanskeligheder turen til Ostindien rummede; tillige, at enhver rejse ville blive særdeles kostbar. Alene varigheden gjorde den dyr. Ove Gjedde havde brugt mere end 40 maaneder. Hans udrejse havde varet 18 maaneder, hjemrejsen over 10 for det hurtigste skib „Elefanten", mens „David", der havde forladt Indien før „Elefanten", først naaede København i april 1622. Ganske vist havde ved udrejsen særlige forhold gjort sig gældende, navnlig vanskeligheden med at holde flaaden samlet; et enkelt skib kunne utvivlsomt have gjort rejsen hurtigere. Men paa den anden side: at være flere skibe i følge havde store fordele, bl. a. den at man i vanskelige situationer kunne yde hinanden hjælp. Man brugte da ogsaa i nærmestfølgende aar i reglen at udsende to skibe ad gangen.

Senere varierede rejsetiden stærkt. Hurtigst blev „Christianshavn", som forlod København 8. oktober 1622; ankomsten til Tranquebar kendes ikke, men allerede 15. september næste aar kunne det forlade denne by og ankre op i København 27. maj 1624 efter en samlet rejsetid paa knap 20 maaneder. Anderledes gik det „Perlen", der sejlede fra København 27. marts 1623 og naaede Tranquebar 15. marts næste aar; det tiltraadte tilbagerejsen 24. september 1624, men led havari ved Irland og naaede først hjem 30. juni 1626. „St. Anna" afsejlede engang i 1635, naaede Tranquebar 2. september det følgende aar, begyndte returrejsen 16. januar 1637 og var i København 4. november samme aar. Hvad „Christianshavn" angik, der forlod København paa sin anden rejse i 1624, kom det til at gøre tjeneste i Ostindien for længere tid og naaede ikke hjem før 1635.

Til de alvorligste problemer, der opstod ved den lange rejsetid, hørte provianteringen. I en tid, da saltning og røgning var de eneste kendte konserveringsmetoder, maatte det naturligt nok volde betydelig vanskelighed at forsyne skibene med saadanne fødevarer, der var i stand til at holde sig blot nogenlunde gennem de lange tidsrum.

De danske skibe var ved udrejsen altid rigeligt udrustet med mad og drikkevarer. Noget taler for, at forplejningen var bedre end f. eks. paa de hollandske fartøjer. Det hedder saaledes i et brev fra 1621, at Ove Gjeddes flaade ved sin ankomst vakte stor opsigt hos mandskabet paa de hollandske skibe ved Bantam, og at de engelske matroser paa disse skibe sagde til de danske og norske: „Hvad maa I stakler lide her baade hunger og kummer, opholdende Eder med tør ris og salt fisk og arbejde Eders hals i stykker. Eders landsmænd ligger under Ceylon med fire skibe og har fuldt af, hvad de begærer".

Adskillige provianteringslister er bevaret. Vi anfører eksempelvis nogle tal for skibet „St. Anna" paa rejsen 1635. Listen giver ogsaa forskrift for de daglige rationers størrelse. Besætningen var 140 mand og rejsen beregnet til en varighed af 30 maaneder. Her er listen:

70.000 skaalpund brød, 30.000 skaalpund oksekød, 6.000 skaalpund flæsk, 8.000 skaalpund bergfisk, 750 oste à 7–8 lispund, 80 lægger vand (1 læg = 563 l), 24 læster øl (1 læst = 20 tdr), 22 lægger franskvin, 46 lægger spanskvin samt 29 tdr smør. Endvidere: mindre kvanta af brændevin, eddike, limonsaft samt svesker, byggryn, bønner, ærter, skinker, røget og salt oksetunge, peberrod. De sidste varer rimeligvis beregnet for officererne. Den ugentlige ration pr. mand var i skaalpund: 4 brød, 1½ oksekød, ¼ flæsk, ½ bergfisk, 1½ smør.

Ordonnansen er forsynet med en efterskrift, som paalægger at holde godt hus med saavel ædende som drikkende vare. Intet maa bruges andet end til nødvendighed. Særlig skal der spares paa den franske og den spanske vin, at den ikke bruges til overflødige gæstebud i kahytten. Skulle folkenes sundhed kræve det og nøden trænge paa, maatte rationerne øges. Til gengæld skulle de strækkes, om rejsen blev forlænget; og enhver skulle være tilfreds med det han fik, var det end bare vand og brød.

Det fremgaar af ordonnansen, at øllet regnedes at ville slippe tidligt op – en alvorlig sag i en tid der ansaa øl for en ligesaa stor fornødenhed som brød. Jon Olafsson beretter, at naar man kom til Berberiet (Marokko) og endnu længere sydpaa, kunne man ikke mere bruge øllet til drik, da det var surt. Og præsten Mads Rasmussen fortæller fra sin rejse med „Perlen", at øllet slap op efter kun to maaneders rejse; fra 27. juni 1623 til 2. juni 1625 maatte de savne det kære øl. „Det var to aar ringere 3 uger og 2 dage", noterer præsten med et suk.

Ogsaa drikkevandet voldte vanskeligheder. Havde man først naaet troperne, blev det hurtig raaddent, saa man maatte søge land efter nyt vand og andre „forfriskninger". Og naturligvis var ogsaa fødevarerne udsat for risiko.

Hertil kom de hændelige uheld. Fra Ove Gjeddes rejse hører vi saaledes, at der paa udrejsen daglig fra kompagniskibene kastedes fordærvet brød overbord, og at en undersøgelse viste, at dette brød havde været vaadt, da det blev bragt ombord i København. Et endnu meget værre uheld kom „Perlen" ud for under returrejsen 1625. En svær ankerketting havde revet sig løs og ødelagt hele proviantbeholdningen. „Al vor gode vin gik til spilde, den gode spanske rødvin, næsten 10 fulde piber paa hver 10 tønder, to fade smør paa to tønder hvert og 8 fade kød, som blev ødelagt ved at blandes med tjære og tran, saa at det blev uspiseligt. Al vor proviant af ris, ærter og bønner blev fordærvet," siger Jon Olafsson. Kun vandtønderne og brødet blev uskadt. Dette uheld udviklede sig til en hel katastrofe for mandskabet. Da skibet endelig naaede Irland, var mange døde, andre døende. Ifølge Mads Rasmussen overlevede kun 75 mand af 143 denne rejse.

Men selv i gunstigste tilfælde var kosten ingenlunde sund. Saaledes hævdede engang en fransk kaptajn under en medicinsk diskussion at have set i Ostindien, hvorledes den diæt af salt kød, fisk, ærter, flæsk, ost og brændevin, som holdtes af danskerne, nederlænderne og englænderne paa Ostindienfarterne, medførte sygdom under rejserne, ja ofte døden, selv blandt de bedste søfolk. Ved obduktion havde man set lever, lunge og andre ædle dele inficeret. „Der er i sandhed ingen tvivl paa, at der jo er en anden diæt i Nordsøen, hvor der er kuld, og en anden i den indiske sø, hvor varmen er møjsommelig, som er de rejsende gavnlig".

Ove Gjeddes og Jon Olafssons rejsebeskrivelser viser, hvor stor vægt man lagde paa at skaffe frisk vand og fersk føde. Gang paa gang søger Ove Gjedde paa udrejsen iland ved kysterne for at faa „forfriskninger", selv om det fører til haarde kampe med de indfødte. Paa hjemrejsen lægger saavel „Elefanten" som senere „Perlen" ind til St. Helena, hvor det lykkes „Elefantens" besætning at

fange en mængde fisk, mens „Perlens" folk faar fat i geder og vilde svin. Desuden afsøger man som før nævnt ivrig øen for citroner.

En følge af ernæringens fejl og mangler var skørbugen. Den hærgede voldsomt blandt Ostindienfarernes besætninger, og til den sluttede sig en række tropesygdomme og andre svagheder. Hver eneste rejse kostede en større eller mindre part af besætningen livet. Tabenes nøjagtige størrelse lader sig kun bestemme i de færreste tilfælde. „Perlens" ovennævnte tab paa returrejsen 1625 skyldtes dog særlige omstændigheder, og noget lignende gælder Ove Gjeddes, hvis rejse var særlig langvarig og hvor man savnede alle erfaringer. Tab var i alle tilfælde uundgaaelige. „Den forgyldte Sol" mistede paa sin udrejse 1639–40 ca 20 mand af 80 (og 6–8 mand angives døde kort tid efter ankomsten til Indien). Derimod mistede „Christianshavn" paa sin rejse fra de canariske øer til Tranquebar i 1643 kun to mand. Jon Olafsson fortæller, hvorledes man paa „Perlens" rejse maatte søge land, „hvad det end maatte koste, og vi havde det højelig behov for at indtage frisk vand og fersk kød for vore syge, som var meget medtagne af den lange rejse". I almindelighed var hjemrejsen farligere for besætningerne end udrejsen, „af aarsag", siger Mads Rasmussen, „at naturen i de varme lande forandres og atter igen maa lide forandring, naar de fra spise, varme og lækkerhed af de landes frugt skal overskifte deres maaltider og diæt".

Vi skal nu give et kort rids af de danske Ostindienfareres skæbne i det første kompagnis tid.

Om de først udsendte skibe er allerede berettet: „Øresund" blev ødelagt af portugiserne; „Christian" strandede ved Ceylon; „David" og „Elefanten" vendte hjem i april 1622 og „Kjøbenhavn" 27. august samme aar. Den 21. april 1622 sendtes „Vandhunden" til Indien; efter ankomst til Tranquebar gjorde den indisk tjeneste i nogle aar. 1628 finder vi den i fuld virksomhed, men antagelig blev den hugget op allerede i begyndelsen af trediverne.

Skibet „Christianshavn" og dets hurtige første rejse er nævnt ovenfor. Det var et fartøj paa 180 læster. Det anseligste skib, der blev sat ind i Ostindienfarten, var „Perlen" paa 500 læster. Det afgik 27. marts 1623 fra København sammen med jagten „Jupiter". Begge skibe naaede i god behold Tranquebar 15. marts 1624. Samme aars 24. september paabegyndte „Perlen" sin hjemrejse, men kom ind i haard storm, mistede master og ror og naaede først havn i Irland juni 1625; til København kom fartøjet den 30. juli 1626 med sin ladning i behold. „Jupiter" derimod strandede 1625 ved Bengalen, hvor 45 mand af dets besætning druknede.

„Christianshavn" gik ud paa sin anden Indienrejse i 1624 sammen med jagten „Nattergalen". De naaede begge Indien, men i 1626 forliste „Nattergalen" i den bengalske bugt; dets besætning blev reddet. I lang tid gjorde nu „Christianshavn" tjeneste i Indien; det hjemsendtes først i 1634 og naaede da Irland, hvor det maatte blive, mens der sendtes bud til København efter mandskab og redskaber. Næste aar naaede det København.

I de nærmeste aar efter 1624 sendtes ingen skibe til Ostindien. Kompagniet havde ganske vist købt det store fartøj „Diamanten", men formaaede foreløbig ikke at udruste det. Omsider, den 2. december 1629, afsendtes atter to skibe, orlogsfartøjet „Flensborg" og et mindre skib „Fortuna". Ved Kap det gode Haab kom „Flensborg" i kamp med portugiserne, blev stukket i brand og sprang i luften. 42 mand af besætningen toges til fange. „Fortuna" paa sin side naaede Tranquebar 29. september 1631, dog først efter store besværligheder og med tab af størstedelen af sin besætning. Det gjorde nu i en aarrække tjeneste i mellemhandelen.

I 1631 udrustedes jagten „Charitas". Den naaede Tranquebar og gjorde tjeneste der. Sandsynligvis var det den, som ifølge hollandsk meddelelse forliste ved Petapoli i maj 1641. Aaret 1635 bragte nye udrustninger. Da afsendtes „St. Anna" og „St. Jacob" (paa henholdsvis 350 og 130 læster) og naaede

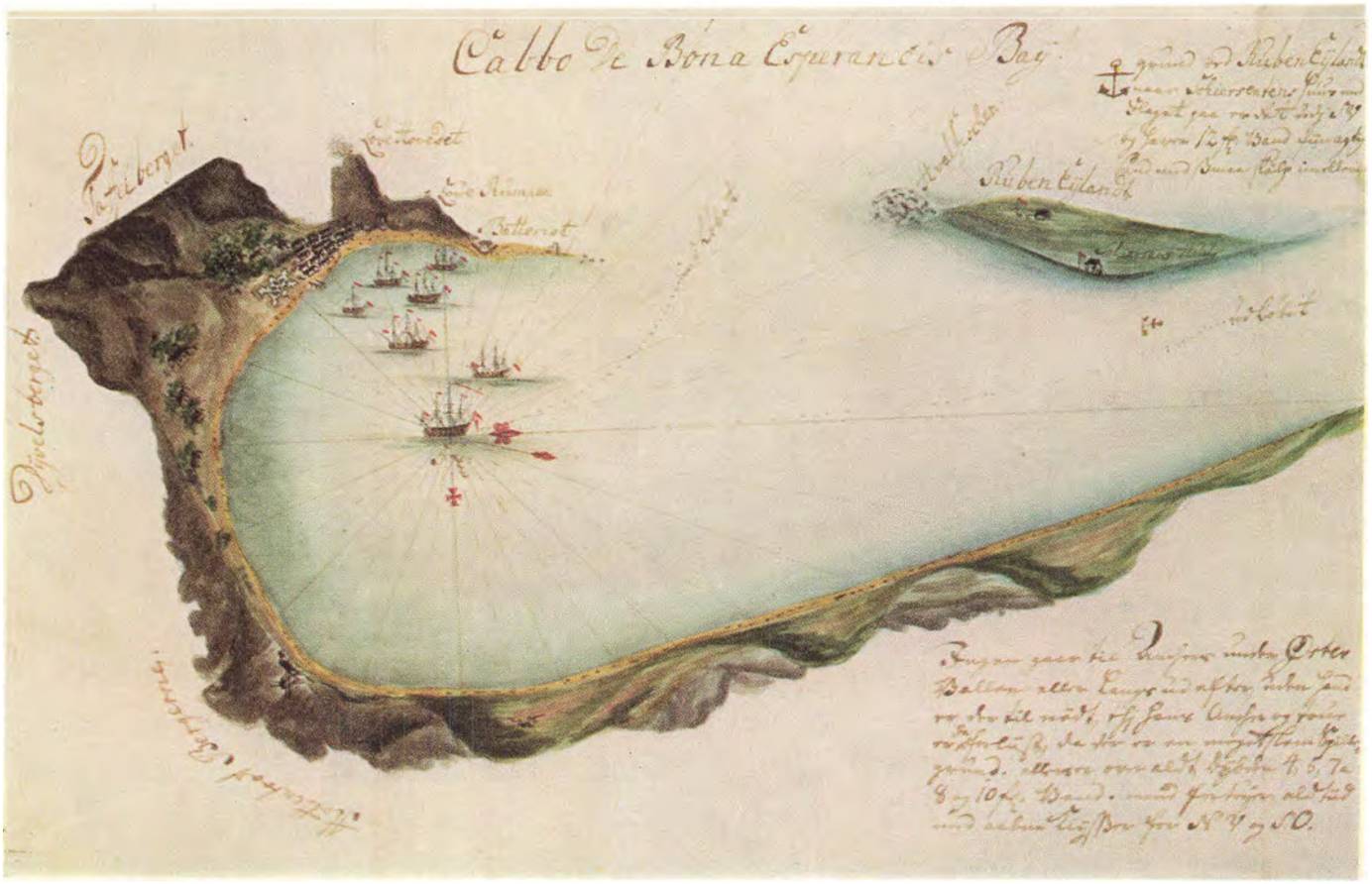

Kap det gode Haab, tegnet af løjtnant F. Zimmer 1727. Man ser Kapstadens fort og huse med omgivende bjergformationer: Løvehovederne, Djævelsbjerget, Taffelbjerget og Hottentotbjergene. Indskrifterne angiver ankergrunden ved Rubenøen samt advarer mod uden nødvendighed at gaa til ankers under østre strandbred

i god behold Tranquebar 2. og 3. september 1636. „St. Anna" forlod Tranquebar med returladning 16. januar 1637 og var hjemme igen 4. november samme aar. Men „St. Jacob" forliste 1640 ved Pipely i den bengalske bugt; da omkom 16 mand, og hele ladningen gik tabt.

De sidste udrustninger fandt sted i 1639. Da blev „Christianshavn" sendt ud paa sin tredie rejse sammen med „Den forgyldte Sol" paa 180 læster. Hvad sidstnævnte fartøj angaar, var det i Tranquebar før den 14. oktober 1640, og det forlod Indien 16. marts 1643. Dets hjemrejse blev yderst besværlig. Efter langvarige ophold paa Madagascar, ved Kap og helt ovre i Brasilien naaede det omsider England kun for at lide havari og beslaglæggelse. Englænderne tog baade skib og ladning. „Christianshavn" søgte paa sin udrejse efter beskadigelse i storm ind til Teneriffa og blev her taget af spanierne. Først efter tre aars forløb frigaves det og naaede Tranquebar 5. september 1643. Det forblev saa i Indien, og i 1652 nævnes det som ubrugeligt.

Af alt dette fremgaar, at der i denne den dansk-ostindiske handels første periode foretoges ialt 18 udrustninger, Ove Gjeddes iberegnet. Fraregnes Gjeddes ekspedition med dens fem skibe, faar vi resultatet 13 skibe paa aaremaalet 1622–1639. Nærmere beset var udrustningerne begrænset til syv aar, idet der nemlig i aarene 1622, 1623, 1624, 1629, 1635 og 1639 afsendtes to skibe og i 1631 eet; i de øvrige aar ingen.

Af disse ialt 18 skibe naaede de 17 Tranquebar eller Ceylon; kun et („Flensborg") gik tabt paa udrejsen. Af de 17 forliste seks – „Øresund", „Christian", „Jupiter", „Nattergalen", „St. Jacob", „Charitas" – i de indiske farvande, mens et („Den forgyldte Sol") gik tabt paa hjemvejen; tre fartøjer – „Vandhunden", „Fortuna", „Christianshavn" – blev hugget op i Indien. Kun syv af de 18 skibe vendte altsaa tilbage til København. To af disse syv – „Elefanten" og „David" – havde kun meget smaa retur-

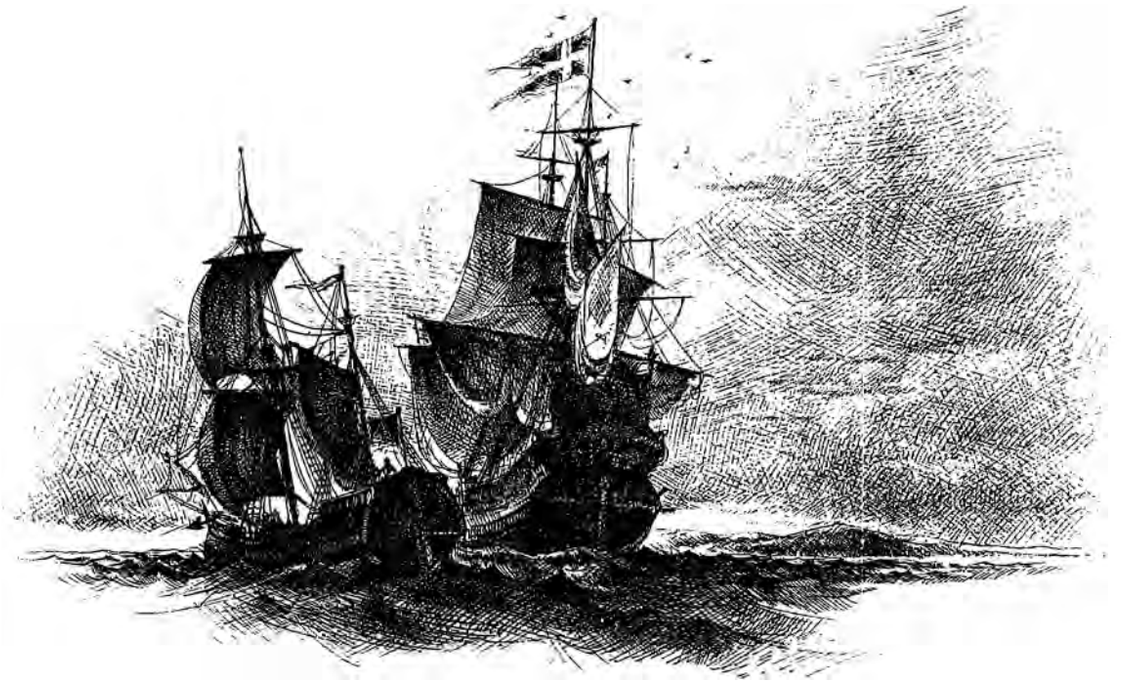

ladninger. Andre to – „Perlen" og „Christianshavn" (paa anden rejse) – led havari og blev opholdt længe ved Irland. Kun tre – „Kjøbenhavn", „St. Anna" og „Christianshavn" (paa første rejse) – fuldførte uden større uheld returrejserne fra Ostindien til København.

Disse kendsgerninger om farten paa Indien forklarer adskillige forhold vedrørende kompagniets økonomi og status i København; de røber ogsaa noget om tilstandene i Tranquebar.

Til sammenligning er det belysende at anføre, at det hollandske kompagni i samme periode gennemgaaende aarlig sendte 10–12 store skibe til Ostindien og modtog tilsvarende returladninger.

Kendskabet til besejlingen giver nøglen til forstaaelsen af kompagniets økonomi. De i forhold til udrustningerne kun yderst faatallige returladninger peger tydeligvis paa, at foretagendet har været en underskudsforretning. Men økonomiens detailler er vanskelige at udrede, eftersom kompagniets regnskaber kun er bevaret i smaa brudstykker. Og da kompagniet i saa høj grad var afhængigt af kongens og kronens støtte, har man svært ved at se, hvor et regnskab hører op og et andet begynder.

Kompagniets udgifter var først og fremmest skibsudrustningerne, altsaa anskaffelsen af fartøjer og disses forsyning med proviant og andre fornødenheder. Hertil kom fremskaffelsen af driftskapital til handelen i Indien og til mandskabets lønninger.

Den mindste udgift var saamænd skibene selv. Vi kender prisen paa nogle. Den lille jagt „Jupiter" vurderedes til 2.300 rd, „Vandhunden" til 7.000; „Christianshavn" blev købt for 10.500 rd, „Den forgyldte Sol" for 15.700 og de store skibe „Perlen" og „Diamanten" for 21.500 rd. Men det var de andre udgifter der løb op. De tre første udrustninger f. eks. – af „Øresund", „Kjøbenhavn" og „Christian" – kostede saaledes 159.000 rd. Af denne sum var de 42.000 driftskapital for handelen i Indien, mens hele resten var ofret paa skibene og deres udstyr. Til „Christianshavns" udrustning 1622 indskød kronen 56.000 rd, til „Perlens" og „Jupiters" det følgende aar 110.000 rd, og endda synes der at være gaaet endnu større summer til. I 1624 kostede udrustningen af „Christianshavn" og „Nattergalen" 97.500 rd og „Fortunas" i 1629 vistnok op mod 50.000. Om „St. Jacob" og „St. Anna" i 1635 vides kun, at de medførte kapitaler af 50.000 rd's værdi (33.000 i rede penge, varer for 17.000). Den sidste udrustning i 1639 kostede 110.000 rd. Nævnes kan det ogsaa, at „Christianshavn" repareredes for 19.000 rd, at proviant og andet udstyr for dette skib og for „Den forgyldte Sol" kostede 16.300 rd, samt at de havde 50.000 rd med i rede penge.

Næsten alle udrustninger kostede saaledes mindst 50.000 rd, enkelte betydelig mere. Rimeligvis har kompagniets 16 udrustninger tilsammen kostet omkring 1 million rd, og det selv om „Flensborg" blev stillet gratis til raadighed af kronen. Hertil kommer saa udrustningen af „David" og „Elefanten", som kronen alene maatte bestride. Udgifterne til „Elefanten" kendes ikke; derimod har „David" vistnok kostet de 94.000 rd, som kongen af Candy efter traktaten skulle betale derfor.

Til dækning af udrustningsomkostningerne fik jo saa kompagniet de fem omtalte returladninger. Om deres værdi ved vi kun lidt. „Kjøbenhavns" ladning forlyder der intet om. „Christianshavns" i 1624 bestod af 400 tdr peber samt en del tekstilvarer, og det hedder sig om denne ladning, at den var meget kostbar, uden at dog tal anføres. Om „Perlens" ladning ved vi, at den i indkøb i Indien havde kostet 54.000 rd, derimod ikke det, vi gerne ville vide: hvad den blev solgt for i København. Vi hører blot, at Christoffer Urne fik befaling til at købe for 24.000 rd peber af den, endvidere at der udbetaltes 25.000 rd til Povl de Willum i Amsterdam, endelig at ladningens værdi ikke formaaede at dække kompagniets gæld. Foruden dette har vi en folkelig vurdering, hvis stærke overdrivelser viser, hvad forestillinger folk gjorde sig om Indiens herligheder. Det er Jon Olafsson, der beretter følgende:

„Hele fragten var indladet og blev vurderet til 10 tdr guld (1 mill. rd). Den bestod af 3½ læst peber, simple og fine kattuns trøjer til 1 td guld, silke og guldindvævede stoffer og andet mere af den slags til 1 td guld. Juveler til 60.000 rd i fem smaa poser, en enkelt juvel blev vurderet til 500 rd. Endvidere en farve indigo til 1 td guld, den brændes af en særdeles smuk urt. Endvidere tøjer halvt vævede af silke halvt af kattun, som kaldes salvecat og bengalli, som kommer fra Bengalen og er at føle paa som skind: af disse tøjer var der til 1 td guld, samt mange andre ting som sjældent ses hos os."

Over „Christianshavns" ladning i 1635 findes en udførlig specifikation. De vigtigste varer var: 83.940 pd nelliker, 73.893 pd peber, 28.142 pd salpeter, 19.050 pd kattungarn, 17.900 pd sapantræ, 6.338 pd

Prospekt af København 1618. Byen er set fra Amagersiden. Længst til venstre: søjlen med Københavns vartegn; bag dette: tøjhus og proviantgaard, derefter det gamle Københavns slot med de mange taarne (størst Blaataarn). Den store bygning bag slottet er Københavns dengang nye raadhus mellem Gammeltorv og Nytorv. Kirkerne er fra venstre: Vor Frue, St. Petri, H. liggejst, Nikolaj; mellem de to sidste skimtes Kongens Have med Rosenborg. Til højre Holmen med den lange reberbane ud til sejlhuset. Indenfor Østervold (med graven foran) ligger, hvor senere Holmens Kirke byggedes, kongens ankersmedie. Ved Højbro kancellibygningen med skatkamret. Ved Stranden det ostindiske kompagnis bygning

puddersukker, 1.617 pd kandissukker, 1.817 pd ingefær. Desuden var der mindre partier af radix china, indigo, rhabarber (vel lægemidlet rhabarberrod), porcelæn, damask, taft, satin og diamanter.

Denne ladning var i Indien købt for 58.000 rd, og dens værdi ansloges til 145.000 rd i København. Om man har faaet denne sum ind vides ikke, men usandsynligt er det ikke, da de ansatte priser laa under dem i Hamborg.

„St. Annas" ladning i 1637 bestod næsten udelukkende af nelliker. De havde i Indien kostet 76.000 rd, og de skulle, hvis de har kunnet sælges i København for prisen fra 1635, have kunnet indbringe et par hundrede tusind rd. Hvor meget de virkelig indbragte, ved man ikke. 63.000 pd blev udleveret i naturalier til kompagniets kreditorer.

Til dækning af kløften mellem udgifter og indtægter havde jo kompagniet i første omgang til raadighed participanternes indskud paa 182.000 rd. De fleste af dem gik med til den første udrustning, og resten forsvandt snart. Participanterne saa aldrig en skilling af deres penge, endsige fik udbytte, tværtimod krævedes de for nye indskud; i 1629 for 20 % af den tidligere indbetaling, i 1634 for 15 %. Første gang (1629) indbetalte de ca 40 % af den forventede sum, men i 1634 undlod de fleste helt at betale. Da saaledes participanternes penge ikke slog til, maatte kompagniet uafladelig leve paa kredit. Hovedkreditorer var kronen og kongen privat. Ogsaa Povl de Willum i Amsterdam skaffede en del penge.

Adskillige opgørelser foreligger over kronens mellemværende med kompagniet. I aarene 1617–1624 laante kompagniet i alt 307.000 rd af kronen. En del af denne gæld blev dog betalt af returladningerne; ved en opgørelse 1628 androg gælden saaledes 207.000 rd. Imidlertid overtog kronen de to skibe „Perlen" og „Diamanten", og ved deres salg for 21.200 rd reduceredes altsaa gælden til 186.000 rd.

I 1629 og følgende aar maatte kronen paany træde til med store betalinger. Dog kom en del af pengene tilbage, da „Christianshavn" kom hjem. En ny status 1637 ansætter kronens fordringer til 174.000 rd, men det er uvist, om „Flensborg" er med i dette regnestykke. Til de øvrige participanter skyldte kompagniet ved samme tid 152.000 rd, saa den samlede gæld blev paa 326.000. „Perlens" returladning har sikkert hjulpet en del, men til gengæld bragte den dyre udrustning af „Christianshavn" og „Den forgyldte Sol" atter gælden op. Ingen af disse to skibe naaede hjem, men Spanien gik dog ind paa at betale erstatning for den ovenfor omtalte ulovlige opbringelse af „Christianshavn". Hermed gik det til paa følgende maade:

Hannibal Sehested, der i 1640 var kommet til Madrid, fik i konventionen af 31. januar 1641 den foreløbige erstatning – der dog ogsaa skulle gælde for andre kaperier – fastsat til saltleverancer for 100.000 rd. Dette salt skulle udføres toldfrit, saa Hannibal Sehested anslog erstatningens samlede værdi til 325.000 rd. Hvor stor en del af denne anselige sum der kan beregnes for „Christianshavns" opbringelse, er uvist nu, dog sandsynligvis en væsentlig part. Med selve leveringen af saltet gik det dog langsomt, først 1662 var den afviklet, og de 100.000 rd har sikkert virket som et kærkomment plaster paa de mange saar og skader, kompagniet havde voldt kronens kasse.

Samtidig med afviklingen i 1662 gik spanierne ind paa at yde 200.000 escudos i yderligere erstatning, eftersom saltet kun havde været et foreløbigt afdrag. Ogsaa disse penge blev virkelig betalt; dog tog det sin tid, idet restsummen først arriverede i 1860, et tidspunkt da næppe nogen tænkte paa at godskrive det Ostindiske Kompagni nogetsomhelst.

Ogsaa „Den forgyldte Sol" og dens ladning maa imidlertid tages med i beregningen af kompagniets endelige status ved denne tid. Vi ved kun lidt om fartøjets skæbne i England efter havariet og beslaglæggelsen dér, men et par notitser er dog overleveret. Det hedder saaledes: „Men efter at bemeldte skib sin rejse ikke kunne fuldføre, formedelst skib og gods paa Kgl. Maj. vegne udi England blev solgt og afhændet", saa kunne kreditorerne ikke faa deres udlagte penge. Og et andet sted siges, at skibet med

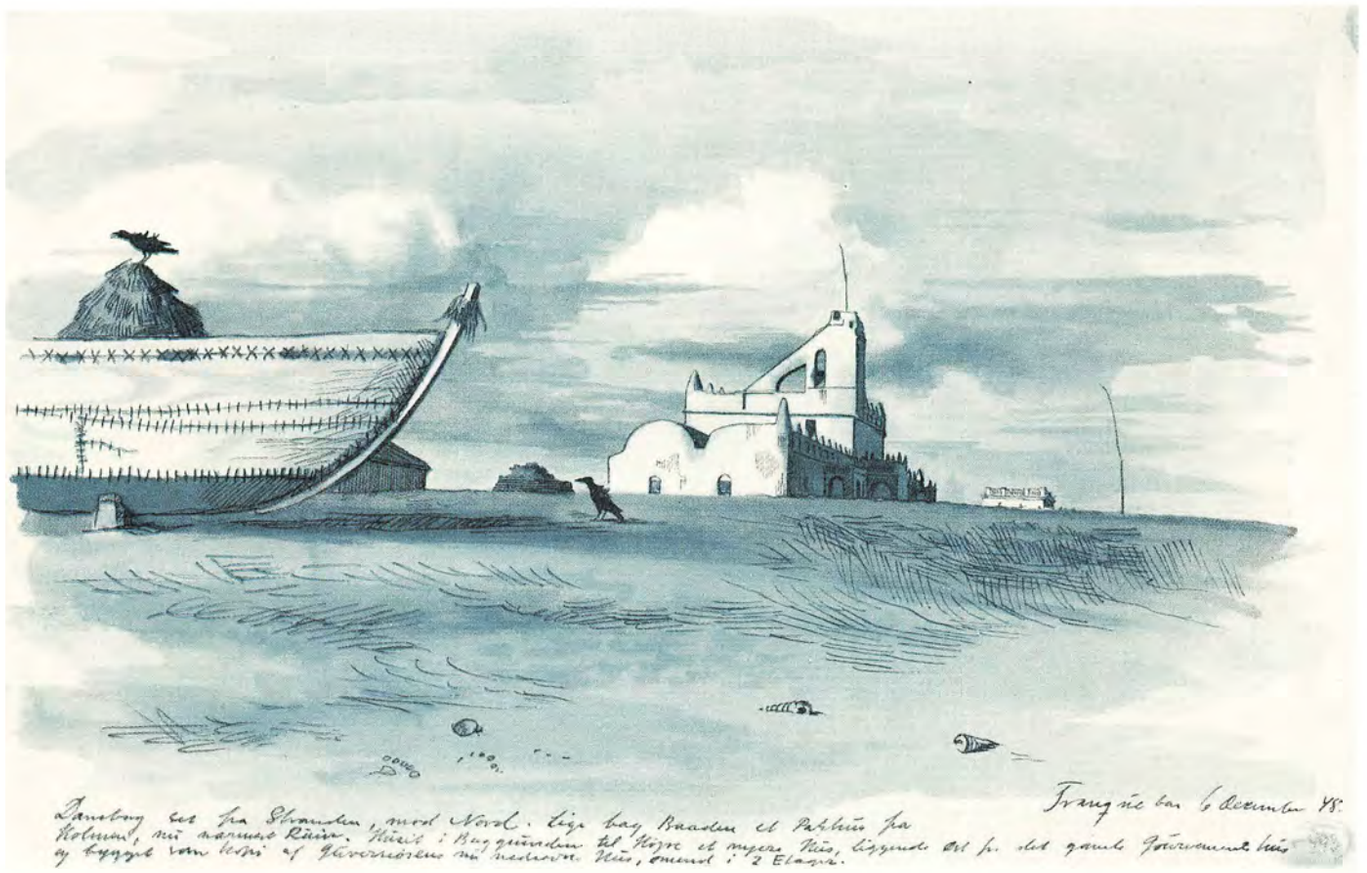

Dansborg ved Tranquebar set fra stranden

dets returladning blev anholdt i England og taget i betaling i et mellemværende, der bestod mellem Danmarks konge og England. Mere forlyder der ikke. Man faar altsaa hverken at vide, hvad skib og ladning vurderedes til, eller om konfiskationen anerkendtes af Danmark. Da der imidlertid ikke kan ses at være rejst alvorlige indsigelser, har man vel stiltiende anerkendt denne som regulært afdrag paa det nævnte mellemværende.

Endelig maa det huskes, at kompagniet jo havde visse aktiver i Tranquebar, nemlig kastellet Dansborg, fartøjerne samt forraad af forskellig art. De blev i 1648 vurderet til ca 56.000 rd.

Alt i alt kan vi følgelig antage, at kronen paa forskellig vis har faaet i hvert fald sine væsentligste udlæg for kompagniet dækket, saa at dette i virkeligheden ikke blev den store underskudsforretning, det har haft ord for at være.

Participanternes penge derimod var tabt for stedse – hvilket dog paa ingen maade er ensbetydende med, at samtlige participanter satte penge til paa foretagendet. De københavnske købmænd, navnlig brødrene de Willum, har utvivlsomt tjent godt. Et ejendommeligt træk ved de danske kompagniers skæbne i denne tid er det nemlig, at mens kompagnierne selv var fattige – aldrig gav udbytte, men satte aktiekapitalen til – saa blev købmændene, der ledede disse kompagnier, rige folk. Sagen var utvivlsomt, at de tjente gode penge ikke alene paa leverancerne til kompagniernes udrustninger men derefter atter ved at forhandle de varer, der kom hjem med returladningerne.

Mens naturligvis forbindelsen mellem Danmark og Indien, saavel som kompagniets økonomi, var af afgørende betydning for koloniens trivsel, indvirkede omvendt de raadende tilstande i kolonien paa de to førstnævnte faktorer. Rejsetiden for skibene kunne forkortes betydeligt, hvis varerne laa parat i Indien, saa skibene straks kunne vende hjem uden at behøve at sejle rundt efter ladning. Ogsaa de priser, man skulle give, betød meget; ligesaa, om koloniens administration krævede tilskud eller kunne klare sig selv.

Da Ove Gjedde forlod Tranquebar, havde han som nævnt ansat Roland Crappe som direktør og visitatør for kolonien, mens Henrik Hess var blevet kommandant paa Tranquebar.

Roland Crappe viste straks frisk initiativ. Allerede 1621 knyttede han forbindelse med adskillige handelspladser, og det lykkedes ham snart at faa samlet varer til en returladning. I høsten nævnte aar tog han saa til Danmark med „Kjøbenhavn". I hans fravær har formodentlig Henrik Hess haft kommandoen, indtil „Vandhunden" bragte en ny direktør, hollænderen Christopher von Möhlen. Ogsaa denne viste sig meget virksom. Han rejste sidst paa aaret 1622 til Tenasserim i det sydlige Birma, som dengang hørte til Siam, og sluttede her overenskomst med fyrsten, som under 9. og 13. december udstedte tre breve, hvori han ønskede venskab mellem Siam og Danmark og lovede danskerne fritagelse for alle afgifter, lettelse i deres handel og adgang til alle siamesiske havne.

Handelens fremgang var i høj grad afhængig af forholdet til de andre europæiske nationer og til de indfødte fyrster. Navnlig gjaldt det at staa sig godt med naiken af Tanjore, der sad inde med de største muligheder for at genere danskerne. Det kom snart til rivninger. Allerede 1621 tilskrev naiken Christian IV, at Roland Crappe havde begyndt strid, saa naiken havde maattet paalægge ham en bøde paa 12.000 pardou og befale ham ikke at optræde paa skibsfolks vis. Denne uoverensstemmelse fik dog ingen følger. Men i 1623 kom det til en alvorligere konflikt. Naiken krævede et større parti bly udleveret fra Dansborg, og Christopher von Möhlen indvilgede i udleveringen – dog kun mod betaling. Dette erklærede naiken for et traktatbrud og hævdede, at fæstningens grund var hjemfaldet til ham. For at give sine ord eftertryk, bød han sin feltherre Calicut at gaa mod Tranquebar med en hær, hvis størrelse opgives til 40.000 mand, og selv om dette tal er overdrevet, var hæren i hvert fald mange gange større end Tranquebars besætning, der i vinterens løb af sygdomme var blevet reduceret fra ca 80 til ca 30 mand. De indiske købmænd og de indfødte soldater, talliarerne, sluttede sig dog til danskerne. Imidlertid, Calicut rykkede meget forsigtigt frem, ja naaede overhovedet ikke Dansborg, før „Vandhunden" kom hjem fra en rejse. Og da kort efter „Perlen" og „Jupiter" ankom fra Danmark, tabte han al stridslyst.

Med „Perlen" kom Roland Crappe tilbage; han var blevet udnævnt til overkommandør den 9. oktober 1622. Han ønskede det bedst mulige forhold til naiken, og det lykkedes ham virkelig at rette sagerne op. Christopher von Möhlen høstede bebrejdelser for sin optræden og sendtes som en art straf ud paa en vanskelig rejse 1624–25.

Nu fik Roland Crappe fornyet Ove Gjeddes traktat med naiken og samtidig var han heldig nok til at afvise et engelsk forsøg paa at faa besiddelser i Tanjore. Hermed gik det saadan til. Englænderne havde med et skib lagt sig ved Tranquebars red, og Crappe søgte at skræmme dem bort med en skarp opfordring til at forsvinde: danskerne havde forpagtet alle havne mellem Negapatam og Palliacatte, og gik englænderne ikke godvillig, skulle han snart skaffe dem af vejen. Dog, briterne lod sig ikke gaa paa; Crappe kunne gøre, hvad han ville, de agtede at blive, om de saa kun var en mod tre! Og virkelig rejste et engelsk gesandtskab til naiken. Men her var Crappe den klogeste. Mens han fik fornyet sin traktat, blev englændernes eneste udbytte en besked om, at her var ingenting at gøre, og at man helst saa dem tage afsted med det samme. Da sagen først var kommet saa vidt, havde Crappe raad til at vise sig fra den venlige side. Han indbød de engelske købmænd til Dansborg og gav dem en straalende opvartning. Danskerne forvandlede deres fordums ondskab til gavmildhed, beretter den engelske kaptajn og tilføjer ikke uden bitterhed: „det skulle se ud, som om de med deres venlighed ville lægge os et plaster paa det saar, de gav os ved kongens hof". Købmændene inviterede Crappe paa genvisit, men dette lykkedes det dog den syrlige kaptajn at forpurre.

Imidlertid arbejdede man i Tranquebar energisk paa at knytte handelsforbindelser og anlægge kontorer saavel i For- og Bagindien som paa Sundaøerne. Det viste sig nemlig snart, at forbindelsen med

Tempel ved paradepladsen i Tranquebar

Ceylon ikke var meget værd. Ingen af de gode løfter, Ove Gjedde havde faaet i sin traktat, fik praktisk betydning, og fortet ved Trinquemale lykkedes det ikke at faa anlagt. Om de ceylonske handelsmuligheder udtaler Crappe sig pessimistisk i en rapport af 1624; fire aar senere var han nærmest tilbøjelig til helt at se bort fra dem.

Fra Tanjore kunne man nok faa peber, men ikke tilstrækkelig meget uden at komme i for stærk afhængighed af naiken. Men Tranquebars tekstilvarer var efterhaanden efterspurgt paa øerne. Disse tekstiler muliggjorde det for danskerne at faa del i handelen mellem Coromandel og de store handelspladser: Bantam paa Java, Macassar paa Celebes og Atchin paa Sumatra. Med Siam derimod og Cochin bragte handelen, som før omtalt, nærmest skuffelser; allerede 1624 rapporterer Crappe, at forbindelsen med Cochin kun kan opretholdes til kompagniets skade.

Hollænderne, der jo gjorde sig store anstrengelser for at følge med i alt, hvad der tildrog sig af interesse i Ostindien, havde skabt et fortrinligt efterretningsvæsen. Fra alle hollandske kontorer i Ostindien og fra mange skibe i fart blev der, saa ofte det lod sig gøre, sendt rapporter til Batavia, hvor de samledes i det saakaldte Dagh-register. Ved hjælp af disse rapporter kunne styrelsen i Batavia uafbrudt følge udviklingen; man vidste besked om andre nationers handel og skibsfart, man kendte markeds- og prisudviklingen for de enkelte handelsvarer, og var der tale om stridigheder med indfødte eller med portugiserne, var man altid i stand til i tide at tage de fornødne forholdsregler.

Ogsaa om Christopher von Möhlens ovennævnte rejse 1624–25, hvorigennem danskerne fik knyttet adskillige værdifulde forbindelser, gives der nærmere besked i de hollandske beretninger. Saaledes fortælles det, at et dansk skib i efteraaret 1624 kom til Molukkerne med klæde og gode realer; dog, tilføjes det med skadefryd, handelen var kun ringe. Aaret efter grundlagdes et dansk kontor – „a poor factory" kaldte englænderne det spottende – i Macassar, og forbindelse blev knyttet med Atchin paa Sumatras

nordkyst. „Jupiter" havde været med i Macassar. Det var under hjemrejsen herfra, det blev forslaaet til Bengalen, hvor det strandede.

Dette var jo et slemt uheld, men tabet lammede dog ikke danskernes aktivitet. I 1626 sejlede „Christianshavn" og „Nattergalen" til Sundaøerne. Vi kan gennem hollændernes rapporter følge rejsen. Den 28. marts meddeles, at de to skibe havde passeret Bantam og var gaaet ind i Sundastrædet. 22. maj havde de lige forladt Macassar, hvor de havde indtaget et parti nelliker, og var nu paa vej til Borneo for at oprette kontorer i Succedana og Bandjermassin. Det forlyder, hedder det videre, at de vil til Bantam for der at starte et kontor. En maaned senere, melder rapporten, var de to skibe atter i Sundastrædet, denne gang med kurs mod Coromandel.

Just paa Coromandel, saavel som i Bengalen, havde Crappe ved samme tid vist initiativ. I Bengalen placeredes det første kontor i Pipely 1625, og senere kom et i Balasore. Forholdet til bengalerne var imidlertid ikke det bedste, hvad der navnlig viste sig ved „Jupiters" og „Nattergalens" strandinger. I Bengalen opholdt sig i 1626 Claus Rytter og Willum Leyel, de der begge senere skulle indlægge sig saa stor fortjeneste af kompagniet, og hertil ankom ogsaa Erik Grubbe efter hans genindtræden i dets tjeneste. Det var meningen, at Grubbe skulle være sendt til stormogulen for at træffe handelsaftaler, men heraf blev intet, da man ikke havde tilstrækkelig store foræringer at byde den høje hersker. Danskerne maatte altsaa fremdeles drive deres handel paa usikkert retsgrundlag.

Et kontor, der anlagdes i Masulipatam 1626, havde til at begynde med succes. Mange af de derboende persiske og arabiske købmænd ville gerne handle med de danske. Her kunne som følge heraf alskens tekstilvarer indkøbes til videresalg paa øerne; her lod det sig gøre at afsætte nelliker, peber, kanel og andre varer til gode priser.

Det var paa denne maade lykkedes danskerne at faa fast fod i en række af de vigtigste handelspladser paa Coromandel, i Bengalen og paa øerne. I 1628 kunne Crappe meddele hjem, at nu havde Danmark fem kontorer foruden Tranquebar: Macassar, Pipely, Balasore, Masulipatam og Bantam (eller Succedana). Og nu anerkendtes danskerne ogsaa af de øvrige europæiske nationer. Vi var ingenlunde velset men dog taalt. Efter affæren med „Øresund" kom det ikke til yderligere strid med portugiserne, og hvad hollænderne og englænderne angik, var forholdet stort set godt, fraset rivninger nu og da. Crappe viste sig stærk nok til at holde englænderne borte fra Tanjore, og hollænderne søgte ikke at faa indpas her. Det fremgaar imidlertid af hollandske og engelske rapporter, at disse to nationer ikke tog danskerne synderlig højtideligt som konkurrenter. Hvordan skulle vel danskerne kunne holde handelen oppe, naar der kun kom et enkelt skib om aaret fra hjemlandet og der kun var saa ringe kapital at arbejde med? Dog vaagede de nøje over, at danskerne ikke fik for stort spillerum i handelen; de fulgte med opmærksomhed deres bevægelser, og ikke sjældent meldes det, hvorledes det var lykkedes at ødelægge danskernes chancer ved at sætte ind med overvældende konkurrence.

Trods alt rakte alligevel de europæiske nationer hinanden en hjælpende haand, naar det trængtes. Saaledes indlagde de danske sig stor fortjeneste ved engang at bistaa et strandet engelsk skib. Og ved en anden lejlighed fik Crappe held til at frikøbe nogle hollandske fanger fra en indfødt fyrste, en gerning der bragte ham megen paaskønnelse.

Roland Crappe synes i det hele taget at have haft god evne til at omgaas de indfødte fyrster. Han var gavmild, sparede aldrig paa foræringerne, og det var noget de fornemme herrer satte pris paa. Revisorerne hjemme i Danmark gjorde ophævelser over de store summer, Crappes regnskaber udviste paa dette felt, men han svarede med at give en lille belæring om forholdene i Indien: uden skænk og foræringer var det umuligt at handle; privilegier maatte købes og bevares ved gaver, om man ville være sikker paa sit liv og sit købmandsskab. Ved gavers hjælp kunne man slippe for told og andre afgifter,

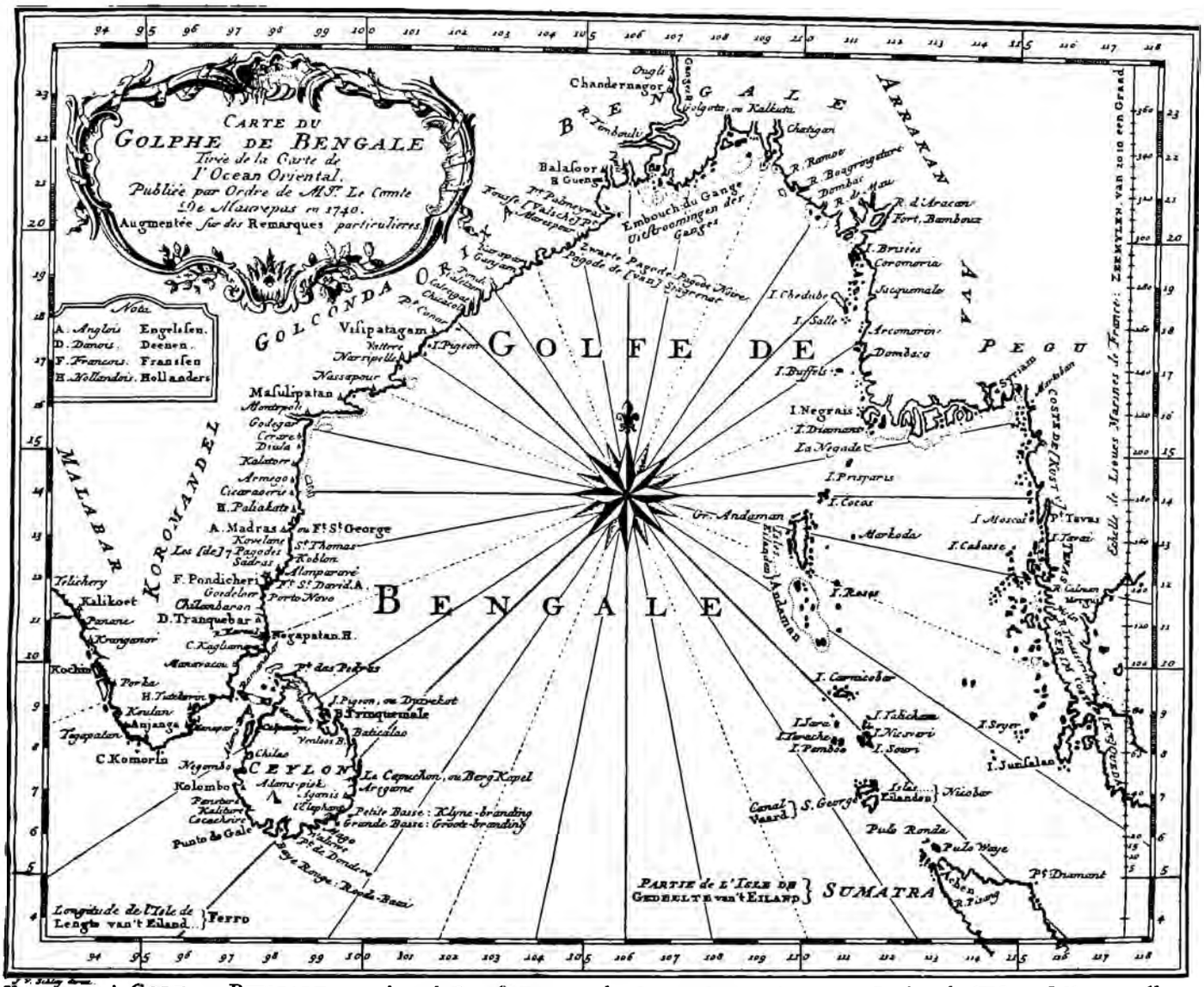

KAART van de GOLF van BENGALE, gemaakt na de Fransе-Kaart van den *OOSTER-OCEAAN*, uitgegeven op Bevel van den H.r Grave *de Maurepas*, A.° 1740. Vermeerderd *op Byzondere* Aanmerkingen.

Kort over den bengalske havbugt, udført ca 1740. Her ses de fleste af lokaliteterne, som Tranquebars danske havde kontakt med. Længst i sydvest, syd for Cochin paa Malabarkysten, laa den danske loge Oddeway torre. Paa Ceylon ses Trinquemale, og herefter følger op langs Coromandelkysten de oftere nævnte steder: Negapatam, Tranquebar selv, Porto-Novo, St. Thome, Madras (eller fort St. George), Masulipatam og Narsepur. Inderst i havbugten ved det store Ganges-delta ligger Pipely, og ved en delta-gren (Hoogly) logen Danmarksnagore. Længst i øst ses paa Malaccahalvøens smalle sted kongerigerne Tenasserim og Queda

saaledes i Macassar, hvor danskerne hverken ved ankomst eller afrejse gav told men derimod gaver af lærred og klæde til kongen og et par højtstaaende embedsmænd. Ogsaa hos naiken i Tanjore maatte der, helt bortset fra den faste afgift, ydes særlige gaver, saasnart man ville opnaa noget. I Masulipatam skulle der ved ankomst og afrejse gives told paa 7 %, men alligevel skulle fyrsten hvert aar have en gave, som han kaldte sin rettighed. Paa Java og Borneo skulle der baade betales ankerpenge og en told paa 10 %, men desforuden skænk og foræringer. Undlod man det, ville man være i stadig fare; og Crappe giver eksempler paa, hvor store tab hollænderne og englænderne nu og da led, kun fordi de havde været for karrige med gaverne.

I sin rapport af 1628 skildrer Roland Crappe i lyse farver saavel sin egen indsats som forholdene i almindelighed, bl. a. anslog han kompagniets aktiver i Ostindien til 5 tønder guld (500.000 rd). Han har vel ment, at en blomstrende koloni med store ophobede værdier ville have betydelig større tiltrækning i et forarmet lands øjne end en fattig. Jo mere man hjemme haabede at kunne hente, desto hurtigere kunne han selv vente skibe hjemmefra.

Trods denne forstaaelige tendens kunne Crappe dog ikke skjule, at kolonien havde vanskeligheder. Hvad den først og fremmest manglede, var mandskab. Ialt havde Crappe kun 150 mand, hvormed saavel Dansborg som to skibe og fem kontorer skulle forsynes. „Jupiters" stranding, der kostede 44 mand livet, havde bidraget stærkt til denne misère, men ogsaa ellers var svindet i mandskabet stort. Saaledes fortæller Crappe, at en enkelt rejse til Macassar kostede 15 mand.

Hvad der dernæst manglede, var penge. De maatte sendes fra Danmark. Fremdeles maatte Crappe have skibe til at sende det indsamlede gods hjem. Han gaar i sin rapport let hen over tabene af „Jupiter" og „Nattergalen", men i virkeligheden var situationen alvorlig. „Vandhunden" led af alder, ligesom ogsaa den lille jagt „Posthesten", som Crappe paa en eller anden maade havde faaet fingre i, var ret uanvendelig. Virkelig brugbar var kun „Christianshavn". Ganske vist havde man erhvervet en del indiske fartøjer, nogle sampaner og junker, men de var ikke nær saa gode som de europæiske skibe.

Jo længere forbindelsen med Danmark forblev afbrudt, desto alvorligere blev situationen. Særdeles kritisk synes aaret 1629 at have været, og det ser ud som Crappe en tid tænkte paa at opgive det hele. Det hedder i en engelsk beretning af 28. oktober dette aar, at danskerne er holdt op med at handle af mangel paa penge og skibe, og at Crappe har til hensigt at overgive Dansborg til hollænderne for 15.000 real of eights; men, tillægges det, naiken vil nødig have hollænderne til Tranquebar, og senere oplyses, at der blev ikke noget af salget. Det var just, mens disse forhandlinger stod paa, at man hjemme i København sled og slæbte for at faa et skib udrustet til at hente en del af de fem tønder guld, som man regnede med, at Crappe sad og rugede over i Dansborg.

I 1630 fik danskerne imidlertid heldet med sig. En voldsom pest var udbrudt paa Coromandelkysten og havde bevirket stærk nedgang i tekstilproduktionen, hvilket atter førte til en kraftig prisstigning i Macassar og Bantam, de to vigtigste tekstilmarkeder. En engelsk rapport af 6. december 1630 meddeler, at den danske general (Crappe) havde indfundet sig og gjort større forretninger end i de sidste fem aar. Crappe fortæller selv – i sine førnævnte indsigelser imod revisionsantegnelserne i hans regnskaber – at han engang havde sendt et parti lærred fra Coromandel, hvor det var indkøbt for 73.043 rd, til kontoret i Macassar, hvor det solgtes for 217.584 rd, hvilket giver en fortjeneste paa 144.541 rd paa denne ene rejse. Tallene forekommer noget voldsomme, og beløbet kan næppe være indtjent med een ladning. Rimeligvis er det rejsen 1630's samlede udbytte, han hentyder til; en engelsk meddelelse fra 1631 siger nemlig, at det er vidunderligt at se, hvilken fordel denne rejse har givet ham. 1631 er Crappe igen i Macassar og køber da 193 bar nelliker.

Trods denne konjunkturbestemte vinding trængte den danske Indienhandel unægtelig til en renaissance, og muligvis havde den virkelig faaet en saadan, dersom de to skibe „Flensborg" og „Fortuna" havde naaet Tranquebar i god behold. Men som nævnt gik „Flensborg" tabt, og „Fortuna" ankom i ynkelig tilstand. Dog søgte Crappe at faa det bedst mulige ud af situationen. Han sendte „Fortuna" til Macassar efter et parti nelliker (hollænderne fortæller, at skibet skulle sendes til Danmark med 1500 bar nelliker, 120 bar peber samt salpeter og kattungarn). Men i Macassar viste det sig, at forrige aars store fortjenester ikke havde kunnet stabilisere den danske økonomi tilstrækkeligt. Crappe maatte for at faa nellikerne laane 3000 real of eights i Macassar, og han kom yderligere i gæld for 10.000. Det blev imidlertid ikke „Fortuna" men „Christianshavn", der sendtes hjem, en hjemsendelse der betød alvorlig svækkelse af danskernes stilling, selv om „Charitas" omsider var naaet frem. Der kan ikke være tvivl om, at Crappe manglede penge folk og skibe. Tilmed havde han det uheld, at et lille fartøj „Queda", der var udlaant til nogle englændere, forliste ved Masulipatam.

I hollændernes beretning 1634 om danskernes stilling i Tranquebar karakteriseres denne som daarlig: Crappe havde kun jagter at sejle med; handelen gik som følge af manglende kapital kun smaat.

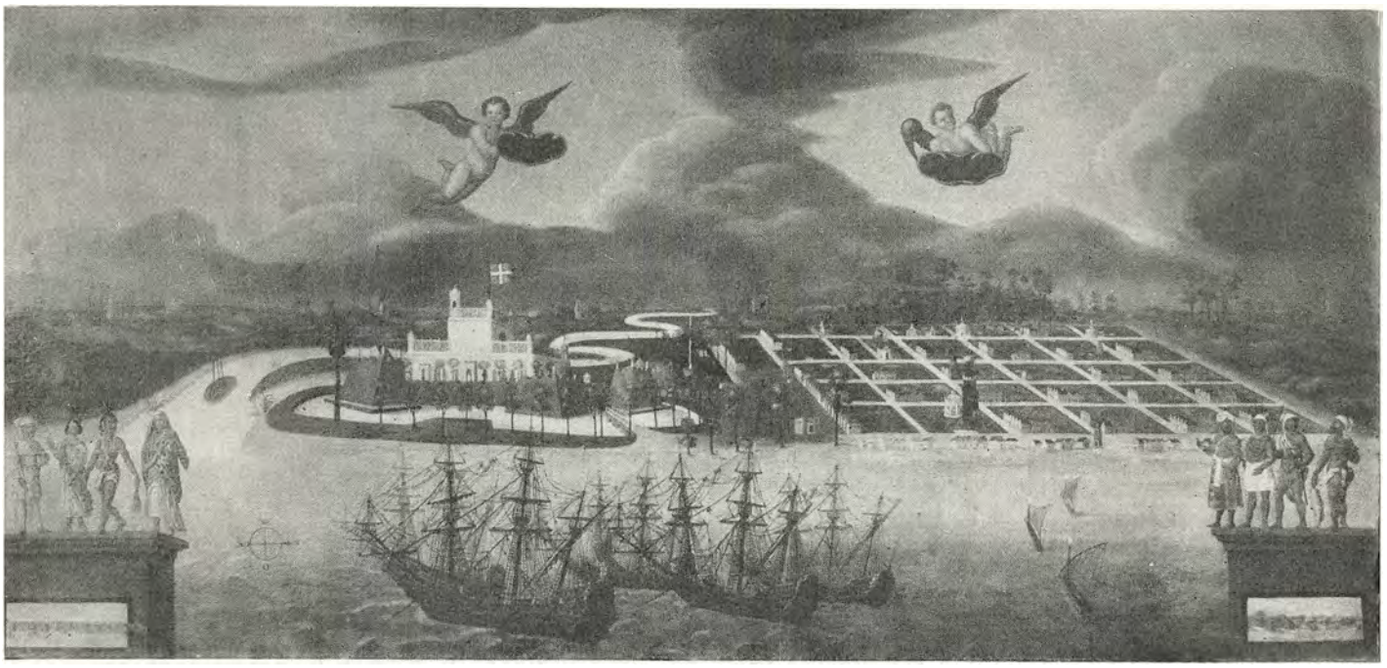

Tranquebar. Efter et 17. aarh. maleri paa Skokloster. Man ser byen med nærmeste omegn, fæstningen Dansborg samt reden med fem europæiske skibe for anker og smaa indiske fartøjer. Til venstre flodmundingen, kaldet revieret, hvorfra udgaar en gren ind omkring Dansborgs volde. Efter fæstningen med dens bastioner, bygninger og flagsmykkede kirker følger byens regelmæssigt firkantede gadenet, der forudsætter danske fæstningsbyer som Fredericia og Christiansstad som mønstre. Anlægget er dog her noget skematiseret

Crappe haabede paa skibe og hjælp fra Danmark men maatte, indtil den kom, holde sig borte fra Masulipatam. Det bemærkes dog samtidig, at han betalte af paa sin gæld.

Det hjalp lidt paa sagerne, at en rejse, som „Charitas" foretog 1634, faldt heldig ud. I december dette aar meddeltes det fra Masulipatam, at „Charitas" var kommet til reden og allerede havde udlosset 53 bar nelliker, 12 picol sandeltræ, 31 picol radix china, 6 picol skildpaddehorn, store partier porcelæn samt nogle silkestoffer. Det forlød videre, at Crappe havde endnu flere nelliker i Macassar; han ville sende „Charitas" efter dem og arbejdede derfor med iver paa at samle tekstilvarer at sende med.

Fra 1635 mangler Dagh-registers meddelelser, og heller ikke fra engelsk side faar vi noget at vide om de crappeske anstrengelser for at holde den danske handel gaaende. Men Dagh-register for 1636 fortæller, at han stadig laa i handel med sine to hovedcentrer Masulipatam og Macassar, og at de vigtigste varer ligesom hidtil var nelliker og tekstiler. Tidlig paa aaret 1636 sendtes „Charitas" atter til Macassar, uanset at Crappe ikke havde faaet solgt de varer, han havde købt det foregaaende aar, men sagen var, at det parti han nu sendte til Macassar desforuden skulle være underpant for 11.000 pardou, han havde udestaaende. Mangelen paa kontanter bevirkede naturligvis, at krediten kun var ringe. Crappe haaber endnu paa, slutter rapporten, at der skal komme hjælp fra Danmark.

Man mærker hos hollænderne i deres omtale af Crappe nu og da en umiskendelig spydig tone. Saaledes hedder det i efteraaret 1636: „Saa var der ogsaa Roland Crappe, som af mangel paa kapital ikke fik noget paa haanden. Han venter med sine nelliker stadig gudhengivent paa hjælp fra Danmark".

Omsider kom dog den dag, da hollænderne maatte indrømme, at Crappe ikke havde ventet forgæves. Den 2. og den 3. september 1636 ankom „St. Anna" og „St. Jacob" til Tranquebar. Hollænderne var ikke klar over ladningernes størrelse, men hos englænderne forlød det snart, at de var meget værdifulde. Og nu kom Crappes store forraad af nelliker ham til gode. „St. Anna" kunne straks faa fuld ladning af denne kostbare vare, og efter fire maaneders ophold satte skibet kursen hjemad.

Med dette samme fartøj forlod Roland Crappe Tranquebar. Hans efterfølger, Behrent Pessart, var ankommet til kolonien med „St. Jacob".

Vi ejer fra disse fjerne aar en ret indgaaende skildring af dagliglivet i Tranquebar, som dette formede sig for en menig soldat. Den skyldes vor tidligere omtalte islænding, Jon Olafsson, der i 1622 kom til Tranquebar med „Christianshavn" paa dette fartøjs første Indienrejse. Inden vor gang gennem Tranquebars historie fjerner os for langt fra dette tidspunkt, kan beskrivelsen passende indskydes.

Ved ankomsten til Tranquebar – fortæller Jon Olafsson – lod de ankeret falde en halv mil fra land, hejste flaget paa stortoppen, fyrede tre kanonskud og lod trompeterne blæse. De blev set snart af „Vandhundens" besætning, og kaptajnen herfra kom straks ombord for at udveksle nyheder. Ogsaa fra Dansborg blev de kort efter observeret og genhilst med flag, kanonsalut og trompeter. Kaptajnen og købmændene gik nu fra borde med det samme, mens derimod mandskabets landgang blev sinket nogle dage af intet ringere end en søslange af frygteligt format, der lagde sig mellem skibet og land. Den var mindst 900 alen lang, og vandet gik over den paa ni steder. Man kastede bævergejl i vandet, „som søfarende altid fører med sig for at bortjage hvalfiske, slanger og andre søuhyrer, naar det behøves" (bævergejl er et stof, der udvindes af bævernes testikler; det brugtes som medicin).

Omsider kom Jon Olafsson ind paa Dansborg, og han giver af dette citadel følgende beskrivelse:

„Fæstningen var muret og herlig udrustet med runddele paa hvert hjørne. Inden for murene midt paa mønstringspladsen stod kirken, der var en gammel bygning, der havde tilhørt en portugisisk papist .... Ved den søndre mur stod paa mønstringspladsen en høj bygning, et palads hvortil mange trapper førte op. Der boede vore befalingsmænd, der spiste de og havde deres residens og soveværelser. Denne bygning tjente ogsaa til raadstue, domhus og skrivestue. Andre smaabygninger og vore soveværelser var paa syd- og sydvestsiden inden for voldene. Ved den østre fæstningsvold var det store murede køkken og en stensat brønd. Men omkring paa voldene laa jernkanoner i murskaarene, baade store og smaa, de største var 9-pundige og de mindre $4^1/_2$-pundige. Der var i alt mellem 80 og 90. Fæstningen var ogsaa rigeligt forsynet med to slags skydevaaben: musketter og fyrværk".

Soldaterne indøvedes om formiddagen i eksercits og vaabenbrug. De havde først og fremmest vagttjeneste, men kunne ogsaa ind imellem anvendes i civilt arbejde. Naar der f. eks. kom peber fra kongen af Tanjore, maatte de rense den for straa og smuds med et stort sold. Men forresten havde soldaterne adskillige indfødte tjenere til deres opvartning: gamle kvinder hentede vand til dem langt borte fra; en inder vaskede deres linned og afleverede det med stor punktlighed hver lørdag; Jon Olafsson fik som personlig tjener en indisk dreng paa 14 aar ved navn Sivile.

Ogsaa indiske arbejdere benyttedes paa Dansborg, og de var fremragende murere, ikke saa lidt hurtigere og mere kyndige til deres arbejde end de tilsvarende folk i Europa. De opførte en ny kirke i fæstningen med høj hvælving og smukt taarn med forgyldt fløj.

Soldaternes kost var tildels som paa rejsen. Dog fik de nu hver morgen ris kogt i mælk; dertil ofte fersk fisk, flæsk, fersk gedekød og forskellig slags fugl. Paa Dansborg holdt man 100 geder til brug for besætningen; men om vinteren blev de arme dyr saa magre, at mange styrtede af hunger.

Jon Olafsson interesserer sig levende for de indfødtes liv. Kongen af Tanjore imponerer ham navnlig ved foruden sin dronning at have 900 hustruer (hvoraf han dog havde afgivet 300 til sin søn); de skulle alle brændes ved hans død. Han beskriver indbyggernes religiøse optog. Engang om aaret blev de tre øverste guder ført rundt i byen i stor procession, anbragt paa en udsmykket vogn; alle byens mænd maatte fra morgen til aften trække vognen rundt i gaderne. Om aftenen dansede saa tempelskøgerne for guderne. Engang lykkedes det Jon Olafsson at faa lov at komme ind i den store pagode, men besøget blev ham en skuffelse; hvad han fik at se var kun en del gudebilleder, et alter og tempelskøgernes dragter. Men ikke saa sjældent besøgte soldaterne de mange smaatempler, der laa rundt i byen, og morede

Vishnus forvandlinger. Vishnu var sidste led i Hinduismens treenighed: Brahma skaberen, Siva ødelæggeren, Vishnu opretholderen. Hans særlige kendetegn var de fire arme, hvormed han holdt sværd, muslingehorn, kølle ug lotus (her dog istedet bog og ring). Der fremstilles den første af Vishnus ti berømte inkarnationer, hvorunder han paatog sig forunderlig skikkelse for at frelse verden fra ulykker. Her omskaber han sig til en fisk for at redde den mytiske person Neduu og dræbe dæmonen Hayagriva, der havde stjaalet de hellige Vedabøger. Utvivlsomt var det saadan eller lignende fremstilling, som fik Jon Olafson til at mindes profeten Jonas

sig da med at slukke lysene, der altid stod brændende derinde; men, fortæller Olafsson, han hindrede kammeraterne i at skænde templerne. Foruden de egentlige templer fandtes der ogsaa lunde med afgudsbilleder i forskellige skikkelser, billeder som fremmede tilrejsende og de fattige kunde tilbede.

Om de indfødtes fester beretter Jon Olafsson, at de fejredes ved nattetid med dans og eventyrlige lege. Belyst af store fakler og udklædt paa forskellig maade opførte inderne afgudsskuespil med stort snille. Engang havde han set et saadant fra fortet. Det forekom ham at ligne profeten Jonas' historie, idet en af de spillende var formummet som en hvalfisk, der slugte en mand.

Engang overværede Olafsson modtagelsen af en yppersteпræst. Denne dignitar mødtes af et stort optog af tempelskøger, præster, tempeltjenere og soldater, som med trommeslagere og basunblæsere i spidsen bevægede sig frem „over en sandstrækning, der er saa smuk, at naar man gaar mod solen, synes hvertandet sandskorn som af det skønneste guld, hvertandet som af sølv". Yppersteпræsten var kommet ridende paa en elefant, men da han uden for Tranquebar havde passeret floden, transporteredes han videre i en palankin af elfenben og guld. „Saa begyndte trommehvirvler, basunblæsen, horernes dans, krigsfolkets vaabenlarm, og den støj og glæde varede hele vejen til byen, til de kom til templet; da slog

de løs paa trommerne, blæste i trompeter, og kvinderne tumlede sig i vild dans efter anvisning af deres baldor, som havde en klingende kobberplade i sin venstre haand, paa hvilken han slog med en smuk hammer af staal [en gongong], og hvert slag var et tegn til dem, hvilken dansefigur de skulle fremstille". Ypperstepræsten opholdt sig længe i templet. Om aftenen blev der rejst en høj mast med et sæde, og deroppe sad han nu i tre timer og førte mundtlig forhandling med Satan. Han skulle blandt andet have oplysninger om, hvordan aarstiderne ville blive, hvornaar der ville komme skib fra Danmark, om krig og handelsforretninger, altsammen praktiske ting af betydning for befolkningens timelige velfærd. Da forhandlingerne var slut, styrtedes ypperstepræsten i et flammende baal, men han kom uskadt ud af det, og det var tegn paa, at Satans løfter ville gaa i opfyldelse.

I almindelighed var forholdet godt mellem soldaterne og de indfødte, men det kunne dog komme til episoder. Jon Olafsson fortæller, at han engang pryglede en paatrængende indisk spillemand og – da pryglene ikke havde forønsket virkning – huggede ham med sværdet, saa han fik saar i hoved og arm. Dette skulle nu egentlig have kostet Olafsson livet, men han blev snart benaadet paa betingelse af, at han forligte sig med den saarede. Men da nu denne forlangte for svie og smerte 2 stüch von achten, erklærede tilstedeværende indere med overbevisning, at hans hele liv ikke var nær saa meget værd. Manden maatte saa nøjes med 2 fano og fik derefter skarpt paalæg om fremtidig at holde sig fra Jon Olafsson, da han ellers ville blive slaaet ihjel med rette. Forskel var der øjensynlig paa europæere og indfødte! Olafsson tilføjer, at om han (Olafsson) ikke var blevet benaadet, ville ikke saa faa indfødte købmænd være gaaet i forbøn for ham, „hvilket de ofte gjorde, naar vore folk forsaa sig i et eller andet. Thi derved søgte de at gøre sig yndede og agtede af os".

Dansborg havde en besætning paa 80 hvide, men af dem døde i vinteren 1624 ifølge Jon Olafsson omtrent de to trediedele af blodgang (dysenteri). Der maatte da naturligvis holdes ekstra godt hus med det øvrige mandskab, og i tilfælde af forseelse var der derfor ikke altid raad til at lade retfærdigheden ske fyldest helt og fuldt. Da saaledes tre soldater var grebet i at sove paa deres post, hvilket efter reglerne skulle koste dem livet, benaadede man de to – samt i sidste øjeblik ogsaa den tredie, der ved lodtrækning var blevet udtaget til at skydes. De meget strenge fæstningsartikler blev i det hele taget i praksis lempeligt udøvet, hvilket følgende eksempel kan vise. To soldater havde gjort mytteri og var blevet dømt til at vippes. Om denne barbariske straf, der betød død eller lemlæstelse, fortæller Jon Olafsson: „Der rejses en stige op til enden af en tværbjælke, der rager ud fra en høj husgavl. Forbryderen staar paa stigen under bjælken, hvorpaa der er en trisseblok med et reb igennem. Rebet bliver fastgjort om forbryderens arme, som er fast sammenbundne paa ryggen. Paa et givet fløjtesignal tager profossen stigen bort, og forbryderen fires næsten helt ned til jorden, og i et nu trækkes hans arme op over hans hoved, og enten rives de af eller gaar af led. Præsten og bartskæreren er ved haanden, hvis der er liv i dem, naar de fires ned."

Da nu denne straf skulle fuldbyrdes, bad kammeraterne om naade, og da befalingsmændene ikke svarede, vendte de menige soldater deres bøsser med brændende lunter mod officererne, „hvorved de blev meget ydmyge". De to dømte blev da efter de meniges og de indfødte købmænds forbøn benaadet. At soldaterne havde vendt vaabnene mod deres officerer – en meget alvorlig ting – gik man let hen over.

Blandt Dansborgs store begivenheder var besøgene af naikens højtstaaende embedsmænd, der altid arriverede under udfoldelse af stort ceremoniel. Men for europæerne var den største oplevelse, naar der kom skib fra Europa, og da naturligvis navnlig hjemmefra. En dag, Jon Olafsson var ved stranden med nogle kammerater, „saa vi et syn, der fyldte os med stor glæde: to skibe med snehvide sejl og vajende vimpler paa mastetoppen kom sejlende fra syd". Det var „Perlen" og „Jupiter", og de modtoges naturligvis med flaghejsning og salut. Med „Perlen" ankom Roland Crappe, som var blevet udnævnt til kom-

Gudebillede mellem Tranquebar og Carical

mandør. Da han gik i land, hilstes han af de indiske købmænd, de indfødte soldater paraderede, og foran ham dansede tempelskøgerne.

Den 16. januar 1637 forlod Roland Crappe Tranquebar ombord i „St. Anna", og Behrent Pessart overtog kommandoen med titel af præsident.

Pessart var som Crappe hollænder og havde som denne tidligere været i det hollandske Ostindiske Kompagnis tjeneste; en tid lang skal han have opholdt sig i Batavia. Hvilke motiver han kan have haft til at gaa i dansk tjeneste, ved vi ikke.

Han overtog kolonien paa et tidspunkt, da der efter langvarige trængsler skimtedes lysning. „St. Annas" og „St. Jacobs" ankomst havde bragt betydelig lettelse. Med „St. Jacob" havde man faaet et godt brugbart fartøj til raadighed, og hvad de to skibe tilsammen havde medbragt – rede penge og varer til værdi af 50.000 rd – gav en dog nogenlunde antagelig driftskapital. Roland Crappe opgiver senere, at han i Tranquebar efterlod værdier til 79.000 rd (heri sandsynligvis indbefattet saavel Dansborg med inventar som kontorer og skibe), samt at desuden varer for 24.500 rd blev stillet til Pessarts raadighed. Disse opgivelsers rigtighed lader sig ikke konstatere. En hollandsk meddelelse i Dagh-register siger, at Crappe efterlod en gæld paa 16.000 pagoder i Masulipatam og 12.000 pagoder til naiken i Tanjore. Alligevel, selv om denne angivelse er rigtig, skulle der vel nu for Behrent Pessart være bedre chancer tilstede for at hævde koloniens interesser, end man i mange aar havde set.

Pessart satte da ogsaa straks fuld kraft paa handelen. Han fulgte til at begynde med nøje Roland Crappes veje i mellemhandelen. Masulipatam og Macassar var jo de to vigtigste pladser. Tekstiler købtes i Masulipatam, sejledes til Macassar og solgtes dér, mens man til gengæld opkøbte i første række nelliker og andre krydderier, dernæst hvad man ellers kunne faa af øernes kostbare varer.

„St. Jacob" og „Charitas" sendtes til Macassar. I februar 1637 havde de naaet Bantam. 22. juni laa „St. Jacob" paa reden i Macassar, mens „Charitas" ladet med nelliker var sejlet tilbage til Masulipa-

tam. „St. Jacob" ventede paa „flaaden" (sandsynligvis de kinesiske skibe der skulle komme med kinesiske varer til ombytning med godset fra Coromandel) og sejlede saa i juli maaned til Masulipatam ladet med sandeltræ og andre varer.

Imens sad Pessart i Masulipatam og arbejdede særdeles energisk. Hollænderne fortæller, at han med alle midler søgte at gøre penge. Hans hovedvare var nellikerne. Men da „Charitas" ankom med sin ladning, var Pessart uforsigtig nok til at indlade sig i handelskrig med hollænderne. En engelsk beretning fra 1638 fortæller, at nellikerne faldt i pris, fordi hollænderne og danskerne med store ladninger underbød hinanden. Mens nellikeprisen i efteraaret 1637 havde været $6^3/_4$ pagode pr mau, faldt den i januar 1638 til 6 pagoder pr mau. Til sammenligning hermed kan anføres, at Crappe i 1634 havde faaet 11 pagoder pr mau. Beretningerne tyder paa, at Pessart med frisk mod tog kampen op mod hollænderne, thi der er næppe tvivl om, at det var dem, der indledte den for at slaa danskerne ud af denne indbringende handel. Og de havde gode muligheder for at gøre det. De kunne for en tid taale betydelige lokale tab, mens de lave priser snart viste sig katastrofale for danskerne. I januar 1638 er gælden i Masulipatam vokset til 30.000 pagoder.

Og samtidig ramtes Pessart af andre uheld. Han havde i efteraaret 1637 sendt tre skibe til Bengalen, og af dem var i januar 1638 kun ét kommet tilbage med „en sølle ladning" ris og sukker. De to andre opholdtes af monsunen. Skibet, der var kommet tilbage, blev sendt til Tranquebar med 80 baller gods; herfra skulle det sendes videre til Macassar. – Englænderne var ved at have ondt af Pessart for hans uheld. Hans kløgt, skriver de, har vist sig i de tjenester, han har gjort sin herre, men Gud har ikke villet give hans bestræbelser fremgang.

Aabenbart var situationen ved at blive prekær. De to skibes udebliven krydsede Pessarts planer saa føleligt, at han maatte købe et nyt fartøj, der netop kom fra Ceylon. Det kostede 1500 pagoder og er rimeligvis det skib, vi senere møder under navnet „Valby".

Nellikehandelens underskud og det uheldige togt til Bengalen fik Pessart til at søge nye udveje. Han tog i vinteren 1638 op til nogle diamantminer, der maa have ligget i Masulipatams nærhed. Her indkøbte han store partier af de bjergarter, hvori diamanterne var indlejret, lod dem slæbe til Masulipatam og dér rense for saaledes at udvinde diamanterne. Hvad hans videre hensigt var, kunne englænderne ikke regne ud. De gættede paa, at han ville prøve at afsætte diamanterne i Atchin. Meningen er god nok, skriver de, men fremtiden maa vise, hvad der kommer ud af det. I hvert fald var eksperimentet utvivlsomt dyrt. I marts 1638 hører vi, at danskernes gæld nu er mindst 35.000 pagoder.

26. marts samme aar skriver en englænder fra Masulipatam, at Pessart spiller højt spil i haab om, at han snart vil faa hjælp fra Danmark. Det indkøbte skib skal sendes til Macassar med tekstiler og med de dyrt erhvervede diamanter. I marts var et dansk skib kommet fra Bengalen med 250 baller sukker, og man mente, at selv om „Charitas" ville ankomme i løbet af kort tid, maatte tidspunktet dog blive for sent til, at det i indeværende aar kunne sendes til Macassar. Englænderen anmærker det kedelige ved, at Pessarts bestræbelser trods alle anstrengelser ikke har større fremgang.

Nu bliver beretningerne sparsommere om Pessarts bestræbelser for at hævde sig i handelen. Men sikkert er det, at lykken vendte sig ikke. Vi kan ikke i enkeltheder følge hans økonomiske transaktioner, men det viste sig som tiden gik, at alt hvad Pessart rørte ved blev til gæld. Hovedposten i Masulipatam voksede støt og stadigt. Og efterhaanden kom danskerne i gæld paa saa godt som alle pladser, hvor de overhovedet var i stand til at skaffe sig kredit.

I 1639 gjorde da Pessart et nyt forsøg paa at vende lykken. Han sendte et skib til Persien ladet med krydderier og varer fra Bengalen, særlig sukker. Men forsøget blev en komplet fiasko. Netop det aar var nemlig sukkermarkedet elendigt i Persien, og danskerne fik kun solgt en smule af deres gods, endda

til meget smaa priser. Størstedelen af ladningen maatte tages hjem igen til Masulipatam, hvor sukkerprisen i forvejen var meget lav og nu naturligvis yderligere sank.

Samtidig fortsattes nellikekampen mellem danskerne og hollænderne. Sidstnævnte solgte deres nelliker til 4½ og 4 pagoder pr mau, sandsynligvis, siger englænderne, for dermed at slaa danskerne helt ud. Og dette lykkedes. Det danske underskud voksede og voksede, kreditten svækkedes stærkt, og gælden i Masulipatam blev efterhaanden en klods om benet, lammende for alle foretagender. Det hedder allerede nu, at mange af Pessarts tjenere sad i gældsfængsel. Kreditorerne truede Pessart med at unddrage ham fornødenheder til hans husholdning, om han ikke betalte gælden, hvilket han hverken ville eller kunne. Det lykkedes dog Pessart at stampe ny kredit frem; han fik to englændere til at optage et laan, vistnok paa 7000 pagoder til 2½% maanedlig rente, som de saa laante videre til ham for 3%.

I november 1639 meldte sig nye vanskeligheder. Kongen af Golconda mødte op ved Masulipatam med en stor hær og krævede gaver af de europæiske nationer. Hollænderne stillede ham tilfreds med 3000 rupier og 4 elefanter; men englænderne og danskerne kunne ingenting betale og maatte finde sig i husundersøgelser efter mulige værdier. Inderne fandt intet, og Pessart slap da omsider for videre besvær ved at love 2000 pagoder, naar der kom skib fra Europa.

Endelig i det følgende aar tegnede situationen lysere. „St. Jacob" havde været i Bantam og Macassar og syntes for en gangs skyld at have haft held med sin handel. Den vendte hjemad med en meget kostbar ladning. Rygterne herom ser ud til at have gjort kreditorerne i Masulipatam optimistiske nok

Udsigt over Masulipatam. Efter stik fra ca 1750. I kompagniets første tid var Masulipatam centrum for Coromandelkystens handel, navnlig hovedsted for mellemhandelen. Redens skibe og forgrundens elefanter og bærere skal understrege byens dobbelte betydning for sø- og landhandelen. Her købtes størsteparten af tekstilerne bestemt for Sundaøerne. I denne by aflagde Roland Crappe sine besøg, her boede Behrent Pessart det meste af sin kommandanttid, her høstede Claus Rytter sine bitre erfaringer, og om den kredsede Willum Leyels forhaabninger, da Pessarts gæld havde spærret danskerne adgangen

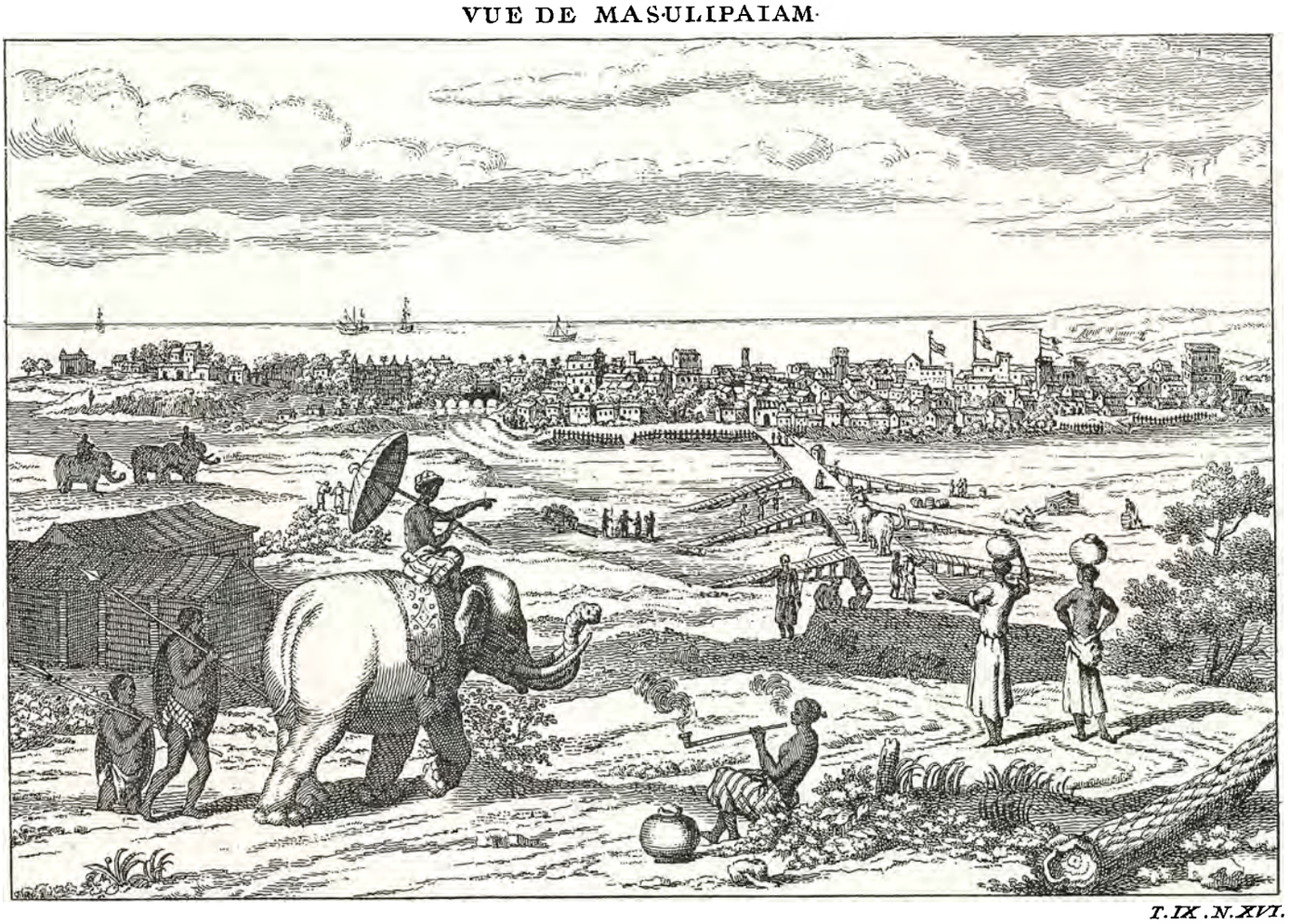

til at ville give Pessart yderligere kredit; i hvert fald voksede gælden til ca 70.000 pagoder. Men atter var uheldet ude. „St. Jacob" mødte modvind og storm, der drev den op i den bengalske bugt. Her søgte skibet ind til Pipely, men guvernøren her nægtede det adgang til havnen med det resultat, at det forliste. 16 danske omkom ved den lejlighed. Senere gjorde man fra dansk side bengalerne ansvarlige for strandingen og krævede 25.000 rd i erstatning for skibet, 150.000 rd for ladningen. Disse krav var højt opskruet, men unægteligt drejede det sig om yderst alvorlige tab.

Situationen for de danske i Masulipatam var nu ganske fortvivlet. Pessart blev sat i gældsfængsel, ingen ville mere yde danskerne ringeste kredit, de var i gæld overalt, hvor gæld kunne gøres. Haabløshed og selvopgivelse synes at have grebet de tilbageværende danske paa pladsen. Med den gældbundne Pessart i spidsen søgte de at drukne bekymringerne i drik.

Kompagniets og handelens skæbne i disse aar afgjordes i Masulipatam, hvor jo Pessart havde fast – til sidst ufrivillig fast – stade. Og alt imens gik tingene deres skæve gang hjemme i Tranquebar. Her sad paa Dansborg som kommandant hollænderen Jacob von Stackenborg, men han synes ikke at have grebet synderlig ind i udviklingen. De toneangivende var øjensynlig to danske præster, Christen Pedersen Storm og Niels Andersen Udbyneder, og strengene disse to rørte var just ikke de ædleste. Begge skøttede kun lidt om deres kirkelige forretninger, begge havde giftet sig med indfødte kvinder af tvivlsom moral, begge var stærkt hengivne til drukkenskab.

Niels Andersen Udbyneder var ellers en begavet mand med store muligheder for at blive en god præst. Han var kommet til Tranquebar 1636 med „St. Anna" og havde i sin første tid vakt betydelig opmærksomhed ved sin stærke, personligt farvede forkyndelse. Han lærte sig hurtigt portugisisk og samlede ved sin prædiken paa dette sprog en mængde tilhørere, flere end kirken kunne rumme, hedder det, saa ikke blot hedninger, men mange portugisere ved hans kraft omvendtes til den lutherske religion. Dog, længe varede det ikke, før han hengav sig til umaadelig drik, og saa var det slut med de gode prædikener og deres virkninger.

De to præster drak, og hvad værre var, de drak med Dansborgs soldater, saa fæstningens besætning tid efter anden simpelthen bestod af en samling drankere af større eller mindre format. Og dette medførte, at alting paa Dansborg forsømtes. Intet blev repareret, intet fornyet, overalt bredte sig vanrøgt og forfald, overalt slaphed og pligtforsømmelse.

Forholdet til de indfødte kom under dette – viste det sig – ud for haard belastning. Da præsternes gerninger langt om længe blev taget op til nærmere prøvelse, mødte Tranquebars beboere op med en række bitre klager over mishandlinger og krænkelser. Nok havde begge præster været slemt fordrukne, men det var dog Niels Andersen, der fik de fleste synder mod befolkningen paa sin samvittighed. Særlig haard havde han været mod „portugiserne", den førnævnte blandingsrace med portugisisk sprog og katolsk religion. Deres lange klageskrift fortæller, at de har lidt overmaade tyranni, meget ondt og stor skandale og vanære af præsten Niels Andersen. Ofte var han i sin drukkenskab løbet gennem gaderne, næsten nøgen, kun med et lille lærreds lændeklæde paa, „og med hug og slag ilde trakteret mange personer og desuden med jerngevær (sabel) saargjort dem". Blandt hans større forbrydelser nævnes, at han var trængt ind i en ældre kvindes hus for „med liden rædsel for Gud og Hans Majestæt" at „overvælde og voldtage en af hendes piger ved navn Lucretia". Da den gamle kvinde ville forhindre ham deri, havde han slaaet hende og kastet hende ud af huset, „saa hun var paa det næste død". En anden gang overfaldt han en kvinde paa gaden, sønderslog hendes laar med et stykke træ og slog hendes højre arm i to stykker. Saa var han i fuldskab trængt ind i en mands hus for at tage en papegøje. Manden var ikke hjemme, men konen, der ville værge for papegøjen, blev pryglet og mishandlet. En mand, Manuel

Uppanarfloden umiddelbart syd for Tranquebar

Machado, havde Niels Andersen „bragt til dødens punkt med en dørstængere“ (dørslaa), idet han havde „aabnet hans hoved med en skade eller saar“. Manden kom sig dog men maatte ligge til sengs i to maaneder. En anset handelsmand, Joan Alvares, der ofte kom til Tranquebar med sin sampan, havde Niels Andersen overfaldet, slaaet til jorden med et træ paa den aabne gade „og stødte ham meget med fødderne og gav ham mange kindheste“. Manden maatte holde sengen i mange maaneder og lade sig aarelade flere gange, før han kom sig, og han vovede ikke mere at komme til Tranquebar med sin sampan for at handle eller i andet ærinde.

Særlig haardt var det gaaet ud over en kvinde ved navn Francisca. En dag styrtede den drukne præst i vildt raseri ind i hendes hus; alle flygtede undtagen Francisca og en gammel kvinde, der ikke kunne løbe. Han gav sig straks til at slaa løs paa Francisca med en rotang (svært spanskrør). Hun styrtede til jorden, han sparkede hende og traadte paa hende. Mishandlingen gjorde hende lam. Først efter et aars forløb blev hun saa rask, at hun kunne vise sig paa gaden; der saa Niels Andersen hende, styrtede straks over hende og slog hende, saa hun døde kort efter. En anden kvinde døde ogsaa efter hans mishandlinger, og en tredie behandlede han saa ilde, at hun aborterede.

Det maa indrømmes den vilde præst, at han ikke gjorde forskel paa folk; klageskriftet beretter, at han paa Dansborg engang saarede en soldat med en kris (javansk dolk), og at han „slog og traadte under fødder med hug og slag“ saavel selve kommandanten Jacob von Stackenborg som en kaptajn Frants og flere andre danskere.

Morerne, de muhammedanske indbyggere i Tranquebar, kunne fremlægge lignende klager. Som det værste overgreb nævner de, at Niels Andersen havde forfulgt en anset morsk købmand China Marca „som en vild tyr“. Han havde fanget ham, lænket ham til et træ uden for sin dør og pryglet og mishandlet ham grovt dér, hvorover der var blevet „stort oprør“ blandt morerne. Hinduerne havde ogsaa deres klagemaal at fremføre. Niels Andersen plejede tit at fare gennem deres kvarter med et stort draget sværd

i hænderne; paa torvet morede han sig med at sønderslaa de skikkelige torvehandleres potter og krukker, og engang huggede han til en fattig mands hest, saa den døde.

Disse klager lyder jo, selv naar europæernes sædvanlige foragt for de indfødte og de primitive forhold iøvrigt tages i betragtning, temmelig fantastiske; men ved rettergangen mod Niels Andersen mødte vidne efter vidne frem og bekræftede klagernes ord. Niels Andersen tilstod da ogsaa selv sine ugerninger – ganske vist først efter trusel om tortur.

Man forstaar, at folk flygtede i gaderne, naar den gale præst huserede, og det lyder højst sandsynligt, naar det hævdes, at mange købmænd ikke turde komme til Tranquebar af rædsel for denne præst, „som er saa løs i sit levned og formedelst her var ingen straf for hans megen uret". Saavel Niels Andersen som Christian Pedersen Storm havde som nævnt giftet sig med portugisiske kvinder, „forløbne slavinder og horer" siges de at have været. – Som ægtemand synes Christian Pedersen at have været den værste; han plagede sin kone saa længe, at hun til sidst døde af mishandlingerne.

Med god grund blev efterhaanden Tranquebar berygtet over hele Ostindien. Fra loge til loge vandrede anekdoter om de to præsters færd. En af disse historier berettes paa følgende maade af den forargede Willum Leyel:

Niels Andersen havde engang drukket flere dage i træk. Da lørdag aften kom, og han stadig var lige drukken, blev han mindet om, at søndag var nær; han maatte tænke paa sin prædiken. Men Niels Andersen erklærede, at han nok var mand for at ryste en prædiken ud af ærmet til soldaterne, hvorpaa han drak videre den ganske lørdag nat. Da søndagen oprandt, indfandt han sig ganske vist paa prædikestolen, men han stod og „raffede" og vidste ikke, hvad han sagde. Tilsidst faldt han i søvn deroppe. En soldat gaar da op og vækker ham ved at tage ham under armene. Da Niels Andersen nu vaagner, raaber han: „Schenk voll, der Herr Stackenborg soll es haben!" – „Hvilke ord", siger Leyel indigneret, „er blevet et almindeligt ordsprog overalt i Indien, naar de er udi noget selskab til drik".

Selv om de to præster saa langt fra var de eneste drikkebrødre i Indien, kunne jo deres færd ikke bidrage til at styrke danskernes kredit og omdømme.

I 1639 havde som før sagt „Christianshavn" og „Den forgyldte Sol" forladt Danmark. Mens jo „Christianshavn" blev opbragt af spanierne ved de canariske øer, gennemførte „Den forgyldte Sol" under Claus Rytters kommando sin rejse og ankrede den 10. oktober 1640 op paa Masulipatams red. Saavel for Behrent Pessart som kreditorerne var dette et med længsel ventet øjeblik.

I Danmark havde rygterne inden afrejsen haft travlt med, at tingene i Indien ikke udviklede sig ubetinget gunstigt. Claus Rytter og Willum Leyel var derfor blevet udstyret med fuldmagt til i fællesskab at afsætte Pessart, dersom han skulle vise sig at være skyld i misèren. Nu var jo Leyel med „Christianshavn" foreløbig stoppet af spanierne, og Rytter altsaa alene. Han erfarede straks, at rygterne ikke havde overdrevet. Danskernes gæld var, fortæller han, alene i Masulipatam ved hans ankomst nær ved de 100.000 rd. Dette tal stemmer nogenlunde med den hollandske opgivelse til 70.000 pagoder, idet rigsdaleren paa denne tid laa relativt lavt i forhold til pagoden.

For Claus Rytter stod det straks klart, at han ikke havde nogen mulighed for at betale eller blot søge at betale denne gæld. Det ville sluge al hans kapital og meget mere til. Han besluttede derfor simpelthen at fornægte gælden. Han undlod at gaa i land, idet han erklærede overhovedet intet at have med kompagniet at skaffe; han og skibet repræsenterede alene den danske konge. Det er en selvfølge, at disse meddelelser har maattet virke stærkt afkølende paa kreditorernes forhaabninger.

Imidlertid lykkedes det Rytter at faa kontakt med Pessart, som mod engelsk kaution fik lov til at gaa ombord i „Den forgyldte Sol", og Claus Rytter krævede nu, at Pessart skulle aflægge rapport og regnskab for den tid, han havde staaet i spidsen for kompagniet; dette lovede Pessart.

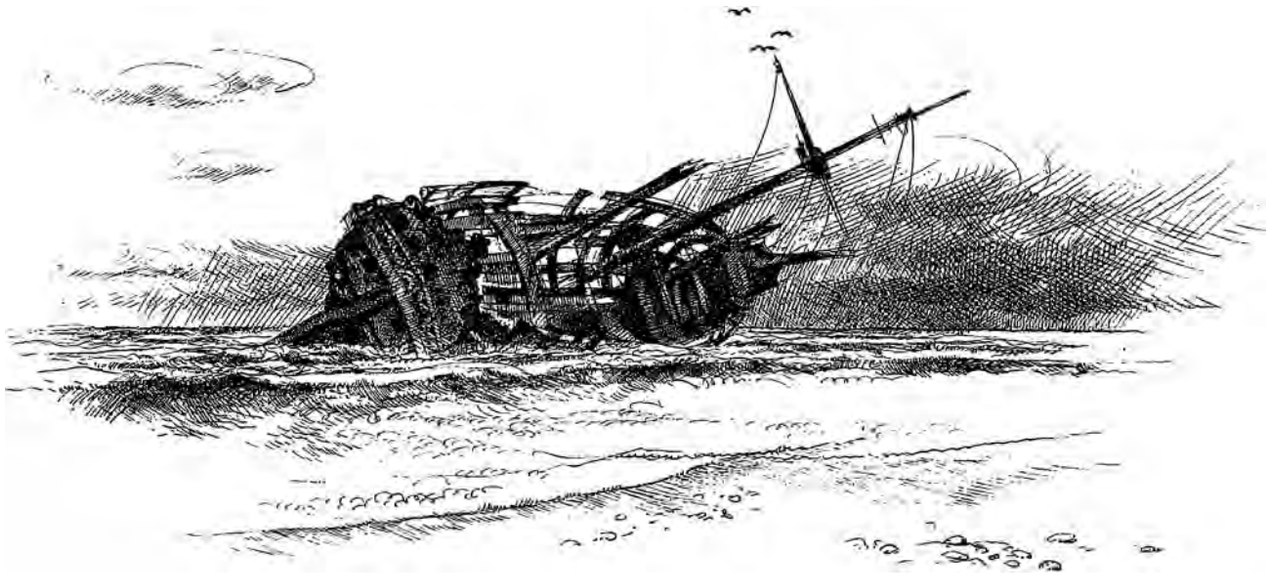

Claus Rytter sejlede herefter til Narsepur og gav sig til at gøre forretninger. Af kapital havde han 27.000 rd, dertil noget klæde, der blev afhændet til ca 1000 rd, samt bly til værdi af ca 6000. Han gik iland i Narsepur med 18.000 rd og begyndte at købe tekstiler. Pessart, som havde lovet at komme derop, indfandt sig ikke, hvilket Claus Rytter tog ham ilde op. Selv var Rytter, fortæller en hollandsk rapport, afskyet af alle nationer, særlig af danskerne. Imidlertid indledede guvernøren i Masulipatam forhandlinger med Claus Rytter, hvem han forsikrede, at han ikke behøvede at nære betænkeligheder ved at komme til Masulipatam og handle; han skulle ikke blive gjort ansvarlig for Pessarts gæld. Saa tog Rytter mod tilbudet og ankom til Masulipatam ved nytaarstid 1641.

Her havde Pessart, som ikke kunne slippe tanken om, at Rytter skulle kunne hjælpe ham, lovet sine kreditorer 5000 pagoder som foreløbigt afdrag. Men Claus Rytter afslog alle henvendelser ved simpelthen bestandig at hævde, at han ikke havde noget med det gamle kompagni at skaffe. Saa blev resultatet, at kreditorerne lod ham fængsle. „De antastede mig med gevalt, førte og stillede mig i fængsel". Og Rytter beretter videre, hvorledes han i fængslet udstod „megen molestation". Nu hengik et par maaneder under voldsomme forhandlinger. Omsider maatte Rytter bøje sig, bange for, siger han selv, at ellers hele aarets handelsrejse skulle blive ødelagt. Ialt maatte han aflevere 13.000 rd til kreditorerne, dertil love at betale den resterende gæld i løbet af tre aar.

Endelig i marts slap han ud af kreditorernes kløer. Han sejlede straks til Tranquebar og videre til Bantam med „Den forgyldte Sol"; her solgte han klæde og indkøbte sukker. Hollænderne kaldte ham en drukkenbolt og kunne ikke lide ham. Han skulle have sagt, fortalte de, at hans ærinde i Indien var at kontrollere alle kontorer og bringe dem i orden; han havde erklæret, at der skulle komme fem skibe fra Danmark; endvidere, at han aldrig ville betale told til hollænderne, men at de til gengæld nok skulle komme til at betale, hvis de kom til Tranquebar. Forresten kunne hollænderne berette, at Rytter ved afrejsen fra Danmark havde haft en besætning paa 82–83 mand; heraf var 15–22 døde undervejs og 6–7 stykker omkommet ved Coromandel, saa han nu snart ikke havde stort mere end 50 mand tilbage.

Mens saaledes Claus Rytter handlede paa øerne, opholdt et dansk skib sig i Bengalen, vistnok „Charitas"; det indkøbte ris, bl. a. ved Pipely. Da det havde indtaget mere end 50 læster foruden en del sukker, blev det paa hjemvejen af stærk storm slaaet mod kysten og knust. Ved dette forlis omkom to danskere og fem indfødte. Med rette kunne hollænderne konstatere, at danskernes stilling blev stadig slettere, deres økonomi bestandig ringere.

Videre at følge Claus Rytters færd i enkeltheder lader sig ikke gøre. Han synes imidlertid at have udnyttet de smaa muligheder, der bød sig. Ikke alene fortsatte han med handelen under anvendelse af alle til raadighed staaende midler, men han indlod sig i direkte krig med Bengalen, der ved sine

overgreb havde voldt kompagniet saa stor skade. I april drev saaledes to danske skibe kombineret handel og kaperi i den bengalske bugt, og det lykkedes dem virkelig paa et tidspunkt at erobre et stort skib, der blev taget i brug i handelen.

Rytter gik ogsaa angrebsvis til værks i Masulipatam, nemlig over for en af de personer, der havde været med til at aftvinge ham penge. Et skib, der tilhørte denne mand, opbragte han og frigav det kun mod tilbagegivelse af den sum (2666 rd), han i sin tid havde maattet give ham.

Gennem hele aaret 1642 handlede Claus Rytter med iver men blev dog sommeren igennem sinket af monsunen, saa det tog ham tre maaneder at komme fra Tranquebar til Bantam. Han opgiver i sine regnskaber, at han i løbet af de ca to aar, han med en kapital paa ca 23.000 rd drev handelen, tjente henved 31.000 rd, en vinding der i første række skyldtes tekstilerne, hvoraf to sorter gav ca 7000 rd hver og een 3000 rd i fortjeneste. Ialt synes tekstilerne at have givet ca 25.000 i overskud. Desuden tjentes der paa nelliker ca 3000 rd, hvortil kommer en række mindre indtægter bl. a. ved fragt fra Tranquebar til Bantam. Til gengæld var jo det lange ophold dyrt. Regnskaberne anfører til omkostninger i Indien i almindelighed 6000 rd, til mad og drikke ca 1500, til folkenes forskud ca 3000, til indfødte baadsmænd ca 1000, til gaver ca 3000; endelig de ca 13.000 rd, der afpressedes ham paa saa fortrædelig maade i Masulipatam.

De indtjente penge brugtes dels til indkøb af returladning, dels overgaves de som driftskapital til kontorerne i Macassar og Bantam. Returladningens værdi i Indien beløb sig til ca 28.000 rd. Hovedvaren var 678 bar peber, der havde kostet ca 16.000 rd; desuden medførtes sukker til lidt over 5000, ingefær til ca 500 og en del finere tekstiler, deriblandt røde damasker, til ca 2000 rd.

Indenfor kompagniet var der iøvrig sket dette, at det lykkedes Behrent Pessart at undkomme fra sit fængsel i Masulipatam. Han slap ombord i „Fortuna", og han sejlede med dette fartøj til Narsepur. Her havde en af de danske styrmænd, Niels Samson, indkøbt klæde, og med dette som ladning begav Pessart sig til Tranquebar.

I marts 1643 forlod Claus Rytter Indien med „Den forgyldte Sol". Som tidligere nævnt blev skibets hjemrejse yderst besværlig. En tid lang laa det ved Madagascar, derefter ved Kap. Efter et aars rejse landede det 18. marts i Brasilien, hvor det forblev til 12. maj. Opholdet her kostede ca 3500 rd, hvad man senere ankede over i Danmark; det viste sig dog, at størstedelen af pengene var gaaet til proviant. Langt om længe naaede da fartøjet europæiske farvande, hvor det led havari. Enden paa rejsen blev, at saavel skib som gods beslaglagdes af englænderne.

WILLUM LEYELS TID 1643–1648

Den 5. september 1643 naaede Willum Leyel endelig Tranquebar ombord paa „Christianshavn", ikke mindre end fire aar efter dette skibs afrejse fra Danmark. Som før omtalt (s. 51 og 70) holdt jo spanierne skibet beslaglagt i tre aar efter dets nødlanding paa Teneriffa, men herfra til Tranquebar gik turen forholdsvis glat; kun to mand af mandskabet døde undervejs.

Leyel beretter, at han fandt forholdene i Tranquebar temmelig sælsomme. Dog blev der foreløbig ingen tid eller lejlighed til at tage sig nærmere af de lokale tilstande. Behrent Pessart stod i begreb med at sejle mod Bengalen, og Leyel turde ikke lade ham operere paa egen haand. Han fulgte med paa „Christianshavn", mens Pessart førte det erobrede skib „Den bengalske Prise". Desuden medførtes et mindre fartøj, den lille jagt „Valby".

Sidst i september ankrede saa denne eskadre op paa Masulipatams red. Ingen af de to danske førere vovede at gaa iland. Pessart havde i altfor frisk erindring sine trængsler og sit fængsel, mens Leyel paa sin side kom Claus Rytters skæbne ihu. Men eskadrens ankomst vakte opsigt viden om i Ostindien. Da i november nyheden naaede Batavia, gisnede man dér, at danskerne havde i sinde at sende et skib til Japan. Den almindelige mening var dog, at togtet gjaldt bengalerne. Har der muligvis hos Pessarts kreditorer blusset et svagt haab op ved synet af de danske skibe paa reden, saa sluktes det i al fald brat, da skibene efter faa dages forløb saas at sætte kursen mod nord.

Mellem Leyel og Pessart var forholdet spændt. Leyel krævede regnskab aflagt for Pessarts præsidenttid, men denne vægrede sig. Formodentlig var han simpelthen ikke i stand dertil, eftersom bogføringen næppe havde været synderlig omhyggelig. Leyel gik i stadig frygt for, at Pessart skulle stikke af uden regnskabsaflæggelse; han passede derfor paa ham som en smed.

Flere gange blev rejsen afbrudt. Pessart havde mange venner langs kysten, som skulle besøges, og Leyel fulgte som en skygge. Disse besøg fejredes med store drikkelag. Leyel beretter fuld af harme, hvorledes Pessart søgte at drikke ham fuld, for, som han mente, at lade ham tilbage i land og derpaa selv forsvinde. Men Leyel var en maadeholden mand, han nøjedes med at nippe til kanderne og fulgte aarvaagent Pessart tillands som tilvands.

Den 10. oktober naaede skibene Emeldy. Her lod Pessart „Den bengalske Prise" losse, da skibet trængte til reparation. Men, fortæller Leyel, han beordrede i fuldskab skibet lagt for nær ved land, saa resultatet blev, at det søndersloges af brændingen. Pessart drak ubekymret videre paa landjorden, men i sin store rus talte han over sig, hvorved det blev aabenbaret, at han agtede at tage „Valby" og forsvinde med den. Nu mente Leyel sig berettiget til at slaa til! Han lod „Valby" lægge saa nær ved „Christianshavn", at den ikke kunne bortføres, og i et skibsraad fik han derefter vedtaget beslutning om at arrestere Pessart. Men før dette kunne udføres, var Pessart sejlet mod syd i en stor chalup. Afrejsen var dramatisk nok. Pessart lod nemlig, for at faa en del af mandskabet med, vedkommende drikke sig fra vid og sans og derefter bære ombord i chalupen. Blandt dem, som paa denne maade fulgte Pessart, var adskillige af „Christianshavns" besætning, folk der af Leyel betegnes som „drukkent selskab og ubekvemme tjenere".

Leyel lod Pessart forfølge med „Christianshavns" storbaad, men uden held. Han undslap. Enkelte af hans folk, der ikke var kommet med, fortalte nu Leyel, at Pessart havde haft til hensigt at stikke ild paa „Christianshavn". Leyel troede heller end gerne paa denne beskyldning og sendte ufortøvet bud til Dansborg med arrestordre paa Pessart.

I Emeldy blev baade „Christianshavn" og „Valby" repareret, og efter et kryds til Bengalen sattes saa kursen mod Tranquebar. Men skibene opholdtes temmelig længe af sydøstmonsunen, der just nu satte ind. Ikke før juni 1644 naaede Leyel hjem til Tranquebar.

Alt imens havde Pessart fortsat sin ilsomme flugt ned langs Coromandel. Stærkt udmattet naaede mandskabet 1. november 1643 det engelske fort St. George ved Madraspatam, hvor Pessarts engelske venner gav ham en god modtagelse. Omsider ankom han til Tranquebar, – og her fortsatte saa alt i den gamle gænge. Ganske vist kom Leyels sendebud med arrestordren, men Pessart lod sig ikke forbløffe. Han arresterede budet, fratog ham brevene og holdt ham i forvaring, for at Leyel ikke skulle faa nogen besked. I vinterens løb var der nu særdeles livlig forbindelse til englænderne paa St. George, som var flittige aftagere af den gode canariske vin, „Christianshavn" havde medbragt; til gengæld herfor leverede de engelske sukker og smør til Tranquebar. Ja det lykkedes endogsaa Pessart at laane penge, som han dog, sin vane tro, undlod at tilbagebetale.

Alligevel imødesaa Pessart sin fjendes hjemkomst med megen ængstelse og traf i tide forholdsregler til at undgaa nyt møde. Han havde længe omgaaedes med planer om at foretage en rejse til Japan, og nu skulle det være. I Negapatam købte han en portugisisk jagt, ladede den med 30.000 rocheskind, og saasnart rygtet meldte Leyels nærforestaaende ankomst, sejlede han af – den 6. juni 1644 – med Japan som maal, efterladende bestemt instruks om, at Willum Leyel, hvis han skulle vise sig, paa ingen maade maatte faa adgang til Dansborgs omraade.

Faa dage efter hans afrejse ankrede „Christianshavn" op ved Tranquebars red. Den modtoges *ikke* med de sædvanlige velkomsthilsener: salut og forfriskninger, hvorfor Leyel sendte forespørgsel til kommandanten Jacob von Stackenborg. Svaret var henholdende. En henvendelse til Niels Andersen Udbyneder fik kun et spotsk svar. Omsider kom en mand ombord. Han sagde, at alt dette skete efter Pessarts udtrykkelige befaling; fremdeles at Niels Andersen var hovedmanden, og at fæstningens soldater var ham følgagtige heri saavel som i drikkeriet.

Leyel overvejede. Han ville nødig rette direkte angreb mod Tranquebar. I samfulde fire dage laa han paa reden „til stor fortræd og til stor spot og skade for andre nationer", som han udtrykker sig. Herefter sejlede han til Carical og gik i land. Nye forhandlinger viste sig frugtesløse. Saa endelig besluttede han sig til at bruge magt. Med 70 mand og et par smaakanoner gik han i land ved Tranquebar og afventede, uden straks at skride til aktion, hvordan befolkningen ville reagere. Der skete, hvad han havde ventet. Først mødte en deputation købmænd op med mad og drikke hilsende ham som befrier, og kort derefter indfandt sig parlamentærer fra fæstningen. De tilbød overgivelse mod at faa tilgivelse for al ydet modstand. Den fik de, og Leyel tog Tranquebar i besiddelse.

Han forefandt Dansborg i en sørgelig tilstand; voldene forfaldne, gravene fyldt af sand og affald, ikke en hel dør eller et helt vindue. Alt muligt havde Pessart fjernet, alle brugelige kanoner, alle lette vaaben, alle forraad. Havde han kunnet, havde han taget fortet med, bemærker Leyel bittert. Det eneste, han havde efterladt, fraset kone og børn, var et skammeligt navn og rygte.

Heller ingen regnskaber eller andre beretninger, som kunne give besked om Pessarts embedsførelse og gæld, var at finde. Hvad der stod fast var, at kassen var tom, og at der var gæld til gud og hvermand. Og den eneste person, der muligvis kunne have givet lidt besked, nemlig kommandanten Jacob von Stackenborg, døde to dage efter Leyels ankomst.

Gade i Carical

Rigtig tryg kunne nu Leyel heller ikke føle sig i Tranquebar, før hans stilling som guvernør var lovligt fastslaaet og almindelig anerkendt. Den medbragte instruks bestemte, at dersom rygterne havde talt sandt om Pessart, skulle Leyel i forbindelse med det sekrete raad afsige dom i sagen. Retten blev da sat i Tranquebar den 28. juni 1644.

Dommerne fastslog, at Pessart havde gjort en gæld paa 90.000 rd i Masulipatam og derved lagt Danmarks kredit øde saavel dér som andetsteds i Indien; danskerne havde nu ikke den kredit som før eller som andre kristne nationer. Nok havde Pessart haft store uforskyldte uheld i Persien og Bengalen, men det kunne med rette bebrejdes ham, at han ubetænksomt havde begyndt handel paa to saa usikre steder og til gengæld forsømt den paa Macassar. Domstolen besluttede derfor „at afskaffe fra Pessart al værdighed og dignitet". Ingen maatte respektere ham, adlyde eller anerkende ham som „opperhoved". Han skulle anholdes, hvor han end blev truffet, og hans maanedsgage være forbrudt.

Med denne dom var Leyels kommando anerkendt af den hele koloni. Hans stilling var nu betrygget indadtil, og han kunne med autoritet paabegynde reorganisationen af kompagniets, byens og fæstningens sager. Saa meget var klart.

Men Leyel maatte gøre dette sit arbejde uden direkte forbindelse med Danmark. Ingen skibe kom til Tranquebar i hans tid, ikke saa meget som et brev eller en instruks; kun rygter hørtes nu og da. Og de var ikke gode. Hjemme havde udviklingen taget en uheldig retning. Den foretagsomhed, der havde præget det danske erhvervsliv i aarhundredets første aartier og skabt den ekspansionstrang, som førte til den første kolonisation, var nu forsvundet. Christian IV's deltagelse i trediveaarskrigen havde gjort landet fattigt. 1630-erne var en lang og besværlig genrejsningsperiode. Kapitalmangel lammede alle foretagender. „Riget fattes penge" hed det med rette. Christian IV var ved at blive gammel. Han havde maaske endnu ikke selv opgivet sin ungdoms forhaabninger om at gøre Danmark til en økonomisk og politisk stormagt, men han formaaede ikke længere at bibringe andre sin begejstring; tvært-

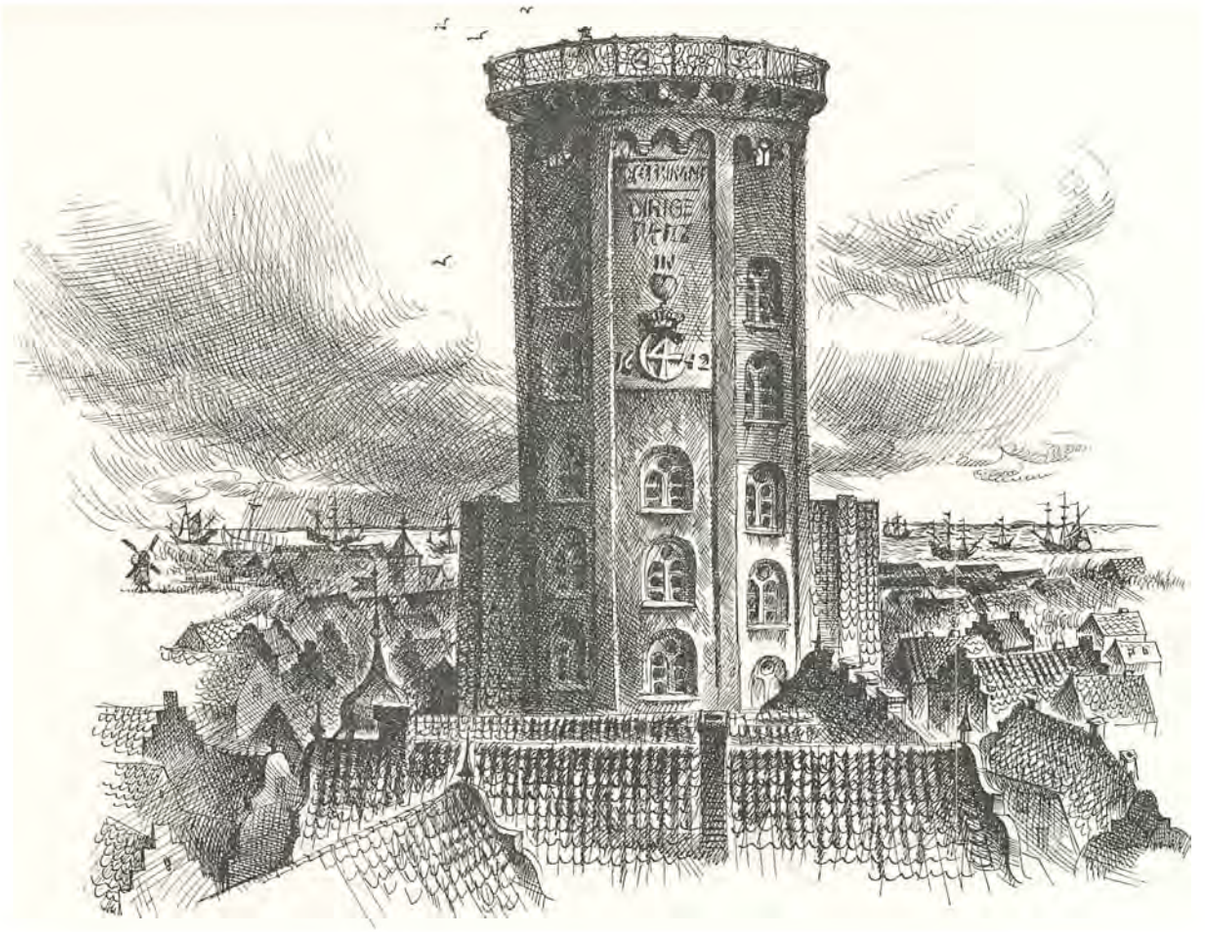

imod indskrænkede rigsraad og stænder hans dispositionsret over kronens midler det mest mulige. Men kongen havde en vældig privat indtægtskilde. Øresundstolden gik i hans egen lomme, og nu forsøgte han at presse denne gyldne drue til sidste draabe for at faa midler til at fremme sine planer. Atter og atter forhøjede han afgiften. 1636 indbragte tolden 226.000 rd, 1639 616.000. Forhøjelsen vakte Sveriges og navnlig Hollands harme. Da saa Christian IV ogsaa krydsede Sveriges interesser i Tyskland, spændte han buen for haardt; i 1643 kom det til en ny krig: Torstensonfejden. Danmark blev slaaet tillands, Skaane og Jylland blev besat; tilsøs ydede den gamle konge haardnakket modstand – slaget ved Kolberger Heide gav ham jo uvisneligt ry som søkriger – men hans personlige tapperhed formaaede ikke at afvende nederlaget, da en hollandsk flaade kom Sverige til hjælp. Danmark tabte krigen og maatte slutte en dyr fred, yderligere svækket og forarmet. Nu var der slet ingen muligheder for at sende skibe folk eller penge til Ostindien.

Leyel formaaede heller ikke selv at sende skibe hjem, men søgte at holde kompagniets forvaltere i København underrettet om, hvad der skete i Tranquebar. Med engelske eller hollandske fartøjer sendte han lange rapporter hjem. Om disse alle naaede København, ved vi dog ikke, da kun de i Tranquebar tagne kopier er bevaret.

Da beretning om krigen mellem Danmark og Sverige naaede Leyel, stod det ham klart, at der ikke indtil videre kunne ventes skibe hjemmefra. Han besluttede da at ville holde Dansborg og Tranquebar i kompagniets haand, holde dem i bedst mulig stand, oparbejde handelen og samle varer til returladninger. Alt skulle ligge klart i det øjeblik, undsætning fra Danmark kom. I en rapport af 1644 understreger Leyel kraftigt Tranquebars betydning: blev Tranquebar holdt, havde Danmarks konge fast fod i Indien; uden Tranquebar ville danskerne være som bissekræmmere at regne mod rigtige købmænd; i Tranquebar kunne skibe og mandskab faa underholdning og varer indsamles til returladningerne; de paaløbne omkostninger kunne indtjenes paa stedet selv.

Og det samme gentages i de følgende rapporter. Om der i 1646 kom et skib, ville Leyel kunne sende det eller „Christianshavn" hjem med en god ladning. Han forstaar vel, siger han, at dette hidtil

er blevet hindret af krigen, og at man ligesaavel i Indien som i Danmark bør lide under denne; men et enkelt brev burde dog være sendt ham hjemmefra. Folkene i Tranquebar – især da de med kone og børn – var meget ivrige efter at høre nyheder fra Danmark; blot den ringeste skrivelse kunne gyde trøst og haab. Han foreslaar, at udlændinge faar lov at udruste skibe til at handle paa kolonien under kongens beskyttelse og under dansk jurisdiktion, saa skulle det nok blive muligt at holde handelen oppe.

Da nu Tranquebar ikke fik undsætning fra Danmark, maatte Leyel se at klare sig med de til raadighed staaende folk og skibe. Hovedskibet var veteranen „Christianshavn", der efter den foreløbige reparation ved Emeldy og en senere hovedreparation i Cotiari paa Ceylon, der gav det ny køl og ny bund, igen var fuldt sejldygtigt. Hertil kom „Fortuna"; jagten „Valby"; den fra bengalerne erobrede jagt „St. Mikael" samt den store chalup og nogle sampaner. Endelig senere jagten „St. Peder og St. Povl".

Tid efter anden traadte andre erobrede bengalske skibe til. Der kan nævnes en saakaldt „fregata", taget 1644; den lastedes samme efteraar med gods ved Emeldy, men blev i en storm slaaet ind paa revet, hvor den fuldstændig splintredes. En lignende skæbne led et andet bengalsk fartøj, erobret aaret efter. Ogsaa det blev komplet ødelagt under storm.

Leyel beder gentagne gange om at faa tilsendt een eller to jagter, at bruge specielt i kampen mod bengalerne. I 1646 omgaas han med planer om at købe en portugisisk jagt paa 60 læster, da de fartøjer han havde ikke var meget værd.

Endnu større vanskeligheder voldte dog spørgsmaalet om mandskab. Fra december 1645 er bevaret en rulle over de europæere, som befandt sig paa Dansborg eller paa skibene som besætning.

Paa Dansborg var ialt 20 europæere, og den ledende var her, næst Willum Leyel, købmanden Povl Nielsen. „Christianshavn" havde en besætning paa 38 europæere og nogle indfødte. Dets skipper var Jørgen Hansen, dets overstyrmand Niels Samson, han der i en engelsk beretning kaldes den rigeste og mest belevne sømand, danskerne havde i Indien. „St. Mikael" havde foruden sin skipper Simon Thorstenson kun to europæere; „Valby" kun skipperen Jacob Andersen og baadsmanden Jacob Henricksen. Paa kontoret i Macassar boede købmanden Povl Hansen Korsør og en jungmand.

Disse besætninger talte tilsammen 65 europæere. Hertil kom saa mandskabet paa „Fortuna" og chalupen. Alt i alt har Leyel næppe haft flere end 70 europæere til raadighed. Men herudover kunne han mønstre en del indfødte, dels i Tranquebar, dels paa skibene. Et par lønningslister fra Tranquebar nævner ialt 55 indere. Hvor mange der saa har været paa skibene, ved vi ikke. Jagterne har næppe kunnet klare sig med besætninger paa under 20 mand, og „Christianshavn" har sandsynligvis haft ligesaa mange indfødte som europæere.

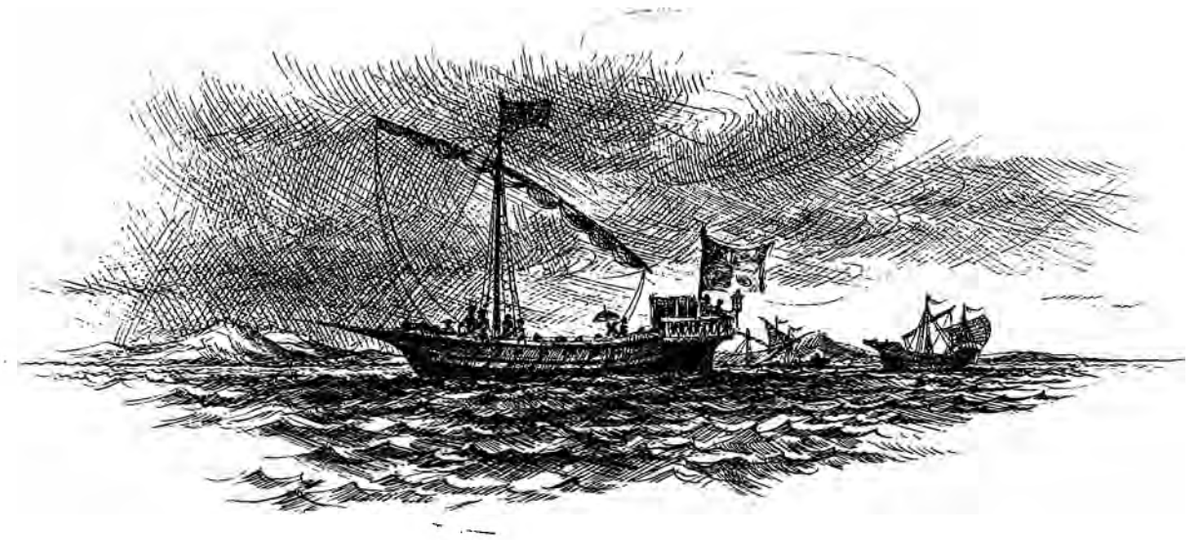

Med dette mandskab skulle saa en fæstning og en by med opland holdes besat, et kontor administreres, fire større og adskillige mindre skibe bemandes. Handel skulle drives over omraader, der strakte sig tusinder af kilometer ud. Fæstningen skulle restaureres, skibene holdes vedlige, krig føres mod stormogulen, en af verdens mægtigste fyrster. Man forstaar vel, at der under saadanne omstændigheder ikke kunne tænkes alvorligt paa at sende skibe hjem.

Mandskabsmangelen var saa meget alvorligere, som kvaliteten af de faa folk, der var til raadighed, lod meget tilbage at ønske. I en rapport fra 1644 giver Leyel et saare mistrøstigt billede af forholdene. Der fandtes dengang paa Dansborg kun 17 „blanke" (hvide), der næsten alle var gift med slemme sorte forløbne portugisiske slavinder. De 10 af disse 17 var overløbere fra andre nationer, hvem man ikke kunne betro meget, og to af de danske var helt ødelagt af drik. Paa „Christianshavn" og paa jagterne var der ialt ca 40 mand, men heraf var de, der havde opholdt sig længe i Indien – lige meget om officerer eller mandskab – i den grad fordrukne, at de ikke kunne bruges til noget. Som erstatning maatte man hjælpe sig med „sorte". „Hvad skal vi gøre", siger Leyel, „vi maa ro med de aarer vi har".

Hvad Leyel navnlig savnede var folk, der kunne tage sig af det skriftlige arbejde. Ganske vist var Anders Nielsen dygtig nok, men han maatte nødvendigvis være der, hvor Leyel ikke selv kunne tage affære. Leyel var derfor stærkt overbebyrdet med arbejde. Der maa, erklærer han, sendes gode folk til kolonien; med det næste og de følgende skibe mindst 80 mand; for mange kunne man aldrig faa. „De dør altid fra og ellers bortløber", men de formerede sig jo ikke. Ogsaa skibene burde have stort mandskab; helst paa hvert fartøj ligesaa mange som skibets antal læster.

Mens det saaledes stod slet til med kompagniets mandskab, var Tranquebar selv i stærk vækst, beretter Leyel. Saa godt som daglig kom portugisere med hustruer og børn fra Negapatam, fra St. Thome, Manar og Ceylon til byen og bosatte sig for at nyde godt af danskernes protektion og jurisdiktion. Portugiserne havde faaet lov at bygge en katolsk kirke i staden, saa stor som Holmens Kirke i København, „da vi jo alligevel maa taale hedningernes afguder". Ogsaa mange sorte strømmede til Tranquebar; mere end 1500 var kommet, saa byen ville snart være større end Helsingør. Leyel kan dog ikke tilbageholde et suk over, at der mellem tilflytterne ikke er danske. 30–40 danske familier ville gøre godt, ligesom nogle fattige danske pigebørn var ønskelige til med tiden at bortgiftes til soldaterne.

I hver rapport fornyer Leyel sine bønner om at faa sendt nye folk. Unge maa de helst være, saa de kan vænnes til tjenesten; gamle og unyttige har man nok af. Købmænd og assistenter skal være dygtige folk; hvis de nemlig er uduelige hjemme, bliver de værre i Tranquebar, hvor drukkenskab og løsagtighed har overhaand, og saa faar man kun besværing, ulykke og fortræd af dem.

Sluttelig bør det nævnes, at Leyel i 1645 udtaler sin tvivl om folkenes loyalitet. De er utilfredse med den lange tjeneste, der er faktisk fare for oprør. Endnu er intet sket, men stor ild kan opstaa af lille gnist, bemærker Leyel.

Hvad angaar forholdet til de indfødte fyrster havde Leyel fra Pessart arvet følgende tre alvorlige problemer: stridighederne med naiken; gælden i Masulipatam; konflikten med Bengalen.

Naiken betød størst umiddelbar fare. Pessart havde tirret ham ved at forholde ham afgiften fra Tranquebar; hertil kom, at han havde undladt at give de gaver, der fra Crappes tid var blevet obligatoriske; yderligere havde han krænket naikens udsendinge alvorligt. Nu kom Leyel til at høste, hvad Pessart havde saaet. Han betalte ganske vist straks gælden, men dette formildede ikke den saarede majestæt. I 1645 kom det til aaben konflikt. Da en af naikens ministre, Ragnapule, der havde forpagtet landet syd for Tranquebar, krævede en gave paa 600 rd, fik han afslag fra Leyel, der ikke turde indpode naikens embedsmænd den slags vaner. Og saa lod Ragnapule sin broder Tiagapule angribe Tranquebar.

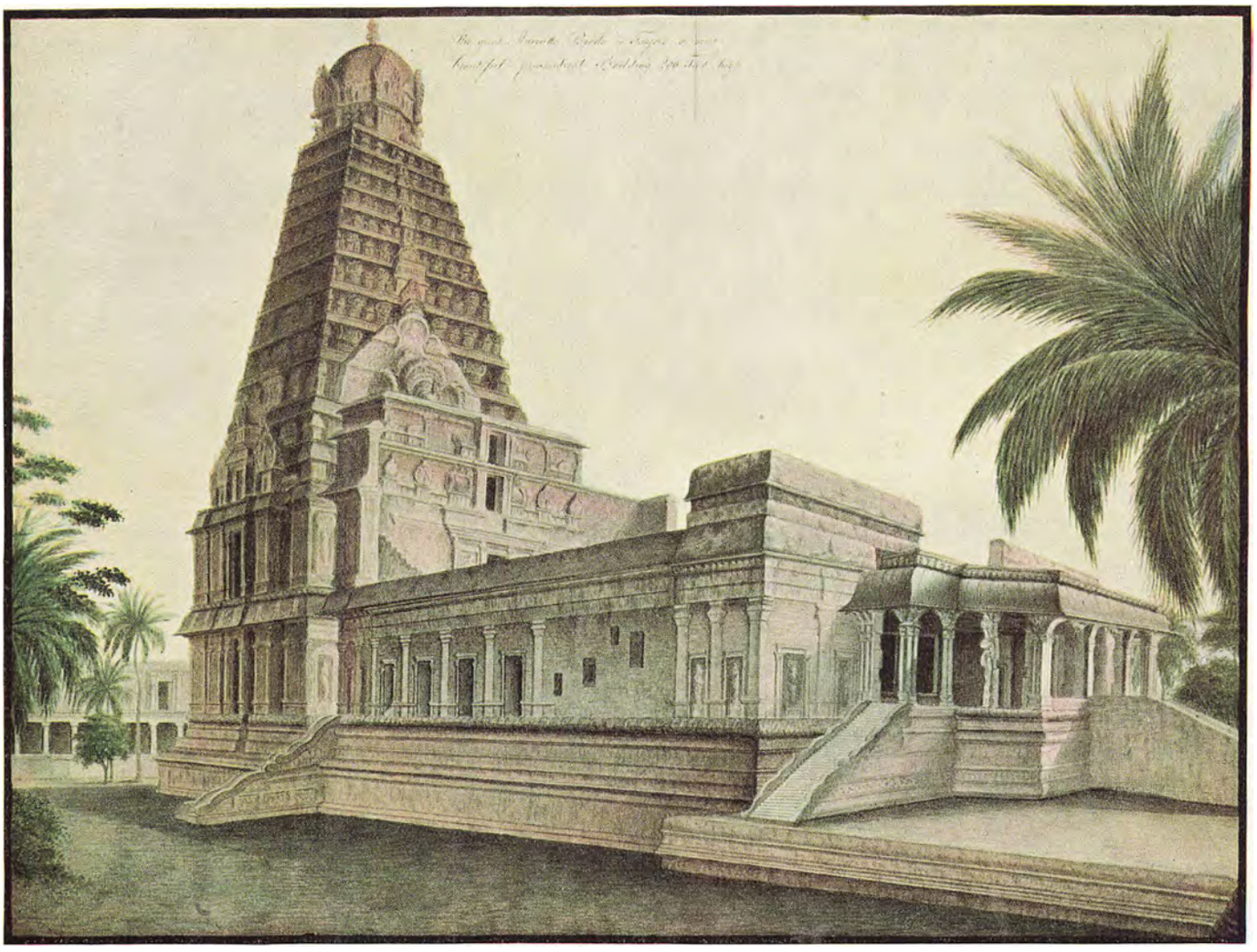

Den store Mahratta pagode i Tanjore, tegnet af guvernør Peter Anker ca 1800. Denne pagode, „a most beautiful piramidical building, 200 feet high", skal være grundlagt år 1000 under kong Rajaraja I. Den var viet Sivadyrkelsen og rummer, foruden en stor samling hellige bøger og billeder, Subrahmanyas pragtskrin

Den nu paafølgende kamp blev saare karakteristisk for smaakrigene mellem den danske koloni og naikens folk. Tiagapule angreb om natten og afbrændte nogle huse i Tranquebar, hvorpaa Anders Nielsen, som førte kommandoen paa Dansborg, gjorde udfald og drev inderne paa flugt. De rykkede saa frem igen, men blev atter slaaet, og dette gentog sig nogle gange. Da angribernes tab var naaet op paa 17 døde og en del saarede, opgav de kampen. Den voldte skade vurderedes af danskerne til 15.000 rd; bl. a. var nogle partier lærred ødelagt, der skulle have været anvendt i handelen.

Hermed var imidlertid affæren ikke slut, for nu krævede naiken selv gaver. Leyel, der i mellemtiden var kommet hjem, gik ind paa at sende disse, mindre af frygt for naiken end for hollænderne i Carical, der hvis de fik naikens støtte ville være i stand til helt at kvæle Tranquebar. Naiken krævede imidlertid, at Leyel selv skulle komme til ham. Dette ville Leyel ikke, dels fordi han ikke selv ville præsentere sine gaver, der var mindre end Roland Crappes i sin tid – de havde beløbet sig til 10–12.000 rd. – dels simpelthen fordi han var bange for sit skind. Omsider sendte han da Anders Nielsen, „da jeg mente, det var bedre at miste ægget end hønen", siger han aabenhjertigt. Saa indfandt Anders Nielsen sig hos naiken, ikke just med overvældende kostbare gaver – de havde en værdi af 3000 rd –, men det lykkedes ham ikke desmindre at forsone naiken, navnlig efter at denne havde forstaaet, at det ikke længere var Pessart som residerede i Tranquebar; ham var det nemlig, han først og fremmest ville til livs. Naiken lovede at betale den skade, hans folk havde voldt, og han nedsatte Tranquebars aarlige afgift fra 3000 rd plus gaver til 2000 plus gaver.

Leyel var ikke tilfreds med dette forlig. Han beklager, at han ikke kunne give et bedre og mere passende svar paa naikens fordringer. Havde han blot haft saa meget som 100 hvide soldater, skulle han nok have vænnet naiken af med at kræve gaver. Og faktisk ville det betale sig bedre at holde soldater end give penge ud til gaver. Men Leyel havde ikke magt som agt, og forliget holdt i en aarrække.

Hvad nu gælden i Masulipatam angaar, saa rummede den ganske vist ikke samme umiddelbare fare som konflikten med naiken, men den betød, at danskerne, saa længe gælden var ubetalt, var lukket ude fra Coromandels bedste handelsby. I 1644 havde jo Leyel end ikke turdet gaa i land i Masulipatam af frygt for at komme til at lide Claus Rytters skæbne. Alligevel haabede byens købmænd skønt taget ved næsen af Pessart dog stadig paa at faa blot en smule af deres tilgodehavender, og de tilbød Leyel frit lejde til forhandlinger. Men Leyel ville ikke; han foretrak i stedet at holde til i Emeldy.

Hvor haardt gælden pinte kreditorerne, fremgaar af det faktum, at en af dem, Mahmed Cossein, i 1643 tog til Mekkas havneby Djidda paa et muhammedansk skib i den hensigt derfra over land at rejse til København og fremsætte sine fordringer for kompagniet. En anden – en armenier ved navn Zeliman – søgte paa et hollandsk skib at komme til København for at kræve sine penge af konge og kompagni. Dog forlyder der ingenting om, at de ihærdige kreditorer naaede saa langt.

Men ogsaa i Emeldy mødte Leyel store vanskeligheder. I 1645 forbød nemlig guvernøren i Masulipatam, som var en af de mægtigste mænd i Golconda, Emeldys købmænd at handle med danskerne. Leyel indledede forhandlinger med guvernøren, der stillede sig tilsyneladende velvilligt, men krævede, at Leyel skulle indfinde sig i Masulipatam. Og da Leyel stadig ikke turde dette, maatte han vende hjem til Tranquebar uden at have opnaaet synderligt.

Den saaledes stadig væk afbrudte forbindelse med Masulipatam var ensbetydende med store tab for danskernes handel. Ganske vist hævder Leyel over for kompagniets forvaltere, at han lige saa godt kan købe sit lærred i Porto-Novo og rundt om i Tranquebars opland, samt at handelen med nelliker og sandeltræ nu ikke er saa god i Masulipatam som før; alligevel er der ingen tvivl om, at han gerne, om han paa nogen maade havde kunnet, ville have betalt gælden. Nu blev det da hans kongstanke at faa stormogulens bengalske besiddelse til at betale.

Som før nævnt havde Claus Rytter begyndt en kaperkrig mod Bengalen. Aarsagerne til denne fejde var de stadige tab og skuffelser, danskerne havde lidt heroppe. Bengalen, landet omkring den store flod Ganges' delta, hørte til stormogulens rige. Det blev styret af en statholder, i reglen en af stormogulens slægtninge. Det var denne, danskerne forhandlede med; i direkte forbindelse med stormogulen kom de ikke. De enkelte byer styredes af embedsmænd, som altid kaldes guvernører. Landet var meget rigt og gav store handelsmuligheder, men befolkningen var gennemgaaende uvenligt stemt over for europæerne og gjorde dem fortræd, naar lejlighed bød sig. Navnlig ved strandinger viste deres fjendtlige sindelag sig. Danskerne havde paa dette omraade gjort dyre erfaringer; heroppe var „Vandhunden" og „Jupiter" i sin tid gaaet tabt, og her strandede i 1640 „St. Jacob" med sin kostbare ladning, fordi guvernøren i Pipely ikke ville lade den komme i havn. Nu ville Leyel fortsætte krigen.

Han nærede stadig det haab, at han med sine faa skibe og sin haandfuld mænd skulle blive i stand til at tvinge stormogulens millionrige til at gaa ind paa sine – som vi straks skal se – temmelig højt opskruede fordringer og saaledes tiltvinge sig adgang til handel i Bengalen. Midlet hertil var kaperkrig mod stormogulens søhandel. At Leyel med sine smaa styrker virkelig var i stand til føleligt at skade Bengalen tilsøs, viser bedre end noget andet, hvilket svælg der bestod mellem europæernes og indernes evne til at føre søkrig.

Leyel naaede nemlig resultater i sin kaperkrig. Tidligt i 1644 blev som nævnt bengalernes saakaldte „fregata" samt et andet fartøj, paa 180 læster, erobret, og den lille danske jagt „Valby" jog ved Zinzely

Indiske fartøjer i Bombays havn, tegnet ca 1800 af guvernør Peter Anker. Skibene i forgrunden svarer nogenlunde i størrelse til de saakaldte „sampaner"

to store bengalske skibe paa grund, saa de søndersloges i den voldsomme brænding. Desuden tog Leyel et antal mindre skibe, de saakaldte „sampaner".

Det synes mærkeligt, at de smaa og faa danske skibe kunne opnaa saa store resultater. Men aabenbart var de overlegne i sejldygtighed, og navnlig havde de langt bedre kanoner. De indiske skibe raadede nok over kanoner – ofte temmelig mange endda – men de var meget smaa og primitive; stenbøsser kaldes de undertiden, saa man har sandsynligvis brugt sten til projektiler. Der tales forøvrigt aldrig om kampe; bengalerne synes paa forhaand at have opgivet enhver modstand mod de danske skibe.

Disse ligesaa heldige som dristige kaperier gjorde saa stærkt indtryk paa bengalerne, at de indledede fredsunderhandlinger. Men Leyel stillede for store krav. Hvis han ikke fik nogle tønder guld, siger han i sin rapport, skulle han nok vide at hævne danskernes tab; og lejligheden var faktisk god nok, om han blot havde haft folk. Senere ses de danske krav specificeret til 436.500 rd. Rimeligvis er det denne kraftige regning, Leyel præsenterede.

I efteraaret 1644 genoptog da Leyel angrebene paa bengalernes skibsfart. Dog denne gang bragte de skuffelser. De bengalske skibe blev, naar danskerne var ude paa deres krigsfærd, paa rejsen fra Sundaøerne til Bengalen liggende i sikkerhed i Atchin, advaret af hollænderne, der med stor misbilligelse saa paa danskernes kaperkrig. Krigsudbyttet denne gang blev dog et nyt bengalsk skib, der under navnet „St. Mikael" i flere aar gjorde tjeneste i den danske handel, samt endnu et skib ladet med tobak. Dette sidste lykkedes det imidlertid ikke at hjemføre. Det sloges istykker i en storm, og den danske besætning reddedes af et hollandsk skib, hvis fører var saa venlig at sende de skibbrudne ikke til „Christianshavn" men derimod til bengalerne, der straks lod dem slutte i lænker i den hensigt at føre dem ind i landet. Alt tegnede saaledes bedrøveligt nok, indtil en behjertet daad fra dansk side lagde plaster paa saarene. Overstyrmand Carsten Loodvixen gik en aften iland med en lille flok danske, angreb guvernørens hus og skød vagten ned. Mens guvernøren flygtede ad en bagdør, løb hans folk forfærdede rundt

under raabene: danske, danske! Da fangerne ikke var i guvernørens hus, søgte danskerne til byens raadhus, hvor de fandt dem i lænker under stærk bevogtning. Loodvixen og hans flok gik ufortrødent løs paa vogterne, dræbte nogle og jog andre paa flugt, hvorefter de i nogenlunde ro kunne bære deres fangne kammerater ned til chalupen og der befri dem for lænkerne. Triumferende indberetter Leyel, at skønt bengalerne var mere end 400 mand stærke, blev alligevel kun en eneste af hans egne folk saaret (af en pil i tommelfingeren).

Saa ringe betydning denne episode havde for andre end de direkte implicerede, bidrager den dog til at vise, hvor let europæerne var i stand til at hævde sig i Indien. De var tillands næsten ligesaa militært overlegne som tilsøs.

I 1645 søgte bengalerne nye fredsforhandlinger. De tilbød nu at betale 80.000 rupier i skadeserstatning, men Leyel afslog. Forhandlingerne fortsattes gennem 1646, uden resultat, og ved aarets slutning blussede fjendtlighederne voldsomt op. Det hedder, at Leyel i 1647 havde fem skibe i søen mod bengalerne. Det lykkedes ham da ogsaa at opbringe nogle fartøjer, hvorefter bengalerne paany søgte forlig. Et saadant synes endelig opnaaet, i 1647 eller begyndelsen af 1648, men dets betingelser kendes ikke. Saa meget ved man dog, at bengalerne ikke holdt de ved denne lejlighed givne løfter.

Mellem europæerne i Ostindien havde forholdet i disse aar udviklet sig derhen, at hollænderne, der længe havde været de stærkeste, nu helt og holdent fik overmagten. De havde i de foregaaende aar erobret Malacca fra portugiserne samt fordrevet dem fra Ceylon, og for at naa saa store erobringer som muligt fortsatte de uden videre skrupler fjendtlighederne længe efter, at der hjemme i Europa var sluttet fred mellem Portugal og Holland.

Med stor bekymring saa Leyel paa hollændernes fremgang. Han frygtede for, at havde de først gjort det af med portugiserne, ville de helt kvæle danskerne, og noterer med tilfredshed enhver hollandsk modgang, han faar kundskab om. I 1643 havde hollænderne angrebet Ceylon med ikke mindre end 14 skibe og 2500 mand, en kolossal styrke efter dansk maalestok. De tog nok flere pladser, men mistede til gengæld, beretter Leyel skadefro, halvdelen af deres folk. I 1644 fortæller han med fryd om et mislykket hollandsk angreb paa Goa; dér kunne hollænderne intet udrette, da portugiserne var meget stærke paa mandskab og ammunition. 1646 hedder det hos ham, at hollandske tropper har angrebet kongen af Candy, men mistet 700 mand, hvad der meget har svækket dem. Alligevel, trods hollændernes vanskeligheder maa han indrømme, at de er de stærkeste, og han klager bittert over den maade, hvorpaa de benytter deres magt:

„Formedelst hollændernes store overmagt her i Indien er deres uendelige store overmod mod os saadan, at den ikke noksom kan beskrives. De vil bringe os i foragt overalt, hos alle konger og fyrster. De er nu saadan til sinds, at de skøtter intet om at lide skade, naar de blot kan forhindre os, for de mener, at om de først kan faa os ud af Indien, selv om det skulde koste dem noget, saa kan de siden, naar de har handelen alene, vinde det ind i løbet af en kort tid ved at gøre deres gevinster saa store, som de vil, da de saa kan stille købet og priserne paa alting hos indianerne." De modarbejdede ogsaa englænderne overalt, fortæller Leyel videre. Og i denne tid gik alting slet for de engelske, de havde kun en fjerdedel af den handel og de skibe, de før havde haft. – „Hollænderne begynder nu at være ilde lidt og anset i Indien paa alle pladser og er overalt mere frygtede end elskede, og indianerne vil hellere handle med os og englænderne end med dem."

Leyel havde, selv om han saa forholdene gennem farvede briller, utvivlsomt ret i sine formodninger om hollændernes hensigter. Han havde maattet taale adskillige ydmygelser fra hollandsk side, og han skulle flere gange opleve, at de simpelthen forbød danskerne at handle. For at tage et eksempel dril-

Udsigt over Goa, set fra floden Mandoer. Stik fra det 17. aarh. Goa var portugisernes indiske hovedcentrum. Her residerede vicekongen, her i „Asiens Rom" havde jesuiterorden og inkvisition sit sæde. I bycentret ses fra venstre tre høje bygninger: vicekongens palads, domkirken og ærkebispens palæ. Men staden, hvis indbyggertal omkring aar 1600 ansloges til ca 200,000, rummede mange andre bygningskomplekser: kirker, klostre, jesuiterkollegium, verdslige pragthuse etc. De aabne pladser mod floden forbeholdtes handelen. Nu er Goa en ruinby

lede hollænderne de danske slemt i Carical. Adigaren (byens højeste embedsmand) her havde tilegnet sig en sampan, der skulle til Tranquebar. Danskerne sendte „Valby" derhen for at tage repressalier, men hollænderne tog skipperen, Simon Janssen, til fange og behandlede ham grovt. Saavel englænderne som portugiserne undrede sig højligt over, at de turde vise danskerne en saadan despekt. Senere intrigerede hollænderne, som allerede nævnt, mod de danske i Tanjore, og det kostede Leyel store penge at faa bestukket saa mange indiske ministre, at de hollandske anslag blev forpurret. „Hollænderne vil os ganske undertrykke og tilintetgøre", klager Leyel i den anledning.

Ogsaa i Bengalen stødte de to nationer sammen. Hollænderne saa skævt til de danske kaperier og misbilligede dem i høj grad, da nemlig bengalerne ofte krævede erstatning hos dem for den skade, danskerne voldte. „Morerne bliver ligesaa vrede paa englænderne og hollænderne som paa danskerne", hedder det i Dagh-registrene. Selvfølgelig havde hollænderne magt nok til at afslaa bengalernes krav, men det kom dog til flere episoder med overfald paa hollandske matroser. Det var derfor vel forstaaeligt, naar hollænderne gjorde hvad de kunne for at stoppe de danske kaperier.

Fremdeles maatte Leyel gang paa gang se sine højtflyvende planer stækket af hollænderne. De forbød ham at handle paa Filippinerne og i Japan og Kina – hvad han havde planlagt i større maalestok – og de afkrævede ham told i Malacca og andetsteds. Leyel maatte nøjes med at skumle herover i sine breve til kompagniets forvaltere; han vidste nemlig meget vel, at danskerne kun kunne hævde deres plads i Indien, saalænge hollænderne tillod dem at være der. Der blev derfor heller aldrig tale om aabent fjendskab. Tværtimod nød Leyel stor anseelse i Batavia, hvor han anvendtes som voldgiftsmand i stridigheder mellem hollænderne og de indfødte fyrster. Til gengæld herfor hjalp hollænderne ham paa forskellig maade, f. eks. ved at skaffe ham en bartskær, en bogholder og andet fornødent mandskab. Og i 1646 lovede de at udtage 15–16 danske fra hollandske skibe og sende dem til Tranquebar.

Hollændernes overlegenhed førte til nærmere indbyrdes samarbejde mellem de andre europæiske nationer i Ostindien. De danskes forhold til englænderne var godt, fremhæver Leyel, bedre end før. Men de engelskes position i Indien var stærkt svækket, fordi forbindelsen med moderlandet næsten ganske svigtede under den engelske borgerkrig. Leyel fortæller, at englænderne havde støttet ham i Bantam og lovet ham hjælp andre steder, men med mandskab kunne de ikke hjælpe, da de selv manglede.

Og bedre endnu var forholdet til portugiserne. Leyel stod i livlig brevveksling med vicekongen Don Philippi Mascarenhas, der tilbød danskerne al den hjælp, de havde brug for. De fik lov at handle paa alle portugisiske havne i Indien, hvad der ikke før havde været tilladt, og Mascarenhas lovede ogsaa at bistaa Leyel i Bengalen. Blot var det kedeligt, at portugisernes venskab faldt paa et tidspunkt, da deres magt og indflydelse var saa stærkt paa retur.

Helt betydningsløs var dog englændernes og portugisernes hjælp paa ingen maade, og for Leyel selv var den til stor opmuntring i hans af mangehaande bekymringer fyldte tilværelse.

Med spanierne paa Filippinerne kom Leyel kun i forbindelse takket være de omstændigheder, der knyttede sig til Behrent Pessarts dramatiske endeligt.

Som vi hørte, forlod Pessart Tranquebar den 6. juni 1644 paa en portugisisk jagt (s. 74). Han havde taget med sig, hvad han kunne af Tranquebars forraad, men det værdifuldeste i hans ladning var de 30.000 rocheskind, der sagdes at være særlig efterspurgt i Japan, det land der var rejsens maal.

I Malaccastrædet blev jagten opdaget af et hollandsk skib. Det var vindstille, og hollænderen sendte da en baad over til jagten med en styrmand, der imidlertid fik en broget modtagelse. Pessart drak ham straks fuld, hvorpaa hans skipper, Michel Evertsen, bød ham slagsmaal. Med iturevet tøj vendte styrmanden tilbage til sit skib og beklagede sig naturligvis. Hollænderne sendte saa en ny baad ud, hvis mandskab havde let ved at borde jagten, da Pessart og hans folk som sædvanlig var drukne. Dog søgte Pessart at gøre modstand, men blev saaret under kampen. Han selv, folkene og jagten blev saa taget med til Malacca, hvor de holdtes interneret i tre maaneder. Pessart protesterede mod denne opbringelse, og omsider blev da han og folkene sendt til Batavia, hvor det kom til retssag. Imens blev mandskabet udsat for saa haard en behandling, at 10 af 36 døde. Pessart vandt dog omsider sin sag: Han skulle have skib og mandskab igen; dog blev det ham forbudt at sejle til Japan; de 30.000 rocheskind konfiskeredes, men til gengæld fik han peber, kanelbark og tekstilvarer til at sælge i Manila. Her var det saa meningen, at han samtidig skulle spionere for hollænderne, der havde til hensigt i nær fremtid at angribe spanierne. Han fik en hollandsk styrmand til at assistere ved spionagen.

Denne plan blev ikke holdt strengt hemmeligt, i hvert fald kom den Leyel for øre. Han blev bange for, at dette kunne føre til fjendskab mellem Danmark og Spanien og besluttede derfor at advare en spansk general, der i nær fremtid skulle anløbe Macassar fra Manila. Om Leyel virkelig sendte advarslen vides ikke, men Michel Evertsen mente dog senere, at spanieren havde faaet den.

Før denne naaede frem, var imidlertid Pessart død, hvorved sagerne tog en ny vending. Der hændte nemlig følgende: Pessart var med sin jagt paa vejen mod Manilabugten løbet ind i en anden bugt for at indtage vand og træ og reparere sejlene. Da folkene en dag fra storbaaden havde fanget nogle fisk og nu gik iland for at stege dem, blev de under arbejdet hermed overrumplet af indfødte krigere, der med deres pile ramte tre mand, heriblandt Pessart. Det lykkedes denne at komme i baaden, „men præsidenten har ikke talt et ord mere, men er straks død", hedder det i matrosernes beretning om begivenheden.

Pessarts skipper, Michel, besluttede at fortsætte rejsen. Han naaede Manila, hvor han blev vel modtaget af den spanske guvernør, der gav ham lov at sælge sin ladning. Med slet dulgt misundelse fortæller Leyel, at dette gods, som paa Coromandel havde kostet 6000 rd og i Batavia var vurderet til 12.000, blev solgt i Manila for 40.000 rd. Her var endelig en af de kæmpeforretninger, Leyel gik og drømte om!

Tempel i Tranquebar

Mens nu skipperen handlede med spanierne, foretog den hollandske styrmand i smug opmaalinger ved havnen og ved forterne. Omsider var de begge færdige og skulle sejle. Skibet laa et stykke ude i bugten, og skipper Michel gik ud til det i baad. Imidlertid blev det storm, han gik iland paa en ø, og rejsen udsattes en dag. Denne udsættelse blev skæbnesvanger. Samme nat brød nemlig en af Pessarts slaver, der havde siddet indespærret ombord for en forseelse, ud af sit fængsel og svømmede iland. Han fandt vej til et spansk fort, og her fortalte han, at skibet skulle til Batavia, at dets besætning mest bestod af hollændere, at han havde set styrmanden maale dybderne saavel i revet som overalt i bugten og set ham aftegne alle forterne; endelig at samme styrmand havde optaget en beskrivelse af spaniernes tilstand i Manila. Alt dette indberettede naturligvis fortets kaptajn til Manilas guvernør, jagten blev standset, og spanierne fandt snart beviser for slavens paastand.

Et brev, som de danske matroser sendte til Tranquebar, fortæller følgende om begivenhederne:

„Men om natten er en lascaris [en indisk matros] svømmet i land og sagt, vi var hollændere og skælmer og tyve og landsforrædere og spioner, hvilket er løgn, vi ved intet mere deraf end det barn, der fødes i nat. Saa tog øvrigheden os til fange og satte os hver i sit hus, saa vi ikke kunde snakke sammen, og forhørt (os), vi har sagt sandheden, de har pint 3 af os, men de sagde kun sandheden, og den vil vi dø for. De har skib og gods og lovet skipper og styrmanden døden 2 gange. De har sat os fattige folk, samt skipper og styrmand paa galejerne, skaaret haar og skæg af os, gjort os til slaver sigende, vi skal bie til besked kommer fra Spanien eller Danmark . . . . Vi er saa elendige som nogen i verden, faar intet at æde uden en haandfuld ris. Skipper Michel er saa haardt fangen, at han ikke kan skrive eder til."

Om denne folkenes skæbne erfarede nu Leyel, samt at jagten og pengene var lagt under arrest, indtil der kom afgørelse fra Spanien. Om det nu var fordi Leyel blev grebet af medlidenhed med det ulykkelige mandskab, eller fordi han haabede at faa fat i skibet og pengene, i hvert fald lagde han sig i selen for at faa sagerne ændret, skønt han vel vidste, at i hvert fald skipper og styrmand var skyldige i spio-

nage. Han protesterede over for guvernøren i Manila og krævede folkene frigivet. Dog denne ville intet foretage i sagen, før han havde hørt fra Spanien, – og imens maatte de danske matroser trælle i galajerne.

Handelen var nu som altid Tranquebars hovedopgave. Dens egentlige maal, at samle varer til returladninger, kunne ganske vist, saalænge isolationen fra Danmark bestod, ikke forfølges med synderligt udbytte, men mellemhandelen kunne drives. Ved den kunne penge indtjenes til flere særdeles paatrængende formaal: mandskabets lønning, Dansborgs og skibenes vedligeholdelse og betaling af de pessartske gældsposter udover Masulipatam.

Men Leyels hjælpemidler var beskedne, indskrænket som de var dels af krigen mod Bengalen, dels, rent geografisk, af gældsforholdet i Masulipatam. De vigtigste handelspladser for danskerne blev i denne tid Porto-Novo Tegnapatam Pondicherry og Palicat. I de tre førstnævnte byer kunne Leyel drage fordel af en strid, der var opstaaet mellem hollænderne og kongen af Bisnagors hovmester, der hidtil havde fungeret som mellemmand i al handel med hollænderne, men nu følte sig krænket ved, at disse søgte at handle udenom ham. Han forbød da al hollandsk handel i nævnte byer, og hollænderne svarede med at blokere havnene.

Det var denne situation, som det lykkedes danskerne at drage en vis fordel af.

Paa Sundaøerne var som hidtil Macassar den for de danske mest betydende handelsplads. Ganske vist besøgtes ogsaa Bantam, Atchin, Queda og Bandjermassin, og nye forbindelser knyttedes med Cherapon og Japara paa Java, men livlig var handelen paa disse pladser dog ikke. En af de danske jagter var i 1644 ved Bantam; derimod maatte „Christianshavns" rejse til Macassar opgives, da den bengalske fregata var forlist ved Emeldy med de varer, der skulle være sendt med. „Christianshavn" kom dog afsted aaret efter, og i 1647 jagten „St. Peder og St. Povl".

Og nu genoptoges handelen paa Ceylon. Leyel ivrer i sin rapport for dens fortsættelse. Lærred var meget efterspurgt paa øen, og i retur, til afsætning paa Coromandel, kunne man faa mange ting, lige fra elefanter og ædelstene til kanel arrak voks peber og chaya (et farvestof, som gav faste kulører). For at fremme denne handel knyttede Leyel forbindelse med kongen af Candy. Han sendte gesandtskaber med gaver, og kongen svarede med at sende Leyel to elefanter. Ceylonhandelen havde adskillige fordele. Rejsen kunne gøres paa kortere tid og med mindre risiko end de fleste andre, og man havde desuden den fordel at kunne anvende ikke alene sampaner og andre mindre fartøjer, men ogsaa gamle skibe, der efterhaanden var for skrøbelige til langfarter. Den vigtigste handelsplads for danskerne var i disse aar Cotiari; her kunne man ogsaa faa skibene repareret.

Hvad „kontorerne" angik – de som oprettedes i Roland Crappes tid – saa var de under Pessarts regime som saa meget andet kommet i forfald. Der var faktisk, da Leyel traadte til, kun to tilbage, i Bantam og i Macassar. Sidstnævnte sted sad som tidligere nævnt Povl Hansen med en hollandsk dreng, men denne Povl Hansen var efter Leyels sigende for medtaget af drik til at gøre synderlig gavn. I Bantam havde Hermand Clausen Rugmand resideret, men han blev syg og tog med et hollandsk skib til Tranquebar, hvor han døde straks efter ankomsten. Dog fik han leveret 4000 stück von achten, som Claus Rytter i sin tid havde givet ham. Herefter havde Bantamstationen intet dansk mandskab; kun en indfødt holdt tilsyn med bygningerne. Da Leyel i 1645 kom til Bantam, ophævede han dette hensygnende kontor. Handelen var daarlig, angav han; baade hollændere og englændere var danskerne overlegne i stedets lærredshandel. Her blev altsaa danskerne glat udkonkurreret.

Derimod lagde Leyel vægt paa at opretholde kontoret i Macassar, som han kalder „den profiterligste plads" i Asien. Helt saa indbringende som Leyel havde ventet, var nu handelen her ikke. Han kalder den i 1645 „temmelig vel" men tilføjer, at den ville have været bedre, om portugiserne ikke havde overfyldt markedet med lærred. Leyel paalægger ved sin afrejse fra Bantam i en instruks Povl Hansen

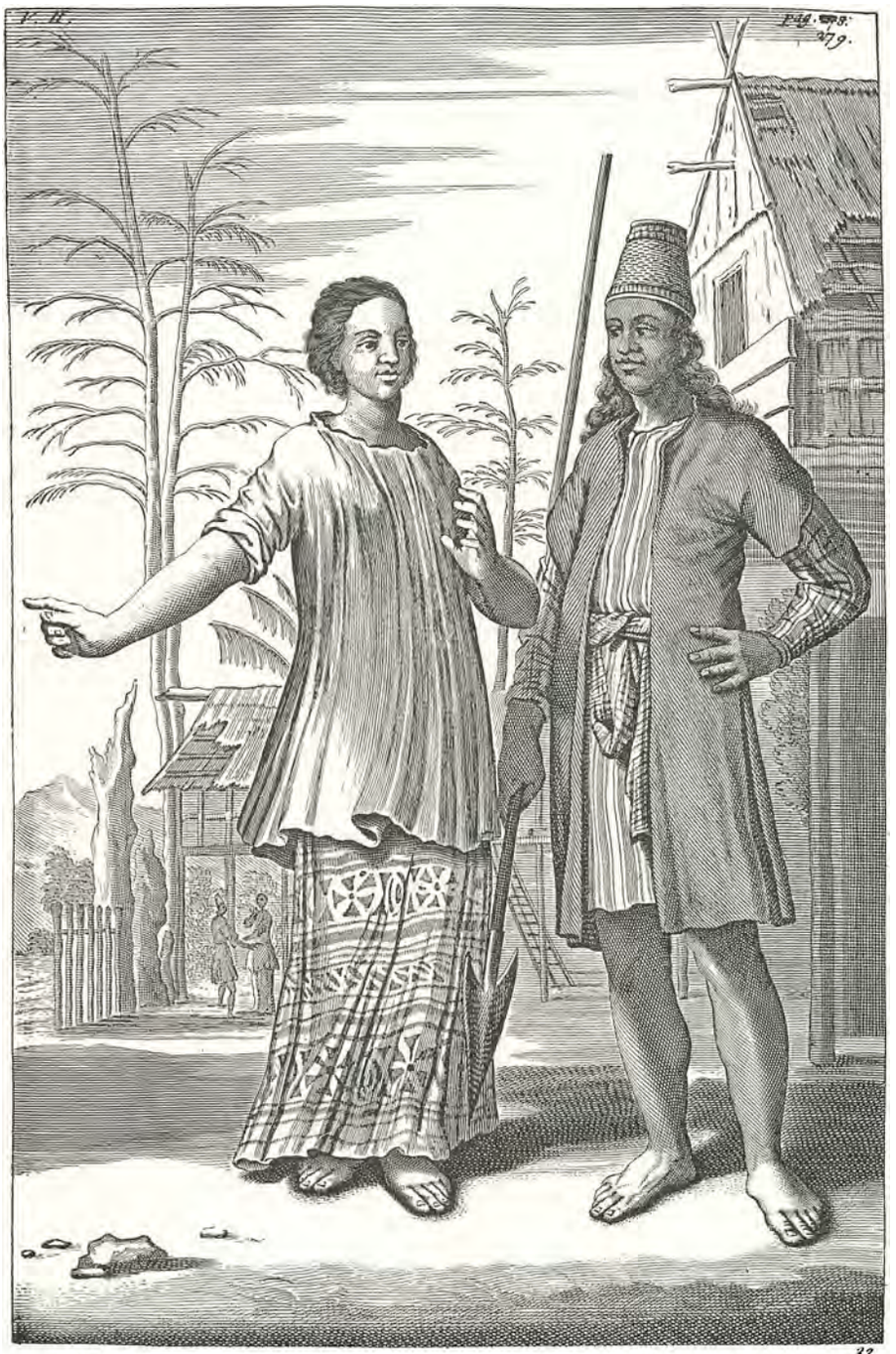

En macasser og hans hustru. Stik fra ca 1732. Ægteparret, som angives bosat i Batavia, stammer fra Macassar, den store handelsby paa Celebes, hvor danskerne en tid havde loge. Kvindens mønstrede skørt og mandens stribede skjorte giver sikkert en forestilling om, hvordan de farvede bomuldstøjer har set ud, der i saa store mængder eksporteredes til Sundaøerne fra Coromandelkysten

i Macassar at sælge det efterladte lærred saa godt som mulig eller bytte det med nelliker, sandeltræ eller andre varer; desuden skulle han købe træ, holde huset i god stand samt passe venskabet med kongen (den indfødte fyrste af Bantam) og med de andre europæiske nationer. Hans mandskab forøgedes med en assistent og en bottelier (hovmester).

I foraaret 1647 ankom Anders Nielsen paa „St. Peder og St. Povl" til Macassar med et parti lærred, som det var meningen Povl Hansen skulle sælge saa fordelagtigt som muligt. Men samtidig medbragte rigtignok Anders Nielsen ordre til samme Povl Hansen om at forlade kontoret i Macassar og rejse med tilbage til Tranquebar, da nemlig Leyel efter Povl Nielsens død ikke havde nogen, han i sit fravær kunne overlade fæstningen Dansborg. Før Povl Hansen forlod Macassar, skulle han skaffe folk til at føre tilsyn med huset samt efterlade penge til dets vedligeholdelse.

Mens saaledes de to vigtigste kontorer i Bantam og Macassar blev opgivet, oprettedes til gengæld nye i Porto-Novo og Tegnapatam; her boede dog kun en enkelt dansk som bestyrer.

Hvor egne kontorer manglede, handlede danskerne i reglen ved hjælp af kommissærer. De kunne være indfødte, kinesiske eller andre købmænd. Eksempelvis siger en instruks for skipper Simon Thorstenson, der i september 1645 sejler med „St. Mikael" til Queda, at han straks efter ankomsten skal aflevere alt godset til Seyed nina, købmand og skriver paa stedet (og hvis han er død, saa til Juan Fernandez). Seyed nina skal sælge og forhandle alt det afleverede, han alene skal byde og raade over handelen. Skipperen skal endvidere indtage alt gods — det være sig elefanter eller hvad andet — som Seyed nina køber eller antager til fragt, og kan dette ikke fylde skibet, skal Seyed nina købe og lade indskibe master og tømmer. Tillige skal samme herre betale omkostningerne for skibet og sørge for de nødvendige folk til at hjælpe ved handelen og holde vagt. Saaledes var alt vedrørende handelen i Queda lagt i Seyed ninas hænder og den danske skippers rolle indskrænket til en almindelig befragters.

Andetsteds havde man faste købmænd, der dels mod kontant, dels paa kredit opkøbte godset for at sælge det, efterhaanden som lejlighed bød sig. De forskellige former for handel fremgaar ganske godt af den instruktion, Anders Nielsen fik med paa sin rejse i 1647 med „St. Peder og St. Povl", en rejse der skulle gaa over Bantam, Cherapon og Japara til Macassar og retur samme vej; Batavia skulle anløbes paa hen- eller hjemturen.

Af denne instruks fremgaar følgende. I Bantam skulle kineseren Ziu Ziu, danskernes faste købmand, have, hvad han ville købe for rede penge samt desuden varer paa kredit for 500 realer, indtil jagten kom tilbage fra Macassar. Andre kinesere kunne ogsaa faa varer paa kredit, men kun mod borgen og forstrækning. Kunne man faa fat i en paalidelig person, skulle denne have til opgave at indkøbe guld. Iøvrigt maatte Anders Nielsen selv forhandle saa meget som muligt af al slags gods; han burde se nøje paa prisen, men ved nogenlunde bud skulle varerne springe. I Cherapon maatte han søge forbindelse med den javanske købmand Kiagos Barap, som fra forrige aar skyldte 620 realer for lærred, og hvem man, om han betalte denne gæld, nok kunne betro nye varer. Altsaa en ny forretningsforbindelse, hvis paalidelighed endnu ikke var tilstrækkelig afprøvet. I Japara var opgaven og fremgangsmaaden den samme: at sælge saa meget gods som muligt. Hvad der her ikke straks kunne afsættes, skulle overgives til sabanderen Abdul Lotis; ogsaa andre paalidelige folk kunne faa kredit for gods, til Anders Nielsen kom tilbage fra Macassar.

Paa hjemvejen skulle saa de samme havne anløbes i omvendt orden og saa meget gods købes som vel muligt til de lavest opnaaelige priser. Hjælp ved indkøbene burde søges hos de samme købmænd; saaledes anbefaler Leyel at købe tin af nævnte sabander Abdul Lotis i Japara.

Paa Coromandelkysten havde forøvrig danskerne ganske særlig støtte og gavn af en storkøbmand ved navn Canecapel Tayapa.

Om art og mængde samt pris paa de varer, der var de gængse i mellemhandelen, giver nogle bevarede fakturaer besked. Vi har f. eks. en fortegnelse over de tekstiler, der i Porto-Novo og omkring Dansborg blev indkøbt til „Christianshavns" rejse til Macassar i 1645–46. Listen omfatter 15–16 sorter, uden at det er muligt at afgøre nærmere, hvad de enkelte betegnelser dækker. Vi nøjes med at anføre, at de kostbareste varer kaldes „sarassa gobbar" og „commiter", mens „sarassa tappy" repræsenterer de billigere sorter. En stor rolle spiller „salempuris", der opføres til mange forskellige priser, vel efter kvaliteten. Iøvrigt nævnes „sielles de Trangobary", rimeligvis en tranquebarsk specialitet. Ialt kostede disse tekstiler 12.470 pardou.

En anden ret malende fortegnelse foreligger fra samme rejse over returvarer, der maa være indkøbt i Bantam. Den omfatter tildels europæiske varer i smaa kvantiteter til smaa priser, saasom jernpander,

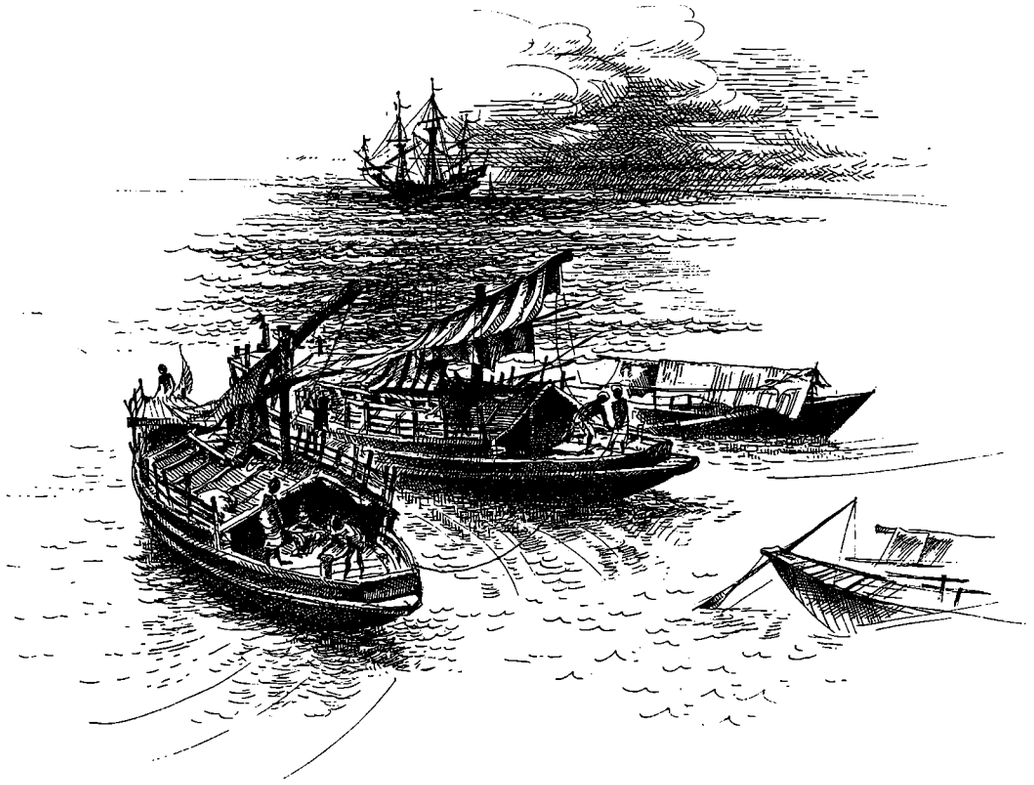

tømrerredskaber, søkort; desuden tjære, tømmer, planker, bambus og rottinger; stærk og daarlig arrak, bandjermassins-maatter, knive, fuglereder og en del ting med uforstaaelige navne. Værdien af samtlige disse varer er 721 realer. Den samlede returladning var 6840 realer værd.

Hvor meget kunne der nu tjenes i saadan mellemhandel? I almindelighed regnede man med kraftig avance for at føre varer fra Coromandel til Sundaøerne. Da Pessart, som vi hørte, blev frikendt i Batavia, fik han varer til dobbelt værdi af dem, han havde indkøbt paa Coromandel, og Leyel bemærker i denne forbindelse, at man sædvanlig regnede med 100% fortjeneste paa at føre varer fra Coromandel til øerne. Hermed stemmer ganske godt, naar det i et engelsk brev fra 1642 hedder, at danskerne ikke havde grund til at prale af gode forretninger, da det gods, de førte til Bantam, kun gav 50% fortjeneste, mens englændernes fra Madraspatam, daarligt som det var, havde afkastet 100%. Stundom opnaaedes endnu større vinding. Ved den bengalske fregatas stranding mente saaledes Leyel, at dens gods, der havde kostet 2000 realer, havde kunnet indbringe 8000, og da Leyel i 1645 sejlede til Macassar med „Christianshavn", paaregnede han en nettofortjeneste af 20–25.000 rd for ladningen, hvis værdi var ca 12.000. Leyel synes dog at have haft for optimistisk et syn. Paa Macassarrejsen gik i hvert fald forventningerne ikke i opfyldelse. Udrejsens handel betegner han som: ringe i Bantam, temmelig i Cherapon og Japara, ret vel, men ikke helt tilfredsstillende i Macassar; og paa hjemrejsen var handelen daarligere, navnlig i Bantam, fordi kineserne ikke maatte betale med sølvpenge. Her faar vi endelig nogle konkrete tal: den rolado (en art tekstiler), som var købt for 30–35 realer a corsie, maatte sælges for 50, og den der havde kostet 22–24 realer, afhændes for 30.

Hvor stor fortjeneste der omvendt kunne naas paa varer købt paa Sundaøerne og solgt paa Coromandel, foreligger der ingenting om.

Blandt Leyels maal var ogsaa det at faa Tranquebars økonomi til at hvile i sig selv. Afgifterne til naiken, vedligeholdelsen af fæstningen og mandskabets aflønning maatte saa vidt muligt betales af de indtægter, Tranquebar gav. Disse bestod foruden visse afgifter fra byen først og fremmest af told fra dens handel. Tolden var den vigtigste indtægtskilde.

Bevarede toldregnskaber fra disse aar vidner om en ret livlig trafik paa Tranquebars havn. Mange smaafartøjer løb til stadighed ind og ud. Den vigtigste handelsvare var arrak, men ogsaa slavehandelen

spillede en rolle. Regnskabsaaret gik fra 22. juni til 21. juni. Foraaret 1644–45 var toldindtægten ialt 4223 pardou, for 1645–46: 3102, for 1646–47: 3289 pardou. Aarets største indtægter faldt i august–september; eksempelvis var i september 1645 indtægterne 769 pardou. Indtægtsnedgangen fra 44–45 til 45–46 skyldes sandsynligvis Tiagapules angreb paa byen, der ifølge Leyel skadede handelen meget. Hertil kom en stærk misvækst, der i 1646 ramte Tranquebar sammen med den øvrige kyst. Leyel kalder landets tilstand ganske slet af hunger; tusinder døde eller solgtes som slaver. Dog fik Tranquebar hjælp af kongen af Candy, der gav tilladelse til afhentning af nogle ladninger ris.

Toldindtægterne var i stand til at betale afgiften til naiken og har vel ogsaa kunnet klare den meste vedligeholdelse af Dansborg. Og mandskabet var jo faatalligt, saa det kan vel antages, at fæstningens økonomi kun har krævet smaa tilskud.

Noget andet var Dansborgs genopbygning. Her tog Leyel straks fat. I 1644 lod han bygge en ny bro, hvorom han med stolthed siger: „Denne bro kan staa, mens fæstningen varer". Porthvælvingen repareredes, og ny port blev indsat; ligeledes nye vinduer og døre. Dette restaureringsarbejde fortsattes gennem 1645, saa at Leyel ved dette aars slutning kunne meddele kompagniets forvaltere, at alle huse i fæstningen var nyopført, kirken repareret, skanserne sat i stand og forsynet med contreskarper og palisader. Graven var nu 25 alen bred og 6 alen dyb, saa Dansborg ville være i stand til at forsvare sig selv og Tranquebar by saavel mod land som mod vandet.

Og arbejdet skulle fortsættes. Anders Nielsen fik ordre til at vedblive med byggeriet, saa langt pengene rakte. Den nordre skanse skulle være $6^1/_2$ alen høj fra volden, den sydlige $4^1/_2$ alen. Ind mod fæstningen skulle sættes palisader af palmestammer og paa siderne contreskarper af samme træsort. Ialt anslog Leyel omkostningerne ved Dansborg til 5–6000 rd.

Et sted i Tranquebar lod Leyel bygge en ny krudtmølle med en produktionskapacitet af $1^1/_2$ centner krudt daglig. Han fandt ud af en bedre fremstillingsmaade, hvorved krudtet, der før var blevet stødt med morter, nu traadtes med fødderne. Herved kunne en mand producere fire gange saa meget som før, og Tranquebar blev nu i stand til at eksportere krudt.

Iøvrigt var det største bygningsarbejde i Tranquebar i disse aar den store katolske kirke, som de tilflyttede portugisere lod opføre.

Det var nu ikke alene Tranquebars ydre, der ved Leyels ankomst var i forfald; ogsaa livet i kolonien havde sine slemme brøst. Allerede efter sit første korte besøg i byen taler Leyel om gruelig drukkenskab og anden uskikkelighed, og i sin rapport af 1644 giver han en lang beskrivelse af Christen Pedersen Storms og Niels Andersen Udbyneders ryggesløse liv og levned. „Guds rige og hans retfærdighed har i ingen maade været adspurgt", erklærer han.

At de to præster havde skadet Danmarks prestige alvorligt i Tranquebar og andetsteds i Indien, er sikkert nok. Vidnesbyrd herom er retssagernes akter, der fylder et net lille bind. Vi har set, hvorledes de forsømte deres gejstlige pligter fuldkommen. Ligesaa, at de ydede et væsentlig bidrag til fremme af den almindelige demoralisation i Dansborgs besætning, dels ved eget eksempel dels ved at drikke med soldaterne i den grad, at beruselse for de fleste efterhaanden blev den normale tilstand. Deres raa adfærd ude omkring havde sat forholdet til de indfødte paa alvorlig prøve og i almindelighed gjort Tranquebar, ja alt dansk overhovedet i hele Indien, til latter og spot.

En tid lang holdtes de begge fængslede, men da Christen Pedersen prøvede at bestikke nogle soldater til at befri ham og derefter flygte med ham i „Fortuna", slog hans time. En for lejligheden nedsat ret dømte ham til – for oprørske hensigter samt for uskikkeligt og ugudeligt levned – at lide døden ved at sys ind i en sæk og sænkes i havet. Denne dom eksekveredes samme dag, den var afsagt; „norden for Dansborg omtrent en mil fra land", hedder det.

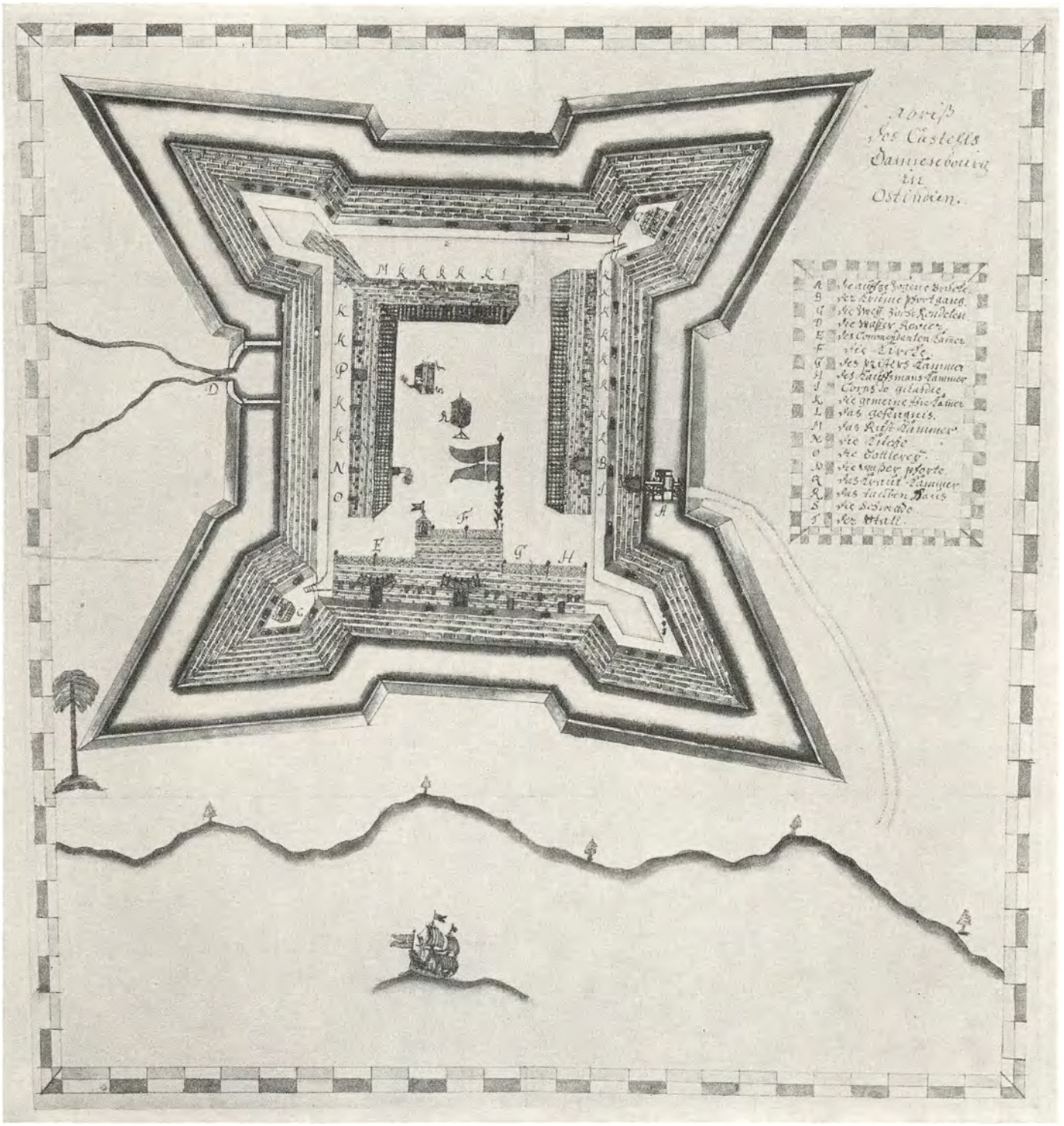

Grundrids af Dansborg fra ca 1650. Den noget primitive tegning – med huse og volde set i fuld profil trods fugleperspektivet – giver et godt indblik i fæstningens indretning: hovedfløj med kirke, sidefløje med menigindkvartering, svære randmure kranset med voldgrav hvorover vindebro. Det turde dog være tvivlsomt, om anlægget i virkeligheden har været fuldt saa regelmæssigt, som tegningen viser. Bogstaverne angiver: A vindebro. – B krum portgang. – C to svære hjørnetaarne (rondeller). – D revier. – E kommandants kammer. – F kirke. – G præsts kammer. – H købmands kammer. – I vagtstue (corps de garde). – K menige soldaters kamre. – L fængsel. – M rustkammer. – N køkken. – O øl- og vinkammer (botleri). – P vandport. – Q krudtkammer. – R dueslag. – S retirade. – T stald

Derimod hengik det meste af et aar, før turen kom til Niels Andersen Udbyneder. Ogsaa hans dom kom til at lyde paa døden ved drukning. Hans synderegister var langt og ondartet. Han havde som tidligere nævnt dræbt to kvinder og trakteret en tredie saa ilde, at hendes foster omkom. Han havde levet i stedsevarende drukkenskab løsagtighed slagsmaal og overlast; i det hele forholdt sig saare ukristeligt og ugudeligt, til gru og forargelse for alle.

Men Niels Andersen kom ikke til at afgive eksempel paa syndens løn. De charmerende egenskaber, han aabenbart maa have besiddet, kom ham til hjælp. Da han først var dømt, syntes nemlig folk, navn-

lig de indfødte, det var synd for ham, og gik i forbøn; med det resultat, at dommen ændredes til landsforvisning. Han blev ført til Ceylon og sat i land paa en øde kyst, men bjærgede sig til Cotiari. Herfra skal han have gjort sit bedste for at genere danskerne.

Skønt et relativt stort regnskabsmateriale foreligger fra Leyels tid, er det ikke muligt at faa klart overblik over Tranquebars og kompagniets status i disse aar. At en betydelig forbedring efterhaanden var indtraadt, kan dog ikke betvivles. Vel blev gælden i Masulipatam ikke rørt, men der blev betalt af paa Pessarts udestaaender i Macassar, i Bantam og Madraspatam, samt hvor han ellers havde naaet at stifte gæld. Dansborg blev istandsat for betydelige beløb, og flaaden holdtes nogenlunde vedlige. Men de helt store gevinster, dem som Leyel stadig haabede paa, kom aldrig. Handelen synes, trods alt udvist initiativ, kun at have givet forholdsvis ringe vinding. Kaperkrigen mod Bengalen derimod afkastede tid efter anden klækkeligt udbytte.

Men nu hændte der noget. Blandt mandskabet opstod der formodning om, at en del af handelsoverskudet gik i Leyels egen lomme. Der dannedes i 1648 en sammensværgelse mod ham med Povl Hansen Korsør i spidsen. Han blev afsat og holdtes vistnok en tid fængslet. Saa slap man ham fri, hvorefter han rejste til Danmark med et hollandsk skib. De nærmere omstændigheder ved denne Leyels afsættelse kendes ikke; man ved blot, at Povl Hansen Korsør overtog hans stilling som kommandant.

Selv med denne dystre afslutning har dog Leyels indsats for Tranquebar været af uomtvistelig betydning. Han ændrede den absolute nedgang i Pessarts tid til relativ fremgang; han fandt midler og vidste veje, saa kolonien blev i stand til at klare sig uden støtte fra moderlandet. Uden Leyels arbejde og det grundlag, han skabte, ville det næppe være lykkedes at holde Tranquebar paa danske hænder gennem den lange tid, indtil forbindelsen med Danmark blev genoptaget.

DE STILLE AAR 1648–1669

Povl Hansen Korsør var nu kommandant paa Dansborg. Om hans kvalifikationer til denne stilling ved vi ikke stort. Da han sad i Macassar, kaldte Leyel ham en drukkenbolt, der ikke duede synderligt. Men Leyel saa nu drukkenbolte allevegne – hvad forøvrigt vistnok har stemt ganske godt med virkeligheden. Men efter Povl Nielsens død var Povl Hansen faktisk den eneste, Leyel kunne finde til posten som næstkommanderende i Tranquebar.

Særlig godt omdømme synes Povl Hansen ikke at have nydt, og Leyels fald kom uden tvivl til at betyde et føleligt prestigetab for de danske. Hvad værre var, det efterfulgtes af en ligefrem katastrofal økonomisk nedgang for kompagniet. De nærmere forhold kendes vel ikke, men udviklingens gang fremgaar af en økonomisk oversigt, som Povl Hansen lod udarbejde. Ifølge denne var koloniens status den 4. maj 1648 – rimeligvis den dag da Povl Hansen overtog kommandoen – saaledes beskaffen, at man i gods penge og skibe ejede 49.262 pardou (eller ligesaa mange rd); med værdien af en del inventar kom den samlede formue op paa 55.970 pardou. Men allerede 9. maj samme aar maatte der udbetales ikke mindre end 20.000 pardou. Hvorfor og til hvem denne sum maatte betales, oplyses ikke. Det er rigtigt, at naiken foretog flere udpresningsforsøg, men ifølge en senere beretning fik han ikke mere end 4000 realer ud af bestræbelserne. Maaske har det været Pessarts gamle kreditorer, der har gjort deres krav gældende med saadan voldsomhed, at Povl Hansen ikke har set anden udvej end at betale, hvad der forlangtes.

Og kort efter mistedes paa to skibe 3900 pardou. Fremdeles: jagten „St. Peder og St. Povl" blev af portugiserne jaget paa grund, hvad der betød et tab paa 200 pardou; endelig maatte inventaret nedskrives med 2278 pardou. Alle disse poster maa, selv om den nøjere sammenhæng ikke lader sig konstatere, sættes i forbindelse med kommandantskiftet. Men hermed var udpresningen ikke forbi. Da „Christianshavn" i 1649 kom til Macassar, blev danskerne tvunget til at betale 5600 pardou, en gæld fra Pessarts tid, som Leyel paastaar at have betalt. Disse penge, hedder det, blev frataget de danske med vold. I hvert fald er det klart, at kompagniets mange kreditorer har benyttet den temporære danske svækkelse til at møde frem med deres krav. – Efter denne aareladning androg Dansborgs formue ikke mere end 22.192 pardou.

Ogsaa med skibene saa det sort ud. „Christianshavn" var efter hjemkomsten 1649 fra Macassar saa medtagen af alder – „moksen forraadnet saa man svarlig kunne holde den paa vandet" – at den maatte lægges op. Povl Hansen tog det skridt at udbyde det gamle fartøjs skrog til salg, hvilket utvivlsomt af hollænderne og englænderne i nabolaget er blevet opfattet som en temmelig daarlig vittighed. Der meldte sig da heller ingen købere.

Midlerne til at sætte fart i handelen, ja til at opretholde kolonien i det hele taget, var saaledes, maa det siges, meget beskedne.

Hvordan stod nu sagerne hjemme i Danmark? Sandt at sige ikke videre godt. Faktisk blev paa højeste sted forhaabningerne om at faa pustet liv i den ostindiske handel nu skrinlagt. Den 20. juni 1650 vedtog rigsraadet følgende henstilling:

„Efterdi Det ostindiske kompagni ikke længere kan holdes, men af sig selv forgaar, eller af andre bliver occuperet, og ingen angiver sig, som videre vil indlægge, da synes os underdanigst raadeligt, at dette vorder det dyreste og bedste ske kan afhændet."

Denne henstilling blev fulgt. Kompagniet ophævedes, og de ostindiske sager henlagdes under Povl Klingenberg, en endnu ung handelsmand, der senere skulle indlægge sig ry som financier for kronen og reorganisator af Christian IV's postvæsen. For dog at bringe danskerne i Tranquebar nogen opmuntring, blev der under 30. august 1650 sendt et brev derned med engelsk skib. Sandsynligvis har det indeholdt løfte om hjælp og opfordring til at holde ud, indtil denne hjælp kom. I svaret 1652 takkes nemlig for kongens gode affektion, og haab udtales om, at hans løfter vil blive holdt. Denne opmuntring var i høj grad tiltrængt, thi stillingen blev fra dag til dag ringere. Med bekymring fulgte englænderne udviklingen. Et engelsk brev fra Madraspatam siger (i begyndelsen 1651), at hollænderne tænker paa at tage hele handelen i Indien, da danskerne „are quite blown up" og portugiserne meget vanskeligt stillet; snart vil de hollandske ogsaa kunne slaa englænderne ud ved at overbyde og undersælge.

Klart lægges danskernes nød for dagen i et brev til Danmark af 11. november 1652. Det indeholder næsten udelukkende nedslaaende meddelelser. Alle handelsforbindelser er afbrudt, naar undtages Bantam, hvis konge vedbliver at favorisere de danske, og hvor peber i store mængder har været udbudt. Med skibe ser det sort ud. Efter „Christianshavns" endeligt er kun „St. Peder og St. Povl" tilbage. Paa den anden side er der heller ikke folk til at bemande flere. Kun 7 hvide sejler med dette fartøj, resten er indere. Paa Dansborg findes kun en eneste soldat fra Danmark; ellers folk af forskellige nationer. Der er mangel paa officerer, saavel til handelen som til militsens indøvelse.

Denne danskernes svaghed, siger brevet videre, udnyttes af naiken, der to gange har belejret Tranquebar. Første gang lykkedes det ham at aftvinge de danske 4000 pardou, men anden gang maatte han vise dem ryggen med skamme. Han vedbliver imidlertid at kræve gaver udover afgiften, og hvormeget man end føjer ham, holder han dog aldrig sit ord. Ydermere klager brevet over, at hollænderne, der atter havde begyndt krig mod portugiserne, antaster alle nationers fartøjer, hvad der er Tranquebar til stor skade. Endelig bringes et nødraab fra skipperen Michel Evertsen, han der i sin tid fangedes af spanierne ved Manila (s. 84), og som stadig sad fængslet, mens de elleve danske søfolk vedblivende maatte slide i galejerne. (Det var tidligere lykkedes disse folk at sende endnu et budskab til Tranquebar med bøn om hjælp, et budskab der viderebefordredes med ønsket om, at Danmarks konge ville bruge sin magt „dette arme folk til forlindring").

Efter dette brev at dømme var der ikke megen udsigt til, at danskerne ret længe skulle kunne holde Dansborg. De var simpelthen ved at uddø.

Intet under da, at der i disse aar stadig hørtes tale om, at danskerne ville opgive Tranquebar og overgive by og fæstning til hollænderne. Allerede 1650 siger et engelsk forlydende, at Povl Hansen har tilbudt hollænderne Dansborg, mod at de betalte den danske gæld, men forpligtede sig til, dersom kongen af Danmark forlangte det, at tilbagegive ham fæstningen. Man mente, at hollænderne ville modtage dette tilbud; deres chef skulle have sagt, at det allerede var saa godt som akcepteret. Og englænderne beklagede, at hollænderne skulle have et saa godt og stærkt sted.

Det blev dog ikke denne gang til noget med afstaaelsen, men i 1654 opstod der nye forhandlinger, der syntes at være udsprunget af en affære ved Tranquebar aaret i forvejen. Portugiserne havde her taget et hollandsk kaperskib, og Povl Hansen, der formodentlig frygtede hollændernes repressalier, krævede det frigivet. Da portugiserne ikke ville indlade sig herpaa, beslaglagde Povl Hansen en del portugisisk gods i Tranquebar. Men dermed var det ude med det gode forhold mellem danskerne og portugiserne. Sidstnævnte truede med at angribe byen. Hollænderne tilbød da at sende paa egen bekostning

Port mellem Tranquebars paradeplads og stranden

et dusin hollandske soldater til Dansborg, mod at hollandske penge og varer fik beskyttelse dér, og dette tilbud modtog Povl Hansen. Dermed regnede hollænderne at have sikret sig mod den eventualitet, at portugisere eller englændere uden videre satte sig i besiddelse af Dansborg. Hvis det er nødvendigt, siger den hollandske direktør Laurens Pitt, at en europæisk nation skal besidde denne fæstning, foretrækker vi, at det er en svag. Men dermed havde hollænderne reelt Tranquebar i deres besiddelse.

Kort efter beretter denne samme Pitt, at de danske venner er meget fattige og har en saa sølle garnison, at Dansborg vil være et let bytte for fjender. Affæren med portugiserne var allerede i udvikling. De havde angrebet og erobret – omend med store tab – en dansk jagt „Lore", og danskerne var nu ængstelige for „St. Peder og St. Povl". I en beretning fra den hollandske generalguvernør til kompagniet i Amsterdam siges det, at portugiserne ogsaa har taget sidstnævnte fartøj, og guvernøren mener, at ulykkerne vil gøre danskerne tilbøjelige til at tage mod hollændernes tilbud om indtil videre at overtage fæstningen. Men i oktober kan hollænderne meddele, for det første at portugiserne har tilbagegivet de to erobrede jagter, dernæst at „St. Peder og St. Povl" er udrustet for Bantam. Danskerne er sindet at holde fæstningen lidt endnu, og de 12 hollandske soldater er stadigvæk stationeret paa den.

Men nu ønskede hollænderne at faa en ende paa sagen. I efteraaret 1654 udsendte deres „raad for Coromandel" en anmodning til Tranquebar om et definitivt svar, og i denne forbindelse hører man fra hollandsk side følgende:

Om danskerne end ikke er i blomstrende omstændigheder, saa har de dog ingen gæld. De handler en smule i Masulipatam og klarer sig med ringe fortjeneste. Nu vil de sende en jagt til Bantam, men slaar den forretning fejl, vil de være helt ruinerede. Hollænderne er ikke særlig ivrige efter at købe fortet. Den vigtigste grund hertil maatte da være at holde englænderne og portugiserne borte, thi naiken kunne nok ordnes, uden at noget fort behøvedes, blot ved at spærre hans havne. Paa den anden side ville et fort være et nyttigt tilflugtssted. –

Den 25. september 1654 kom saa danskernes endelige svar paa det hollandske tilbud. Det gik ud paa, at de danske i Indien ikke havde kompetence til at sælge fæstningen. Danmarks konge havde i 1651 givet ordre til ikke alene at holde fortet i dansk besiddelse, men ogsaa i god forsvarsstand, og han havde lovet ved første lejlighed at sende forstærkninger. Da nu ganske vist disse løfter endnu ventede paa indfrielse, og da de muligvis aldrig ville blive holdt, lovede danskerne, at dersom omstændighederne skulle tvinge til at opgive fortet, ville dette ikke blive tilbudt nogen anden nation end den hollandske. Det var hensigten at sende Jørgen Hansen til København for at forklare kongen sagernes stilling, og man anmodede om, at han maatte faa lejlighed med et hollandsk skib.

Dette svar – undertegnet af Povl Hansen Korsør, Jørgen Hansen og Joan Barrick – tilfredsstillede hollænderne, der erklærede nu at have faaet, hvad de havde tilsigtet (og stadig tilsigtede), nemlig at ingen anden magt end Danmark eller Holland kom i besiddelse af Tranquebar. – Dermed synes forhandlingerne at være endt. Danskerne fik lov at beholde fæstningen, fordi hollænderne, saalænge danskerne var i stand til at holde den, ikke havde nogen reel interesse i overtagelsen.

I Danmark havde man nu ikke ganske glemt Tranquebar. Povl Klingenberg sendte i 1654 en instruktion derned. Heri hedder det, at kongen vel forstaar mangelen paa skibe og folk, men danskerne i Tranquebar skal dog handle saa meget som muligt og holde fæstningen i god stand. De skal betale naiken i tide. Med bengalerne maa der sluttes fred, hvis der kan opnaas erstatning. Iøvrigt skal der arbejdes paa kongens bedste, og varer samles ind til en god returladning. Endelig meddeles det, at man gennem forhandlinger med Spanien har faaet udvirket, at de fangne mænd i Manila skal frigives med samt deres skib og gods.

Om denne instruks overhovedet naaede Tranquebar, er tvivlsomt nok; men selv i saa tilfælde har den næppe bevirket større ændringer i sagernes tilstand. Dog, een ændring skete der, den nemlig at en ny mand kom til styret i Tranquebar.

Hermed gik det saaledes til, at da den sidste danske officer i Tranquebar, Povl Hansen Korsør, døde den 7. februar 1655, valgte besætningen til hans efterfølger Eskild Andersen Kongsbakke. Han var i 1643 kommet som menig til Tranquebar med „Christianshavn" og efterhaanden avanceret til kvartermester paa Dansborg. Fra aaret 1669 foreligger der et brev fra Kongsbakke, hvori han om sig selv og sit virke giver følgende oplysninger:

Han har (i 1669) været i Tranquebar i 26 aar, deraf de 14 som kommandant; han er nu eneste overlevende af de danskere, han ankom med. Helt alene har han maattet udstaa stor møje i kongens tjeneste og har forholdt sig, som det var alle hollændere, englændere og portugisere vel bekendt. Da han blev kommandant, forefandtes kun et gammelt ubrugeligt skib, og dette lod han straks udbedre. Han har brugt mere end 11.000 pardou til forbedringer paa Dansborg og har fremskaffet saavel officerer og soldater som fornødenheder. Stadige stridigheder har han haft med naiken; krige og belejringer har han udholdt uden anden bistand end den, han fik af portugisere indere og kristne. Han har forsvaret Tranquebar med kraft og mod, tjent kongen med kærlighed og troskab uden tanke paa sig selv. Hvert eller hvertandet aar har han udsendt skibe for at øge fæstningens formue, saa han nu raader over 19.000 pardou i guld- og sølvpenge. Han har forsynet skibene med nødvendighedsartikler og med mere end 14 kanoner, som han har ladet støbe i Cambaja; fremdeles ladet udføre andre arbejder, hvis resultater kan ses i magasinerne og i tøjhuset, og hvis værdi kan anslaas til 25.000 pardou.

Hvad vi fra andre kilder ved om Eskild Andersen, bekræfter stort set disse hans breves mange gode opgivelser. Uden nogen tvivl har han været en virksom og dygtig mand. Fra hans første regeringsaar ved vi nu saa godt som ingenting, da de fleste af hans rapporter hjem er gaaet tabt. I et bevaret brev

Bøfler ved Uppanarfloden

fra 1660 findes mest henvisninger til andre breve; dog ogsaa den meddelelse, at danskerne nu er i besiddelse af en jagt ved navn „Fredericus".

I 1660erne faar Eskild Andersen aabenbart sin bedste tid. Han førte stadig krig mod bengalerne, og sidst i 1660 eller først i 1661 lykkedes det ham at tage en prise, hvis værdi af hollænderne ansloges til 70–80.000 pardou. Som ofte før beklagede bengalerne sig til de hollandske og opfordrede dem til at gribe ind mod danskerne. Men heraf blev der intet. Hollænderne saa nemlig med sympati paa Eskild Andersen og var ham direkte taknemlig, fordi han i en vanskelig situation havde hjulpet dem i Negapatam med fødevarer, sandsynligvis under en hungersnød. Rygtet om danskernes bengalske kup var ogsaa naaet til Tanjore, og naiken var ikke sen til at forberede en ny pengeafpresningsaktion. Men Eskild Andersen var uforknyt og rustede sig til belejringen ved at antage sorte soldater. Hvad udfaldet blev, ved vi ikke, men naikens taktik faar vi i hvert fald klart indblik i: det var paa ingen maade hans agt at fordrive danskerne fra Tranquebar og derved faa hollænderne i stedet; hvad det gjaldt om, var blot at nytte hver given lejlighed til at udpresse penge.

Et faktum var det imidlertid, at de danske kaperier i Bengalen nu som før førte til vanskeligheder for hollænderne. Deres guvernør rettede omsider henstilling om at undlade gennem disse kapertogter at volde hollænderne bryderier, men hertil svarede Eskild Andersen, at han var sin konge skyldig at bekrige bengalerne mest muligt, og det ville han fortsætte med. Resultatet blev, at hollænderne tilbagekaldte den styrmand med 5 matroser, de havde laant ham. Men i juli 1661 finder vi Eskild Andersen paa ufortrødent kryds med bengalerne, og i 1662 fortsattes den bengalske krig for fuld kraft. Englænderne beretter herom, at de danske tager bengalernes skibe overalt, hvor de kan komme af sted med det, og at Eskild Andersen hverver engelske matroser, – hvilket englænderne befrygter skal skaffe dem vanskeligheder i Bengalen.

Iøvrigt har vi kun spredte efterretninger. I høsten 1661 kom to danske skibe til Japara med tekstilvarer; de nægtede at betale told, hvorfor de kom i klammeri med indbyggerne. Nok saa interessant er det, at en handelsrejse til Macassar med „Fredericus" i 1664 gav godt udbytte; den bragte en stor ladning klæde og købte i stedet bl. a. sandeltræ og arrak. Hollænderne anslog den danske omsætning i Macassar til 50.000 gylden.

Der var altsaa fremgang i Tranquebar, takket være den kække, initiativrige Eskild Andersen. Men det maa erindres, at hvad der saaledes udrettedes, alligevel kun var for smaating at regne sammenlignet med andre nationers handel. Vi faar et nøgternt begreb om proportionerne ved at læse, hvad en hollandsk memorial fra 1666 bemærker: at der nu i Tranquebar staar en konstabel for styret; at danskerne mangler kapital og derfor kun har ringe handel; at kun et enkelt dansk skib er i fart langs kysten.

Og naiken genoptog sine udpresningsforsøg. Han belejrede aarlig Tranquebar, hedder det. Som modtræk sluttede Eskild Andersen forbund med en lokal fyrste, rammanaiken, der sendte soldater til hjælp. Dette hjalp vel noget, men ikke desto mindre maatte Eskild Andersen i 1667 eller aaret derefter betale naiken den sum af 8000 pardou.

Omsider var Eskild Andersen, som han selv skriver det i brevet af 1669, eneste dansker i Tranquebar. Intet under, om han var ved at køre træt. Det lykkedes ham at formaa en hollænder fra Negapatam, Gert van Hagen, til at rejse til Danmark for at fortælle om tingenes tilstand i den danske koloni. Han naaede København i 1668. Om det nu skyldes denne hollænders beretning eller ej, vist er det, at der nu endelig efter 29 aars forløb atter udrustedes et skib fra Danmark til Tranquebar.

Eskild Andersen Kongsbakke førte da ikke sin kamp for Tranquebar forgæves. Byen og fæstningen bevaredes paa danskernes hænder, og da der nu dannedes et nyt kompagni, høstede dette den uvurderlige fordel fra første færd at have fast fod i Indien.

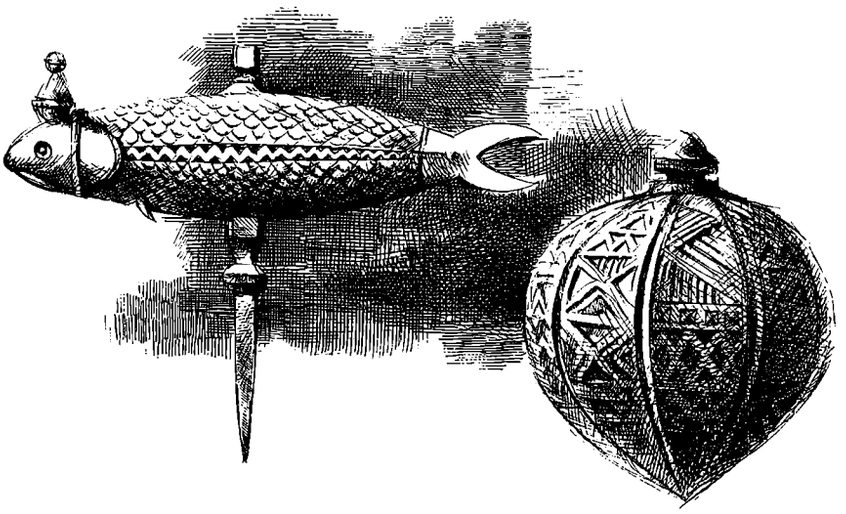

Udskaarne tobaksdaaser, den til venstre indrettet til at stikke i turbanen

DET NYE KOMPAGNI 1668–1687

I slutningen af 1660erne havde Danmark endelig saa vidt forvundet de lammelser, Karl Gustav-krigene havde tilføjet, at nyt initiativ kunne vises paa en række erhvervsmæssige omraader. Blandt dette nye var ogsaa beslutningen om at genoptage handelen paa Ostindien.

Det gamle kompagni var borte og tiden til at danne et nyt endnu ikke inde. Staten stillede derfor skibet „Færø" til disposition, og Povl Klingenberg paatog sig sammen med Cort Adeler, den berømte admiral, befragtningen. „Færø" var et af kronens krigsskibe. Det synes at have haft en besætning paa 150–200 mand (eftersom der nemlig til mandskabet anskaffedes 225 par sko, 600 skjorter og 120 engelske hatte, og da sidstnævnte rimeligvis kun har været brugt af de menige matroser). Ladningen bestod for en væsentlig del af bly og jern; desuden medførtes, bestemt for de indfødte fyrster, en mængde foræringer, heriblandt kongens og dronningens portrætter, som man sagtens regnede med ville være en smuk prydelse paa en indisk fyrstes væg. Selve den skibsmæssige udrustning af „Færø" kostede 14.779 rd. Ekspeditionens fører blev Cort Adelers søn, Sivert Adeler.

„Færø" skulle egentlig udrustes for paa statens vegne at bringe folk og penge til Tranquebar; men ogsaa privatfolk kunne, naar de i fragtpenge indbetalte 50 rd pr læst gods, sende varer eller penge med og saa i Tranquebar lade indkøbe indiske sager til gengæld. Vilkaarene var iøvrigt fastsat saaledes, at Klingenberg og Adeler kunne lade skibet sejle, hvorhen de ville i det ostindiske omraade, og hverken de eller deres arvinger skulle, om det gik godt eller ilde, molesteres af den grund.

Med „Færø" skulle følge Henrik Eggers, som under 18. september 1668 var blevet udnævnt til vicekommandant i Tranquebar. En instruks for denne Eggers fortæller, hvilken politik man fra Danmark agtede at fastlægge for fremtiden i Indien.

Ifølge denne instruks skal Eskild Andersen, om han ellers er i live, stadig sidde inde med overkommandoen. Iøvrigt skal den gamle forfatning genindføres og et sekret raad træffe alle vigtige afgørelser. Eggers faar ordre til at hjælpe Sivert Adeler med handelen, enten nu denne tager til Bantam, Bengalen eller vestkysten. Han skal sende Tranquebars gamle bøger og regnskaber hjem og paabegynde nye. Eftersom der nu anbringes mange danskere i Tranquebar, maa en del af de fremmede afskediges. Byens indbyggere skal tages i ed, Dansborg sættes i god stand. Stridighederne med naiken af Tanjore skal bilægges og om nødvendigt ny traktat sluttes. Med hensyn til Bengalen skal det overvejes, om den 30-aarige krig skal tilendebringes; fred maa dog kun sluttes paa vilkaar af, at bengalerne indfrier alle retmæssige danske krav. Hvad gælden i Masulipatam angaar, skal Roland Crappes vedgaas, Behrent Pessarts derimod ikke. Iøvrigt bør der holdes god fred med alle nationer, navnlig den hollandske og den engelske. Skulle situationen være den, at Tranquebar ved Eggers' ankomst var faldet i en fremmed nations haand, skal han over for kommandanten kræve at blive stedets herre, og kan dette ikke ske fredeligt, maa pladsen tages med magt. Er heller ikke dette muligt, skal Eggers før sin afrejse nedlægge og højlydt udtale sin bestemte protest.

Den 20. oktober 1668 sejlede saa „Færø" fra København. Den 31. maj 1669 ankrede det op for Tranquebar. Her fandt det Danebrog endnu vajende over Dansborg.

Da saaledes Tranquebar var undsat, gik „Færø" til Bantam for at slutte traktat med den derværende konge. Her fik fartøjet fuld ladning og sejlede saa direkte hjem. I september 1670 naaedes København. Den næsten 2-aarige rejse var gaaet glat – 36 af mandskabet var døde undervejs, men det blev regnet for et beskedent tab – og der blev smukt udbytte til dem, der havde sendt varer med. Anders Bording fejrede hjemkomsten med et poem, hvori det hedder:

I langsom tid og aar laa Dansborg ubesejlet
udi Ostindien, dog dertil tit blev bejlet
af andre rigers folk, men hin sin ejermand
dog stedse trofast blev, som nu befindes kan.

Mens „Færø" var i Indien, arbejdede man hjemme i Danmark paa at oprette et nyt ostindisk kompagni. „Færøs" succes fejede nu alle betænkeligheder til side, og i efteraaret 1670 var kompagniet en kendsgerning. Den 28. september fik det sin første oktroy.

Hvem der med opmærksomhed fulgte denne udvikling, var den hollandske gesandt le Maire. Hollænderne ønskede ikke noget nyt dansk kompagni; hvor ubetydeligt dette end faldt ud, ville det dog altid blive en konkurrent. Den 24. januar 1671 rapporterer le Maire hjem, at kompagniet er stiftet. Man har udspredt rygter, siger han, om hvor store fordele den sidste rejse har givet, og at man straks kan sælge aktierne i det ny kompagni med 50 % fortjeneste. Alligevel mener han ikke, mange vil gaa med, da jo det forrige gav saa store tab. En uge senere skriver han, at kongen for at stimulere aktietegningen selv har tegnet sig for 10.000 rd, dronningen for 5000, enkedronningen for 4000, prins Jørgen for 3000. Kongen befalede embedsmænd og formuende undersaatter at købe aktier.

Oktroyen gav det nye kompagni ret til at slutte traktater og føre krig mod indfødte fyrster, hvis det blev angrebet. Kongen forbeholdt sig selv Dansborg, der dog skulle støtte kompagniet. Hverken kommandanten eller soldaterne maatte drive selvstændig handel. Kompagniet fik pligt til at underholde Dansborgs besætning, der skulle bestaa af mindst 200 mand „sorte og hvide". Til gengæld skulle det have raadighed over de varer og forraad, der befandtes i og ved Dansborg. Tillige fik kompagniet indtægten af Tranquebar mod til gengæld at betale afgiften til naiken.

I de første 6 aar maatte kompagniet, mod at betale en fragt paa 100 rd pr læst à 4000 pund, laane to af kronens skibe, der skulle være forsynet med folk, proviant og krigsudstyr. Varer til udrustningerne skulle være toldfri. Af det hjemkommende gods skulle svares 1 % af det der blev i Danmark, $2^1/_2$ % af hvad der førtes til fremmede lande. Kompagniet skulle have sin egen ret; det kunne dømme egne betjente i alle forhold, der angik det selv, og dommene kunne kun appelleres til højesteret.

Enhver, som ville, kunne blive participant i kompagniet; mindste indskud var 100 rd. Participanterne valgte direktørerne, der selv skulle være participanter og have indskudt mindst 2000 rd. Fire participanter, to adelige og to borgerlige, udnævnt af direktørerne, skulle have fri adgang til bøger, skibe og pakhuse samt til konferencer med direktørerne, naar saadanne fandtes nødvendige. De første tre aar skulle direktørerne være ulønnede. Et krav fra $^2/_3$ af participanterne kunne foranledige direktørskifte. Folk med mere end 1000 rd i aktier kaldtes hovedparticipanter. Hverken disse eller direktørerne maatte være leverandører til kompagniet.

Saaledes bød oktroyen gunstige kaar og lovede stor hjælp fra staten. Kronens to skibe maatte nødvendigvis i høj grad fremme besejlingsmulighederne. Afgifterne, der skulle ydes, var beskedne, og det eneste større krav var faktisk den 200 mands besætning paa Dansborg. Hensigten med denne garnison var øjensynlig at holde naiken i respekt. Hvad participanterne angik var de, takket være retten til at an- og afsætte direktørerne, gunstigere stillet end i det gamle kompagni.

Det nye kompagnis første direktører blev: Cort Adeler, Jens Juel, Povl Klingenberg, Thomas Finke, Peder Pedersen Lerche og Albrekt Hein. Aktiekapitalen naaede i første omgang 162.800 rd.

En senere fortegnelse viser, hvor meget kronen gav kompagniet i Tranquebar. Den 1. august 1671 overlod kongen kompagniet kontanter skibe ammunition etc. paa Dansborg og ved Tranquebar for 70.660 pardou; aaret efter fik kompagniet yderligere raadighed over fartøjet „Havhesten" til 6000 pardou, en bengalsk jagt til 2000 pardou samt en del andre summer. Ialt fik kompagniet af kongen værdier til 95.000 pardou.

Mens dette nye kompagni var under dannelse i København, blev der arbejdet energisk i Tranquebar. Henrik Eggers sluttede hurtigt forlig med naiken af Tanjore, der sagtens indsaa, at chancerne for at presse penge af Tranquebar indtil videre var minimale. Den gamle traktat blev fornyet, og naiken afstod som et plaster paa de saar, han i tidens løb havde tilføjet Tranquebar, de tre landsbyer Poreiar, Tillali og Erikutancheri til kompagniet. I anledning af denne afstaaelse udarbejdedes der en jordebog over de Tranquebar tilhørende landsbyer. Her nævnes ialt 44 landsbyer og fiskerlejer, der tilsammen i afgifter svarede 9867 cotti $28^3/_4$ marchal ris (nelle) og 370 cotti $10^1/_2$ marchal nelliker. Dertil ydede landsbyerne illipefrugt, der brugtes til olieudvinding.

Som før nævnt havde „Færø" oprettet den gamle forbindelse med Bantam; nu genoptoges ogsaa kontakten med Atchin, og en traktat sluttedes med Porto-Novo, der for al fremtid gav danskerne toldbegunstigelser. Ogsaa forholdet til Bengalen søgte man at ordne, men her mentes dog stærke trusler og i det hele taget en kraftig holdning at være det bedste middel til at skabe fredelige forhold. Derfor sendtes „Havhesten", der var kommet til Tranquebar 1669, nu til Bengalen for at „gøre flid for at formaa fjenden til fred ved at gøre dem al mulig afbræk".

Men Henrik Eggers fik ikke lejlighed til fortsat at udfolde sin energi. Allerede 1672 blev han kaldt hjem for at aflægge regnskab. Hovedaarsag hertil var uden tvivl hans uoverensstemmelser med Eskild Andersen. Denne gamle veteran, igennem lange tider Tranquebars enevældige hersker, kunne ikke finde sig i at faa sin magt indskrænket, og Eggers paa sin side havde ikke megen respekt for den sikkert noget plumpe forhenværende konstabel. Allerede i 1669 sendte Eskild Andersen en klage til Danmark over Eggers. Han skriver heri, at efter kongens ordre maatte intet foretages uden hans, Eggers' og raadets samtykke; saadan var det da ogsaa gaaet, saalænge Sivert Adeler var i Tranquebar, men efter Adelers afrejse havde man ikke agtet paa Eskild Andersen. I købmand Brun havde Eggers faaet en ny raadgiver, ved hvis hjælp alting blev ordnet. De to tilsammen havde bragt det ganske land i forvirring. Eggers havde drevet spot med Eskild Andersen, ja offentligt forhaanet hans kone. Dette var altsaa, slutter Eskild Andersen bittert, den ære han fik for 5 aars tjeneste i Europa og 30 aars i Indien.

Et nærmere eftersyn viste dog, at hverken Eskild Andersen eller hans kone havde undladt at give Eggers svar paa tiltale. Det paatænktes endogsaa at skride ind mod konen for hendes grove mund mod Eggers, men dette opgav man dog i betragtning af Eskild Andersens fortjenester. Striden udartede imidlertid til optøjer og tumulter. I København besluttede man da at nedsætte en kommission til at dømme mellem kommandanten og vicekommandanten i Tranquebar, „da der er stridigheder mellem dem". Denne kommissions undersøgelser faldt ikke ud til Eggers' fordel. Som ovenfor sagt fik han i 1672 ordre til at komme hjem for at redegøre nærmere.

Eggers søgte at forsvare sig ved at henvise til alt det arbejde, han havde udrettet i Tranquebar. I løbet af to aar havde han øget kompagniets kapital med 44.000 pardou, saa den nu var paa 76.000. Han havde fra naiken taget et land eller grevskab, der paa et aar havde indbragt 5000 pardou, og som ville kunne indbringe 20.000, naar det kom i god gænge. For at formilde kongen tilsendte han ham et dyr, der paa malabarsk kaldtes en alengen. Det var, erklærer han, et yderst sjældent dyr, der kunne

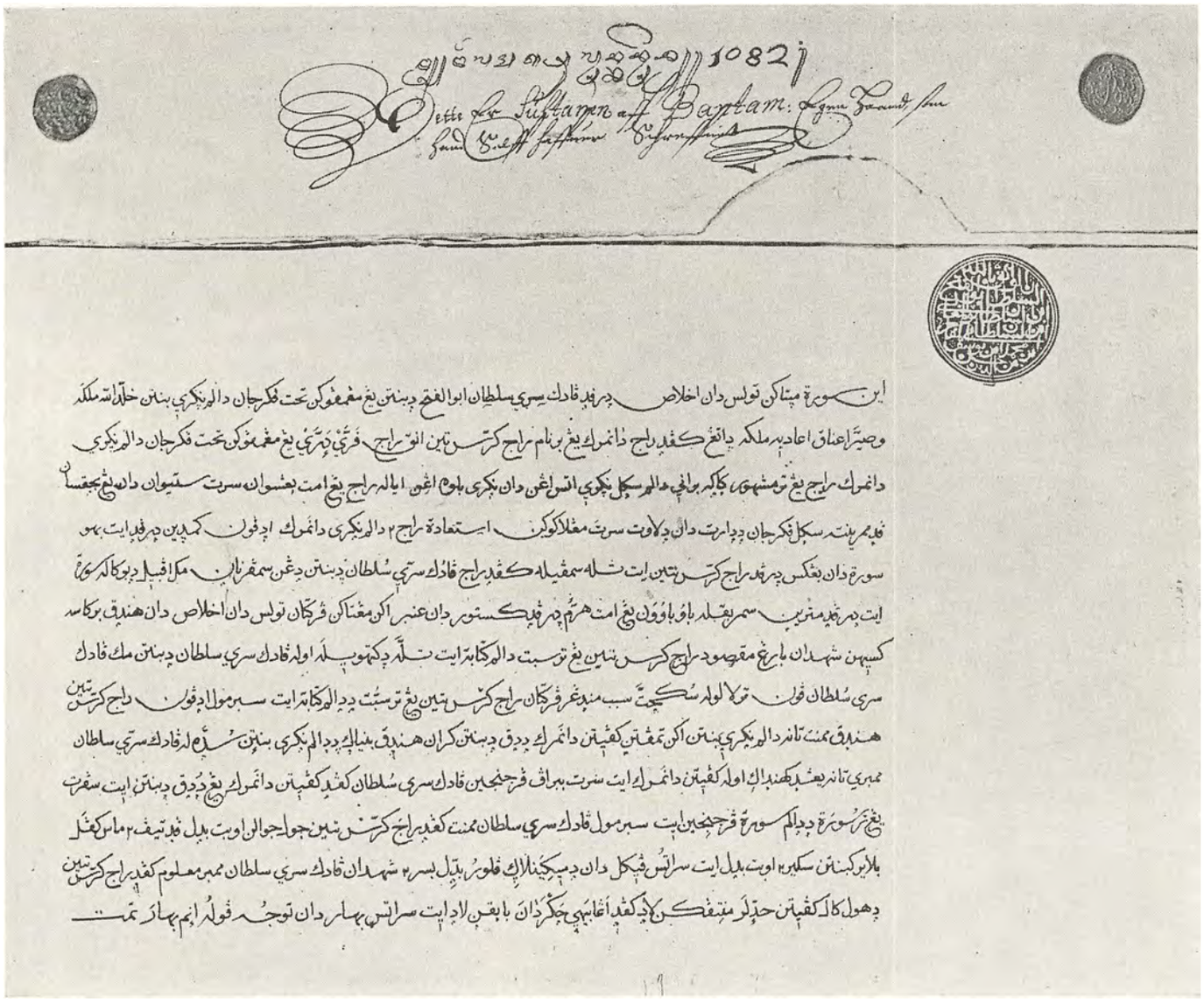

Brev fra sultanen af Bantam til Christian V, modtaget 12/8 1672. Overskriften beretter, at brevet er skrevet med sultanens egen haand. Det lyder i oversættelse: „Sultanen af Bantam tilbyder hans kgl. majestæt megen lykke i sin nye regering og takker hs. kgl. majestæt fordi han har besøgt ham med hans skrivelse, og lader ham ogsaa vide, at jeg har gjort en kontrakt med hans folk. Den venskab, som hans fader har haft med mig, forhaaber jeg endnu skal forblive mellem mig og hs. kgl. majestæt. Den peber, som kaptajn Adeler har efterladt, har jeg ladet levere til kaptajn Christian Bielke. Hs. majestæt gør vel og forgætter ej, naar som hs. majestæts skibe her til Bantam ankommer, at de maatte føre noget godt krudt med dem for betaling, saa ogsaa maatte føres en del kugler af adskillig slags fra 18 pund – ogsaa mindre. At sendes noget tovværk til et skibs udredning af 200 læster." – Brevet giver en forestilling om form og tone i de skrivelser, man i Tranquebar modtog fra de mange indfødte fyrster. De eksotiske sultaner betragtede den enevældige danske konge som en jævnbyrdig omend fjern kollega

dræbe en elefant og „kunne ikke med en musket skydes igennem". Sandsynligvis har dette kraftfulde og tykhudede dyr været et næsehorn.

Men Eggers' skæbne var, trods dyret, beseglet. Han blev afsat og arresteret. Snart efter mente dog direktionen, at der var gaaet for haardt frem. Den giver i 1673 befaling til løsladelse og tilgiver den skade, der kan være forvoldt. Efter frigivelsen var det Eggers' hensigt at rejse hjem gennem Persien, men han døde 1674 i Masulipatam.

I 1672 havde Sivert Adeler faaet bestalling som kommandant paa Tranquebar, men han ankom først to aar senere, og kort efter døde Eskild Andersen.

Da kompagniet var stiftet, blev sejladsen paa Tranquebar regelmæssig. Efter „Færø" 1668 og „Havhesten" (ofte kaldet „Zeeparten") 1669 udrustedes i 1670 „Mageløs" og „Christianshavn", i 1671

„Fortuna", i 1672 „Mageløs" (paa en ny rejse) og „Oldenburg", 1673 „Haabet", 1674 „Mageløs" og „Fortuna". Nyt liv paa de gamle ruter!

Samtidig begynder atter danske skibe at optræde hyppigt i Dagh-register. De handler paa Bantam, Japara og Malacca. Varerne var de samme som før. Danskerne førte tekstiler til Sundaøerne og købte til gengæld her krydderier og sukker. Fra Bantam meddeles 1671, at hollænderne havde svært ved at faa fat i sukker som følge af danskernes graadighed.

I disse aar forliste ingen af de store danske skibe, og alene dette var nok til at give handelen succes. Men stadig kunne rejserne være langvarige og koste mange menneskeliv. Som eksempel kan nævnes „Oldenburgs" færd i 1672–75. Dette fartøj mistede i 1672 paa sin udrejse 36 mand som følge af skørbug, og i Bantam, hvor det indtog ladning, døde 38 mand. Kort efter skibets afgang fra Bantam 7. november 1673 strandede det ved Java men kunne dog reddes, efter at det meste af godset var kastet overbord. Efter reparation og ny ladning begav „Oldenburg" sig 14. februar 1674 atter paa hjemfærd, men svære storme sinkede farten, saa skibet maatte ligge først en tid lang (juni–december 1674) ved Mauritius, derefter ved Kap. Siden laa det i vindstille under ækvator og kom saa ind i Sargassohavet, den del af Atlanterhavet som ligger mellem den 20. og 35. nordlige breddegrad.

Nord for dette hav blæser vestenvindsdriften, mod syd passaten, men i Sargassohavet selv hersker ofte vindstille og strømningerne er kun svage; store dele er fyldt med drivende masser af sargassumtang, deraf navnet. Tangen hæmmede sejlskibenes sejlads; kom datidens fartøjer ind i et saadant vindstille strømløst omraade, kunne de blive tvunget at ligge i uger og maaneder, før en vind blæste op og friede dem af fangenskabet. De lange ophold tærede paa ja simpelthen forbrugte forraadene af vand og føde. Savn nød og sygdom var knyttet til Sargassohavets navn, sømændene frygtede det, beretninger opstod om skibe, som var blevet i havet til hele besætningen var uddød.

Her i Sargassohavet gik det da kun langsomt frem for „Oldenburg". Sygdomme tog fat igen, og mange døde. I juni 1675 var kun 12 mand paa benene af oprindeligt 300. Omsider naaede da fartøjet ind til Færøerne, hvor det fik frisk mandskab, og 11. august ankrede det op ved Københavns red, 21 maaneder efter at det første gang havde forladt Bantam for hjemgaaende.

Kompagniets direktører, der forlængst havde anset „Oldenburg" for tabt, modtog nu skibet med stor begejstring. Selve kong Christian V kom ombord og udtalte sin glæde over hjemkomsten.

Denne „Oldenburgs" rejse viste med tydelighed, at sejladsen paa Indien stadig var et chancespil med ligesaa stor udsigt til tab som til gevinst. Og for sømændene var disse ture et spørgsmaal om liv og død. Hver rejse krævede som omkostning en vis del af besætningen, og var omstændighederne uheldige, kom kun de færreste hjem. Saaledes fortælles det, at „Oldenburg" ved Kap mødte et hollandsk skib, der i fem maaneder havde ligget under ækvator i vindstille; af den oprindelige 150 mands besætning var kun 20 i live, og en kahytsdreng havde maatte føre skibet til Kap.

Om Sivert Adeler er at melde, at han for at holde handelen i gang udfoldede stor energi. Med flere og flere fyrster knyttede han forbindelser. Ogsaa med Bengalen lykkedes det at faa overenskomst. Ganske vist mødte danskerne her med en regning paa over 400.000 rd for de tab, der var lidt ved „Nattergalens", „Jupiters" og „St. Jacobs" strandinger, men bengalerne stillede modkrav for de mere end 30 skibe, danskerne havde erobret. Man enedes da i 1674 om, at kravene skulle ophæve hinanden, og danskerne fik herefter ret til at handle toldfrit i Pipely og Balasore samt til at opføre en ny loge. To aar senere blev disse rettigheder en del udvidet; der maatte nu anlægges loger ved Hughli og Ganges, og der kunne handles frit begge steder.

De gamle planer om handel paa Kina og Japan dukkede nu atter frem, og Adeler traf forberedelser til at realisere dem. I 1674 sendtes „Fortuna" afsted mod de fjerne maal. Der er i kopi bevaret de

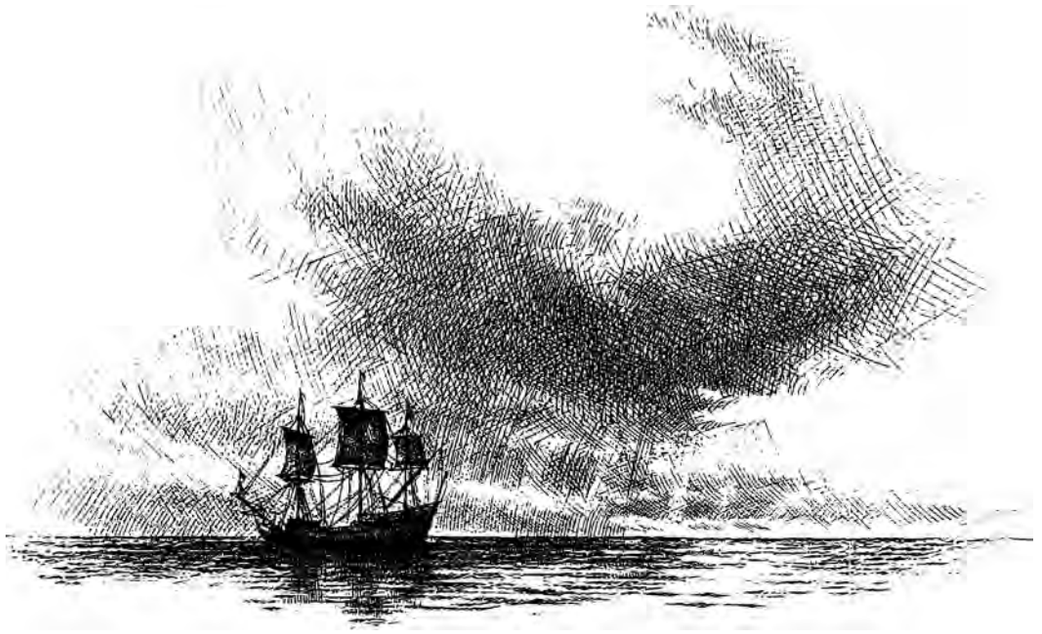

introduktionsskrivelser, skibene skulle have med til Kina, Japan og Tonking i Bagindien. Disse breve har samme indhold, kun adresse og titulatur skifter. Kinabrevet er stilet til: „Hans Herlighed, den stormægtige kejsers og konges af store Tartariet over det højtberømte rige Kina hans viceroi." Det indledes som følger: „Som det store og berømmelige navn, hans majestæt kongen af store Tartariet og det højtberømte rige Kina ved sine høje dyder samt høj-priselige ikke mindre lykkelige end retfærdige regering sig over al verden har indlagt, er saa vidt udbredt, at man endog udi yderste Europas hjørner og udi vores nordiske riger og lande derom noksom ved at sige. Saa har vi af saadan hans majestæts højlovlige rygte fattet en saa svar attraa og begærlighed med hans majestæt i kundskab, venskab og forbund at indtræde." Og der fortsættes, at det ville være godt, om de to riger kunne slutte venskab. Men da de nu engang ligger saa fjernt fra hinanden, vil det bedste middel til at pleje venskabet være at omgaas i skibsfart og handel. Da Danmark har en koloni i Ostindien, har den danske konge befalet at sende et skib fra nævnte koloni, eller fra det danske kontor i Bantam, til Kina for her at fremføre forsikringer om den danske konges velmenende venskab med kejseren „og tillige af Eders Herlighed erlange tilladelse med undersaatterne der nogen handel og købmandsskab begynde og iværkstille". Der bedes om, at kejseren vil beskytte de danske undersaatter, „saa de med ro og i sikkerhed deres ringe handel og negotie kan drive og efter forrettet ærinde deres hjemrejse ubehindret fortsætte". Der loves endvidere, at danskerne skal sende kejseren nogle af deres landes rarieteter som gave. Paa kopien bemærkes, at alle kongelige navne og titler i originalen blev skrevet med forgyldt skrift.

Det lykkedes faktisk nogle danske skibe at naa frem til Kina, og det forlyder, at der endda blev oprettet en dansk loge. Forbindelsen synes at være opretholdt ned til 1678.

Samtidig handlede man ivrigt i Arabien. 1674 sendtes „Christianshavn" til Mokka med en ladning af jern bly kobber klæde lærred peber sukker etc. Rejsen gav en fortjeneste paa 6000 pardou. Det følgende aar var „Christianshavn" igen i Mokka, og 1676 sejlede „Havhesten" derhen. Der blev oprettet en loge, men dens besætning kom i stridigheder med befolkningen. Handelen paa Arabien fandt sin afslutning i aaret 1681.

Dagh-register fortæller om livlig dansk handelsvirksomhed i Bantam. Dog ser det ud til, at denne handel hæmmedes noget af „Oldenburgs" uheld. Vistnok var det dette fartøjs ekstraladning, der i Bantam skaffede kompagniet en gæld paa 12.000 realer. I april 1675 erklærer hollænderne, at danskerne, englænderne og morerne vil oversvømme hele Javas kyst med klæde.

Aaret 1675 betegner imidlertid kulminationen. Straks næste aar var der stærk konkurrence paa klædemarkedet i Bantam. Hollænderne indrømmer nok at være skadet slemt gennem den danske konkurrence, men sidst paa aaret er markedet overfyldt, saa de danske skibe maa søge til Japara for der at afsætte deres klædeladninger. For aaret 1677 maa decideret nedgang noteres. Hollænderne siger nu, at de danske sidder i Tranquebar med kun ringe handel, hvad tydeligt fremgaar af, at de endnu ikke har formaaet at sende noget skib til Danmark.

En af aarsagerne til, at det nu gik tilbage, var den, at den skaanske krig var brudt ud hjemme. Herved slugtes Danmarks likvide kapitaler. Indrømmes maa det dog, at man hjemmefra trods dette anstrengte sig for at vedligeholde forbindelsen med Tranquebar, men her blev det afgørende, at en række uheld indtraf, uheld just af den art, som kompagniet i sine første aar var saa heldig at forskaanes for. Nu gik lykken os imod. „Oldenburg", der i 1676 sendtes ud paa sin anden rejse, strandede allerede ved Anholt, hvor saavel ladning som størstedelen af besætningen gik tabt. Aaret efter sendtes „Phønix" af sted, men opbragtes af hollænderne ved Kap; det blev dog givet fri og naaede Tranquebar. I 1678 udrustedes og afsendtes „Haabet" men kun for at møde sin skæbne ved Læsø. Et tredie fartøj „Dansborg" klarede ganske vist de to farlige Kattegatsøer, men strandede 1680 ved Færøerne.

I Tranquebar selv søgte man at holde handelen i live ved hjælp af „Havhesten", „Christianshavn" og „Fortuna". Senere fik man „Phønix" til raadighed. Men snart gjorde kapitalmangelen sig kraftigt gældende. Gælden til kongen i Bantam voksede til 20.000 rd, og af dette beløb maatte svares høje renter. Hertil kom at klædehandelen i Atchin foraaret 1681 gav ret betydelige tab, men det var dog lykkedes at sende „Phønix" hjem med en ladning.

Disse mange uheld til trods blev imidlertid det nye kompagni ikke samme bedrøvelige affære for participanterne som det gamle. De fik i aarene 1673–1680 udbetalt i udbytte ialt 48.840 rd. Vistnok er de fleste af disse penge udbetalt i de fire første aar.

Da nu tabene ved de mange forlis havde slugt kompagniets kapital, maatte participanterne i 1681 præstere en ny indbetaling paa 12 % af grundsummen, hvorved aktiekapitalen udvidedes til 183.763 rd. Herefter lykkedes det at udruste to skibe – „Phønix" og „Den flyvende Ulv" – hvormed fulgte Axel Juel, der havde faaet bestalling som kommandant paa Tranquebar.

Axel Juel var født paa Nørre Vosborg 1655 som søn af Claus Eriksen Juel. Statsmanden Jens Juel og søhelten Niels Juel var hans farbrødre. Sandsynligvis var han med paa „Oldenburgs" lange rejse 1672–75, og i den skaanske krig blev han kaptajn i flaaden. Hans mægtige og indflydelsesrige farbrødre, der begge var direktører i Ostindisk kompagni, fik ham i 1681 udnævnt til kommandant paa Dansborg. Da Sivert Adeler kort efter hans ankomst rejste hjem – han døde paa hjemrejsen ved Kap – blev Axel Juel guvernør over hele kolonien. Han kom nu i 1682 til en koloni i absolut tilbagegang. Kort tid forinden havde danskerne mistet logerne i Bantam, efter sigende som følge af intriger fra hollænderne, som da var i krig med Bantam. Vist er det, at baade logen og handelen paa Bantam gik uigenkaldelig tabt. Danskerne forlangte hos kongen af Bantam 20.000 rd i erstatning for logen og 89.000 for tabet af handelen, men der forlyder intet om, at de fik nogen af delene.

Store opgaver ventede Axel Juel. Men det viste sig snart, at han ikke var dem voksen. Hans bedste succes var en krig med Porto-Novo, hvis handel generedes saa kraftigt, at en fred kunne sluttes paa vilkaar, der bragte kompagniet fordele. Herefter indlod Juel sig i krig med Bengalen uden dog at udrette store ting eller indvinde væsentlige fordele.

Til trods for en ret livlig sejlads drev Tranquebar i disse aar ikke megen virkelig aktiv handel. Som regel nøjedes man med fragtfart for morske købmænds regning. Heraf drog kompagniet ringe eller ingen fordel; men det paastodes, at Axel Juel selv tjente store penge. Han spillede under dække, sagdes

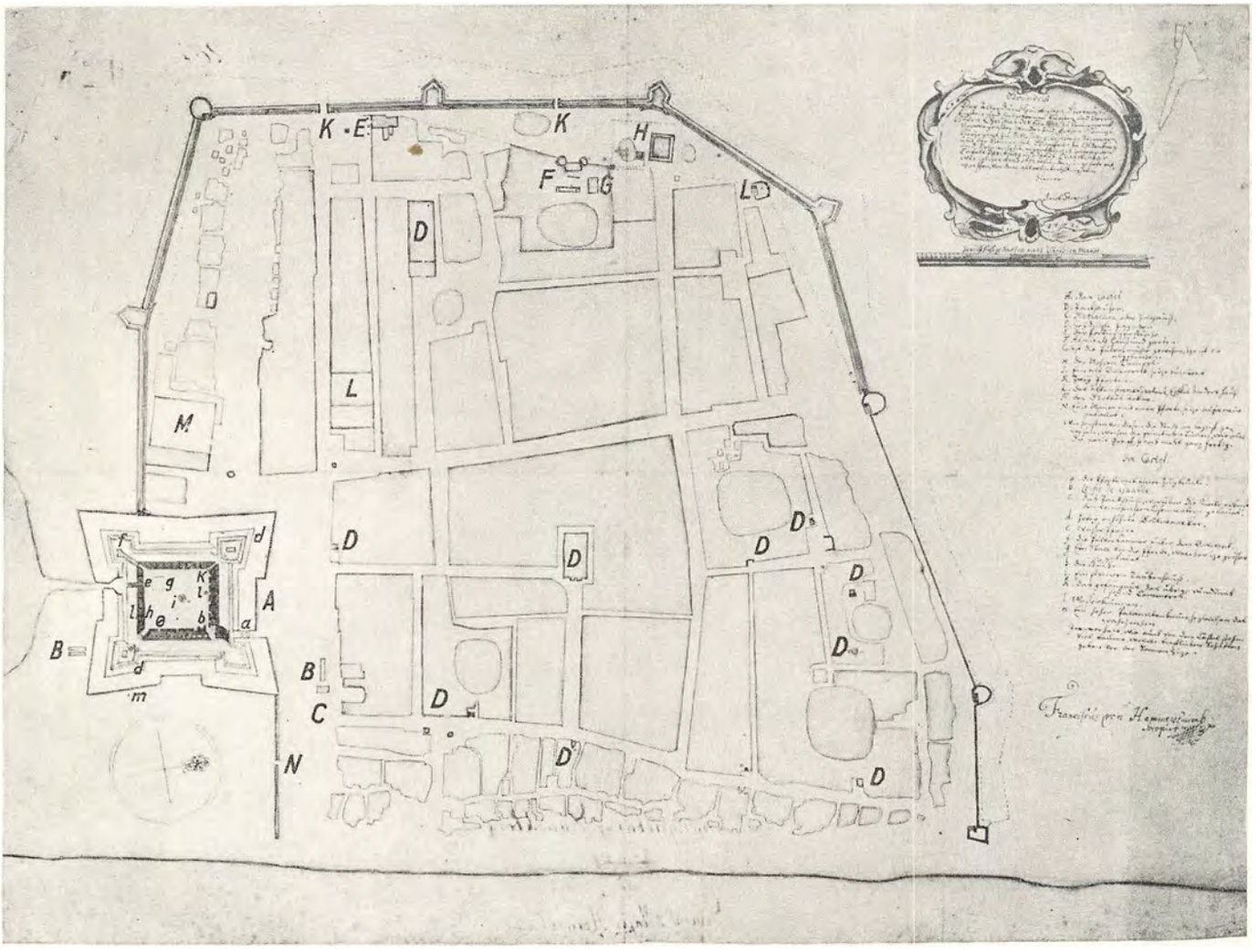

Staden Tranquebar. Grundrids fra 1671.
Bogstaverne i byen angiver følgende: A kastellet Dansborg. – B pakhuse. – C toldhus. – D hedenske pagoder. – E portugisisk kirke. – F admirals hus og have. – G krudtmølle (dog i 1671 nedlagt). – H morisk (muhammedansk) tempel. – I bolværk, i 1671 sammenstyrtet (ikke angivet paa planen). – K to porte. – L den gamle kommandant Eskild Andersens hus. – M guds ager. – N nylig bygget mur med port. – Den punkterede linie antyder en voldgrav under udførelse.
Bogstaverne paa kastellet angiver: a port. – b vagtstue. – c pakhus hvorover kirke og de fornemste logementer er bygget. – d to forhøjede bolværker. – e vandport. – f krudtkammer under bolværket. – g hestestald under udvidelse. – h kirke. – i stenbygget dueslag. – k fængsel med rundt om byggede soldaterkamre. – l brønde. – m højt palamittræ tæt ved vartegnet. – Saavel inde i kastellet som udenfor staar skyggefulde træer

det, med købmændene, saa han enten selv fik en væsentlig del af fragten eller saaledes, at varerne i virkeligheden var hans og købmændene kun forhandlede dem for hans regning. Juel blev senere frikendt for denne anklage, fordi man ikke ville fæste lid til morske købmænds vidnesbyrd; men der er vist ingen tvivl om, at den var rigtig nok.

Ydermere beskyldtes Axel Juel for at have staaet i ledtog med skipperen Rasmus Thomsen, der i 1682 efter forlis med „Christianshavn" i Bengalen og efter køb af en elendig skude med nød og næppe var naaet ind til Tranquebar, – hvor Juel ikke skred ind imod ham. Andre anker gik ud paa, at Axel Juel forsømte bogføringen og lod kompagniets breve ligge uaabnet i aarevis. Videre var man utilfreds med hans privatliv. Juel levede i sus og dus og foretog fornøjelsesrejser i stedet for at passe sine pligter. Som elskerinde holdt han en skippers kone, og hun æredes fremfor alle. Naar hun eksempelvis efter rejse vendte hjem til Tranquebar, blev flaget hejst paa Dansborg og ni skud løsnet. Overhovedet holdt Axel Juel meget af kanonskud. Naar han gik ind eller ud af fæstningens port, skulle der fyres 27 gange med det grove skyts, og ofte lod han skyde med kanoner ved midnatstid.

Med alt dette forsømte Axel Juel, eller ligefrem skadede, kompagniets affærer. Hvad derimod kompagniet næppe tog skade af, var hans udtalelse om, at vintapperknægte og canailler regerede i Danmark,

mens den gamle adel blev sat til side. Og dog skulle disse lige saa skarpe som mindre velovervejede ord siden blive en af de alvorligste klager mod ham.

Disse nævnte forhold vakte utilfredshed hos Axel Juels undergivne, og adskillige klager sendtes hjem til Danmark. Hvad der slog hovedet paa sømmet var dog nok, at Juel i juni 1684 for at rette paa Tranquebars ringe økonomi havde nedsat samtlige lønninger til det halve. Han havde i denne anledning ladet udarbejde en lønningsliste, som viser, hvor mange betjente der dengang var paa Tranquebar, og hvor store lønninger de fik.. Listen omfatter foruden Axel Juel selv følgende:

2 købmænd, 4 indfødte underkøbmænd, 1 bogholder, 2 præster, 6 skippere, 7 styrmænd, 15 assistenter, 70 officerer, underofficerer o. l., 30 baadsmænd, kvartermestre o. l., 37 haandværkere o. l., 81 matroser, 11 „oploppers" (halvbefarne), 17 „pockere" (skibsdrenge), 42 danske eller europæiske soldater, 52 portugisiske soldater, 1290 indfødte soldater. Ialt altsaa henved 1700 personer, der modtog lønning af kompagniet. De samlede lønningsbeløb androg 34.481 rd, en sum det utvivlsomt har været svært at skaffe, eftersom der i 1683 og 84 ikke ankom skibe fra Danmark.

Lønreduktionen førte til en sammensværgelse mellem en række betjente. Hovedmændene var overkøbmand Johan Gilles, skipper Antoni Frantzen samt assistenterne Staller Jensen og Jørgen Skaalby.

I oppositionen mod Axel Juel har sandsynligvis ogsaa den landsforviste digterpræst Jacob Worm, Thomas Kingos stedsøn, arge smæder og modstander, spillet en rolle. Med denne Worm havde Tranquebar, overtaget en ny funktion, nemlig som forvisningssted for politiske forbrydere.

Jacob Worm var født 1642. Allerede som dreng skildres han som „et ypperligt skarpsindigt hoved, men altid tilbøjelig til skeptisering". Han gennemførte sine universitetsstudier med glans, og en glimrende karriere syntes aaben for ham. Men hans lyst til opposition og kritik skar haardt mod datidens enevældige danske samfund, saa meget mere som han med forkærlighed dyrkede kunsten at forme sin kritik i ætsende satirer.

Gang paa gang vovede han at lægge sig ud med samfundets mægtige. Først gik det ud over stedfaderen Thomas Kingo, der blev smædet i den skarpe, vittige kalotvise. Senere rettede han sine hvasse pile mod den almægtige førsteminister Peder Griffenfeld, og efter hans fald mod de uduelige generaler i den skaanske krig og mod kongens nære venner. Her legede visselig Jacob Worm med ilden; men for alvor brændte han først fingrene, da han i den djærve satire „Jeroboams afguderi" angreb selve den enevældige konge, Christian V. Dette kunne ikke tolereres. Majestætsfornærmelse var tidens værste synd. Worm blev anklaget og dømt, dommen lød paa halshugning og partering!

Bønskrifter formildede dog den krænkede majestæt saa meget, at dommen ændredes til forvisning til Tranquebar. Denne skæbne huede imidlertid paa ingen maade den uheldige digter. Han sendte bønskrifter til øst og vest for at opnaa et fredeligt fængsel i Danmark.

Han ikke kræfter har at skue Indiens sol
men tjener bedre til den danske præstestol.
– – –
Jeg heller nøjes vil hos jer med vand og brød,
end med Ostindiens den daglig risengrød.

Men saa stor naade var ikke at faa for den, der havde smædet majestæten. Da „Phønix" i 1681 sejlede til Tranquebar, fulgte Jacob Worm med som fange.

I Tranquebar nød han ret stor frihed. Han færdedes uhindret omkring og sluttede sig nær til Johan Gilles, der søgte at hjælpe ham med at sende breve hjem. Med sin uforanderlige oppositionslyst har han uden tvivl staaet skarpt over for Axel Juel, hvis adfærd maa have virket udfordrende paa folk med hang

til „skeptisering". Han undgik dog at komme i yderligere fortræd ved sammensværgelsen; til gengæld blev der ikke i processen mod Juel taget hensyn til hans vidnesbyrd, „thi som uærlig mand var han ikke i stand til at beskylde nogen".

Hjemme i Danmark blæste dog nu lidt mildere vinde. Om den hjemkomst han haabede paa blev der ganske vist aldrig tale, men i 1685 fik kompagniet tilladelse til at ansætte ham som præst i Tranquebar. Tilladelsen blev imidlertid ikke benyttet, direktionen var ham imod. Endnu i 1691 forsøger man i Tranquebar at faa udnævnelsen igennem, men direktionen svarer kommandanten og det sekrete raad: „Jacob Worm er lige saa nyttig her som der, han faar saa nøjes med den lykke, han med sin onde tunge, ubesindige skrifter og onde hjertelag selv har forvoldt sig, men at blive præst, det maa han ej vente. Dog (maa I) have vel agt paa ham, eftersom han næppe skal holde sig inden for sine grænser."

Det var de sidste ord i den sag. Mere forlyder ikke i kompagniets papirer om Jacob Worms færden; men at han har spillet en vis rolle i Tranquebar og gjort ret stærkt indtryk, viser de mange myter, der groede op efter hans død (vistnok 1693). Det sagdes, at han havde udøvet omfattende missionsvirksomhed og omvendt mange hedninger; det berettedes, at han havde oversat bibelen eller i hvert fald Det nye testamente til tamilsk. Ja undergerninger tillagdes ham. Engang fik han vognen i en hedensk procession, der havde forstyrret ham i hans prædiken, til at staa som naglet til stedet; den kunne først køre, da han var færdig.

Maaske er nogle af disse fortællinger inspireret af Jacob Worms pompøse gravskrift, den man tidligere (dog vist med urette) mente, han selv havde forfattet.

Den lyder:

SANDHEDS ELSKER, UDYDS HADER
SIT FÆDRENELANDS PROFET
INDIENS DANSKE APOSTEL
MAGISTER JACOB WORM
DER EJ VIDSTE AT HYKLE
MEN
SYND OG LAST AT STRAFFE
DE VANTRO OG UTRO
BAADE MED PEN OG MUND AT UNDERVISE
FIK FOR SANDHEDS SKYLD SIT LEJE OG HVILESTED
PAA DETTE STED SAA HAN
SKØNT HAN AF FÆDRENELANDET BLEV FORBANDET
DOG IKKE AF SOLENS HEDE ER BLEVET FORBRÆNDT
MEN
NATURLIG OG SALIG
EFTER
HANS OVERFART OVER HAVET
HANS KORTE VÆRE I INDIEN
HANS STORE OPBYGGELSE BLANDT DE SORTE
TIL DET HIMMELSKE FÆDRENELAND AF
CHRISTO
ER ANNAMMET

De nævnte sammensvorne besluttede at arrestere og afsætte Axel Juel. Men sammensværgelsen røbedes, før den kunne sættes i værk. Ved afsløringen blev Axel Juel „ligesom et forstyrret og galt menneske" og slog haardt til. Staller Jensen og Antoni Frantzen blev henrettet, mens Jørgen Skaalby døde

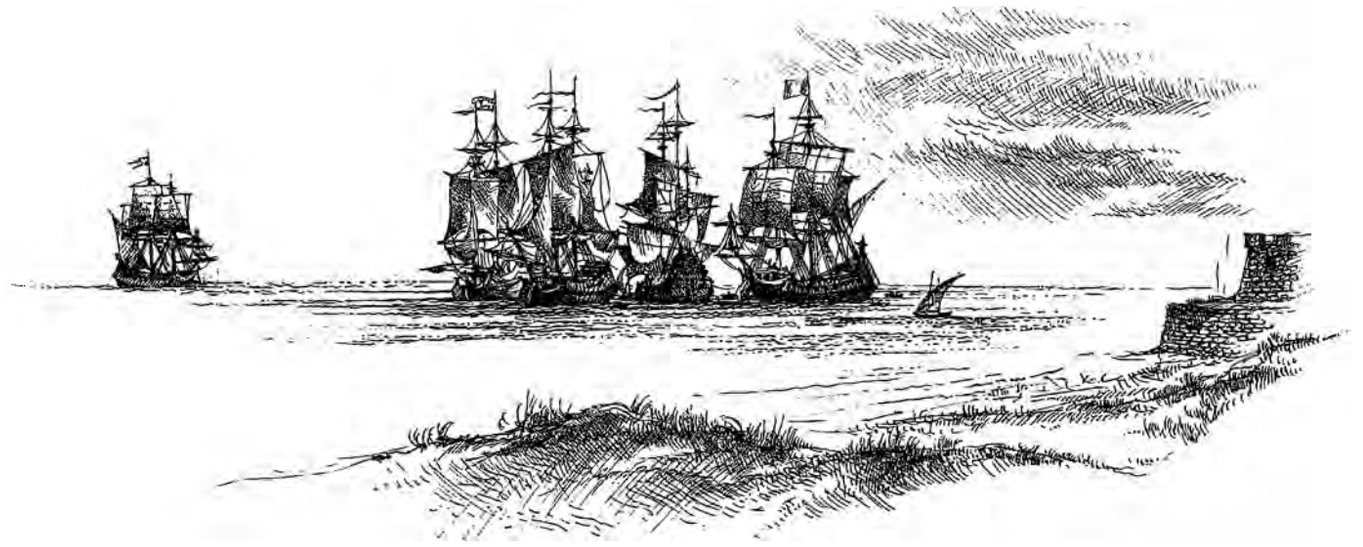

af den strenge behandling i fængslet. Fire andre assistenter dømtes af en særlig kommission til tab af øren, brændemærkning, hudstrygning og landsforvisning; efter eksekution blev disse dømte sendt ind i landet og efterladt i en øde egn. Mærkelig nok lykkedes det dem at bjærge livet og naa frem til en hollandsk loge, hvorfra de berettede om deres lidelser: de var blevet ført til et sted, hvor aldrig nogen kristen mand havde været tilforn, og „hvad elendighed og bedrøvelse vi arme fanger har udstaaet blandt disse vilde barbariske mennesker er snart umuligt at beskrive. Nogle holdt os for spektakler. Andre forbarmede sig over os og gav os ris og vand at æde, hvormed vi maatte opretholde det elendige liv."

Axel Juels triumf skulle dog kun blive kort. Klagerne over hans færd var naaet København og havde fremkaldt uro blandt participanterne, hvem det lykkedes at faa valgt nye direktører. Juels beskytter, farbroderen Niels Juel, maatte træde ud af direktionen. Derefter udrustedes skibene „Antoinetta" og „Den flyvende Ulv" og sendtes til Indien under kommando af Wulff Heinrich von Calnein, der som kgl. kommissær fik fuldmagt til at ordne de indiske forhold.

Denne von Calnein var født i Preussen. I sine unge aar knyttedes han til det hollandske Ostindiske Kompagni for derefter under den skaanske krig at træde i dansk tjeneste. Efter krigen opholdt han sig en tid som kommandant paa Korsør fæstning, men forlod snart den lille færgeby, da aabenbart større og mere fristende opgaver vinkede.

Skibene naaede Tranquebar i juni 1687, og Axel Juel afgav straks kommandoen til von Calnein, som satte en undersøgelse igang. I første omgang blev denne ikke kompromitterende for Juel, men saasnart han var rejst til Madras for skibslejlighed til Europa, strømmede anklagerne ind. Von Calnein stoppede ham derfor, lod ham fængsle og stille for en kommission, der dømte ham skyldig. Hans formue konfiskeredes, og selv skulle han sendes fængslet til Europa.

Imens kastede von Calnein sig energisk ind i arbejdet paa at rette forholdene i Tranquebar op, og han naaede virkelig at faa udrettet meget i løbet af det aarstid, han var der. Han blev senere fra kompagniets side fremholdt for de efterfølgende kommandanter som et lysende eksempel paa iver, nidkærhed og omsorg for kompagniets ve og vel. Som det synes lykkedes det ham – skønt han for at øge byens indtægter lagde skat paa handel med tobak og tamarinder – at komme paa god fod med Tranquebars indbyggere. Der haves fra dem et par breve til kongen, hvori von Calnein roses i høje toner: han har skabt orden i byen og muliggjort det for indbyggerne at leve af handel; han har fastsat toldfrihed for udgaaende varer; desforuden vist indbyggerne stor agtelse. I et andet brev hedder det, at ingen kommandant i lange tider har varetaget kongens og kompagniets interesser saa godt som han.

Von Calnein bragte ogsaa liv i slavehandelen. Han berømmes for at have tjent paa en enkelt rejse til Atchin 12.000 rd paa slaver. Desuden satte han stor kraft i krigen mod Bengalen, udstedte manifest mod stormogulen og opbragte paa kapertogter adskillige bengalske skibe. Et par af dem gjorde i mange

aar tjeneste for kompagniet i Indien. Andre førte von Calnein med hjem, saa at han, der i 1687 var sejlet ud med to skibe, nu vendte hjem i spidsen for en eskadre paa syv.

Efter hjemkomsten havde kompagniet tænkt sig atter at sende ham til Indien for yderligere at udnytte hans utvivlsomme administratorevner. Men for danske soldater var der nok at gøre i Europa. Selv om nemlig Danmark holdt sig neutralt i de standende stridigheder, lejede det dog troppekontingenter ud til de kæmpende parter. I 1689 sendtes saaledes tropper til England med den opgave at bekæmpe de oprørske irere, og von Calnein blev oberst for en af disse bataillioner. Han deltog i stormen august 1690 paa den irske by Limerick, og her faldt han.

Axel Juels sager kom for en ny kommission og sluttelig for højesteret. Efter en dramatisk proces, der vakte overmaade opsigt, blev Juel i 1690 frikendt for de fleste anklager. Han idømtes kun nogle bøder og erstatninger til de mishandlede assistenter. Frifindelsen skyldes det forhold, at højesteret ganske saa bort fra alle af indfødte aflagte vidnesbyrd. Juels smædende ord derimod om de politiske forhold i Danmark var nær kommet ham dyrere at staa end hans grove besvigelser i Tranquebar; han slap faktisk kun ved simpelthen at fralægge sig ytringen.

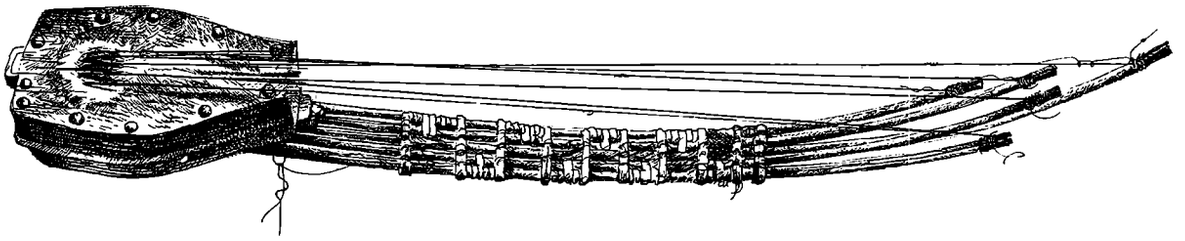

STORTIDEN

Tiden 1687–1704 er Tranquebars første store periode. Navnlig aarene indtil 1698 er straalende. Tranquebar opfylder nu sit egentlige formaal: at give overskud. Participanter og direktører ser deres penge komme igen. Dernæst stabiliseres det lille danske samfund i det fremmede paa forskellig maade. Retsvæsenet bringes i bedre stand, koloniens liv finder ind i faste rammer (der paa godt og ondt minder om det enevældige danske samfunds). Det feltmæssige, foreløbige præg, der var karakteristisk for den første kolonisations tid, er nu i aftagende.

Flere aarsager medvirkede til denne blomstring; den vigtigste var maaske krigen i Europa, den pfalziske arvefølgekrig, hvor Frankrig stod mod Holland og England. Dernæst krigene i Indien: baade hollænderne og englænderne var indviklet i haarde kampe med stormogulen, hollænderne tillige med Golconda, hvilket altsammen gav danskerne større raaderum. Videre betød krigen i Europa, med den heraf bevirkede nedgang i tilførslen af ostindiske varer, hastigt stigende europæiske priser. Naar hertil kom, at Tranquebar just i denne tid fik et par kommandanter, der paa mange maader hævede sig over baade forgængere og efterfølgere, samt endelig at kongelig naade gød sit skær over kolonien – hvilket særlig viste sig i 1688, da Christian V i begejstring over von Calneins resultater skænkede kompagniet ikke mindre end fire skibe: fregatterne „Den flyvende Ulv", „Antoinetta", „Christianus Quintus" og „Hjorten" – da forstaas det, at alle forudsætninger for en stortid var tilstede.

Efter von Calneins hjemrejse 1687 blev Christian Pouch vicekommandant. Skønt han klarede sagerne godt – direktørerne roser hans vindskibelighed – blev alligevel ikke han, men Mouritz Hartmann kommandant i 1689. Men Hartmann gjorde sig paa kort tid umulig. Allerede aaret efter fik direktionen brev ihænde med haarde anklager imod ham, iøvrigt samtidig med at han selv var paa vej hjem for at svare for sine gerninger. Anklagerne lød bl. a. paa uretmæssig tilvendelse af varer under skibenes losning, vilkaarlig nedsættelse af gagerne for indfødte betjente og ligesaa vilkaarlig forhøjelse for andre.

Hartmanns hjemrejse paa „Den flyvende Ulv" blev dramatisk. Fregatten forlod Tranquebar den 30. september 1690 men kom ud for havari og maatte gaa til Batavia for at blive repareret; først den 6. februar 1691 kunne den fortsætte. Det blev en haard og plagsom rejse, fuld af ulykker, og den der bagefter fik skylden var Mouritz Hartmann. Han anklagedes ikke alene for slet sømandsskab men for unødig brutal behandling af skibets besætning, hvorved sygdomme slog an og bredte sig. Skibspræsten truede han paa livet, men navnlig var forholdet daarligt mellem Hartmann og skipperen Gert Davidsen Klein. Den 8. august kom det til et skæbnesvangert sammenstød mellem disse to. Hartmann havde solgt drikkevarer til styrmand v. Bassen, der sammen med andre officerer foranstaltede et større drikkeri. Herunder kom assistenten, Frederik Hansen, i klammeri med en soldat; skipper Klein greb ind og befalede, at assistenten skulle lægges i lænker, men dette modsatte Hartmann sig. Skipperen kom da i sin vrede med en ytring, der skal have lydt saaledes: „Entweder soll Ye in de boye or he". Der var senere mellem vidnerne stor uenighed om, hvad han egentlig havde sagt og ment, og om hvorvidt han havde talt hollandsk eller et andet sprog, men Hartmann havde i hvert fald opfattet det som „Enten skal du i lænker eller han". I denne form var udtalelsen en trusel om mytteri, og Hartmann lod straks skipper Klein lægge i lænker, hvilket imidlertid gjorde ondt værre. Ifølge flere vidneudsagn udskældte den for-

tørnede skipper fra sine lænker Hartmann paa det groveste. Denne indbragte da sagen for skibsraadet, som den 10. august dømte skipper Klein til at skydes, – en dom der ikke var enstemmig; nogle af raadet holdt paa, at Klein burde føres til København og sagen forelægges kompagniet. Ogsaa Klein selv ønskede appel til kompagniet, men Hartmann var stejl og ville ikke vide af nogen slags udsættelse. Den 12. august lod han skipper Klein henrette.

Denne sagens udgang forværrede yderligere forholdene ombord. Sygdomme bredte sig blandt folkene, hvoraf til sidst kun 5–6 stykker var raske. Stormasten gik udenbords, saa skibet næppe var manøvredygtigt, men Hartmann erklærede sig mand for at føre det til København uden skipper. Dette lykkedes nu ikke. Da „Den flyvende Ulv" den 18. oktober stod ind gennem den engelske kanal, gik den paa grund i nærheden af Plymouth. Det hævdedes senere, at skylden herfor udelukkende var Hartmanns. Skibet tog grunden i roligt vejr ved højlys dag; en konstabel havde advaret mod grundene, men Hartmann holdt sig ikke klar af kysten, ville ikke tage lods ombord eller lade ankret gaa, da situationen blev kritisk. Da saa omsider fartøjet stod fast, havde han ikke saa meget som forsøgt at hale det løs igen men først og fremmest bjærget sig selv og sit eget gods. Først efter to dages forløb blev foranstaltninger truffet til bjærgning af de syge matroser og ladningen.

Da Hartmann kom hjem, nedsattes en kommission til at undersøge hans forhold under denne ligesaa urolige som langvarige hjemrejse. Langt om længe afgav kommissionen betænkning men henviste iøvrigt sagen til højesteret. Her fældedes den 14. maj 1697 dommen, der frikendte Mouritz Hartmann for samtlige beskyldninger med undtagelse af den der angik skipper Kleins henrettelse; herfor skulle han til skipperens enke bøde $166^{2}/_{3}$ rd. Forinden var imidlertid Hartmann afgaaet ved døden under sin deltagelse i veneziansk krigstjeneste.

Herefter blev Christian Pouch kommandant i Tranquebar. Han fortsatte i det gode spor fra sin vicekommandanttid. Raadet gav ham i 1692 det skudsmaal, at han ikke gav von Calnein noget efter i flid nidkærhed og omsorg for kompagniet, og direktørerne udtalte tillid til hans redelighed og konduite. Nok maatte han nu og da indkassere mindre irettesættelser – han viste ikke raadsmedlemmerne tilstrækkelig høflighed, han havde stor tilbøjelighed til at handle efter eget hoved – men han fik dog efter sin død et lignende fint eftermæle som von Calnein; ligesom denne foreholdtes han til stadighed efterfølgerne som stort mønster og forbillede.

Pouch fulgtes af Claus Vogdt, en mangeaarig tjenestemand i kompagniet. Dommen over hans virke lyder gunstig for de første aar, men i 1698 var han uforsigtig nok til at indlade sig i strid med naiken. Det blev et minus for ham, og en ny kommandant, Jørgen Bjørn, udsaas nu af direktionen. Vogdt fik lov at rejse hjem, naar Bjørn ankom til Tranquebar, men han døde forinden (maj 1701). Til efterfølger valgte raadet Andreas Andreæ, en paa mange omraader fortjent mand, og direktionen bifaldt valget; men Andreæ døde efter faa maaneders virksomhed. Han fulgtes af Mikkel Crone, der imidlertid viste sig ude af stand til at udfylde posten, hvorfor hans styre vakte direktionens absolutte utilfredshed. Omsider ankom da Jørgen Bjørn for at tiltræde sin kommandantvirksomhed, der imidlertid kom til at forløbe alt andet end heldigt. Alt hvad han foretog sig vakte mishag, han tog kun lidt hensyn til raadet og slet ikke til direktionens instrukser. Den eneste han rettede sig efter, mente direktørerne, var hans kone. Meget gik galt i hans tid. Uheldige dispositioner førte til „Christianus Quintus'" forlis i Bengalen, og den nys oprettede danske loge paa Malabarkysten, Oddeway torre (se s. 119), lod han i 1703 opgive og rømme. Aaret efter kaldte direktionen ham hjem til regnskabs aflæggelse, men da brev herom naaede Tranquebar, var han død. Direktionen giver ham følgende eftermæle:

„Saa var det meget vel, at Vorherre skilte kompagniet ved ham, saasom han ej har efterkommet de løfter, han her til direktørerne gjorde, da han blev kommandoen betroet, men tværtimod med alt for

Kysten ved Tranquebar

stor egenraadighed og strenghed og slet konduite kommen kompagniet i Indien i saadan confusion, at kompagniet derover ej en ringe skade har taget. Han skulle være vendt tilbage med disse skibe for at gøre regnskab for sin husholdning."

Direktionen i København var opmærksom paa det vanskelige problem der hed mandskabsmangel og bestræbte sig hæderligt for at afhjælpe den. En del soldater sendtes af sted med skibene „Ulven", „Hjorten" og „Antoinetta", men disse første sendinger hjalp ikke stort. Dels døde de fleste af mændene undervejs, dels beholdt Mouritz Hartmann ikke alle han fik, og – siger Pouch – de der beholdtes havde man mere fortræd end nytte af; de var „uforstandige, modvillige og snart til intet nyttige". Kompagniet var faktisk i stort bekneb paa grund af denne folkemangel. Skibene kunne ikke bemandes, fordi man i hine tider, hvor fjender sad paa alle sider, ikke turde blotte Tranquebar for mandskab.

Men 1691 og nærmest følgende aar bragte en bedring. Først ankom 60 soldater og 80 baadsmænd, snart efter 200 soldater og matroser og i en tredie sending 40 erfarne matroser foruden en del drenge, oploppers og soldater. Endelig i 1694 „tvende skibe med officerer og folk". Dette hjalp, men nu kom en anden ængstelse, den nemlig hvordan gageudgifterne kunne holdes nede. I virkeligheden var de i stadig stigen til trods for, at direktørerne gang paa gang paalagde kommandanten at sende de dyreste folk hjem og beholde de billigste. Hvorvidt dette prisværdige princip blev anvendt i praksis, vides ikke, men saameget kan ses, at kompagniet over for problemet at skaffe mænd til de overordnede stillinger slog ind paa en nok saa rationel fremgangsmaade. Man sendte aarlig til Tranquebar to assistenter, hvis opgave var at sætte sig ind i forretningerne, og som maatte forpligte sig til at blive paa pladsen i fem aar. Desuden tog kompagniet i sin tjeneste unge mennesker til oplæring som styrmænd og skippere, og de maatte binde sig til tre rejser. Efterhaanden bar dette frugt. I 1699 hedder det, at kompagniet nu har godt forraad paa unge folk, der har lært navigationen.

Disse gode forraad var visselig nødvendige i betragtning af den stærke dødelighed. Folk blev ikke gamle i kompagniets tjeneste. Claus Vogdt er den undtagelse, der bekræfter reglen. Tropeklimaet var farligt, de fleste bukkede under efter faa aar eller svækkedes saa stærkt, at de maatte rejse hjem.

Dette at vende hjem var nu ikke saa ligetil. I virkeligheden lagde kompagniet sine folk betydelige hindringer i vejen for, som det hed, at „repatriere". Inden for den tid, man ved udrejsen havde bundet sig for tjeneste, kunne der ikke være tale om hjemrejse – hvis man da ikke var reduceret til rent vrag – og efter den tid tillodes repatriering kun, hvis kompagniets forhold taalte det. Mange ansøgninger blev afslaaet. Særlig vogtedes der paa ugifte kvinder; de fik ikke lov at vende hjem; dels havde Tranquebar mangel paa hvide kvinder, dels var blandingsægteskaber ikke velset. Enker skulle have særlig hjemrejsetilladelse, men gifte kvinder havde lov at følge deres mænd. Hvis betjente giftede sig, før deres tid var udtjent, maatte de ikke forlade tjenesten, og skulde det ske, at de giftede sig med indfødte kvinder, var med det samme al hjemrejse forbudt.

Om Tranquebars størrelse i denne tid faar vi et begreb ved at studere folketællingen fra 1702. Herefter havde byen ialt 6047 indbyggere (1360 mænd, 2026 kvinder, 1217 drenge, 777 piger, 667 tjenestepiger): kristne, muhammedanere eller „malabarer" (sidstnævnte vistnok ensbetydende med tilhængere af brahmanismen). Af bygninger ejede Tranquebar 381 stenhuse, 97 boliger af ler, 217 af straa og 385 hytter. Staden havde alle slags manufakturer. Den producerede kattuner, sirtser, ginganger eller stoffer af bomuld som pano comprido, salempuris, pano commis, pano fiale, modderpak, pareceller, halsklæder af betilles eller musselin og sorter af groft musselin.

Folketællingen omfatter ogsaa kompagniets landsbyer, hvoraf Poreiar og Tillali var de største. Disse landsbyer tilsammen havde flere indbyggere end Tranquebar, nemlig ialt 7557 (1964 mænd, 2637 kvinder, 1811 drenge, 987 piger, 158 tjenestefolk). Nogle af disse landsbyfolk levede af at plante ris og nellu, andre var haandværkere (ifølge tællingen ialt 864, heraf 227 linnedvævere, 216 malere, 57 blaafarvere, 24 andre farvere, 7 glas- og perlekræmmere, 30 kræmmere, 12 fremstillere af vaser og bøtter, 13 saakaldte gunni veber, 22 oliekræmmere, 15 guldsmede). Fremdeles 34 daglønnere, 127 fiskere, 4 hyrder og 79 moriske indvaanere.

Nu som før var Tranquebars vækst og trivsel, saavelsom kompagniets almindelige økonomi, afhængig af forbindelsen med Danmark. Saa meget kan konstateres, at mindst 28 skibe, sandsynligvis 30, gennem stortidens 17 aar afsendtes til Tranquebar fra moderlandet. Man var altsaa ikke langt fra direktionens maal: to udrustninger aarlig. Et enkelt af disse skibe, „Prinsesse Louise", forliste 1698 ved Indiens sydkyst, men alle de øvrige naaede Tranquebar mer eller mindre velbeholdne. Antallet af skibe der kom hjem igen var imidlertid knap saa stort. Nogle maatte jo blive i Indien og gøre tjeneste der, til forlis, salg eller ophugning satte stop for tilværelsen. Og to skibe strandede under hjemfarten, „Den flyvende Ulv" ved England 1691 og „Christianus Quintus" under Bengalens kyst i 1702, – tab der var slemme nok men dog ikke saa alvorlige, at handelen lammedes for længere tid.

Rejsetidens længde var jo af vigtighed. Direktionen ønskede, at tur-returrejsen ikke overskred to aar, og for at stimulere officererne fastsatte en instruks, at disse, dersom Tranquebar blev naaet inden 6 maaneder efter afrejsen, skulle have 200 rd hver (inden 7 maaneder: 150 rd, inden 8 maaneder: 100 rd). Samme instruks tillod skibene om fornødent at indtage forfriskninger ved Kap Verde, men til Kap det gode Haab maatte der kun søges ind i yderste nød.

Det lykkedes faktisk at gennemføre en række hurtige rejser. Listen over „Christianus Quintus'" fire tur-returrejser ser saaledes ud: 1) 9/11 1692–2/6 1694; 2) december 1694–5/6 1696; 3) oktober 1696–sommer 1698; 4) oktober 1698–1700. En lignende serie havde „Kronprins Frederik"; dens seks tur-retur-

En mestitskvinde fra Palicat paa Coromandelkysten. Stik fra ca 1732. Betegnelsen mestits, hvormed ellers i almindelighed menes en blanding af hvid og indianer, angiver her en blanding af europæer og inder, den type der i Tranquebar som regel kaldtes „portugiser". I dette tilfælde synes det indiske præg fremherskende. Kvindens dragt er gjort af de paa Deccanhalvøen og paa Sundaøerne populære brogede bomuldstøjer, som efterhaanden ogsaa fik stor udbredelse i Europa (jfr. billedet s. 87)

rejser var følgende: 1) okt. 1693–$^{29}/_{5}$ 1695; 2) $^{5}/_{10}$ 1695–$^{18}/_{6}$ 1697; 3) 1697–1699; 4) nov. 1700–$^{11}/_{6}$ 1702; 5) nov. 1702–$^{18}/_{6}$ 1704; 6) 1704–$^{17}/_{7}$ 1706. – To ret imponerende serier der vidner om hurtige solide skibe, dygtige kaptajner og gode søfolk.

Adskillige rejser gik dog naturligvis mindre glat. Det hændte, at skibene blev i Indien længere end beregnet. „Sophie Hedevig" sejlede ud i november 1699, men kom hverken hjem 1701 eller 1702, fordi det var sendt paa tur til Persien. „Skal der sendes to skibe ud hvert aar og kun komme et hjem, hvad ende vil det saa faa i fremtiden?", spørger direktionen bekymret. Men saa, den 10. juni 1703, ankrede fartøjet op ved Københavns red! „En uformodentlig lykke, at „Sophie Hedevig" kom hjem efter saa lang en rejse. Vi havde alt givet det her for forloren".

Ogsaa den saakaldte indenlandske skibsfart blev drevet med kraft fra Tranquebar. Direktionen sørgede til stadighed for, at fornødne skibe stod til raadighed. Da „Antoinetta" havde udtjent, erstattedes den 1694 med „Prins Christian". To aar efter sendtes „Prins Carl" derned, i 1702 „Prins Vilhelm", 1703 „Prins Jørgen"; desuden raadede man over skibene „Dansborg" og „Elefanten" – de var erobret fra bengalerne –, jagten „Gyldenløve" og nogle chalupper. Ogsaa skibe, der egentlig burde være returneret, anvendtes nu og da i indenlandsk fart.

Det var væsentlig Coromandelkysten, Malacca og Atchin, man besejlede. Da logen Oddeway torre, som det senere skal nævnes, oprettedes paa Malabarkysten i 1696, blev der ogsaa sejlet paa den, og fra 1698 paa Bengalen. Undertiden gjaldt det længere farter. „Sophie Hedevig" var som omtalt i sommeren 1702 i Persien, hvortil man stadig haabede at faa knyttet faste handelsforbindelser. Men denne rejse gik ikke bedre end Behrent Pessarts forsøg i sin tid paa at etablere en persienhandel. Skipperen og mange af folkene døde paa rejsen, og overstyrmanden havde ved sin uduelighed nær sat hele skibet til. Da rejsen yderligere i høj grad forsinkede „Sophie Hedevigs" hjemrejse, hævdede direktionen senere, at denne tur havde givet kompagniet et tab paa 100.000 rd. Aaret efter var „Prins Vilhelm" destineret til Kina.

Men stadigvæk lurede farerne paa skibsfarten. Mangelen paa gode havne, kysternes tunge brænding, det indiske oceans voldsomme storme gav følelige tab. Foruden de førnævnte forlis gik „Prins Christian" tabt ved Atchin, og „Prins Carl" strandede ved Bombay (1704 og 1705). En anden alvorlig risiko for den indenlandske fart var sørøverne. De erobrede i 1697 chaluppen „Christianus Quintus", og aaret efter plyndredes „Dansborg" af pirater, som dræbte skipperen og assistenterne, mens baadsmanden, konstablen og 9 matroser løb over til røverne. Fartøjet kom dog atter i kompagniets eje. Samme aar forsvandt chaluppen „Charlotte"; men om den strandede eller blev taget af sørøvere, opklaredes ikke.

Med skibene fra Danmark fulgte penge og varer. Koloniens ledere maatte jo have noget at arbejde med. Værdien af disse udsendte ladninger var i stortidens senere del ganske anselig. Mens man i første halvdel af 1690erne kun sendte relativt smaa pengesummer – de synes ikke at have oversteget 40.000 rd – saa afgik i 1696 ikke mindre end 120.000 rd. De følgende to aar sendtes med den ene af de to indienfarere henholdsvis 40.000 og 50.000 rd (summerne for den anden kendes ikke). I 1699 udsendtes ialt 150.000 rd, i 1703 lidt mindre (120.000); for de mellemliggende aar er summerne ukendt.

Det var jo ikke saa ringe beløb, men raadet i Tranquebar var ikke let at tilfredsstille. Det ønskede mere endnu og udmalede i sine henstillinger de store fordele, handelen ville nyde, dersom Tranquebars kassebeholdning kunne holdes paa konstant 100.000 rd. Heri var direktionen enig, men hævdede, at det med de udsendte summer skulle være muligt at oparbejde kassen til dette ønskede niveau.

Sammenlignet med de rede penge spillede de fra Danmark udsendte skibes varebeholdninger kun ringe rolle. Hvor værdien nævnes, overstiger den ikke 10.000 rd. Vigtigst blandt de til Tranquebar indskibede varer var „dranken", dvs vin, brændevin og øl. Trods bestræbelserne for at konservere øllet, saa det uskadt kunne slippe gennem tropezonen, var det dog som regel ved ankomsten til Tranquebar mere eller mindre ødelagt. At undersøge „drankens" tilstand og sende rapport hjem herom hørte til det første man gjorde, naar skib kom fra Danmark. Eksempelvis fortæller rapportbogen for 1704, at „Sophie Hedevig" medbragte zerbster øl, lübecker øl, brunsvigsk og dansk mumme (mørkt stærkt øl); heraf betegnes 12 fade som gode, 6 som temmelig gode, mens 3 fade havde slet og surt øl, $3^3/_4$ fade helt surt.

Hvad returvarerne angaar var den vigtigste i disse aar peber. Jo mere peber des bedre, hedder det flere gange. Ogsaa salpeter, sukker og tekstilvarer var stærkt efterspurgt hjemme. I 1696 faar raadet ordre til at hjemsende saa meget det overhovedet kunne af salpeter, puddersukker og kandissukker, men iøvrigt skiftede ønskerne i nogen grad fra aar til aar. Ønskesedlen for returskibene i 1698 var f. eks. føl-

gende: 100.000 pund salpeter, 100.000 ris, 10.000 kandissukker, 10.000 lang peber, 2000 hvid peber, 2000 rhabarberrod, 10.000 kanel og sluttelig 5000 pund god te. Med de følgende skibe var ønskerne noget anderledes: 400.000 pund peber, 10.000 kandissukker, lidt rhabarberrod, lidt elefanttænder samt tekstiler „som sædvanligt" (derimod ingen salpeter). Aar 1700 hedder det, at puddersukker var uønsket, eftersom det kom rigeligt fra Vestindien.

Om disse returladningers værdi i Indien foreligger der kun sparsom oplysning. I 1704 nævnes det, at returen med „Sophie Hedevig" og „Fridericus Quartus" var indkøbt for 125.000 rd, hvilket oversteg den tilsendte ladning med 44.000 rd. Iøvrigt foreligger der just over disse to skibes returladninger en opgørelse, øjensynlig foretaget for mest muligt at holde det svind nede, der var almindeligt forekommende fænomen. Uoverensstemmelser mellem opgivelserne af de kvantiteter, der indskibedes i Indien, og dem, der udskibedes i København, var næppe til at undgaa, men skulle nødigt være for grelle.

Hvad angaar „den indenlandske handel" var Malacca og Atchin nu blandt de vigtigste forbindelser. Dette ofte omtalte Atchin, der blev en af de bedste handelspladser for saavel det gamle som det nye kompagni, udgjorde den nordlige del af Sumatra. Befolkningen var af malajisk oprindelse, dens religion var muhammedansk. Atchin var et kongerige og synes at have været en af de bedst organiserede malajstater i datiden; den stod i stadig handelsforbindelse med de europæiske nationer og havde stor eksport og import. De politiske forhold var dog ikke synderlig stabile. Fra Tranquebar klages undertiden over, at handelen hæmmes af oprør og indbyrdes krige i Atchin.

Malacca og Atchin modtog som forhen tekstilvarer, mens ris og krydderier hentedes tilbage til Coromandel. Hvad der her spillede ikke saa ringe rolle – dog en temmelig uregelmæssig og ujævn – var slavehandelen, der forløb udelukkende ensidigt; eksport fra Coromandel til Atchin og Malacca. Den kunne til tider give straalende overskud, til andre tider ligge helt nede. I 1688 klages der saaledes fra Tranquebar over denne handels slethed, og som svar bemærker direktørerne trøstende, at den nok vil blive bedre; man maatte erindre, at von Calnein paa en enkelt rejse havde tjent 12.000 rd alene paa slaverne. Og i denne optimisme fik de ret. Blot et par aar efter nævnes det, at der i tiden $^{14}/_{3}$ 1688–$^{4}/_{1}$ 1690 var tjent 46.071 rd 4 skilling paa slavehandel, – „en god gevinst" siger direktørerne anerkendende. Men i foraaret 1690 var slavehandelen atter aftagende, „fordi risen var saa billig". Denne korte bemærkning belyser slavehandelens karakter som konjunkturbestemt fænomen. Daarlige høstaar med høje rispriser tvang mange til at sælge sig selv eller deres børn for at bjærge livet; andre mennesker afhændedes af kreditorer eller af fyrsterne, der uden videre solgte væk af de undersaatter, der ikke kunne betale skatter og afgifter. Saadanne tider satte liv i slavehandelen, hvorimod gode høstaar, da de fleste var i stand til at skaffe sig føden, fik den til at sygne. Mens f. eks. 1696 var et godt aar for handelen, blev 1698 et daarligt. „En negotie, som til- og aftager, kan komme i skik igen", trøstede direktørerne. Men denne gang var de for optimistiske. Sagen var, at Tranquebar hidtil havde haft slaverne fra Tanjore i en slags kommission: naar naiken solgte ud af sine undersaatter, overtog kompagniet transporten til og den videre forhandling i Atchin eller hvor de ellers blev afsat. Men efter den før omtalte alvorlige uoverensstemmelse mellem kompagniet og naiken i 1698 (se s. 119), ville fyrsten ikke længere lade dette sælge sine slaver. Tranquebars hele handel fik derved et føleligt knæk.

Om slavehandelen fortæller Mouritz Christensen, at naar malebarerne (inderne) mangler føde, eller naar der er dyrtid, sælger de deres egne børn, piger og drenge, til hvem, der vil købe dem for penge, ja manden sælger sin egen kone, naar nøden er størst, og hvis det ikke forslaar, sælger han sig selv bag efter, undertiden for 1–2 rd eller blot for et fjerdingkar ris. Som slaver maa de saa arbejde som bæster hele deres levetid, døje hug og slag, gaa nøgne og taale sult uden nogen modsigelse. En mand, der har flere slaver, end han har brug for, sælger de overflødige bort til andre lande; er der en slave, som

er smuk og skikkelig, lader han ham arbejde andre steder i byen, men slaven maa hver aften komme hjem og aflevere de penge, han har tjent. Smukke kvindfolk, der er slaver, kan ogsaa tjene penge til deres herre ved at sælge sig selv, men faar de børn, bliver disse slaver, som de selv er. Er en slavinde gift, bliver børnene slaver ligesom moderen, selvom faderen er en fri mand.

Dersom en kristen eller en anden mand ikke har lyst til at gifte sig, kan han købe sig et smukt kvindfolk som slave, eller en ganske ung pige. Han kan saa give hende et hus at sidde udi, og hun maa saa lave mad, vaske og sy klæder for ham og i alting være som hans rette kone. Rejser manden andetsteds hen, kan han tage hende med sig, give hende fri, forære hende bort til en kammerat, eller sælge hende, som det lyster ham.

De sædvanlige priser paa slaverne var:

	Paa Coromandel	I Bantam
1 frisk karl	20 rd	40–60 rd
1 halvvoksen karl	13–14 –	30–40 –
1 liden karl	10–11 –	20–30 –
1 gammel karl	10–12 –	
1 smukt kvindfolk	14–16 –	20–30 –
1 liden kvindfolk	11–12 –	
1 gammelt kvindfolk	8–9 –	

Tranquebars vækst og trivsel var altid afhængig af forholdet til de indfødte. Om dette kardinalpunkt var direktionen aldrig i tvivl: forholdet skulle være saa godt som muligt. At foreskrive dette i sin almindelighed var ikke vanskeligt. Med de indfødte fyrster skulle der holdes fred, og folkenes behandling maatte være saa rimelig, at der ikke blev anledning til rivninger.

Dette sidste var nu ikke saa let at gennemføre. Gang paa gang sender direktørerne henstilling ud om en mere hensynsfuld behandling af indbyggerne. Eksempelvis kommer der i 1693 ordre om, at de indfødte, naar de stedes for retten, ikke maa begegnes med hug og udskælden. Men direktionens gode vilje havde svært ved at trænge igennem i det fjerne land, hvor overgreb just paa dette omraade aabenbart har været ganske almindelige. I en række tilfælde blev der skredet ind; saaledes faar i 1694 kaptajn Guldbrand Hansen ordre til straks at rejse hjem, da han havde anstillet sig „helt umanerlig" overfor de menige indbyggere, gjort dem overlast i deres boliger og derved bevirket, at de bedste af dem flyttede bort. Og her er vi aabenbart ved sagens kerne. Direktørernes iver for en god behandling af de indfødte var vistnok i mindre grad dikteret af humanitet end af frygt for, at kolonien ved altfor mange indfødtes bortrejse skulle lide tilbagegang i handelen. Dette synspunkt skinner igennem i en skrivelse fra 1693 til Tranquebars kommandant: man skal søge at lokke morerne til sig; man skal ikke straffe de smaa forseelser; ved lemfældighed opnaas mere end ved den højeste haardhed, „hvilket af det sekrete raad temmelig mod indbyggerne skal eksekveres"; det kunne paa ingen maade tolereres, at de indfødte for retten, hvor de skulle være sikre, prygledes og udskældtes; raadets medlemmer maatte afholde sig fra voldsomheder og foregaa andre med godt eksempel. Og ved anden lejlighed skriver direktionen om en voldeligt behandlet indfødt: „selv om han er sort, maa han nyde kongens lov, og har han forset sig, giver loven nok adgang til at straffe ham". –

Til naiken af Tanjore var forholdet ikke det bedste. Særlig paadrog danskerne sig hans vrede ved i 1690, da han belejrede hollænderne i Negapatàm, at hjælpe byen med fødevarer. Raadet vægrede sig nemlig ved at slaa haanden af hollænderne, der faktisk var de eneste, fra hvem man i vanskelige tider kunne vente hjælp. Man ville holde den linie saavidt muligt at leve i fred til begge sider.

Og dette gik nogenlunde indtil 1698. Saa kom det til et brud. I Tanjore var der opstaaet stridigheder om besættelsen af den afdøde rammanaikes (vicekonges) stilling, og danskerne havde til naikens store fortrydelse taget parti for den afdødes „horesøn Tampa Setti". Naiken var nu snedig nok til at vente med at vise sin vrede til et tidspunkt, da alle Tranquebars skibe var i fart og byen derfor næsten blottet for mandskab. Saa foretog han sit angreb, og dette syntes at have været alvorligere end de tidligere forsøg paa pengeafpresning. Det hedder, at belejringen varede i 6 maaneder og kostede Tranquebar 55.000 rd. Og ikke nok hermed: flere af landsbyerne plyndredes, mange købmænd mistede deres gods, og visiadaren (Tanjores repræsentant) flygtede fra Tranquebar. Selv efter fredsslutningen vedblev naiken at bære nag, og gnidningerne fortsatte. Garnisonen maatte forstærkes, og man skrev hjem efter dygtige artillerister. Senere hen nævnes ofte denne belejring som et sørgeligt vendepunkt i Tranquebars historie. Mange købmænd var rejst bort fra den usikre plads, og den for byens økonomiske liv saa vigtige slavehandel gik nu udenom kolonien.

Ogsaa forholdet til Bengalen var jo et spørgsmaal af vigtighed; von Calneins kraftige aktivitet, der havde givet saa godt udbytte, fortsattes ikke. Vi finder efter 1690 ingen fjendtligheder mellem Tranquebar og Bengalen, tværtimod fredsforhandlinger. Dels ønskede nemlig danskerne meget at kunne genoptage den bengalske handel, dels ængstedes de for, at den store erobrer, stormogulen Aurangzeb, skulle udstrække sine landvindinger saa langt som til Tanjore, hvorved et direkte afhængighedsforhold utvivlsomt ville opstaa. Da raadet fremlægger denne bekymring for direktionen i København, trøstes det med, at Gud nok vil forhindre mogulen i at erobre hele Coromandelkysten.

For at klare situationen udarbejdede raadet forslag til overenskomst, men forhandlingerne trak ud, saa det først i 1698, da Andreas Andreæ sendtes til Bengalen, lykkedes at naa et forlig. Vilkaarene blev nu følgende. Kompagniet opgav alle gamle krav, og Bengalen paa sin side gav afkald paa erstatning for de mange tagne skibe. Kompagniet skulle have alle de handelsrettigheder, det før besad, og desuden lov at oprette en loge ved Hooghlyfloden: det fremtidige Danmarksnagore.

Tre aar herefter hedder det, at den bengalske handel har faaet god fremgang, men helt i leje gled forholdet dog ikke. Kompagniet havde nemlig faaet løfte om en forsikring (firman) fra stormogulen – formentlig om fred fordragelighed og venskab – men denne udeblev trods adskillige særdeles utaalmodige forespørgsler fra direktionen i København.

Da peber nu var blevet den vigtigste handelsvare, og da den hovedsagelig kom fra Deccans vestkyst, Malabarkysten, blev det magtpaaliggende for danskerne at faa en fast handelsplads her, og det lykkedes i 1695 (eller 96) at faa oprettet en loge. Den blev kaldt Oddeway torre.

Oddeway torre laa i riget Attinga, der var en del af den store stat Travancore, som fra Deccanhalvøens sydspids Kap Comerin strakte sig op langs Malabarkysten til Cochin. Logen var af beskedne dimensioner, besætningen bestod kun af to danske og nogle indfødte soldater. Man drømte om at udvide den og bad direktionen om tilladelse til at bygge et befæstet stenhus, et „castel". Denne tilladelse blev villigt givet: der maatte gerne bygges castel – naar vel at mærke logen havde givet saa stort et overskud, at dette kunne betale opførelsen. Men saa gunstig en økonomisk situation indtraf desværre aldrig nogensinde. Havneforholdene ved logen var forøvrig heller ikke videre gode; blev der storm, maatte skibene søge aabent hav eller finde en havn paa Ceylon.

Meningen med logeoprettelsen i Attinga havde været at træde i direkte handelsforbindelse med de indfødte i oplandet, men da dette ikke lykkedes, brugte man en indfødt mellemhandelsmand. Det gik til at begynde med nogenlunde, men efterhaanden som det gik tilbage for handelsmandens økonomi, beholdt han simpelthen kompagniets penge uden at skaffe peber derfor. Det var dette, som fik kommandanten Jørgen Bjørn til at beslutte logens opgivelse (som tidligere nævnt; se s. 112). Med dette til-

Kongen af Cochin paa sin elefant. Stik fra ca 1747. Sikkert har det været tegnerens hensigt med de nøgne kraftige krigere, væbnet med spyd buer og skjolde og kun enkelte geværer, at give den europæiske læser et indtryk af det primitive og vilde hos de indiske folkeslag. Cochin producerede i første række peber, og de danske søgte gentagne gange under konflikt med de indfødte at faa fodfæste paa denne del af Malabarkysten

bageskridt udtrykker direktørerne megen utilfredshed, og de paalægger raadet at stræbe efter atter at faa handelen i gang. Dette lykkedes senere.

Ogsaa andre steder i Indien søgte man at faa fodfæste. Først ved Tanoor paa Malabarkysten, hvor det tegnede godt, men gik ilde; peberet maatte nemlig her købes paa anden haand, hvorefter købmændene blandede det med sand og urenlighed. Saa prøvede man i Calicut, hvor det gik noget bedre omend ikke godt, da der løb store udgifter paa til landsherren og hans ministre. I 1704 overvejede da raadet at vende tilbage til Oddeway torre, hvilket senere skete.

Paa samme tid som Tranquebar havde sine besværligheder med naiken, fik kompagniet fornyet sin oktroy for 40 aar. Denne nye oktroy – af 29. oktober 1698 – fulgte i alt væsentligt den gamle fra 1670.

Aaret efter fastsatte imidlertid et nyt reglement (af 29. marts) i enkeltheder rammerne for kompagniets hele organisation. Hovedpunkterne var følgende:

Ledelsen laa hos fem direktører, valgt af participanterne ved almindelig stemmeflerhed. To af dem skulle være ministre eller kongelige embedsmænd, to skulle være købmænd og den femte enten embedsmand eller købmand. Hermed fik altsaa staten nøje indseende med kompagniets affærer. Ved direktørernes side skulle staa ti hovedparticipanter, der hver skulle have aktier for mindst 2000 rd. Direktørerne maatte rette sig efter oktroyens bestemmelser, men var ellers beføjet til at træffe deres beslutninger uden indhentet samtykke fra participanterne. Beslutningerne skulle forpligte alle i kompagniet. Direktørskifte kunne foranlediges af to trediedele af participanterne. Direktører og hovedparticipanter havde pligt til om fornødent i fællesskab at indskyde indtil 10.000 rd i kompagniet. Skulle de finde paa at undslaa herfor, mistede de eo ipso deres stilling. Ingen direktør tillodes det at have leverancer til kompagniet eller paa dettes skibe lade eget gods føre til Indien.

Kommandanten og sekretraadet fik ny instruks af 2. november 1701. Herefter skulle raadet have fem medlemmer (tidligere kun tre) med følgende charger: 1 kommandant, 1 overkøbmand, 1 overbogholder, 1 kasserer, 1 underkøbmand. Døde en af de fire sidstnævnte, skulle den i rang nærmest følgende indtage hans plads, hvis da de andre medlemmer fandt ham dygtig nok. Dog skulle valget anerkendes af direktørerne, der i givet fald kunne indsætte en anden. Den ledige plads i raadet skulle besættes med sekretæren. Ved en kommandants død skulle de øvrige raadsmedlemmer plus sekretæren vælge en vicekommandant af deres midte. Han fungerede, til direktørerne bifaldt eller valgte en anden.

Kommandant og raad skulle mødes daglig, eller saa ofte forholdene krævede. Alle afgørelser skulle træffes gennem raadslagning, ingen maatte foretage sig noget paa egen haand. Raadsmedlemmerne maatte i deres vandel give et godt eksempel, regere med lempe og være hensynsfulde saavel mod de morske købmænd som mod Tranquebars indbyggere.

Raadet havde en lang række pligter. Det skulle vedligeholde og fremme den lutherske tros bekendelse, vaage nøje over Tranquebars sikkerhed mod alle farer, holde befæstning og besætning i god stand og disciplin. Blandt dets fornemste opgaver var at holde handelen i gang og helst udvide den. For at udelukke eventuelle egennyttige hensigter forbød instruksen paa det strengeste raadsmedlemmerne under nogensomhelst form at drive privat handel.

Om retsvæsenet fastsattes det, at der i Tranquebar skulle findes et bekvemt sted til afholdelse af ting. Til byfoged skulle forordnes en lovkyndig assistent, der tillige blev fiskal, offentlig anklager. Byfogedens domme var appellable til det ordinære raad, der mødtes tre gange aarlig, og som skulle bestaa af fire assistenter og et medlem af sekretraadet. Til dette sidste kunne atter appelleres, og videre til direktionen i København. Militærpersoner skulle dømmes efter krigsartiklerne.

Ogsaa med et af kolonialhandelens store problemer, søfolkenes ret til at drive privathandel, beskæftiger instruksen sig. Tidligere var privathandel strengt forbudt, men dette forbud havde vist sig umuligt at overholde. Den praktiske von Calnein havde derfor bestemt, at officerer saavelsom mandskab havde ret til at handle for en vis sum. Nu fastslog den nye instruks disse von Calneins takster som stadig gældende. En skipper maatte herefter tage føring hjem for 100 rd, en overstyrmand for 60, assistenter og understyrmænd for 50, højbaadsmænd og konstabler for 30, gemene matroser endelig for 20 rd. Til gengæld skulle alle nøje angive deres førings størrelse.

TILBAGEGANG

I november 1703 sejlede John Sigismund Hassius fra København mod Tranquebar med „Fridericus Quartus". Han medbragte bestalling som medlem af det sekrete raad og designation som vicekommandant efter Jørgen Bjørn, der skulle hjemkaldes og staa til regnskab for sit slette styre. Om Hassius' kvalifikationer til denne post vides intet. Han havde ikke før haft forbindelse med kompagniet og var uden kendskab til forholdene i Ostindien. Det synes som han har faaet stillingen alene i kraft af protektion samt visse tvivlsomme evner som karrièrejæger.

Den 30. juni 1704 ankom „Fridericus Quartus" til Tranquebars red. Kort forinden, den 12. juni, var Jørgen Bjørn død, hvorefter raadet stik imod direktionens ordre havde udnævnt Mikkel Crone til interimskommandant. Nu overtog Hassius stillingen som vicekommandant, en ordning som direktionen ved første lejlighed bekræftede samtidig med at udtrykke haabet om, at Hassius skulle hidføre en ændring i den uheldige sagernes tilstand, som Bjørns styre havde skabt; navnlig skulle Hassius tage hensyn til raadet, som jo Bjørn havde tilsidesat.

Disse direktionens forhaabninger blev ikke opfyldt. Da senere en kommission skulle udfinde aarsagerne til kompagniets nedgang, tog den ikke i betænkning som en væsentlig grund at nævne Hassius' 12-aarige kommandantstyre: han havde ikke fulgt instruksen og direktørernes ordrer, men varetaget egne interesser før kompagniets.

Der er da heller ingen tvivl om, at Hassius var kompagniet en daarlig mand. Var han end uden skyld i størstedelen af de mange uheld, der ramte kompagniet i hans tid – han kunne næppe have afværget mere end et faatal af dem – saa var han dog uden tvivl en medvirkende faktor ved den efterhaanden gennemgribende slaphed i kompagniets administration; og navnlig synes han at have været førstemanden i den korruption, der stadig tydeligere lod sig mærke i Tranquebar. Vel var det ikke noget nyt, at kompagniets betjente, ja endog kommandanterne, søgte at øge deres indtægt ved privat fortjeneste, og vi har set, hvorledes for søfolkenes vedkommende privathandelen havde maattet legaliseres inden for visse grænser. Men i Hassius' tid synes denne at have faaet større omfang end nogensinde. Naar det kunne gaa saa vidt, ligger det vistnok i, at Hassius og raadet dækkede hinanden, samt at man overhovedet saa gennem fingre med uregelmæssigheder, naar man blot selv fik del i udbyttet.

Bange anelser paakom muligvis direktørerne i København ved efterretning om, at Hassius giftede sig med Jørgen Bjørns enke Anna Undal, en driftig dame, der efter direktionens anskuelse, som tidligere nævnt, havde øvet uheldig indflydelse paa Bjørn. Dog sendte man pligtskyldigst gratulation til parret. „Han stadfæster altsaa sit hus der", hedder det, og samtidig udtaler direktørerne nye forhaabninger til fremtiden og stiller i udsigt udnævnelsen til kommandant.

En kilde til stadig ærgrelse for direktionen var Tranquebars aarlige underskud. Den blev ikke træt af at indskærpe yderlig sparsommelighed og omsorg, hvorved dog mulig underbalancen kunne reduceres eller helt undgaas. Som svar paa en af disse henvendelser hjemsendte Hassius i 1704 et regnskab for det sidst forløbne aar. Dette viser en indtægt paa 10.000 rd over for en udgift paa 38.000. Indtægterne kom fra tolden, fra afgifter paa tobak, spiritus og betel samt ved fortjeneste paa drikkevarer, der forhandledes af kompagniet. Den største udgift var gagerne, der androg 20.000 rd. Hassius mente ikke

Indisk kvinde

underskudet kunne undgaas, det maatte dækkes udefra paa en eller anden maade. – Men denne beretning stillede ikke direktionen tilfreds. Den krævede bedre økonomi, om handelen i det hele taget skulle fortsættes. Skulle kompagniet altid tabe, var det bedre at holde op i tide!

Denne strid fortsatte gennem aarene. Hassius pegede paa flere ting. Slavehandelens indtægter var forsvundet; fragtfarten gav mindre, eftersom inderne nu selv sejlede for meget lave rater; gagerne kunne ikke begrænses i tal eller nedskæres, thi dels var en stor besætning nødvendig af hensyn til naiken, dels havde folkene svært nok ved at klare sig med, hvad de fik i disse dyre og besværlige tider.

Een ubetinget fordel havde Hassius, han forstod den kunst at tale sine egne sager. I 1706 skriver han som talsmand for raadet: „Saalænge Gud giver os kræfter, skal vor flid og troskab staa til kompagniets tjeneste enhver i sit embede efter menneskelig fornuft og tilforbundne pligt, der til disse tider os mere møje tilfører end vore formænd, da tiderne var bedre og alting i handelen føjede sig selv".

Hans forsikringer gjorde indtryk paa rette sted, og i 1707 udnævntes han til kommandant. Men dermed var idyllen forbi. I 1708 søger Hassius selv om afsked, da han for svaghed og andre fortrædeligheder ikke kan udholde landet længere. Den blev ham nægtet, og samtidig var det forbi med direktionens tilfredshed. En lang række forhold skabte misstemning – bl. a. de nedenfor nærmere omtalte stri-

digheder med missionærerne, men især Tranquebars daarlige økonomi – og 1711 sendtes da en kommissær, Henrik Bonsach, til Tranquebar for om muligt at rette paa forholdene. Heraf blev nu intet, for dels lagde Hassius efter bedste evne hindringer ivejen, dels døde Bonsach kort efter sin ankomst. Direktionen lod nu staa til i et par aar, men i 1713 foreholder den Hassius en længere række temmelig ondartede beskyldninger: ulovlig handel, tilbageholdelse af afgifter, dække over undergivnes vidtløftigheder, fortrædigelse af missionærerne; hans skyld var det øjensynligt, at alt gik skødesløst og slet til i Tranquebar, at enhver simpelthen gjorde som han ville.

Disse beskyldninger bekom Hassius ilde. Han lod sekretraadet svare, at han ikke var blevet behandlet efter fortjeneste, at han helst havde villet nedlægge embedet, men at raadet havde overtalt ham til at blive. Og svaret fortsætter: „Vi maa sige, at han har været en nidkær mand i sit embede og af alle kræfter søgt sit herskabs fremme og fordel ofte sig selv til skade"; men konjunkturerne havde været daarlige og handelen uheldig. „Den sorg han sig derover har taget, har formedelst mangfoldige vaagede og kummerfulde nætter voldet ham stor svækkelse, ikke blot paa legemets kræfter men og baade paa hukommelse og syn".

Denne saa haardt svækkede mand blev dog siddende i embedet til 1716. Saa repatrierede han med „Salvator mundi" medførende en betydelig formue, som satte ham i stand til i 1718 at købe adelspatent og anlægge navnet Lillienpalm. Samme aar udnævntes han til stiftamtmand i Christiansand stift. Først 1721 lagde kompagniet sag an mod ham for daarlig embedsførelse, og tre aar efter dømtes han til at betale et beløb som erstatning for de uheld, for hvilke han gjordes ansvarlig. Dommen paavirkede dog ikke hans høje stilling. Han døde som stiftamtmand.

Direktionens voksende utilfredshed med Hassius skyldtes vistnok mindre hans uregelmæssigheder – den slags var samtlige kompagnier indstillet paa – end det triste faktum, at kompagniets økonomi var i stadig tilbagegang. Den første tid efter aarhundredskiftet var trods Jørgen Bjørns uheldige eksperimenter endnu taalelig. Der blev ifølge senere opgivelser i tiaaret 1699—1709 udbetalt 140.000 rd til aktionærerne og 50.000 til direktørerne, udbetalinger der imidlertid havde den uheldige virkning at blotte kompagniet for driftskapital, saa det væsentligt maatte finansiere sine udrustninger ved laan. Af 324.000 rd, der i 1707–08 sendtes til Indien, kunne saaledes kompagniet selv kun udrede 38.000, resten maatte laanes. Paa den anden side viser disse store tal, at kompagniet ikke sparede paa anstrengelser for at holde handelen oppe. Aarligt udsendtes to skibe med kapitaler store som aldrig før. I 1705 medførte „Fridericus Quartus" og „Sophie Hedevig" tilsammen 100.000 rd, og i 1707–08 var man oppe paa ovennævnte store sum. Etsteds opgives det, at kompagniet i 1701–08 ialt sendte for 800.000 rd til Indien i kontanter og varer. Ikke alle disse penge naaede dog Tranquebar; i 1708 forliste „Norske Løve" under Færøerne med 130.000 rd ombord.

Men saa udbrød i 1709 den store nordiske krig, og dermed lagdes en betydelig dæmper paa kompagniets aktivitet. Endnu i 1709 blev „Prins Jørgen" og „Kronprinsen" udrustet, men i 1710 kun „Dansborg", og de to næste aar slet ingen. 1713 lykkedes det at faa „Fridericus Quartus" udrustet og det følgende aar „Dansborg", men dette sidste fartøj strandede ved Skagen. Økonomien var nu haardt spændt. En øjeblikkelig lettelse skabtes ganske vist gennem et statstilskud paa 50.000 rd, men samtidig maatte man betale udbytte til de stærkt utilfredse aktionærer. 1715 saa man sig nødsaget til af en kaperkaptajn at leje skibet „Salvator mundi" til en Indienrejse.

At fartøjerne „Prins Vilhelm", „Prins Jørgen", „Fridericus Quartus" og „Kronprinsen" i 1711–12 kom vel hjem efter lange besværlige rejser – „Prins Jørgen" havde endog været i Brasilien, efter direktionens opfattelse uden tvivl for at drive „lurendrejeri" (ulovlig handel) – alt dette hjalp jo noget. Men

deres ladninger kunne som følge af krigen og pesten i København kun sælges til smaa priser. „Prins Vilhelm" maatte saaledes dirigeres til Flensborg, hvor ladningen kun indbragte ganske lidt. Hertil kom det fatale, at kompagniets disponible kapitaler – det var navnlig Abraham Lehns penge – i 1712 paa grund af statens finansnød blev inddraget i statskassen. Det drejede sig om 163.000 rd. Fremdeles fortælles det, at alle, der havde laant penge til kompagniets drift, nu forlangte dem tilbage, da de saa, „hvad anstød handelen fik".

Om saaledes krigen i Hassius' sidste tid hindrede handel og fortjeneste, havde jo kompagniet til gengæld nydt den fordel under en anden storkonflikt at tilhøre et neutralt land. Den spanske arvefølgekrig, der i tiaaret 1703–13 engagerede kompagniets tre værste handelskonkurrenter (England og Holland contra Frankrig) og bandt deres kræfter i opslidende kampe, havde nok svagt strejfet Danmark, forsaavidt som Frederik IV sendte hjælpetropper til den antifranske koalition; men som helhed holdt vi os uden for denne blodige konflikt, der drejede sig om arvekravene til det spanske rige, og hvorunder Marlborough blev den straalende militærhelt.

Utvivlsomt har neutraliteten gavnet kompagniet under denne krig. Og dog fik det senere bebrejdelser for ikke at have forstaaet tilstrækkeligt at udnytte de gode konjunkturer. Ja i Tranquebar selv havde man underlige fornemmelser. Englænderne og hollænderne, sagde man med en vis fortrydelse, førte slet ikke ordentlig krig mod franskmændene, og som eksempel nævntes, hvordan franske kapere, der havde taget et engelsk skib i Malaccastrædet, straks solgte det igen til englænderne for 13.000 rd.

Beklageligvis døde jo som nævnt Henrik Bonsach, der som direktionens kommissær tog til Tranquebar 1711 for at sanere koloniens økonomi. Da saa forbindelsen med Danmark delvis afbrødes, gik det helt galt. Bitre klager over tilstanden sendtes hjem. „Der gives os intet at subsistere ved", hedder det i 1714, „Gud forbarme sig over os og sende os hjælp med det forderligste". Man maatte klare sig ved laan og skyldte nu den engelske guvernør i Madras 11.000 rd.

Fattigdommen lammede al foretagsomhed. Skibene strejfede om paa maa og faa, hvor der var chance for lidt fortjeneste. Bl. a. lejedes de ud til naiken for at hjælpe i hans krig mod mahratterne, som i denne tid spillede saa stor en rolle i Indiens historie. Mahratternes stammer havde hjemme i bjergene ved Deccanhalvøens fod; de var strengt ortodokse hinduer og lededes af kraftige brahminer. Politisk betød de ikke stort før omkring aar 1650, da de blev samlet af en vis Siwaji, der for eftertiden kom til at staa som deres nationalhelt; fra hans tid viste de sig som krigerske erobrere. Først angreb de riget Bijapur, og snart gav de sig dristigt i kast med selve stormogulen. I aarene efter 1700 formaaede de at oprette et stærkt statsforbund paa Deccan. Mahratterkrigen gjorde handelen usikker, og raadet i Tranquebar klagede gentagne gange og højlydt over de store tab. Kort sagt, Tranquebar led i disse aar en modgang, der skulle blive svær at komme over.

En medvirkende aarsag til depressionen og den økonomiske nedgang i Tranquebars tilværelse gennem denne periode var tilstanden i danskernes bengalske loge, Danmarksnagore. Som ovenfor nævnt (s. 119) fik Tranquebar ved fredsvilkaarene med bengalerne i 1698 tilladelse til at oprette denne loge. Anlæggelsen medførte stort besvær og betydelige omkostninger. I leje af stedet skulle i løbet af 10 aar erlægges 30.000 rupier, og hertil kom saa bygningerne: et stenmuret hus, adskillige pakhuse, en ringmur, en kanonbefæstet skanse. Men disse bygninger blev daarligt opmuret, et stort pakhus faldt ned efter faa aars forløb. Danmarksnagore skulle ledes af et opperhoved, som fik adskillige assistenter til sin raadighed; størstedelen af mandskabet bestod dog af indfødte. En jagt og nogle smaafartøjer blev stationeret ved logen, de skulle samle varer, som senere skulle sendes til Tranquebar.

Besiddelsen af Danmarksnagore gjorde det ganske vist muligt for de danske i Tranquebar at hente bengalske varer direkte, men omkostningerne herved viste sig saa store, at de ganske bortelimínerede

denne fordel. Hertil kom, at der efterhaanden opstod talrige gnidninger med Bengalen, uoverensstemmelser og sammenstød, der tilsidst skulle føre til aaben krig med stormogulen.

Naar det gik saa galt, skyldtes det ikke alene bengalernes vel kendte utilbøjelighed til at holde indgaaede overenskomster, men ogsaa det beklagelige faktum, at alle logens danske opperhoveder viste sig daarligt egnede til hvervet. Den første, Th. Schmerk, sad kun i to aar (1700–02). Efterfølgeren, Johan Joachim Michelsen, traf i aarene 1702–06 en række uheldige dispositioner. Blandt andet købte han i dyre domme et gammelt raaddent skib, der paa sin første rejse skiltes ad og forliste, saa intet af godset kunne bjærges. Det tredie opperhoved, den 60-aarige Jacob Panck, klarede sagerne noget bedre, men raadet i Tranquebar betegner ham dog som en gammel avindsyg mand behæftet med svaghed, i virkeligheden temmelig uskikket til stillingen. Den fjerde i rækken, Wollf Ravn, var en ren kæltring, der efter evne snød kompagniet og lagde sig ud med bengalerne ved at lade to indfødte dræbe; han blev omsider stillet for retten og dømt til Bremerholms jern for livstid. Den sidste leder var Rasmus Hansen Attrup. Han overtog i 1711 en forfalden loge og et slet forhold til bengalerne. Forholdene var urolige, skriver han efter sin ankomst, danskernes ry daarligt. Logen har ingen forraad, ingenting at leve af, ingen kredit. Morerne vil nok med det første uddrive de danske.

Disse Attrups bange anelser gik i opfyldelse. Efter gentagne bengalske angreb fandt han i 1714 stillingen uholdbar og besluttede at flygte. Det lykkedes ham til denne flugt at erobre et stort bengalsk skib, og med det og sit mandskab i behold naaede han Tranquebar. Danmarksnagore blev besat af bengalerne og plyndret. Før sin flugt havde Rasmus Hansen Attrup udstedt formel krigserklæring til stormogulen. Heri udtales det, at danskerne for 15 aar siden fik lov at oprette logen, men at de, skønt de har opfyldt deres forpligtelser fuldtud, aldrig ukrænket har kunnet nyde de lovede privilegier. Deres betjente er blevet fængslet og behandlet haardt, de har maattet lide toldforhøjelser, beslaglæggelser af varer og pengeafpresninger. For at faa et firman havde man betalt 30.000 rupier og dog aldrig faaet det.

Hidtil havde kompagniet fundet sig i denne uretmæssige behandling i haab om, at retfærdigheden skulle komme til at raade tilsidst, men det havde erfaret, at det tværtimod stadig blev værre, saa „vold, tyranni og uslukkelig pengehunger er de fornemste professioner". Nu havde bengalerne udnyttet danskernes svaghed under krigen med Sverige og „forfulgt os saaledes med krig, at vi det ikke længere kan udholde, at vi er nødt til at gribe til det, ingen fatter til førend i yderste extremitet. Vi har ikke alene raison, men er ogsaa tvunget til vor retirade af Bengalen". En af de bengalske embedsmænd Ramkistna Caroni har gang paa gang angrebet danskerne, faaet penge og lovet fred, men er stadig kommet igen, saa de danske nu er nødt til at behandle ham som deres fjende. „Saa agtes unødigt videre fjendtlig proklamation at give, uden dette, at den morske nation efterdags maa forvente, at vort kompagni søger revenge i alle optænkelige maader, hvor de bedst kan, indtil kompagniet er blevet fornøjet for den lidte skade. Actum logen Danmarksnagore 18. december 1714. *R. Attrup, G. Bøgwad, I. Burger, O. Kleinstrøm.*"

Det kom dog efter denne logens foreløbige rømning ikke lige straks til større fjendtligheder mellem Tranquebar og Bengalen.

Under Hassius' kommandantregime tilfaldt der Tranquebar en ny og betydningsfuld funktion. Den evangelisk-lutherske mission i Indien paabegyndtes paa dette tidspunkt, og hovedsædet for denne saare vigtige virksomhed blev Tranquebar.

Ideen til den indiske mission tillægges i almindelighed kong Frederik IV, men sandsynligt er det, at inspirationen oprindelig er udgaaet fra en gejstlig, mulig den senere hofpræst Frantz Julius Lütken. Hvordan end dette forholder sig, givet er det, at kong Frederik viste missionen stor interesse. Da Lütken

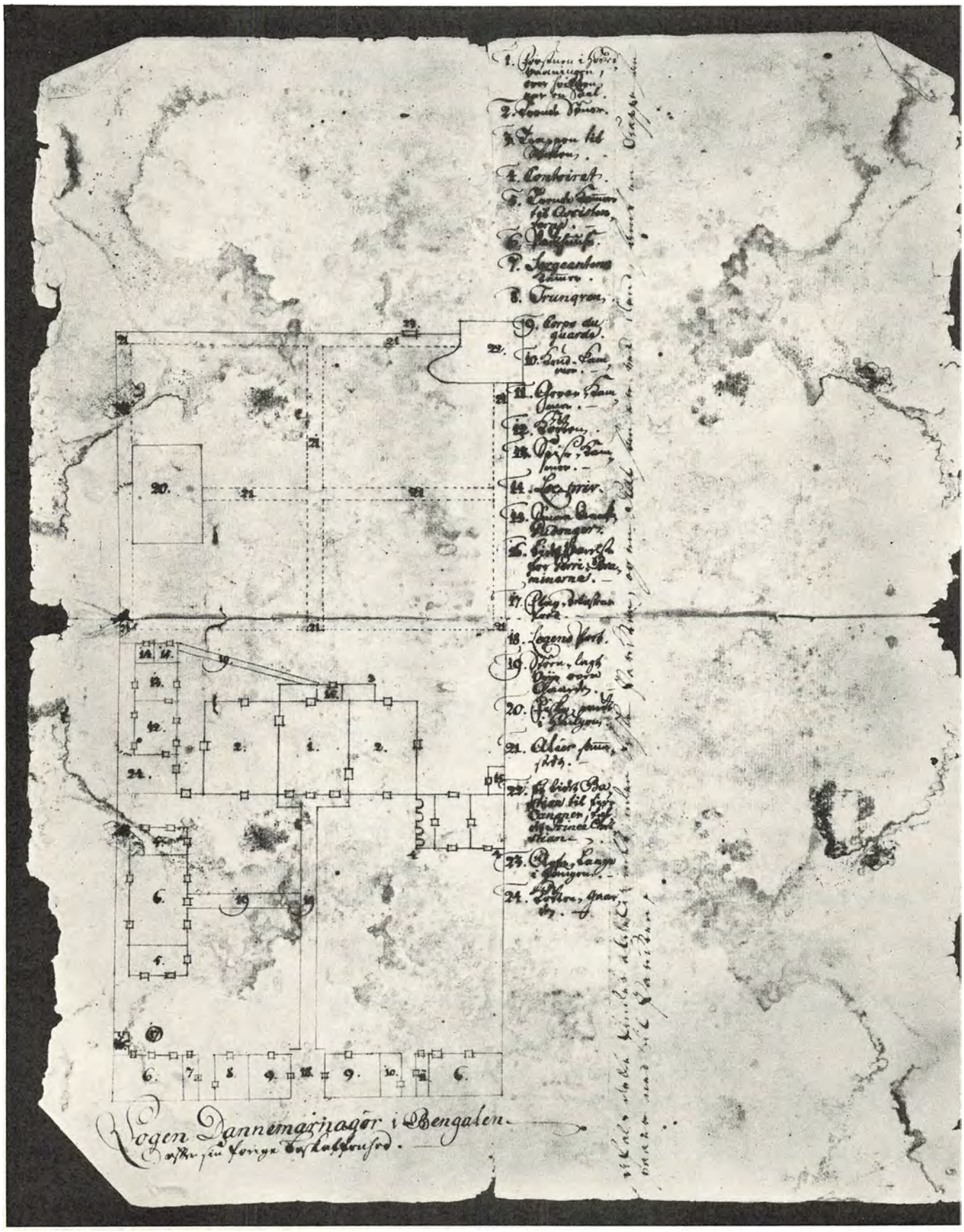

„Logen i Dannemarnagor i Bengalen efter sin forrige beskaffenhed". Grundridset viser Danmarksnagore, vistnok som den saa ud i sin første skikkelse med bygninger befæstning gaardsplads og have. Den vedføjede forklaring meddeler følgende: 1 forstuen i hovedvaaningen over hvilken er en sal. – 2 tvende stuer. – 3 trappen til salen. – 4 contoiret. – 5 tvende kamre til assistenterne. – 6 pakhus. – 7 sergentens kammer. – 8 trunquen (arresten). – 9 corps du guarde (vagtstuen). – 10 krudtkammer. – 11 geværkammer. – 12 køkken. – 13 spisekammer. – 14 loc. priv. – 15 smaa gadonger (forraadskamre). – 16 lille værelse for Gerri-brahminerne. – 17 flagmastens fod. – 18 logens port. – 19 stenlagt vej over gaarden. – 20 fiskepark i haven. – 21 alléer sammesteds. – 22 en lille bastion til fire kanoner kaldet Prins Christian. – 23 laage i haven. – 24 køkkengaarden. Herunder er skrevet: „af alt dette findes nu aldeles intet, uden fiskeparken og en prae (platform), som er ved den, samt en trappe, som gaar ned til parken". – Planen viser, hvorledes en dansk loge kunne være indrettet. Til handelen havde man kontor og pakhuse; til logens forsvar krudt- og vaabenkamre samt bastionen til de fire kanoner; til besætningens bekvemmeligheder rigelig beboelsesplads og have med alleer og fiskepark. Hele dette anlæg blev ødelagt af bengalerne efter Rasmus Hansen Attrups flugt fra logen 1714

var blevet hofpræst, besluttedes det, at der i Tranquebar skulle oprettes en missionsstation med hele Indien som virksomhedsomraade. Lütken fremskaffede to unge mænd, der var rede til at rejse ud som missionærer, begge tyskere: Bartholomæus Ziegenbalg og Heinrich Plütschau. De kom fra Halle til København i oktober 1705 og blev her ordineret af biskop Bornemann. Forresten vakte ideen ikke videre begejstring i Danmark og da slet ikke i kredse, der stod Ostindienkompagniet nær. De to udvalgte missionærer mødte de fleste steder ligegyldighed om ikke ligefrem spot. „Mange lod os", fortæller de selv, „i vort fortsæt rejse med et ringe haab til et godt og velsignet udfald, men tro paa den almægtige Gud og tillid til hans hellige ords forjættelse gjorde os trøstige og frimodige under alle prøvelser og hjalp os til efterhaanden i velsignelse at tilbagelægge den svære og farlige rejse".

Den 9. juli 1706 ankom „Sophie Hedevig" til Tranquebar medførende de to missionærer. Efter den kølige behandling i København ventede disse næppe nogen begejstret modtagelse i Tranquebar, men havde dog vel regnet med, at en introduktionsskrivelse med kongens haand og segl skulle aabne dørene. Men Tranquebar viste sig utilgængeligt. Plütschau og Ziegenbalg blev overalt afvist. I deres raadvildhed stillede de sig op paa torvet og blev staaende her den hele lange dag, indtil endelig ved aftenstid sekretæren Rasmus Hansen Attrup forbarmede sig og skaffede dem logi hos sine svigerforældre.

Udsigterne for de to unge missionærer syntes kun ringe. I et fremmed land stod de dér, uden penge eller venner, uden nogen slags erfaring. Overfor sig fandt de en øvrighed, der viste sig at have til hensigt mest muligt at hæmme og hindre deres arbejde, skjult eller aabenlyst. Deres virkefelt var en indfødt befolkning, hvis sprog de ikke forstod og for hvis levevis de stod fuldkommen fremmed. „Tog vi vor tilflugt til andre her i Indien for at spørge dem til raads, saa blev vi endnu langt mere end i Europa afskrækkede for vort foretagende, da altid umuligheden af at naa vort maal blev os foreholdt", bemærker Ziegenbalg og fortæller videre, at han og vennen rustede sig til at bekæmpe nutids og fremtids vanskeligheder ved at læse Apostlenes Gerninger.

Til at begynde med maatte de søge at komme over den kløft, sprogforskellen satte mellem dem og de indfødte. Først tog de fat paa portugisisk, af hensyn til Tranquebars mange portugisere, og det gik nogenlunde takket være de latinske kundskaber. Meget vanskeligere var det at lære tamilsk, da ingen af de indfødte kunne tysk. Saa satte missionærerne sig paa skolebænk hos en indfødt skolemester og hans smaa elever. Her lærte de ganske vist mange tamilske ord, men det kneb at forstaa deres betydning. Langt om længe opsporede de uden for Tranquebar en indfødt, der forstod baade dansk, hollandsk og tysk. Saa hjalp det. Navnlig Ziegenbalg var energisk og lod efterhaanden indfødte forfattere oplæse tamilske tekster. „Adskillige tekster har jeg ladet hundrede gange forelæse, saa der ikke var et ord en talemaade deri, som jeg jo kendte og kunne efterligne". I 1709 fortæller han, hvordan han anvender sin hele tid til at læse malabarske (tamilske) bøger; han taler nu sproget saa flydende som sit modersmaal og har allerede skrevet adskillige bøger paa tamilsk. I løbet af faa aar udarbejdede Ziegenbalg et tamilsk leksikon paa 40.000 ord, dertil en ordbog for poetiske udtryk. Plütschau paa sin side beskæftigede sig mest med portugisisk, selv om ogsaa han lærte sig tamilsk.

Da sprogvanskelighederne saa nogenlunde var overvundet, tog missionærerne fat paa det egentlige arbejde. Saa meget forstod Ziegenbalg, at sprogkundskab alene slog ikke til; ogsaa de indfødtes sæder og skikke, deres hele tankegang maatte kendes. Han kastede sig nu over disse studiefelter med sin vante energi, nedskrev omhyggeligt sine iagttagelser og sendte dem til Halle, hvor de senere blev udgivet. Disse skildringer giver for første gang et detailleret billede af de tranquebarske indfødtes ydre og indre liv.

For de danske i Tranquebar var denne aandelige arbejdsmark ukendt land. Vel medførte de praktiske forhold mangfoldige relationer til de indfødte, og en vis omgangsform var efterhaanden udviklet. Men hvordan disse indfødte var som mennesker, hvad de tænkte og følte, det var uden interesse. For

Landskab ved Tranquebar

Ziegenbalg derimod stod de indfødte som medmennesker, der havde mulighed for frelse, hvis de lærte evangeliet at kende. Han træder dem i møde saavidt muligt som ligemand.

Om de egentlig indfødte, malabarerne, siger Ziegenbalg, at deres sindelag er flegmatisk. De er ligegyldige og skødesløse, af væsen stille og langsomme over for godt som ondt. Børnene sidder altid stille, hvis de da ikke sover; som regel er de for dovne til at lære noget. Regeringsmaaden fremelsker, beretter han videre, disse egenskaber hos undersaatterne; den faar dem til at leve i bestandig frygt for at foretage sig noget. Folket efterstræber ikke gode videnskaber eller sandheden, men er i stedet i høj grad hengivent til vellyst. Hvad religion angaar, er de fleste ligegyldige, bekymrer sig kun lidt om deres sjæles bedste. Har de blot mad og drikke, betænker de ikke det tilkommende. Penge ris og klæder er deres gud. Det nytter dem ikke at tænke paa Gud og saligheden; om de kommer i himmelen eller ej, er dem ganske det samme. Den gemene hob lever i allerstørste uvidenhed endog om deres egen overtro, den hinduistiske religion.

For brahminernes lærdomme og fromhed har Ziegenbalg derimod megen respekt. Han indlader sig i diskussion og brevveksling med dem, søger at sætte sig ind i deres tro og tankegang.

Gennem disse breve kommer klart til udtryk de højerestaaende inderes syn paa og følelser for europæerne, og det maa siges, at det eksempel, disse gav, just ikke har været den bedste anbefaling for kristendommen. Adskillige indere erklærer rent ud, at de hellere vil være sammen med deres fædre og folk i helvede end med de kristne i himmelen. Aarsagen til disse bitre ord, siger Ziegenbalg, er den, at inderne fattede modbydelighed for de kristne og europæiske nationer, fordi de saa ofte behandlede Indiens indfødte ubarmhjertigt, ansaa dem for sorte hunde og førte et yderst forargeligt levned blandt dem. Engang ytrede nogle indere i en diskussion: „Saavist og sandt som I kristne med eders æden drikken skørlevned hor dans og spil banden og sværgen ja med hele eders onde og syndige handel tænker paa at blive salige,

ligesaa vist tænker vi med vort stille og ordentlige levned at blive salige, om saa ogsaa vor religion er falsk og ganske opdigtet". Og da de faar lov at tale frit ud, erklærer de ydermere, at de holder de kristne for de allerdummeste og ulærdeste folk, der hverken tænker paa Gud eller evighed. Vel ser de, at europæerne gaar i kirke, men de tænker, at præsterne i kirken lærer folk, hvorledes man skal æde drikke spille bedrive hor og tilføje de sorte allehaande ondt. De forstaar ikke det danske sprog og kan derfor ikke dømme om læren; men de har med egne øjne set, at danskerne gør saadanne ting, endog straks naar de kommer fra kirken.

Senere, siger Ziegenbalg, forandrede de vel deres mening herom, men over de kristnes levned og eksempel ophørte de ikke at forarges, især da de slet ingen kærlighed fandt hos dem, hvis religion de skulle nødes at antage. De stolte hovmodige kristne kunne ikke engang bringe det over deres hjerte at anerkende som deres brødre og søstre de døbte og omvendte sorte, ja de skammede sig aabenbart ved at staa fadder til dem. Og selv hvis dette skete, viste de paa ingen maade et venligt ansigt eller tog sig paa at staa de omvendte bi i nogensomhelst henseende. –

Allerede i november 1706 begyndte Ziegenbalg og Plütschau at missionere. Maj 1707 blev de første medlemmer af deres menighed døbt: fem portugisiske slaver. Et af missionærernes maal var at faa egen kirke, og det lykkedes dem. Hassius anviste dem grunden, og ved frivillige bidrag og frivillig arbejdskraft fik de paa denne rejst kirken, der fik navnet „Ny Jerusalem". Desuden fik de oprettet to skoler for børn og unge mennesker, og snart kom skolearbejdet til at spille en fremtrædende rolle. „Vil man," siger Ziegenbalg, „blandt saadanne hedninger udrette noget varigt, maa man især rette sit øjemærke paa ungdommen, thi hvad de gamle angaar, saa ser man vel, at de lærer vor tros hovedsætninger og tro dem og rette sig efter vor kristelige kirkes regler, men det holder dog meget haardt for dem saaledes at overgive deres hjerter til den hellige aands indvirkning, som man vel kunne ønske, og uagtet mange af dem er ivrige for at drage andre med sig til kristendommen, saa finder man dog i deres levned og vandel fejl, som i deres alder ikke saa let kan aflægges. Derfor har vi straks fra begyndelsen af gjort os umage for at arbejde flittigt paa ungdommen."

For at gøre undervisningen mere tillokkende og faa forældrene til at stille deres børn til raadighed lovede missionærerne alle, der meldte sig til skolen, frit underhold. Alligevel blev tilslutningen ikke stor. Da den nye missionær Gründler i 1709 kom til Tranquebar, var der i den tamilske skole 13 børn, i den portugisiske 5, og deres underhold var just ikke kostbart. Gründler fortæller, at de udelukkende levede af ris og lidt fisk; deres natteleje var en maatte paa jorden og deres klæder for drengenes vedkommende et stykke lærred om livet, for pigernes to stykker.

Alt ialt kunne dog missionærerne med udgangen af aaret 1707 betragte frugterne af deres arbejde med tilfredshed. De havde overvundet sprogvanskelighederne, de havde faaet en kirke, to skoler og en lille menighed. Der var et grundlag at bygge videre paa. Med øvrigheden havde de staaet sig nogenlunde. Om den end ikke røbede større begejstring for deres virksomhed, saa havde den dog nu vist dem adskillige tjenester. Værst var de økonomiske vanskeligheder. Kongen havde tillagt missionærerne en understøttelse paa 200 rd aarlig, men den slog jo ikke til over for de mange opgaver. Missionærerne levede i haabet om anden hjælp, men i 1707 kom der ikke en skilling fra Europa. De maatte derfor til stadighed søge privat understøttelse.

I løbet af 1708 skulle imidlertid missionærerne komme ud for større vanskeligheder. Det var forholdet til Hassius og raadet, det var galt med. Ingenlunde paa grund af religiøse spørgsmaal, derimod i anledning af missionsvirksomhedens sociale bivirkninger. I disse missionens første aar var fremgangen vundet i det tranquebarske samfunds nederste lag, blandt portugisere, slaver og pariaer. Dette var kommet kong Frederik for øre, og ivrig som han var for missionens vel, udstedte han befaling om, at

Missionæren Bartholomæus Ziegenbalg. Stik 1716.
Man har vanskeligt ved i denne værdige prælat med bladkrave og paryk at se den ildfulde unge mand, der paa den bare jord holdt skole for indiske børn, der paa lige fod diskuterede med brahminer og utrætteligt virkede mellem pariaer slaver og skøger

alle slaver, der gik over til kristendommen, dermed skulle blive fri. Denne bekendtgørelse fik kraftig virkning, i stort tal søgte slaverne nu til missionen. Men i overklassens øjne var dette en aldeles utilbørlig samfundsrevolution, overfor hvilken Hassius og raadet straks søgte at gribe ind. De sendte følgende nødraab hjem til direktionen:

Slaverne er blevet obsternasige, de vil ikke længere estimere, hvad deres husbonde befaler dem. „Det vil medføre onde konsekvenser og stor synd for fattige folk, som nøje har levet og sandet, at de kunne købe slaver til deres tjeneste". Hvad vil ikke slaverne gøre, naar de først hører, at de kan befries for slaveriet ved at blive lutheranere og siden gøre, hvad de har lyst til. Det eneste, som kan gøre en slave til en brugelig tjener, er hans haab om at vinde husbondens yndest og dermed maaske frigivelse. Er de sikre paa at blive fri, er det samtidig ude med nidkærheden; desuden bliver frigivne slaver gerne de argeste tyve og horere og gør aldrig noget godt. „Det er langt større synd at give en slave fri, enten de er kristne eller ej, end at sælge dem til andre", fastslaar sluttelig Hassius og raadet.

Disse anskuelser deltes fuldtud af direktionen, der vel officielt ønskede missionen fremgang, men samtidig gerne saa missionærerne holdt tilbørligt nede. I 1708, da striden i Tranquebar nærmede sig højdepunktet, skriver direktørerne til Hassius om de to missionærer, at de er enfoldige og lettroende mennesker; raadet maa sørge for, at de bliver holdt inden for deres grænser, „saasom de gejstlige, naar de faar for meget raaderum, gerne vil gøre fingrene for brede".

I Tranquebar havde missionen just ved denne tid store økonomiske vanskeligheder. I 1707 havde Frederik IV sendt subsidier paa ialt 2000 rd. Men uheldet var ude. De 1000 gik ned med „Norske Løve" ved Færøerne, de andre 1000 naaede ganske vist med „Sophie Hedevig" velbeholdne til Tranquebars red, men under udskibningen ville skæbnen, at de – til almindelig skadefryd for missionens modstandere – blev tabt i vandet!

Imens skærpedes striden. Ziegenbalg beretter, hvorledes missionens arbejde paa alle maader og ved enhver lejlighed blev hæmmet og generet. Missionærernes malabarske hjælpere blev jaget ud af byen. Visse medlemmer af menigheden – sandsynligvis slaverne – fik forbud mod at indfinde sig til gudstjenesten. Hedningene forskrækkede man, saa de ikke vovede at lukke munden op. Menigheden split-

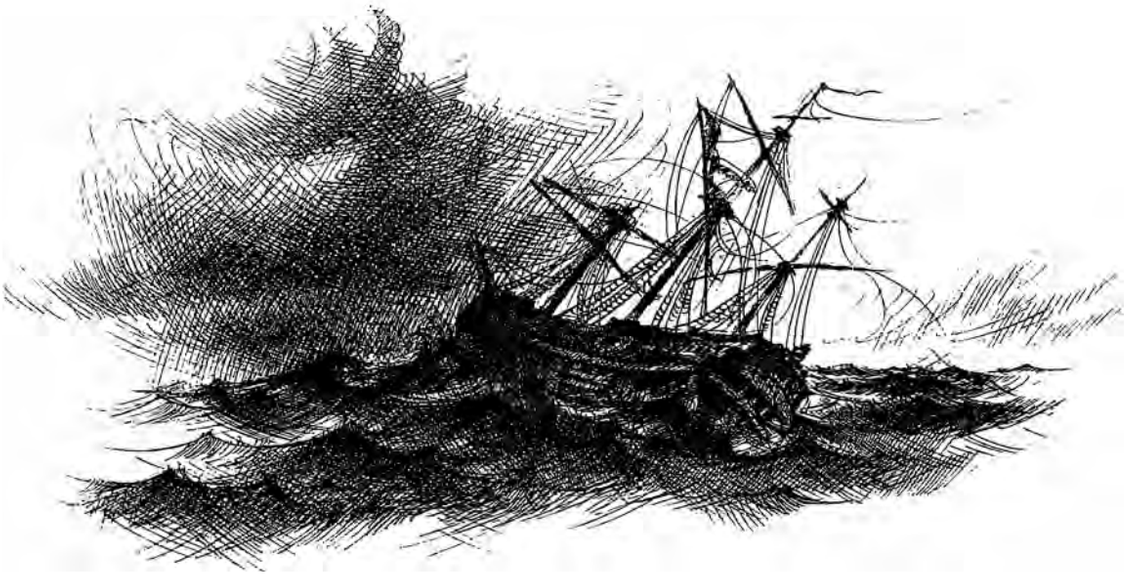

tedes og kunne i lang tid ikke samles igen. Guds og den helliges religions navn blev spottet, ja forfølgelsen var saa skarp, at kun Guds bistand gjorde det muligt at udholde den.

Sin kulmination naaede striden, da Hassius lod Ziegenbalg sætte fast og uden lov og dom hensidde fire maaneder i haardt fængsel.

Dette forsvarede Hassius og raadet med, at de kun handlede i nødværge for at hindre en truende fare. „Der maa passes godt paa missionærerne", skriver de til direktionen, „hvis vi ikke skal fare ilde. De har været rent uvorne. Vi har maattet arrestere Ziegenbalg for at hindre en revolte. Han er dog løsladt igen. Vi har haft megen nød og elendighed med dem. De vil have egen jurisdiktion. Det er snart umuligt at drages længere med dem". Hassius beder om at maatte rejse hjem, dersom missionærerne skal blive, for han ved sig aldrig nogen time sikker mod oprør fra den gemene mand, alt formedelst missionærernes underlige adfærd.

Selv om sagen næppe har været helt saa alvorlig, som raadet fremstiller den, kan der dog ikke raade tvivl om, at jo missionen fremkaldte social gæring i det tranquebarske samfund, noget der var lige ubehageligt for dettes hvide overklasse som for de danske embedsmænd. Men ogsaa den indiske overklasse betragtede missionen med uvilje, og naiken blev ligefrem dens fjende. Da menigheden i 1710 havde bygget en skole i Tillali, fordrede han den nedbrudt, og da kravet ikke blev efterkommet, lod han en stor hær rykke frem og skolen afbrænde.

Imidlertid havde missionen vakt opmærksomhed i Europa. Det strømmede ind med pengebidrag, og nye missionærer ankom, den betydeligste Johan Ernst Gründler. Og denne medgang dæmpede Hassius' uvilje. En art vaabenstilstand blev sluttet. I 1710 skriver Hassius hjem: „Efter at missionærerne har destrueret 9000 rd og ganske lidet udrettet, lærer de nu at opføre sig lidt bedre end før".

Direktionen i København ville nødig hjælpe missionærerne, men i 1712 maatte den paa kongelig befaling udsende ordre til Hassius og raadet om at yde missionen fuld støtte. Nu blev Hassius bange, og da Ziegenbalg i 1714 stod for sin rejse til Europa, sørgede han for at slutte forlig. Alt, hvad der havde været dem imellem, skulle være glemt og tilgivet. Ziegenbalg lovede at fremlægge forliget for kongen (hvorved han altsaa afskares fra at klage over den behandling, Hassius havde ladet ham blive til del). Hassius paa sin side har aabenbart følt sig saa lettet ved til denne side at faa ryggen fri, at han ikke betænkte sig paa i det følgende generalbrev at rette en række haarde anklager mod Ziegenbalg, hvis vel han faa dage forinden havde lovet at fremme paa alle maader. Det var paa høje tid, skriver han, man i Tranquebar var skredet ind mod Ziegenbalg. Saalænge denne havde holdt sig i skindet, havde man ladet ham gaa, men da han ville berøve kommandant og raad æren og det gode navn og rygte

samt ophidse den gemene mand, kunne tilstanden ikke mere tolereres. „Vi regner med, at ogsaa en præst maa straffes, naar han forser sig".

Og saa følger i Hassius' brev en for missionærerne alt andet end rosende beretning. Deres menighed er kun lille, hedder det. Den bestaar mest af børn, som enten er købt for penge eller, hvis forældre har overladt dem til missionen, fordi de ikke selv var i stand til at forsørge dem. „Saa og af nogle lange tøse eller og, om dem ret at nævne, forløbne horer, hvilke mest af alle hos dem er i huse og nyder føde og klæder". Som eksempel nævnes en portugisisk kone, Mandora, med et „skarvorrent" rygte og slemt levned. Da hun var blevet saa gammel, at ingen mere ville søge hende, stjal hun og tog saa for at undgaa straf sin tilflugt til missionærerne. „Vi maa bekende det er en slet kristendom for at undgaa den for deres udyd fortjente straf at løbe fra en religion til en anden, og vi tror ikke, det er Gud tækkeligt".

Og atter beskylder Hassius missionærerne for at stifte uro. De havde ladet udsprede rygte blandt de sorte om en ny kommandant, der skulle komme og afsætte alle indfødte i kompagniets tjeneste, som ikke omvendte sig. Rygtet skulle have voldt stor urolighed blandt de sorte. Til sidst erklæres, at missionærerne i alle maader søger at gøre den fortræd de kan, om ikke aabenbart saa hemmeligt. Meget kunne herom fortælles, men raadet har erfaret, „at deres opdigt tros mere end vor sandhed". –

Da nu Ziegenbalg naaede Danmark, havde kong Frederik taget endnu et skridt til missionens gavn, nemlig oprettelsen under 10. december 1714 af et missionskollegium. Dette nye kollegium skulle samle de hidtil spredte bestræbelser til missionens fremme. Ziegenbalg fandt saaledes gunstig jordbund og naaede da ogsaa fuldt ud sit hovedformaal, at faa indsamlet penge til missionsvirksomhedens videreførelse. Det synes, som han for sit vedkommende har holdt sin del af forliget med Hassius. I hvert fald fik hans besøg i Danmark ingen direkte ubehagelige følger for Hassius og sekretraadet.

Paa den anden side ser det ud til, at hans fraværelse virkede dæmpende paa gemytterne i Tranquebar. Stridighederne døde hen, og vi hører endogsaa, at Hassius under en vanskelig økonomisk situation ydede Gründler hjælp.

Ung pige støder tobak

OPLØSNING

Da Hassius i 1716 med „Salvator mundi" havde forladt Tranquebar (s. 124), blev Christoffer Brun Lundegaard interimsopperhoved. Denne Lundegaard havde mange aars solid tjeneste bag sig, men som opperhoved gjorde han sig ikke bemærket. Hans maal synes blot at have været at holde sammen paa stumperne, til der kom hjælp fra Danmark. Der skete ikke store ting i de aar, han stod for styret.

I 1718 lykkedes det direktørerne at faa indkøbt skibet „Jomfru Susanne" (senere „Dronning Anna Sophie"). Det forlod Øresund i november, men laa over i Bergen det meste af vinteren. Med det fulgte en ny kommandant, Christian Ulrich von Nissen. Det var meningen, at fartøjet skulle vende hjem hurtigst muligt, men først den 22. juni 1722 laa det atter ved Københavns red.

Forinden var den store nordiske krig afsluttet, men fattigdommen, der fulgte i dens spor, lammede endnu føleligt den meste foretagsomhed. Det lykkedes imidlertid trods alt i 1720 at udruste skibet „Grev Laurvigen". Direktørerne maatte her skyde store summer til, og alligevel blev skibet kun sparsomt forsynet med kapital. Det formaaede da heller ikke at hjælpe Tranquebar op af dets dødvande, af den dvalelignende tilstand der under krigen efterhaanden havde sænket sig over kolonien.

Mest syntes sindene i Tranquebar optaget af indre kævlerier. Byfoged og raad kom i konflikt, da kommandanten uden lov og dom lod byfogedens tjener kagstryge. Denne bedrift skaffede ham en alvorlig irettesættelse fra direktionen: selv om den kagstrøgne var hedning, skulle han dømmes efter lov, ikke efter forgodtbefindende. Iøvrigt, bemærker direktionen, skulle enhver nyde ret, saa man fremtidig kunne blive fri for klager over voldsom medfart eller vidtløftige processer; i København havde man søgt at indgive kongen den forestilling, at folk i Tranquebar hverken skøttede om love eller forordninger, og dette medførte ubehageligheder for direktionen.

Men paa missionsvirksomhedens felt var disse sidste krigsaar ingenlunde nogen dødtid, tværtimod betegner aarene 1715–20 et højdepunkt i den tranquebarske missionshistorie. Kongens velvilje forplantede sig gennem direktionen til raadet. Nu lagde man ikke længere missionærerne hindring i vejen, man hjalp dem tilmed nu og da. Missionærerne arbejdede med Gründler i spidsen støt og energisk, menigheden voksede; i 1717 fik den 30 nye medlemmer, i 1718 50.

Et af missionærernes varmest eftertragtede maal var at faa en ny kirke til afløsning af den meget uanselige, de raadede over. Ziegenbalg skaffede en del penge i Europa, og frivillige bidrag indsamledes med stor energi i Tranquebar; om det saa var Hassius, rykkede han ud med den sum af 40 rd. Den 9. februar 1717 lagde saa Brun Lundegaard grundstenen, og den 11. oktober 1718 kunne den ny kirke indvies. Den fik navnet Jerusalemskirken.

Ziegenbalg selv var den første, der blev begravet her. Han døde i 1719, knap 36 aar gammel. Hans efterfølger som missionens leder blev Gründler, men ogsaa han bukkede under for tropeklimaet (1720).

Kort før sin død sendte Gründler kompagniets direktion et brev, hvori han giver et billede af missionens resultater og muligheder. Henved 100 hedninger, fortæller han, havde i det sidstforløbne aar søgt at blive optaget som kateketer (lærlinge der forbereder sig til daaben). Man havde dog kun kunnet antage enkelte, da man ikke vidste, hvordan man skulle forsørge dem; som kristne ville de nemlig blive udstødt af deres slægt og ikke mere kunne faa arbejde og underhold. Kunne missionen ikke hjælpe dem,

Missionæren Johan Ernst Gründler. Stik fra ca 1710. Den energiske gejstlige fik afgørende indflydelse paa Tranquebarmissionens blomstring og fremgang. Navnlig har han hovedæren af Jerusalemskirkens opførelse

stod de dér subsistensløse. Medmindre altsaa øvrigheden hjalp missionen, kunne tallet paa omvendte ikke vokse. Forholdet var simpelthen at det ikke var nok, at folk omvendte sig, de skulle ogsaa have underhold. Saa nært forbundet var det materielle og det aandelige, at man kun kunne gisne om, hvad der for den enkelte havde betydet mest.

Videre beretter Gründler om de kristne, at nogle kunne faa arbejde ved missionens papirmølle, andre ved kattunskilderiet. Man paatænkte ogsaa at begynde et hørvæveri, men alt forslog dog kun lidt. Ville derimod kompagniet tage disse nykristne i tjeneste i militsen, ved toldboden, paa holmen og skibene, kunne mange flere blive omvendt; – og saadan bar jesuitterne sig ad. Om disse folk fremdeles kunne faa privilegier med at dyrke marken, brænde sten o.l., ville dette spare missionen store omkostninger og fremkalde mange nye omvendelser. Opdagede først hedningene, at kompagniet begunstigede de kristne, ville de uden tvivl i stort tal antage kristendommen.

Dette brev bekræfter, hvad tidligere er sagt, at det var de fattige, der lod sig omvende. Og samtidig viser det, hvor stor uvilje den almindelige befolkning nærede mod kristendommen. Den aabne indrømmelse, at missionen ikke turde tage mod flere end den kunne forsørge, er ikke til at misforstaa; den vidner klart om de materielle faktorers betydning.

Efter Gründlers død gik det tilbage for missionen. Indbyrdes splid var nu ogsaa her paa færde. Missionen staar paa slette fødder, hedder det i 1722, som følge af uenighed. Benjamin Schultze, der fik ledelsen efter Gründlers død, gav op i 1726 og rejste til Madras. Efterfølgeren, Nicolaus Dal, var saa godt som udelukkende optaget af at revidere den portugisiske bibeloversættelse. Alt andet ansaa han for tidsspilde og beklagede sig endog over at være nødt til at forrette daab og brudevielse. Blandt de øvrige missionærer gjorde Bosse sig berygtet ved en drikfældighed, der bringer de klassiske Tranquebardrankere Christen Pedersen Storm og Niels Andersen Udbyneder i erindring. Under saadanne forhold maatte missionen stagnere.

I 1721 var kompagniet ikke længere i stand til ved egne midler at udruste skibe til Tranquebar. Det lod saa fartøjerne gaa i delvis fragtfart, og hvem der ville kunne som interessent indskyde penge i ud-

rustningen. Paa denne maade lykkedes det at opretholde forbindelsen; der blev sædvanligvis udrustet og afsendt et skib aarlig.

Men samtidig indsnævredes kompagniets ostindiske virkefelt derved, at skibenes antal efterhaanden reduceredes. „Frederikshaab" mistede paa en rejse til Atchin sine master; da det trods dette alligevel lykkedes at faa fartøjet solgt til en portugiser for 5000 pagoder, skriver Ulrich von Nissen fromt: „vi takker Gud, som skilte os fra den pengesluger". Galeasen „Grev Ahlefeldt" var saa raadden, at den faldt sammen, da den skulle repareres. Tilbage var fregatten „Gyldenløve" og to chalupper; men da der ikke var kapital til at bruge dem i handel, og fragterne var lave, „ville det være bedre, om vi slet ingen skibe havde", siger raadet i aabenbart daarligt lune.

I Bengalen skete en smule. Raadet havde i 1720 i kraftige vendinger højtidelig forkyndt, at det nu ville begynde den for seks aar siden erklærede krig. De stærke ord gjorde deres virkning. Kompagniet fik atter lov at sende mandskab til Danmarksnagore. Dog, den moralske sejr efterfulgtes ikke af nogen økonomisk. Danmarksnagore gav ligesom tidligere uhjælpeligt underskud, og kolonien maatte holdes oppe fra det i sig selv tilstrækkelig fattige Tranquebar.

Hvad angaar logen Oddeway torre paa Malabarkysten, saa var den stedt i yderste forfald. Ikke alene var handelen ringe som følge af svigtende kapitaler, men hollænderne søgte paa alle maader at hæmme den. Denne loge gjorde mere skade end gavn, hævdede raadet, saalænge kompagniets kræfter var saa svage. Da saa i 1722 et oprør brød ud i Attinga, hvorunder nogle englændere blev dræbt, ansaa de danske i Oddeway torre stillingen for uholdbar. De blev faktisk saa forskrækkede, at de forlod logen. Dens bygninger blev ødelagt af oprørerne.

Tiden gik, men Tranquebar formaaede ikke at rette sig. Fattigdommen og manglerne bestod. Forskellige uheld fremskyndede nu ogsaa nedgangen. I 1723 fik man den ulykkelige idé at sende „Grev Laurvigen" til Nicobarøerne i regntiden. Resultatet blev en voldsom sygdom i besætningen; nærmere oplysninger mangler, men tabene har sandsynligvis været slemme. Aaret efter sendtes „Gyldenløve" til Porto-Novo's revier for at udbedres; men da den var færdig, kunne den ikke slæbes tilbage over revieret og altsaa ikke komme paa rejse det aar. Samme skæbne overgik „Prins Christian". Raadet anlagde ganske vist det optimistiske synspunkt, at naar skibene dog ikke kunne bruges til noget nyttigt, sparede man mange udgifter ved at lade dem ligge stille, – men alligevel, fordelen var lovlig passiv! Samtidig herskede der dyrtid i Tranquebardistriktet som følge af naikens intriger, med stor hunger og jammer blandt indbyggerne. „Det gaar mod kompagniets ruin", fastslog raadet som facit.

Ulrich von Nissen blev ked af sin stilling og fik 1726 lov at rejse hjem. Interimsopperhoved blev nu Rasmus Hansen Attrup. Det lykkedes for ham at holde tingene gaaende, uden at dog forholdene i og for sig ændredes. Og nye uheld indtraf. „Anna Sophie", der i 1726 blev udsendt fra København med 25.000 rd fra kompagniet og 75.000 rd fra interessenterne, strandede ved Læsø, og de to næste udrustninger, „Grev Laurvigen" og „Norske Løve", fik meget besværlige rejser. Da de langt om længe naaede Tranquebar, var begge kaptajner døde, og skibene manglede alt, hedder det. De to fartøjer kunne ikke straks sendes hjem, og Attrup betvivlede, at man i det hele taget kunne samle returladninger til dem. „Gud give vi kunne faa samlet ladning og proviant. Alt ser meget slet ud", skriver han.

Og nu var tilmed det eneste større skib i Tranquebar, nemlig „Gyldenløve", definitivt ude af sagaen. Under en rejse til Atchin – der havde givet den beskedne fortjeneste af 233 rd – blev skibet angrebet af hvide myrer, der stadig bredte sig. Efter hjemkomsten blev det udbudt til salg – det med myrerne blev hemmeligholdt – men ingen ville byde. Omsider blev det dog afhændet til en malajisk købmand for 1800 pagoder. „Det var mere end vi havde tænkt og haabet. Hvorledes han vil komme ud af det med de hvide myrer, er ikke godt at vide", hedder det uden moralske skrupler i generalbrevet.

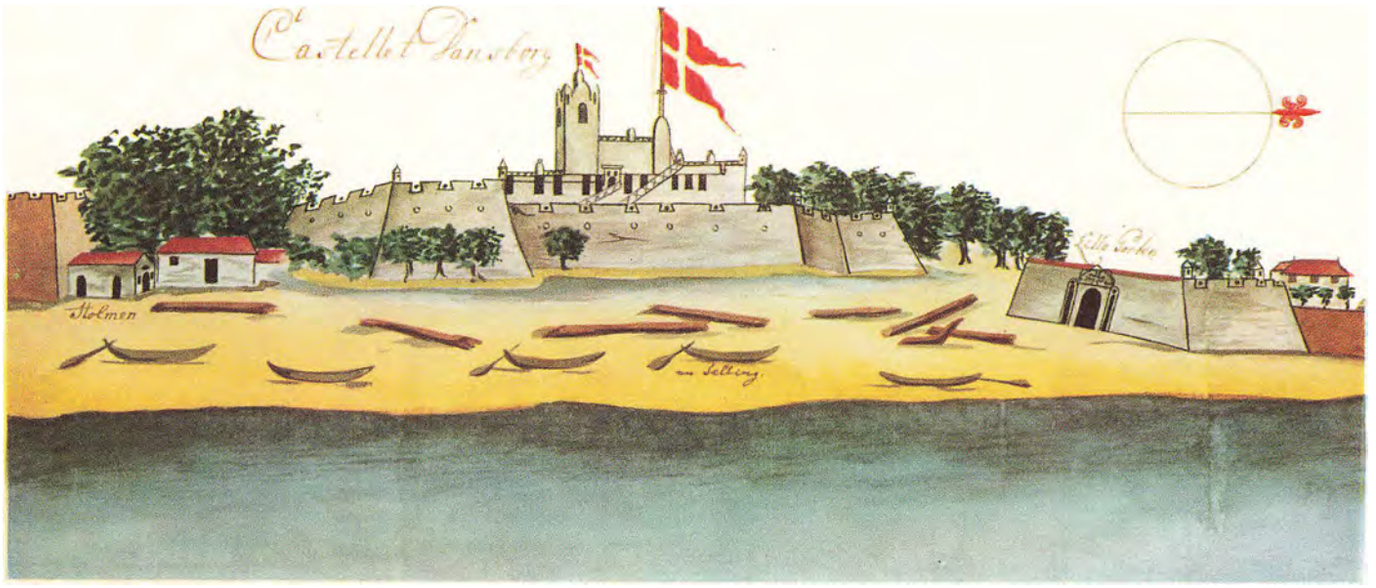

Kastellet Dansborg. Tegning fra ca 1727 i F. Zimmers skibsjournal. Foran kirken ligger hovedbygningen med kommandantens købmandens og præstens boliger. Høje trapper fører op til de øvre stokværk. I volden ses skydeskaar med kanoner. Forværket tilvenstre var „Holmen", sandsynligvis magasin for skibsfornødenheder; det tilhøjre hed „Lille Porten" og var særskilt befæstet. Paa den sandede forstrand ligger de indfødtes fiskerbaade

Til erstatning for „Gyldenløve" blev et nyt skib indkøbt i Madras. Det fik navnet „Fridericus Quartus" og blev paa sin første tur udsendt til Porto-Novo, hvor man havde vægret sig ved at sælge noget til danskerne. Det skulle „indgyde købmændene rædsel", hvilket lykkedes forsaavidt disse nu solgte de danske en del daarlige varer (der videresendtes til Atchin).

Det stod nu omsider direktionen i København klart, at kompagniet ikke kunne komme til kræfter hverken ved egen hjælp eller gennem de summer, direktørerne personligt var i stand til at sætte ind. Man foretog derfor henvendelse til staten og foreslog som muligheder, at staten enten laante kompagniet 150.000 rd som forskud til ny udrustning eller eventuelt overlod kompagniet fregatten „Søridderen". Til gengæld skulle gehejmeraadet have adgang til at overvære direktionens raadslagninger, hvilket i praksis ville sige: have kompagniets ledelse i sin haand.

Staten afslog imidlertid saavel bønner som tilbud. Kompagniets daarlige tilstand beklagedes, men om hjælp kunne der ikke være tale, før man fik bedre kundskab om kompagniets økonomi. „Det ville være ubilligt, om det danske land skulle kontribuere til handels fortsættelse, som alene tjener partikulære interesser". I stedet fik kompagniet meddelelse om, at der ville blive nedsat en kommission til at undersøge dets økonomi. Kommissionen fik følgende sammensætning: justitsraad August Frederik von Johnn, justitsraad Daniel Benjamin Weyhe og sekretær Andreas Hojer. Denne kommission iværksatte straks omfattende undersøgelser. Enkelte af resultaterne skal gengives her.

Først kompagniets samlede status. Her søgte kommissionen at faa oversigt over Indienhandelens indtægter og udgifter og dermed dens betydning for Danmarks økonomi. Man opstillede følgende oversigt:

Værdien af kontanter og varer sendt til Ostindien i tiden 1671–1727 . . . . . 2.926.000 rd
Hjemkomne varer i samme tidsrum var i Indien købt for . . . . . 2.748.000 -
(hertil ville dog komme værdien af den ladning, som var undervejs hjem med „Grev Laurvigen", hvis udgaaende ladning havde haft et værdi af 51.000 rd).
Varerne fra Indien var i Danmark solgt for. . . . . 5.701.000 -
(heri dog indbefattet fragtpenge, der var indbetalt af interessenterne).
Heraf havde danske købmænd købt varer for . . . . . 1.244.000 -

Derefter skulle der af udlandet være købt og betalt varer for ialt . . . . . 4.458.000 rd
De udsendte varer skulle altsaa have givet en fortjeneste paa . . . . . 2.775.000 -
Hvoraf man som speciel national fortjeneste kunne regne med. . . . . 1.532.000 -

Det stod dog kommissionen klart, at kompagniets plusside havde flere poster; den nævner som saadan, hvad købmændene havde tjent ved varernes forhandling; dernæst hvad kompagniets betjente, især kaptajner og søfolk, havde tjent ved deres private handel.

Den egentlige handel havde saaledes givet et smukt overskud, men fra dette maatte trækkes en række store udgifter, først og fremmest omkostningerne ved skibsfarten.

Kommissionen giver her en lang række eksempler paa, hvor store summer der er gaaet ikke alene til indkøb af skibene, men ogsaa til deres reparationer. Eksempelvis købtes „Kronprinsen" i 1699 for 2800 rd og repareredes straks efter for 16.800; to nye istandsættelser kostede 4900 rd og en sidste 20.500; hvorefter skibet i 1712 blev befundet ubrugeligt. Et andet eksempel: „Dansborg" købtes i 1709 for 8200 rd og maatte straks repareres for 21.300; efter den første rejse kostede reparationer 13.400 rd, hvorefter skibet paa næste rejse forliste under Skagen.

Til disse indkøb og reparationer kom saa fartøjernes ekviperinger. „Anna Sophie" ekviperedes saaledes fire gange for ialt 73.000 rd, „Grev Laurvigen" tre gange for 24.000.

Kompagniets bogholder Holmsted havde beregnet de samlede udgifter til skibskøb, reparationer og ekviperinger til ialt 2.269.000 rd, hvortil saa kom gager, fødevarer og assurancepenge. Kommissionen havde ikke kontroleret hans opgivelser men formoder, at den samlede sum ville nærme sig halvdelen af indtægten ved handelen. Dertil kom saa tabene ved forlis. Ti store skibe var gaaet ned paa rejserne til og fra Indien eller i indiske farvande. Nogle af disse fartøjer var assureret, men assurancerne havde næppe kunnet dække tabene; andre var ikke assureret. Endelig havde enkelte skibe givet betydelige tab ved at ligge stille i Norge eller England. „Prins Jørgens" ophold f. eks. i England 1709 kostede skønsvis kompagniet ca 30.000 rd. Andre udgifter repræsenteredes ved afgifter til staten og til told samt ikke mindst ved underskudet i Tranquebar. Et samlet tal for dette haves ikke, men for aarene 1698–1727 opgives det sammenlagte underskud til 411.000 rd.

Det lykkedes ikke for kommissionen at faa opstillet et klart regnskab over kompagniets indtægter og udgifter, men den naaede dog langt nok til at kunne tegne et billede af den øjeblikkelige tilstand. Og her saa man da, at hvad kompagniet manglede var kontanter, varer, skibe, kredit og anden assistance, mens dets aktiver bestod i nogle huse i Tranquebar, et hus og et pakhus hjemme paa Christianshavn samt skibet „Grev Laurvigen". Disse aktiver kunne imidlertid aldeles ikke dække gælden, der maatte anslaas til ikke mindre end 153.000 rd og som voksede fra dag til dag. Participanternes penge, 175.000 rd, kunne uden videre anses for tabt.

Til disse uheldige omstændigheder havde ifølge kommissionens udredning en lang række forhold bidraget. Det kunne fastslaas, at startkapitalen i 1670 havde været for lille og kapitaltilgangen overhovedet for ringe; der burde være sendt for 10–12 mill. rd varer og kontanter, mens sandheden var, at der ikke sendtes for mere end knap 3 mill.

Ogsaa Tranquebars underskud siden 1698 havde virket skadeligt. Byen laa ved en kyst med livlig handel, og dens nærmeste opland præsterede en anselig produktion af tekstilvarer; kompagniet havde haft gode loger, og krigen i Europa havde skabt gunstige konjunkturer. Alt dette kunne have været udnyttet med godt resultat. Men, mente kommissionen, kommandant og raad i Tranquebar havde ikke grebet disse foreliggende chancer; heller ikke sejladsen paa Kina og Malacca havde de sørget for at vedligeholde, og handelen med Atchin havde været for ringe. Kompagniet havde forsømt at handle

direkte med den indfødte befolkning og i stedet benyttet moriske købmænd som mellemled. Varer til returskibene var ikke fremskaffet i rette tid og havde ofte været af daarlig kvalitet. Hvad endelig kompagniets betjente angik, i første række kommandanterne, havde de ikke med tilstrækkelig iver varetaget kompagniets interesser. En stor fejl af Claus Vogdt havde det været at lægge sig ud med naiken; Jørgen Bjørn havde bragt alt i stor forvirring, Hassius havde gjort ondt værre og Ulrich von Nissen ganske vist handlet efter bedste evne, men ikke formaaet at udrette noget. Raadet paa sin side havde oftest vist for ringe selvstændighed over for kommandanten. Adskillige over- og underkøbmænd havde haft for lidt forstand paa handelen, assistenterne var som oftest daarlige, og skipperne havde i udstrakt grad – ligesom forøvrigt de fleste kommandanter, raadsmedlemmer, søfolk og hvem der ellers kunne komme til det – drevet privathandel.

Ogsaa stridigheder med indfødte fyrster havde voldt stor skade, skønt kompagniet meget vel vidste, at handelen gik bedst under fred og forstaaelse med undvigelse af spektakler. Ganske særlig havde krigene mod Bengalen og mod naiken af Tanjore virket uheldigt. Til franskmændene og englænderne havde kompagniet i almindelighed haft godt forhold, hvorimod hollænderne paa mange maader havde søgt at genere, eksempelvis ved at hindre kompagniets handel paa Malacca og vanskeliggøre skibene at faa forfriskninger ved Kap det gode Haab.

Som man ser havde kommissionen let ved at udfinde aarsager til misèren. Men til at hjælpe kompagniet ud af denne havde den hverken vilje eller evne. Den mente ikke at kunne anbefale staten at yde støtte, og den indskrænkede sig i virkeligheden til at meddele direktørerne, hvor haabløs stillingen var. Hertil svarede direktionen, at kompagniets tilstand stod den klar; den havde selv søgt at bedre stillingen, men forgæves; kræfterne havde været for svage, og ingen andre havde villet hjælpe.

I sommeren 1729 vendte saa „Grev Laurvigen" og „Den gyldne Løve" hjem, – uden varer ombord! Dette fik omsider direktørerne og participanterne til at opgive ævred. Stillet overfor saadanne kendsgerninger besluttede de at ophæve kompagniet og standse handelen. Den 8. oktober 1729 skrev direktionen til Tranquebar, at det hidtidige oktroyerede Danske ostindiske Kompagni havde frasagt sig al handel og udrustning, og at kongen nu selv ville overtage kompagniet og fæstningen. Og dermed ophørte det andet ostindiske kompagni at eksistere.

Alligevel, handelen standsede ikke. Interessenterne bestemte sig til at holde den i gang og dannede i dette øjemed et interessentskab. Kronen stillede sig velvilligt. Det nye selskab fik samme friheder og rettigheder, som kompagniet havde haft, og allerede samme aar, 1729, udsendtes to skibe til Tranquebar hver med en kapital paa 65.000 rd. Samtidig fik Diderich Mühlenport bestalling som kommandant paa Dansborg. Og sandelig om ikke selskabet fik succes! I 1730 kunne hele tre skibe udrustes og sendes af sted, to til Tranquebar, et til Kina, og aaret efter gik to skibe til Tranquebar. Dermed var vejen aabnet og banet for et nyt kompagni.

I april 1732 fik Det danske asiatiske Kompagni sin oktroy.

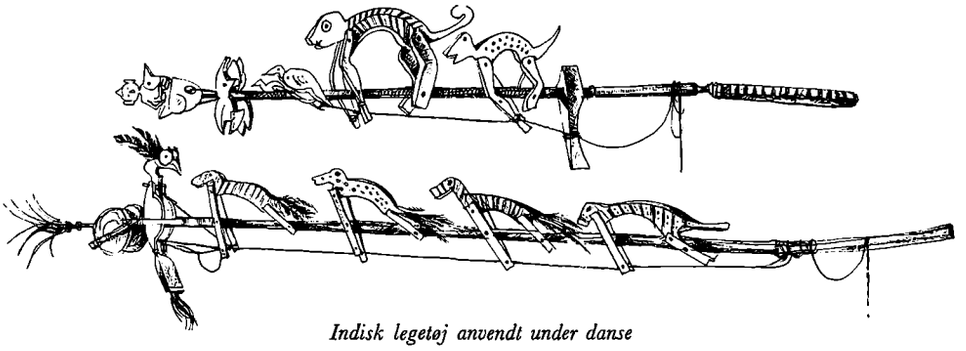

Indisk legetøj anvendt under danse

DANSK OSTINDIEN

1732–1776

TRANQUEBAR UNDER KOMPAGNISTYRE

AF

KAMMA STRUWE

SITUATIONEN I INDIEN OG DANMARK

Vi har nu fulgt det danske handelsliv paa Indien og dets skiftende vilkaar frem gennem mere end 100 aar. Det vil da være naturligt, her ved aaret 1732 da det nye asiatiske kompagni begynder sit virke, at pausere et øjeblik, se os om i Indien endnu en gang samt opridse det danske moderlands politiske og økonomiske situation i dette tidehverv. – Seks europæiske lande deltog nu efterhaanden i kapløbet om Indiens varer. I det 18. aarhundrede handlede Portugal paa Malabarkysten, hollænderne og englænderne over hele Indien, Frankrig paa Coromandelkysten og i Bengalen, Sverige i Bengalen, Danmark paa Coromandelkysten. Mens hollænderne, som vi har set, havde deres hovedsæde paa de ostindiske øer, var englænderne i færd med at skaffe sig et centrum i Bengalen.

De forløbne godt hundrede aar efter Danmarks første fodfæste paa Ceylon og i Tranquebar var gaaet saa temmelig sporløst hen over Indien. Tiden gik, Indien bestod. Dets mægtige fastland var nu som før delt mellem utallige provinsfyrster; de lokale politiske forhold bølgede i bestandig uro. Fyrsterne laa i strid med deres slægtninge, med lejetroppernes førere, med religiøse ledere og mange slags oprørsherskere. Hære trak deres brede spor ad Indiens støvede veje, ustandselig paa march, efterladende øde marker, afbrændte landsbyer, flygtende hjemløse. Men andetsteds i det store Indien herskede freden. Nøjsomme taalmodige haandværkere og agerbrugere levede her livet som det gaves dem og fattede vel næppe, hvem der gjorde krav paa overhøjhed over jorden. Bønderne dyrkede deres marker, afgav til den lokale embedsmand en klækkelig del af udbyttet og tænkte saa ikke videre paa, hvor denne del gik hen; det var nok at kravene ikke skærpedes. Haandværkeren passede sin væv eller andet arbejde og solgte produkterne til hvem der ville købe og kunne betale. Kravene til livet var ikke store, kun salt og metal maatte hentes langvejs fra af købmænd. Den indiske handel blev aldrig stor af omfang.

De velstaaende indere, ikke mindst fyrsterne med hof og hær, krævede ganske vist flere varer: metaller vaaben finere tekstiler og delikatesser, men handelen hentede hvad den saaledes behøvede i andre egne af den indiske verden, paa de ostindiske øer, Filippinerne eller naar det kom højt i Kina. Ingen af Europas varer lokkede indiske handelsmænd vestpaa.

Europa derimod ønskede Indiens varer. I 1730erne var ting som peber kanel kardemomme bomuldsstoffer og salpeter nødvendighedsartikler for de europæiske folk. Peber og flere andre krydderier hentedes paa Malabarkysten, salpeter i Bengalen, bomuldsstoffer over alle Indiens lande, bedst og rigeligst dog nok i Bengalen.

Inderne var villige nok til at sælge, helst dog mod ædelmetaller; af europæiske varer var kun metaller og ammunition virkelig efterspurgt. De indiske fyrster var i stadig pengetrang. Hoffernes forbrug og lejetroppernes sold tappede de fyrstelige skatkamre for deres indhold, og forlængst havde da fyrsterne kastet deres øjne paa de fremmede købmænds beholdninger af ædelmetal. Handelsafgifter og told opkrævedes overalt i Indien, og snedige finansministre var utrættelige i at opfinde anledninger til særlig ydelse af gaver: ved tronskifter, ved rejser og gensidige besøg maatte landets gæster gennem presenter udtrykke deres levende erkendtlighed. Europæerne paa deres side var ikke sene til at udnytte de situationer, der opstod gennem fyrsternes anstrengte økonomi. En større sum tilbudt med det samme kunne skaffe eneret for lang tid til handel med bestemte varer eller i bestemte egne, toldfrihed eller toldned-

sættelse var til at opnaa, jordstrimler til at leje eller købe, paa hvilke hjemlandets retspleje kunne indføres. Bevilling kunne købes til at bygge et fort eller endog overtage skatteopkrævning told eller jurisdiktion for store omraader. Alt i Indien var til fals for sølv.

Havde nu saaledes en europæisk nation købt rettigheder i Indien, lagde den indfødte fyrste ikke hindringer i vejen for deres udnyttelse, i hvert fald ikke aabenlyst. Paa den anden side maatte det blive de fremmedes egen sag at haandhæve det erhvervede, og hertil krævedes mandskab. Det var ikke nok blot at komme sejlende, købe hvad man ønskede og hvad man havde ret til, og saa forsvinde; nej europæerne maatte være paa stedet, hver rettighed maatte vogtes. Og dette var et haardt job. At blive landsat i europæisk klædeskjole og paryk under Indiens brændende sol, hvor alting: sprog, mennesker og dyr, boliger og mad, var fremmed, det var ingen spøg. Mange klarede det ikke. Klima og fødemidler paaførte dødelige sygdomme, kampe mod mennesker og dyr krævede deres ofre. De uvante forhold og hjemlængslen drev mange til opgivelse, saa de søgte hjem med første skibslejlighed. Europas trang til Indiens varer befordrede i virkeligheden en ustandselig tilgang af nye mænd – sømænd handelsfolk soldater læger administratorer og præster – mænd der kunne tage fat og som ville holde ud i det tillokkende uoverskuelige frygtindgydende Indien.

Hurtig lærte europæerne at beskytte sig. Hvor man ikke kunne købe sig frem, var der altid plads for trusel. Forter opstod, bemandet med soldater og kanoner. Ganske vist var styrkerne kun smaa, og kun undtagelsesvis rettedes kanonerne mod den indfødte befolkning. Men at ligge i ly af fortet gav tryghed for bolig og pakhus, sikkerhed mod røvere og tyve, mod fjendtlige hære, mod konkurrenter i andre europæiske nationer. Saadan et fort beskyttede alene ved sin tilstedeværelse; der opstod respekt og ærefrygt, naar salutskuddene, disse symboler paa solidaritet og kraft, dundrede som hilsen fra det stærke rige hjemland. Inderne selv følte sig tiltrukket af forterne, retssikkerhedens og driftighedens tegn. I fortbyerne boede ligesaa mange indfødte som europæere, og naar rygter svirrede om hære paa march, kunne man se panikslagne indere belæsset med ejendele søge ind til de fortbeskyttede europæiske pladser til værn mod deres egne krigerske landsmænd.

I 1732 besad Danmark to stationer i Indien, Tranquebar og Porto-Novo. Selv om Tranquebars omraade, som det var paa dette tidspunkt, ikke lader sig nøje bestemme, ved man dog saa meget, at det har maalt ca 8 km i nord–syd, ca det halve i øst–vest. Paa dette omraade laa fæstningen Dansborg med byen Tranquebar og smaabyerne Tillali, Poreiar, Oluganmangalam og Weleapaleiam; dertil fire smaabebyggelser og seks smaa fiskerlejer. Porto-Novo var en lille handelsplads med nogle faa huse.

Tranquebar var hovedbyen. Omkring 1730 opgives antallet af huse til 648, heraf størsteparten (476) stenhuse, resten (172) hytter med halmtag. Tranquebar var systematisk anlagt med stenhusene i snorlige gader og de indfødtes hytter samlet for sig. Ind imellem laa en halv snes store haver, desuden en lille have til næsten hvert hus.

Indbyggerantallet var noget skiftende, men der er grund til at antage, at det i 1730 har været ca 3000 og derefter dalende gennem en snes aar. Sammenlignet med de franske og engelske stationer i Indien, hvoraf de største opgives at have haft over 100.000 indbyggere, var Tranquebar kun en flække – og dog ikke mindre end en middelstor dansk provinsby paa denne tid. $^4/_5$ af Tranquebars befolkning var hinduer eller muhammedanere, altsaa indfødte, resten kristne, lutherske eller katolske. Der har vel højst været et halvt hundrede europæiske husstande, flest danske men ogsaa andre nationer (tyske missionærer). De øvrige kristne var „portugisere" – dvs dels virkelige portugisere dels alle mulige variationsblandinger mellem blank (hvid) og sort – eller de var indfødte; foruden sine to kirker havde Tranquebar tolv pagoder og en moské.

Plan over Tranquebar, tegnet 1733 af premierløjtnant Gregers Daa Trellund. Staden var en fæstningsby, omgivet af mure med bastioner og mod søsiden ved vandporten vogtet af fortet Dansborg. Hovedgaden, Kongensgade, gik fra det træbevoksede aabne torv foran Dansborg til landporten i syd; parallelt dermed Købmagergade-Østergade; vinkelret derpaa Nørregade-Dronningensgade og Bazaren-Prins Frederiksgade

Næst i størrelse af byerne paa Tranquebaromraadet var Tillali, en næsten rent indfødt plads med enkelte europæiske huse og ialt sytten større haver tilhørende de danske. Ellers beboedes byens 129 stenhuse og 632 hytter udelukkende af indfødte. Tillali havde tolv butikker paa bazaren og ikke mindre end femten pagoder (som ejede endnu flere havepladser end danskerne); desuden seks oliemøller, der behandlede frugten fra de mange plantager.

Poreiar var kun lidt mindre end Tillali. Her var tre oliemøller en kirke en moské og en pagode. Paa alle øvrige smaasteder (landsbyer) var befolkningen saa godt som helt indfødt, kun spredt hist og her boede danske embedsmænd.

Det danske Tranquebaromraade var omkring 32 km² stort; med boliger til godt 3000 husstande har den samlede befolkning talt 10–15.000. Altsaa, som i nutiden, en betydelig indbyggertæthed.

De indfødte var væsentlig bønder og haandværkere; hertil købmænd tempelfunktionærer samt fattigfolk (mest enker og børn). Bøndernes og deres daglejeres bestilling var risdyrkning og plantagepasning.

Haandværkerne var mange slags, i første række tekstilarbejdere vævere og farvere, dernæst smede barberer pottemagere og vinbrændere. Købmændene var oftest bomulds- og oliekræmmere. Byens og egnens produktion bestod i lærredsvarer ris og olie.

Som vi har set var denne danske koloni i 1720erne knuget af depression. Den var fattig paa de tre ting der betød noget i Indien dengang: mænd skibe og penge.

Normalt skulle der i Tranquebar være 17 danske embedsmænd samt en garnison paa ca 85 befalingsmænd og menige. Byens raad, der styrede staden og dens handel og som var Tranquebars aristokrati, bestod af fire personer: et opperhoved en overkøbmand en bogholder en kasserer og underkøbmand; hertil en sekretær og fiskal. Gejstligheden talte en sognepræst og en kapellan ved Zionskirken, en degn og klokker samt en skolemester. Endelig var der følgende ni saakaldte civilbetjente: pakhusmesteren byfogeden gage- og toldskriveren tolderen obermesteren (overlæge) assistenten ved negotiekontoret translatøren ved raadets sekretariat kontoristen samt bødkeren ved holmen. Til hjælp i arbejdet disponerede disse danske over 34 indfødte mænd, hvoraf 12 fungerede som mellemmænd mellem danskerne og de indfødte under opkrævningen af told i Tranquebar og skat i landsbyerne, mens 16 („taljarer") forrettede vagt- og polititjeneste. Desuden fandtes en malabarsk tolk et par skrivere en andenmester (underlæge) samt nogle bærere havefolk og smede.

De nævnte 17 civile embedsmænd udgjorde Tranquebars faste danske befolkning. Men kom der ikke nu og da nye danske ud fra moderlandet, kunne end ikke disse 17 poster besættes. Til de fire stillinger i raadet maatte nødvendigvis tages folk med kendskab til indiske forhold; en nyankommen fra Danmark kunne ikke umiddelbart bruges. Det var derfor af vigtighed, at der stadig forefandtes handelsassistenter, der ved ledighed kunne rykke op. Dødeligheden i Indien var ret stor, og ikke sjældent maatte raadsmedlemmer, der af helbredshensyn eller andre grunde ønskede at fratræde, simpelthen befales at fortsætte, fordi afløsere manglede. Dette fremmede jo ikke raadets handlekraft. Handelsassistenterne var ofte kontorister fra kompagniet i København eller unge handelsmænd eller skibsassistenter. Haandværkerne rekruteredes som regel fra soldater eller skibsfolk.

Garnisonen i Tranquebar skulle efter reglementet bestaa af 4 officerer 7 artilleribetjente 12 underofficerer 50 menige samt 10–15 reserver de sidste helst „af nyttige professioner". 239 indfødte soldater fuldendte denne danske militærmagt, der væsentlig laa kaserneret paa Dansborg; i fredelige tider var kun en snes mand spredt ud over Tranquebaromraadet. Saavidt muligt skulle 50 af soldaterne være lutherske (subsidiært katolske) kristne. I virkeligheden var dog som oftest styrkerne mindre end reglementets krav. Naar friske tropper fra Danmark udeblev eller penge manglede til de indfødtes sold, skrumpede garnisonen ind. I 1736 krævedes fra Tranquebar til besætningens opretholdelse 12 mand aarlig fra Danmark, i 1739 mindst 20. Kun sjældent lykkedes det at holde reserver, og ofte laa soldaterantallet langt under det reglementerede. „Dødsfald og desertationer er ikke usædvanlig her paa stedet", skrev opperhovedet hjem i 1733. I virkeligheden forefaldt desertationer fra Tranquebar hvert aar. Aarsagen var almindeligvis begaaede forbrydelser. Det var bekvemt at undgaa straffen ved at tage den korte vej ud af Tranquebaromraadet til de franske eller hollandske kolonier. Straffen for desertering var døden, men da paadømmelse skulle ske ved kompagniets ret i København, foregik eksekution ikke i Indien. Mange desertører forsvandt forøvrigt sporløst.

I adskillige tilfælde blev soldater hjemsendt, fordi garnison eller by ønskede at skille sig af med dem „paa grund af liderlighed". Andre opnaaede til tider den naade at komme hjem, hvis de efter endt tjenestetid fremsatte stærkt ønske herom. Man søgte i saadanne tilfælde at faa dem til at bytte plads med mandskab fra skibene. Udeblev nu de danske skibe i et eller flere aar, kom der uorden i koloniens rekruteringssystem, og naar garnisonen blev mindre, forfaldt fæstningen. Dansborg var et udsat

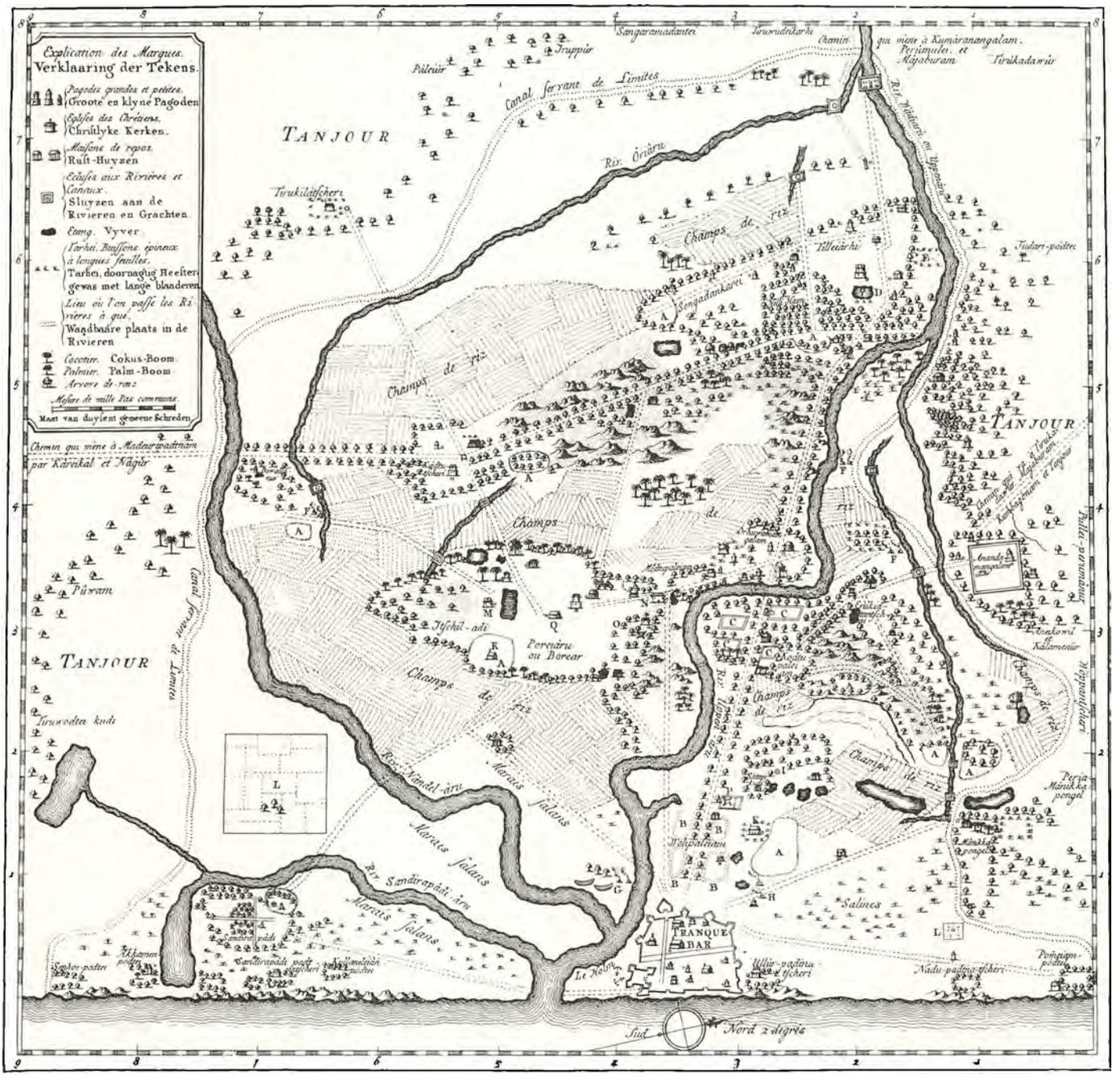

Tranquebaromraadet paa Coromandelkysten ved Cauweriflodens delta. Flodarme og gravede kanaler omsluttede rismarker og plantager, og alléer forbandt hovedbyen Tranquebar (mod øst ved kysten, nederst paa kortet) med den næststørste by Tillali og en række mindre landsbyer. Grundlaget for det her gengivne kort er en korttegning hjemsendt af missionen 1730

bygningskompleks, der bestandig krævede omfattende reparationer til vedligeholdelse af det meget, som søen og almindelig forvitring fortærede. Fik først bygningerne lov at forfalde, var det næsten økonomisk uoverkommeligt at udbedre skaden. Ogsaa en anden ting bestemtes af Tranquebars økonomi, nemlig antallet af indfødte tropper. Koloniens militære styrke var udelukkende et pengespørgsmaal. Sygnede derfor skibsfarten hen, var netop paa disse omraader katastrofer svære at undgaa.

Tranquebar havde to hovedindtægter, skatten i landdistrikterne og tolden i Tranquebar by. De dækkede tilsammen nogenlunde lønningerne og opretholdt paa denne maade det lille danske samfund. Men det var skibsfarten, som skulle gøre Tranquebar driftig og blomstrende. Hvert skib fra Danmark medbragte en kapital, hver kapitalomsætning fæstnede grundlaget for byens trivsel. Det var jo tanken, at Tranquebar skulle være en plads, hvor indfødte købmænd gerne slog sig ned, hvor handelen afgav udbytte til byens indbyggere, der forsynede skibene med ladning og forraad til hjemrejsen. Saaledes

bidrog hvert fartøjs komme til byens anseelse. Den europæiske nation, der stadig kunne sende mænd skibe og penge, vandt indernes respekt.

Men med alt dette stod det kun daarligt til i 1730ernes Tranquebar. De danske savnede efter den langvarige depression baade mandskab fartøjer og kapital. Det var nu, en inder spurgte en tidligere vicekommandant Attrup: „Er den danske nation af en anden kaste end de andre europæiske nationer, siden disse opfører sig langt bedre baade i klæder og levemaade?" Den slags spørgsmaal var pinlige nok, de bed sig fast i erindringen og blev til anekdoter. Endnu 20 aar efter gengav en dansk handelsmand i sin rapport til styrelsen i København denne ytring, og det med en bitterhed som var den nylig fremsat.

Samme handelsmand gjorde rede for sit triste syn paa Det danske Ostindiske Kompagnis og paa Tranquebars forfald i 1730erne i følgende vendinger:

„Skibene kommer ikke regelmæssigt, ingen i direktionen kender de indianske affærer, folk kommer ud til Tranquebar for deres udyds skyld, og kommer der endelig gode folk ud, lønnes de saa slet, at de bliver melankolske og slaar sig paa debauche – det hele er forsømt; for i aar at spare en daler, forfalder det hele til næste aar".

Hvordan var da den samtidige stilling og situation hjemme i Danmark politisk og økonomisk? Danmark var i aarene 1720 til 1730 politisk og økonomisk afmægtigt. Da den store nordiske krig sluttede i 1720, maatte Danmark opgive sin politiske drøm om at genvinde de skaanske landskaber. Rusland blev den nye Østersøstormagt, der i løbet af nogle aar forvandlede de to tidligere fjender, Danmark og Sverige, til indbyrdes venner og forbundsfæller. Dansk udenrigspolitik sigtede mod at styrke landets sydgrænse, hvor den gottorpske hertug med sin støtte i Rusland var en farlig nabo.

Krigsaarene havde stillet store krav til statens finanser, og til trods for svære skatteudskrivninger gik landet ud af krigen med en betydelig statsgæld, hvorpaa der maatte raades bod ved salg af krongods. I 1720erne hjemsøgtes de danske byer af en række omfattende brandkatastrofer, værst den i 1728, der ødelagde ikke mindre end to femtedele af København.

Danmarks muligheder for en økonomisk genrejsning efter krigens og fredstidens ulykker var kun ringe. Rigets hovednæringsvej, landbruget, var i 1720erne inde i en alvorlig depressionsperiode. Danmark kunne eksportere korn og stude, men kornpriserne dalede konstant; i aarene 1730–34 var de gennemsnitligt halvdelen af, hvad de havde været i tiden straks før 1700. Tilmed var det overskud af korn, der kunne eksporteres, en hel del mindre end tidligere. Ogsaa eksporten af kvæg gik kendeligt tilbage saavel i mængde som hvad fortjenesten angik.

Det var under saa svære forhold yderst vanskeligt, maaske ugørligt, at rejse rede sølvpenge til den kapitalkrævende opgave at opretholde en konstant skibsfart paa Ostindien. Alligevel skrinlagdes tanken ikke. Tværtimod bevirkede de daarlige konjunkturer paa landbrugsvarer, at den enevældige konges raadgivere rettede opmærksomheden mod de muligheder, byerhvervene kunne byde; man studerede erhvervsudviklingen i Frankrig, Holland og England og tog ved lære af disse landes økonomiske politik.

Regeringen indledte omkring 1730 en storstilet aktion for at bringe opblomstring i erhvervslivet, særlig i handel og skibsfart. Maalet var at gøre Danmark selvforsynende. De varer, der maatte hentes udefra, skulle komme fra danske kolonier eller i hvert fald indkøbes paa produktionsstedet og hentes paa danske skibe. Helst skulle et saa stort vareoverskud fremskaffes, at de danske købmænd derigennem fik noget virkeligt at handle med i Europa.

Midlerne til at føre denne merkantilistiske politik var her som i de vesteuropæiske foregangslande: udstedelse af monopoler og skibsfartslove, toldpolitiske forholdsregler, indkaldelse af fremmede specialister samt direkte tilskud til handel og industri.

Stillingen i Danmark med henblik paa landets behov for Østens varer var i 1730erne den, at peber og andre krydderier faktisk var blevet nødvendighedsartikler for en del af befolkningen. Hvad salpeteren angik, maatte den nødvendigvis skaffes til krudtmøllerne, og bedst og billigst kom den fra Bengalen. Bomuldsvarerne fra Indien var billigere og derfor mere efterspurgte end de europæiske linnedvarer. Silke, der før havde været for de ganske faa, fandt nu hos velhavende borgere anvendelse til dragter møbelstoffer og tapeter. Te og kaffe begyndte at afløse øllet som daglig drik i mange borgerhuse, og kemikalier til apotekerne blev nødvendighedsartikler, efterhaanden som stadig flere borgere søgte læge og købte medicin.

Danmark kunne ganske vist, selv om dets handel paa Østen glippede, dog faa disse eftertragtede varer, men de blev dyrere. De maatte købes i Holland eller England, og ofte smugledes de ind. Englands East India Company, saavel som det store hollandske Ostindiske Kompagni, opretholdt en blomstrende handel paa Asien. Førstnævnte selskab udsendte aarlig en halv snes skibe til Østen; det hentede varer derovre hvert aar for over en halv million pund og udbetalte 8 % i udbytte. Overfor dette var det ikke underligt, om den danske regering saavel som de danske købmænd maatte se med stor utilfredshed paa, at Danmarks direkte handel med Asien var ved at gaa i staa.

Mens altsaa de danske undersaatter i Tranquebar i tiden omkring 1730 vel maatte føle sig i nogen grad svigtet af moderlandet, satte dette just nu kræfter i gang til genoplivelse af Danmarks handel ikke alene paa Indien men i det hele taget paa Asien.

DANSK ASIATISK KOMPAGNIS OPRETTELSE

De omtalte økonomiske reformer, bestemt af det merkantilistiske syn, skabtes ved et omfattende arbejde der inspireredes fra samfundets top. Hoffets og administrationens højeste embedsmænd satte nu aktivt ind paa at styrke og stimulere kolonihandelen. Kronprinsen, den senere kong Christian VI, stod som protektor for bestræbelserne.

I begyndelsen af 18. aarhundrede havde Kinahandelen trængt de indiske varer noget i baggrunden. At handle med te porcelæn og silke havde ord for at indbringe svimlende udbytte og gjorde det ofte. Derfor besluttede nu regeringen at oprette fast handelsforbindelse med Kina. Da imidlertid kun faa danske skibe havde besøgt dette land og ingen dansk kunne siges at være virkelig kyndig i Kinahandel, søgte man at faa fat i en erfaren mand fra udlandet. Forhandlinger herom maatte imidlertid foregaa i hemmelighed, eftersom hverken England eller Holland godvillig gav kaptajner eller handelsfolk fra sig.

I oktober 1729 mente regeringen at have fundet manden, der var i stand til at starte Danmarks Kinahandel. Det var hollænderen Pieter Backer. Denne mand tilbød regeringen at foretage en ekspedition til Kina med to skibe. Udgifterne til disses køb og udrustning samt til ladning anslog han til ialt ca 200.000 rd, og han regnede med at hjemføre 400.000 pund te foruden guld sølv silke porcelæn laksager og kemikalier. Alt dette maatte efter hans mening kunne indbringe allermindst 850.000 rd. Den 21. oktober udnævnte da regeringen Pieter Backer til direktør for den kinesiske handel og gav ham derhos borgerret i København.

Det var nu ikke alene hof- og embedsmandskredse der traadte i aktivitet, ogsaa den københavnske købmandsstand rørte paa sig. Den anerkendte regeringens økonomiske politik men saa med udpræget mistillid paa, at man laante øre til fremmede projektmagere, der i hvert fald ikke mødte op med nogensomhelst kapital. Handelsstanden ønskede, før den satte sin kapital ind, selv at sætte sine betingelser.

Denne købmændenes indflydelse spores allerede i den oktroy konvention og reglement for „interessenterne i handelen paa Kina", der udstedtes 10. februar 1730. Det er øjensynligt, at Backers projekt her er skaaret til efter mere nøgterne overvejelser. Det bestemtes heri, at returladningen efter forudgaaet publikation skulle sælges ved offentlig auktion; og det var netop købmændenes interesse i kolonihandelen, at den skulle give dem varer at handle med. Iøvrigt gaves der følgende regler. De kommitterede skulle forsikre skibets kasko, men ladningen forsikredes ikke under eet; her overlodes det hver aktionær selv at forsikre sin part eller lade være. Paa udturen maatte dog ingen forsikre for mere end kapital plus assurancepræmie, og paa hjemturen ikke for mere end 160 rd for hver indskudt 100. Saaledes tog det praktiske livs folk noget af glansen af den Backer'ske 425 %'s fortjeneste; de krævede, at alle skulle have interesse i, at skibet kom hjem med sin ladning.

Men ind i planerne om kinahandelen kom Ostindien hurtigt med. Her havde dog Danmark en koloni, og selv om dens handel i mange aar havde skuffet med for smaa returladninger, maatte vel mere kapital kunne hjælpe. Den 15. marts 1730 udstedtes da konvention reglement og oktroy for handelen paa Ostindien, og man arbejdede paa at knytte denne til det kinesiske societet.

Her var det gaaet ret trægt med aktietegning til ekspeditionen, og den 16. marts maatte man holde stiftende generalforsamling med kun 150.000 rd tegnet af de udbudte 200.000. Direktionen for det

kinesiske societet kom til at bestaa af fire københavnske storkøbmænd, Gørris Klauman, Wilhelm Edinger, Hans Jørgen Soelberg og Frederik Holmsted. Til dem knyttedes som raadgivere fire saakaldte hovedparticipanter, nemlig de tre købmænd Frans Feddersen, Michael Fabritius og Joost v. Hemert samt juristen Jens Poulsen Dreyer, der var sekretær i kommercekollegiet.

Faa dage efter valget præsenteredes den samlede direktion for kronprinsen, og man aner overstandne stridigheder mellem forkæmperne for henholdsvis regeringens projekt og købmændenes krav, naar kronprinsen her anbefaler direktionen at lade Pieter Backer møde op „paa det at han – om han fandtes bekvem – ikke skulle forskydes". Efter denne audiens gik saa direktionen hjem til direktør Edinger og vedtog her, at Holmsted skulle affatte 24 spørgsmaal vedrørende den kinesiske handel, som da ved senere møde skulle forelægges Backer. Og under denne temmelig indgaaende eksamination afslørede Backer uhjælpeligt sit manglende kendskab til Kinahandelen. Direktionen meddelte kronprinsen dette, – med det resultat at Backer gled ud af historien.

Nu tog købmændene fat paa egen haand med at etablere den asiatiske handel. Den 20. april 1730 blev de to selskaber, Kina og Tranquebar, slaaet sammen til eet: „Det kongelige oktroyerede danske Asiatiske Kompagni". Dog bestemtes det indtil videre at holde hver ekspeditions indskud adskilt. Man vedtog at udsende eet skib til Kina og to til Tranquebar det første aar, hvorefter direktionen umiddelbart gik i gang med at organisere og tilrettelægge arbejdet.

Det nye kompagnis ledelse vandt hurtigt tillid. Paa faa uger tegnedes yderligere 149.000 rd aktier, saa de tre skibes rejse sikredes. Direktørerne forhørte sig om eksportvarer i Italien Holland og England, skibe blev købt og ombygget, hovedparticipanten Michael Fabritius og Københavns vekselerere, jøderne, paatog sig leverancer af sølv i barrer og fremmed mønt. Akkord blev lavet med bødkerne om at lave tønder, med slagterne om nedsaltning af flæsk og stude til proviant. Men først og sidst arbejdede direktionen paa at skaffe egnede folk til at føre skibene og handelen.

Til kontoret i København og til Tranquebarfarten antoges det gamle kompagnis bedste mænd, men vanskeligere var det at finde kvalificerede folk til Kinafarten. Imidlertid rygtedes det snart, at Danmark agtede at genoptage sin asiatiske handel, og der indløb da fra Amsterdam en anonym henvendelse fra en person, der tilbød det nye kompagni sin tjeneste som supercargo i Kinahandelen. Direktør Holmsted forhørte sig i Antwerpen til hemmelig adresse om vedkommende: havde han været i Kina? kunne han medbringe to styrmænd der havde været derovre før? Hvad sprog talte han? Hvilke fordringer stillede han? Direktionen fandt ad denne vej, at manden syntes erfaren og besindig; hans navn var Pieter van Hurk, og han meddelte efter nogen forhandling, at han var villig til at gaa i kompagniets tjeneste som første supercargo, uanset hvilke besværligheder med magistratens embedsmænd i Amsterdam hans beslutning herom måtte afkaste.

Det næste vigtige skridt var assureringen. Danske assurandører kunne ikke klare denne opgave, hvorfor man henvendte sig til forretninger i London og Amsterdam. Da hollænderne nægtede at yde nogen slags assistance, blev sluttelig alle tre skibe – „Prins Christian" til Kina, „Kronprinsen" og „Den gyldne Løve" til Tranquebar – forsikret i London.

Fra Holland ydede van Hurk hjælp til udarbejdelse af handelsplanernes enkeltheder. Direktør Holmsted skaffede sig fra England og Holland besked om, hvad for varer disse landes skibe havde medbragt til Canton, og udarbejdede paa dette grundlag lister, der bl.a. omfattede følgende ting: coraller (der skulle indforskrives fra Livorno og sendes til Danmark via Nürnberg og Lübeck); sabelklinger fra Solingen; sukker og hvidvin fra Holland; bly fra England; spejle stoffer ridetøj og meget mere. Men saa meddelte van Hurk, at han paa sin sidste rejse til Kina havde haft netop saadanne varer med og da fundet, at englænderne havde oversvømmet Canton med just de samme ting; det var nok i almindelig-

hed fordelagtigt at bringe varer i stedet for sølv, og bly skulle gerne med af hensyn til skibets ballast, men det meste andet ville vanskeligt kunne afsættes derovre. Holmsteds plan derimod for returladning fandt van Hurk tilfredsstillende, kun advarede han imod de mange kemikalier; de stærkt lugtende drogerier kunne selv i smaa mængder under den tætte sammenstuvning i lasten fordærve teen.

I begyndelsen af september overtog kompagniet fartøjerne til indladning. For hvert af de tre fartøjer var ladningen fastsat til 80–90.000 rd, deraf 5–6% i varer. 22. september var skibene næsten færdige, men man ventede paa van Hurk. Imidlertid afholdtes der generalforsamling, og man gennemgik instrukserne til købmænd og kaptajner samt returlisten. Det store eksperiment var godkendt af participanterne. Saa indfandt sig den 25. september Pieter van Hurk og styrmanden Guillelme de Brouwer i København. Alle planer blev atter gennemgaaet, visse ændringer indførtes, den fremmede sagkundskab maatte jo være højeste instans. Imidlertid var, som det viste sig, van Hurks krav om rejsens plan, om supercargoens myndighed og de varemængder mandskabet fik ret at føre hjem, i virkeligheden temmelig moderate; de indrømmedes da ogsaa blankt.

8. oktober fik mandskabet mødeordre, og faa dage efter afsejlede alle tre skibe hilst af hele byens gode ønsker for den lange farefulde færd. Hver søndag opsendte præsterne ved Københavns kirker og St. Olai kirke i Helsingør bønner for fartøjernes lykkelige fart og for negotiens fremgang. Danmarks rige havde atter faaet en asiatisk handel!

Til Tranquebarturen beregnedes ca 6 maaneder, til Kina ca 9, men naturligvis kunne der indtræffe, og indtraf som regel, større eller mindre afvigelser. Storm kunne slaa fartøjet ud af kurs, master kunne knække eller anden skade paadrages, der krævede reparation. Uheld af denne art, der saa ofte havde ramt det gamle kompagni, undgik man da heller ikke i det ny. Henimod slutningen af aaret 1730 indløb meddelelse om, at „Den gyldne Løve" natten til 9. november var strandet paa Irlands nordkyst. Skibet

I Canton lod medlemmer af den første danske Kinafarer „Prins Christians" stab sig modellere i 1731. Til venstre ses skibets fører kaptajn Tønder, i midten undercargo Peter Mule og til højre supercargo Pieter van Hurk, der har ladet sig afbilde i slaabrok og nathue. Denne Pieter van Hurk (ca 1697–1775) blev siden direktør i det danske Asiatiske Kompagni og en af Københavns førende handelsmænd

kunne ikke reddes, men størstedelen af ladningen var i behold. Bjærgningen blev vanskelig og langvarig. Røverier fra ladningen og udgifter af forskellig art gav anledning til langvarige forhandlinger mellem kompagniet og assurandørerne. I 1732 skønnedes det, at 15 % af kaskoen og 30 % af ladningen var reddet; assurandørerne skulle da betale henholdsvis 83 og 88 %. Kompagniet overlod sin repræsentant i London, John Collet, at ordne affæren uden proces. Først i 1740 afsluttedes sagen definitivt, og en generalforsamling i København maatte vedtage at betale ca 3 % af den oprindelig indskudte kapital.

En stor ulempe var den besværlige langsomme postgang. Det var umuligt at underrette Tranquebar om at skibe var paa vej, ligesaa umuligt som at fremsende meddelelser om stranding eller forsinkelse. Med alle udsendte skibe udgik rapporter om, hvilke skibe der afgik og hvilke der formodedes snart at skulle afgaa. I heldigste tilfælde kom meddelelserne frem paa et halvt aar; men man kunne ikke af disse uden videre drage den slutning, at skibet virkelig kom, kun at der maatte være noget galt, hvis det ikke kom. I et selskab som det engelske, der afsendte en halv snes skibe aarlig til Østen, kunne det nogenlunde sikkert beregnes, at en større del kom igennem, og handelen kunne da ret regelmæssig passes gennem opkøb i Østen og salg i London. Men København og Tranquebar løb til stadighed den risiko, at 50 eller 100 % af foretagendet slog fejl, og derfor blev handelen aldrig stabil. Dog, det nye kompagni satte nu alt ind paa at etablere en saa stor regelmæssighed som mulig. I 1731 udsendtes atter skibe, skønt man ikke kendte „Prins Christians" og „Kronprinsens" skæbne. Man vedtog at afsende „Wendela" og „Anna Sophia" med henholdsvis 82- og 72.000 rd. Men ogsaa her mødte man uheldet. „Wendela" sloges ud af kurs og gik i havn 12. januar 1732 i Kjærnaglen otte mil fra Bergen; inden det herfra kunne gøres sejlklart, ville tiden være forpasset til at naa Tranquebar før regntiden. Afrejsen maatte da udsættes til september.

Da nu den asiatiske handel var sat systematisk i gang, blev dens endelige oktroy – tilligemed et reglement for dens organisation – udstedt 12. april 1732 for et tidsrum af 40 aar. Den blev saaledes grundlaget for den asiatiske handel indtil 1772. Den 25. juni 1732 afholdtes i København stiftende generalforsamling, hvorunder 246 aktier tegnedes; dog forbeholdt her adskillige interesserede sig deres stilling, hvorfor det vedtoges at indkalde ny generalforsamling til 3. juli. Allerede samme dags eftermiddag (25. juni) kom imidlertid denne nye generalforsamling istand, og ved et ejendommeligt tilfælde – eller maaske et snildt reklamenummer – fik forsamlingen en dramatisk afbrydelse, da nemlig, som protokollen melder, „det behagede den gode Gud at sende os tidende om skibene „Prins Christians" ankomst fra Canton og „Grev Laurvigens" fra Tranquebar til Øresund, som samme aften arriverede paa reden, Guds navn være lovet!" –

Oktroyens bestemmelser med hensyn til Ostindien er følgende. Dansk Asiatisk Kompagni faar kastellet Dansborg og staden Tranquebar at nyde bruge og beholde og der drive handel. Fremdeles ret til at anlægge fæstninger loger kontorer og faktorier, dersom enighed herom kan opnaas med de indiske regeringer. Endvidere ret til at slutte alliancer, føre forhandlinger og i nødsfald krig med fyrster i Indien; ret til at forsvare sig mod europæiske magter, men ikke til uden kongens ordre at angribe saadanne. Kongen lover at ville støtte og hjælpe kompagniet ved at konvojere dets skibe i krig samt udstede søpas og fornødne kreditiver. Desuden opnaar kompagniet visse toldlettelser og økonomiske privilegier i form af monopol paa handelen for kongens riger og lande. Til gengæld herfor maa kompagniet erklære sig villigt til at genoprette handelen paa Asien, at underholde og forsyne kastellet Dansborg samt det hele Tranquebaromraade, og det forpligter sig til efter oktroyens udløb at afstaa sine omraader og rettigheder mod rimelig erstatning for foretagne nybygninger og forbedringer.

Konvention og reglement lægger plan for kompagniets organisation og virkemaade. Det virkelige udbytte skal tilfalde aktionærerne, hvorfor de farende handels- og søfolks samt kolonisternes andel be-

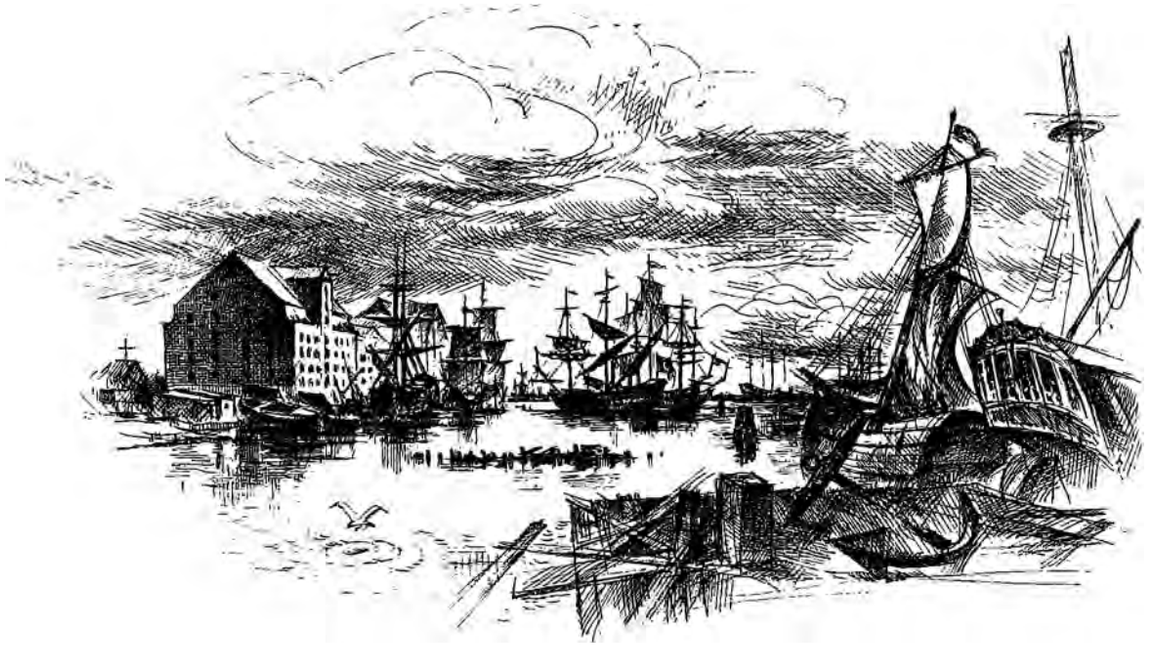

grænses stærkt. Samtidig skal dog rammerne gøres elastiske nok til at udvide handelen efter konjunkturerne, saavidt da aktionærerne finder dette overkommeligt.

En saakaldt kontinuerende fond oprettes til at overtage og vedligeholde kolonierne samt skaffe nødvendig driftskapital til de første otte maaneder. Dog, betones det udtrykkeligt, vil man ikke hertil indskyde mere end strengt nødvendigt. Den øvrige kapital til udredning af skibe skal udskrives til hvert fartøj for sig. Aktionærerne i den kontinuerende fond, kompagniets egentlige aktionærer, har ret men ikke pligt til at tegne aktier i hvert skib i forhold til deres hovedaktier. Først i anden række faar nye aktionærer adgang til skibsaktierne.

Hver skibsekspedition bliver en afsluttet forretning for sig; der købes og udstyres skib, som da efter endt rejse kan sælges (gerne f. eks. til en anden ekspedition); ladningens indhold sælges ved auktion. Herefter afsluttes regnskab og beregnes udbytte. For en Indienekspedition maa forudses mindst halvandet aar, for en rejse til Kina mindst to.

Den kontinuerende fond overtager det tidligere Ostindiske Kompagnis effekter i Indien og paatager sig alle nødvendige udgifter til befæstning garnison havn pakhuse fartøjer samt underhold af nødvendige betjente. Tillige opretholdelse af pladser og huse i Europa med hertil nødvendig betjening. Der indbetales til overtagelsen og til den første driftskapital i 1732 500 aktier à 250 rd, ialt 125.000 rd. Endvidere faar den kontinuerende fond alle indtægter af landsbyer og told i Indien, 5% af alle udgaaende ladningers beløb samt 10% af auktionsbeløbet i Europa. Endvidere ret til frit at hjemføre med hvert kompagniskib fem baller varer, der købes og sælges for fondens regning.

Til gengæld maa skibsekspeditionerne ikke paalægges at bære afgifter i Indien, hverken i løn pakhusleje ind- eller udførselstold eller til nogen auktion.

Koloniernes budget skal være mest mulig sparsommeligt. Alt unødvendigt – være sig betjente huse pladser eller befæstninger – skal afskaffes; derimod skal smaa loger (som Porto-Novo) med ganske ringe betjening oprettes. Intet købmandsskab (dvs handelsvarer) for koloniernes betjente maa medtages, men varer til kolonien fragtes frit. Rejsende, om de da ikke netop udsendes af kompagniet til et embede, skal betale for sig, og kun til virkelig ledige pladser i skibsbesætningen maa der indrulleres nye folk. Hvis kompagniskibene nødsages til at ligge over i Indien, maa de benyttes til fragtfart. For ting, der før gik paa kompagniets regning – saasom udgifter til heste vandvogne urtehavers pasning og lys til opperhovedets sal – skal nu i sparsommeligheds navn oprettes særligt reglement. –

Det hovedindtryk, en gennemlæsning af oktroy og reglement giver, er dette, at aktionærernes interesser varetoges i stort som i smaat. Hos generalforsamlingen laa saavel initiativet til handelen som den egentlige styrelse af kolonien. Dennes embedsmænd reduceredes til at være handelsbetjente, der skulle hellige sig kompagniets tarv, nøjes med deres løn og ikke handle privat.

Mens saaledes kompagniets højeste myndighed med al ønskelig tydelighed var placeret hos generalforsamlingen, varetoges den daglige ledelse af en af samme forsamling valgt direktion paa fem medlemmer (en af høj stand en lovkyndig og tre købmænd); som betingelse gjaldt, at hver direktør skulle eje fire aktier. Desuden valgtes fem saakaldte hovedparticipanter (to lovkyndige og tre købmænd) til direktionens raadgivere og samtidig til suppleanter; de skulle eje mindst to aktier hver. Direktørerne fik aarlig hver 500 rd, hovedparticipanterne hver 100 (dog kun de aar der udsendtes skib).

Iøvrigt bestod det daglige personale i København af følgende personer: to bogholdere en kasserer en ekvipagemester til at sørge for skibenes udrustning en pakhusmester en material- og inventarieskriver; desuden fire betjente og to bude eller skibsvagter. Der antoges til hver auktion en direktør og til hvervning af mandskab før hver ekspedition en „waterskout", der skaffede mændene ombord og holdt kompagniet skadesløs for de tre maaneders gage, der betaltes paa haanden til anskaffelse af udstyr og en smule private handelsvarer. En doctor medicinæ havde det hverv før afrejsen at fremskaffe ober- eller undermestre (kirurger), og en navigationsdirektør eksaminerede styrmænd og kontrollerede før rejsen kompasser kikkerter og styrmandsredskaber, efter rejsen journalerne. Beskedne honorarer ydedes dels toldbetjentene, der kontrollerede skibenes afsejling og hjemkomst, dels præsterne i København og ved Helsingørs St. Olai, der indføjede kompagniet i deres kirkebøn.

Asiatisk Kompagnis direktion lod i 1738 F. de Lange opføre et palæ i Strandgade paa Christianshavn. Her indrettedes kompagniets hovedkontor

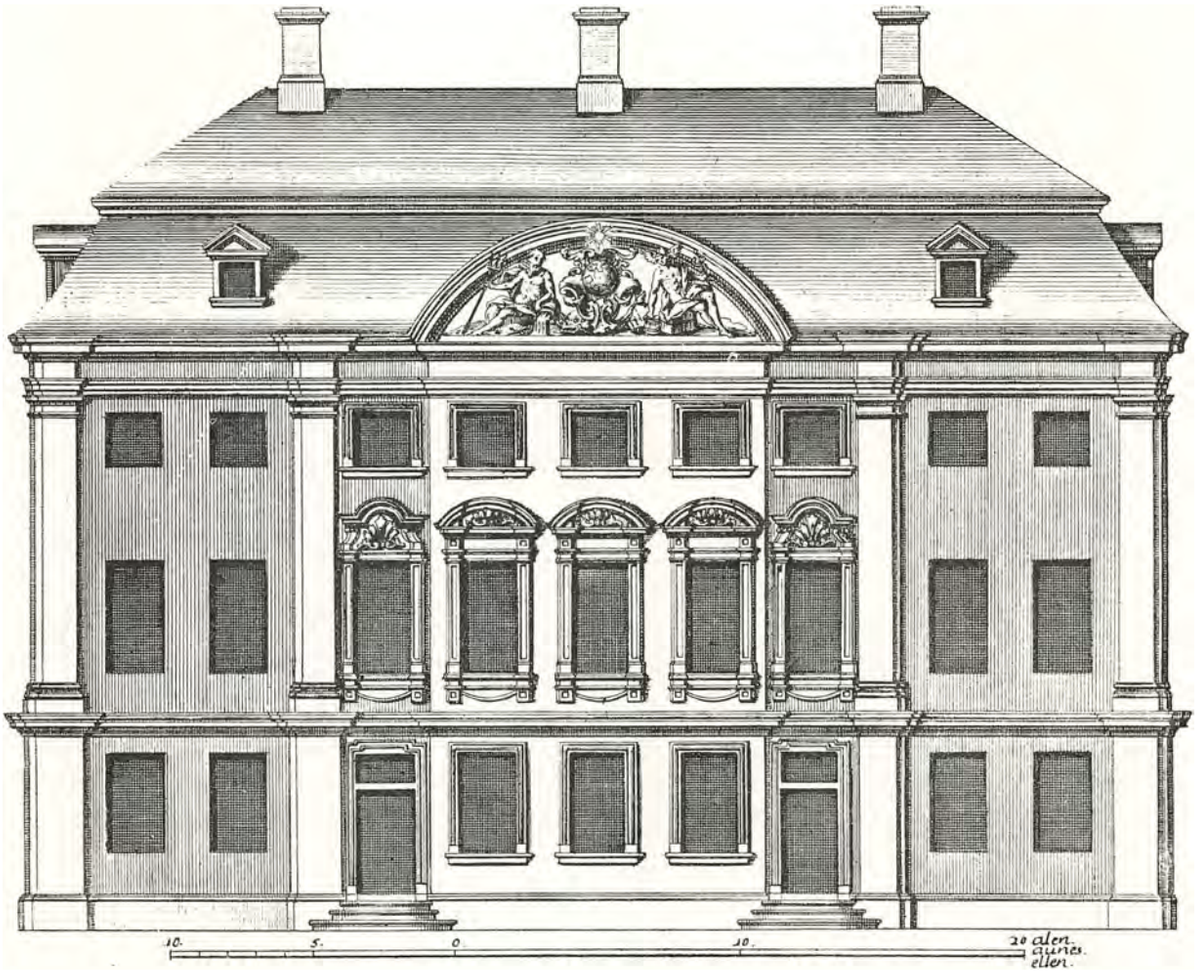

Selv om aktionærerne vedtog at ville udsende paalidelige betjente til Indien, godkendte de dog indtil videre de hidtidige. Og til opperhoved i Tranquebar fandt man ingen mere tjenlig end Paul Krisk Panck, der havde været i Indien i mange aar.

Iøvrigt udarbejdedes en ny instruks for opperhovedet og for den hele koloni, i virkeligheden en slags grundlov for det lille samfund. Det paalægges her opperhovedet at være Dansk Asiatisk Kompagni hørig og lydig, at sørge for gudsfrygts kultivering blandt betjente og indvaanere samt for Dansborgs og Tranquebars vedligeholdelse og forsvar mod overfald (hvortil opperhovedet paa ingen maade selv maa give anledning). Ogsaa handelens opretholdelse og udbedring samt haandhævning af ret og orden paahviler opperhovedet. Iøvrigt giver instruksen regler for koloniens liv i enkeltheder. Formaalet var at omskabe Tranquebar til en lille vel forsvaret og velbetjent handelsplads, der ikke forbrugte mere end højst nødvendigt, og hvis embedsmænd helt helligede sig kompagniets interesser.

Med hensyn til de gamle handelsforbindelser paa Malabarkysten og i Bengalen var det hensigten at knytte traadene igen og paa passende steder oprette smaa loger efter Porto-Novos mønster. Varerne skulle overalt kunne indkøbes paa produktionsstedet.

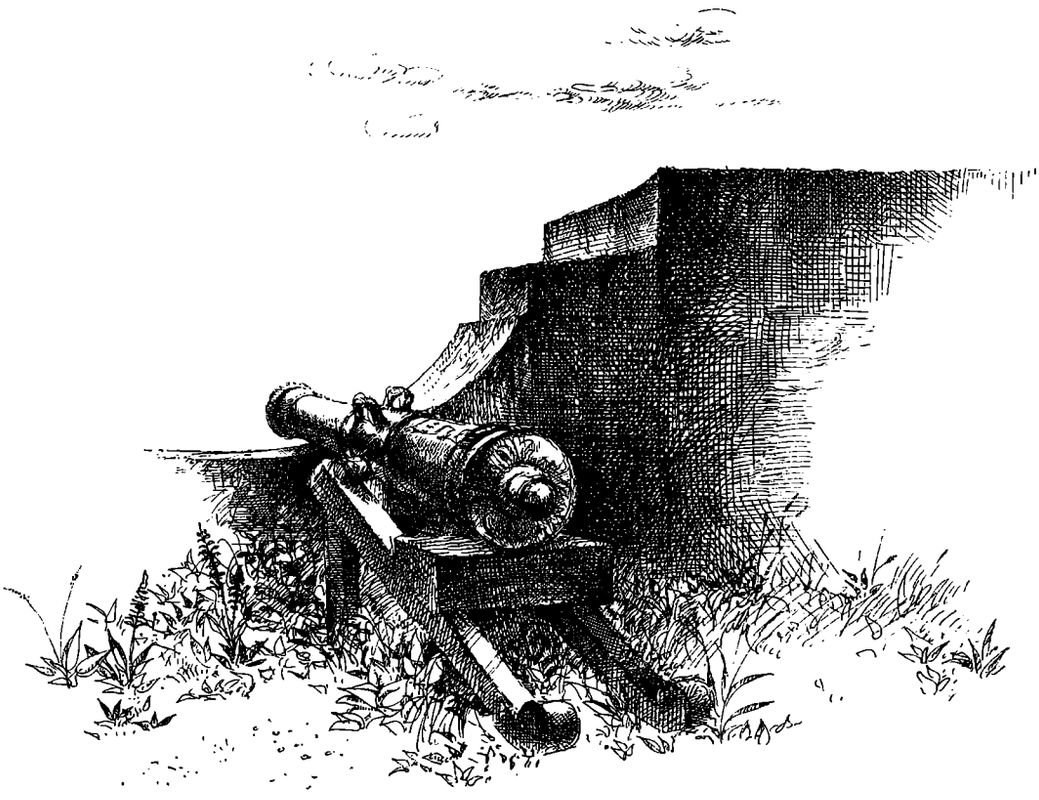

KOMPAGNIETS FØRSTE PERIODE

I 1732 havde situationen i Tranquebar under nedgang og depression efterhaanden udviklet sig derhen, at det næppe syntes muligt for danskerne i Indien at opretholde suveræniteten over omraadet, hvis moderlandet vedblivende forholdt sig passivt. Handelens genoprettelse hilstes derfor med glæde. Og dog var glæden ikke ublandet. Sagen var den, at Tranquebar i adskillige aar havde været henvist til at skøtte sig selv; embedsmændene havde faktisk selv maattet klare problemet at fremskaffe lønninger og forsyninger, og de havde da naturligt nok indrettet byen paa saavidt muligt at være selvforsynende og selvforbrugende. Nu ankom pludselig skibe fra Danmark ikke alene med penge men ogsaa med en række krav og særdeles bestemte instrukser. Dette var nok til at bringe hele den dansktalende del af byen i oprør. Hvad var meningen? Disse skibe forlangte omgaaende at returneres med saa og saa store kvantiteter af nærmere udspecificerede varer! Troede da direktionen i København, at kolonien eller de fattige indiske haandværkere laa inde med varelagre? Handel skulle genoptages paa Malabarkysten og Bengalen, og loger oprettes! Troede maaske direktionen, at sytten danske købmænd i Tranquebar med deres bare hænder kunne udvide handelen uden særlige forsyninger af penge skibe og mandskab over for de stærke og pengegriske indiske fyrster, der slog mønt af alting, og over for andre europæiske nationer, der disponerede over kapital og mandskab efter en større maalestok?

Der var heri det rigtige, at skulle den nye instruks kunne overholdes, maatte forudsætningen være, at der i stort og smaat vendtes op og ned paa den raadende tilstand i Tranquebar. Kompagniet maatte, fraset pakhuse og rismagasiner, intet holde udover Dannisholmen og Admiralhaven, to smaa muromkransede omraader i Tranquebar by, hvorpaa de danskes krudtmølle, værksteder og pakhuse laa samlet. Opperhovedet maatte residere paa Dansborg og ikke være borte derfra nogen nat. Embedsmændene skulle lade sig nøje med deres løn uden privat handel. Slavehandel maatte ingen drive; var der nogen fordel ved den, skulle kompagniet tage sig deraf. Personalet skulle indskrænkes mest muligt, købmændene reduceres til funktionærer, handelen ene og alene drives for de danske aktionærers regning.

Trods uro og protest faldt embedsmændene til føje. Den nye orden maatte accepteres. Diederich Mühlenfort overlod 1. august 1733 sin kommando til Poul Krisk Panck. Samtlige embedsmænd toges i ed til kompagniet; befæstninger bygninger samt inventaret i kastel og i by blev efterset og vurderet.

Raadet konstituerede sig med Panck som opperhoved, med Borchard Brochman som anden stemme og Ivar Bonsach som tredie. Panck, der tilhørte en Tranquebarfamilie, var søn af tidligere sekretraad Jacob Panck og havde levet sit hele liv i Tranquebar, indtil han nu 43 aar gammel blev opperhoved. Ogsaa Brochman havde været i tjenesten i mange aar, og hvad Ivar Bonsach angaar, beklædte ikke mindre end tre medlemmer af hans familie embeder i Tranquebar; to var tillige forstandere for Zions kirke og dens fattige, dvs forvaltere af kirkens midler og fattighjælp.

Det maatte utvivlsomt for Panck efter de mange aars Indientjeneste føles som en tilfredsstillelse at naa frem til koloniens øverste stilling. Alligevel understregede han over for kompagniet, at han egentlig helst var fri for hvervet. Den tilsendte instruks underskrev han kun med forbehold over for visse punkter og anmodede om, nu da han maatte opgive sin private handel, at faa en løn han kunne leve af.

Den af kompagniet bebudede udprægede sparsommelighed i administrationen mishagede raadet ikke saa lidt. Panck f. eks. blev ramt paa det føleligste ved kravet om, at den saakaldte kommandantens gaard, som hans forgængere havde haft til embedsbolig, nu tilligemed andre bygninger og haver, som kompagniet fandt overflødige, skulle sælges og han selv tage ophold paa Dansborg. Panck protesterede: flytningen og gaardens bortsalg kunne ikke ske uden største vanære over for de underordnede embedsmænd og de indfødte. Men kompagniet var ubøjeligt; det ville ikke holde opperhovedet med bolig og paa ingen maade bekoste de udgifter, der ville flyde af en reparation af den stærkt forsømte gaard. Sluttelig maatte Panck selv købe gaarden af kompagniet for 1200 rd og saaledes hellere „lide skade end skam for sit høje herskabs skyld, siden direktionen ikke vil unde mig længere samme gaard frit til beboelse ligesom mine formænd". For egen regning satte saa Panck gaarden i god stand, „og hvad min efterfølger vil gøre, hvis han ikke har gaard i byen, vil tiden vise". Sine økonomiske krav fik saaledes kompagniet i dette tilfælde gennemført. Senere solgte det parken og lysthuset paa Tillali, saa det efterhaanden kun ejede Admiralhaven, Dansborg og sine pakhuse. Panck blev boende i „kommandantens gaard", der nu engang betragtedes med særlig respekt.

I overensstemmelse med de nye principper forbød nu kompagniet alle private at fragte varer med dets skibe. Men hvad der vanskeligt lod sig kontrollere var den lokale handel. Tranquebar handlede paa Sumatra og flere andre asiatiske pladser, og saalænge byen besad et skib til denne fart, bestod der et samarbejde mellem paa den ene side de danske købmænd og embedsmænd, paa den anden de portugisiske og indfødte købmænd. For at skaffe det tranquebarske skib fuld fragt finansierede raadet de portugisiske købmænd, dvs laante dem penge mod andel i returfragten. Dermed var saavel de enkelte embedsmænd som Tranquebars raad interesseret i denne lokalhandel, der i de døde aar havde udviklet sig til et indbringende og anerkendt foretagende, faktisk en hjælp til at holde Tranquebar oppe. Det var denne handel kompagniet nu ønskede at overtage.

I hver paragraf af instruksen indprentedes det raadet, at Tranquebar var en forretning, og at alle hensyn maatte indordnes kravet om, at denne gav udbytte; endvidere at den højeste myndighed laa hos generalforsamlingen i København, der udøvede denne gennem direktionen. Men netop gennemførelsen af dette grundprincip skulle give anledning til langvarig kamp mellem Tranquebar og København. Nok fremhævedes det bestandig hjemmefra, at det var opperhovedets og raadets første pligt at være kompagniets præses og direktion hørig og lydig, men denne lydighed maatte ifølge sagens natur blive temmelig elastisk. En ordre skrevet i januar naaede jo tidligst i september til Tranquebar, og var der aarlig kun eet skib i kolonien, kunne svar med eventuel protest først afgaa i oktober eller næste januar; direktionen ville da have embedsmændenes bemærkninger paa sit bord 15 eller 19 maaneder efter ordrens afsendelse! En eventuel fornyelse af ordren kunne tidligst være raadet ihænde halvandet aar efter den først modtagne. Sagerne kunne paa denne maade trækkes ud næsten i det uendelige, og de blev det, og i den rummelige tid indtil definitiv afgørelse faldt, kunne man saa i Tranquebar indrette sig som man ville. Mange sager mistede paa denne maade aldeles aktualiteten, længe før direktionen kunne træffe sin afgørelse. Afstanden mellem København og Tranquebar reducerede direktionens magt over kolonien ret betydeligt.

Opperhovedet, eller som hans fornemmere titel var: guvernøren, havde som vi hørte forsvarspligt over for Dansborg og Tranquebar. Men det indprentedes, at kolonien ikke selv maatte give anledning til stridigheder være sig med indiske eller europæiske nationer. Dette paalæg om ikke at udfordre bundede i „ren og skær nødvendighed, da stedet baade til offensiv og defensiv er i slet stand og det er raadeligere for os at agere passiv end aktiv", og det fulgtes paa det nøjeste af alle guvernører. Saavel Panck

Tranquebars sydlige bymur

som hans efterfølger fra 1741 Ivar Bonsach og dennes bror Hans Ernst Bonsach, der i 1744 overtog guvernørposten holdt sig forskriften efterrettelig.

Dansborg var i 1732 stærkt forfalden og besætningen saare mangelfuld. Direktionen krævede dens bygninger vedligeholdt af koloniens ordinære budget og forbød udvidelse eller forbedring uden speciel ordre. Raadet paa sin side mente sig imidlertid uden midler til her at gøre nogen indsats, og resultatet var, at fæstningen i 1739 var saa medtagen, at byen, bortset fra et daarligt palisadeværk, laa aabent tilgængelig fra søsiden. Den stærke brænding nedbrød Dansborgs fundamenter, grunden under den sugedes bort, og man forudsaa i det nævnte aar, at fæstningsværkerne ville falde sammen i den første regntid, om denne da ikke blev usædvanlig rolig. Saluteringen fra Tranquebar, der tidligere foregik fra „Waterpasset" eller fra bastionen Prins Carl, var i denne tid henlagt til selve Dansborg, men da skydningen rystede fæstningens hvælvinger, maatte man atter forlægge skuepladsen, denne gang til et ved „Waterpassets" ruiner opkastet jordbatteri.

Besætningen var paa intet tidspunkt stærk nok til at fyldestgøre konventionens krav om 50 europæiske soldater. For dog nogenlunde at holde tallet iklædtes en snes kristne indiske soldater europæiske uniformer. Næsten hvert aar anmodede raadet om at faa soldater sendt, og i 1733 tog man for at bøde paa dødsfald og desertering nogle mænd fra „Kronprinsen". Kravet om soldater blev imidlertid kun sjældent opfyldt, og i 1739 maatte guvernøren om Tranquebars militære magt meddele, at „størsteparten af de gemeene bestaar af sorte, der visselig er et slet folk og af hunger gjort værre til at have gavn af som man burde".

Denne guvernørens mørke bedømmelse af garnisonens forfatning bekræftedes yderligere i 1743, da „hele den blanke soldatesque", som Dansborgs europæiske besætning kaldtes, den 3. september troppede op midt under raadsmødet i salen paa fæstningen og krævede at faa deres sold forhøjet. Ordføreren erklærede, at mens man tidligere kunne faa kosten for 16–18 fano, maatte man nu for samme mængde

ris betale 25–27, saa ingen fik andet at spise end lidt ris med sur mælk eller mager fiskesuppe, en oplysning som raadet senere supplerede over for direktionen med en bemærkning om, „at denne kost ikke skal give dem mange kræfter, om noget paakom, hvorved de skulle strabadsere". Soldaterne aflønnedes, som tillæg til solden, med visse naturalier deriblandt brændevin. Raadet kunne eller ville nu ikke paa egen haand gaa med til forhøjelser. Det nøjedes med at henstille til direktionen at yde soldaterne erstatning for den forringelse, prisstigningen havde fremkaldt i deres i forvejen knebne levevilkaar. Men garnisonen forbitredes over, at dens velbegrundede krav ikke straks kunne efterkommes, og tyve mand – halvdelen af det europæiske mandskab – deserterede straks i sluttet trop til nærmeste engelske sted, Fort St. David. Ubevæbnede og uden at nogen spærrede dem vejen forlod de simpelthen Tranquebar ved højlys dag. Forgæves indhentede en officer dem og søgte at faa dem til at vende om; de fortsatte og fik virkelig den engelske kommandant i St. David til at skaffe sig skibslejlighed til Madras. Hermed var de uden for dansk øvrigheds rækkevidde. Og alligevel forregnede de sig. Ganske vist havde ogsaa englænderne brug for europæiske soldater, men Madraskommandanten viste sig mindre tilbøjelig end kollegaen i St. David til at se gennem fingre med disciplinære forseelser. Han fængslede hele flokken og lod den paa dansk henstilling sende tilbage til Tranquebar. Her blev seks af dem straffet og syv hjemsendt. Den øvrige garnison fik almindelig pardon, og gemytterne faldt til ro.

Trods sin unægtelig temmelig svage militære stilling opnaaede Tranquebar en udvidelse af sit areal i 1739. Den tanjorske fyrstes magt var ringe, svækket af hofstridigheder med tilhørende idelige tronskifter, dertil truet af den muhammedanske fyrste i Tritzinapoli. Store morske hære hærgede Tanjore og sendte smaaafdelinger ind over Tranquebars grund og til det hollandske Negapatam. Danskerne skulle jo betale fyrsten af Tanjore en vis aarlig tribut for besiddelsen af Tranquebar. I fyrstens velmagtsdage havde man udsendt en kostbar ambassade, men nu var gaven mindre, ja man sendte i det hele taget ikke noget før der rykkedes to eller flere gange. I begyndelsen af 1730erne, da Tanjore var saa godt som uden regering, havde danskerne i al stilhed lagt to stykker agerland til deres landsbyer og nu ville man nødig levere noget heraf tilbage, skønt den lokale tanjorske foged tog paa veje og truede med at melde sagen til hoffet. Kun ved gaver lykkedes det at stoppe munden paa de sorte betjente.

I 1736 var Tanjorefyrsten en spæd prins, og de stridende hofpartier søgte støtte hos andre inderfyrster. Normalt skulle Tranquebar ved tronskiftet af med en gave, men i betragtning af de usikre forhold foretrak raadet at lade være at betale, haabende at hollænderne paa Negapatam ville gøre ligesaa, skønt de var kendt for ret villigt at gribe til pungen.

Aaret efter oversvømmedes saa hele Tranquebars nabolag af stormogulens tropper, der havde besat Tanjore under paaskud af at ville inddrive hoffets gæld. De besatte ogsaa „det fornemme sted, Majuram" 4–5 mil vest for Tranquebar, og i syd tog de Nagur og Trimlepatam. Hæren gjorde ikke befolkningen noget, men ingen stolede paa „mongo-

Mahrattakriger fra 18. aarh. Mahrattasoldaterne var ikke uniformerede men brugte deres almindelige daglige tøj i felten. Deres hovedvaaben var det lange spyd, men desuden var fodfolket bevæbnet med skjold sværd eller dolk og i enkelte tilfælde en bue. Denne kriger er tegnet af englænderen James Forbes i en Mahrattalejr i 1775. Mahratterne blev anset for gode krigere, de var nøjsomme og befandt sig ligesaa godt i lejr som hjemme i deres landsbyer. Fodfolkene havde deres familie med sig; ofte red kvinder og børn paa okser, æsler eller ponier, mens mændene gik ved siden af. Naar hæren slog lejr, kogte kvinderne ris eller bagte brød over baal, til hver familie for sig, mens købmænd og haandværkere gjorde forretninger i en bazargade

Mahrattarytter fra 18. aarh. I rytteriet tjente de bedrestillede mahratter; hver soldat ejede sin hest og sin udrustning. Ryt-terne var hærens bedste soldater. Sværdet var hovedvaaben; mange havde to sværd, nogle desuden en luntebøsse eller det nationale vaaben – det lange spyd. Ryttersoldaterne havde ikke familie med i lejren. Denne Mahrattarytter er tegnet af James Forbes i 1775 i en Mahrattalejr

len", og civilbefolkningen søgte bort i hobetal, bl. a. til Tranquebar. Og nu slap man ikke uden om de morske pengeafpresninger. De velhavende hollændere paa Negapatam havde betalt hærens anførere for at drage bort, og Tranquebar maatte da, i 1739, op med en present til feltherren Chander Sahib. Med omhu sammensatte man en gave, der med mindste midler skulle se ud af mest: en hest med sølv-beslaaet seletøj et rødt klædesdækken med gule borter hestedækkener silkelivbaand noget blomstret stof en bojan med muskat rosenvand fransk brændevin lærred med smaa guld- og silkeblomster liv-baand med gule blomster og frynser en kakadue en lurrifugl sølvrosenvandssprøjter fine franske flinter en sølvsukkerbøsse og sidst et fransk forgyldt spejl, som feltherren foretrak fremfor nogen af de andre gaver. I gengave modtog guvernøren en hest, der dog var noget gammel og havde en fejl ved den ene fod. Dermed sluttede, beretter guvernøren, „den pinagtige høflighed".

Gennem Tranquebars territorier gik en almindelig benyttet landevej, idelig befærdet af morerne under deres besættelse af Tanjore. Bønderne levede i stadig frygt for deres ejendom, og Tranquebar havde konstant vagt liggende paa vejen. Hist og her lod man det danske flag tone, at morerne ikke skulle undskylde sig med, at de ikke vidste hvis landsbyer det drejede sig om. I oktober 1739 svirrede allehaande rygter om en mahrattisk hær, der skulle være undervejs til hjælp for Tanjore. Madras Pon-dicherry og Curreluur blev sat i forsvarsstand og flere steder opstod panik ved meddelelser om, at hæren talte 50.000 mand hestfolk, der hærgede hvor de kom frem. Hollænderne stillede sig dog skep-tisk til rygterne, og Tranquebar forholdt sig rolig. Men den mahrattiske hær naaede virkelig frem, be-friede Tanjore, genindsatte fyrsten for derefter at trække sig tilbage. Kun i Tritzinapoli holdt morerne efter freden deres stilling. Tranquebar maatte atter betale tribut til Tanjore, „men i betragtning af fyrstens usikre forhold giver vi mindre end før".

I flere aar havde de danske med morerne drøftet overtagelsen af to landsbyer, og nu i september 1739 lykkedes det at faa en overenskomst istand med Tanjorefyrsten, der overgav til Tranquebar lands-

byerne Catechery og Anacoil med tilhørende land. Den danske koloni udvidede saaledes sit beskedne opland. De to nyerhvervelser laa 4–5 km fra Tranquebar.

Indadtil skulle raadet sørge for rets og ordens haandhævelse. For de civile europæere og for inderne gjaldt i alle strafferetlige sager kongens lov og forordninger samt direktionens ordrer; for europæerne raadede samme ordning tillige i private anliggender, mens inderne i alle privatretlige sager selv dømte efter egne hævdvundne love. Hver mandag holdt byfogden ting paa Tranquebars justitshus. Raadet virkede som appelinstans for mindre sager, der ikke gik over 30 rd's værdi. I sager herover og i saadanne som angik liv og ære kunne der appelleres direkte til kompagniets ret i København. I de største sager – vedrørende liv og ære og beløbende sig til over 100 rd – maatte ingen eksekution finde sted, før godkendelse var indhentet fra direktionen i København. Den sorte ret, bestaaende af en eller to af overhovederne for hver kaste og saaledes skiftende, at den altid bestod af syv eller ni personer, holdtes hver ottende dag og paadømte alle sager vedrørende religiøse forhold samt arv skifte gæld o. lign. af privatretlig art. Der kunne gennem raadet appelleres fra den sorte ret til kompagniet i København. Tranquebars officielle translatør skulle være skriver i den sorte ret og mod afgift fra parterne referere samtlige sager. Translatørens ordre lød paa altid at referere saa kort som muligt. De hvides myndigheder blandede sig nødig i de indfødtes processer.

Denne ret til at appellere til kompagniet i København var tænkt som et værn mod eventuel raadsdespoti i Tranquebar; den skulle være befolkningens sikring imod en vilkaarlig og partisk domsmagt. Det er dog tvivlsomt, om denne rettighed har virket efter hensigt. Den langsomme procedure trak sagerne ud i aarevis, og da Tranquebar i mellemtiden skulle føde paa fangerne, skaffe dem husly og bevogtning, var raadet interesseret i at indskrænke fangernes tal mest muligt. Normalt fungerede Dansborg som fængsel. Standspersoner indlogeredes i et værelse, de kunne gaa og komme og modtage besøg ret frit, mens „de gemeene" blev hensat i fæstningens skumle kælderhvælvinger. I særlige tilfælde – som hvis fangen var en kvinde – blev der indrettet midlertidigt fængsel i et lejet værelse i byen, paa skolen f. eks., og da maatte der afses en mand af den militære besætning til døgnet rundt at holde vagt, mens sagen gik sin langsomme gang til Europa og tilbage. I adskillige domme hedder det, at tiltalte ikke er

værd at føde paa men bør sættes i slaveri (altsaa sælges og bringes ud af Tranquebaromraadet), eller at dommen ændres, saa man undgaar fængselsophold.

Mange retssager endte med, at tiltalte deserterede, og formodentlig har myndighederne ofte set med sympati herpaa. De europæiske indbyggere idømte man nødig haarde straffe, hvorved man nemlig ville nedbryde indernes respekt for de hvides ufejlbarlighed. Var tiltalte deserteret og sagen henlagt, undgik man jo de haarde domme; men paa den anden side var det ingen spøg for byens militær, at soldaterne stak af for at tjene mere i en af Indiens andre europæiske garnisoner; man traf derfor aftale med hollænderne og franskmændene om gensidig udleveringspligt. Alligevel lykkedes en del deserteringer, baade civile og militære, og raadet beretter nu og da, nærmest med sympati, at den eller den af Tranquebars savnede danske er set i Negapatam eller andre europæiske pladser paa vej til at arbejde sig op.

Foruden de ordinære domstole nedsattes i Tranquebar tid efter anden gejstlige eller militære retter, ligesom søfolk dømtes efter skibsartiklerne. Vanskeligst var det at sikre muligheden af domfældelse af raadets egne medlemmer, hvis myndighed i det meget lille samfund jo var saa stor. Men instruksen hjemlede raadets flertal ret til at suspendere et raadsmedlem, hvis sag da skulle paadømmes af en kommission bestaaende af de fornemste betjente og af præsterne.

Tranquebar skulle helst give overskud, i hvert fald drives uden tilskud. Aktionærerne havde sat kapital i koloniens overtagelse for at sikre sig handelsmuligheder paa Asien, og de havde til at begynde med kun betinget sig det resultat af kapitalindskudet i den kontinuerende fond, at de ekspeditioner, der udsendtes for denne, skulle nyde betjening i Tranquebar uden udgift for handelen. Paa lang sigt var det dog meningen, at den kontinuerende fonds kapital skulle forrentes, og hertil skulle midlerne fremskaffes ad to veje, dels ved Tranquebars særlige regnskabs overskud dels ved handel for den kontinuerende fonds regning. Som nævnt hjemsendtes med hvert skib nogle vareballer indkøbt for denne fond, og indtægterne ved disses salg sikrede fonden et vist udbytte i forhold til skibsekspeditionernes antal.

Byens indtægter bestod i afgifter dels af oplandets produktion dels af byens egen omsætning. Landboerne betalte en vis procent af deres produktion i form af olie og nelle (dvs riskorn med avnerne paa der i modsætning til risen kunne holde regntiden over i magasinerne). Afleveringerne opmagasineredes

i Tranquebar for efterhaanden at sælges til den del af befolkningen i by og opland, der ernærede sig som haandværkere og ikke levede af egne produkter. Disse statsoplag slog dog ikke til; der maatte stadig købes levnedsmidler andetsteds. Indkøbene foretoges normalt af indfødte købmænd, men efterhaanden begyndte myndighederne at interessere sig herfor i den hensigt nemlig at sikre forsyninger til de urolige aar, naar misvækst krige hærgninger og panikagtig flugt til byerne skabte fare for hungersnød. Skruedes priserne i vejret, maatte f. eks. en haandværker forlange mere for sine varer eller drage bort til andre egne, – muligheder der begge var ubehagelige for kompagniets handel.

Omsætningen i byen beskattedes med told. Den opkrævedes dels ved landporten, der samlede forbindelserne til fastlandet, dels ved strandporten, hvortil alle skibsfragtede varer maatte bringes. Endvidere beskattedes al handel, være sig tillands eller tilvands, med nelle og ris, med eddike syrer tobak betel tamarin samt al omveksling af penge.

Udgifterne paa Tranquebars budget bestod i gage til samtlige betjente, pension til fyrsten af Tanjore, opkøb af varer til forsyning af garnison og administration, vedligeholdelse af bygninger i Tranquebar, af broer veje og vandingssystemer, samt i særlige udlæg saasom presenter til indfødte fyrster eller ekstraordinært forsvarsberedskab.

Indtægterne var ret variable. Høstens værdi afhang ikke blot af vejrforholdene, ogsaa de bestandige krige greb forstyrrende ind. I 1739 blev vandsluser og dæmninger paa grænsen mellem Tritzinapoli og Tanjore ødelagt under kampe, saa vandet flød ud over terrænet og flodens leje ændredes til stor skade for overrislingssystemerne længere nede. Ogsaa told- og omsætningsafgifterne vekslede, dels med høsten dels med de politiske forhold. Forresten kunne ogsaa udgiftskontoen variere. Betjentgagerne var nok faste, men i krigstid maatte soldaternes antal øges ved hvervning. Nu og da kunne ganske vist fyrstepensionen spares; til gengæld var der aar, da guvernøren maatte af med særlige presenter.

Fæstningen Dansborg i Tranquebar set fra vest og øst. Efter prospekter hjemsendt af missionen 1730. I 1730erne var fæstningen meget forfalden og guvernøren boede der ikke mere. Sekretraadet i Tranquebar holdt dog sine møder i raadssalen, garnisonen var stationeret i fæstningen, og i kælderen var fængsel

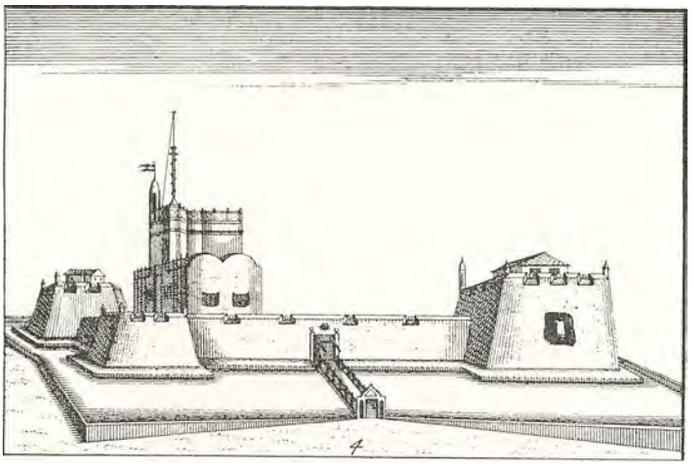

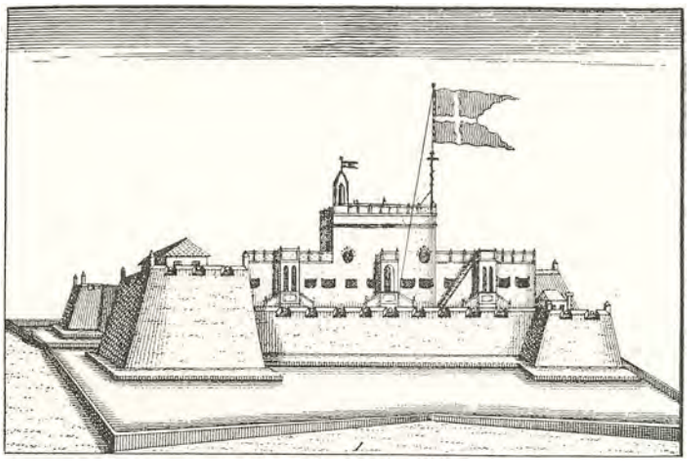

Et stridsspørgsmaal mellem København og Tranquebar dannede vedligeholdelsen af fæstningen og de offentlige bygninger. Direktionen krævede som nævnt disse udgifter afholdt af de ordinære indkomster, og raadet hævdede umuligheden heraf. „Fæstningen med resten af fortifikationen ved dette sted, saavel som kompagniets huse pakhuse og andre publique bygninger, hvis tilsyn og vedligeholdelse Deres Excellence samt Velbaarenheder og Velædelheder saa højt anbefaler os, var tildels i overmaade slet stand, da transporten skete fra Majestæten til kompagniet i 1733. Skulle nu al den brøst og mangel, som derved fandtes, være repareret naadige og gunstige herrer! hvorfra skulle midlerne komme?“ Naar raadet ingen tilskud faar fra København, findes der ikke midler til hovedreparationer. „Altsaa er

Landskab med rismarker og viftepalmer mellem Tranquebar og Poreiar

der intet sket og bliver heller intet foretaget, før præses og direktionen meddeler, hvormeget der skal gøres og hvorfra midlerne skal komme".

Nu og da tvang dog forholdene til at bekoste reparationer. I 1735 var saaledes sygehuset ved at falde sammen; man brød det da ned og byggede et mindre og bedre hus af samme materialer. Dette initiativ bundede noksaa meget i praktiske haandfaste hensyn som just i menneskekærlige; „garnisonens syge kan ikke skaffe sig logemente, det er dem for dyrt, og det er i de knappe tider nødvendigt at bevare soldaterne saa vidt muligt". Dette sygehus fik man imidlertid ikke megen glæde af. Fra gammel tid havde det ord for at huse spøgelser, og ingen lod sig godvilligt indlægge. End ikke lægen, der dog havde sine instrumenter dér, ville bo i sygehuset; kun den fattige skolemester, klokkeren ved Zionskirken og tre lemmer, der fik lov at bo gratis, havde mod til at være i spøgelsehuset. I 1736 solgte man det til vicekommandant Attrup, der under hensyn til dets daarlige ry fik det for 600 rd.

I 1736 var Admiralhavens bygninger, dens mur samt byens hestestald ved at falde sammen. Mest uundværlig var krudtmøllen; den sattes istand aaret efter. Resten maatte saa forfalde, og da kun faa af byens betjente holdt heste, kunne stalden nedlægges. I de urolige aar i slutningen af trediverne lappedes der lidt paa fæstningen; men ud mod søen, hvor den voldsomme brænding huserede og ganske undermineredes bastionen Fyn, maatte den i virkeligheden opgives. Trods smaareparationer fortsatte da Dansborgs forfald under ideligt skiftende sol og regn. Fæstningen var til sidst saa medtagen, at raadet i 1747 indtrængende bad om at faa en ingeniør udsendt til restaureringer og en bevilling til disse. I 1749 ankom da løjtnant Kyhn, der efter en undersøgelse anmodede om 10–11.000 rd hertil. Kort efter rapporterede en udsendt kommission, at i pakhusene løb fugten ned gennem taget og rotterne op gennem gulvet. I lignende tilstand henlaa ris- og nellemagasinerne, de der dog rummede Tranquebars dyre forsyninger.

Det lykkedes imidlertid raadet for direktionen at fremvise et regnskab med overskud. I tiden 1733–41 havde Tranquebar faktisk konstant overskud varierende fra ca 500 til ca 7000 rd. Ganske vist viser

regnskabet 1742/43 et næsten 5000 rd's underskud, men det blev snart rettet op, og et overskud paa 2–3000 rd holdt sig de følgende aar.

I 1739 døde sekretraad Brochman. Aaret efter søgte guvernør Panck om afsked; han efterfulgtes 1741 af Ivar Bonsach. Det nye raad kom til at bestaa af brødrene Ivar og Hans Ernst Bonsach samt bogholder Peter Henrik Meier, der var udsendt i 1740.

Selv om direktionen ingenlunde havde været fuldt tilfreds med handelen, som den formede sig under Panck, ser det dog ud til, at dennes styrelse har været myndig og retfærdig. I hvert fald skaanedes kolonien i hans tid for indre ufred.

Det nye sekretraad var imidlertid hverken maalbevidst eller nidkært. Allerede aaret efter sin udnævnelse anmodede Ivar Bonsach om afsked, og hvad broderen Hans Ernst angaar, saa ytrede han i de følgende fjorten aar han sad i raadet jævnligt ønske om fritagelse. Som motiv for ønsket om afskedigelse angav begge brødre svaghed, Hans Ernst endog hukommelsestab. Resultatet blev, at direktionen i 1744 afskedigede Ivar Bonsach for embedsforsømmelse og udnævnte Hans Ernst til efterfølger. To aar efter udsendte saa kompagniet som Hans Ernsts afløser paa guvernørposten kaptajnløjtnant Carsten Carstensen. Men Carstensen afgik paa udrejsen ved døden, og Hans Ernst Bonsach indvilgede efter dette i at fortsætte som Tranquebars guvernør.

Det Bonsach'ske styre blev for Tranquebar en urolig, ufredelig tid. Raadet var ikke sin opgave voksen at mægle mellem de forskellige nationer eller mellem de danske indbyrdes. I 1741 nedlagde de indfødte arbejdere, utilfreds med den behandling de fik af de sorte betjente, arbejdet i fire uger. Og bønderne strejkede, endda midt i saatiden. Ogsaa vævere vaskere og andre i tekstilproduktionen beskæftigede erklærede strejke, og disse folk valgte hertil netop det tidspunkt, da skib var ankommet fra Europa – en demonstration man ikke havde set mage til siden aar 1731. For at skaffe forlig maatte man da nødtvungent love de sorte ret og billighed.

Men inden for de danskes rækker fortsattes ufreden. Sekretraad Soetmann foreholdt guvernør Bonsach, at dennes sorte tjener Coneri Setti i adskillige tilfælde, hvor han havde fungeret som tolk for guvernøren (der iøvrigt meget vel forstod det malabarske sprog men ønskede Setti som sekretær), havde gjort sine landsmænd uret. Og byfoged Kramer rettede alvorlig kritik mod Bonsachs handel for kolonien, en kritik der paa temmelig kompromitterende maade talte om forsømmelse og udygtighed hos guvernøren. Denne svarede med genangreb paa Kramer, der sluttelig anmodede om efter tyve aars tjeneste i Tranquebar at maatte blive hjemkaldt og ansat paa Kinafarten, daglig chikaneret som han blev af guvernøren „efter hans velbekendte hadefulde naturel".

Sekretraadets sekretær i mange aar C. F. Høyer, af alle danske betegnet som en overordentlig pligtopfyldende og ærlig mand, beklagede sig over de mangfoldige og lange processer, guvernøren fremkaldte. „Jeg har", skriver han, „tjent kompagniet i tretten aar og altid været fornøjet undtagen i de sidste tre aar, som jeg kan anse som et nyt sæculum for mig, hvor den ene stridighed har fulgt den anden i hælene og gjort mig ked af liv og embede".

Direktionen i København var meget vel vidende om disse stridigheder og om styrelsens mangler, men da Hans Ernst Bonsach efter Carstensens død selv ønskede at forblive i embedet, og da ingen anden kunne findes at bringe i forslag, saa lod man Bonsach fortsætte og nøjedes med at formane embedsmændene til indbyrdes fred og til yderligere bestræbelse paa at forbedre Indienhandelen.

Som dansk by og koloni eksisterede Tranquebar kun for sine faatallige europæiske indbyggere. Set med disses øjne var opgaven at sikre positionen i Indien, gøre den saavidt mulig uafhængig af den tvivlsomme forbindelse med Danmark og af de skiftende politiske forhold i Indien. Moderlandet paa sin side havde saa godt som udelukkende øje for handelen: Tranquebar var et faktori med den ene op-

gave at afsætte de udsendte ladninger mest fordelagtigt og fremskaffe størst mulig retur. Disse to synsmaader kunne nok af og til krydses og afføde spænding.

Da Indien efter alle nationers erfaring ikke brød sig om at aftage europæiske varer, var byttemidlet sølv. Hovedparten af de danske skibsladninger bestod af europæiske sølvmønter af mange forskellige sorter. Pagoden var gængs mønt ved omsætning af større beløb, men kompagniet havde ikke ret til at udmønte pagoder. De europæiske mønter solgtes til indfødte vekselerere, og denne sølvafsætning kunne falde meget forskellig ud, alt efter de indfødte fyrsters større eller mindre behov eller efter hvor mange skibe der var ankommet. Vekselererne, der sendte sølv ind i landet som betaling for rekvirerede varer, spillede stor rolle. Forøvrigt var enhver sølvtransport i Indien under de primitive transport- og retsforhold en betydelig risiko. Kun i yderste nød indlod de europæiske købmænd sig paa selv at transportere penge eller sølv, næsten sikre som de var paa pengeafpresninger og overfald. Vekselererne udrustede soldater til at ledsage pengeforsendelser eller laante undertiden soldaterne hos kompagniet. Særlig under krige blev det vanskeligt, og i 1730erne, da Tanjore gang paa gang besattes af fjendtlige styrker, var vekselererne meget tilbageholdende med at indlade sig i pengeforretninger, hvilket atter fremkaldte betydelig vanskelighed, da ingen handel kunne bringes i stand, før sølvet var vekslet i gangbar mønt, og intet budget lægges, før sølvprisen var fastsat. Tranquebars købmænd anvendte oftest Porto-Novo-pagoder; sølvpagoden i almindelighed sattes i 1735 til en værdi af to rd.

Ansete europæiske nationaløkonomer i det 18. aarhundrede nærede ikke ringe betænkelighed ved denne konstante eksport af ædelmetal, og selv om teoretiske bekymringer i nogen maade afsvækkedes af de glimrende økonomiske resultater, som denne handel bragte de enkelte kompagnier, ophørte man dog ikke – trods daarlige erfaringer – med forsøg paa at skaffe afsætning for visse varer i Indien.

For at holde de store sejlskibe paa opret køl maatte man medgive en last af tunge varer. Danmark-Norge havde her et brugeligt materiale i det norske jern, der lastedes i bunden og undertiden, naar fartøjet maatte overvintre i Atchin, gjorde turen med til Sumatra. Dette jern blev dels brugt i Tranquebar dels solgt til de øvrige europæiske pladser, saaledes i mange aar til Madras, hvis engelske guvernør befattede sig meget med jernhandel og øjensynlig søgte at sikre sig alt af den vare, der kom til Indien. Denne handel kastede ikke meget af sig, jernet var efter maaneders ophold i det fugtige lastrum ofte rustent og daarligt; selv i tider, da det udsendte norske jerns kvalitet var god, fik Tranquebar daarlige priser. Varen solgtes nemlig ubeset, og Tranquebars handelsry i almindelighed var ikke det allerbedste.

Iøvrig søgte direktionen at eksportere varer som fransk brændevin (cognac) brændevin tjære brædder og klæde. Intet heraf fandt dog god afsætning. Disse ting kunne kun sælges paa de øvrige europæiske pladser, men her tilbød franskmændene selv deres cognac i store mængder, mens englænderne solgte deres egen tjære billigere end danskerne deres. Markedet var faktisk meget lille, og varerne lod sig kun afsætte lejlighedsvis, naar den paagældende nation af særlige grunde var kommet i bekneb. Den værste fiasko var dog eksporten af dansk klæde, noget der spillede stor rolle i Danmarks handelspolitik og hvortil man i København knyttede store forhaabninger. „Det er for groft, dur hverken til at sælges eller til gave", lyder guvernørens dom. „Klædet har været til forargelse for alle som saa det, dels for slethedens skyld dels for den høje pris. Man har ikke kunnet sælge en eneste alen men antager det røde og grønne for den pris som det kan anskaffes for hos andre nationer her paa kysten. Det sorte, som er pilraaddent, hjemføres i depechkisten, ingen vil eller skal give noget for det".

To ting var der dog, man ikke kunne faa nok af, smør og vin. Smørret udsendtes i ret smaa mængder, og der var rift om det. Ærgerlig meddeler guvernøren, at kaptajnen paa kompagniskibet har sikret sig alt det til forhandling udsendte smør „til sit skibs nødvendighed". Baade paa rejserne og paa Tranquebar har „fædrelandsk smør" været en højt vurderet variation, selv om vist smørrets smag under den seks maaneders tur til troperne efterhaanden har fjernet sig en del fra det „fædrelandske".

Hvert skib bragte en del fransk vin „som skulle sælges her paa stedet til indvaanere og betjente til nytte for mange mennesker, der ofte savner rekreation". Med dyb beklagelse gjorde guvernøren aarligt rede for, hvor mange flasker der var gaaet i stykker eller forsvundet paa anden maade og gav anvisninger paa, hvordan flaskerne maatte forsendes, for at vinen skulle bevares. Korkene maatte være friske og en messingtraad bindes over, kvaliteten maatte nøje prøves „for den der er streng og barsk elskes nu ikke". Utvivlsomt forgreb skibenes besætninger sig paa vinen, og skuffelsen var stor i Tranquebar naar „den franske vin, som kunne have været til rekreation for mange, havde lidt stor lekkage og skade".

Returvarerne omfattede først og fremmest alle slags tekstiler; dernæst opkøbtes caliaturtræ salpeter salt puddersukker peber rottinger og indigo.

Med hvert skib udsendtes fra direktionen en ordre paa returladningen, og som yderligere vejledning fik raadet tilsendt en prisliste fra auktionen i København. Direktionen krævede, at alle varer skulle indkøbes paa første haand, og at de hverken i pris bonitet eller dimensioner maatte staa tilbage for det, som andre nationer erhvervede. Desuden krævedes det, at raadet skulle købe varerne af indfødte, hos hvem der kunne faas erstatning, om de viste sig at være „slette og bedragelige". Direktionen afslørede i disse krav en total uvidenhed om vilkaarene for handel i Indien – og guvernør Panck følte sig foranlediget til i en paa een gang bidsk og overbærende tone at oplyse direktørerne om arbejdsvilkaarene. Direktionen havde foreslaaet, at man skulle udbyde returladningens varer ved offentlig licitation til hvem der ville give bedst og billigst pris, og Panck maatte da oplyse, at de fleste varer skulle forskrives fra fremmede steder, at ikke en eneste indvaaner havde noget i forraad, at Tranquebar i 1733 „er ligesom paa knæene, og det er uvis, hvad forandring til det gode vil ytre sig". Til leverandører af varer maatte raadet tage, hvem de kunne faa; i adskillige tilfælde var det indfødte købmænd, der boede 15–20 mil inde i landet, og som holdt en fuldmægtig i Tranquebar, med hvem raadet da var henvist til at forhandle. Direktionens krav om, at man dog maatte kunne kræve erstatning hos leverandørerne, afviste Panck uden videre med et skuldertræk: „man kan vel hastig skille sig ved en løgner eller bedrager, men maa befrygte, ja sikkert vente sig en anden i stedet, som man ligesaa lidet, ja mindre end før er tjent og hjulpen med. Iblandt vore egne indvaanere er ikke en eneste, som enten er ret vederheftig eller i det mindste gav haab om sig at skulle være mere paalidelig end de, man allerede har og saa længe haft haver. Fremmede købmænd sender deres fuldmægtige i stedet for selv at komme; for-

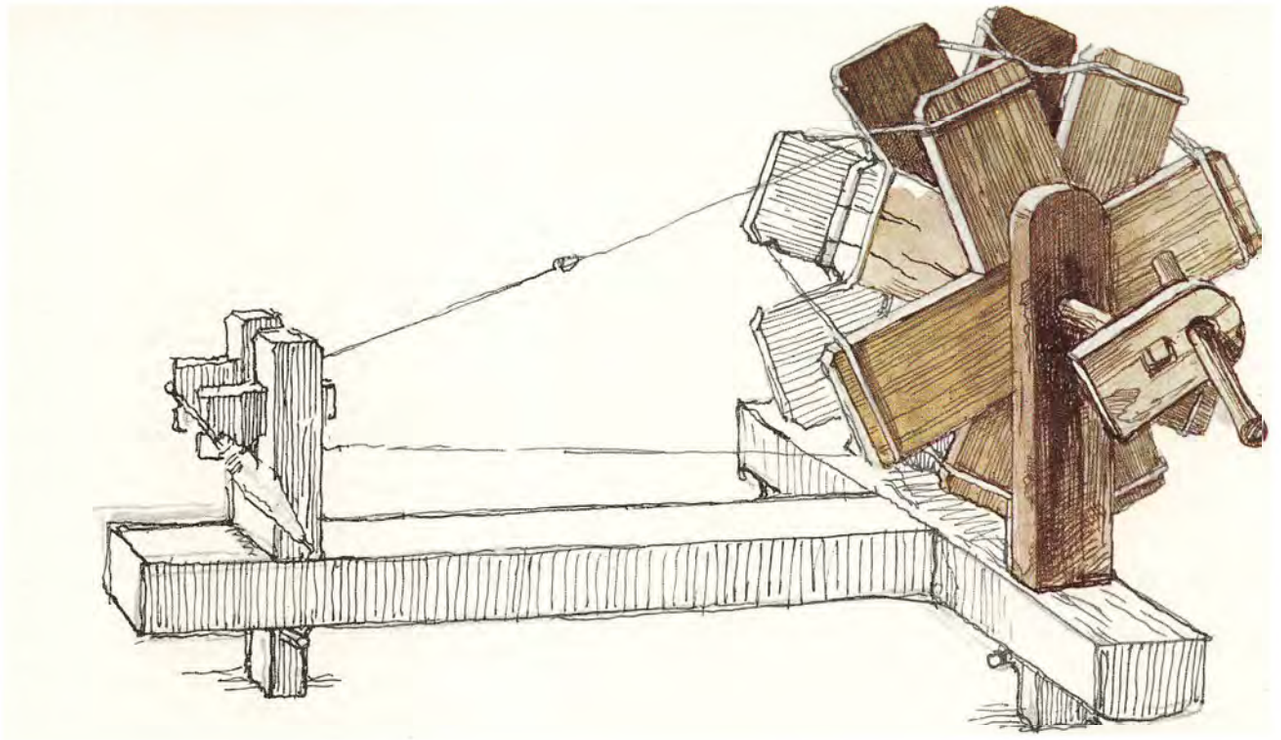

Spinderok, som den har været brugt i Indien gennem aarhundreder op til vor tid, længe før hjulrokken (vel netop efter indisk forbillede) vandt indpas i Europa

holder de sig ikke, som de skulle, flytter de til trygge og sikre steder; og opnaa noget hos deres principal er umuligt, da ingen øvrighed vil hjælpe dertil".

Den indiske tekstilproduktion blev drevet som husflid gennem et „forlagssystem" ledet af indfødte købmænd. „Kystvarerne" fra Coromandelkysten blev fabrikeret i hytterne af raavarer importeret fra Nordindien af en indisk købmand. Den indiske forlægger, der havde underkøbmænd til at rejse gennem landet og samle varerne hos væverne samt afgive nye bestillinger, havde sine salgsagenter i mange byer og hos flere af de fremmede nationer. Varerne gik derhen, hvor de blev bedst betalt. Leveringsfristerne kunne ofte være vanskelige at overholde; den indfødte købmands agenter og de mange vævere langt inde i fastlandet kunne ikke skifte tempo, fordi Tranquebars søkaptajner var ivrige for at komme af sted fra kysten. Handelen gik sin gang uanset de danske ordrer, og det var tit meget svært at faa væverne til at levere stykkerne i den ønskede bredde og længde. Hver vævede som han kunne bedst, og som han var vant til. Købmændene sorterede saa varerne, der undertiden var helt efter ønske, men ofte hverken svarede til de opgivne dimensioner eller kvaliteter; og da der sjældent var tid til at returnere varerne og vente paa, at nye blev fremskaffet, maatte de danske købmænd ofte tage til takke med hvad der blev leveret, om ikke skibet skulle gaa hjem uden fuld last.

Direktionen i København krævede sine anvisninger paa returer fulgt; – „det er umuligt", erklærede raadet i Tranquebar, „hollænderne har sluttet akkord om flere varer end nogensinde, saa væverne bliver ved med at lave de gamle varer og tænker ikke paa forbedring". Anvisning paa at købe bengalske varer kunne heller ikke følges af de tranquebarske købmænd; ville de købe bengalske varer i Madras eller andre steder med stadig forbindelse til Bengalen, maatte disse købes ubeset „og viser sig altid at være slet, saa direktionen klager over det". Desuden maatte jo varer aftages, der var sat i arbejde men som ikke naaede at komme med det rette skib, ligesom de produkter, der laa over fra skib til skib, maatte modtages i Europa af hensyn til de penge, der var bundet i dem, selv om auktionerne klart nok viste, at de hellere havde maattet udgaa.

Direktionens anvisninger paa vareindkøb ledsagedes altid af opgivelse af maksimumspriser, hvortil der maatte købes. De danske købmænds handlefrihed var saaledes stærkt begrænset, og deres dispositioner blev en stadig kilde til uoverensstemmelser mellem direktion og raad. Der var bestandig skuffelse i København over varerne, der langtfra var saa gode som de engelske og franske. „Højbemeldte

kompagni faar ligesaa gode om ikke bedre varer end andre nationer for ens og lige pris, derfor vil vi altid gerne indestaa og være ansvarlig", svarer guvernøren. „Men naar andre nationer gaar højt med prisen, falder af fornødenhed, at godset maa være nogenlunde derefter". Englænderne købte varerne til højere priser og fik derfor bedre kvaliteter, og franskmændene betænkte sig ikke paa at lægge indtil 10% til prisen for at faa gods og blive hurtigt ekspederet. Tranquebar følte sig miskendt „hvorledes vi nu skal reprocheres for det, vi har gjort til kompagniets gavn, begriber vi sandfærdig ikke . . . men vi skal gerne bære skylden og tage mod utakken, naar ej andet kan være".

De typiske kystvarer var grovt hvidt lærred, pano comprido og salempures, der leveredes kompagniet ubleget og uglattet; det blegedes, stivedes og glattedes af kompagniets egne vaskere og battedorer. Disse varer var de billigste der var at faa i Indien og regnedes ikke for stort, men det viste sig, at de en lang tid var de mest fordelagtige af de forskellige sorter, der kom til auktion i København, „idet gevinsten er større paa de grove og maadelige varer end paa de fine og kostbare".

Peber var ogsaa en efterspurgt vare. De danske købte den altid paa en af de hollandske pladser, oftest Negapatam. Visse aar var den umulig at skaffe, ofte fordi englænderne havde faaet alt, hvad den hollandske handelsplads laa inde med. Salpeter var ligesaa vanskelig at faa til købs. Den kom fra Bengalen, og de danske købte som regel paa de engelske pladser, særlig paa Madras. Englænderne havde raffineret salpeter, men solgte aldrig af den, derimod af den grovere vare i de tilfælde, hvor der var kommet mere, end deres egne returskibe kunne hjemføre. Caliaturtræ var nødvendig til underlast og kunne altid skaffes. Salt eller puddersukker hjemførtes nu og da; puddersukkeret kom fra Java og indkøbtes paa hollandske pladser paa Coromandelkysten, mens hamp skaffedes over Malacca eller Sumatra.

Direktionen i København var imidlertid i højeste grad utilfreds med handelens resultat og rettede sin kritik imod Tranquebars danske købmænd. Et af ankepunkterne var, at mange af de varer, de danske skibsofficerer bragte hjem fra Indien, var ikke saa lidt smukkere og bedre end kompagniets og opnaaede langt højere pris. Direktionen overvejede at afskaffe føringen eller ialfald at forbyde besætningen at købe sine private varer, førend ladningen til kompagniet var indgaaet; men det sekrete raad hævdede, at det ikke var føringsvarerne, der hindrede skibene i at faa den mest udsøgte ladning. Utvivlsomt kunne ladningerne til kompagniet have været bedre, hvis ikke opkøbene var begrænset til saa kort en tid. Ganske vist fik Tranquebar 1738 en konto til bestilling og opkøb af varer, den saakaldte bodmeri- og fabrikskonto, men den strakte ikke til andet end forudbetaling for bestilling af varer. Lager kunne ikke oparbejdes, og iøvrigt svingede kravene fra Europa saa stærkt, at det ikke var muligt for købmændene at planlægge opkøbene, før kompagniskibet var arriveret.

Føringsvarerne købte officerer og besætning derimod hos Tranquebars købmænd, der alle laa inde med smaa lagre af udsøgte ting, som de tid til anden skaffede sig, ofte fra andre europæiske pladser. Varemængden, der kunne hjemføres paa denne maade, var begrænset til besætningernes egne kister, og enhver var naturligvis interesseret i at udnytte den sparsomme plads saa godt som muligt; kapital spillede ingen rolle, enhver Ostindienfarer kunne altid i København laane penge til dette formaal. Mere tvivlsomt er det derimod, om kompagniet havde kunnet skaffe kapital til en ladning mere kostbare varer samt om disse finere ting havde kunnet afsættes i større omfang. Grovvarerne fandt afsætning i Holland og Tyskland, hvor man var interesseret i de billige ting, hvori Danmark nu engang havde specialiseret sig, eftersom jo vort ostindiske hovedsæde laa paa Coromandelkysten, hvis hovedartikel netop var de grove ting.

Naturligvis har de tranquebarske købmænd sikret sig selv de første og bedste varer, og ikke ét menneske i Tranquebar har været interesseret i at respektere det almindelige forbud mod at handle. Alle har handlet, og de danske var simpelthen nødt dertil. Lønningerne hævedes ikke i perioden 1732–1750,

Hus i Kongensgade, nuværende konvent

skønt priserne steg ganske betydeligt; ikke en eneste kunne leve af sin løn. Men stadig løb rygter om privathandelen hjem til direktionen og nærede mistanken om, at betjentene vist hverken var kompagniet hørige og lydige eller nidkære og uegennyttige.

Gennem adskillige aar rettede direktionens mistillid sig mod slavehandelen, og i instruksen til guvernøren i 1732 meddelte kompagniet at „ingen maatte det tillades at drive slavehandel, men var der nogen fordel derved, skulle den drives alene for kompagniets regning".

Denne ordre kom meget paa tværs for betjentene, der efterhaanden havde oparbejdet en ganske konstant slavehandel. Fregatten hentede slaver paa Sumatra, og slaver opkøbtes paa kysten. En dansker købte f. eks. en slavedreng, forældrene forhen havde pantsat, og som nu blev solgt, da de ikke kunne løse ham; en assistent købte en slavedreng, „som selv solgte sig"; en madamme solgte en lille slavepige paa 7 aar, som var født og opvokset i hendes hus; og mange andre solgte børn paa to til syv aar. En del af slavekøbene betød, at de hvide paa denne maade skaffede sig indfødt arbejdskraft. Mange af husslaverne blev for at opdrages og dygtiggøres for deres herskab sendt til den lutherske kirke og skole, og disse kristne medbrødre benævntes „lutherske slaver". Mange slaver var dog rene handelsobjekter. De importeredes af danske, portugisere og indere for omgaaende at sælges til Negapatam, Madras, til indlandet eller til forsendelse med kompagniskibet til Kap det gode Haab. I disse sidste transporter var de danske kaptajner undertiden interesserede. Al omsætning med slaver var afgiftspligtig, hvorfor der indtil 1732 førtes bog over slavehandelen. Fra 1732, da kompagniet gjorde krav paa slavehandelen, bortfaldt afgiften for denne legale handel, og hvad der foregik af illegal slavehandel førte ingen bog over.

Guvernør Panck vægrede sig imidlertid ved at optage slavehandelen og meddelte i 1733 kompagniet, at han ikke fandt, at kompagniet kunne have nogen fordel af at handle med slaver. Direktionen ønskede imidlertid ikke at opgive denne fortjenestmulighed og beordrede 16. oktober 1737 raadet at faa gang i kompagniets slavehandel; man stillede herfor bodmeri- og fabrikskapitalen til raadighed. Raadet

udsatte imidlertid forretningen; enten maatte nemlig slaverne købes paa Sumatra, og dér, mente man, var det ikke altid muligt at faa dem, eller ogsaa maatte de købes paa kysten, hvor prisen laa paa 9 à 10 rd, men her var det ikke gørligt paa den korte tid til skibets afrejse at faa fat paa gode slaver. Ved opkøbet anvendtes slavekræmmere, usle agenter der ikke ejede saa meget, at de kunne købe blot én slave uden at faa pengene paa haanden; paa den anden side turde man ikke betro dem større sum end 10 rd. Saa forretningen gik langsomt. Imidlertid lykkedes det i 1737 at faa nogle slaver ekspederet til Kap det gode Haab, og denne trafik fortsatte nogle aar, dog kun ubetydeligt; man indskrænkede sig til at medsende 10–12 slaver.

Anskuelserne om slavehandelen var forskellige. I København var man ivrig for at udnytte dens merkantile muligheder, hvad imidlertid ikke hindrede, at en vis romantik knyttedes til de stakkels sorte. Direktør Holmsted fik hvervet at skaffe dronningen en lille sort slavepige, og to gange sendte man en af sted; men begge gange døde barnet paa rejsen. Endnu en tredie gang forsøgte man. En ganske lille pige afsendtes, og samtidig indskibede Panck som gave til kronprinsen en lille slavedreng „som menes at have et godt naturel"; Panck lod en sort tjener af sine egne følge med for at passe børnene.

I Tranquebar var betjentene meget utilfredse med, at kompagniet berøvede dem den indtægtskilde, de havde haft i slavehandelen; og selv da kompagniet tillod dem at fortsætte, ankede de over, at kompagniets 10 slaver hindrede dem i for egen regning at faa mere end 120 slaver fra Atchin, da nemlig rumforholdene paa fregatten, der havde ca 50 mands besætning, gjorde det umuligt at transportere flere. Uvist om af denne eller ædlere bevæggrunde fraraadede guvernør Panck kompagniet at fortsætte eller i al fald udvide handelen; „vi mener fortsat, at det vil være til stor skade om kompagniet fortsætter slavehandelen, det er ikke velset her i Asia at være slavehandlere, og der er stor forskel paa, om fattige betjente tjener lidt derved, og om at herskabet selv er slavehandler. 10 à 12 slaver kan gaa som kompagniets foræringsslaver (til Kap) – ikke mere. Vi har aldrig selv befattet os med slavehandel, heller ikke indirekte haft fordel af den – den maa være synd ig eller ikke – saa det er ikke grunden til at vi stadig vægrer os ved at optage denne handel for kompagniet". Kort efter opgav kompagniet eksperimentet og Pancks vurdering bekræftedes de følgende aar. Det senere sekretraad fik saa mange fortrædeligheder af slavehandelen, at det af hensyn til koloniens anseelse og almindelig billighedsfølelse fandt det nødig at advare direktionen mod den fortvivlede trafik. „Da der var overflod paa ris og man kunne faa 16–24 medider ris for en fano strømmede alle til dette rige kornland og gik hinanden i vejen – nu er her mangel paa folk og ingen sælger børn, slægtninge eller venner, fordi alle selv i slette tider kan finde føde", berettede raadet. „Ingen gør sig af fri vilje til slave, men lever hellere selv under misvækst, som de kan, fordi en slaves kondition er nuomstunder saa meget ilde beskreven og udskregen iblandt de sorte, at naar en malabar vil ønske sin fjende noget ondt, ved han ej værre at ønske ham, end at han maa blive slave i Tranquebar. De arrigste skjælme og gavtyve bliver slavehandlere, lokker og stjæler børn fra forældre, lokker koner fra mænd ved løfte om rige giftermaal, indgiver i betel og arrack folk sort medicin, hvoraf de ædende straks tabe forstanden udi 24 timer, og frelser sig ind paa kompagniets grund med byttet. Disse slavehandlere eller rettere menneskетyve hades som pesten og efterstræbes af tanjorinerne, og fem seks stykker, der blev greben fornylig, blev pint til døde med stor marter".

Raadet fandt det utilstrækkeligt, at kompagniet havde opgivet slavehandelen; det anmodede direktionen om helt at forbyde denne paa kompagniets grund „undtagen hvad enhver behøver at købe til brug i sit eget hus". Raadet beskrev, hvordan enhver som havde mistet barn eller paarørende henvendte sig til Tranquebars øvrighed, der da gennem husvisitationer maatte søge ofrene frem, fordi slavehandlerne søgte at skjule dem, til de kunne afgaa med skib. Ofte nødtes den søgende at købe slaven dyrt tilbage; en fattig maatte gaa bort og efterlade sit barn eller slægtning som livsslave. „Slavehande-

Indiske folketyper
tegnet ca 1800

len gøre os ikke alene hadet af de indfødte, thi de holde os som hælere af slavehandlerne for menneske-tyve, men vi blameres hos alle europæiske nationer her i Indien, eftersom ingen af dem bruge dette kram uden vi, der derfor kaldes sjælesælgere, negotianter af levende varer med mange andre grove expressiones, som man maa blues ved at føre i pennen. Kun et almindeligt forbud mod slavehandelen kan faa den forbandelse samt de mange suk og taarer, der udgydes over dette sted til at ophøre og afviske den skændsel og blame, som nationen nu maa bære hos alle". Direktionens svar lod vente paa sig, men i 1753 blev det omsider ogsaa kompagniets betjente forbudt at drive slavehandel.

Den lokale handel havde flere andre objekter: indiske og kinesiske tekstilvarer manilahamp ris og metaller. Den foregik ved hjælp af Tranquebars gamle fregat „Christianus Sixtus", eller i form af laan til og kompagniskab med indfødte købmænd. Fremdeles var der handel mellem de europæiske pladser indbyrdes; danskerne fik i denne periode deres bengalske varer fra de engelske steder. I 1746 var „Christianus Sixtus" usejldygtig paa grund af ælde, og da ingen ville købe skibet, blev det hugget op. Imidlertid havde det sekrete raad i 1745 faaet et tilbud fra den franske guvernør paa Pondicherry om at overtage en fransk chalup, der havde ærinde paa Manila. De stadige stridigheder mellem englændere og franskmænd gjorde al sejlads i Indien farlig for franske skibe, „fordi englænderne her overalt spiller mester udi søen". Den franske guvernør foreslog derfor, at skibet sejlede under dansk flag, en trafik som var meget almindelig under krigene i Europa. Tilbudet var tillokkende for danskerne, som aldrig havde udnyttet den spanske konges tilladelse til at sejle paa Manila. Kompagniets direktion anmodede just Tranquebar om at optage handelsforbindelsen, og her bød sig en anledning til at skaffe sig kendt fører med paa turen. Imidlertid var en pro forma overtagelse af et fransk skib ikke helt ufarlig, den kunne hidføre englændernes fjendskab. Raadet betingede sig da, at besætningen skulle være dansk, undtagen to styrmænd der var kendt med turen, og de maatte ikke være franske. Al korrespondance om sagen skulle holdes uden for begge parters sædvanlige bøger.

I juli 1745 startede saa den franske chalup under det tilforladelige navn „Dansborg" med 3 danske og 2 portugisiske officerer, 2 danske og 14 indfødte matroser samt en ladning tin og kystgods. Selv saadanne lokale skibsekspeditioner var særdeles omstændelige foretagender. Chaluppen udrustedes med proviant til hele turen, der ansloges til et par maaneder. Der bragtes om bord 2 svin 5 grise 10 faar 200 høns 10 ænder ris i store mængder foder til dyrene 22.000 stykker brændeved saltet kød og flæsk 100 pund dansk smør 120 pund sukker 400 friske lemoner krydderier og vokslys. Sejlskibenes langsomme fart og kravet om stor besætning krævede en god del af lasterummet til forsyninger og ind-

skrænkede derved mulighederne for stor fragt. Hver skibsekspedition indtjente da ogsaa kun smaa beløb, mellem 500 og 1000 rd. Alt maatte imidlertid forsøges for at naa nærmere til produktionsstedet, naar varer skulle opkøbes til kompagniskibene.

Som en lille dansk magnetstav laa Tranquebar midt i den indiske verden og drog varerne til sig fra de omgivende lande. Byens opland var lille og det var ikke produktionssted for de vigtigste varer i et omfang, der kunne give blot en eneste skibsladning. Varerne maatte trækkes hjem langvejs fra, og saa snart købmændene vovede sig uden for deres eget omraade, var de opkøbere paa et internationalt marked. Tranquebar var langt fra idealet af en koloni, som det foresvævede de hjemlige danske merkantilister: et produktionssted for oversøiske varer, som moderlandet opkøbte af værgeløse indfødte uden nogen form for konkurrence. Tranquebar var i virkeligheden blot en handelsstation, der sikrede Danmark-Norge mulighed for selv at transportere sine asiatiske varer hjem; opkøbet foregik i skarp konkurrence med andre europæiske nationer, ligesom salgspriserne i København bestemtes af de samme nationers konkurrence. End ikke hollændere englændere og franskmænd købte deres varer af producenterne, men af indfødte købmænd. Disses position var i første halvdel af 18. aarh. stærk; de fremskaffede varerne, og selv om de stærke handelsnationer søgte at spænde andre ud, aabnede de indfødte købmænd muligheder for en handel bag europæernes ryg. Inderne spillede paa deres mange ubudne gæster. Handelsret og handelsteorier kunne man se bort fra i Indien, der fandtes ikke lov og ret, Indien var utallige stater. Penge i noget betydeligt omfang havde Tranquebar ikke, før kompagniskibet var arriveret, om det da overhovedet kom og ikke var strandet ved Norge Irland eller andetsteds paa den lange farlige rute; – selvsagt var det da ikke de danske købmænd, der blev først og bedst betjent i Indien. „Men ingen i direktionen kender rigtig de indianske affærer", skrev en af betjentene, samtidig med at direktionen paa sin side ansaa disse samme betjente for uduelige eller forsømmelige.

Handelen paa Indien fungerede imidlertid i tiden mellem 1731 og 1750 uden andre afbrydelser end den, de hyppige strandinger forvoldte. De arkivalske kilder udviser, at der fra Danmark udsendtes ialt 27 skibe i de 20 aar, og af dem naaede de 19 hjem til København igen med returladning. Værdien af de udsendte ladninger beløb sig til ialt 2,1 mill. rd (hver var paa mellem 86.000 og 140.000 rd). De hjemkomne ladninger blev solgt for tilsammen 4,4 mill. rd.

Mens der i samme periode til Kina udsendtes ladninger til en værdi af 4,3 mill. rd, solgtes de tilsvarende returladninger for 9,1 mill. rd. Det er imidlertid ikke muligt at udtrykke det egentlige nettoudbytte af handelen i en form, som kan sammenlignes med moderne beregningsmetoder. Aktionærerne fik udbetalt udbytte af deres aktier i den continuerende fond, og de fik udbetalt deres andel i overskudet af hver enkelt ekspedition, naar den var afsluttet. I praksis fik hver aktionær i løbet af de 20 aar fra 1732 til 1752 udbetalt ialt 1356 rd mere, end han maatte indskyde; pr aar er dette gennemsnitligt 67,8 rd, altsaa 27 %'s udbytte af de 250 rd, som den oprindelige aktie lød paa. Imidlertid kan 27 % ikke betragtes som det gennemsnitlige nettoudbytte. Det var overladt hver enkelt at lade sin andel i den udgaaende ladning forsikre. Kompagniet forsikrede kun skibet og dets forsyninger, ikke ladningen. Rimeligvis har adskillige aktionærer forsikret deres parter; i al fald har dette været en betingelse for at kunne belaane dem, og asiatiske aktier blev hyppigt belaant i kurantbanken. Udgifterne til forsikring af ladningsandelen har reduceret udbyttet ganske betydeligt. Til gengæld modtog de aktionærer, der havde forsikringer, godtgørelse for de mange forlis direkte fra forsikringen udenom kompagniets regnskab. Udbyttet af aktierne har saaledes kunnet variere for de forskellige aktionærer. Det laa imidlertid langt fra de fantasital, man opererede med i København, da projekterne for kompagniet kom frem, og fra de rygter der svirrede om det hollandske kompagnis fortjenester. Men disse svimlende tal betegner heller ikke et nettoudbytte, de udtrykker forholdet mellem de priser, for hvilke varer er købt i Indien eller Kina og solgt i Europa. De maa reduceres meget betydeligt, om de skal sidestilles med moderne former for udbytteberegning.

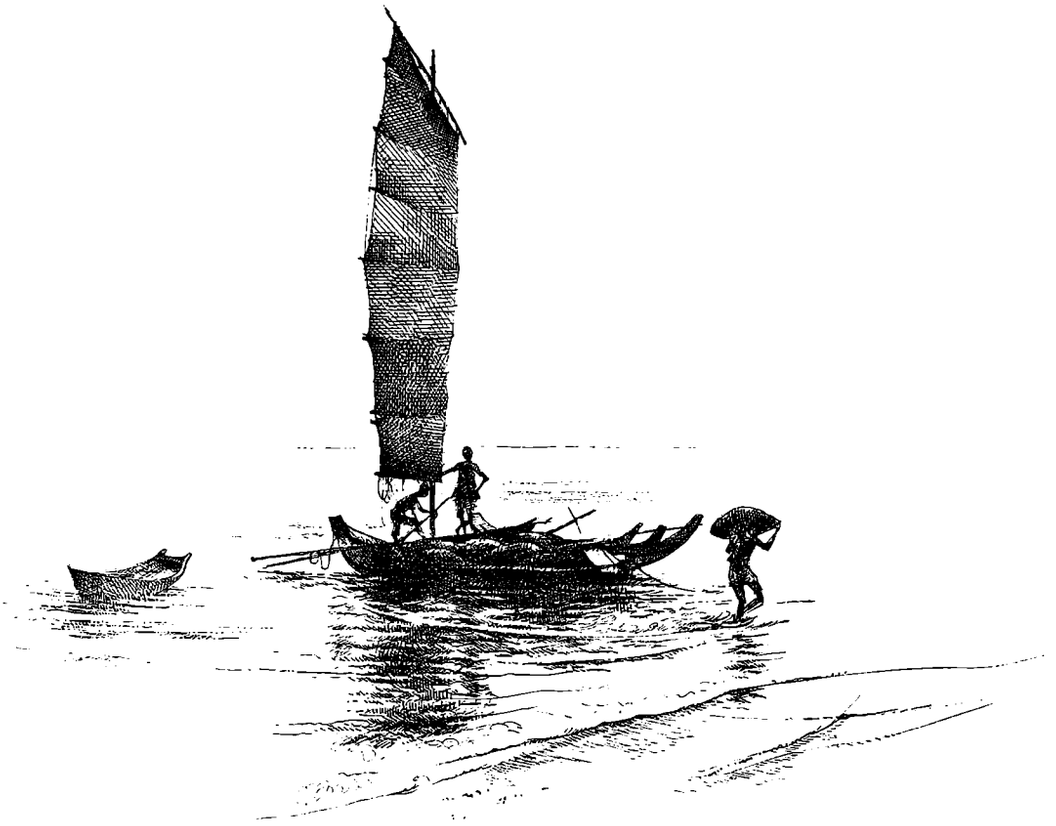

DAGLIGT LIV I TRANQUEBAR

Klima og aarstider bestemte dagens og aarets rytme i Tranquebar. Ved daggry vaagnede den indfødte befolkning til arbejde i marker og „haver" som palme-plantagerne kaldtes. Kvinderne gik til brøndene efter vand, vejene befolkedes af kørende og gaaende, Tranquebars byporte aabnedes for handlende og farende folk, de indfødte slaver fra europæernes huse begyndte at købslaa med de handlende. Tidligt var ogsaa de hvide paa benene, og paa Dansborg holdtes der morgenbøn og „korsang", som instruksen og traditionen krævede det.

Dansborg var samlingsstedet for de danske. Kl 9 traadte raadet sammen i raadssalen og drøftede handel og administration. I travle perioder mødtes raadet daglig, som direktionen havde paalagt det, men ofte gik der mange dage imellem. Embedsmænd arbejdede paa Dansborg med bogføringen, fogeden satte om mandagen ting paa Tranquebars justitshus, præsten underviste om onsdagen de europæiske børn i Zionskirken, officererne eksercerede deres soldater paa Dansborg, og alle de danske mødtes søndagene i Zionskirken til højmesse og aftensang.

Sjældent vovede nogen sig uden for Tranquebars omraade. Mange danske kom til daglig heller ikke uden for Tranquebars byport; de faa europæiske gader, torvet og Dansborg var deres verden. Alle kendte hinanden, vidste alt om hinanden, vidste i hvad ærinde naboen passerede vinduet, og hvad hans slaver købte paa torvet. Varmen midt paa dagen nødte alle til at trække sig ind i husene. Først efter solnedgang kom der atter liv i de danske gader. Verandaerne befolkedes, vokslysene tændtes i stagerne; selskabeligheden kunne tage sin begyndelse.

De skiftende aarstider gav tilværelsen variation. I landdistrikterne plantede man ris i april og november og høstede i oktober og marts. Næsten alle var beskæftiget med landbrugsarbejdet, men mens risen modnedes, var der ledige stunder til husflid. Hver gang et stykke stof var vævet, blev det solgt til indfødte købmænd for at skaffe føden. Opkøbere samlede varerne, og inden hver høst havde indiske købmænd tekstiler paa lager.

Selve Tranquebar var en handelsby; dér betød aarstiderne ikke saatid og høst, men kontakt med omverdenen eller isolering. For denne by var forbindelsen med oplandet kun tilførsel af fødevarer og lokale opkøb, forbindelsen over havet derimod var verdenshandel kapital fornyelse af den hvide befolkning og af den kendte kultur. Fra juli til oktober og fra februar til marts var Tranquebar en paalidelig havn, men i regntiden fra november til januar og i foraarsstormenes tid fra april til juni var store skibe ikke sikre paa Tranquebars red.

Naar byen havde været isoleret i nogle maaneder, begyndte man at spejde efter skib. Tiden nærmede sig, hvor der skulle bestilles nye varer, – havde man kapital? Forsyningen med europæiske varer begyndte at blive sparsom. Det blev smaat med rødvin og fransk brændevin med papir og medicin. De faa danske saa sig trætte paa hinanden. Man manglede nyheder nye ansigter afveksling i tilværelsen; man havde ingenting at bestille.

Saa kunne det hænde med ét en morgenstund, at det danske kompagniskib laa paa reden og ved første daggry sendte sin skudhilsen ind over byen. Undertiden vidstes det længe i forvejen gennem engelske eller franske fartøjer, at skibet var set i Kap; man talte saa dagene og regnede ud, hvornaar det

Dansborg set fra paradepladsen. Tranquebar

kunne ventes. Med skibet kom der liv i byen, alle kom i aktivitet. Raadet holdt daglig møder, de nye instrukser gennemdrøftedes, indkøb blev planlagt, den nye europæiske vin smagt og vurderet. Nyhederne fra den store verden blev diskuteret, de faa aviser og blade studeret.

Den personlige korrespondance var kun ringe. Enkelte embedsmænd fik private breve fra København eller officielle meddelelser gennem kompagniet om familieforhold. Men mange af embedsmændene var født og opvokset derude; ingen hjemme kendte eller huskede dem saa godt, at de sendte brev.

Skibets officerer kom i land og holdt møde med raadet, mens dele af besætningen indkvarteredes i byen. Ankomsten til Tranquebar var naturligvis en befrielse og adspredelse for de ca hundrede sømænd, der ikke havde været i land i seks maaneder. Der var rift om at komme i kost paa de gode madsteder, hvor en portugisisk kone bød paa høns ris og andre ferske spiser, vidunderlige at nyde efter den halvfordærvede skibskost, man havde maattet tage til takke med paa rejsens sidste uger.

Den europæiske befolkning i Tranquebar var med eet fordoblet. Der handledes, snakkedes og festedes, drukne stemmer rungede gennem Tranquebars gader, skrig og skænderier paa dansk portugisisk og tamilsk vækkede de fredeligt sovende. Knivene sad løst, og natlige optøjer var almindelige; ærbare fruer laasede deres døre ved mørkets frembrud, mindre ærbare koners ægtemænd kom i proces med de fremmede. De livlige dage fik langvarige efterspil i Tranquebars justitsprotokoller.

Ogsaa i garnisonen mærkedes det friske pust af Danmark. Soldaterne og haandværkerne skrev ikke, ofte kunne de ikke, aldrig faldt det dem ind at forfatte private breve; men der spurgtes nyt fra Danmark og fra hver enkelts hjemegn. Mindet om hjemmet levede længe; i testamenterne ser man søstre og brødre i et fjernt dansk sogn eller deres børn, „om de har efterladt sig nogen", indsat som arvinger til beskedne summer. Med spænding spurgte man, hvor mange soldater der kom ud. Kunne nogle af de gamle, der for længst havde tjent deres tid ud og havde ønsket at komme hjem, faa rejsetilladelse? „Ingen der har tjent deres tid ud maa nægtes at hjemgaa, naar det begæres, om ellers kompagniets etat det efter artiklernes formelding kan taale".

Kun faa passagerer kom med kompagniskibene; til gengæld vakte de der kom opmærksomhed. En ny embedsmand, der skulle optages i kredsen var en sensation; en ung søn, der havde været i hjemlandet, var en vidunderlig nyhedskilde. Nye bøger nye klæder alt havde interesse. Ugifte kvindfolk maatte ikke rejse med skibene uden efter særlig tilladelse af direktionen, men der var uforsagte kvinder, der ikke gik af vejen for turen syd om Kap. Kaptajn Holm havde sin datter med sig paa en rejse til Indien, og en ung pige fik lov til at gøre turen med under opsigt af kaptajnen og hans datter; for Anne Birgitte Madsdatter ville til Tranquebar til sin søster, der var gift med ekvipagemesteren der.

Naar den første sensation ved et kompagniskibs ankomst havde sat sig, fandt Tranquebar sig selv igen i kritikken over for direktionen i københavn. Generalbrevene, hvori denne udtalte sig om Tranquebars administration og skibsekspeditionerne og gav nye instrukser, indeholdt sædvanligvis mere ris end ros. Altid fandt direktionen varerne for daarlige og priserne for høje; til gengæld fandt raadet ofte kravene til den kommende skibsladning umulige at tilfredsstille. De europæiske varer var mest en skuffelse. De udsendte tekstiler var uafsættelige, undertiden saa daarlige, at man fandt dem for ringe endog til Dansborg-soldaternes uniformer. „Den fast utrolige leccage", der hvert aar var paa drikkevarerne, var en kilde til stadig ærgrelse for beboerne i Tranquebar og et stridsspørgsmaal mellem skibets og byens embedsmænd. Kvaliteten af de udsendte vine spillede en stor rolle i byens liv.

Arbejdet med at skaffe den nye ladning var stort for købmændene i raadet, der ikke alene skulle bestille varerne hos indiske købmænd, men ogsaa faa dem inddrevet og eftermaalt, undertiden returneret og erstattet af andre og bedre varer i de rigtige maal. De indfødte købmænd var ikke til at stole paa i aftaler. Den portugisiske befolkning blev i længden ked af indkvarteringen af søfolk, der var besværlige og ofte gav anledning til ufred.

Der faldt for en tid atter ro over byen, hvis kompagniskibet i oktober kunne sendes til Atchin for at overvintre, men naar det saa vendte tilbage i januar kom den voldsomme slutspurt inden afrejsen til Europa. Nu indløb stadig flere af de bestilte tekstilvarer. Alt hvad byen ejede af arbejdskraft blev sat i gang med vask og glatning af stofferne. Fra fjern og nær tilkaldtes folk til arbejdet, og i en snæver vending laante man arbejdskraft hos en anden europæisk nation. I store blegedamme paa Tranquebars omraade vaskedes de hvide varer, der ikke saa godt ud, naar en landsbyvæver havde siddet med dem dagevis paa jorden i eller ved sin hytte. Efter vasken bredtes stoffet ud til blegning, for at den importerede, ofte daarligt behandlede bomuld kunne antage ensartet farve; derefter appreteredes stofferne med risstivelse, bankedes og glattedes. Der blev holdt regnskab med, hvor mange stykker stof der udleveredes til vaskerne og til „battedorerne", der bankede og glattede tøjet. Dog, noget blev brændt eller hullet under kogningen, andet traadtes i stykker, mens det laa paa bleg, vaskerne stjal fra hinanden, og battedorerne fik banket huller i de ringeste og møreste stoffer. Dag og nat stod Tranquebars indfødte soldater vagt sammen med kompagniets forskellige indfødte opsynsmænd. Men hvem kunne holde rede paa de mange stykker stof? Soldaterne kunne baade med eller uden egen vilje lukke øjnene, og mangt et stykke forsvandt sporløst. Bleget stivet og glattet bragtes saa stoffet til pakhusene, hvor ekvipagemesteren og saa mange assistenter, som kunne skrabes sammen fra byen og skibet, maalte og talte stykkerne. Der arbejdedes hektisk før hvert eneste skibs afgang. Varerne kom altid for sent, og faldt det ind med fugtigt vejr, var det umuligt at blive færdig. Stofferne maatte tørres i fri luft og kunne ikke pakkes, før de var knastørre, hvis de ikke skulle blive jordslaaede og plettede.

Over- og underkøbmændene overvaagede indpakningen: 40 stykker pano comprido eller 80 stykker salempures i hver balle, samme art og antal i alle baller, indeni hver pakke en seddel med den ansvarlige pakhusmesters og assistents navne, udenpaa en prøve og en angivelse af indholdet, saaledes at pakkerne paa auktionerne i København kunne sælges og eksporteres uaabnede. Naar pakkerne var

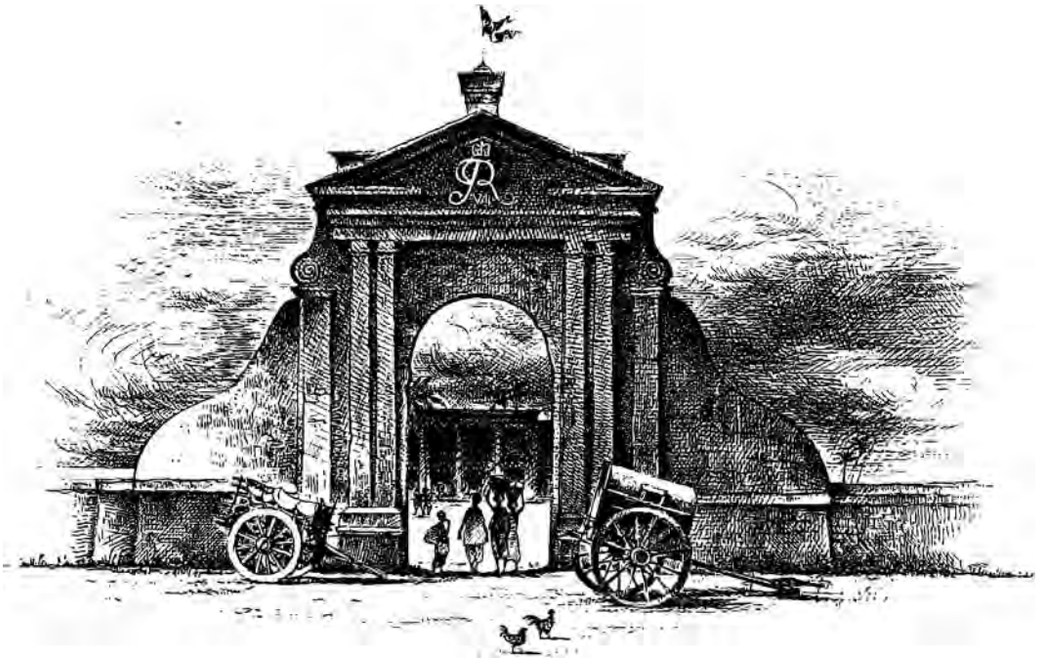

snøret sammen, saa de fyldte mindst muligt, kunne indladningen begynde; den tog flere uger at gennemføre. Ustandselig rumlede vognene gennem gaderne fra pakhusene ned til havnen; selv i kirketiden, der ellers holdtes strengt hellig, arbejdedes der. Man vedtog derfor i 1753, da der skulle bygges nye pakhuse, at de skulle ligge nærmere stranden, saa vognrummelen ikke forstyrrede gudstjenesten i den travle tid. Varerne kom ombord i smaabaade, der bragte dem ud til kompagniskibet, og her foregik den vanskelige stuvning. Salpeter eller caliaturtræ anvendtes til underladning, ovenpaa kom et lag maatter, der skulle holde fugten fra skibets bund ude saa vidt muligt, derover igen stuvedes pakkerne med tekstiler, mens peber styrtedes i lasten og udfyldte alle revner og sprækker mellem ballerne.

Ladningen gik aldrig for sig uden stridigheder mellem skibsofficererne og købmændene i Tranquebar. Paa skibet var man ivrig for at komme af sted i god tid, inden storme og uvejr forøgede faren ved rejsen. For købmændene gjaldt det at faa mest muligt med, de ringeste ting underst i lasten, de finere ting paa de mere sikre steder; var ladningen galt beregnet eller stuvningen foretaget daarligt, risikerede man, at der ikke blev plads til det bedste. Hvis varerne var mere forsinket end vanligt, truede kaptajnen med at sejle, og raadet kunne da forestille sig utilfredsheden i København. I sidste øjeblik, naar stuvningen var tilendebragt, afsluttedes rapporten til direktionen, fakturaen og regnskaberne sendtes ombord, og saa, endelig, var skibet sejlklart.

Passagerer til hjemrejsen kom sidst ombord, men i lange tider, ofte aar igennem havde hjemrejsemulighederne været drøftet. Alle raadsmedlemmer var pligtige at tjene kompagniet i 10 aar fra den dag, de tiltraadte deres høje embede, hvis direktionen ønskede deres tjeneste saa længe. Andre embedsmænd og betjente til lands og til vands maatte tjene i fem aar. Efter udstaaet tjenestetid kunne man som nævnt rejse hjem „hvis kompagniets etat taalte det". Mange søgte flere gange, før de fik hjemrejse bevilget. Mange havde ikke, naar det kom til stykket, raad til at rejse, særlig ikke, hvis de havde familie. Det kostede 3 rd pr uge for voksne, 2 rd for børn, hvis man ville spise i kahytten; kun 1 rd eller 4 mark for børn, hvis man spiste med de gemeene. En seks maaneders rejse ville koste 72 rd for en voksen paa 1. plads, 24 rd paa billigste. Mange var det ikke, der kunne ofre de dyre penge – slet ikke hvis en hel familie skulle med; derfor søgte de rejselystne at lade sig indrullere i besætningen. Soldater, der ville hjem og fik rejsetilladelse, lod sig indrullere i mandskabet, præster eller missionærer kom hjem som skibspræster paa fartøjer, der havde mistet en præst, eller de fik en skibspræst til at bytte stilling med sig. Betjente, der ville have deres sønner til Europa for at se deres hjemland og komme i lære der, fik

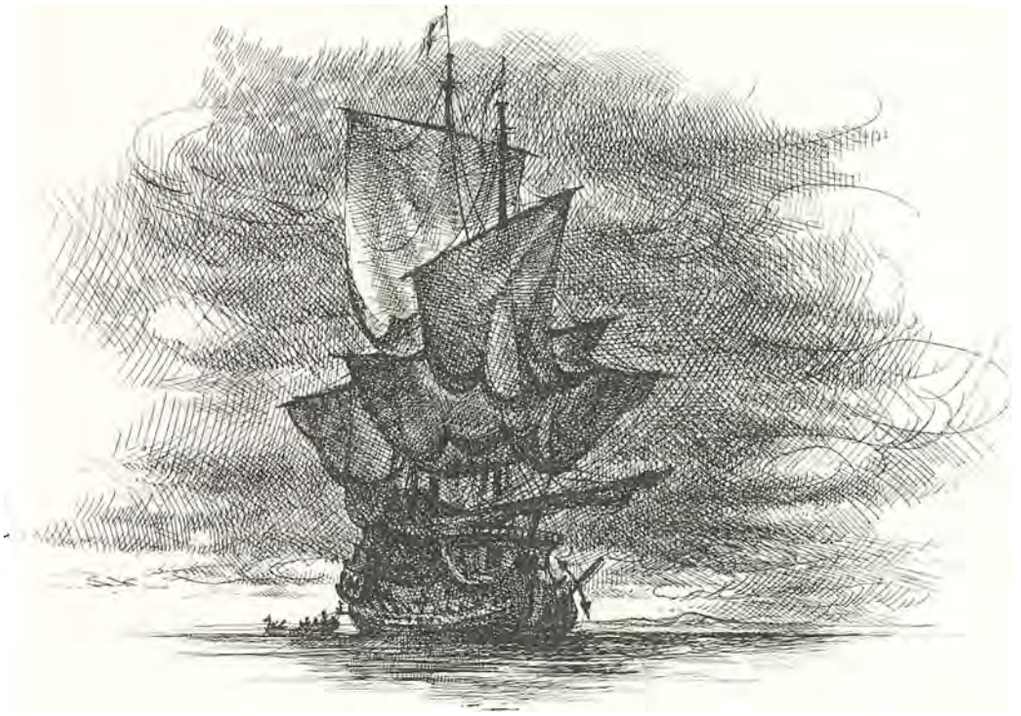

mulighed for at faa drengen indskreven i besætningen som opløber; saa kom fyren gratis med og havde endda lidt penge tilovers ved ankomsten til København. Senere fik alle betjente ret til gratis hjemrejse for dem af deres sønner, der skulle til Danmark for at lære noget, og de bedrestillede medgav dem da gods til at dække underhold og optugtelse.

Kvinder var sjældent med som passagerer. Der var underskud af hvide kvinder i Tranquebar, saa ugifte kvinder og enker var undtagelser. Og sjældent saa man en hel familie rejse. For det første var turen lang farefuld og kostbar; kvinder og mødre med børn begav sig nødig ud. Men selv om rejsen kunne overstaas, var det at vende hjem i sig selv en risikabel ting. Havde man været en aarrække i Tranquebar, var det vanskeligt at skaffe sig levevej i Danmark. Kompagniet gjorde intet for de embedsmænd, der ønskede at ende deres liv hjemme. Et af raadsmedlemmerne fortalte, at tidligere koloniembedsmænd i England og Frankrig blev optaget i direktionen, naar de kom hjem; „om vi indførte dette, ville det ogsaa virke opmuntrende paa betjentene, der ved flid og fortjeneste efter slid og slæb i Indien kunne opnaa et levebrød i deres fædreland paa deres gamle dage. Ialfald burde de patrierede guvernører og medlemmer af raadet nyde direktørgage, da de færreste har tjent saa meget, at de kan leve af det". Forældreløse børn blev ikke sjældent sendt til familie i Danmark, og det hændte at syge eller svækkede danske embedsmænd og tyske missionærer søgte helbredelse i hjemlandet.

Naar passagererne var kommet ombord, laa skibet undertiden yderligere et par dage ventende paa gunstig vind; saa foldedes sejlene ud, afskedssalutten drønede, og efter feberagtig travlhed og anspændelse vendte Tranquebar tilbage til sin egen lille verden.

Dybtgaaende sproglige og kulturelle præg saavel som imaginære stands- og rangsforskelle satte dybe skel i Tranquebars befolkning. De danske portugiserne og de sorte levede i samme by hver deres liv, og dog knyttet sammen paa utallige maader. Den danske koloni har næppe nogensinde i perioden 1732–1776 oversteget 300 personer; ofte laa den paa ca 100, militæret iberegnet. Hvert skib havde ca 100 mand ombord, og kom det højt var der tre skibe paa reden for en kortere periode. Soldaterne var indkvarteret paa Dansborg; kun nogle faa af befalingsmændene boede i byen og havde egen husholdning. Ialt havde 20–30 danske mænd egen husstand, men kun 10–20 havde dansk eller anden europæisk kone, resten var gift med kvinder af blandet afstamning. Portugisernes antal var 250–500.

De 10–20 rent danske familier var byens aristokrati og beklædte de højeste stillinger inden for kompagniet; iøvrig var deres økonomiske forhold meget forskellige. Guvernøren havde 600 (senere 1200) rd

i gage, sognepræsten 176 (senere 220); en bødker havde 44. Det var forbudt at befatte sig med handel, men det var som nævnt sikkert, at de fleste gjorde det, og at de ikke kunne leve uden saadan privathandel. Indtægterne heraf gjorde embedsmændene alt for at skjule, og det efterladte hjemsendte materiale tier om udbyttet. Et enkelt eksempel kan dog vise, at det var større summer end akkurat den aarlige gage, der omsattes af de danske, selv om nok ikke menige tjente saa meget, at de kunne rejse til Danmark og leve af deres formue. Et af guvernørernes bo var, efter at alt var betalt, paa 4500 rd, og en guvernør maatte i aarene 1732–1753, naar han rejste hjem, medføre varer for 1500 rd, efter den tid for 5000. Det regnedes altsaa for passende efter 10 aars tjeneste med en indtægt af henholdsvis 600 og 1200 rd at have lagt 1500 eller 5000 rd op.

Embedsmændenes partikulære handel var dels indisk lokalhandel, dels illegal handel paa Danmark. I den ældste tid handlede mange af de danske embedsmænd med slaver, der hentedes paa Atchin og solgtes videre til inderne inde i landet eller til Kapstaden til europæere der. I senere tid spillede de fine silkevarer stor rolle som handelsobjekt. Det var som sagt strengt forbudt private at sende varer hjem med kompagniskibene, ogsaa som fragt. Men skibsofficererne og søfolkene havde ret til en vis føring, og en del af danskerne har haft finere varer paa lager til at sælge som føringsgods. Desuden foregik en vis handel mellem de forskellige europæiske nationer i Indien. Skibsfarten var for de mindre handelsnationer som Frankrig og Danmark stærkt svingende, og forlis eller udeblivelse af skibe kunne give anledning til forretninger dem imellem.

De velstaaende danskes dagligliv formede sig saa vidt muligt som livet i Europa. Beboelseshusene lignede europæiske, dog med det særtræk, at de alle havde veranda i næsten hele husets længde.

I 1754 kom en ganske ung, uformuende løjtnant, Passow, ud til kolonierne med den opgave at medvirke ved Dansborgs restaurering. Han fik en løn af 150 rd aarlig, men i løbet af fire aar havde han af kolleger laant en sum af 9000 rd og havde samtidig et bo paa 9000, idet han havde indrettet sig meget herskabeligt i et af Tranquebars bedre huse. Han havde hos sig et betydeligt lager af varer, væsentligt kinesiske og indiske stoffer. Hovedparten af pengene havde han laant af en kollega, hvis aarlige løn var 300 rd. Et tilfælde har bevaret en beskrivelse af den noget lapsede og vidtløftige unge løjtnant Passows hus og ejendele, som de var, da han en dag i 1758 pludselig forlod dem. Gennem beskrivelsen rulles hele det velstaaende muntre Tranquebars liv op for ens øjne. Huset havde fire værelser og bagved en gaard med stald og vognport. Til gaden havde løjtnant Passow, om hvem nærmere nedenfor (s. 254), to stadsstuer, den ene ret stor, særlig benyttet til gæstebud. Denne store stue var møbleret med en canapé med stoppet sirtzessæde og to puder, med to lænestole, otte runde og tolv almindelige stole, et lille elfenbensindlagt skrivebord med sølvbeslag, et chatol af rødtræ med beslag, et skab og et skrivebord. Paa væggen hang et spejl med to lampetter, en flint med sølvbeslag samt to pistoler. Paa skabet stod et papegøjebur, og rundt om var anbragt: et fint kinesisk teskrin en kaffemølle en vinkaraffel et fyrfad nogle krukker og andre smaating.

I den anden stue hos løjtnant Passow stod et lille ibenholtsskab og paa dette et stueur med glasfutteral; dertil canapé skab forgyldt spejl og andet.

De to inderste kamre til gaarden var mindre præsentable, til gengæld sikkert mere præget af husets ejermand. I det ene havde løjtnanten sin vaabensamling sin bogsamling og sit skrivebord. Vaabensamlingen bestod af en hirschfænger 6 flinte en sølvkaarde en malabarsk sabel en pallask 2 messingkaarder med gehæng og nogle sabelklinger. Løjtnantens bogsamling omfattede et lille hundrede bøger. Der var 22 bind franske rejsebeskrivelser, atlas og forskellige andre geografiske skrifter, nogle bøger om matematik, nogle medicinske og kirurgiske skrifter samt nogle faa filosofiske og statsretslige bøger. Et ganske godt haandbibliotek for en mand i Passows stilling. Iøvrigt havde han bibel testamente portu-

gisisk salmebog og nogle andagtsbøger; Holbergs Danmarkshistorie, Holbergs komedier, Holbergs helte- og heltindehistorier, en fransk Danmarkshistorie og et fransk memoireværk. Paa og i skrivebordet stod der blækhorn og sandhus, et bestik med matematiske instrumenter, kikkert, værktøj, farver, maalestok, vægt, oliesten, saks, pennekniv, to blyantspenne, et par briller, et sølvtandstikkerhus, et par tandbørster, spejl, skospænder og mange andre smaating. I et skab gemtes nogle daaser af sachsisk porcelæn, et elfenbensrivejærn til tobak, ravknapper sukker tobak vokslys vin og klædebørster.

Det andet kammer var nærmest vinkælder og skabsværelse. Her opbevaredes kaffebønner, 3 flasker fransk brændevin, 1 bojan med sukker og 1300 tomme vinflasker. Desuden var der skabe med massevis af vinglas, porcelæn, kaffekande og tepotte i kobber og mange andre sager.

Den unge herres garderobe var særdeles righoldig og udsøgt; den blev ved den paafølgende auktion afsat til de øvrige danske. Selv guvernøren sikrede sig enkelte prydelige klædningsstykker. Løjtnanten havde ialt 17 kjoler; elegantest var en rød silkekjole med guldgaloner, violet fløjlsopslag og benklæder, en blaa figursyet fløjlskjole med guldsløjfer og to par benklæder, en rød silkekjole med hvide opslag, en rød klædeskjole med sølvkniplinger, en hvid silkekjortel med sølvtraad, sølvknapper og blaat underfor og opslag samt en grøn silkekjole. Desuden uniformskjortler og nogle gamle kjoler, blaa og hvide veste med sølv- og guldbroderi, sorte silkebenklæder, hatte med sorte eller hvide fjer og point espagne i guld eller sølv; dertil ikke mindre end 44 skjorter, broderede manchetter, hvide og sorte silkestrømper samt et antal hvide bomuldsstrømper.

Rundt om i skabene fandtes hos Passow som hos alle de danske lagre af fine handelsvarer: fløjl, silke, sars de soye, tørklæder, klæde, sirtz m. m. Der var indiske og kinesiske varer at sælge til føring og europæisk klæde til eget brug eller til salg i Indien.

Endelig holdt den unge herre en hvid ridehest vurderet til 600 rd, en kørehest og en cariol, en bærestol og en chalup i havnen. –

Folk i Tranquebar holdt ellers ikke mange heste. Man bevægede sig ikke langt omkring og kunne betjene sig af den uundværlige bærestol. De almindeligste udflugter for de hvide var ind i landet paa kompagniets grund til Tillali eller enkelte andre steder, hvor kompagniet eller private holdt haver. Afstandene til disse pladser var kun smaa, til Tillali ca 3 km. Der var langs denne vej og ved flere andre plantet smukke skyggefulde træer.

Klimaet i Tranquebar var og er sammenlignet med mange andre indiske pladser friskt og godt trods heden. Kølende søbriser veksler med den tørre landvind. I regntiden fra november til december daler temperaturen, og der kommer regn og storm. Malabarerne fandt da vejret koldt og klædte sig gerne i uldne europæiske tøjer, selv om europæerne selv syntes, det stadig var sommer. I april bliver Tranquebars himmel overtrukket, der kommer regn og torden; i maj til juli har man den tørre hede sydvest- eller landvind, der dog veksler med friskere søvinde. Landvinden var europæernes værste plage, „den udmatter mest dem, der skal arbejde med hovedet. Europæernes legems- og sjælskræfter aftager, og selv de indfødte portugisere bliver udygtigere. Landvinden udtørrer meget, den har, naar solen staar i nord, en overordentlig sveden lugt og blæser saa hed som en bagerovn". Da holdt europæerne sig i ro fra 9 morgen til 4 eftermiddag. Enkelte udholdt det ikke og søgte hurtigt hjemrejse, men som hovedregel ansaa man klimaet for sundt, „luften er saa ren og sund, at der er faa kroniske sygdomme, og i Indien er der flere gamle og færre skrøbelige mennesker end i Europa". De fastboende i Tranquebar akklimatiserede sig efterhaanden; særlig havde de embedsmænd, der hørte til anden generation af en Tranquebarfamilie, gode betingelser for at tilpasse sig klimaet. Feberanfald var dog hyppige, og ofte angives som dødsaarsag „den paa den tid grasserende diarré", en fællesbetegnelse for alle infektionssygdomme som dysenteri og tyfus, overfor hvilke man stod hjælpeløs.

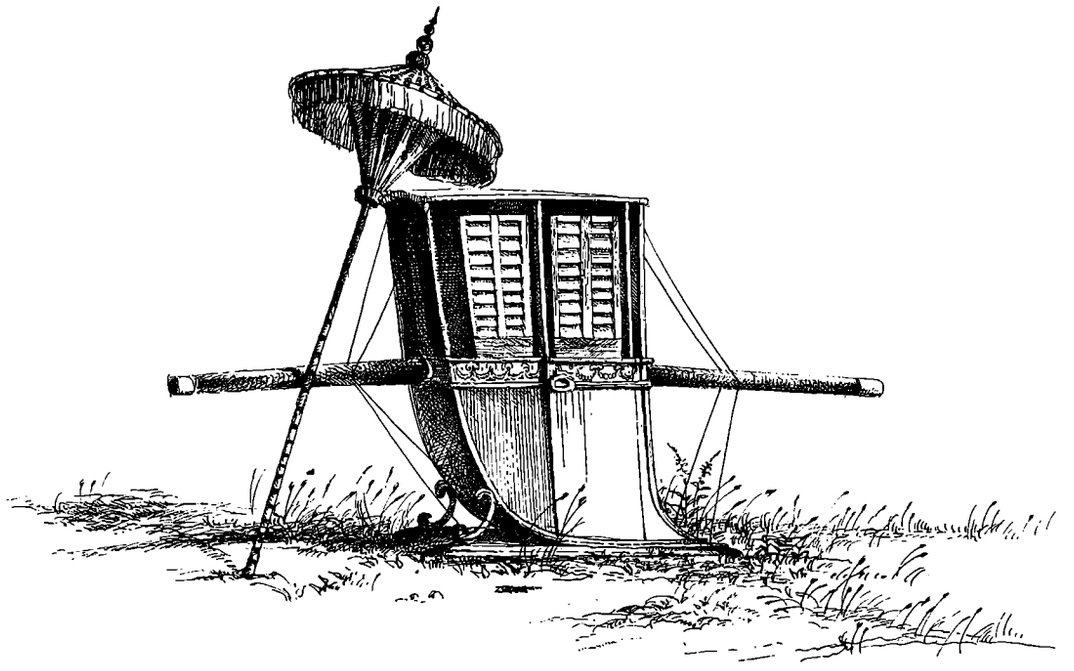

For skibenes besætninger betød opholdet i Tranquebar ofte alvorlige epidemier og mange dødsfald. Uden vaccination eller den naturlige modgift, de fastboende havde mod de stadig tilbagevendende sygdomme, ankom besætningerne til Tranquebars fremmede klima i meget daarlig ernæringsstand, ofte med skørbug; de kastede sig over den fremmede mad og boede baade paa skibet og i land under snævre, uhygiejniske forhold. Det var ikke ualmindeligt, at næsten alle blev syge ved ankomsten til Tranquebar, at et par døde, hvorefter resten kom sig; man vedtog da, at skylden laa hos søfolkenes „uagtsomhed i levemaade". Der fandtes i Tranquebar en læge og et hospital; skibene medførte en læge og en medicinkasse. Hospitalet, der var beregnet paa søfolk og soldater, havde ikke det bedste ry, ingen regnede med at slippe levende derfra. Hvis det overhovedet var muligt, forblev derfor soldaterne paa Dansborg i et sygeværelse, søfolkene i køjen paa deres skib eller tingede sig i pleje hos danske eller portugisere i byen. Kompagniet havde en læge, der lønnedes meget ringe og iøvrig skulle leve af sin praksis. Men at leve af de faa kolonister var næsten umuligt for en læge; ofte var embedet ledigt.

Standsdelingen i Tranquebar var udpræget. Blandt de danske var der skel mellem handelens folk og officerer paa den ene side, haandværkere og soldater paa den anden. Ville de gemeene have selskab, maatte de søge til de blandede eller de sorte. Haandværkerne rekruteredes fra sømænd og soldater, naar der blandt disse nu og da var nogen, der havde lyst til at blive i Tranquebar. Kun i Zionskirken var et fælles samlingssted for alle danske. Her mødtes man om søndagen til højmesse og aftensang; der blev prædiket og sunget paa dansk, og her søgte de danske hjælp, naar de var i økonomisk nød. Zionskirken havde et fattigvæsen for Tranquebars danske og underholdt de gamle eller enkerne, naar de ikke kunne mere. Den havde to forstandere for Zions fattige; de administrerede den lille kapital, der var anskaffet før 1732 og sørgede for kirkens drift. Beboerne opfordredes til at give gaver til de fattige, og kirken nød visse indtægter af stolestader og begravelser.

Sproget udelukkede andre hvide indbyggere i Tranquebar end de danske fra at søge Zionskirken. Der fandtes imidlertid i byen en katolsk mission med en kirke, og til denne var saavel de faa fremmede hvide som en del af portugiserne henvist.

Det var guvernørens første pligt ifølge instruksen – næstefter at være kompagniets præses og direktører hørig og lydig – at se til, at gudsfrygt kultiveredes blandt betjente og indvaanere. Instruksen opfyldtes ved, at guvernøren sørgede for afholdelse af gudstjenester for de danske i Tranquebar, for salmesang og oplæsning af postillen hos de danske betjente, der sendtes ud til andre pladser; men indskærpelse af gudsfrygt hos de øvrige indvaanere tog hverken guvernøren eller Zionskirken sig af. Mis-

Lerfigurer paa stranden ved Tranquebar

sionen, der var indstiftet af kongen til at prædike den lutherske kirkes evangelium for de sorte indvaanere i Tranquebar, eksisterede uafhængigt af kompagniet og havde sin særlige øvrighed i Europa. Kun i almindelige verdslige sager var den som alle andre indbyggere underlagt guvernøren. Missionen var en slags stat i staten, og forholdet mellem myndighederne og missionærerne var ikke altid gnidningsfrit. I guvernørens instruks krævede kompagniet, at de sorte ikke maatte hindres i at afholde deres afgudsfester, bryllups- og begravelsesskikke, blot de ikke gjorde andet end de altid har gjort og hvad de gør andre steder. Guvernøren skulle skabe et godt forhold til befolkningen, saaledes at de sorte ikke blev berøvet lysten til at bo i Tranquebar. I det store og hele opretholdt guvernørerne denne politik, men undgik derved ikke at støde sammen med missionærerne, naar der opstod stridigheder mellem kasteoverhovederne og de kristne om hedninger, der ønskede at lade sig optage i den kristne kirke. Derved opstod skellet til den tredie stand af europæere i Tranquebar, missionærerne og deres folk. De stillede sig paa lige fod med de indfødte og bidrog derved efter de øvrige danskes opfattelse til at svække den autoritet, europæerne søgte at bygge op om sig, og som ikke kunne undværes, om man skulle klare sig over for det store flertal.

Tranquebars europæere skilte sig ud i tre grupper: kolonibetjentene, fra højeste embedsmand til ringeste betjent; de var i Tranquebar i forretningsøjemed, og de søgte at udnytte de indfødtes arbejdskraft til at skaffe sig varer og opretholde livet i et klima, de ikke var skabt til og ialtfald ikke kunne arbejde i uden de indfødtes hjælp. Missionærerne, der var i Tranquebar for at tjene inderne efter de retningslinier, deres hjemlige organisation havde afstukket for dem, og som udnyttede indernes arbejdskraft og indsats efter disse synspunkter. Endelig soldaterne og haandværkerne, der ofte meget mod deres vilje opholdt sig i Tranquebar. Deres indstilling til problemet hvid–sort var ikke givet paa forhaand. Nogle søgte bevidst at arbejde sig henimod gruppen, der udnyttede Indiens rigdomme, søgte ind i den faste stab, handlede og fik maaske takket være den stadige mangel paa mandskab en chance for at komme ind i de faste betjentes række. Andre søgte bedst muligt at finde sig til rette, enten i missionens aabne gruppe, hvor der var selskab og arbejde at finde, eller blandt de indfødte.

I sine love agtede Tranquebar hvid og sort mands liv lige højt. Straffen for drab var døden, hvad enten en hvid dræbte en sort eller omvendt. Men i praksis var forholdet anderledes. En dansk kvinde gift med Tranquebars læge mishandlede sin slavinde saa hun døde. Drabet blev opdaget og lægefruen ved byretten dømt til at miste livet. Hun interneredes i et værelse i skolen, indtil dommen kunne stadfæstes i København. Men – skriver guvernøren – raadet anbefaler, at hun slipper med de udstaaede

to aars fængsel og idømmelse af mandebod, som hun formentlig aldrig kan betale. Ganske vist bør saa grusom adfærd mod et menneske – endskønt en livegen – straffes til advarsel for andre, men det befrygtes, at mange slaver vil blive trodsige mod deres herskab, hvis anklagede mister livet. Der ville gaa to aar, før kompagniets ret kunne afgive dom i sagen; men længe inden var den løst. En skønne morgen var værelset i skolen tomt, og raadet saa sig ikke i stand til at oplyse kompagniet om, hvad der var blevet af fru Jeremias, – før det flere aar efter oplystes, at hun boede i Pondicherry, hvor hun levede genforenet med sin mand, og hvorfra franskmændene nægtede at udlevere hende.

Børn født i Tranquebar af danske forældre, blev døbt i Zionskirken med danske navne, oplært i den lille skole med en halv snes andre børn i deres modersmaal og sat i arbejde med handelen eller gift med en dansk mand i byen. Generation efter generation levede deres liv i Tranquebar, nogle rejste hjem til Danmark, nye kom ud, og mange, baade smaa børn, baade unge og gamle, endte deres dage i Tranquebar og begravedes i Indiens jord. Handelen skaffede Danmark varer og fortjeneste, men kompagniet fandt i perioden 1732–1776 aldrig anledning til at yde sine repræsentanter i Indien større anerkendelse for deres virksomhed. Enkelte danske tjente en del penge, men de fleste havde ikke stort tilovers, naar deres bo skulle gøres op. Alligevel fortsatte den lille danske koloni sit liv, trods daarlige konjunkturer, trods kampen mod de ubarmhjertige epidemier, trods den til tider ulidelige hede og de utaalelige hvide myrer, der trængte ind overalt; og, ikke mindst, trods de ubehagelige, upaalidelige og chikanøse mennesker paa stedet. Danskerne tilpassede sig hverdagen i Tranquebar. Købmændene sendte ladning efter ladning til Danmark, soldaterne travede frem og tilbage paa Dansborgs bastioner, missionærerne underviste og prædikede for de indfødte. Livet i Tranquebar havde sin egen rytme.

Indiske folketyper. Tegnet i 18. aarh.

MALABARKYSTEN

I 1747 besluttede kompagniet i København at gøre et fremstød i Indien. Flere skibe var gaaet tabt, og paa generalforsamlingen i august 1747 vedtoges det „at konjunkturerne maatte udnyttes af al kraft for at indtjene den skade, kompagniet havde lidt, særlig da „Tranquebar" og „Dronningen af Danmark" maatte anses for tabt".

Derfor udsendtes i 1747 ordrer til raadet i Tranquebar om at lade skibet „Kjøbenhavn" gaa direkte til Malabarkysten for at købe peber, hvorved man undgik de fordyrende omladninger. Normalt hentede indiske smaaskibe peberen paa Malabarkysten og sejlede den til Negapatam, den franske koloni nær syd for Tranquebar; her plejede danskerne at købe hovedparten af deres peber af indiske købmænd som derefter maatte sende den videre til Tranquebar for at faa den indladet i kompagniets skib.

Direktionens beslutning om at lade „Kjøbenhavn" gaa direkte til Malabarkysten paa sin hjemtur var en skrivebordsbeslutning, der vanskelig lod sig udføre i praksis. Hollænderne englænderne og franskmændene havde sat sig fast paa Malabarkysten og tillod nødig fremmede nogen handel; desuden hærgedes kysten, der i sig selv var farlig at befare, ofte af sørøvere.

Raadet i Tranquebar havde før afvist muligheden af at sende de store skibe til Malabarkysten for at handle; men i 1748 blev det vanskeligt at komme udenom direktionens krav om at gøre et forsøg. Det viste sig umuligt at skaffe tilstrækkeligt med returvarer til de to kompagniskibe, „Kjøbenhavn" og „Docquen", der ankom til Tranquebar henholdsvis 22. juli og 16. august 1748. Varerne var bestilte, men leverandørerne var ikke i stand til at opfylde deres kontrakter, fordi juli og august blev usædvanlig regnfulde, og raadet havde manglet penge til i forvejen at foretage opkøb i større omfang. Derfor blev „Docquen" ekspederet straks i oktober, med de varer der kunne skaffes omgaaende, og „Kjøbenhavn", der var et noget større skib, sendtes til Sumatra for at overvintre. Derfra skulle skibet komme til Tranquebar i december og tage de lærredsvarer ombord, der var skaffet tilveje; men paa forhaand indsaa raadet, at der ikke kunne forfærdiges nok til en hel ladning, hvorfor det saa sig nødsaget til at forsøge eksperimentet med at sende et kompagniskib til Malabarkysten.

Ingen i raadet var ivrig efter at overtage den besværlige farefulde ekspedition; derfor maatte den yngste i anciennitet, sekretraad og købmand I. C. Soetmann, paatage sig hvervet. Denne Soetmann'ske ekspedition – i sit hele forløb saa overmaade karakteristisk for datidens indiske forhold og i sig selv af betydelig interesse – fortjener en mere udførlig omtale.

Raadet lagde en formelig slagplan. For ikke at vække hollændernes eller de andre europæiske nationers opmærksomhed om foretagendet vedtoges det, at skibet skulle sejle med fingeret fragt til en indisk tillidsmand. Paa vejen skulle det lægge til i Cochin, det hollandske hovedsæde, og der skulle sekretraad Soetmann aflægge visit hos den hollandske kommandør under skin af at søge assistance til indtagelse af vand for at kunne fortsætte rejsen nordpaa med fragt til Tallichery. Imidlertid skulle saa sekretraad Meyer træffe aftale med en tidligere forretningsforbindelse paa peberkysten og faa ham til at reservere sig peber, og Soetmann skulle søge kontakt med ham.

Tiden var knap. Man havde ventet længe paa bomuldsvarerne, og der var ingen tid at spilde, hvis skibet skulle væk fra Tranquebar inden foraarsstormene. 8. februar 1749 lettede fartøjet, skønt 36 af

Cochin paa Malabarkysten. Byen laa ca 300 km nord for Cap Comorin ved en bred sejlbar flods munding. Den ejedes først af portugiserne, som opførte kraftige søbefæstninger. Da danskerne kom til Malabarkysten, saa byen ud som James Forbes har fremstillet den paa dette billede, tegnet 1772. Senere erobrede hollænderne byen; de vedligeholdt portugisernes gamle fæstning og skabte en livlig handel. Fra gammel tid havde byen en stor jødisk befolkning, som boede i en egen bydel ved flodbredden et stykke fra det egentlige Cochin

mandskabet var syge og sengeliggende. For at gennemføre rejsen havde man hyret 20 mor'ske matroser i Porto-Novo; i tre dage laa skibet sejlklart og ventede paa dem, men da de stadig udeblev, maatte man sejle uden. Efter faa dages forløb døde en matros og yderligere fem blev syge.

Efter fire dages sejlads var Ceylon i sigte, en uge senere rundedes Kap Comorin, og skibet satte kursen mod nord op langs Indiens vestkyst. Udfor Anjengo kom den 20. februar en europæer ombord med forespørgsel fra guvernøren mr Brutcher om, hvorfra skibet kom, og hvor det agtede sig hen. Soetmann, der kendte Brutcher fra Atchin og vidste, at han før havde været seconde i Bengalen, gik i gang med at besvare brevet. Imens fortalte sendebudet, at angrierne, en sørøverbande der holdt til nordligere paa kysten, havde plyndret skibe saa langt sydpaa som ved Cochin; han berettede videre, at de havde store tremastede skibe, der i slet vejr var indrettet til at ros som galejer. Skibene havde 250–300 mand ombord samt flere kanoner.

Efter dette vovede „Kjøbenhavn" sig kun frem med yderste betænkelighed. En del af besætningen var stadig ved køjerne, og det var ingen spøg at møde sørøverne paa manøvreringsdygtigt fartøj, naar det danske skib ikke var fuldt bemandet. Den følgende dag passeredes Oddeway, hvor danskerne tidligere havde haft loge, men hvor det engelske flag nu vajede; henunder aften maatte man ankre op ud for Coylon kastel, da vinden var imod. Soetmann overtalte en portugisisk præst, der var med som passager, til at gaa i land; han havde bekendte paa stedet, hvem han paatog sig at opsøge og forhøre om angrierne. Samtidig gik kaptajnen assistenten og Soetmann ind til kysten i chaluppen for at orientere sig, men vendte hurtig tilbage; der var kun sand tæt krat kokostræer og spredte huse. Dagen efter kom præsten tilbage og berettede, at ganske rigtigt havde angrierne i aar været meget krigerske (tre skibe var set saa langt sydpaa som i Cochin), men engelske skibe havde udryddet sørøverne.

Meddelelsen kom som en befrielse for „Kjøbenhavn", rejsen fortsattes nu roligt til Cochin. Her saluterede det danske skib 9 skud og ankrede den 27. februar op paa reden mellem 2 hollandske et engelsk 2 portugisiske og et armensk skib. Sekretraad Soetmann og assistent van der Lippe gik i land og aflagde visit hos den hollandske guvernør, hvem de underrettede om, at de kun ønskede forfriskninger for at kunne fortsætte rejsen til Calicut. Fra guvernøren blev de ledsaget til stadsherberget, hvor alle fremmede, der besøgte byen, var forpligtet til at tage ind. Derfra sendtes en taliar til kommissæren Ezechiel Rahabi, der havde sin bopæl 3/4 mil fra byen, med brev og indtrængende anmodning om saa snart som blot muligt at indfinde sig hos Soetmann.

Den følgende dag indfandt Ezechiel sig i herberget. Han var forberedt paa skibets komme men havde troet, at det skulle indtage peber og sejle dette til Tranquebar i april eller maj. Soetmann meddelte uden forstillelse, at skibet skulle direkte til Europa, og at det hastede med at faa det af sted, inden foraarsstormene paa vestkysten tog fat. Ezechiel nærede ængstelse over for denne leverance. Han gjorde opmærksom paa, at der var stor risiko for ham, om hollænderne opdagede, at han beskæftigede sig med andet end lokal handel; dog Soetmann smigrede ham for hans dygtighed, erklærede ham sin tillid, og sluttelig gik da Ezechiel ind paa handelen. Leverancen kunne af hensyn til hollænderne ikke ske i Cochin, men „Kjøbenhavn" maatte snarest muligt sejle til Calicut, hvor Ezechiel havde en kommissær. Soetmann overleverede derefter Ezechiel 20.000 pagoder med anmodning om kvittering. Ezechiel var betænkelig ved at modtage summen straks, han bad om at afregne senere, men Soetmann, der ikke holdt af at rejse med de mange penge, fik ham tilsidst til at modtage pengene og love kvittering.

Dagen efter, den 1. marts, var jødernes sabbat, og Soetmann maatte vente hele dagen paa Ezechiel, der først kom ved solnedgang. Straks samme aften fik Soetmann sin kvittering, aflagde afskedsvisit hos den hollandske kommandant og gik om bord.

Den 5. marts naaede „Kjøbenhavn" Calicut, stadig med 15 syge matroser. Her lykkedes det nu at faa dem i land, og i stedet blev 16 mor'ske matroser taget om bord. Ezechiels kommissær begyndte straks at levere peber, og Soetmann og hans assistenter havde nok at gøre med at efterveje varen, som leveredes i bundter. Efter 3 dages forløb, da skibet havde indtaget 63.000 pund, erklærede kommissæren, at han ikke havde mere, men at skibet kunne gaa til Mahé og indtage resten. Dette nægtede imidlertid Soetmann, sikker som han var paa, at de andre europæiske nationer ikke ville tillade det danske skib at laste peber i den franske besiddelse; han krævede, at kommissæren skaffede det aftalte kvantum peber. En kostbar uge laa skibet uden at faa mere end 4500 pund om bord, og alt imens forhandlede Soetmann med kommissæren og sendte bud til Ezechiel. Den 14. marts endelig indløb svar fra denne, der beordrede kommissæren til at gaa med „Kjøbenhavn" til Panana efter peber. Den 16. ankom skibet hertil, men den franske repræsentant paa stedet beklagede meget, at han ikke kunne tillade udskibning af peber; den maatte forbeholdes et fransk skib, der senere ventedes.

Kommissæren fik imidlertid overtalt en portugiser mr Diego, fransk tolk i Calicut, til at sælge peber af sin egen beholdning paa Panana, og skibet fik da lastet 59.750 pund peber. Men 20. marts standsede al udskibning af peber pludselig. Den engelske faktor i Calicut, der havde faaet underretning om mr Diegos transaktioner, havde rapporteret til den franske guvernør paa Mahé; omgaaende mødte to franske officerer og 8 soldater paa mr Diegos bolig, hentede tolken og alle hans papirer og tog dem til Mahé til undersøgelse; samtidig standsedes udleveringen af peber paa Panana. Det lykkedes kommissæren at fremskaffe yderligere 23.150 pund peber, saa vidste han ingen udvej for mere. Soetmann havde imidlertid appelleret kraftigt til Ezechiel om at fremskaffe den manglende peber; han skildrede hvor mange genvordigheder leverancen forvoldte, og hvor meget det hastede med at faa det store skib bort fra de farlige kyster.

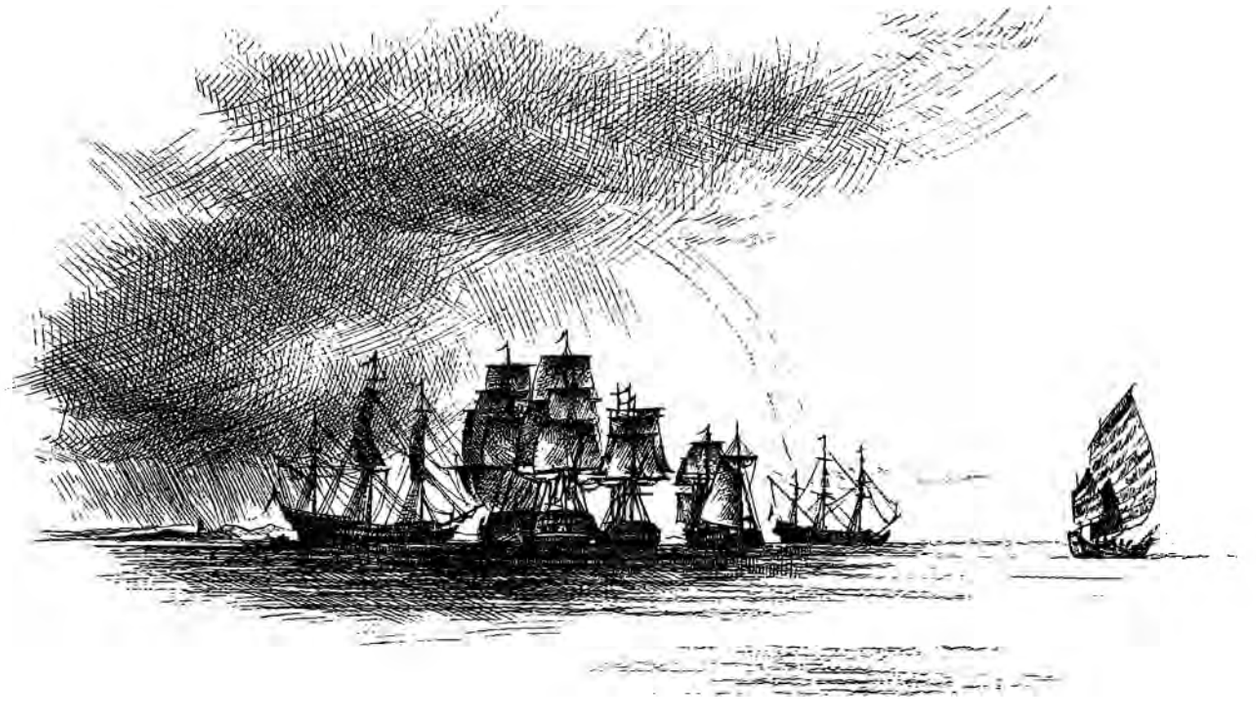

Den 22. ankom brev fra Ezechiel om, at resten kunne indtages paa Porca. Hollænderne ejede imidlertid dette sted, og det ville give fortrædeligheder, om de vidste, at danskerne lastede peber; derfor maatte skibet ikke løbe ind paa reden men lægge sig udenfor; peberen ville da ved nattetid blive sendt ud i smaabaade. Soetmann havde ingen anden udvej end at tage denne chance. Han søgte at faa kommissæren eller en anden stedkendt mand med paa turen, for der vajede intet flag paa Porca, ingen af skibsfolkene kendte stedet, og uden fører maatte man sende folk i land til orientering, men derved risikeredes let opdagelse. Ingen portugiser eller indfødt var at formaa til at tage med. Mr Diegos skæbne virkede ikke opmuntrende! Da Soetmann omsider tog afsked med kommissæren, bad han ham modtage 5000 pagoder, han endnu havde hos sig, for at overlevere dem til Ezechiel, men kommissæren, der var uden instruks herom, ville ikke modtage dem. Soetmann maatte da tage risikoen at føre summen med sig paa sin videre rejse.

I løbet af tre dage fandt skibet frem til Porca, efter at en taliar to gange var sendt i land for at spørge om vej. Det gjaldt nu at faa fat paa Ezechiels kommissær. En baad blev sat ud med 4. vagten Lemvig, et par blanke matroser og en taliar. I den stærke brænding kæntrede man, men alle klarede sig i land takket være hjælp fra land, hvor man havde observeret situationen. Senere paa aftenen vendte taliaren tilbage til „Kjøbenhavn", meddelte baadens uheld og fortalte, at alle de blanke var sat fast af hollænderne, kun ham havde de ladet gaa; men han havde til gengæld løst opgaven, fundet Ezechiels kommissær og faaet ham med sig ombord.

Der blev nu sat en ny baad i land med 3. styrmand Flastrup. Han skulle opsøge hollænderne, meddele at man søgte forfriskninger og forhøre sig om det formentlig arresterede baadhold. Næste morgen kom begge baadhold tilbage. Hollænderne havde været yderst venlige og hjælpsomme; det første hold havde ikke været sat fast, hollænderne havde blot ikke villet lade dem gaa uden mad og drikke, gennemblødte som de var. Skibet flyttede nu straks 3/4 mil syd for Porca, og den samme nat kl 24 kom saa den første sending peber paa 25.000 pund ombord. De følgende nætter fortsatte man med indladningen. Peberen styrtedes uden videre i lasten, det var umuligt at efterveje den, der blev kun taget et par stikprøver, der viste nogenlunde rigtig vægt.

Den 30. marts var skibet endelig fuldt lastet, og Soetmann ekspederede det til Danmark. Til direktørerne i København skrev han en beretning om den besværlige handel paa Malabarkysten og sluttede: „af det foregaaende ville Deres excellence og højbyrdige herrer naadig og gunstig behage at

slutte, med hvor stor delikatesse de tre her udi Indien prædominerende nationer trakterer den indianske handel, og hvor omhyggelige de er for at ekskludere andre derfra, endog os, som dog i saa mange aar har haft fodfæste her udi Indien og paafølgelig ej kan anses som nykomne gæster, hvilket noksom giver tilkende saavel handelens vigtighed, som hvor nødig de ser, vi extenderer vor negoce for at faa det fra første haand, vi ellers paa kysten efter sædvane i dyre domme maa købe hos dem".

I Soetmanns øjne var denne ekspedition een lang række af fortrædeligheder saavel for handelen som for hans egen person. Rapporten slutter iøvrigt med opfordring til at anlægge en loge paa Malabarkysten, saa peberen kunne købes i god tid, hvorved de danske blev sat i stand til at købe til bedre pris og faa sikrere skibsekspedition. Den 30. marts forlod „Kjøbenhavn" Malabarkysten og begyndte den lange hjemrejse til Danmark. Soetmann selv derimod gik ombord i et lille indisk fartøj, der skulle føre ham med hans 5000 pagoder til Calicut.

Det var besværligt og trættende for en europæer at rejse med et primitivt indisk skib, og en farlig sag at have saa mange penge paa sig. Soetmann kom ud for lidt af hvert paa den 7 dage lange rejse til Calicut. Den 31. lagde skibet ind i Paliparam i den varmeste tid mellem 11 og 16½. Søfolkene gik i land for at koge mad og spise, og Soetmann fulgte med. Baaden medbragte ris, smør, peber, løg og safran; heraf tilberedte de indfødte en ret mad. I tre nætter havde Soetmann ikke sovet; dødtræt af at overvaage indskibningen og af strabadserne i det lille indiske fartøj lagde han sig paa aaben mark under nogle træer; det blev kun maadelig hvile.

Den følgende dag gik atter de fleste i land, denne gang i Naikepaleam; kun et par folk blev ombord paa skibet som vagt. Den 2. april, dagen efter, lagde skibet til ved Papanette; Soetmann blev siddende paa bredden under et træ, mens søfolkene gik længere op i land for at koge mad og hvile ud hos en mor, der opfordrede dem til at søge ly i hans hus. Moren kom ogsaa ned til Soetmann og indbød ham til at følge med, men han foretrak sin plads paa strandbredden. Efter nogle timer skiftede vejret med ét. Fra sin post saa Soetmann, hvorledes vinden pludselig greb deres skib, som rev sig løs fra ankeret, kastedes voldsomt frem og tilbage af bølgerne og truede med at gaa paa grund. De par mand, der var blevet ombord, gjorde tegn til land, at de hurtigst muligt maatte af sted fra kysten, hvis de ville undgaa at kastes ind og faa skibet knust. Soetmann, der priste sig lykkelig, at han ikke havde ladet fartøjet med den kostbare last ude af sigte, fik alarmeret søfolkene, og nu gjaldt det at komme gennem brændingen. „Naar disse søhunde vægrede sig ved at gaa ud", fortæller Soetmann, „kan det lettelig sluttes, hvad beskaffenhed det havde sig med mig". For at naa skibet maatte Soetmann og hans folk ud i et mindre fiskerfartøj, „hvis lige jeg aldrig tilforn har været ude for. Det var ganske rundt oven og under, og var ej anden aabning derudi, end jeg kunne sætte begge benene ned, saaledes maatte jeg staa og med en bøjet eller krum ryg holde mig fast paa kanterne eller siderne af denne aabning". Halvt bedøvet af turen gennem brændingen naaede Soetmann ombord til sine ejendele, vaad og sulten fortsatte han rejsen, til han næste dag naaede det hollandske fort Sitoa. Maden var fordærvet af saltvand og bagagen gennemblødt, saa han „ej var klædt uden i sin negligence", da han maatte tilbagelægge vejen fra landingspladsen til fæstningen ad aaben vej uden mindste skygge. Kommandanten i Sitoa modtog imidlertid den havarerede med megen artighed. Mens nemlig ellers de europæiske nationer i Indien efter bedste evne generede hinanden i handelen, kunne en blank mand, der var geraadet i personlige vanskeligheder, altid regne med europæeres hjælpsomhed. Og paa en ensom post som Sitoa var naturligvis besøg af en europæer en velkommen afbrydelse.

I to dage hvilede Soetmann ud i Sitoa. Han overtalte den hollandske kommandant til at opbevare de 5000 pagoder, der stadig voldte ham bekymringer og som han nødig ville føre videre; mange røvere huserede langs kysten. Kommandanten medgav Soetmann 4 flinter og ammunition, og ekspeditionen

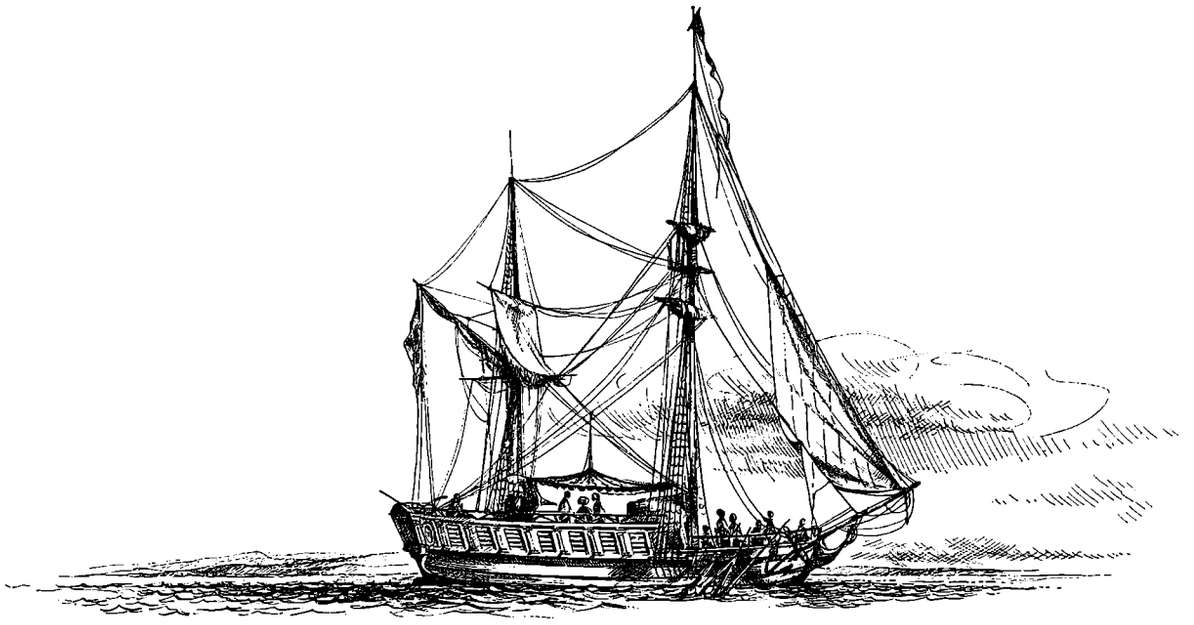

fortsatte saa over land fra Sitoa til Panana. Her blev Soetmann atter venligt modtaget. Den hollandske resident skaffede ham skib og fulgte selv med det sidste stykke fra Panana til Calicut, hvortil Soetmann ankom den 6. april. Nu omsider kunne han pleje „sit udmattede og fatiguerede legeme".

Under sit første ophold i Calicut havde Soetmann for egen regning købt et skib til hjemrejsen. Efter at hans ærinde var blevet almindelig kendt, ventede han nemlig ikke saa megen føjelighed hos nogen af de andre nationer, at han skulle faa skibslejlighed med deres skibe. Reparationer paa det nye fartøj holdt ham i Calicut endnu en maaned. Han benyttede tiden til underhaanden at forhøre sig om muligheden for, at danskerne hos kongen af Zamorin kunne opnaa tilladelse til at oprette en loge. Mod 10 rupier og et stykke kinesisk silketøj fik Soetmann den franske tolk, som ofte i embeds medfør talte med zamorinens udsendinge, til at bringe ham i forbindelse med en af disse, og i løbet af en maaned fik han zamorinens betingelser for, at danskerne fik lov at tage del i handelen paa Malabarkysten.

Under ventetiden satte imidlertid foraarsstormene ind. Den 24. april blæste det op til orkan, og dagen efter var tre af skibene paa Calicuts red sat paa grund, et fjerde sunket. Soetmann priste sig lykkelig, at kompagniskibet var kommet af sted 3 uger før, og fik nu travlt med at faa sit eget lille skib ekspederet. Ganske vist kunne han ikke rejse, før han havde faaet svar fra zamorinen, og før han havde haft lejlighed til at rejse til Cochin og gøre op med Ezechiel; men da alle skibe hurtigst muligt maatte væk fra kysten, besluttede han sig til selv at tage den besværlige rejse over land, naar hans forretninger var afsluttet. Han sendte 9. maj skibet af sted med al bagage, skønt reparationerne langt fra var tilfredsstillende (selv beholdt han kun sit tøj, at landrejsen ikke skulle blive for dyr). Man kan spekulere over, hvad større bagage der udkrævedes til en søtur paa et par maaneder; i rapporterne findes der intet herom; det har da næppe været varer hverken for kompagniet eller for kolonien. Utvivlsomt har købmand Soetmann benyttet sit flere maaneders ophold paa Malabarkysten til at handle privat; hvad han sender afsted i skib erhvervet for egen regning, har sikkert været varer, han har købt selv eller i fællesskab med andre købmænd i Tranquebar.

I fire dage ventede Soetmann paa zamorinens svar, hvorefter han brød op fra Calicut. Nu fik han at føle, at aarstiden ikke mere var for sørejser. Straks i brændingen fyldtes fartøjet med vand, saa han ikke havde en tør trevl paa kroppen. Natten bragte et voldsomt uvejr med torden og regn, der varede fra kl 10 om aftenen til kl 5 næste morgen. Baaden kunne hverken komme frem eller gaa til land. Saa snart uvejret var ovre, søgte skibet ind til kysten, hvor alle kom i land, „saa de ikke skulle dø af sult og kulde". Efter tre dages sejlads naaede da Soetmann Cochin efter et besøg i land i Sitoa hos den hollandske kommandant for at hente de deponerede 5000 pagoder.

Den 19. maj gjorde Soetmann op med Ezechiel, som erklærede ikke mere at ville indlade sig paa at sælge peber direkte til et kompagniskib. Skulle handelsforbindelsen med danskerne fortsætte, maatte peberen afhentes i et skib, der kun sejlede i indenlandsk indisk fart under dansk flag eller i et mor'sk skib. Englænderne og franskmændene paa kysten havde klaget over ham til den hollandske kommandant paa stedet, og gentog det sig, risikerede han, at kommandanten indberettede til generalitetet i Batavia, at han svækkede det hollandske kompagnis negoce, hvilket dér paa stedet var den højeste majestætsforbrydelse. Ezechiels regning lød paa ialt 12.000 pagoder, og da det forbød sig selv at tage de overskydende 13.000 pagoder med til Tranquebar over land, fik Soetmann Ezechiel til at tage dem i forvaring mod en simpel kvittering.

Den 27. maj var Soetmann rejseklar. Ezechiel havde skaffet ham transport til Tranquebar, og kl 8 morgen sejlede han op ad floden med sine folk i to smaa fartøjer (tonier). Kl 7 aften var de naaet lidt nord for Crancanor, „stedets navn er malabarsk, men betyder abested, og jeg gjorde mig mine betragtninger derover, da jeg saa de mærkelige creaturer, der kommer ned til floden og vasker sig". Næste dag sejlede baadene fra Crancanor over Papanette til Olur, og derfra gik rejsen næste morgen ved daggry videre over land til Comaden Coil ved foden af de første bjerge, der maatte passeres. Soetmann blev transporteret i en bambusbærestol, al hans bagage blev ligeledes baaret. Den følgende dag gik ruten ind imellem bjergene, og Soetmann maatte ud af bærestolen og gaa. Paa bjerget laa en pagode, hvor alle rejsende hedninger maatte ofre for at skærmes mod angreb af vilde tigre og elefanter. Paa vejen saa Soetmann vidnesbyrd om tigrenes virksomhed: en bærestud, dræbt af en tiger kort tid i forvejen. Næste dag gik vejen stejlt opad og var saa daarlig, at det ikke var muligt at komme frem med bærestol. Igen maatte Soetmann gaa, og endda ville bærerne ikke befordre ham de steder, hvor det var gørligt; de hævdede, at det var hellig grund, her maatte ingen lade sig bære.

Efter tre dages march fra kysten overnattede ekspeditionen i Palagatezery. Nu erklærede kulierne, at de ikke ville gaa længere. Soetmann maatte da sende dem tilbage til Ezechiel med brev om, at de ikke havde villet gaa til Tranquebar som aftalt og altsaa ikke skulle have betaling for mere end nogle faa dage. Soetmann, der kun havde et par folk fra Tranquebar hos sig, henvendte sig nu til en mægler, der paatog sig at skaffe transport, og rejsen fortsattes straks med nye kulier og en brahmin som vejviser. Paa den tredie dagsmarch standsedes Soetmann ved et toldsted, bevogtet af betjente fra Padure; de nægtede ham tilladelse til at fortsætte. Ekspeditionen maatte gøre ophold, og brahminen og en taliar blev sendt af sted til nærmeste subiedar for at skaffe rejsetilladelsen; da de efter nogle timers forløb kom tilbage med denne, gennemrodede betjentene al bagagen, uden dog at finde noget prekært. Rejsen kunne da fortsættes. Landskabet var vildt med stejle bjerge, og skønt Soetmann ikke synes at have været synderlig optaget af rejsens skiftende billeder, blev han dog rystet op af sin uforstyrrelighed ved at se en mast eller varde rejst paa toppen af en af de stejleste klipper. Han spurgte sine bærere, om der virkelig havde været mennesker saa højt oppe, og fik det svar, at der laa et lille katolsk kapel, hvor en præst fra den nærmeste landsby een gang om ugen gik op og holdt messe. Fra sin bærestol vurderede Soetmann det stejle bjerg, og hans rationalistiske hoved fyldtes af forbavselse og beundring, – „sandelig", skriver han, „den mand burde kanoniseres frem for alle paver, kardinaler, ærkebispe og skinhellige munke, naar han hver uge sætter sit liv i vove for at holde messe".

Om eftermiddagen passeredes et nyt toldsted, hvor hele karavanen glat kom igennem paa passersedlen fra forrige sted, og om aftenen naaedes Samanarane. Dagen efter overnattede Soetmann i Venalur og næste aften i Nalur. Bedst som nu han og alle hans folk sov i hvilehuset, blev de vækket af bud fra stedets maniagar, der krævede, at alle folkene straks skulle indfinde sig hos ham. Soetmann lod alle gaa undtagen en enkelt tjener, men da folkene ikke kom tilbage, sendte han tjeneren for at spørge og

Rejse i Indien i 18. aarh. Velstaaende rejsende lod sig bære i palankin, en seks fod lang baare overhvælvet med et bambusstel, der var betrukket med stof og ofte kantet med frynser og kvaster af silke eller sølv. Støttet af puder kunne den rejsende ligge eller sidde. Denne tegning af en fornem inder undervejs, udført 1781 af den engelske rejsende James Forbes, giver en forestilling om den rejsemaade, den danske købmand Soetmann benyttede paa sin tur tværs over Deccanhalvøen, over stejle bjerge

fik den besked, at alle var arresteret. Han klædte sig straks paa og opsøgte maniagaren. Alle byens fornemme folk var samlet her og overværede samtalen. Maniagaren krævede 600 pagoder af Soetmann, fordi han var kommet i bærestol, og nægtede at udlevere folkene, før pengene var betalt. Soetmann forklarede elskværdigt, at han hverken kunne eller ville betale pengene. Inderen holdt paa sit, og saa tog Soetmann fat i en anden tone „jeg blev ligesaa malabarsk som han, lovede ved min og hans konges hovede, at jeg skulle klage til hans konge, og han skulle miste sit hovede". Lige meget hjalp det. Maniagaren beholdt Soetmanns sidste tjener, og selv gik Soetmann tilbage til hvilehuset. „En times tid efter min bortgang, da jeg laa med hovedet fuldt af spekulationer, kom imod min forhaabning alle mine folk tilbage". Maniagarens gæster havde betydet ham, at al fortræd, der kunne komme ud af hans private pengeafpresningsaffære maatte han selv bøde for; han var blevet betænkelig, og efter heftige drøftelser mellem byens fornemme indvaanere var det endt saa heldigt for Soetmann. Næste formiddag kom undermaniagaren for at bede om 8 rupier i gave, fordi han havde faaet maniagaren fra sit forsæt, „og", skriver Soetmann, „havde det ikke været fordi jeg ikke yderligere ville spilde tiden, saa havde han ikke faaet en kas, nu fik han sine 8 rupier".

To dagsrejser længere fremme mødte den lille karavane tre taliarer fra Tranquebar paa vej til Cochin med et brev til Ezechiel. Der var ikke mange ruter tværs over den indiske halvø, saa selv i dette mægtige land kunne de rejsende mødes. Soetmann brød brevet, der som han ventede var en forespørgsel om, hvad der var blevet af ham, siden han ikke var dukket op i Tranquebar, før vejen til søs blev afbrudt af stormene. Saa kunne de tre taliarer vende om og slutte sig til selskabet.

Dagen efter saa Soetmann i Valenaikepaleam de første vævere, et af tegnene paa, at han nærmede sig „vor kyst". To dage efter, den 12. junis morgen, gjorde Soetmann den meget ubehagelige opdagelse, at kulierne om natten havde stjaalet sig bort. Han fik fat paa stedets maniagar, til held for ham en skikkelig mand der sendte sine folk ud i de nærmeste landsbyer for at skaffe bærere. Men samme dag blev Soetmann overfaldet af feber. I to dage laa han uden hjælp; saa fik han fat paa en malabarsk læge, der gav ham medicin og lovede at ledsage ham til Tranquebar. Uanset sin slette tilstand fortsatte Soetmann rejsen efter tre dages ophold. Der var skaffet nye bærere, den 15. passeredes Majurams kastel og om eftermiddagen naaedes Tritzinapolis grund. Tritzinapoli var den hindustat, der stødte op til Tanjore; rejsen nærmede sig saaledes sin ende. Til held for Soetmann blev forholdene nu bedre. Den 19. naaede han et hvilehus af sten, efter at han i tre uger havde maattet overnatte i straahytter, ofte saa brøstfældige, at sol og maane stak gennem taget.

Den 18. juni passerede Soetmann byen Tritzinapoli, og den følgende dag kom han ind paa Tanjores grund. Men dagen efter blev han standset. Over-junckanceren i Tanjore ønskede at vide, hvem han var, hvorfra han kom, og hvorhen han skulle. Indtil nærmere ordre indløb, maatte han ikke fortsætte rejsen. Da Soetmann i sin tid forlod Tranquebar, var forholdet mellem de danske og Tanjore ikke særlig godt. Danskerne havde ikke betalt tribut, og nogle af Tanjores folk havde under dansk flag beslaglagt noget peber i maravarens land. Soetmann gav derfor meddelelse om, at han var en simpel skriver og sendte samtidig to taliarer til hoffet for at underrette førsteministeren Manjosapa og de danskes mediateur ved hoffet om, at han var blevet opholdt. Efter to dages venten fik Soetmann tilladelse til at rejse til ministeren, der opholdt sig i felten paa togt imod englænderne, der søgte at bemægtige sig Kastel Direcote og Trimlevas. Rejsen til lejren varede i fire dage. Undervejs opsøgte Soetmann en af danskernes forbindelser for at faa en anbefalingsskrivelse, „men", skriver Soetmann, „er hans rekommendation ej mere favorabel end hans artighed imod mig, vil den ej have nogen virkning". Soetmann forsøgte at faa to taliarer til stiltiende at gaa de fire mil til Tranquebar og underrette sine landsmænd om stillingens vanskelighed, „for jeg venter mig ikke noget godt af denne rejse". Men taliarerne røbede planen for den brahmin, der var sat til at vogte Soetmann, og ingen fik lov til at slippe bort.

Nær ved militærlejren maatte Soetmann tage ind i et hvilehus, der i forvejen var fuldt af ryttere. Soetmann var meget svag efter sit sidste feberanfald, men han var kommet paa god talefod med brahminen, der bevogtede ham, og han forsøgte at bestikke ham til at tale sin sag hos ministeren. Efter at brahminen og en taliar havde været hos minister Manjosapa, der selv ledede tropperne, blev Soetmann bragt hen i ministerens telt paa en baare. Ministeren forhørte ham og bebrejdede ham, at danskerne ikke havde betalt tribut. Soetmann, der stadig gav sig ud for skriver, lovede at meddele raadet ministerens krav om tribut og slog paa, hvor vigtigt det var, at han forebragte denne sag i Tranquebar, hvorpaa ministeren gav ham lov at fortsætte rejsen. Derefter blev Soetmanns tjener forhørt, og han røbede straks, at hans herre var 4. stemme i raadet. Nu protesterede adskillige af de andre tilstedeværende ministre imod, at man saaledes uden videre skulle lade Soetmann gaa, men Manjosapa hævdede herimod, at han saamænd hele tiden havde vidst, at en skriver ikke rejste med et følge som Soetmanns, og han nægtede pure at tage sit ord tilbage. Samme aften kl 10 brød da Soetmann op igen, skønt meget svag; „jeg kender malabarerne og ved, at de er capable at changere deres mening mere end 10 gange, ligesom de ser, at det er mest konvenabelt for dem".

Efter nogle faa timers hvil midt om natten ankom karavanen den 27. juni ved middagstid „den allerhøjeste være tusindfold ære, lykkelig til Tranquebar, men ikkun med liden helsen og med endnu mindre legems og sinds kræfter og har paa denne 31 dages rejse haft saa mange fortrædeligheder, at jeg ej ønsker at gøre den engang endnu".

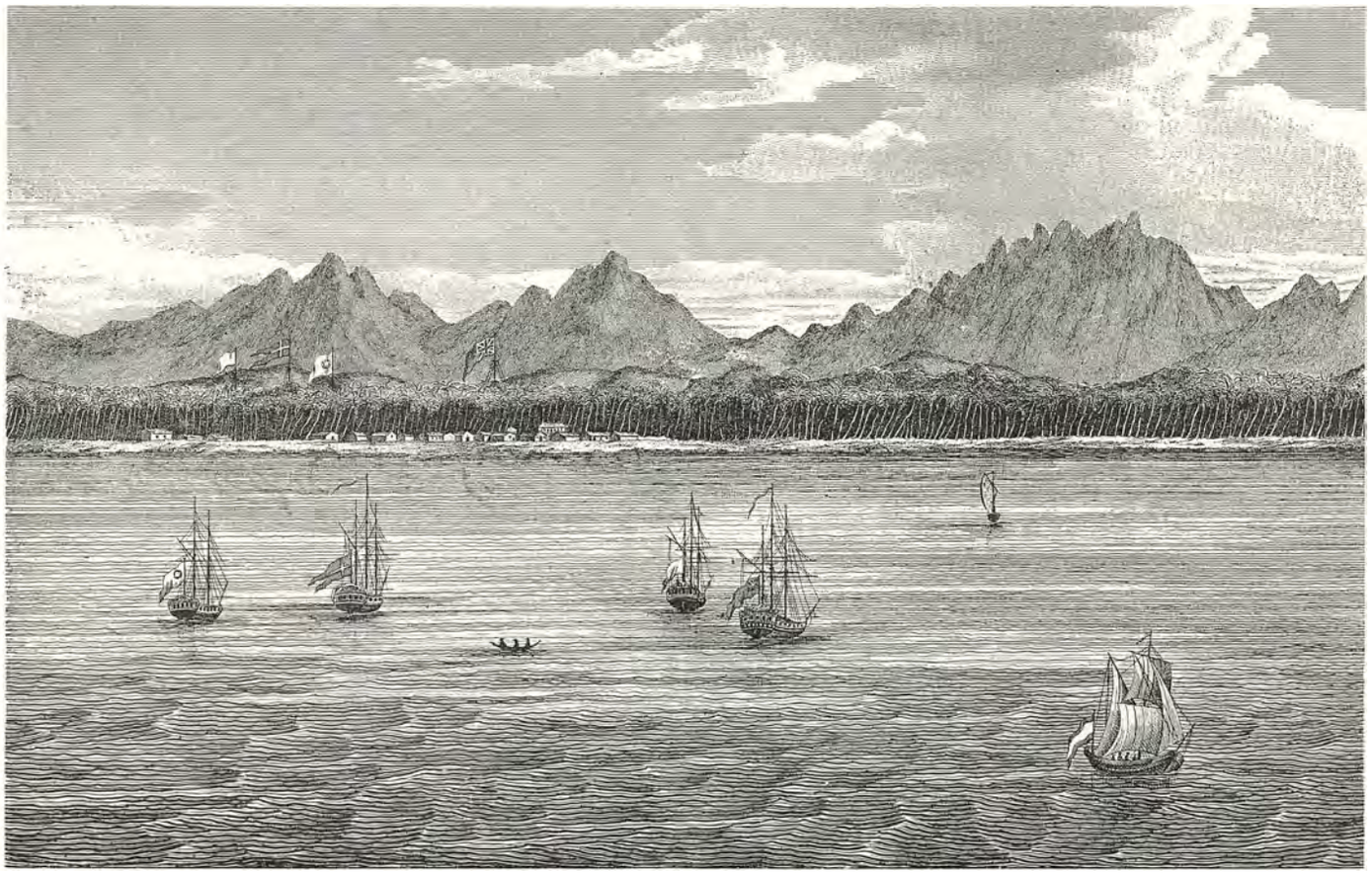

Calicut paa Malabarkysten. Da portugiseren Vasco da Gama i 1498 landede i Calicut, forefandt han en betydelig by. I det 18. aarh. derimod var Calicut blot et lille malabarsk fiskerleje, hvor fire europæiske nationer havde anlagt faktorier for at købe peber og tømmer. Danskerne har set Calicut, som den tager sig ud paa dette billede, tegnet 1772 af James Forbes, da hans skib ankrede op paa reden. Byen var anlagt paa den smalle kyststrimmel mellem havet og den stejle utilgængelige bjergkæde, the western ghats; paa bredden stod pakhuse midt i stanken af fisk, der laa til tørre i solen, og lidt tilbagetrukket imellem cacaotræerne laa de fire faktorier kun synlige udefra ved flagene

I næsten 5 maaneder havde Soetmann været paa rejse for at opfylde direktionens krav om en ladning peber direkte fra Malabarkysten. Hele Indiens natur, dets folk, dets handelsforhold og dets europæiske okkupatorers nidkærhed havde rullet sig op for ham i et mægtigt spil.

Udslidt af Indiens klima og af vilkaar, der tærede sin mand ud, var Soetmann ikke desto mindre opfyldt af planer til at forbedre disse vilkaar, til at lette handelen og lade Danmark faa del i det bytte, hollændere englændere og franskmænd ville sikre for sig alene.

Soetmann benægtede ikke muligheden af, at et kompagniskib igen kunne købe en ladning peber i Calicut eller Panana, men det var sikkert, at prisen ville blive høj, og det ville i alle tilfælde blive chancesejlads. Derfor anbefalede han oprettelse af en loge paa Malabarkysten.

En dansk loge i Calicut ville ret billigt kunne oprettes og drives. I begyndelsen ville den nok ikke kunne købe peber til samme lave pris, som hollændere englændere og franskmænd opnaaede, men fik danskerne først fodfæste paa kysten, kunne de købe peberen paa den mest fordelagtige aarstid og samtidig skaffe sig andre varer, saasom kokosolie og teaktræ. Soetmann anslog udgifterne til oprettelse af logen til ca 20.000 rupier, deraf 8000 til erhvervelse af retten til at handle og 12.000 til bygning af pakhuse og værelser. Men det ville unægtelig være absolut nødvendigt at have rigeligt med kanoner og ammunition med ved oprettelsen, for uden al tvivl ville de europæiske nationer i forstaaelig vrede over zamorinens tilladelse nægte at sælge vaaben til de nyankomne.

Englænderne og franskmændene havde i deres loger i Calicut kun en faktor, to tolke og 10 à 12 tupassoldater, men englænderne besad tre befæstede pladser i nærheden og franskmændene havde det be-

fæstede Mahé, saa de kunne altid faa hjælp, hvis zamorinerne skulle overfalde dem. Danskerne derimod, der var helt isolerede, maatte nødvendigvis have flere folk, særlig i begyndelsen, da alle ville skade dem.

Direktionen i København besluttede at acceptere Soetmanns forslag, der fremsendtes tilstrækkelig anbefalet af raadet i Tranquebar, og i november 1751 sendtes da Soetmann afsted for at oprette en dansk loge i Calicut, i kongen af Zamorins land.

I. C. Soetmann skulle være opperhoved for logen, og han fik til assistent F. C. Thomsen. Til militær beskyttelse fik logen løjtnant F. N. Wichmann en sergent 6 europæiske soldater 4 tupaser og fire taliarer. Ekspeditionen sejlede til Calicut 1. november 1751 i et fartøj, der blev bemandet med 1 lods tre mor'ske matroser og 14 fiskere. Der medbragtes en stor sum penge til gaver byggeomkostninger og indkøb af den første ladning peber, desuden en del inventar til logen samt vaaben ammunition og stoffer, der var egnet til gaver eller handelsvarer til de indfødte myndigheder.

I april 1752 var forberedelserne til logens anlæggelse naaet saa langt, at byggeriet kunne begynde. Danskerne havde faaet overladt en grund ved kysten nogenlunde velegnet til formaalet og havde ad interim indlogeret sig i nærheden for at kunne sætte byggeriet i gang.

Det var et omstændeligt foretagende at bygge. Først af alt havde man sikret sig en tolk, portugiseren Gabriel Gonsalves, der blev danskerne en uundværlig støtte i de mange aar, han tjente logen. Gennem tolken fik man antaget 4 smede, der fik udleveret et stykke dansk stangjern – formodentlig fra Norge – der skulle forarbejdes til værktøj. Efter 14 dages forløb blev deres arbejde kontrolleret. Jern var en kostbar ting paa de kanter, og indfødte haandværkere kunne man ikke et øjeblik stole paa. Værktøjet og resterne af jernet blev eftervejet, før nyt raamateriale udleveredes. Der var da forfærdiget 15 hakker 4 tømmerøkser 4 store hugjern osv. Nu blev der daglig indkøbt materialer til bygningerne kalk mursten bambus og tømmer; 36 kulier blev ansat til at rydde grunden, slæbe bambus og indhegne den danske loges grund med et bambushegn. Den 11. juni 1752 efter gudstjenesten lagde velædle hr sekretraad og opperhoved I. C. Soetmann den første sten til logen i nærværelse af de fornemste portugisiske indvaanere paa stedet; murere og tømrere fik en gave paa 15 rupier.

Gennem et aar var 50–100 mand i stadigt arbejde med bygningerne, og i marts 1753 stod da logen færdig. Udgifterne blev gjort op til 33.000 rupier, omtrent tre gange saa meget som beregnet, men i forhold til ladningerne dog en beskeden sum.

Det blev en isoleret og ensom post at sidde i Calicut, det daglige liv bød ikke paa store afvekslinger. Opperhovedet foretog peberindkøbene sammen med assistenten, militærbesætningen vedligeholdt logen og forrettede vagttjeneste. Man fandt det snart overflødigt at holde en løjtnant paa stedet, og sergenten overtog ledelsen. Sundhedstilstanden synes at have været ganske god, de samme soldater var i aarevis paa stedet, og sjældent hører man om dødsfald. Der kunne gaa maaneder, hvor der „intet skrivværdigt passerede", som protokollen meddeler for mange dage. Passerede et skib, sendte man en baad ud for at forhøre sig om dets ærinde, vel som paaskud for at høre nyt. Man drev lidt jagt, og havde en smule forbindelse med de nærmest boende portugisere.

Ensomheden kunne gaa folkene paa nerverne. Til tider holdt de ikke ud at se hinanden, og stridigheder opstod om de ringeste ting. Lange beskrivelser modtog det taalmodige papir, højtidelig rapport opsattes med segl og vidners underskrift paa, hvorlunde opperhovedet havde befalet assistenten at gaa og lægge sig, fordi han var fuld, hvordan assistenten havde nægtet det, fordi han havde lovet en portugiser at skyde hans gris, og vel var han fuld, men ikke mere end han nok kunne haandtere et gevær etc. etc. Raadet i Tranquebar tog stilling til dette som til meget andet lignende, som regel konkluderende i formaninger til parterne om at lade hinanden i fred.

Logens inventar var yderst beskedent. Der fandtes en opholdsstue med et bord og 15 stole, væggene var prydet med 12 skilderier. Samme sted fandtes 2 pengekister med forsvarlige laase en kikkert et par timeglas et dansk kongeflag, som en mand lønnedes for at sætte og stryge hver dag. Her fandtes skrivetøj og protokoller til regnskab og rapporter, lysestager og nogle lanterner med glas. Desuden en huspostil og 4 salmebøger; ifølge reglementet skulle alle hver søn- og helligdag samles til oplæsning og sang, og rapporten beretter altid derom. Logen var desuden forsynet med musketgeværer pistoler huggerter og bajonetter til 30 mand.

I pakhusene laa handelsvarer fra hjemlandet og fra Tranquebar: norsk jern engelsk bly kanoner (svingbasser) rødt klæde flagdug søm og knapper lærred fra Tranquebar silke salt og ris.

Hovedparten af pakhusene var dog beregnet til peber. I aarets løb blev peberen opkøbt for at være parat, naar kompagniskibet indfandt sig. Saa indtraf aarets største begivenhed. De første aar leveredes ikke meget peber, men i tiden 1757–1765, Calicuts glansperiode, præsteredes peber for mellem 13.000 og 80.000 rd aarligt. Efter 1766 steg leverancen kun et enkelt aar (1770) over 10.000 rd, og logen mistede herefter helt sin betydning. Grunden til denne nedgang laa ikke i logens ledelse eller i forholdene paa kysten, men skyldtes alene, at kompagniet ikke formaaede at udnytte mulighederne; logen fik ikke kapital at virke med. I 1775 havde den dog, takket være de private skibe, igen et travlt aar og skaffede da for 30.000 rd varer.

DEN DANSK HALLESKE MISSION I TRANQUEBAR

Hver fredag aften mellem 5 og 6 holdt missionen i Tranquebar mandtal over sine tilhængere i byen. Det var et stort og broget skue, naar man denne ene gang om ugen samlede alle de portugisiske og indfødte kristne, som til daglig holdt til hver i sin menighed og som var knyttet til forskellige grene af missionens alsidige arbejde. Blandt portugiserne var der folk ansat ved kompagniet, soldater og matroser, kvinder gift med europæere, portugisere og malabarer, medhjælpere i missionens arbejde og folk af alle slags fra byen. Af malabarerne eller tamilerne, som man senere foretrak at benævne de indfødte, var der endnu flere, mest slaver fra de europæiske huse soldater arbejdere eller haandværkere.

Paa disse fredagsmøder blev menighedens medlemmer raabt op og alvorligt formanet til at føre et kristeligt liv. Missionsmenigheden var med sine næsten 1500 tilhængere spredt over hele byen og dens opland langt den største kristne menighed i kolonien, – og alligevel var den ikke større, end at missionspaavirkningen gennem sin forgrenede velorganiserede virksomhed formaaede at naa ud til hvert enkelt medlem i al fald i selve byen Tranquebar.

Missionen bestod af tre bestanddele, som den stadig søgte at udvide: den portugisiske menighed den malabarske bymenighed og den malabarske landmenighed. I 1732 omfattede den portugisiske menighed 237 personer (117 voksne og 120 børn). 52 af børnene gik i missionens portugisiske skole, 24 kom fra deres hjem i byen, mens de 28 var „missionsbørn" (boende hos missionærerne og modtagende deres hele underhold af missionens kasse). Den portugisiske menighed havde 3 portugisiske missionærer og en kateket, en lærer til drengeskolen og en lærerinde til pigeskolen; desuden var der knyttet et antal portugisere til missionens praktiske arbejde dels i trykkeriet og i skriftstøberiet dels i den store fælleshusholdnings køkken. Ialt levede 35–40 portugisiske pensionærer hos og af missionen som vajsenhusbørn eller paa en eller anden maade som medarbejdere.

Den malabarske eller tamilske bymenighed bestod i 1732 af 596 medlemmer (377 voksne og 219 børn). 156 af børnene gik i missionens skole, de 36 kom fra deres hjem i byen, mens 120 var missionens egne, der levede paa vajsenhuset. Den malabarske menighed havde 3 kateketer og en lærerinde, der særlig arbejdede blandt kvinderne; de havde delt byen i distrikter; hver underviste i sin bydel de udøbte, holdt øje med alles vandel og tog sig af syge og trængende. Paa skolen var der 4 indfødte lærere og 2 medhjælpere til drengene; de maatte hver blive paa skolen en nat om ugen og fik selv undervisning af missionærerne. En indfødt lærerinde underviste pigerne og havde de to største af disse som medhjælpere. For syge børn havde den malabarske menighed desuden i Poreiar, uden for Tranquebars byport, en skole med én lærer. Menigheden havde 5 personer ansat til det praktiske arbejde som skrivere graver trykker og kirketjener, desuden nogle kvinder ansat til hjælp i køkkenet.

Den malabarske landmenighed havde 645 medlemmer. Menigheden boede spredt over Tranquebars omraade og blev betjent af 8 kateketer, der rejste rundt fra landsby til landsby. Kateketerne prøvede ogsaa at undervise børnene men magtede ikke at opretholde faste skoler.

Knyttet til arbejdet var desuden missionens trykkeri og skriftstøberi. I trykkeriet arbejdede en portugiser en malabar og to malabarske vajsenhusdrenge som lærlinge, og i skriftstøberiet var en portugiser beskæftiget med at fremstille nye typer til trykkeriet, der arbejdede med tre forskellige slags indisk skrift.

Tranquebarmissionens store maal var at føre inderne til personlig omvendelse til kristendom efter de principer, som en af den tyske pietismes store lærere, August Hermann Francke, havde opstillet og praktiseret i den tyske universitetsby Halle i begyndelsen af det 18. aarhundrede. Francke havde anbefalet bibelstudiet som vejen til den personlige omvendelse; han hævdede, at for hvert enkelt menneske maatte den naturlige følge af kristendommens antagelse være praktisk virksomhed til bedste for andre. Selv havde han vist vejen ved oprettelsen af omfattende stiftelser i Halle, hvor der ved hans død i 1727 undervistes ikke mindre end 2300 børn; heraf boede 360 paa skolen, der dels var kostskole dels vajsenhus for 134 forældreløse børn. Til hjælp ved undervisningen havde Francke foruden lærere og lærerinder flere hundrede studenter, der ogsaa havde deres ophold i de Francke'ske institutioner. Til disse var knyttet trykkeri boghandel apotek og sygehus. Alle disse af Francke skabte samarbejdende virksomheder i Halle udgjorde en stor, driftig bydel for sig.

I Tranquebar som i Halle lagde Franckes lærlinge, de halleske pietister, i deres arbejde for kristendommens udbredelse, overordentlig vægt paa opdragelse og undervisning. Og virksomheden i Tranquebar var en tro kopi af moderinstitutionerne i Halle. De voksne skulle omhyggeligt vejledes i bibelstudium, mens børnene skulle, ikke mindre omhyggeligt, undervises og opdrages.

I glødende tro paa deres sags berettigelse og efter forbillede af deres hjemlige organisation gav de halleske udsendinge sig i kast med opgaven i Tranquebar. Vel forstod disse missionærer ikke meget af de indiske folks kulturelle og historiske forudsætninger, men de kom af interesse for inderne som mennesker; dette var hovedsagen, og deri laa forskellen mellem dem og handelens mænd, der udelukkende interesserede sig for varer og krigspolitik.

Den halleske mission var ikke den første kristendomsforkyndelse, Indien mødte. Allerede i 16. og 17. aarh. havde katolikkerne og de reformerte missioneret i Indien. Disse missioner, der havde lagt vægt paa prædiken og paa primitiv undervisning, havde uden i højere grad at trænge ind i indernes liv og sædvaner skabt et stort antal regeringskristne. De halleske pietister tog fat efter en anderledes grundig metode. Uden ændringer overførte de missionsprincipper fra en tysk universitetsby til en indisk handelsplads. Inderne skulle tvinges til at tro erkende og arbejde som missionærerne selv gjorde det; til gengæld stillede disse hele deres tekniske kunnen og kultur til indernes raadighed. Paa en tid da de europæiske soldater og haandværkere ofte ikke kunne skrive mere end deres forbogstaver eller deres navn, satte de tyske missionærer smaa indiske drenge og piger til at læse og skrive. I et land, hvor forældre solgte deres børn som slaver, og hvor ingen rørte en finger, naar mennesker sank sammen overvældet af sult og sygdom, skaffede missionærer i en lille flække med nogle tusinde indbyggere husly klæder mad og undervisning til over 100 forældreløse børn. I et land, hvor kvinder ikke regnedes for tænkende

væsener, satte man kvinder til at undervise og prædike. Alt dette var udtryk for en agtelse for mennesket uanset farve køn og kaste som pegede langt ud i fremtiden.

Hvad man medbragte til den store opgaves løsning var en ukuelig tro med hertil svarende snæversyn og ensidighed. Betingelsen for, at missionen overhovedet kom i gang var, at der bag missionærerne stod en kreds i Europa, som ved deres eksempel og ved materiel hjælp var i stand til at holde virksomheden oppe; endvidere den ikke uvæsentlige omstændighed, at forholdet mellem pengenes købeevne i Europa og i Indien mangedoblede gavernes værdi.

Til Tranquebar kom i tiden 1732–76 ialt 28 missionærer fra Halle; tre var født i det dansk-norske monarki en i Sverige 24 i Tyskland. Der var i Tranquebar gennemsnitlig 8–10 missionærer ad gangen. De kom ud i en alder af 24–30 aar efter afsluttet teologisk studium i Halle (kun én af de 28 havde studeret andetsteds). De fleste rejste til København for dér at ordineres og afgik saa med første skib. Enkelte af missionærerne begyndte allerede i Halle at studere indiske sprog hos en af de tidligere missionærer, en enkelt var endog i stand til at prædike paa malabarsk straks han kom til Tranquebar. Som regel tog det dog flere aar at tilegne sig sproget; til gengæld blev saa de allerfleste hele livet i den indiske mission. Atten af missionærerne døde i tjenesten i Tranquebar, fem andetsteds i Indien, kun fire forlod tjenesten. Men iøvrigt kan dødeligheden blandt missionærerne ikke siges at have været særlig høj. En enkelt missionær afgik ved døden straks efter ankomsten til Tranquebar; otte var i tjenesten i mindre end 10 aar, seks i 10–20 aar, mens fire holdt ud mellem 20 og 30 aar; fem endelig tjente Tranquebarmissionen i over 30 aar, deraf en enkelt i ikke mindre end 53.

Missionens økonomi sikredes gennem tilskud fra København og fra Halle. Hele perioden igennem modtog man 3000 rd aarlig fra den dansk-norske stat (2000 af generalpostamtet, 1000 fra den norske postkasse). Disse indkomster og øvrige bidrag forvaltedes af det i 1714 oprettede missionskollegium, der deraf dækkede en lang række udgifter, saasom omkostningerne ved de halleske missionærers ophold og ordination i København, anskaffelse til samme af forskellige nødvendighedsartikler, fragtomkostninger for forsendelser fra Halle til Tranquebar og sidst og vigtigst: udsendelse af midler til opretholdelse af missionen. Københavnske vekselerere skaffede mønt, som afgik med kompagniets skibe. Desuden modtog missionen hvert aar kasser med bøger og medikamenter fra Halle. De Francke'ske stiftelser dér trykte i enkelte tilfælde bøger paa indiske sprog, men størstedelen af de udsendte skrifter var beregnet paa missionærerne selv til dygtiggørelse og opbyggelse. Halle havde ret udstrakt medicinfabrikation af urter fra egen apotekerhave, og herfra sendtes aarlig gaver til Tranquebar.

Endelig modtog missionen kontante gaver fra mange sider. Fra Halle skaffedes nu og da større pengetilskud, og fra private baade i Tyskland og Danmark indløb der bidrag til underhold af vajsenhusbørnene. Privatfolk i Europa opfordredes til at tegne „fadderskaber"; for 10 rd kunne et malabarsk barn holdes et aar i skolen med mad, klæder og undervisning; det var ikke ualmindeligt, at giverne tegnede sig for flere (enkelte endog op til 30) malabarske børns underhold. I Danmark ydedes de fleste gaver af adelige, der stod hoffet nær.

Ogsaa fra England modtog missionen hjælp saavel i penge som naturalier. England fik først i slutningen af det 18. aarhundrede sin egen selvstændige mission, men der var herovre omkring aar 1700 stiftet to selskaber, der virkede for missionstanken: „Society for promoting Christian Knowledge" fra 1698, og „Society for the Propagation of the Gospel" fra 1701. Fra dem sendtes penge til Tranquebarmissionen, og sidstnævnte selskab gav trykkeriet papir. Efterhaanden overtog disse engelske societies helt underholdet af missionerne i Madras, Cudalur, Tritzinapoli, Tanjore og paa andre pladser, der kom paa britiske hænder eller blev britisk interessesfære, hvorefter, som naturligt var, forbindelsen mellem disse missioner og Tranquebar slappedes.

At have forbindelse med England betød stor fordel for Tranquebarmissionen. Udeblev det danske kompagniskib et aar, var det meget velkomment at modtage bidrag fra England, hvorfra der hvert aar kom skib; fremdeles fik man kærkommen mulighed for post og nyheder. Missionen blev paa denne maade oftest bedre orienteret end selve raadet, der i tilfælde af skibsforlis kunne være uden nyheder hjemmefra i længere perioder. Derfor blev det efterhaanden regel, at Tranquebarguvernementet sendte og modtog post til og fra direktionen i København gennem missionen med engelsk skibslejlighed. Mens nemlig breve, befordret via det konkurrerende engelske kompagni, blev aabnet og læst, kunne man under missionskollegiets adresse sende breve i kode til direktionen.

Missionens budget kan ikke opgives. Regnskab over bidragene fra England og fra selve Indien er ikke bevaret. Den aarlige understøttelse fra København var foruden de nævnte 3000 rd i mønt forskellige udsendte varer, som papir fra Drewsens strandmølle, sko og tøj til missionærerne m m. Ogsaa fra Halle og England indløb varer til betydelig værdi.

Eftersom missionens opgave først og fremmest var at bringe det kristne evangelium til den danske konges indiske undersaatter, maatte arbejdet i hovedsagen lægges paa Tranquebars grund. Dertil kom, at europæere i missionens første aartier kun efter særlig tilladelse maatte betræde det tanjorske rige; rejsemulighederne var altsaa begrænsede. Det kunne hænde, at en missionær tog ud til en af de andre byer paa Coromandelkysten eller til Ceylon, men som regel kan det siges, at arbejdet i Tranquebar by helt og holdent lagde beslag paa missionærernes arbejdskraft. De indfødte prædikanter maatte da varetage virksomheden i det indre af landet.

Den malabarske bymenighed var missionens største arbejdsfelt. Som nævnt bestod den i 1732 af henved 600 medlemmer, men den voksede jævnt i aarenes løb, saa den i 1776 var mere end dobbelt saa stor. Der prædikedes to gange hver søndag for malabarerne, 7–9 morgen og 4–5 eftermiddag. I den lille Jerusalemskirke samledes mændene i midten, omkring alteret og i den ene af den korsformede bygnings sideskibe. Drengene fra den malabarske skole sad med deres lærere i det andet sideskib, mens kvinderne og skolepigerne samledes i den nederste ende. Oftest prædikede en af missionærerne paa tamilsk, og man sang efter den malabarske sangbog, hvori missionærerne havde samlet de fra tysk oversatte salmer. Efterhaanden blev det mere almindeligt, at ogsaa de indfødte præster prædikede. Hver onsdag holdtes der katekisation i kirken; man lagde megen vægt paa at undervise de indfødte i katekismus.

Der kom stadig nye medlemmer til den malabarske menighed: smaabørn hvis forældre sluttede sig til kirken, hedninger der lod sig døbe, katolikker der gik over til protestantismen. Mens børnene ofte kom til at følge undervisningen i missionens skole, indviedes de voksne i kristendommens grundsætninger af kateketerne og kom til undervisning nogle uger før de blev døbt. Mange af dem kunne ikke læse, og kun ved stadig gentagelse og indøvelse af katekismens læresætninger kunne missionærerne sikre sig, at de nyomvendte dog havde en vis forestilling om, hvad det hele drejede sig om. Mange af de voksne hedninger følte sig tiltrukket af tilbudet om at lære at læse; de gik i gang med stavning og læsning og modtog fra missionen den lille katekismus, „Den lille Kempis", „Brevet til hedningerne" og mange andre opbyggelige smaaskrifter, som de med møje arbejdede sig igennem for glædestraalende at fortælle deres lærere, at de nu kunne læse det – og, kunne læreren tilføje, „ogsaa forstod en del deraf".

De danske familier sendte oftest deres slaver til missionens skole og kirke; dels husede man nødig hedninger under sit tag, dels søgte kompagniet fortrinsvis kristne indfødte til betjente og soldater. Ingen blandt hedningerne krænkedes heller ved, at en slave eller en kasteløs sluttede sig til missionen. Ganske anderledes stillede sagen sig, hvis et medlem af en anset indisk slægt eller en af de højere kaster sluttede sig til den kristne menighed. Skete dette, krænkedes indernes helligste anskuelser, og de kastede sig med lidenskab og religiøs fanatisme over den frafaldne. Personlig forfølgelse af den kristne inder, chikane-

rier over for missionen, opløb og tilløb til optøjer kunne da forefalde, og i saa fald saa raadet koloniens og kompagniets interesse i at desavouere missionen og skaffe inderne deres krav opfyldt. Kompagniet var interesseret i en stor driftig befolkning i Tranquebar, byen maatte ikke faa daarligt ry blandt inderne, man turde ikke lægge sig ud med indflydelsesrige indere, der varetog deres kastes interesser.

Forholdet mellem myndighederne og missionen kunne alene af denne grund ikke blive andet end køligt og vagtsomt. Hovedreglen var, at de to grupper saa saa lidt som muligt til hinanden, en tilstand der fremmedes betydeligt ved, at missionærerne næsten udelukkende var tyskere og altid betjente sig af det tyske sprog, mens betjentene saa godt som alle var danske og dansktalende.

Nært knyttet til det missionerende arbejde var det sociale. De allerfleste af menighedens medlemmer hørte til de daarligst stillede af den indfødte befolkning. Missionen indbød alle og søgte at hjælpe dem der kom, ogsaa økonomisk. De der trængte til praktisk hjælp var mest tilbøjelige til at tage imod indbydelse, og missionærerne havde faktisk et stort forsorgsarbejde at varetage. Der var aar, hvor en fjerdedel af menighedens medlemmer levede paa missionens bekostning. (I 1735 talte den malabarske bymenighed 874 medlemmer; af dem var de 104 skolebørn der levede hos missionærerne, de 123 enker der fik understøttelse; 3 blinde og 13 gamle mænd fik ligeledes hjælp). Missionen havde, i alt fald i visse perioder, en sygeplejerske og en læge, der tilsaa de syge; og de indfødte prædikanter undersøgte hver i sit distrikt hvem der trængte til hjælp.

Baade ved undervisningen til daabsforberedelse, ved tilsyn med menigheden og ved det sociale arbejde anvendte man indfødte hjælpere. I 1733 havde den malabarske menighed tre kateketer og én kvindelig medhjælper, i 1747 fire kateketer, én mandlig og tre kvindelige assistenter, i 1775 ialt 24 kateketer og medhjælpere. 1732 ansatte man første gang en indfødt kvinde i missionens tjeneste; missionærerne betegner hende i deres fælles dagbog som diakonisse efter det oldkirkelige forbillede og meddeler i beretningen til Halle, at man har ansat „en kristelig og bedaget kvinde til at undervise og holde opsyn med de yngre i menigheden, da kateketerne ikke uden anstød kan besøge kvinderne". Francke følte sig foranlediget til at forklare dette bemærkelsesværdige skridt nærmere, inden han sendte beretningen derom ud til missionens venner i Europa. Han bemærker: „det skal være denne kvindes embede at lære de unge kvinder at være dydige, elske deres mænd, elske børn, være sædelige, kyske, huslige og deres mænd underdanige, for at Guds ord ikke skal krænkes – saaledes som det ogsaa i den første menighed var nogle ældre kvinders embede". Iøvrig synes det efterhaanden udvidede antal af kvindelige medhjælpere at vidne om, at forsøget faldt heldigt ud.

Det var et udtrykt ønske fra Halle, og i det hele taget fra Europa, at missionærerne skulle lade indfødte præster virke i saa vid udstrækning som muligt, saa at missionen kunne faa virkelig betydelig udbredelse. Det gik dog kun smaat med at finde folk blandt de indfødte, der kunne paatage sig opgaven, men hele den omhyggelige skoleundervisning maa ses som et forsøg i retning af at udsøge og oplære indfødte lærere. Missionærernes tid blev stadig stærkere beslaglagt med undervisning af baade børn vordende lærere og præster samt med at planlægge arbejdet og vejlede de mange indfødte medhjælpere.

Arbejdet i landdistrikterne blev i 1730erne udført langt mindre systematisk. Indfødte prædikanter rejste rundt i landsbyerne, prædikede og underviste deres landsmænd. Enkelte lod sig døbe og indlemmedes derved i den saakaldte malabarske landmenighed. Kun lejlighedsvis kunne disse kristne faa besøg af en lærer, og da de færreste kunne læse, hjalp missionens skrifter ikke meget. De kristne fik paalæg om saa vidt muligt at komme til Tranquebar til de tre store højtider jul paaske og pinse, og da stævnede store dele af landmenigheden til missionen og dens kirke.

Efterhaanden som man fik uddannet lærere, og efterhaanden som Tranquebars omraade udvidedes, lagdes der større vægt paa missionen inde i landet. I 1733 havde landmenigheden 8 kateketer, der til-

Indiske folketyper. Til højre guvernørens scobdar (forløber). Tegnet i 18. aarh.

lige maatte tage sig af børnenes undervisning; 1744 havde den 2 præster 5 kateketer og 6 medhjælpere, 1775 ikke mindre end 6 bedehuse og 6 skoler med 5 lærere og én lærerinde. Tilvæksten til landmenigheden var stadig stigende til omkring 1750; gennemsnitlig et par hundrede, undertiden over 400, sluttede sig i denne periode hvert aar til menigheden. I 1760erne sank tilgangen til under hundrede aarligt, og de nydøbte var mest smaabørn af døbte forældre. Men i 1770erne steg tilvæksten atter betydeligt; flere hundrede voksne lod sig nu døbe hvert aar.

Missionærerne kom i deres bestræbelser på at missionere i Indien langt uden for kompagniets snævre omraade. Allerede før 1732 var arbejdet i Madras taget op af missionær Schultze, og i 1737 begyndte missionsarbejdet i Cudalur omkring det engelske fort St. David. Paa samme maade optog missionær Schwartz i 1762 arbejdet i Tritzinapoli og senere i Tanjore, hvor han kom til at nyde den indfødte fyrstes særlige gunst til trods for, at fyrsten selv ikke blev kristen. Indernes stadige flytten fra by til by bevirkede, at der mange steder kom smaa grupper af kristne uden tilknytning til præst eller menighed; det blev da almindeligt, at missionærerne eller de indfødte præster og lærere rejste rundt til disse mennesker, prædikede holdt daab og altergang og underviste børnene. Disse arrangementer afløstes efterhaanden af en fast station med kirke eller bedehus skole og socialt arbejde.

Udgifterne til alt dette oversteg langt det beskedne beløb, der ydedes af den danske stat, og missionærerne maatte hertil helt og holdent støtte sig til moderinstitutionen i Halle. Francke og senere Franckes svigersøn gjorde et stort arbejde for at interessere mennesker i Europa for missionen og faa dem til at yde bidrag. Samarbejdet med de engelske missionsselskaber udvidedes, og efterhaanden overtog disse selskaber, særlig „Society for promoting Christian Knowledge" helt underholdet af de missionærer, der virkede paa engelsk grund. Hvorhen pietismen kom i Europa, medfulgte opfordringen til at støtte missionen. I Halle udgaves der digre bind med detaillerede beretninger fra missionen. Missionærerne skrev en fælles rapport hjem til Halle, og denne samt personlige breve til forskellige personer i Europa blev af Francke og senere af hans svigersøn bearbejdet og udgivet under titlen „Berichte aus Ostindien", der aarlig bragte flere hundrede sider om arbejdet. Fra alle kanter af Tyskland modtog Halle bidrag, Francke havde en egen evne til at faa bidragydere til at melde sig.

Missionerne uden for Tranquebars omraade stod efterhaanden paa egne ben. 1768 blev Schwartz's mission i Tritzinapoli regnet for selvstændig. Alene de personlige baand mellem missionærerne holdt nu

sammen paa missionerne; Tranquebar mistede sin særstilling som centrum for virksomheden men antog til gengæld mere og mere karakteren af en officiel kirke med missionærerne som sognepræster og lærere.

Den portugisiske menighed i Tranquebar ansaas for den fornemste omend ikke den mest betydningsfulde gren af missionsarbejdet. Som portugisere ansaas medlemmerne for finere end de indfødte, og sproget gjorde, at de missionærer, der ikke var særlig sprogbegavede eller energiske til at studere de indiske sprog, knyttedes nærmest til denne menighed. I antal laa menigheden paa 2–300 medlemmer; tilgangen (ca 20 personer aarlig) var for størstedelen smaabørn. Alligevel var til denne lille menighed knyttet 2–3 missionærer foruden flere kateketer eller medhjælpere; de beskæftigedes med forskelligt kirkeligt arbejde og med skoleundervisning.

Skolearbejdet var og blev missionens praktiske hovedopgave. Missionærerne kom fra Halles skoler, hvor de næsten alle havde virket som lærere; de ville, og troede at kunne, kristne inderne ved at lære dem katekismus og at læse biblen. Der var menneskemateriale nok til skolerne. Ingen institutioner tog sig af forældreløse børn, og mange forældre saa hellere end gerne deres børn forsørget ved anbringelse i en af missionens skoler. Det var dog ikke alene de fattigste og daarligst stillede indere og portugisere, der satte deres børn i missionens skoler. Mange forældre i Tranquebar indsaa fordelen ved at lade børnene oplære, saa de kunne blive ansat ved kompagniet eller i private forretningsvirksomheder, og europæerne saa gerne, at nogle af deres slaver var i stand til at læse og skrive.

I den portugisiske skole gik der gennemsnitligt 50–70 børn, i den malabarske 150–250 elever. Over halvdelen af børnene var missionens egne; de boede paa skolen og underholdtes helt for missionens regning. Opdragelsen var anlagt helt efter hallesk mønster. Tugten var streng, undervisningen meget krævende, sædvanerne mindede mere om Tyskland end om Indien. Pietisternes pædagogiske krav var i sig selv store, og omplantet til Indiens klima og arbejdstempo virkede de endnu meget strengere.

Kl 6 begyndte dagen for alle skolebørnene. Drenge og piger samledes i skolens sal, hvor en af missionærerne holdt katekisation. Derefter fortsatte undervisningen til kl 12. De flinkeste af de malabarske skolebørn havde først læseøvelser i det nye testamente, saa bibelskriftsteder, saa øvelser i store katekismus og sidst portugisisk stavning. I samme tid havde begynderne først en time i stavning og læsning, saa indøvelse i kortere skriftsteder, øvelser i lille katekismus og sidst en time i strømpestrikning. Fra 12–2 holdt børnene pause. Kl 2–4 havde de store drenge øvelse i at regne og skrive, derefter bibelhistorie i gammel testamente, saa en time hvori „uanstødelige hedenske bøger blev gennemgaaet". Imens havde begynderklassen øvelser i at regne skrive og stave samt en time i den lille katekismus, som skulle læres udenad. Endelig sluttede dagen for begge hold med, at en lærer repeterede morgenens katekisation. Om søndagen var børnene to gange til gudstjeneste i kirken, og om mandagen beskæftigedes de store drenge med at skrive prædikenen eller en bøn.

Pigerne deltog sammen med drengene i katekisationen om morgenen; derefter havde de øvelser i at læse og skrive i sand, lære katekismus bibelsprog og salmer udenad og læse det gamle og nye testamente. Senere tilføjedes paa drengenes skema kirkehistorie og geografi, og de mest opvakte lærte portugisisk og tysk. Hertil kom nogle praktiske fag for baade piger og drenge. En tamilsk kvinde blev ansat til at lære børnene strømpestrikning; det blev en indtægtskilde for skolen at strikke strømper til europæerne. Baade drenge og piger lærte ogsaa at flette maatter. Enkelte drenge kom i lære i bogbinderi og trykkeri, eller oplærtes som katunskilderer. Pigerne lærte at sy, undertiden at spinde; ikke saa sjældent hjalp de to største piger til i køkkenet. En indfødt kvinde forestod indkøbene til skolens husholdning, der beskæftigede op til seks personer.

Omkring 1740 fik missionen bygget et af skolebygninger og tre missionærboliger bestaaende stort skolekompleks, der kunne rumme de mange børn. Drengenes og pigernes rum laa grupperet om to

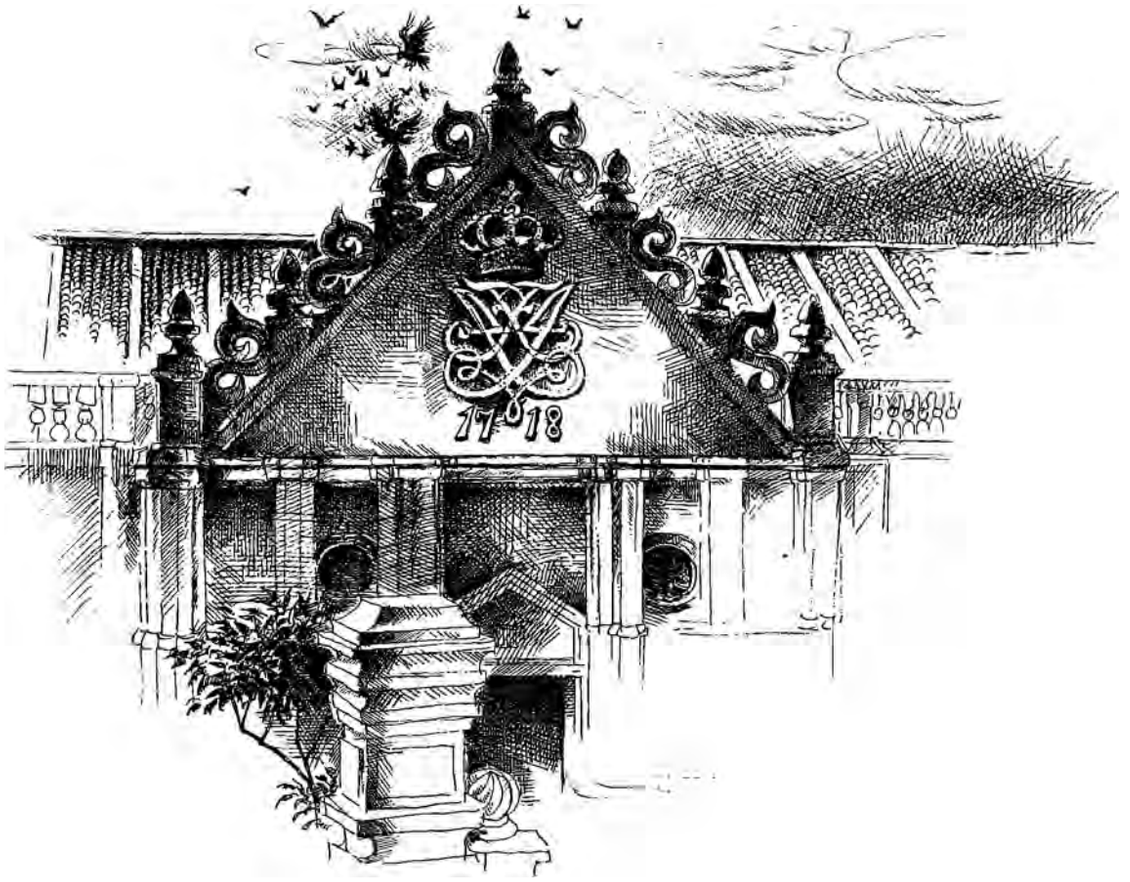

store gaarde, en for hver. Midt i komplekset laa en fælles sal, hvor missionæren hver morgen samlede alle børnene; til den ene side laa 4 rum til drengene, til den anden to rum til pigerne. I begge gaarde var der i hele gaardens længde et halvtag, og herunder foregik, saavidt vejret tillod det, undervisning spisning og haandarbejde. Midt i hver gaard var en brønd og for enden af hver et „abtritt". Lukkede porte førte fra gaardene ud til Tranquebars gader, og de børn der boede paa skolen er vel kun kommet ud om søndagen, naar de under lærernes opsyn vandrede til deres pladser i Jerusalemskirken.

Leg og fritid indgik ikke i skolens program, saa lidt som det jo fandtes paa nogen europæisk skoleplan i begyndelsen af det 18. aarh. Men skolen maa have haft sine store dage ved kirkehøjtiderne, naar missionens huse fyldtes med fremmede folk, og naar skibene kom med pakker, penge og post. Da maa man tro de voksne lærere og lærerinder har haft hænderne fulde, saa børnene har faaet sig en fridag.

Beretningerne til Halle melder mest om de alvorlige hændelser i skolens tilværelse, om dødsfald blandt børnene, om deres tillærte fromme svar paa dødslejet og det indtryk døden gjorde paa kammeraterne. Men naturligvis har lærerne ind imellem kunnet trættes af de mange elever og af varmen, saa forhaabentlig har barnelatteren lydt i de lukkede gaarde og lidt leg og munterhed vel fyldt de smaa mørke hoveder. Pietisterne var strenge lærere, men det hed om den unge missionær Schwartz, der i 10 aar virkede som lærer i Tranquebar, at han var afholdt af alle for sin munterhed og sit gode humør.

Formaalet med skolevirksomheden var at opdrage de unge indere til at kunne læse bibelen. Drengene undervistes maalbevidst, for at missionærerne af dem kunne udpege lærere og præster, – ligesom jo Francke i Halle planlagde sine elevers liv og udvalgte folk blandt sine lærere til at rejse til Indien. Elevmaterialet sorteredes efterhaanden: nogle drenge dimitteredes med det vidnesbyrd, at de i nogen grad kunne læse og skrive og havde lært lidt regning. Andre undervistes videre af missionærerne personligt med lærergerning eller præsteembede for øje. Alt eftersom der kom flere indfødte lærere, blev missionærerne stadig mere seminarielærere. Ogsaa blandt pigerne søgte man brugelige arbejdere; man troede at kunne opdrage inderne til at blive læsende.

Katolikkernes arbejdsmetode var langt simplere. De benyttede billeder og fortælling i undervisningen; deres missionsvirksomhed var i langt højere grad lagt an paa at tage inderne som de var, mens jo

pietisterne ville lave ikke alene indernes religion men ogsaa deres kultur om. Der bestod et stadigt konkurrencemoment mellem de to trosbekendelser. Katolikkerne var raskere til at døbe indfødte og naaede saaledes større resultater. Men mange indere droges til den lutherske mission i kraft af de kulturelle goder, den bød, og der var stadig katolikker, der gik over til den protestantiske kirke. Iøvrigt var samarbejdet mellem de kristne kirker og menigheder kun ringe, ofte var der nid istedet.

Selve missionens folk holdt kun middelmaadigt sammen. Da Schultze havde forladt Tranquebar for at drive mission i Madras og Cudalur, blev missionærerne Walther og Pressier, der begge kom ud 1725, de ledende. Den portugisiske menighed betjentes af den danskfødte missionær Dal, der var tysk uddannet og havde været i Halle, men som dog skrev dansk fejlfrit og som havde forbindelse med sin familie i omegnen af Haderslev. Dal var lidt af en særling; han blev aldrig videre dygtig til tamilsk, til gengæld var han meget kyndig i portugisisk og syslede til sin død i 1747 mest med at revidere den portugisiske bibeloversættelse og salmebog. Som kollega i den portugisiske menighed fik han Martin Bosse, der kom ud i 1724 men snart forfaldt til drik og blev en sand plage for sine kolleger. Han var til forargelse for baade hedninger og kristne; sjældent var han ædru, paastod kollegerne. Han blev grebet i betydelig kassemangel, som han dog hævdede maatte skyldes hans daarlige regnekundskaber. Missionærerne ønskede Bosse hjemkaldt, men da han forsvarede sig ganske godt, lovede bod og bedring og iøvrigt meget nødig ville hjem, fandt man sig i Halle ikke berettiget til at hjemkalde ham. Hans forhold bedredes imidlertid ikke, og i 1749 indvilgede missionskollegiet i at lade ham kalde hjem. Han tilbragte to aar i København, før han døde som et vrag.

Til uheld for missionen døde Pressier allerede 1738 kun 41 aar gammel, og Walther rejste hjem omtrent samtidig. Imidlertid var der jævnlig kommet nye missionærer ud, og selv om flere forlod Tranquebar og gik i den engelske missions tjeneste i Madras, Cudalur og i Bengalen, var der stadig 6–10 europæiske missionærer, dels ny tilkomne der undervistes af de ældre i sprog, dels gamle prøvede folk, der i aarevis stilfærdigt passede menigheden paa et af de to sprog, underviste i skolen, uddannede lærere og prædikanter eller beskæftigede sig med litterære arbejder.

Missionærerne blev hovedsagelig udvalgt af ledelsen i Halle. Enkelte, heriblandt Bosse, meldte sig selv, men ellers foretrak Francke personlig at udtage missionærerne af sine unge studerende og lærere. Der herskede nogen utilfredshed i Danmark med, at der ikke udsendtes danske missionærer til Tranquebar, og i 1741 ordinerede og afsendte missionskollegiet da en ung teolog fra Fyen, Ole Maderup, til missionen. Francke tog kollegiet dette skridt højst unaadigt op, og selv fra Tranquebar advarede Dal, paa det tidspunkt den eneste danskfødte missionær, kollegiet mod denne nye praksis. „Missionærerne i Tranquebar har fra begyndelsen af været tyske, og at dette har bidraget til at skaffe værket understøttelse fra hele Tyskland og middelbart England, kan ingen nægte. Alt afhandles i missionen paa tysk; man taler dette sprog ved conferentzer, collegia biblica og bedetimer, man læser tyske bøger, skriver tysk til de andre missionærer, til England, Danmark, endog til sine foresatte, og faar tyske breve fra dem igen. Er missionæren en indfødt dansk, kan han let forledes til verdsligt selskab". Missionær Maderup gjorde forøvrigt, maa det siges, al mistro til skamme ved at leve i bedste forstaaelse med sine kolleger i Tranquebar helt til sin død i 1776; men eksperimentet blev dog ikke gentaget, alle de efterfølgende missionærer hentedes fra Halle.

Af missionærerne fik Christian Friedrich Schwartz den mest bemærkelsesværdige skæbne. Som 23-aarig kom han til Tranquebar og virkede i 12 aar stilfærdigt i skole og kirke, afholdt for munterhed dygtighed og fredeligt væsen. I 1762 udvalgtes han til sammen med en kollega at rejse til Tanjore. Trods forbudet mod rejser i landets indre havde missionær Walther i 1728 været her; efter ham missionær Wiedebrock i 1753, som tolk i kaptajn Sivers' ekspedition. Indfødte prædikanter havde prædiket

i landets indre, og flere steder, bl.a. i Tanjore, fandtes smaa menigheder, der aldrig saa en præst. Til glæde for dem havde en tyskfødt kaptajn Berg, der stod i tjeneste hos fyrsten af Tanjore, i 1755 udvirket, at missionærerne fik tilladelse til at rejse paa besøg hos de kristne, og paa en saadan rejse kom Schwartz i 1762 saa langt ind i landet som til Tritzinapoli, hvor der hos den indfødte muhammedanske fyrste fandtes en engelsk garnison. Schwartz prædikede for den lille tamilske og portugisiske menighed paa stedet, og inden længe anmodede englænderne ham om ogsaa at virke som præst for dem. Schwartz bestemte sig da for at blive paa stedet, og ved hjælp af flere indfødte lærere opretholdt han kirke og skole paa tre sprog. Tritzinapoli blev centret for en ny mission, hvortil englænderne samt lejlighedsvis de indfødte fyrster skænkede det økonomiske grundlag. Senere kom Schwartz flere gange til Tanjore, hvor fyrsten viste megen interesse og efter flere samtaler blev saa betaget, at han i 1778 kaldte ham til sig i Tanjore, hvor han kom til at indtage en ejendommelig, indflydelsesrig stilling.

Fra Tranquebar udgik ogsaa missionærer til Madras og Cudalur. Men mens alle de yngre missionsfelter kunne melde om nye tilhængere og fremgang i arbejdet, førte Tranquebarmissionen selv en mere stilfærdig tilværelse. Paa et enkelt omraade kom den dog til at virke aktivt uden for sine grænser, idet nemlig ideen til kolonisation af Nicobarerne oprindelig stammer herfra. Ved det første kolonisationsforsøg paa denne øgruppe medvirkede en af Tranquebars missionærer.

KINAHANDELEN

Te var i det 18. aarhundrede den bedste asiatiske vare paa det europæiske marked. Aar efter aar ankrede en stigende strøm af europæiske skibe op paa Cantons red og sejlede hjem hovedsagelig lastet med te – men behovet for te voksede hurtigere end evnen til at bygge og udruste Kinafarerne, den tids største og mest sejldygtige skibe. Silke porcelæn perlemor og laksager blev det 18. aarhundredes foretrukne modeobjekter, i den grad beundret og anvendt, at de i kunstindustriens historie for perioden har afsat betegnelsen „kineseriets tid". Disse luksusvarer betaltes med saa høje priser, at Kinahandelen blev aarhundredets mest indbringende forretning.

I Kina som overalt var portugiserne de første. De knyttede handelsforbindelsen med Europa allerede i begyndelsen af det 16. aarhundrede. Fra første trediedel af 17. aarhundrede kom engelske skibe og hollandske med. Kineserne drev selv udenrigshandel paa de ostindiske øer og paa Indien, hvor kinesiske købmænd lejlighedsvis handlede med europæiske. Da saa europæerne sejlede direkte til Kina, opstod en betydelig handel omkring Canton, uden at de fremmede mødte nogen fjendtlighed fra kineserne side. Kristne missionærer, navnlig jesuiter, kom til Kina, oprettede klostre og arbejdede i videnskabens tjeneste i tilknytning til kejserhoffet, hvor de lagde sig efter astronomi og matematik. Ved 18. aarhundredes begyndelse handlede portugisere hollændere englændere og franskmænd paa Kinas havne og fra Asiens indland kom russiske handelskaravaner til Peking. Portugiserne besad halvøen Macao ud for Canton, ellers havde ingen europæiske nationer søgt at skaffe sig kinesiske kolonier. Kineserne falbød deres varer i Canton, og kun sjældent var der vanskeligheder med at skaffe tilstrækkelig varemængde. Skibene kunne komme købe og sejle igen som mellem de europæiske nationer indbyrdes. Uden militærbeskyttelse og uden vold kunne europæerne handle og missionere i Kina.

Da Danmark i slutningen af 1720erne gjorde alvor af sine planer om ogsaa at handle paa Kina, var kineserne ved at ændre indstilling. I begyndelsen af det 18. aarhundrede blev Kinas indland lukket for fremmede; handelsmænd og missionærer fik ikke mere adgang til at rejse ind i landet, selv officielle udsendinge fra fremmede regeringer blev afvist uden for Peking. Aarsagen til denne nye politik over for fremmede var rimeligvis, at mandarinerne og kejseren følte det kinesiske rige truet af de kristne missionærers virksomhed.

De katolske missionærer, som havde virket over det meste af riget, havde i vid udstrækning indstillet sig paa den kinesiske tankegang, anerkendt forfædredyrkelsen og ikke stødt an mod Kinas nationale kultur og politik; men omkring 1700 brød en strid ud imellem jesuiterne og franciscanerne, der begge arbejdede i Kina, om det rette kinesiske udtryk for Gud og om de kristnes deltagelse i forfædredyrkelsen. Jesuiterne appellerede til kejseren, franciscanerne til paven, og med eet slag var spørgsmaalet fra at være et sprogligt eller religiøst problem blevet et politisk spørgsmaal af største vigtighed for Kina. Paven opfordrede de kristne kinesere, hvis antal vel var et par hundrede tusind, til at holde fast ved den tolkning, han havde anerkendt, og sendte en legat til Kina, mens kejseren og hele Kinas mandarinstand, der repræsenterede den nationale religion og kultur, vendte sig imod de formastelige undersaatter, der anerkendte en myndighed uden for Kina som højere end Kinas egen kejser, himlens søn. Kejser Yung Cheng udtrykte kejsermagtens og mandarinernes opfattelse i følgende erklæring til missionæ-

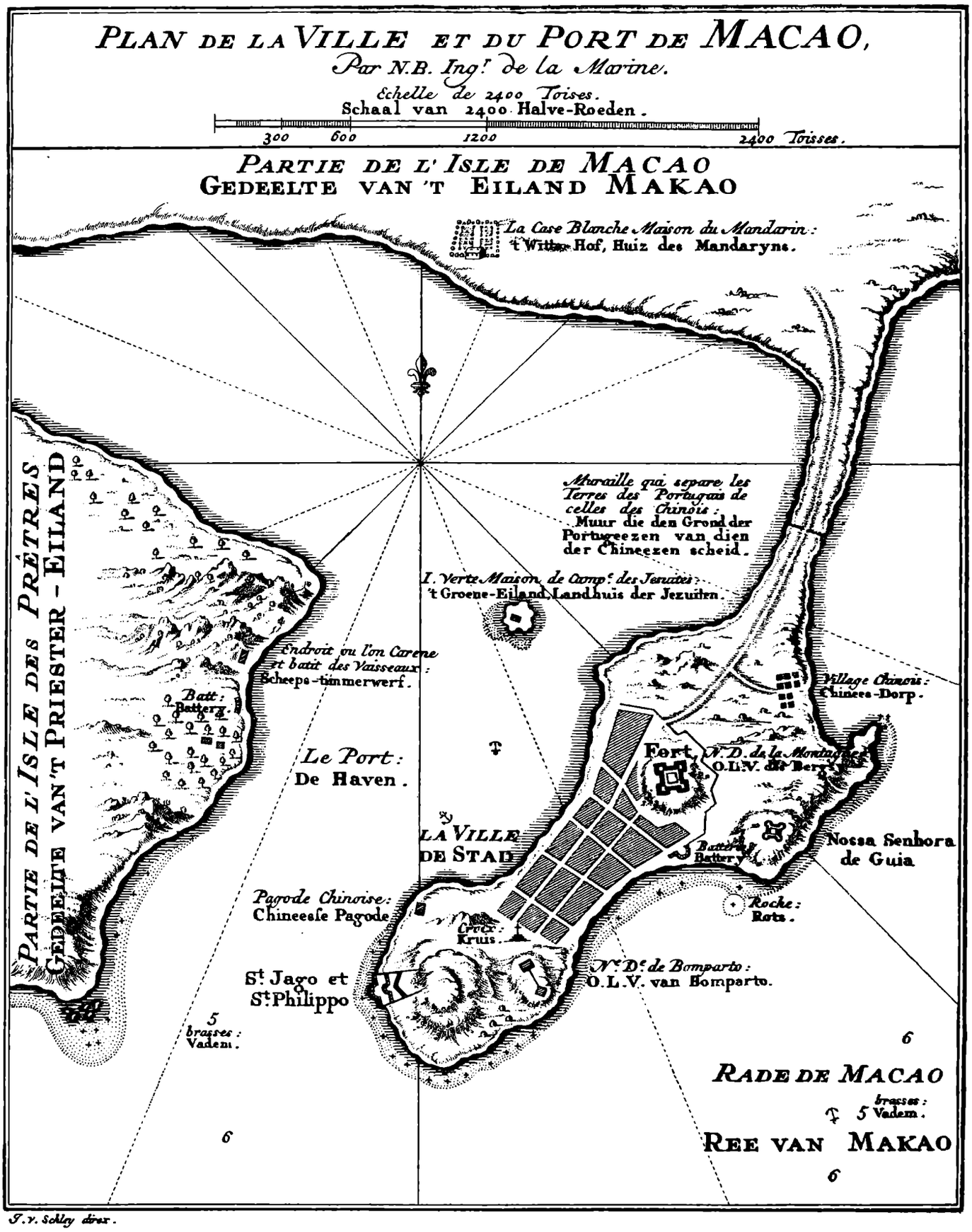

Halvøen Macao syd for Canton var kinafarernes første anløbssted i Østasien. Macao by og fort ejedes af portugiserne, og en mur tværs over landtangens smalleste sted skilte deres territorium fra det himmelske rige. Kort fra det 18. aarh.

rerne: I ønsker, at alle kinesere skal blive kristne, og det befaler jeres tro jer. Jeg ved det, men hvad skulle der i saa fald blive af os? Ville vi ikke snart blive blot undersaatter under jeres konger?

Under Yung Chengs regering (1723–1736) begyndte forfølgelsen af missionærer og kristne, og hadet vendte sig snart ikke alene mod missionærerne men mod alle fremmede. Missionærerne blev drevet ud,

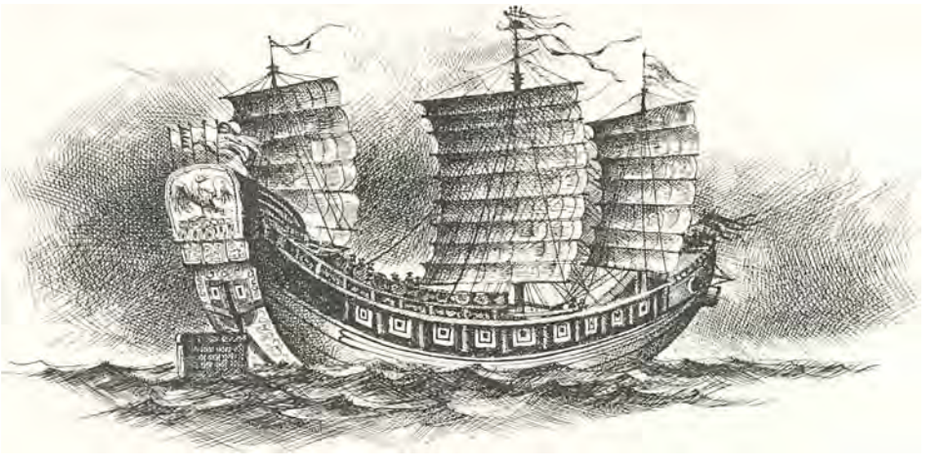

kirkerne ødelagt; 1724 blev kristendommen forbudt og missionærerne henvist til kun at opholde sig paa Macao. Bestemmelsen blev sat igennem med magt, men som det synes uden blodsudgydelse.

Kinas nationale stand af lærde satte nu hele deres myndighed ind paa at rense Kina for fremmede; de fik det brede folk til at vende sig mod enhver europæer. Embedsmændene indskrænkede de fremmede købmænds rettigheder og lagde flere restriktioner og afgifter paa handelen; befolkningen vænnede sig til at se med mistro og had paa enhver fremmed. Handelen i Canton blev bundet ved restriktioner og forbud, russernes handelskaravaner maatte indstilles, og den russiske repræsentation i Peking blev opløst, portugisiske ambassader til Peking i 1727 og 1753 blev afvist. Kulturelt og diplomatisk barrikaderede kineserne sig bag en uoverstigelig mur.

Handelen med de fremmede skibe holdt imidlertid ikke op. Kinesiske købmænd saa stadig deres fordel i at handle med de fremmede og arbejdede i mange tilfælde loyalt paa at skabe fair play, og myndighederne, saavel kejseren som de mange embedsmænd, var særdeles interesseret i at opretholde handelen i betragtning af de mange toldafgifter og personlige indtægter den affødte. For europæerne betød den ændrede politik flere afgifter, færre personlige rettigheder og daarligere forhandlingsvilkaar; men selve handelen var baade kinesere og europæere indstillet paa at fortsætte. Paa trods af konjunktursvingninger i Europa fortsatte Kinahandelen da ogsaa, efter en kortere nedgang i 1730erne og 1740erne, i stadig voksende omfang aarhundredet igennem.

Alle de danske, der aar efter aar gjorde turen til Kina med kompagniets skibe, mødte Kina som det lukkede land og fik kun det allerflygtigste indtryk af det vældige kulturrige. Efter 6–9 maaneders sejlads naaede sejlskibet Cantonfloden og ankrede op ved den portugisiske besiddelse paa halvøen Macao. Her gik supercargoen i land for at hilse paa den portugisiske guvernør. Formaalet med denne visit var at forhøre om forholdene i Canton, om der var fred i landet, om der var sket ændringer i de tidligere betingelser for handelen; uden at sige for meget skulle supercargoen forhøre sig om, hvilken købmand man bedst kunne henvende sig til i Canton, samt antyde, at man ville søge andre steder hen, om man mødte for store vanskeligheder. Man vidste, at Cantons førende købmænd havde deres spioner paa Macao; den formelle visit var saaledes en første uofficiel kontakt med de kinesiske købmænd.

Supercargoens næste opgave var at skaffe tilladelse til at handle og faa forpligtelser og rettigheder fastsat, og her mødte handelsfolkene stadig skiftende betingelser hos de kinesiske myndigheder. Danskerne havde ikke stort andet at gøre end at slaa til. Truslen om at søge andetsteds hen for at handle kan umulig have gjort noget større indtryk. Teoretisk kunne vel handelsskibene handle i andre havne, og et par gange søgte engelske skibe virkelig, som protest mod Cantonhandelens stadig stigende omkostninger og forbud, til Amoi (1744) og Ningpo (1755–57) for at handle, men fandt ikke her bedre betingelser, derimod dyrere og færre varer, saa man kan næppe undre sig over, at de danske supercargoer var tilfredse, naar betingelserne ikke var ringere end de andre nationers. I Kinahandelens første aar kom

intet dansk skib op ad Cantonfloden, før handelsoverenskomsten var i orden; senere kunne skibene straks faa kinesisk lods ombord, passere det maleriske og farlige farvand ved Bocca Tigris og ankre op ved Whampoa uden for Canton. En chalup bragte supercargoen til Canton, hvor han straks henvendte sig til en af de større kinesiske købmænd.

Det var en ret snæver kreds i Canton, der beherskede handelen med udlandet, og disse hong-købmænd, der nærmest kan betegnes som grosserere, dannede i 1721 en co-hong, et købmandsgilde eller grosserersocietet, der i fællesskab afgjorde betingelserne for handelen mellem kinesere og fremmede. De engelske supercargoer, der paa det tidspunkt kom i stort antal hvert aar, protesterede energisk imod denne sammenslutning, der saaledes tiltog sig monopol over handelen, og nægtede at lade deres skibe maale, før sammenslutningen var opløst. I 1730, da Danmark begyndte sin handel, kunne man henvende sig til hvem man ville af Cantons købmænd, men i realiteten kunne en nation kun handle med en hong-købmand; han blev mellemmand mellem skibets handelsfolk og myndighederne og var over for disse ansvarlige for skibets afgifter i told og havnepenge; endvidere for de fremmedes færden og opførsel. Ved siden af var der mulighed for at købe mindre varepartier hos hvem man ville, og ved saadanne køb blev officerer og mandskab ikke sjældent sat i stand til at skaffe sig saadanne varer til føring, som kompagniet faktisk ikke var i stand til at erhverve.

Paa Whampoa eller andetsteds ved Cantonfloden fik det danske skib plads for nogle maaneder; der byggedes et dansk pakhus og her maatte søfolkene holde til, mens de eftersaa og reparerede skibet samt besørgede losning og ladning. Der maatte holdes skrap justits for at begrænse klammerierne mellem de mange nationers søfolk, der holdt til paa kysten. I første halvdel af aarhundredet drejede det sig om henved en halv snes skibe og mindst tusind mand, senere samledes over dobbelt saa mange europæere i Canton og nærmeste omegn. Handelsnationerne fik ret til at sejle paa floden og bringe

Ved indsejlingen til Canton passeredes det markante forbjerg Bocca Tigris, der gav Kinafarerens mandskab et af de faa indtryk, det var muligt at faa af det store lands natur. Maleri af ukendt kunstner

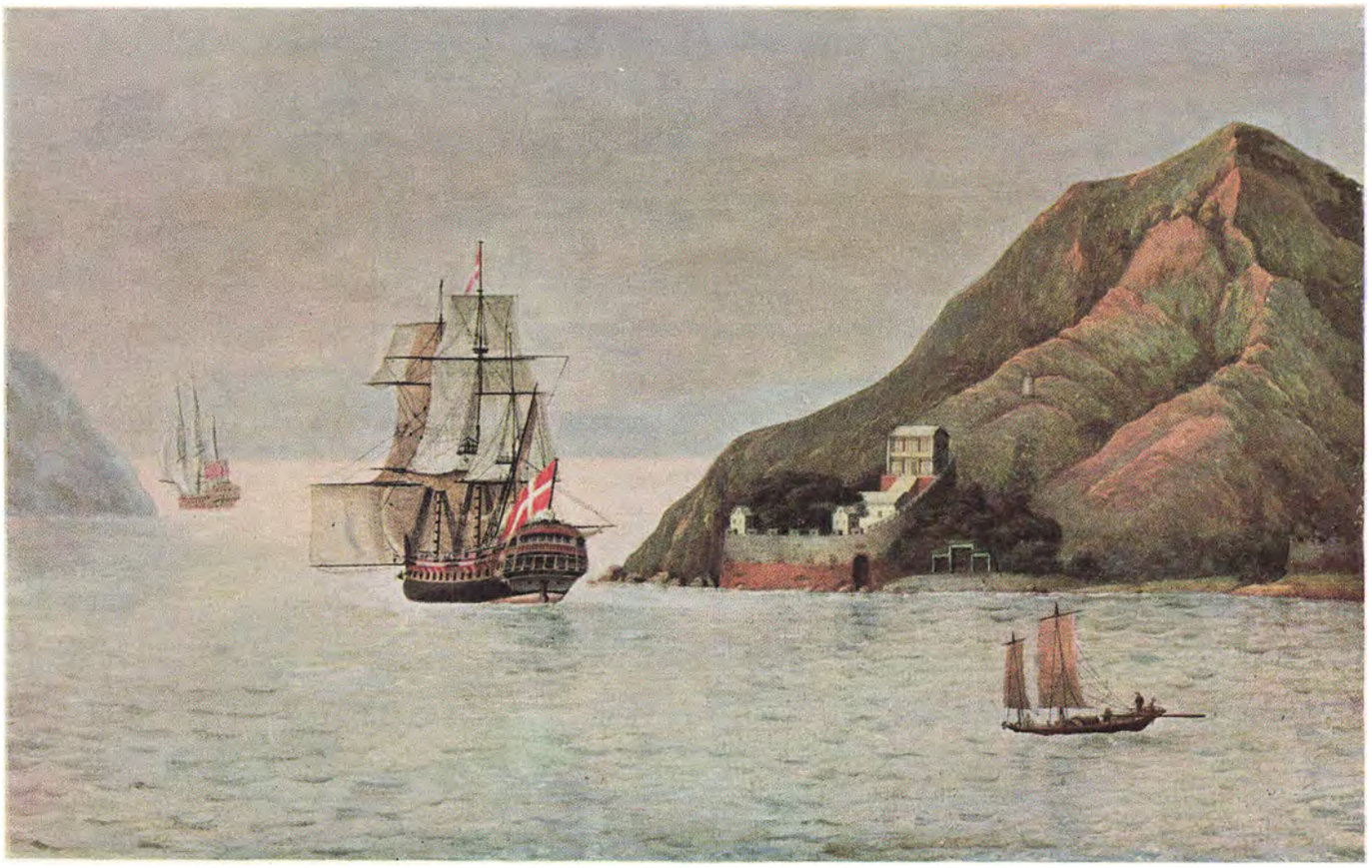

varer og proviant frem og tilbage mellem Canton og skibets pakhus. Dette handels- og folkeliv, der udfoldede sig paa floden, har været det hovedindtryk af Kina, en europæer bragte med sig tilbage.

Før handelen kunne begynde, blev skibet maalt og sat i klasse efter sin størrelse. Told og afgifter varierede efter størrelsen, og maalingen var derfor en saare vigtig ting. Der kom kinesere ombord, og efter udveksling af de nødvendige høflighedsbeviser blev skibene maalt og aftale truffet med købmanden om, hvilke afgifter skibet skulle betale. Forhandlingerne foregik paa portugisisk, hong-købmanden skaffede tolk tilveje. Ingen af de danske købmænd lærte nogensinde kinesisk; det var forbudt at undervise fremmede i landets sprog. Dette forbud, som var et led i den kinesiske isolationsmur, skaffede europæerne mange vanskeligheder. Vigtige overenskomster maatte saaledes danskerne, for at sikre sig imod underfundigheder mellem den kinesiske part og den officielle tolk, skaffe sig oversat underhaanden af en anden tolk, inden de underskrev.

Naar omsider alle formaliteter var i orden, skaffede den kinesiske købmand sin kunde et faktori, dvs et hus, hvor varerne kunne modtages efterses og eftervejes før de transporteredes til pakhus eller skib, og hvor skibets handelsfolk samt enkelte skibsofficerer kunne logere. Hvert faktori fik tildelt en compradore, en kinesisk intendant, der skulle købe proviant til skibet. Tolk og compradore lønnedes med visse procenter, og betingelserne for deres ansættelse samt retten til at afsætte dem, hvis de var uduelige, var fastsat i handelsoverenskomsten.

I faktoriet var supercargoen chef, som kaptajnen var det ombord paa skibet. Handelsekspeditionens forløb beroede i høj grad paa hans paapasselighed over for kineserne, hans forhandlingsdygtighed og ærlighed over for kompagniet. Handelsmulighederne afhang af, paa hvilket tidspunkt i forhold til høsten skibet ankom, paa antallet af fremmede skibe paa reden og paa hvilke købmænd man kunne handle med. Den kinesiske købmand, der havde truffet alle aftaler for skibet, handlede man normalt med, hvis han ikke var væsentlig dyrere end andre; stort set var supercargoernes eneste mulighed for at bringe priserne ned antydninger om, at man hellere tænkte sig at overvintre end at betale de forlangte priser. Men disse trusler, som igennem alle instrukser lægges supercargoerne paa sinde, blev sjældent til virkelighed, tværtimod gjaldt det om hurtigst muligt at komme afsted. Hong-købmændene har næppe heller følt sig foranlediget til at ændre deres tilbud væsentligt. Canton havde 12–16 hong-købmænd, og selv efter ophævelsen af deres co-hong havde de reelt et monopol over Kinas eksportvarer til Europa, som de fremmede supercargoer ikke kunne bryde, saa længe Kinas mægtige kejser havde isoleret sit rige.

I Indien solgte fyrsterne jord privilegier og jurisdiktionsret til europæerne; landet laa aabent for de fremmedes kulturelle paavirkning, for økonomisk udbytning, for politisk og militær erobring. I Kina listede skibene op ad Cantonfloden med tavse kanoner (der ikke maatte salutere), ingen fremmed slap uden for den snævre, ham tilmaalte plads, og forcerede han spærringen, mødte han befolkningens uvilje og frygt, hilstes med stirren og kasten med sten og snavs; forbrød en europæer sig mod kinesisk lov, maatte han underkaste sig kinesisk domstol. Selv med sølv som lokkemiddel naaede en dristig handelsmand ikke langt uden kendskab til det kinesiske sprog. Kontrollen var skarp, dog lidt kunne der svindles og blev der svindlet; de utallige kinesiske embedsmænd var ikke utilbøjelige til at modtage „dusør". Trods alle hindringer rejste de europæiske handelsmænd gladelig den lange vej for at handle ved Kinas port, lod sig blokke af utallige kinesiske instanser og ydmyge af selvbevidste kinesiske embedsmænd, der ikke regnede nogen anden nation for ligeberettiget. Varerne kunne nemlig bære alle omkostninger.

Kinas vigtigste varer var te og silke, og de danske skibe var navnlig ude efter teen. Selve produktionen kendte danskerne meget lidt til, men de forskellige varearter var vel kendt fra Vesteuropas kompagniauktioner. Direktionen i København bestemte, hvilke varearter der skulle købes, og hvor meget af hver sort. De to hovedarter af tebuske gav henholdsvis grønne og brune sorter. Fra hver art tebusk

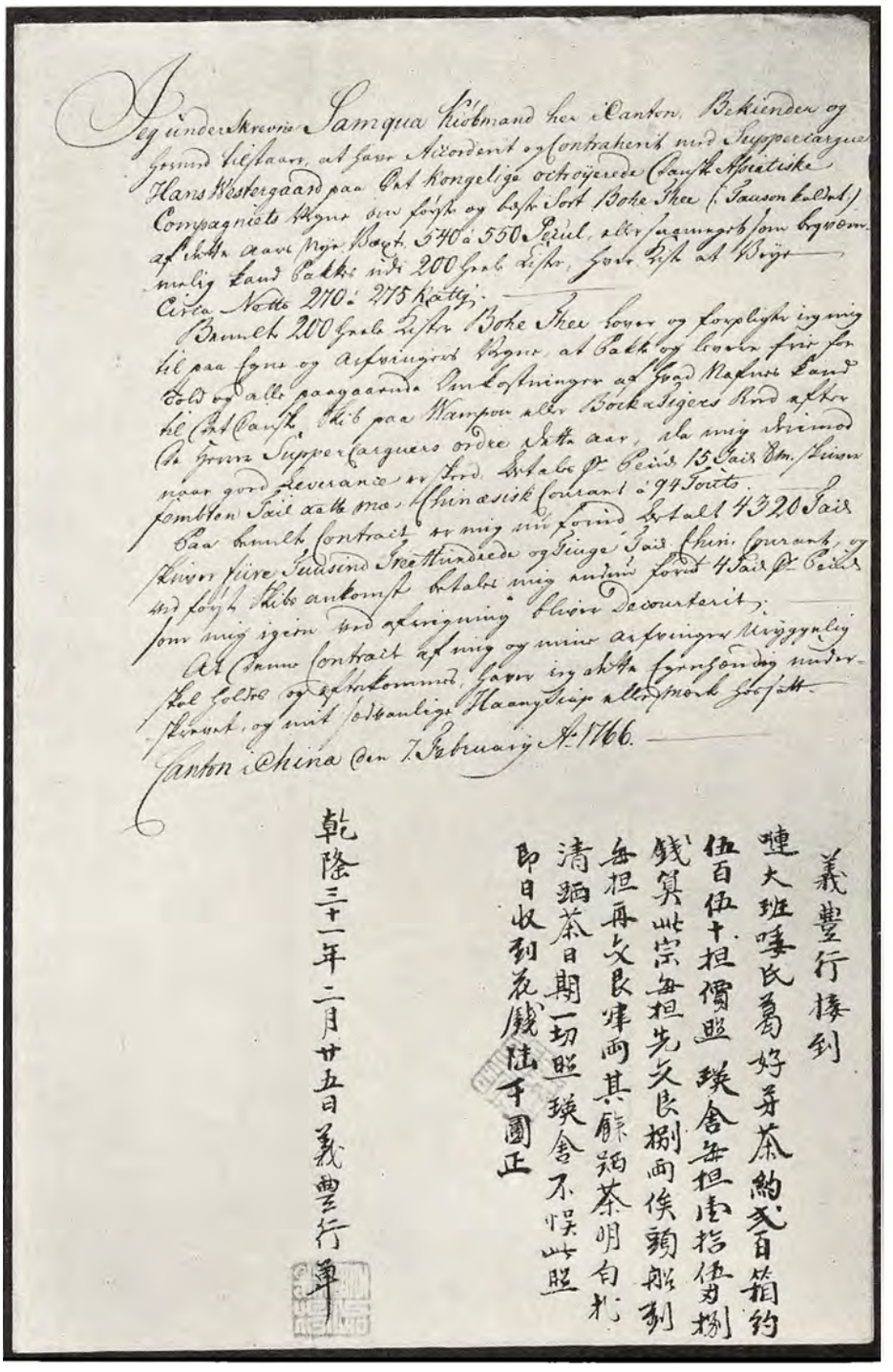

Kontrakt af 7. februar 1766 mellem Samqua, „købmand her i Canton", og supercargo Hans Westergaard paa Dansk Asiatisk Kompagnis vegne om levering af te

produceredes mange slags te; finest var de første blade, som plukkedes af toppen, siden blev bladene gradvis ringere. Naar bladene var afplukket i tiden fra maj til september, tørredes de i solen, indpakkedes og skulle da staa en tid, til de „ligesom var slagne af fugtighed". Derefter tørredes de paa store jernplader over sagte ild og indpakkedes saa haardere i smaa firkantede kasser. Disse sendtes til købmændene, af hvem danskerne købte dem for atter at pakke efter deres egen maade.

Den fineste grønne tesort var young heysan (unge foraarsblade), men meget kunne ikke hjemføres heraf; eksempelvis i en ladning: 1280 kg af denne sort, 3600 kg af peko-teen (den fineste af de brune tesorter, kun bestaaende af bladknopper og lige udfoldede blade), noget mere af de lidt grovere sorter som heysan og souchong. Men tilsammen udgjorde disse ekstra fine og fine tesorter knap 13% af teladningen. Resten bestod af bohé te, en blanding af affaldet fra grøn, sort og gul te, grove sammenkrympede (ikke rullede) blade og stilke. Bohé te købtes i Canton for 12–17 rd pr piccul, mens de fineste tesorter var omtrent dobbelt saa dyre.

Fra slutningen af 1730erne begyndte man ogsaa at hjemføre silkestoffer til kompagniet. Mandskabet havde med gode resultater anbragt hovedparten af deres føring i silke, og kompagniet gik derefter over til at bruge ca 7 % af sin kapital til indkøb af silkestoffer. Senere steg importen af silke. Et maksimum naaedes i aaret 1757, da „Kongen af Danmark" anbragte ikke mindre end 30 % af sin handelskapital i silkestoffer; efter den tid ophørte silkeimporten, som højlig havde generet den indenlandske silkeindustri, – i al fald blev de hjemførte varer nu smuggods.

Silkestoffer og nanking (et kraftigt bomuldsstof) bestiltes straks efter ankomsten, og i 1750erne var der tale om ret betydelig import. De stærke nankings-bomuldsvarer leveredes i mange forskellige farver, silke og fløjl i mange kvaliteter, mønstre og farver. Møbeldamask indtog en vigtig plads blandt silkestofferne. Fløjl leveredes blomstret eller ensfarvet; i silkevarerne afspejledes den muntre, lidt sødladne rokokosmag. I 1754 f. eks. bestilte direktionen: „150 stk lampas à 36 alen med smukke ranker, løse blomster, somom de var strøet derpaa og buketter, nyeste desseins, nemlig 40 med hvid bund, 20 stk rosa osv, 150 stk brogede illystring à 26½ alen med smukkeste løbende blomværk og bouketter, nemlig 10 stk carmoisin, 30 stk gul bund". . . . det mærkes, hvor vel direktørerne føler sig hjemme i rokokoens sirlige paafund; det er tiden, da en herre af selskabet pryder sin person med kjole af fløjl og silke i lyse pastelfarver over broderet vest.

Skibets officerer og besætning havde ret til at hjemføre enkelte stykker af disse fine varer, som uden at fylde meget gav en god pris. Kaptajn og supercargo maatte hjemføre 150 pund silkestof, deres næstkommanderende det halve og saaledes nedefter til de menige medlemmer af besætningen, der hver maatte hjemføre ét stykke silke.

Foruden hovedvarerne var Kina leverandør af porcelæn sago puddersukker ingefær tin lakeret gods perlemor spanskrør og en række droger som borax rabarberrod radix china og stjerneanis.

Porcelænskasserne brugtes regelmæssig som underlast i skibet. Der anvendtes anselige pengesummer – mindst 3000 rd, undertiden op til 10.000 – paa indkøb.

Saa snart handelsfolkene var indlogeret i deres faktori, traf de aftale med de kinesiske købmænd om køb af porcelæn. Det bestiltes i store mængder, samlede spisestel kaffe- og testel samt enkelte tallerkener; i noget mindre omfang fade kander kaffekander og chokoladekopper. Farver og mønstre vekslede med moden i Europa. Alt porcelæn leveredes omgaaende til faktoriet; her blev det synet og ompakket. De enkelte dele indpakkedes i straa eller blev lagt ned i kasserne i sago; hver kasse rummede 500 eller 1000 par kopper, alle af een slags, saa de kunne sælges uaabnet i København. Saa snart varerne under ledelse af skibsassistenter og kinesiske medhjælpere var pakket, sendtes de med baad til skibet, hvis ladning straks var blevet losset og anbragt i pakhus, saa at returladningen kunne bringes ombord. Naar denne porcelænsunderladning var bragt paa plads, kunne kaptajnen gøre overslag over, hvor mange kasser te der kunne tages ombord. Sølv var toldfrit i Kina, og sølvkasserne blev, efterhaanden som de skulle bruges, bragt fra skibet med baad til faktoriet under udfoldelse af mange forsigtighedsregler, og skønt alt blev sat ind paa at bringe transporten sikkert frem, hændte det, at en baad angives tabt.

Al te blev eftervejet og en del kasser som stikprøve styrtet ud og kontrolleret inden ompakningen. Teen hjemsendtes i trækasser, indvendig dækket med fint tørt papir, udvendig sikret med blyrande. Baade te og emballage maatte nøje kontrolleres, for at teen ikke skulle mugne undervejs eller fordærves af saltvand, hvis emballagen beskadigedes. I 1732 – inden man endnu var blevet erfaren i disse praktiske færdigheder – maatte Dansk Asiatisk Kompagni afbryde sin teauktion „formedelst det hviskende som skete om bedærvede canastere". Senere kunne auktionen genoptages, da alle kasser var gennemgaaet og 88 taget fra, fordi de var lidt „ankomne" i et eller flere hjørner, saaledes at nogle pund ville gaa i løbet, naar de udpakkedes.

Varerne betaltes hovedsagelig med sølv og engelsk klumpebly, som var den eneste vare man altid kunne afsætte i Kina. En kort overgang søgte man som englænderne at sælge klæde til kineserne, men forsøget maatte opgives, da nemlig Danmark paa det tidspunkt ikke som i Indien havde fast lagerplads, og da ikke-efterspurgte varer, naar de maatte sælges billigt eller tages med tilbage, gav altfor store tab og formindskede mulighederne for returladningen.

Ladningens værdi svingede, alt efter skibets størrelse og kravet til returladningen, mellem 100.000 og 450.000 rd. I 1730erne var ladningerne paa omkring 150.000 rd, i 1740erne paa 220.000, i 1760erne paa 260.000 og i 1770erne paa over 300.000 rd. Ialt udsendtes der i perioden 1732–1771 ladninger til Kina til en værdi af næsten 20 millioner rd; returladningerne solgtes for godt 38 millioner. Forholdet mellem varernes indkøbspris og salgspris var nogenlunde som for de indiske ekspeditioners vedkommende. Alligevel var Kinahandelen langt mere indbringende end den indiske. I tiden fra 1732 til 1750 udsendtes der til Indien og Kina henholdsvis 2,1 og 4,5 millioner rd, mens der ved auktion solgtes varer for henholdsvis 4,4 og 10,5 millioner. Mens der sendtes 27 skibe til Indien og hjemkom 19, var de tilsvarende tal for Kina 27 og 22. Det ansaas for, og var ogsaa, mere fordelagtigt at sejle med de store skibe til Kina end med de mindre til Ostindien.

Kinafarerne krævede en besætning paa 150 til 200 personer, deri indbefattet handelspersonalet. Ostindienskibene kunne nøjes med 75–150 mand efter skibets størrelse; men dertil kom udgifter til handelspersonalet i Indien, som i aarhundredets sidste halvdel var meget betydeligt.

Den kinesiske handels organisation gjorde det muligt at afvikle forretningerne hurtigere og billigere end tilfældet var i Ostindien, og selv om de danske efterhaanden kom ind paa at efterlade et par handels-

folk i Canton, der kunne træffe aftaler om køb paa det mest fordelagtige tidspunkt, krævede opretholdelsen af et fast faktori kun nogle faa mands betjening.

Kinahandelen blev stadig holdt frem for betjentene i Tranquebar som et lysende forbillede. „Vi glæder os hjertelig", svarede guvernør Panck hertil, „over den gode continuation, som handelen paa Canton i China nyder, og at den sidste returladning af skibet Slesvig er saa avantagieus ved forhandlingen udfalden. Vi ønsker langvarig bestandighed dermed og at vi dog engang kunne have den fornøjelse at høre og læse det selv samme om den asiatiske handel, efter at man i rum tid med chagrin derom maatte fornemme dets contrarium; ellers er iblandt andre fordele vel denne ene af betydning ved den kinesiske trafique, at sikkert ikke haves et colonie og besætning at underholde som her i Asia".

OPGØR I TRANQUEBAR 1752–1753

I juli 1752 ankom to danske orlogsskibe og en dansk Ostindienfarer til Tranquebar med faa dages mellemrum. Ingen af Tranquebars indbyggere havde nogensinde før set tre danske skibe paa reden, det stolte syn og de øredøvende salutsalver bragte den lille by paa benene. Snart rygtedes det, at orlogsskibene havde 300 europæiske soldater med, som skulle bemande Dansborg. Det glædede danskerne, at de sorte for en gangs skyld kunne se, hvilken magt den danske konge havde, naar han besluttede sig til at støtte sine undersaatter i Indien, og det veldisciplinerede korps i fuld mundering „vakte stor admiration iblandt de nogle tusinde sorte tilskuere, da det med stor parade kom i land" fem dage efter skibenes ankomst til reden. Større indtryk gjorde det imidlertid forstaaeligt nok paa de danske, at korpsets chef, oberstløjtnant Strobel, der var blevet bragt syg i land, to dage senere døde og umiddelbart efter blev begravet i Zionskirken under fuld militær honnør.

Rygtet om de store begivenheder i Tranquebar fløj hurtigt ud over Coromandelkysten. Inden mange dage indløb der et elskværdigt, smigrende tilbud fra den franske guvernør Dupleix i Pondicherry om, at de danske og franske skulle slaa sig sammen om at opnaa gensidige fordele i Indien – en føler angaaende hensigten med de to krigsskibe og den udskibede landmagt. Midt i al begejstringen over de usædvanlige begivenheder har maaske en og anden af embedsmændene gjort sig sine private tanker om, hvad meningen med denne ekspedition kunne være, og hvad Tranquebar skulle yde til gengæld – kompagniet plejede ikke at foretage lystture til Tranquebar, og hver skibsekspedition skaffede sædvanligvis Tranquebar stort arbejde og liden anerkendelse.

7. juli var de to orlogsskibes chefer, kommandørkaptajn Jesper Reichardt fra „Nellebladet" og kaptajn Gerhard Sivers fra fregatten „Bornholm", gaaet i land i Tranquebar og havde indlogeret sig i byen. Næste morgen afsendte de to søofficerer et brev til guvernøren med anmodning om, at guvernementet maatte samles, og raadet, der sikkert med utaalmodighed har fulgt alle begivenhederne, mødte omgaaende paa Dansborg, hvor kommandørkaptajnen forelagde de tranquebarske embedsmænd den ham givne instruks angaaende hans og hans styrkes forhold i Indien. Aabenbart trak det op til nye fremstød for handelen og stor revision i Tranquebar.

Instruksen gik ud paa, at de to søofficerer sammen med to mand fra Tranquebar og to skibsassistenter skulle genoprette den handel paa Bengalen, som nu i 38 aar havde været afbrudt. Til gennemførelse af aktionen udsendtes orlogsskibene og Ostindienfareren med ladninger paa tilsammen 400.000 rd, desforuden bevilgedes 100.000 rd til oprettelse af den bengalske handel.

Fremdeles skulle sekretraadet, de to søofficerer og kaptajn Kyhn (der var udsendt som ingeniør paa Dansborg), nedsættes i en kommission til at undersøge handelen og kompagniets affærer. Kommissionens betænkninger maatte afgives skriftligt, og samtlige medlemmer skulle til slut afgive en betænkning. Til gennemførelse af forbedringer udstyredes de tre officerer alene med myndighed til at afskedige eller omplacere kompagniets embedsmænd.

Til styrkelse af Tranquebars position udsendtes 300 mand, som skulle tjene til koloniens forsvar, saa længe det krævedes, og med skibene fulgte endvidere en kapital paa 11.000 rd til restaurering af Dansborg, saaledes som kaptajn Kyhn havde ønsket efter sin undersøgelse af befæstningerne.

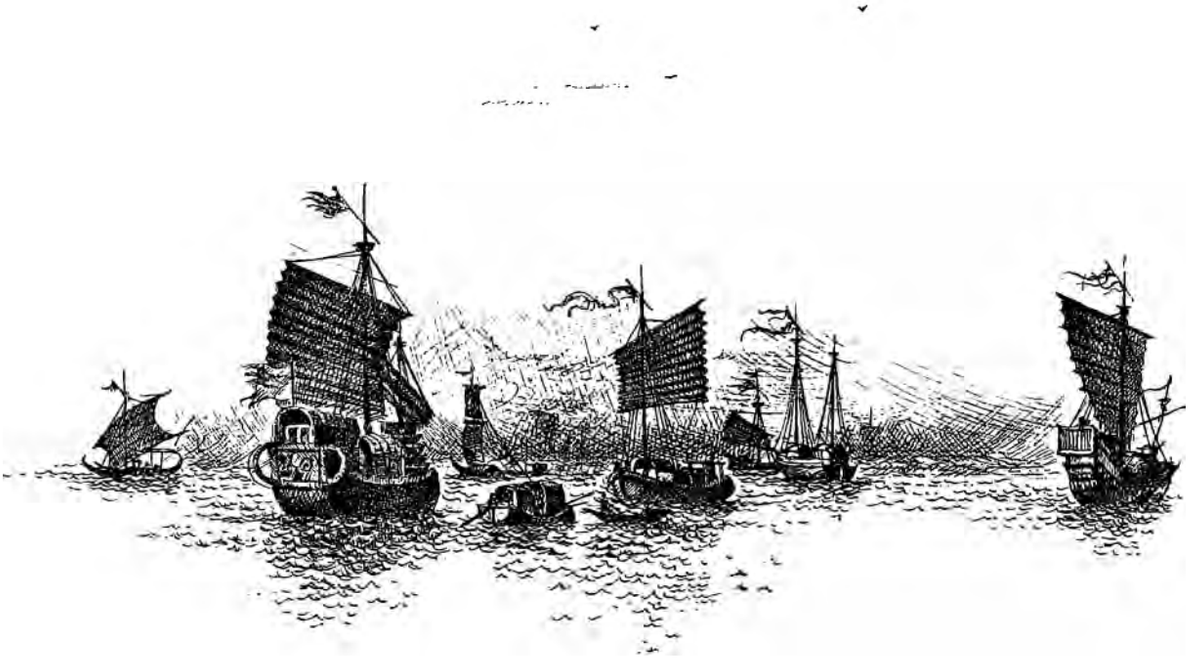

Uden nogensomhelst kommentarer slutter beretningen om dette første møde mellem raadet i Tranquebar og de udsendte søofficerer, der præsenterede deres instruks og deres hjælpemidler i form af skibe mandskab og penge. Men det er ikke des mindre indlysende, at dette møde maa have været aldeles afgørende for den følgende udvikling i den danske koloni.

Hjemlandet gjorde her en virkelig indsats for Tranquebars og den ostindiske handels fremtid. Aldrig havde Tranquebar raadet over saa stor kapital saa meget mandskab og saa mange skibe; her var alt hvad raadet i aarevis havde sukket efter. Alligevel var ekspeditionen i 1752 et slag i ansigtet paa Tranquebars faste stab. At opfordringen til fornyet arbejdsindsats knyttedes til en almindelig revision af Tranquebars forhold, maatte nødvendigvis udlægges som et mistillidsvotum til sekretraadet. Mangt og meget i Tranquebar, fra bastionerne til personalet, behøvede fornyelse, men den indsatte kommissions fuldstændige ukendskab til forholdene – hvilket i sig selv skulle borge for uvildighed – maatte naturligvis virke krænkende paa Tranquebars danske.

Bag kommandørkaptajn Reichardts instruks laa imidlertid en forhistorie, hvorved i nogen grad forklares den ubehændighed fra direktionens side, som skaffede kommissionen en saa uheldig start.

Initiativet til det nye fremstød i Indien udgik samtidig fra Tranquebar og fra moderlandet. Under de tiltagende stridigheder mellem englændere og franske i Indien siden 1740 havde danskerne følt sig ganske afskaaret fra den nyttige idræt at fiske i rørt vande, fordi de nemlig ikke var i stand til blot at forsvare deres egen plads. Derfor havde man anmodet om at faa kaptajn Kyhn udsendt og tillige støttet hans ansøgning om 10–11.000 rd til restaurering af Dansborg; samtidig udbad man sig 2–300 soldater for dermed at kunne forsvare Tranquebar samt støtte den af parterne i Indien man havde lyst til at styrke, for derved at „gøre progresser til handelens sikkerhed".

Et orlogsskib og nogle faa hundrede mand europæiske soldater betød noget i Indien i 1740erne. Paa det tidspunkt havde englænderne i den betydelige by Madras 300 soldater, Calcutta havde 260 mand og Chandernagore, de franskes besiddelse i Bengalen, 130 mand. Et enkelt orlogsskib kunne være uhyre farligt for en koloni, der normalt ikke raadede over noget krigsskib, og de europæiske orlogsskibe undlod ikke at gøre indtryk paa inderne. De indiske stater holdt ikke krigsskibe, men indiske sørøvere, som angrierne paa Malabarkysten, kunne volde store ødelæggelser baade paa fremmed og indenlandsk skibsfart; det styrkede de europæiske magters prestige, naar orlogsskibe tog kampen op med sørøverne eller ved den blotte tilstedeværelse truede dem bort. I slutningen af 1740erne og omkring 1750 sendte Frankrig og England større flaadestyrker til Indien; saaledes kom f.eks. i 1746–48 tretten engelske linieskibe til Indien, den største flaade der nogensinde havde været i de farvande. Men disse store styr-

ker blev snart trukket bort, og de byer, der ikke netop havde flaaden i umiddelbar nærhed, laa atter ubeskyttet over for fjendtlige skibskanoner; et enkelt krigsskib vedblev at være en magtfaktor i forholdet mellem de europæiske nationer i Indien.

Mens saaledes de danske i Tranquebar betænkte deres sikkerhed og position under de engelsk-franske stridigheder i Indien, overvejede direktionen i København paa sin side mulighederne for at forbedre og udvide den indiske handel. Kompagniets direktion var nok opsat paa ekspansion, men ikke paa at pumpe ny kapital i Tranquebarhandelen uden fyldestgørende garantier for, at denne blev forvaltet dygtigt og forsvarligt. Efter de mange aars skuffelser nærede man ikke særlig tillid til de danske handelsfolk i Tranquebar, og i 1751 havde direktionen derfor optaget forhandlinger med en tidligere hollandsk ansat handelsmand, Harrier Felgenhauer. Det var lykkedes denne mand at overbevise kompagniets direktion om sin evne til at reorganisere og forbedre den danske Indienhandel, specielt den bengalske, hvis man ville betro ham skib og kapital paa ca en halv million rd. Han hævdede at kende bengalsk skik og sprog og erklærede at have talt i 1742 med den indiske fyrste om den danske handel. Fik han et stort skib, en dertil svarende ladning og en startkapital, der for Bengalen alene maatte være 200.000 rd, mente han at blive i stand til at indtjene lignende gevinster som den hollandske Bengalenhandel havde præsteret, den der aldrig havde givet under 40 %, mest 100, 120 ja 160 %. Men denne nye ekspedition til Bengalen og Tranquebar maatte efter Felgenhauers mening have en vis „lustre", hvorfor han kraftigt anbefalede at benytte orlogsskibe.

Overhofmarskal A. G. Moltke, fra april 1750 Schulins afløser som kompagniets præses, tog sig nu af sagen med stor energi og fik kongen til at bevilge udsendelse af orlogsskibe soldater og officerer samt midler til restaurering af Dansborg. Felgenhauer udsaas til leder af ekspeditionens handelsmæssige side, og der blev udarbejdet en nøje instruks, hvori det paalagdes ham at foretage en undersøgelse af handelen og af kompagniets affærer i Tranquebar. Efter denne instruks fik Felgenhauer, Reichardt og Sivers alene myndighed til at suspendere eller nyudnævne embedsmænd i Tranquebar.

Danmarks regering og kompagniets direktion tillagde disse handelsplaner den allerstørste betydning, og deres vedtagelser underskreves af tre af geheimeraadets fire medlemmer, C. A. v. Berckentin, P. E. V. Dehn og J. H. E. Bernstorff samt, som repræsentant for kommercekollegiet, Otto Thott, der var direktør i kompagniet. Endvidere havde kompagniets præses, overhofmarskal A. G. Moltke, og tretten af Københavns betydeligste købmænd sæde i den forberedende kommission.

En uge efter, da det kompagniskib hvormed Felgenhauer skulle sejle laa klar, opstod imidlertid uoverensstemmelse mellem ham og direktionen. Felgenhauer havde krævet ret til at medføre 30 personer, mens direktionen under hensyn til skibets pladsforhold og forsyninger ikke ville lade ham tage andre med end sin hustru og nogle faa domestiquer. Resultatet blev, at Felgenhauer sprang fra, og at direktionen i huj og hast maatte indsætte som hans stedfortræder i kommissionen kaptajn Joachim Ernst Kyhn samt overlade Reichardt at udføre Felgenhauers instruks.

Det maa undre, hvad den dybere aarsag har været til, at Felgenhauer saaledes i sidste minut trak sig tilbage som følge af en ubetydelig uoverensstemmelse med direktionen. I over to aar havde han bombarderet denne med sine forslag til genoprettelse af den bengalske handel, og kompagniet havde skaffet ham baade midler og udstrakt fuldmagt til at gennemføre sine ideer i Indien; endvidere tilladelse til efter behag at vende hjem efter ekspeditionens afslutning eller forblive som opperhoved i den nye bengalske loge. Han havde faktisk opnaaet en myndighed og en kapital som ingen tidligere hos kompagniet, og det har givetvis ikke været efter kompagniets beregning, at han pludselig gav op. Det faar staa hen, om han var en projektmager, der tabte modet over for realiteterne, eller der har været andre, skjulte aarsager.

Straks ved første møde i Tranquebar mellem raadet og de udsendte søofficerer, maatte rådet meddele, at kaptajn Kyhn var afgaaet ved døden i Tranquebar efter faa aars ophold. Kommissionen havde atter mistet et sagkyndigt medlem, og det stod de to søofficerer klart, at de kunne faa vanskelighed ved at udføre den paalagte instruks: „som os mangler den indsigt udi negotie affaires og landvæsenet, som uden tvivl fandtes hos bemeldte sr. Felgenhauer for at kunne igennemgaa og skønne om alt hidrørende udi den tid, vi kan vente at opholde os i Tranquebar. Saa vide vi ikke bedre at efterkomme dette os paalagte vigtige værk end at forestille gouvernementet om det maatte saa behage dem, at forfatte og indrette planer over alt det, som de tænker ved forandringer, forbedringer eller nye indretninger at kunne tjene stedet til sikkerhed og velstand og negotien til fordel og udvidelse, efter det som de er vidende, at fordum tiden og deres egen erfarenhed har lært at være raadeligst, tjenligst og bedst..."

Paa den maade kom kommissionen ikke til at virke efter sin hensigt; paa den anden side tilvejebragtes i første omgang et taaleligt forhold mellem skibsofficererne og de fastboende danske.

Orlogsskibene kunne paa grund af vejrforholdene ikke gaa til Malabarkysten, og i samraad med den tranquebarske øvrighed vedtog da officererne at lade skibene blive liggende indtil videre i Tranquebar for ikke at skabe uro ved at foretage ekspeditioner til andre pladser.

Den første opgave var at faa sat forhandlinger med Bengalen i gang, og her stødte Reichardt straks paa vanskeligheder. Ingen af raadets medlemmer mente at kunne tage til Bengalen, og ingen mentes at være egnet til at paatage sig hvervet. Det overvejedes at sende seconden P. H. Meyer incognito til Bengalen for at udforske forholdene, men han afviste bestemt muligheden heraf. Dels var hans helbred meget svagt – en oplysning der overraskede hans kolleger noget – dels underviste han endnu den nye bogholder Brock i bogføring, og da bøgerne skulle afleveres til undersøgelse, var det meget betænkeligt at afbryde denne virksomhed; man var flere maaneder bagud med regnskabet. Flere andre kom paa tale, men maatte afvises som ukyndige. Alle enedes da om, at den mest egnede til hvervet var 3. stemme i raadet I. C. Soetmann, der jo i 1736 og 37 havde været i Bengalen med fregatten for at udforske forholdene; siden da havde ingen af de danske beskæftiget sig med sagen. Det vedtoges altsaa omgaaende at hjemkalde Soetmann fra Malabarkysten. Men fra Soetmann indløb omtrent lige saa omgaaende afslag. Han undskyldte sig med, at „de mange fortrædeligheder blandt de vanartede og chikanøse mennesker havde nedslaaet hans sinds og legems constitution". Imidlertid begav dog Soetmann sig efter ordre paa vej hjem, og sagen stilledes i bero til foraaret. Soetmann fandt det ugørligt at rejse hjem over land og maatte derfor rejse til Cochin efter pas til sørejsen. Hollænderne havde nemlig efter en spionafsløringsaffære forbudt sejlads inden om Ceylon; spionen var mr la Bordenau, der tegnede kort over bugten. Soetmann kunne derfor ikke naa frem til Tranquebar, inden efteraarsstormene gjorde det nødvendigt for orlogsskibene at fortrække; og det passede sikkert raadet at udsætte sagen: direktionen kunne, saa meget den ville, beordre en ekspedition omgaaende afsendt til Bengalen; ekspeditionen afgik, naar det passede raadet i Tranquebar og dets tredie stemme, – og ingen magt i verden kunne eller kan afgøre, om det var monsunen eller guvernementet i Tranquebar, der skabte den modvind!

I Tranquebars egen handel var det første problem, der blev taget op til drøftelse, planen om at udvide koloniens omraade, og 4. august 1752 afsendtes en forespørgsel til kongen af Tanjore, om han ville udleje eller forpagte Triquelour, Tirucadachery, Tiruvadaca og Nalladu til Tranquebar. Raadet havde længe ønsket at udvide besiddelserne for at sikre sig større opkøbsomraade, og man var enig med kommissærerne om, at disse betydningsfulde planer maatte søges gennemført just nu, mens landmagten og orlogsskibene indgød kongen respekt.

Tranquebar følte sig paa sit snævre omraade efterhaanden mere truet af de andre europæiske magter end af inderne. Under guvernør Dupleix indledede franskmændene i 1740erne baade en aabenlys

Kirken i Poreiar

og en camoufleret offensiv paa Deccan. 1749 havde franskmændene fuldstændig herredømmet over det karnatiske kystland nord for Tranquebar, og samtidig søgte de ubemærket at udstrække deres vælde over hele halvøen ved at sætte deres udvalgte tronprætendent som nominel hersker over Deccan. Adskillige af de indiske stater, deriblandt Tanjore, anerkendte aldrig denne fyrste som sin overherre, men spørgsmaalet gav anledning til aarelang krig i Indien mellem indfødte fyrster, der stadig mere fik støtte af enten englændere eller franske; krigen blev reelt en styrkeprøve mellem disse to europæiske magter om overtaget i Indien.

I 1751 udgik modstanden mod de franske og deres tronprætendent fra Tanjores vestlige naboland, Tritzinapoli, og Tanjore indvikledes i kampen snart paa den ene snart paa den anden side. Danskerne frygtede, at en europæisk nation skulle bemægtige sig Tanjore, derfor ønskede de i tide at udvide deres omraade. „Tingen er saa nødvendig, at dersom disse distrikter kommer udi fremmede europæiske hænder, maa dette sted rent undergaa, thi de behøver ikuns at paaligge saadan told paa lærrederne, som alt maa herigennem føres fra Orearpaleam, at compagniet ikke kan holde pris med andre nationer".

Reichardt og Sivers slog sig ned i Tranquebar og begyndte efter forhandlinger med raadet den 18. august at gennemgaa breve og dokumenter fra de sidste 16 aar i Tranquebar for selv at danne sig et billede af forholdene. Om disse augustdage fortæller kaptajn Sivers selv:

„Reichardt klagede over hjerteklemmelse og ønskede altid frisk luft, alligevel forandrede han intet i sin diæt, og vi var daglig ude, naar vore forretninger tillod det. 26. august var vi uden for byen og besøgte major Jansen, som laa syg der, og efter vi var indkommen, promenerede vi paa den aabneste plads i byen, for at være udi frisk luft. Om aftenen besøgte vi krigsraad Ziervogels og sad der til 9½. Vel badinerede han, men det kom mig noget tvungen for. Der hørte vi, at adjudanten ved tropperne var pludselig død, som vi om morgenen havde set forrette sin tjeneste, men jeg kan ikke sige, at det afficerede ham mærkelig. Efter at vi var gangen fra Ziervogels og kom paa hjørnet af vor gade, ville

jeg gaa til en af officererne, som jeg hørte var slet. Reichardts sædvanlige høflighed gjorde, at han tilbød sig at følge; men jeg bad ham undlade det, hvorpaa han gik hjemad. Et à to hundrede skridt fra vort skilsmissested, og tæt ved vort hus, siger han til sin sorte tjener, som han hele vejen gik og talte med, „hold mig, eller jeg falder", med det samme drejer han sig mod tjeneren og falder død ned. Jeg var ikke langt kommen, før jeg hører jammerskrig af de sorte, som løb efter mig og raabte: „Comadoore, Comadoore", og særdeles, at dette skulle være den aller eneste gang vi nogen tid vare fra hinandens side. Jeg løb straks til hans frelse, som jeg tænkte, tillige med hans overmester, som jeg mødte; men ak desværre! Jeg maatte se ham bæres død ind i vort hus. Lebenswasser og aareladning blev straks apliceret, men forgæves, der hjalp intet".

Kaptajn Sivers avancerede automatisk til chef for skibene og for kommissionen; han var nu ene med Felgenhauers krævende instruks og det meget lidt aktive guvernementsraad.

I slutningen af september 1752 gjorde skibene klar til at fortrække til Atchin, og kommissionen saa sig saaledes tvunget til at indstille sin virksomhed for en tid uden at være naaet saa meget som et hanefjed i retning af genaabningen af den bengalske handel. Men Tranquebar har uden tvivl draget et lettelsens suk over atter at være sig selv.

Den 2. februar 1753 vendte orlogsskibene tilbage til Tranquebar, og hver af parterne mødte nu op med sine forslag, parat til at føre krigen ind i fjendens lejr; Sivers agtede at udføre den ordre, der meget mod hans ønske var lagt paa hans skuldre alene, raadet var sindet at tilbagevise alle ærekrænkende beskyldninger samt udnytte denne mulighed til forbedring af de mange bestemmelser, hvorved kompagniet hindrede Tranquebars trivsel uden at gavne hverken interessenterne eller andre.

Kaptajn Sivers udbad sig omgaaende alle bøgerne til eftersyn og bebudede magasinernes returvarer efterset og eftermaalt, „ikke fordi direktionen mistænker nogen for uorden, men for at fornøje de herrer interessenter, hvoraf muligvis nogen kunne have ladet sig forstaa at være udi en slags begærlighed at erlange nærmere indberetning om denne sags rigtighed". Samtidig med Sivers' meddelelse om revision afsendte raadet til ham som kommissionens formand et stort forbedringsforslag, der skarpt understregede, at aarsagerne til den daarlige handel ikke var at finde hos raadet og kompagniets andre embedsmænd i Indien, men i de vilkaar, kompagniet bød sine folk, og i administrationen i København. Sammen med forbedringsforslaget foreslog raadet, at orlogsskibene, siden de ikke som planlagt kunne gaa til Bengalen, burde tage til Malabarkysten for at vise de danske farver der og styrke respekten for den danske loge. Med støtte fra sine officerer afslog Sivers skarpt forslaget om at gaa til Malabarkysten: af søfolkene var 68 døde og 55 saa syge, at de maatte efterlades i land; kom besætningen ud for en yderligere decimering, ville hjemrejsen blive bragt i fare. Det skinnede tydeligt igennem, at kaptajn Sivers ønskede hurtigst muligt at faa taget fat paa den egentlige opgave, revisionen af Tranquebars forhold. Raadet foreslog Sivers at sejle med i al fald det ene skib og antage nogle sorte matroser til hjælp; faren for sørøverangreb var ikke overhængende paa denne aarstid, hvor angrierne ikke var ved kysten. Kommissionens arbejde ville ikke lide under rejsen, for raadet erklærede, at det først i løbet af nogle maaneder ville være istand til at levere en balance over Tranquebars økonomiske status; bogføringen var kun naaet til 31. juli, altsaa 6 maaneder bagud, og det var besværligt at føre den i tre sæt, som det var krævet af direktionen. Sivers afslog kort forslaget om at gennemføre ekspeditionen til Malabarkysten, han ønskede ikke at anvende sorte matroser; samtidig krævede han omgaaende at faa tilstillet en balance over midler og returvarer og gjorde i den forbindelse raadet opmærksom paa det forhold, at et afslag særdeles let ville kunne vække mistanke.

Som uvelkomne gæster laa da de danske orlogsskibe paa Tranquebars red, som trusler mod den danske tropekolonis sorgløshed og lade slendrian. Breve og forestillinger bragtes omkring mellem kom-

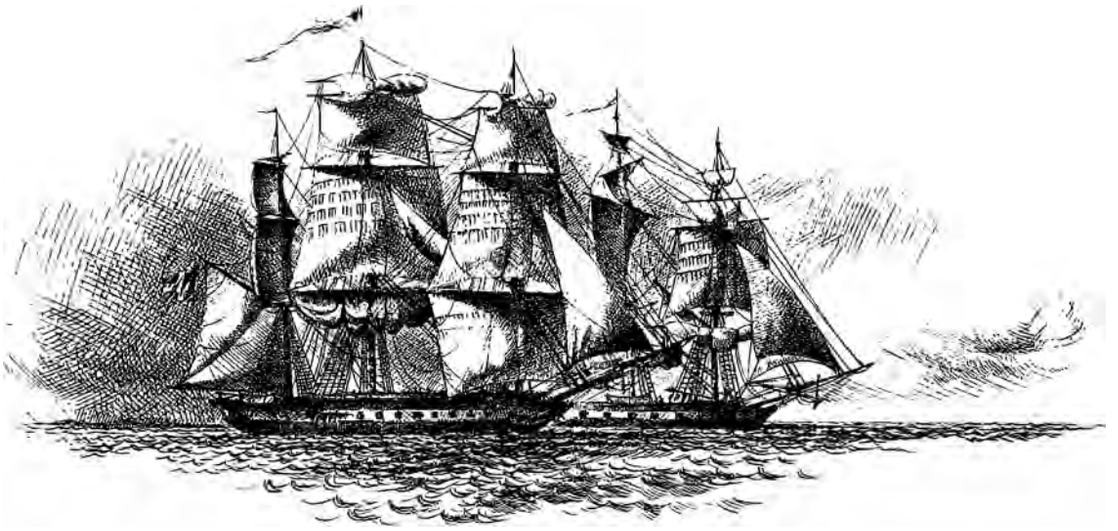

missionens medlemmer. Kun sjældent beordrede Sivers kommissionen samlet i raadssalen paa Dansborg. Alene gennemgik han akterne og fattede sine beslutninger. Den 35aarige officer, der efter et par aars tjeneste i den engelske flaade var blevet denne ekspeditions souschef og senere dens chef, arbejdede energisk og maalbevidst paa at udføre sin ejendommelige instruks. Vandt han sig mon venner i Tranquebar, som var ham behjælpelige med at støbe kuglerne mod raadet, eller var det alene hans common sense, der bestemte hans adfærd?

Kommissionens papirer afslører ikke i enkeltheder forholdet blandt medlemmerne, men irritationen mellem dem er aabenbar. „Handelen og stedets forfald kan ikke rettes op paa kort tid ved nogle faa forslag, da stedet igennem aar har faaet lov til at forfalde", hævdede raadet. Mulighederne i Indien var store. En udvidelse af Tranquebars omraade ville skabe grundlaget for større opkøb af lærredsvarer; oprettelsen af logen paa Malabarkysten havde sikret en aarlig peberladning, og en ny loge kunne oprettes paa samme kyst for udførsel af peber, kanel, kardemomme, sandeltræ og lærredsgods. Traktaten fra 1742 med kongen af Manila aabnede mulighed for en af Asiens mest indbringende handelsvarer, hampen. Genoprettelse af Porto-Novo og aabning af en loge i Visigapatam ville skaffe lærredsvarer, der kunne bleges glattes og indpakkes paa stedet. Handel paa Mokka kunne give returladning af kaffebønner. Hvorfor var da alle disse muligheder ikke udnyttet? Ja, ingen skulle med rette dadle raadet i Tranquebar for disse undladelser. Det ejede som vel bekendt hverken penge mandskab magt eller myndighed til at udfolde nogetsomhelst initiativ!

Paa grund af den stadige krigstilstand var alle priser i Indien steget saa stærkt, at ingen embedsmand fra den højeste til den ringeste var i stand til at leve af sin gage. I løbet af en menneskealder var prisen paa ris i alt fald femdoblet, prisen paa høns fire- eller femdoblet, prisen paa smør næsten tredoblet. Andre nationer havde reguleret lønningerne efter denne prisstigning, men de danske embedsmænd havde trods mange henstillinger til direktionen ingen lønforbedring opnaaet. Resultatet var, at de var uvillige og træge til at udføre kompagniets forretninger eller dygtiggøre sig til et avancement.

Enhver udvidelse af virksomheden var desuden stækket ved manglen paa mandskab. Ingen af embedsmændene eller betjentene kunne tages ud af det daglige arbejde i Tranquebar, uden at det forsinkedes, og udvidelser ville kræve en reserve paa i alt fald 10–12 europæiske betjente. Handelen paa Manila Mokka og andre indenlandske handelscentrer var paa forhaand udelukket, fordi der ikke fandtes søfolk, man kunne betro et skib. Tranquebar behøvede 4–5 styrmænd udsendt, for skibene havde aldrig nogen at undvære.

Tranquebars pakhuse maatte fornyes; de hærgedes af rotter og hvide myrer, fugten trængte gennem tag og vægge og plettede de møjsommeligt rensede og blegede hvide varer.

Møntsystemet var heller ikke formaalstjenligt. Den almindelige skillemønt over hele Tanjore, fanoen, havde danskerne ikke ret til at udmønte, saadan som hollændere englændere og franskmænd

lejlighedsvis havde skaffet sig det paa deres territorier. I Tranquebar og oplandet var daarlige franske fanoer i omløb, og da alle raavarer til Tranquebars produktion, bomuld traad rødfarve aske olie mm, skulle indføres, voldte betalingsmidlet store vanskeligheder for handelen. Kunne danskerne faa ret til at udmønte fanoer, ville en god sølvmønt skaffe bedre køb af raavarer, og kompagniet ville ikke tabe derved. Told og afgifter ville indkommé i den gode mønt, der atter kunne udbetales embedsmændene, og da Tranquebar i næsten alle kompagniets aar havde klaret sig uden tilskud, kunne lønningsbudgettet ikke af den grund formodes at ville stige.

Nyt toldreglement trængte man ogsaa til. Naar ingen indiske eller portugisiske købmænd slog sig ned i Tranquebar, havde den høje told sin del af skylden.

Først og sidst hæmmedes byen dog af sin ringe magt. Befæstningen var forfalden indtil det katastrofale. Nu var de 10.000 rd kommet, hvorom man havde søgt, men imidlertid var to aar gaaet siden ingeniør Kyhns død, han der havde lavet forbedringsplanen. Hvornaar kunne man vente en ny ingeniør? Arbejdet videreførtes af stykjunker Fischer, men han var en mand paa over de 70 og kunne ikke ventes at være i stand til at fortsætte. Ligesaa ringe var garnisonen før de kongelige troppers ankomst. Troppernes antal svarede langt fra til konventionens krav.

Tranquebars handelsmæssige og militære svækkelse var vidt fremskreden. Under krigen mellem englændere og franske havde Danmark haft chancer for at udvide sin handel og styrke sin position, men stedets tilstand var saa ussel, at disse chancer ikke havde kunnet udnyttes. Forøvrigt kunne intet nyt foretages uden instrukser fra København. Den diplomatiske situation og handelskonjunkturerne havde forlængst skiftet karakter, naar instrukserne naaede Tranquebar. Raadets svar til kompagniet maatte være kravet om absolut frihed i handelen.

Kaptajn Sivers paa sin side beklagede, at planen var holdt saa meget i almindeligheder. Iøvrigt tog han fat paa de enkeltheder, som det var muligt at ændre paa staaende fod. Han ophævede søtolden for nye købmænd, der nedsatte sig i Tranquebar, men krævede til misbrugs undgaaelse, at hver købmand skulle eje 1000 pagoder og kun maatte handle for egen regning. Han anerkendte, at møntforringelsen havde nedsat betjentenes løn med 26% i sølvværdi, og anbefalede forslaget om at søge ret til udmøntning af fanoer. Sivers skrev til A. G. Moltke, at gagerne i Tranquebar maatte forhøjes; han fik fastsat renten til maksimum 12% (mod før 18–24); han fik nedsat en riskommission til at opkøbe, opmagasinere og videresælge ris til indbyggerne og gjorde det med følgende paamindelse til raadet: „den fattige er det som skal hjælpes, kompagniets grund, som er øde, er det man søger at faa peupleret".

Væsentligst var dog stadig aabningen af den bengalske handel. Faa dage ind i februar havde Soetmann maattet bøje sig for Sivers' krav om at paatage sig rejsen til Bengalen. 8. marts fik han sine ordrer, hvorefter han med fransk lejlighed afrejste over Pondicherry til Bengalen.

Forhandlingerne, der var indledet med fyrsten i Tanjore om overtagelse af mere grund, var imidlertid ikke kommet ud af stedet. Raadet undskyldte sig med sekretærens travlhed, men fik skarp tilrettevisning af Sivers: vel ved han, at sekretæren har stadigt arbejde, men enten maa han lettes for noget af det, „og kan dette ikke ske, saa tror jeg, at de gode herrer allesammen bør hver tage sin del af arbejdet og – ligesom jeg – hver dag maa sidde med pennen i haanden, da dette dog er saa ganske uden for mit væsentlige embede". Tanjore gav stadig intet svar, og 6. juni vedtog da kommissionen at sende en delegation til fyrstehoffet. 14. juli rejste Sivers, sekretær Rafn, to løjtnanter, en missionær, en obermester, soldater og matroser til Tanjore. Formaalet med delegationen var at imponere fyrsten med den magt, der stod bag Tranquebar. Med den ejendommelige blanding af eventyr og smaaborgerlighed, som karakteriserede denne danske provinsby i det indiske rige, udstyredes officererne med pragtfulde,

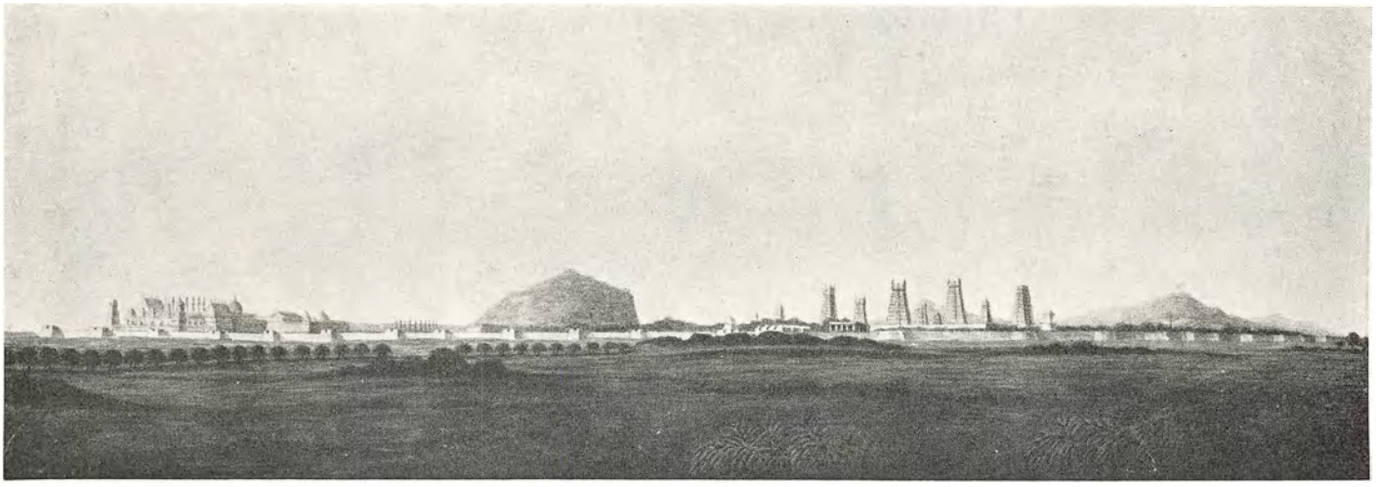

By i Tanjore. Tegning fra slutningen af det 18. aarh.

straalende paradeuniformer men maatte samtidig underskrive erklæring om, at de ved hjemkomsten til København ville aflevere klædningen, om dette krævedes.

Resultatet af ambassaden var magert. Fyrsten tillod dansk udmøntning af fanoer men stillede som betingelse for at bortforpagte sine byer, at den danske militærmagt, der var kommet ud med fregatterne, laantes ham til brug i hans krig mod nabofyrster, der var allieret med franskmændene og derfor overlegne. Nu var jo de danske soldater ikke tænkt som lejetropper for indiske fyrster, og sidst af alt ville man sende dem mod franskmændene, hvis bona officia man saa stærkt regnede med i det bengalske handelsforsøg. Fyrsten fik derfor den besked, at soldaterne var udsendt alene til forsvar af Tranquebar og saaledes paa ingen maade kunne forlade deres garnison. Men dette politiske spørgsmaal blev aarsag til megen personlig ærgrelse og forbitrelse.

I efteraaret 1751 var de 300 mand gemeene og underofficerer med kort varsel blevet bragt fra deres kvarter i København ombord paa orlogsskibene og sejlet til Tranquebar. De var udstyret til et 20 maaneders togt, og i august maaned 1753 var der forløbet 21 maaneder siden afrejsen; orlogsskibene gjorde nu klar til hjemrejse, og menige og officerer, der gik vagt paa 14. maaned i Tranquebar, krævede sikkerhed for, at de kom med, naar skibene skulle sejle.

Chefen, kaptajn Castonier, anmodede i august 1753 om forholdsordre. Han gjorde opmærksom paa, at adskillige af underofficererne og de gemeene skulle tjene i to aar, og for manges vedkommende var deres tjenestetid forlængst udløbet. Hvad skulle man gøre ved dem? Styrken havde faaet gage medgivet til 20 maaneders togt, og da $^1/_3$ af mandskabet var døde, ville denne sum strække til i endnu 5 maaneder. Men hvorfra skulle man efter den tid faa gage? Den medsendte medicin havde daarlig holdt de 20 maaneder, mange sorter var udgaaet. Kunne der skaffes nye, „eller skulle man lade folkene crepere af mangel paa medicamenter?“ Hvorfra skulle man skaffe folkene over- og undermundering? De havde intet faaet siden afrejsen.

Tropperne var udsendt for at dæmpe uroligheder, men da der ingen uroligheder var i Tranquebar, og da Castonier ingen forholdsordre havde modtaget, saa han ingen grund til, at landmagten skulle fortsætte sit ophold i Tranquebar.

Sivers var af anden opfattelse. Dels mente han, at urolighederne i Indien maatte siges at vedvare, dels risikerede man den tanjorske fyrstes vrede, hvis man lod de tropper rejse, som han havde ønsket, men som man havde afslaaet ham med henvisning til deres nødvendighed for Tranquebars forsvar. Desuden sagdes 50.000 mahratter at være paa vej imod øst; de var kendt som strejfere og kunne skade kolonien. Endelig ville det kræve stort mandskab, hvis der virkelig blev aabnet en loge i Bengalen; det

kunne Tranquebar med sine 30 mand ikke klare. De rent praktiske krav om gage og forsyninger maatte raadet tage sig af, det havde general Lerche fra København forlængst beordret.

Castonier indrømmede det rimelige i Sivers' betragtninger, der understøttedes af raadet (selv om han fortsat hævdede, at det i København havde været tanken, at tropperne skulle med orlogsskibene hjem). Soldaterne maatte altsaa indstille sig paa at blive i Tranquebar paa ubestemt tid.

I oktober 1753 maatte kaptajn Sivers bestemme sig for at sejle hjem, hvis han ikke ville tage en vinter til i Indien. Under Soetmanns ledelse var forhandlingerne i Bengalen i gang, men handelen var endnu ikke sikret. Forholdet til fyrsten i Tanjore var kun middelmaadigt. Ingen nye loger var oprettet. Et par mindre reformer var indført i Tranquebar, men ledelsen var den samme. Det gavnede ikke Sivers stort, at han havde myndighed til at afskedige eller omplacere betjentene, naar han ikke kunne skaffe egnede folk. Efter nogle maaneders ophold i Tranquebar meddelte Sivers: „Stedet er altfor blottet for habile folk. Jeg kunne tale baade om dem, som ere i raadet, og ere udenfor. Her findes ikke een person i kompagniets tjeneste, som burde succedere udi raadet, og jeg ved ikke, om her er mere end een, som med tiden kunne blive skikket dertil. Her er og ingen som kan skrive fransk eller engelsk, undtagen det maatte være seconde Meier. Guvernementet klager selv, at ingen uden sekretæren kan føre nogen dansk korrespondance, eller opsætte en skikkelig skrivelse".

Dette var kun smaa resultater set i forhold til Felgenhauers storstilede instruks. Tranquebar var ikke blevet reformeret i overensstemmelse med den ordre, der havde fulgt den betydelige kapital, kolonien havde modtaget i 1752. Kaptajn Sivers naaede imidlertid aldrig at aflægge rapport om sin opgave. Inden „Nellebladet" og „Bornholm" i sommeren 1754 kom hjem til København, var han død.

Paa det tidspunkt havde direktionen i København imidlertid allerede opgivet at vente sig et godt resultat af kommissionens virksomhed. Ved generalforsamlingen i 1753 blev interessenterne underrettet om, at ikke alene Felgenhauer, men ogsaa Kyhn og Reichardt var gledet ud. Man vidste intet om Soetmanns resultater i Bengalen, man havde ingen balance over Tranquebars regnskaber, fordi to aars bøger var forulykket med „Elefanten" og „Kjøbenhavn" og genparterne var udeblevet med „Docquen". Endnu havde Tranquebar ikke faaet indkøbt de smaaskibe, direktionen i sin tid havde bevilget, fordi styrmænd ikke var til at opdrive.

Der var almindelig utilfredshed med de ostindiske affærer, og forsamlingen gav direktionen fuldmagt til at foretage en forandring i guvernementet i Tranquebar. Man fandt det højst fornødent at skaffe frisk initiativ og pligtopfyldende embedsmænd til styrelsen – og den eneste udvej var at forsøge at faa en ny mand til at tage derud fra Danmark. I Indien var der ingen brugbar.

I første omgang havde saaledes Tranquebar vundet i tovtrækningen om, hvem der skulle bestemme farten i Indien, guvernementet eller direktionen. Men fortsat ville direktionen ikke lade sig dette byde.

Den ostindiske handel var ikke alene en forretning, den var et statsanliggende. Ikke alene Danmarks velstand, ogsaa dets anseelse afhang af den store handel. Statsministrene C. A. v. Berckentin og J. H. E. Bernstorff, samt kommercekollegiets leder, Otto Thott, mødtes med direktørerne Holmsted og Kløcher og besluttede, at da kompagniet i meget lang tid kun var blevet forsynet med meget slette varer, skønt direktionen havde gjort mange og alvorlige erindringer, saa ville man afskedige guvernør Hans Ernst Bonsach, overkøbmand og kasserer Peter Henrik Meier og sekretær og fiskal Jørgen Wulf Raffn. Det nye raad skulle bestaa af søkaptajn Hans Georg Krog som guvernør og 1. stemme i raadet, Chr. Frederik Høyer som overkøbmand og 2. stemme (forhen 3. stemme), Johan Henrik Gille som bogholder og 3. stemme, Tycho Volquards som underkøbmand og 4. stemme samt B. L. Ziegenbalg som sekretær og fiskal og 5. stemme. I. C. Soetmann fortsatte som opperhoved i Bengalen eller Calicut. Beslutningen blev tiltraadt af Dansk Asiatisk Kompagnis præses, A. G. Moltke, og af kompagniets øvrige direktion.

BENGALEN

I forsommeren 1753 ankom en lille dansk handelsdelegation til Bengalen paa et fransk skib fra Pondicherry. Delegationen bestod af I. C. Soetmann, 3. stemme i raadet i Tranquebar, og to handelsassistenter. De medførte en beskeden sum penge men hverken skib eller varer, og deres vigtigste aktiv i kampen for at genvinde de handelsrettigheder i Bengalen, som Danmark havde sat overstyr 39 aar i forvejen, var en anbefalingsskrivelse til direktøren for det franske kompagni fra guvernør Dupleix i Pondicherry. Dette var den beskedne indledning til et handelsfremstød, der i alt fald i København var stort tænkt men som, trods aarelange forhandlinger og stridigheder, ikke udløste andet end en mager handel, saa mager at kompagniets direktion i 1770 vedtog indtil videre at indstille virksomheden, „da begivenhederne i Indien viser, at vi ikke kan handle paa Indien med nogen særdeles fordel, saalænge det engelske prædominium særlig i Bengalen vedvarer".

Dansk Asiatisk Kompagnis handel i Bengalen var i tiden før 1776 en aabenbar fiasko trods en efter danske forhold ret betydelig kapital- og arbejdsindsats. Aarsagerne hertil laa, som antydet i direktionens resolution i 1770, delvis i den politiske udvikling i Indien, men hovedgrunden var nok, at kapitalen ikke slog til, og at administrationen baade i København og i Indien svigtede.

Det forudsattes i konventionen af 1732, at handelen paa Bengalen skulle genoprettes (se s. 156), men der blev ikke gjort stort for at føre denne bestemmelse ud i praksis, skønt man til stadighed regnede med at kunne generhverve de handelsrettigheder, kompagniet havde haft før 1714.

Nærmest ved et tilfælde havde man dog én gang faaet en ekspedition til Bengalen gennemført, nemlig med Tranquebars fregat „Christianus Sixtus". Herom beretter guvernør Panck i 1737:

„Som det begyndte at blive sent paa aaret og det lakkede til tiden, at fregatten maatte et sted hen være sig enten noget at fortjene eller stille at overligge, fik man lade sine tanker vanke videre omkring og overveje, hvad raad og middel iøvrigt var for den stakkels fregat, at man dog ikke dette aar skulle holde den aldeles frugtesløs og uden tjeneste. Mens man maatte tage i overvejning, hvad sted man ville, saa var dog ingen, der var jo vanskelighed eller slethed undergiven. For at bryde over tvært, maatte vi til sidst gøre en pas, som vi gerne havde undladet, hvis anden raad havde været øvrig. Kort at melde, vi resolverede i Guds navn at lade fregatten sejle til Bengalen, skønt vi ikke var saa lykkelig at kunne fuldkommen flattere os af at være rette og sande venner af den mor'ske nation".

Skipperen fik besked om at henvende sig til de kejserlige og de engelske i Bengalen, og den østrigske guvernør de Shonamille lovede hjælp til optagelse af handelsforbindelsen. De engelske og franske kompagnier protesterede mod danskernes komme og intrigerede mod dem hos den mor'ske fyrste. Guvernør de Shonamille gjorde derfor mine til at trække sig tilbage, men da danskerne ikke fik noget svar paa en henvendelse til de engelske, holdt de ham fast ved hans ord; han beholdt da den antagne kommission mod, at al handel skulle foregaa i de danskes eget navn. Det lykkedes til megen harme for de andre nationer „Christianus Sixtus" at faa en hel ladning salpeter og nogle pakker tekstilvarer, skønt disse maatte købes til overordentlig høje priser.

Fregattens officerer og handelsfolk berettede, at englænderne havde søgt at hindre handelen ved at forbyde deres egne betjente at have omgang med danskerne og ved „paa en forvorpen maade at søge

at indblæse den mor'ske øvrighed al ond opinion om vor nation og bringe samme til en voldsom adfærd". Imidlertid aabnede den mor'ske regering for handelen, da det viste sig, at de engelske og franske ikke var villige til med gaver at understøtte deres henvendelser om at udelukke danskerne fra handelen; det lykkedes da de danske formedelst en foræring paa 500 rupier og erlæggelse af den ordinære told at komme til at handle i Bengalen.

Danskerne, hvoriblandt var den unge handelsassistent I. C. Soetmann, opsøgte den gamle danske loge og fandt den næsten ruineret; grunden, som var „nogenledes peubleret", stod i fare for at blive taget af det franske kompagni til udvidelse af Chandernagore. Man regnede med, at det ville blive meget svært at faa den tilbage paa danske hænder, om man da nogensinde naaede dertil at ville nedsætte sig i Bengalen igen. Man fik opsporet det gamle danske privilegium, – en inder havde købt det for ved dets hjælp at skaffe sig en skadeserstatning for de tab, han havde lidt ved de danskes krigerske optræden, – og man blev klar over, at en genoprettelse af logen i Bengalen ikke alene ville bestaa i et genopbygningsarbejde, men tillige i betaling af skadeserstatninger, genkøb af privilegiet og gaver til diverse mor'ske embedsmænd.

Direktionen i København billigede det initiativ, raadet i Tranquebar havde udvist ved „Christianus Sixtus'" ekspedition, men turde dog ikke anbefale oprettelse af en loge, saa længe man ikke var sikker paa, at der kunne trives en større handel. Dermed blev sagen om den bengalske handel henlagt. „Christianus Sixtus'" ekspedition gav et underskud paa henved 2000 rd og opfordrede ikke til gentagelse, skønt man i Tranquebar erfarede, at morerne var forbavsede og skuffede over, at danskerne ikke kom igen og indløste deres handelsprivilegium.

Nu ankom altsaa I. C. Soetmann i juni 1753 til Bengalen i spidsen for sin lille delegation. Han havde paa forhaand i Tranquebar erklæret, at den gamle loge Danmarksnagore maatte opgives som fast plads, da skibene ikke kunne ankre op der paa grund af malstrømmen og stedet laa for nær de franskes koloni. Videre havde han betinget sig personligt rigelige midler: „Bengalen er et land, hvor luksus har taget den største overhaand, og man maa for at kunne passere mellem de andre nationer uden skam have kostpenge, som tillader en at eksistere uden at overgaa tort"; modstræbende havde da kaptajn Sivers og raadet bevilget ham 5000 rd i stedet for det oprindelig bevilgede ene tusind.

Gennem den franske direktør Leyrit søgte nu Soetmann at faa kontakt med de indfødte myndigheder. Maanederne gik, under negative forhandlinger, og i august var raadet i Tranquebar meget betænkeligt. Bevillingen var opbrugt uden ringeste resultat!

Det Bengalen, Soetmann kom til, var som Tanjore Zamorin og andre dele af Indien rester af det store mogulske rige, men i modsætning til de sydindiske stater anerkendte Bengalen skyggekejseren i Delhi, selv om det havde sin egen nabob. Rigets tyngdepunkt laa i indlandet, og naboben residerede i Murshidabad ved Gangesfloden. Hollændere englændere og franskmænd havde i 1753 faktorier i Bengalen. Samtlige europæiske bebyggelser laa ved Hooghlyfloden, og alle europæerne boede forholdsvis tæt sammen, indenfor en afstand af 50 km fra hinanden, englænderne i Calcutta, franskmændene i Chandernagore, hollænderne i Chinsura.

Indtil midten af 18. aarhundrede anerkendte europæerne i Bengalen de indfødte fyrsters myndighed i langt højere grad, end tilfældet var i det sydlige og vestlige Indien; krigen mellem englændere og franskmænd i Europa og i Sydindien førte ikke til fjendtligheder mellem Calcutta og Chandernagore.

Fra landet omkring Hooghlyflodens nedre løb trængte de europæiske landes handelsfolk langs flodvejene op i landet for at købe varer; i Khazimbazar ved Ganges havde baade englændere og franskmænd faktorier, englænderne endvidere faktori i Patna, hvorfra salpeteren kom.

Transportbaad paa Gangesfloden. I smaaskibe af denne art sendtes de indiske varer til de europæiske handelspladser. Tegning fra 18. aarh.

Straks ved ankomsten til Bengalen slog Soetmann og hans ledsagere sig ned i Chandernagore og anmodede direktøren for det franske kompagni mr. Leyrit om at varetage de danske interesser over for den indiske regering. Soetmann benyttede tiden til at skaffe sig underretning om de politiske forhold og gøre nyttige bekendtskaber. Han var et stykke af en diplomat, det passede ham betydelig bedre at forsøge at leve standsmæssigt i Bengalen end at krydse op og ned langs Malabarkysten i de indfødtes smaa fartøjer, og trods stadig tilbagevendende feberanfald synes han at have varetaget sin opgave omhyggeligt. Paa den anden side ser det ikke ud til, at kaptajn Sivers hjemme i Tranquebar har besiddet samme diplomatiske taalmod.

Allerede i juni havde Soetmann kunnet meddele, at naboben „i regard af den franske mediation pardonerer og glemmer, hvad vi tilforn her udi Bengalen har gjort og permitterer os at gøre negoce". Paa grundlag af dette tilsagn sendte Tranquebar i september et skib til Bengalen dels i haab om at skaffe varer, dels for at have det anbragt for vinteren; paa grund af sin hastige afrejse var nemlig „De tre Prinsesser" ikke blevet forsynet med spigerhud, hvorfor man ikke turde lade det gaa til Atchin „formedelst de orme, som der falder i vandet og volder stor skade, mens Bengalen er fri derfor".

I juli fik saa danskerne tilbud om adgang til at handle i Bengalen mod betaling af 4 % i told (hvorimod andragendet om lov at oprette loge endnu stadig lodes ubesvaret). Soetmann havde ansøgt om at faa tolden sat til $2^1/_2$ %, desuden om særlige privilegier, der skulle sikre en virkelig fri handel. Naboben var for saa vidt villig til at fastsætte tolden til de $2^1/_2$ %, men der maatte da betales ham betydelig mere, end Soetmann havde bemyndigelse til. Efter at have informeret sig hos forstandige mennesker var Soetmann naaet til det resultat, at man ikke skulle modtage dette tilbud; han var sikker paa ved taalmodighed at kunne „vindicere disse vanartige mennesker".

Englænderne havde siden 1717 privilegium paa toldfrihed, mens franskmænd og hollændere betalte 2½%; alle havde de desuden særlige privilegier paa handelsfrihed. Portugisere og svenskere havde forsøgt at handle paa Bengalen paa de betingelser, der nu blev budt danskerne, men havde ganske opgivet forsøget, da de betragtedes som private handlende og som saadanne udsattes for utrolige chikanerier. Soetmann havde endnu ikke faaet opgivet de danske betingelser for at opnaa udvidede privilegier, men han fremhævede, at fortsatte man ikke nu forhandlingerne og skaffede sig de ønskede handelsrettigheder uden hensyn til omkostningerne, saa skulle man ikke tænke paa at faa dem uden endnu mange flere pengeofre og uden ligesaa mange fortrædeligheder; „desuden vil nationen sætte sig udi blame ved at refusere de conditioner, der tilbydes os; indianerne irriteres paa os, og baade venner og fjender kaste foragt paa os".

Med hensyn til oprettelse af en loge mente Soetmann ikke man skulle forhaste sig; baade de franske og de kejserlige var begyndt deres handel i lejede huse og havde senere købt sig territorium. Han meddelte, at inderne var bange for at tilstaa danskerne en befæstet loge, fordi de danske i sin tid havde taget et skib paa floden, skønt de kun var tre mand stærk i logen. Soetmann havde undersøgt mulighederne for at købe det gamle privilegium tilbage og mente, at det som autentisk dokument havde en vis værdi, omend man ikke turde vente at naboben umiddelbart ville antage det, „for naboben Ali Verdi Khan er en usurpator, som forlængst selv har indsat sig og regeringen enevolds". Ejeren af privilegiet Coje Have var en meget indflydelsesrig person; han var indsat af kejseren i Delhi til overhoved for alle købmænd i Bengalen og havde stor indflydelse hos naboben, ved hvis hof i Murshidabad han opholdt sig. Men Soetmann, der fra tidligere tid kendte Coje Haves far og bror, haabede, at han ville komme til Hooghly og tænkte sig i saa fald at kunne opnaa en overenskomst med ham.

Kaptajn Sivers og raadet i Tranquebar antog Soetmanns synspunkter, bevilgede ham de penge han skulle bruge og gav ham fuld myndighed til at fortsætte underhandlingerne.

I januar 1754 kunne Soetmann meddele en liste over de nødvendige gaver til naboben og til 11 af hans fornemmere embedsmænd foruden adskillige mindre betydelige funktionærer, men i februar gik underhandlingerne ganske i staa. Soetmann kunne nu kun rapportere, at de franske ikke var i stand til at opnaa noget hos regeringen hverken for sig selv, eller – endnu mindre – for de danske; de var ikke i estime hos regeringen. Da imidlertid Soetmann selv slet ikke formaaede at udrette noget dér, lod man dog indtil videre sagen bero hos de franske.

I marts 1754 sendte raadet i Tranquebar et af sine medlemmer, Ziegenbalg, til Bengalen for at støtte og sikkert først og fremmest kontrollere Soetmanns virksomhed, men endnu et aar gik, før det lykkedes de danske underhandlere ved de franskes hjælp at naa det ønskede resultat. Først i juli 1755, over to aar efter den første danske henvendelse, lykkedes det Dansk Asiatisk Kompagni af Ali Verdi Khan, nabob over Bengalen, Behar og Orissa, at opnaa et privilegium, som tillod kompagniet at handle mod erlæggelse af 2½% told af alle varer, der købes og sælges, og som tillod oprettelse af en loge og anviste grund dertil i landsbyerne Serampore og Akna.

Danskerne begyndte straks at indhegne deres grund og rejse mast til det danske flag. Her skulle bygges et virkeligt faktori med anløbssted, pakhuse og boliger. I december 1754 tog man fat paa arbejdet, og i september følgende aar var logen saa vidt færdig, at den kunne tages i brug.

Omkostningerne ved erhvervelsen af handelsprivilegierne blev 80.000 rupier, dertil presenter ved underhandlingen til ialt 11.790 rupier. Udgifterne til rejser, gage, husly og kost for underhandlerne i de 2½ aar, der forløb, indtil logen kunne tages i brug, var 23.559 rupier. Handelens oprettelse stod saaledes kompagniet i 115.349 rupier.

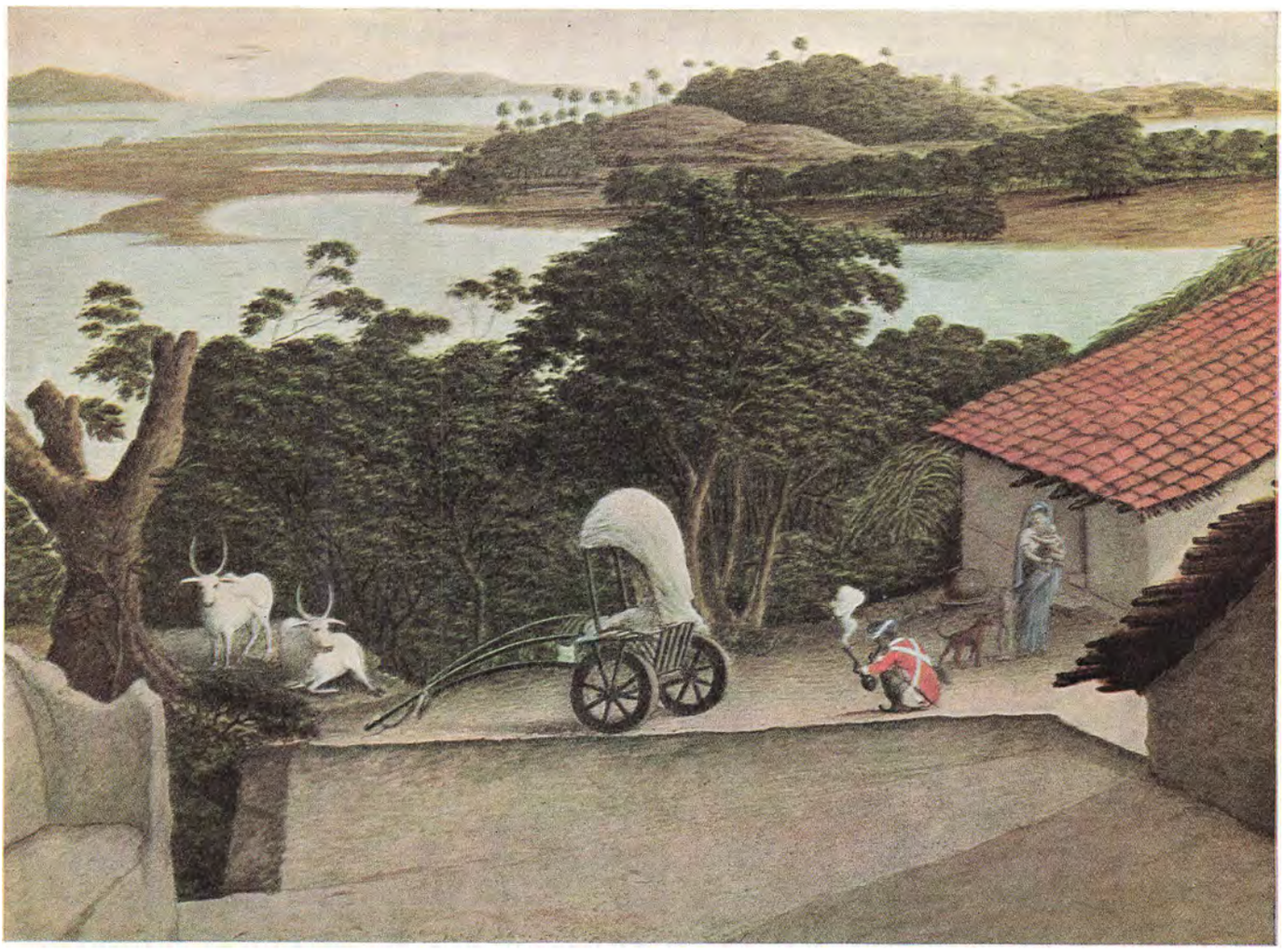

Overalt i Indien indrullerede europæerne indere i deres hære. Her ses en indfødt soldat i det engelske Bombay. Tegnet omkr. 1800

Logen fik navnet Frederiksnagore til ære for den danske konge Frederik V. Soetmann, der blev logens første opperhoved, dannede sammen med Ziegenbalg og Windekilde dens første raad.

Straks fra sit første aar fik den nye danske loge en haard medfart, som nok kunne gøre opholdet ubehageligt ja farligt og gøre det yderst vanskeligt at oprette en handel.

I april 1756 døde nemlig naboben Ali Verdi Khan og fulgtes af sin unge søn, Siraj-ud-daula, og dette tronskifte blev indledningen til en ny epoke i Indien baade for de indfødte riger og de europæiske handelskompagniers pladser. Den nye nabob besluttede sig til at udslette englænderne, som han ansaa for den stærkeste af de europæiske nationer i Indien. De europæiske faktorier var alle i meget daarlig forsvarsstand. Efter mange aars fred i Bengalen var forterne forfaldne, pakhuse og privatboliger var skudt op rundt om og langt uden for befæstningerne. De indiske fyrster havde i lange tider ikke interesseret sig for de fremmede, der havde sat sig fast i en afkrog af riget og først ved de allernyeste meddelelser om truende krig i Europa mellem England og Frankrig havde begyndt saa smaat at sætte deres pladser i forsvarsstand. I sommeren 1756 drog naboben med en betydelig hærstyrke imod de engelske besiddelser og erobrede Calcutta, hvor talrige englændere omkom paa én nat i deres eget fort St. William, i hvis fængsel, the black hole, 146 engelske fanger stuvedes sammen paa den hedeste aarstid.

I oktober samme aar sendte englænderne fra Coromandelkysten en stor styrke bestaaende af fem krigsskibe bemandet med 900 europæiske soldater og over 2000 indfødte tropper imod naboben, under ledelse af Robert Clive. De engelske besiddelser ved Hooghlyfloden blev generobret, hvorefter den engelske styrke, da meddelelsen om krig mellem England og Frankrig var naaet til Indien, gik imod

Chandernagore. En del af den franske besætning undslap til Khazimbazar, og mange franske familier søgte tilflugt i Frederiksnagore, der som neutralt omraade kunne yde flygtningene beskyttelse.

I Sommeren 1757 slog den engelske styrke afgørende nabobens hær i slaget ved Plassey. Sejren over den meget talstærke fjende skyldtes blandt andet, at englænderne i forvejen havde sluttet forbund med en af de ledende mænd ved nabobens hof, Mir Jafar. Han blev nu nabob, mens Siraj-ud-daula afsattes. Englænderne sikrede sig store økonomiske fordele og saadanne rettigheder i Indien, at hollænderne nægtede længere at bøje sig for den nabob, som stod under engelsk indflydelse. Hollænderne protesterede bl.a. imod, at englænderne havde tiltaget sig ret til at visitere alle skibe paa Hooghlyfloden samt monopol paa al lodstjeneste ved den farlige flodsejlads, noget der i praksis virkede som en skibsafgift til det engelske kompagni. Hollænderne gik til angreb, men blev grundig slaaet og kunne kun forblive i Chinsura paa betingelser, der berøvede dem enhver mulighed for at modsætte sig den engelske politik.

Frederiksnagore kunne under disse urolige forhold kun med vanskelighed holde sig klar af krigsbegivenhederne og slet ikke faa sat gang i handelen. Logen havde kun meget beskedne pengemidler. Under urolighederne kunne intet dansk skib sendes til logen, ingen i Tranquebar turde tage risikoen for opbringelse af et skib, og hverken franske eller engelske kunne selvsagt bringe logen forsyninger. Fransk-mændene, som de danske i Bengalen havde støttet sig til, trængte nu selv til hjælp, og kunne det end være en fordel for Frederiksnagore at huse handelsfolk, der medbragte kapital og var vant til at handle i Bengalen, bidrog paa den anden side asylretten til at vanskeliggøre forholdet til englænderne.

Al virksomhed i Frederiksnagore stagnerede altsaa. Der var ingen kapital at købe varer for; selv om det havde været muligt at rejse ind i landet og bestille saadanne, var man ikke i stand til at yde det nødvendige forskud til leverandørerne. Man turde ikke bruge af de smaa midler til logens vedligeholdelse eller til dens udbygning og befæstning; i 1756 klagede Soetmann over, at „indhegningen er nedfaldet, saa tigrene, der grasserer her rundt omkring, nu har en aaben vej ind til os", og nogle aar efter klager Ziegenbalg: „Byen er aldeles aaben, bestaar alene af straahuse, og man har maattet bede om at laane geværer og kanoner i Calcutta til værn imod truende indfødte hære".

I februar 1758 blev Soetmann afskediget fra sin stilling som opperhoved i Frederiksnagore. Aarsagen var kompagniets misfornøjelse med, at han privat havde sendt gods med et skib fra Bengalen samt efter sigende havde beklippet de bengalske rupier. Afskedigelsen ramte Soetmann haardt, han fandt den dybt uretfærdig. I forvejen havde han selv søgt direktionen om afsked efter 33 aars tro tjeneste men ikke faaet svar. Han indrømmede at have sendt gods med et af skibene men hævdede, at det var betaling til en kollega i Tranquebar for noget sølvtøj, denne havde sendt ham, for at han bedre kunne begaa sig mellem de andre nationer. Anklagen for at have beklippet mønterne afviste han skarpt. „Det er hele Bengalen bekendt", skrev han, „at det aldrig tør lade sig praktisere af nogen europæer". Han fandt det taabeligt af hans overordnede at fæste lid til disse meddelelser fra kaptajn Pfeiff, „det første disse folk losser, naar de kommer til byen, er ej andet end usandfærdighed og bagtalelse .... Jeg besidder altfor megen ambition og honneur, det jeg skulle indrette min conduite efter vore kaptajners skudsmaal, og derfor er det, at jeg ej har regarderet paa denne sladder, efterdi mit hovedobjekt har ej været andet, end at jeg kunne maintenere min slibrige post til mit høje herskabs avantage og min nations velfærd. I de fortrædelige og kritiske tider, der har været i Bengalen i halvandet aar har jeg om min nation faaet en almindelig ros". Soetmann havde klart overskredet sin kompetence ved at sende gods med kompagniskibet; men det blev aldrig bevist, at han havde beklippet mønterne eller beriget sig paa anden maade, som det senere forlød. Det er sandsynligt, at misundere og uvenner har benyttet første givne lejlighed til at skaffe sig af med ham, og sikkert er det under alle omstændigheder, at kompagniet i ham mistede en af sine allerdygtigste, mest initiativrige mænd.

Ruinagtig bro udenfor Tranquebars bymur

Alle handelsfolk og embedsmænd i Indien arbejdede under haarde betingelser og brugte selv haarde arbejdsmetoder. Spillets regler var fastsat i de europæiske hovedstæder af de aktionærer, der blot satte penge ind og derefter gjorde alt for at presse saa stor vinding som muligt ud af kolonihandelen; men de folk der var i aktivt arbejde brød sig kun lidt om direktionsforskrifter. De sikrede sig selv en gevinst ved siden af den, de sendte hjem til kompagniet, og ofte var de folk, der haardest forbrød sig mod direktionernes forskrifter, samtidig de mest værdifulde for kompagnierne; de besad initiativet og udholdenheden. Soetmanns store samtidige, guvernør Robert Clive, hyldedes som Englands store kolonisator og grundlæggeren af sit lands herredømme i Indien, samtidig med at han anklagedes for den hensynsløse maade, hvorpaa han havde beriget sig. Der var i alle nationer en strid imellem kompagniernes aktionærer og funktionærer om, hvem der skulle nyde udbyttet. Paa denne tidens baggrund maa retfærdigvis Soetmanns forhold bedømmes.

Iøvrigt fik Soetmann den oprejsning, at han som den første af alle hjemvendte betjente fra Tranquebar blev indvalgt i direktionen for kompagniet, hvor han øvede en vis indflydelse fra 1765 til 1772.

Ziegenbalg blev Soetmanns efterfølger i Frederiksnagore. Under krigsforholdene skærpedes vanskelighederne for logen, og der opstod bestandig stridigheder med englænderne. I oktober 1758 blokerede disse paa Clives ordre Frederiksnagore og krævede navnene paa alle franske, der boede paa kompagniets grund. I de 12 dage, blokaden varede, deserterede 16 danske soldater og sømænd over til de engelske. Det danske raad hævdede over for raadet i Calcutta den danske loges neutralitet og krævede desertørerne udleveret. Clive nægtede dette i et arrogant brev, der hævdede, at danskerne deserterede, fordi de troede, der var krig mellem de to nationer. Ziegenbalg paastod herimod, at de engelske sepoys, der havde staaet vagt ved Frederiksnagore, havde haft ordrer til at søge at købe det danske mandskab og meddelte, at sepoyerne endog havde baaret de danskes tøj bort for dem. Mange andre episoder

gav anledning til stridigheder. Der ankom eksempelvis paa et dansk kompagniskib tre franskmænd til kolonien fra Pondicherry; eller danskerne fængslede en engelsk sepoy, der stjal paa Frederiksnagores grund. Alt blev af englænderne udlagt som neutralitetsbrud.

Resultatet af de stadige rivninger blev, at guvernementet i Tranquebar i oktober 1760 afskedigede Ziegenbalg som opperhoved med den begrundelse, at han havde brudt den danske neutralitet og iøvrig ikke havde forstaaet at faa gang i den danske handel.

Seconden i Bengalen, F. Windekilde, blev derefter opperhoved. Hans første embedshandling var at tage sin forgænger i forsvar over for guvernementet. Windekilde hævdede, at Ziegenbalg ikke kunne bebrejdes for sin embedsførelse; hans regnskaber var i orden, og man kunne ikke lægge ham til last, at guvernementet hverken havde sendt logen tilstrækkeligt med skibe eller kapital. Ziegenbalg havde endog laant kolonien penge af sine private midler. Videre hævdede Windekilde, at Ziegenbalg aldrig havde krænket den danske neutralitet; det var kun englænderne, der havde udlagt alt paa værste maade. Han meddelte aabent, at Ziegenbalg var midt i flere handelsforetagender, som han maatte have lov at fortsætte, om han ikke skulle blive ruineret; han var hovedreder for et skib og en ladning, som hollænderne havde købt af englænderne, en handel der hverken kunne krænke de engelske eller franske.

Ziegenbalg selv var chokeret over sin pludselige afskedigelse. „Blodet har kogt mig i mine aarer af chagrin, hver gang jeg har tænkt paa denne affære, jeg havde før tænkt, at himmelen skulle falde ned, end at jeg skulle blive gjort slige beskyldninger". Clive havde bevist ham adskillige venligheder og megen tillid ved tilladelse til at eksportere fine lærreder til de franske, og forholdet til englænderne havde været taaleligt, selv om han maatte erkende, at englænderne var afskyet i Bengalen saavel af europæere som af indfødte.

Windekilde havde som medlemmer af sit raad i Frederiksnagore Tyrholm og Spinche. Ziegenbalg blev indtil videre boende i Frederiksnagore for at afvikle sine omfattende forretninger, i hvilke forøvrig ogsaa logens sekretær og kasserer, Tyrholm, om man kan stole paa Spinches udsagn, var engageret.

Kompagniets handel var imidlertid meget mager. I Soetmanns tid ekspederedes tre skibe, i Ziegenbalgs kun et, i Windekildes tid til 1762 ligeledes kun et. Krigsfaren maatte bære noget af skylden for denne ringe skibsfart, men selve den handel, som disse skibe formidlede, var ubetydelig. Salpeter var vanskelig at skaffe i disse aar, hvor naboben ofte hindrede sejladsen paa Gangesfloden, og hvor i bedste fald englænderne selv ville opkøbe hele produktionen til brug for egen krigsførelse og til eksport med engelske skibe. Heller ikke tekstiler var det let at skaffe, i alt fald maatte der beregnes fra et halvt til et helt aars leveringstid, og saa længe skulle skibene ikke gerne ligge stille i Frederiksnagore. Efterspørgselen efter bengalske varer øgedes iøvrig stærkt netop i den periode, da Frederiksnagore begyndte at handle. De engelske havde fra 1717 ret til at handle toldfrit i Bengalen, og dette privilegium, som oprindelig kun gjaldt alt hvad der ind- og udførtes ad søvejen, udvidede englænderne i disse aar til at gælde al deres handel i Indien, baade opkøbene i indlandet og havnebyernes handel, baade den handel kompagniet holdt og den stadig voksende private, som dreves af de engelske betjente. De indiske købmænd, som maatte betale told til naboben, blev saaledes ringere stillet end de fremmede handelsfolk, der i kraft af deres privilegier sugede handelen til sig. Resultatet blev, at størstedelen af denne kom paa englændernes hænder. For at klare sig begyndte de indfødte købmænd at handle med de engelske betjente, som solgte pas, der lod varerne komme toldfrit frem gennem indlandets toldsteder til de engelske kontorer. Denne ulovlige trafik, der ikke var ualmindelig før 1756, tog et voldsomt opsving i aarene efter de engelske erobringer 1757 og gjorde det meget vanskeligt for de danske handelsfolk at faa varer at handle med. Frederiksnagore maatte meddele direktionen i København, at det ikke var muligt at faa fat paa salpeter; det fik endda være, men heller ikke tekstiler kunne skaffes paa grund af de engel-

skes overmagt og misundelse. Alle varer var i 1761 3 à 400 % dyrere end for to aar siden og mere end 100 % dyrere end det foregaaende aar.

Haardest led naturligvis under disse handelsforhold inderne selv. Danskerne, der kun havde 6–7 mand til handel og regnskabsføring, kunne ikke rejse ind i landet og sikre sig varer; de maatte løbe an paa at bestille hos indiske købmænd, men disse, der boede i nærheden af Calcutta, maatte enten handle med englænderne eller flytte bort fra deres umiddelbare nærhed; og de faa købmænd, der kunne handle med de andre europæiske nationer, maatte kræve højere priser og havde sjældent stort udvalg.

Dansk Asiatisk Kompagnis direktion sendte efter nøje studium af de varer og priser, det engelske kompagni havde, sine ordrer om indkøb til det danske faktori i Bengalen; men de varer kompagniet modtog, naar det endelig lykkedes at faa noget hjemsendt, svarede aldrig til forventningerne. Der sendtes andre varearter end de bestilte, og priserne laa altid langt over, hvad man efter de engelske priser i Europa havde anslaaet. I København antog man sluttelig, at ledelsen i Bengalen ikke alene var uduelig, men ogsaa upaalidelig. Varerne kunne man kun kritisere, regnskaberne indløb ikke, og alligevel hørte man fra breve og fra hjemvendte skibe, at betjentene handlede for egen regning og tjente godt derved. Opretholdelsen af Frederiksnagore slugte stadig penge, og da stedet ikke havde indtægter af betydning, maatte jo pengene tages af skibenes ladninger; eller man kunne endog iagttage det for direktionen meget mistænkelige, at stedets embedsmænd laante kolonien pengesummer, der langt oversteg den almindelige betjentløn.

Omkring nytaar 1762 besluttede kompagniet i København at forbedre den indiske handel. Man vedtog at udsende et skib direkte til Bengalen og medgive det den store sum af 200.000 rd. Der fandtes i den hjemlige handelsflaade ingen tilstrækkelig erfaren og dygtig supercargo, hvem man turde betro den vigtige stilling som ansvarlig handelsleder, og man fik derfor truffet overenskomst med en udlænding, Demarchis, der tidligere havde været supercargo i det hollandske kompagni og kaptajn paa Indien. For at sikre sig denne mand maatte kompagniet stik mod sine principper love ham $2^1/_2$ % af returernes beløb paa denne ekspedition; for at faa ham til at paatage sig stillingen som opperhoved paa Frederiksnagore maatte man yde ham en fast løn paa 1000 rd aarlig, naar der intet skib var, samt 800 rd + 4 % af den rene gevinst de aar, der var skib.

I Bengalen blev imidlertid forholdet imellem englænderne og inderne stadig mere spændt. Naboben Mir Kasim viste en fast holdning over for englænderne. Han klagede til raadet i Calcutta over den handel kompagniets betjente førte under falske forudsætninger. Den ødelagde, hævdede han, helt den indiske indlandshandel og berøvede derved naboben betydelige toldindtægter, mens englænderne stadig krævede store summer af nabobens kasse som krigsskadeserstatning og gaver. Den engelske guvernør Vansittart og en enkelt mand i raadet, Warren Hastings, indrømmede i 1762 under forhandlinger med naboben det urimelige i de engelske privilegier og gik ind paa at betale toldafgifter for indlandshandelen paa 9 %, en sats der alligevel ville begunstige englænderne mere end de indfødte købmænd; men kompagniets øvrige betjente fejede dette forslag tilside og fortsatte uhæmmet den udplyndring af Indien, som gik under navn af handel. Dermed brød krigen mellem indere og englændere atter ud. Den førtes fra indernes side med stor grusomhed.

I juni 1763 tog en af de engelske plageaander byen Patna. Inderne generobrede den, fangede adskillige englændere og ødelagde alle engelske kontorer inde i landet.

Fra Frederiksnagore, hvor man med opmærksomhed fulgte slagets udvikling, foreligger følgende rapport: „19. oktober 1763 fik man at vide, at naboben Mir Kasim, som har krig med de engelske, havde ladet hugge hovedet af alle de europæere, han havde taget til fange paa Patna, hvoriblandt var en del conseillers. De engelske fordriver vel morerne fra eet sted til et andet, men forliser mange folk

og officerer. Hvorledes de engelske vil forsvare denne krig og den megen blodsudgydelse, kan man ikke vide; thi man kan ikke indse andet, end det er en uretfærdig krig, de fører. Naboben har ikke paastaaet andet end den rettighed, han som landets herre tilkommer, hvilket eengang var ham accorderet af guvernør Vansittart, men det øvrige af conseillet satte sig derimod og vil disputere ham for deres private handel sin rettighed".

I 1764 var englænderne omsider i stand til at slaa inderne. Naboben blev afsat og den tidligere nabob, Mir Jafar, hentet frem og genindsat under saa effektiv kontrol, at han kun blev en marionetfigur. Under ledelse af Robert Clive, der atter kom til Indien 1765, reorganiseredes det indiske styre tilsyneladende med kejseren i Delhi og naboben i Murshidabad som fyrster, men englænderne havde overtaget opkrævningen af skatter; og skønt indiske skatteopkrævere og embedsmænd fungerede overalt, var det engelske kompagni leder af Bengalens finanser. Udplyndringen af landet fortsatte uhindret, da Clive i 1767 forlod Indien og guvernør Vansittart overtog ledelsen sammen med raadet i Calcutta.

Dansk Asiatisk Kompagnis beslutning at forbedre handelen i Bengalen faldt altsaa paa et meget ugunstigt tidspunkt, og den modtagelse det nye opperhoved Demarchis fik inden for Frederiksnagores egne enemærker var ikke stort hjerteligere end den, hvormed Bengalen som helhed modtog ham.

Opperhoved Windekilde skulle efter direktionens ordre forblive i Frederiksnagore som anden købmand og betjentenes antal iøvrig indskrænkes mest muligt. Foruden opperhovedet og to købmænd skulle der fremtidig kun være en pakhusforvalter, 20 pioner – at anvende til stedets sikkerhed, ikke til følgeskab og stads – 6 palenquinbærere, en aldeeskriver og højst 30 paiker. De betjente, der var afskedigede, skulle betale deres gæld, aflægge regnskab til faktoriet, betale afgift for de ladninger, de havde sendt fra Frederiksnagore (hvilken plads kompagniet saa sandelig ikke opretholdt i dyre domme af hensyn til betjentenes handelsforetagender) og derefter straks patriere. Andre danske indbyggere, saasom læge, tømrermester og hvem der ellers havde slaaet sig ned i byen, skulle snarest sendes tilbage til Tranquebar.

Disse direktionens diktatoriske krav vakte almindelig misfornøjelse og opposition i Frederiksnagore; de bevirkede, at den fransktalende Demarchis, der havde vidst at skaffe sig selv saa gode ansættelsesbetingelser, blev modtaget med kulde. Først og fremmest forsvandt Windekilde til Calcutta ved meddelelsen om sin degradation, og raadet vedtog ikke at foretage sig noget i den anledning, selv om man mistænkte ham for at have haft meget daarlig orden i sit regnskab. Hans gæld var nemlig saa stor, at kompagniet ville komme i forlegenhed, hvis det arresterede ham og fordringer paa ham tilstilledes kompagniet; eksempelvis skyldte han en mor 28.000 rupier. Ved sin desertation klarede Windekilde faktisk skærene; han sad endnu flere aar efter i Calcutta i engelsk tjeneste.

De øvrige betjente, der følte sig krænket over Demarchis' bestemte optræden, protesterede gang paa gang til guvernementet i Tranquebar. De var ikke vant til, at opperhovedet gjorde forsøg paa at haandhæve disciplin mellem sine underordnede, de ville ikke finde sig i nogen tilrettevisning; denne protest gjaldt fra overkøbmand til indfødte tjenere, civile saavel som militære. Om soldaterne skrev allerede Windekilde til direktionen, at han havde givet dem mere i sold, end han egentlig havde bemyndigelse til; men det var nødvendigt – „Frederiksnagore er ikke som Tranquebar indelukt by og kastel, bliver soldaterne ikke af kærlighed, lader de sig ikke holde med tvang, særlig da de finder støtte, hvorhen de end vender sig som desertører". Samme indstilling viste jo iøvrig Windekilde selv, da direktionen degraderede ham og han saa flyttede til Calcutta.

De gode muligheder for at finde ansættelse og fortjeneste andetsteds var baggrunden for, at ingen lod sig noget byde af Demarchis. Ekvipagemesteren krævede sin søn frigjort fra tjenesten, da han ønskede at overtage en stilling hos englænderne, og han protesterede, naar opperhovedet blandede sig i at han tog sig fridage nu og da for at ordne private sager.

I Tranquebar. Guvernørens palankin, omgivet af livvagt og følge. Tegning fra ca 1830

Demarchis overskred til tider ogsaa klart sin kompetence, om det nu var af nidkærhed, af uvidenhed om de bestaaende forhold eller af magtsyge. Saaledes lod han overassistenten Foss fængsle i soldatervagten, da han mod reglementet havde antaget en pion til at gaa foran sig, en luksus der ellers var forbeholdt opperhovedet og medlemmer af Frederiksnagores raad; videre nægtedes arrestanten pen og blæk, en haardhed der ellers i den danske loge kun udvistes mod kriminelle personer i livs- og æressager. Adskillige kolleger intervenerede, og da ogsaa raadets øvrige medlemmer Tyrholm og Spinche gik imod Demarchis, blev Foss dagen efter sat i frihed. En i sig selv ubetydelig episode, der i et glimt giver smaabyen og dens personer en sær blanding af dansk fattigdom og indisk pragtglæde, af despotisk styre og samtidig uskrevne ukrænkelige love for europæiske indbyggere.

Frederiksnagore havde højst ti danske aktive og afskedigede betjente; derudover boede der af europæere nogle franske familier, der modtog underhold af kompagniets kasse som et laan, der senere naar de franske etablissementer i Indien var reorganiseret skulle afvikles; fremdeles enkelte franske købmænd. Den danske militærmagt, om man kan bruge ordet, var skiftende i styrke, da deserteringer var almindelige; over en snes mand har der sjældent været, skønt man oprindelig havde sendt 60 soldater. Af indfødte beskæftigedes et hundrede personer ved personlig tjeneste; desuden raadede man over et vekslende antal soldater og arbejdere til pakning og transport af varerne.

Selve logens bygninger var kun faa. Der fandtes en chefsbolig og et stenmagasin, der tilhørte kompagniet; dertil nogle boliger opført af private paa kompagniets grund. Men logen laa midt i et tæt befolket omraade og saa nær de andre europæiske bebyggelser, at de danske ikke var afskaaret fra omgang med andre nationer. Denne forbindelse var netop forudsætningen for betjentenes private handel.

De betjente, der sendtes til Bengalen, var sædvanligvis unge enlige mennesker. I adskillige tilfælde ses det af regnskabsbøgerne, at de efterlod familie i Tranquebar og lod en del af lønnen udbetale der; eller det opgives, at kompagniet i København udbetalte dele af lønnen til hustruen. Frederiksnagore var endnu saa nyt et sted, klimaet var usundere end i Tranquebar, og krigstilstanden gjorde sit til, at man som oftest ikke lod kvinder og børn følge med.

Overassistent Foss f. eks. kom til Frederiksnagore i 1760 som assistent og indlogerede sig hos Spinche, der da havde været fire aar i Indien og havde skaffet sig et hus. Spinche siger om ham: „Monsieur Foss lader til at være et skikkeligt ungt menneske, anlægger sine fri timer ganske paa læsning og sprog". I Frederiksnagore kom man ingen vegne uden at kunne sprog; alle bøger og rapporter er ganske vist skrevet paa dansk, selv under Demarchis, der selv talte fransk (ligesom halvdelen af de faa europæiske indbyggere). Men skulle man handle, maatte man nødvendigvis have forbindelser hos englændere, hollændere og franske, man maatte kunne tale med de indfødte købmænd, selv eller ved tolk, og dansktalende tolke lod sig næppe finde. Typisk er det, at den unge Chr. Fr. Soetmann, en brodersøn af I. C.

Soetmann, der kom til Indien i 1766, sagtens fyldt af gode raad og formaninger, meddeler, at han i sin fritid tager information i fransk, engelsk, hollandsk, orientalsk og portugisisk.

Omgangen med de andre nationer gav muligheder for at drive privathandel. Ingen dansk kunne selvfølgelig paa bar bund starte det, som kompagniets midler ikke kunne faa i gang. „Det er", skriver raadet i Frederiksnagore, „ene handel fra fremmede til fremmede under dansk pas og flag". Franske og hollandske købmænd kunne under fjendtlighederne med Calcutta faa deres ladninger ned ad Hooghlyfloden under dansk flag. Englænderne kunne efter franskmændenes fordrivelse fra Chandernagore under dansk flag eksportere Bengalens fine lærreder ogsaa til de franske steder paa Coromandelkysten, og under krigen mellem englændere og franskmænd foretrak mange mindre handelsskibe at sejle under dansk flag.

De danske betjente har sikkert taget sig deres tjeneste ved fremskaffelsen af pas og papirer vel betalt, og naturligvis har de efter evne deltaget i handelen for egen regning. Omgangen med de fremmede købmænd og velstanden fra den private handel medførte et højere leveniveau i Frederiksnagore. Soetmann købte sølvtøj, Ziegenbalg og de fleste andre betjente byggede sig huse, hvis værdi ikke harmonerede med deres gage, og assistent Foss antog som nævnt en indfødt pion som sin forløber for derved at markere, at her kom en standsperson gennem gaden.

Det var velstanden og Frederiksnagores enlige position der gjorde betjentene her stejlere over for den fjerne øvrighed, og de færreste kom da ogsaa til at staa til regnskab for deres overordnede. Foss døde 1766, mange andre yngre mænd døde i Bengalen, næsten hvert aar rapporteredes om dødsfald. Frederiksnagores økonomiske forhold var meget ugunstige, da Demarchis kom ud med „Grev Moltkes" ladning. Alle magasiner var tomme. Logen havde en gæld paa 25.000 rupier, heraf størstedelen til betjentene i raadet mod en aarlig rente af 9%. Udsigterne til at faa handelen i gang blev stadig mørkere. I sensommeren 1762 standsede naboben en flaade paa 150 smaa skibe med salpeter tilhørende den engelske guvernør Vansittart, og den følgende sommer rasede krigen omkring Patna og stoppede for al levering af salpeter. Efterhaanden standsede ogsaa al handel med tekstiler. Varelagrene rummede

Frederiksnagore i Bengalen. De europæiske huse byggedes ved Hooghlyflodens bred.
Tegning udført af guvernør P. Anker 1790

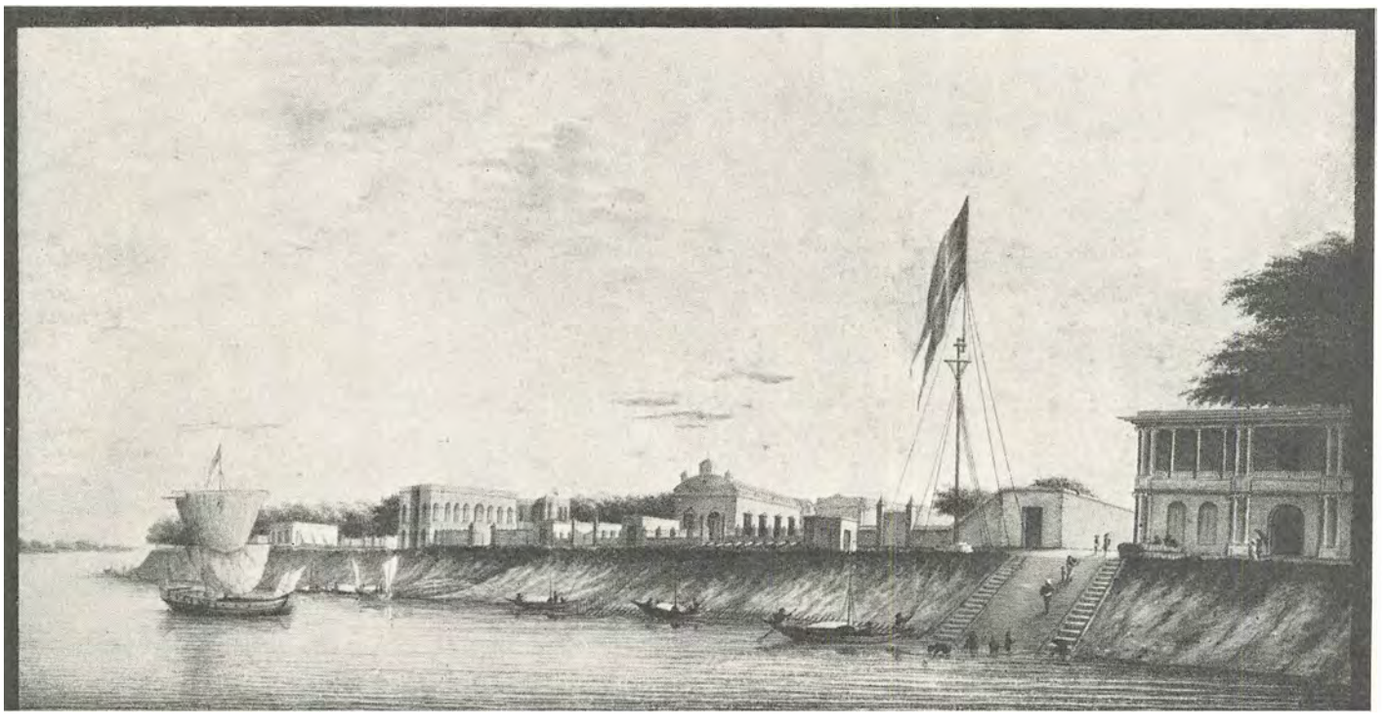

ikke de sortimenter, der ønskedes til „Grev Moltkes" returladning, og alle priser i Bengalen steg 35–40 %. „Ingen kapital kunne sættes ind, det ville være ren hazard. Frygt og rædsel havde fordrevet næsten alle vævere og arbejdere, og de europæiske nationer turde intet determinere".

Under disse urolige forhold besluttedes det at sende „Grev Moltke" til Malabarkysten og Coromandelkysten, da der ikke kunne skaffes returladning; men ulykke ramte skibet. Det forliste ved Negapatam. Fra Tranquebar ville man sende et andet kompagniskib til Bengalen, men det blev opbragt, og det viste sig nødvendigt at føre langvarige og besværlige udleveringsforhandlinger med portugiserne, der havde bragt det ud af sørøvernes hænder.

I Frederiksnagore deserterede 17 europæiske matroser. Regnskabet overleveredes Demarchis i haabløs uorden, ingen af betjentene kunne udrede de betalinger, de skulle, til kompagniet for laan. Fra Tranquebar ankom en lille ladning salt, hvis værdi var saa ringe, at den ikke dækkede lodspengene, saa returvarerne maatte tages af kapitalen fra „Grev Moltke". Samtidig ankom til Hooghlyfloden fra Madras et armensk skib under dansk flag, men det gik til Calcutta for at losse med den begrundelse, at skipperen var herfra og at skibet havde baade engelsk og dansk søpas. „Udsted ikke flere søpas", skrev raadet i Frederiksnagore til Tranquebar, „det kan volde os fortræd og er i alt fald en tort for os, naar skibet alligevel ikke losser her". Det var sandelig ingen let begyndelse for Demarchis. Faa uger efter sin ankomst til Frederiksnagore skrev han da ogsaa til Tranquebar, at han havde faaet feber af sine mangfoldige fortrædeligheder.

I København blev det en stor skuffelse, at Demarchis' ankomst ikke kunne sætte gang i Frederiksnagore. Man havde regnet med at faa „Grev Moltke" returneret med gode varer og saa kom nu meddelelsen, at det var umuligt paa grund af de engelskes overmagt og misundelse, og fordi de andre nationer lægger alle mulige hindringer i vejen. „Skal man antage det engelske prædominium for sandt, hvortil da de gentagne ønsker om flere ekspeditioner og et stort fond i Bengalen? Underretningen om den totale inactivité i køb og salg har skuffet vore forhaabninger og gjort det umuligt i aar at udsende et skib til Ostindien".

Dette direktionens brev, skrevet i december 1763, naaede Frederiksnagore i august 1764; det tilsendtes Demarchis fra guvernør Vansittart i Calcutta med besked om, at brevet ifølge ordre fra kompagniet i Europa var blevet aabnet. Nu henstillede man fra Frederiksnagore til direktionen i København fremtidig at sende Bengalenbreve til London eller Amsterdam – ikke til kompagnierne men til korrespondenter, der saa overlod brevene til kaptajnen eller en af styrmændene, „brevene gaar ligesaa sikkert med private, og saa har man da den trøst at faa dem ubrudte".

Iøvrigt saa raadet i Frederiksnagore lysere paa situationen i 1764. „Alle købmænd er nu langt mere opmuntrede end nogen tid tilforn og ere langt vissere paa deres fordele, siden den engelske guvernør Vansittarts bortrejse; thi denne mægtige mand drog næsten de to trediedele af al handelen til sig, mens derimod hans tilkommende eftermand mylord Clive ej bekymrer sig meget om handelen, men alene har sine tanker henvendte til politiquen og krigsvæsenet".

Demarchis forklarede, at naar han havde beklaget sig over de engelskes overmagt var det alene af hensyn til krigsurolighederne, som gjorde varer knappe og dyre; han havde hele tiden regnet med bedre tider og derfor anmodet om flere skibe og mere kapital. „Englænderne er for nærværende tid rolige besiddere af hele Bengalen. De have endog fastsat sig der paa en saadan maade, at de ingen videre revolutioner have at befrygte. Denne erobring give dem utrolige indkomster, og handelen er igen bleven ligesaa fri som tilforn, dog salpeter og opium undtagen".

Demarchis anbefalede, at man fik to skibe med ladning ud om aaret, og at man desuden fik en anselig arbejdskapital at virke med.

Kompagniet havde meddelt Frederiksnagore, at man i direktionen ventede af logen, at den selv skulle kunne dække sine udgifter og endda indbringe et overskud ved indtægterne af sine tre landsbyer. Man var saa fri at anslaa dette forventede overskud til 10.000–12.000 rd aarligt; logen havde indtil da ikke bragt andet end underskud.

Frederiksnagores raad afviste ganske muligheden af at indfri disse direktionens forventninger. For tiden indrentede landsbyerne næppe nok til de omkostninger, man havde paa dem, fordi der var saa faa indvaanere og saa liden handel med landbrugsvarer paa markedet i Frederiksnagore. Da Chandernagore i sin tid overgaves til englænderne, fik Frederiksnagore sin chance. Hvis byen da havde kunnet opretholde og udvide sin handel, ville det have været muligt at holde paa de mange indbyggere, baade franske og indiske, der flyttede til, og landsbyerne havde da kunnet afsætte mange varer og give gode indtægter. Men der var ingen skibe kommet til Frederiksnagore, de tilflyttede købmænd kunne ikke komme til at handle; derfor flyttede de fleste væk igen, og de faa, der var tilbage, havde forlængst opbrugt deres midler. Der var ikke afsætning for landbrugsvarer, ogsaa landsbyerne affolkedes. Frederiksnagore var helt slaaet ud paa grund af kompagniets ringe aktivitet.

Raadet afsluttede sin omfattende redegørelse for forholdene i Bengalen med anmodning om, at „kompagniet ville udstede nye ordrer og tage andre mesures, da det er en saa almindelig bekendt og antagen grundregel, at handelen alene gør et lands rigdom, flor og velmagt, saa er det og følgelig kompagniets sande interesse at søge at udvide dens grene og forøge deres operationer".

Baade fra kompagniets og faktoriets side gjorde man fortsat forsøg paa at faa fart i handelen, men de krav man gensidig stillede hinanden, kunne ikke indfris. Kompagniet ville ikke udsende en ny ladning, saa længe der ikke var givet meddelelse om, hvor den tidligere udsendte ladning var havnet. Resultatet blev, at Frederiksnagore kun med aars mellemrum fik til disposition et helt kompagniskib med ladning og i mange aar kun havde besøg af et af de smaaskibe, Tranquebar raadede over, og som for en stor del maatte reservere rum for ris og hvede til Tranquebars forsyning.

Stridighederne mellem Demarchis og de øvrige betjente resulterede i, at Demarchis ønskede at rejse hjem. Sundhedstilstanden i Frederiksnagore var i adskillige aar meget ringe. Ustandselig var der nye mænd paa posterne, naar en rapport naaede København; i 1766 døde saaledes tre yngre assistenter efter faa maaneders sygdom, og stadig rykkede nye folk ind i raadet. Tyrholm, der havde været sekretær og senere overkøbmand under Demarchis, var en tid opperhoved, og det skal siges, at man under hans ledelse ærligt forsøgte hvad nye udveje der bød sig. Der blev hjemsendt raa silke fra Bengalen og gjort forsøg paa at skaffe de ønskede tekstilvarer.

I København var man imidlertid ved at miste taalmodigheden. Da to ladninger, der hjemkom i 1764 og 1767, „fandtes at være incomplette, slet choiseret og sorteret og over værdi betalt", og da embedsmændenes gensidige beskyldninger for udygtighed og egennytte fandt vej hjem og blev bestyrket, var direktionen paa nippet til at opgive at sende kapital og skibe til Bengalen. Dog, man betænkte sig endnu en gang. Det vedtoges at sende en anden udlænding, monsieur Cazanove, som man antog for baade ærlig og sagkyndig, til Tranquebar som overkøbmand og seconde med pligt at rejse til Bengalen saa ofte og længe, det fandtes nødvendigt.

Imidlertid indtraadte ikke i Bengalen de frie og gode forhold for handelen, man havde haabet paa efter 1765. Da lord Clive i 1767 forlod landet, fortsatte de engelske embedsmænd den tilvante udbytning, dels ved privathandel, dels ved skatteopkrævning til naboben og kejseren i Delhi. Denne besørgedes nemlig af englænderne selv, til at begynde med ved hjælp af indfødte skatteopkrævere, efter 1772 aabenlyst ved engelske officerer. Skatkammeret flyttede fra Murshidabad til Calcutta, og englænderne overtog ogsaa en del af jurisdiktionen i Bengalen.

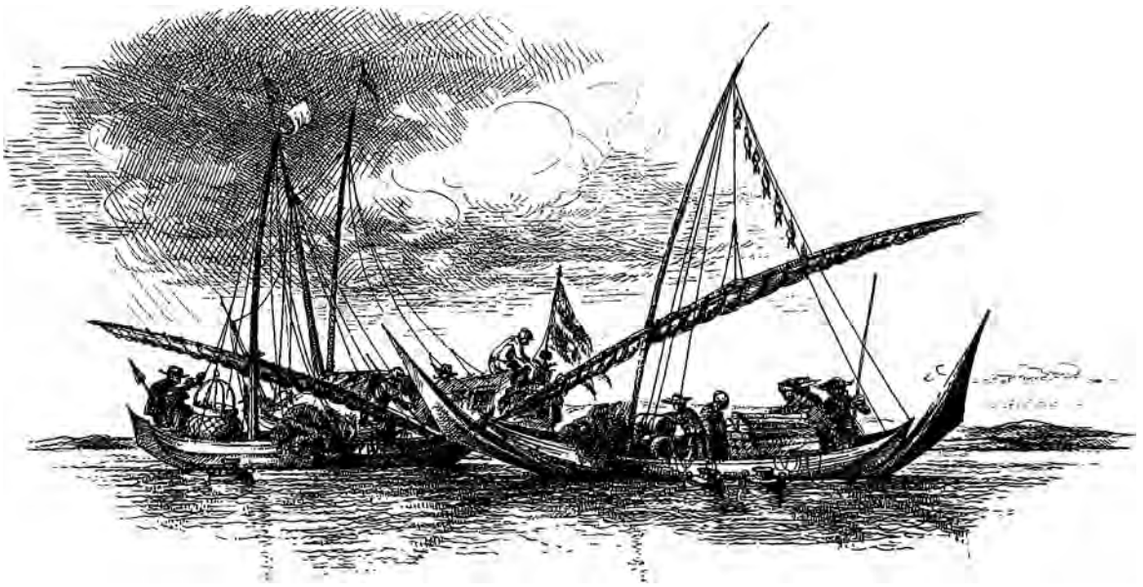

Det var langt fra, at det engelske kompagni lagde hindringer i vejen for udøvelsen af den danske handel; men der var ikke længere i Indien den overflod paa varer, at man selv med pengene i haanden kunne købe, hvad man ønskede. Det spørgsmaal maa forblive ubesvaret, om danskerne kunne have oprettet en støt handel i Bengalen, dersom kompagniet havde formaaet i disse aar at sende et eller to skibe regelmæssigt hvert aar og overlade logen en startkapital, – det hvorom hvert eneste opperhoved fra Soetmann til Cazanove anmodede. Men saa meget er sikkert, at den tid var forbi, hvor et skib kunne lægge til i ny og næ og efter forud opgivne ordrer købe tekstiler, salpeter og silke. De indiske købmænd kom ikke ned ad Hooghlyfloden for at tilbyde europæerne varer, de laa ikke inde med lagre af alle arter; hvor end de danske handelsmænd kom frem, naar de rejste op ad floden til det indre af landet hvor varerne blev vævet, saa havde de engelske opkøbere været der og sluttet kontrakter med leverandørerne. Og betingelsen for indgaaelse af nye kontrakter var forskud og omtrent et aars leveringstid.

Men hos englænderne laa der lagre af indiske varer, og for med det samme at fremskaffe en ladning benyttede raadet i Frederiksnagore adskillige gange som sidste udvej at overlade en engelsk købmand i Calcutta hele den danske ladning i varer og sølv mod levering af en returladning i det udvalg, direktionen havde bestilt; ligesom det adskillige gange hændte, at engelske købmænd eller embedsmænd fremsatte tilbud om at laane Frederiksnagore penge til kompletering af returladninger, mod at kompagniet i København udbetalte beløbet i Europa.

Direktionen i København fandt, at faktoriet havde handlet stik imod instruksen ved paa den maade at bortfragte skibene til fremmede; gevinsten herved maatte anses for saa ringe, at trafikken paa Bengalen blev ganske uden fordel for kompagniet. Man vedtog at bevilge Cazanove afsked. Hans indsendte forslag om at udvide skibsfarten og handelen fandtes helt opskruet; tværtimod foreslog direktionen en indskrænkning af handelen paa Bengalen indtil videre.

Efter Cazanoves afrejse i 1770 opretholdtes logen i Frederiksnagore af skiftende betjente, udsendt fra Tranquebar, og man søgte nye udveje for at gøre handelen rentabel. I Patna oprettede Berner, ene dansk mand med indfødte hjælpere, en dansk loge, der skulle gøre det muligt at købe varer op hos leverandørerne, og Frederiksnagore sendte forsøgsvis kaffebønner fra Mokka til Europa.

Direktionen opgav imidlertid nu at sende skibe direkte til Bengalen. Tranquebar blev dansk stapelplads i Indien, saaledes at de mindre skibe, der var i indenrigsk indisk fart, besørgede transporten af varer mellem Frederiksnagore og Tranquebar.

Under de sidste aars modgang for Frederiksnagore forfaldt logen stærkt. En orkan ødelagde i 1771 dele af byen, som kun var bygget af ler, og da handelen skulle indskrænkes, foretog man kun de nødvendigste reparationer paa kompagniets bygninger.

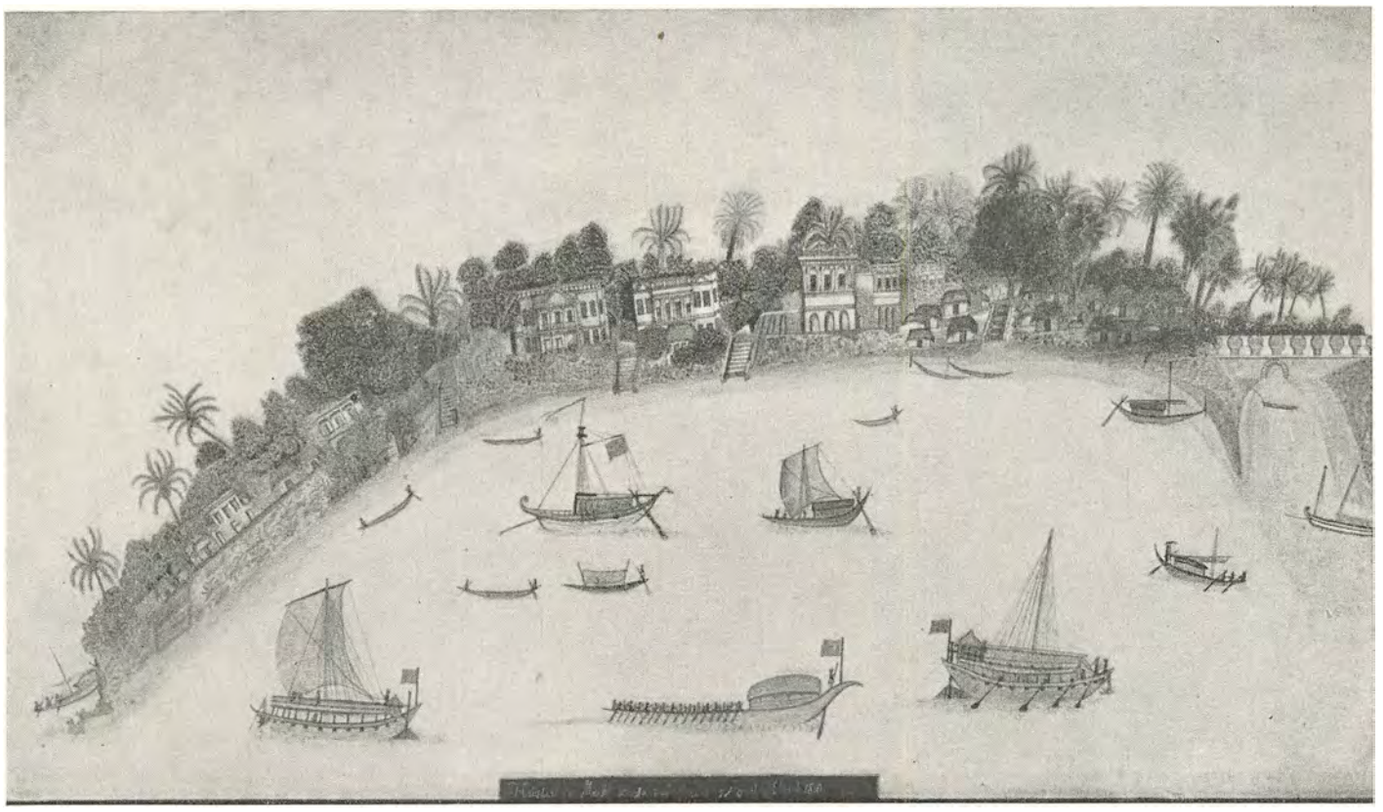

Parti fra Hooghlyfloden, tegnet af J. Hammer 1810

Selve faktoriet bestod af en grundmuret chefsbygning, der stadig var blevet udvidet og vedligeholdt, et grundmuret magasin, et vagt- og arresthus med tilhørende bolig, et par mindre stenhuse, et muret depot for krudt og vaaben og omkring hele bebyggelsen en lermur med muret port. Indenfor og uden for muren laa adskillige beboelseshuse, bygget af betjentene og senere overtaget af kompagniet, der udlejede husene eller skilte sig af med dem ved salg.

Til logen hørte en haveplads – et slags byanlæg med beplantning, med bænk og et billard – og uden for muren laa logens kirkegaard, som beboerne for sammenskudte penge havde forsynet med en solid stenmur og med opmuret port.

De tilhørende landsbyer, Serampore, Akna og Perrapore, bar ikke synderlig præg af tilhørsforholdet til det danske kompagni. De eneste spor var tre hvælvede smaabroer, der førte over de smaa floder i Serampore og Akna, og en muret rende til afvanding.

Udgifterne til erhvervelse af grund og opførelse af bygninger havde beløbet sig til ca 100.000 rd, og i aarenes løb var tilskud til logens drift ydet gang paa gang, saa det var forstaaeligt, at kompagniet, der efter 20 aars dansk virke i Frederiksnagore ikke havde modtaget mere end en halv snes ukomplette ladninger, nu følte sig foranlediget til at indskrænke eller i alt fald søge at omorganisere foretagendet.

Det kan undre en senere tid, at en virksomhed som faktoriet i Frederiksnagore, der gav saa smaat udbytte, fik lov at fortsætte saa længe, uden at kompagniet skred ind; at en loge med saa ringe modstandskraft fik lov til at blive liggende, mens stærkere magters faktorier forsvandt.

Man ser i dokumenterne aldrig ytringer fra Frederiksnagore om, at logen er unyttig, og at kompagniet gjorde bedre i at nedlægge den. Trods al modgang hører man kun kravet om, at kompagniet skal udvide virksomheden. Man levede i Frederiksnagore i haabet om bedre tider og saa til enhver tid fejlen i den svigtende aktivitet i København. Utvivlsomt har betjentene befundet sig helt vel i Frederiksnagore, til trods for at sygdom var værre og dødelighed højere her end i Tranquebar. Soetmann havde ønsket at komme hjem, fordi det længe havde været hans plan efter en aarrække at rejse til Europa; han havde da været 33 aar i Indien. Demarchis og Cazanove var fremmede fugle, der ikke

faldt rigtig til i den danske loge. Men der var aldrig vanskeligheder ved at faa personale til Frederiksnagore, skønt der hvert eneste aar maatte afgives betjente hertil. Posten i Bengalen var et avancement for de unge i Tranquebar; der var uden al tvivl muligheder for at drive privat handel og tjene store penge, og blev man ked af det, var det ikke svært derfra at komme i fremmed tjeneste og saa hjem med et fremmed skib, mens man i Tranquebar kunne vente flere aar paa skibslejlighed. Kontrollen i Tranquebar var større og lovene haandhævedes haardere; Frederiksnagore betød frihed og fremtidsmuligheder for den, der turde tage en risiko.

Mod de fremmede nationer i Indien var Frederiksnagores ubetydelighed dens bedste værn. De par huse og det skib, der lejlighedsvis kom, kunne ikke true nogen anden nation, og de krige, der udkæmpedes i det vældige rige, kom aldrig til at berøre logen direkte; de ubehageligheder, naboskabet til englænderne nu og da kunne medføre, var mere resultat af personlige stridigheder end udtryk for fjendtligt sindelag. Baade inderne og englænderne kunne, om de havde villet, have pustet Frederiksnagore væk, men til ingen af parterne var der egentlig interessemodsætninger af nogen betydning.

Danskerne kom for at købe: det var i indernes interesse og kunne i det givne omfang umulig generere englænderne. Tværtimod var det vel i engelske øjne nyttigt at have en forbindelse til Europa udenom deres officielle. Saalænge den danske loge støttede franskmændene, kunne der opstaa gnidninger med Calcutta, men jo ringere Frederiksnagores stilling ellers blev, desto nemmere var det for englænderne at nyde fordel af logen. Dens opperhoved fik gentagne tilbud om laan fra engelske betjente, om indskud af penge, der senere skulle udbetales i Europa, altsaa en maade for private at overføre penge med god fortjeneste uden brug af engelske skibe. Der taltes om, at danske skibe overførte diamanter og andre værdier til Europa for engelske embedsmænd; paastanden blev hverken bevist eller modbevist.

Frederiksnagore vedblev at bestaa – trods al kritik fra København og trods al modstand – som et yndet opholdssted for de danske i Indien, der her frit kunne drive privathandel samtidig med, at de for København holdt døren paa klem til Bengalens rige forraad af salpeter, kattuner og silkevarer.

TRANQUEBAR EFTER 1753

„Tranquebars handel og stedets forfald kan ikke rettes op paa kort tid ved nogle faa forslag" – havde Tranquebars faste stab sagt til kaptajn Sivers. Maaske har kaptajnen tænkt paa det, da han for sidste gang kastede et blik ind over den lille solbeskinnede danske by, inden „Nellebladets" besætning ved afrejsen i september 1753 mistede byen af syne.

Hvad var der egentlig opnaaet ved det store fremstød 1751–53, det som havde sat kongens hof, geheimeministrene og Københavns førende købmænd i bevægelse, havde kostet menneskeliv og penge og bragt en søofficer til at holde dommedag over flegmatiske købmænd? Ikke meget. Det var som klimaet og traditionen i Tranquebar kvalte alt frisk initiativ.

Synlige spor af orlogsskibenes besøg var de kongelige tropper. Deres antal var efterhaanden skrumpet ind til halvdelen, efter at sygdom havde ryddet op mellem officerer og menige. De, der blev tilbage, anlagde en ny levevis. Ingen arbejdede mere end strengt nødvendigt, og officererne, der ikke saa noget formaal med troppernes ophold i Tranquebar, søgte byens gode selskab og indrettede sig komfortabelt.

Et resultat af Sivers' virksomhed i Tranquebar var jo Soetmanns rejse til Bengalen, men herudover var man ikke naaet til nogen fast overenskomst. Fraset de mange forslag til forbedringer i Tranquebar, som indeholdtes i den kommissionsbetænkning, „Nellebladet" hjemførte, var den foreløbige udgang af sendelsen en forøgelse af koloniens udgifter. Tranquebar var saa aabenbart i forfald, menneskene i Tranquebar i mange henseender ogsaa.

I november 1753 besluttede direktionen i København endnu en gang at vise, hvem der regerede, og da den nye guvernør, kaptajn Hans Georg Krog, i september 1754 kom til Tranquebar med direktionens ordrer, forstod den sorgløse danske koloni omsider, at den trods alt havde trukket det korteste straa over for kaptajn Sivers.

Hele det gamle raad paa nær Høyer afskedigedes; guvernør H. E. Bonsach og seconde Meier modtog ordre om straks at patriere. Bonsach gjorde sig omgaaende klar til afrejse og tog med sin hustru hjem med kompagniskibet, mens Meier, der efterlod sin familie i Tranquebar paa grund af svaghed fik bevilget hjemrejse med fransk lejlighed via Pondicherry, hvor han kunne faa langt bedre accomodation og dertil forfriskninger under sejladsen.

Forøvrig kunne der ikke hos de to betjente paavises embedsmisbrug eller forsømmelser, som berettigede en vanærende afskedigelse og hjemkaldelse; de kunne da ogsaa senere begge vende tilbage til Tranquebar, hvor saa store økonomiske interesser bandt dem. Meier fik endda den æresoprejsning, at han udnævntes til guvernør.

Guvernør Krog var ved sin udnævnelse 34 aar gammel. Han var født i Bergen, uddannet som dansk søofficer og havde i adskillige aar sejlet paa Østen for Det hollandske Ostindiske Kompagni. Paa Ceylon havde han været, i Batavia paa Malacca og i Kina, før han kom til Tranquebar, og disse erfaringer har sammen med hans dygtighed og djærvhed sikkert gjort, at direktionen fik ham i tanke, da man ville indpode Tranquebar frisk initiativ.

Sit første indtryk af Dansk Asiatisk Kompagni fik Krog paa udrejsen. Kaptajnen paa kompagniskibet trak nemlig i Norge uden Krogs vidende en veksel paa kompagniet, hvilket ærgrede guvernøren,

Tranquebars vestlige bymur

da man saa vist ikke havde levet i overdaadighed paa rejsen – „ærter og flæsk den hele uge og om søndagen suppe af to blinde og miserable høns for 14 personer" – men Krog fik snart øjnene op for, at nidkærhed for kompagniets interesser var en sjælden vare.

Direktionen havde udarbejdet ny instruks til Krog. De gamle retningslinier blev i det store og hele fulgt, men guvernørens myndighed over for betjentene udvidedes. Guvernør og raad kunne afskedige udygtige, liderlige eller skødesløse personer, saaledes at kompagniet hellere beskæftigede færre betjente, der gjorde deres pligt. Det varede ikke længe, før Krog gjorde brug af denne ret.

Foruden Krog bestod raadet af C.F. Høyer – hvem guvernøren beskrev som en brav og ærlig gammel mand, der dog havde mere at bestille end hans kræfter formaaede, saa han var bedre tjent med en skikkelig pension, – Johan Henrik Gille og B.L. Ziegenbalg. De to sidstnævnte var begge dygtige mænd. Navnlig satte Krog Ziegenbalg højt, men af hensyn til forhandlingerne i Bengalen, som truede med at gaa i staa, sendte Krog ham dertil; han var en sindig og fornuftig mand, der kendte sprogene. Underkøbmand Tycho Volquards regnede Krog derimod ikke med, og sekretæren Rafn, som han, skønt direktionen havde afskediget ham, genansatte, „da han med grædende taarer lovede forbedring", fik han ingen glæde af. Rafn mødte sjældent ædru i raadet og krævede en dag sin afsked for at patriere og meddele direktionen en række forslag til forbedringer i kompagniet. Rafn skyldte kompagniet 2–3000 rd, mens hans aarlige løn var 300, og sluttelig maatte guvernøren inddrive pengene ved at sælge hans halve bo. Krog havde dog sympati for sin ubrugelige sekretær; han købte ved auktionen hans klæder og forærede ham dem.

Med de øvrige betjente i Tranquebar stod det efter Krogs mening ikke meget bedre til. Om de to handelsassistenter rapporterer han, „Faye og Hutter har jeg haft flindten paa, formedelst deres infame druk, som Rafn alene er skyld i". – „Paa kontoret har jeg i Ziegenbalgs fravær ikke een, hvorpaa jeg mig kan forlade og som har forstand til at gøre noget." Opperhovedet paa Calicut var efter Krogs beskrivelse et bæst og en drukkenbolt, og tolderen Krøckel, „der negligerer tjenesten ved sin forbandede

drik", afsatte han uden videre; da samme Krøckel med sine 220 rd i aarlig indtægt skyldte kompagniet ikke mindre end 6000 rd, blev halvdelen af hans bo solgt, og ene og alene for hans fattige kones skyld tilstod Krog ham en assistentstilling paa fregatten.

Om ekvipagemesteren, Just Bonsach, sagde Krog, at han ikke kunne leve uden at stjæle fra kompagniet, han var dømt herfor af bytinget to gange. Bonsach foretrak som mange andre at rejse hjem, da Krog førte regimentet; men senere rejste han atter ud, og guvernøren lovede at tage vel imod ham.

De militære betjente fik i det store og hele et bedre skudsmaal end de civile. Løjtnant Tanck beskrives af Krog som en meget flittig og brav mand og den unge løjtnant Christian Albrekt von Passow som en intelligent, rask officer, der kunne bruges til alle ting. Stykjunker Fischer, fandt Krog, var en gammel, ærlig mand, men da han paa grund af sin alderdom var „syn, hørelse og alle ting kvit", var alt geraadet i en elendig forfatning; Krog satte ham da paa pension og ansatte i stedet Gamst, en vindskibelig brav ung mand, til at bringe tingene i anden tilstand.

Havde Tranquebar hidtil været præget af en vis sløvhed, kunne den nye guvernør til gengæld bringe byen i oprør, og havde kolonien hidtil været hærget af splid og uenighed, kunne alle finde sammen i forargelse over guvernørens haarde regimente. Dette rørte nu ikke Krog, „da min formand maaske har været noget for god, jeg derimod er overalt, hvor kompagniets tjeneste udfordrer det og ser enhver paa fingrene, hvortil de altsaa ikke er vant, saa er jeg en ond, arrig og for nærseende guvernør".

Adskillige af de gamle Tranquebarfamilier rejste hjem, og flere talte om at gøre det, hvad dog ikke fik guvernøren til at holde mildere kurs; tværtimod ønskede han nok en fornyelse af Tranquebars danske. „Da nu snart alle familier hjemgaa, er det højeste nødvendighed en 10 à 12 familier kunne udkomme, og det er en jammer at se, hvor unge mennesker gifter sig med de sorte eller dette lands fruentimmere, som ikke er et haar bedre. Vi maa tage eksempel af de andre nationer, som med hvert skib sender familier ud, gifte og ugifte, thi ellers kommer kolonien sig aldrig, hvis dette ikke bliver betænkt". Krog tillod sekretæren at rejse hjem og hente kone og børn, han anmodede om at faa ikke mindre end 20 assistenter sendt ud – deraf mindst tre, der beherskede flere sprog – og han krævede at faa folk, som ikke alene var brugelige som assistenter paa et kontor, men hvem man uden betænkelighed kunne betro en koloni, en loge eller noget andet vigtigt.

Ogsaa kompagniets garnison trængte haardt til forbedring og fornyelse. I 1754 meddelte Krog, at kompagniet havde 22 underofficerer, hvoraf halvdelen var uduelige og kunne undværes; af europæiske soldater var kun 12 à 14 tilbage, og de var saa gamle og svagelige, at de var ubrugelige. Med de indfødte tropper stod det ikke stort bedre til. Krog afskedigede 100–150 sepoys og talliarer og antog i stedet et kompagni franske sepoys, der var veldisciplinerede og krigsvante.

Under disse forhold var det nødvendigt, at guvernøren gjorde brug af de kongelige tropper, der var udsendt til forsvar af Tranquebar; men samarbejdet mellem ham og de kongelige officerer var slet. Krog havde ikke myndighed over tropperne, men maatte i hvert enkelt tilfælde forhandle med officererne, om de ville paatage sig de opgaver, han anviste. Soldaterne forrettede vagttjeneste uden for deres egne barakker og uden for officerernes kvarterer i byen, men de ville ikke overtage vagttjenesten ved Tranquebars landport, og kun seks mand blev afgivet til vagt paa Dansborg. De kongelige officerer havde før Krogs ankomst tilpasset sig efter Tranquebars traditioner og holdt i de mange indre stridigheder med den faste befolkning i byen. De holdt principielt paa, at de var blevet udsendt i særlig mission og snarest muligt skulle hjemgaa.

Guvernør Krog skaffede sig paa faa maaneder hele byen til fjende; han var vidende om, at bindstærke klageskrifter hjemsendtes med kompagniskibene, „frygt og kærlighed for chefen er godt", skrev han til direktionen. „Men det sidste faar man ikke let, naar man som jeg hader drik og spil". Hazard-

spil var en særdeles yndet adspredelse i kolonien, og der spilledes højt. Adskillige af de danske kom takket være deres spillelidenskab kombineret med uheld i rent ud bundløs gæld, og da guvernøren et par gange i den anledning havde set sig nødsaget til at skille en familie fra hus og løsøre, udstedte han en forordning, der simpelthen forbød det høje spil i Tranquebar.

Tranquebars udseende gjorde paa Krog et ligesaa nedslaaende indtryk som beboerne. „Alleting er ligesom i 30 aar ingen mennesker havde været paa stedet", sagde han, og selv om maaske guvernøren havde svært ved at vænne sig til det præg, tropeklimaet satte paa mennesker og bygninger, var den knusende dom vist ikke meget overdreven i hvert fald hvad angaar guvernørboligen paa Dansborg. I denne agtede nemlig Krog at flytte ind, som jo instruksen bød alle guvernører at gøre. Hans forgængere havde imidlertid gennem mange aar undladt at rette sig efter denne ordre og havde boet i selve byen. Følgelig lignede Dansborgs embedsbolig efter Krogs udsagn en svinesti mere end en guvernementsbolig. Løjtnant Tanck og flere andre sagkyndige, som Krog anmodede om at syne de tre værelser, han ville benytte, frygtede, at hvælvingen kunne falde ned i monsuntiden, men mente dog at man efter flere reparationer „uden hazard kunne bo der i den gode tid".

Kontoret paa Dansborg var ikke stort bedre. Krog anmodede om at faa sendt 8 kasser vinduesglas ud „da regn og sand slaar ind gennem vinduerne, saa kompagniets papirer ikke kan være paa kastellet, hvilket er aarsag, at enhver til dato har sat i deres huse med kompagniets papirer".

Krog tog fat paa at bringe gang i handelen med samme energi og fordomsfrihed, som prægede hans forhold til medarbejderne. Efter den tilladelse, Sivers havde opnaaet ved sin rejse til Tanjore, begyndte man at udmønte sølvmønter, de saakaldte royaliner. De blev slaaet af det udsendte sølv og straks sat i omløb i Tranquebar gennem den danske handel.

Inden Meiers afrejse bragtes regnskabet i orden. Man saa sig nødsaget til at afskrive en del gamle fordringer, som var umulige at inddrive. Stedets tekstilarbejdere sattes i gang med at fabrikere varer, nye opkøb blev forberedt, Ziegenbalg sendtes til Bengalen for at bringe fart i Soetmanns virksomhed, og to unge assistenter, Abbestee og Tweed, sendtes til kongen af Trevancours land paa Malabarkysten syd for Calicut for at føre forhandlinger om anlæggelse af en loge dér, i overensstemmelse med hvad Soetmann havde foreslaaet direktionen.

Desuden forberedte man i Tranquebar et nyt fremstød. Nicobarerne, som skibene undertiden passerede paa rejserne mellem Tranquebar og Sumatra, havde man planer om at udnytte; der forberedtes en større ekspedition af handelsfolk og soldater, som kunne beslaglægge øerne for den danske konge.

Til alle disse foretagender indkøbtes et par skibe i Indien; de skulle opretholde forbindelsen mellem de mange stationer, for saa vidt muligt at undgaa at sende kompagniskibene til Malabarkysten efter mindre end en hel ladning varer, og ikke mindst for at skaffe Tranquebar forsyninger af ris fra Bengalen uden at optage kompagniskibenes lasterum.

Det var store planer guvernør Krog havde at tumle med, maaske for store; „jeg maa tilstaa, at mit hjerte bæver, naar jeg tænker paa den store depence compagniet vil have baade i Bengalen, samt paa dette nedfaldne sted, som sandelig vistnok vil blive et surt æble at bide i, i de første aar".

Guvernøren vidste, skrev han, „at en som skal oprette et falden sted, maa saavel bruge haardhed som lemfældighed til at faa gamle moder afvendt", og Krog fik brug ogsaa for lemfældigheden. Forbudet mod den private handel saa han sig ikke i stand til at opretholde. Pyntadorerne i Tranquebar havde før i tiden fabrikeret fem, seks, ja op til ti gange mere af sirtzer end kompagniet kunne bruge, og disse varer maatte købmændene afsætte paa andre pladser hvis ikke haandværkerne, der trykte de hvide stoffer i forskellige mønstre, skulle søge bort fra Tranquebar. Guvernør Krog, der ellers var meget nidkær paa kompagniets vegne, tog den private handel for en given ting. Han meddelte saaledes,

at han havde kig paa et pakhus, som fhv. guvernør Bonsach ejede, og som var bedre end kompagniets, – uden at studse over, hvad Bonsach skulle med privat pakhus; og han sluttede sig aldrig til direktionens kritik af betjentenes private handel, som denne eksempelvis fremsattes vedrørende guvernør Meier og Soetmann. Kaptajn Sivers havde indberettet, at Meier var den eneste, der havde nogen handel af betydning (sikkert en forhastet dom), og vist var det, at Meier var velstaaende, han ejede land, som en af de indfødte embedsmænd i Tanjore havde pantsat til ham og ikke indløst, besad derfor et lille omraade i Tanjore paa grænsen til Tranquebar; her flagedes med dansk flag fra landsbyens pagode. Krog vidste iøvrig kun godt at sige om Meier, og Soetmann satte han højt; han beklagede meget, at denne da direktionen paatalte hans private handel, ville forlade Indien. Krog tillod sig endog, da direktionen havde afskediget Soetmann, at anbefale den at drage nytte af ham, naar han kom til København, da han var en meget fornuftig mand.

Haard og nidkær var Krog utvivlsomt, men han respekterede dygtighed, hvor han mødte den, og var djærv af væsen over for over- og underordnede.

Krog arbejdede ihærdigt paa at sikre et godt forhold til de indfødte. Enhver, der havde noget at klage over fra den forrige guvernørs tid, fik anledning til at forelægge sagen for guvernøren, hvorefter alle sager blev behandlet af retten. Levnedsmiddelforsyningen blev et meget vanskeligt problem, fordi aarene 1754–56 alle bragte misvækst og dyrtid. Der indkøbtes saa vidt muligt ris, og de danske arbejdede paa at forbedre vandingssystemet, saa der kunne bødes paa de tørre somre; men mangel paa kapital og politiske stridigheder med nabomagterne angaaende vandingen indskrænkede indgrebene til rene nødforanstaltninger, som kun akkurat holdt hungersnøden fra Tranquebar.

Stridigheder mellem kasterne kunne ikke undgaas. I 1755 opstod der en efter indernes forestilling alvorlig strid mellem højrehaands kaster og venstrehaands kaster om deres bryllups- og begravelsesceremonier, der resulterede i, at venstrehaands kasterne forlod Tranquebar. Arbejdet paa fæstningen gik i staa af mangel paa arbejdskraft, og guvernøren maatte søge at tilvejebringe et forlig imellem de to grupper af undersaatter, hvis ambitioner og forfængelighed aabenbart ikke stod tilbage for den, der trivedes mellem smaabyens danske. Krog maatte tilstaa venstrehaands kasterne ret til at benytte bærestol ved bryllupsceremonierne, dog kun i kastens egen gade, og efter endeløse forhandlinger om dette spørgsmaal, som de indfødtes kasteoverhoveder pustede op til et betydeligt problem, gik højrehaands kasterne ind paa, at de i dette spørgsmaal „ville se og ikke se".

Forhandlinger af denne art, hvor inderne drillede deres danske øvrighed og prøvede, hvor langt de kunne gaa, var for Krog langt vanskeligere at klare end forholdet til hans landsmænd. Ingen principielle afgørelser kunne lette situationen, for kasteoverhovederne søgte ikke først og fremmest guver-

nøren for at faa løst deres strid om retten til at benytte bærestole, men for over for ham at demonstrere deres magt ved at erklære, at de indfødte ikke vendte tilbage til arbejdet paa fæstningen, før det passede deres kasteoverhoveder at acceptere et forlig.

Naar Tranquebar havde penge, kunne raadet ved hjælp af rissalg og beskæftigelse holde inderne paa kompagniets grund tilfredse; men var kassen tom, var guvernøren hjælpeløs. I 1756 meddelte Krog, at Tranquebars grund efter tre aars misvækst og dyrtid næsten ingen indkomst gav. „Pengene, vi har, vil knap strække til skibe udkommer, naar nu to skibe kommer ud, kan ikkun en gaa hjem alene paa pengemangel, thi det ene skibs halve kapital har vi fornøden til stedets udgifter. Det vil se slet ud med vævere, pyntadorer etc, i aar har de som kulisser arbejdet paa fæstningen, men ad aaret ingen fæstningsarbejde og ingen penge at forskyde dem med, de maa enten sulte ihjel eller gaa af grunden, som jo er kompagniet til stor skade. Jeg beder underdanig om forladelse, at jeg maa rent ud sige, at kompagniet kan aldrig florere saa længe det ikke tages paa anden fod, alt sendte de ud jeg ved ikke hvem til guvernør".

Tilmed kom guvernør Krog ud til svære storpolitiske vanskeligheder. Fra omkring 1750 var hele Sydindien inddraget i det store opgør mellem Frankrig og England. Landet blev udpint af krigene, og Tanjore, der til stadighed var impliceret, fordi englændernes faste punkt i Sydindien var nabostaten Tritzinapoli, var i konstant pengenød. Den tid var forbi, da man kunne skylde kongen i Tanjore penge; 1754 maatte Tranquebar betale ham to aars pension forud, senere endnu mere. Kort før Krogs ankomst havde guvernementet antaget en ny naik i den nordlige del af grænsedistriktet uden at indhente tilladelse hertil fra Tanjore. Krog modtog nu et groft brev fra kongen, der hævdede, at kun han kunne indsætte naiker. Krog søgte paa guvernementets vegne at faa den indsatte naik anerkendt og ledsagede

Hus i Serampore

sine forsonlige ord med en present bestaaende af en krøllet hund, en smuk flint og et par pistoler. Kongen besvarede høfligheden ved at indsætte en anden, Perumal, i embedet. Denne mand, der tidligere havde ført et brutalt regimente paa samme egn, spredte skræk om sig, og da han tillige var dødsfjende af den hidtil fredelige naik i det sydlige distrikt, maatte man forudse vanskeligheder; „denne sag skaffer mig krøllede haar i hovedet", rapporterede Krog, „accepterer jeg ham, er det ondt angaaende syd-naiken, som da vil bortløbe eller slaas med ham. Accepterer jeg ham ikke, besætter han alle vejene til compagniets grund og opsnapper alle compagniets lærreder, samt al proviantens tilførsel, hvilket allerede af ham i nogle dage er sket".

Perumal Naik havde 1000 mand med sig, og raadet saa ingen anden udvej end at antage ham og haabe paa fred og venskab med Tanjore.

Aaret efter samlede Perumal Naik ammunition og mandskab og fik støtte af Tanjore. Kompagniets talliarer, der virkede som grænsevagt, sneg sig ind i hans hus og fjernede ammunition, men blev senere, efter at den engelske konsul havde mæglet i sagen, tvunget til at tilbagelevere, hvad der var taget. Tranquebar klagede til Tanjore over Perumal Naik og opnaaede kongens tilsagn om, at han skulle blive fjernet i løbet af nogle maaneder.

Imidlertid tirrede naiken Tranquebars indbyggere ved først at stjæle kompagniets bøfler, senere 48 køer, der tilhørte de indfødte paa grunden. Løjtnant Passow, der blev udsendt med en patrulje paa rekognoscering, opdagede de stjaalne kreaturer men maatte skyndsomst trække sig tilbage, da de bevogtedes med kanoner. Kaptajn Strobel marcherede da med en lille styrke af de kongelige tropper til Anandamangalam paa Tanjores grund, den landsby der tilhørte Perumal Naik, men som han 14 aar tidligere havde pantsat til seconde Meier, uden nogensinde senere at indløse pantet. Det kom til sammenstød mellem de to parter ved pagoden, hvor de danske havde forskanset sig, men atter bragtes mægling i stand, denne gang af subiedaren paa Majoram: tre maaneders vaabenstilstand.

Perumal skaffede sig imidlertid forstærkninger og fik hjælp udefra. Danskerne sendte kaptajn Hesselberg med 24 mand til Tillali for at sikre derværende beholdninger af korn og kvæg – og her indtraf den alvorligste episode. Fjenden angreb den lille danske styrke, som paa tre mand nær blev massakreret i pagoden, hvorfra de søgte at forsvare sig.

Det var en katastrofe, der her ramte Tranquebar. I forhold til den disponible styrke var tabet betydeligt, og den psykologiske virkning var endnu større. Aarevis havde man holdt fred med de indiske naboer, men fortsatte den nu begyndte udvikling, var Tranquebars dage snart talt. Selv under gunstigere omstændigheder kunne prestigetabet blive katastrofalt. Byen satte sig i forsvarsstand, der hvervedes sepoys, og de franske besiddelser paa kysten forberedte sig paa at sende hjælp, skønt de i 1756 trængtes haardt af englænderne, der havde skibe liggende ved kysten og hindrede Pondicherry i at undsætte Tranquebar, som det var planlagt.

Krigen med Perumal Naik forblev imidlertid ved de skete grænseepisoder. Perumal trak sig tilbage til den fjerneste del af sit territorium, og syd-naiken holdt uantastet sin stilling.

Tanjore indtog efter disse episoder en fredelig holdning. Kongen sendte endog guvernør Krog en ridehest, tegnet paa den største venskabelighed.

Faktisk var Tanjore ikke fjendtligt indstillet over for Tranquebar. Man kunne intet vinde ved at ødelægge byen, kun tabe indtægter og dertil risikere, at en anden, stærkere og derfor farligere europæisk nation tog stedet i besiddelse. Tanjores halvt aabenlyse halvt skjulte understøttelse af Perumal Naik var blot det sædvanlige forsøg paa at se, hvor langt man kunne gaa over for Tranquebars øvrighed, og da Perumal igen i 1758 henvendte sig til de danske for at faa sit gamle embede, gjorde Tanjore ikke mindste forsøg paa at understøtte hans krav eller prøvede at hindre danskerne i at afvise ham.

Templet i Tillaiyàdi.

„Godt vi blev ham kvit", skrev guvernør Krog, „ellers havde vi ikke faaet eet stykke lærred, men det var en ynk med alle de folk, vi mistede".

Tranquebar maatte foreløbig opgive tanken om at faa mere grund overladt af Tanjore; men adskillige gange viste det sig, hvor farligt det var for kolonien at være klemt inde paa saa snævert et omraade, mens de andre europæiske nationer fik stadig større indflydelse paa det omliggende land, selv om dette var paa indiske hænder.

I 1755, da det atter tegnede til en tør sommer, lod de danske aabne en sluse, bygget i det forrige kompagnis tid og repareret i 1742 af guvernør Panck, for ved hjælp af den at skaffe vand i det næsten udtørrede flodleje. Fra Tanjore kom der ingen indvendinger imod forsøget, men de franske paa Carical lukkede slusen igen, da de nemlig plejede at faa nelle fra det omraade, der nød godt af vandet, naar slusen var lukket. Fra Tranquebar sendtes syd-naiken nu ud med bevæbnede talliarer og dansk flag for med magt at aabne slusen. Franskmændene viste sig ikke igen, da slusen var blevet aabnet, men de satte sig i forbindelse med den tanjorske subiedar paa stedet, sendte ham penge og fornemme gaver. Subiedaren dukkede snart efter op ved slusen, afvæbnede de tranquebarske talliarer, tog deres flinter og det danske flag og spærrede igen for vandet.

Guvernør Krog skrev derefter kongen i Tanjore strengt til, og da kongen ikke ville have ufred med Tranquebar, paalagde han sin subiedar at levere flag og vaaben tilbage med alle ærestegn. Krog gør ikke forsøg paa at skjule sin tilfredshed over at „flaget blev altsaa paa en elefant her indbragt af kongens folk og med et stort salam af en brahmin tilligemed flinterne mig overgivet". Danskerne aabnede saa for tredie gang slusen, men uden større held. Franskmændene gik denne gang aabenlyst til værks, sendte folk ud, der kastede slusen til, og etablerede saa stærk en vagt paa stedet, at danskerne ikke vidste nogen udvej. „Her kan man se hvor vidt de franskes venskab strækker sig", sluttede guvernør Krog. – Med bange anelser forudsaa Krog, at Tranquebar, hvis der kom krig med de franske, ikke kunne faa

en sæk ris endsige handelsvarer ind. Som det eneste, der kunne raade bod paa Tranquebars afmagt, anmodede Krog om at faa orlogsskibe sendt ud. „Ganske vist har vi slette prøver fra sidste gang", skrev Krog, der aabenbart i Tranquebar gennem afskrækkende beskrivelser af Sivers og hans virksomhed var blevet advaret paa det alvorligste imod at skaffe byen en ny undersøgelseskommission paa halsen. Alligevel turde Krog ikke undlade at anbefale udsendelse af orlogsskibe hjemmefra, „hvis han som chef paa stedet fik en plads, der var anstændig for ham, og hvis de chefer, som udkom, var sagtmodige mænd", tilføjer han dog med forsigtighed.

Efter de første aars voldsomme stridigheder mellem Krog og de andre danske bedredes forholdet betydeligt efter 1756. Krog beretter, at betjentene lever honnet og skikkeligt og han selv i fred med officererne og andre tidligere modstandere.

Den politik, Krog førte, for om muligt paa lang sigt at forbedre forholdene i kolonien tjente imidlertid paa ingen maade til at forhøje det øjeblikkelige udbytte; hertil kom, at de fleste af forsøgene paa at udvide handelen ikke faldt heldigt ud.

Opgøret med de forgældede betjente, med upaalidelige leverandører og andre skyldnere til kompagniet gjorde det nødvendigt at afskrive en del fordringer. Den Perumal-naikske krig og det følgende forsvarsberedskab satte militærudgifterne op. Køb af skibe til farten paa Nicobarerne, Malabarkysten og Bengalen betød nye betydelige udgifter paa Tranquebars budget. Etableringen paa Nicobarerne slugte penge uden at give ringeste indtægt, Bengalen krævede ny kapital, og det gik smaat med leverancen af varer. Opperhovedet i Calicut, Carl Thomsen, forsvandt i 1756 fra logen efterladende en gæld til kompagniet paa 8000 rupier, og assistent Abbestee kunne ikke faa sluttet aftale med kongen af Trevancour om logen College, før Tranquebar havde stillet yderligere mængder af vaaben til raadighed for ham. Kongen, eller rettere den franske officer, der virkede som Trevancours militære raadgiver, viste sig at være mere kritisk end beregnet og stillede som betingelse for oprettelse af en loge, at Tranquebar paatog sig en større vaabenleverance bestaaende af geværer af god bonitet med messingbeslag og bajonet.

Kravene til Tranquebars kasse steg stadig, og samtidig svigtede indtægterne. De tørre aar med daarlig høst formindskede udbyttet fra landsbyerne, og fregatten laa i lange tider unyttig hen paa grund af kapitalmangel.

Guvernørens eneste udvej var at bruge handelskapitalen til at dække underskudet, men derved indskrænkedes returladningens værdi, og forsinkelser indtraadte, fordi det ene skib maatte vente paa supplerende kapital med næste aars skib. Yderligere foretog kompagniskibene mange unyttige rejser frem og tilbage, Bengalen–Tranquebar og Malabarkysten–Tranquebar, til trods for, at der var anskaffet skibe til den lokale trafik. Naar Tranquebar manglede kapital, haabede man dér, at Bengalen eller Malabarkysten besad kapital til returladning, en antagelse der stik mod det samlede sekretraads optimistiske forventninger aldrig nogensinde slog til.

Direktionen i København var ganske uimodtagelig for alle forslag om en politik, der paa lang sigt kunne gavne Tranquebar. Kun én ting bøjede den og navnlig interessenterne sig for – gode og omgaaende ekspederede returladninger.

Guvernør Krog fik fra direktionen stadig tilbagevendende bebrejdelser for dyre og daarlige varer i utilstrækkelig mængde. Krog tabte modet. „Give Gud, at en af de høje herrer participanter ville selv paatage sig som commissarius at udkomme for at tage alle ting i øjesyn. Jeg er færdig at nedsynke i graven af chagrin, naar jeg betænker den tilstand kompagniet er udi her i Indien og den fare min egen ære og velfærd stikker i; altsaa ville jeg ønske, at kompagniet ville have den naade at afløse mig fra dette elendige levned, da jeg sandelig med større fornøjelse ville kommandere heller et af kompagniets skibe end her i armod at forslide min tid".

Zebuko. Tranquebar

Krog hævdede at have sat de midler til, han havde haft, da han kom til Tranquebar, og at han simpelthen ikke havde raad til at fortsætte i tjenesten. Mulig i den anledning skrev han til direktionen vedrørende Thomsens underslæb i Calicut: „Kompagniet har her eksempel paa, hvad skade det er at sende slette folk ud, og at det er bedre at lønne dem vel, saa de kan leve, og ikke sende slette folk, som lønner sig selv til sidst".

1758 anmodede Krog atter om afsked: han havde ikke det daglige brød, han var ikke rask to dage i træk, hans midler var brugt op. Han havde dog tjent kompagniet 6 aar, med de to rejser ville det blive 8 aar, „den bedrøveligste tid, som jeg i verden har levet".

1758 rykkede krigen i Indien danskerne nærmere ind paa livet. To aar før havde Frankrig besluttet sig til virkningsfuldt at understøtte sine kolonier i Indien i deres kamp mod englænderne, og som følge heraf landede general Lally i april 1758 paa Coromandelkysten med friske tropper, indtog englændernes fort St. David og besluttede derefter at gaa mod Madras. Allerede paa dette tidspunkt manglede imidlertid den franske styrke penge, hvorfor det vedtoges, at Lally, inden han vendte sig imod Madras, skulle gaa mod Tanjore og dér søge at inddrive en større sum penge, som franskmændene mente at kunne kræve for en af deres indiske allierede.

Tranquebar sendte chefen for de kongelige tropper, kaptajn Castonier, og Soetmann – der opholdt sig i Tranquebar paa vej til Europa – til den franske general for at forhandle om de danske interesser i Tanjore. Det er karakteristisk for den anseelse, Soetmann nød i Indien, at man udvalgte ham til denne vigtige sendelse, endskønt han var afskediget af direktionen i København. Danskerne ønskede at sikre sig de tidligere efterstræbte fire byer i det tanjorske rige; man havde indtil da ladet spørgsmaalet hvile, men udsigten til at Tanjore kunne komme under fransk herredømme gjorde det til en livsbetingelse for Tranquebar at udvide sit omraade. Lally krævede til gengæld 150 europæiske soldater til felttoget, men de danske afviste under henvisning til, at der saa ikke ville være en eneste europæisk soldat tilbage i Tranquebar. Parterne enedes da om, at danskerne skulle levere seks kanoner og et parti krudt, som man dog for ikke at sætte neutraliteten paa spil betingede sig ikke maatte bruges imod englænderne.

Lally erklærede sig for en stor ven af den danske nation og lovede ikke at slutte fred med Tanjore, uden at de danske fik anledning til at sikre sig udvidelsen af deres territorium. Derefter bombarderede franskmændene forgæves Tanjore i fem dage; de maatte sluttelig trække sig tilbage med stort prestigetab og fortrak derefter nordpaa for at belejre Madras.

I sommeren 1758 splittedes Tranquebar igen af uenighed vedrørende guvernørens dispositioner. Allerede i længere tid havde løjtnant Christian Albrekt von Passow skabt splid omkring sig ved sin overordentlige ærgerrighed og hensynsløshed. De midler han brugte for at komme frem overskred faktisk alle grænser, og guvernøren saa sig da omsider nødsaget til, skønt han til det sidste holdt haanden over ham, at stille ham for en krigsret.

Passow var i 1754 kommet til Tranquebar 23 aar gammel som Kyhns assistent og eventuelle efterfølger. Han var straks fra starten utilfreds med sin stilling. Da han gik i kompagniets tjeneste, forpligtede han sig til at underordne sig raadet, men skrev faa maaneder efter sin ankomst: „jeg havde ikke forestillet mig, at raadet i Tranquebar bestod af saa simple personer"; hvad han heller ikke havde forestillet sig var, at en fændrik af de kongelige tropper rangerede over Tranquebars seconde, altsaa over ham, der dog var løjtnant. Desuden ønskede han mere i løn, ville ikke „være løjtnant Tancks skriver og listemager, men selv gøre sig meriteret".

Passow bombarderede direktionen med ansøgninger og besværinger. Sidst beklagede han sig over, at han havde saa meget arbejde, mens Tanck var paa Nicobarerne, og anmodede om at faa Tancks plads, hvis han døde – en udgang man næsten kunne regne med, naar en mand rejste til disse øer, og som da heller ikke fejlede i dette tilfælde.

Passow stredes med sine officerskammerater om alt, fra ledelsen af arbejdet ved fæstningsværkerne til en guldknappet stok. Hans gæld voksede voldsomt, og efterhaanden blev hans letsindigheder til forbrydelser, som overskred grænsen for, hvad Tranquebar ville tolerere. Passow var dygtig, gik ikke af vejen for en opgave, men brændte efter at indlægge sig fortjenester; han var sikkert i besiddelse af megen charme. Guvernør Krog satte stor pris paa ham, „jeg har alletider formanet ham og levet med ham som var han mit eget barn", paastod Krog, „men han gjorde sig skyld i den ene liderlige handling grovere end den anden". Til slut maatte Krog lade ham arrestere. Passow var da paa flugt til det engelske castel Direcote; han blev opdaget og hans palenquin med penge og skiftetøj taget. For at skaane Passow for den dødsdom, der var ham sikker, fik Krog dølget de alvorligste anker og lod ham anklage for gældsstiftelse. Krog meddelte selv direktionen sine dispositioner „den sag, han er dømt for, er den ringeste, han har begaaet; jeg har for at skaane ham for livsdom ikke bragt de andre sager frem, og dog teer han sig meget malicieux, – dog han er et ungt menneske og kan forbedre sig".

Passows mange misundere og fjender angreb guvernøren for den protektion, han havde ydet „dels af hensyn til hans ungdom, dels da han er den bedste officer og er hartad umistelig". Krog maatte høre mange anker over, at retten ikke plejedes i Tranquebar som den skulle. Passow slap imidlertid helskindet fra sine eventyr og fik senere et godt avancement i Europa. Hans indbo og elegante garderobe har der tidligere (se s. 181 f.) været anledning til at mønstre.

Der gik en stadig strøm af breve til direktionens medlemmer eller til direktionen som helhed fra betjentene i Tranquebar, og heri fandtes oplysninger om mange af de forhold, der omhyggelig holdtes uden for de officielle indberetninger. Var direktionen utilfreds med en mand, var det altid en smal sag mellem de indsendte klager at finde en begrundelse for at afskedige ham. Og i oktober 1758 besluttede direktionen enstemmigt at tilbagekalde guvernør Krog, „da hans husholdning er af en saadan beskaffenhed, at der maa indledes en undersøgelse deraf". I stedet udnævnte man til guvernør den tidligere

Smaa templer paa kysten nord for Tranquebars paradeplads

seconde P. H. Meier, der havde ansøgt om at komme i betragtning ved lejlighed, da han alligevel agtede at overgaa til Tranquebar til sin familie. Meier døde imidlertid paa udturen d. 15. januar 1759 paa højden af Kap, men 9. maj modtog secretraadet i Tranquebar direktionens ordrer. Krog nedlagde sin kommando, og raadet valgte sin seconde, den gamle C. F. Høyer, til interimsguvernør. Dagen efter flyttede Krog ud af kastellet og Høyer ind.

Direktionen paalagde det nye sekretraad at undersøge de ting, der navnlig havde givet anledning til misfornøjelse, nemlig udbrudet af den Perumal-naikske krig, og den maade hvorpaa Krog havde erhvervet sig en have i Tillali, som Perumal i egenskab af naik havde til beboelse. Desuden krævede direktionen, at raadet ved offentlig plakat skulle indkalde alle „som agte sig beføjede at føre besværinger over injustice eller anden mishandling". Plakaten blev, som skik var i Tranquebar, forkyndt af en trommeslager, der gik gennem gaderne og paa dansk og malabarsk oplæste plakatens indhold. Klagerne strømmede ind, og der nedsattes en kommission bestaaende af C. F. Høyer, Johan Henrik Gille og bogholder Johan Hansen til at behandle sagerne.

Paany blev Krog anledning til, at Tranquebars indbyggere delte sig i to lejre. Høyer og Gille repræsenterede som dommere det gamle Tranquebar, som Krog havde krænket saa dybt, da han i sin tid kom i land med rigelig frisk saltvandssprøjt om sig; men kommissionens tredie medlem, bogholderen, ønskede at træde ud, og det samme gjorde hans efterfølger; ingen ville være dommer i deres sted, og Høyer maatte da lidt undskyldende forklare, at der ikke var andet at gøre end optage major Castonier, Krogs gamle fjende, i kommissionen.

Havde rettens pleje ikke været ordentlig i Passows sag, blev den ikke bedre i Krogs. Kompagniet i København maatte antage en jurist til at gennemgaa de 800 ark, som kommissionen sendte hjem. Fra Tranquebar meldte interimssekretær Friis, at han over for direktionen med ed ville bekræfte, „at han ikke havde været det allerringeste af den onde og for kompagniets etat højstskadelige mand kap-

tajn Krogs private ting med sorte eller andre bekendt, førend nu, de er bleven opdaget ved den over ham holdte kommission, og efterdi han forstod at skjule saadanne ting, saa længe han var chef paa stedet, turde de forurettede ej klage eller besvære sig derover", – til gengæld havde den offentlige plakat faaet løst tungebaandene. Raadet tilbageviste senere med bestemthed direktionens ordrer om ved plakat at indkalde klager over Friis selv; Tranquebar var saa sandelig ikke stedet, hvor retten blev befordret ved den slags indbydelser til offentligheden.

Krog afviste kommissionen som ulovlig og nægtede at udtale sig for den; nogle i Tranquebar gav ham aabenlyst medhold – flere i det stille. Præsten Hosum var hans ivrigste talsmand og bad i sin kirkebøn i Zionskirken for de uskyldigt forfulgte.

Direktionen havde straks ved meddelelsen om Meiers død udsendt en ny guvernør, agent Herman Jacob Forch. Han ankom 4. juli 1760 til Tranquebar sammen med sin yngre broder. Til stor fortørnelse for det hidtidige raad og navnlig for sekretæren P. Falk opløste Forch kommissionen og lod Krog rejse hjem. Hans sag blev senere behandlet ved kompagniets ret, der sluttelig i 1769 erklærede kommissionen i Tranquebar for ulovlig og underkendte dens dom. Krog kendtes alene skyldig i at have videresolgt noget vin uden at erlægge den told, han var pligtig. Han kom i 1762 igen i tjeneste i flaaden og døde 1796 i København som kommandør.

Da raadet i Tranquebar havde valgt Høyer til interimsopperhoved, skrev det i anledning af guvernørskiftet til direktionen, at „hos personer, som fra barnsben af ere opføde i en vis etat, nok sjælden vil findes de hos en sindig raadsperson desiderende qualiteter, og som dog er uforbigængelig fornøden, for at maniere saa mange og saa differente gemytter og ting, sund fornuft, redelighed, sindighed og god vilje". Hermed bad raadet indirekte om, at direktionen fremtidig ville forskaane Tranquebar for flere søofficerer. Sund fornuft, redelighed og god vilje vil en senere tid ikke frakende hverken Sivers eller Krog, men det var vel navnlig sindigheden, Tranquebar efterlyste.

Uden tvivl var det via de sindige i Tranquebar direktionen havde mistet tilliden til, at Krog havde handlet paa den for den danske koloni fordelagtigste maade i striden med Perumal Naik, og i harmoni med denne opfattelse var det da, man besluttede sig til endelig at bevilge de kongelige troppers gentagne og indtrængende ansøgninger om at vende tilbage til Europa.

Juni 1759 nedsattes en kommission til at afgøre soldaternes skæbne. Der blev holdt mandtal, og hver enkelt blev spurgt, om han ønskede at gaa i kompagniets tjeneste eller vende hjem. Kommissionen, to officerer og to civile fra Tranquebar, afgjorde, hvor mange kompagniet nødvendigvis maatte beholde i kolonien, og fordelte derefter soldaterne saavidt muligt efter ønske.

I 1751 var 300 mand blevet indskibet paa orlogsfartøjerne i Helsingør. Kort tid efter ankomsten til Tranquebar var en trediedel af soldaterne døde; de resterende udgjorde to kompagnier à 100 mand samt 20 mand ved artilleriet. Efter 6 aars tjeneste var af disse 220 mand 134 tilbage. Heraf opholdt 8 sig i Calicut, 29 i Bengalen, og disse fik i hvert fald ikke lov at rejse hjem; man havde ikke erstatning for dem og forøvrig heller ikke skibslejlighed. 97 mand opholdt sig i Tranquebar. Af dem ville 42 til Europa, mens de øvrige ønskede at gaa i kompagniets tjeneste. Da imidlertid dette kun kunne undvære 29, maatte altsaa 13 mand beordres til mod ønske at forblive i Tranquebar.

De fleste af disse soldater var hvervet i udlandet, altsaa professionelle, men den tjenestetid, hvortil de havde bundet sig, var forlængst udløbet. Af de 134 mand var 97 udlændinge, mest tyske men ogsaa nogle svenskere og et par af andre nationer. 37 stammede fra monarkiet, nemlig 20 danske, 4 nordmænd og 13 holstenere. Soldaternes alder varierede fra 21 til 49 aar, de fleste var 28–33, altsaa ret gamle, men der var jo ogsaa forløbet 7 aar, siden de var taget fra Danmark, og endnu det meste af et aar ville gaa, før disse 29 af de 300 igen saa Europas kyster.

Inden kommissionen fik ordnet engagementet af de mange nye folk, maatte de sætte kompagniets sold op til det samme, som de kongelige tropper hidtil havde faaet; ellers vidste kommissionen med vished, at ikke een ville gaa i kompagniets tjeneste. Om der anvendtes andre lokkemidler er ikke oplyst. Tranquebars garnison, der før havde været under 10 mand, blev nu fuldtallig, men for at holde antallet, maatte raadet straks anmode om at faa unge rekrutter sendt ud.

Mens Tranquebar var optaget af sin guvernørproces, kæmpede englændere og franskmænd videre. Det gjaldt overtaget i Indien. Franskmændene havde forgæves belejret Madras, den franske flaade led nederlag, 1760 blev ogsaa landtropperne afgørende slaaet, og 1761 faldt Pondicherry for englænderne. Helt til Tranquebar mærkedes uroen. Det vrimlede af franske officerer, høje og lave; alene i den danske besiddelse ventede omtrent 200 paa indskibning til Europa. De fremmede skabte inflation i byen; husrum og levnedsmidler steg voldsomt i pris og gjorde det vanskeligt for de danske at eksistere.

Guvernør Forch kom ikke til at fungere et aar i Tranquebar. Den 27. april 1761 døde han „af et slags tærende sygdom, hvoraf han en tid lang til og fra havde befundet sig ilde, samt af en tilslagen feber". Dagen efter begravedes han i Zionskirken, og den 29. april 1761 tog da Hermann Abbestee kommandoen som interimsguvernør.

Abbestee udtalte om sin forgænger: „Guvernør Forch var i adskillige henseender efter sin private karakter en elskværdig mand, hvorimod han vel mangen gang har givet os stærke aarsager til at ønske, at han hellere havde villet følge fælles overlæg og raadføring end hans egenmyndige principia, tværtimod den høje direktions generalinstruks, hvilken han aldrig har villet underskrive". Noget kunne tyde paa, at der har været national uvilje mod brødrene Forch. Abbestee meddelte, at raadet „havde overladt det i hans broders frie valg, hvadenten han her vil forblive eller patriere med første lejlighed; formodentlig resolverer han vel til det sidste, da han vel har indset, at en ung tysk litteratus, der nyligen er kommen ud af skolen og ej forstaar det danske sprog, ikke efter hans salig broders og hans egne ideer her kan være til nytte enten for sig selv eller andre". Breve fra broderen Christian Ludvig bekræfter, at han følte sig aldeles skubbet til side og kun ønskede at komme væk fra Tranquebar.

Den tidligere guvernørs brevskaber blev endevendt af raadet, og man følte sig dybt krænket over, at han ved lejlighed havde hjemsendt „getreue berichten", „endskønt dyd og sandhed langt fra ikke overalt derudi havde ført hans pen", mens han søgte at skabe sig og sin broder en sikker stilling.

I København, hvor hoffet førte an med tysk sprogbrug, var uviljen mod tysk endnu omkring 1760 ret sjælden, men i Tranquebar var det ikke velset, at man benyttede sig af andet end dansk. Dansk og malabarsk var landets to officielle sprog. De tranquebarske betjente rekruteredes udelukkende fra borgerlige kredse i København, mange kunne ikke andet end dansk, og man gjorde altsaa en dyd af nødvendigheden, naar man foretrak sit eget sprog. Selv om det kneb med kyndighed i fransk, og særlig i engelsk, har alle sikkert kunnet tysk men ikke ønsket at benytte sproget. Tysk taltes af missionen og af soldaterne; men i raadet, i Zionskirken og mellem byens standspersoner talte man dansk. De hjem, der havde en dansk frue og som sendte børnene i den danske skole, nød særlig anseelse. De var ikke mange, men danskerne satte mellem de mange fremmede pris paa deres modersmaal og følte det som et brud paa traditionerne, naar opperhovedet ikke var solidarisk med Tranquebars danske kærne.

Det samme synspunkt kom frem i Bengalen mod Demarchis. Man forargedes over, at han antog sig en fransk privatsekretær, skønt baade Bie og Tyrholm kunne fransk og portugisisk, Bie endog engelsk.

Valget af P. H. Abbestee til interimsguvernør vandt direktionens billigelse, og han fortsatte som ordinær guvernør i Tranquebar.

Peter Hermann Abbestee var kommet til Indien i 1752; han var i slægt med de ledende købmænd i København og stifsøn af Asiatisk Kompagnis mangeaarige direktør, Peter van Hurk. Abbestee havde

Peter Herman Abbestee. I 1752 kom Abbestee til Tranquebar som handelsassistent 24 år gammel; han gjorde en glimrende karriere og må have befundet sig vel i Indien, for han blev – med nogle aars afbrydelse – i Tranquebar til 1788

i guvernør Krogs tid ført forhandlingerne med kongen af Trevancour angaaende oprettelse af logen paa College og havde senere været opperhoved i Calicut. Direktionen ønskede at indskrænke administrationen i Tranquebar, nu da dens interesser koncentrerede sig om handelen i Bengalen, og beordrede, at raadet i Tranquebar kun skulle bestaa af to personer, Abbestee og Falk, mens Høyer og Gille skulle træde ud. Abbestee, der var velkendt med forholdene i Tranquebar og sikkert havde noget af den sindighed, man satte pris paa dér, protesterede mod denne direktionens afgørelse og hævdede, at et raad paa to mand virkede „altfor uanseeligt i et land, hvis naturel er saa tilbøjeligt til at elske alt, hvad der er anseeligt, og i en koloni som med sine dependencer indeslutter 40.000 mennesker". Desuden ønskede den unge guvernør, der ved sin udnævnelse var 33 aar, ikke at støde sine ældre kolleger. Gille havde paa grund af en svaghed, der fik hans hænder til at ryste, maattet opgive at føre bøgerne, og Høyer, der havde tjent kompagniet redeligt i 31 aar, havde efterhaanden faaet uorden i sit regnskab og gæld til kompagniet; han havde i sine pengetransaktioner baade paa kompagniets og egne vegne været for rundhaandet og godtroende. Abbestee modsatte sig altsaa med bestemthed, at Høyer og Gille fuldstændigt udsattes af raadet, da de begge var saarbare paa grund af svaghed og alder, og han fik i mindelighed ordnet Høyers pengeforhold uden tab for kompagniet men ogsaa uden vanære for Høyer, hvem han ansaa for en enfoldig hædersmand.

Abbestee gjorde sig afholdt i kolonien paa grund af sin elskværdighed og retfærdighedssans, men nogen myndig guvernør var han ikke. Der er adskillige udsagn for, at Falk blev koloniens egentlige leder, der med haard haand satte sin vilje igennem, mens guvernøren kun formaaede bagefter ved personlig hjælpsomhed at raade bod paa de værste uretfærdigheder. Et eksempel. Sekretraad G. C. Huulbech, der ved skibet „Tranquebars" forlis paa Malabarkysten blev taget til fange af mahrattiske sørøvere og først efter flere maaneders forløb kom frem til Calicut, beretter: „Hvad elendighed vi til den tid haver udstaaet er ikke til at beskrive. Det er ej forblevet derved, at vi haver forlist al den ejendom, som vi med fare og møje i mange aar udi kompagniets tjeneste haver erhvervet, men vi har endog maattet tilsætte vores helbred og kræfter. Dette har dog ej bevæget nogen til af mindste medlidenhed at bevise os ringeste velgerning, og at trygle haver vi skammet os ved. Vi haver altsaa været nødsaget, til at anskaffe os de nødvendige klæder og andre vores udgifter at bestride, at optage paa Bombay et laan". Hjemkommen til Tranquebar maatte Huulbech efter i 4 maaneder at have ventet paa skibslejlighed i Calicut logere i et af kompagniets pakhuse. Falk havde ved Høyers død i 1763 taget hans stilling i raadet som seconde og udnævnt Bie til sekretær og en anden til kasserer. Huulbech havde natur-

ligvis haabet paa avancement i raadet for sig selv. Han skriver imidlertid: „den lykke, som det behagede Gud at føje til samme den høje direktions naade, ved min ankomst at blive monsieur Falk prefereret af et fruentimmer, som han har friet til og fik afslag af, opvakte mig endvidere hans mærkelige had og vrede, at det ej fejlede paa hans side, at han jo desaarsags ganske havde forsaget min tilbudne tjeneste. Dersom hr. guvernør Abbestee ey soutenerede mig, var jeg den allerelendigste her paa stedet".

Tranquebar fik i 1760erne at føle, at direktionen nærede større haab om forbedringer i handelen paa Bengalen end i den paa Tranquebar, og sekretraadet følte sig tilsidesat ved oplysningen om, at Demarchis skulle blive i Indien „udi qualité som direktør i Bengalen, men med extension til alle kompagniets affaires i Indien". Demarchis ville imidlertid ikke vise sekretraadet sin instruks, og man ventede i spænding paa eventuelle ordrer fra Bengalen. Frivilligt ville raadet i Tranquebar ikke undergive sig Demarchis, hvis hensigter man ikke havde megen tillid til, efter at en af hans følge, Murat, havde sat raadet ind i en strid, der paa rejsen var opstaaet mellem ham og Demarchis. Murat meddelte, at Demarchis ikke ville blive to aar i kompagniets tjeneste.

Egentlige uoverensstemmelser opstod der ikke mellem de forskellige stationer i Indien, men noget effektivt samarbejde fik man ikke heller bragt i stand. De faa skibe, man disponerede over, formaaede ikke at skabe regelmæssig indbyrdes trafik; derimod kunne besværlighederne og omsvøbene ved at søge en saadan tilvejebragt altid anvendes som plausibel undskyldning for, at leverancerne til Europa ikke blev ekspederet saa hurtigt som ventet.

Tranquebar gled i baggrunden for Bengalen, fordi raadet saa daarligt havde evnet at tilfredsstille direktionens forskrifter med hensyn til returladninger. Tilbagegangen blev saa meget større for Tranquebar, fordi kompagniet stadig kun sendte ét skib om aaret til Indien, hvor nu fem forskellige etablissementer skulle enes om kapital og returladning.

De indiske koloniers samlede regnskab kom til at udvise et stadigt underskud i aarene efter udvidelserne i 1750erne. Kompagniet udsendte indtil 1764 ialt 651.469 rd alene til aabning og opretholdelse af logerne, og alligevel viste aarene 1760–1764 underskud paa 20.000 til 50.000 rd aarlig.

Allerede fra 1765 begyndte man i København drøftelse af radikale ændringer i Indienhandelen, men først i 1772 og 1776 gav forhandlingerne praktisk resultat i Indien. I mellemtiden koncentrerede man først interessen om Bengalen, og da virksomheden dér ikke gav udbytte, indskrænkede man i 1770 handelen, saaledes at Tranquebar nu blev stapelplads for al dansk handel paa Indien og saaledes at kompagniskibene kun anløb denne by.

For Tranquebar betød ordningen af 1770, at byen genvandt sin gamle førsteplads, men udover prestigehensyn er det tvivlsomt, hvor stor vægt man i Indien lagde derpaa. Tranquebar var og blev med sit ene skib om aaret en ubetydelig handelsplads, betjentene ventede ikke mere de store fremstød fra moderlandets side og indrettede sig – som kolonien havde gjort før 1732 og aldrig helt havde ophørt med – som centrum for en lokal handel. Kompagniets forretninger skulle varetages, men af privathandelen skulle byen leve.

Nicobarerne. Den første danske landgang foregik 1755 paa Store Nicobar, næste koloniseringsforsøg fandt sted aaret efter paa Kamorte (her Nacoveri paa hovedkortet, Nacaveri paa detailkortet). Sidste kolonisering skete 1768 paa Nancovry (her kaldet Souri eller Non Courei). Gammelt udateret kort

NICOBARERNE

Den nicobarske øgruppe var i det 18. aarhundrede vel kendt af europæerne i Indien. Øerne ligger i det bengalske hav lidt nordvest for Sumatras nordspids, og de europæiske skibe kunne paa deres fart mellem Bengalen og de ostindiske øer og mellem disse og Forindien slet ikke undgaa at bemærke den frodige øgruppe. Nu og da søgte et skib læ under øerne, og det hændte, at man slog en handel af med de fredelige, venlige nicobarboer, som gerne bragte kokosnødder eller andre levnedsmidler til skibene mod et par mønter eller nogle europæiske smaavarer. Ingen europæere havde dog slaaet sig ned paa øerne, før de danske i Tranquebar i 1753 begyndte at overveje muligheden.

Nicobargruppen bestaar af 19 øer, ikke alle beboede, tilsammen omfattende et areal lidt mindre end Lolland-Falster. Øerne er højtropiske, dækket af utilgængelig regnskov, boligerne er pælebygninger, samlet i smålandsbyer. Befolkningen falder i to forskellige typer, begge meget mørke i løden. Der drives et primitivt agerbrug, hvorunder kokospalmen udnyttes, yams dyrkes i skovrydninger, sago udvindes af nipapalmen og en slags mel af pandanusfrugten.

I det 18. aarhundrede drev nicobarboerne lejlighedsvis lidt handel med forbipasserende skibe; de tilbyttede sig varer mod kokosnødder, skildpadde, perlemuslingskaller og søpølser. Maaske derfor tog de venligt mod fremmede.

Det var forstaaeligt, at det netop blev en af de daarligst funderede kolonimagter, der tog initiativet til en okkupation af øerne. Hollænderne og englænderne havde tilstrækkelige udvidelsesmuligheder paa de steder, hvor de havde slaaet sig ned, men de danske, der forgæves søgte at udvide Tranquebars omraade med et par landsbyer, fandt det ulejligheden værd at besætte Nicobarerne.

Planen kom frem i Tranquebar under kaptajn Sivers' reformforsøg og vandt straks ved forelæggelsen direktionens billigelse. I november 1754 beordrede direktionen raadet i Tranquebar at oprette et etablissement paa Nicobarerne. Guvernør Krog stillede med en endog for ham enestaaende hurtighed en ekspedition paa benene. 11. august 1755 forelagde han raadet sin plan, efter hvilken ekspeditionen skulle rejse fra Tranquebar 4. september med kompagniskibet „Kongen af Danmark" og et mindre fartøj „Ebenezer", der skulle besørge den lokale fart mellem Tranquebar og øerne. Løjtnant Tanck, der arbejdede paa restaureringen af fæstningsværkerne, og som var den dygtigste og mest foretagsomme af kompagniets yngre folk, blev udset til chef for ekspeditionen. Tanck fik en snes mand af kompagniets underofficerer, haandværkere og soldater med sig, desuden 40–50 mand af de kongelige tropper.

Planen blev behandlet i dybeste hemmelighed. Raadet frygtede, at de andre europæiske nationer, hvis de fik nys om foretagendet, ville komme danskerne i forkøbet og besætte øerne. End ikke chefen for de kongelige tropper blev underrettet om formaalet med den ekspedition, hvortil han skulle afgive mandskab, og sagen gav anledning til adskillige personlige stridigheder, inden skibene med faa dages forsinkelse afsejlede fra Tranquebar 8. september 1755.

I oktober 1756 noterede direktionen i København med tilfredshed: „Nicobarerne er dog uden ringeste modstand af indbyggerne, som synes fredsommelige og enfoldige folk, den 1. januar 1756 udi hans majestæts allerhøjeste navn taget udi possession og kaldet Nye Danmark". Om virksomheden i Nye Danmark vidste man dog i København endnu ikke andet, end at man var ved at indrette sig, og

at man tænkte paa at anlægge et skibsbyggeri dér for at udnytte den betydelige trævækst paa stedet. Løjtnant Tanck anlagde sin koloni paa øen Store Nicobar, og baade kolonien og øen fik navnet Nye Danmark, mens hele øgruppen kaldtes Frederiksøerne.

Til Tranquebar indløb der imidlertid efter nogle maaneders forløb rapport fra Nye Danmark om, at tilstanden i kolonien var slet. Mange var døde, alle havde været og var delvis endnu syge; man kunne under disse forhold ikke tænke paa at gennemføre rydningsarbejdet efter planen. Kolonisterne mente selv, at klimaet var skyld i den megen sygdom. Paa løjtnant Tancks opfordring fremsatte koloniens kirurg, C. F. Silchmøller, en redegørelse for øens klima og kolonisternes helbredstilstand; deri hedder det: „Saa maa jeg bevidne hvad kliman angaar, at den er skarp og svovelig og igennemtrængende formedelst standig vedvarende regn og sumpige dunster, som staar mellem de høje bjerge og om dagen ved solens penetrante hede den optrækker og om aftenen falder, da den er aarsag til den hidsige flodfeber, her forefalder". Videre berettede lægen, hvordan overdreven nydelse af de lokale drikkevarer ødelagde baade de blankes og de sortes helbred og sluttede med at erklære, at „den daarlige helbredstilstand dels skyldtes førommeldte skarpe klima, dels uordentlig levemaade".

Raadet i Tranquebar kunne under disse forhold kun anbefale løjtnant Tancks forslag om at søge at flytte kolonien til en anden plads paa Frederiksøerne; med dette raad og nye forsyninger blev det lille skib „Ebenezer" sendt tilbage til Nye Danmark i marts 1756.

Hen paa sommeren kom der med engelsk skib brev fra løjtnant Tanck, der henstillede til guvernør Krog at sende nye folk til kolonien til erstatning for dem, der var døde, og til afløsning af de kongelige tropper, som krævede at blive sendt hjem. Krog selv ønskede forøvrig at udveksle Tanck, der daarlig kunne undværes ved arbejdet med fæstningen.

Den 31. august 1756 afsendtes med skibet „Kjøbenhavn" den nye ekspedition bestaaende af ca 150 mand. Sekretraad Tycho Volquards var udnævnt til leder og fik til opgave dels at tilse Nye Danmark-kolonien dels at anlægge en ny paa et bedre egnet sted. Krog tvivlede stærkt paa, at Volquards magtede opgaven, og erklærede over for direktionen, at han ikke kunne staa inde for ham, men at man maatte tage ham, da der ikke skikkedes bedre egnede folk ud.

I Nye Danmark mødte der de nyankomne et sørgeligt syn. Kun en halv snes danske og ligesaa faa indere var i live, alle syge; stadig var kun den snævre plads, koloniens hus laa paa, blevet ryddet. I den lille naturlige havn laa „Ebenezer" uvirksom, alle medlemmer af dens besætning var døde; man havde derfor ikke kunnet sende Tranquebar meddelelse om, hvor galt det var fat.

De nyankomne bestemte sig til omgaaende at opgive Nye Danmark. „Ebenezer" blev bemandet med folk fra „Kjøbenhavn", og de to skibe tog størsteparten af koloniens forsyninger ombord. De overlevende fra løjtnant Tancks hold fik lov at beholde det nødvendigste, hvorefter de overlodes til deres

egen sørgelige skæbne, mens de to skibe satte kursen mod de sambrerske øer. Den 20. september udsøgtes øen Kamorte til den nye danske koloni. Denne ø var nok bjergfuld men havde en større plan slette, og skoven var heller ikke her saa tæt som ved Nye Danmark. Kolonisterne blev sat i land med deres forsyninger, hvorpaa „Kjøbenhavn" gik videre til Atchin for at handle. Inden længe døde de første danske paa Kamorte. De ledende havde dog tro paa, at det var muligt at oprette en koloni paa Stedet. Volquards kørte folkene stramt fra begyndelsen; han var karrig med forplejningen og ivrig for uanset de haarde strabadser at faa kolonien indrettet hurtigst muligt uden nicobarboernes hjælp. Men dødsfaldene vedblev. Danskerne skød skylden paa folkene selv; de var letsindige saavel i mad og drikke som ved at sove i den kraftige nattedug, der var frygtet selv af de indfødte.

Den 1. december kom „Kjøbenhavn" tilbage fra Sumatra, og samme morgen døde Volquards. Den tidligere handelsassistent C. F. Lund, der nu udnævntes til opperhoved for stedet, tog fat paa opgaven i forvisning om, at den ikke var umulig. Lund hævdede, at uordentligt levned alene var aarsag til Volquards' død, og sendte straks skibet af sted vel vidende, at den spæde koloni ikke kunne betale omkostningerne ved dets ophold. Det næste halve aar gik taaleligt. Lund beretter selv: „Fra skibets afrejse til 12. juli levede jeg med mine folk temmelig vel uden at miste i al den tid mere end fem mand". Man fik en del træer hugget og andre varer samlet til det skib, der ventedes fra Tranquebar.

Kaptajnen paa „Kjøbenhavn" rapporterede om Lund: „jeg har forhen ikke kunnet tænkt, at han saa vel kunne skikke sig i saadanne omstændigheder, som jeg nu ser han kan, thi han begegner hver ting med sund fornuft, saa jeg tror han skal blive en brav mand med tiden". Alligevel udnævnte raadet i Tranquebar en gammel underofficer Jens Twed til opperhoved for kolonien paa Kamorte. Han ankom til øen i juli 1757. Twed havde først besøgt Nye Danmark-kolonien og havde derfra medtaget dem, der endnu var i live med undtagelse af en dansker og tre indere, som skulle holde stedet.

Nicobarboernes huse var pælebygninger. Tegning fra 1846

Lund og Twed kom øjeblikkelig i skarpt modsætningsforhold. Lund maatte afgive kommandoen og se Twed nedbryde, hvad han møjsommeligt havde søgt at bygge op. De nyankomne fra Nye Danmark smittede hele kolonien paa Kamorte, og i løbet af en maaned indtraf en række dødsfald. Desuden lønnede Twed efter Lunds mening nicobarboerne altfor rigeligt.

Efter 18 dages regimente som opperhoved døde Twed. Lund overtog igen kommandoen, men nu var det umuligt at genoprette skaden. De indfødte, der havde faaet rigeligt af tobak og lærred, begærede nu ogsaa jern og vaaben, og da danskerne nægtede dette, stjal de hvad de ønskede. Europæerne var saa godt som alle syge og evnede ikke at opretholde vagt ved pakhuset.

De indfødte gik saa, i august 1757, til angreb paa det lille danske sted. Efter faa dages forsvar opgav alle modstanden, gik ombord paa „Ebenezer" og sejlede til Atchin.

Herfra spredtes kolonisterne, efterhaanden som de fik skibslejlighed. Omsider kom ogsaa Lund med en del af kompagniets effekter ombord paa et skib, der imidlertid til alt uheld led skibbrud netop ved Nicobarerne, saa de fire ombordværende danske maatte søge tilflugt i nærheden af Nye Danmark-kolonien. Men omtrent samtidig blev denne gamle koloni erobret helt af nicobarboerne og de dér efterladte fire mand dræbt. Overladt til at leve af øens frugter og dens beboeres barmhjertighed opretholdt Lund trods sygdom og elendighed livet i 14 maaneder sammen med en indisk tjener. Den 14. april 1759 var han saa heldig at slippe bort fra øen med et fremmed skib, som efter en længere rejse bragte ham tilbage til Tranquebar i marts 1760.

Ekspeditionerne til Nicobarerne og forsøgene paa at oprette faste stationer dér havde mødt saa mange vanskeligheder, at man ikke kan tale om kolonisationsforsøg. Over hals og hoved sattes den første ekspedition paa benene paa et par uger, intet var forberedt, hver erfaring betaltes dyrt med men-

Nicobarboerne falbød kokosnødder og andre varer til forbipasserende skibe.
Tegning fra Galatheasejladsen 1846

Nicobarske ansigtstyper. Kvinde- og mandshoved

neskeliv i stort antal. En fortegnelse over de ejendele, nogle af de første danske kolonister paa Nicobarerne efterlod, giver et indblik i den levestandard, man søgte at medbringe til de utilgængelige, uudforskede tropeøer. Der medførtes møbler, husgeraad og klæder, som disse brugtes i Tranquebar. Kolonisterne ryddede midt i den tropiske skov en lille plads til et hus og et pakhus. I huset placerede de skrivechatol, klædekister og andre møbler. Sølvtepotte, sølvsukkerskaal, porcelænsopsats, messingstrygejern, kaffemølle og mange andre sager pakkedes ud. Parykker, haarpunge af silke, fløjlskjoler med galoner, fjerprydede hatte og andet lignende gjorde paa Nicobarerne mere ulejlighed end gavn.

Soldaterne, der paa de nyerhvervede øer havde de haardeste betingelser, søgte ofte at desertere eller komme hjem paa lovlig vis, men mellem de egentlige kolonister spores ingen tanke om at opgive det sted, der bød dem saa mange vanskeligheder og farer. Aarsagerne til sygdommene drøftedes, og de simpleste leveregler søgtes gennemprøvet. Selv efter flugten og de eventyrlige hændelser i 1757 ønskede Lund at fortsætte forsøget paa at gøre Nicobarerne beboelige og nyttige for danskerne.

Først i 1768 blev foretagendet genoptaget. Denne gang blev det overdraget hernhutterne, som havde indlagt sig fortjeneste ved at gennemføre kolonisering og missionering paa de mest utilgængelige egne af jorden. Man udsøgte sig et tredie sted paa Nicobarerne, og lederen Gottlieb Voelker valgte en plads paa Nancovry, midt mellem to nicobarbyer, i den formening, at her nok var sundere end paa de ubeboede steder, en fornuftig antagelse. De nye kolonister fik noget bedre betingelser end nybyggerne paa Kamorte, hvis boplads nicobarboerne, da man senere udspurgte dem, betegnede som meget usund. Voelker opsøgte den gamle plads, men allerede nu, kun 9 aar efter, lod det sig kun med største vanskelighed spore, hvor de danske havde gjort deres første bitre erfaringer paa Nicobarerne.

OPGØR I KØBENHAVN 1765–1776

I aarene 1751–1770 udsendtes fra Danmark 19 skibe til Ostindien; af dem kom 17 tilbage til København med returladning. De udsendte ladningers værdi beløb sig til ca 2,5 millioner rd, mens returladningen solgtes ved auktionerne for ca 5,9 millioner. Sammenlignet med perioden 1732–1750 var antallet af skibe gaaet lidt ned, men samtidig havde ladningerne været større, gennemsnitlig 150.000 rd efter 1750 mod 123.000 i 1732–1750. Der var følgelig udsendt noget mere kapital, og desuden var returladningernes værdi steget, ikke blot absolut men ogsaa i forhold til nævnte kapital.

Alligevel vakte handelen paa Ostindien til stadighed det Asiatiske Kompagnis bekymring. Til oprettelse af logerne og som tilskud til driften medgik store summer; hvad der vandtes paa skibsekspeditionerne sattes til i den continuerende fond. Handelen paa Indien gav ringere udbytte end den paa Kina, og mens Kinaekspeditionerne gennemførtes uden betænkelighed med to skibe aarlig, fik Ostindien knebent eet skib om aaret.

Ingen tænkte dog for alvor paa at indstille handelen paa Ostindien, man havde jo stadig beviser i Holland og navnlig i England paa, at den kunne yde godt. Men man kunne i Dansk Asiatisk Kompagni ikke enes om aarsagen til, at den danske handel paa Indien ikke kunne trives.

Fra adskillige sider fik direktionen i København underretning om, at danskerne i Indien greb sagen galt an. I 1750 fik man oplysning og raad af Harrier Felgenhauer, i 1760'erne af Demarchis og Cazanove, alle folk der havde været i udenlandske kompagniers tjeneste. Disse oplysninger, sammenholdt med handelsudbyttet, kunne ikke andet end svække direktionens tillid til kompagniets betjente i Indien. Derfor hjemkaldtes Meier og Bonsach, derfor udsendtes mænd som Krog, Forch, Demarchis og Cazanove til ledende stillinger med forbigaaelse af andre, der i mange aar havde arbejdet for kompagniet i Indien. Det lykkedes aldrig direktionen i København at føre bevis for, at det var udygtighed eller troløshed hos de danske betjente, der foraarsagede det ringe udbytte. Meier, H. E. Bonsach og I. C. Soetmann afskedigedes, men i intet tilfælde forfulgte man sagen mod dem; tværtimod genansattes Meier som guvernør og Soetmann fik sæde i direktionen.

Kompagniet bøjede sig for betjentenes krav om bedre aflønning. Efter kaptajn Sivers' sendelse til Indien hævedes alle lønninger, og da guvernør Krog havde opgivet modstanden mod privathandel, ansatte man de fremmede handelsmænd Demarchis og Cazanove paa mere fordelagtige betingelser, som disse var vant til fra udlandet, og gav dem visse procenter af handelen.

De ledende danske i Indien benægtede ikke, at kompagniets betjente i mange henseender var ringe; men baade Soetmann og Krog hævdede, at kompagniet udsendte slette folk og lønnede de gode folk, der tilfældig kom, saa daarligt, „at de bliver melankolske og slaar sig paa debauche". Melankolsk blev Krog i alt fald, og Soetmann blev træt af tjenesten.

Ingen af betjentene ville indrømme, at handelens daarlige udfald skyldtes de skiftende embedsmænds udygtighed. Alle de ledende folk fra Panck til Abbestee hævdede, at fejlen var kompagniets: kun to ting kunne redde besiddelserne i Ostindien – flere skibe aarligt og meget større kapital. Rigtigheden i de danske betjentes paastand bekræftes af, at de tre udlændinge, der havde tilbudt kompagniet deres tjeneste for at forbedre handelen, støttede dette synspunkt. Felgenhauer mente, allerede da han

forelagde sine projekter, at farten paa Indien maatte udvides, og Demarchis og Cazanove satte kort efter ankomsten til Indien som betingelse for deres forbliven i kompagniets tjeneste, at der kom i alt fald to skibe ud fra København hvert aar.

Direktionen i København afviste til stadighed dette krav. Begrundelsen var dels, at det om kolonier, der ikke kunne skaffe een ordentlig returladning om aaret, var urimeligt at antage, at de skulle kunne præstere flere, dels at kompagniet ikke kunne overkomme saa stor en indsats.

I 1765 fik de danske i Indien en repræsentant i direktionen i København, idet jo I. C. Soetmann, der nogle aar forinden var rejst hjem til Danmark, i marts 1765 blev indvalgt. Det var første gang en mand frisk taget fra aktivt arbejde i Indien blev gjort til direktør. (Kinahandelen havde allerede i 1732 som repræsentant i direktionen faaet Peter van Hurk, der paa den tid lige var vendt hjem fra sin første rejse til Kina for Dansk Asiatisk Kompagni.)

Soetmann hævdede med kraft sit syn paa handelen, og i oktober 1765 meddelte da direktionen interessenterne et nyt forslag til forbedring. Samtidig med, at man lod interessenterne forstaa, at etablissementerne i Indien de sidste aar havde slugt store summer, oplyste man, at „hr. Soetmann, der i 30 aar har opholdt sig i Indien, og en del af direktionen anser det som følger af den for nogle aaringer ophævede frie handel i Indien og formener, at dens tilladelse paa kompagniets etablissementer igen ville bringe alle ting i bedre stand, at derved forøges compagniets intrader til et equivalent for de aarlige medgaaende store bekostninger, at fabrikker derved ville komme igang. Især maa to skibe aarlig med gode kapitaler fra Europa kunne udsendes, at mulig kompagniet derved kunne komme til de iblandt de hedenske købmænd udstaaende kapitaler. Vi indstiller det altsaa til de respektive høje og gode herrer deres behagelige resolution, om den ommeldte handels frihed paa kompagniets etablissementer i

Stik af Asiatisk Kompagnis pakhus, bygget af arkitekten Eigtved 1748–51 ved havnebassinet bag kompagniets hovedbygning. Her kunne varer oplagres uden toldklarering

Indien skal igen indføres eller ikke". Til at begynde med blev som det synes dette forslag velvilligt modtaget. Ingen rejste indvendinger paa generalforsamlingen, og direktionen arbejdede videre med planen, der endnu var paa et forberedende stadium.

I foraaret 1767 var situationen i Tranquebar prekær. Der var udsendt kapitaler for tilsammen 885.000 rd, som skulle hjemsendes i varer. Men direktionen var vidende om, at der maatte ske en vending i Tranquebars tilstand, hvis disse kapitaler alle skulle reddes hjem. „Tranquebars tilstand kan ikke bedres uden større handel – vil interessenterne ikke række haand til baade Tranquebars og Bengalens opkomst ved at foretage flere ekspeditioner og dertil at fournere de fornødne fonds – maatte det da bevilges til particulaire, som desangaaende allerede har meldet sig at foretage ekspeditioner til begge compagniets etablissementer paa kysten af Coromandel med varer fra Europa og andre derfra hertil stedet, hvor de publique skal sælges".

Planen om handelens aabning rykkede nu nærmere. Aktionærerne begyndte at blive betænkelige ved følgerne af en saadan ændring i vilkaarene for Ostindienhandelen og de resolverede, at hele spørgsmaalet indtil videre skulle udsættes; alle, mente man, skulle have lejlighed til at sætte sig grundigt ind i tingene, før de erklærede sig derom.

Det var umuligt at overskue følgerne af en aabning af handelen paa Ostindien. Een ting var, at Tranquebar og Frederiksnagore kunne bringes paa benene ved at flere skibe kom til Indien, saa økonomien for de indiske stationers vedkommende kunne hvile i sig selv som før 1750; en anden ting derimod, hvordan afsætningsmulighederne for ostindiske varer ville blive i København, hvis det virkelig skulle lykkes de indiske pladser at skaffe varer til flere skibe. Hvis varepriserne i København faldt som følge af handelens frigivelse, var dermed sket uoprettelig skade for interessenterne i Asiatisk Kompagni; havde nemlig disse først givet deres privilegium paa handel med de asiatiske varer fra sig, maatte de dele fortjenesten paa salget af disse varer med de private handlende. Det var en betænkelig ting at give et monopol fra sig, hvis der var mulighed for at opretholde handelsstationerne uden privat handel.

Aarene 1767 og 1768 bragte tilmed andre vanskeligheder. Regeringen paalagde Asiatisk Kompagni told af teimporten og greb dermed ind i de privilegier, kompagniet havde nydt siden 1732. Dansk Asiatisk Kompagnis oktroj var givet for 40 aar og udløb følgelig 1772. Fra 1769 samledes alle problemerne vedrørende Indienhandelen, tetolden og kompagniets fremtid i forhandlingerne om oktrojens fornyelse.

Flertallet af interessenterne var paa dette tidspunkt stemt for, at man skulle lade reformtankerne fare og blot søge at faa oktrojen fornyet med alle dens privilegier, deriblandt ogsaa monopolet paa handel paa Ostindien. Kommercekollegiets medlemmer, A. P. Bernstoff og H. C. Schimmelmann, ønskede derimod, at Ostindienfarten skulle aabnes for partikulære, og en fløj af de yngre købmænd, som ogsaa var interessenter i Asiatisk Kompagni, pustede til ilden og indgav kommercekollegiet den tro, at en privathandel paa Ostindien ville give store toldindtægter. Kommercekollegiet fastholdt sit krav, og i april 1772 gik interessenterne med til at vedtage den nye oktroj, der aabnede handelen paa Ostindien (men ikke paa Kina) for private.

Der opkom i tiden henimod 1770 stærk kritik af kompagniets direktion. I 1769 døde dets mangeaarige kasserer Daldorff, – han havde haft kassen siden 1732 – og det viste sig da, at der var en mindre kassemangel. En undersøgelse afslørede store muligheder for misbrug. Kontrollen var ineffektiv, og interessenterne rejste paa flere punkter kritik af direktionen. Det blev bragt i forslag, at kompagniet skulle bringes i likvidation og et helt nyt oprettes. Dette nedstemtes imidlertid, og en undersøgelse viste, at ingen aktionær ønskede at afgive saa meget som en aktie. Kompagniets aktionærer fortsatte da interessentskabet, og ikke een af de mange, der tragtede efter at blive aktionær eller efter flere aktier, kunne faa deres ønsker opfyldt.

Det vedtoges derimod i september 1772 at vælge en ny direktion. Ved dette valg gled adskillige af de ældre direktionsmedlemmer ud, blandt dem Soetmann, og oppositionens fører, Fr. de Coninck, kom ind. Den gamle direktion søgte at omstøde de nye valg som ulovlige, men ved højesteretsdom godkendtes baade valgene af den nye direktion og conventionens vedtagelse.

Lige straks kunne ingen stable en Indienekspedition paa benene, men i 1775 var de første to private skibe klare til at gaa til Tranquebar.

Gratis kunne kompagniet ikke betjene privathandelen, saa længe det skulle underholde pladserne i Ostindien. Det vedtoges derfor, at de private handlende skulle yde kompagniet 8 % af auktionsbeløbet. Kompagniets interesse i at holde pladserne i Ostindien var imidlertid kendelig formindsket, og i 1776 overtog kongen alle Asiatisk Kompagnis territorier, ejendomme og inventariesager.

Statsovertagelsen var i begge parters interesse. Beholdt kompagniet territorierne, ville det være tilbøjelig til at sætte afgiften saa højt, at det garderede sig mod tab, hvorved privathandelens konkurrencedygtighed ville bringes i fare; paa den anden side var kompagniet helst fri for at løbe den risiko at administrere besiddelserne i Indien. Det maa bestandig erindres, at Kinahandelen var Asiatisk Kompagnis væsentligste forretning.

Da Dansk Asiatisk Kompagni i 1732 fik overdraget besiddelserne i Indien, var staten stadig interesseret; kompagniets oprettelse og overdragelsen dertil af rettigheder og besiddelser betød simpelthen indførelsen af den i merkantilisternes øjne bedste og mest rationelle koloniadministration. Staten havde aldrig sluppet taget i kompagniet. Rent formelt viste forbindelsen sig i kompagniets valg af styrelse. Geheimeminister Chr. Ludvig von Plessen var kompagniets første præsident, og Otto Thott var lovkyndig direktør. I 1742 efterfulgtes Plessen af geheimeraad J. S. Schulin som præses, og i 21 aar, fra 1750 til 1771, var A. G. Moltke præses. Til daglig fungerede kompagniets administration selvstændigt, men i kritiske situationer mærkedes statens indflydelse. I 1743 sad Otto Thott og J. H. Desmercieres i den kommission, der skulle ændre kompagniets convention, og i 1751 spillede A. G. Moltke en betydningsfuld rolle ved drøftelsen af Felgenhauers projekter og ved fremskaffelse af orlogsskibe, soldater og kapital. Ved oktrojforhandlingerne fra 1769 bragtes staten, repræsenteret af kommercekollegiet, midt ind i striden mellem de to forskellige opfattelser hos kompagniets interessenter, og afgørelsen i 1772 forpligtede yderligere staten over for kompagniet.

Tranquebars omraade var mellem 1732 og 1772 blevet udvidet, Frederiksnagore og Nicobarerne samt logerne Calicut, College og Patna var kommet til. Danmark havde virkelig placeret sig paa de betydningsfulde produktionssteder i Indien, hvor de forskellige arter af tekstilvarer, og hvor peber, salpeter, sandeltræ og kardemomme var at faa. Sammenligner man besiddelserne 1732 og 1776, er fremgangen iøjnefaldende, og betænkes det, at der i periodens sidste halvdel ikke kom flere skibe eller mere kapital ud til Indien end i første, er det indlysende, at handelen paa Indien maatte udvides, enten nu kompagniet eller private ville gøre det.

Betingelserne for gunstig handel var, naar man betragter de danske besiddelser, bedre i 1776 end i 1732. Og dog — meget var forandret i Indien i samme tidsrum.

I 1730erne risikerede de danske i Tranquebar, at mor'ske tropper marcherede gennem deres omraade; de risikerede, at deres varer naaede for sent frem til skibet, fordi hollændere og franskmænd havde opkøbt varer i forvejen og budt højere priser. I 1740erne risikerede danske paa Malabarkysten at maatte indtage deres ladning i nattens mulm og mørke, fordi hollændere og andre europæiske nationer ikke gerne saa flere tage handelen op paa kysten, og i 1750erne risikerede danske i Bengalen at blive bragt i miskredit hos de indfødte fyrster af europæiske handelsfolk paa stedet.

I 1760erne og 1770erne var forholdene i Indien yderligere tilspidset. Ville man sælge vaaben til kongen af Trevancour, maatte man rette sig efter, hvad fyrstens franske militærraadgiver rekvirerede; ville man ansøge fyrsten i Bengalen om noget, gjorde man bedst i at forhandle om sagen i Calcutta paa engelsk. Ligedan var fremgangsmaaden, om man ville købe varer til Europa. Trods arealudvidelserne var de danskes bevægelsesfrihed mindre.

Danmarks forbundsfælle i Indien, Frankrig, var slaaet ud. Ganske vist overleverede englænderne efter freden i 1763 franskmændene deres gamle besiddelser med fæstningerne i ruiner; men franskmændene var ikke mere en militærmagt i Indien; de var taalt som købmænd, ikke mere. Under disse forhold havde Frankrigs regering i 1769 ophævet det franske kompagnis privilegier og givet handelen paa Indien fri for private købmænd.

Den tid var forbi, hvor penge og kanoner kunne udrette underværker i Indien; kun den, der havde flere penge og flere kanoner end englænderne, kunne nu tiltvinge sig rettigheder. De europæiske stater kunne derfor spare sig at udstyre kompagnierne med suverænitetsret, med ret til at slutte traktater og føre krig. De private sørøverfirmaers tid var forbi. Det engelske kompagni havde sit hjemlands flaade og kapital i ryggen. Private konflikter mellem europæiske magtfaktorer var ikke længere tænkelige i Indien. Opgøret her mellem England og Frankrig afsluttedes i Paris, og de europæiske handelsnationer kunne overlade regeringerne at føre udenrigspolitikken ogsaa i Indien. Det kunne blive for farligt at have en guvernør Dupleix i Indien, maaske ogsaa en guvernør Krog.

Dog, Indien var stadig rigt. Der var mere at købe her, end englænderne kunne transportere hjem. Fredelig handel kunne fremdeles kompagnierne eller privatfolk dyrke; desuden fik jo Frankrig lov at beholde sine stationer i Indien. Og Danmark havde sine – men hvor længe?

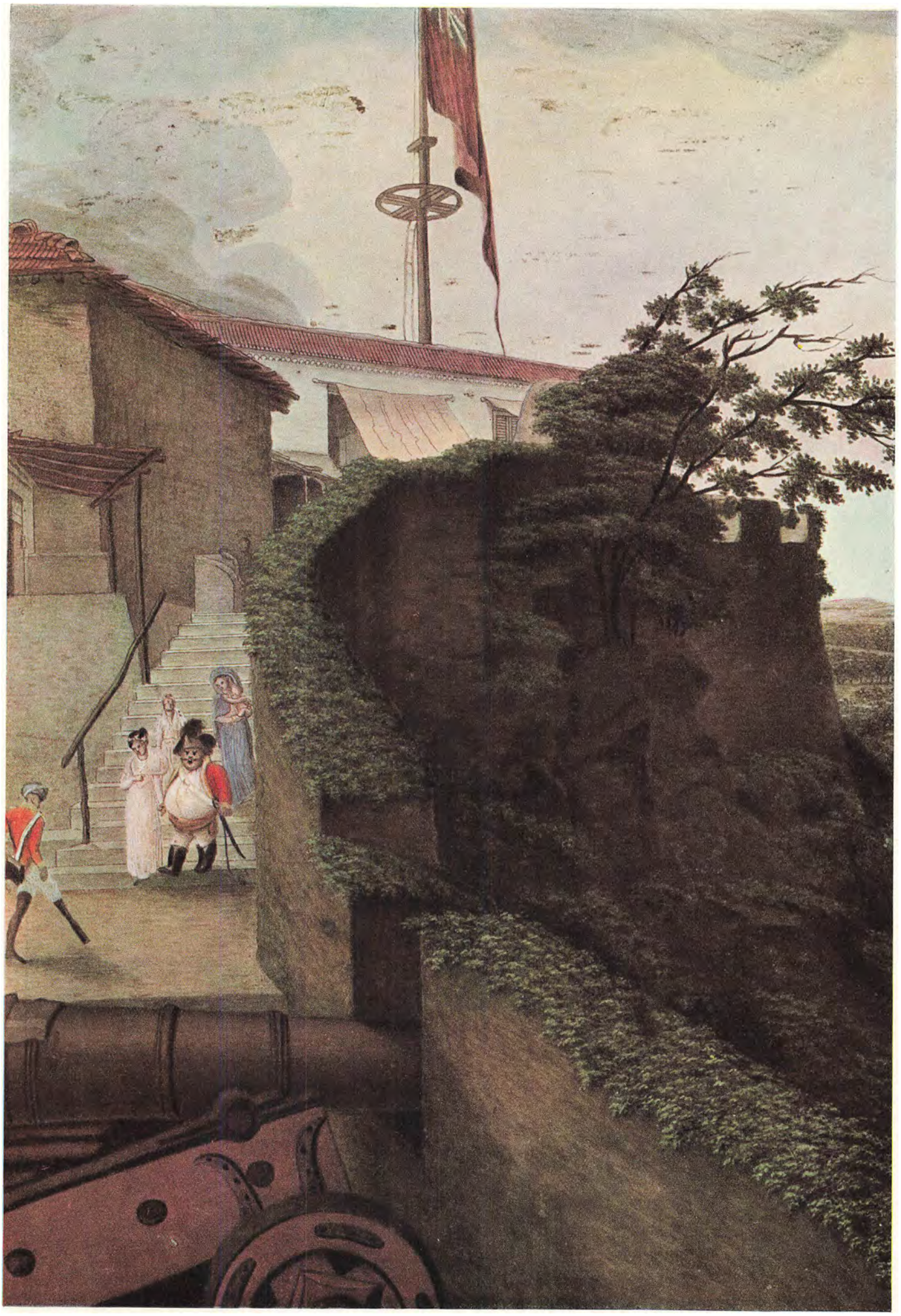

Parti fra den engelske fæstning How Fort i egnen omkring Bombay, en station for invalider. Tegning fra ca 1800

DANSK OSTINDIEN

1777–1845

STORHEDSTID OG HENSYGNEN

AF

AA. RASCH

STATEN OVERTAGER KOLONIERNE

Med aaret 1777 indledtes en ny periode i de dansk-ostindiske koloniers historie – staten overtog dem. Handelen paa dem var allerede blevet frigivet 1772, da kompagniet ved den nye oktroy havde mistet sit hidtidige monopol; private købmænd havde siden da kunnet sejle til kolonierne, der nok var danske, men ikke i den danske krones besiddelse. De ejedes stadig af Asiatisk Kompagni, et selskab alt andet end venligt indstillet over for de private, der opfattedes som ubehagelige konkurrenter, hvem det gjaldt paa enhver maade at genere. Disse paa deres side var utilfredse med, at de foruden at betale de samme afgifter til staten som kompagniet yderligere skulle svare en afgift til dette for retten til at handle paa Indien, nemlig 2% af værdien af udsendte varer og 8% af hjemkomne. Stadige stridigheder var blevet resultatet af denne ordning. Staten støttede hovedsagelig de private, og i begyndelsen af 1777 tog kommercekollegiet, i erkendelse af, at den bestaaende tilstand var uholdbar, initiativet til en nyordning af den indiske handel.

Paa dette tidspunkt var Ernst Schimmelmann netop blevet førstedeputeret i kommercekollegiet. Han var ligesom sin fader, skatmesteren, meget interesseret i kolonispørgsmaal; familien ejede betydelige plantager paa de vestindiske øer og havde store interesser i den asiatiske handel, især aktier i kompagniet. Faderen havde ved fornyelsen af kompagniets oktroy i 1772 arbejdet ivrigt for at faa adgangen aabnet for den private handel; sønnen fulgte nu i hans spor. Af andre betydelige mænd sad dengang Chr. Ditlev Fr. Reventlow i kollegiet.

En kommission blev nedsat med lige mange medlemmer fra kollegiet og kompagniets direktion, og allerede 24. marts 1777 blev den kongelige forordning om statens overtagelse af kolonierne underskrevet i et konseilsmøde.

Kompagniet var i kommissionen repræsenteret ved tre af dets direktører, Black, Cramer og Abbestée. Sidstnævnte havde tidligere været guvernør i Tranquebar og blev kort efter udnævnt til den første kongelige guvernør derude. Disse tre herrer rejste ingen væsentlige indvendinger mod tanken om statsovertagelsen, dertil havde administrationen af kolonierne kostet kompagniet for meget i de forgangne aar. Dog krævede man en erstatningssum for afstaaelsen ud fra den betragtning, at kompagniet faktisk havde oparbejdet det marked derude, som nu ogsaa den private handel nød godt af. Samme syn laa til grund for, at man fra kompagniets side forlangte vedvarende at faa afgift af de skibe, der vendte hjem fra Indien. Fra kommercekollegiets side hævdedes det, at „den hele sag ikke betragtedes som finansoperation til de kongl. intraders forbedring, men som en opmuntring for en vigtig handelsgren...“; med andre ord: staten ønskede blot at faa saa store indtægter af kolonierne, at den ikke led tab ved at overtage og bestyre dem.

Man beregnede nu, at staten ville komme til at give et tilskud paa ca 13.000 rd om aaret til administrationen af „etablissementerne“, hvis indtægter efter kompagniets opgivelser var ca 30.000 rd om aaret. Naar dertil kom, at kongen skulle svare ialt 9000 rd i renter dels af afstaaelsessummen dels af 50.000 rd, der skulle investeres i fæstningsværkerne i Tranquebar, skulle staten saaledes have dækning for en aarlig udgift paa 22.000 rd. Disse penge skulle skaffes ved, at kommercekollegiet overtog halvdelen af den rekognition (afgift), der tidligere af hjemkomne skibe var blevet betalt til kompagniet;

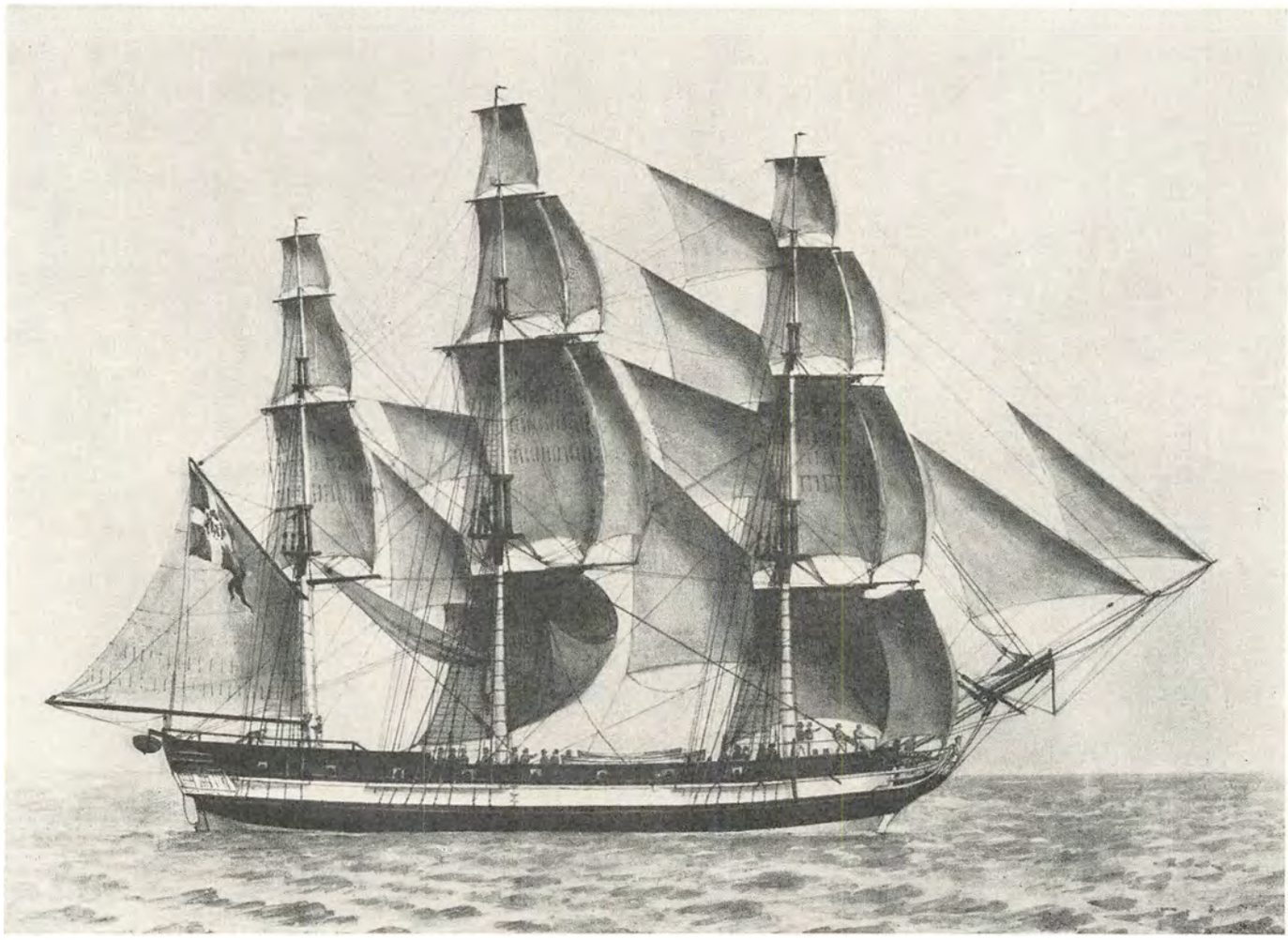

Fregatten „Tre Venner" (der en tid ejedes af agent Chr. W. Duntzfelt). De skibe, der benyttedes i farten paa Indien, var saa godt som uden undtagelse tremastede fregatriggede fartøjer, betydeligt større end dem, der sædvanligvis gik mellem europæiske havne. Kompagniet anvendte fartøjer paa indtil 180 kommercelæster (ca 360 registertons), mens skibene paa Kina var omtrent dobbelt saa store (paa Indienfarerne var besætningen ca 75 mand, paa Kinafarerne helt op til 160). Mandskabet opholdt sig i fritiden paa skibenes (indtil 3) dæk, officererne og eventuelle fornemme passagerer i kahytten agterude. – Maleri af Chr. Blache

iøvrigt ønskede kommercekollegiet for yderligere at fremme handelen denne afgift nedsat. Resultatet blev, at kompagniet som erstatning fik en kongelig obligation paa 170.000 rd – det havde forlangt 200.000 – samt ret til halvdelen af afgiften, der nu sattes til 6%. Senere udtalelser fra kompagniets side viser, at der blev almindelig tilfredshed med denne ordning.

Kommet saa vidt gav man sig god tid med resten af formaliteterne, hvad man da ogsaa kunne, al den stund der ikke var skibslejlighed til Indien før i december maaned. Alle indiske sager blev nu henlagt under kommercekollegiet, dog saaledes, at danske kancelli skulle have et ord at sige i sager, der rettelig hørte til dets omraader, saasom retsplejen og kirkevæsenet. En afstaaelsesakt laa færdig til parternes underskrift den 1. august.

Denne indeholder en fortegnelse over alle kompagniets ejendomme i Indien og en vurdering af deres værdi. Der er her det paafaldende, at man hvad Tranquebar angaar ikke har regnet med, at jorden i sig selv havde nogen værdi, medens man for Frederiksnagores vedkommende tog denne med i beregningen (man satte dens værdi til 3240 arcat rupier ved at kapitalisere den aarlige grundskat, 324 rupier, efter landets sædvanlige rentefod, 10%). Ellers findes i listen kun opregninger af de bygninger, sluser og „haver" (plantager), som kompagniet umiddelbart besad, muligvis fordi man tog hensyn til, at rajahen af Tanjore stadig var den egentlige ejer af grunden, hvorpaa Tranquebar laa, som dette tydeligt fremgik af den afgift, der hvert aar betaltes ham. Frederiksnagore staar i vurderingen anført til

122.916 rd tranquebarsk kurant (der var 12–18% mindre værd end den københavnske), medens Tranquebar kun er ansat til 50.792 rd tr.kur., idet fortet „Dansborg" ifølge kompagniets oktroy ikke var dets ejendom, men skulle afleveres til kongen uden vederlag, naar oktroyen udløb; det var vurderet til godt 61.000 rd. Den store guvernørbolig, som guvernør Brown i sin tid havde købt, var heller ikke taget med i opgørelsen, da den var hans private ejendom, der først i 1784 overtoges af staten. De samlede besiddelser beregnedes tilsammen til en værdi af 207.473 rd tr.kur., hvilket var omtrent 170.000 rd dansk kurant. – Akten blev derefter underskrevet, og afstaaelsen var fuldbyrdet.

I september, oktober og november udnævntes de kongelige embedsmænd i kolonien – med faa undtagelser folk, der tidligere havde været i kompagniets tjeneste – og et gagereglement (budget) for kolonierne blev givet. Dette regnede med et normalbudget paa 46.332 rd, hvoraf Tranquebar alene var sat til 36.840 rd, hvilket var et par tusind rd mere end den sum, man under foraarets forhandlinger havde opereret med. Nye instrukser blev udfærdiget for embedsmændene, bl. a. for Abbestée, som Guldberg i juni maaned havde udnævnt til guvernør. I begyndelsen af december gik han med familie og følge ombord i kompagniskibet „Dronning Juliana Maria" og afsejlede til Tranquebar.

I aaret 1776 var den amerikanske frihedskrig udbrudt. Man ventede i København, at ogsaa Frankrig skulle blive inddraget med det resultat, at der som under den forrige krig ville komme en periode med gyldne tider for den danske handel. Dette foranledigede kommercekollegiet til i marts 1778 at skrive i et brev, der blev eftersendt guvernøren, at man ventede et snarligt forestaaende krigsudbrud, og „saa bliver denne tidspunkt særdeles vigtig for de danske etablissementer i Ostindien og udfordrer guvernementets største opmærksomhed paa den ostindiske handel hertil, som ved denne lejlighed tør love sig en fordelagtig udbredelse. Vi kunne derfor ikke undlade at anbefale saa vigtig en sag til guvernementets yderste omhu, fuldkommen forvissede om, at samme ved dens aarvaagenhed for statens vel, ej vil lade forbigaae nogen lejlighed, hvor uventede tildragelser og ej forudsete handelsspekulationer kunne tilvende staten nogen fordel . . . ."

Medens man saaledes i kommercekollegiet med stor forventning tænkte paa den kommende krig med heraf flydende muligheder, sejlede „Juliana Maria" med guvernøren til Tranquebar; det havde imidlertid i mere end sædvanlig grad uheldet med sig. Kapstaden naaedes ganske vist til normal tid i marts, men i de følgende maaneder havde skibet ualmindelig haard vind; det kunne ikke faa landkending af Ceylon og dreje mod nord, men maatte fortsætte til Malaccastrædet, hvortil det kom i juni og søgte ind til den lille hollandske havn Malacca. Her maatte man nu tvunget af monsunvinden blive liggende til over midten af december, og først i januar 1779 naaede skibet, mere end et halvt aar forsinket, til Tranquebar efter over 13 maaneders rejse.

I Tranquebar havde skibets udeblivelse vakt den største bestyrtelse, idet andre fartøjer, med senere afsejling fra Kapstaden, var ankommet til normal tid. Man fik imidlertid af disse fartøjers kaptajner genparter af overdragelsesdokumenterne, og i slutningen af sommeren besluttede kompagniets guvernør, David Brown, sammen med den fra København ankomne justitiarius C. Hetting at oprette et kongeligt raad. Dette skulle foruden af de nævnte bestaa af tre af kompagniets faktorer, nemlig Huulbech, Ottesen og Halkiær, alle folk der havde været i kolonierne en kortere eller længere aarrække. Fra 1. september skulle alle bøger føres for kongens regning, mens overleveringen af bygninger og andre ejendele udsattes til oktober.

Den 16. januar ankom imidlertid Abbestée. Han nedlagde straks protest mod den trufne ordning og erklærede den ugyldig. Den 17. januar 1779 fandt derpaa den officielle overdragelse sted: alle embedsmænd blev løst fra deres ed til kompagniet og i stedet taget i ed til kongen, hvorpaa Brown overrakte Abbestée nøglerne til fortet. I de følgende dage nedsattes kommissioner til overtagelse af kompagniets

ejendomme. Disse kommissioners medlemmer var langtfra tilfredse med den af det midlertidige guvernement foretagne overdragelse, som de fandt skadelig for kongens interesser. Principielt mentes det uheldigt, at overdragelsen var iværksat af personer, der var kompagniets repræsentanter paa stedet, og det indberettedes til kommercekollegiet, at fremgangsmaaden var præget heraf; kompagniet havde reserveret de nyeste og bedste pakhuse for sig selv, ligesom lejen for disse var fastsat af faktorerne, der selv skulle bruge dem for fremtiden. Videre ankedes der over, at de indirekte skatter af det selvbestaltede raad var bortforpagtet billigere end i de foregaaende aar. Naar man senere ser, hvorledes i praksis de indere, der havde forpagtningerne, ofte kun var straamænd for europæere, er det ikke udelukket, at der har været grund til misfornøjelsen. Brown og Hetting protesterede imidlertid indigneret mod disse anklager og hævdede, at alt var sket i bedste mening. Kommercekollegiet fandt sig ikke foranlediget til at blande sig i denne strid.

I løbet af foraaret „indrettede" man ogsaa de andre pladser, der nu var kommet under kongen. I den vigtigste af disse, Frederiksnagore i Bengalen, udnævnte Abbestée til chef Ole Bie, der havde været 22 aar i Indien i kompagniets tjeneste. Han modtog posten med største glæde. Den kunne, mente han vel, blive til stor gavn for hans hovedvirksomhed, den private handel, som han drev med iver og, i det mindste i en aarrække, ogsaa med held.

BEFOLKNING OG LANDBRUG

Tranquebar, den største af de danske kolonier i Indien, var ikke meget større end Fanø; dens territorium langs kysten fra nord til syd var 1 1/2 dansk mil langt, medens bredden øst–vest, fra byen Tranquebar til den store landsby Tillali, kun maalte godt 3/4 dansk mil. Frederiksnagore var endnu mindre; det oprindelige areal, det eneste man havde tilladelse fra den bengalske regering til at besidde, var paa ca 8500 m², dvs ca 1 1/2 tønde land, hvortil man dog i kompagniets tid af en indfødt forretningsmand havde købt tre landsbyer, Serampore, Akna og Terrapore. Disse var ikke officielt under dansk jurisdiktion, og man svarede 1600 sicca rupier om aaret i grundskat til den bengalske regering. Skønt englænderne efter deres overtagelse af styret i Bengalen blev klare over dette forhold, kom de dog aldrig med indvendinger mod, at danskerne udøvede suverænitet her. Logerne bestod kun af nogle bygninger med tilhørende grund; de var udelukkende handelsstationer, og Danmark havde ikke jurisdiktion paa nogen af dem.

Paa Tranquebars og Frederiksnagores territorier var befolkningstætheden imidlertid meget stor. For Tranquebars vedkommende er der bevaret folketællinger fra 1790 og 1802. Mens i førstnævnte aar befolkningen i landdistrikterne var 20.136 og i selve byen 3722, var tallene i 1802 henholdsvis 19.646 og 2872, altsaa en tilbagegang i den samlede befolkning fra 23.858 til 22.518 indbyggere. Herved maa tages i betragtning, at europæerne er regnet med i 1790 men ikke i 1802, hvilket paa den anden side ikke betyder meget, da der i folketællingen kun er opført 57 europæiske husstande. Hvor mange personer disse svarer til, kan ikke nøje ses af tællingen, der ikke skelner mellem hvide og indfødte. Da imidlertid blandt europæerne adskillige var ugifte og familierne ret børnefattige, gaar man vist ikke galt ved at sætte det samlede antal europæere til ca 150. Hertil kommer dog de hvide soldater; de medtoges nemlig ikke i folketællingen, medmindre de ejede fast ejendom i byen.

Hovedparten af befolkningen boede altsaa i landdistrikterne, hvis to store landsbyer, Tillali og Poreiar, i 1790 havde henholdsvis 3307 og 5172 indbyggere – i 1802 en smule mere. Desuden var der en halv snes større og nogle mindre landsbyer; et par af dem laa ved havet, hvor befolkningen ernærede sig som fiskere og matroser.

Begge folketællinger, 1790 og 1802, viser, at 47 % af befolkningen var mænd, 53 % kvinder (til sammenligning har det moderne Indien et underskud af kvinder). Antallet af børn, hvortil kun regnedes personer under 12 aar, var i 1790 6598, eller ca 28 % af befolkningen, mens det i 1802 skal have været 5526, eller kun 24 %. Hvad nedgangen skyldes, kan ikke siges. Selv tallet i 1790 er imidlertid lavere end i det moderne Indien, hvor ca 34 % af befolkningen er under 12 aar. Hvis de tranquebarske folketællinger er rigtige – hvad man naturligvis ikke med sikkerhed kan gaa ud fra – vil det sige, at enten har børnedødeligheden været større eller fødselstallet lavere end i nutidens Indien, og da levevilkaarene næppe har været ringere dengang end nu, er rimeligvis den første antagelse rigtig.

Da Tranquebar i 1835 efter en da foretaget tælling skal have rummet 22.950 indfødte, ser det ud til, at folketallet har været ret stabilt. De mange klager over byens og distriktets affolkning, der forekommer i det 19. aarhundrede, maa antagelig gælde den europæiske befolkning, der forlod stedet under nedgangen for handelen i tiden efter Napoleonskrigene.

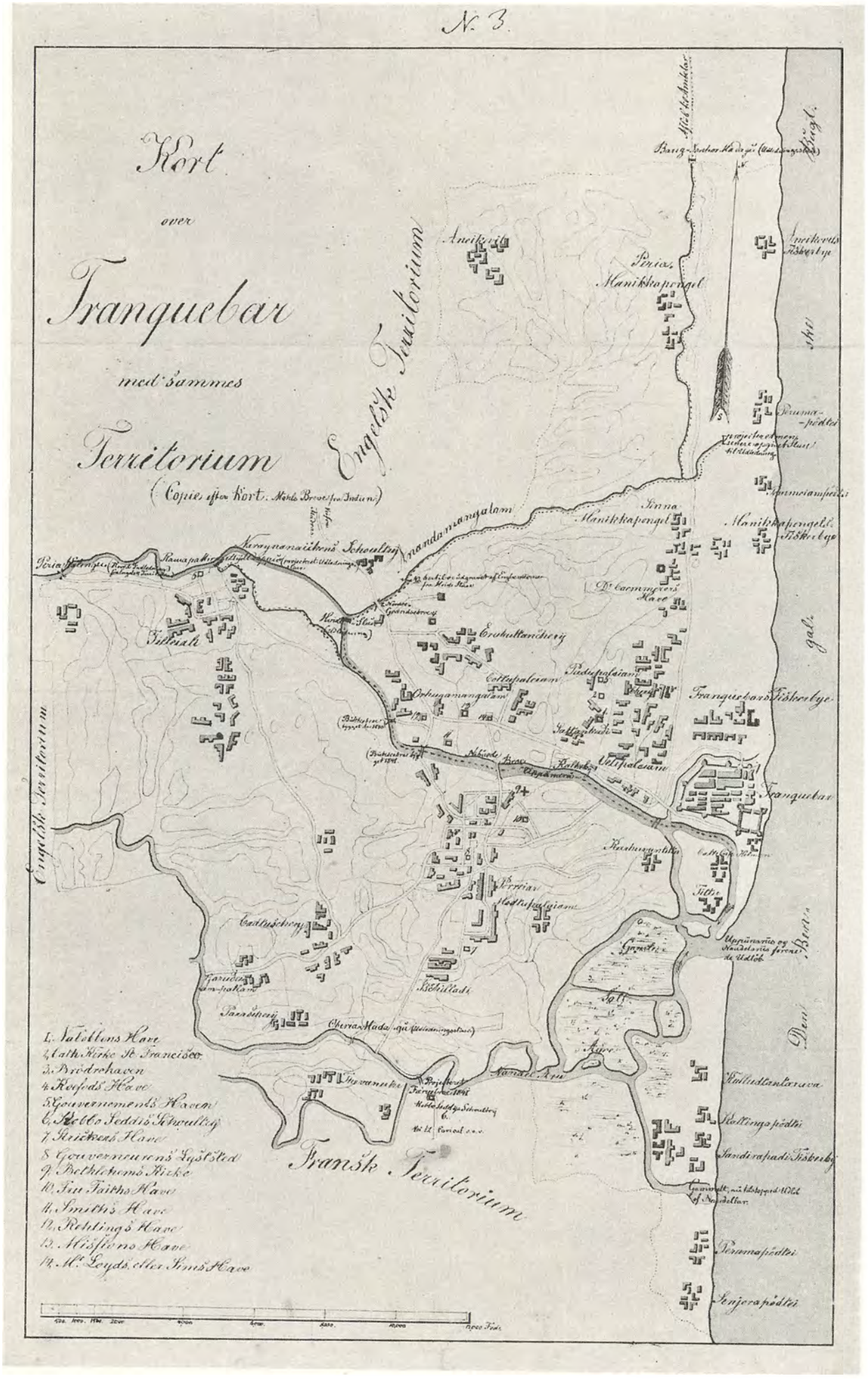

Tranquebars territorium ca 1830. Maalestokken forneden – 12.000 fod – svarer til ca 3,8 km.
Det ses heraf, hvor beskedent omraadet var

Guvernementet gjorde sig tiden igennem store anstrengelser for at øge befolkningen; man ville gerne have fat i haandværkere, særlig vævere, der kunne fremstille varer til eksport. Det blev ligefrem fastsat i instrukserne for embedsmændene paa de mindre loger, at de skulle behandle de indfødte med menneskekærlighed og billighed, „for at give et offentligt bevis af det kongelige danske arve hus' naade og mildhed, at fremmede kunstnere og haandværkere derved kunne bevæges til at nedsætte sig i de kongelige etablissementer", ligesom der skulle sørges for, at der altid var tilstrækkeligt med levnedsmidler til billige priser. Man var endog bemyndiget til at give tilflyttende haandværkere jord og forskud for at knytte dem til stedet. Man hører da ogsaa af og til i indberetningerne, at det er lykkedes at faa nogle haandværkere til at slaa sig ned i kolonierne – dog kun under krig eller andre uroligheder; i fredeligere tider synes saadanne tilflyttere som regel at være rejst hjem igen. Guvernementet i Tranquebar skrev i den anledning i 1781 mismodigt, at det var ikke umagen værd at gøre sig anstrengelser for at lokke folk til at slaa sig ned i kolonien, da inderne havde den tro, at man for at dø lykkeligt maatte dø paa det sted, hvor man var født.

Bedre egnet med hensyn til en øgning af befolkningstætheden var aabenbart Indiens muhamedanere, der ikke følte sig bundet af hensynet til fødestedet. Det var tværtimod folk, der ikke var bange for at skifte boplads, naar bedre indtjeningsmuligheder viste sig. I Sydindien var de ikke talrige i forhold til hele befolkningen, men de var fortrinsvis handelsmænd og haandværkere og derfor efterspurgte. En del saadanne folk flyttede til Tranquebar, hvis folketælling i 1802 opfører ca 600. Men i det lange løb gik det med dem som med de øvrige indiske købmænd og haandværkere: tilflytterne rejste bort igen, naar der andetsteds blev bedre muligheder. Under opholdet var de ganske klare over deres værdi; de truede endog til tider guvernementet til at give sig toldnedsættelser, om man ville gøre sig haab om at beholde dem paa dansk territorium.

Mellem de indfødte og den europæiske befolkning stod nu som før en gruppe, der i folketællingen er regnet med til de indfødte. Det er de saakaldte „portugisere", en blanding af europæere og indfødte, dog tit med overvægt for indfødt blod. Ingen af de rene racer synes at have haft lyst til at kendes ved disse folk, der oftest ernærede sig ved smaahandel og som tjenestefolk, underordnede embedsmænd og lignende. Peter Anker, guvernør 1788–1806, skriver om dem, at de er: „udskudet af det menneskelige køn, som var en lykke for stedet, ifald de ikke existerede".

Var det end ønskeligt at faa saa mange indfødte haandværkere og handlende som muligt til kolonierne, saa var dog naturligvis kapitalstærke europæere endnu bedre, og her skyede man faktisk ingen midler. Rige englændere og franskmænd, der under krigene ville slaa sig ned i Tranquebar og Frederiksnagore og fortsætte deres handel under det neutrale danske flag, kunne faa al den opmuntring, de ønskede; endog dansk indfødsret! I 1778 gaves saaledes indfødsret til en i Tranquebar boende købmand, Melchior de la Beaume, hvis kvalifikationer var, at han havde investeret 30 til 40.000 rd i stedets handel. For at holde paa ham henstillede guvernementet over for danske kancelli, der skulle udstede naturalisationspatentet, at det skulle indeholde betingelsen, at patentet blev opbevaret hos guvernementet, der skulle kassere og hjemsende det, hvis manden ikke vedblev at bo i byen. Kancelliet og kommercekollegiet fandt dette i sin orden, og patentet blev udsendt med besked om, at det skulle inddrages, hvis Beaume ikke havde mindst 20.000 rd investeret i stedets handel. De følgende aar bragte, mest fra folk med engelske navne, en hel del ansøgninger om indfødsret, og man fastholdt da disse 20.000 rd som betingelse.

Det var ikke raadeligt at røbe denne fremgangsmaade for englænderne, der mulig ville anse den for uneutral, og man greb derfor nu og da til andre midler. Saaledes bestemtes i august 1778 ved en kabinetsordre fra Guldberg, at et borgerbrev, der skulle udstedes til en hr. Holford, dengang den førende

købmand i Tranquebar, skulle dateres den 29. januar 1777. Var der paa den anden side indbyggere i kolonierne, hvem det var magtpaaliggende at træde i fastere handelsforbindelse med danskere, paatvang man dem, hvor det kunne lade sig gøre, dansk indfødsret, saaledes englænderen Cochrane, der i 1777 ville oprette en handel mellem Tranquebar og Dansk Vestindien.

Frederiksnagore har sikkert i hele perioden efter 1777 foruden sine ca 10.000 „sorte" haft flere hvide indbyggere uden for embedsmændenes kreds end Tranquebar. Dets beliggenhed gjorde det nemlig muligt for engelske købmænd eller andre, der var gaaet fallit i de engelske besiddelser, og som paa grund af de strenge engelske retsregler kunne frygte gældsfængsel, at flygte til Frederiksnagore, hvor de hos den danske styrelse opnaaede „protektion". Tit havde disse folk reddet en del af deres formue og anvendte den i stedets handel, hvorfor de var særdeles velkomne. I 1787 skriver Ole Bie, byens chef, til kommercekollegiet: „Frederiksnagore, der kun bestaar af meget faa danske indbyggere, og hvoraf de fleste udgør de kongelige betjentere, har de engelske inhabitantere fornemmelig at takke for sin opkomst, da de næsten, undtagen nogle enkelte franske, armenianere og tyske, udgør alt handlende borgerskab." Mange af disse, fortsætter han, var fallenter, der havde gjort en betydelig bankerot, men reddet en saa stor formue, at de kunne starte en anselig handel, bygge smukke bygninger og give mange mennesker arbejde. Før 1786 havde man ikke haft et eneste eksempel paa, at en saadan fallent atter var blevet stævnet for gæld; blev det nu bestemt, som det var paa tale, at debitorer kunne tiltales, ville byen miste halvdelen af sine indbyggere, der i stedet ville drage til de franske og hollandske kolonier. Den danske regering, der havde næret tvivl om asylrettens formaalstjenlighed, akcepterede og fastholdt Bies opfattelse, skønt guvernør Anker mente, at den ville skade det gode forhold til englænderne. Praksis var dog, at egentlige grove forbrydere ikke kunne faa opholdstilladelse, og efter 1790 maatte heller ikke svigagtige fallenter faa den. Det hævdedes senere, at den engelske regering i Indien i virkeligheden var meget tilfreds med asylretten, da derved europæere kunne blive fri for at komme i gældsfængsel paa forlangende af indfødte! Retten afskaffedes først 1830, efter at englænderne 1828 havde ændret de hidtil gældende strenge regler om fallenter.

Hvad der fik købmænd til at flytte til Tranquebar og Frederiksnagore, var nu mindre disse forskellige foranstaltninger fra den danske stats side end selve den omstændighed, at Danmark holdt sig neutralt under krigene. Da Abbestée 1779 kom til Tranquebar som kongelig guvernør, var der kun to eller tre købmænd i byen, men faa aar senere, i 1781, viser en liste over en ekstraskats opkrævning, at 44 europæere i byen havde betalt af deres ejendom og varelagre, og deraf var kun ca halvdelen knyttet til stedet som embedsmænd, resten var købmænd. I 1790 derimod, da krigens ophør fulgtes af en række daarlige aar, indberettede guvernør Anker, at tallet nu igen var sunket til 2. Men da revolutionskrigene naaede Indien, kom en ny strøm af europæere til Tranquebar. Det drejede sig dels om flygtninge fra den af englænderne erobrede franske koloni Pondicherry, folk der kun var taget til den danske koloni for at finde et fristed – hvorfor man i danske kredse ikke var saa glad for denne gruppe, saa meget mere som den rummede elementer, der var begejstrede for den franske revolutions ideer og undertiden søgte at sprede samme begejstring i kolonien – dels om franske og engelske købmænd, der ligesom under den forrige krig kom til byen for trods krigen at fortsætte deres handel. De var langt mere velkomne, og nogle af dem blev naturaliserede.

Overhovedet er det paafaldende, at der blandt europæerne i de danske kolonier kun findes et ganske ringe antal danske uden for embedsmændenes kreds. Kompagniet havde sine faktorer, der var danske, og i missionen var der undertiden danskere beskæftiget, men ingenlunde altid; en meget stor del af de folk, der virkede i den officielt danske mission, var tyske. Folketællingen i 1790 viste, at der blandt Tranquebars 57 danske husstande ikke var en eneste, der ikke var i statens eller kompagniets tjeneste;

Indiske folketyper ca 1800

det samme gjaldt de 15 tyske husstande med undtagelse af 2, nemlig en slagter- og en „haarskærer"-familie, mens i al fald 2 af de 5 engelske husstande i byen ernærede sig ved handel. Foruden disse var der endnu 7 europæiske husstande, 3 franske, 3 portugisiske og 1 hollandsk; deres erhverv opgives imidlertid ikke. Danske private købmænd var baade i Tranquebar og Frederiksnagore noget næsten ukendt, idet den danske handel, som det senere skal omtales, foregik ved supercarger, der fulgte med skibene og benyttede handelshusene i de danske (eller rettere mest i de engelske) kolonier til at opkøbe varer i Indien og afsætte det medbragte.

I det moderne Indien er det landbruget, der beskæftiger langt den største del af befolkningen. I 1930erne angav i den da britiske del af Indien den officielle statistik, at landbruget sysselsatte 6 gange saa mange mennesker som industri og haandværk. I sidste halvdel af forrige aarhundrede var dette erhvervs betydning for befolkningen endnu større, idet ingen moderne industri af blot nogen betydning endnu var opstaaet. I det 18. aarhundrede var forholdet anderledes; landbruget var nok det vigtigste erhverv, men paa ingen maade saa dominerende, som det senere blev. Der fandtes nemlig i de indiske landsbyer en mængde haandværkere, der især ernærede sig ved tekstilindustri; de avlede bomuld, spandt, farvede og vævede den. Før englændernes magtperiode var det ogsaa inderne selv, der havde handelen, saavel med tekstilerne som med de andre betydelige artikler. Det indiske haandværk var imidlertid ikke i stand til at klare sig i konkurrencen med den engelske industri; resultatet blev, at det i løbet af det 19. aarhundrede bukkede under og forsvandt. Hele befolkningen paa landet blev derved tvunget til at leve af landbruget, hvilket foraarsagede, at jorden blev delt ud i alt for smaa lodder, ligesom priserne paa den blev drevet højt op. Begge disse omstændigheder kom til at paavirke folkets levefod i uheldig retning, og det er senere fra indisk side blevet et af de store anklagepunkter mod det engelske styre, at dette ikke blot tillod, men bevidst fremmede denne udvikling, der ganske saa bort fra indiske interesser til fordel for de britiske.

I tiden 1777 til 1815 var denne udvikling imidlertid knap begyndt; samfundsstrukturen i de danske kolonier var endnu i det store og hele upaavirket af europæisk indflydelse. Dette forhold var mest udpræget for landbruget, fordi danskerne i deres omraader ikke havde nogen interesse i at lægge det om, eftersom det ikke producerede varer, der kunne eksporteres til Europa. Peber, det eftertragtede indiske krydderi, fandtes kun paa halvøens vestside, og risen, der senere blev saa efterspurgt i Europa, ekspor-

teredes ikke. (Da englænderne under Napoleonskrigene begyndte en import, skyldtes det hvedemangel, fremkaldt af misvækst; hveden skulle derfor suppleres med dette surrogatkorn, der iøvrigt vakte stor utilfredshed hos de engelske forbrugere.)

I Tranquebars opland dreves landbruget som det i denne del af Indien havde været skik fra gammel tid. Den vigtigste dyrkede plante var risen, der dog ikke kunne trives over hele omraadet. I dettes midte, ligesom langs kysten, var sandede omraader, hvor den ikke fandtes, og langs floderne laa sumpede strækninger, der heller ikke var under dyrkning. For at trives kræver den egentlige ris en stor og konstant fugtighed, der kan skaffes og som blev skaffet ved kunstig vanding. Den saaedes tæt paa overrislede marker, og udsæden trykkedes ned i den lerede jord af et bræt, trukket af en okse; en mand sad paa brættet for at tynge det ned. Naar risen var blevet nogle centimeter høj, plantedes den ved haandkraft ud paa de smaa firkantede marker, der var overrislede og hakkedes eller pløjedes med en simpel oksetrukket træplov. Dyrene maatte ofte gaa i dynd til bugen. Under vækstperioden maatte markerne stadig holdes under vand, hvilket skete ved, at bønderne enten øste vandet paa med begede kurve eller anvendte forskellige simple mekaniske hjælpemidler, især vipper, der minder om gamle danske brøndvipper. Jordens frugtbarhed var imidlertid saa stor, at der kunne høstes to gange om aaret; den første høst fandt sted om efteraaret, den anden fra januar til marts. Da den sidste høst efterfulgtes af aarets tørreste periode, var dens afgrøde af den bedste kvalitet. Selve høsten og indbjærgningen fandt sted efter metoder, der var lige saa primitive som de førnævnte. Saaledes høstedes der med segl, og tærskningen fandt sted ved, at man slog aksene mod jorden, hvorved de fleste kærner faldt ud; resten fik man frem ved at slaa aksene med bambuskæppe eller lade dem træde af okser. Transporten af kornet fandt sted paa oksevogne.

Paa steder, hvor overrisling ikke kunne finde sted, dyrkedes forskellige andre risarter, den saakaldte „højlandsris", der dog ikke gav saa stort et udbytte som den „vaade". Desuden dyrkedes andre planter, dog ikke i stort antal; de vigtigste var tobak og hirse samt noget betel. Kommercekollegiet spurgte i 1805, om det ikke var muligt at dyrke bomuld, sukker eller indigo paa omraadet, saaledes at der kunne komme en eksport i stand, men guvernør Anker svarede, at i denne del af Indien var bomuld kun af ringe vigtighed, da hverken jordbund eller klima var velegnet; sukkerdyrkning var aldrig forsøgt paa kysten før nogle faa aar tidligere, da en englænder havde prøvet den i stor stil, men det var blevet en fiasko, og det engelske kompagni, der støttede ham, havde opgivet sagen. Indigo havde man nok i omegnen, men kun af en grov daarlig sort, der ikke kunne eksporteres, hvorfor Anker fraraadede at gøre forsøg dermed, da omraadet ikke engang kunne levere al den ris, der skulle bruges. Af husdyr holdtes især okser og æsler; heste brugtes næsten ikke af de indfødte; de var for dyre.

For dette dyrkningssystem var vandforsyningen altsaa en absolut nødvendighed, og den danske regering var meget omhyggelig med at sørge for, at den var i orden. En af officererne, der var uddannet som ingeniør – under det meste af denne periode Mathias Mühldorff – havde til opgave at føre tilsyn med dæmningerne langs floderne, sluserne ved disse og kanalerne, der bragte vandet ud over markerne; han kunne aarlig disponere over betydelige summer til reparationer. Svigtede vandforsyningen som det f. eks. skete i aaret 1781, da Hyder Aly under krigene i Sydindien ødelagde dæmninger og sluser paa Tanjores omraade, saa der heller ikke kom vand til Tranquebar, betød det, at al risavl var umuliggjort, og at hungersnøden truede.

Statens tilsyn med agerbruget strakte sig imidlertid ikke blot til floder og de vigtigste kanaler. Den indiske bonde var i realiteten fuldstændig umyndiggjort med hensyn til sit arbejde. I hver af landsbyerne paa Tranquebars omraade lededes arbejdet af en indfødt betjent, maniagaren, og for hele omraadet var ansat en overmaniagar, der stod umiddelbart under raadet. I en instruks af 1791 for denne

Risen høstes

embedsmand hedder det, at han skal tidlig og silde være paa markerne og paase, at de dyrkes paa rette vis. Han skal holde opsyn med vandingssystemet, og navnlig er det hans pligt med upartiskhed at sørge for, at vandet fordeles ligeligt paa de forskellige marker.

Denne stærke kontrol fra raadets side skyldtes, at man ikke betragtede bønderne som ejere af den jord, de dyrkede. Den mentes at tilhøre landets herre, her altsaa den danske konge, og bønderne ansaas for fæstere, der skulle svare svære afgifter. Det nævnes, at bønderne i det omliggende distrikt, fyrstendømmet Tanjore, skulle betale fra 25 til mere end 60 % af høsten i afgift til staten, og i det danske territorium var forholdet tilsvarende. I en indberetning hedder det saaledes, at den gennemsnitlige afgift paa det danske omraade er ca 66 % af rishøsten; af de andre planter betaltes normalt kun 50 %.

Det ser ud til, at danskernes skattepolitik har været ualmindelig haard. Ganske vist nævner samtidige engelske indberetninger, at skatten et enkelt sted paa Malabarkysten har været op til 84 % af høsten, men reglen var dog de fleste steder 50 %, saaledes at forstaa, at delingen først foretoges, naar høstudgifterne var trukket fra; denne praksis ser man ikke omtalt i Tranquebar. I Bengalen var afgifterne øjensynlig gennemsnitligt under 50 %, i mange tilfælde kun ca 25 %. Derimod ser det ikke ud til, at man i Tranquebar har kendt det ellers ofte forekommende uvæsen at indskyde mellem bonden og regeringen et tredie led, en ejer eller forpagter, der ogsaa skulle have sin andel af udbyttet, oftest omkring 20 %. De tranquebarske bønder har aabenbart i de allerfleste tilfælde været en slags statsfæstere. Man kan ogsaa udtrykke det saadan, at danskerne foretrak selv at tage hele ejerudbyttet.

Slog høsten fejl, som i 1782 og 1792–93, var man nødt til at bevilge bønderne nedsættelse af deres afgifter, hvad man efter sigende ikke gjorde i de øvrige dele af Indien. Det er ikke til at undre sig over, at bønderne under dette system trods jordens store frugtbarhed var fattige, og de maatte da ogsaa regelmæssigt have forskud til indkøb af udsæd og okser. Heller ikke kan det forbavse, at bønderne, naar nye skøder skulle udstedes, prøvede at smugle bedst mulige betingelser ind, idet den danske guvernør, der skulle underskrive skødet, som regel ikke var i stand til at læse, hvad der stod i det. For at forebygge misbrug her fik raadet i 1790 indført, at skøderne skulle være trykt og med enslydende dansk og indisk tekst. Nogle af disse skøder, der blev sendt til København, er bevarede. De giver et stærkt indtryk af bøndernes undertrykkelse. De nøjeste forskrifter opregnes for jordens dyrkning – hakning, saaning, udplantning, udrensning af ukrudt – og for betaling af afgifterne. Blev det sidste punkt ikke overholdt, kunne jorden efter et aars varsel tages fra brugeren, medens den ellers gik i arv. De fleste skøder stammede imidlertid fra ældre tid, og man hører gentagne klager fra embedsmændene, saaledes fra

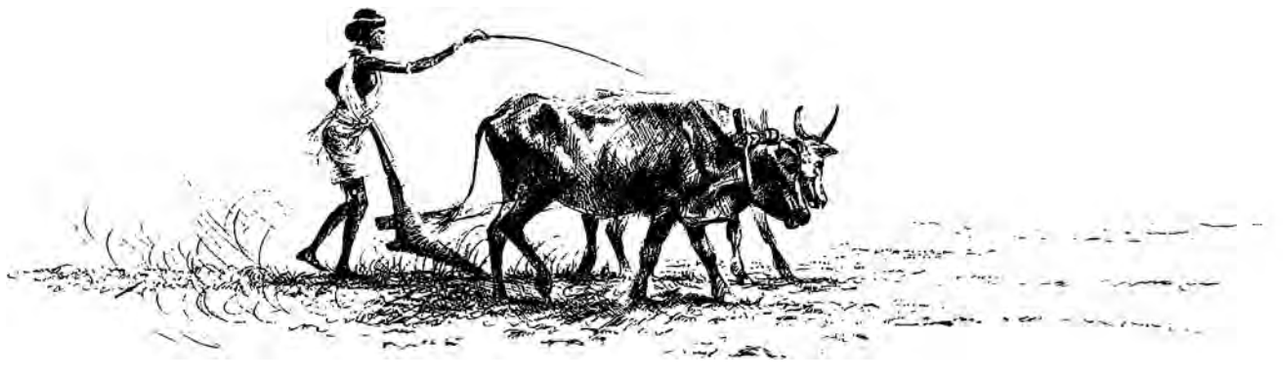

finansraad Lichtenstein i 1793, at de var unøjagtige og gav anledning til saavel misbrug som strid mellem bønderne. Endvidere eksisterede der ved statens overtagelse ikke nogen ordentlig matrikel, hvorfor man i 1780 besluttede at nedsætte en kommission til at foretage en nymatrikulering af jorden. Det var ingeniøren, løjtnant Mühldorff, der skulle lede dette arbejde, men skønt der var fastsat rigelige diæter herfor, fik han paa grund af andet arbejde aldrig naaet mere end et par af de mindste landsbyer. Paa foranledning af Lichtensteins ovennævnte klage i 1793 blev der da i 1795 udnævnt og udsendt en landmaaler, Ernst August Løffler, der i de kommende aar indtil 1801 fik opmaalt og tegnet kort over en del af landsbyerne; men om man nogensinde naaede at faa den nye matrikel færdig, ses ikke. Hvor stor en del af befolkningen der har levet direkte af landbruget, er det ikke muligt at opgøre efter folketællingerne. „Moradorerne", de egentlige bønder, er i 1802 kun 16% af befolkningen, men en stor del arbejdsfolk, hvoraf der fandtes mange i landdistrikterne, har rimeligvis ogsaa – i alt fald i dele af aaret – været beskæftiget i landbruget.

Afgifterne, som bønderne skulle svare, blev leveret in natura umiddelbart efter høsten og ført til de kongelige magasiner. I kompagniets tid havde man altid bortforpagtet indkrævningen – det var en bekvem metode – og i de første aar under det kongelige styre fulgte man samme princip. Man fik i regnskabsaarene 1779–80 til 1781–82 6000 cotter eller ca 2600 tons ris om aaret. I misvækstaaret 1782, hvor Hyder Aly havde hindret vandtilførslen, frasagde forpagterne sig imidlertid opkrævningen, hvad de havde ret til ifølge kontrakten, og staten maatte overtage den selv; udbyttet blev kun 871 cotter eller ca 380 tons. Man beholdt derefter opkrævningen „under regie" i det kommende aar, men da det viste sig, at udbyttet paa grund af den dyrere administration sank til kun 4483 cotter, og da bønderne klagede over de kongelige skatteopkrævere, bortforpagtede man igen for 6121 cotter om aaret. Nu klagede bønderne over forpagterne, hvorfor man i aaret 1788–89 igen lod kongelige embedsmænd opkræve skatten under ledelse af Mühldorff, der som guvernør Ankers mest betroede mand blev anvendt til alt muligt. Derefter forpagtedes afgiften atter bort, da det „bedst svarede regning", denne gang for 6155 cotter. I resten af perioden fortsatte man paa samme maade, de fleste aar med bortforpagtning.

Den oppebaarne ris blev dels bortsolgt dels anvendt som delvis løn til soldaterne og de civile embedsmænd. I 1793–94, der var et godt høstaar, indbragte den 9106 rd tranquebarsk kurant, hvilket var mere end en trediedel af omraadets normale indtægter, der ialt var 24.825 rd tr. kurant. Da denne indtægts betydning var saa stor, var det yderst ubehageligt, naar høsten svigtede, som i 1782–83; men det var omtrent lige saa alvorligt, naar der, som i midten af 1790erne, kom en række gode høstaar, saa prisen sank, og man ikke kunne faa kornet solgt.

Landbruget var for danskerne saaledes først og fremmest en indtægtskilde; men samtidig anlagdes det synspunkt, at det skulle bidrage saa meget som muligt til ernæringen af koloniens befolkning. Det omraade, staten havde overtaget i 1777, var, som guvernør Anker erklærede, aldrig i stand til dette. Kom der tilmed mangel paa ris i hele Sydindien, saa der ikke kunne indføres noget fra de omliggende egne, der plejede at levere, maatte raadet træffe foranstaltninger til at sikre kolonien mod hungersnød.

Den første foranstaltning var, baade i 1782, 1789, 1792 og 1807, at ophæve al told paa indførsel af ris, selv om dette gik ud over den kongelige kasses indtægter; dernæst at udstede udførselsforbud for ris, og var raadet i stand dertil, indkøbte det ris fra Bengalen og lod det udsælge blandt befolkningen. Samtidig passede politimesteren paa, at der ikke forekom tilfælde af kornpugeri, at altsaa risen ikke blev handlet over den af myndighederne fastsatte maksimalpris. Saa snart forholdene atter bedredes, ophævedes de trufne foranstaltninger. Værst synes situationen at have været i 1782, men i hele den her omhandlede periode var der dog ingen virkelig hungersnød i Tranquebar.

For at sikre befolkningens forsyning og forbedre koloniens finanser var raadet til enhver tid ivrig for at øge koloniens territorium. Som det senere skal omtales, lykkedes det i 1780erne at faa adskillige nærliggende landsbyer i forpagtning. Anker udtrykte herefter haabet om, at kolonien kunne forsørge sig selv og blive i stand til at leve uden tilskud fra København. De „nye" distrikter, der efter en meget senere angivelse skal have haft ca 12.000 indbyggere, var imidlertid ved overtagelsen meget forsømte, og danskerne maatte gøre et stort arbejde for at faa dem sat i en saadan stand, at de kunne give det ønskede udbytte. Guvernør Anker tog dem i begyndelsen under sin personlige administration og styrede dem i samarbejde med Mühldorff, der arbejdede med at forbedre vandingsanlæggene. Dette lykkedes ogsaa, og befolkningen, der under krigen var blevet forjaget, vendte efterhaanden hjem. Næsten hvert aar kunne man indberette til København, at folketallet var i stigen, og at kornudbyttet følgelig ogsaa var i fremgang. I 1791 meddeltes det saaledes, at distrikterne havde givet et overskud paa 27.237 rd, og at 18 par oksers land var taget under plov. Aaret efter blev overskudet imidlertid kun 23.370 rd, da egnen havde været udsat for plyndringer. Aaret 1794 gav rekordhøst, og de forskud, man havde givet bønderne for at faa dem i gang, kom gradvis ind igen.

Dog, det lykkedes ikke at beholde disse omraader, der hjalp saa godt til med at gøre koloniens drift mere økonomisk. Da englænderne havde overtaget magten i Tanjore, maatte i 1801 distrikterne afleveres, efter at de til rajahen ydede laan var blevet betalt tilbage.

Indisk bonde høster med segl

HANDELEN INDTIL 1808

Mens landbruget i de danske kolonier for europæerne kun havde betydning som et middel til at holde udgifterne nede, var handelen den næringsvej, der havde deres hovedinteresse. Den var grunden til, at de overhovedet havde kolonier i disse fjerne egne. At den ligeledes har været af stor betydning for den indfødte befolkning, kan der ikke være tvivl om, skønt de foreliggende kilder ikke kan belyse, hvor stor en del af koloniernes befolkning der var direkte afhængig af den.

For Danmark som for de andre magter, der handlede paa Indien, var formaalet at komme i besiddelse af indiske varer, der var efterspurgt i Europa. Det var i sin tid krydderierne, der havde lokket europæerne til det fjerne land, og handelen med peber vedblev at spille en rolle; i slutningen af det 18. aarhundrede var peberet dog kun en sekundær vare, hovedvægten laa andetsteds.

Det var tekstilerne, der indtog første plads i eksporten, nemlig de bomuldsstoffer, som indiske vævere forarbejdede, og som paa det tidspunkt næst silken var det mest efterspurgte tøj til europæiske damers dragter. Medens peberet fandtes i det sydvestlige Indien, kom de fleste tekstiler fra Indiens østkyst og især fra Bengalen, den i alle henseender rigeste indiske provins.

Fremstillingen af tekstilerne skete overalt som hjemmeindustri. Mange steder var det samme mand, der avlede bomulden, rensede og spandt den, vævede og solgte den paa markedspladsen. I egne, hvor tekstilindustrien var mere udviklet, fandtes dog vævere, der købte garnet færdigt og kun beskæftigede sig med vævningen; disse folk var det særlig, der leverede de finere varer. De indiske vævere var nemlig meget konservative. Hver egn havde sin specialitet, udviklet i tidens løb, og kun den kunne den enkelte væver fremstille. Forsøg med at „omplante" vævere fra et distrikt til et andet slog næsten altid fejl. Selv de dygtigste var gennemgaaende yderst fattige, da der ikke betaltes mere for varerne, end at „materien (raastoffet) kan betales og spinderne med væverne netop have føden og en smule frihed dertil . . . ." „Altid fattige, uden engang tanker om en bedre tilstand arbejder de her alene for at have ophold og har ingen hensigt til nogen forbedring i arbejdet eller til forandring i indretningen og værktøjet, som de bruger. Da sønnen ej kan blive af andet kaste eller stamme end faderen, saa maa han følge faderens haandværk og kan aldrig blive andet end væver, tænker derfor ej heller videre; alene kan han have saa meget forraad eller forstrækning, at han kan købe nogle seer [en vægtenhed] bomuld, som hans kone og familie kan rense og spinde og han selv bringe et stykke lærred til markedspladsen". Endnu mere drastisk udtrykkes det om vævernes kaar: „Tiderne kan blive saa slette og en ødelæggende krig kan hindre al afsætning, saa at de 3 fjerdedele af alle væverfamilier maa forgaa og omkomme af mangel paa underhold; men resten vil derover straks des bedre komme sig, da alt deres arbejde kan finde hastig afsætning".

Vævernes fattigdom gjorde det umuligt for dem at foretage større indkøb af raavarer, ja de var næppe istand til at underholde sig selv og deres familie, mens arbejdet stod paa. Europæerne maatte derfor give dem forskud. Disse fordeltes ved et system af mellemmænd, der hvert aar rejste op i landet og gjorde bestillingerne, ligesom de senere kontrollerede arbejdet og i nogle tilfælde samlede de færdige varer, der derpaa sendtes til udskibningshavnene. Systemet med disse mellemled gjorde naturligvis ikke produktionen billigere, og den videre transport var ogsaa kostbar, idet varerne ofte maatte føres

Ruin i Nygade, beliggende umiddelbart vest for Dansborg

paa okseryg lange strækninger, før man naaede en flod, paa hvilken de kunne sejles ned til havnebyerne. Her blev de vasket, sorteret og oplagret, til der gik skib til Europa. Man regnede med, at hvis et parti lærred kostede 88 rupier, naar det afsendtes fra Frederiksnagore, havde bomuldsgarnet kostet 55 rupier, væverlønnen været 15 rupier, mellemmændenes fortjeneste 6, rente og pakhusleje 8, mens resten gik til vaskningen og transporten.

Tekstilerne var altsaa den vigtigste vare for den europæiske eksport. Det engelske kompagni eksporterede i 1780 for 1.254.958 pund sterling fra Bengalen, heraf bomuldsvarer for 639.938 pund.

Næstvigtigst blandt eksportvarerne var silken. Ogsaa den stammede næsten udelukkende fra Bengalen, hvor bønderne holdt ormene og leverede produktet til de engelske kompagnifunktionærer. En tredie betydningsfuld vare, der ligeledes omtrent udelukkende kom fra Bengalen, var salpeteret. Medens silkeeksporten var i tilbagegang mod slutningen af det 18. aarhundrede – dels fordi den engelske bomuldsindustri gjorde behovet for silkevarer mindre i Europa, dels fordi det under krigene ikke var muligt for englænderne at sælge silke til hovedmarkedet i Frankrig – var salget af salpeter (som bekendt en uundværlig bestanddel i sortkrudt) netop paa grund af krigene i stadig stigning. Det bengalske salpeter regnedes for verdens bedste og eksporteredes i stigende kvantiteter. Priserne var dog faldende paa grund af danskeres, hollænderes og portugiseres stærke konkurrence med det engelske kompagni, men da først krigen mellem England og Frankrig var udbrudt 1793, kunne det atter sælges til priser, der virkelig gjorde handelen med det til en god forretning.

Ved siden af disse hovedartikler gjorde sig ogsaa andet gældende. Først det vigtige farvestof indigo, før anilinfarvernes opfindelse den bedste blaa farve. Det eksporteredes regelmæssigt og i stigende mængde i slutningen af det 18. aarhundrede. Sukker fra Indien var ikke genstand for regelmæssig udførsel, da det normalt ikke kunne klare sig i konkurrencen med det vestindiske; men kom der tider, da sukkerhøsten i Vestindien slog fejl, eller sukkeret derfra paa grund af krigsforhold ikke kunne fremskaffes i

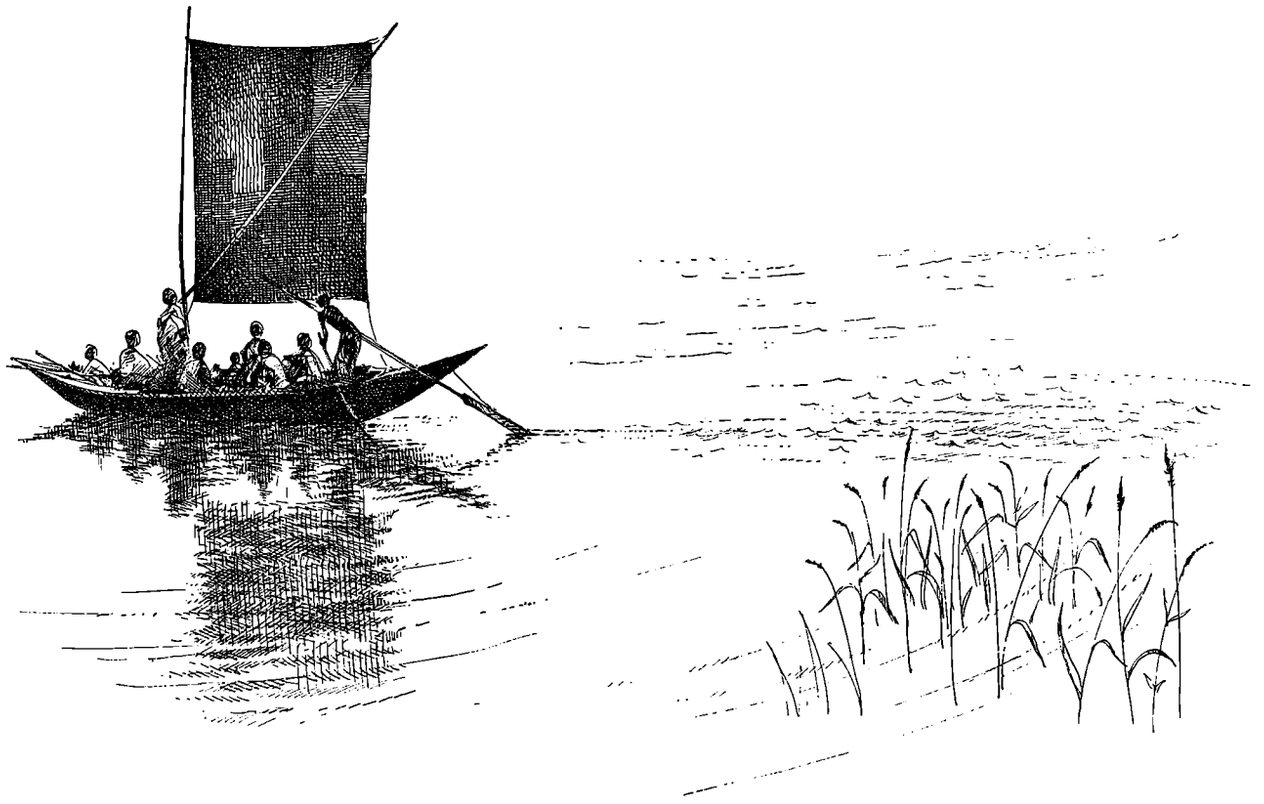

sædvanligt kvantum, fik det indiske sukker sin chance. I modsætning til de fleste andre indiske eksportartikler kom det hovedsagelig fra Deccan. Tobak dyrkedes i Indien, men eksporteredes kun ret sjældent. Nævnes det sluttelig, at europæerne hjemførte en del urter til fremstilling af medicinalvarer samt nogle farvestoffer, er dermed listen udtømt over de artikler, der kunne afsættes i Europa.

Foruden med denne verdensdel havde Indien betydelig handel med andre lande i Asien, ligesom der naturligvis var livlig handelsforbindelse mellem de indiske provinser indbyrdes. I den mellemasiatiske samhandel spillede handelen paa Kina den største rolle. Bengalen frembragte nemlig varer, der var stærkt efterspurgt i Kina, heriblandt særlig bomuld og opium. Dette blev vigtigt for europæerne, som dermed kunne betale en del af den te, de opkøbte i Kina, hvor europæiske varer, som det senere skal omtales, var yderst vanskelige at afsætte. I den indre indiske handel fik for europæerne især salt og ris betydning. Bengalen havde sædvanligvis en overskudsproduktion af ris, der kunne afsættes i Indiens sydligere egne (hvor der ofte var mangel), mens det nordlige Indien, der ikke selv producerede salt, havde stærkt behov for denne vare. Saltet kunne i Sydindien opkøbes for en yderst ringe pris og sælges i Bengalen med flere hundrede procents fortjeneste.

Mens altsaa europæerne ivrigt begærede mange indiske varer, stod det anderledes til med Indiens efterspørgsel efter europæiske. Det store land havde i aarhundreder været saa nogenlunde selvforsynende med langt de fleste artikler, og kun faa varer fra Europa kunne finde afsætning. Europæerne maatte derfor, da de begyndte deres handel, betale langt den største del af deres indkøb med rede penge, dvs sølv, hvad der i mange kredse havde vakt stor modstand i den merkantilistiske tid. Heller ikke i slutningen af det 18. aarhundrede var det muligt at udføre varer, der var i stand til at dække indkøbene. De eneste artikler, der kunne sælges direkte til inderne, var europæiske metaller, især kobber og jern. Det nævnes, at det til tider kunne betale sig at lade næsten halvdelen af en skibsladning til Indien bestaa af disse varer; mulig er dog størstedelen heraf blevet anvendt af europæerne i Indien. Om resten af de varer, der udsendtes, er der i hvert fald ingen tvivl: det var europæiske brugsartikler af forskellig art, udsendt til de i Indien levende europæere. Her spillede skibsfornødenhederne en fremtrædende rolle: ankre, tovværk, endog ræer og dele til master var altid lette at afsætte, til trods for at Indien besad en skibsbygning, der paa mange maader kunne staa maal med den europæiske, og materialer, f. eks. teaktræ, der ofte var Europas overlegne.

Resten af den normale ladning bestod af alle mulige europæiske fornødenheder saasom klæder, møbler og andet husgeraad, vogne, papir og sidst, men ikke mindst, spiritus, der betragtedes som en nødvendighed for de hvide derude.

Hvor meget af disse ting de europæiske skibe end udbragte, var det dog ikke tilstrækkeligt til at dække ret meget mere end en trediedel af udgifterne til returladningen. Indien ville altsaa, om ikke andet havde grebet ind, have faaet en overordentlig gunstig handelsbalance i forhold til Europa. Der var imidlertid andre faktorer. Englændernes herredømme over store dele af Indiens rigeste egne tillod dem at indkræve saadanne skatter, at de ved hjælp heraf var i stand til at fylde skibene uden at betale med sølv fra Europa. For danskerne og de andre mindre nationer, hvis territorier i Indien kun var smaa, blev det imidlertid et problem at faa opkøbene finansieret. Der var for dem kun to muligheder: udføre sølv fra Europa eller laane penge hos englænderne.

Selv om finansieringsvanskelighederne var velkendt i Danmark, hvor Asiatisk Kompagni bestandigt havde maattet kæmpe med dette problem, havde den danske private handel og de danske myndigheder ment, at handelen dog kunne være saa indbringende, at der burde gives alle danske handlende mulighed for at være med, og at de første private ekspeditioner, der var kommet i stand efter dens frigivelse i 1772, havde vist, at den kunne svare sig.

Efter kongens overtagelse af kolonierne blev der udstedt et nyt regulativ om handelen paa Indien. Efter dette fik ikke blot alle borgere i det danske monarki ret til at deltage, men ogsaa fremmede der ville samarbejde – hvilket viser, at man fra kommercekollegiets side har været klar over, at det ikke var muligt at fremskaffe de til denne handel nødvendige kapitaler inden for monarkiets grænser. De vilkaar, der blev givet denne handel, var iøvrigt særdeles gode; saaledes frihed for Øresundstold, konsumption og accise; og rekognitionen til kompagniet og kongen blev, som det var forudsat ved forhandlingerne om kongens overtagelse af kolonierne, nedsat til $^1/_2$% af værdien af den ladning, der ud-

„Cap det gode Haab Mars 1788", tegnet af guvernør Anker paa udrejsen til Indien. Billedet giver et godt indtryk af, hvor beskeden byen var trods dens store betydning for handelen mellem Europa og Asien. Her gik alle skibe ind for at tage vand og levnedsmidler (navnlig friske grøntsager til bekæmpelse af skørbugen)

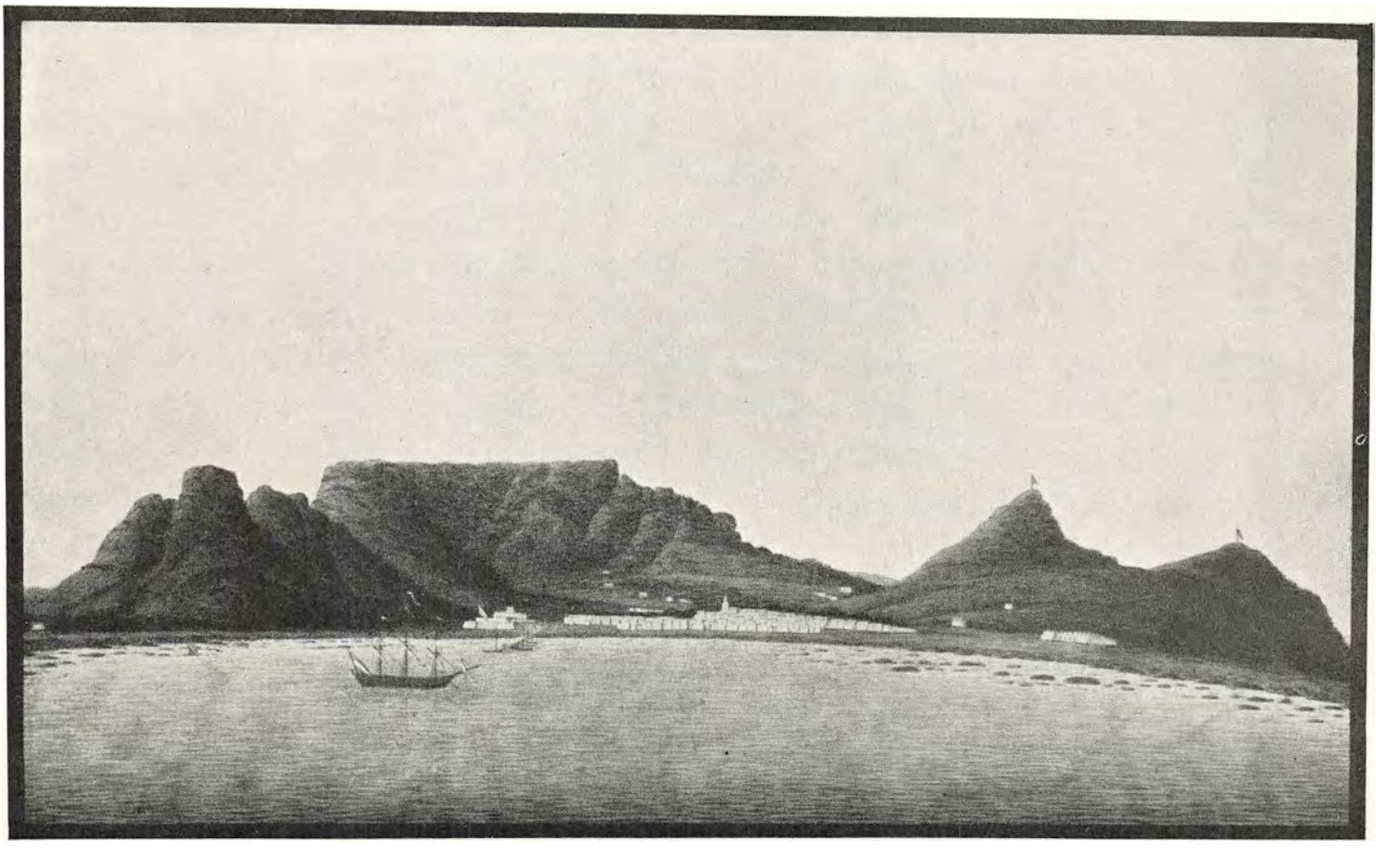

sendtes fra København, 1 % af returladningens værdi ved afsejlingen fra Tranquebar eller Bengalen og 6 % af beløbet ved varernes bortsalg ved auktionen i København plus endnu 2 % told i lighed med den afgift, som Asiatisk Kompagni maatte svare. Det var ikke tilladt at sælge paa andre maader end ved auktion. Desuden sattes som betingelser, at de skibe, der udrustedes i København, skulle være bygget i det danske monarki, og at de skulle føre for mindst 3000 rd danske varer med sig til Indien for hver tur, begge dele led i tidens almindelige merkantilistiske politik.

For at opmuntre folk til at slaa sig ned i Tranquebar bestemtes det videre, at det var tilladt at lade „ekspeditioner" begynde der. I saa fald skulle der svares 2 % ved afsejlingen fra Indien og den sædvanlige afgift i København, ligesom disse skibe paa tilbagerejsen til Indien skulle medbringe for 3000 rd danske varer. Derimod var der ikke noget krav om, at de skulle være bygget i det danske monarki; et krav, hvorfra der iøvrigt kunne dispenseres ogsaa for de ekspeditioner, der begyndte i København, hvis det af en eller anden grund var ugørligt at faa egnede skibe i den danske konges lande. Sluttelig betonedes, at den private handel ikke maatte gøre indgreb i kompagniets rettigheder. Nedsættelsen af afgifterne og de øvrige ikke ringe fordele viser, hvor magtpaaliggende det har været det danske kommercekollegium at faa denne handel udviklet.

De første aar efter statens overtagelse af kolonierne, tiden indtil 1783, blev paa grund af krigen i Europa en gylden tid for den danske Ostindienfart, og det viste sig hurtigt, at det ikke i rigerne var muligt at fremskaffe de skibe, der var nødvendige til handelens brug. Som det allerede var stillet i udsigt i forordningen af 1777, var kommercekollegiet derfor overordentlig villigt til i saadanne tilfælde at give tilladelse til indkøb af skibe i udlandet; alle de store handelshuse i København, f. eks. Ryberg og de Coninck & Reiersen, benyttede sig i stor udstrækning heraf.

En alvorlig hindring for handelen var imidlertid kaperiet. Navnlig var i disse aar franske kapere generende, og man saa sig derfor nødsaget til at udsende konvojskibe. Det første afgik fra København i 1781 og kom til Tranquebar i januar 1782, hvorefter det eskorterede aarets skibe hjem. I den officielle meddelelse fra kommercekollegiet til kolonierne i Indien hed det, at man, naar skibene skulle gaa i konvoj, ikke behøvede at se saa nøje paa de franske regler, navnlig ikke paa disses strenge krav om at skibene skulle være bygget i det land, under hvis flag de sejlede.

Det blev en efter tidens forhold meget stor flaade af handelsskibe, der i disse aar forlod København for at gaa til Indien, i aarene 1777–83 ikke mindre end 49 med laster til værdi af 3.761.642 rd; i samme tid vendte 30 hjem i god behold, med varemængder til en værdi af ikke mindre end 12.781.210 rd. Paa et enkelt omraade fandt tilmed myndighederne, at importen var blevet alt for stor, idet de fra Indien hjemførte silkevarer var ved at kvæle den møjsommeligt oparbejdede danske silkeindustri, der derfor maatte beskyttes med en told paa 8–10 %.

Med krigens slutning i begyndelsen af 1783 ændredes imidlertid paa det mest afgørende de gunstige vilkaar for den danske handel paa Indien. København, der under krigen havde været et af de faa steder i Europa, hvor ostindiske varer var til at faa, sank nu igen ned paa sin vante plads. Omsvinget bevirkede, at priserne paa de ostindiske varer faldt voldsomt, og dette blev saa meget mere alvorligt, som der netop var en mængde danske skibe undervejs hjem med vareladninger, der i mange tilfælde var indkøbt dyrt og for dyre laan. Følgen blev en krise, der fulgtes af en lang række fallitter og ville have medført langt flere, hvis ikke den danske regering under Guldbergs ledelse havde grebet kraftigt ind og støttet de truede huse med store laan. Forholdene medførte naturligvis en nedgang i afsendelsen af skibe til Indien i de kommende aar, og staten greb ind for at lette handelens vilkaar. Efter at alle de mest fremtrædende rederifirmaer i København havde indgivet andragende til kommercekollegiet om at faa udstedt en forordning om bodmeribreve, blev der i 1787 af en nedsat kommission – hvori bl. a.

Storporten eller landporten i Tranquebar

sad chefen i Frederiksnagore, Ole Bie, der dengang opholdt sig i København – stillet en række forslag, der tilsigtede at lette kaarene for den ostindiske handel. Først og fremmest ønskede denne kommission at faa tolden sat ned. Det længste stykke i dens betænkning var imidlertid viet bodmeribrevene. Der fremsattes her en lang række ønsker om at faa disses forhold sikrede, saa de kunne blive en virkelig lettelse for handelen, og allerede i april 1787 udstedtes en forordning om bodmeribreve, der tilsigtede at lette finansieringen af ekspeditionerne i Indien.

Den byrde, der blandt de danske handlende aabenbart har været mest upopulær, var pligten til at bringe danske varer for 3000 rd med til Indien. Kun danske tekstilvarer maatte udsendes, og disse var i realiteten usælgelige i Indien. Da vilkaarene for handelen var blevet sværere, og den danske regering heller ikke i dette tidsrum saa stærkt som før i aarhundredet lagde vægt paa at fremme de danske manufakturer, gav kommercekollegiet fra 1786 regelmæssigt de danske private handlende tilladelse til at udføre norsk jern i stedet, i begyndelsen for 3000 rd pr skib, senere for 6000 rd. I stedet for jernet var det dog tilladt at udføre norsk glas. I enkelte tilfælde blev der endog givet fuldkommen fritagelse for at medtage hjemlige varer. Efter 1790, da konjunkturerne for den indiske handel bedredes, strakte man sig dog kun til at give dispensation for tekstilerne mod udførsel af de norske varer.

Under lavkonjunkturerne efter 1783 var man i iveren for at holde handelen i gang gaaet saa vidt, at et handelshus i København, Fabritius & Wewer, i 1786 havde faaet tilladelse til at lade en ekspedition begynde i London, hvor skibet skulle købes; men det fastholdtes dog strengt, at rejsen skulle ende i København, og at firmaet paa et af sine andre skibe skulle udsende det kvantum indenlandske varer, som London-ekspeditionen ikke kunne faa med. Lignende tilladelser blev givet i de følgende aar – dog med den klausul, at der skulle stilles en betydelig kaution for, at skibet vendte tilbage til København – og efter den nye krigs udbrud 1792 og Englands indtræden deri 1793 fortsatte man med at give disse dispensationer. Danske rejser til Indien begyndte derfor nu i mange tilfælde fra engelske eller franske

havne. Da vor handel ogsaa under den nye verdenskrig tog et saadant opsving, at den eksisterende danske tonnage ikke var tilstrækkelig til at dække skibsbehovet, blev der som under den foregaaende krig givet mangfoldige tilladelser til indkøb af skibe i udlandet, ligesom staten udsendte krigsskibe til at konvojere Indienfarerne hjem. At man trods de gunstigere konjunkturer efter den nye krigs udbrud fortsatte med at give dispensationer og begunstigelser, der oprindelig var en nødhjælp i en krisesituation, maa skyldes, at udbyttet af handelen ikke var helt saa sikkert som i den forrige periode.

Dette fremgaar ogsaa af, at staten den 16. september 1796 for første gang tillod, at ikke blot danske, men ogsaa fremmede skibe førte indiske varer til København. I indstillingen til denne kongelige resolution hedder det, at mens grundsætningen for alle kolonimagter tidligere havde været, at koloniernes varer alene maatte føres til moderlandet paa dettes egne skibe, og at dette skulle være ene om at forsyne kolonierne med varer, var man nu under krigens tryk gaaet bort fra disse principper. Monopolet var for Indiens vedkommende blevet brudt baade af Middelhavsstater og især af de nordamerikanske fristater, der ved en handelstraktat med England af 1794 havde faaet ret til at indtage ladninger i de engelske kolonier. Det var ganske vist bestemt i denne traktat, at varerne kun maatte føres til Nordamerika, men dette overholdtes ikke; mange amerikanere sejlede til Europa med deres varer. Man frygtede derfor, at de skulle paaføre København, der længe havde været det fordelagtigste marked for indiske varer, en ubehagelig konkurrence, især da amerikanerne allerede var begyndt at gaa til Hamborg. I indstillingen fremdrog man videre, at kommercekollegiet i 1777 havde tilladt, at fremmede deltog i danske rederes farter, naar blot hovedrederen var dansker, men dette kunne jo let „illuderes", og den danske regering havde ikke gjort noget for at hindre det – tværtimod. Man havde heller ikke haft noget mod at naturalisere saa mange fremmede som muligt. Denne politik havde sikkert været rigtig, eftersom de københavnske handelshuse „ikkun bidrager saare lidet" til at gøre København til Nordeuropas hovedmarked for disse varer. Havde man ikke haft de fremmede, ville handelen have været lige saa ubetydelig, som da kompagniet havde monopol paa den. Konsekvensen blev altsaa, at man aabnede København for fremmede. – I denne indstilling ligger en klar og rigtig vurdering af den danske handel paa Indien. Det var ikke den danske købmandsstand, der alene bar den, men ogsaa de fremmede, englændere og franskmænd, der under krigene saa deres fordel i at faa deres varer hjemsendt med danske skibe.

Det endelige brud fra dansk side med det gamle handelssystem fulgte allerede aaret efter, i 1797. Hele lovgivningen om handelen paa Indien havde allerede længe trængt til at samles i et nyt regulativ i stedet for det gamle af 1777, der var ændret paa saa mange maader af den livlige udvikling. I 1792, da Asiatisk Kompagnis nye oktroy ikke længere gav kompagniet ret til at faa rekognition af de private skibe, havde spørgsmaalet været taget op. Det var imidlertid blevet henlagt igen, da kommercekollegiet ville afvente den nye toldforordning, som generaltoldkammeret forberedte, og som udstedtes 1797.

Regulativet af 1797, der betegner et skridt i retning af frihandelen, bragte det nye, at danske skibe nu fik ret til at losse varer fra Indien – ogsaa kinesiske varer, der var indtaget dér – i fremmede havne, dog ikke i Nord- og Østersøomraadet, hvis havne kunne paaføre København ubehagelig konkurrence. Saaledes havde den gamle bestræbelse for med alle midler at gøre København til Østersøens førende stapelplads for oversøiske varer maattet vige for ønsket om at holde den danske handelsflaade beskæftiget trods fremmed konkurrence. Byen bevarede dog det fortrin at være den eneste i det danske monarki, hvortil indiske varer maatte føres. Denne tilladelse til fragtfart blev nu ikke udnyttet meget i den kommende tid. Dels var afgifterne sat temmelig højt for ikke at friste rederne til at gaa ind i denne fart i stedet for at bruge skibene i den direkte handel, dels var risikoen i de følgende aar antagelig mindre, naar ladningen var destineret til det neutrale Danmark.

Naar samme reglement bekendtgjorde, at danske skibe havde ret til at lade deres rejser til Indien begynde paa fremmede steder, da var dette kun at lovfæste gældende praksis. Paa lignende maade forholdt det sig med en række andre bestemmelser i forordningen. Et vigtigt punkt blev dog revideret: afgifterne ændredes. Da Asiatisk Kompagni havde mistet sin ret til at faa rekognition, havde det været paa tale at sætte afgifterne til 5 %, men herimod var der protesteret fra handelens side, der fandt dette for højt. Nu sattes de til 4 % af auktionsprisen i København. $^1/_4$ % heraf kunne dog betales i kolonierne, og den saaledes betalte sum blev trukket fra afgiften i København.

Disse ændrede afgifter forhøjedes i 1799 midlertidigt, idet der skulle betales 1 % mere af alle varer med undtagelse af sukker, arrak og kaffe, der blev belastet noget haardere. Konvojudgifterne, der var ret betydelige for staten, blev samme aar lagt over paa handelen, idet skibe, der gik i konvoj til Indien, skulle svare 4 rd pr kommercelæst (ca 2,5 t), mens skibe, der afhentedes ved kolonierne i Indien, skulle svare 4 % af ladningens værdi, og skibe, der først blev afhentet ved Kapstaden, 3 %.

Omtrent samtidig med det nye regulativ – i juli 1797 – bemyndigedes guvernementet i Tranquebar til paa egen haand at tillade danske skibe, der opholdt sig i Indien, at gaa i fragtfart til Kina og andre steder i Østasien samt tage fragt til udenlandske havne, naar de ved en eventuel fredsslutning ikke kunne faa last for egen regning; – det var erfaringerne fra 1784, der satte sine spor.

Til yderligere fremme af den danske handel paa Indien blev i 1796 en dansk konsul ansat i Kapstaden, ligesom man samme aar oprettede et dansk konsulat paa Isle de France (Mauritius). Der var, som det senere skal omtales, med denne ø livlig handelsforbindelse fra Tranquebar. Derimod lykkedes det ikke at faa oprettet et dansk generalkonsulat for Indien, da englænderne, som gesandten i London havde skrevet til den danske udenrigsminister A. P. Bernstorff, var alt for „jaloux" paa den danske handel til at unde den en saadan støtte.

Af statsbestræbelser til handelens gavn i denne periode, før krigen 1807–14 gjorde en ende paa den store danske handel, maa endnu omtales forsøget paa at oprette en regelmæssig trafik, „paketfart", mellem København og kolonierne i Indien. Begrundelsen herfor var, at efterretningerne fra Indien indløb for langsomt, baade for regeringen og for handelen, ligesom man haabede, at der med disse skibe kunne skabes afsætningsmuligheder for danske varer, bl. a. saadanne fødevarer, der var dyre i Indien. Det var planen, at der skulle være afgang fra København den 1. marts og 1. oktober hvert aar og samtidig fra Indien. Det første skib sejlede fra København i foraaret 1803 og skulle være i Tranque-

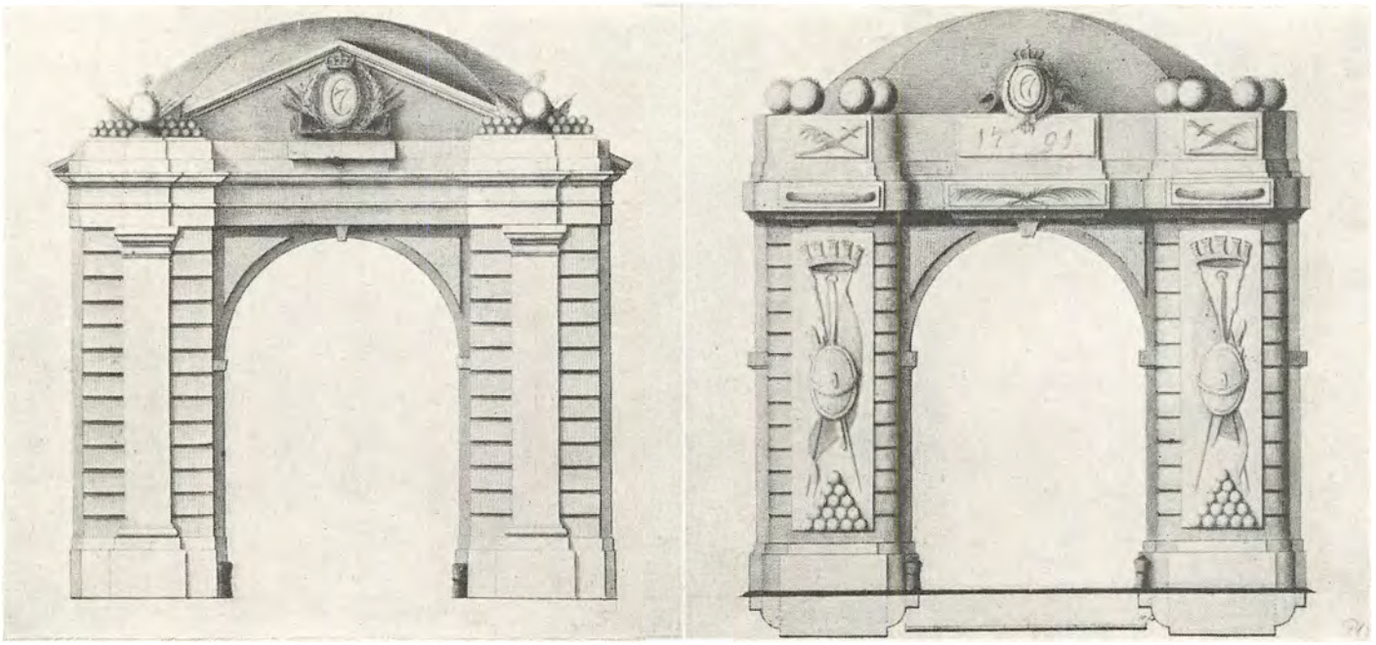

Den udvendige (t. v.) og indvendige (t. h.) side af landporten i Tranquebar, opført 1791

bar i september samme aar, men det naaede først frem i februar 1804 og spolerede saaledes straks fartplanen. Da det viste sig, at farten heller ikke var i stand til at forrente sig, men stadig maatte søge staten om støtte, blev den ophævet 1806.

Som det vil fremgaa af det foregaaende, var regeringen i København ivrig for at fremme den indiske handel mest muligt ved nedsættelse af told og afgifter, for saa vidt hensynet til kongens indtægter tillod det, og ved iøvrigt at give de handlende en lang række begunstigelser.

I kolonierne overtog man det system af skatter og afgifter, som kompagniet havde skabt eller overtaget fra de indfødte fyrster. En samtidig forfatter, Aug. Hennings, udtaler 1784 om toldsystemet i Tranquebar, at dets princip var at belaste varerne saa lidt som muligt for ikke at genere handelen. Der var her to slags told, landtold og søtold. Den første opkrævedes dels i landsbyerne, dels ved indgangsporten til byen Tranquebar, „storporten" (eller „landporten"), som den til daglig kaldtes. Satserne var, siger Hennings, billige i sammenligning med andre steder i Indien. For varer, der var nødvendige til befolkningens forbrug, altsaa især fødevarer, betaltes ved import kun fra 1 1/4 til 2 1/2 % af værdien. I storporten betaltes ved import afgifter baade af varer, der var frembragt i distriktet og uden for dette, og satserne har aabenbart været noget højere, nemlig for indernes forbrugsartikler 3 til 5 %, men 2 % for europæiske varer. Told ved udførsel betaltes kun af garn og andre tekstilvarer, aabenbart for at tvinge beboerne til at sælge dem til danskerne i byen. Søtolden, der opkrævedes paa Dannisholmen, den fremspringende odde, hvor floden udmundede i havet, betaltes ved indførsel med 4, ved udførsel kun med 2 %. Selv med disse relativt ringe satser klagedes der dog over, at de tyngede handelen for haardt, saa at dygtige forretningsfolk forlod Tranquebar. Kommercekollegiet beordrede i den anledning i 1778 en undersøgelse men følte sig dog ikke foranlediget til at nedsætte tolden, trods en strøm af klager de kommende aar, saaledes fra guvernør Anker, der i breve til regeringen og privat til kommerceminister Ernst Schimmelmann gentagne gange gjorde sig til talsmand for en nedsættelse.

Selv om nu den lokale regering ikke fik bemyndigelse fra København til at nedsætte satserne, havde den dog den udvej at give dispensation og nedsætte indførselstolden til 2 1/2 % i visse tilfælde, hvor det kunne frygtes, at vedkommende købmand ellers ville lade varerne gaa til et andet sted. Denne praksis begyndte omkring 1785, altsaa paa et tidspunkt da handelen i Indien efter krigens ophør havde lidt et alvorligt knæk, og den fortsatte i hele denne periode med talrige dispensationer; der tales ligefrem om,

at man bevilger „den sædvanlige" nedsættelse. At det i særdeles mange tilfælde er de danske embedsmænd, der faar disse bevillinger, maa bemærkes. Guvernør Anker omtaler da ogsaa i sit førnævnte brev, at der havde været en anden og knap saa regulær maade at faa en billigere told paa. De handlende klagede til guvernøren (altsaa Ankers forgænger), der lod klagen gaa videre til finansraaden, hvis dubash (indfødte tjener og tolk) benyttede lejligheden til at sikre sig ekstra fortjeneste ved at skaffe de af klagerne ønskede lettelser.

Først i 1798 nedsattes atter en kommission til at overveje toldspørgsmaalet; den kom til at bestaa af 4 europæere, to embedsmænd og to hvide købmænd, samt – hvad der er bemærkelsesværdigt – af 3 indiske købmænd, et vidnesbyrd om hvilken betydning man tillagde stedets indfødte handel. Noget resultat kom der imidlertid ikke ud deraf.

Paa andre maader gjorde dog den lokale regering, hvad den kunne for at lette vilkaarene for handelen. Fra 1793 – aaret da krig mellem Frankrig og England atter brød ud – finder man i de tranquebarske resolutionsprotokoller en lang række fritagelser for at betale den sædvanlige afgift af skibssalg til staten. Som det senere skal ses, var det i disse aar en lige saa udbredt som indbringende forretning for det neutrale Tranquebars indbyggere at opkøbe skibe, der var opbragt som priser af de krigsførende magters kapere, og sælge dem igen til den part, der havde mistet dem. I disse noble transaktioner tog alle handlende i Tranquebar livlig del, embedsmændene maaske mest men ogsaa baade hvide og indfødte købmænd med tilstrækkelig kapital eller kredit.

De til handelen nødvendige søpas, nogle navnlig i krigstid uundværlige dokumenter, hvormed ethvert skib skulle være forsynet for at kunne bevise sin hjemstavn, ladning, besætning, byggested og destination, maatte oprindeligt kun udstedes af guvernementet i Tranquebar. Man betroede ikke residenterne paa de mindre faktorier en saadan udstedelse, af vel begrundet frygt for, at dette ville føre til misbrug med passene. Kommercekollegiet i København delte imidlertid ikke denne bekymring og tillod i 1780, at ogsaa residenten i Frederiksnagore fik udstedelsesret. Motiveringen var, at alt for megen kostbar tid ville spildes, hvis hver eneste sag om søpas først skulle gaa den lange vej fra Bengalen til Tranquebar, før den kunne finde sin afgørelse.

Saaledes var altsaa vilkaarene for den danske handel paa Indien, givne dels fra naturens side dels ved den danske stats bestemmelser og udlandets konkurrerende handel. Helt uden erfaring i indiske forhold var man ikke i Danmark, da handelen blev givet fri, idet Asiatisk Kompagnis handel i de mange forudgaaende aar havde bevirket, at en hel del danske havde været derude og lært forholdene at kende.

Kompagniets handelsmaade, som de private handlende til en begyndelse efterlignede, var at sende de til Indien bestemte skibe til Tranquebar, hvor en del af ladningen udlossedes og solgtes ved auktion. Det drejede sig om foran omtalte varer: metaller, ankre, tovværk, vin, brændevin, genever, lidt klæde, papir og isenkram. Hertil kom, at der i Sydindien, før de indfødte fyrster kom alt for meget i afhængighed af englænderne, var et stort marked for vaaben, især kanoner; denne vare betalte sig bedst. Man regnede, at fortjenesten var ca 200% af fakturaprisen. Salget foregik som regel ved auktioner, og disse var store begivenheder i koloniens liv. Gentagne gange ser man i guvernementets resolutionsprotokoller, at et møde er blevet aflyst, fordi kompagniet den dag holder sin auktion. Der var i Tranquebar ikke tilstrækkeligt mange købere til, at saa store partier, halve skibsladninger eller mere, kunne sælges, hvorfor man altid bekendtgjorde auktionerne i forvejen i Madras, hvis købmænd som regel aftog det meste. For at en auktion skulle kaldes vellykket, skulle priserne ligge gennemsnitligt 70 à 80% over indkøbspriserne i Europa.

Var udlosningen i Tranquebar heldigt afsluttet, fortsatte skibet til Frederiksnagore, hvortil man ofte havde indtaget varer til salg, særlig salt, saa længe englænderne tillod denne meget indbringende han-

Frédéric de Coninck (1740–1811). Født i Haag. Kom 1763 til Danmark, hvor han nedsatte sig som grosserer og inden længe naaede op i første række blandt danske handlende. I en aarrække var han direktør i Asiatisk Kompagni, desuden medstifter af den danske privathandel paa Indien. I de gode handelsperioder samlede han sig en betydelig formue. Han erhvervede i København det senere Moltkeske palæ og ved Furesøen Dronninggaard, hvor han opførte det pragtfulde landsted „Næsseslottet", der udstyredes med skønne haveanlæg. (Kobberstik i Det kongelige Bibliotek)

del. I Frederiksnagore blev derpaa resten af ladningen solgt – her var som regel et godt marked for metaller, og paa grund af Calcuttas nærhed ogsaa for skibsartikler. Salget foregik i hovedsagen paa samme maade som i Tranquebar, altsaa oftest ved auktion. Derpaa indtog skibet de varer, som i forvejen var bestilt og samlet i Bengalen, først og fremmest lærreder. Desuden indtog kompagniskibene altid et parti salpeter, der anbragtes i bunden af lasten, da det i modsætning til lærrederne kunne taale fugtighed. Naar indladningen var slut, forlod skibene Hooghlyfloden for som oftest at vende tilbage til Tranquebar, hvor de kompleterede med de varer, faktoriet der havde indsamlet.

Som før omtalt var den ladning, der indtoges i Indien, altid flere gange saa dyr som den, der havde været med fra Europa, og et af handelens problemer blev derfor, hvordan penge til den resterende del af ladningen skulle fremskaffes. For kompagniet voldte dette i almindelighed ikke større vanskelighed; det var saa indarbejdet og havde en saa god kredit, at det ret let fik de nødvendige penge som laan fra englænderne. Hertil bidrog den omstændighed, at privat handel ikke var tilladt mellem England og Indien; englænderne kunne derfor ikke faa deres penge hjem paa anden maade end ved at laane dem til det engelske kompagni eller til fremmede, og i mange tilfælde foretrak de det danske kompagni. At det engelske var klar over denne trafik og fik den forbudt, gjorde længe ikke nogen forandring heri.

De første danske privatskibe, der kom til Indien, har aabenbart i det store og hele fulgt samme fremgangsmaade som kompagniet, men det varede ikke længe, før de saa deres fordel i at indtage hovedparten af deres ladninger paa de pladser, der laa nærmest ved produktionsstedet, fremfor at lade dem føre til de danske kolonier, hvis egen ringe produktion, utilstrækkelig endog for kompagniet alene,

Christian Wilh. Duntzfelt (1762–1809). Født i Indien som søn af en hollandsk officer. Ansattes 1774 i Asiatisk Kompagnis tjeneste derude og gik 1777 over i den danske stats tjeneste. Som embedsmand rostes han meget af sine foresatte. Under et ophold i Danmark ægtede han 1791 en datter af Fr. de Coninck og slog sig derpaa ned i København, hvor han – først sammen med de Coninck, senere alene – drev storhandel, navnlig paa kolonierne. Trods de enorme tab, han led 1807, da mange af hans skibe opbragtes af englænderne, var han ved sin død en af Danmarks rigeste mænd. (Kobberstik i Det kongelige Bibliotek)

paa ingen maade kunne dække deres behov. Privatskibene sejlede derfor op og ned langs kysten og købte, hvad de kunne faa. Da det engelske kompagni reserverede det bedste af alle varer for sig selv, maatte de sikkert ofte nøjes med udskud, og finansieringsspørgsmaalet var for dem vanskeligere end for kompagniet, hvis anseelse og gode kredit de manglede. Ofte rejste de ud med ganske utilstrækkelige ladninger, der kun kunne dække en brøkdel af deres indkøb i Indien; resten maatte klares med de (ofte dyre) laan, der nu lod sig opdrive. Med den voldsomme udvidelse af sejladsen var det tilmed ikke muligt for dem alle at faa dygtige supercarger med skibene, og det blev dem ofte en dyr historie at vende hjem med for ringe varer, indkøbt til for høje priser. Under krigene gik det dog altsammen. Da var der ingen vanskelighed ved at faa penge; englænderne tryglede ligefrem om at faa lov til at give laan. De danske kunne, som det siges et sted, „sætte deres egen vekselkurs", ligesom det paa grund af konkurrenternes indskrænkede marked var meget let at faa gode varer, tilmed til billige priser. Derfor blev krigsaarene en saa straalende tid for de private, der bedre end kompagniet, hvis organisation var meget stiv, viste sig i stand til at udnytte de store opdukkende chancer. Var man heldig med indkøbet af ladningen og laan af penge, kunne der tjenes store summer paa en enkelt ladning til det varehungrende Europa. Det nævnes saaledes, at de Coninck og en kaptajn Dahl, der samarbejdede med ham, paa en enkelt ladning tjente 700.000 rd.

Det blev da ogsaa under krigen privatmanden, der dominerede i handelen paa Indien. Indtil 1775 havde kompagniet været ene om farten og udsendt et enkelt skib eller to om aaret, men 1775 afsejlede de to første private eller „partikulære" skibe, „Grev Bernstorff" og „Minerva". 1776 og –77 sejlede blot eet privat skib hvert aar, men 1778 og –79 var der aarlig to, 1780 steg tallet til 4, 1781 til 10 og 1783 endog til 14. Ialt afsejlede i tiaaret 1777–87 83 skibe med Indien som maal; 61 af disse var private, 22 kompagniets. I samme tidsrum vendte 70 sejlere tilbage med ladninger fra Indien, nemlig 51 private og 19 kompagniskibe. Indtil 1781 lod kompagniet undertiden eet eller flere af Kinaskibene løbe ind til Tranquebar for der at udlosse varer fra Europa og indtage andre, der kunne sælges i Kina. Fordelene ved denne handel var dog kun smaa, og da man i Tranquebar let risikerede forsinkelser, der kunne bevirke for sen ankomst til Kina, opgav man denne fremgangsmaade.

I Tranquebar var jo ikke mange varer at hente. Ganske vist fandtes der nogle tekstiler fra omegnen, men omkring 1780 var deres farver og mønstre ved at gaa af mode i Europa, hvor man foretrak de stoffer, der frembragtes i Nordindien. Alligevel fik byen under krigen 1776–83 en ret stor handel, og mens man i aarene før krigen gentagne gange havde klaget over dens mangel paa muligheder, viste der sig nu en del optimisme. Men efter krigen, især i 1785, klages der atter over, at handelen i byen er meget ringe. Europæiske varer var billige, da der ikke var nogen efterspørgsel; denne havde nemlig for en stor del været skabt af hærene, hvis hvide soldater og officerer under krigen havde været gode kunder. Indiske varer, især tekstiler, var derimod dyre, da der nu næsten ingen vævere var i egnen omkring kolonien. Under krigen blev nemlig landet flere gange hærget og det grundigt af hærene, og en stor del af befolkningen omkom af hungersnød eller flyttede midlertidig bort til andre egne. I det hele taget ser det ud til, at Sydindiens næringsliv i adskillige aar var stærkt handicappet efter denne krigs ødelæggelser. Dertil kom – fremhæver guvernementet, der sender indberetningerne – at den engelske parlamentsakt om, at englænderne i Indien ikke maatte sælge varer eller laane penge til udlændinge, nu „er i den stærkeste kraft her i Indien", og selv om nogle englændere snød sig til at skaffe danskerne begge dele, var det vanskeligt at faa varer af en blot nogenlunde rimelig kvalitet, idet det engelske kompagni reserverede sig selv alt det bedste. Man haabede nu paa, at en varig fred i Indien ville skaffe saa mange varer frem, at englænderne simpelthen ikke kunne overkomme at eksportere dem alle selv, men blev nødt til at lade danskerne faa del i handelen.

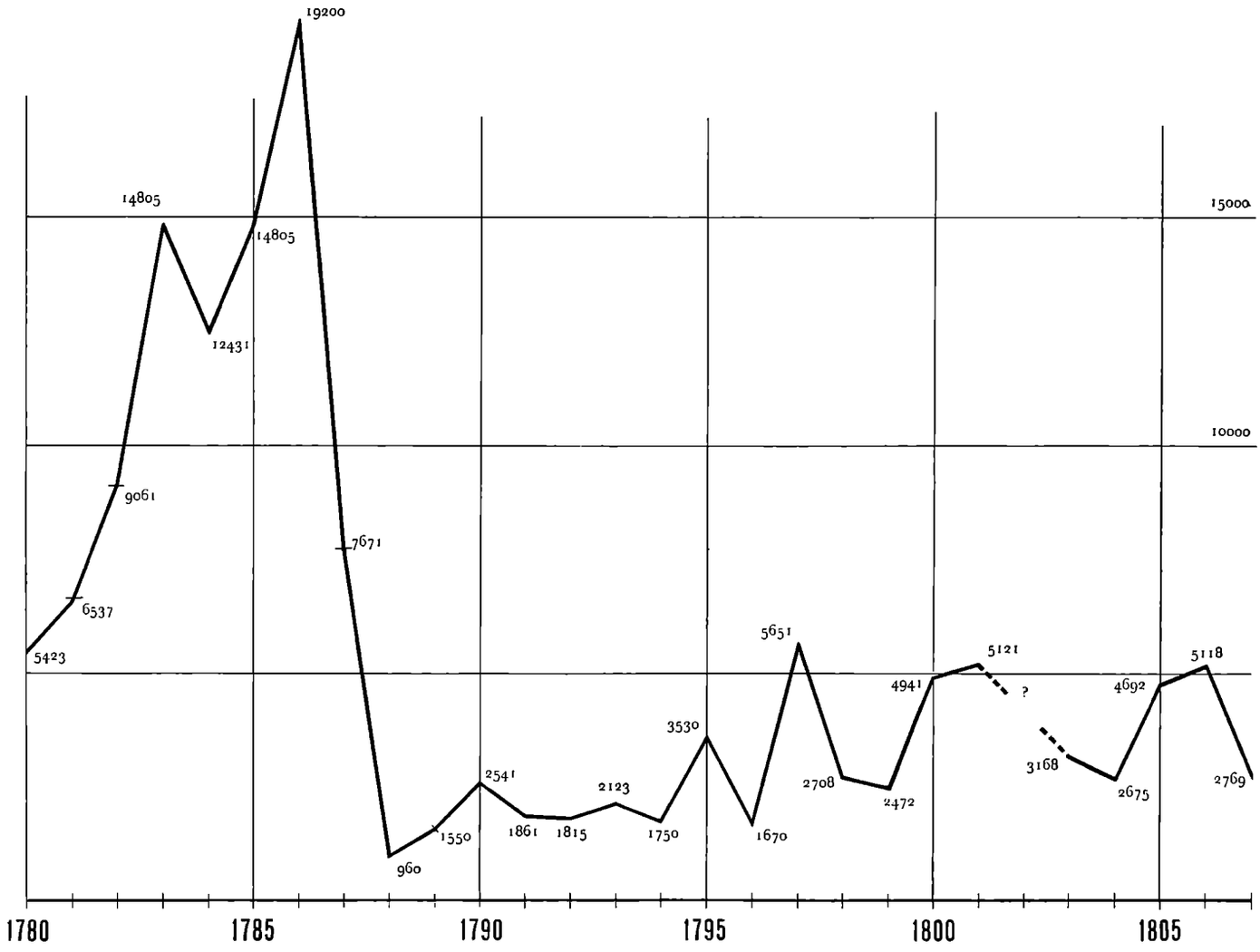

Kurve over Tranquebars søtold (i rd tr. kur.)

Om nedgangen i handelen taler ogsaa toldbøgerne, thi mens indtægten i det bedste aar under krigen var 14.805 tranquebarske rigsdaler, var den i 1787–88 sunket til 960. At den i aaret 1785–86 havde været helt oppe paa 19.176 rd, var der ingen grund til at glæde sig over, eftersom denne ekstraordinært store indtægt skyldtes, at bestandig flere danske skibe i krigsaarene var slaaet ind paa fart til Indien; i 1782–83, lige før freden, var der sejlet ikke færre end 26 afsted, som i 1784 og –85 havde betalt rekognition af deres varer og var vendt hjem – til det største prisfald i den danske ostindiske handels historie.

At det samtidig var næsten umuligt for danskerne at faa penge til laan, skyldtes ikke blot, at englænderne administrerede forbudet strengere, men især, at der fra København var kommet meddelelser om store fallitter, ligesom den danske resident og storhandelsmand i Frederiksnagore, Ole Bie, ikke havde kunnet indfri nogle veksler, men var nødt til at tage til København for at faa en ordning med sine kreditorer. Denne mistillid til de danske handlende varede lige til næste krigs begyndelse og kom ogsaa til at volde de danske myndigheder store vanskeligheder, da englænderne ikke var vant til at skelne mellem statsmyndigheder og kompagni – og om dette sidste gik der i 1791 i engelske handelskredse rygter om, at det var gaaet fallit.

Efter disse bedrøvelige tider, da „al handel paa kysten ligger øde", og da guvernementet (februar 1788) havde maattet sende sine depecher hjem med engelske skibe, fordi der ikke afgik noget dansk skib til Europa, begyndte i aarene 1789–90 en væsentlig bedring i Tranquebars handel, hvilket bl. a. fremgaar af, at toldindtægterne steg noget. Derpaa fulgte med krigsaaret 1793 et af de i Indienshandelens historie saa velkendte, pludselige konjunkturomslag. Asiatisk Kompagni sendte nu atter flere skibe om aaret til Indien, private skibe saas i stigende tal – men Tranquebar traadte stadig mere i baggrun-

den. De før omtalte omstændigheder, modernes skiften og krigens ødelæggelser i Sydindien, havde forringet byens betydning som eksporthavn; selv om skibene lagde til her, blev de sjældent mere end nogle faa dage, og en stor del af de private skibe har, saa vidt det kan ses af toldbøgerne, overhovedet ikke fundet det umagen værd at gaa ind. Karakteristisk for denne tilstand er det, at mens faktoren i Tranquebar hidtil havde været den af kompagniets funktionærer i Indien, der tjente mest, søgte førstefaktoren, Johann Pingel, i 1793 om tilladelse til at blive forflyttet til Bengalen, og da faktoriet der var blevet vakant i 1796, fik han det. Efter guvernør Ankers mening blev dog flytningen en skuffelse for ham. Han fik ikke saa frie tøjler som sine forgængere og kunne derfor ikke gøre regning paa at samle sig en formue saa hurtigt som disse.

Indberetningerne fra faktorerne i Indien var nu fulde af en optimisme, der genspejlede sig i København, hvor det paa generalforsamlingen i kompagniet meddeltes, at der nu var god afsætning paa alle europæiske varer og „overflødighed" af penge til laans; direktionen udtalte, „at Danmarks lykkelige stilling i hensyn til de fredelige grundsætninger og den kloge forsigtighed, med hvilken regeringen omgaas og behandler de krigsførende magter, giver det en fortrinlig adgang til, med fordel at fortsætte en handel, som vor strenge neutralitet hjemler". At man samtidig kunne regne med, at det ikke ville komme til krigshandlinger i selve Indien, bestyrkede ydermere haabet om, at denne krig endnu mere end den forrige skulle faa rigdommene til at strømme til København.

Af de tranquebarske toldbøger kan man som nævnt se, at eksporten af sydindiske varer til Europa ikke længere spillede nogen væsentlig rolle for byen. Hertil bidrog i nogen grad den omstændighed, at det ikke var saa let at laane penge som under den forrige krig. Da den nye krig havde varet et par aar, begyndte den engelske regering at optage store laan for at finansiere den. Da disses rentefod var meget høj, foretrak engelske privatmænd at sætte deres penge i dem fremfor at give laan til danske handlende. Disses virksomhed blev derved hemmet, skønt det ligesom under den forrige krig var let at faa gode varer til billige priser.

Alligevel er der vel aldrig blevet omsat saa store varemængder og tjent saa mange penge i Tranquebar som i denne tid. Men de tjentes paa det, man i datidens sprog kaldte den „lokale" handel, dvs handelen mellem forskellige steder i Asien. Efterhaanden som baade England, Frankrig, Holland og Portugal var blevet inddraget i krigen, var Danmark den eneste af de paa Indien handlende magter, der stod udenfor. Saa længe hollænderne endnu besad deres kolonier i det indiske øhav, var der mulighed for indbringende handel mellem disse og det indiske fastland via Tranquebar. Endnu livligere udviklede sig handelsforbindelsen mellem den danske koloni og den franske ø Isle de France eller Mauritius, hvor indiske og europæiske varer var lette at sælge til den franske plantageejende befolkning, ligesom det som før omtalt var muligt for danskerne at købe de skibe, der af franske kapere blev bragt ind til denne ø.

Produkterne fra de hollandske og franske øer førtes til Tranquebar eller sendtes direkte til Europa. Det er imidlertid vanskeligt at klarlægge denne handel, da protokollerne over de udstedte søpas ikke er nogen god kilde, hvad der vil fremgaa af et senere afsnit. De tranquebarske toldbøger giver heller ikke oplysninger herom, da de fleste varer, som nu var i handelen, ikke fortoldedes, men kun passerede byens frilager, hvor de kunne henligge ufortoldede et aar, inden de udførtes andetsteds hen. Af skibsanløb havde der aldrig været saa mange som i disse aar. I 1793–96 udstedtes alene til danske skibes rejser 168 søpas (hvert gjaldt kun til en enkelt tur). I 1795–96 ankom ialt 104 skibe (overalt i disse opgørelser regnes der kun med store skibe med europæiske redere; man medtog ikke den betydelige smaaskibsfart, der dreves langs kysten med indiske og smaa europæiske fartøjer) og i aaret 1800 var der 84 anløb af store fartøjer. De 104 skibe i 1795–96 fordeler sig med 25 engelske, 10 andre udlændinge,

deriblandt et enkelt svensk og et par amerikanske, medens resten, 69, sejlede under dansk flag – hvormed ikke er sagt, at de ogsaa havde danske ejere. Den daværende finansraad, Lichtenstein, havde 25 skibsanløb, medens det efter guvernør Ankers mening betydeligste købmandsfirma, Harrop & Stevenson, kun havde 11. Blandt de øvrige danskere finder man flere af embedsmændene, 3 af kompagniets skibe, men kun 2, der tilhørte private redere i København – et talende bevis for at Tranquebar som ovenfor nævnt ikke længere var i stand til at levere varer, der var af interesse for eksporten. Herom vidner ogsaa, at Asiatisk Kompagni 1796 nedlagde sit faktori i byen. Efter Ankers udsagn drev de fleste af de danske skibe handel paa Isle de France, især gjaldt dette Lichtensteins, hvilket denne ogsaa indrømmede over for den specielle kommission, der nedsattes til undersøgelse af misforhold ved udstedelse af søpassene; – herom senere. Det fremgik med al ønskelig tydelighed af redegørelsen, at de fleste af Lichtensteins skibe var købt paa Isle de France, hvortil franske kapere havde bragt dem; dette gjaldt ikke mindre end 10 skibe af et samlet antal paa 24, der i aarene 1793–97 havde været i hans eje. Af resten var enkelte købt i engelske havne, de øvrige i Tranquebar eller i de hollandske besiddelser, men om alle gjaldt det, at de kun af ham var blevet brugt til enkelte rejser, især mellem Isle de France, Batavia og Tranquebar; derefter blev de solgt. Det er tydeligt, at for Lichtenstein har handelen med skibene været af lige saa stor betydning som varehandelen. Det samme gælder flere af de andre danske i Tranquebar, saaledes adskillige af de øvrige embedsmænd og begge de to faktorer, som kompagniet holdt, saa længe det havde faktori i byen.

At denne handel ikke altid var uden risiko, fremgaar ligeledes af Lichtensteins opgørelse, der angiver, at et af skibene blev opbragt af en fransk kaper og prisedømt af en fransk domstol. Lichtenstein fortier derimod en anden affære, der berettes af hans mangeaarige uven, guvernør Anker: et af Lichtenstein og et par andre danske ejet skib blev i 1796 opbragt af en engelsk kaper, men forliste, før det kom i havn. For at faa assurancesummen udbetalt, afgav besætningen falsk forklaring om ladningens indhold og bestemmelsessted, men det engelske assurancekompagni nægtede desuagtet at udbetale erstatning; man vovede da ikke at lade sagen komme for en engelsk domstol, men tog tabet selv. Den hele affære havde efter Ankers mening ikke været til ære eller gavn for Danmark.

England kunne naturligvis ikke være uvidende om disse transaktioner; var de end ikke i modstrid med den neutralitetspolitik, Danmark officielt førte, saa betød de dog reelt en støtte til Englands modstandere. Hele trafikken blev da ogsaa, som det senere skal berettes, standset paa engelsk initiativ.

Som Lichtensteins transaktioner er vel ogsaa den øvrige handel foregaaet med de franske øer, baade for de danske købmænd og for amerikanerne; disse optraadte nemlig henimod aar 1800 i stadigt stigende tal ved Tranquebar, der fungerede som station for deres mellemhandel. Selv om dette forhold nok gav beskæftigelse – det ses eksempelvis, at det var vanskeligt at skaffe mandskab og baade til transporten af varerne mellem skibene og landet – var amerikanerne ikke velkomne gæster. Dels var de konkurrenter for de danske handlende, dels betalte de ingen told, da al deres handel foregik over frilageret. Tilmed havde de fra den tid, da det senere U.S.A. stod under England, beholdt toldfrihed i de engelske kolonier og var saaledes i stand til at sælge billigere end danskerne; derfor paalagde man dem 1805 en told paa 1 % af de varer, der transiterede byen.

Mens man i kommercekollegiets overvejelser og i indberetningerne fra guvernementet i Tranquebar finder indgaaende drøftelser saavel af handelen mellem Europa og kolonierne som af den øvrige handel, der blev drevet paa de store skibe, er det yderst lidt, man her kan finde om den handel, der paagik langs kysten med de indfødte baade; og dog har denne ingenlunde været uden betydning, hverken for de danske toldindtægter eller for byens arbejde og liv i det hele taget. I modsætning til den tidligere omtalte handel var en meget stor del af denne paa indfødte hænder; det gjaldt saavel mandskab som

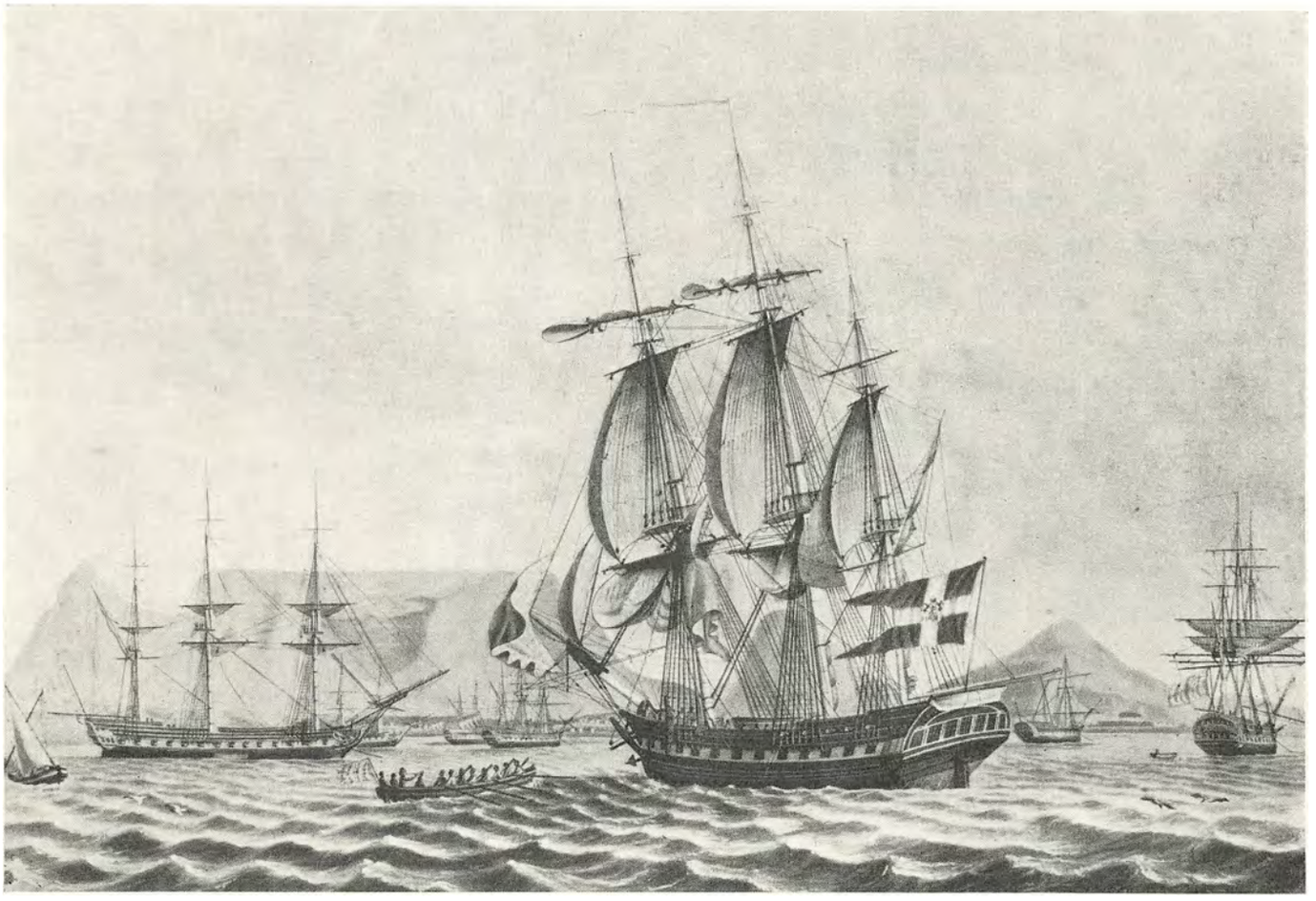

Asiatisk Kompagnis skib „Christianshavn" under indsejling paa Kapstadens red 1805. Skibet er af fregattypen. Som alle Indien- og Kinafarere paa denne tid var det armeret, omend ikke med saa mange kanoner, som der var porte til. Et anseligt antal kanonporte gjorde det imidlertid vanskeligt for sørøvere at afgøre, om de havde et handels- eller et krigsskib for sig

fartøjer. Disse sidste fandtes i mange forskellige typer og størrelser; de mindste kaldtes „cattimarauer", de noget større „baade", derpaa kom, efter størrelser, „sellinger", „thonyer" og endelig „slupper", der kunne have fra een til tre master, og som i byggemaaden var præget af europæisk teknik. Ofte havde disse slupper en europæer til kaptajn og styrmand, mens resten af besætningen var indisk.

Baade europæere og indfødte anvendte disse skibe, der gik i en slags trampfart og paa bestilling med varer mellem de forskellige byer paa kysten. Slupperne – men næppe de mindre fartøjer – handlede ogsaa over større afstande. For nogle aars vedkommende er det muligt at se af toldbøgerne, hvor mange anløb byen har haft af disse mindre skibe. I 1782–83, altsaa i den bedste tid under den første krig, anløb ikke mindre end 290 af disse smaafartøjer byen for at bringe varer, medens 147 indtog gods til andre steder. Om værdien af denne ind- og udførsel er det ikke let at skønne.

Af de nævnte 290 smaafartøjer bragte de 160 varer til indere, de 130 til europæere; de indfødte synes altsaa at have været de ledende i importen, medens eksporten stod mere lige: 71 ladninger for europæisk regning mod 76 for indfødt. At indførsel saaledes langt oversteg udførsel, maa sikkert forklares med, at de tilførte varer for en stor del gik til de hære, der i disse aar kæmpede i Sydindien. I aaret 1799–1800 var der i maanederne august til februar 132 anløb af baade, der skulle udlosse; nu derimod var de 77 ladninger bragt for europæisk regning, kun 55 for indisk. De tilsvarende tal for eksporterede ladninger i disse maaneder var 127 og kun 25, hvilket tyder paa, at europæerne, da Tranquebars handel med Europa gik tilbage, slog sig paa denne handel og konkurrerede de indfødte ud.

Foruden de varer, der kendes fra fjernhandelen, finder man en række, der først og fremmest var af betydning for de indfødtes daglige forbrug: ris, tamarin, arekanødder, kokos og salt. Ogsaa en del brænde indførtes til brug i byen, hvis omegn ikke var selvforsynende hermed.

De europæere, der deltog i denne „lokale" handel, var i det store og hele de samme, der gav sig af med den store. Bl. a. samledes med de smaa baade indiske varer sammen, indtil et passende skib kunne føre dem til Europa. I 1799–1800 var huset Harrop & Stevenson langt det vigtigste; det havde 20 anløb til indførsel, 55 til udførsel. Mens den føromtalte Lichtenstein saa at sige ikke gav sig af med denne beskedne form for handel, havde de øvrige danske embedsmænd paa stedet derimod næsten uden undtagelse store interesser deri.

Imidlertid, selv om de handlende i Tranquebar i de sidste aar, før Danmarks krig med England udbrød i 1807, havde gode fortjenstmuligheder saavel ved farten paa de franske og hollandske besiddelser som ved den lokale trafik, kunne man ikke sige, at byen længere udførte den mission, som den danske regering egentlig tiltænkte den: at være basis for handelen mellem moderlandet og Indien. Dens betydning var nu kun ringe for den samlede danske handel paa Asien. Som det senere skal ses, blev dens handel efter fredsslutningen ganske uden betydning, hvilket altsaa ikke udelukkende skyldtes krigen. Nedgangens dage for Tranquebars handel var begyndt allerede under krigen 1776–83, og den fik trods forbigaaende velstand under revolutions- og Napoleonskrigene aldrig mere samme betydning som den havde haft før 1783.

I Frederiksnagore var konjunkturudviklingen i det store og hele den samme som i Tranquebar, omend naturligvis lokale forskelle spillede ind. Ved overgangen fra kompagniets eje til statens var byen i mange henseender forsømt, men under den første af denne periodes krige, fra 1776 til 1783, fik den paa grund af Danmarks neutralitet et stort opsving. „Chefen" fra 1776 til 1805, den store købmand Ole Bie, beretter, at da han første gang kom til byen, fandt han den som en ørken, men siden havde han – Bie søgte aldrig at forklejne sin egen indsats – faaet mange baade europæiske og indfødte købmænd og fabrikanter til at flytte til, ligesom han ved at tage initiativet til byggeri paa stedet havde animeret mange andre til det samme. Selv havde han været den største og betydeligste danske købmand paa pladsen, og han nævner, at det var lykkedes ham alene i aaret 1784 at faa optaget laan paa ikke mindre end 1 million rd til de danske skibe, der søgte ind til byen for at faa ladning. Selv om der kan være grund til at tage lidt forsigtigt paa den altid meget optimistiske og ofte overdrivende Bie, er der ikke tvivl om, at byen under ham fik en glimrende periode med stor fremgang. Desværre er det dog ikke muligt at belyse denne med tal, da toldindtægterne for disse aar ikke kendes. Bies beskrivelse illustrerer derimod tydeligt, hvordan de danske private handlende ogsaa i farten paa Bengalen var ganske afhængige af laan fra englænderne. En indisk forfatter omtaler disse „gyldne dage" for Frederiksnagores handel og nævner, at i de sidste 9 maaneder før freden forlod ikke mindre end 24 skibe, for det meste tremastede og med en samlet tonnage paa ca 10.000 t, byens havn. Han nævner videre, at selv om denne handel var overordentlig fordelagtig for det danske kompagni, var den det sikkert i endnu højere grad for kompagniets faktorer. Efter faa aars forløb kunne de da ogsaa vende tilbage til Danmark med store formuer. Bies forgænger som chef i Frederiksnagore, J. C. Pingel, boede senere i det harsdorffske palæ paa Kongens Nytorv i København og blev østrigsk generalkonsul. Faktor Jakob Brønnum Scavenius købte efter sin tilbagekomst godserne Gjorslev, Erikstrup, Søholm og Klintholm.

At de engelske myndigheder – i modsætning til de øvrige englændere – ikke var tilfredse med danskernes udnyttelse af krigssituationen, er let forstaaeligt, navnlig da de efter indtagelsen af en hollandsk koloni i Bengalen opdagede, at der fra konkurrenternes side havde været drevet en aabenbart ganske betydelig svindel med den told, der fra gammel tid skulle betales til „landets regering", dvs nu til englænderne. Mens toldopkrævningen hidtil havde været administreret af indiske funktionærer, der havde været meget lempelige i deres krav, hvis de selv fik en passende paaskønnelse, blev kontrollen nu overdraget til englændere, der til stimulering af iveren lønnedes med procenter. Da en saadan visita-

De europæiske staters faktorier i Canton ca 1800. Det danske faktori ligger længst til venstre, derpaa følger det spanske, amerikanske, svenske, engelske og hollandske. Paa floden ses indfødte fartøjer. De transporterede varer mellem faktorierne og de europæiske skibe, der laa forankrede adskillige mil længere nede. Umiddelbart bag faktorierne laa de kinesiske købmandshuse, der havde monopol paa Europahandelen. Til ind i det 19. aarhundrede forbød de kinesiske myndigheder europæerne at besejle andre byer end Canton, og her maatte de endda kun opholde sig i visse maaneder. Det faste Kinapersonale maatte tilbringe resten af aaret i den portugisiske koloni Macao

tion af flere grunde ville være højst uheldig for den danske handel, fik Bie den gode idé fra 1782 at forpagte tolden af englænderne for 7000 rupier om aaret, saaledes at opkrævningen kunne ske ved Frederiksnagore. Grundet paa den modstand, der fra kompagniets side blev rejst mod hans sikkert ogsaa altfor smarte metoder, der synes at have skaffet ham en ekstraindtægt, maatte han opgive reformen allerede aaret efter, hvorpaa de danske skibe atter betalte fuldt normeret told.

Større betydning fik dog den omstændighed, at englænderne i 1781 indførte monopol paa salt og forbød fremmede at indføre denne vare. Ogsaa paa anden maade generede de den danske handel, saaledes ved i visse tilfælde at lade skibene betale dobbelt told, opbringe dem til undersøgelse, o.lign.

Efter freden kunne naturligvis heller ikke Frederiksnagore undgaa krisen. Bl.a. led Bie, der havde nogle ladninger paa vej til København og yderligere havde uheld med skibbrud, saa alvorlige tab, at han gik fallit og maatte søge en ordning med sine kreditorer. Og af toldindtægterne fremgaar det, at byens handel blev ramt omtrent lige saa haardt som Tranquebars, indtil den nye krig udbrød. Saa gik indtægterne i finansaaret 1793–94 op til ca 14.000 rd tr. kur., mens Tranquebars toldindtægter kun naaede op paa godt 2000 rd tr. kur.

I mellemkrigsaarene fik byen endvidere et handicap, der med tiden blev meget alvorligt for den, idet Hooghlyfloden, der bestandig ændrer sit sejlbare løb ved at afsætte sand og mudder, nu dannede en ny aflejring, Shannock-banken, der efterhaanden gjorde det omtrent umuligt for større skibe at gaa op til byen. I 1792 klagede Bie over, at det næsten kun var kompagniets skibe, der endnu gjorde dette; ogsaa de truede nu med at opgive. Kommercekollegiet ville imidlertid ikke gaa med til Bies forslag om at tvinge alle danske skibe til at afhente deres last i Frederiksnagore; det ville have stridt mod den politik, man i København fulgte, nemlig at give Indienhandelen stadig større frihed.

En anden vanskelighed var, at englænderne gjorde krav paa told ogsaa af de varer, der transporteredes fra byen til skibene, selv om disse allerede var fortoldet een gang. Sluttelig fik dog danskerne, i 1788, efter en meget svingende engelsk politik, ret til at nøjes med de 2½%, de havde betalt fra gammel tid. Derimod lykkedes det ikke at faa tilladelse til at indføre salt, og i 1794 forbød englænderne definitivt udførsel af salpeter paa andre skibe end engelske. Det danske kompagni fik dog lov til at beholde sin tildeling, ligesom det ogsaa fik et vist kvantum opium.

Naturligvis kom der fra dansk side klager over englændernes overmagt: „. . . . jo mere denne ærgærrige nation udbreder sin magt, des mere søger den at undertrykke andres"; men trods den engelske handelspolitik og de skadelige banker i floden var det dog stadig muligt at holde en livlig handel igang indtil 1808. Det var ikke som i Tranquebar den farlige handel med Englands fjender, der bragte byen dens hovedindtægt, men regulær eksport til Europa af Bengalens varer, blandt hvilke sukker kom til at spille en stadig større rolle. Handelens omfang antydes derved, at toldindtægterne stadig var mere end dobbelt saa store som i Tranquebar, og at der ved besættelsen 1808 laa ikke mindre end 14 danske skibe for anker ved byen.

Endnu maa omtales handelen paa Kina, selv om danskerne her ikke havde nogen kolonibesiddelse, men kun et faktori. Endnu var det kinesiske riges magt saa stor, at europæerne kunne holdes inden for de samme snævre skranker som tidligere i aarhundredet: det var dem kun tilladt at opholde sig i een by, nemlig Canton; de maatte kun handle med en lille kreds af kinesiske købmænd, og handelen var belagt med store afgifter til det himmelske riges kejser.

Antallet af europæiske skibe, der søgte til Canton, var gennem aarene i stadig stigen; resultatet blev en meget skarp konkurrence, der drev priserne i vejret. Den engelske handel havde her som i Indien den ubestridte førerstilling og fik det mere og mere, efterhaanden som man nærmede sig aarhundredets slutning. Af de ialt 35 europæiske skibe, der 1774 var i Canton, var saaledes de 19 engelske; af de 80 skibe 1789 var 57 under engelsk flag. Danskernes repræsentation de nævnte aar var saa beskeden som henholdsvis 2 kompagniskibe og 1.

Asiatisk Kompagni beholdt sit absolutte monopol paa handelen mellem Danmark og Kina, og i krig som i fred var dette kompagniets vigtigste indtægtskilde. Ganske vist var handelen paa mange maader vanskeligere end den indiske: den krævede en stor kapitalinvestering, idet en Kinafarer paa rejse sjældent repræsenterede en mindre værdi end ½ mill rd, og det var saa at sige umuligt at afsætte danske varer i Kina. Alle indkøb maatte saaledes betales med sølv, der enten bragtes med fra København eller anskaffedes i Canton mod veksler paa London. Begge fremgangsmaader var dyre, og endda lykkedes det ikke altid at faa tilstrækkeligt sølv til at betale indkøbene kontant, men faktorerne maatte have kredit hos de kinesiske købmænd. Det fik de ogsaa uden vanskelighed, da kompagniet havde ry for at være en solid betaler. Rejsen til Kina var ogsaa længere og farligere end turen til Indien. Men med alle vanskeligheder var dog handelen længe indbringende. De kinesiske varer var lettere at afsætte end de indiske; størstedelen gik til udlandet, kompagniet regnede selv med, at kun ca 10% forbrugtes i det danske monarki, saa teen og de øvrige kinesiske produkter har rimeligvis bragt Danmark en god indtægt i kærkommen fremmed valuta.

Naturligvis gav krigene det danske kompagni de bedste muligheder. Under den amerikanske frihedskrig forsvandt baade de franske og de hollandske konkurrenter, hvorfor man sendte tre skibe om aaret til Kina, ja 1782 laa der endog fire danske skibe paa Cantons red. Men efter krigen maatte man atter indskrænke sig til at sende eet eller to skibe aarlig, 1791 slet intet. Englændernes konkurrence blev for trykkende, og samme aar opgav man at holde et fast faktori, da der derved kunne opnaas en del besparelser. Revolutions- og Napoleonskrigene bragte vel nogen lettelse for kompagniet, men alligevel

Kongensgade. Tranquebar

havde det dog i hele perioden 1792–1807 kun 18 skibe i Kina, mens det i aarene 1772–92 havde udsendt ikke mindre end 37.

Teen var nu som før den vare, der lokkede europæerne til Kina, og langt den største del af skibenes returladning var te. Fregatten „Juliana Maria", der sejlede fra Kina i januar 1782, havde saaledes ikke mindre end 948.855 pund te med sig hjem. Heraf var mere end halvdelen af den billigste sort, bohee, der var betalt med 18 rd pr picul (en kinesisk vægtenhed, der var 121 danske pund). 163.490 pund var af den noget dyrere congo, der havde kostet 27 rd pr picul; 183.255 pund var campoy, der stod i 31 rd. Resten bestod af mindre partier af finere tesorter, f. eks. 9900 pund af den dyre pecco, der havde kostet 60 rd pr picul, og 42.406 pund af den endnu fornemmere haysan, der kostede 72 rd.

Den næstvigtigste eksportartikel til Europa var porcelæn. Dette fremstilledes paa fabriker inde i landet, men efter tegninger, der udsendtes fra Europa. Det var dog altid vanskeligt at faa de kinesiske porcelænsmalere til at gengive disse nøjagtigt, og der hørtes til stadighed klager over „kinesernes slette smag og tegning" og over, at det var vanskeligt at bevæge dem til at fremstille nye mønstre i stedet for de sædvanlige, „som er ideligen de samme og keder købernes øje ved en evig lighed". Det var ikke smaapartier, det drejede sig om. Førnævnte skib „Juliana Maria" havde saaledes 2300 dybe og 7300 flade tallerkener, 54.480 par kaffekopper, 43.100 par tekopper og 17.968 spølkummer med sig hjem foruden adskillige større og mindre spisestel, terriner, fade, kaffe- og testel og punchekummer.

Det skøre porcelæn anbragtes i solide kasser i skibets bund. Det tog nemlig ingen skade af det vand, som et skib altid trak paa den lange hjemrejse. Her i bunden laa ogsaa det parti „tuttenage", som næsten altid bragtes med hjem. Tuttenage var en metallegering, der nu er gaaet helt af brug – nærmest en art nysølv. „Juliana Maria" havde over 110.000 pund i lasten. Ovenover anbragtes tekasserne, og mellem dem „styrtede" man en række kinesiske tørrede plantedele, gallanga, rabarberrod, kinarod og rottinger. De formodedes at suge den fugtighed, der ellers kunne have skadet teen; noget større udbytte

gav de ikke, naar de solgtes i Europa. Gallanga og rabarberrod anvendes i medicinen til laxerende midler, kinarod anvendtes dengang i udtræk som feberstillende middel. Det er roden af samme plante, hvis bark nu bruges til udvinding af kinin, men i det 18. aarhundrede kendte man endnu ikke dennes langt større værdi. Rottingerne endelig anvendtes til produktion af „bambusmøbler".

Øverst i skibet anbragtes silken og nankingstofferne. Indtil i slutningen af 1780erne bragtes en god del raasilke hjem til de danske fabriker, senere næsten udelukkende færdige stoffer. „Juliana Maria" havde over 1500 pund raasilke og 1050 stk stoffer (à 26 × 1½ alen); hvert stykke kostede fra 15 til 26 rd. Desuden var der 36.600 stk nankinger.

Auktionerne over disse kinesiske varer gav som nævnt kompagniet dets hovedfortjeneste. Dets regnskabsbøger opgiver, at i 1773–74 var den samlede fortjeneste paa disse 249.137 rd, mens de indiske varer kun havde givet 39.350 rd. Det samme forhold gjorde sig gældende under krigen 1776–83, da tallene 1781–82 f. eks. var 669.851 og 217.000 rd; men efter freden bevirkede den skarpe engelske konkurrence, at Kinahandelens betydning sank i forhold til Indienhandelens. Den nye krig efter 1792 rettede vel noget paa fortjenesten, men allerede det ringere antal udsendte skibe viser, at kompagniet ikke fik de samme indtægter som før. Alt i alt var kompagniets økonomiske grundvold svigtende, da krigen 1807 gjorde ende paa dets handel.

Mens handelen for europæerne kom i første række, er det usikkert, hvor stor en betydning den har haft for befolkningen i de indiske kolonier. Sandsynligt er det, at de andre, sekundære erhverv, især haandværket, langt har overgaaet den. Netop om haandværket er vi nu ikke særlig vel underrettet, eftersom det, fraset væveriet, havde ringe betydning for europæerne og derfor kun omtales lidt. Folketællingerne viser imidlertid, at der har været en hel del haandværkere i Tranquebar, og i Bengalen, hører vi, var der ikke saa faa vævere. I Tranquebar opgiver folketællingen af 1802, at godt 1000 personer ernærede sig ved væveri, dvs, at husfaderen havde dette som hovednæringsvej. Det er imidlertid sandsynligt, at væveriet har haft større betydning, end dette tal antyder; det var nemlig almindeligt i Indien, at kvinderne var beskæftiget dermed, selv om deres mænd havde andet erhverv. Antallet af vævere i distriktet har sandsynligvis været større tidligere, i 1780erne, før de sydindiske stoffer gik af mode i Europa. Herpaa tyder i al fald, at guvernør Anker i 1790 klager over, at „manufakturerne" er gaaet meget tilbage, hvorfor han mener det nødvendigt, at der fra myndighedernes side gøres noget for at opmuntre dem. Det drejede sig da om nogle forsøg, som det førnævnte meget betydelige firma Harrop & Stevenson havde anstillet med at anlægge en fabrik for fremstilling af indigo-farver til farvning

af lærreder, der skulle tage konkurrencen op med de dengang mest moderne stoffer, der udførtes fra nordligere dele af Indien. Anker fik naturligvis kommercekollegiets tilslutning til disse bestræbelser; om resultaterne vides intet, de har næppe været store.

Inden for tekstilfremstillingen finder man i denne periode kun eet forsøg paa at skabe noget i retning af stordrift, det var i Bengalen. En dansker, Ullmann, der omkring aar 1800 en kort aarrække var konstitueret som dansk resident i Patna, benyttede logens grund til at oprette en fabrik for sirtses-varer, hvori han efter Bies opgivelser til stadighed beskæftigede 300 mennesker.

I landsbyerne fandtes naturligvis en del haandværkere, der fremstillede varer til brug i befolkningens daglige liv, smede, pottemagere, tømrere o.a., ligesom ikke faa mennesker ernærede sig som rissælgere, oliepressere og smaahandlende. De naturlige betingelser gjorde ogsaa, at der hist og her var særlig udviklede erhverv. I byen Sumambupaleam (Kalkbrænderiby) ernærede saaledes ikke mindre end 65 af en samlet befolkning paa 300 sig af kalkbrænderi. Ved kysten var der muligheder for fiskeri, og folketællingen i 1802 opgiver, at omkring 750 mennesker levede af dette erhverv.

I selve byen Tranquebar fandtes der adskillige haandværksdrivende: 40 smedefamilier med en husstand paa ialt 115 mennesker og ikke mindre end 34 guldsmede, hvis husstande ialt omfattede 101 personer. Endvidere var der en del tømrere, antagelig for en stor del arbejdere ved bygning og reparation af baade og skibe; og i forhold til det samlede folketal synes der at have været et overraskende stort antal skræddere.

Blandt de grupper af befolkningen, vi nu ville henregne til immaterielle erhverv, var brahminerne langt den største. Ikke mindre end 466 personer hørte herhen. Knap halvdelen af disse var voksne mænd, resten børn og kvinder, antagelig de til templerne knyttede dansepiger (bajaderer). I landsbyen Tillali, der i 1802 havde ca 3600 indbyggere, henregnedes 165 personer til brahminkasten. Skolelærere fandtes ogsaa, men i meget mindre tal, kun 14 paa hele omraadet. Af indfødte læger høres om et par.

Endelig kan som kuriositeter anføres, at man som erhverv finder opgivet: slangeholdere, oksedrivere, dansepiger og horer; de sidste to betegnelser har antagelig dækket samme bestilling.

Sluttelig maa nævnes, at europæerne direkte beskæftigede en hel del mennesker. Over hele Tranquebars omraade finder man mere end 1000 personer hørende til husstande, hvor familiefaderen var sepoy, ligesom mere end 250 ernæredes som pioner, dvs tjenere hos europæere; de var i en noget højere rang end det øvrige tyende, maaske kan man betegne dem som en art privat politi. I et kvarter, der var en slags forstad til Tranquebar, bestod næsten hele befolkningen af beboere af denne klasse, og i selve byen ser det efter tællingen i 1790 ud til, at mindst en trediedel og maaske op mod halvdelen af befolkningen direkte har levet af europæerne som tolke, pioner og andet tyende. Størstedelen af det indfødte tyende har aabenbart ikke boet i herskabets hus, men i egne hjem. Det tyende, der boede paa deres arbejdsplads, betegnes delvis som slaver; deres tal var dog nu ikke særlig stort.

FINANSFORVALTNINGEN

Da den danske stat overtog de hidtil af kompagniet ejede besiddelser i Ostindien, havde den været ganske klar over, at driften af kolonierne ville give underskud, naar man saa bort fra udbytte, der direkte eller indirekte ville tilflyde moderlandet af handelens indtægter. Kolonierne var saa at sige et nødvendigt onde, der maatte tages med, om handel skulle drives. Ved udbetaling af erstatningen til kompagniet og ved fastsættelse af de afgifter, de handlende skulle svare, var der ogsaa taget hensyn til, hvor meget staten skulle have ind hvert aar for at dække det forventede underskud.

Kompagniets system af skatter og afgifter i kolonierne blev overtaget nogenlunde uændret. Den betydeligste af skatteindtægterne var, som nævnt under omtalen af landbruget, den afgift bønderne svarede af jorden. I regnskaberne er den i normale aar anført til omkring 8–10.000 rd, hvilket var en anselig del af omraadets gennemsnitlige indtægter; disse laa, fraset den første halve snes aar under statens styrelse, ikke over ca 30.000 rd.

Mens afgifterne af landbruget havde den store fordel at være nogenlunde faste fra aar til aar, var toldindtægterne udsat for svingninger efter konjunkturerne. Da de var højest under den amerikanske frihedskrig, laa de betydeligt over risafgiften. Saaledes var 1782–83 søtolden 14.805 rd og i de følgende tre finansaar 12.431, 14.855 og 19.176 rd; men da freden lod sig mærke i Indien, faldt denne told i 1786–87 til 7.671 rd og aaret efter endog helt til 960 rd. Under krigen efter 1793 steg vel indtægterne, men uden at naa op paa mere end godt 5000 rd, og de blev herefter – takket være rekognitionens nedsættelse 1797 – aldrig mere, hvad de engang havde været. Gennemsnitlig var de for hele perioden 1779–1797 ca 5000 rd om aaret; før 1787 gennemsnitlig 11.000, efter dette aar kun godt 3000 rd.

Foruden søtolden fandtes som omtalt en „landtold" i storporten, hvor der svaredes afgifter baade af varer, der skulle eksporteres og af saadanne, der skulle bruges af befolkningen i dens daglige liv. I landsbyerne havde man en told af lignende karakter, nærmest en forbrugsskat. Skønt satserne gennemgaaende var lave, kun et par procent – idet kun egentlige luksusartikler, saasom heste og elefanter, beskattedes efter en højere sats – kunne udbyttet dog blive ganske anseligt. Mens tolden i storporten, afhængig som den var af handelen, svingede i takt med søtolden efter konjunkturerne, udviste landdistrikternes told større stabilitet, da den hvilede paa befolkningens nødvendige forbrug. Som regel bortforpagtedes disse afgifter. Tolden i storporten var fra 1779–80 til 1782–83 forpagtet bort for 750 rd om aaret; man tør formode, dette har været en yderst gunstig forretning for forpagteren, naar henses til det store handelsopsving, der fandt sted i byen i disse aar. Ved næste auktion steg forpagtningssummen da ogsaa til 5167 rd. Herefter gik imidlertid tre aar i træk tolden under statens opkrævning, da det ikke var muligt at finde indfødte, der ville give et antageligt bud. Indtægten gik nu stadig ned og var i de sidste aar før den nye krigs udbrud kun godt 2000 rd aarlig. Udbyttet af landtolden i landsbyerne laa ret konstant omkring 2300 rd aarlig, kun i 1785–86 og 1786–87 lykkedes det at faa den bortforpagtet for lidt over 3000 rd. Tilsammen gav altsaa disse indtægter gennemsnitlig ca 4500 rd om aaret, dvs mellem 10 og 20% af de samlede indtægter.

Andre vigtige indirekte afgifter var statens monopol paa handel med spiritus og andre nydelsesmidler. F.eks. var der afgift paa risbrændevin og palmevin, paa tobak, betel og tamarin; særlig betelen

Den danske kirkegaard ved Nygade. Tranquebar

spillede for befolkningen en betydelig rolle, nærmest at sammenligne med den, tobakken spiller i moderne stater. Ogsaa her anvendtes forpagtningssystemet. Disse afgifter, der i den første tid under statens styrelse kun indbragte godt 1600 rd om aaret, steg under højkonjunkturerne under den første krig til 4200 for derefter at falde til ca 3500 rd, og paa dette leje holdt de sig de kommende aar.

En i Europa vistnok ukendt form for skat var den afgift, staten tog ved omveksling af mønter. Forudsætningerne herfor tiltrænger en smule forklaring. Den officielle mønt i Tranquebar var rigsdaleren, og i denne mønt førtes koloniens officielle regnskaber, men næppe de private, idet den var en rent fiktiv størrelse, som ikke udmøntedes. De mønter, der brugtes ved de almindelige omsætninger i byen, var dels fanoen, en sølvmønt hvoraf der gik tolv paa en rigsdaler, dels pagoder, indiske guldmønter, af hvilke der fandtes to: Porto-Novo-pagoden, der var ca 29 fanoer værd, og den noget bedre stjernepagode, der regnedes til normalt ca 32 fanoer. Disse sidstnævnte mønter, der altid anvendtes ved større handelsomsætninger, svingede meget i forhold til hinanden og til fanoen, der i kolonien var den almindeligste regneenhed (embedsmændene og soldaterne fik deres lønninger udbetalt i denne mønt). Selv om fanoen kun var ca 10 danske skilling, idet en tranquebarsk rigsdaler var 12–25 % mindre værd end en dansk, var fanoen dog for stor til de indfødtes daglige indkøb af smaafornødenheder; den suppleredes derfor med smaa skillemønter af kobber, kas. Veksling af kas til fano eller omvendt var imidlertid et monopol for staten, der modtog fanoer til en kurs af 80 kas, men udleverede dem mod betaling af 84, saa der blev en fortjeneste paa 5 % ved hver omsætning. For at denne beskatning skulle være effektiv, maatte der ikke være for mange kas i omsætningen. I 1792 blev det af denne grund nødvendigt at forbyde anvendelsen af fremmede magters smaamønt. Kasvekslingen forpagtedes næsten altid bort; den overtoges af medlemmer af den i byen meget indflydelsesrige troquedorkaste, som synes at have haft en god del af det økonomiske liv i hænde. I aarene 1779–80 og 1781–82 indbragte afgiften 1750 rd; derpaa steg den som alle øvrige indirekte afgifter under krigens højkonjunkturer og kulminerede i 1785–86

med 3325 rd, hvorpaa den gik noget tilbage. Maaske bør det tilføjes, at møntvekslingsafgiften ikke var nogen opfindelse, gjort af danskere, men at princippet med statsmonopol paa veksling af mønter var kendt over hele Indien, ofte i endnu grellere form end i Tranquebar.

Endnu een af forbrugsafgifterne spillede en større rolle, nemlig kornmaalingen. Det var en afgift, der svaredes af kornet, naar det gik fra producent til forbruger. Den procentdel, der svaredes, synes at have været ringe, men alligevel gav afgiften før den amerikanske frihedskrig ca 2000 rd om aaret, steg under krigen til ca 3600 rd og faldt saa, da freden gjorde sig gældende, til ca 3000.

Videre fandtes en række mindre betydningsfulde afgifter, der sikkert har været mærkbare nok for den indfødte befolkning. Saaledes toges der afgifter af bazaren i byen og af retten til at handle paa landdistrikterne med forskellige varer, men disse indtægter kom selv i de bedste aar kun op paa ca 1700 rd. Næstvigtigst var en række afgifter paa forskellige landbrugsprodukter. Mest givende her var afgiften paa ilippeolien, der udvandtes af nogle frugter, der lignede oliven; den brugtes af europæerne kun til lamper og som vognsmørelse, men det ser ud til, at de indfødte ogsaa har benyttet den til føde. Produktionen har aabenbart ikke været stor, for skønt der betaltes fra 25 til 75 % i afgift, blev indtægten ikke mere end højst ca 500 rd om aaret. – Bønderne maatte desuden i landsbyerne betale skat af deres huse, afgifter af græs til græsning og foderbrug, af kokosnødder, tamarinde, mangofrugter og vindruer, og hele befolkningen maatte svare afgifter af køb og salg af grunde og skibe. Desuden hvilede der afgifter paa fiskeriet og paa særlige erhverv, f. eks. teglovne, og paa udvinding af salt, der i nogen grad dreves langs kysten. En egentlig saltskat, som englænderne opkrævede i deres dele af Indien, fandtes paa denne tid ikke i de danske kolonier.

Alle disse smaaafgifter har ikke egne konti i hovedbøgerne, men er slaaet sammen med andre, saa det ikke er muligt at se, hvad de har indbragt. Mere end nogle faa tusinde rd om aaret har det sikkert ikke været paa noget tidspunkt.

Til de ovennævnte summer, der hovedsagelig betaltes af den indfødte befolkning, mens de hvide var fritaget for i hvert fald direkte skatter, kom af og til nogle ekstraindtægter, idet man i de aar, hvor man kunne laane penge billigt af englænderne, tjente noget herved; i aaret 1781–82 saaledes ikke mindre end 6356 rd. Men uden for krigsaarene var den mellem Indien og Europa eksisterende kursforskel som regel til skade for danskerne.

Kommercekollegiet i København saa ikke med ublandet tilfredshed paa den udstrakte anvendelse af forpagtningssystemet. Man mente, det maatte være fordelagtigere for staten selv at opkræve beløbene, men bøjede sig for guvernementets argumenter: at der var mangel saavel paa paalidelige indfødte til at varetage opkrævningen som paa europæere, der kunne tilstrækkeligt sprog til at kontrollere. Heller ikke fristede de gjorte erfaringer med statsopkrævning til efterfølgelse.

Man holdt sig følgelig til forpagtningssystemet. Men hvem var forpagterne? Nominelt var det altid indere; kun i et enkelt tilfælde kan det ses, at europæere stod bagved, nemlig i 1794, da handelshuset Harrop & Stevenson var kautionist for en forpagter. At der oftere har staaet europæiske interesser bag, faar man imidlertid en anelse om, naar man ser den lidenskab, hvormed nogle af raadets medlemmer tog parti for eller imod indfødte forpagtere, over hvem der var indkommet klager, og det lader til, at ogsaa kommercekollegiet nærede denne mistanke. Der indgik nemlig i 1790 en kongelig ordre til Tranquebar om, at europæernes dubasher (tolke og førstetjenere) ikke maatte paatage sig forpagtninger, hvilket i stor udstrækning havde været tilfældet tidligere. Ordren vakte nogen forvirring, da man lige havde forpagtet en del afgifter bort for en aarrække, og det hævdedes, at hvis alle embedsmænd og ikke blot dubasherne skulle udelukkes, ville det blive umuligt at faa forpagtere, „thi de rigeste af malabarerne er dels allerede i kongens tjeneste og dels hos guvernementets medlemmer", og der

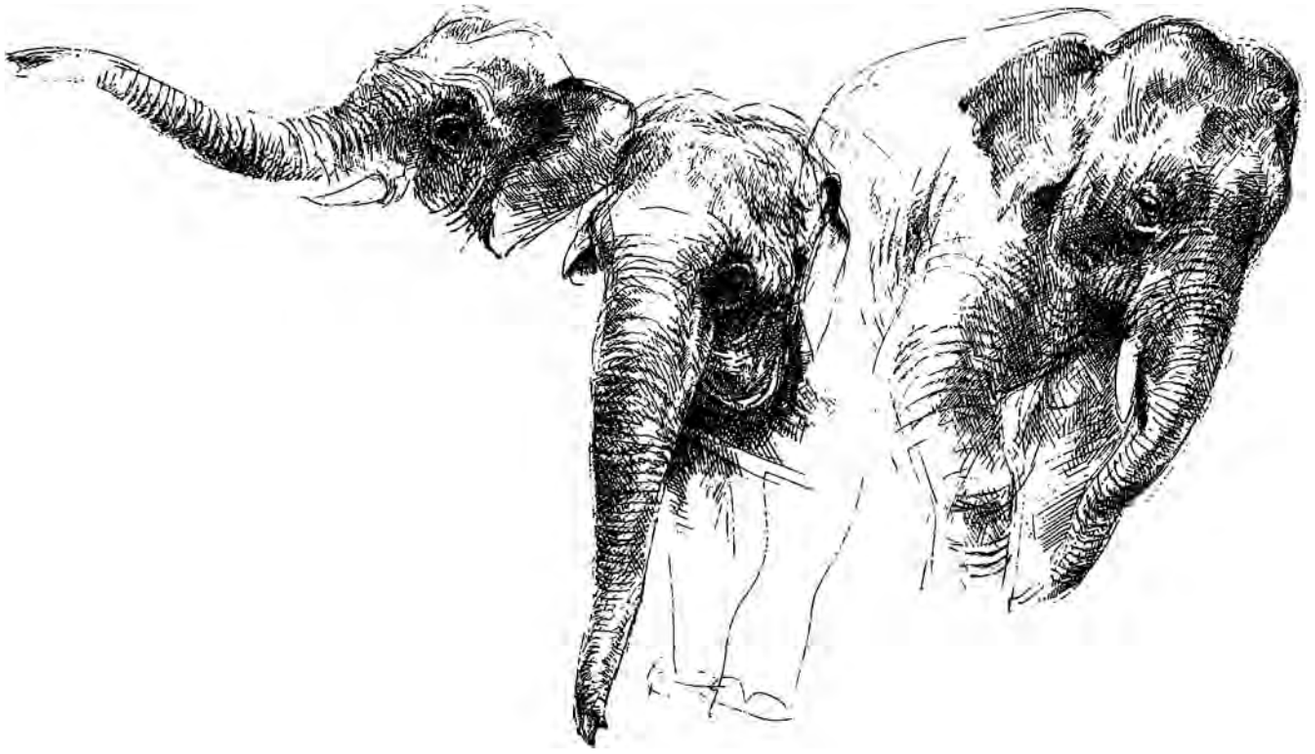

fandtes ikke mange velhavende indfødte. Normalt var det sikkert en god forretning at være forpagter, men der haves dog et par eksempler paa, at en saadan ikke kunne klare sine forpligtelser, saa staten maatte søge dækning hos kautionisten.

Skønt koloniens indtægter, som det senere vil ses, ikke paa langt nær kunne dække udgifterne, gjorde man i denne periode ikke forsøg af betydning paa at indføre nye skatter. Da vejene i 1790 trængte stærkt til reparation, lod man ganske vist en afgift lægge paa transport af ris, men den var ubetydelig og indbragte i de første aar kun 42 rd. Man var helst fri for at anmode staten om penge til dette formaal, og guvernementet fik da den geniale idé at starte et lotteri, hvis lodder – til 5 pagoder stykket – skulle afsættes i de engelske dele af Indien. Af en beregnet indtægt paa 30.000 pagoder skulle betydeligt over halvdelen anvendes til præmier, medens resten skulle gaa i vejkassen. Planen gik imidlertid, sine tillokkende sider til trods, ynkeligt i vasken, da det viste sig, at det ikke var muligt at faa lodderne solgt. De allerede afsatte maatte tages tilbage med tillæg af rente, 12 % p. a.

Man maatte altsaa bygge paa de normale indtægter, der sammenlagt i 1781–82, før krigen endnu havde bevirket nogen væsentlig stigning, beløb sig til godt 42.000 rd, men som derpaa steg, indtil de i 1785–86 naaede et maksimum med næsten 53.000 rd. Derefter fulgte et katastrofalt fald, saa totalindtægten i 1787–88 kun androg 17.300 rd. Den gik saa atter opad, indtil ca 24.000 rd i 1790–91, og paa dette niveau synes den at være forblevet det meste af den følgende tid. Heroverfor stod, at det første „gagereglement", dvs budget for kolonierne, af 17. november 1777 havde regnet med en samlet udgift for alle de indiske kolonier paa 46.332 rd (hvoraf for Tranquebar alene 36.840 rd).

Fra første færd viste det sig, at dette budget ikke kunne holde. I en af de allerførste indberetninger, den kongelige guvernør Abbestée sendte hjem, klagede han over, at embedsmændene umuligt kunne klare sig med de bevilgede gager, da alle leveomkostninger var steget; og denne klage over lønningernes utilstrækkelighed er et motiv, der gaar igen i indberetningerne, saa længe Danmark ejede kolonierne. Kort efter blev det nødvendigt at ansætte flere embedsmænd, hvorved budgettet straks maatte forøges med 1075 rd om aaret, og i de følgende aar bevirkede de politiske begivenheder i Indien en lang række betydelige ekstraordinære udgifter. Guvernementet frygtede nemlig – og, som det senere viste sig, med god grund – at krigene, der i disse aar rasede i Sydindien, ogsaa skulle komme til at berøre det danske omraade. I 1780 vedtoges det derfor at øge den militære styrke med 2 nye kompagnier sepoyer, der øgede udgifterne med ca 13.000 rd aarligt, og nogle faa maaneder efter saa man sig nødsaget til at

foretage en øjeblikkelig reparation af de meget forfaldne fæstningsværker. Kommercekollegiet bevilgede til denne post, der havde været forudset ved overtagelsen af kolonierne, 50.000 rd, at bruge over en aarrække, foruden nogle aarlige summer til vedligeholdelse og reparation.

De mange militære udgifter hindrede dog ikke, at man maatte op med en kontribution til Hyder Aly, da hans tropper nærmede sig og man ikke nærede grundet forhaabning om at kunne holde dem stangen, hvis det skulle komme til belejring eller storm. Man betalte den ret store sum, 25.000 pagoder eller 71.000 rd, af den kongelige kasse, men guvernementet besluttede med det samme, at da udgiften var sket til gavn for indbyggerne, skulle disse betale den. De faa europæere, der var i byen, skulle betale en „frivillig" gave, der senere ansattes til 5 % af værdien af deres varelagre; men de indfødte maatte sættes i skat, da de ikke, som det beklagende tilføjedes, var i besiddelse af en saadan tænkemaade, at noget betydeligt herfra kunne ventes. I december 1781 var der indkommet 7020 pagoder, væsentligst fra europæere – dog ikke fra Asiatisk Kompagni, der ellers efter kommercekollegiets mening skulle have haft varelagre for over en million rd i byen – i 1785 11.000 pagoder af de 25.000; af det resterende maatte man eftergive bønderne en hel del, da man frygtede for, det ellers ville blive dem umuligt at betale, og at de derfor ville løbe væk.

Efter fredens genoprettelse i Indien 1783 indskærpede kommercekollegiet gentagne gange, at nu maatte det ekstra militær afskediges, men guvernementet var bange herfor; det frygtede stadig et nyt udbrud af krigen. At kommercekollegiet var interesseret i besparelser, forstaar man, naar man ser det nye normalbudget, der blev givet 1788. De samlede aarlige udgifter blev nu ansat til 76.000 rd mod 46.000 i 1777, og heraf tegnede Tranquebar sig for 51.600 rd. Alene militærudgifterne beløb sig til 33.000 rd, skønt de to ekstraordinære kompagnier ikke var regnet med, ligesom man i København ved en forglemmelse ikke havde medregnet de 3131 rd, der hvert aar betaltes i tribut til rajahen af Tanjore. Det aarlige tab for staten ved koloniernes drift beregnedes efter dette budget til 51.000 rd eller den samme sum, som udgifterne i Tranquebar androg. Dette var omtrent 20.000 rd mere end beregnet i 1777. Det kan derfor ikke undre, at guvernementet samtidig fik strenge ordrer til at udvise sparsommelighed paa alle punkter, hvor det var muligt.

I de følgende aar var der gentagne gange tale om reduktion af budgettet paa grundlag af en nedskæring af embedsmændenes tal, men allerede 1791 maatte det i stedet forøges med 7576 rd. Dog tillod de bedre tider, at tilskudet fra København blev skaaret ned med godt 3000 rd. Samtidig blev der givet tilsagn om, at hvis det lykkedes at opnaa endnu større besparelser, skulle 15 % af disse deles mellem de øverste embedsmænd i Tranquebar; nemlig til guvernøren 6 %, til finansraaden, den næstøverste embedsmand, 3 % og resten til 4 andre højtstaaende „betjente". Denne bestemmelse medførte, da indtægterne steg paa grund af de bedre konjunkturer, nogle ikke ubetydelige indtægter for embedsmændene; saaledes fordeltes 1795, da besparelsen havde været 38.601 rd, 5790 rd mellem dem.

Under dette budget levede man i det store og hele indtil 1808, dog at militærudgifterne ændredes noget i 1805, idet nogle besparelser indførtes, mens paa den anden side officerernes lønninger blev sat i vejret – hvad nok kunne tiltrænges.

Fraset enkelte aar var der saaledes et underskud, der skulle dækkes af den danske stat. Dette skete ved, at guvernementet udstedte veksler, betalbare i London, og afsatte dem i de engelske byer i Indien. Renten paa saadanne papirer var høj; den normale rentefod i Indien var 12 %, hvortil kom, at der maatte svares kommission til de engelske mellemmænd.

I 1791 beregnedes statens samlede tab paa kolonierne fra finansaaret 1785–86 til 1790–91, begge inclusive, til 362.152 rd. Denne opgørelse synes dog at være mere pessimistisk end finansernes virkelige stilling. Det er nemlig ikke muligt at se, om der er taget hensyn til de ekstraordinære indtægter, man i

Nygade set fra et sted ud for Tranquebars kirkegaard mod vest

disse aar fik af de saakaldte „nye" territorier, der var forpagtet af rajahen af Tanjore. Disse androg i 1788–89 godt 15.000 rd, og paa grund af det gode arbejde med landets opdyrkning naaede man aaret efter at tjene 27.000 rd. I de følgende aar holdt disse velkomne ekstraindtægter sig; det ser virkelig ud til, at Tranquebar i 1794 har været i stand til at klare udgifterne med et tilskud af kun ca 10.000 rd. I 1800 forsvandt imidlertid denne ekstraindtægt, idet englænderne, der da havde overtaget styrelsen af Tanjore, ikke længere ville lade danskerne beholde forpagtningerne.

Tranquebar gav altsaa et konstant underskud, og forholdet var ikke anderledes i Frederiksnagore og de andre loger. I det første gagereglement var de normale udgifter i Frederiksnagore ansat til 5531 rd eller ca 8000 kurant rupier; i denne mønt førtes nemlig byens regnskaber, ligesom den var almindelig anvendt i handel og vandel i hele Bengalen. Som i Tranquebar viste det sig imidlertid hurtigt, at budgettet ikke kunne holde, men maatte forhøjes gang paa gang, i 1788 saaledes til 10.863 rd, hvoraf de 2600 gik til lønninger til de 5 hvide embedsmænd, der paa dette tidspunkt fandtes i byen. Dens 67 indfødte „betjente" skulle derimod leve for 2763 rd. Den lille militærstyrke paa en europæisk officer og 69 sepoyer kostede 4000 om aaret; resten var beregnet til vedligeholdelse og uforudsete udgifter. Selv med denne fordobling kunne udgifterne ikke afholdes, og i 1798 blev det nødvendigt for staten at tillade en permanent forøgelse af budgettet til 16.548 rd.

Saalænge det første budget for Frederiksnagore var i kraft, var byen et særsyn blandt de danske kolonibesiddelser i Indien, idet den var i stand til at klare sig selv, ja endog til at give overskud. Udgifterne var som ovenfor nævnt i begyndelsen ca 8000 rupier, senere stigende, men indtægterne oversteg dem; 1779–87 var logens indtægter ialt 337.849 kurant rupier, medens udgifterne kun beløb sig til 207.049. Overskudet var saaledes 130.800 rupier. Blandt indtægterne var den største post rekognitionen med 245.774 rupier, medens afgifterne af jorden kun havde givet 22.954 rupier og de indirekte skatter 49.213. Først under handelskrisen efter 1785 var kolonien ikke i stand til at klare sig uden hjælp.

En sikker udgiftspost var de smaa loger. Handelen havde forladt dem, men man opretholdt dem i det haab, at de i kommende tider kunne genvinde noget af deres betydning. Paa budgettet i 1788 var der afsat 860 rd til Porto-Novo, 2829 til Calicut, 980 til College, 860 til Balasore, 1692 til Patna; endelig bør det nævnes, at der en aarrække var afsat 5000 rd til forsøg paa at kolonisere de nicobariske øer. Indtægterne var næsten lig nul. Den før omtalte opgørelse over tabene i tiden 1785–86 til 1790–91 opgiver, at Patna i denne periode har haft en samlet indtægt af 1000 rd, Balasore 484, College og Calicut henholdsvis 54 og 73 rd, mens Porto-Novo kun havde haft 5 rd og Nicobarerne overhovedet intet.

Skulle man nøjes med at betragte koloniernes egne regnskaber, ville billedet kun kunne tegnes i meget mørke farver, og den hele kolonipolitik kunne synes ganske meningsløs. Imidlertid var, som før sagt, kolonibesiddelsen kun et uomgængeligt onde, nødvendigt for at den danske handel paa Ostindien kunne trives. Det maa erindres, at den danske stat fik en indtægt af kolonierne, der ikke kan ses af disses regnskaber, nemlig den del af rekognitionen, der skulle betales i København. Man havde i 1777 beregnet, at blot to skibe om aaret ville kunne dække koloniernes underskud, og selv om dette blev større end ventet, fik ogsaa handelen et langt større omfang, end man dengang havde kunnet drømme om. For perioden 1781–87 udregnede kommercekollegiet – ganske vist efter et ufuldstændigt talmateriale – at de samlede udgifter til kolonierne havde været 975.386 rd, men indtægterne 1.198.542, saaledes at der skulle have været et overskud paa godt 200.000 rd.

Man kan have grund til at formode, at den danske stats udgifter og indtægter af de indiske kolonier i perioden 1777 til 1808 har balanceret. Dertil kom endvidere, at staten havde indirekte indtægter af handelen, der baade paa skibene og i København beskæftigede ikke saa faa mennesker.

Indfødt jæger med pusterør

ADMINISTRATIONEN

Kort efter statens overtagelse af kolonierne, i november 1777, udstedtes instruksen for guvernementet, dvs det øverste raad for kolonierne. Denne instruks bærer tydeligt præg af, at man i kommercekollegiet har anvendt sagkyndige folk til hjælp ved udarbejdelsen. Det er sikkert ikke ugrundet at formode, at guvernør Abbestée, der dengang endnu var i København, har ydet sin kyndige bistand. Der blev ikke større forskel paa styrelsen nu og i kompagniets tid, og det betones udtrykkeligt, at kompagniets love, traktater med naboerne og økonomiske forvaltning skal forblive i kraft, hvis bestemmelserne da ikke ligefrem er i modstrid med de nye forhold. Til lettelse af overgangen skulle tjene, at de af kompagniets betjente, der ønskede det, kunne forblive paa deres poster; dette punkt var især indsat med henblik paa logerne, idet der allerede var foretaget en del nyudnævnelser af embedsmænd, der skulle have deres virkeomraade i selve Tranquebar.

Som i kompagniets tid skulle den øverste myndighed for alle kolonierne i Indien være raadet, nu kaldt „guvernementet" i Tranquebar, hvorunder alle de øvrige embedsmænd skulle sortere. Forsædet i dette førtes af guvernøren; desuden bestod det af den øverste juridiske embedsmand i kolonierne, justitiarius, den øverste finansielle embedsmand, finansraaden, samt en sekretær. Medlemmerne af dette firemandsraad havde den forret fremfor andre borgere og embedsmænd, at de ikke kunne arresteres paa grund af gæld. Guvernementet var tillige øverste domstol for kolonierne. I administrative sager maatte ingen beslutninger træffes, før alle medlemmerne var hørt; kunne man ikke naa til enighed om en sag, skulle guvernørens vilje følges. Senere, da raadet fik 5 medlemmer, viste det sig i praksis, at guvernøren maatte følge flertallet, hvis det gik ham imod. Raadet havde ogsaa bestemmende myndighed i sager, der angik bevillinger til militæret, men ikke i kommandosager, hvor guvernøren var eneraadende. Denne skulle ogsaa alene føre forhandlinger med fremmede magter, men havde ikke myndighed til at afstaa land uden kongens tilladelse. I særlige situationer, som under krig og oprør, kunne han ligeledes, hvis der ikke var tid til at høre raadet, paa egen haand udstede ordrer.

Guvernementet havde øverste tilsyn med alle embedsmænd, kunne suspendere, eventuelt afsætte og hjemsende dem. Derimod havde det ikke myndighed til at ansætte hvide embedsmænd – det havde kun kongen – men det kunne besætte ledige stillinger ved konstitution. (Der udviklede sig snart den praksis, at guvernøren faktisk besatte embederne, idet kommercekollegiet saa at sige altid fulgte hans indstilling.) De indfødte betjente kunne guvernementet derimod ind- og afsætte efter forgodtbefindende uden at spørge i København.

Den øverste ledelse af koloniernes finansvæsen laa ligeledes i raadet, der havde myndighed til at skaffe de nødvendige penge til driften. Med hensyn til udgifterne var det bundet af budgettet, men kunne dog, om nødvendigt, afholde uforudsete udgifter til paatrængende reparationer o.lign. I alle andre tilfælde skulle der først indhentes tilladelse fra kommercekollegiet.

Af budgettet af 1777 fremgaar, at der i den civile administration var yderligere 6 hvide og 34 „sorte" embedsmænd. For at holde tallet paa de hvide saa langt nede som muligt – naturligvis med det formaal mest muligt at begrænse statens tilskud – beklædte samme person ofte flere embeder; eksempelvis var sekretæren samtidig auktionsdirektør.

De sorte „betjente" var en højst blandet flok, der udviste omtrent lige saa store forskelle i lønninger som de hvide. De højest betalte var providitøren og tolkene. Den førstnævnte var den fornemste af de indfødte embedsmænd; han var formand i „sorte-retten" og den „sorte" politiret, og desuden forestod han alle guvernementets indkøb og udsalg. Det var ham, der modtog den ris, som bønderne svarede i skat, holdt regnskab med den, uddelte den til garnisonen og anskaffede alle de levnedsmidler og andre varer, der skulle købes til statens brug. Desuden skulle han holde opsigt med bazarerne og butikkerne og paase, at der ikke blev taget for høje priser, men at alle varer blev solgt til „en middelmaadig kurant pris", hvorfor han hver maaned skulle forfærdige en liste over priserne paa alle de almindeligste varer.

Blandt tolkene var den „malabariske", dvs tamuliske, den højest lønnede; han havde ligesom providitøren 110 rd i gage om aaret. Antagelig har han været den mest anvendte; alle meddelelser til befolkningen, afhøringer i retten osv var nemlig umulige uden hans hjælp, idet der vel ikke var en eneste af de danske embedsmænd, der var virkelig fortrolig med det tamuliske sprog, som befolkningen talte. At saa skulle være tilfældet, finder man i al fald aldrig bekræftelse paa, derimod ofte beklagelser over manglen paa kvalificerede og duelige tolke. Man forsøgte ved præmier at lokke embedsmændene til at lære de indfødte sprog, men uden held. Tolkene toges i reglen, hvad deres navne viser, blandt de indfødte kristne. Grunden hertil var ikke, at de var paalideligere end de andre indfødte – tværtimod var det embedsmændenes erfaring, at de besad en smuk kombination af de daarligste egenskaber, der udmærkede de to religioners tilhængere – men de var ene blandt de sorte om at kunne tale og skrive dansk. Ved siden af den malebariske tolk havde man en persisk og en mahrattisk, der var lønnet med henholdsvis 52 og 33 rd om aaret, ligesom guvernøren havde en særlig tolk.

Betydningsfuldt var ogsaa det embede, der beklædtes af den tidligere omtalte maniagar eller foged over landsbyerne, der selv lønnedes med 77 rd og desuden ligesom providitøren havde flere af staten lønnede skrivere til sin disposition. Grænsebevogtningen bestredes ligeledes af indfødte. Baade ved nord- og sydgrænsen var der ansat en „visiador", der lønnedes med henholdsvis 172 og 66 rd, og som af denne sum selv skulle betale medhjælpere. Blandt de øvrige stillinger er der adskillige, der lyder mærkeligt i danske ører, saaledes et par pengevragere, hvis hverv var at undersøge værdien af de mønter, der indbetaltes til den kongelige kasse – det var nødvendigt paa grund af den forvirring, der fandtes i det indiske pengevæsen. En formand for bærestolsbærerne ville man næppe heller kunne finde under andre himmelstrøg, og pudsigt virker det, at rajahen af Tanjore holder en gesandt i Tranquebar, lønnet af den danske regering – ganske vist kun med 48 rd om aaret.

Man finder aldrig anker over, at de indfødte ikke havde intelligens nok til at klare de stillinger, de fik betroet; derimod høres gang paa gang klager over deres upaalidelighed, svindlerier og underslæb – dog i det stykke havde de fremragende læremestre i deres hvide herrer.

Det er tidligere nævnt, at det ikke var muligt at holde udgifterne i kolonierne inden for de rammer, der oprindeligt var fastsat; civiladministrationen blev da ogsaa i de følgende aar udvidet betydeligt. Umiddelbart efter guvernør Abbestées ankomst klagede han over mangel paa embedsmænd, og i de følgende aar blev der ansat adskillige kopister, mest unge mennesker, der vel drog ud i haabet om i kommende aar at kunne opnaa de større embeder. Det er iøvrigt tydeligt, at det var lettere at faa folk i de perioder, da Tranquebars handel blomstrede, end i de tider, den laa stille; navnlig synes der forstaaeligt nok at have været formelig trængsel af ansøgere under den første krig. Embedsmændenes tal blev under de stærkt øgede forretninger stadig udvidet. Paa budgettet af 1788 var der ialt 25 hvide embedsmænd, deraf 11 kopister, mod de 10 hvide embedsmænd i 1777, og udgifterne var steget fra 7500 rd til godt 11.000. Af egentlige nydannelser inden for administrationen var der kommet et selvstændigt bogholderkontor, og fra 1787 var den øverstkommanderende medlem af guvernementet.

Klagerne over mangel paa embedsmænd vedblev. Kommercekollegiet stillede sig imidlertid højst uvilligt over for de stadige øgningskrav, og da det i 1788 udsendte Peter Anker som guvernør til Tranquebar, var det blandt andet i det håb, at det skulle lykkes ham at bringe udgifterne ned ved at faa overflødige embedsmænd afsat. Anker stillede da ogsaa straks efter sin ankomst forslag om at faa antallet reduceret, idet han paapegede, hvorledes baade engelske og franske kolonier af betydelig størrelse blev styret med kun en fjerdedel af det antal embedsmænd, der sad paa de smaa danske besiddelser. Dog nærede kommercekollegiet megen betænkelighed ved, som Anker havde foreslaaet, at lade ham selv med nogle faa underordnede ordne alle sager. Kollegiet turde ikke betro en enkelt mand hele magten, men holdt paa den eksisterende magtfordeling. Blandt andet fremførte det som en kendt sag, at de engelske embedsmænd i Indien, der alene havde store territorier under deres forvaltning, ofte tillod sig meget store uregelmæssigheder og udsugning af befolkningen. Man foretrak derfor at beholde det bestaaende system, hvad kommerceminister Ernst Schimmelmann i et personligt brev til Anker forklarede med, at man ikke altid kunne nære saa stor tillid til en guvernør som til den nuværende. Det gamle system beholdtes da nogenlunde uændret, og de tilløb til nedskæring af embedsmændenes tal, der af og til gjordes, forblev regelmæssigt resultatløse.

Frederiksnagore, der var saa meget mindre end Tranquebar, havde en langt mere beskeden hvid embedsmandsstab. Allerede i Abbestées instruks havde kolonien faaet sin styreform bestemt, idet raadet skulle bestaa af residenten, chefen for tropperne i byen og byfogeden samt en sekretær. Mellem disse fire personer blev alle embederne fordelt, og heri skete i tidens løb kun den forandring, at der ansattes en enkelt kopist. Som i Tranquebar fandtes derimod en talrig stok af indfødte embedsmænd, i 1788 paa 67 mand, i 1798 endog paa nær de 100. Blandt disse finder man mange pioner og vagtmænd samt saa mærkelige tillidsmænd som to brahminer, hver lønnet med 24 rd aarlig for at „slaa klokken".

Under de daarlige konjunkturer mellem 1785 og 1793 ønskede kommercekollegiet ligesom for Tranquebars vedkommende at faa besparelser indført. Guvernør Anker i Tranquebar var en ivrig tilhænger heraf, og den københavnske storkøbmand Duntzfeld, der i en aarrække havde været embedsmand derude, gjorde sig ogsaa til talsmand for en reduktion af embedsmændenes tal. Residenten i Frederiksnagore, Ole Bie, der havde levet i et konstant slagsmaal med sine undergivne, var ligeledes ivrig for at faa styrelsen overdraget alene, men ogsaa her foretrak kommercekollegiet at fastholde den gamle ordning. Den instruks, der blev givet byen i 1779, var nærmest et uddrag af den, Abbestée havde faaet for Tranquebar.

Det samme gælder de instrukser, der blev udstedt for residenterne paa de smaa loger. Disses personel var meget beskedent. Paa den største af dem, Calicut, var der af europæere kun residenten, en sekretær, en tolder, en læge, en sergent og tre soldater. Paa de øvrige fandtes kun en europæisk resident, en skriver og tolder samt et varierende antal indfødte embedsmænd og soldater, paa Calicut saaledes 17. Paa grund af logernes svindende betydning undlod man, ofte gennem lange perioder, at besætte en del af stillingerne; i aarevis laa de hen kun med en indfødt opsynsmand og nogle indfødte vagtsoldater til at føre tilsyn.

Med militæret i Tranquebar skete ingen principiel forandring, da kongen overtog kolonierne, omend soldatertallet blev noget øget. Man maatte naturligvis nu som før have et værn mod ydre og indre fjender; den ellers saa skikkelige befolkning viste ved visse lejligheder, at den udmærket var i stand til at gøre oprør, naar den blev tirret tilstrækkeligt. De danske styrker blev dog ikke paa noget tidspunkt saa stærke, at de kunne tjene til brug for en erobringspolitik, og man tænkte heller ikke det mindste herpaa i slutningen af det 18. aarhundrede.

Budgettet af 1777 regnede med 21.379 rd til militæretaten i Tranquebar; det var omtrent halvdelen af koloniens aarlige udgifter. Som hidtil bestod soldaterne dels af udsendte europæere, dels af indere (sepoys). De hvide soldater var formeret i et infanteri- og et artilleriregiment; det førstnævnte skulle have 72 menige (men havde det sjældent), 4 officerer og ikke mindre end 13 underofficerer samt et lille musikkorps. De indfødte tropper bestod af to kompagnier, hver paa 90 mand. En dansk officer ledede hvert af dem, men sekondløjtnanterne og underofficererne var indere. Hele styrken var ikke engang paa 400 mand. Hertil kom dog et korps paa 58 talliarer, der anvendtes til vagttjeneste i landdistriktet, samt et varierende antal pioner, der angaves at være „militære sendebud".

De truende udenrigspolitiske forhold i Indien medførte, at guvernementet allerede i 1780 mente sig nødsaget til at antage endnu to kompagnier sepoyer. Kommercekollegiet gik med dertil, dog kun paa den udtrykkelige betingelse, at de afskedigedes, saa snart faren var ovre. Men i januar 1781 ansaas situationen for saa truende, at man begyndte at trække en grav om byen – hvad man hidtil var veget tilbage for af hensyn til omkostningerne – og spanske ryttere og palisader bragtes i beredskab paa de steder, der syntes mest truet.

Alt dette var dog kun lidet værd. Kompagniet havde ganske forsømt vedligeholdelsen af fæstningsværkerne, og Dansborgs tilstand blev af officeren Mühldorff i 1778 karakteriseret som „maadelig". Han fraraadede dog at reparere den gamle fæstning, da dette ville have været det samme som at nedrive og genopbygge den fra grunden. Der var ogsaa mangel paa alt muligt krigsmateriel, lige fra svære kanoner til pistoler og sabler; lange lister med ønsker om disse fornødenheder sendtes til København.

Disse kostbare fordringer nødvendiggjorde, at man i kommercekollegiet maatte optage spørgsmaalet om, hvad formaalet med Tranquebars befæstning skulle være. Det sloges derpaa fast, at byen ikke skulle udrustes til at kunne udholde en belejring af en europæisk magt, men paa den anden side maatte den ikke kunne indtages af den første den bedste indfødte styrke. En kommission nedsattes derpaa til at behandle spørgsmaalet om den fremtidige befæstning.

Før dette kunne ske, og før de første vaabensendinger var naaet ud til Indien, stod imidlertid en veludrustet indisk hær under Hyder Aly i april 1781 foran Tranquebar. Byen blev vel gjort klar til en belejring, men i betragtning af forsvarets ringe styrke og besætningens faatallighed fandt man det som før nævnt klogere at købe inderne bort for 25.000 stjernepagoder. Det var ikke meget ærefuldt men sikkert det fornuftigste under de foreliggende omstændigheder.

Man ønskede nu ikke gentagelser af denne episode. Kanske af den grund anbefalede den nedsatte kommission i sin betænkning 1783 et forslag fra den øverstkommanderende i Tranquebar, kaptajn

Braun, gaaende ud paa en ret storstilet udvidelse af forsvaret. Denne var beregnet til at koste 314.000 rd og var derfor ganske uantagelig for kollegiet, der holdt sig til en af Mühldorff indsendt plan, beregnet til en udgift af 87.000 rd. Efter adskillig korrespondance med Tranquebar blev denne sidste – nedskaaret til 75.000 – vedtaget 1786. Den gamle runde bastion „Delmenhorst" blev nu moderniseret, de øvrige fæstningsværker forbedret, graven blev uddybet, og mod søen, hvor der tidligere ikke havde været noget forsvar, skulle to nye batterier anlægges, udrustet med 20-pundige kanoner. Disse arbejder synes at være fuldendt i begyndelsen af 1790erne, og denne fæstningsvold beholdt Tranquebar i det store og hele, saa længe kolonien var dansk; endnu henligger store rester af voldene. Med fæstningsværkernes vedligeholdelse gik det kun sløjt, og da der ikke senere fandt nyanskaffelser sted, forfaldt det hele hurtigt. I 1801 og 1807 hører vi, at man ansaa de militære anlæg for uegnet til kamp mod de styrker, som englænderne da sendte mod byen.

1784 indberettede guvernementet, at det havde begyndt at afvikle de to ekstra sepoykompagnier, der var antaget 1780. Dog havde det af frygt for arbejdsløshed ikke afskediget dem alle paa een gang, men lod nogle gaa hver maaned; og da der samme aar atter kom uroligheder i omegnen, genantog man de afskedigede og beholdt kompagnierne. Det sparsommelige kommercekollegium beordrede gentagne gange, at disse nu skulle aftakkes, men uden resultat. Til slut udvirkede det 1787 en kongelig resolution derom, men da denne aaret efter naaede Indien, besluttede guvernementet at trodse den og beholde soldaterne, eftersom nu ikke blot den ydre men ogsaa den indre situation var stærkt spændt. Man fandt dog en for kommercekollegiet acceptabel løsning, idet sagen ordnedes saaledes, at udgiften til kompagnierne afholdtes af de omraader, man netop da havde forpagtet af rajahen af Tanjore. Først da disse omraader 1801 tilbageleveredes, blev styrken aftakket.

Udviklingen i denne sag er af interesse ikke blot fra militært synspunkt, men ogsaa fordi den er et af de tydeligste beviser paa, hvordan guvernementet i mange tilfælde var i stand til at styre ret egenmægtigt uden at tage meget hensyn til opfattelsen hos de overordnede i det fjerne København.

Europæerne i Tranquebar dannede 1782 et korps (paa 39 mand), en slags borgervæbning, der bestod i de kommende aar. Under den følgende tids uroligheder blev det af og til opbudt men kom aldrig i kamp. Det fik allernaadigst tilladelse til at bære uniform, da det var villigt til selv at betale derfor.

Danske soldater i Tranquebar 1791. Fra venstre til højre en korporal af fodfolket, en artillerioffícer, en menig artillerist og en musketér. – Trods den tropiske varme var soldaternes uniformer af samme typer som i Danmark. Den eneste indrømmelse til klimaet var hattepuldens hvide lærredsovertræk

1790 dannedes desforuden et korps paa 300 unge indfødte, dog kun beregnet til tjeneste paa voldene, ikke i felten, hvor man aabenbart ikke stolede paa dem.

I Frederiksnagore fandtes 1778 kun 20 sepoyer. Logens chef, Ole Bie, der gjorde alt for at faa byen til at tage sig ud, fandt, at den maatte have en større styrke. Ved at forestille for kommercekollegiet, at Bengalen vrimlede med røverbander, der kunne blive en trusel mod byens kostbare varelagre, lykkedes det ham 1781 og 1787 at faa kollegiet til at øge styrken til 69 mand under kommando af en dansk officer. Dette var ikke nok for Bie, men han kunne ikke bevæge kollegiet til mere.

Alle de regulære tropper i de danske besiddelser var hvervede. Sepoyernes løn og vilkaar var aabenbart tiltrækkende for inderne; det var altid nemt at hverve indfødte soldater. Med dem var der i det hele taget kun sjældent vanskeligheder. Til gengæld flød der saa meget mere ulejlighed af det europæiske militær. Det kan simpelthen betegnes som noget af Nordeuropas værste pak. Guvernør Anker udtaler om disse soldater, at de for det meste var „slette subjekter, saavel indfødte danske som fremmed udskud". Bevarede lister over udsendte rekruter viser, at af 107 menige, der sejledes til Indien i tidsrummet 1785–1798, var de 46 danske, 22 stammede fra andre dele af monarkiet, især fra Norge, 18 var fra Sverige, medens resten især kom fra tyske smaastater. Naar de sendtes afsted fra Europa, var de i reglen ganske uden midler, engang hedder det, at de var „til dels næsten nøgne", da de førtes ombord. Det indiske klima i forbindelse med overdrevent drikkeri fremkaldte meget stor dødelighed, saa man stadig maatte anmode om forstærkning. Mange deserterede, og man maatte 1785 i nogen tid beholde folk, der egentlig skulle være sendt hjem. Da soldaternes drukkenskab førte til stadige slagsmaal, bestemtes det i 1792, at der kun maatte leveres dem en vis ration arrak om dagen. Betalingen for denne blev trukket af i deres løn, og det er betegnende, at man ansaa det for nødvendigt at lade soldaterne faa spiritus for alt hvad der blev tilovers, naar udgifterne til de nødvendigste livsfornødenheder – kost og klæder – var dækket.

Tjenesten kan nu heller ikke have været særlig spændende. Mest bestod den af ensformig vagt, og trods det varme klima bar soldaterne uniformer af samme snit, vist ogsaa samme stof, som soldaterne i Danmark. Dette gjaldt ogsaa sepoyerne. I 1786 tillod man dog efter de andre kolonimagters forbillede militæret under vagttjenesten at bære et lærredsovertræk over hattepulden, „for at brække solens straaler". Samtidig indrettedes sengesteder til soldaterne, der hidtil havde maattet ligge paa gulvet eller jorden. Kaserner havde man ikke før i 1789, da Anker var kommet til kolonien. Hidtil havde mandskabet boet paa kastellet og i byen. Ændringen motiveredes med, at det var nødvendigt for ordenens skyld at have mere samling paa dem. Tjenestetiden var normalt otte aar. De menige havde aarligt 46 rd i løn og kunne fra 1806 faa fra 8 til 12 rd i pension aarlig, hvis de havde gjort tjeneste i 12 eller 16 aar. I betragtning af disse kaar forstaar man vel, at nogle af de franske republikanere, der i 1790erne var flygtet til Tranquebar, mente, at her var muligheder for at starte et oprør.

Retsplejen havde i kompagniets tid været delt i en „hvid" og en „sort", dvs en særlig underret for hvide og en for sorte, mens øverste domstol i kolonierne baade for sorte og hvide var raadet i Tranquebar. Fra dette kunne der dog – og skulle i særlig vigtige sager – appelleres til kompagniets egen domstol i København. Denne ordning blev bibeholdt nogenlunde uændret efter statens overtagelse.

I et nyt justitsreglement af 1781 blev det i indledningen fastslaaet, at europæerne skulle dømmes efter de danske love, dog kun hvis de passede til forholdene, de indfødte derimod efter deres egne retsregler og sædvaner og ved egne domstole. Underret for den hvide befolkning var bytinget, bestaaende af byfoged, byskriver og 4 til 8 meddomsmænd, der af guvernementet udtoges blandt de mest egnede hvide indbyggere i kolonien. Militære sager skulle dog for en krigsret, og gejstlige kunne komme for en konsistorialret. Fra bytinget kunne der ske appel til overretten, der bestod af raadet. Drejede sagen sig

I al almindelighed var de danske embedsmænd meget utilfredse med den indfødte retspleje, som de fandt yderst vilkaarlig; størst var misfornøjelsen med visiadorerne, der gentagne gange gav sig stærke udtryk. Saaledes klagede justitiarius Colbiørnsen i 1790 over, at det arresthus, som visiadoren holdt i Tranquebar, kun havde eet værelse, i hvilket han indespærrede baade mænd og kvinder og folk af alle kaster og religioner, hvad der var i modstrid med alle indernes kastesædvaner. Guvernør Anker var klar over det forkastelige i dette forhold og lovede at faa det rettet. I 1798 blev der i guvernementet stillet forslag om fuldstændig afskaffelse af hele visiador-institutionen, men af hensyn til forholdet til Tanjore turde man ikke gøre skridt i denne retning.

At der ellers i høj grad kunne have været brug for reformer, herpaa tyder den indberetning, der i 1803 blev forelagt guvernementet af justitiarius Schmidt. Han erklærede at have faaet mange klager forelagt fra personer, der var blevet arresteret af visiadoren Ponia Naike. Denne fratog dem deres smykker og klæder og leverede dem ikke tilbage ved løsladelsen, han behandlede fangerne daarligt og brugte tortur for at faa dem til at tilstaa, ligesom hans straffe var ganske vilkaarlige; skyldige kunne købe sig fri, og kun hvis de danske embedsmænd greb ind, var det muligt at faa ham til, som det var hans pligt, at erstatte tyverier. Og dog skulle befolkningen underholde ham og hans halvfems betjente. Schmidt nævnede videre et eksempel fra nyeste tid, hvor denne visiador havde ladet fem tjenere i et hus, hvor der var sket tyveri, lægge paa pinebænken paa blotte mistanke, og spurgte indigneret: „Er dette tilladeligt under vor milde regering?“ De øvrige medlemmer af raadet var enige i, at disse forhold ikke kunne tolereres, og det vedtoges at søge gennemført, at militæret fremtidig førte kontrol med arresthusene, at tortur blev forbudt, at forhør kun fandt sted i overværelse af vidner, samt at ingen mistænkt skulle holdes fængslet i mere end 14 dage; overbeviste forbrydere skulle straks overgives til domstolene. Der forlyder imidlertid intet om, at nogen af disse punkter senere gennemførtes.

At denne institution fik lov til at bestaa uændret i saa mange aar og trods de misbrug, der øjensynligt har været, tjener ikke de danske embedsmænd i Indien til ros, selv om det skal indrømmes, at visiadorernes mærkelige dobbeltstilling i høj grad vanskeliggjorde reformer paa dette omraade. Vel er det naturligt, at danskerne vogtede sig for at gribe ind i kastesystemets labyrint, men at de ikke tog mere effektive skridt til at sikre et saa fundamentalt omraade som retsplejen taler ikke til gunst for deres administration. Med den civile indiske retspleje, sorterettens omraade, var danskerne gennemgaaende ogsaa yderst utilfredse. Man møder gang paa gang klager over, at de indfødte dommere var indblandet i de stridigheder, der synes at have været en fast bestanddel i de indfødtes – og for den sags skyld ogsaa europæernes – liv, og at de lod deres afgørelser paavirke heraf. Aabenbart har de indfødte været meget tilbøjelige til at føre processer, hvad f. eks. Anker gentagne gange klager over; men trods adskillige forsøg lykkedes det ikke at rette ulemperne.

Over europæernes retspleje træffer man kun faa klager. At der imidlertid er forekommet afgørelser, der næppe har været i overensstemmelse med lovens aand og bogstav, kan vist ikke betvivles. Saaledes maa det forekomme mærkeligt, at guvernør Anker en dag meddelte i raadet, at han efter samraad med en europæisk læge ved missionen uden videre retsforfølgelse havde ladet en inder straffe med 200 slag rotting og jaget ham ud af kolonien, fordi han havde begaaet en forbrydelse „af den sorteste natur“ mod doktorens familie. Af og til kunne det dog ske, at begivenheder paa det juridiske omraade antog en saadan karakter, at de vakte opmærksomhed i København. Til eksempel kan nævnes, at klokkeren i Tranquebar, Carl Ludvig Runge, i 1792 truede missionær König paa livet. Klokkeren blev arresteret, afskediget efter ansøgning men sat paa fri fod, da han lovede ikke at ville vende tilbage til Tranquebar, saa længe missionæren var i live. Da indberetningen herom kom til København, sendte kommercekollegiet akterne til gennemsyn hos danske kancelli, der udtalte, at ganske vist talte disse ikke til fordel for

Port ved det saakaldte Mühldorffske hus i Tranquebar, beliggende i en have mellem Kongensgade og Nygade

om en betydelig sum penge (over 400 lod sølv) eller om „ære, liv eller bestalling", kunne sagen herfra appelleres til højesteret – dog ikke domme for oprør. Disse appeller blev ikke ualmindelige – selv indere lod deres sager gaa til højesteret.

Laveste instans for de indfødte var i Tranquebar „sorteretten", i Frederiksnagore „katcheriretten", hvis medlemmer begge steder udelukkende bestod af indfødte. I Tranquebar var denne ret sammensat af providitøren, tolken, en skriver og seks assessorer, nemlig 2 muhammedanere, to „malebarer" og to indfødte kristne. En dansk embedsmand skulle dog være til stede som „observatør" for at paase, at alt gik rigtigt til. Da de fleste af disse var ret uvidende om de indfødtes sprog og skikke, blev denne forholdsregel dog ikke nogen effektiv garanti for rettens upartiskhed. Drejede sager ved disse underretter sig om mere end 50 rd, kunne de appelleres til overretten. Folk, der ikke selv kunne føre deres sager, skulle i al fald ved bytinget have en forsvarer beskikket.

Almindelige politisager kom dog ikke for denne ret, men afgjordes af providitøren og tolken alene, som det synes oftest ret summarisk. Ligeledes var sager, der angik religiøse ceremonier, familieretlige forhold og arvesager, udtrykkeligt undtaget fra sorterettens omraade. Disse meget indviklede distinktioner maatte kasternes ledere afgøre.

Endnu et mærkeligt led forekom i Tranquebars retspleje, nemlig visiadorerne. Deres stillinger var arvelige, og de var med guvernør Ankers ord at betragte som „smaa fyrster, der mod en vis kontribution er pligtige at paase orden og være ansvarlige for tyverier blandt indbyggerne". De holdt dertil en del væbnede folk og afhørte forbrydere, dog inden for visse af guvernøren fastsatte grænser. De var saa anselige, at fornærmelser mod dem – stadig efter Ankers udtalelse – kunne volde uro, hvorfor de maatte behandles med forsigtighed. De var mere „politiske personer" end embedsmænd og indsattes af rajahen af Tanjore, til hvem de klagede, hvis man gik deres rettigheder for nær. Dog havde de pligt at afgive daglige beretninger til guvernøren.

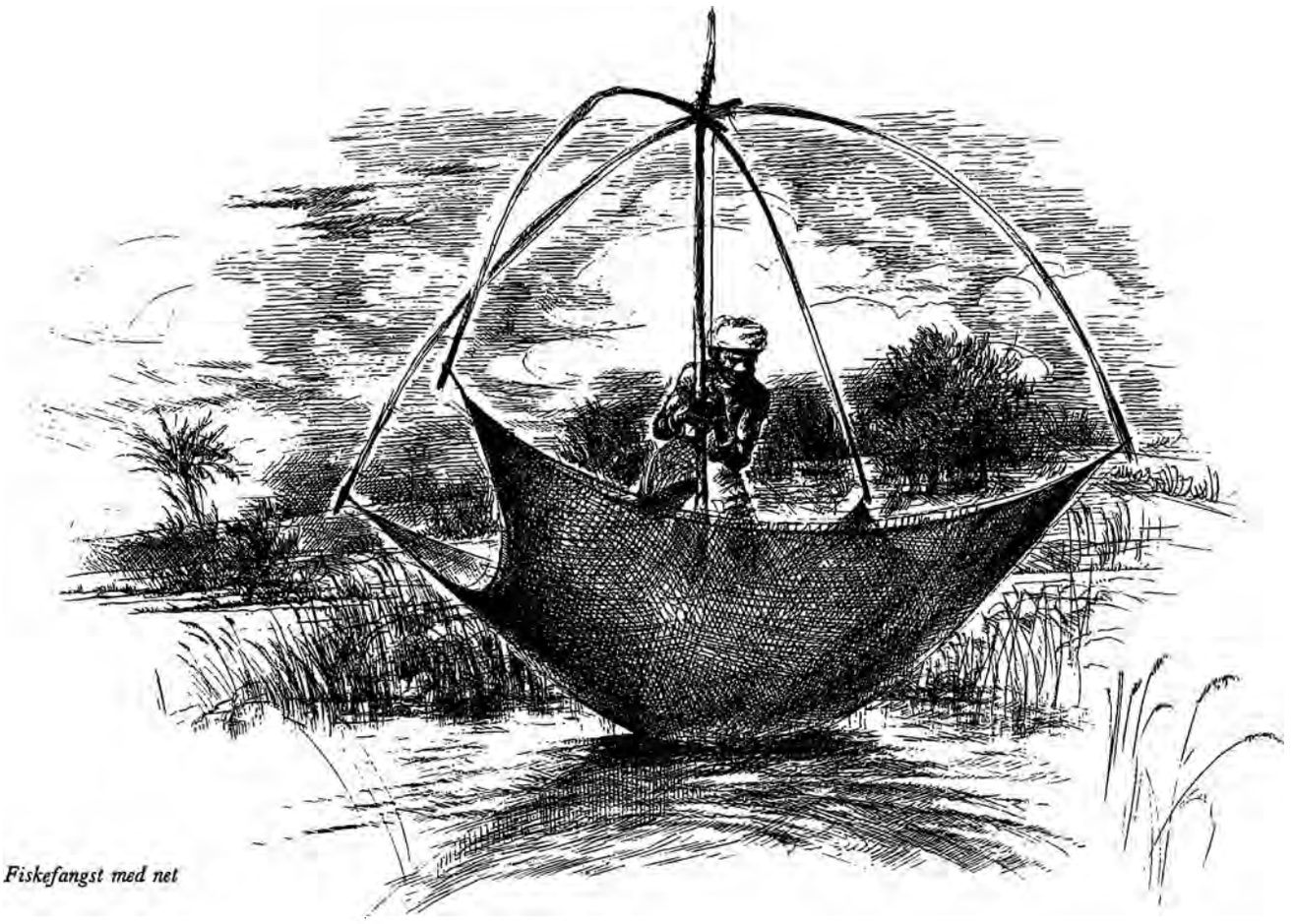

Fiskefangst med net

Runge, men Ankers ordning „baade i henseende til dens form og dens realitet forekommer dette kollegium besynderlig". Der blev dog ikke foretaget noget alvorligere mod Anker. Runge vendte tilbage til Danmark, hvor han resten af sit liv levede af en lille pension. Til sin død i 1819 indsendte han næsten hvert aar ydmyge bønskrifter til kommercekollegiet for at faa lov at rejse til Tranquebar igen og se sine børn, men det blev ham aldrig tilstaaet.

Det vil af det foregaaende fremgaa, at de indiske embedsmænd ikke just var blide, naar de behandlede deres egne landsmænd. Det ser ud til, at danskerne paa dette punkt har været noget bedre. Gentagne gange ses det, at de danske myndigheder har søgt at værne inderne mod overlast og urimelig behandling ikke blot fra deres landsmænds, men ogsaa fra europæeres side. Allerede i 1779 kom det saaledes til en episode, der dengang vakte betydelig opsigt. En af kompagniets faktorer, Huulbech, havde givet en af sine tjenere ordre til at slaa en fornem inder. Tjeneren blev i den anledning, for at advare faktorerne mod at udøve nogen form for myndighed, dømt til otte rottingslag. Derimod synes faktoren, der dog var den virkeligt skyldige, ikke at være blevet straffet paa nogen maade. Motiveringen for denne handling var dog ikke af rent human natur; som indberetningen angiver, var man nødt til at beskytte den indfødte befolkning, da den ellers kunne forlade kolonien. Senere greb man gentagne gange ind over for danske eller fremmede, der mishandlede indfødte, og mod aarhundredets slutning ser det ud til, at embedsmændene har ladet sig bevæge mere af rent humane synspunkter end af det kommercielle, der lyser ud af beretningen fra 1779. At man, som det senere skal omtales, reagerede kraftigt over for missionens paastaaede mishandlinger, kan maaske forklares med henvisning til det meget spændte forhold eller rettere det fjendskab, der normalt herskede mellem de europæiske embedsmænd og missionærerne; men heller ikke koloniens kælebørn, de fremmede tilflyttede handlende, fik lov at begaa overgreb.

Endnu var der de to gejstlige etater. Den ene var knyttet til Zionskirken og bestod af to præster, der i 1777 hver havde 220 rd om aaret, og en degn lønnet med 100 rd. Senere afskaffedes det ene præste-

embede og i stedet ansattes en lærer med 132 rd om aaret. Missionen var derimod ikke som præsterne ved Zionskirken undergivet guvernementets myndighed men sorterede direkte under missionskollegiet i København. I Frederiksnagore var der ingen danske præster.

Missionen havde oprindelig i 1777 syv missionærer og opretholdt stadig skoler paa det danske territorium og menigheder baade i og udenfor dette. Sine tilskud fik den dels fra missionskollegiet i København, der sendte omtrent 3000 rd om aaret, dels fra sit hovedsæde i Halle. Bidraget herfra var omkring 2000 rd aarlig foruden en del bøger og medicin. Fra København sendtes desuden hvert aar en del „fornødenheder" til missionærerne, især vin, men ogsaa regelmæssigt papir til missionens trykkeri, der i 1781 fik en ny presse fra Europa.

Det vigtigste arbejdsfelt uden for det danske omraade var fyrstendømmet Tanjore, hvor den betydeligste af missionærerne i denne periode, Chr. Fr. Schwartz, nu til stadighed opholdt sig. Han var tysk af fødsel – der var overhovedet ingen danske missionærer i denne „danske" mission – og var i 1750 kommet til Indien. I 1760erne tog han til Tanjore, hvor han ikke blot stiftede en ret stor menighed men endog naaede at vinde den største agtelse hos hele den indfødte befolkning. Tilmed var han i stor yndest hos den senere rajah Serfogee, der efter hans død i 1798 rejste et mindesmærke for ham i Tanjore.

Schwartz var imidlertid en undtagelse, en sjælden personlighed, der ragede højt op over sine samtidige kolleger. Det lader sig nemlig ikke nægte, at missionen paa denne tid var i forfald, hvad iøvrigt ogsaa indrømmes af Fenger, der i 1840erne skrev dens historie. Missionærernes tal tog efterhaanden af, saa der op mod aar 1800 kun var tre tilbage. De blev imidlertid lønnet bedre end tidligere, idet man havde fordelt de ved indskrænkningerne sparede lønninger paa de resterende. Til erstatning for reduktionen af de hvide missionærer ivrede missionskollegiet bestandig for uddannelse af flere indfødte medarbejdere. Disses tal blev dog saavidt ses aldrig stort.

I det hele var der ikke det samme liv over arbejdet som før. Fenger vil finde grunden hertil i den hele dalende religiøse interesse i den europæiske overklasse og hævder, at missionærerne ikke fik den støtte fra kollegiet i København, som de burde have haft. Det sidste bekræftes tydeligt af korrespondancen med København. Den giver ikke indtryk af, at der i missionskollegiet var nogen overvældende interesse for arbejdet derude, og Fenger har ret, naar han taler om, at der i høj grad manglede forstaaelse for de indiske forhold og de særlige vanskeligheder, de frembød. Det forekom endog, at kollegiet fra missionens hovedsæde i Halle fik bebrejdelser for manglende iver, navnlig med hensyn til at ofre de fornødne pengemidler. I København ville man se resultater og har tydeligvis ikke været tilfreds med, hvad der naaedes. Man frygtede f. eks. for, at missionærerne skulle spilde tiden med arbejde blandt folk, der ikke gav muligheder for haab om virkelig omvendelse; saaledes advarede kollegiet i 1790 missionen mod at forsøge at omvende jøder og katoliker, da det maatte anses for udelukket, at folk af disse trosbekendelser ville lade sig omvende af andre grunde end rent timelige!

Det maa indrømmes kollegiet, at de opnaaede resultater hverken var store eller opmuntrende. En meddelelse som den, at en indfødt medarbejder havde omvendt 300 af sine landsmænd til kristendommen, men at de atter snart efter var faldet tilbage til deres „vildfarelser", var kun altfor karakteristisk for tilstandene derude. I 1790 indberettede missionen, at der var kommet 137 nye medlemmer ind i menigheden; men de fleste af disse var børn, hvis forældre i forvejen tilhørte missionen, kun 18 var virkelig nyomvendte, – og i samme tidsrum var 91 afgaaet ved døden.

Arbejdet med oversættelse og trykning af bibelen blev fortsat; hvert aar tryktes dele af den paa tamulisk og portugisisk, det sprog der taltes af en stor del af de fattige hvide og halvkastefolkene i Indien. Desuden trykte man hvert aar kalendere og smaaskrifter paa begge sprog. Ogsaa arbejdet i skolerne fortsattes, og paa dette punkt opnaaedes mere, i alt fald hvad elevernes tal angik. Man hører

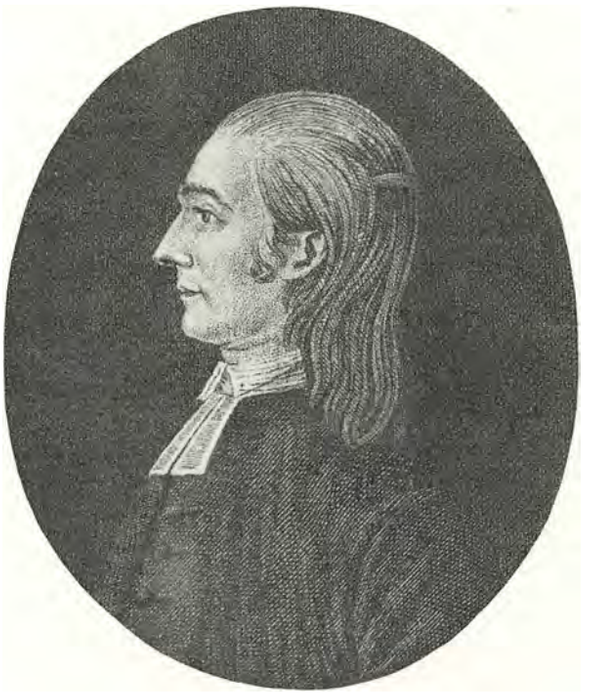

Christoph Samuel John (1747–1813), præstesøn fra Fröbelsgrün i Voigtland. Han uddannedes i Halle og kom 1771 som missionær til Tranquebar, hvor han forblev til sin død. Han oprettede her adskillige skoler for hvide og indfødte og levede iøvrig i stadig strid med kolleger og embedsmænd

dog bestandig klager over, at der ikke fra skolerne kom egnede medarbejdere til missionsvirksomheden, og det blev senere sagt med megen tydelighed, at de fleste forældre kun lod deres børn komme i skolerne, fordi de paa den maade fik dem forsørget. Opholdet var nemlig frit, og eleverne fik baade føden, klæder og undervisning gratis. Naar de saa forlod skolerne, havde de valget enten at forlade deres landsmænds kasteinddeling eller opgive kristendommen. Valgte de det første, var det ikke muligt for dem at faa nogen form for arbejde blandt de indfødte; de maatte holde sig til missionen og leve af den. Over for saadanne udsigter kan det ikke undre, at mange valgte at opgive troen og vende tilbage til „vildfarelserne". Kun pariaerne, der i forvejen stod uden for kastesystemet, var der større muligheder for at beholde. Den europæiske befolkning uden for missionærernes kreds ansaa dog dette sidste for en meget tvivlsom fordel; det nedsatte nemlig respekten for europæerne hos inderne, der opfattede sagen saadan, at de omvendte var gaaet over til europæernes kaste, der følgelig ikke kunne være meget bedre end pariaernes. Skolerne var delt i en „malabarisk", dvs tamulisk, og en portugisisk afdeling. I ingen af disse blev der før 1805 givet undervisning i dansk.

Missionen raadede desuden over en læge, der stod til de indfødtes disposition. Indtil 1792 var det en dr. Martini; efter hans død anvendtes en missionærsøn, Johann Gottfried Klein. Han havde ganske vist studeret medicin men ikke taget eksamen, hvorfor missionskollegiet ikke gav ham fast ansættelse, før han i 1794 fik en disputats antaget ved Københavns universitet.

En meget væsentlig grund til missionens ringe fremskridt maa sikkert søges i missionærernes personligheder, der i dette tidsrum ikke alle var lige fremragende. Den ledende i slutningen af det 18. aarhundrede var Christoph Samuel John, der trods sit engelskklingende efternavn som de andre var tysk af fødsel. Han havde studeret i Halle og blev herfra i 1771 sendt til Tranquebar, hvor hans første aar blev meget svære. Gagen – 250 rd – kunne ikke slaa til, og han maatte tigge klæder, linned, te, sukker og andre livsfornødenheder hos de mere velstaaende hvide. Senere oprettede han imidlertid en kostskole for velhavende europæeres børn, og den bragte ham ganske gode indtægter. En anden skole oprettede han for indfødte børn, der maatte tjene til føden og betale for undervisningen ved at arbejde i hans plantage, hvor han desuden anvendte 40 til 60 arbejdere under missionens fattigforsorg. Hans indtægter blev herved helt gode, hvad der vakte hans kaldsfællers misundelse; de beskyldte ham for at forsømme arbejdet ved missionen for disse foretagender – de gejstlige herrer var i det hele ikke mere

fordragelige end de verdslige embedsmænd. Der blev klaget til missionskollegiet, som søgte at dæmpe stridighederne men ellers ikke ydede John nogen støtte i hans skolearbejde, da det nemlig viste sig, at der heller ikke herfra kom folk, egnet til at gavne missionen. Fra embedsmændenes side beskyldte man ret utilsløret John for at udbytte de indfødte. Fenger skriver, at han var den, der bragte missionens skolevæsen til dets største blomstring, men at det ogsaa under ham skulle „vise sig ret tydeligt, at omhu for skoleanstalterne ikke forslaar til at bringe en nystiftet menighed til at blomstre". Sikkert var han en noget vanskelig herre at omgaas. Herpaa tyder ikke blot hans stridigheder med kollegerne, men ogsaa det stadige modsætningsforhold til embedsmændene – hvorom siden.

Johns kolleger, König, Rottler og Caemmerer, gjorde sig ikke saa bemærket – navnlig da ikke uheldigt. Dette kan derimod ikke siges om et par af de følgende. Det var ikke let at fremskaffe missionærer i slutningen af det 18. aarhundrede. I Danmark forsøgte man overhovedet ikke at finde folk, der ville tage til Indien, men selv i Halle kneb det. Et par herfra udsendte missionærer var saaledes alt andet end en pryd for standen. Den første, Ernst Philip Heinrich Stegmann, var næppe kommet ud til kolonien, før han af helbredsgrunde søgte om lov at rejse hjem igen. Da kollegiet ikke ville betale hjemrejsen, greb han en lejlighed til at blive præst ved Zions kirke og benyttede denne sin nye stilling til at genere de tidligere kolleger mest muligt. Navnlig nægtede han dem ret til at foretage kirkelige handlinger for udlændingene i Tranquebar. Han fik her medhold af kommercekollegiet, skønt missionærerne paaberaabte sig, at de havde haft denne ret i mange aar, eftersom ingen af de foregaaende danske præster havde været kyndige i fremmede sprog – hvad imidlertid Stegmann var.

Betydeligt værre end Stegmann, der af Fenger karakteriseres som uduelig, var dog en hr. Fruchtenicht, der udsendtes i 1798 i stedet for Stegmann. Allerede paa udrejsen drak han dygtigt og fortsatte dermed, da skibet anløb Frederiksnagore. Her fik han snart ry for at være en fremragende drikke- og slagsbroder. I slutningen af 1799 ankom han til Tranquebar, hvor han fremturede paa samme vis og lavede adskillige alvorlige skandaler, saasom at møde fuld første juledag til gudstjenesten. I politiretten fik han flere bøder for slagsmaal paa landevejene, og han generede sine kolleger, saa John – efter Caemmerers formening – deraf fik et feberanfald. Omsider blev han suspenderet og skulle hjemsendes, hvilket imidlertid voldte vanskeligheder, da flere kaptajner, der havde hørt om ham, nægtede at tage ham med. Paa denne baggrund har Fenger næppe uret, naar han kalder ham „et uhyre af en missionær". I 1803 naaede han dog omsider til København og anmodede kongen om afsked med den motivering, at klimaet i Indien havde haft „en saa skadelig indflydelse paa hans sinds og legems kræfter, saa at han maatte have befrygtet en ganske forrykkelse i forstanden, om han havde blevet der længere".

Som en af missionens fortjenester maa det nævnes, at missionærerne udrettede et vist videnskabeligt arbejde. Navnlig hjemsendte de samlinger af indiske konkylier, insekter, tørrede planter og frø, der indlemmedes i videnskabelige institutioner i København og i tyske universitetsbyer.

Til den øvrige europæiske befolkning, og ikke mindst embedsmændene, stod missionærerne gennemgaaende i daarligt forhold. Grundene hertil var flere. I almindelighed mente man, at missionens virke tjente til at nedbryde respekten for de hvide, især fordi de indfødte kristne mest bestod af pariaer. Dertil kom, at missionen ønskede at faa jurisdiktion paa „gejstlige omraader" over de indfødte kristne. Det vil sige ret til at dømme i sager om ægteskabsbrud, hor, drukkenskab, slagsmaal, kiv, tyveri, sabbatsbrud, opsætsighed og andre brud paa orden og menighedsliv, som de udtrykte det 1779 i en ansøgning til guvernør Abbestée. Guvernementet nægtede det, og da missionærerne anmodede missionskollegiet om støtte i denne sag, blev de afvist. Derefter holdt de sig i ro indtil 1787, da John, dog uden held, forsøgte at faa missionskollegiet til at skaffe sig disse rettigheder. Samme aar fandt alvorlige uroligheder sted paa omraadet, og da kristne havde deltaget deri, tiltog missionærerne sig uden videre ret til at

Ruin af hus i Poreiar

straffe. Den ny guvernør, Peter Anker, der 1788 afløste Abbestée, bremsede denne tiltagne myndighed, skønt han i og for sig nødig ville lægge sig ud med missionærerne. Efter deres ansøgning, hvori det skildredes, hvordan forfaldet havde bredt sig i menigheden, efter at de havde mistet jurisdiktionen, tilstod han dem et par private betjente til at holde orden i menigheden, men egentlig jurisdiktion ville han paa ingen maade tillade, „eftersom den kære mission er af den formening, at dyd og gudsfrygt maa indprentes hos mallebarerne ved legemlig revselse", som han skrev til Schimmelmann. Det samlede raad skrev i samme anledning til kommercekollegiet, at missionærerne for saa haardt frem mod de indfødte kristne, at der bestandig indløb klager fra disse over, hvordan de „ophængte ved benene blev pisket af deres ubarmhjertige forfølgere", . . . saa at „det var tilsidst for guvernementet umuligt at anse stiltiende disse uordener, og man skyldte endog menneskeligheden at hemme en jurisdiktion, der ej behandlede de til samme sorterende slagtofre efter de milde præcepter af den kristelige religion, men med indianske fyrsters foragtelige arbitrære grumhed". Guvernementet benyttede lejligheden til at udtale sig i al almindelighed om sit syn paa missionen og fortsatte: hvad missionsanstalternes nytte angaar, „da gør det os ondt at maatte erklære sammes maadelighed, man bemærker almindelig her i Indien, at de til kristendom omvendte hedninger er *en général* værre borgere end hedninger". . . . idet „de omvendte hedninger bibeholder det lastværdige af deres hedendom, og forener samme med de laster, som den kristelige religions udstrakte frihed giver ikkun for ofte rum til den, der ej har begreb om dens sande lærdom, hvilket desværre er tilfældet hos de omvendte indianere, og nu udmærkes missionskristne alene ved ryggesløshed og liderlighed". Raadet indrømmede dog, at missionærerne viste en „hellig iver" for deres kald, men omstændighederne var dem imod.

I mindre stærke udtryk, men i realiteten paa samme maade, havde guvernør Anker i et brev til minister Schimmelmann i 1790 skildret missionens arbejde. Det maa ved læsningen af dette huskes, at han ingenlunde kunne siges at høre til dens værste modstandere. „Saaledes som den kristelige lære her

forplantes blandt hedningerne", skriver han, „gør kristendommen ikke megen ære; thi det lader, som det var dette hellige kollegium mere om at gøre at udbrede navnet end moralen, hvorpaa den grunder sig. I den dyre tid sker den bedste fangst, thi for ris, som er mallebarernes fornemste føde, købes kristne i mængde; men saasnart bliver ikke føden bedre køb (dvs billigere), førend disse omvendte gaar straks tilbage til deres mallebarske skikke. Missionen har altsaa ingen anden udvej til at holde dem fra at forlade den øvrige flok end med hug og slag, der forvolder, at jeg idelig overhænges med klager, som jeg søger saa meget muligt at bilægge for ikke at gøre mig dette hellige kollegium til uven". Han slutter med at sige, at kun herrnhuterne var brave og ærlige folk, og de maatte ikke virke i kolonien.

Anker og guvernementet havde ogsaa villet fratage missionærerne deres gamle ret til at holde skifte over afdøde medlemmer af menigheden. Paa dette punkt unddrog dog missionskollegiet ikke sin støtte, og missionærerne fik ved et kongeligt reskript i 1796 tilladelse til at beholde dette privilegium, men uden at der blev tale om at give dem egentlig jurisdiktion.

I resten af Ankers guvernørtid var der nogenlunde fred mellem det „hellige kollegium" og de verdslige embedsmænd, og i 1804 hændte endog den ganske exceptionelle begivenhed, at guvernøren paa kongens fødselsdag ved den traditionelle middag for embedsmændene udbragte en skaal for missionen, efter at den i et brev havde takket ham for hans omsorg for dens arbejde. Denne idyl kom dog, som venteligt, ikke til at vare længe, thi straks efter Ankers hjemrejse i 1806 blussede striden atter op mellem missionær John og regeringsraad Lindgreen, der ivrigt støttedes af daværende byfoged Rehling. De to herrer, der absolut ikke var fredelige af naturen, beskyldte atter missionen for trods forbudet at holde rettergang og anklagede den for at udnytte sin magt til at tvinge de indfødte til at affatte testamenter til fordel for den. Uagtet den fungerende guvernør, Hermansen, en svigersøn af missionslægen, søgte at holde igen, blev en undersøgelseskommission nedsat til at se nærmere paa missionens forhold. Rehling blev dens formand og udarbejdede en rapport, der tegnede billedet i de allermørkeste farver: „Ofte troede jeg", skriver han, „under denne undersøgelse mig hensat i middelalderens mørkeste tider, i munkedespotismens skrækkeligste periode", hvorefter der følger en længere rædselsskildring af missionens bedrifter paa retsplejens omraade, om aftvungne testamenter, tortur, prygl osv, alt skildret med fortrinlig fremstillingsevne, der ville gjort en romanforfatter ære. Rehling udmalede, hvordan missionærerne „slog om sig med excommunication som Gregor den Syvende med bandstraalen". „Næppe skulle man tro, at i begyndelsen af det 19. aarhundrede . . . saadanne tilfælde kunne indtræffe". Samtidig indkom til kommercekollegiet klager fra 35 kristne over missionær John, som de klagende anmodede om at blive fri for. Han valgte dog selv at forlade kolonien. Senere trak nogle af inderne hovedpunkterne i deres anklager tilbage og fik for falsk vidnesbyrd en bøde paa to rd af byfogeden; men sagen kom til at skade missionen meget. Før kommercekollegiet naaede at tage stilling til anklagerne og bedømme deres grundlag, kom imidlertid krigen med England og afbrydelsen af forbindelsen med kolonierne. Sagen blev først taget op efter koloniernes genovertagelse, og Hermansen fik en reprimande, fordi han i sin tid havde ladet John rejse fra kolonien. Iøvrigt var nu baade missionæren og de klagende indere døde og arvesagerne ordnet efter tamulisk ret.

Det vil af ovenstaaende fremgaa, at stemningen i Tranquebar ikke just var missionen gunstig, og modviljen gjaldt ikke blot den men kristendommen som helhed. En nyankommet kateket, Schreyvogel, der blev udsendt 1804, skrev hjem, at den religiøse tilstand blandt europæerne efter hans mening om sand kristendom var elendig, „thi den største del anser ikke bibelen for andet end en menneskelig bog, hvori der ganske vist staar mere unyttigt og daarligt end godt". Troens læresætninger forkastede man ganske og tænkte og gjorde, som man fandt for godt. I et selskab var han tilmed kommet i en alvorlig – men venskabelig – diskussion med nogle herrer, der udtalte om Sjællands biskop, at han

maatte være en meget overtroisk mand. Efter Fengers beretning skal biskoppen, den bekendte Balle, der var medlem af missionskollegiet, have set denne beretning og noteret om den: „I Tranquebar er bibelen en fabelbog, troens lærdomme forkastes. — Hver tror, hvad han vil, og handler, som han vil. – Københavns biskop er en overtroisk mand. – Siehe! die Aufklärung! Das habe ich lange schon gewusst". Lindgreens og Rehlings indberetninger giver ogsaa indtryk af, at man i kolonien har været mere fortrolig med Voltaire end med bibelen og har taget sig det let med instruksens ord om pligten til at understøtte missionen, der skulle „udbrede kristendommens lys blandt hedningerne". Det eneste, der har kunnet findes som eksempel paa at guvernementet tog sig af missionen, er et paabud om, at det var de indfødte forbudt paa folkekirkens helligdage at „betjene sig af musik eller anden støj" i den hvide del af byen.

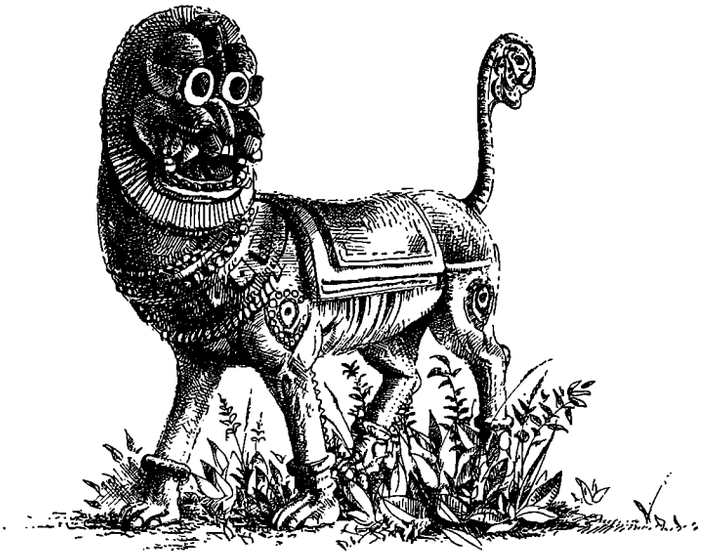

EMBEDSMÆNDENE

Da staten overtog de indiske kolonier, lod den som nævnt adskillige af kompagniets funktionærer fortsætte som kongelige embedsmænd. Det indebar den fordel, at kommercekollegiet kunne regne med, at de var kendt med forholdene derude. Paa den anden side kendte kollegiet lidet eller intet til dem eller deres kvalifikationer. Det vidste end ikke, om de alle havde dansk indfødsret, og lod derfor Abbestée tage nogle indfødsretspatenter in blanco med ud til kolonierne, saa alle kunne opfylde lovens forudsætning for at beklæde embeder i den danske stat.

En fast praksis med hensyn til besættelsen af embederne udvikledes nu hurtigt, idet man lod ledige poster beklæde med de folk, der var derude. Det betød, at de lavere embeder besattes med kopister, af hvilke der til stadighed var ikke saa faa. Var en ung mand først kommet ud af kopisternes række, var han næsten sikker paa at avancere videre. Der var dog den begrænsning, at nogle embeder krævede en vis uddannelse i jura, og det voldte i begyndelsen ofte vanskeligheder at finde folk til at beklæde dem. I 1790erne havde dog de fleste af de unge, der kom til Indien som kopister, juridisk uddannelse, og der haves eksempler paa, at folk har taget juridisk embedseksamen i Tranquebar. Opgaverne blev da sendt ud fra Københavns universitet, og besvarelsen bedømt af justitiarius. Guvernør Anker havde dog ikke megen tillid til denne form for eksamen; i et af sine aabenhjertige breve til Schimmelmann siger han om en af sine undergivne embedsmænd, at han i Tranquebar tog dansk juridisk eksamen „som enhver anden herfra, der søger derom, uden at være behørigen kvalificeret, da det kommer blot an paa, at de juridiske questioner besvares, som i den hensigt udsendes fra Europa til justitiarius, hvis private interesse bestemmer kandidatens duelighed".

Avancementet skete normalt ganske automatisk. Anker beklagede dette men tilføjede, at det ikke kunne ændres, da han blot blev overstemt i raadet, hvis han ikke fulgte sædvanlig praksis. Mere end til dygtighed blev der tilsyneladende taget hensyn til de paagældendes stilling i de klikestridigheder, der plagede kolonierne, og i nogle tilfælde kan det ses, i andre anes, at protektion i København og i Indien har spillet en betydelig rolle.

Flere gange ses det, at det ikke altid var for det godes skyld, naar en mand tog til Indien. Saaledes sendtes en ung fhv. officer, Berregaard, afskediget efter skandale i København til Tranquebar af familien, der fik guvernøren til at ansætte ham ved garnisonen i det haab, at han ville blive taget til naade igen i København, hvis han i en aarrække opførte sig ordentligt.

I de første aar efter 1777 var der ingen vanskeligheder ved at faa folk til tjenesten i Indien; navnlig søgte mange unge officerer i disse aar at komme derud. Da den amerikanske frihedskrigs gyldne dage var forbi, syntes lysten dog at tage af, og man maatte i mange tilfælde tage til takke med folk, der var derude. 1792 udnævntes endog en kandidat Dahldorff, der aldrig tidligere havde haft med militæret at gøre, til officer. Hans adkomst dertil var, at han havde gode matematiske kundskaber.

Embedsmændenes kvalifikationer var altsaa i mange tilfælde ikke for gode, og det kan ikke undre, at embedsførelsen ikke altid var, som den burde være. Blev en embedsmand ramt af pludselig død, hvad tit skete, ses det som et næsten fast led i nekrologen, at man forefandt regnskabet i uorden; saaledes i 1785, da bogholder Erik Emanuel Grave døde, og ligeledes nogle faa maaneder efter, da hans

efterfølger, Passavant, ogsaa døde pludseligt. I 1786 afskedigedes byfoged i Frederiksnagore Chr. Frederik Junghans paa grund af de klager, der var fremkommet over hans embedsførelse. Han havde taget mod bestikkelse og andre utilladelige fordele, bl. a. ved at give asylret til indere, der var straffet andetsteds. Man saa dog ikke strengere paa saadanne forseelser, end at han kort efter blev byfoged i Tranquebar. Samme aar døde residenten paa Porto-Novo, og det viste sig ved boets opgørelse, at alle de penge, han havde faaet med til logens drift, var forsvundet. 1789 maatte byfoged Jens Borgen suspenderes fra sit embede paa grund af sin „utilgivelige efterladenhed" ved behandlingen af skifterne (et enkelt dødsbo havde henstaaet uafgjort i 7 aar). Dog fik han faa dage efter meddelelse om, at man ville tage ham til naade, hvis han fik skifterne færdige, inden næste skib skulle afgaa, hvilket han aabenbart præsterede, eftersom han ikke blev afskediget. 1792 afsattes en tolder for uordentlig embedsførelse. 1794 blev sekretæren i Frederiksnagore, Obelitz, afskediget, da en kassemangel var blevet afsløret, ligesom han aabenbart paa anden maade havde været indblandet i mindre heldige forhold.

Senere samme aar opdagedes det ved en revision i Tranquebar, at justitiarius, Jacob Edvard Colbiørnsen, skyldte overformynderikassen 8866 rd, som der ikke var dækning for. For at klare sig tilbød Colbiørnsen at betale 1000 rd om aaret samt stille en første prioritet i sit hus som sikkerhed. Det blev imidlertid i guvernementet oplyst, at dette i forvejen var prioriteret med 1000 Porto-Novo-pagoder som første og 1200 rd fra overformynderiet som anden prioritet, og man var ikke sikker paa, at der ikke var endnu flere laan i det. Hans kolleger i guvernementet beklagede hans skæbne. En af dem, Lichtenstein, erklærede sig rede til at kautionere for ham, og selv guvernør Anker udtalte, at han ville have gjort det, hvis hans indtægter havde tilladt det. Man vovede dog ikke at gaa ind paa forslaget om en prioritet, men henviste Colbiørnsen til at finde en bedre udvej. Denne opgav derpaa, at han ejede en del midler, og da andre kautionerede for noget, blev sagen ordnet i mindelighed. Før sin afrejse til Europa ville han realisere sit hus ved at sætte det som gevinst i et lotteri paa 100 lodder, hver paa 30 stjernepagoder. Dertil fik han guvernementets tilladelse og blev tilmed fritaget for at svare den sædvanlige lotteriafgift. Han var saa heldig at vinde huset paa et af de resterende lodder og solgte derpaa bygningen. Saaledes sat i stand til at betale sin gæld ytrede Colbiørnsen ønske om at blive i kolonien, hvilket kommercekollegiet dog ikke ville gaa med til, saasom han i sit embede skulle have tilsyn med andres kasser (han havde tilmed søgt at betale en gældspost med et pantebrev paa nogle ejendomme, hvis skøder allerede var pantsat til en anden!). Hans eventuelle forbliven mentes endvidere at ville faa en uheldig indvirkning paa stridighederne i kolonien. Kollegiet lod ham derfor afskedige, men udnævnte ham til konsul i Kapstaden. Senere flyttedes han til Mauritius, hvor han sammen med et par andre tvivlsomme personer stiftede et handelshus. Paa en rejse herfra til Bengalen faldt han 1799 overbord og druknede; „enten i fuldskab eller galskab", skriver guvernør Anker. Han efterlod sig da en gæld paa 1127 rd til den danske stat. Den blev dog senere eftergivet af kommercekollegiet.

Der kunne fremdrages endnu flere eksempler paa saadanne større og mindre uregelmæssigheder. Her skal kun nævnes eet, der har noget tragisk ved sig. Da guvernør Anker i 1788 var kommet ud til kolonien, havde han været utilfreds med de fleste af embedsmændene. Blandt de militære var der kun een, nemlig daværende kaptajnløjtnant Mathias Mühldorff, med hvem han ved enhver lejlighed havde ytret sin tilfredshed. Han var „flink og utrættelig" og hans „flid og mageløse omsorg" for de embeder, der var blevet ham overdraget, gjorde, at han havde vundet guvernørens fulde tillid. Anker overdrog ham derefter trods skarp modstand fra de andre raadsmedlemmer at føre opsynet med landsbyerne, og det lader til, at Mühldorff her gjorde et stort og særdeles godt arbejde. Imidlertid blev dette opsyn i 1792 overgivet til den nye finansraad, Lichtenstein, under hvis omraade det egentlig hørte. Snart kom guvernør og finansraad imidlertid i voldsomste modsætning. Da Lichtenstein i 1797 klagede til Anker

over visse mangler ved Mühldorffs regnskaber, fra den tid han bestyrede de nye landdistrikter, ville Anker ikke lade finansraaden undersøge forholdet, men ønskede det overgivet til justitiarius. Sagen blev ikke ført til afgørelse før efter ophøret af den første engelske besættelse i 1802, da den af kongen specielt udsendte finansraad, oberst Ewald, lod regnskaberne revidere grundigt. Trods Mühldorffs benægtelse konstaterede denne en gæld til kongens kasse paa 4177 rd tranquebarsk kurant, som Mühldorff maatte forpligte sig til at afbetale i løbet af 5 aar, idet hans ventepenge blev inddraget. Han blev derpaa afskediget men tilbragte resten af sit liv i Tranquebar, hvor han døde 1836. I kirkebogen er efter navnet tilføjet: „i de sidste 30 aar omtrent pensionist – 86 aar gammel. Skal have tjent Hs. Majestæt her i Tranquebar siden 1776 eller –78". Ved siden af guvernør Anker var Mühldorff maaske den eneste af alle Tranquebars embedsmænd i denne tid, der virkelig kunne siges at have udrettet noget for kolonien. Ved hans død var hans gerning aabenbart glemt. Han havde fortjent en bedre skæbne.

De ovenfor nævnte mindre heldige forhold var desværre saa hyppige, at man næsten ud fra dem alene kan generalisere og sige, at embedsmændene ikke var deres ansvar voksne. Kun i overmaade faa tilfælde finder man i indberetningerne udtalelser om, at embedsmænd er dygtige og passer deres ting ordentligt. Foruden med Mühldorff har Anker egentlig kun udtalt sin tilfredshed med Duntzfelt, der en aarrække indtil 1790 var medlem af raadet i Frederiksnagore. Ellers er det normalt andre toner, man møder. Anker udtalte saaledes i 1788 om officererne, at de fleste af dem var uduelige, nogle drikfældige; de holdt en meget slet disciplin, og det hele var en skam for nationen. Især den øverstkommanderende var „en skam og skade for tjenesten". Karakteristiken af de civile embedsmænd var ikke blidere: der var en ubeskrivelig uorden i alt, da Anker kom til kolonien, uenighed i guvernementet og selvraadighed hos de kongelige tjenestemænd. At i alt fald punkterne om uenighed og selvraadighed er helt i overensstemmelse med virkeligheden, fremgaar med al ønskelig tydelighed af en gennemgang af guvernementets resolutionsprotokoller. Fraset enkelte aar refereres her forhandlingerne som mere eller mindre beherskede skænderier – ofte er disse selv i protokollens uden tvivl afdæmpede form særdeles kraftige. En embedsmand, der havde været derude i en aarrække, udtalte, at „vrippen og ærgerlig kan man da let blive i dette forbandede hul, thi alle er det". Hjemmelsmanden herfor var først derude i tiden efter 1815, da modsætningerne ikke var saa stærke som forhen. Før 1807 nøjedes embedsmændene ikke med at blive gnavne og sure men erhvervede i løbet af faa aar en i dansk administrations historie vistnok enestaaende evne til at udfinde krakilerier, til at betragte enhver indvending som forsøg paa at gaa deres lovlige rettigheder for nær, til i alle kolleger at se modstandere, ja dødsfjender; dette har givetvis ikke været fremmende for forretningerne. Det har ikke været nogen misundelsesværdig opgave som guvernør at lede forhandlingerne i guvernementet mellem disse folk, der næppe kunne taale at se hinanden, og hvis indbyrdes optræden var præget af den yderste grad af had, mistro og chikaneri parret med lysten til for sig selv at faa mest muligt økonomisk ud af det hele.

Til den ovennævnte efterladenhed i forretningerne, til chikanerierne og nu og da til den direkte svindel, kom endvidere en omstændighed, der har virket i høj grad hemmende paa styrelsen af kolonierne, den nemlig, at de danske embedsmænd ikke beherskede landets sprog, men i alle deres handlinger var afhængige af deres tolke og førstetjenere dubasherne. Disse var i reglen velhavende indfødte, der benyttede deres stilling som europæiske lakajer til at opnaa endnu større velstand, idet de samtidig forstod at tage sig betalt for tjenester, de kunne faa deres herrer til at yde deres landsmænd. Det er allerede tidligere nævnt, at finansraadens dubash i guvernør Abbestées tid havde forstaaet at skaffe sig en ekstraindtægt ved at faa sin herre til at skaffe andre folk toldlettelser – og dette tilfælde har ikke været det eneste. Et stort oprør – eller rettere generalstrejke – i 1788 skyldtes saaledes, at de indfødte var blevet utaalmodige over en dubashs udsugelser som forpagter af nogle af de indirekte afgifter.

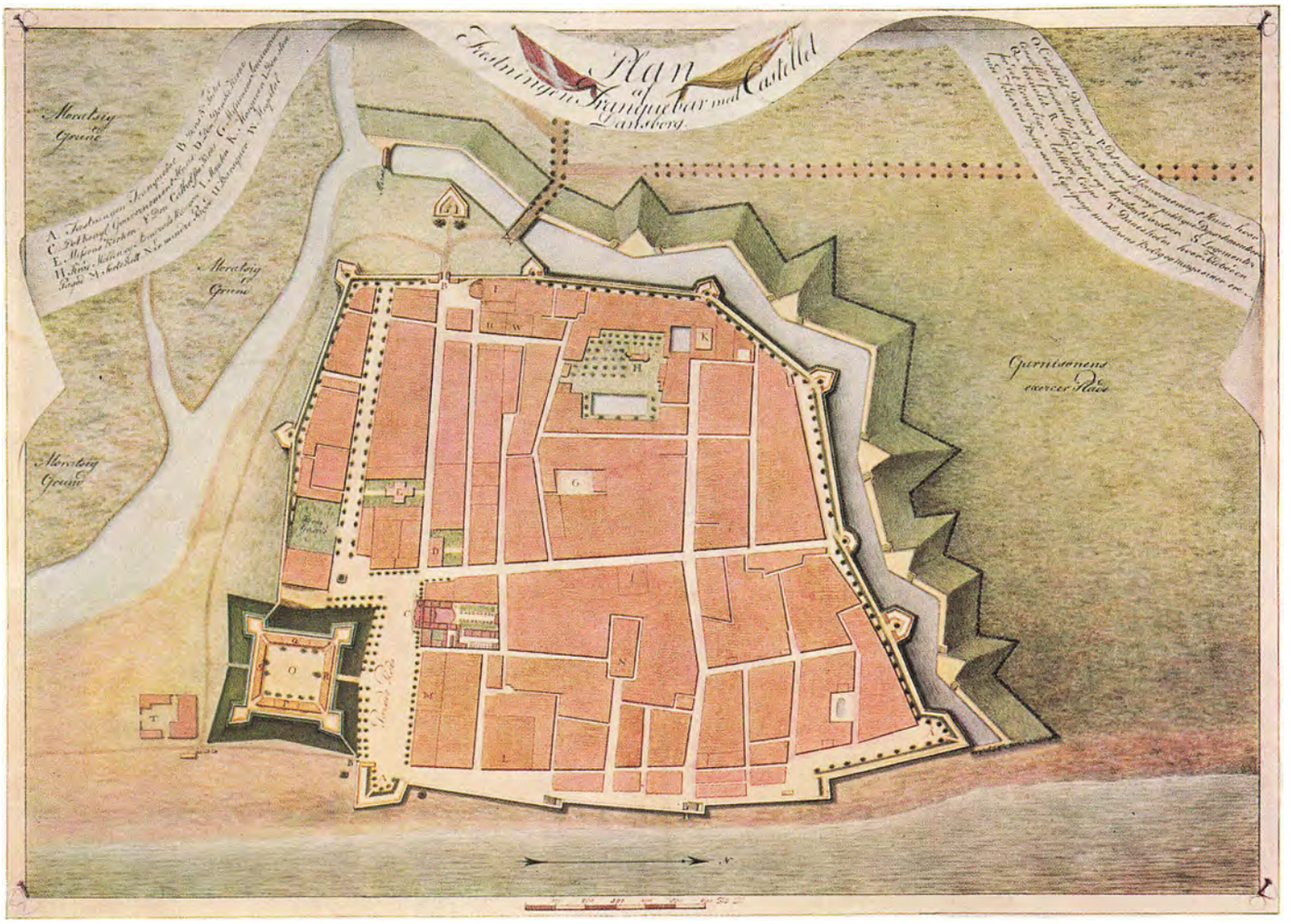

Kort over Tranquebar ca 1800. Nederst t. v. ses „Holmen" med pakhuse (T), O er fæstningen, C guvernørboligen, D Zionskirken, E Jerusalemskirken og K den muhammedanske moské

Denne svindel blev værre derved, at dubasherne, der aabenbart ofte har været mere velhavende end deres europæiske herrer, tit støttedes af disse, med hvem de vistnok i mange tilfælde havde økonomiske interesser tilfælles. Man var i kommercekollegiet efter Ankers beskrivelser klar over dette forhold, som man søgte at modarbejde ved det før omtalte forbud mod, at dubasher paatog sig forpagtninger. I indstillingen til en af resolutionerne om disse forhold hedder det, at mange af uordenerne i Tranquebar kom af den indflydelse, som visse fornemme indere udøvede ikke blot paa deres egne landsmænd, men ogsaa paa europæerne, der ikke kunne undvære dem i landets styrelse; de hvide embedsmænd maatte støtte sig paa indfødte, som de da ikke sjældent senere fandt sig bedraget af. Disse folks intriger kunne mærkes helt op i raadet og slugte meget af guvernørens tid. Da imidlertid kommercekollegiet som før omtalt ikke vovede at foretage den af Anker foreslaaede, radikale omlægning af styrelsen af kolonierne, blev der heller ikke raadet bod paa denne ulempe.

Et forhold maa dog fremhæves, naar talen er om de dansk-ostindiske embedsmænds ikke altid lige eksemplariske embedsførelse: deres lønninger var overordentligt slette. Ser man bort fra medlemmerne af guvernementet, der havde fra 3000 til 600 rd aarlig, var de fleste lønninger gennemsnitligt kun ca 200 rd om aaret. Det har paa ingen maade været let for embedsmændene at faa saadanne beløb til at slaa til, eller rettere det har ikke været muligt. Det er allerede omtalt, hvordan en missionær med 250 rd i aarlig gage for at klare sig maatte tigge tøj og andre nødvendighedsartikler. Det var dyrt at leve i Indien. Skik og brug krævede hos europæerne en stab af tjenestefolk, hvilket ogsaa var nødvendigt, da kræfterne paa grund af klimaet simpelthen ikke slog til. Hertil kom, at den lange transport gjorde alle europæiske varer meget dyre. Ved fastsættelsen af lønningerne var kommercekollegiet sik-

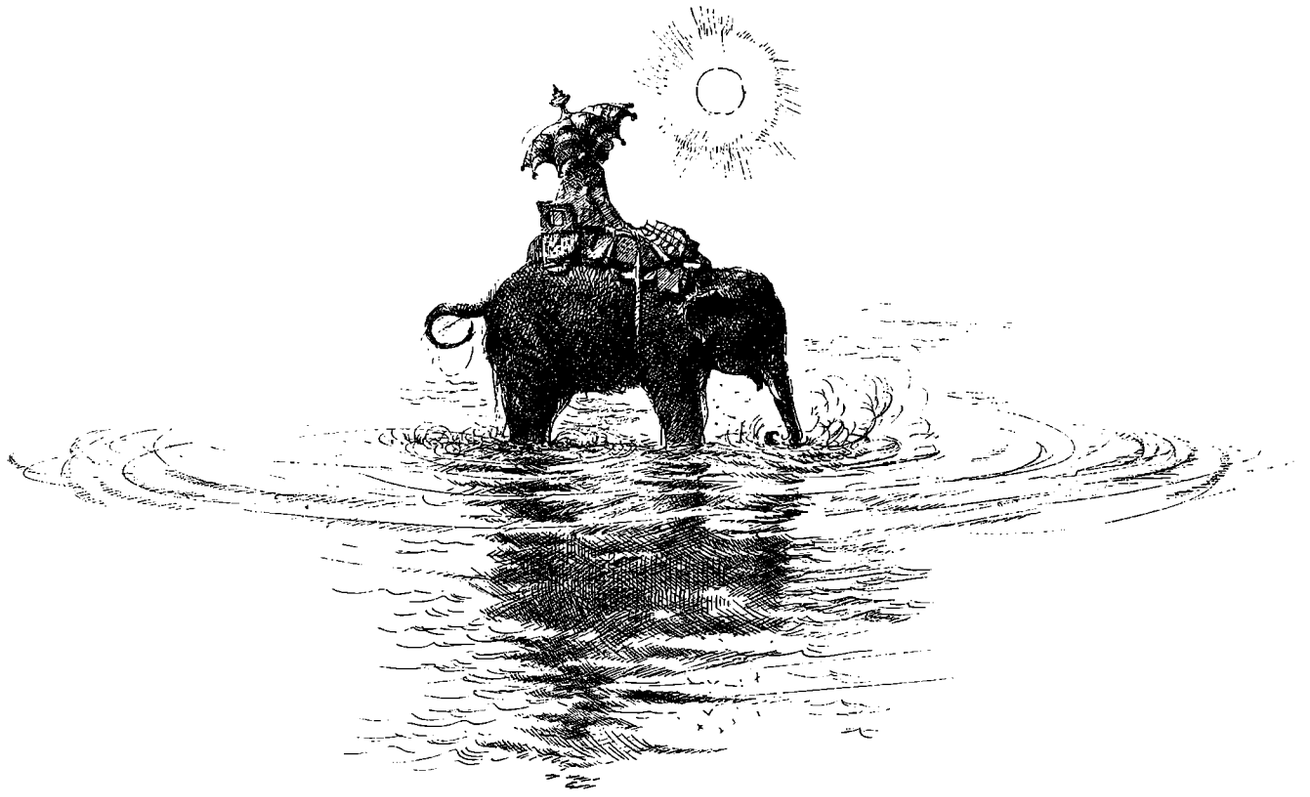

kert gaaet ud fra forholdene i kompagniets tid men havde aabenbart ikke taget i betragtning, at embedsmændene dengang alle drev en betydelig, omend ikke tilladt, handel for egen regning. I en af Abbestées allerførste rapporter til kommercekollegiet klager han da ogsaa over, at lønningerne er ganske utilstrækkelige. Et par af de embedsmænd, man havde villet overtage fra kompagniet, havde, da de hørte om lønnen, nægtet at træde i statens tjeneste. Og den til sekretær i Frederiksnagore udpegede person stak af, da han kun skulle have 300 kurant rupier om aaret som embedsmand, mens en englænder tilbød ham 200 om maaneden. I hans sted blev 1780 den dygtige Duntzfelt udnævnt; han tog imidlertid allerede i 1790 sin afsked og gav senere i et brev til kommerceminister Schimmelmann som motivering, at det ikke var muligt at leve af gagen. Frederiksnagores forfatning var saaledes, skrev han, at „man enten maa blive prakker eller bedrager, naar man ikke har egne ressourcer". Han ansaa det for umuligt for en europæer at leve for mindre end 200 rupier om maaneden, og hans løn havde været 75. Duntzfelt havde imidlertid – i parentes bemærket – i høj grad haft egne ressourcer, idet han med Frederiksnagore som basis havde drevet stor handel, bl.a. i kompagniskab med chefen i byen, oberst Bie, men i modsætning til denne var han sluppet helskindet over krakket efter krigen. En anden embedsmand, residenten i Calicut, klagede over, at $^1/_3$ af lønnen, der var 750 rupier, medgik alene til indkøb af brød og smør. Selv om lønningerne steg noget i tidens løb, fortsatte klagerne. Navnlig kunne de danske embedsmænd naturligvis ikke lade være at sammenligne deres gager med dem, de engelske embedsmænd oppebar. Bie skrev saaledes i 1803 til kommercekollegiet, at en englænder, der havde været i Indien i 3 aar, fik 5664 rupier om aaret, og havde han været der i 6 aar, fik han 6955 rupier. Efter 9 aars tjeneste var lønnen 33.990 og efter 12 aar 45.329. Blev englænderne der længere, hvad man ikke regnede med, steg lønnen til ca 100.000 rupier om aaret. Bie derimod, der havde været 47 aar i Indien paa dette tidspunkt, havde 1500 rupier aarlig.

Det kan i den sammenhæng bemærkes, at man aldrig talte om de indiske embedsmænds lønninger; de blev staaende uforandret gennem hele perioden. Dog betaltes der særlige tillæg til de indfødte i de perioder, hvor der var hungersnød i omegnen, og hvor derfor priserne paa ris steg. Nok gennemførtes i tidens løb nogle lønforhøjelser for embedsmændene, men de var paa ingen maade tilstrækkelige. Dog hændte det, at særlig fortjente folk, der ikke i en aarrække havde avanceret, fik et personligt tillæg, og endelig havde som omtalt de øverste embedsmænd i Tranquebar og Frederiksnagore en aarrække i

1790erne ganske gode biindtægter ved deres andel i de opnaaede besparelser. Ved udbetalingen i 1794 fik saaledes de 6 embedsmænd i Tranquebar, der havde del deri, summer der varierede fra 60 til 80% af aarslønnen, og ved udbetalingen i 1802, der ganske vist dækkede to finansaars besparelser, var summerne højere end lønnen. Nogle af embedsmændene – justitiarius, byfogeden og præsterne – havde desuden sportler, der efter deres egen opgivelse varierede fra ca 20 til ca 100% af grundlønnen, men de fleste havde ikke denne mulighed for lovlig ekstrafortjeneste. Navnlig for de lavere embedsmænd har det sikkert været meget svært at klare sig gennem tilværelsen derude, værst maaske for officererne, om hvilke Anker beretter, at de paa grund af de daarlige lønninger maatte spise middag hos medlemmerne af guvernementet, der skiftedes til at tage dem. Undertiden hjalp man lidt paa forholdene ved at slaa to embeder sammen, men at dette ikke har gavnet embedsførelsen, har man vist lov at gaa ud fra.

Ikke saa faa embedsmænd – og da navnlig de højeste – drev som nævnt under Tranquebars handel en livlig handelsvirksomhed, specielt i de gode tider, naar stormagterne var i krig. Kun faa fik dog virkeligt udbytte heraf, mange mistede deres opsparede penge, naar konjunkturerne slog om, eller naar skibene blev opbragt af fremmede kapere. Til de heldigere hørte Duntzfelt, der vel mistede en del penge ved oberst Bies fallit i 1786 men dog havde saa stor kapital – og saa gode forbindelser – at han senere blev en af Københavns virkelig store købmænd. Ogsaa guvernør Abbestée, ligeledes en stor købmand, synes at være sluppet nogenlunde heldigt over kriseaarene efter fredsslutningen 1783. Regeringsraad Schmidt, der ved sin død i 1803 efterlod sig 21.521 rd tr.kur., kom ogsaa paa den rigtige side. Han havde erhvervet denne formue i samarbejde med Tranquebars største spekulant, Lichtenstein. Justitsraad Walter, der døde 1788, havde handlet livligt, men ved hans død kunne indtægterne af hans overordentligt rigt udstyrede hus dog kun lige dække hans gæld. Ved auktionen over indbo og ejendele kom det dog frem, at der var flere penge blandt embedsmændene i Tranquebar, end man skulle formode efter de mange sørgmodige klageskrifter til kommercekollegiet. Bogholder Schmidt købte saaledes bl.a. en diamantring for 615 rd, en guldurkæde for 70, et taffelur for 55 og et stort skab af teaktræ for 58 rd. Guvernør Abbestée erhvervede en anden diamantring for 115 rd, og selv mere underordnede embedsmænd købte for ikke helt smaa summer.

Guvernør Anker spandt ikke guld paa sit ophold i Indien. Efter sin ankomst blev ogsaa han lokket af de gyldne udsigter for handelen, deltog i adskillige foretagender og rodede sig blandt andet ind i en „affære" med en englænder ved navn Atkinson, endnu før han, som han i et brev til sin broder udtrykker sig, var kendt med de indiske forhold: „. . . da planen af Atkinson blev gjort, var jeg lige saa uvidende om Indien og dets lokale forhold som den blinde om farverne". Hvordan sammenhængen egentlig var, er ikke klart, men i alt fald kunne Anker i 1797 ikke betale nogle forfaldne veksler, skønt baade han og handelshuset Harrop & Stevenson – som han altid roser i sine indberetninger til kommercekollegiet – gjorde alt, hvad gøres kunne, for at skaffe pengene til veje. Guvernøren bønfaldt sin broder Carsten Anker, der var kommitteret i kommercekollegiet i København og senere kom til at spille en saa stor rolle under begivenhederne i Norge i 1814, om hjælp, ligesom han satte sin lid til Duntzfelt, som han kalder sin ven. Denne var dengang direktør i banken, og Anker mente, at han ville være i stand til at skaffe et laan, der kunne redde situationen. Broderen og vennen har dog aabenbart ikke været i stand til at hjælpe ret meget; endnu i aaret 1800 var sagen uafgjort. Hele den mystiske affære havde efter Ankers egen opgørelse kostet ham 8000 rd foruden vekslernes beløb paa 2600 pund sterling. Hvorvidt andre handelsforetagender har været lige saa ulykkelige, fremgaar ikke af brevene, men Anker anslog i 1798 sin gæld til mellem 40 og 50.000 rd. For at redde sig og blive i stand til at vende hjem til et liv i Norge, mere sorgløst end det, hans embedsmænd i Indien paa det tidspunkt beredte ham, saa han ikke anden udvej end at indtræde i ægtestanden. Han havde kastet sine øjne paa

en fru Værn, som broderen ganske vist ikke syntes om, hvad man efter guvernørens mening dog ikke havde raad til at tage hensyn til. Han ville nu, skrev han, ud af denne forfatning i Indien, hvor han chikaneredes baade af sine foresatte og sine underordnede, „og det i en forfatning, hvor jeg mangler det nødvendige til min underholdning". Broderen maatte gøre alt, hvad der kunne tænkes at gavne sagen, endog love fruens fortrolige tjenestefolk nogle tusinde rigsdaler, hvis partiet kom i orden. Den gode Carsten lod sig overbevise af disse argumenter og friede paa guvernørens vegne til den rige frue – men fik nej. Samtidig med at meddele denne triste efterretning foreslog han et andet parti, som han straks fik carte blanche til at søge gennemført, naar blot der var penge; udover dette maatte damen helst have et godt gemyt, men alt andet var ligegyldigt. Monarkiets velhavende damer følte dog aabenbart ingen trang til at blive gift med den forgældede guvernør, og Anker maatte blive i Indien som ungkarl en aarrække endnu. Ved sin afrejse fra Tranquebar i 1806 skyldte han den kongelige kasse 21.164 rd. Efter en vanskelig regnskabsopgørelse blev summen dog eftergivet, idet Anker beviste, at han havde krav paa statskassen, der dækkede det meste; tilbage blev omtrent 6000 rd, men ogsaa denne sum blev bragt ud af verden, idet staten overtog Ankers møbler, der skulle blive i guvernørboligen. Antagelig vendte han tilbage fra sit næsten tyveaarige ophold i Indien fattigere, end da han drog derud.

De hjemsendte skifter over afdøde embedsmænds efterladenskaber viser, at Anker ikke var den eneste, der ikke havde vundet ved sit ophold i det fjerne land. Boet efter en kaptajn Rommelhoff er saaledes kun paa 43 rd, en løjtnant Ohmeyer har et bo paa 146 rd, en tolder Andersen efterlader sig 353 rd, en byfoged 725, og de fleste andre skifter bevæger sig inden for denne størrelsesorden. Utvivlsomt har de fleste embedsmænd ligesom Anker ikke haft noget større ønske end at vende hjem til Danmark med en passende formue, og den omstændighed, at det var saa svært at vinde denne, er sikkert den væsentligste forklaring paa, at mange af dem blev derude i aartier – de fleste indtil døden.

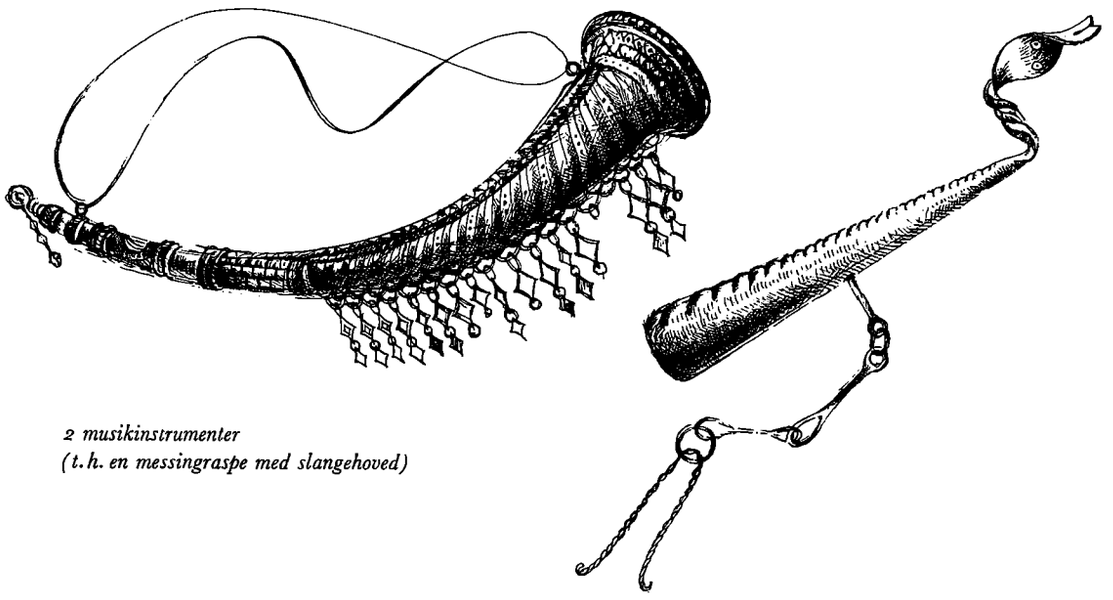

2 musikinstrumenter
(t.h. en messingraspe med slangehoved)

Stiften i Tranquebar.

Opmaaling og Rekonstruktion af Facade af Hus paa Hjørnet af Kongens-Gade og Exercepladsen
(nedrevet)

Hus laa paa Hjørnet af Kongens-Gade, med Hovedfacade mod Exercepladsen. Ovenfor paa Kongens-Gade ligger Tårnkirken. Angives af William Stiften at have tilhørt Kaptajn Bendix, senere Arabilla Otte, senere den tyske Missionær paa Achmal paa Kronborg-Museet angives det (1838) at være Mr. Jørgensens Hus. Han i nyere Tid, og til Begyndelsen af 1940'erne tilhørt Hr. Maarnig, som var Boghandler for Missionen. Efter hans Død var Stedet af den svenske Mission, som Lod det nedrive. Ved Opmaalingen af Ruinen fandtes Murene i en Højde af 2,5 til 3 m. Ligeledes Fundamenter af Søjler, og hele Underbygningen til Fløjbygningen (Kolonaden) den bedste del af Rekonstruktionen fandtes i en udstrakt Have. Undersiden af Stumpen af Pandebuen viste at Huset i Lange Perioder var gult og hvidt. Et yderligt Pudslag viste en rød Farve. Paa Tegningen paa Kronborg er Huset hvidt og Underbygningen af Kolonaden lyseblaa, den gul-hvide Farve er paa Rekonstruktionen fortrinlig som typisk for den nyere Tids Tranquebar og fordi Farvelagene i Pudsen viste overvejende gult: saaledes skal Huset set ud.

Underbygningen ligger næsten tilbage (ca 1½ Gang Stenenes Dybde). Den har rund Overbygning over et Trappetrin. Trappens ovenste Fortrin maa have været udgangstil det øvrige Hus. Trappen (T) til det øverste Gulv har været af Træ, i alle Tilfælde i nyere Tid, som almindeligt i Tranquebar. Porten var ret velbevaret da dens Stil viste andetsteds end Huset er den ikke forvekslet paa Rekonstruktionen. Bag Porten ses Kobbon bygningens Karakter.

Niveauet har havt sin gamle Tidsrække. Ved Udgravningen af Fundamentet til Stiftsovervejen fandtes Gadebelægning i 2 Lag, overvor Tendencerne. Ved dette Hus laa det den rette Niveau 1½ til 1½ Meter under nuværende Overflade.

Facade mod Exercepladsen (Øst)

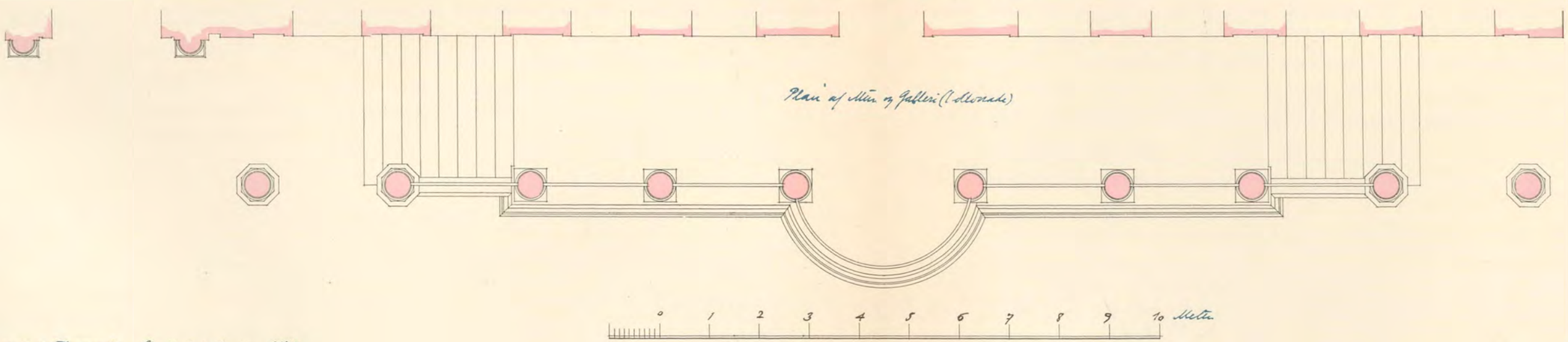

Plan af Hus og Gallerie (Kolonade)

Opmaalt i Tranquebar (Indien) i Januar 1949
Tegnet i Frederiksborg 1950-52

Frederiksborg 1952
Ths Andersen

INDRE BEGIVENHEDER I TRANQUEBAR

Den første kongelige guvernør i Tranquebar, Peter Hermann Abbestée, var ikke noget nyt navn i koloniernes historie. I kompagniets tid havde han beklædt samme stilling i en aarrække og indlagt sig store fortjenester ved sit styre. Hans næstkommanderende var Fr. v. Lichtenstein, der blev finansraad og tillige næstkommanderende over tropperne, indtil kaptajn Adolph Friedrich Restorff i 1780 naaede ud for at afløse ham i denne stilling. Det tredie af raadets medlemmer var justitiarius Chr. Hetting, der som sine to kolleger havde gjort tjeneste i Indien i kompagniets tid.

I disse første aar i 1780erne, da krigene rasede i Sydindien, var det saa afgjort de udenrigspolitiske spørgsmaal der stod i forgrunden, og baade paa dette omraade og i den indre politik synes der at have været et ganske godt forhold mellem Abbestée og hans undergivne. I den ydre politik har de kunnet enes om at gaa frem med forsigtighed. Abbestée var overhovedet en forsigtig mand. Han synes desuden at have været noget af en verdensmand, dertil en god forhandler baade i ydre og indre anliggender, men det ser ingenlunde ud til, at han har været en stærk mand eller meget nøjeregnende med sine undergivnes forhold. Den indre ro, der præger kolonien i disse aar i modsætning til tidligere og senere perioder, beroede sikkert i nogen grad paa, at guvernøren var lidt for villig til at se gennem fingre med forsømmelser og uregelmæssigheder hos embedsmændene. En række ubehagelige bedragerisager blev afsløret i disse aar, og da guvernør Anker i 1788 frisk og energisk naaede til Indien som Abbestées efterfølger, kom adskillige ting frem, der ikke taler til gunst for denne. Til hans forsvar maa dog siges, at han en stor del af tiden var medtaget af tropesygdomme og følte sig træt og gammel. Ganske vist var han i 1779 kun 51 aar, men det mangeaarige ophold i tropeklimaet havde taget paa hans kræfter. Dertil kom, at Abbestée ikke havde tænkt, at hans guvernørperiode skulle blive saa langvarig; af omstændigheder, han ikke selv var herre over, blev han flere gange tvunget til at forlænge sit ophold i Tranquebar. Allerede i 1782 ansøgte han kommercekollegiet om afsked: i sin „tiltagende alder" ønskede han at „leve i et bedre land i fædrelandet og i rolighed". Dette ønske opfyldte kommercekollegiet og udnævnte Lichtenstein til hans efterfølger, men denne døde i foraaret 1785, før Abbestée naaede at rejse fra Tranquebar, og han fandt det da raadeligst at vente, til en ny guvernør var udnævnt. At Restorff, som Abbestée havde regnet med som sin efterfølger, døde 1786, foranledigede atter et par aars ventetid. Efter Restorffs død var Thomas Chr. Walter blevet finansraad; han efterfulgtes som justitiarius af Michael Alrø Fugl, hidtil guvernementssekretær.

Abbestées sidste aar i Indien blev meget urolige. Overalt paa kysten var der i disse aar vanskeligheder med de indfødte, meddeles det i indberetningerne. Man tør formode, at den væsentligste grund har været de usikre økonomiske forhold efter krigen.

I Tranquebar begyndte vanskelighederne i 1787 med, at byens haandværkere – sædvanligvis kaldt venstrehaandskasterne – havde sluttet sig sammen mod de øverste kaster, højrehaandskasterne, i misfornøjelse med, at de ikke kunne faa ret til at betjene sig af visse religiøse ceremonier, der hidtil havde været forbeholdt de højere kaster. Ogsaa af guvernementet, der havde støttet de højere kaster, følte de sig forurettet. De havde derfor forpligtet sig indbyrdes til at forlade byen, til deres krav blev gennemført. Denne gang blev uroen dog hurtigt hæmmet; guvernementet lod kasternes ledere arrestere og

idømme en bøde paa 250 rd. Man vovede ikke at straffe dem strengere af frygt for, at de skulle blive kede af at leve i byen og udvandre til et andet sted. Da venstrehaandskasterne var haandværkere, der havde betydning for byens eksport, fandt man det nødvendigt at vise sig imødekommende i de religiøse spørgsmaal. Sagen blev ordnet paa den maade, at venstrehaandskasterne fik visse gader i byen overladt til de ønskede ceremonier.

Samme efteraar blussede imidlertid urolighederne igen op, og nu i langt større maalestok. Ikke blot haandværkerne var utilfredse, men ogsaa de højere kaster og – hvad værre var – sepoyerne var grebet af oprørsaanden. Disse sidste indledede begivenhederne ved den 15. og 16. august 1787 at forlade det danske omraade og slaa sig ned i en lejr uden for koloniens grænse. Grunden til deres misfornøjelse var dels deres danske og indiske officerers strenghed, dels frygt for, at nogle af dem skulle blive sendt til Nicobarerne. Efter faa dages forløb lykkedes det imidlertid at faa dem til at vende tilbage mod løfte om tilgivelse for deres handling, og en af deres officerer, løjtnant Carl Bilsky, blev kort efter forflyttet fra sin kommando og erstattet af sin broder, Wilhelm Bilsky.

Efter at sepoyerne havde givet signalet, havde alle byens mandlige indbyggere med undtagelse af medlemmerne af Sellapa-kasten (der var handelsfolk og af den grund særlig vellidt af danskerne) forladt byen. Ogsaa de slog sig ned paa Tanjores territorium og førte herfra forhandlinger med guvernøren. Deres første klager gik ud paa, at en vis Suppremannia Setty, der var dubash hos finansraad Walter, paa forskellig maade havde optraadt paa en krænkende maade mod befolkningen. Hovedpunktet var i de første klager, at han, skønt af den ikke meget ansete Sellapa-kaste, havde taget tjeneste hos fornemme herrer, hvad han slet ikke havde ret til. Dette punkt var tilsyneladende af stor vigtighed for inderne, det gaar igen i alle de senere klageskrifter. Herudover anklagedes han for at staa i gæld til mange af byens indfødte beboere.

Efterhaanden kom flere klagepunkter frem og af stedse alvorligere karakter. Suppremannia skulle have taget utilbørlig meget i told af folk, der ikke var villige til at arbejde i hans have, og senere hed det i et til kongen indsendt bønskrift (baade paa tamulisk og fransk), at han ogsaa havde ladet indfødte fængsle for at tvinge dem til at løskøbe sig for store summer. Klagerne vovede nu ogsaa at angribe finansraad Walter, Suppremannias herre, for at spille under dække med sin dubash. Blandt andet hævdedes det, at de i fællesskab havde taget for meget i told af fremmede købmænd, som de derved havde tvunget til at forlade kolonien til stor skade for dennes handel. Paa dette punkt fik klagerne medhold af Abbestées afløser som guvernør, Peter Anker, der 1789 i en indberetning til kommercekollegiet skrev, at „de fremmede commercerende blev fraholdte den justice, som burde paa det nøjagtigste at iagttages til kredittens vedligeholdelse".

I bønskriftet fremsattes ogsaa andre besværinger af rent økonomisk karakter, saaledes over udførselstolden paa klædevarer og over kontributionen til Hyder Aly, der var beregnet til at skulle betales med 3 % af indbyggernes formue.

Straks efter indbyggernes undvigelse lod raadet den anklagede Suppremannia fængsle – dog kun i hans eget hus i byen. De undvegne krævede ham imidlertid haardnakket indsat i fængslet i Dansborg. Da det økonomiske tab ved en langvarig fortsættelse af denne tilstand kunne blive alvorligt, søgte Abbestée straks at være imødekommende for at faa oprøret sluttet. Han tilbød nedsættelse af en kommission med baade danske og indiske medlemmer til undersøgelse af Suppremannias forhold, men trods denne og andre indrømmelser (saaledes afsættelse af et par af Suppremannias tilhængere, der var dommere i den sorte ret) nægtede kasterne vedvarende at komme tilbage, før Suppremannia var sat fast.

Efterhaanden som tiden trak ud, gik bølgerne aabenbart højere blandt de flygtede; de udsatte, ved at afskære levnedsmiddelforsyningerne til byen og vandet til markerne, det danske omraade for en

Suppremannia Setty, den indiske dubash, der blev guvernør Ankers hovedmodstander i de første aar af hans embedstid. Tegning fra 1791

formelig belejring, saa guvernementet maatte træffe anstalter til at forsyne staden med de vigtigste fornødenheder fra den franske koloni Carical. Det kom ogsaa til indfald i omraadet, hvorunder flere huse, der tilhørte medlemmer af Sellapa-kasten, blev stukket i brand, og da sepoyerne sendtes ud for at genoprette ordenen, kom det til livligt skyderi, der dog ikke krævede dødsofre.

Den 10. september fandt raadet situationen saa alvorlig, at det bøjede sig og lod Suppremannia fængsle. Denne eftergivenhed førte imidlertid kun til yderligere krav men ikke til resultater, og i raadet begyndte nu justitiarius Fugl og finansraad Walter at gøre sig til talsmænd for en mere bestemt politik over for de indfødte. De henviste til, at lignende undvigelser andre steder var blevet slaaet ned ved en bestemt politik fra europæernes side. En henvendelse til den engelske resident i Tanjore førte til, at rajahen blev tvunget til at begrænse sin hidtidige støtte til oprørerne, saaledes at byens tilførsler af føde og vand blev genoprettet; samtidig blev et forsøg paa at faa sepoyerne til at desertere slaaet ned med haard haand. Den 15. oktober bøjede Abbestée sig endelig ganske for de to andre medlemmer af raadet, der siden den 17. september havde krævet Suppremannia løsladt, og han blev nu sat i frihed.

Om det nu skyldtes denne fastere politik eller de indbyrdes stridigheder, der brød ud mellem oprørerne, i hvert fald: de undvegne begyndte at vende tilbage. I oktober søgte man derpaa ved løfte om amnesti til alle undtagen hovedmændene at faa de resterende til at vende hjem, men dette lykkedes ikke. Rajahen af Tanjore blandede sig paany i sagen og truede med at besætte det danske omraade.

Den engelske resident hos ham hindrede dog, at det kom saa vidt, og rajahen forsøgte sig derpaa i rollen som mægler. Han fik udvirket, at Abbestée lovede amnesti ogsaa til hovedmændene, og man naaede til enighed om, at den i hele den indiske befolkning højt ansete missionær Schwartz skulle gøres til mægler. Ved nytaarstid lykkedes det ved hans mellemkomst at faa de fleste af de undvegne til at vende tilbage, dog med undtagelse af haandværkerne, der atter var blevet uenige med de højere kaster om de tidligere omstridte ceremonier. Samtidig begyndte den nedsatte undersøgelseskommission at arbejde, og da rajahen af Tanjore (der ønskede laan hos danskerne) nu ganske opgav at støtte oprørerne, vendte haandværkerne efterhaanden tilbage. Uroligheder var der dog stadig – i februar maatte man saaledes efter nogle pludselige optøjer arrestere 35 personer, der dog slap med mindre bøder, da guvernementet ikke ville bære nyt ved til baalet.

I denne situation, da endnu ingen af stridsspørgsmaalene var afgjort og uroen ulmede i byen, kom den ny guvernør endelig, i maj 1788, ud for at afløse Abbestée. Det var Peter Anker, da en mand paa 44 aar. Han stammede fra en velhavende norsk borgerfamilie. Broderen Carsten Anker var da et indflydelsesrigt medlem af det danske kommercekollegium og blev senere ogsaa direktør i Det asiatiske Kompagni; han var med sine gode forbindelser i hele Peter Ankers guvernørtid en værdifuld støtte for denne. De to brødre havde i deres ungdom gjort en længere rejse til England, Frankrig og Tyskland, bl.a. studeret i Norwich, Oxford, Paris og Toulouse. 1773 var Peter Anker blevet dansk konsul i Hull, 1783 generalkonsul i London. Her havde han gjort sig fordelagtigt bemærket ved den dygtige assistance, han under den amerikanske frihedskrig havde ydet under de vanskelige forhandlinger med englænderne om kontrabandespørgsmaalet og frigivelse af kaprede skibe. Da han 1786 søgte posten som guvernør i Ostindien, anførte han i sin ansøgning, at han under sit lange ophold i England havde lært handelen og især handelen paa Indien grundigt at kende, og at han havde knyttet mange personlige forbindelser, der kunne blive til gavn for Danmark. Han kendte saaledes lord Cornwallis, der paa daværende tidspunkt stod i begreb med at rejse til Indien som guvernør i Madras. Endvidere mente han dels at forstaa „den rette maade at omgaas englændere paa", dels at være i stand til at føre en klog politik over for dem i Indien. I praksis kom det til at betyde, at Anker i sin guvernørtid bestandig bestræbte sig for at bevare et godt forhold til englænderne som den stærkeste magt i Indien.

For den nye guvernør, der aldrig tidligere havde været uden for Europa, var det naturligvis en overmaade vanskelig sag at udrede det væv af intriger og misbrug, der var grundlaget for urolighederne i kolonien. Det varede da ogsaa nogen tid, før han kom til klarhed over sagernes sammenhæng.

Fra første færd bestræbte han sig imidlertid for ikke at synes at tage parti for nogen af de stridende parter. Over for forsøg paa uroligheder optraadte han meget bestemt, og i juni 1788, da nogle indere paa trods af et forbud mod forsamlinger mødtes i et hus uden for byen, blev de straks idømt 100 rd's bøde hver. En mand, der blev grebet i at samle penge til en fond til støtte for en ny undvigelse, blev straffet med 100 rottingslag og udvisning af kolonien. Derefter var alt roligt i nogen tid. Begge partier fandt det aabenbart bedst at gaa stille med dørene, til de havde set den nye mand an.

Ankers rapporter til København var følgelig i den første tid præget af megen optimisme. Finansraad Walter, der var blevet angrebet af oprørerne, fik af Anker det skudsmaal, at han var en flink og arbejdsom embedsmand, der havde „lagt sig efter etablissementernes bestyrelse med megen flid". Anker mente ikke, at de mod ham rettede beskyldninger var rigtige. Om flere af de civile embedsmænd kom der i de første maaneder lignende lovord. Derimod fandt Anker ingen grund til at rose sin forgænger. Da han forlod kolonien, var den, skriver Anker, „i en forvirret tilstand, ja næsten i en rebellion". Indbyggerne havde ikke respekt for regeringen, og dennes medlemmer var ikke enige indbyrdes, hvilket altsammen skyldtes mangel paa fasthed hos den øverstbefalende.

Peter Anker (1744–1832). Maleri af C. A. Lorentzen, formentlig ca 1800

Hverken Ankers tilfredshed med sine embedsmænd eller roen i byen kom til at vare længe. I novemher 1788 blev de sorte indbyggere atter urolige og stak af, denne gang til det franske omraade Carical. Aarsagen var, at sagen mod Suppremannia Setty, „som hr. justitsraad Walter i saa høj grad soutinerede", ikke kom nogen vegne. Arbejdet i den nedsatte kommission havde ikke ført frem til noget resultat, da Suppremannias tilhængere gjorde alt for at trække tingene i langdrag. Alligevel var der ro indtil oktober, da en tilsyneladende ubetydelig episode vakte indbyggernes harme i saa høj grad, at de forlod kolonien. Den omstridte Suppremannia havde af rajahen af Tanjore faaet en bærestol forærende – det sagdes, at han havde bestukket førsteministeren i Tanjore dertil. Han lod sig nu bære omkring i byen i denne, men efter skik og brug havde kun de højeste kaster ret til at bruge bærestol, som inderne ansaa for et fornemt udmærkelsestegn.

Anker, der havde dadlet Abbestée saa meget for hans manglende fasthed, var nu i ganske samme situation som sin forgænger. Høsten nærmede sig, og det var katastrofalt for koloniens økonomi, hvis den ikke kom ind. Magtmidler kunne ikke anvendes, da de franske myndigheder paa Carical nærmest støttede oprørerne i det haab, at de ville blive hos dem, hvor der efter krigene, ligesom i det øvrige Sydindien, herskede mangel paa arbejdskraft. Anker blev derfor nødt til at forhandle. Mühldorff sendtes ud for at tale de indfødte til rette men opnaaede intet. Derpaa besluttede Anker at anvende den daværende guvernementssekretær Franz v. Lichtenstein, en søn af den afdøde finansraad, som mægler; han nød almuens tillid, maaske fordi han var opvokset i Indien. Lichtenstein vendte tilbage til raadet med et formeligt ultimatum i 23 punkter – en blanding af klager, affødt af den aktuelle situation i

kolonien, og af rent principielle krav om retslig beskyttelse for befolkningen mod embedsmænds overgreb. Suppremannia fordredes arresteret og sagen mod ham afgjort øjeblikkeligt. De principielle krav var, at ingen maatte arresteres uden grund, og at ingen, der boede paa dansk jord, skulle kunne udleveres til fremmede magter; endelig ønskede de indfødte ret til for fremtiden selv at afgøre deres kastespørgsmaal – et krav, der tidligere havde været rejst.

Stillet over for disse krav maatte guvernementet give blankt efter paa alle punkter med een vigtig undtagelse – man ville ikke lade Suppremannia arrestere, da han paa lovlig vis var løsladt mod kaution. For de undvegne var dette et hovedpunkt; de nægtede følgelig at vende tilbage. Men nu var det høje tid, om høsten skulle reddes, og Anker satte da igennem, at man føjede sig ogsaa paa dette punkt (under paaskud af, at Suppremannias kaution ikke var tilstrækkelig). Dette skridt vakte imidlertid den voldsomste modstand hos baade Braun, Fugl og Walter, og da de to førstnævnte tilbød at stille kautionen for ham, maatte Anker efter 17 dages forløb lade ham slippe ud igen. De undvegne vendte nok tilbage men krævede, da de ikke havde tillid til embedsmændene i Tranquebar, en kommission udsendt fra Europa til at dømme i sagen. Anker kommenterede i sin indberetning dette med, at de kunne have ret i, at indflydelser i raadet skadede dem. Da det imidlertid ville være kostbart at udsende en saadan kommissionsdomstol, der tilmed ikke kendte noget til landets forhold, ville Anker anse det for en bedre løsning, om han fik fuldmagt til at afgøre sagen alene. Der kan ikke være tvivl om, at Anker, skønt han nødig ville røbe hele sammenhængen for kommercekollegiet, nu var ganske klar over den. Han ønskede Suppremannia sat paa plads og derigennem advarsel givet til de embedsmænd, der havde taget del i det forargelige spil, der var foregaaet.

Suppremannia beskrives af Anker som „den rigeste og vittigste" indfødte i hele kolonien, „en sort af maadelig kast, der er begavet med det allerypperligste genie for intriger. Han har vidst at forene disse medfødte mallebarske talenter for skælmsstreger med europæiske prokuratorkneb". Denne alsidigt begavede herre har aabenbart været sjælen i et selskab, der med eller uden Abbestées vidende i dennes senere aar foretog en systematisk udsugelse af kolonien. Suppremannias „herre", finansraad Walter, og major Braun, der havde Suppremannias søn til dubash og beholdt ham til sin død, har hørt til selskabets ledende kræfter og man havde – som tilfældet var med en toldforpagter, befolkningen klagede over, og med andre forpagtere, der senere skal omtales – et system af straamænd, der besatte alle indbringende poster i kolonien. En tingenes tilstand, der ikke er noget gunstigt vidnesbyrd om det danske kolonistyre i det oplyste 18. aarhundrede.

At Anker vovede at lægge sig ud med denne klike, der synes at have samlet det meste af, hvad der i kolonien var af anseelse og rigdom, taler til ære for ham, saa meget mere som han ikke kunne paaregne anden støtte end Mühldorff.

For kommercekollegiet var det naturligvis i saa stor en afstand fra begivenhederne en vanskelig sag at danne sig et klart billede af, hvad der egentlig foregik derude. Man nøjedes derfor med i almindelighed at følge guvernementets indstillinger, eller, naar der som nu ikke var enighed, guvernørens. Anker havde tilmed i disse aar en støtte i kommerceminister Schimmelmann, hvem han i sine private breve gav nærmere og mere aabenhjertige oplysninger end i de officielle indberetninger.

Efter Abbestées første meddelelser om urolighederne havde kollegiet i november 1788 meget fornuftigt bestemt, at dubasher for fremtiden ikke maatte modtage forpagtninger, og det blev paalagt guvernøren at paase, at de ikke krænkede de øvrige indfødtes religiøse rettigheder. Ankers skridt i 1788 billigede kollegiet ligeledes (november 1789); dog ville det ikke gøre Anker til dommer, men ønskede, at sagen skulle afgøres af den nedsatte kommission. I indstillingen var omtalt, at det var europæiske embedsmænd, der havde protegeret Suppremannia, men kollegiet var ikke saa konsekvent at afskedige

Hus i Nygade i Tranquebar

disse. Derimod kom der – et aar senere – en i almindelighed holdt, streng ordre til embedsmændene om ikke at give sig af med saadan protektion.

Saa slæbte sig da processen mod Suppremannia afsted for den nedsatte kommissionsdomstol. Inderens tilhængere gjorde sig de største anstrengelser for at faa den trukket i langdrag, men Anker indberetter 1791, at tallet paa hans tilhængere var i tilbagegang; de „kryber i krogene og har tilflugt til de mægtige, som paa en indirekte maade understøtter dem". De mægtige var Ankers undergivne embedsmænd. Den anklagede havde endog den frækhed at tilbyde guvernøren 4000 pagoder (ca 10.000 rd eller 3 gange saa meget som Ankers aarlige løn) for at slippe for sagen. Endelig i 1793 faldt dommen, som Anker fandt meningsløs mild: en bøde paa 4000 rd – urimeligt lidt i forhold til den sum, han havde tilbudt for at slippe for processen. Men i byen var der nu ro, og Anker mente at have vundet den indfødte befolknings tillid.

Suppremannia, der havde den senere bogholder Schmidt til forsvarer, appellerede dommen til højesteret. Ogsaa Anker ønskede sagen fortsat – ud fra den betragtning, at naar en ret, hvis medlemmer var den anklagede venligt sindede, havde set sig nødt til at straffe ham, kunne han næppe for en uvildig domstol undgaa en skærpelse. Til Ankers store harme nægtede imidlertid kommercekollegiet at gaa med til appellen, som derefter ikke blev til noget. Anker karakteriserede i et brev til sin broder denne kollegiets holdning som et „strafværdigt forhold".

Med dommen over Suppremannia var sagen formelt afgjort, men efterdønningerne sporedes længe i koloniens politiske liv. Som det fremgaar af det sagte, havde den bragt Anker i skarpeste modsætning til de øvrige højeste embedsmænd, der mere eller mindre havde været i kompagni med den dømte. Han søgte derfor i den første tid mest muligt at begrænse deres indflydelse. Et udslag heraf var det, at han i december 1788 trods Fugls voldsomme modstand bestemte, at styrelsen af nogle nys erhvervede landsbyer, modtaget som pant for et laan til rajahen af Tanjore, ikke skulle overdrages til

finansraaden men forblive under guvernøren og Mühldorff. Fugl foretrak i januar 1789 at søge sin afsked. I samme maaned foregik et yderligere oprydningsarbejde, idet providitøren blev afsat – atter mod de andre raadsmedlemmers protest. Walter var død efteraaret 1788. Om ham skrev Anker til kommercekollegiet, at efter de oplysninger, der nu var samlet, var der grund til at formode, at dette dødsfald var en lykke for baade guvernør og koloni. Han havde været præget af halsstarrighed og overmod, vant som han var i kraft af sin utvivlsomme dygtighed til at indtage en dominerende stilling under den forrige, „indolente" guvernør. Naar der tidligere var indsendt en saa god bedømmelse af manden – skrev Anker kviende sig ved at indrømme sin første fejltagelse – havde grunden været, at der da var haab om at „bringe ham tilbage fra et forblindet system" ved en „venskabelig omgang og gode forestillinger"; men dette var mislykkedes.

Indtil sin hjemrejse i foraaret 1791 fortsatte Fugl med at modarbejde Anker paa alle maader. Her skal fremdrages et par karakteristiske episoder. I sommeren 1789 naaede den kongelige resolution om, at ingen dubash maatte overtage forpagtninger, ud til kolonien. Straks lod Anker raadet sammenkalde og forlangte, at en i foraaret indgaaet kontrakt om forpagtningen af rishøsten skulle ophæves. Det var major Brauns dubash, der var forpagter, mens Fugls var kautionist. Begge de to europæere, der vel var de finansielle bagmænd, protesterede paa det kraftigste, men Anker satte sin vilje igennem. Paa samme maade forkastede han aaret efter de forpagtere, der var foreslaaet af samme to herrer og af det nye medlem af guvernementet, Walters afløser, Jacob Edvard Colbiørnsen.

Hidtil havde Anker sejret i styrkeprøven med den gamle klike, der havde behersket kolonien; han havde næsten naaet sit „uryggelige forsæt at bringe bestyrelsen af dette etablissement paa den fod, at hensigten kan opnaas". Kommercekollegiet, der havde fulgt hans ønsker i enhver henseende, bemyndigede ham yderligere til i oktober 1790 at afskedige major Braun, som Anker var særlig utilfreds med, og erstatte ham med Mühldorff. Samtidig blev Lichtenstein, hvem Anker varmt havde anbefalet som dygtig til forretningerne, udnævnt til Fugls efterfølger som finansraad. Da Braun snart efter gik af – uden pension – kunne Anker regne med, at han i raadet havde et sikkert flertal bestaaende af Lichtenstein og Mühldorff imod Colbiørnsen, der stod den gamle klike nær. Han skulle imidlertid komme til at lide svær skuffelse paa dette punkt. Der var ingen tvivl om Lichtensteins dygtighed, men inden længe viste han sig som en langt farligere modstander end hele den gamle klike tilsammen. Ankers anbefaling viser, at han ikke nærede nogen mistanke, skønt han i et brev til Schimmelmann, med hvem han i denne tid korresponderede meget, bemærker, at Lichtenstein som alle i Indien fødte europæere havde en tilbøjelighed til „mesures" (intriger). En skuffelse for Anker blev det imidlertid, at kommercekollegiet ikke vovede at gaa med til hans føromtalte plan om en reorganisation af styrelsen, hvorved den store stab af embedsmænd kunne blive skaaret ned til nogle faa i lighed med det i de engelske dele af Indien anvendte system.

Ankers reformpolitik med afsløring af misbrug gav ham vistnok paa dette tidspunkt en stærk stilling i kommercekollegiet, og han synes ogsaa at have været meget afholdt i kolonien, særlig af den brede befolkning eller de lavere kaster, som han fortrinsvis støttede.

At ikke alle var tilfreds med en saa myndig herre, var givet. Blandt koloniens folk var der altid nogen, der ikke saa for nøje paa midlerne, hvor det gjaldt saa hurtigt som muligt at vinde den formue, der skulle sætte dem i stand til at vende hjem til et behageligt liv i fædrelandet. Lichtenstein var i udpræget grad en repræsentant for denne type. Han var en begavet mand, opvokset i Indien og derfor udmærket kendt med indiske forhold. Hans moder var fransk, og han havde gode forbindelser i franske kredse i Indien; men dette blev farligt for ham. Efter krigsudbrudet mellem England og Frankrig i 1793 viste der sig nemlig muligheder, han ikke havde karakterfasthed nok til at modstaa. Alle franske

besiddelser i Indien blev omgaaende erobret af englænderne, hvorfor mange franskmænd flygtede til Tranquebar, Sydindiens eneste neutrale by. Her aabnedes store chancer for danskernes handel. Lokkende var det navnlig at handle med den franske ø Mauritius og den hollandske koloni Java, hvor danske skibe frembød næsten den eneste mulighed for samkvem med omverdenen. Lichtenstein saa dette og greb ivrig til. Allerede samme aar begyndte han sin handel, og – hvad der var alvorligere – gav sig senere til ogsaa at drive en indbringende handel med danske søpas. For guvernør Anker var det vigtigste punkt paa det udenrigspolitiske program at holde kolonien uden for krigen i Indien og derfor undgaa alt, der kunne bringe danskerne i modsætning til England. Han betragtede følgelig Lichtensteins affærer med største misbilligelse og forsøgte efter bedste evne at hindre dem. Lichtenstein paa sin side bestræbte sig med alle midler for at bringe Anker af vejen. Disse krydsende bestræbelser blev ledemotivet i de indre begivenheder i Tranquebar i de kommende aar.

Lichtenstein stod ikke alene i sit angreb. Heller ikke det asiatiske kompagnis faktorer yndede Anker, efter at han, for ikke hos nogen at vække tvivl om Danmarks vilje til at opretholde sin neutralitet, havde stræbt at bremse deres ammunitionshandel. I 1793 greb de en lejlighed til at indsende klage over ham, fordi han havde ladet en af deres indiske funktionærer afstraffe. Dette fik dog ingen større følger. Men 1794 hjemsendte Anker en af garnisonens løjtnanter, Ludvig Plappert, der havde været i slagsmaal. Anker ønskede for at faa ro blandt de øvrige officerer et eksempel statueret. En krigsretsdom i København lod imidlertid løjtnanten slippe mildt; hans modstander, mente retten, havde været lige saa skyldig. Denne betingede frifindelse benyttede nu løjtnanten straks til at anklage Anker for injurier i anledning af en dagsbefaling, udstedt til tropperne i Indien. Sagen trak ud lige til 1799. Anker nægtede at tilbagekalde parolen; han fastholdt, at Plappert havde forset sig mod lydigheden i hæren, og det endte med sejr for guvernøren. Løjtnanten blev dømt til at forlade København, og hans beskyldninger mod Anker kendtes ubegrundede. Brødrene Anker var ikke et øjeblik i tvivl om, at man skulle finde Lichtenstein bag løjtnantens klager.

Mere paavirket blev Ankers stilling af en affære udspillet 1795 i forbindelse med en ny undvigelse af de indfødte. Tolken Piragasam Pulley, siden 1788 Ankers mest betroede indfødte embedsmand, beskyldtes for at have misbrugt sin stilling og taget uberettigede afgifter af folket. Anker støttede tolken stærkt, mens Lichtenstein ønskede ham suspenderet. I det hele taget viste finansraaden udpræget sympati for de undvegne; disse tilhørte højrehaandskasterne og havde forbindelse med Suppremannia Setty,

der vejrede chance til paany at lave uro. Sagen førte til en række skarpe diskussioner i guvernementet, indtil Anker for fredens skyld gik med til at suspendere den omstridte tolk. Efter mere end et halvt aars forløb løstes i februar 1796 sagen med forlig mellem Piragasam og hans anklagere. Lichtenstein undlod ikke at indberette privat til kommercekollegiet, at han mente det bevist, at Piragasam havde begaaet overgreb, hvilket han havde været i stand til ved „en uindskrænket og alle indvaanere forunderlig faldende tillid og protektion" fra guvernøren.

Mens saaledes begivenhederne i Tranquebar syntes at falde til ro af sig selv, var der i København opstaaet en virkelig sensation. Med et af Asiatisk Kompagnis skibe ankom en inder, der kaldte sig Sennapa Naik og fremstillede sig som udsendt af hele befolkningen i Tranquebar for at klage over Piragasams og guvernørens overgreb. Sagen vakte vældig opsigt. Inderen fik foretræde for kronprinsen og vakte ved sine fortællinger om befolkningens lidelser dennes interesse. Med kort varsel udgik en kongelig resolution, der bestemte, at der i Tranquebar skulle nedsættes en kommission, bestaaende af Lichtenstein, en kaptajn Otto Chr. Stricker, byfogeden, Jacob Luxdorph Schmidt og et par missionærer. Ingen af disse hørte til Ankers parti; tværtimod var baade Lichtenstein og Schmidt hans erklærede modstandere. Mühldorff kom ikke med, da der ogsaa mod ham var rejst visse klager.

Alvorligst blandt klagepunkterne mod Anker var, at han, klar over at en klage til kongen forberedtes, skulle have ladet lederne for de utilfredse arrestere og traktere med rottingslag.

Mystiske sider var der nu ved dette hele klagemaal. For det første havde inderen ingen fuldmagt, men et senere til ham ankommet brev ansaas af kommercekollegiet for tilstrækkeligt grundlag til, at sagen kunne optages. Dernæst var mandens identitet omstridt, idet søfolkene paa skibet hævdede, at han ikke kunne være af den fornemme kaste, han gav sig ud for at tilhøre. Trods disse punkter, der med stor kraft fremførtes af guvernørens broder, Carsten Anker, nedsatte man dog kommissionen, bl. a. med den begrundelse, at det var saa usædvanligt, at en inder kom til København, og at det kunne være gavnligt for guvernementet at vide, at dets handlinger ogsaa kunne kontrolleres paa denne maade. I det hele var tonen i forestilling og resolution alt andet end venlig over for Anker. Man faar det indtryk, at denne var dømt paa forhaand, i dybeste unaade saavel i kollegiet som hos kronprinsen.

Om alt dette havde nu Anker ingen anelse før i foraaret 1796, efter forliget i Piragasam-sagen, da skibe naaede frem med breve og aviser. Oplysningerne satte ham i nogen forundring, skrev han til sin broder. Den episode, der hentydedes til, havde fundet sted i 1794, da „visse folks", dvs Lichtensteins, dubasher ville iværksætte en undvigelse for at skade Anker. Den var blevet røbet af overhovederne for kasterne, der havde bedt Anker gribe ind, før det kom til uroligheder, hvorpaa de to indere var blevet arresteret og straffet. Om Sennapa kunne Anker oplyse sin broder, at han havde levet som tjener hos europæere, især hos søfolk, og at han i Frederiksnagore var blevet straffet for tyveri.

Man vil forstaa, at der i de følgende maaneder har hersket højspænding i Tranquebars guvernement. Lichtenstein betragtede allerede Anker som suspenderet. Han tillod sig adskillige friheder resulterende i voldsomme sammenstød i raadet, hvor finansraaden ved en lejlighed mindede guvernøren om, at han dog kun var primus inter pares. Anker krævede i samme møde forklaring paa en udtalelse fra Lichtenstein om, at baggrunden for en af Ankers beslutninger vel maatte være „den sædvanlige ondskab, som hans geist er saa heldig i at opspinde, efter at hans morgenvisitter har tilvejebragt et tilstrækkeligt kvantum af det spirituøse".

Begge parter rustede sig til afgørelsen. Lichtenstein fik Suppremannia Setty til at indsende et klageskrift til kongen over den behandling, han havde været genstand for; men Anker kom nu frem med det svære skyts. I et privat brev til Schimmelmann gjorde han rede for, hvor mange søpas Lichtenstein havde faaet udstedt. Han udtalte, at han maatte misbillige det, men han havde ikke materiale til at

Indisk skriver

rejse konkret anklage. „Hvor skibene sejler hen, ved man ikke. Mange gaar dog mellem dette sted og Mauritius, men der ses ingen synderlig tilvækst i den kgl told". Disse transaktioner, understregede Anker, gav naturligvis anledning til mange rygter hos naboerne. I en officiel rapport til kommercekollegiet tog han i højere grad bladet fra munden. Han indsendte lister over udstedte søpas og skibsanløb i Tranquebar og gjorde opmærksom paa, at Lichtenstein ikke blot arbejdede med de skibe, der stod i hans eget navn, men ogsaa med mange, hvortil andre havde lagt navnet. Samtidig berettede han om et tab, Lichtenstein og et par andre danske havde lidt, da et skib var blevet taget af en kaper, samt at Lichtenstein ikke vovede at anlægge sag mod det engelske assurancefirma, der skulle have betalt erstatning. Han paapegede ogsaa det mærkelige i, at firmaet Harrop & Stevenson, der langtfra havde saa mange skibsanløb som Lichtenstein, ikkedesmindre et aar havde betalt 3004 rd af de samlede toldindtægter paa 3432 rd. Anker sluttede med at sige, at han var højst utilfreds med i raadet at have en mand, kendt under navnet „le marchand des passports notre ami le 5%"; og denne pashandler var det, der stod bag de falske klager, hvis hensigt var at faa Anker afsat, saa han selv kunne faa stillingen. Endvidere vedlagde Anker til bekræftelse af sine udtalelsers rigtighed et andragende fra kasteoverhovederne for 20.000 indbyggere i Tranquebar; det anmodede om lov at beholde Piragasam Pulley og udtalte direkte, at Lichtenstein stod bag urolighederne.

I guvernementet, hvor disse pinlige affærer hidtil kun var blevet let berørt, begyndte nu Anker og Mühldorff at rette kraftigere angreb paa Lichtensteins søpastransaktioner. Modparten svarede med at kritisere Mühldorffs regnskaber fra dengang han bestyrede landsbyerne. Til Lichtensteins krav om at blive bemyndiget til at kræve undersøgelse, svarede Anker, at hvis undersøgelse skulle finde sted, skulle den ske ved justitiarius. Anker gjorde sig her sikkert skyldig i et fejlgreb, eftersom det ifølge guvernementets instruks var finansraaden, der havde opsynet med kassen. Paa den anden side maa det forekomme mærkeligt, at Lichtenstein, der havde bestyret kassen siden 1792, ikke havde opdaget manglerne paa et tidligere tidspunkt.

De Lichtenstein'ske affærer blev tydeligvis hurtigt offentligt kendt i Indien. Rygterne ville vide, at han havde solgt søpas til franske kapere, hvilket resulterede i en forespørgsel fra engelsk side gennem gesandtskabet i København. Da denne sendtes til udtalelse i Tranquebar, blev der for en gangs skyld enighed i raadet, nemlig om at afvise beskyldningen. – Dog havde Anker allerede i begyndelsen af 1796 klaget til kommercekollegiet over, at Lichtenstein var i handelsforbindelse med en mand paa Mauritius, der udrustede kapere. Et af dennes skibe havde standset en dansk Ostindienfarer, taget noget proviant fra den – og betalt med en anvisning paa Lichtenstein.

Ved midsommertid 1798 naaede omsider kommercekollegiets afgørelse i Sennapa-sagen til Tranquebar. Den maa have været en dyb skuffelse for Lichtenstein. Kollegiet kunne nemlig ikke følge kla-

gen, og Anker blev ikke afsat. Kollegiet fastslog, at Sennapa ikke havde været forsynet med virkelig fuldmagt, og at der ikke havde været baggrund for hans paastande. Derimod bebrejdedes det stærkt Anker, at han i sin undersøgelse mod oprørerne ikke havde fulgt de lovmæssige forskrifter. Afgørelsen i Piragasam-sagen kom samtidigt. Det bestemtes kort og godt, at tolken skulle afskediges, men der maatte ikke foretages yderligere mod ham.

Var Lichtenstein skuffet over denne udvikling, var Anker det ikke mindre. Dels ville efter hans opfattelse en afskedigelse af Piragasam paa dette tidspunkt volde uro i kolonien, hvorfor han søgte kollegiet om tilladelse til at beholde tolken; men dette blev nægtet. Dels følte Anker sig svigtet af sine foresatte. Navnlig var hans harme rettet mod Schlegel, der i 1781–97 var chef for kommercekollegiets tyske sekretariat, hvorunder de ostindiske sager sorterede, og i 1797–1803 kommitteret i kollegiet; saavel Peter Anker som broderen i København ansaa ham for at være i ledtog med Lichtenstein. Vistnok havde de to herrer forretninger sammen. Næsten alle kommercekollegiets embedsmænd handlede – Carsten Anker ogsaa. Denne ansaa Schlegel for at være den, der havde ført Sennapa til kronprinsen og derved faaet guvernøren i unaade. Fremdeles fandt Peter Anker det paafaldende, at alle, der var i ledtog med Lichtenstein, havde paafaldende let ved at opnaa orlov og andre begunstigelser, mens folk, der støttede Anker, blev forbigaaet, saaledes Mühldorff, der havde ventet mange aar paa at blive udnævnt til oberstløjtnant. Schimmelmann var efter Ankers anskuelse nok en velmenende mand, men ikke den, der havde mod til at sige kronprinsen imod, naar denne havde fattet en beslutning. Anker ønskede derfor nu at tage sin afsked og trække sig tilbage fra det offentlige liv. Det var i denne situation, han arbejdede saa ivrigt med de ægteskabsplaner, der skulle gøre en retræte mulig for ham.

Carsten Anker fik aar 1800 Sennapa dømt æreløs for fornærmelser mod guvernøren, og han skrev til broderen, at denne atter var steget i agtelse ved saadan sagernes vending; Lichtenstein og Schlegel havde tabt deres positioner. Sennapa blev sendt tilbage til Indien i 1802. Under hele sit ophold i København havde han faaet diæter af kommercekollegiet. Trods dommen fik han betalt en gæld paa 783 rd og 150 rd i rejsepenge; hans „efterladte" kone, Birgitha – aabenbart en dansk kvinde – fik en aarlig pension paa 20 rd.

Men forinden var der hændt store og vigtige begivenheder, der havde slaaet Lichtenstein ud. Ikke blot fremdrog Anker 1798 i raadet, støttet bl.a. af udsagn fra kaptajner der havde været i Batavia, flere af Lichtensteins søpas-svindelaffærer og indførte den fremtidige forpligtelse, at der skulle stilles 2000 rd i kaution for hvert udstedt pas; men han angav Lichtenstein for at have ladet en mod kronprinsen i høj grad respektløs avis cirkulere i kolonien og for udtalelser om, at „om faa aar vil der ikke være nogen konge i Danmark" samt andre „jakobinske" ytringer, som broderen straks lod gaa videre til passende sted, saaledes til kommerceminister Schimmelmann.

Lichtenstein syntes nu at være klar over, at det ikke kunne nytte med flere intriger i kolonierne. I november 1798 tilkendegav han som sin hensigt at rejse hjem – Anker mente, det var for at virke for sit maal i København. Paa grund af mangel paa embedsmænd kunne man ikke give ham tilladelse til at rejse, men Anker haabede, han dog ville forsvinde.

Kun en maaned derefter, i december 1798, indtraf atter dramatiske begivenheder i den urolige koloni. Et anslag mod guvernøren og de øvrige høje embedsmænd blev opdaget. Hovedmændene var et par franskmænd, Jeannot og Pignolet, der sammen med landsmænd i Tranquebar skulle udføre kuppet. Hvad dette egentlig havde til hensigt, er ikke let at se, da det ikke kunne formodes, at englænderne ville tolerere et fransk eller blot tydeligt pro-fransk styre i Tranquebar, der var den eneste del af Indien, hvis kyst ikke var i engelsk besiddelse. Oprørerne havde arbejdet blandt de hvide soldater, der som bekendt bestod af sammenløbet pak, og da revolten blev opdaget, hængte et par af dem sig i fængslet.

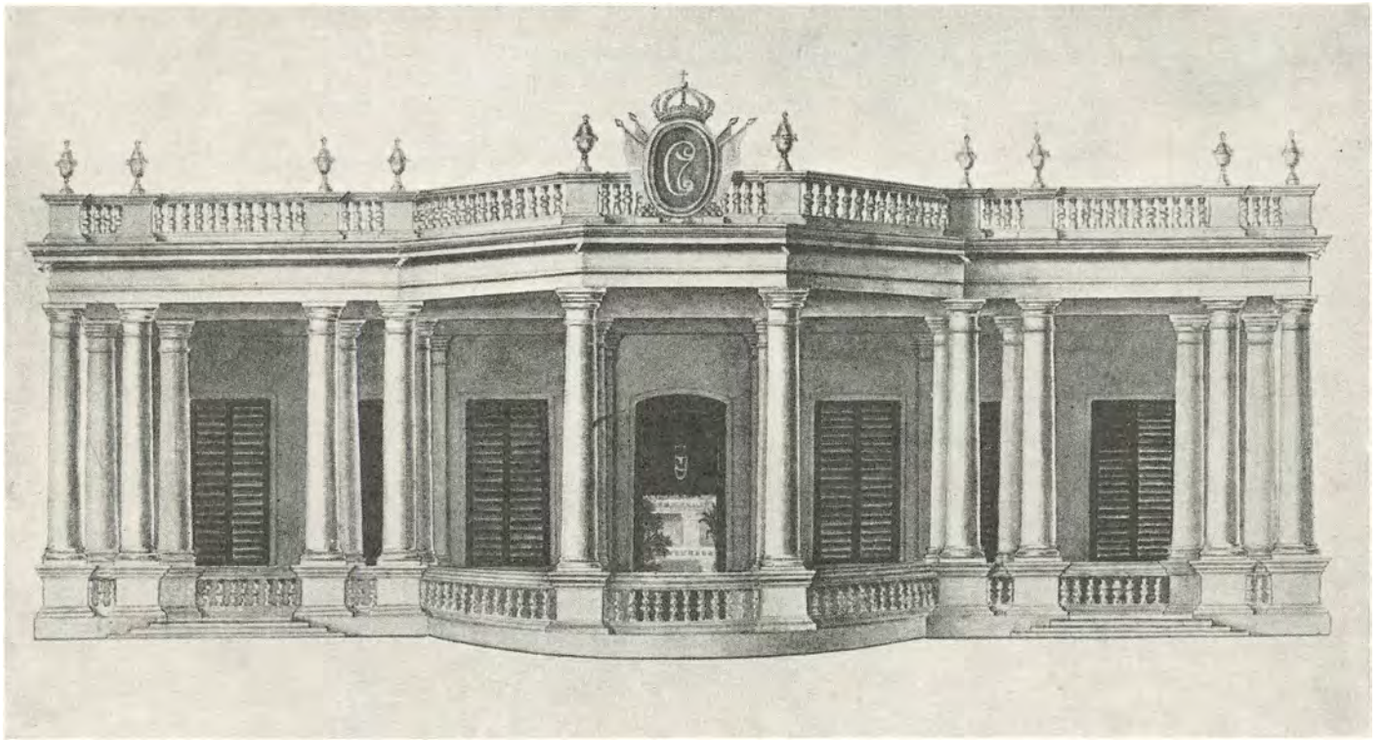

Guvernørboligen i Tranquebar 1790. I aaret 1784 erhvervede staten denne bygning af den tidligere guvernør Brown, og i guvernør Ankers tid fik den sit pragtfulde indre udstyr. Bag verandaen laa beboelsesrummene og en stor sal, der af C. A. Bluhme beskrives som det pragtfuldeste han har set efter riddersalen paa Christiansborg. Bag huset fandtes en have, symmetrisk anlagt omkring en pergola med murede søjler og vinranker. Udenom laa stalde, bygninger til tjenestefolk (deriblandt et stort badeværelse og fire brønde)

Anker skrev til kommercekollegiet, at denne omstændighed sinkede sagens opklaring meget. Til broderen skrev han derimod, at det var koloniens jurister, der gjorde, hvad de kunne for at sinke opklaringen; de stod alle paa Lichtensteins parti, og denne var den egentlige bagmand, der paa denne vovelige maade haabede at blive af med Anker. Han fortæller videre i sit udførlige brev, at den virkelige franske leder var en mand ved navn Dubuc, der var kommet til Tranquebar for at faa skibslejlighed til Mauritius, efter hos Tipu at have talt om et forbund mod englænderne – hvilket forklarer den interesse, disse kort tid efter udviste for Dubuc. De arresterede franskmænd var daglig omgangskreds for Lichtenstein, der havde bragt det saa vidt, at han ikke mere kom sammen med koloniens danske. Samme Lichtenstein, der iøvrig efter Ankers mening havde mistet sin formue, tænkte nu paa hjemrejse men ville lægge vejen over Mauritius for at faa en ladning med hjem. Anker indrømmede, at han „privat" havde underrettet englænderne i Madras om begivenhedernes udvikling, og de ville nu se at fange de franske agenter, der endnu fandtes i Indien. Carsten Anker sendte straks et passende uddrag af dette brev saavel til kronprinsen som til Schimmelmann og nogle andre af de øverste embedsmænd i kommercekollegiet.

Lichtensteins afrejse kom til at forme sig endnu mere dramatisk, end han vist selv med sin ellers nok saa livlige fantasi havde kunnet tænke sig. Den 23. januar 1799 ankom til guvernør Anker et brev fra den engelske guvernør i Madras, lord Mornington. Det var skrevet „paa en bydende maade": englænderne havde længe vidst, at der udstedtes falske søpas til at dække Englands fjenders handel, og at der til disse udbragtes oplysninger via Tranquebar. Nu havde den engelske regering imidlertid opsnappet noget af Dubucs korrespondance, der viste, at et medlem af raadet i Tranquebar, nemlig Lichtenstein, var medskyldig; han havde formidlet korrespondancen mellem Tipu og franskmændene. Lord Mornington krævede, at Anker skulle „tage effektive og hurtige forholdsregler for at sikre sig mr. Lichtensteins person" og sende ham til Europa med første lejlighed til en undersøgelse, som den

danske konge maatte bestemme. Brevet endte med en trusel: guvernøren ville anse hele raadet for medskyldigt, hvis der ikke blev skredet ind over for Lichtenstein, og Tranquebar kunne ikke „vente at nyde neutralitetens fordele, hvis dets guvernement giver beskyttelse til dem, der faktisk er optaget af at skaffe midler og redskaber til krig mod de britiske besiddelser". Det opsnappede brev vedlagdes. Det indeholdt en hentydning, fældende for Lichtenstein, nemlig at nogle folk egnet for transport af penge til Tipu skulle udpeges af „le Second Gouverneur de Tranquebar". Morningtons krav blev naturligvis imødekommet. Der var ikke andet at gøre. Dubuc og hans ledsagere blev udvist, og det blev meddelt Mornington, at Lichtenstein ville afrejse med det første. Ganske vist fralagde den gode finansraad sig ved ed ethvert ansvar for de handlinger, han beskyldtes for, men – som Anker skrev – Lichtenstein var ateist. Trods de vanskeligheder, der kunne ventes for Danmark – Anker var klar over, at der ville komme engelsk protest i København – var han sjæleglad. „Køteren" maatte nu forlade kolonien. Han skrev henrykt til broderen, at Mornington var „saa opbragt mod Lichtenstein, at han er determineret at forfølge ham til det yderste". Broderen maatte endelig holde godt rede paa sagen, da det var muligt, at den engelske minister i København henvendte sig til ham for at faa nærmere underretning, og han tilføjede: „At jeg søger at udrydde en person, der tragter efter mit liv og ære paa en saa infam og underfundig maade, kan vel ingen fortænke mig". Havde mon Anker en følelse af, at hans stadige korrespondance med de engelske myndigheder nærmede sig det utilladelige i forhold til hans forpligtelser over for den danske stat?

Spørgsmaalet om misbrugene af danske søpas i de indiske farvande var vokset op til at blive et af de alvorligste stridsspørgsmaal mellem Danmark og England i denne periode, hvor den ene Ostindienfarer efter den anden blev opbragt af engelske kapere og prisedømt. Den danske gesandt i London klagede over, at det danske flags anseelse led under misbrugene. Til et kritisk punkt naaede sagen i april 1799, altsaa før nyheden om den sidste Lichtenstein-affære var naaet til København. Et engelsk blad, „The Courier", bragte nemlig under overskriften „Ulovlig handel" en indberetning fra den engelske gesandt i København, Fitz-Gerald, til lord Grenville, den engelske udenrigsminister. Det hed i den, at gesandten fra privat men paalidelig kilde havde erfaret, at Lichtenstein udstedte falske søpas. Det havde alle parter sikkert været klare over i forvejen, men det pinlige var, at Fitz-Gerald desuden direkte beskyldte det danske kommercekollegium for at staa bag og være den egentlige ophavsmand til misbrugene. Det nævntes ikke, hvem hjemmelsmanden for oplysningerne var. Det danske diplomati protesterede kraftigt – hvad Carsten Anker fandt berettiget, da man ikke burde beskylde et kongeligt kollegium for sligt – og Fitz-Gerald blev hjemkaldt.

Skønt den danske regering saaledes havde vundet en sejr ved Fitz-Geralds fjernelse, fandt kommercekollegiet det mest opportunt at nedsætte en kommission til klagernes undersøgelse, saa meget mere som den nye engelske gesandt, Merry, i juli havde fremsat en ny klage over misbrug: et skib „Nancy", tilhørende det kendte firma Blacks enke & co., var ved St. Helena blevet standset med søpas, som englænderne ansaa for falske; de formodede ikke uden grund at staa over for et af Lichtensteins svindelnumre. Merrys note om denne sag endte med den trusel, at den engelske regering ikke ville finde sig i denne trafik men anvende de strengeste midler for at hindre den.

I indstillingen til kongen om undersøgelseskommissionens nedsættelse hedder det, at skønt kollegiet var overbevist om, at ingen af de fremkomne klager eller avisartikler indeholdt et eneste sandt ord, burde man dog af hensyn til det gode forhold til naboerne nedsætte denne kommission. Dette skete, hvorpaa Lichtenstein blev kaldt hjem – med den motivering, at han skulle gøre rede for sit forhold til den oprørske avis, han havde ladet cirkulere i kolonien. I november kom derpaa en note fra den engelske gesandt angaaende hans forhold til Dubuc og Tipu.

Huse i Nygade, i baggrunden Dansborg

Lichtenstein havde imidlertid allerede 13. maj 1799 forladt kolonien med skibet „General Abbestée". Efter dettes afsejling holdt „kabaler og intriger" i Tranquebar for en tid op, skriver Anker. „General Abbestée" medførte en ladning tilhørende et hus i Madras og skulle supplere denne med et parti kaffe og sukker paa den franske ø Mauritius. Skibet tilhørte officielt Lichtensteins efterfølger som finansraad, kammerraad Hermansen, der ellers stod sig godt med Anker men som havde været nødt til at gøre sin forgænger den tjeneste at laane navn til foretagendet, da han ellers ikke havde noget haab om at faa de penge, Lichtenstein skyldte ham. Guvernøren skrev til sin broder, at man nu kunne risikere at faa vrøvl i kommercekollegiet angaaende endnu et skib, hvor hverken ladning eller fartøj var dansk ejendom. Den gode broder i København kom imidlertid ud for svære fristelser i anledning af selvsamme skib. Fra Hermansen fik han et brev, der anmodede ham om at tage det i konsignation og oplyste, at ladningen var 60.000 piastre værd. Dette harmonerede ikke rigtigt med oplysninger fra broderen om, at skibet var afgaaet med en ringe ladning, og var for ham „noget forvirret og mørkt væsen". Han afslog derfor i første omgang, da han ansaa det for et bestikkelsesforsøg fra Lichtenstein, men meddelte et halvt aars tid efter – i skaansomme vendinger – sin broder, at han alligevel havde taget skibet i konsignation. Desværre synes der ikke at være bevaret noget brev med guvernørens kommentar hertil.

Carsten Anker kunne berolige sin broder med, at man i den nedsatte kommission havde i sinde at tage haardt fat paa Lichtenstein, naar han vendte hjem. Denne maatte da ogsaa fremsætte lange redegørelser for sine køb og salg af skibe. Det fremgik, at han havde handlet med priser, og navnlig, at han af 40 udstedte søpas „ikke havde brugt" de 16. Han paastod, at de var blevet afleveret igen. Havde kommissionsmedlemmerne læst med omhu i de fra Tranquebar hjemsendte papirer og sammenlignet dem med Lichtensteins opgivelser, havde det ikke været svært at finde visse mangler. Det er ret ualmindeligt, at en reder ikke ved, hvor 5 af hans skibe i øjeblikket befinder sig. Og saadan stod sagen for Lichtenstein. Kommissionen spurgte heller ikke kaptajner, der havde sejlet paa Indien – de havde jo

vidst besked. Enhver i Tranquebar vidste, at danske søpas paa Batavia handledes op til 6000 piastre, men kommissionen fandt ikke ud af det. Derimod vedblev man et par aar igennem at anmode englænderne om yderligere bevisligheder. De kom ikke, og videre kom heller ikke undersøgelsen. Den 15. juni 1802 standsedes den ved en kongelig resolution med den motivering, at Lichtenstein nu var død og de politiske forhold ganske ændrede!

Det blev punktummet for en af de mest fantastiske affærer i de danske ostindiske koloniers historie. Hovedmanden, Lichtenstein, var i sig selv en usædvanlig skikkelse. Paa den ene side energisk og særdeles vel begavet, paa den anden yderlig hensynsløs og besat af umættelig trang til at tjene penge og erhverve magt. I de underordnede stillinger havde han aabenbart sledsket for Anker, men da han ved dennes støtte først naaede de attraaede indflydelsesrige positioner, var han ikke sen til at udnytte alle chancer paa den mest hensynsløse maade. Enhver form for samvittighed har aabenbart været ham fuldstændig fremmed, – skal man tro Anker, gælder dette ogsaa hans privatliv. Der kan ikke være tvivl om, at han staar bag en del af de her omtalte angreb paa Anker og maaske bag flere endnu, omend vel guvernøren kan have været lidt hurtig til at henføre alt uheldigt i kolonien til hans indflydelse. Af loyalitet og troskab over for den stat, han tjente, har der hos Lichtenstein ikke været spor. Han har kun kendt eet maal – at tjene sig selv, at tjene penge.

Sikkert har hans svindel været til stor skade for den mere hæderlige danske handel – ikke blot paa Indien, men ogsaa i større sammenhæng: den øgede utvivlsomt engelsk irritation mod Danmark i en periode, hvor dette, som forholdene laa, kunne blive overordentlig farligt.

Men der er endnu en fantastisk side af sagen, den nemlig, at kommercekollegiet trods guvernørens klare advarsler saa længe vedblev at dække over denne mand. De ledende folk i kollegiet har, selv om de vel ikke som Schlegel alle har været økonomisk interesseret i Lichtensteins foretagender, udvist ikke mindre ansvarsløshed end denne. Dette gælder ikke mindst Ernst Schimmelmann, der trods god vilje ikke vovede at gribe ind, af frygt for ligesom Anker at falde i unaade.

Den engelske besættelse af kolonierne i 1801–02 satte en tid en stopper for yderligere begivenheder, idet guvernementet ikke fungerede. I 1801 udnævntes i København en efterfølger for Lichtenstein; kommercekollegiet ville for ikke at støde englænderne undgaa at sende denne ud igen men fandt iøvrig ikke, at der var grund til at afsætte ham. Efterfølger blev kancelliraad og handelskommissær Chr. Ewald, der tidligere havde gjort tjeneste paa de vestindiske øer og derfor maatte formodes at have nogen indsigt i koloniforhold. Det betonedes udtrykkeligt, at hans ophold i Ostindien kun skulle være af kortere varighed og han fik 2000 rd i aarlig gage, hvilket var mere end der tidligere var givet finansraaderne. Samtidig udnævntes han til oberstløjtnant, hvorved han i rang blev sat lige med guvernøren. Disse

foranstaltninger maa vel udlægges saadan, at man ønskede at give ham en særlig myndighed til at rydde op i de indviklede forhold derude. Hans hele optræden tyder da ogsaa paa, at dette har været hensigten. Han kom tidsnok til at overvære guvernementets første møde efter den engelske besættelses ophør – det var 17. august 1802 – og i de kommende maaneder foregik der et oprydningsarbejde i koloniens finanser. En mængde udestaaende fordringer blev inddrevet; bl. a. kom Mühldorffs gæld til den kongelige kasse fra den tid, han bestyrede landsbyerne, nu frem. Denne sag var meget indviklet, hvad selv Ewald indrømmede, men sluttelig ansatte efter Ewalds afrejse kommercekollegiet Mühldorffs gæld til 4577 rd; den betaltes ved at hans ventepenge, 1200 rd om aaret, blev indeholdt, til summen var afdraget. Anker var under Ewalds ophold meget faamælt i guvernementets møder.

Den 31. december 1802 afrejste Ewald. I København aflagde han rapport til kommercekollegiet og gav her et meget mørkt billede af koloniens forhold. „At hævdede misbrug og usurperede forretter har sit sæde i denne koloni, vil enhver endog kun ved et løseligt blik der paa stedet blive var", skrev han. Iøvrigt hævdede han, at stedet var for lille i forhold til de mange embedsmænd. Deres tal burde reduceres, men det ville samtidig blive nødvendigt at lønne de resterende bedre. Desuden ville det være til stor gavn for handelen, om toldsatserne blev sat ned. Det var reformer, som Anker gennem mange aar havde anbefalet, men Ewald havde endnu mere radikale planer: „At afhænde dette etablissement ville efter min overbevisning være det fordelagtigste for den kongelige kasse". Efter hans formening ville England gerne købe, da Tranquebar skadede dets handel. Og ville England ikke, kunne man sikkert nemt faa Rusland til det. De penge, der indkom ved salget, kunne man anvende til et forsøg paa at kolonisere Nicobarerne ved hjælp af „kaffere". Ewalds plan er interessant, fordi den angiver de retningslinier, som blev fulgt i det 19. aarhundrede: man skar ned paa udgifterne, hvor det var muligt, indtil man endelig bekvemmede sig til at sælge kolonierne paa fastlandet. Ogsaa paa anden maade end ved Ewalds gennemgang af regnskaberne blev der ryddet op i Tranquebars forhold. Kongelige resolutioner af

Den katolske kirke i Frederiksnagore

15. april og 17. oktober 1803 satte meget strenge regler for udstedelse af søpas. Blev de overholdt, ville de for fremtiden gøre svindel af den Lichtenstein'ske art umulig.

Det ser i alt dette ud til, at en mildere vind har blæst i København over for guvernør Anker. Det var dog hans tanker, der ved disse forskellige foranstaltninger blev realiseret, selv om det var Ewald, der i disse aar var den udslaggivende person. Hertil kom, at der i København var lutter tilfredshed med den maade, hvorpaa Anker havde ordnet de økonomiske mellemværender med englænderne efter genovertagelsen af kolonierne. Han havde, som det senere skal omtales, sparet den danske stat for en udgift paa ca 33.000 rd. Den mildere vind fik synligt udslag i, at han i april 1804 udnævntes til ridder af Danebrog, hvilket svarer til senere tiders storkors. Ordenen var ledsaget af en meget smigrende skrivelse fra kronprinsen.

Der er ikke tvivl om, at man i kommercekollegiet gerne havde beholdt Anker som guvernør i endnu en aarrække. Men han var træt. Hans helbred var ikke, hvad det havde været; ofte tvang sygdom ham til at udeblive fra guvernementets møder. Efter ansøgning fik han i 1805 tilladelse til at rejse en tur til Danmark. Den 30. januar 1806 deltog han for sidste gang i et møde i guvernementet, og i august samme aar naaede han til England. Til kommerceminister Schimmelmann skrev han: „Efter en langvarig rejse lykkedes det mig endelig at sætte foden igen paa landet i Europa, efter at have været henved 20 aar fraværende. . . . Den glæde, jeg følte derved, kan jeg ikke udtrykke . . .“ Vinteren tilbragte han i England i det haab, at en kur ved det engelske badested Cheltenham skulle befri ham for hans sygdom. Til Indien ville han ikke tilbage. Den 10. juli 1807 fik han sin afsked bevilget, og der udtaltes fuld tilfredshed med hans tjeneste. Som pension fik han hele sin gage, 3000 rd.

Til Danmark kom han heller ikke mere. Fra 1808 tog han ophold paa gaarden Öraker i Norge, som han forpagtede. Til sin død i april 1832 levede han her i ro efter sine stormfulde dage i Indien. Kun een gang endnu kom han til at virke i offentlige anliggender. Det var i 1814, da han efter Christian Frederiks opfordring fulgte sin broder til England for at søge at opnaa engelsk anerkendelse af Norges uafhængighed. Det lykkedes som bekendt ikke. Peter Anker havde heller ikke troet derpaa, efter norske forfatteres mening ikke engang ønsket det, tværtimod snarere været tilhænger af Norges sammenslutning med Sverige. Har der været en bitterhed i hans sind mod Danmark efter de krænkelser, han mente at have lidt fra kommercekollegiets side?

Ellers levede han i ro paa sin gaard og beskæftigede sig med de store samlinger, han havde bragt hjem fra Indien. Navnlig besad han et betydeligt antal tegninger, nogle af indiske kunstnere, andre tegnet af ham selv. De pragtfuldeste stykker i hans samlinger var nogle store bronzebilleder af indiske guder, fundet 1799 paa Tranquebars grund og foræret ham af stedets brahminer. De er senere erhvervet af det danske nationalmuseum.

Peter Anker maa regnes for den betydeligste af de danske guvernører i Ostindien i den tid, staten ejede kolonierne. Saavel indenrigsk som udenrigsk gjorde han sig smukt gældende; paa det første omraade ved sin reformpolitik, paa det andet ved den dygtighed, hvormed han under vanskelige forhold forstod at bevare det gode forhold til naboerne. Han var en i alle henseender kultiveret og velbegavet mand – herom vidner bl. a. hans samlinger af indisk kunst og hans store bogkøb – men ogsaa i moralsk henseende staar han langt over de øvrige guvernører, særlig vel over sin forgænger. Hans retfærdighedsfølelse og ubestikkelighed, der straks viste sig ved den reformpolitik, han trods megen modstand fik gennemført i begyndelsen af sin guvernørtid, og som han senere aldrig opgav, sætter ham i en særklasse blandt den tids koloniembedsmænd, baade i Danmark og udlandet. I hans bestræbelser for at gavne kolonien var der en god del stejlhed, vel ogsaa for lidt smidighed i kampen med modstanderne. Peter Anker var ikke den mand, der gik ind paa et kompromis, der ikke syntes ham retfærdigt. En vis trang

til – ud fra de bedste forsætter – at ville herske alene bragte ham ofte i vanskelige situationer. Og et handicap har det utvivlsomt været, at hans menneskekundskab ikke var skarp, hans bedømmelse af medmennesker ofte for optimistisk. Som den redelige mand han var, har det aabenbart været ham svært paa forhaand at gennemskue sine medarbejderes karakter. Hans oprindelige tillid kunne da slaa om i et ligefrem luende had, der til tider fik ham til at gaa ud over grænsen for det tilladelige for at faa ram paa dem, der havde skuffet ham.

Hans behandling af de indfødte, som denne viste sig i kampen mod deres undertrykkere og udsugere, betegner et nyt og tiltalende træk i den danske administrations historie. For Anker var de ikke blot „sorte", der skulle udnyttes, men borgere under den danske konge, der havde krav paa rimelig behandling. Hans kulturelle indsigt tillod ham ogsaa at vurdere deres kultur i højere grad, end tilfældet var med de fleste andre europæere derude, saavel i danske som i andre magters kolonier.

Alt i alt har opholdet i kolonierne ikke været nogen glæde for denne mand. Korruptionen, modstanden mod hans reformer, den altfor lunkne støtte eller direkte modstand fra kommercekollegiet, der satte mere pris paa folk, der tjente penge, end paa redelige, endelig hans fortvivlede finansielle forhold det meste af tiden, alt har bidraget til at gøre ham træt og bitter. Kom der end til slut en oprejsning fra den danske regerings side, kunne den ikke udslette hvad der var gaaet forud. Danmarks bedste guvernør i Ostindien havde fortjent en mildere skæbne.

I Tranquebar udviklede forholdene sig efter Ankers afrejse og den forholdsvise ro, der havde hersket i hans sidste aar som guvernør, snart paa den gamle vis, dvs med evindelige kompetencestridigheder og uenigheder om stort og smaat mellem embedsmændene. Den konstituerede guvernør, Hermansen, var vist i og for sig en redelig mand og ganske dygtig, men han manglede myndighed til at lede sine underordnede. Mellem ham og det andet medlem af guvernementet, finansraad Lindgreen, udviklede der sig snart den sædvanlige krigstilstand; den sidste havde en ivrig støtte i den nye byfoged Rehling. De to kastede sig ud i en voldsom kamp mod missionen, og da Hermansen ville indtage et mere maadeholdent standpunkt, udviklede forholdene sig derhen, at de ikke engang kunne enes om at skrive de sædvanlige rapporter til København; hver affattede sine. Kommercekollegiet udtalte i 1807, at det havde mest lyst til at tilbagekalde Lindgreen og indsætte en anden midlertidig guvernør, men før der blev truffet en afgørelse, brød krigen med England ud. Der var i de næste 8 aar ingen forbindelse mellem kolonien og moderlandet.

INDRE BEGIVENHEDER I FREDERIKSNAGORE

I det skønt beliggende Frederiksnagore ved den brede Hooghly-flod ansatte guvernør Abbestée i 1779 et raad, hvis tre medlemmer alle i en aarrække havde været i kompagniets tjeneste. Til „chef" for logen – man ville ikke give den mere fornemt klingende titel guvernør, hvad der senere blev chefen en stadig kilde til sorg – udnævntes Ole Bie.

Han var født i Norge 1732 og havde siden 1765 været i det asiatiske kompagnis tjeneste, var saaledes en mand med stor erfaring om indiske forhold. Lige til 1805 stod han i spidsen for kolonien, saa at dennes og hans historie i dette tidsrum næsten er identisk. Utvivlsomt var Bie en baade dygtig og energisk mand, dog paa ingen maade fri for fejl. Hans selv efter indiske forhold usædvanligt udviklede selvoptagethed, forfængelighed, egenraadighed og stridbarhed vanskeliggjorde eller umuliggjorde til enhver tid et samarbejde mellem ham og hans undergivne. Gennem aarene flød en stadig strøm af klager til kommercekollegiet, ikke alene fra hans undergivne i Frederiksnagore men ogsaa fra guvernementet i Tranquebar, som han havde overordentlig svært ved at underordne sig. Straks efter overtagelsen af sin nye værdighed som kongelig embedsmand kom Bie i særdeles daarligt forhold til sine gamle medarbejdere i kompagniet. Hans hovedmodstander her var i de første aar den ledende faktor i kompagniets afdeling i Bengalen, Johan Leonhard Fix.

Bies personlige forfængelighed gav sig navnlig udslag i, at han bestandig ønskede at gøre sin loge saa stor og smuk som muligt og i den anledning ustandselig plagede kommercekollegiet om nye bevillinger til embedsmænd og forbedringer af bygninger. Fra København fulgte man længe hans ønsker, hvor de var blot nogenlunde rimelige. At man overhovedet i det lange løb bar over med ham og hans luner, hans uregelmæssigheder og direkte overtrædelser af gældende love og bestemmelser, maa skyldes, at man indsaa de fordele, hans styre paa mange maader havde bragt kolonien – navnlig paa det økonomiske omraade. Foruden at være embedsmand var Bie nemlig som tidligere nævnt en driftig købmand, der paa et tidspunkt havde tre skibe under sejl for egen regning – i alt fald nominelt. Som de fleste andre danske, hvem han hjalp til at faa ladning til deres skibe i Frederiksnagore, blev han ogsaa selv finansieret af engelske kapitalister. Vi har nævnt, hvordan han berømmede sig af, at han i løbet af et aar havde skaffet danske købmænd laan paa tilsammen mere end en million rd, men ogsaa til eget brug øste han af laanekilden. En god egenskab blandt andre maa omtales hos Bie. Han var en kærlig – næsten for kærlig – familiefader, der i hele sin chefstid gjorde sit bedste for at faa sine børn og andre slægtninge anbragt i embederne i kolonien. Det gik saa vidt, at man efter samtidens beretning i engelske kredse kaldte Frederiksnagore for „bikuben".

Kort efter sin udnævnelse indsendte Bie en række forslag til forbedring af den noget forsømte koloni. I kompagniets tid havde den været omgivet af en straatækt lermur. Under et af Bengalens voldsomme regnskyl var denne efter Bies beskrivelse sunket næsten helt sammen, hvorfor han stillede forslag om at opføre en ny mur af sten. Som begrundelse herfor angav han, at egnen var fyldt af frække røverbander, der ikke ville betænke sig paa at bryde ind og røve af de ofte kostbare varelagre, der fandtes i byen, og yderligere anførte han, at en lermur ikke virkede styrkende paa nationens prestige blandt de andre magter i Indien. Det var motiver, som kommercekollegiet maatte godkende, og Bie fik lov til baade

at faa sin stenmur og flere sepoys til beskyttelse af varelagrene. Et samtidig fremført ønske om anlæggelse af en afvandingskanal, der ville gøre det muligt at tage et hidtil uopdyrket stykke land under dyrkning og derved øge logens indkomster, blev ogsaa imødekommet.

Chefens iver for at forbedre logen har naturligvis kun kunnet gøre et gunstigt indtryk i København. Mindre gunstigt maatte det virke, at der samtidig indkom rapporter fra Tranquebar om, at Bie og hans næstkommanderende, løjtnant J. P. L. Meyer, ikke kunne enes, men laa i strid om alt, stort som smaat. Spørgsmaalet løstes ved, at Meyer blev kaldt til Tranquebar og fik en post der. Dette synes man altsaa at have taget let paa i kommercekollegiet. Værre var det, da Asiatisk Kompagni klagede over Bies optræden over for faktorerne – da fik han en kongelig ordre, at det asiatiske kompagni skulle understøttes paa billig maade af de kongelige embedsmænd. I kollegiets akter nævnes det ikke, hvad Bie og faktorerne var blevet uenige om, men af sidstnævntes indberetninger fremgaar tydeligt, at det drejede sig om den indbringende salpetereksport.

I disse gyldne aar var Bie i den mest optimistiske stemning. Handelen gik strygende, og han beklagede kun, at det ikke var muligt at faa skibe til købs i Indien, da det havde været meget fordelagtigt at anskaffe flere. Dette lykkedes ham dog senere. Mindst 5 afsendte han i eget navn, før freden ødelagde forretningerne. Af hans indberetninger til kommercekollegiet i disse aar fremgaar, at han har været overordentlig godt tilfreds med sig selv baade som embedsmand og forretningsdrivende, ikke mindst det sidste. I januar 1783 skriver han efter at have betonet, at brevet bliver afsendt med hans eget skib: „Hvor storligen dette sted har tiltaget saavel i henseende til huse og bygninger samt indbyggere, samt hvilke bekvemmeligheder og gode anstalter til handelens drift sig nu her befinder, kan de hjemkommende handlende bedst berette." – „Stedet tiltager dagligen, smukke vaaninger og pakhuse opføres nu i alle gader og stræder. Stedet, som for 6 aar siden saa ud som en ørken, prunker nu som en smuk stad". Bie glemte ikke at tilføje, at han selv havde taget initiativet til byggeriet.

Paa dette tidspunkt, i begyndelsen af 1783, havde imidlertid baade Frederiksnagores handel og Bies lykke kulmineret. Krisen ramte begge parter haardt. Yderligere kom chefen ud for strid modvind fra anden kant. Kort førend Bies ovenfor citerede, optimistiske skrivelse var indkommet til kommercekollegiet, modtog dette fra Asiatisk Kompagni en alvorlig klage over hans virksomhed i Bengalen, ikke mindst over den foretagsomhed, han til gavn for sig selv havde vist ved toldens opkrævning. Forholdet var jo det, at han havde forpagtet tolden af de danske skibe af englænderne, officielt for at undgaa at disse fik et altfor godt indblik i den danske handel. Guvernementet i Tranquebar fik straks efter klagens ankomst ordre til at lade forholdet undersøge – Asiatisk Kompagni var et selskab, man tog hensyn til i kommercekollegiet.

I Tranquebar satte denne ordre guvernementet i ikke ringe forlegenhed. Der var ikke embedsmænd nok til, at en kommission kunne udsendes, hvorfor man valgte den vistnok daarligste udvej at lade undersøgelsen lede af byfogeden i Frederiksnagore, Chr. Fr. Junghans, der efter løjtnant Meyers afgang var andet medlem af raadet der. Mellem ham og Bie var der præcis samme slette forhold, som havde raadet mellem chefen og Meyer. Kommissionen kom iøvrigt til at bestaa af kammerjunker Schaffalitzsky de Muckadell, der nylig var ankommet til Tranquebar fra Europa, og prokurator Niels Beck fra Tranquebar, der skulle være aktor i sagen.

Bie blev rasende, da kommissionen ankom i slutningen af 1784. Ikke alene fordi der saaledes gjordes skridt til at undersøge hans embedsførelse, men vel ikke mindst fordi han netop da var i forhandlinger med folk i Calcutta, der skulle laane ham halvanden million rupier til yderligere handelsforetagender. Ved rygtet om undersøgelsen trak de sig tilbage, og Bie paastod senere, at han havde tabt 375.000 rupier ved, at dette laan glippede. Kommissionsundersøgelsen udviklede sig snart til den rene parodi.

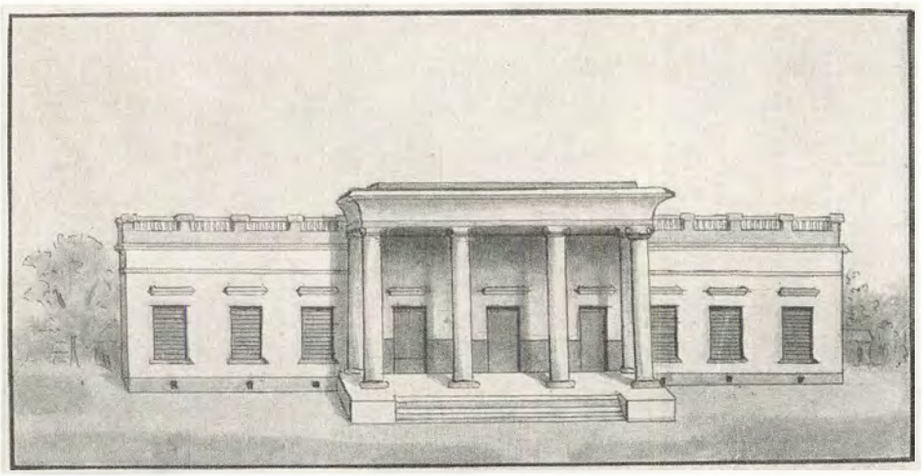

Chefshuset i Frederiksnagore, opført 1771, en af koloniens største og smukkeste bygninger. Ifølge en beskrivelse fra 1790 maalte den 84×70×29 fod. I midten laa en sal (35×23) og paa hver side tre værelser (hvert 23×19). Bagved var lagt en køkkenbygning, et stort hønsehus, en bolig til chefens sekretær, forskellige forraadshuse og domestikbygninger. I den omgivende have fandtes en fiskedam med karper

Som saa ofte før og senere i koloniernes historie tog de personlige lidenskaber ganske overhaand; man kan som i andre tilfælde ikke undgaa at bruge ordet slagsmaal om det, der nu fandt sted. Det vakte straks pinlig opmærksomhed, at Schaffalitzsky forlovede sig med en af Bies døtre, og da der fra faktorerne gjordes bemærkninger herom, udviklede dette sig til en række injurieprocesser, hvorunder der ikke blev taget synderligt hensyn til de juridiske former. Endnu pinligere var det, at Schaffalitzsky og Bie lod anklageren, Beck, arrestere og kaste i fængsel. Striden delte hele byen i to dele, og kom de høje herrer ikke ligefrem selv i korporligt slagsmaal, førte deres tjenestefolk hele krige i byens gader.

Omsider blev efter ordre fra Tranquebar „undersøgelsen" standset. Sagen maatte afgøres i København, hvor der ventede kommercekollegiet et ingenlunde let arbejde med at oprulle stridighederne. I anledning heraf rejste Bie selv til København. Hans modstander, Junghans, blev derimod i Bengalen. Bies humør stod ikke saa højt som i 1783. Hans tone over for kommercekollegiet er nu betydelig forandret, næsten klynkende. Gentagne gange bønfalder han kollegiet om tilladelse til at vende tilbage fra det haarde danske klima „til den milde luftegn i Indien". Hans selvbevidsthed forlader ham imidlertid ikke ganske: naturligvis maa han have oprejsning og bedst derved, at han udnævntes til Abbestées afløser som generalguvernør. Han glemmer ikke at fremhæve sine store og gode gerninger med hensyn til Frederiksnagores opkomst. Man forstaar hans stemning, for hans personlige forhold var paa daværende tidspunkt just ikke opmuntrende. Ikke blot havde han sagen hængende over hovedet, men hans skib „Providentia" havde paa hjemrejsen lidt skibbrud og maatte gaa ind til engelsk havn for at blive repareret, mens et andet, „Christiansborg" – hvorom Bie havde skrevet, at det var afgaaet med den rigeste ladning, et dansk skib nogensinde havde hjemført fra Indien – naaede hjem til priser, der var lange tiders mindste. Resultatet var, at han blev insolvent.

I sommeren 1786 naaede omsider kommercekollegiet til en afgørelse i sagen om tolden og de øvrige uordener i Bengalen. Chr. Fr. Junghans blev afskediget og erstattet af cand. jur. Jacob Krefting. Om Junghans udtaltes det, at han blev afsat paa grund af de mod ham rettede anklager for bestikkelse og utilladelige fordele, især fordi han mod passende erkendtlighed havde tilladt indere, der var straffet andetsteds, at tage ophold i kolonien. Hans medvirken i kommissionen om toldforpagtningen bestyrkede troen paa hans uduelighed.

I juli samme aar blev afgørelsen om Bie truffet. Kommercekollegiet billigede, at han havde paataget sig forpagtningen for at undgaa de uordener og stridigheder, som kunne blive resultatet, hvis der indsattes en engelsk opkræver. Derimod saa det med saa meget større mishag, at Bie efter forpagtnin-

gens overtagelse havde bekendtgjort et regulativ, som ikke blot anvendte andre oppebørselsmetoder end de hidtil kendte men indeholdt nye afgifter, „som ikke henføres til denne told og alene af Os bør hæves, naar Vi finder det for godt at paalægge logen samme". Heller ikke burde Bie have opgivet forpagtningen, da han derved tilintetgjorde alle de fordele, der kunne være vundet ved den. Derpaa fulgte den alvorligste passus: „Ligeledes har Vi ikke uden Vor allerhøjeste misfornøjelse erfaret oberstlieutenant Bies usømmelige og hans værdighed som chef paa logen stridende og uanstændige opførsel ved de indbyrdes stridigheder"; dette især fordi han havde ladet anklageren arrestere.

Man skulle herefter formode, at Bie var blevet afskediget paa graat papir. Men nej. I betragtning af den iver, han havde vist for Frederiksnagores opkomst og af den tort, han havde været udsat for, resolverede kollegiet, at sagen mod ham skulle hæves, og at han maatte bringes i forslag ved besættelsen af den for tiden ledige chefsstilling paa Frederiksnagore.

Det kan ikke undre, at Bie efter denne dom følte sig foranlediget til at indsende en taksigelse til kommercekollegiet for dets mildhed. Han benyttede lejligheden til at anmode om at blive genudnævnt til koloniens chef – helst med titel af guvernør. Samtidig fremsatte han forslag om at faa Frederiksnagore gjort uafhængig af Tranquebar. Han anførte som grund, at forholdene i Bengalen var meget forskellige fra dem i Tranquebar, saa at guvernementet dér ikke kunne have den rette viden om, hvad der skete i Frederiksnagore og hvilke foranstaltninger der her var paakrævet. Han udviklede – vist med rette – at afstanden mellem de to byer var saa stor og forbindelsen saa uregelmæssig, at det korteste tidsrum, der kunne paaregnes til ekspedition af et brev fra den ene by til den anden, var 40 dage, hvilket kunne foraarsage, at man i Frederiksnagore kunne komme i pinlig situation, naar hurtig beslutning skulle træffes. Da Bie yderligere havde oplyst, at han var kommet til akkord med sine kreditorer, der foruden sølvtøj og indbo havde ladet ham beholde to skibe, blev han den 4. april 1787 virkelig genudnævnt. Han fik dog ikke den smukke titel guvernør, men maatte nøjes med at kalde sig „direktør og chef" for logen. Samtidig fik han sepoystyrken udvidet fra 34 til 65 mand og et laan paa 30.000 rd af kommercekollegiet til at begynde sin handel med paany. Den 23. juli 1788 var han atter i Bengalen, hvor hans undergivne imens havde fortsat slagsmaalene.

Efter hjemkomsten til Frederiksnagores „milde luftegn" genoptog Bie virksomheden med vanlig energi, men konjunkturerne var blevet andre. Hans handel gik ikke godt mere. Han klagede over, at det laan paa 30.000 rd, han havde faaet af kommercekollegiet, var blevet ham til stor skade, da det ikke var muligt at faa de udbragte varer solgt. Iøvrigt fortsatte han sin kamp for at faa Frederiksnagore løsrevet fra sin underordnede stilling i forhold til Tranquebar, indtil videre dog uden held. Paa dette tidspunkt var floden begyndt at aflejre de banker uden for byen, der gjorde det umuligt for større skibe at komme derop. Bie var klar over denne fare og søgte at imødegaa den ved at skabe bedre losningsmuligheder ved floden. Hertil fik han kommercekollegiets tilladelse, men det blev ham paa det strengeste forbudt at udføre en plan om at opføre en forskansning mod floden. Den ville have kostet 70.000 rupier, og Bie har sikkert kun ønsket den af prestigemæssige grunde, da det dog var umuligt for ham med sine 64 sepoys at udrette noget mod en blot nogenlunde stærk angriber.

Baade Bie, Duntzfelt og guvernør Anker gjorde sig til talsmænd for, at den kvota af salpeter og opium, der, som det havde været brug i en aarrække, hvert aar af det engelske kompagni leveredes til det danske Asiatiske Kompagni til særlig billig pris, burde leveres til staten, til øgning af Frederiksnagores indtægter. Man fandt det meningsløst, at staten ikke fik denne fordel, naar den havde paataget sig den byrde at overtage kolonierne. Da dette i 1800 saa ud til at blive gennemført, blev Anker i samme anledning meget fornærmet paa kommercekollegiet – for paa det tidspunkt var hans broder Carsten blevet direktør i Asiatisk Kompagni.

Iøvrigt fortsatte den indre politik i denne periode efter de kendte mønstre, dvs med spektakler og stridigheder mellem alle, der blot havde mulighed for at komme i indbyrdes modsætning. Guvernementet i Tranquebar klagede over, at Bie som sædvanligt ville bruge mange flere penge til logen, end man i Tranquebar fandt det rimeligt – og her fik det medhold af kommercekollegiet. Desuden besværede Anker sig over, at raadet i Frederiksnagore førte en slet økonomi, forsømte sine pligter, var efterladende med at indsende regnskaber og tilsidesatte ordrer fra Tranquebar. De mange stridigheder og processer mellem logens embedsmænd bevirkede, at stedet blev genstand for de andre nationers foragt; der burde indsættes en anden chef, mente Anker.

Det vil føre for vidt at gaa nærmere ind paa disse stridigheder, der opstod efter at Duntzfelt 1790 havde forladt kolonien og var blevet afløst af Jacob Krefting. Der var uenighed om embedsmændenes kompetencer, og der var rent personlige stridsspørgsmaal. I december 1792 fandt guvernementet det nødvendigt at suspendere Krefting, hjemkalde kaptajnløjtnant Møller, kommandanten i byen, og sende irettesættelser til Bie og til Obelitz, logens tredie raadsmedlem. Kort tid efter forsvandt denne sidste fra kolonien paa grund af kassemangel, og kommercekollegiet fik nu atter en saare vanskelig sag at tage stilling til. Det uhyggelige væv af intriger var næsten uigennemtrængeligt, hvorfor kollegiet nøjedes med at fastslaa nærmere bestemmelser om grænserne for de enkelte embedsmænds kompetence. Krefting, der selv havde været i København for at tale sin sag, blev genindsat, mens Obelitz afskedigedes. I indstillingen til den kongelige resolution opregnede man Ankers klager mod Bie. Det var ikke smaating. Bortset fra de allerede nævnte forsømmeligheder med regnskaberne var der beretning om, at Bie af et i den kongelige kasse deponeret dødsbo havde laant 5000 rupier trods lovens forskrift om, at penge fra dødsboer skulle laanes ud mod sikkert pant. Obelitz, kaptajnløjtnant Møller og logens læge, Silkenstedt, havde ogsaa laant af denne arv. Pengene var dog blevet tilbagebetalt, omend med besvær. Justitsreglementet var blevet groft krænket ved, at Bie paa egen haand havde indsat sættedommere under stridighederne osv. Anker havde i kraftige vendinger indstillet Bie til afsked, men trods dette og trods de dokumenterede overgreb, han havde gjort sig skyldig i, reddede Bie atter sit embede, omend efter skarpe bebrejdelser fra kommercekollegiet.

1797 maatte Bie atter rejse til København; hans økonomiske forhold var stadig i uorden. Det fremgaar, at han har været endog meget langt nede paa dette tidspunkt; to gange maatte han anmode kommercekollegiet om laan af 600 rd til at bestride udgifterne ved sit ophold.

Bortset fra, at han fik sine gældsforhold til de private kreditorer ordnet – saaledes skulle han hvert aar betale 100 rd til huset Duntzfelt – fik Bie paa anden maade fordel af dette Københavnsophold. Under hensyn til hans 41-aarige ophold i Indien eftergav kommercekollegiet ham en mindre gæld, og han fik det aarlige tilskud til logens drift sat betydeligt i vejret – tilmed paa de gunstige betingelser, at hvis det ikke blev brugt helt, skulle den ene halvdel af besparelsen fordeles mellem embedsmændene. Disses lønninger blev ogsaa sat i vejret – under henvisning til den dyre levemaade i Bengalen. Endelig opnaaede Bie, hvad han havde kæmpet for siden sin udnævnelse til „direktør og chef“: Frederiksnagore fik en mere selvstændig stilling i forhold til Tranquebar. Ganske vist skulle alle koloniernes højesteret stadig være guvernementet i Tranquebar, og den øverste militære kommando skulle være hos guvernøren, men ellers maatte chefen i Frederiksnagore indsende forslag om alt direkte til kommercekollegiet uden først at spørge i Tranquebar.

Et resultat, der glædede Bie meget, var tilladelsen til at begynde en indsamling til opførelse af en luthersk kirke i Frederiksnagore. Kongen gav 1000 rd og løfte om, at han ville lønne en præst, naar kirken blev færdig. Resten mente Bie han ville være i stand til at skaffe ved frivillige gaver, særlig fra englændere og hollændere. Paa samme maade var en meget smuk katolsk kirke blevet opført i kolo-

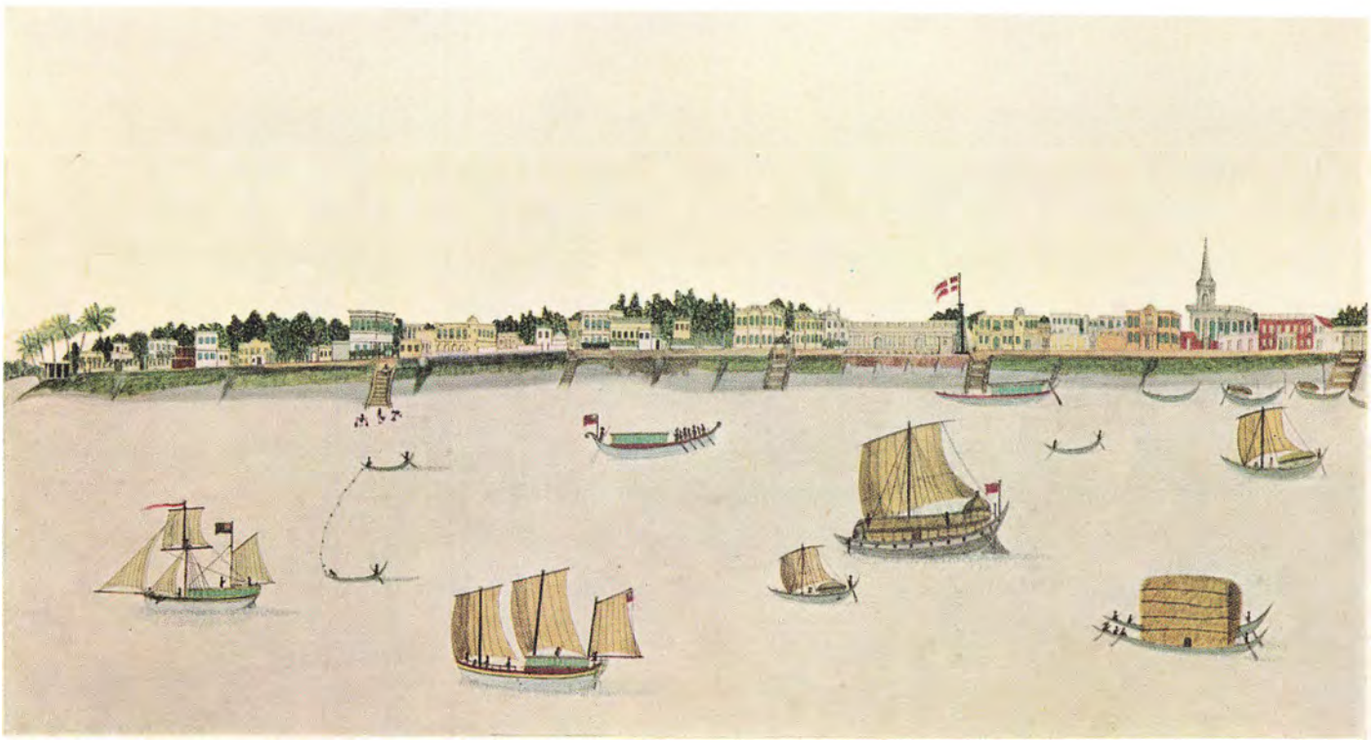

Frederiksnagore 1810, set fra floden. Til højre den af Ole Bie opførte Olavskirke. Med de indfødtes både (som de der ses paa floden) bragtes varerne til og fra byen, da sandbanker paa dette tidspunkt hindrede store skibe i at naa ind. – Tegning af J. Hammer

nien – Bie havde selv givet bidrag til den – „da jeg den tid var formuende", som han skriver. Aabenbart har dette kirkebyggeri ligget Bie meget paa hjerte. I hver eneste indberetning i de kommende aar fortæller han om, hvor langt det var kommet. I aaret 1800 var det naaet saa vidt, at murene og taarnene havde rejst sig til 20 fod. Da Bie ikke fandt, det gik hurtigt nok med opførelsen, laante han 2800 rupier i den kongelige kasse, idet han regnede med dækning i den kollekt, der var bevilget i kirkerne i Danmark, samt i det kongelige bidrag, der endnu ikke var ankommet. Om det var religiøse interesser, der laa bag Bies iver for kirkebyggeriet, er uvist; mest sandsynligt vel hans iver efter at gøre sin by saa smuk som mulig. Kirken naaede ikke at blive helt færdig i Bies tid, og der blev aldrig ansat nogen dansk præst. Før den kunne tages i brug, var Bie død; kort efter fulgte den lange engelske besættelse, og saa kom tider, hvor den danske Indienhandel næsten helt forsvandt, og hvor den danske stat ikke ville betale de penge, en dansk præst i Bengalen ville koste. Endnu fik Bie lejlighed til at smykke sin by med en ny bygning, før han døde. Da det gamle fængsel, catcheriet, var blevet saa forfaldent, at reparation ikke kunne betale sig, lod han det rive ned og byggede et nyt. Han motiverede det med, at pladsforholdene i det gamle var saadan, at man ikke kunne undgaa at „blande religionerne", ligesom de mørke rum var direkte sundhedsfarlige. Endvidere manglede der et bassin, hvor fangerne kunne foretage deres religiøse afvaskninger. Det nye fængsel, der efter grundplanen at dømme har været et smukt, regelmæssigt anlæg, rummede i midten en bygning, hvor retten skulle have sæde. Her var der endvidere en arrest, arkivet og en stor veranda. Anlæggets ene side dannedes af en lang bygning med arrester for europæere, indfødte kristne, muhammedanere, bengalere, for „kristne fruentimmere", muhammedanske kvinder, bengalske kvinder samt endelig et rum beregnet for urolige og drukne. I gaarden var bassinet til de religiøse afvaskninger. Sikkert har denne bygning opfyldt alle de krav, man med rimelighed kunne stille til et fængsel i Indien.

Den 18. marts 1805 døde Bie, 73 aar gammel. Hans efterfølger, Krefting, sørgede for, at han blev begravet med alle æresbevisninger, der kunne tilkomme ham. Bies sidste brev til kommercekollegiet er skrevet den 6. marts. Man mærker ikke, at det er forfattet af en mand, der længe havde været syg og

allerede var dødsmærket. Med den optimisme og den overordentlige selvfølelse, der altid havde karakteriseret ham, havde han atter her skrevet om, hvor stor hans kære by var blevet, og at han derfor trængte til flere embedsmænd: han havde langt flere forretninger end guvernøren i Tranquebar.

I 1824, da den senere saa kendte danske statsmand Bluhme, der i nogle aar i sin ungdom gjorde tjeneste i Tranquebar, besøgte byen, boede Bies enke der endnu sammen med nogle af hans mange børn. Bluhme skriver om disse: „Hans børn er ligesom hans justits, dels sorte, som alligevel konen er saa god at opdrage, dels hvide, men højst miserable i alting undtagen i mængde".

Med Bie var en embedsmand i den gamle stil gaaet bort. Denne type, der paa een gang var købmand og embedsmand, privat næringsdrivende og statens repræsentant, var nu ved at forsvinde fra de indiske kolonier. I Tranquebar havde Abbestée været dens sidste ægte repræsentant. Efterfølgerne blev – omend ogsaa de supplerede de magre indtægter med lidt handelsvirksomhed – først og fremmest embedsmænd. Den gamle type var som personificeret i Bie, der havde alle dens fortrin og mangler. Baade den ægte lyst til at leve i kolonierne og trangen til at virke for deres opkomst, til at se det gro om sig og til at tjene penge; men ogsaa dens egenraadighed, der maatte falde regeringerne i København noget for brystet, dens manglende respekt for regler og love, for pertentlig regnskabsførelse og smaaligt hensyn til, hvad forbedringer og reformer kostede. Alt i alt var denne type vel ikke uegnet til at virke i kolonierne, og Bie var trods alle fejl paa ingen maade dens ringeste repræsentant.

Elfenbensskakfigur

FORHOLDET TIL ANDRE MAGTER I INDIEN

De danske besiddelser i Indien var kun smaa og deres militære styrke ubetydelig. De var grundlagt og drevet som støttepunkter for handelen, og danskerne havde i lange tider ikke stræbt efter at opnaa udvidelser af deres territorium ved militære midler. Kommercekollegiet var straks fra begyndelsen indstillet paa at følge samme linie. I guvernørens instruks blev det meget stærkt fremhævet, at han i indernes og de europæiske kolonimagters krige altid skulle stræbe efter at bevare neutraliteten, selv om kolonierne naturligvis skulle forsvares mod et eventuelt overfald. Derimod var det guvernementet tilladt paa anden vis at øge territoriet, hvis der frembød sig gunstig lejlighed.

I 1777 var magtforholdene i Bengalen, hvor Frederiksnagore laa, forlængst i ro. Siden Clives erobring af landet i 1757 havde englænderne været faktiske herrer der, selv om der endnu fandtes en indfødt fyrste og rester af en selvstændig indisk administration.

I Sydindien, hvor Tranquebar og logerne Calicut, College og Porto-Novo laa, var magtforholdene derimod ikke i samme grad fastlagt. Englænderne havde her kun et mindre samlet omraade omkring Madras samt en art protektorat over Carnatic, der styredes af en egen fyrste, en nabob, dengang Muhammad Ali, der under krigene havde støttet englænderne mod franskmændene og herved sat sig i bundløs gæld til det engelske kompagni, der havde leveret ham vaaben. Allerede under krigen havde derfor englænderne tænkt paa at overtage administrationen af hans lande, men gjorde ikke alvor deraf, formentlig fordi de gik ud fra, at de gennem deres pengekrav havde tilstrækkeligt hold paa ham. Da imidlertid hans gæld ikke blot gjaldt kompagniet, men ogsaa de i Indien levende englændere, havde det vist sig, at han just gennem sine kreditorer blev i stand til at faa en vis indflydelse inden for kompagniet. Denne omstændighed blev af stor betydning for Tranquebar, eftersom nemlig Muhammad Ali i 1773 støttet af sine gode forbindelser i Madras havde overfaldet og erobret Tanjore, hvorfra han forjog den regerende rajah. Ved at erobre dette rige landomraade haabede Ali at kunne forbedre sine finanser, hvortil han naturligvis fik sine engelske kreditorers uforbeholdne bistand.

Tanjore var umiddelbar nabo til den danske koloni, der strengt taget kun var et len af dette indiske rige og siden grundlæggelsen havde betalt en aarlig afgift til rajahen. Umiddelbart før Tanjores erobring havde danskerne ydet rajahen et laan og faaet 6 landsbyer som sikkerhed. Man var derefter spændt paa, hvordan den nye herre ville betragte dette laan. Det gik over forventning godt; han bekræftede det for 90 aar og var samtidig ivrig for at træde i handelsforbindelse med det danske kompagni.

Men i 1778 maatte denne velvillige herre aflevere sit rov; det engelske kompagnis direktion ville ikke godkende hans erobring. Det nye kongelige guvernement maatte derfor med spænding afvente, hvordan den genindsatte fyrste, Tulasa, ville stille sig over for danskerne, der havde været saa villige til at anerkende og samarbejde med hans modstander.

Ogsaa fra anden side kunne vanskelige problemer snart dukke op. Englænderne var endnu ingenlunde uindskrænkede herrer i Sydindien, hvor der stadig fandtes store indfødte riger, der kunne yde betydelig modstand. Det mægtigste af disse var riget i Mysore, hvor Hyder Aly herskede. Han var en soldatersøn, der i kraft af sin store politiske og militære begavelse var blevet landets førende minister; siden havde han ved troppernes hjælp tiltaget sig fyrstemagten og udbredt sit herredømme over store

dele af Sydindien. Fra 1765–69 havde han været i krig med englænderne, og det var velkendt, at hans maal var at fordrive dem og helst alle andre europæere fra Indien.

Englændernes gamle hovedmodstandere, franskmændene, havde stadig deres kolonier i Indien, men siden den store kolonikrig havde deres magt været stagnerende, mens Englands i samme tid var gaaet uhyre frem. Endnu var de dog i stand til at blive farlige, hvilket viste sig efter krigsudbrudet 1778. Ganske vist blev den franske hovedfæstning Pondicherry omgaaende erobret af englænderne, men da Hyder Aly ogsaa erklærede disse krig, støttede franskmændene naturligvis ivrigt den indiske fyrste.

Situationen gav anledning til megen ængstelse i Tranquebar. Ganske vist gav krigen den danske handel et opsving, men skibsfarten generedes af franske kapere, og Hyder Alys fremrykning voldte stor bekymring. 1780 indtog han byen Porto-Novo, ødelagde det danske faktori der og fangede residenten; senere slog han en engelsk hær og trængte næsten frem til Madras' forstæder. Det berettedes yderligere til Tranquebar, at Hyder Aly var yderst opbragt over, at danskerne havde leveret store partier vaaben til hans fjender. Man skred af alle disse grunde til de før omtalte forsvarsforanstaltninger.

I slutningen af 1780 begyndte de vanskeligheder, man længe havde frygtet. I et brev skrev Hyder Aly, at han ønskede et stort parti ammunition tilsendt omgaaende – i modsat fald ville han sende en hær til distriktet, „hvilket han herved ville lade meddele". Danskerne skulle endvidere sende en af deres fornemste mænd til ham som gesandt. Guvernementet var i svær knibe. Det vovede af hensyn til englænderne ikke at sende ammunitionen, men ville nøjes med at sende gesandten, og ham afsendte man endda ikke straks. Næste foraar nærmede Hyder sig imidlertid Tranquebar, hvor hans hær røvede en del kvæg, og nu fordrede han atter en gesandt. „Da nu altsaa nabobens [Hyder Alys] magt er saa nær, de engelskes derimod svag", hedder det i resolutionsprotokollen, „saa troede guvernementet ikke længere at kunne opsætte at afskikke ambassadører". Det afsendte følgelig Walter og en af kompagniets faktorer, udrustet med kostbare gaver, som skik var i Indien. Men det var ikke tilstrækkeligt; Hyder Aly krævede en kontribution for at undlade at storme og plyndre byen. Guvernementet, der ansaa det for umuligt at tage kampen op, betalte de forlangte 25.000 stjernepagoder. Herefter erklærede Hyder sig tilfreds og sendte endog 1000 stk kvæg, som han havde taget andetsteds, til erstatning for sine soldaters røverier paa dansk territorium.

Hans fremgang fortsattes i de følgende aar, særlig efter at han havde faaet hjælp af en fransk flaade- og troppeafdeling under den fremragende admiral Suffren. I 1782 saa det i Indien faktisk ud til, at englænderne var ved at blive slaaet fuldkommen, trængt som de var ikke alene her, men ogsaa i Amerika og i søkrigen paa alle verdens have. Hyder Aly udnyttede sin gunstige stilling til flere pengeafpresningsforsøg over for danskerne, der ikke vovede at sige nej. Hans død i december 1782 ændrede ikke situationen, da hans søn Tipu med stort held fortsatte faderens krig. Lettelsen var derfor uhyre i Tranquebar, da et engelsk krigsskib i juli 1783 naaede til Indien med budskab om, at der var sluttet fred i Europa. Tipu gik nemlig med i freden – men alle ventede, at han inden længe ville genoptage krigen.

Forholdet til Tanjore, som man havde frygtet for i 1778, kom til at udvikle sig bedre end ventet, takket være rajahens konstante pengenød. Man kunne dog paa ingen maade faa ham til at bekræfte forpagtningen af landsbyerne for de 90 aar, hans modstander havde indrømmet. Derimod afsluttede han allerede 1780 en aftale med Abbestée om et nyt laan paa 25.000 stjernepagoder eller ca 51.000 danske rd. Laanet var fordelagtigt allerede af den grund, at rajahen skulle svare 18% i aarlig rente, mens pengene kunne laanes til 4% i Europa. Helst saa man dog, at han ikke kunne betale tilbage, da man i saa fald kunne haabe at beholde de forpagtede landsbyer.

Under krigen blev Tanjore besat af Hyder Aly. Rajahen var saaledes ikke istand til at betale, men efter sin hjemkomst i 1783 slog han nogen tid ind paa en voldsom politik over for de danske i Tranque-

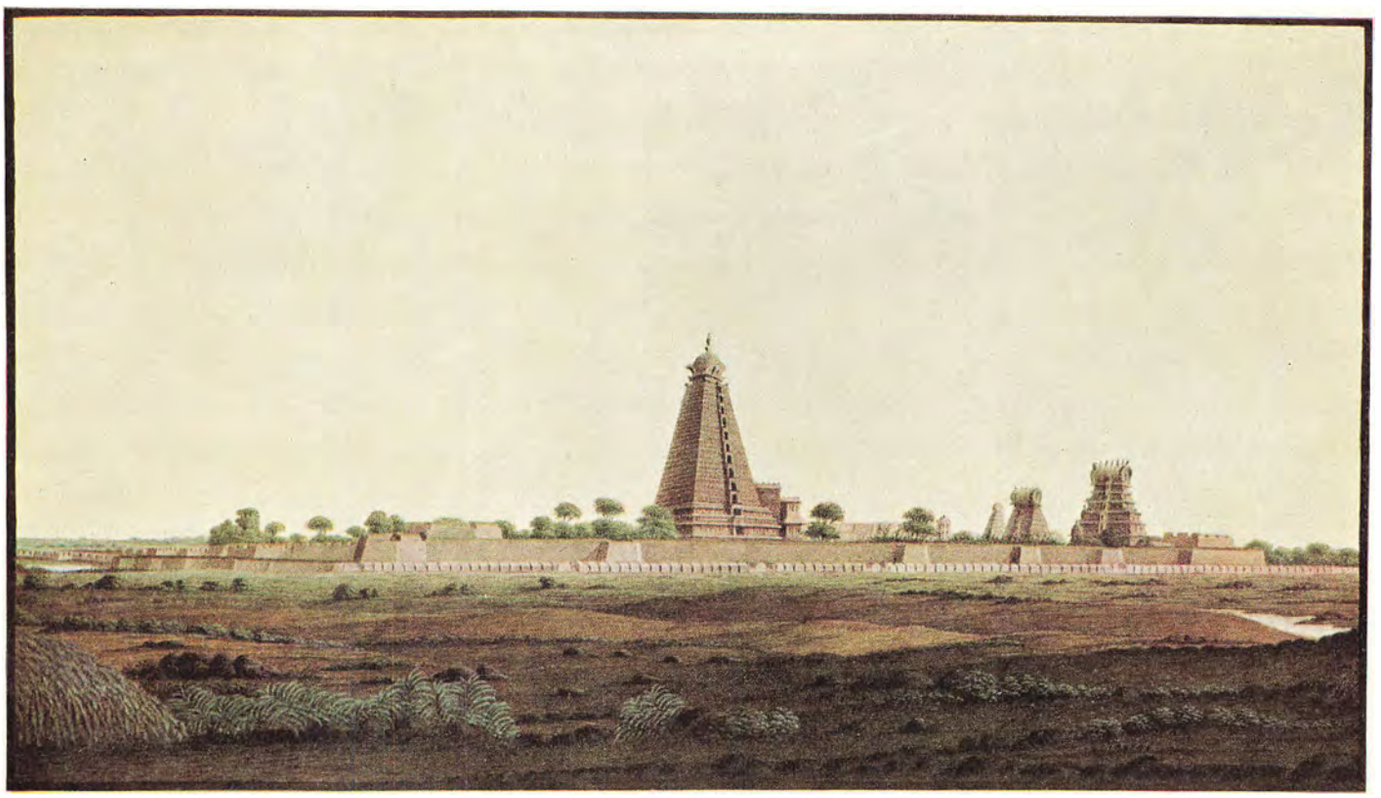

Tanjore, tegnet af guvernør P. Anker. Byen var hovedstad i det rige, hvortil Tranquebaromraadet hørte. Den dannede med sit store tempel fra det 11. aarhundrede et religiøst midtpunkt og var samtidig ved sin produktion af silkebrokadestæpper og guldsmedearbejder af ikke ringe økonomisk betydning

bar, vel nok inspireret af Hyder Alys succes hermed. Hans folk indfandt sig paa det forpagtede territorium og „opbandt tournam, hvilket er et ejendoms tegn, som gøres, hvor en ny herre tager possession, og bestaar i blomster, som bindes op over vejene". Guvernementet havde dog ikke samme respekt for rajahen som for Hyder Aly; det lod sepoyerne drive de indtrængende ud. Tulasa svarede med at genere høsten og standse omegnens tilførsler af levnedsmidler til Tranquebar, hvilket sidste dog bragtes til standsning af den engelske resident i Tanjore, der allerede paa dette tidspunkt havde en overordentlig magt over den forgældede rajah. Det kom snart frem, at indernes hensigt var at faa et nyt laan; men ud paa aaret 1784 ændrede de deres opfattelse og forlangte i stedet at faa landsbyerne tilbage. Efter nogle stridigheder om tilbagebetalingen af laanet naaede man omsider til enighed herom. Kommercekollegiet regnede ud, at man ved forretningen havde tjent ca 30.000 rd mere, end man kunne have faaet ved normal forrentning i København. Dog havde man hellere beholdt landsbyerne, der havde givet udmærket udbytte.

Under forhandlinger med rajahen havde Abbestée søgt engelsk støtte i spørgsmaalet om de 90 aars varighed. Men det var forgæves. Walter var blevet sendt til Madras angaaende dette emne, men den daværende engelske guvernør, lord Macartney, erklærede med engelsk cant, at der ikke maatte ske indbrud i de indfødte fyrsters rettigheder! Han syntes endog at være af den formening, at landsbyerne skulle leveres tilbage til rajahen, selv om denne ikke var i stand til at betale laanet tilbage; ja han gik saa vidt, at han ytrede tvivl om danskernes adkomst til at befæste Tranquebar. Abbestée skrev bittert til København, at man ikke fandt nogen støtte hos englænderne men kun „misundelse over den danske handels saa anseelige tiltagelse".

Pengenøden i Tanjore fik dog snart rajahen til atter at ændre sin holdning over for danskerne. I 1785 aabnedes forhandlinger om et nyt laan, og i 1786 afsluttedes de med, at rajahen fik 32.500 stjernepagoder til 12% pro anno. At renten var mindre end sidst skyldtes, at den stillede sikkerhed bestod i ikke mindre end 14 landsbyer; de laa i distriktet Tiruvidakally. Som tidligere haabede man, at Tan-

jore aldrig ville være i stand til at indløse pantet. Grunden til rajahens iver efter at laane hos danskerne var, at han ansaa sin selvstændighed for truet, hvis han ikke kunne klare sine forpligtelser over for englænderne, medens han altsaa ikke har betragtet laan i Tranquebar som farlige.

Spændt fulgte man nu i Tranquebar den videre udvikling i Tanjore. Den ansaas for saa vidt som gunstig for de danske interesser, som rajahen sank stadig dybere i gæld, men man synes ikke at have lagt tilstrækkelig vægt paa, at englændernes magt øgedes i samme grad. Da Tulasa døde 1787, efterfulgtes han af en umyndig adoptivsøn, hvorfor englænderne indsatte en halvbroder til den afdøde som regent. Ham bandt de yderligere ved at tvinge ham til at anerkende et krav fra Muhammad Ali, der tidligere havde søgt at erobre Tanjore. Det drejede sig om 5 millioner rupier, der blev afskrevet paa Muhammads enorme gæld til englænderne og overført til Tanjores. Den arme regent maatte yderligere forpligte sig til at betale englænderne 300.000 rupier om aaret i „subsidier". Da et dansk gesandtskab i maj 1787 kom til Tanjore for at hylde den nye rajah, sad den engelske resident ved siden af tronen under alle audienserne. Fra dansk side ville man benytte lejligheden til at forlænge laanet fra 1786 og faa den aarlige tributbetaling erstattet med en sum een gang for alle; eventuelt faa nye forpagtninger. Den regerende rajah, Amarda Sing, var mere end villig hertil, men den engelske resident advarede danskerne ved rent ud at sige, at Amarda nu sad saa haardt i det, at englænderne inden længe agtede at overtage administrationen af landet. Abbestée lod derfor sagen falde.

Maaske var det som tak herfor, at rajahen 1788 støttede de fra Tranquebar undvegne oprørere. Pengenøden gjorde ham dog snart igen mere føjelig, og guvernør Anker, der nylig var tiltraadt, rejste personlig til Madras for ved en samtale med guvernøren der, nu Archibald Campbell, at faa englændernes modstand brudt. Helt lykkedes det ikke, men Anker fik dog i et brev fra guvernøren en udtalelse om, at rajahen var herre i sit land, saa længe han opfyldte sine forpligtelser over for det engelske kompagni. Støttet herpaa vovede Anker da i slutningen af 1788 at laane rajahen den betydelige sum af 80.000 stjernepagoder mod sikkerhed i 53 landsbyer. Renten var 12 %, og laanet fra 1786 blev forlænget. Derimod vogtede Anker sig vel for at opfylde Amardas ønske om at blive mellemmand i kommende forhandlinger mellem ham og englænderne.

Det gik imidlertid, som den engelske resident havde spaaet: i 1790 overtog briterne administrationen af Tanjore (og omtrent samtidig af dets fjende Muhammad Alis lande). Tranquebar blev saaledes nabo til et af englænderne direkte styret omraade. Man var klar over, at dette betød en ubehagelig indskrænkning af de danske muligheder i fremtiden. Mest presserende var det dog at faa at vide, hvordan englænderne stillede sig til de danske forpagtninger. Man tænkte paa deres uvilje i 1788. Hvad man imidlertid dengang ikke kunne vide i Tranquebar var, at regeringen i Madras omgaaende havde rapporteret disse forhold til kompagniets direktion i London, der havde svaret, at dette spørgsmaal allerede havde optaget mere af dens tid, end rimeligt var for et saa uvæsentligt anliggende. Direktionen saa saadan paa det, at det kun drejede sig om, at danskerne ville forpagte nogle faa ikke særlig værdifulde landomraader. Der var altsaa ingen grund til at staa stejlt paa engelske rettigheder, selv om det bedste naturligvis ville være, at laanet blev tilbagebetalt ved første givne lejlighed, saa spørgsmaalet derved definitivt kom ud af verden.

Hermed affærdigedes sagen. I udkastet til svaret havde der imidlertid oprindeligt staaet en henvisning til brevet til Anker af 1788, hvor det jo udtaltes, at rajahen var herre i sit land, og direktionen havde anført, at selv om resten af dette brev havde været afvisende, kunne man efter nævnte passus ikke fortænke danskerne i at handle, som de havde gjort.

Men i 1788 havde Madras-regeringen ikke haft viden om, at der eksisterede ældre laan. Da den nu i 1790 overtog Tanjore, kom dette frem, og den indberettede atter sagen til London. Over for guvernør

Indiske kvinder

Anker erklæredes, at man ikke ville anerkende disse krav, eftersom rajahens overenskomst med englænderne havde forbudt ham at slutte saadanne aftaler med andre magter. Anker svarede med at citere den engelske udtalelse fra 1788 og nægtede at tilbagegive omraaderne, før laanene tilbagebetaltes. Fra Madras skrev man derpaa til London, at da man kun havde haft valget mellem at tage omraaderne med magt eller lade danskerne beholde dem indtil videre, havde man valgt den sidste udvej. Direktionen slog atter sagen hen som en bagatel.

Det danske diplomati havde rejst sagen i London, og Anker forhandlede selv med det engelske kompagnis direktion. Noget svar fik de ikke, men det taler til ære for Ankers fine diplomatiske næse eller for hans gode forbindelser i London, naar han 1794 skriver til København, at „man har aarsag til at formode", at London ikke stod bag Madras i laanespørgsmaalet.

Juli 1798 afsatte englænderne rajah Amarda og indsatte en anden i stedet. Hermed var enhver form for hindringer mod deres styre aabenbart ryddet af vejen, og da danskerne ved udløbet af forpagtningernes termin 1800 ville forhandle om en forlængelse, fik de at vide, at sagen nu var overgaaet til englænderne; med dem maatte der forhandles. Saa var der ingen tvivl om udfaldet. Forpagtningerne blev opsagt, danskerne fik deres penge udbetalt, og landsbyerne tilbageleveredes i 1801. Dog beholdt de danske et stykke jord paa 2.352.000 danske kvadratalen, som de havde særlig interesse i, da det rummede teglværker, som leverede mursten til byen. Med erhvervelsen af denne stump land, der laa syd for floden, var det for bestandig slut med haabet om at udvide Tranquebars omraade.

En lille episode ved denne tilbagelevering er ikke uden interesse. Guvernør Anker skrev i et brev til sin broder Carsten, at „imellem os sagt" havde den engelske resident i Tanjore tilbudt ham at fortsætte forpagtningerne. Anker havde imidlertid sagt nej til tilbudet, da han havde besluttet at forlade Indien inden længe og ikke ville lade sagen overgaa til en anden guvernør, der maaske var mindre smidig til at forhandle med englænderne. Dertil føjede han imidlertid, at kommercekollegiet aldrig havde givet ham mindste antydning af, at det var tilfreds med hans arbejde for disse forpagtninger, og „følgelig skal denne fordel for Hans Majestæt ophøre, naar jeg ophører at være guvernør".

Lige siden fredsslutningen 1783 havde man i Tranquebar med ængstelse og mistro fulgt Tipus bevægelser. Det var berettiget, thi inden længe tillod han sig et nyt overgreb. I slutningen af 1788 eller begyndelsen af 1789 indfandt Tipu sig i egen person ved den danske loge i Calicut og beordrede den nedrevet. Protester hjalp naturligvis intet, danskerne maatte resigneret finde sig i alt. Et haab om logens tilbagegivelse øjnedes derimod, da Tipu ved et angreb paa riget Trevancour i Indiens sydvestlige del atter kom i krig med englænderne. Men man forregnede sig. Tipu blev denne gang ganske vist slaaet og tvunget til at afstaa bl.a. det omraade, hvor Calicut laa, men sejrherrerne nægtede at udlevere logen til danskerne – med den motivering, at disse havde tabt deres rettigheder, før englænderne overtog landet fra Tipu. Til forklaring herpaa tjener, at Calicut var et centrum for peberhandelen, englænderne ønskede ingen konkurrenter der. For danskerne var tabet saa meget pinligere, som Calicut var den eneste af de smaa loger, der var noget værd.

Naar englænderne var saa lidt imødekommende over for de danske i Calicut-forhandlingerne, der fortsattes lige til 1807, maa man gaa ud fra, at det ikke alene skyldtes konkurrencehensynet i peberhandelen, men ogsaa, og maaske i højere grad, danskernes almindelige optræden i Indien efter de nye krigsudbrud mellem stormagterne efter 1793. Paa det indiske fastland blev de franske og hollandske kolonier naturligvis besat umiddelbart efter, at England var kommet i krig med moderlandene; 1795 erobrede englænderne endvidere Ceylon og Malacca, begge hollandske besiddelser. Derimod fik de først 1810 og 1811 held til at besætte de franske øer Bourbon og Mauritius samt den hollandske koloni Batavia (Java). Mellem disse øer og Tranquebar, der var den eneste neutrale europæiske by paa det

Kongensgade, i baggrunden Tranquebars byport

indiske fastland, havde der som før omtalt udviklet sig livlig handel. I engelske kredse var det naturligvis ikke velset, at danskerne paa denne maade støttede Englands fjender, navnlig ikke da man formodede, at der fra dansk side udstedtes falske søpas til franske kapere. I 1796 følte den engelske regering sig da ogsaa foranlediget til at gøre forestillinger i København om dette spørgsmaal.

Hertil kom yderligere, at den engelske regering nærede en sikkert ikke helt uberettiget mistanke om, at Tranquebar, hvortil saa mange franskmænd havde taget deres tilflugt efter krigsudbrudet, nu ogsaa var blevet et centrum for forbindelsen mellem Tipu og franskmændene og for den franske spionage i Indien. Englænderne i Madras havde saaledes tungtvejende motiver til at holde et skarpt øje med, hvordan begivenhederne udviklede sig i den danske by.

Lichtenstein og hans klike var i deres jag efter profit aldeles ligeglade med den risiko, deres foretagender udsatte kolonien for. Men guvernør Anker var meget bekymret over udviklingen. Han saa de farer, der truede de danske kolonier i Indien, thi handelen med Englands fjender gik stik imod hovedlinien i hans udenrigspolitik: at Danmark som den lille magt ubetinget burde bevare et godt forhold til den engelske stormagt. Hertil kom hans hele pro-britiske indstilling, der lod ham haabe paa en engelsk sejr i konflikten, samt hans lidenskabelige had til alt revolutionært; „jakobinere" var hans mest yndede skældsord om Lichtenstein og dennes klike. Alt dette betød dog ikke, at han var ubetinget villig til altid at bøje sig for englænderne paa alle punkter. Dette kom frem ved en episode i 1796. I januar dette aar landede i Tranquebar en baad med nogle franske officerer og soldater, der var flygtet fra krigsfangenskab hos englænderne. Fra Madras forlangtes straks udlevering, men Anker henholdt sig til de almindelige folkeretsregler og nægtede trods engelsk misfornøjelse at bøje sig for kravet. Heri fik han ubetinget støtte fra udenrigsdepartementet i København.

Vanskeligere at klare var den tidligere skildrede Dubuc-affære og den engelske klage over Lichtenstein. Anker ordnede imidlertid ogsaa denne, uden at det kom til alvorligere uoverensstemmelser med

regeringen i Madras, hos hvem han i høj grad var persona grata. Om den maade, han gjorde det paa, ville have vundet bifald i København, er en anden sag, da Anker hele tiden holdt sig i nøje kontakt med englænderne, og – saa vidt det kan ses – snarere tilskyndede dem til at gribe ind over for sin næstkommanderende end søgte at dække over ham.

Imidlertid medførte den almindelige modsætning mellem Danmark og England angaaende den danske handels- og konvoyeringspolitik, at der i januar 1801 fra London blev givet ordre til beslaglæggelse af alle danske skibe i engelske havne. I marts besattes derpaa de dansk-vestindiske øer, i april angreb en engelsk flaade København, og i maj naaede ordren om besættelse af Tranquebar og Frederiksnagore til Indien.

Mellem kl 3 og 4 om morgenen den 8. maj blev chefen i Frederiksnagore, Ole Bie, vækket af en af sine tjenere, der meddelte ham, at en engelsk officer stod ved logens port og ønskede at overrække Bie er brev fra den engelske generalguvernør i Calcutta, marquis Wellesley. Da Bie kom ned i raadssalen, var et større antal højtstaaende engelske officerer mødt frem for at overrække brevet, hvori han opfordredes til at overgive byen, da den efter ordre fra England skulle besættes „som følge af det danske hofs fjendtlige handlemaade". En oberst Dickson havde faaet ordre til at udføre dette „in a manner consistent with those sentiments of respect and consideration, which I entertain for your Excellency". Bie overgav sig naturligvis, men bad Wellesley om, at de danske embedsmænd maatte blive krigsfanger paa æresord. Dette blev tilstaaet, endog de danske „af den inferiøre klasse", som man ellers ikke modtog æresord fra, forblev paa fri fod, mod at Bie garanterede for, at de ikke forsvandt. Alt var – beretter Bie – foregaaet i ro og orden og „med mere end almindelig høflighed". En engelsk officer fik koloniens forvaltning overdraget, men byfogeden fortsatte med at fungere i sit embede, efter at Bie havde protesteret mod, at englænderne overtog retsplejen. De danske love vedblev saaledes at gælde, og selv de fra engelsk retspleje flygtede fallenter fik lov til at være i fred. Bie beretter, at dette vakte almindelig glæde i byen, hvor der var ikke saa faa af denne kategori.

Et kildent punkt var spørgsmaalet om lønningerne. Bie ville nødigt indrømme, hvor ringe de var, og forklarede englænderne, at de takket være sportler var højere, end det fremgik af gagebogen. Paa denne maade lykkedes det ham virkeligt at faa englænderne til at udbetale gager, der laa betydeligt over, hvad man var vant til at faa. Som en særlig gunst fra Wellesley fik Bie endog selv tilladelse til at rejse rundt i Bengalen for at passe sine forretninger.

Tranquebar blev besat den 12. maj. Om natten var en engelsk flaadeafdeling ankret op paa reden, mens nogle infanteriafdelinger havde omringet landomraadet. Kl 5 om morgenen samledes guvernementet til et ekstraordinært møde, hvor Anker maatte forelægge et brev fra de engelske øverstkommanderende, kaptajn Alexander og oberstløjtnant Campbell, der opfordrede ham til overgivelse uden kamp. Anker spurgte raadet, hvad han skulle gøre, men erindrede dog først om, at fæstningsværkerne var 180 aar gamle „og saa svage, at de straks maatte blive reducerede til en stenhob". Garnisonen var desuden ikke fuldtallig, mange af kanonerne var opædt af rust og krudtbeholdningen ringe, da det under krigen ikke havde været muligt at faa salpeter. Man besluttede sig derefter til overgivelse, og englænderne lod deres tropper rykke ind.

De første dage opstod nogen uorden, og engelske officerers optræden gav „anledning til at frygte for uretfærdigheder og ejendommes fornærmelse", men siden gik alt lige saa glat som i Frederiksnagore. Det danske militær blev opløst, sepoyerne afskedigedes, de hvide soldater blev interneret i et engelsk fort, hvor de fik god behandling. De danske myndigheder beholdt bestyrelsen af kirkens, de fattiges og overformynderiets midler; retsplejen forblev ligeledes paa danske hænder. Dog fungerede den sorte ret ikke under de sidste maaneder af besættelsen, og overretten kunne heller ikke fungere, da den bestod

Kirken i Frederiksnagore

af det suspenderede guvernements medlemmer. De danske love respekteredes i den grad, at endog flygtede udlændinge og deserterede engelske soldater ikke blev arresteret. Skatterne opkrævedes som sædvanligt, men englænderne fik ikke nær det sædvanlige beløb ind, bl.a. fordi der fandt mange underslæb sted. Som i Frederiksnagore fik de danske embedsmænd en rundelig løn udbetalt. I kapitulationsbestemmelserne var det nævnt, at englænderne havde ret til at overtage de kongelige forraad, men de nøjedes med at fjerne krudt- og risbeholdningerne. Privat ejendom blev ikke rørt.

Da en overenskomst i oktober 1801 havde ordnet stridsspørgsmaalene mellem Danmark og England, skulle de danske kolonier tilbageleveres. Anker fik fra London meddelelse herom den 22. juni 1802, og den 14. august kom et engelsk krigsskib til Tranquebar med en major Brathwaite, der skulle lede forhandlingerne om de økonomiske spørgsmaal i forbindelse med overdragelsen. Den 17. august „blev dette etablissement modtaget i Hans Majestæts allerhøjeste navn", efter at den danske garnison var bragt tilbage fra sin internering i en engelsk lejr.

Overdragelsesvilkaarene blev særdeles gunstige for danskerne, hvilket ikke mindst skyldtes Ankers gode forhandlingsevner. Han skriver, at baade guvernøren i Madras, lord Clive, og major Brathwaite viste „en saa oprigtig forsonende, billig og delikat tænkemaade, at ingen ubehagelig diskussion foranledigedes, men det hele derimod afgjordes paa en yderst fyldestgørende maade". Anker havde god grund til at være tilfreds med englænderne. De havde vist sig yderst large. Ved forhandlingerne i London var det blevet bestemt, at baade indtægter og udgifter i de danske kolonier under besættelsen skulle skrives paa danskernes regning. Englænderne havde under besættelsen udbetalt ialt 23.150 pagoder, mens indtægterne kun havde været 6518 pagoder; ikke desto mindre gik de ind paa Ankers krav om, at man ved opgørelsen skulle gaa ud fra omraadets normale indtægter, som fra dansk side beregnedes til godt 23.000 pagoder. Englænderne lod det gaa lige op – det var jo kun en ubetydelighed i deres indiske regnskab – og erstattede desuden den ris, deres tropper havde forbrugt, hvilket ellers ikke var skik i Indien. Anker udregnede, at han ved denne opgørelse havde sparet den danske stat for ialt 32.800 rd. Ikke mærkeligt, at han fik kongens og kollegiets særlige tak herfor, og at han atter blev taget til naade paa allerhøjeste sted.

Frederiksnagore var allerede blevet genoverdraget til danskerne den 19. juli. De danske sepoys var blevet frigivet og bevæbnet med 50 geværer, som Bie havde laant af det engelske militær. Ogsaa her blev de økonomiske betingelser meget gunstige, og Bie fik ligeledes kongens tilfredshed tilkendegivet.

Den øvrige tid indtil den nye besættelse i 1808 bød ikke paa særlige udenrigske vanskeligheder for styret i Indien. Belært af erfaringerne var man nu blevet meget forsigtig med udstedelsen af søpas, og saa længe Ankers guvernørtid varede, var der et ligefrem hjerteligt forhold til de engelske myndigheder. Besættelsen 1808 var da heller ikke foraarsaget af spørgsmaal, der i særlig grad kom de indiske kolonier ved, men af større og fjernere aarsager – den gigantiske kamp i Europa mellem England og Frankrig.

NICOBARERNE

Blandt de besiddelser, der i det fjerne Østen hørte under den danske konge, var Nicobarerne de ringest agtede. De laa afsides, havde et farligt klima, befolkningens kultur var lavtstaaende, og de frembragte trods jordens frugtbarhed ingen produkter af interesse for Europa. Et koloniseringsforsøg i kompagniets tid var slaaet fejl (se foran s. 261 ff), kun de „mähriske brødre" (herrnhuterne) havde haft en lille station paa øerne siden 1769. Asiatisk Kompagni havde derimod i 1772 vedtaget, at det ikke ville gøre mere ud af denne besiddelse, der kun havde bragt udgifter.

Staten viste heller ingen tegn paa interesse for øerne før 1779, da udenrigsdepartementet erfarede, at andre magter var begyndt at faa øje paa dem. Bernstorff lod da ved forespørgsler hos Asiatisk Kompagni og missionskollegiet undersøge, om der endnu var grundlag for, at Danmark kunne hævde sin ret til dem. Undersøgelsen gav til resultat, at øerne „med indvaanernes samtykke" var taget i besiddelse af kompagniet, og at de havde huset mandskab fra dette indtil 1772. Derefter havde herrnhuterne hævdet deres station; og da de fik forsyninger fra Tranquebar, havde altsaa regelmæssig forbindelse været opretholdt med øerne. Herved var den danske suverænitet bevaret.

Det var ogsaa herrnhuterne, der havde vist det danske flag fra deres koloni paa øen Nancovry, da en „romersk kejserlig" (dvs østrigsk) fregat 1778 havde vist sig ved øerne for at okkupere dem. Nyheden om denne nye konkurrent i Indienhandelen maa have vakt ængstelse i danske handelskredse, og kommercekollegiet skrev i en forestilling til kongen, at „ej alene nationens ære, men endogsaa statens handelsfordele udfordrer de nicobariske eylænders beskærmelse og vedligeholdelse". Det besluttedes derfor, at østrigerne simpelthen skulle smides ud. Det saa nemlig ud til, at dette kunne lade sig gøre uden fare for diplomatiske forviklinger med Østrig, hvis udenrigsminister fralagde sig ethvert ansvar for det skete og endog udtalte, at kompagniet i Triest, der ejede den omtalte fregat, havde udtrykkelige ordrer til ikke at slaa sig ned i andre nationers besiddelser. Man vidste desuden i København, at der kun var faa østrigere tilbage paa øerne.

Samtidig med beslutningen om at fjerne de indtrængende vedtoges en plan for øernes udnyttelse, antagelig fordi man i København ville vise, at man agtede at ofre noget paa at bevare suveræniteten.

Man var klar over, at den største hindring for et kolonisationsforetagende ville blive det farlige klima og de sygdomme, der fulgte i dets spor. Imidlertid havde jo herrnhuternes koloni bevist, at det var muligt for europæere at leve der, i alt fald paa øen Nancovry, der havde en fortrinlig havn. Da det nu engang var missionærerne, der havde erfaringer paa øerne, fandt man det klogest at bygge videre paa deres indretninger. Lederen af missionsstationen blev derfor udnævnt til dansk resident. Der skulle sendes ham materialer og arbejdskraft til udvidelse af plantager og andre anlæg, og et skib skulle anskaffes til at vedligeholde forbindelsen mellem Nancovry og Tranquebar. Da man var klar over, at en effektiv udnyttelse af naturrigdommene ville kræve en langt større og højere kultiveret befolkning, skulle det i Tranquebar bekendtgøres, at folk, der var villige til at drage derover, ville faa jord, hjælp til redskaber og anden støtte i de første 4 aar.

Det vil være overdrevet at paastaa, at disse planer vakte begejstring, da de naaede til Tranquebar. Her var man meget skeptisk over for muligheden af at faa indfødte til at flytte derover; man vidste af

Urskov paa Nicobarerne. Det var denne tætte frodige tropeskov, de forskellige kolonisatorer maatte kæmpe med. – Skizze af Chr. Thornam fra Galatheas jordomsejling 1845–47

sørgelig erfaring, at inderne nødigt forlod deres hjemstavn, hvortil kom, at de indfødte paa kysten udmærket kendte Nicobarernes slette ry for daarligt klima. Der blev tilsyneladende intet foretaget; guvernementet undskyldte sig senere med, at det havde været for optaget af krigsbegivenhederne paa fastlandet.

For kommercekollegiet var det vigtigste at faa østrigerne bort jo før jo heller. Da nu det danske krigsskib „Wagrien" under kommandørkaptajn Andreas Bille 1781 skulle til Tranquebar for at konvoyere handelsskibe hjem, greb man lejligheden til at bestemme, at det paa udvejen skulle gaa til Nicobarerne for at fjerne de uvelkomne gæster. Denne opgave klarede „Wagrien" imidlertid ikke. Daarlige vindforhold hindrede skibet i at naa øerne før i slutningen af december, og de eksisterende søkort gav ikke saa megen vejledning, at Bille i hast kunne finde indløbet. For ikke at komme for sent til Tranquebar, hvorfra han skulle afsejle inden januars udgang, maatte han efter faa dages forløb forlade øerne uden at have udrettet det mindste.

Den løjtnant, der havde kommandoen paa den østrigske station, opgav imidlertid omkring nytaar 1783 kampen med feberen og bekvemmede sig til at tage til Tranquebar. Herefter var der kun een europæer tilbage paa stedet, men i København frygtede man, at han skulle faa forstærkning, navnlig da der i Wien udkom en bog, der skulle bevise Østrigs ret til øgruppen. Guvernementet i Tranquebar

fik derfor nu – 1783 – bestemt ordre til at fjerne alle resterne af det østrigske forsøg. Saa blev der da endelig i 1784 sendt en ekspedition til øerne med skibet „Dansborg", der var udrustet med to smaa kanoner. Paa øen Sombreira fandt man de tilbageblevne „østrigere"; de viste sig at tælle to mand, en inder og en italiener, Pedro Rizzo. Da det østrigske flag var strøget, blev de og deres udrustning, deriblandt adskillige kanoner og geværer, taget med til Tranquebar, hvor vaabnene senere solgtes paa auktion. Inderen blev sendt til sit hjem i Bengalen, men italieneren førtes i største hemmelighed til Danmark, hvor han efter mundtlig aftale mellem Bernstorff og grev Reventlow blev anbragt paa en fabrik i Jonstrup. Han modtog senere tilbud om at gaa i dansk tjeneste som baadsmand i Indien. Før han udsendtes, var man saa human at give ham lov at besøge sin familie i Genova; om han vendte tilbage derfra, vides ikke.

Efter dette heldige togt foretog guvernementet et andet, dog knap saa vellykket trods store forberedelser. Til de fornemste af øernes høvdinge medbragtes værdifulde gaver, til den allerfornemste en stok, hvis sølvknap prydedes med den danske konges navnetræk; men afgørende blev det, at den handel, man forsøgte, gav stort underskud, og at skibet maatte vende hjem i ballast i stedet for med lasten fuld af kokosnødder og spiselige svalereder, øernes hovedprodukter. Dette var dødsstødet for guvernementets lyst til at gøre noget alvorligt ud af Nicobarerne. De hidtidige forsøg havde da ogsaa udelukkende bragt skuffelser. Ingen indere var taget derover, og nu var ogsaa herrnhuterne ude af stand til at vedligeholde deres koloni. De havde lidt store tab baade af mennesker og penge. Deres skib var blevet taget af en fransk kaper, og nicobarfeberen, der beskrives som en særlig ondartet malaria, havde hærget voldsomt i deres rækker. 1783 var den første resident, Johann Chr. Steinmann, blevet afløst af Jon. Heinrich Kunz, og denne maatte give op 1786. Aaret efter var der kun een broder tilbage, og 1788 maatte ogsaa han forlade øerne. Selv de tapre herrnhuter kunne og ville nu ikke fortsætte længere. Guvernementet sendte derpaa en lille garnison paa 8 mand derover, for at øerne ikke skulle ligge øde hen og atter udsættes for fremmed besættelse. Den unge løjtnant, der havde kommandoen, fik lov at smykke sig med titlen kongelig dansk resident. Samtidig med, at kommercekollegiet billigede dette, bemyndigede det guvernementet til at udarbejde en ny plan for en bedre udnyttelse af øerne.

Denne plan lod dog vente paa sig, og først 1791 skete der noget. En ekspedition udrustedes under ledelse af præsten Henning Munck Engelhart. Denne mand er en af de mest tiltalende skikkelser inden for denne periodes danske gejstlighed i Indien. Han havde først været skibspræst i Asiatisk Kompagni, derpaa blev han 1786 ansat i kongens tjeneste som andenpræst ved Zionskirken. Om hans gejstlige interesser hører vi ikke meget, desto mere om hans videnskabelige. Aabenbart har han været besjælet af den største iver for et studium af koloniernes historie og natur. Kort tid efter, at han var kommet til Tranquebar, fik han den opgave at forfatte en registratur over arkivet. Arbejdet hermed førte ham til at skrive en række „optegnelser" om de danske besiddelsers historie og økonomi. Om hans syslen med naturvidenskaberne vidner, foruden hans interesse for Nicobarerne, det træk, at han søgte bevilling til at oprette et observatorium i Tranquebar. Til dette formaal fik han i 1791 100 rd. Hans undersøgelser af Nicobarerne var imidlertid knap begyndt, før han blev overfaldet af feberen og døde den 12. april 1791. Samtidig døde adskillige andre paa skibet, deriblandt den militære leder, hofjunker Lachmann. De fandt begge deres grav paa øen Taraka.

Skønt feberen stadig ryddede op blandt soldaterne, fortsatte man indtil 1802 med aarlig at sende en lille garnison til øerne. En beretning fra 1794 fortæller, at der i maj det foregaaende aar som sædvanligt var sendt et skib derover med forsyninger og soldater. Det vendte tilbage i september, og da var allerede een af de lige oversendte soldater død og to andre angrebet af feberen. Efter den kortvarige engelske besættelse ser det ud til, at øerne i nogle aar henlaa uden garnison, men i august 1805

Portræt af en nicobar. Skizze af Chr. Thornam. Befolkningen paa øerne er beslægtede med de primitive folkeslag i den sydøstlige del af Asien. Gennemgaaende er de – efter moderne skildringer – ret smaa af vækst men smukt skabte og intelligente, og nyere forfattere bekræfter de gamle beretninger om, at de er fredelige at omgaas. De byggede solide huse, dyrkede ikke korn men mængder af kokosnødder og forskellige grønsager

oversendte man atter 8 mand og en underofficer. Derpaa opretholdtes garnisonen, indtil englænderne under den nye besættelse fjernede den.

Og dog døde haabet og drømmen om Nicobarerne ikke. Skønt de hidtidige kolonisationsforsøg havde givet de sørgeligst mulige resultater, var der stadig folk der troede, det skulle lykkes at gøre disse øer til et nyt Java. Man mente i det 19. aarhundrede, da man efter opgivelsen af besiddelserne paa fastlandet ville skabe et nyt indisk kolonirige paa Nicobarerne, at de tidligere uheld kun skyldtes, at sagen var blevet grebet for smaat an. Man skulle have sat mere kapital og flere mennesker ind, udtaltes det. Sandheden var dog, hvad baade forsøgene i 1840erne og udviklingen efter øernes overgang til engelsk besiddelse har godtgjort, at saa længe feberen ikke var nedkæmpet, ville ikke nok saa stor en indsats have været til nogen nytte; og det 18. aarhundredes lægekunst var ikke denne opgave voksen.

Krigen med England i 1807 betød for hele det danske samfunds vedkommende en afslutning paa den tid, man gerne betegner som den „florissante handelsperiode". I ly af stormagternes krige og under en til tider dygtigt ledet udenrigspolitik havde den danske handelsstand kunnet indtjene gevinster, der efter forholdene var imponerende. En ikke ubetydelig del af denne velstand var kommet fra handelen paa Asien, fra Kina og fra Indien.

Den danske regering havde gjort, hvad den kunne, for at denne handel skulle trives. Derfor havde den 1777 overtaget de smaa kolonier paa det mægtige indiske fastland, derfor havde den efter de skif-

tende konjunkturers krav stadig bestræbt sig for at komme handelen til hjælp. Udviklingen var gaaet i retning af bestandig større frihed for denne. Da konjunkturerne bevirkede, at det ikke længer betalte sig for skibene at anløbe de danske kolonier og de efterhaanden næsten var udeblevet, havde staten affundet sig hermed. Allerede i 1777 var de smaa loger, Porto-Novo, Calicut osv uden virkelig betydning. I 1780erne, efter den store blomstring under den amerikanske frihedskrig, havde ogsaa Tranquebar mistet sin væsentligste interesse for den danske handel, og i samme tiaar begyndte det at gaa tilbage for Frederiksnagore, der ellers havde været den for handelen betydningsfuldeste danske havn efter 1777. At begge de større kolonier fik et opsving under revolutions- og Napoleonskrigene, havde mindre betydning. Tranquebars opsving var desuden af meget uholdbar karakter, bygget som det var paa en meget risikabel mellemhandel med franske og hollandske kolonier, en handel der, selv om den i kortere tid gav en del penge, i hvert fald ikke havde muligheder under mere normale fredelige forhold. Det var saaledes ikke krigen og besættelsen 1808–15, der ødelagde de danske koloniers betydning; ogsaa uden disse ulykker var deres betydning sikkert svundet for bestandig.

Det var for handelens skyld og kun for den, at man holdt disse kolonier. Da deres opland var saa ubetydeligt, havde de hverken afsætnings- eller produktionsomraade af blot nogen betydning. Koloniernes styrelse bestræbte sig undertiden for at vedligeholde eller ophjælpe den haandværksstand der fandtes, men saare lidt kom ud heraf, og man fandt i København kun ringe forstaaelse for disse bestræbelser. Kommercekollegiet interesserede sig bortset fra storhandelen kun for, at kolonierne skulle gaa med saa lille et underskud som vel muligt. Ud fra samme synsvinkel saa da guvernementet derude paa forholdene og stræbte at inddrage større omraader under dansk styre, uden at det dog paa noget tidspunkt lykkedes at faa kolonierne økonomisk til at hvile i sig selv.

Naar underskudet skulle holdes nede, skete dette naturligvis paa den indfødte befolknings bekostning. Svære skatter, direkte som indirekte, tyngede den, og danskerne synes at have været endog mere glubske i deres krav til skatteyderne end omegnens indfødte fyrster. Hvad den sorte befolkning fik til gengæld, var overmaade lidt. Kulturelt forsøgte de hvide næppe at bringe nogetsomhelst; selv missionen, der engang havde været blomstrende, var nu i forfald, præget af aarhundredets rationalisme. Og paa materielt omraade stod det ikke stort bedre. Der var nok en vis orden og retssikkerhed paa det danske omraade, dog ikke mere end at det langt op i tiden tolereredes, naar dubasher og visiadorer begik deres krasse overgreb paa befolkningen. Den af danskerne kontrollerede retspleje ved „den sorte ret“ var saavist ikke heller noget lysende eksempel.

En meget væsentlig omstændighed til forklaring af misforholdene var kvaliteten af de embedsmænd, der her i det fjerne Indien tjente den danske konge. Gennemgaaende var den overordentlig slet. De mange bedragerier og udsugelser af folket taler deres tydelige sprog derom. Undtagelser fra denne regel var der vel, men de var kun faa. Af fremragende skikkelser i Tranquebar kan næppe nævnes andre end guvernør Anker og Mühldorff, og deres bestræbelser for at skabe en bedre aand i administrationen blev paa mange maader hæmmet, dels af kollegernes sejge modstand dels af kommercekollegiets ligegyldighed og frygt for indgribende reformer.

Embedsmændenes ringe standard har dog ogsaa sin delvise forklaring. Deres lønninger var for smaa, og levevilkaarene i det hele ikke af den art, der gjorde det muligt at vække interessen for deres arbejde. Ikke mange af dem har haft følelse af, at de bar det, en senere tid kaldte „the white man's burden“; en idealist ville være tørret ud i den tranquebarske luft. Mulighederne for at bedrage den stat, der lønnede saa daarligt, var dertil fristende. Kollegernes kasserevision var ikke meget bevendt; der var langt til København, og man vidste af erfaring, at de høje herrer i kommercekollegiet ikke tog altfor højtideligt paa et mindre underslæb. Langt større interesse frembød den private handel, man næsten var nød-

saget til at drive – saa kunne embedet altid bestrides ved siden af, ved hjælp af den uundværlige dubash – og administrationen blev derefter. Alt i alt er billedet af det danske styre i Indien i disse aar alt andet end opbyggeligt, snarere beskæmmende; en ringe trøst da, at svindlerier saavel som udsugning af den indfødte befolkning florerede kraftigere endnu andre steder i europæiske kolonier.

I udenrigspolitiken var man afmægtig. Det viste sig overfor baade englændere og indfødte stormagter som Hyder Aly og Tipu, ja endog overfor en mindre magt som Tanjore. I aarhundredets sidste tiaar fik man efterhaanden den engelske stormagt til direkte nabo – og mulighederne indsnævredes da endnu mere, fremtidsudsigterne for kolonierne blev endnu ringere. Indsigtsfulde folk som Ewald var klare over, at de smaa besiddelser havde udspillet deres rolle, at de var et levn fra faktori-handelens nu forsvundne tid, og at der ikke ville blive tale om genopblomstring. Han rejste derfor den tanke, der kom til at virke i det næste aarhundrede: nedskæring paa fastlandet, om muligt salg. Disse ord gik een gang sagt ikke mere af glemme, og salg blev ogsaa slutresultatet. Samtidig blev Ewald fader til drømmen om udviklingen af et nyt kolonirige paa Nicobarerne, de febersvangre øer, der hidtil havde trodset alle kolonisationsforsøg, men til hvilke man nødtes at sætte sin lid, om man ikke ønskede at se Danmarks chancer forsvinde helt fra de indiske have.

Dog trods alt, tiden 1777–1808 blev de ostindiske koloniers store periode. Tranquebar og Frederiksnagore, før smaa flækker med faa europæiske handelsmænd, blev noget andet og mere. Med kongens overtagelse fulgte et stort antal embedsmænd. Krigene bevirkede tilstrømning af flygtninge, og den mer eller mindre lovlige handel gav penge, der for en del sattes i de smukke bygninger, hvis rester endnu staar i byerne. Hvor før kom eet skib aarlig, fik man nu til tider paa eet aar besøg af mere end 100 store tremastere. Det gav fart i omsætningen, det gav liv og fortjeneste. De hurtigt tjente penge blev hurtigt givet ud. Man saa i Tranquebar en luksus i klædedragt og bohave som i Paris', Londons eller Københavns højeste kredse – side om side med de indiske bønders jammerlige fattigdom. Det var ogsaa en tid rig paa store begivenheder. Voldsomme kampe førtes mellem hvide og „sorte" og mellem hvide indbyrdes. Der levedes stærkt i kolonierne i disse aar. For en senere tid, aarene efter Napoleonskrigene, da byerne hurtigt sank ned til at blive de smaa flækker, de havde været før 1777, maatte minderne om de store dage komme til at staa i stadig skønnere glans. Glemt blev de mørke sider, man huskede kun pengenes glans og handelens flor.

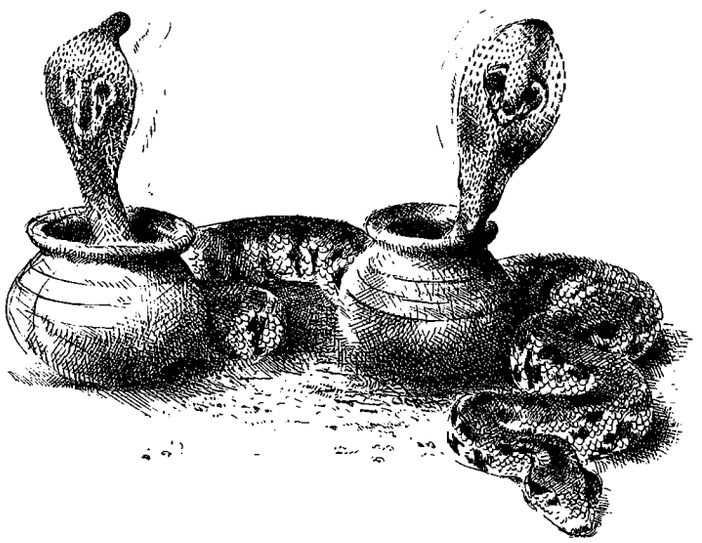

BESÆTTELSEN 1808–15 OG TILSTANDEN EFTER KRIGEN

Tilsit-freden mellem Frankrig og Rusland i 1807 førte til, at England samme aar af frygt for dansk deltagelse i den mod Englands handel rettede fastlandsspærring atter ansaa det for nødvendigt at gribe til krig mod Danmark. Overfaldet paa København, flaadens rov og den syvaarige krig blev følgerne deraf. Overalt paa verdenshavene opbragtes danske skibe, den danske handel knustes aldeles. Som i 1801 blev ogsaa nu de danske kolonier besat saa hurtigt, det var muligt.

Den 12. februar 1808 maatte den konstituerede guvernør, Hermansen, indkalde til et ekstraordinært møde i guvernementet for at faa truffet en afgørelse af samme art som i 1801. Vilkaarene var de samme. En engelsk flaadeafdeling laa paa reden. Chefen for linieskibet „Russell", kaptajn Caulfield, og den øverstkommanderende for de medfølgende landtropper opfordrede i et brev til kapitulation paa lignende betingelser som i 1801. Hermansen forelagde brevet med de bemærkninger, at det allerede i 1801 blev anset for umuligt at forsvare sig; denne umulighed var siden blevet større endnu, saa sandt som fæstningsværkernes tilstand var blevet slettere. Alle maatte anerkende rigtigheden heraf, og Hermansen opstillede da kapitulationsbetingelser, som englænderne underskrev i omtrent uændret form. Næste dag gik engelske tropper i land. Medens dette gik for sig, ankom en engelsk flaade paa et linieskib og 7 handelsskibe, sendt direkte fra England for at foretage besættelsen. Da den hørte, at denne allerede var fuldført, forlod den øjeblikkelig reden.

Som i 1801 gik alt for sig i ro. De danske tropper fik fri afmarch, dvs at officererne skulle have lov til at rejse hjem, naar lejlighed gaves. Indtil da skulle baade de og embedsmændene have løn. De borgerlige rettigheder og dansk ejendom garanteredes. Hermansen og den engelske kommandant naaede ogsaa hurtigt til en ordning af den civile administration. Med undtagelse af at raadet ikke kunne fungere, samt at sorteretten erstattedes af en indfødt kommission under skarp kontrol af byfogeden, skete der kun faa ændringer. Besættelsen synes at være forløbet uden gnidninger, og englænderne plagede ikke med store besættelsestropper. I 1809 var disse bragt ned til 50 sepoyer. Det blev endog tilladt guvernøren at korrespondere med Danmark.

Frederiksnagore var blevet besat allerede 29. januar, og 14 danske skibe paa floden blev beslaglagt. Her blev de engelske indgreb mere indgaaende, omend der saa lidt som i Tranquebar var tale om modsætninger til besættelsesmagten, der opførte sig eksemplarisk. Men engelske love indførtes, ikke ulogisk i betragtning af, at saa at sige alle derboende europæere var englændere. De danske domstole fungerede men maatte dømme efter de nye regler; i enkelte tilfælde overtog englænderne selv retsforfølgelsen af forbrydelser. Et bevis paa det vedvarende gode forhold mellem de to krigsførende nationer er, at Krefting i 1813 modtog besøg af den engelske generalguvernør lord Minto og selv aflagde genvisit.

Krefting gjorde iøvrigt kommercekollegiet opmærksom paa, at besættelsen af Frederiksnagore var en god forretning for englænderne. Ikke fordi de hævede stedets aarlige indkomster, der kun beløb sig til ca 15.000 rupier, men fordi de undlod at levere det danske Asiatiske Kompagni de 200 kister opium og 12000 mau salpeter, som kompagniet ellers havde traktatmæssig ret til at faa hvert aar til særlig billig pris. Krefting anslog englændernes besparelse herved til ca 300.000 rupier; der tjentes aarlig rundt regnet 200.000 rupier paa besættelsen.

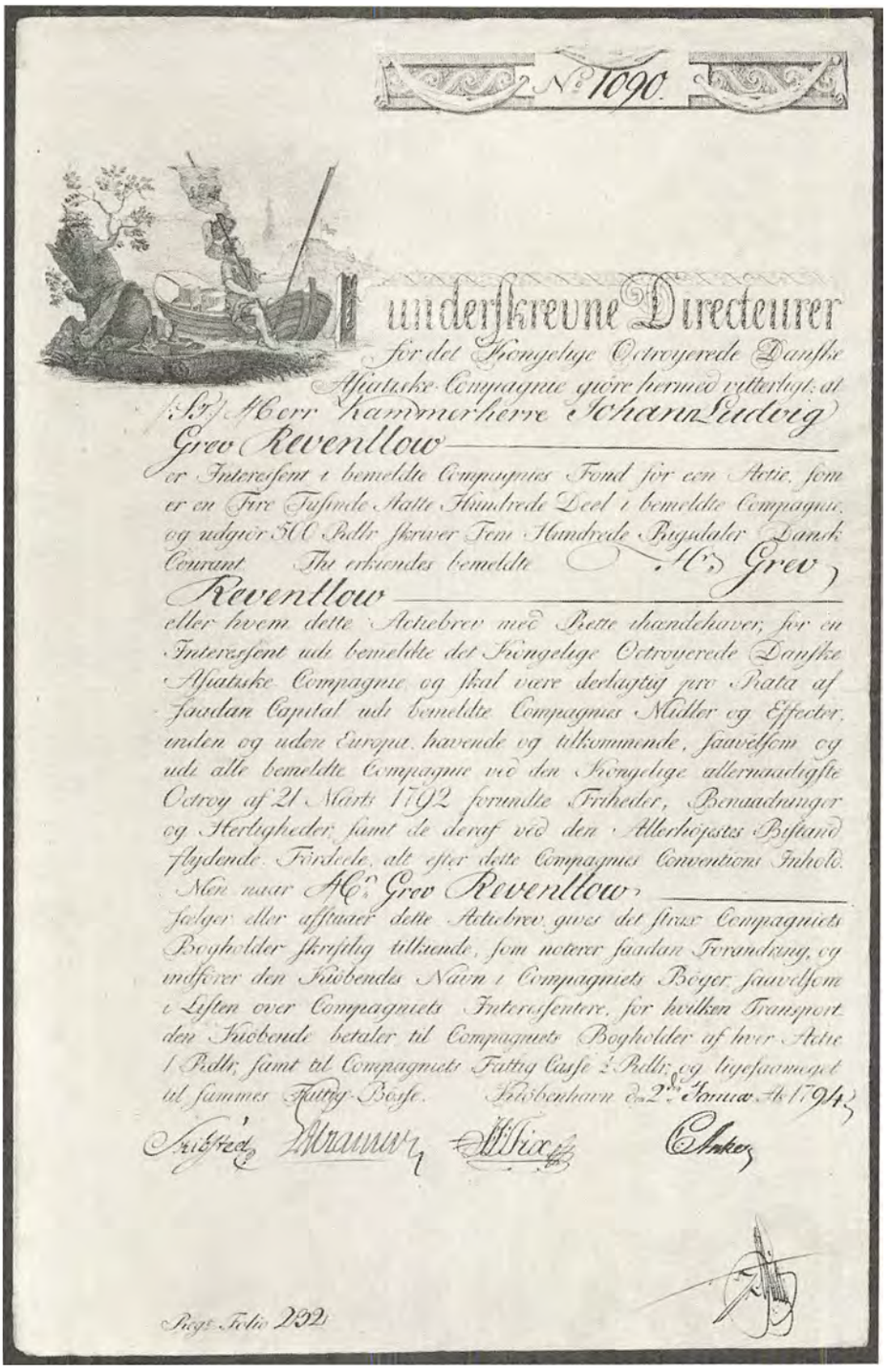
№ 1090.

underskrevne Directeurer
for det Kongelige Octroyerede Danske
Asiatiske Compagnie giøre hermed vitterligt, at
Hr. Herr Kammerherre Johann Ludvig
Grev Reventlow
for Interessem i bemeldte Compagnies Fond for een Actie, som
er en Fire Tusinde Atte Hundrede Deel i bemeldte Compagnie,
og udgiør 500 Rdlr. skriver Fem Hundrede Rigsdaler Dansk
Courant. Thi erkiendes bemeldte H.C. Grev
Reventlow
eller hvem dette Actiebrev med Rette i hænde haver, for en
Interessent udi bemeldte det Kongelige Octroyerede Danske
Asiatiske Compagnie og skal være berettiget giør Prata af
saadan Capital udi bemeldte Compagnies Midler og Effecter,
inden og uden Europa, havende og tilkommende, saavelsom og
udi alle bemeldte Compagnie ved den Kongelige allernaadigste
Octroy af 21 Marts 1792 forundte Friheder, Benaadninger
og Herligheder, samt de deraf ved den Allerhøjestes Bistand
flydende Fordele, alt efter dette Compagnies Conventions Indhold.
Men naar H.C. Grev Reventlow
følger eller afstaaer dette Actiebrev, gives det strax Compagniets
Bogholder skriftlig tilkiende, som noterer saadan Forandring, og
indfører den Indbendes Navn i Compagniets Bøger, saavelsom
i Listen over Compagniets Interessenter, for hvilken Transport
den Indbendte betaler til Compagniets Bogholder af hver Actie
1 Rdlr. samt til Compagniets Fatting Casse 2 Rdlr. og tegespenget
til sammes Fatting-Børse. Kiøbenhavn d. 2den Januar Ao 1794
Reg. Folio 232

Aktie i Asiatisk Kompagni. Denne aktie udstedtes 1794 til Johann Ludvig Reventlow og indfriedes først ved kompagniets opløsning. Aktieblanketterne var trykt, navnet blev indføjet med skriverhaand, mens direktørernes underskrift var egenhændig. – Direktørerne Skibsted og Cramer var begge betydelige handelsmænd i København; Fix havde tidligere gjort tjeneste i Indien. Carsten Anker – guvernørens broder – var embedsmand og samtidig direktør i kompagniet fra 1792 til 1811

I januar 1814 sluttedes freden i Kiel. Dennes artikel 4 bestemte, at Danmark skulle have sine kolonier tilbage paa samme betingelser som i 1801. Før traktaten ratificeredes, blev der dog fra engelsk side gjort indsigelse ud fra den betragtning, at den lange tid, som besættelsen denne gang havde varet, maatte ændre forholdene. Den danske regering blev derfor nødt til at gaa med til tre tillægsartikler. En af disse indeholdt, at kolonierne skulle overleveres senest seks maaneder efter traktatens ratification men saadan, at fæstningsværkerne overdroges i den stand, i hvilken de forefandtes den 14. januar 1814 (den dag freden i Kiel blev underskrevet). Dette fik en vis betydning for Tranquebar, mens de to andre tillægsbestemmelser: at der skulle gives befolkningen lejlighed til at vælge, hvilken nation den efter freden ville tilhøre, og at ingen maatte forfølges for sin holdning under krigen, ikke kom til at betyde noget for de indiske kolonier.

I København traf man nu forberedelser til genovertagelsen. Fra finanskollegiet fik kommercekollegiet anvist 18.208 rd i rede sølv til dækning af udgifterne hermed, bl.a. til hvervning af tropper, men

fik samtidig at vide, at det ikke foreløbig skulle regne med at faa mere. Dette kunne dog ikke overholdes, idet alene fragten til skibet „Elisabeth", der skulle bringe embedsmænd og soldater derud, kom til at koste 28.208 rd. De personer, det drejede sig om, var guvernør Gerhard Sievers Bille, der var blevet udnævnt samme dag, som Anker blev afskediget, men som ikke havde haft lejlighed til at komme derud før krigsudbrudet – en nyudnævnt guvernementsfuldmægtig Wodschow, en sekretær Lorenz, tolder Æreboe, kaptajnerne Grove og Stricker, der havde været derude før men af englænderne var blevet hjemsendt under krigen, 5 nyudnævnte løjtnanter, en læge samt 37 underofficerer og menige.

Efter disses ankomst fandt genovertagelsen af Tranquebar sted den 20. september 1815. Det skete „i behørig militærisk orden". Det danske flag blev hejst under en salut paa 21 skud, danske poster afløste de engelske, og disse rømmede stedet. Overtagelsen af Frederiksnagore fandt først sted 15. december samme aar. Til afgørelse af det finansielle mellemværende nedsattes en blandet kommission af engelske og danske officerer. Det varede længe, før den naaede et resultat, og dette blev langtfra saa gunstigt for danskerne som i 1802. Ikke blot havde englænderne ikke vedligeholdt fæstningsanlæggene og de kongelige bygninger i Tranquebar, men de havde fjernet en del forraad, navnlig krudtet og de lettere vaaben og ville ikke yde erstatning; danskerne maatte tage tabet, der udregnedes til 77.195 rd. Og værre var det, at englænderne ogsaa nægtede at give erstatning for de beslaglagte danske skibe.

Danmark havde faaet sine kolonier igen, men i en sørgelig tilstand. Hermansen havde allerede i april 1814 skrevet, at næringsvejene gik saa daarligt, at der for fremtiden kun kunne ventes ubetydelig handel, en spaadom, som kun alt for godt kom til at slaa til. Umiddelbart efter koloniernes tilbagegivelse lagde englænderne en told paa 16% paa alle varer, der førtes fra fremmede omraader i Indien til deres egne besiddelser. Indtrykket heraf i Tranquebar bevirkede, at forpagterne af de indirekte afgifter, der frygtede en kraftig tilbagegang i al omsætning, ved næste licitation sænkede deres tilbud meget. Ganske vist lykkedes det Bille ved direkte forhandlinger med det engelske guvernement i Madras at faa bevilget en nedsættelse til 8% paa en række af de forbrugsvarer, befolkningen var mest afhængig af; men englænderne var ikke til at rokke i hovedsagen, ønsket om afskaffelsen af de 16%. I en indberetning 1816 udtaler Bille endog, at der var mere grund til at frygte for forhøjelser. Det hjalp i den forbindelse ikke meget, at Bille i Madras var blevet fejret ved en festmiddag, hvor 100 personer var til stede, og hvor Frederik VI's skaal udbragtes af den engelske guvernør. Bille formodede, at guvernementet i Madras ikke ville have noget imod at lette forholdene for danskerne, men at det var kompagniets direktion i England, der hindrede dette, opsat som den var paa at kvæle alle andre landes handel paa Indien. Forestillinger gennem det danske diplomati i London forblev naturligvis ogsaa resultatløse.

Handelens hensygnen under krigen og den nye told, der aabenbart har virket lammende paa den „lokale" handel, førte til, at flere tusinde mennesker – efter angivelse fra guvernementet – forlod kolonien. I begyndelsen af 1817 vedtog man derfor her uden først at spørge i København en ændring i toldsatserne. Transit skulle naturligvis som hidtil være fri, men desuden frigaves udførsel af varer, der var fabrikeret i kolonien. Af varer, der importeredes fra eller eksporteredes til Danmark, skulle kun svares $^1/_4$%. Kun paa de varer, der skulle forbruges i kolonien, fastholdt man en told paa 2%. Denne forholdsregel kunne muligvis bidrage til at lette den handel, der var tilbage; men den fik samtidig den højst ubehagelige konsekvens, at koloniens svindende indtægter sank yderligere. I 1818 var toldindtægterne i juli maaned, der ellers plejede at være en af de bedste, kun 21 pagoder, i august samme aar 13 pagoder, henholdsvis ca 60 og 40 rd.

I 1826 afskaffedes de sidste rester af søtolden med den motivering, at den nok kunne genere handelen, derimod ikke indbringe saa meget, at den kunne lønne en tolder. I 1836 kom turen til ophævelsen af landtolden. Foranledningen hertil var et af alle byens kaster indsendt andragende om at slippe for

Indfødt tilhugger en tromme

den og nogle andre afgifter. Skønt tolden indbragte ca 3000 rupier om aaret, gik kommercekollegiet med til dens afskaffelse, derimod ikke til ophævelse af den række andre indirekte skatter, som indbyggerne ønskede sig fri for.

I det hele taget var der nu kun en del lokalhandel tilbage i Tranquebar. Og i Frederiksnagore var forholdene ikke meget bedre. Krefting opnaaede ganske vist i 1818 ved personlig forhandling med englænderne at faa tolden noget lettet, idet man lovede ikke at tage det saa nøje med kontrollen, men han kunne ikke udvirke en officiel nedsættelse. Omtrent samtidig indsendte han en klage fra byens indbyggere over, at de faa danske skibe, der efter freden var kommet til Bengalen, ikke var løbet ind til byen. Alle underskriverne var indere. Aabenbart var der ikke en eneste hvid købmand tilbage. Krefting kommenterede klagen med, at naar kaptajnerne hævdede, at det var umuligt at faa ladning i Frederiksnagore, maatte han bestride dette; underskriverne af klagen var „mænd af millioner", der let kunne skaffe varer, hvis der blot kom skibe. Han ville dog ikke nægte, at krigen havde haft den indflydelse paa byens velfærd, at alle de største købmænd var flyttet bort. Danske varer kunne ikke længere afsættes, men der var dog stadig muligheder for handel med metaller. Desuden kunne man, hvis paketfarten blev genoprettet, lægge vægt paa at faa velhavende engelske passagerer. Kommercekollegiet reagerede overhovedet ikke paa disse klager. Ikke engang Asiatisk Kompagnis skibe kom mere, da nemlig selskabet i 1820 besluttede at nedlægge faktoriet i Frederiksnagore og helt opgive handelen paa Indien. En af grundene hertil var, at englænderne efter krigen ikke ville levere det det sædvanlige kvantum opium og salpeter til billig pris.

Dette fordum saa rige kompagni havde under krigen ført en hensygnende tilværelse. I 1812 var hele dets aktiekapital svundet væk. 1815 beregnede man dets underskud til $2^1/_2$ million rd. Efter freden 1814 var det ikke i stand til at starte nye ekspeditioner til Kina eller Indien men maatte overlade initiativet til et privat konsortium, der gennemførte et par farter paa Kina, men derefter ikke havde mod til at foretage videre. Først 1819 udrustede kompagniet en Kinaekspedition, og endnu fem fulgte i aarene 1820–33. Men da det var meget vanskeligt at sælge den hjembragte te, gav virksomheden kun tab, og 1835 nedsattes en kommission til at undersøge kompagniets forhold. Efter lange og besværlige forhandlinger naaede man paa generalforsamlinger 1838–39 til beslutningen om at gaa i likvidation. Den 22. marts 1844 bekendtgjordes ved en kongelig plakat, at oktroyen nu var ophævet, og at handelen paa Kina herefter stod aaben for alle.

Følgen af handelens hensygnen blev, at den regelmæssige forbindelse mellem kolonierne og Danmark saa at sige ophørte. Det blev noget af et særsyn, hvis det lykkedes at faa en passager til Indien med et dansk skib; normalt benyttedes engelske til Madras og Calcutta. Den daværende guvernør, Christensen, klagede i 1829 over, at der kun hvert andet, tredie eller fjerde aar var kommet skib fra København, og intet af disse havde indtaget last i kolonien. Bluhme skrev til sine venner i København,

at de ikke skulle vente paa det mirakel, at der gik skib fra København til Tranquebar, men at de maatte bekvemme sig til at sende posten via England.

Helt var vel den danske fart paa Indien ikke bortdød, men den tidligere handelsform: indkøb af en mindre vareladning i Europa, salg af denne i Indien og indkøb af indiske varer for de indkomne penge plus laan fra englændere, var nu ikke mere gennemførlig. De danske redere maatte først og fremmest lægge sig efter fragtfart for engelsk regning. Kommercekollegiet lettede allerede 1817 denne omlægning ved at nedsætte afgifterne for fragtfart paa Indien til samme beløb som for al anden fragtfart uden for Europa. Det udtaltes i denne anledning, at forordningen af 1797 var kommet paa et tidspunkt, hvor handelen paa Indien blomstrede, og hvor store udenlandske kapitaler var anbragt i København. Dengang var fragtfarten mindre indbringende end den almindelige handel, men nu havde man i riget ikke penge til den ostindiske handel uden at tage den fra mere nødvendige handelsgrene; man maatte derfor være tilfreds med fragtfarten. Baggrunden for den engelske kapitals svigten nævnede kollegiet ikke. Den var, at handelen paa Indien 1813 var blevet frigivet for engelske undersaatter, der altsaa herefter ikke mere havde nødig at anbringe deres kapital i fremmede landes skibsfart. Da det meste af den kapital, der havde været anvendt i den danske Indienhandel, stammede fra engelske kredse i Indien, var der hermed rettet et dødbringende slag mod den københavnske handelsstands før krigen saa indbringende stilling som importør af indiske varer.

Den ovennævnte Christensen var guvernør 1829–32. Han var en energisk personlighed, opfyldt af iver efter at gavne kolonien og samtidig staa i godt lys hos de høje foresatte i København. I 1829 skrev han i „Handels- og Industrie-Tidende" en længere artikel, hvori han prøvede at vække ny interesse i

Asiatisk Kompagnis skib „Frederik VI", tidligere „Christianshavn". Dette fartøj gjorde i 1820erne og -30erne nogle af de sidste Kinafarter, kompagniet havde kraft til at foranstalte. Paa en af disse var digteren Poul Martin Møller med som skibspræst (1819–1821)

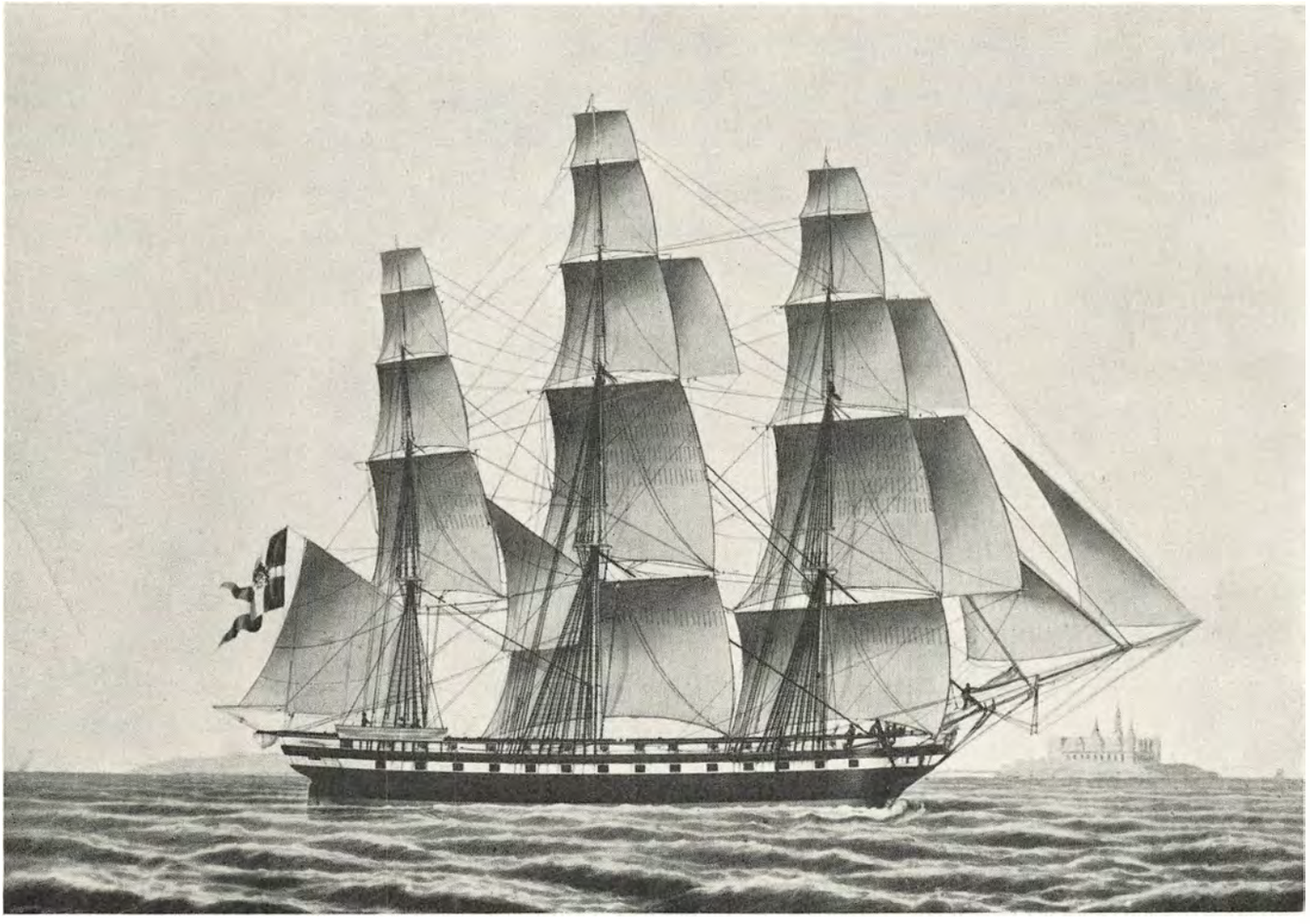

den københavnske handelsstand for anvendelsen af Tranquebar. Efter hans mening ville byen være udmærket anvendelig som frihavn. Hertil kunne man bestille varer fra hele Indien – ogsaa fra Bengalen – og afhente dem dér, saa den kostbare sejlads til forskellige havne sparedes. Imidlertid maatte man nu regne med at tage den største gevinst paa de varer, der sendtes til Indien – som hidtil spiritus og metaller – mens det ikke var muligt at indtjene større fortjeneste paa returladningen. Skibet „Alexander", som Christensen i parentes bemærket var medreder af, havde bevist, at denne handel stadig kunne drives med fordel. Denne avisartikel, der ledsagedes af en lang række pristabeller, fik dog ikke den tilsigtede virkning for kolonien. De danske skibe, der sejlede paa Indien, holdt sig ogsaa herefter næsten udelukkende til fragtfart – paa engelske havne.

Et enkelt skib kom dog nu og da til København med ladning fra Indien. Men sammensætningen af denne ladning var meget forskellig fra den, man fandt i den store tid. Allerede under revolutions- og Napoleonskrigene var de færdige indiske lærreder begyndt at spille mindre rolle. Nu var de næsten helt forsvundet. En ladning, der 1820 kom til København fra Calcutta, indeholdt saaledes kun 3 kasser og 2 baller bomuldstøj; resten bestod af ris, raabomuld, kamfer, indigo, sago, ingefær, sukker og lignende ting, som i datiden benævntes „vejende varer" i modsætning til lærrederne, der kaldtes „ballegods". Grunden til dette forhold var, at den engelske tekstilindustri ganske havde slaaet den indiske haandværker ud, et faktum hvis følger mærkedes ikke blot i Europa men i Indien selv. En tidligere faktor i Asiatisk Kompagni, J. Fjellerup, beretter at velhavende indere nu var begyndt at gaa i engelsk klæde, og at de indiske haandværkere havde svært ved at klare sig. For at fremme moderlandets industri saa det engelske kompagni med stor velvilje paa denne udvikling og gjorde, hvad det kunne, for at fremme den; det blev forbudt at føre spindemaskiner og vævestole til engelsk Indien, hvor de med den uhyre billige indiske arbejdskraft kunne have skabt en ubehagelig konkurrence. Heraf benyttede nu nævnte Fjellerup sig og fik i 1829 af kommercekollegiet tilladelse til at drive et bomuldsmanufaktur med maskinspinderi, oven i købet med monopol i 10 aar. Hans beregninger gik ud paa at afsætte de færdige varer paa Mauritius, i hollandsk Ostindien, Sydamerika og Guinea, eventuelt ogsaa i Danmark, derimod ikke til engelske besiddelser, hvortil import af fremmed bomuld ikke var tilladt. Det oplystes iøvrigt, at der nu kun forarbejdedes 15 tons bomuld aarlig i de danske kolonier. Kommercekollegiet var tilfreds med dette initiativ – omtrent det eneste, der paa dette omraade blev vist i Indien efter 1815 – men ville dog ikke gaa saa vidt som at give Fjellerup den statsgaranti, han ønskede. Han maatte nøjes med et laan paa 4000 rupier. Om foretagendet blev til noget og om dets senere skæbne foreligger der intet, men i alt fald blev Fjellerup endnu nogen tid i Indien.

Samme aar – 1831 – hører man, at guvernør Seidelin havde ladet hjemsende nogle tøjer og garner, fabrikeret i et af ham anlagt industrianlæg i Tranquebar. Sammen med andre prøver af lokale produkter, saasom skind, olie og maatter, blev disse tøjer sendt til erklæring hos grosserersocietetet i København. Dets formand, etatsraad Hvidt, svarede, at olien kunne bruges til sæbe, og at de ufarvede lærreder vel ogsaa kunne finde anvendelse. Dog heller ikke dette forsøg gav resultat. Kommercekollegiet, der ikke havde troet paa nogen større handel med disse artikler, fik ret i sin pessimisme.

Den indfødte vævning, der tidligere havde haft saa stor betydning for Tranquebar, forsvandt i det 19. aarhundrede. Tilbagegangen var som nævnt almindelig i hele Indien, og hertil kom for Tranquebars vedkommende det særlige forhold, at kolonien maatte indføre raastofferne, som englænderne lagde en næsten prohibitiv told paa. Man fandt i byen stadig rester af den tidligere industri, især lidt garveri og sæbesyderi, men ogsaa disse næringsveje var i stød tilbagegang. Den „lokale" skibsfart havde ikke bedre kaar. I 1831 skal byen endnu have været hjemsted for en brig og 20 mindre fartøjer, ligesom den blev anløbet af en del fremmede skibe, men kun faa af disse drev nogen handel paa stedet.

Prins Jørgensgade

De fleste af disse oplysninger stammer fra en lang, udførlig indberetning i 1831 fra guvernør Christensen. Koloniernes sidste guvernør, P. Hansen, har senere kommenteret den og paavist, at Christensen gennemgaaende har været altfor optimistisk. Ofte er hans kommentarer særdeles ironiske over for forgængeren. Da denne saaledes skriver, at man trods alt ingen egentlig armod ser, noterer Hansen i margen, at det kunne være rart at vide, hvad saa Christensen egentlig forstod ved armod! En bemærkning om, at Tranquebar er det eneste sted i Indien, hvor man ingen tiggere ser, kommenteres kort og fyndigt med: „Løgn!". Skildringer andetsteds vidner da ogsaa tydeligt om, at nøden efter næringsvejenes tilbagegang har været meget udbredt blandt de indfødte.

Som før nævnt havde guvernementet i 1817 motiveret en toldnedsættelse med, at flere tusind mennesker havde forladt Tranquebar paa grund af de ændrede konjunkturer. En 1834 foretagen folketælling angiver imidlertid det samlede indbyggertal til 22.950, en lille fremgang fra tællingen 1802, der gav 22.158. Mulig har guvernementet ment det nødvendigt at overdrive, da det skulle gøre den foretagne toldnedsættelse acceptabel for kommercekollegiet, men forholdet kan ogsaa være det, at et fødselsoverskud i byen har opvejet den skete udvandring. Endda var der flere hvide indbyggere i byen end i 1790, naar man ikke medregner garnisonen. Tællingen 1834 giver nemlig 233 for hele distriktet imod kun ca 150 i 1790. Ikke een person opføres som købmand, derimod ikke mindre end 138 som pensionister eller fattigunderstøttede. En stor del af disse havde været i dansk tjeneste og fik med deres lille pension simpelthen ikke raad til at vende tilbage til Europa.

Forøvrig var Tranquebar efter 1815 blevet en by af en vis tiltrækning for pensionerede englændere. Navnlig boede der adskillige enker efter engelske embedsmænd og officerer, antagelig fordi heller ikke de havde raad til at betale den meget kostbare hjemrejse – den kostede i 1830erne 2–3000 rupier – og fordi leveomkostningerne her var mindre end i de engelske byer i Indien. Denne nye befolkningsdel levede under meget beskedne kaar og var ikke i stand til at fylde de huse, der stod fra den store tid.

Efter tællingens opgivelser var ikke mindre end 17 huse i byen ubeboede. Nogle var endog faldet sammen, saa de fik følgende karakteristik: „ubeboet og for største delen forvandlet til have" eller „huset er næsten forvandlet til øde grund".

I Frederiksnagore afholdtes en folketælling 1840, den eneste der synes bevaret. Der var da ialt 11.955 indbyggere paa omraadet, heraf 173 hvide og 178 „indoportugisere". I lighed med Tranquebar var byen ikke gaaet tilbage i indbyggerantal efter 1815, tværtimod lidt frem, takket være beliggenheden i nærheden af den engelske storby, hvortil den nærmest var blevet en forstad. Det er dog tydeligt, at der ikke var mange velhavere tilbage. I 1836 hed det, at af byens 572 grundmurede huse stod de 111 ubeboede. Tilgangen maa saaledes være faldet paa den indfødte befolkning. En samtidig erhvervstælling viser, at byen ikke var gaaet i staa i samme grad som Tranquebar. Blandt de ca 12.000 indbyggere opgives 5 en gros-handlende, der med tyende og husstand ernærede ialt 147 personer. Kun 1076 personer levede af landbrug og gartneri, derimod 1056 af væveri. At 622 fandt udkomme ved rebslageri, bevidner, at byen ikke helt havde tabt sin gamle forbindelse med havet. Fremdeles levede 1154 personer af mindre handel, 742 var tyende, 1715 daglejere. Mange var som i Tranquebar pensionister, nemlig ikke mindre end 801; hertil kom 235, kaldet „almissenydere". Iøvrig var der haandværkere i alle mulige fag, fra guldsmede til grovsmede og pottemagere. Det virker paafaldende, at den lille by rummede 158 under rubriken „studenter, doktorer og prokuratorer". Det finder sin forklaring i, at baptisterne havde grundlagt en missionsstation med skoler her allerede i Ole Bies dage; den var siden vokset stærkt, hvorom mere senere.

Karakteristisk nok for byens udvikling var sproget i folketællingsskemaerne engelsk. Kolonien var efterhaanden blevet mere engelsk end dansk. Da Bluhme i 1824 forlod den efter et kort besøg, skrev han hjem til København, at naar han og hans rejsefæller var draget bort, var der kun tre danske embedsmænd tilbage. Hertil kom et par forhenværende faktorer i Asiatisk Kompagni og endnu fem–seks danske. Hele resten, skriver Bluhme, er engelsk, „og gement kram for største parten, fordi Frederiksnagore har det privilegium at være asyl for fallenter, hvoraf da følger, at hvem der snyder andre for penge, løber til Frederiksnagore, og hvem der har sin kredit kær, tør ikke komme der". Andetsteds skriver han, at Frederiksnagore nu kun er en by, „hvor alting er engelsk, men hvor kongen af Danmark er saa god at betale administrationsomkostninger og lade holde justits".

Dette skreves i 1824. Byens engelske præg ændredes ikke til 1840 – tværtimod – men een vigtig forandring skete dog: asylretten bortfaldt. Afskaffelsen foretoges ved en kongelig resolution af 1830 efter tilskyndelse af Krefting, der rimeligvis har faaet et vink af englænderne. Han havde indberettet, at der siden 1827 var kommet ialt 141 fallenter til byen. Mere end to trediedele af dem havde dog atter forladt stedet, og siden 1828 var der kun kommet faa, idet de engelske retsbestemmelser om gældsfængsel var blevet lempet. Mens de engelske myndigheder hidtil havde set med velvilje paa dette smuthul, der kunne hindre, at en hvid mand kom i gældsfængsel efter krav fra en inder, var de nu mindre tilfredse. Dertil kom, at fallenterne ikke mere betød noget for byens økonomiske liv, da man i de senere aar ikke havde vovet at modtage svigagtige fallenter – og de var de eneste, der havde penge. Endelig var de danske myndigheder – langt om længe – blevet klar over, at det ikke var nogen reklame for stedet, at det var kendt som tilflugtssted for fallenter.

ADMINISTRATION OG FINANSER EFTER 1815

Det er indlysende, at den svigtende handel maatte faa konsekvenser for koloniernes hele økonomiske og politiske stilling. Ogsaa før 1807 havde man i regeringskredse været utaalmodig over det bestandige underskud, men man havde dengang i toldindtægterne i København haft midler til at dække det. Da disse indtægter svandt, og Danmarks hele økonomiske situation rokkedes med storhandelens forsvinden og bankerotten efter krigen, blev det en tvingende nødvendighed at anstrenge sig yderligere for at nedbringe underskudet i Ostindien. Allerede faa dage efter kielerfredens afslutning, nemlig 18. januar 1814, fik kommercekollegiet fra kongen ordre til at undersøge, hvorledes koloniernes styre herefter skulle indrettes, og kort efter udtalte som nævnt finanskollegiet, at det ikke var villigt til at give større summer i tilskud. Løsenet maatte derfor blive: besparelser, og bestræbelserne herfor kom da ogsaa til at gaa som en rød traad gennem koloniernes historie indtil salget.

Der forelaa altsaa en vanskelig opgave for guvernementet, da det efter koloniernes genovertagelse overtog styrelsen. Rimeligt hensyn maatte tages baade til de ved overtagelsen paakrævede udgifter og til statens pengenød. Tranquebar var ikke blevet vedligeholdt i krigens tid, og englænderne ville ikke betale noget. En kommission nedsattes derfor til undersøgelse af, hvad man behøvede af reparationer og hvad staten for fremtiden skulle bruge af bygninger. Resultatet blev indstilling om, at en lang række huse skulle afhændes; heriblandt „Nygaarden", der stammede fra kompagniets tid, og som efter 1777 havde været anvendt til sæde for bytinget, der nu flyttedes til kastellet; fremdeles en materialgaard, mønten, forskellige pakhuse, militærets barakker og en del af krudtkamrene. I det hele taget var myndighederne, som det senere skal omtales, meget tilbøjelige til at tage nedskæringer paa det militære budget. Endnu en række bygninger, saasom den gamle krudtmølle og nogle krudtkamre paa voldene foresloges nedrevet, da det ikke var muligt at faa dem solgt til private og reparationer ikke kunne betale sig.

De ændrede økonomiske forhold satte sig spor i koloniens indtægter. De gamle indirekte afgifter svigtede og faldt indtil 1820 aar for aar med handelens aftagen; og søtolden, der i nævnte periode havde været næsten 1000 rd aarlig, blev nedsat. Til gengæld fik man en ny indirekte afgift, idet guvernementet umiddelbart efter besættelsens afslutning vedtog at beholde den saltskat, som englænderne efter mønster i deres egne besiddelser havde indført under krigen. Den gav i det første regnskabsaar ca 1000 rd; senere steg den til over 6600 Madras-rupier eller næsten 5000 rd tr.kur. I det hele taget kom der omkring 1820 en stigning i de indirekte afgifter, for hvilken guvernementet gav toldnedsættelsen æren.

At indtægten af saltskatten opgives i Madras-rupier, skyldtes, at denne mønt fra 1. august 1819 gjordes til koloniens officielle betalingsmiddel. Fanoerne blev nemlig opkøbt af franskmændene og forsvandt paa andre maader ud af kolonien, og som sølvprisen laa, kunne det ikke betale sig at udmønte nye. 100 tranquebarske rd blev nu lig med 140 Madras-rupier.

I København havde imidlertid udgifterne i det første femaar efter 1815 vakt stor bekymring i finanskollegiet, og i 1820 fik kommercekollegiet herfra en alvorlig skrivelse, hvori de deputerede for finanserne gjorde opmærksom paa, at der nu i lange tider var talt om, at besparelser skulle ske paa det ostindiske budget, men uden resultat. Tværtimod var udgifterne i den senere tid forøget, og da rigets indkomster var formindskede, var dette forhold alvorligere end før. Finanskollegiet ønskede at faa at

vide, om kolonierne, der nu ikke længere gav indirekte indtægter, stadig var saa vigtige, at det kunne betale sig for staten at beholde dem. Kommercekollegiet svarede, at naar man tog reduktionen af den danske rigsdaler i betragtning, var der paa budgetterne 1816–19 sparet 89.000 rd sølv, og dette til trods for, at koloniernes indtægter var dalet siden krigen. Kommercekollegiet ville stadig bestræbe sig for at spare men fandt det ikke betimeligt at afhænde kolonierne, der muligvis kunne blive til nytte engang under andre og bedre konjunkturer.

I de følgende aar blev der virkelig gjort alvorlige anstrengelser for at spare. I saa stor udstrækning som muligt undlod man at besætte ledigblevne embeder. Saaledes afskaffedes landmaalerembedet i 1820, da den hidtidige landmaaler blev sat paa pension; 1821 afskaffedes materialforvalter-, kontrollør- og taksatørembederne, der hidtil havde været beklædt af een mand, og ved guvernør Hermansens død 1822 inddroges faktisk embedet som finansraad, idet Kofoed, der beklædte dette, beholdt regnskaberne under sig, ogsaa efter sin udnævnelse til guvernør. Samme aar overtog justitiarius Rehling tillige embedet som byfoged.

Da kommandørkaptajn i flaaden Ulrich Anton Schönheyder i oktober 1822 udnævntes til Hermansens efterfølger, fik han bl.a. udtrykkelig til opgave at udarbejde forslag til koloniernes reorganisation. Til hjælp i dette arbejde – der iøvrig ikke skulle være hans hovedopgave (den var at undersøge klager over administrationen i anledning af stedfundne uroligheder) – fik han auditøren ved 2. jyske infanteriregiment, den senere kendte politiker Christian Albrecht Bluhme, der efter sin ankomst til Indien tog interimistisk sæde i guvernementet som 4. medlem. Under de to herrers ophold i Tranquebar undersøgtes forholdene, og arbejdet gav denne gang resultater.

Et af de første var, at kongen i 1824 gav tilladelse til, at logen Porto-Novo maatte sælges, og College forlades, naar den daværende opsynsmand døde, hvad iøvrigt indtraf samme aar. I forestillingen herom hed det, at disse loger ikke havde flere rettigheder end ethvert andet hus paa stedet; deres betydning for handelen var nu forsvundet, saa de kun gav udgifter. Porto-Novo blev efter flere forgæves forsøg solgt i 1829 for 1800 Madras-rupier. 1827 blev de danske bygninger i Patna solgt for 9764 rd sølvmønt eller 10.900 sicca rupier, og 1830 gav kongen ordre til, at Balasore skulle sælges, hvis det var muligt at finde en køber. Det var det imidlertid ikke.

Ved en række kongelige resolutioner i 1826 traf man derpaa en række beslutninger, der blev afgørende for koloniernes fremtidige styreform i de knap 20 aar, de endnu laa under Danmark. Frederiksnagore blev nu langt om længe gjort saa godt som helt uafhængig af Tranquebar; det eneste fællesanliggende skulle fremtidig være eventuelle diplomatiske forhandlinger, der angik begge kolonier. Ellers afskaffedes alle baand; saaledes blev overretten i Tranquebar ophævet, og der var ikke længere nogen øverste retsinstans for begge kolonier.

I Tranquebar forsvandt foruden overretten ogsaa embederne som finansraad og tolder – det sidste fordi søtolden blev afskaffet. Finansielle anliggender skulle for fremtiden afgøres af hele guvernementet i fællesskab. Dette kom som hidtil til at bestaa af 3 medlemmer; men som en virkelig nyhed bestemtes, at guvernøren i alle anliggender havde den afgørende stemme, hvis enighed ikke kunne opnaas, altsaa selv om de to andre begge gik imod. Schönheyder havde foreslaaet dette for at hindre de mange uenigheder, der i fortiden havde sinket styrelsen. Den ene af de to regeringsraader skulle nu desuden være dommer, retsskriver, politimester, foged, auktions- og skifteforvalter, mens den anden skulle beklæde embederne som sekretær for raadet og for guvernøren samt være overformynder og føre tilsyn med kassereren. Begge de to raader fik en fuldmægtig til deres assistance. Et bogholderembede fik lov at bestaa; derudover var der kun en læge og endnu en fuldmægtig, der især skulle have til opgave at føre tilsyn med landsbyernes administration.

Havslange (Pelamis platurus), fundet i fiskerhytte paa strandkanten nord for Tranquebar

Frederiksnagore fik samme dag en ny instruks, der fordelte embederne paa de tre embedsmænd, der for fremtiden skulle være i byen. Bestemmelserne blev næsten ord til andet de samme som for Tranquebar, da kolonien nu faktisk var blevet lige saa selvstændig.

Begge instrukser indeholdt af nyt, at embedsmændene fik pligt at lære de indfødtes sprog. Det var første gang i de indiske koloniers historie, at denne ret selvfølgelige sag blev gjort til en forpligtelse. Vigtigere var, at det nu helt forbødes de højere embedsmænd, dvs medlemmerne af raadene, at beskæftige sig med handel; de lavere maatte for fremtiden kun gøre det med raadets billigelse. Forklaringen paa dette findes i det gagereglement, der blev forelagt samme dag og som indeholdt betydelige lønforhøjelser til de resterende embedsmænd. Dette var nødvendigt, da sportlerne, der før i tiden havde spillet en ikke ubetydelig rolle, nu var forsvundet. Man havde før 1826 bødet herpaa ved at tilstaa embedsmændene personlige tillæg, men nu foresloges en generel lønforhøjelse. Dette ville imidlertid de finansielle myndigheder i København ikke uden videre gaa med til, hvorfor man traf den ordning, at de foreslaaede lønforhøjelser blev opført som midlertidige tillæg, der eventuelt kunne falde bort, hvis der skulle ske ændringer i pengeforholdene. Med denne ændring stadfæstedes det nye gagereglement den 7. november 1826.

Herefter skulle de ostindiske kolonier kunne klare sig med et aarligt tilskud ca 35.000 rd mindre end i 1803, der var taget som normalaar. Tranquebars indtægter, der var steget en del i de sidste aar, regnedes til 35.400 Madras-rupier kur., og kolonien skulle nu efter budgettet klare sig med et aarligt tilskud paa ca 25.000 M.rup., mens Frederiksnagore, hvis indtægter kun ansloges til ca 15.000 M.rup., skulle have et tilskud af omtrent samme størrelse. I modsætning til de tidligere viste dette budget sig at kunne holde nogenlunde; men staten skulle altsaa alligevel aarligt tilskyde 50.000 M.rup. eller omkring 42.000 rigsbankdaler sølv. Dette var nok betydeligt mindre end underskudet før 1807, men til gengæld var der ingen mulighed mere for dækning gennem toldafgifterne i København.

Udgiftsfordelingen var meget forandret fra det forrige budget af 1788. Udgifterne til den civile administration blev nu omtrent 50 % af budgettets sum imod kun 35 % før. Til gengæld var militæretatens andel sunket fra 64 % til omtrent 28.

Den af kommercekollegiet omtalte stigning i Tranquebars indtægter stammede fra en overenskomst, som Schönheyder i sin guvernørtid havde sluttet med englænderne om salttilvirkningen. Den i 1815 indførte saltskat havde givet et ikke helt ringe udbytte. Englænderne, som i deres saltskat havde en vigtig indtægtskilde, arbejdede i disse aar paa at faa kontrol med al salttilvirkning i Indien, antagelig for at undgaa smugleri og ulovlig handel. Efter at de i 1824 havde afsluttet en overenskomst med franskmændene om, at disse mod en erstatning skulle standse al salttilvirkning i deres kolonier, rettede

de i 1824 samme forslag til danskerne. De tilbød en erstatning paa 16.050 M.rup. om aaret, altsaa ca 12.000 tr.rd. Da skatteindtægten for danskerne kun var ca 3000 rd aarlig, greb man til og modtog tilbudet, der ville give en ekstraindtægt paa ca 7500 rd om aaret, naar erstatninger til salttilvirkerne var trukket fra. Konventionen afsluttedes i juni 1824 og blev modtaget med begejstring i København. Indbyggerne ville nu komme til at betale noget mere for saltet, som for fremtiden skulle købes af englænderne, men til gengæld ophævedes nogle smaa skatter – en renovationsskat i Tranquebar by og en husskat og politiafgift i landsbyerne – der ganske vist kun gav tilsammen ca 375 rd, men som dog havde været generende for indbyggerne.

Og nu skete der ikke mere af betydning inden for koloniernes finanser og administration før afstaaelsen. De „midlertidige" løntillæg fra 1826 kunne naturligvis ikke afskaffes, da de økonomiske forhold ikke bedredes, men man forenklede i 1830 sagen ved at nedskære tallet af raadsmedlemmer i begge kolonier til to, med den motivering at de var nok til de forretninger, der forelaa. Underskud var og blev der imidlertid, og dette blev et af de stærkeste motiver bag ønsket om at faa kolonierne solgt.

Som nævnt var det navnlig militæretaten, der maatte holde for under nedskæringerne. Da soldatertallet var paa sit højeste, androg det ca 500 mand; nu blev det hurtigt skaaret ned i erkendelse af, at der næppe kunne blive tale om at bruge det til andet end vagttjeneste paa selve territoriet. Engelske tropper garanterede ro i omegnen; Hyder Alys og Tipus rige var forsvundet. Umiddelbart efter overtagelsen i 1815 blev sepoyernes tal skaaret ned fra de i 1805 reglementerede 280 til 200, og i slutningen af aaret 1816 foretog man – trykket af finansnøden – en halvering af styrken. Et nyt budget for militæret i 1822 bragte yderligere nedskæringer. Fodfolket kom herefter til at bestaa af to danske, officer og underofficer, og 60 indfødte: 2 løjtnanter, 4 underofficerer, 4 musikere og 50 sepoyer. Den aarlige udgift hertil skulle kun være 5444 M.rup. Artilleriet omfattede 30 menige under kommando af en dansk og en indisk officer, en dansk og 3 indiske underofficerer. Bekostningen skulle være 3062 rupier aarlig. Hvide tropper skulle for fremtiden ikke holdes i kolonierne. Pionkorpset bibeholdtes nogenlunde uændret med 78 mand. Med udgifterne til dem og til de nødvendige vaaben plus ammunition skulle den samlede aarlige udgift for militæret herefter blive 14.634 rupier.

Fæstningsværkerne, der jo allerede før 1808 var i miserabel stand, blev under besættelsen yderligere forringet. Havet aad stadig stykker af stranden, nedrev derved den nordlige vold og beskadigede batterierne ved søen. Det besluttedes imidlertid i 1817 om disse batterier, at de skulle faa lov at ligge, som de var. Der var ikke mandskab til kanonerne, af hvilke forøvrig mange var halvt opædt af rust og ubrugelige; man solgte nu væk af dem til ballast til skibe. 1828 bestemtes det, at kun to af søbatterierne skulle bibeholdes, til gengæld blev de udstyret med noget kraftigere kanoner, nemlig hvert med tre 18-pundiger og seks 12-pundiger.

I retsplejen var der under krigen sket den forandring, at „sorteretten" var blevet ophævet og indernes sager behandlet ved bytinget. Ordningen havde fungeret saa tilfredsstillende, at man beholdt den efter freden. Ved de indfødtes sager suppleredes den danske dommer af 6 indfødte bisiddere, der repræsenterede de forskellige religioner, og som indstilledes af de indfødte. I 1820 maatte man dog paa grund af overvældende mange sager skride til en deling. Tre indfødte fik fra nu af de mindre sager overdraget – civile processer, hvor den omstridte genstand ikke havde større værdi end 50 rd, samt politi- og kastesager – mens byfogeden beholdt alle større. Da som tidligere nævnt overretten ophævedes i 1826, gav man i stedet lettere adgang til appel til højesteret i København.

I modsætning til tidligere høres fra tiden efter 1815 forbavsende lidt til retsplejen i Tranquebar og Frederiksnagore; navnlig er der nu forbavsende faa klager. Guvernør Christensen beretter, at af de 1119 sager, der i 1830 havde været for retterne i Tranquebar, henstod kun 5 ved aarets udgang.

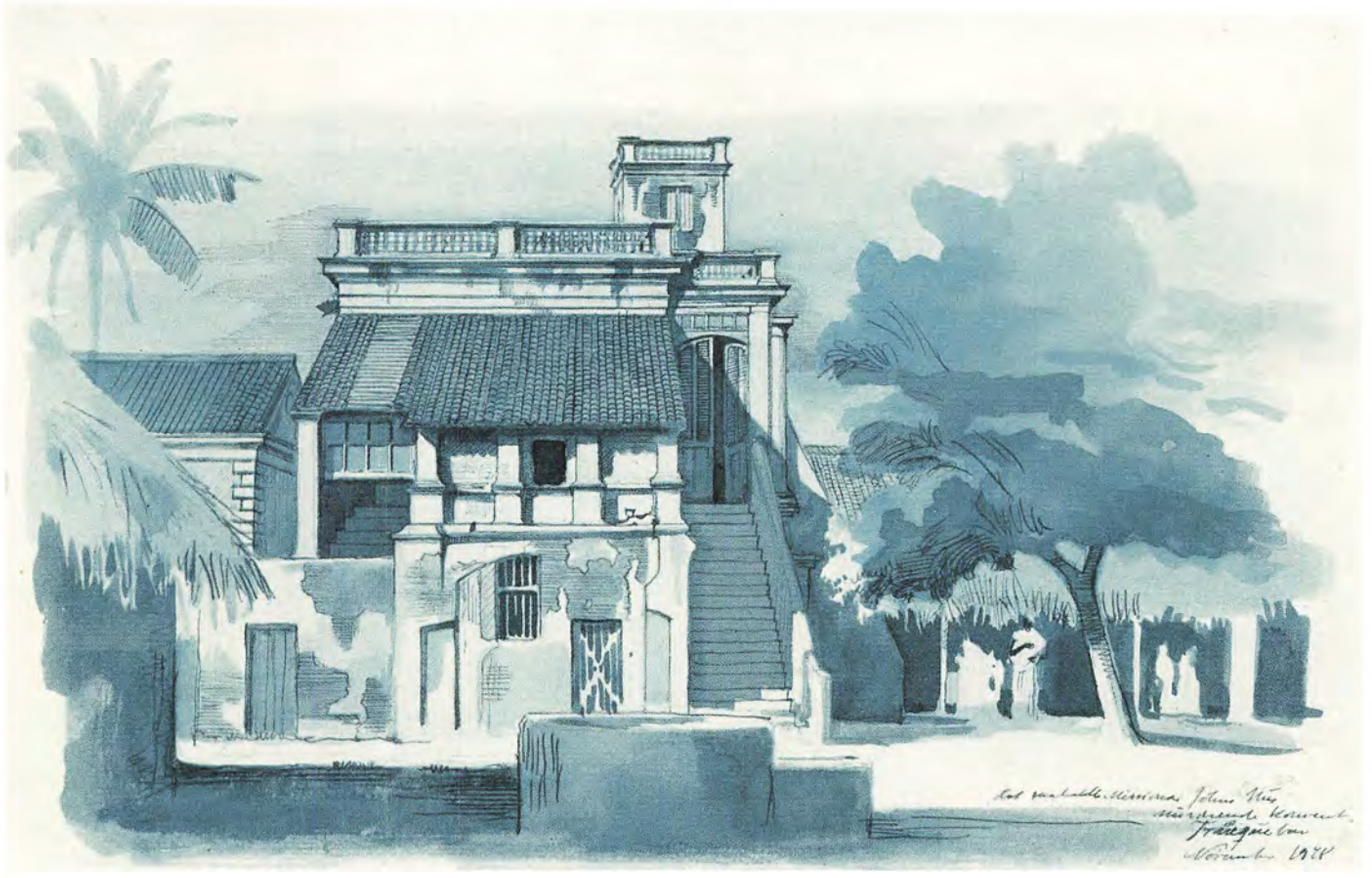

„Missionær Johns hus" i Kongensgade, nuværende konvent

At metoderne ikke var blevet blidere, og at prygl stadig var det vigtigste middel i retsplejens tjeneste i Indien, fremgaar af en række breve, som den unge Peder Hansen, der 1826 blev udnævnt til fuldmægtig hos justitiarius i Tranquebar, aaret efter sendte til sine venner i København. Han fortæller her, at han fra kl 6 til 9 om morgenen har besøg af indfødte, der kommer med klager over hinanden. I almindelighed afgøres sagerne med prygl, som han lader dele ud til begge parter. Kl 9 gaar han i retten, hvor han er til kl 2 eller 3, hvorpaa han gaar hjem og spiser. Fra kl 4 til 6 deler han prygl ud igen, og kan om aftenen kl 10 gaa i seng efter „et daadfyldt og behageligt liv". Han er „bøddel" og „tillige en slags politimester og har et helt regiment under mig af bødler og rakkerknægte. Jeg har gud ske lov bragt det saa vidt, at folk her i kolonien er saa bange for mig som fanden, thi da jeg sjelden er i godt humør, saa er jeg saa arrig som en trold". Lad dette være en ung mands noget overdrevne skildring til sine fjerne venner: at pryglene har været en realitet, behøver man ikke at tvivle om.

Paa et omraade af justitsen skete der dog i denne periode en virkelig forbedring. Justitiarius Rehling, der til enhver tid var parat til at kæmpe mod misbrug, hvor han traf dem – man husker hans kamp mod missionen – foreslog i 1818 en grundig omorganisation af politivæsenet i omraadet. Det var visiador-væsenet, han ville til livs, og da rajahen i Tanjore kun var en dukke i englændernes spil, behøvede man ikke at tage hensyn til ham mere. Visiadorerne havde efter Rehlings utvivlsomt rigtige formening været en plage for indbyggerne og havde dog ikke kunnet garantere sikkerheden i landdistrikterne. De blev nu afskaffet, og i stedet oprettedes en politiordning. Hele omraadet fik en „polizidahr" som politimester og opdeltes i tre dele, hver under ledelse af en fuldmægtig, 25 pioner og 30 talliarer fordeltes paa landsbyerne, hvor der oprettedes „vagthybler" – huse med plads til en vagtstue og mindre fængselsrum – og regelmæssige natpatrouiller indførtes. Ordningen finansieredes ved, at de jorder, der havde været henlagt til bestridelse af visiadorernes udgifter, nu blev overført til dette nye formaal. Politiet virkede efter de danske embedsmænds formening godt og vandt de indfødtes tillid.

Opmuntret af denne succes blev den samme ordning i 1820 indført i selve Tranquebar by. Midlerne hertil fik man ved at foretage en reduktion af det militære musikkorps.

Efter krigen blev ogsaa den danske missions forhold taget op til ny undersøgelse. Under adskillelsen fra moderlandet havde den klaret sig med hjælp fra det engelske missionsselskab, der paa denne maade viste sin taknemlighed mod pionererne i arbejdet derude. Ligeledes havde den modtaget støtte fra rajahen af Tanjore, Serfogee, der herved takkede for den betydning, som missionær Schwartz havde haft for ham og hans land. Missionskollegiet i København havde imidlertid under krigen og inflationen mistet sin formue og var ikke i stand til at betale de laan, missionærerne havde maattet stifte under krigen. Allerede 1816 erklærede det, at enten maatte det have hjælp fra regeringen eller opgive arbejdet. Staten dækkede herefter missionærernes gæld, og en kommission blev nedsat til at tage bestemmelse om det fremtidige virke paa den indiske missionsmark. Arbejdet hermed trak dog overordentlig længe ud, og nye tilskud fra staten blev ikke givet de følgende aar. Missionærerne maatte derfor opgive ævred uden for Tranquebars omraade, og 1821 foreslog kollegiet, at hele virksomheden blev overdraget til englænderne, der hellere end gerne ville tage den.

Et saa drastisk skridt var der nu ikke stemning for i København. Da Schönheyder i 1822 blev sendt til Indien, fik han foruden sine mange andre opgaver ogsaa den at undersøge missionens forhold og stille forslag til dens ordning. Dette gjorde han, og myndighederne i København fulgte ogsaa paa dette omraade helt hans indstillinger. De gik ud paa, dels at embedet som præst ved Zionskirken, der ikke havde været besat siden Stegmanns bortrejse 1803, nu blev forbundet med stillingen som første missionær, dels – og det var mere revolutionerende – at missionen ganske skulle ophøre med at være et „omvendelsesinstitut" og nøjes med at beskæftige sig med skolearbejde. Motiveringen herfor var, at erfaringen havde vist, at det ikke var muligt at omvende inderne til kristendommen; kastesystemet hindrede det. Der var vel mange, der kaldte sig kristne, men de vedblev at være hedninger. Missionen burde derfor fremtidig kun optage saadanne folk i menigheden, som kom af virkelig overbevisning og selv ønskede at gaa over til de danskes religion. Ogsaa skolevæsenet burde reorganiseres, saa der ikke mere blev givet underhold til eleverne. Derved undgik man altfor uegnede børn i skolerne. Den „portugisiske" skole burde nedlægges, da det saakaldte portugisiske sprog var ved at blive helt fortrængt af dansk og engelsk, som man i stedet burde lægge vægt paa. Endelig burde missionen lægges under guvernementet, saa der ikke mere blev noget skel mellem de to etater derude; missionærerne havde ikke noget derimod. Alle disse forslag, som i virkeligheden betød en sønderlemmende kritik af missionens hidtidige arbejde, blev vedtaget af danske kancelli.

En følge af omordningen blev, at de skoler, som det engelske missionsselskab havde oprettet paa dansk omraade, i 1827 blev overtaget af den danske stat, der dog vedblev at købe bøger og andet undervisningsmateriel hos englænderne. Samtidig indførtes i de danske skoler Frederik VI's pædagogiske yndlingstanke, den „indbyrdes undervisning".

Missionær Caemmerer havde officielt faaet afsked 1821, men han forblev i Tranquebar og fortsatte missionsarbejdet adskillige aar. Schreyvogel derimod gik 1826 i engelsk tjeneste, højst utilfreds med den nye ordning. Hans efterfølger var K. E. Möhl (1829–35) og hans igen H. Knudsen, som blev der til koloniens salg. I missionens organisation skete den ændring, at samarbejdet med Halle efterhaanden hørte op, samtidig med at et nyt kom i stand med det store missionsselskab i Dresden.

Ordningen af 1825 bestemte, at præsten og klokkeren ved Zionskirken fortsat skulle lede den til kirken knyttede skole. Et bevaret skema fra 1838 viser, at der i denne ugentlig blev undervist 4 timer i bibelshistorie, 8 timer i dansk læsning og skrivning, 5 timer i engelsk, 4 i regning og 3 i andre fag. Mod ekstrabetaling kunne yderligere gives timer i fransk.

Hus i Kongensgade. Tranquebar

Videre bestod den gejstlige etat af 10 personer, deraf 3 kateketer og 3 lærere ved de tamuliske skoler, alle indfødte. Disses elevantal steg fra 307 i 1827 til 399 i 1838, men desuden gik 769 børn i private skoler. I den ene af missionens skoler for indfødte foregik hele undervisningen paa dansk. Den var beregnet paa de dygtigste af de indfødte børn. En anden havde engelsk som hovedfag, men baade den og de almindelige skoler synes at have givet undervisning i dansk. Det berettes da ogsaa ved koloniernes afstaaelse, at næsten alle indbyggere forstod dansk.

I statens omsorg for befolkningen skete der i det danske styres sidste tid visse fremskridt. Ikke blot sørgede man som tidligere for ris i daarlige høstaar, naar hungersnød kunne frygtes, men myndighederne forsøgte nu for første gang at gøre noget for befolkningens sundhed. I 1818 blev der i Tranquebar truffet store foranstaltninger mod kolera, der paa det tidspunkt havde hærget voldsomt i omegnen og nu nærmede sig kolonien. I hemmelighed – for ikke at vække uro – havde guvernementet samlet lægemidler paa hospitalet, og da de første tilfælde viste sig i november 1818, lod det uddele en paa tamulisk trykt piece om medicinens rette brug. Medikamenterne uddeltes gratis til befolkningen, og indfødte læger stationeredes i hver landsby for at tage sig af fordelingen og de syges pleje. Huse blev ryddet og indrettet til hospitaler. Arrak, der ansaas for et virksomt forebyggende middel, blev købt i større parti af guvernementet og solgt billigt til befolkningen samt uddelt gratis til soldaterne. Det tidligere militærhospital blev, som det synes, nu aabnet for alle indbyggere. Guvernementet skrev triumferende til København, at alle disse foranstaltninger havde vist deres nytte, da kun 285 af indbyggerne bukkede under for sygdommen, der i andre dele af Indien havde taget en langt større told. Missionen beholdt, ogsaa efter 1825, sin læge.

I Frederiksnagore oprettedes i 1836 et offentligt fattighospital. Det var guvernør Rehling, der tog initiativet. Ved en offentlig indsamling fik han 1400 rupier een gang for alle og løfte om aarlige bidrag paa ialt 1800 sicca rupier. I den første maaned indlagdes 24 patienter, og 70 behandledes ambulant.

Indisk kvinde flætter bastmaatte

Regeringen i København udtalte sin paaskønnelse af dette forsøg og bevilgede endog et aarligt bidrag paa 500 sicca rupier eller 447 rigsbankdaler sølv.

Embedsmændenes lønninger, der før 1808 havde givet anledning til saa talrige klager, gjorde dette fremdeles efter besættelsens ophør. Som omtalt var sportlerne gaaet tilbage, og de procenter, der var tilfaldet de øverste embedsmænd af udbyttet af de forpagtede omraader, var i 1801 faldet væk. Kommercekollegiet bødede noget derpaa ved at tilstaa personlige tillæg, men de hjemsendte dødsboer viser, at forholdene stadig var meget smaa for embedsmændene. Dog var det kun faa, der som major v. Wickede i Frederiksnagore (død 1822) kunne efterlade sig en gæld paa mere end 40.000 rupier. Man saa da ogsaa fremdeles eksempler paa, at nyankomne, naar de saa, hvordan vilkaarene var, straks gik i engelsk tjeneste. En i 1821 udsendt fuldmægtig valgte saaledes at blive musiker i Calcutta frem for at blive i embedet. De faa officerer, der nu holdtes i garnisonen, synes at have været værst stillet. I alt fald fandtes det i 1824 nødvendigt at bestemme, at ingen officer maatte gifte sig, før han kunne bevise, at han foruden gagen fik et aarligt tilskud paa mindst 500 rupier! En bestemmelse, der siger mere end mange budgetter og klager. Kun faa af de unge officerer var saa heldige som løjtnant v. Roepsdorff, der i 1818 fik permission i to aar for paa egen bekostning at foretage en rejse først i Indien og siden til Europa. Guvernementet gav ham den ansøgte tilladelse med den bemærkning, at han var blevet gift med et „formuende fruentimmer" og derfor sikkert ikke ville vende tilbage til tjenesten i Indien.

Ved det nye budget i 1826 forhøjedes lønningerne ganske vist betydeligt, men viste sig ikke desmindre utilstrækkelige i mange tilfælde; kommercekollegiet maatte bekvemme sig til fortsat at give personlige tillæg til folk, der var i særlig trang. Bogholderen og revisoren i Tranquebar, Henrik Georg Fog, fik saaledes i 1836 bevilget et tillæg paa 400 rupier om aaret motiveret med, at det ellers var ham umuligt at leve i Indien med kone og 5 børn. Lettelser i og forbedringer af embedsmændenes kaar blev dog ogsaa ydet paa anden maade. 1817 tillodes det, at de i sygdomstilfælde foretog rekreationsrejser paa statens regning, dog højst for 1200 rd tr. kur. Og dette udvidedes i 1826 til, at de uanset helbredstilstand fik ret til en frirejse til Danmark hvert tiende aar, samt at der efter 5 aars tjeneste kunne gives fri hjemrejse. Endelig gaves i 1841 tilladelse til hvert aar at benytte 500 rupier til rejsehjælp for unge mennesker, der skulle til Danmark for at uddannes, og hvis forældre ikke selv var i stand til at betale rejseudgifterne – og det var de fleste embedsmænd ikke.

Efter disse forbedringer ser man efter 1830, hvordan der blandt unge jurister i Danmark er mange, der gerne vil drage til Indien. Ikke blot til de højere embeder, ogsaa til de laveste stillinger (som f. eks. fuldmægtig) er der gang paa gang over en halv snes ansøgere. Folk har i Danmark aabenbart faaet det indtryk, at det drejede sig om vellønnede stillinger, mere attraaværdige end embederne i moderlandet.

Før 1808 havde embedsmændene i stor udstrækning suppleret de magre lønninger med handel. Mulighederne herfor var blevet næsten lig nul i de første aar efter krigen, og i 1825 blev det de højere embedsmænd direkte forbudt at give sig af hermed. Trods dette ses det, at guvernør Christensen i alt fald i et enkelt tilfælde har haft en andel paa 40% i en ladning med et dansk skib „Alexander", der sejlede mellem København og Madras.

Underslæb og pligtforsømmelse havde været daglige fænomener i perioden mellem 1777 og 1808. Svindel og korruption havde blomstret blandt embedsmændene, hvis kvalifikationer oftest var alt andet end straalende. Paa dette omraade skete stor forandring i tiden efter 1815. Ganske vist forekom ogsaa nu uheldige tilfælde, men de forsvandt snart. Endnu kunne det knibe for selv den bedste byfoged at faa skifterne gjort færdige, og det kunne ske, at en bogholder drev den trafik først at lave sine regnskaber færdige, umiddelbart før skibet til Europa skulle gaa. Men dette var nu undtagelser; i det store og hele var administrationen paalidelig og hæderlig. Eksempler paa udnyttelse af de indfødte forekommer ikke mere, og i det hele taget synes forholdet bedret mellem befolkning og embedsmænd.

Skete der fejlgreb, som i 1822, da raadets ukloge indblanding i kasteanliggender foranledigede en undvigelse, blev der grebet hurtigt og effektivt ind fra København, og fejlene blev rettet. Ellers ses det, at styret i Indien nu havde en langt større selvstændighed end tidligere. Store forandringer som indførelsen af en ny møntfod, nedskæring af militæret og omordning af politivæsenet blev besluttet i kolonien og sat i kraft med det samme paa forventet approbation af kongen, og ikke i et eneste tilfælde gik man i København imod en saadan beslutning. Dette var sikkert i høj grad til gavn for kolonierne.

Guvernørerne i dette tidsrum var ikke folk, der taalte ulovligheder. Ingen af embedsmændene vovede at sætte sig op mod dem. Den nye instruks af 1826 gjorde ogsaa dette formelt umuligt, da guvernørens stilling var blevet saa stærk, at han, om han ville, kunne træffe alle afgørelser paa egen haand. Stridigheder mellem embedsmændene i det format, man havde kendt før 1808, var nu et overstaaet stadium. Helt kunne man vel ikke slippe for klikevæsen og smaastridigheder – men hvor og hvornaar har man formaaet det i smaabyer?

Gammel kvinde former kogødning til brændsel

INDRE BEGIVENHEDER EFTER 1815

Tiden 1777–1808 betegner i de danske koloniers historie en usædvanlig bevæget periode. Sammenlignet hermed er forholdene fra 1815 indtil koloniernes salg den rene idyl. Udenrigspolitiske begivenheder forekommer saa at sige ikke, naar undtages selve salgsforhandlingerne, og de indre hændelser er af langt mere stilfærdig karakter end før. Der var i hele perioden kun een større strid mellem danske og indfødte, nemlig i Tranquebar 1822, og selv om den løb ret voldsomt af, kom den dog ikke som de tidligere til at forgifte atmosfæren i byen for længere tid.

Guvernør Bille døde allerede i november 1816 uden at have faaet tid til at gøre nogen større indsats for kolonierne. Faa dage før sin død, da han længe havde mærket sin „sundheds aftagelse" og „næsten uundgaaelige overgang til døden", havde han indsat Hermansen som sin efterfølger som guvernør og iøvrigt fordelt embedsposterne.

Indtil sin død den 15. februar 1822 ledede Hermansen nu for anden gang koloniens styre. Det var lettere forhold end sidst, og i kommercekollegiet herskede lutter tilfredshed: udgifterne blev sat ned, agerdyrkningen yderligere udvidet, gæld blev inddrevet, sundhedstilstanden var god, og retsplejen forbedredes. Men næppe var Hermansen i slutningen af 1821 blevet alvorligt syg, før det kom til vanskeligheder. Aarsagen var, som det senere udtaltes, at den fungerende guvernør, finansraad Kofoed, havde givet to indiske købmænd af temmelig lav kaste ret til at nyde visse ærestegn, saasom at bæres i palankin, hvorved de sattes i klasse med de allerfornemste kaster. Det satte ondt blod i byen, og ved nogle bryllups- og „rengørelseshøjtideligheder" kom det til saa alvorlige spektakler, at politi og militær maatte gribe ind. Den 29. januar 1822 fik saa nogle „ondsindede karakterer" størstedelen af indbyggerne til at forlade omraadet, som dette før var praktiseret. Ligesom den gang indledtes en regulær blokade af det danske omraade, i forbindelse med indfald i landsbyerne og ildspaasættelse hos folk af kaster, der ikke havde gjort fælles sag med de andre, og ligesom tidligere maatte guvernementet snart bøje sig for kasternes krav, denne gang først og fremmest afskaffelsen af de ceremonier, de omstridte købmænd af Sellepa-kasten havde faaet. Indrømmelsen medførte nye krav, bl.a. lov at drage ind i byen i triumfoptog med faner, „saaledes som de havde faaet det gangen før". Høsten stod paa markerne og skulle egentlig have været inde. Guvernementet truede da med at indkalde fremmede arbejdere til høsten og saa lade denne sælge til fordel for koloniens kasse. Det gjorde inderne betænkelige, og da sluttelig Kofoed lovede fuld amnesti undtagen for voldshandlinger, vendte alle hjem som ved et trylleslag. Omkring den 15. februar var hele oprøret forbi.

Kofoed og Rehling holdt sig nu i ro indtil marts maaned, da der fra de kaster, det var gaaet ud over under undvigelsen, indløb klage over nogle af bevægelsens hovedmænd, der krævedes straffet og idømt erstatning for de tab, der var paaført den øvrige befolkning. Lejligheden blev grebet, og den 18. marts nedsattes en kommissionsdomstol.

Før nogen officiel rapport naaede til København, ankom fra Frederiksnagore et udklip af en engelsk avis, der omtalte urolighederne med den kommentar, at disse skyldtes ukloge foranstaltninger fra embedsmændenes side. Kollegiet besluttede derfor at udsende U. A. Schönheyder som midlertidig guvernør med det hverv at foretage en undersøgelse. Som hjælper i dette arbejde fik han Bluhme.

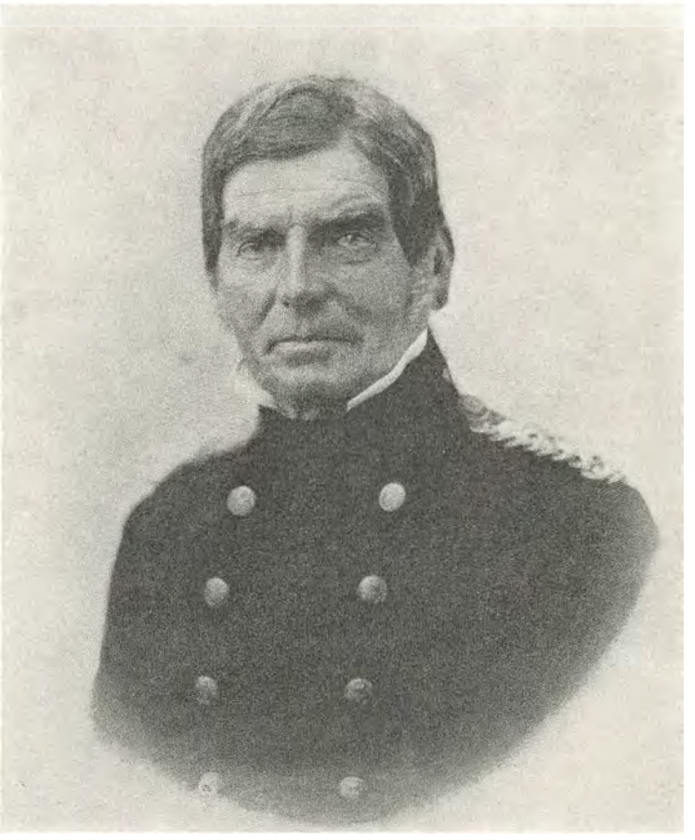

Conrad Emil Mourier (1795–1865), i aarene 1831–38 guvernør i Tranquebar. Han var af uddannelse søofficer og havde i aarene 1816–19 gjort flere rejser til Østen som styrmand paa et af Asiatisk Kompagnis skibe. I sin administration i kolonierne viste han samme redelighed og humanitet, hvorfor han senere berømmedes som chef for Holmen

I maj 1823 ankom de to herrer med skibet „Nymphen" til den intetanende koloni. Efter at have deltaget i den fest, hvormed Kofoed fejrede sit sølvbryllup, gik de i gang med arbejdet, der ikke netop blev behageligt for sølvbrudgommen. En af Schönheyders første embedshandlinger var at gøre Bluhme til formand for den allerede nedsatte undersøgelseskommission, da han fandt, at arbejdet var gaaet for langsomt under den hidtidige leder. Kun fire dage efter – et i sandhed forbløffende tempo for Tranquebar – var dens arbejde færdigt. Den indstillede, at der gaves almindelig amnesti, og at erstatningsspørgsmaalene blev ordnet ved forlig. Dette skete, og ugen efter opløstes kommissionen. Guvernøren og Bluhme handlede ud fra den formening, at det ikke var klogt at straffe saa lang tid efter. I en kort og klar indberetning til kommercekollegiet gennemgik de oprørets udvikling og paapegede de begaaede fejl, hvoraf den værste var, at de to købmænd af lav kaste havde faaet større rettigheder, end der hævdmæssig tilkom dem; her havde guvernementet ingen kompetence. Kommissionens korte erfaring gik ud paa, at man i Indien kunne tillade sig alt andet end netop at røre ved de indfødtes kastevæsen; dette burde embedsmændene have indset. Kofoed havde staaet i handelsforbindelse med de to indfødte; dog var der efter Bluhmes og Schönheyders mening ikke tale om bestikkelse, kun om venlighed over for de to velstaaende folk for at faa dem til at blive i kolonien. Det var fremdeles en fejl, at Kofoed bagefter gav sig til at fortolke amnestien; og domsbehandlingen varede altfor længe. Vilkaarligheder var forekommet og „skarpt forhør" var anvendt for meget. Erstatningen, der var naaet ved forliget, var 6060 Madras-rupier, men det var saamænd snarere embedsmændene, der skulle have betalt det hele.

I yderligere indberetninger gennemgik Schönheyder og Bluhme de enkelte embedsmænds forhold. Kofoed, hed det, burde have anvendt mere kraft paa at hindre eller forebygge urolighederne, „thi det er unægteligt, at han blev overvundet af de indfødte". Ellers havde man ikke noget at udsætte paa hans administration; tværtimod havde han gjort en stor indsats paa visse omraader. Schönheyder turde dog ikke indstille ham til posten som guvernør men foreslog, at han skulle forblive som første medlem af guvernementet. Kommercekollegiet tildelte ham imidlertid en særdeles skarp misbilligelse og afskedigede ham øjeblikkeligt med $^2/_3$ pension.

Rehling blev rost meget af Schönheyder, kun fraset at han var langt tilbage med skifterne, hvilket havde gjort hans stilling over for Kofoed svag. Kommercekollegiet gav ham en misbilligelse herfor men forfremmede ham ellers til 2. medlem af raadet i Kofoeds sted. Guvernementssekretæren, Lorentz, fik ligeledes en misbilligelse, og det en alvorlig, fordi han havde været sagfører ved saavel under- som overret uden at vige sit sæde, naar de skriftlige indlæg, han selv havde skrevet, blev oplæst i retten; dertil havde hans sager været af „en noget dubiøs karakter". Kort tid efter Schönheyders ankomst var han iøvrigt rejst hjem. Schönheyder havde i denne sin grundige undersøgelse ikke undladt at fremhæve, at man maatte bedømme embedsmændene med mildhed, da deres lønninger var saa utilstrækkelige; samtidig indsendte han forslag til et nyt budget, der øgede lønningerne og forbød privat handel. Dette blev som før omtalt vedtaget 1826 i noget ændret form.

Over for de religiøse stridigheder gik Schönheyder meget forsigtigt frem, lod dem saa vidt muligt afgøre ved retten eller ved forlig. Resultatet blev, at man holdt fast ved ordningen af 1789, hvorefter haandværkskasterne fik ret til at udøve de ellers ikke tilladte ceremonier i en særlig del af byen.

Hermed var Schönheyders opgave endt, og den 8. juni 1824 fik han sin afsked. Han afløstes af søkaptajn Hans Diderich Brinck-Seidelin, der kom til Tranquebar i marts aaret efter. Bluhme derimod blev derude endnu nogle aar for at overvaage gennemførelsen af det nye budget. Schönheyders og Bluhmes virketid i Tranquebar blev kun kort, men deres indsats i koloniernes administration fik den allerstørste betydning i det korte tidsrum, disse endnu forblev under dansk styre.

Og saa er det slut med indre begivenheder af blot nogenlunde format i Tranquebar-kolonien. De eneste, der endnu er en omtale værd, er guvernørskifterne. Brinck-Seidelin, der afløste Schönheyder, karakteriseres af Bluhme som en kundskabsrig og talentfuld mand, der imidlertid snart begyndte at

En færgebaad paa Gangesfloden. Skizze af Chr. Thornam

kede sig glubsk, da han saa, at Tranquebar var noget helt andet, end han havde ventet. Bluhme selv, der var vellidt af baade guvernøren og sine kolleger, rejste hjem i 1828 og guvernøren aaret efter, overladende kedsommeligheden til en nyankommen søofficer, Lauritz Christensen.

Mens Brinck-Seidelin synes at have været en stilfærdig embedsmand, var der mere temperament i samme Christensen. Som omtalt kastede han sig med betydelig energi ud i arbejdet for at ophjælpe den stagnerende kolonis handel, og han gjorde et arbejde for at faa noget ud af Nicobarerne. Pastor Rosen, der grundede en station paa øerne, siger om ham, at han var den eneste i hele kolonien, der interesserede sig for dette spørgsmaal. Han døde under et togt til øerne.

Christensens efterfølger Conrad Emil Mourier, ligeledes søofficer – den gamle Frederik VI synes at have haft en svaghed for denne klasse – blev allerede 1829 designeret til efterfølger og kom derud omtrent samtidig med Christensens bratte død i 1832. Noget nyt af betydning blev ikke indført i hans embedstid, men han synes at have været en dygtig, retsindig embedsmand, der med pligttroskab passede sit embede. Oprindeligt var det meningen, at han kun skulle opholde sig derude til 1836, men hans periode forlængedes med to aar.

Han afløstes af Rehling, der fra 1834 havde været chef i Frederiksnagore. Mens hans forgængere siden Billes død kun havde haft titel af interimsguvernører, blev han permanent guvernør og beklædte denne post til sin død 1841. Fra sit komme til Indien 1805 havde Rehling gennemløbet alle grader af embeder, og i modsætning til de i denne periode hurtigt skiftende guvernører havde han tilbragt hele sin manddomstid derude. Uden tvivl har hans indflydelse været betydelig, navnlig paa det omraade, der var hans speciale, retsplejen. Dennes store forbedring i det 19. aarhundrede skyldes uden tvivl for størstedelen ham. I alt fald har han ubestridt æren for fjernelsen af de overgreb, der skyldtes missionen og visiadorvæsenet, hvilken sidste han fik erstattet med en god politiordning.

Hans efterfølger blev Peder Hansen, koloniernes sidste guvernør. Han var i 1826 blevet udnævnt til fuldmægtig i Tranquebar. Breve fra hans første aar derude viser, hvor han længtes efter at komme tilbage til Danmark, i den grad at han hadede alt, hvad indisk var. Dog, han blev derude og avancerede støt frem gennem graderne. 1833 blev han tredie medlem af raadet, andet medlem allerede aaret efter, og i 1837 fulgte han efter Rehling som chef i Frederiksnagore. Endelig blev han nu i 1841 guvernør. Som saadan blev det hans hverv at lede de følgende aars forhandlinger med englænderne, en opgave han løste baade dygtigt og heldigt. Efter salget af kolonierne paa fastlandet bistod han i nogen tid med anlægget af den nye koloni paa Nicobarerne. Da han derefter vendte hjem, blev han af regeringen udnævnt til guvernør i Vestindien.

Krigen og standsningen af handelen 1808–15 havde ogsaa i Frederiksnagore bragt en dybtgaaende ændring af tidligere tilstande. Forarmelse raadede nu i mange kredse, der før havde været velhavende, handlende var i stort tal flyttet fra byen, da skibene fra Danmark ikke mere kom, og floden sandede stadig mere til. Med storhandelen var det rige liv forsvundet fra byen, og da den nu gav betydeligt underskud, maatte den ligesom Tranquebar finde sig i en mærkbar reduktion af sit embedsmandskorps. Som i hovedkolonien indtraadte nu knugende stilhed, hvor der før havde været pulserende liv, og dette gælder ikke mindst paa de indre begivenheders felt. Det var, som gik byens liv og friskhed i graven sammen med den gamle Ole Bie. Dennes efterfølger, Krefting, var ikke nogen ubetydelig mand – langtfra – men han kunne naturligvis ikke stille noget op mod den store forandring i konjunkturerne.

Dog var der, mens alt andet gik i forfald, paa et enkelt punkt livlig udvikling. Byen blev i denne tid central for den engelske baptistmission i Indien. Allerede i Ole Bies tid – i 1800 – var den engelske baptistmissionær William Carey, forhenværende skomager, kommet til byen. I England var han 1793 blevet indviet til missionær og var taget til Indien med et dansk skib „Kronprinsesse Maria", da intet

engelsk skib ville tage ham. Man maatte nemlig ikke rejse ind i landet uden tilladelse fra de engelske kompagnimyndigheder, og en saadan havde Carey ikke. I Indien klarede han sig dog nogle aar ved ansættelse paa en indigofabrik, hvor han satte sig ind i indisk sprog og tankegang og saa smaat begyndte at missionere. 1799 sendte de engelske baptister endnu fire missionærer til Indien, men da disse var for ærlige til at lade sig smugle ind i landet under navn af assistenter ved indigofabrikken og de ikke ville faa lov at gaa i land som missionærer, valgte de i stedet at tage til Frederiksnagore, hvor de blev modtaget med største venlighed af Ole Bie. Da de nu dog ikke kunne komme ind i landet, lagde Bie, der i sin ungdom havde kendt missionær Schwartz og i det hele paa sine gamle dage fik kirkelige interesser, pres paa dem for at faa dem til at blive i den danske koloni. Denne Bies invitation og den omstændighed, at det var forbudt at oprette trykkerier i engelsk Indien, bevirkede, at ogsaa Carey bestemte sig for Frederiksnagore. Han ankom den 10. januar 1800. Kommercekollegiet billigede ganske Bies handlemaade over for baptisterne.

Af de nyankomne missionærer fik især William Ward, oprindelig bogtrykker, og Josva Marchman, forhenværende boghandler, betydning for missionen. Sammen med dem købte Carey for 6000 rupier et rummeligt hus, som indrettedes til missionens hovedsæde. Straks efter begyndte missionærerne at indrette et trykkeri, og allerede i marts 1800 var det første ark af det ny testamente færdigt i bengalsk oversættelse. Samtidig oprettede Marchman en skole, der foruden sit ideelle formaal, at opdrage den hvide ungdom i Indien, skulle have en mere praktisk opgave – nemlig at skaffe missionen penge. Dette lykkedes; den blev en god indtægtskilde. Den egentlige missionsvirksomhed gjorde imidlertid knap saa store fremskridt; der døbtes i løbet af de første to aar kun 13 indere.

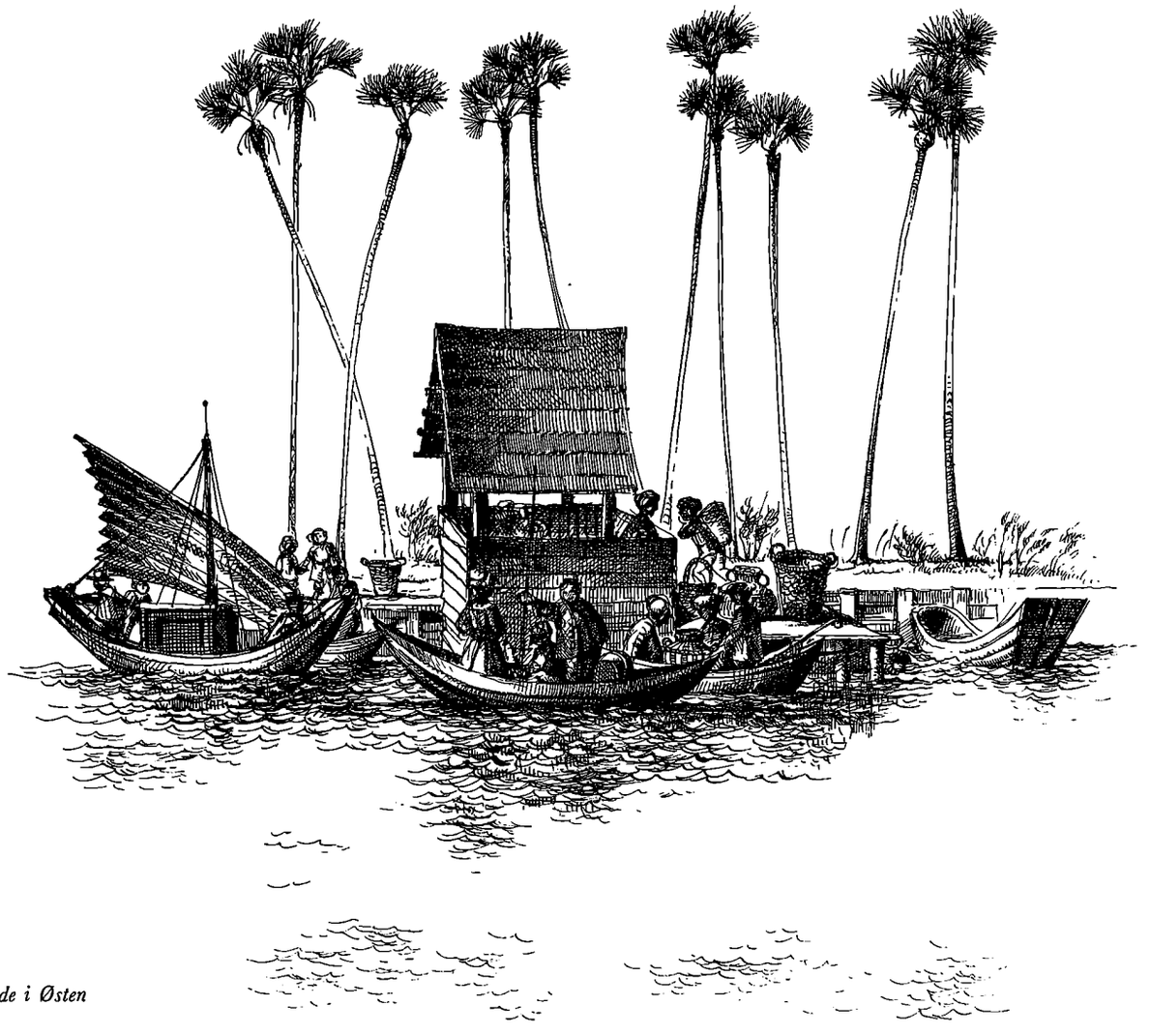

Fiskerbaade i Østen

Udkast til segl for kollegiet i Frederiksnagore (Serampore). Den latinske omskrift siger: „Gid kollegiet i Serampore maa blomstre evigt ved Christi naade". Seglets øverste halvdel har en noget primitiv gengivelse af kollegiets bygninger. Herunder staar skrevet paa engelsk: „Plads til løven, lammet og barnet med (bog)rullen". Dette sujet synes imidlertid at have overgaaet tegnerens evner

Besættelsen i 1801 kom ikke til at skade missionen, der efterhaanden havde bedret sit forhold til de engelske myndigheder. Dens arbejde fortsattes. Biblen blev trykt paa mange forskellige indiske sprog, deriblandt sanskrit, det gamle hellige sprog; senere ogsaa paa kinesisk. Oversættelsesarbejderne nødvendiggjorde et nøjere studium af de orientalske sprog; der maatte udarbejdes ordbøger og grammatiker. I 1814 udgav missionen saaledes en kinesisk grammatik.

Helt uden gnidninger med de engelske myndigheder gik aarene nu ikke. Men omkring 1810 fik den indiske regering instrukser fra England om, at missionen skulle have ret til at arbejde, og fra den dag mødte den ikke flere hindringer. I de kommende aar bredte den sig i Nordindien; ikke faa indfødte blev døbt, og skoler oprettedes i stort tal.

Centrum for arbejdet var dog vedblivende Frederiksnagore, hvor de danske myndigheder var meget glade for missionærerne. Da de i 1816, efter besættelsens ophør, sendte en tak til Frederik VI for den beskyttelse, de havde nydt, ledsagede Krefting denne med et brev, hvori han om missionærerne skrev, at de ikke blot var gode borgere men ved deres vindskibelighed meget nyttige for kolonien. Det bogtrykkeri, de havde oprettet, og som beskæftigede mange mennesker, fandtes der ikke mage til i Calcutta. Aaret efter beretter han, at de beskæftigede 300 mennesker, og fremhæver, at det ogsaa maatte „tages i gunstigste betragtning, at dette societet ikke, som hint i Tranquebar, trækker betydelige summer ud af statens kasse, men subsisterer og udbreder religionen alene ved vindskibelighed, befordring af industrien og den mest utrættelige arbejdsomhed".

Til yderligere fremme af missionen og dens skoler fattede Carey en plan om at oprette et „kollegium" til uddannelse af unge, kristne indere. Det officielle navn skulle være „College for the Instruction of Asiatic and Other Youth in Eastern Literature and European Science". Den engelske generalguvernør i Indien gik ind paa at være dets første „patron". Hensigten var at uddanne kristne unge i Indiens hellige sprog, sanskrit, og i indisk litteratur og religion, for at de ikke skulle anses for udannede og derved hæmmes i deres arbejde for kristendommen. Desuden skulle der undervises i arabisk, persisk, kinesisk, europæisk videnskab, og naturligvis i kristendom, mens kun faa af eleverne tillige skulle lære engelsk. Ogsaa ikke-kristne indere skulle kunne faa adgang. Alle, ogsaa de kristne, maatte betale for ophold og undervisning. Krefting anbefalede dette institut meget stærkt, tydeligvis af frygt for at det ellers skulle blive lagt andetsteds, og den danske regering viste sig da ogsaa overordentlig imødekommende. Kongen skænkede saaledes missionærerne et hus til en værdi af 10–12.000 rupier, „for at knytte dem nærmere til kolonien", og da kollegiet indviedes i 1821, sendte Frederik VI lykønskningsbrev.

Flere begunstigelser modtog baptisterne i de kommende aar. I 1824 ret til selv at foretage skifter efter afdøde brødre, og i 1827 et kongeligt diplom, der gav kollegiet stadfæstelse som „autoriseret forening" under navn af „Det Seramporske Collegium" med ret til at forhandle direkte med danske myndigheder og til at benytte eget segl. Kongen stadfæstede endvidere de statuter, kollegiets ledere skulle udarbejde, og det fik ret til at give „grader af rang og værdighed", dog uden retsvirkning i de danske stater. Kollegiet var hermed faktisk blevet et universitet. Skønt det baptistiske missionsselskab i England ikke var fremsynet nok til at støtte Carey i dette arbejde, men tvang ham til at trække sig ud af missionen, undergik kollegiet en stor og betydningsfuld udvikling, ogsaa efter Careys død i 1834.

Efter Frederiksnagores overdragelse til englænderne fortsatte kollegiet at leve, omend det fik en noget omtumlet tilværelse. 1857 gjordes det til en underafdeling af det da oprettede universitet i Cal-

Enkebrænding i Indien. Efter engelsk stik

cutta, men 1883 standsede al anden undervisning end den teologiske, idet kollegiet nu overdroges til den baptistiske kirke i Bengalen. 1910–11 blev det imidlertid efter lange overvejelser rekonstrueret i en om den oprindelige mindende form og igen knyttet til det større universitet i Calcutta. Derpaa udvidedes det med en humanistisk-naturvidenskabelig afdeling, og det teologiske fakultet omdannedes, saa det ikke længere kun var baptistisk men aabnedes for alle afskygninger af protestantiske kristne. 1925 gik kollegiet i denne form atter over til den baptistiske mission og forblev under denne, indtil det endelig i juni 1949 overdroges til den nyskabte indiske stat.

Der var i 1951 kun 22 teologiske studerende ved selve kollegiet, men ca 200, naar alle tilknyttede institutioner medregnedes. Ved dets humanistisk-naturvidenskabelige afdeling fandtes derimod samtidig over 500 studenter, hvoraf de 115 forberedte sig til magistergraden.

SALGET AF FASTLANDSKOLONIERNE

Efter 1815 havde de indiske kolonier kun været en byrde for moderlandet. De var ikke længere til blot nogenlunde gavn for dets handel, der nu var indskrænket til et minimum, gav derimod hvert aar et sikkert underskud. Dertil kom, at det jo ikke drejede sig om en dansk befolkning, som regeringen maatte føle sig forpligtet til at beholde under den danske krone. Kort sagt, meget talte for afhændelse. Siden oberst Ewalds korte ophold derude 1803–04 var der da ogsaa stadig tanke derpaa. Allerede i 1815 talte den danske udenrigsminister Rosenkrantz paa Wienerkongressen med engelske diplomater om et eventuelt salg, uden at dog noget kom ud deraf.

Guvernør Bille tilraadede under sit korte ophold i Indien 1816 kommercekollegiet at afhænde kolonierne, og nogle aar efter fik den danske gesandt i London ordre til at arbejde for et salg til det engelske kompagni. Først 1824 kom forhandlinger i gang, og disse gik trægt indtil 1827, da de fra dansk side blev afbrudt. Aarsagen var rimeligvis, at den gamle kong Frederik VI havde skiftet opfattelse og ikke længere var villig til at give disse dele af monarkiet fra sig, hvor fjerne og smaa de end var. Danmark var jo ogsaa blevet svært meget mindre i hans tid.

I 1839 døde Frederik VI. Den eneste hindring for et salg var dermed ude af verden, og den nye konge, Kristian VIII, der havde foresat sig at bringe mere orden i den danske stats finanser, ønskede at fjerne denne faste udgiftspost. Allerede 1840 besluttedes det da ved kongelig resolution, at kolonierne skulle afhændes, hvis det var muligt. Man har næppe i Danmark tænkt andet, end at det engelske kompagni var den naturlige køber; dets besiddelser omgav de danske, der let kunne indlemmes. Dog antydedes det over for England, at et salg til Rusland, hvis interesse for Indien netop i disse aar var begyndt at vokse, ville være muligt. Der foreligger intet om, at spørgsmaalet er rejst over for den russiske regering, og antydningen skal nok kun ses som middel fra dansk side til at presse prisen i vejret eller overhovedet gøre englænderne mere villige til at købe. Det engelske kompagnis direktion i London spurgte straks, da sagen var rejst, sine indiske embedsmænd om deres mening. De svarede, at en overtagelse ventelig ikke ville betale sig, men at paa den anden side den bestaaende ordning skabte visse vanskeligheder for den indiske administration, som det var værd at ofre noget for at afskaffe. Man ansaa det i engelsk Indien for bedst at benytte sig af lejligheden nu; det var ikke at forvente, at den danske regering ved anden lejlighed ville være lige saa ivrig for at sælge.

Da det var det engelske ostindiske kompagni og ikke den engelske regering, der skulle afslutte købet, blev forhandlingerne henlagt til Indien. Guvernør Peder Hansen fik i september 1841 fuldmagt til at sælge for 1 million rd. I de følgende forhandlinger med englænderne foreslog han, at salgssummen skulle sættes i relation til de aarlige indtægter af omraaderne, iøvrigt samme fremgangsmaade der anvendtes 1777, da staten købte dem af Asiatisk Kompagni. Da indtægterne var ca 55.000 Madras-rupier om aaret og den indiske rentefod nu kun 5%, ville man naa en sum paa 1,1 mill rupier eller lidt mere end 900.000 rd. Hansen krævede dertil for at naa den fulde million et tillæg for bygninger. Englænderne mente imidlertid ikke, at disse ville være til nogen nytte, hvorefter Hansen ændrede tilbudet til 1.250.000 rupier for det hele. Hertil ville den engelske generalguvernør, lord Auckland, ikke gaa med, mens dog de øvrige medlemmer af raadet i Calcutta var villige. Sagen maatte da sendes til London

Ser man bort fra denne udvikling af et engelsk universitet i en dansk by, skete der ikke meget i Frederiksnagore i det 19. aarhundrede. Som før sagt gjorde embedsmændene hvad de kunne for at fremme byens interesser. Navnlig var Krefting en energisk natur. I sin iver for at gavne byen mindede han ikke lidt om oberst Bie og var da heller ikke fri for visse af dennes uheldige egenskaber, saasom lysten til at afgøre alt af egen magtfuldkommenhed og manglende evne til at samarbejde med undergivne og overordnede. Disse egenskaber bragte ham i kraftig strid med guvernør Schönheyder, der sammen med Bluhme i 1824 aflagde besøg i byen. Guvernøren ankede navnlig over, at Kreftings regnskaber lod meget tilbage at ønske; der førtes i den lille koloni to kassebøger, og bilagene var ikke i orden. Desuden var der for mange „logeomkostninger", der i realiteten kom chefen til gode. Dette blev der sat stopper for, ligesom det forbødes Krefting at tage mod „sportler" af de fallenter, der slog sig ned i byen.

Ellers blev Kreftings administration rost, ogsaa flere gange fra engelsk side. En engelsk biskop Heber, der i 1823 besøgte byen, skriver: „Serampores forvaltning, der agter politiorden, er overordentlig god og gør oberst Krefting og de danske øvrighedspersoner megen ære". Særligt indtryk gjorde det paa bispen, at byen var saa velholdt og europæisk af udseende, og at sepoyerne var saa rene. Krefting fik da ogsaa trods de smaa misligheder lov at beholde sin post til sin død i 1828. Han efterfulgtes af Bluhmes gode ven, Johannes Søbøtker Hohlenberg, der dog kun blev chef i faa aar; han døde allerede 1833 af en tropesygdom. Den eneste vigtige begivenhed i hans korte guvernørtid blev udstedelsen i 1830 af forbud mod enkebrændinger. I udøvelsen af denne grusomme skik havde de danske myndigheder i det 18. aarhundrede, saa lidt som de engelske, blandet sig. Under paavirkning af den nu begyndte kristne mission i Indien blev imidlertid spørgsmaalet taget op. Allerede tidligere havde de danske embedsmænd ved overtalelse søgt at hindre enkebrændingerne, men de stod uden bemyndigelse til udstedelse af egentligt forbud. En saadan fik de 1826, og heraf benyttede Hohlenberg sig i 1830, saa meget mere tilskyndet som englænderne i mellemtiden havde forbudt skikken i deres kolonier.

Hohlenbergs efterfølger blev Rehling, der imidlertid efter fire aars forløb blev guvernør og derfor i 1837 afløstes af Peder Hansen. Denne blev byens sidste „chef". Ved hans udnævnelse til guvernør ansattes nemlig ingen ny; tværtimod blev Hansen selv foreløbig boende i Frederiksnagore, hvorfra han lettere end fra Tranquebar kunne lede salgsforhandlingerne med englænderne.

Guvernørboligen i Frederiksnagore

for dér at finde sin afgørelse, hvilket voldte et ophold i forhandlingerne. Tilmed kom der i Indien en ny generalguvernør, lord Ellenborough, i hvis korte embedstid sagen ikke blev berørt.

Hansen var meget utilfreds med denne udsættelse. Mens regeringen i maj 1842 havde besluttet at holde fast ved den hidtil fastsatte sum, 1 mill rd, gav den i december 1843 Hansen fuldmagt til at sælge for 1 mill rupier eller 900.000 rd. En baggrund for denne beslutning kan man søge i de udtalelser om de ostindiske kolonier, der blev fremsat paa stænderforsamlingens møde i Roskilde 1842. Det var navnlig Orla Lehmann, der med sit vid og sin hele oratoriske begavelse, men med et minimum af kundskab til koloniernes historie og økonomi, ironiserede over forholdene og stillede krav om, at deres indtægter skulle bringes til at dække udgifterne, da dette ville forøge værdien, hvis de skulle sælges. Han fremhævede dog ogsaa – vist det eneste i hans redegørelse, der var korrekt – at kolonierne ikke længere havde nogen betydning for den danske handel. Herpaa lagde ogsaa en anden taler, grosserer Meinert, vægt, og den til behandling af finansvæsenet nedsatte kommission udtalte i overensstemmelse hermed, at „hvad de ostindiske besiddelser angaar, da formene vi ligeledes, at man ej bør lade det bero ved den forskrift, at det udenlandske departement bør indlede underhandlinger om disse besiddelsers afhændelse, naar lejlighed dertil gives, hvorimod det synes passende uden videre ophold at indlede underhandlinger med en hvilkensomhelst kristelig magt, om hvem det kunne formodes, at samme ville overtage disse besiddelser".

Det blev imidlertid ikke nødvendigt at søge efter købere. 1844 kaldtes Ellenborough tilbage og afløstes som generalguvernør af sir Henry Hardinge, der straks genoptog forhandlingerne med danskerne. Hansen fremsatte et traktatudkast, der med faa ændringer blev undertegnet i Calcutta den 22. februar 1845. Danskerne fik de 1.250.000 rupier eller 1.125.000 rd, men skulle selv betale alle pensioner, ligesom alle bygninger – deriblandt fæstningen – blev overdraget uden vederlag. Trods nogen engelsk modstand fik Hansen medtaget i traktaten, at beskyttelse og alle tidligere rettigheder skulle sikres indbyggerne.

Ligeledes bestemtes, at afstaaelsen ikke skulle bevirke nogen ændring af de danskes ret til at handle paa indiske havne. Den danske mission og Serampore college skulle have ret til at fortsætte uforstyrret. Traktaten skulle ratificeres og dokumenterne udveksles inden seks maaneder i Calcutta.

Traktaten vakte tilfredshed i København og blev ratificeret dér den 30. maj 1845. Da ogsaa det engelske kompagni, den 2. juli 1845, havde ratificeret, var alt saaledes klart til den formelle overdragelse. I København besluttede man at udsende korvetten „Galathea" som repræsentant for den danske stat ved denne lejlighed. Derefter skulle skibet sejle til Nicobarerne og støtte det nye kolonisationsforsøg, som var sat ind dér til erstatning for de solgte kolonier; – for endelig at fortsætte jorden rundt og foretage videnskabelige undersøgelser undervejs.

Ratificationsdokumenterne var imidlertid blevet udvekslet i Calcutta, og overtagelsen af Frederiksnagore fandt sted den 11. oktober; af Tranquebar derimod først 7. november. „Galathea" var paa dette tidspunkt allerede afsejlet fra Tranquebar, da det maatte forlade kysten i god tid for at gaa til Calcutta og træffe forberedelserne til Nicobar-ekspeditionen.

Korvettens kommandant, Steen Bille, der var i Tranquebar umiddelbart før afstaaelsen, skriver, at befolkningen følte virkelig sorg ved at skilles fra Danmark, der i mere end 200 aar havde hersket over stedet. Herpaa tyder ogsaa et andragende af 1840 til kongen fra kasterne i byen, hvori disse i anledning af rygterne om et forestaaende salg anmoder om at faa lov at forblive under dansk styre. Bille tilføjer som sin erfaring fra sit korte ophold i Indien, at indere ikke let knytter sig til europæere, men at dette var sket i højere grad i Tranquebar end i de engelske besiddelser. Han mener, at en af grundene hertil var, at en saa stor del af dem havde lært det danske sprog, som blev forstaaet af flertallet af indbyggerne i alt fald i byen Tranquebar. Om lignende forhold beretter han for Frederiksnagores vedkommende: „Alle, hvide og sorte, hinduer og muselmænd var eenstemmige i at udtrykke sorgen over, at deres kære flag var strøget".

Korvetten „Galathea", kendt fra verdensomsejlingen 1845–47, for anker ved Gibraltar. Tuschtegning af Prömmel

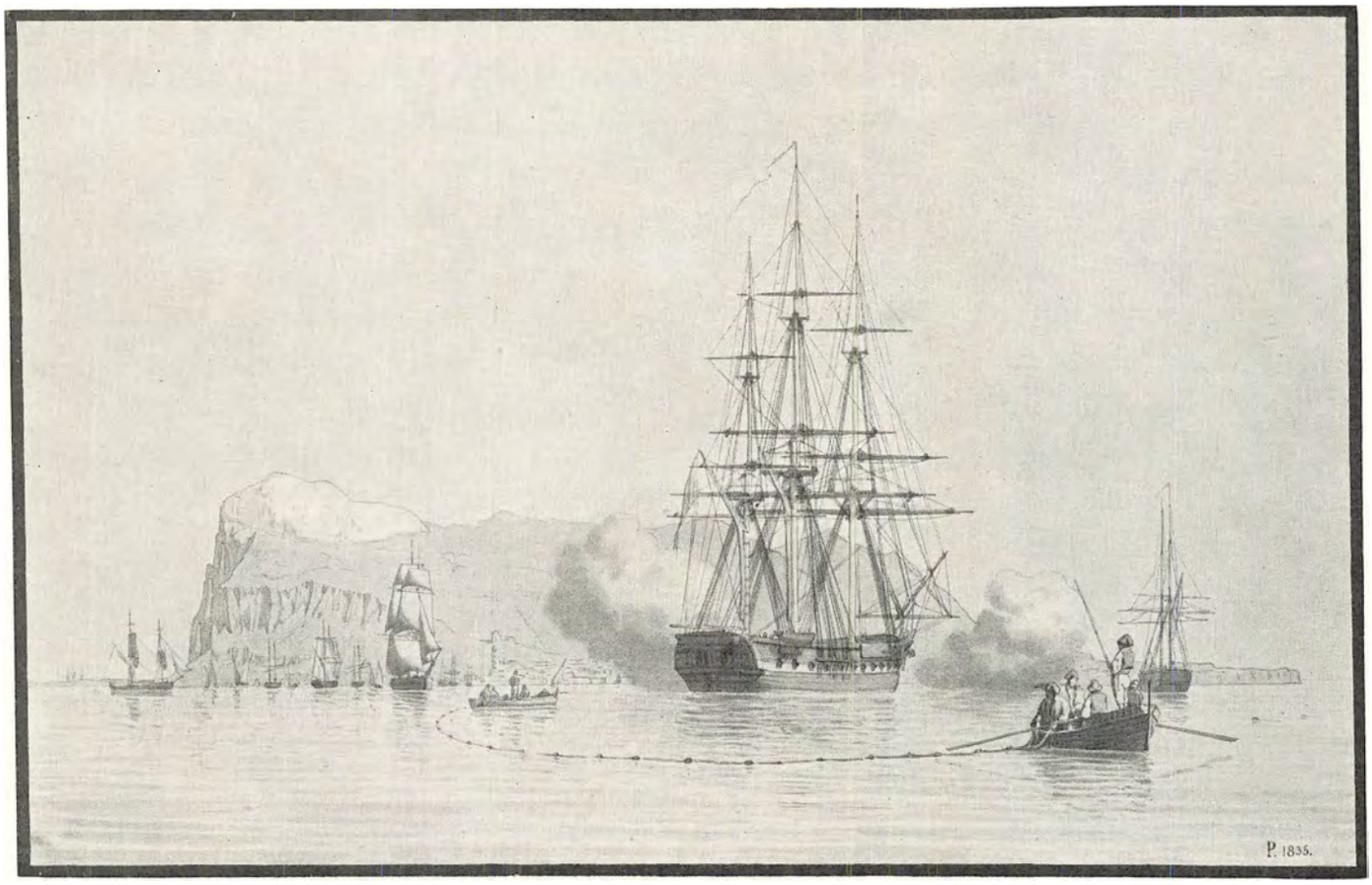

Kollegiet i Frederiksnagore

Man mærker paa Billes skildring, at ogsaa han følte sorg ved at opgive disse kolonier. Til gengæld saa han med saa meget større iver hen til den virksomhed, der skulle grundlægges paa Nicobarerne. Man tør formode, at det er gaaet de fleste af de danske derude paa samme maade. Har de end nok saa ofte længtes hjem til fædrelandet og været lede ved den ensformige tjeneste, har de vist alligevel næret en vis kærlighed til disse fjerne besiddelser, hvor det danske flag havde vajet i saa lang tid.

De sidste danske embedsmænd i kolonierne blev i 1847 afskediget med ventepenge. Den danske mission blev senere overdraget til missionsselskabet i Dresden, mens Zionskirken blev givet til den engelske regering i Indien, der paatog sig vedligeholdelsespligten. Et par malerier af Frederik VI og hans dronning, som havde haft deres plads i guvernørboligen i Tranquebar, skænkedes til kollegiet i Frederiksnagore.

DET SIDSTE FORSØG PAA NICOBARERNE

Danmark havde endnu en besiddelse i det fjerne østen – Nicobarerne. Siden Ewalds rapport om forholdene i de indiske kolonier havde man altid sat sin lid til dem, naar der skulle findes et lyspunkt i de lidet trøsterige udsigter, besiddelserne derude frembød.

Under krigen var øerne ikke besat af englænderne, og efter genovertagelsen af fastlandskolonierne havde man ikke mandskab nok til at sende en garnison derover, skønt guvernør Bille egentlig ønskede det. Baade han og de senere guvernører samlede dog efterretninger om øerne, og der var stadig tanker om atter at forsøge en kolonisation. Selv i København var der en vis interesse.

Noget initiativ blev dog ikke taget før i midten af 1820erne. Det kom da fra privat side, idet en dansk missionær, D. Rosen, der havde opholdt sig i tyve aar i Indien – men ikke i den danske missions tjeneste – efter lange overvejelser tog mod til sig og indsendte et forslag. I sin bog „Erindringer fra mit Ophold paa de Nikobarske Øer", som han udgav i 1839, efter at forsøget var blevet en fiasko, og som derfor nærmest er et forsvarsskrift, skildrer han sine motiver. De var dels frygt for, at dansk indflydelse og dansk handel, nu da der aabenbart ikke var fremtidsmuligheder for de eksisterende danske kolonier, skulle forsvinde helt fra Indien, dels lyst til som missionær at arbejde paa Nicobarerne. Han ventede nemlig, at der omkring Nancovrys udmærkede havn hurtigt ville vokse en betydelig koloni op til gavn for handelen, og han formodede, at et missionsarbejde mellem øernes indfødte ville give større udbytte end paa fastlandet. Øboerne var vel „raa", men ikke „betyngede af indgroede fordomme eller under indflydelse af et ældgammelt præsteskab".

Da hans forslag kom til behandling hos guvernementet i Tranquebar 1827–28, vakte det langtfra begejstring. Guvernøren fandt det altfor uklart og for daarligt underbygget med reale oplysninger om øerne; han ansaa det for umuligt at følge Rosens plan om at lade foretagendet begynde rent privat, idet han – sikkert med rette – formodede, at ingen ville yde penge til et saa usikkert formaal. Den gamle kirkehader, Rehling, kritiserede Rosens overslag over omkostningerne sønder og sammen og indvendte dertil, at missionæren syntes at have forladt sig vel meget paa forsynet. Han indrømmede dog, at forslaget var forfattet med en uegennyttighed, der var sjælden i den art projekter. Ogsaa Bluhme kritiserede mange enkeltheder men paapegede, at gik det godt, ville det være udmærket, og gik det galt, ville kun ringe tab være forvoldt.

Forslaget gik nu til kommercekollegiet, ændret derhen, at det straks skulle være et offentligt foretagende under guvernørens ledelse. Og mens Rosen ikke havde ønsket noget militær, ville guvernøren have en mindre garnison med, da man ellers maatte befrygte overfald af malajiske sørøvere. Kollegiet fulgte paa disse punkter guvernørens indstilling men godtog iøvrig hovedlinierne i Rosens oprindelige forslag, der gik ud paa, at man ikke som ved tidligere kolonisationsforsøg skulle lægge hovedvægten paa at skabe en handel straks, men istedet stræbe at udvikle et agerbrug, der var i stand til at forsørge nybyggerne. Var først et udbytterigt landbrug kommet i gang, mente Rosen, ville det ikke vare længe, før handelsfolk af sig selv ville søge til stedet. Han formodede iøvrigt, at de skovrige øer ville kunne skaffe sig god indtægt ved eksport af træ til Coromandelkysten, der var meget fattig paa denne vare. I første omgang skulle man imidlertid nøjes med at medtage et antal arbejdere, helst kinesere, der skulle

rydde jorden og anlægge plantninger med krydderier, kaffe, indigo, sukker og bomuld. Den vanskeligste hindring, det farlige klima, skulle besejres ved, at man anbragte kolonien højt og byggede sunde huse.

Med kongelig resolution om Nicobarerne ankom guvernør Christensen i 1829 til Tranquebar, men viste i den første tid af sit ophold ikke synderlig iver for at føre den ud i virkeligheden. Først i juli 1830 kom en ekspedition afsted. Rosen tog med men var ikke særlig begejstret for de foretagne ændringer i den oprindelige plan. Guvernøren havde selv taget ledelsen og var med ombord paa skonnerten „Cimbria", der blev indkøbt til formaalet. Samarbejdet mellem de to højst forskellige mænd blev ikke godt. Rosen var utilfreds med det sted, guvernøren valgte til koloniens anlæggelse. Det laa paa øen Nancovry i nærheden af den plads, hvor kompagniets folk havde boet i 1756, og hvor østrigerne senere havde sat sig fast. Fra de indfødtes side blev der ikke beredt vanskeligheder. Et hus blev hurtigt opført, men kort efter ankomsten begyndte feberen at rase. Blandt andet af denne grund flyttede Rosen kolonien, men atter meldte feberen sig og bortrev mange af folkene. Forstærkninger, der med mellemrum oversendtes fra Tranquebar, blev angrebet saa hurtigt de kom. Rosen blev herover i den grad mismodig, at han i foraaret 1832 tænkte paa at flytte hele foretagendet til den nordligste af øerne, Car Nicobar. Hertil fik han guvernør Christensens tilladelse, da denne i foraaret 1832 aflagde det besøg i kolonien, der skulle blive hans sidste. Paa hjemrejsen døde han af feberen. Han skulle have været begravet med det samme, men hans tjener lagde liget i en tønde spiritus, hvorved det konserveredes, saa det kunne begraves i Tranquebar. Da skonnerten var vendt tilbage i juli, forsøgte Rosen flytningen. Uheldet forfulgte imid-

Prospekt af etablissementet Frederikshøj paa Nicobarøen Kamorta 1831. Denne lille koloni grundlagdes 1830 af guvernør Christensen og missionær Rosen paa den ø, der af europæerne kaldtes Kamorta, af de indfødte Nancovry. Rosen mener, det var paa dette samme sted, den danske koloni oprettedes 1756 (ligesom østrigerne skulle have slaaet sig ned her 1778)

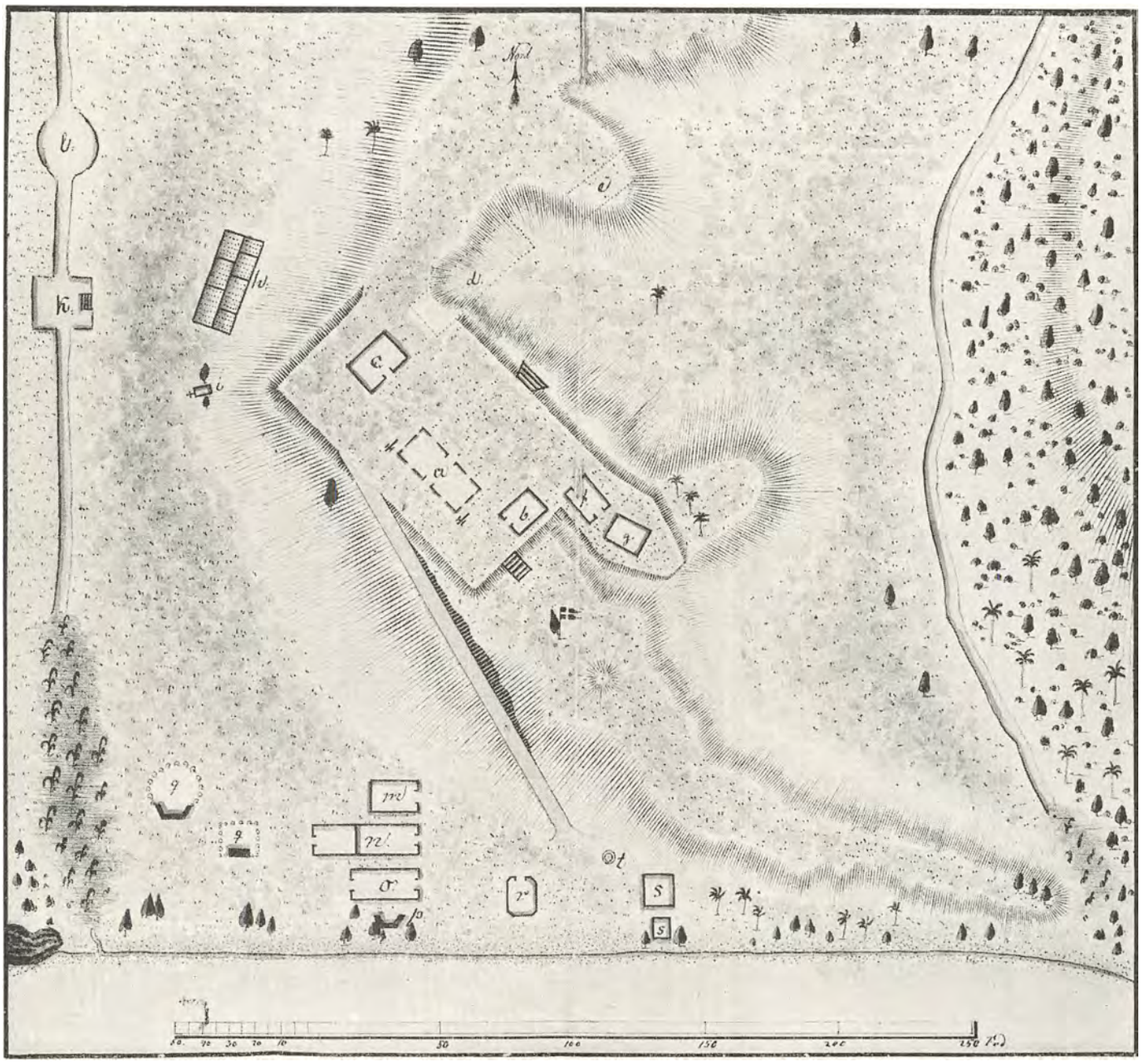

Grundplan af Frederikshøj 1831. Forneden ved stranden ses grundplanen af et telt (litr. r) for en opsynsmand, nogle lagerskure (m, n og o), m m og en brønd (litr. t til højre for stien). Den største bygning paa højen (a) er et træhus, medbragt fra Tranquebar og beregnet til bolig for de europæiske ledere. Det mindre hus bagved (c) var bolig for „portugiserne", den lille bygning til højre (b) sygehuset

lertid ogsaa dette forsøg, idet skonnertens kaptajn, en englænder uden mindste uddannelse, ikke var i stand til at finde øen. Rosen maatte prise sig lykkelig, da han den 1. september efter længere omflakken paa havet naaede velbeholden tilbage til Nancovry.

I stedet valgte Rosen, der nu ogsaa selv var angrebet af sygdommen, i januar 1833 at flytte over til den lige over for Nancovry liggende ø Trincet eller Trincut, men da feberen her rasede værre end nogensinde og moskitoerne var en ulidelig plage, maatte han allerede efter en maaneds forløb vende tilbage til det første sted, der havde faaet navnet Frederikshøj. Her blev der nu sat fuld kraft paa rydningsarbejdet, og i løbet af aaret opnaaedes resultater, der for første gang gav et glimt af haab.

Der var dog langt til det oprindeligt fastsatte maal: at kolonien derovre efter kort tids forløb skulle kunne forsørge sig selv med levnedsmidler; og kommercekollegiet var ikke tilfreds med de rapporter, der indløb om foretagendet. I oktober 1833 fastsattes det derfor ved kongelig resolution, at hele forsøget skulle ophøre, hvis kolonien ikke inden et aar kunne klare sig selv. En af aarsagerne hertil var, at de 8000 rd, der var bevilget til forsøget, forlængst var overskredet.

Fremgangen paa Nancovry fortsatte gennem 1833 og 1834, men et stykke ind i dette aar blussede feberen paany voldsomt op. Guvernementet i Tranquebar, der ellers trods den kongelige resolution havde besluttet at give forsøget en noget længere frist, tabte nu taalmodigheden. I slutningen af 1834 blev kolonisterne hentet tilbage, endnu før en resolution herom indløb fra København. Forsøget havde da kostet staten 30.000 rd, hvilket uheldige udfald havde givet kommercekollegiet en saadan modvilje mod yderligere forsøg, at man i 1837 besluttede, at der fremtidig ikke skulle gøres det mindste for at hævde højhedsretten over øerne.

Rosen, der i 1838 var vendt tilbage til Danmark, havde dog ikke tabt modet. I slutningen af sin bog redegør han for endnu et projekt til øernes opdyrkning, idet han byggede paa de erfaringer, han selv havde gjort. Han foreslog nu, at man som en begyndelse ved et nyt forsøg skulle anskaffe et armeret dampskib, der dels skulle tjene til beboelse for europæerne og dels være stærkt nok til at holde de frygtede sørøvere paa afstand, saa en garnison kunne undværes. Til ledelse af det daglige arbejde ville han kun anvende kinesere og som arbejdsfolk malajer, der bedre end inderne ville være i stand til at udholde klimaet. Derimod var han ikke tilhænger af en fra anden side fremsat plan, hvorefter nyanlægget skulle begynde med oversendelse af en stor mængde arbejdere, der straks skulle rydde betydelige arealer og derved „forbedre klimaet".

Ophavsmændene til dette andet projekt nævner Rosen ikke. Senere kom det frem, at guvernør Peder Hansen var blandt dem. I 1840 søgte guvernøren at bevæge kommercekollegiet til at holde et „eta-

Anlægget Frederikshavn i 1830erne, et af Rosens koloniseringsforsøg paa Nicobarerne. Paa højen Mongkata laa europæernes beboelseshus, anbragt højt for at undgaa de farlige febersygdomme. Videre ses forskellige beplantninger med kokos, ris og kryddernelliker

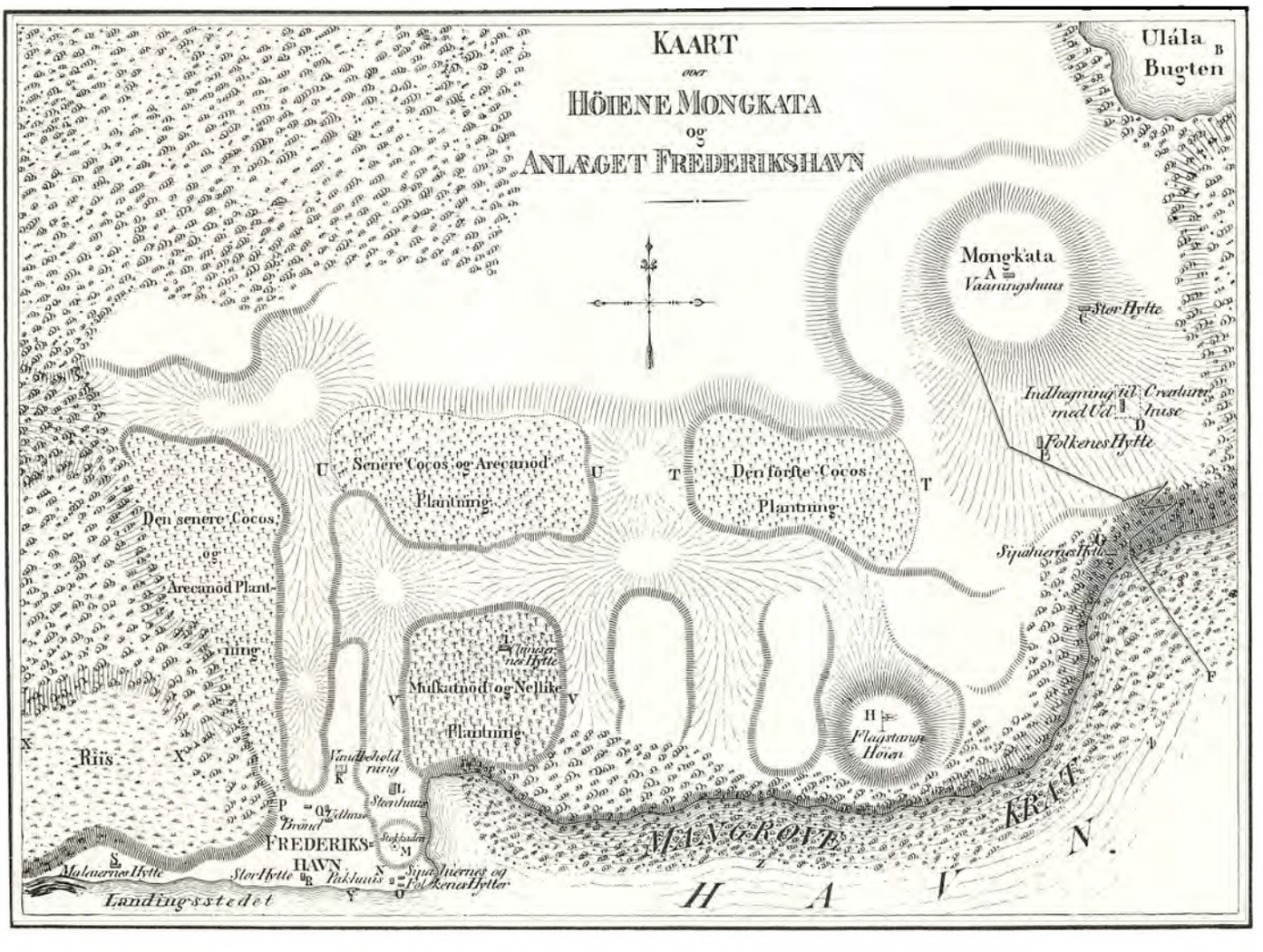

blissement" paa øerne af tilstrækkelig „respektabilitet" til at hindre sørøverierne; dog kollegiet afviste pure denne tanke. Men i oktober 1844 frembød der sig en tilsyneladende saa gunstig lejlighed, at kollegiet overvandt sine betænkeligheder. Et engelsk firma, J. Mackey & Co. i Calcutta, ønskede nemlig at erhverve et omraade paa en af øerne for at undersøge mulighederne. Viste en kolonisation sig gørlig, var det villigt til at betale halvdelen af udgifterne, hvis Danmark ville betale den anden halvdel. Hansen oplyste, at baggrunden for dette favorable tilbud var, at firmaet arbejdede paa at oprette en dampskibsrute mellem Indien og Kina og havde brug for en kulstation paa øerne. Han anbefalede varmt at tage mod tilbudet. Kommercekollegiet gik virkelig ind paa, at Hansen maatte indgaa en aftale med firmaet og ofre indtil 10.000 rd derpaa. Det var dog en betingelse, at det danske flag blev hejst paa øerne. Hansen havde i sin iver afsluttet en overenskomst med firmaet, endnu før tilladelsen naaede ud til ham, og allerede i januar 1845 afgik en ekspedition fra Calcutta til øerne under ledelse af en hr Busch, der var dansk og en tid havde været sekretær i Frederiksnagore. Den vendte tilbage med det opmuntrende resultat, at der var fundet kul paa de sydlige øer, og at betingelserne for et kolonisationsforsøg ogsaa i andre henseender syntes lovende.

Herom vidste man intet i København, da „Galathea" skulle afsejle og Bille fik sin instruks udfærdiget. Denne blev derfor noget ubestemt med hensyn til Nicobarerne. Hvis Bille ved sin ankomst til Indien konstaterede en koloni paa øerne, skulle han yde den al mulig assistance. Var der endnu ikke anlagt nogen, bemyndigedes han til i samraad med guvernør Hansen at iværksætte en ny eller fortsætte en begyndt kolonisation; og han maatte hertil anvende indtil 60.000 rupier. Under alle omstændigheder skulle han opholde sig ved øerne et par maaneder, for at de naturforskere, han havde med, kunne anstille deres undersøgelser. Navnlig var man i kommercekollegiet ivrig for at faa at vide, om der fandtes mineraler paa øerne, specielt om der var kul.

Efter sit besøg i Tranquebar sejlede Bille som før nævnt til Calcutta, hvortil han ankom 5. november. Her mødte han et dampskib under dansk orlogsflag – det var af kommercekollegiet, uden at Bille havde kunnet faa underretning derom, købt til assistance for „Galatheas" ekspedition.

Kollegiet i Frederiksnagore

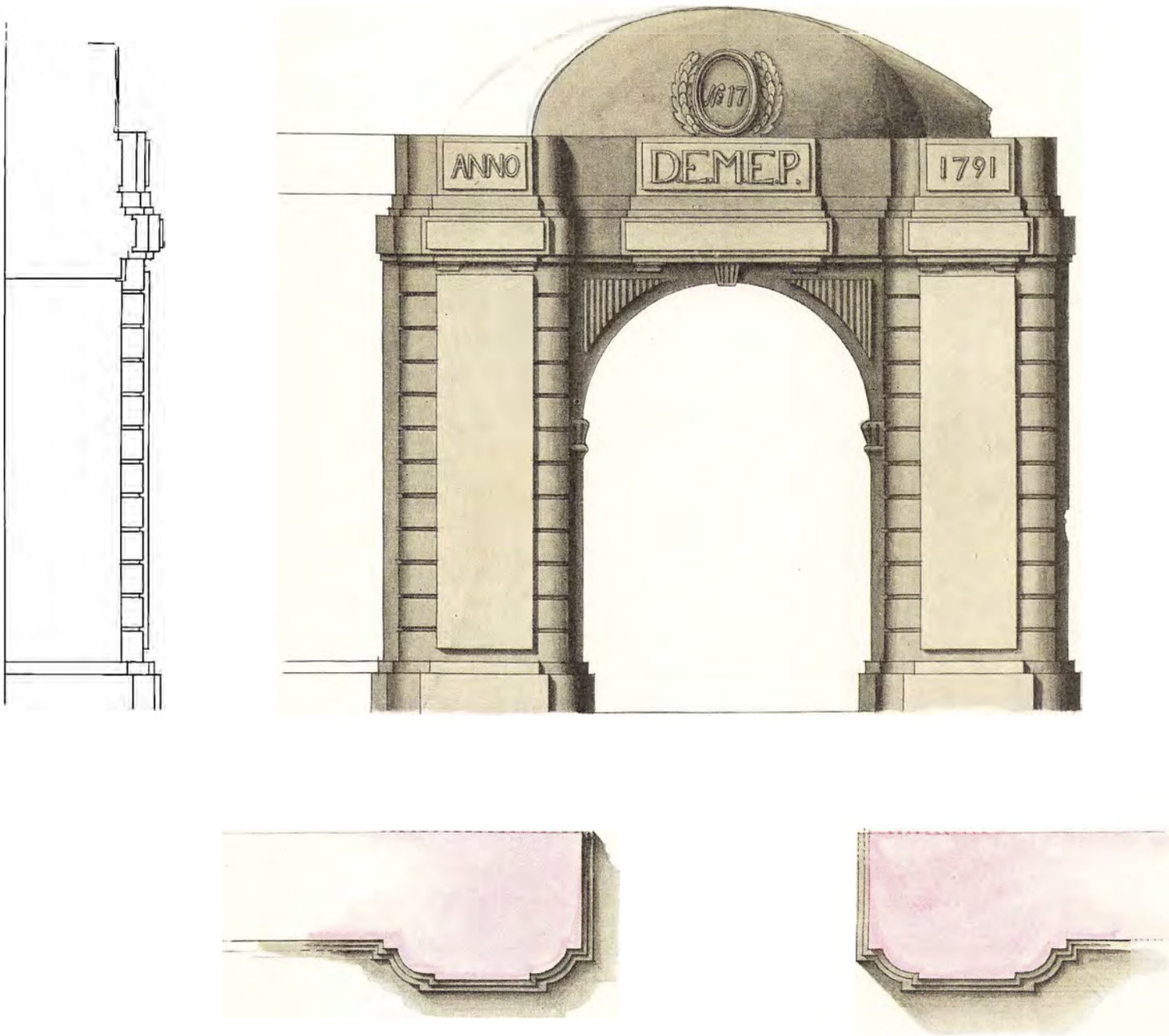

Porten til oberstløjtnant Mühldorffs hus i Tranquebar

I Calcutta blev saa Bille til den 24. december og traf forberedelser til togtet. Dampskibet „Ganges" blev sendt i forvejen til Malaccastrædet for at hverve kinesere til kolonien, og de to skibe skulle da mødes ved Nicobarerne til et berammet tidspunkt. Efter faa dages forløb naaedes øerne, og videnskabsmændene gik i gang med deres undersøgelser, mens officererne optog kort over farvandene.

For sikkerheds skyld lod Bille den 25. januar 1846 ved en højtidelig handling øerne overgaa i den danske konges besiddelse. En tolk fik det hverv at forklare de indfødte handlingens betydning, „hvorimod ingen havde noget at indvende, men som, for at blive sandheden tro, da ogsaa blev optaget med temmelig ligegyldighed".

Efter yderligere krydstogt i farvandene naaede „Galathea" 1. februar til Pulo Milo, en lille ø i den sydligste øgruppe, nord for Lille-Nicobar. De foretagne undersøgelser havde givet til resultat, at dette sted maatte være det heldigste og bedst egnede til kolonisationsforsøget. Jordbunden var meget frugtbar, havnen tilstrækkelig god og befolkningen lidet talrig, saa den ikke kunne lægge hindringer i vejen. Omraadet var desuden saa aabent, at man formodede, at klimaet maatte være gunstigere end paa de nordligere øer. Alle var fyldt med optimisme, ikke mindst Bille, der begejstret skriver: „I min fantasi

saa jeg allerede en blomstrende by at ligge paa skrænterne af højene, som omgiver dette bassin, med udhugning gennem skoven bag ved den til frisk luftstrøg fra østen; bassinet udgravet til passende dybde og indhegnet med kajer, satte af træ fra de omliggende skove; den lille flod inddæmmet, og moradset, som omgiver den, udtørret og udlagt til lysegrønne rismarker. Jeg saa byen lidt efter lidt udvide sig langs kysten nord efter med smukke villaer oppe mellem træerne paa højderne, reden fuld af skibe, Pulo Milo ryddet og forvandlet til skibsværfter og prangende med luftige kasernebygninger, værksteder, og oppe paa øens nordøstlige pynt et lille fort med en telegraf, et fyrtaarn og en flagstang. En vidt sværmende fantasi! vil man formodentlig bemærke, og det med rette naar man ængstelig vender tanken til hvilke kræfter, der udkrævedes for at udføre alt dette, og sukkende maa tilstaa sig selv, at vort lille fædreland ikke ejer dem; men ingenlunde vil jeg derfor indrømme, at dette billede er saa storartet, at det ikke skulle kunne udføres i virkeligheden".

Guvernør Peder Hansen, der imidlertid var kommet til øerne, billigede ganske Billes valg af sted til kolonien. Kineserne blev derfor sat i land, og anlæggelsesarbejdet paabegyndt, mens „Galathea" endnu i nogle dage foretog undersøgelser i farvandene. Før skibet forlod øerne for at fuldende sin verdensomsejling, affattede de to herrer sammen den rapport om undersøgelsernes resultat, der skulle hjemsendes til kommercekollegiet og være grundlaget for dets afgørelse om, hvorvidt det kunne lønne sig at fortsætte arbejdet. Som man kan vente det efter Billes ovenfor citerede udtalelser, var den ret optimistisk, omend der ikke blev lagt skjul paa de vanskeligheder, der ville kunne opstaa. Man ansaa, belært af erfaringerne, de klimatiske hindringer for de alvorligste, men mente dog, de ville kunne afhjælpes ved gode boliger og et effektivt lægetilsyn. I anden række kom mangelen paa arbejdskraft, der indtil videre maatte afhjælpes ved, at man fortsatte med at indføre kinesere. De indfødte var ikke talrige og heller ikke villige til at arbejde. Senere maatte regeringen, der skulle bære de første omkostninger, ogsaa støtte nybyggere, der var villige til at slaa sig ned paa øerne. Til gunst for foretagendet talte, at jorden var saa frugtbar, at mange værdifulde tropeplanter ville kunne trives der, og at øerne havde gode havneforhold, der i fremtiden ville kunne faa stor betydning for den danske handel. Hansen og Bille udkastede ogsaa tanken om at oprette et handelskompagni med monopol paa fiskeriet – af søpølser, der skulle sendes til Kina – og paa udnyttelsen af forefundne mineraler. Derimod ønskede de ikke et saadant kompagni udstyret med egentligt handelsmonopol.

Efter „Galatheas" afsejling blev kommandoen over kolonien og „Ganges" givet til den hidtidige næstkommanderende paa „Galathea", kaptajnløjtnant Aschlund. Til sin hjælp fik han sekondløjtnant Roepstorff, geologen dr. Rinck og lægen von Teilingen. En af Aschlunds vigtigste opgaver skulle være at holde sørøvere borte fra øerne, saa det kunne ses, at Danmark ville paatage sig de forpligtelser, der fulgte med suveræniteten.

Kommercekollegiet, der skulle træffe afgørelsen om forsøgets videre skæbne, gik i de følgende aar frem med yderste forsigtighed. Man huskede her kun alt for godt den skæbne, der var overgaaet de tidligere kolonianlæg. Forhandlingerne med firmaet Mackey & Co., der egentlig havde taget initiativet til hele foretagendet, blev fortsat, men før det planlagte handelskompagni naaede at blive realitet, gik firmaet fallit. I 1846 indløb dernæst en række meget ugunstige efterretninger fra Aschlund, der meddelte, at det kun gik langsomt med rydningen, fordi de fleste kinesere var syge. Skibet „Ganges" havde endog af samme grund – feber blandt mandskabet – maattet forlade øerne. Kommercekollegiet gjorde kongen opmærksom paa, at det ville koste staten ca 20.000 rd om aaret at holde forsøget i gang, og forespurgte, hvad der skulle bestemmes. Det resolveredes at forespørge handelsstanden i monarkiet, hvilken nytte den mente at kunne have af et etablissement paa øerne. Det følgende aar fortsattes forhandlingerne med engelske firmaer i Indien om oprettelsen af et handelskompagni, men da disse for-

handlinger brød sammen i slutningen af 1847, og da den danske handelsstand svarede, at der fra dens side ikke kunne ventes større deltagelse i det paatænkte handelsselskab, blev det besluttet at opgive forsøget. Kolonisterne skulle føres hjem og et dansk orlogsskib fjerne alle højhedstegn fra øerne. Det blev skibet „Valkyrien", afsendt i begyndelsen af 1848, der fik denne triste opgave betroet. Samtidig sendte man guvernør Peder Hansen til London for at prøve at sælge øerne for 50.000 £, men englænderne betakkede sig for at overtage dem.

Danske kredse havde hermed gjort det sidste forsøg med øerne. Imidlertid blev der ikke, trods de helt igennem uheldige resultater, helt ro om dem. Fra tid til anden dukkede forespørgsler op fra folk, der havde lyst til atter at prøve lykken. I 1854 spurgte saaledes et firma i Turin, om den danske stat ville overdrage det øerne; 1859 anmodede en købmand i Odense, Peter Martin Møller, om tilladelse og bistand til at etablere et kolonianlæg, men finansministeriet, under hvilket kolonierne nu sorterede, fandt det ikke engang ulejligheden værd at undersøge hans forslag. I 1860 og 1866 fandt der visse forhandlinger sted med franske kredse, men heller ikke de førte til resultat.

Da overrakte i juli 1867 den engelske gesandt i København, Charles Lennox Wyke, udenrigsministeriet en note, hvori det hed, at England i 1848 havde afslaaet at købe Nicobarerne, da det ansaa dem for værdiløse; denne formening havde den engelske regering stadig, men i handelens interesse ville det blive nødvendigt at sætte en stopper for indbyggernes excesser over for fremmede handelsskibe. Det var den danske regering, der, saa længe den havde suveræniteten, maatte tage ansvaret for disse. Ønskede man imidlertid ikke at beholde nævnte suverænitet, var England rede til at overtage den.

For forsigtigheds skyld forhørte udenrigsministeriet sig hos gesandten i Paris, om de franske kredse havde opgivet deres føromtalte planer. Da gesandten havde bekræftet, at man roligt kunne gaa ud herfra, erklæredes det den 16. oktober 1868 ved kongelig resolution, at Danmark, der allerede 1847 havde besluttet at opgive højhedsretten, ikke kunne have noget at erindre mod, at England eller enhver anden stat tog de nødvendige forholdsregler for at hindre sørøveriet.

Dette meddeltes allerede dagen efter den engelske gesandt. Denne blev tilsyneladende temmelig forbløffet over, at der ikke blev forlangt det mindste vederlag for opgivelsen, og erklærede i en note den 30. november, at hvis Danmark ville afgive sine rettigheder uden videre, ville der straks udgaa instrukser til de engelske myndigheder i Indien. Udenrigsministeren, Krag-Juel-Vind-Frijs, svarede hertil, at han for at fjerne enhver tvivl hos den engelske regering ville udtale, at hvis den troede Danmark i besiddelse af rettighed til øerne til trods for, at disse forlængst var forladt, ville han herved overdrage samme rettighed til den engelske regering.

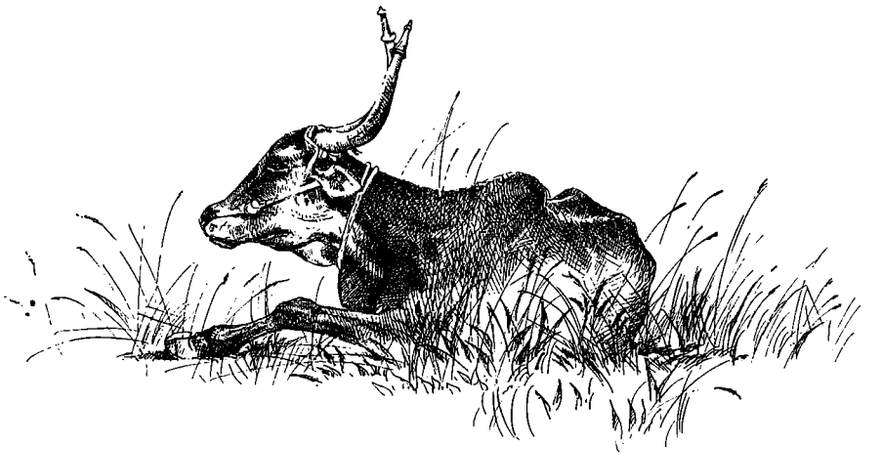

DANSK DAGLIGLIV I INDIEN

Embedsmænds indberetninger, betænkninger og andre officielle kilder til de indiske koloniers historie findes i mængde for tidsrummet 1777–1808. Anderledes med oplysninger om europæernes dagligliv derude. Kun faa private breve er bevaret – først og fremmest guvernør Ankers – og selv i disse er talen næsten udelukkende om officielle anliggender; sjældent faar man et glimt af det daglige liv. En enkelt forfatter har fundet det umagen værd at fortælle om forholdene i de smaa danske kolonier. Om bolig og klædedragt giver kun skifterne oplysninger. – For tiden efter 1815 ved vi mere. Her findes en del breve; missionærer og rejsende har skildret deres indtryk fra den danske konges fjerneste besiddelser. Kun skade, det ikke er fra den store tid.

Den fremmede, der ikke før havde været i Tranquebar, fik som regel sit første indtryk af byen, naar hans skib nærmede sig den flade jævne Coromandelkyst med de spredte palmegrupper. Man saa den engelske flagstang ved byen Negapatam, det franske flag ved Carical, „men disse sømærker staar alle tilbage for Dansborg og Tranquebar, der fra søen præsenterer sig meget indtagende og tilsmiler stedse venligere, jo nærmere man kommer dem".

Skibet hilstes med salut fra Dansborg, og nu strømmede byens indbyggere – hvide som sorte – ned til stranden for at modtage de ankommende og spørge nyt fra Europa. Med indiske baade, sellinger eller catimarauer, der var bygget saadan, at de bedre end europæiske kunne modstaa brændingen, gik turen ind til kysten. Disse smaa fartøjer bestod kun af faa planker, elastisk sammensyet med kokostraad. De roedes med padleaarer af indfødte; takten angaves ved monoton sang.

Paa bredden ventede den forsamlede skare af hvide og indfødte, og det slog straks den nyankomne, hvor indbyrdes forskellige inderne var. Der var stor variation i klædedragten, og hudfarven vekslede fra negersorthed til italienerens olivenbrune lød. Mange af de fremmødte, der ønskede at blive fæstet som tjenestefolk, afholdt formelige slagsmaal om at komme først. Trængslen var til tider saa tæt, at skaren maatte drives fra hinanden med stokkeslag, før de rejsende kunne naa hen til bærestolene (palankinerne), der skulle føre dem det korte stykke vej op til byen. Her saa man da for første gang den lille stad. Med vajende palmer over gule og hvide huse frembød den et højst tiltalende skue. Bluhme skrev begejstret hjem: „Jeg har ikke set nogen by af nettere, venligere og næsten fornemmere udseende end Tranquebar", og Bille beretter, at en fransk rejsende, der første gang var kommet til byen en maaneskinsnat, havde udtalt, at den mindede ham om Pompei; Bille tilføjer, at han forstod denne sammenligning: „Man ser her virkelig pragtfulde bygninger, opført i en vis antik stil, med herlige søjlerækker, staaende i snorlige gader". Byen var efter indiske forhold forbløffende regelmæssig, med tydeligt præg af at være anlagt af europæere og som fæstningsby. „Det er en lille dansk købstad, hvor gaderne skærer hinanden under rette vinkler, det er fæstningsbyen, et lille Fredericia, omgivet af bastioner og volde", skriver en dansk rejsende, der har besøgt den i nutiden. I modsætning til engelske byer i Indien, hvor europæernes huse ligger spredt i udstrakte parkkvarterer, laa de her paa række, side om side i gaderne, og ud mod disse vendte de søjlerækker, der inspirerede den franske rejsende til hans sammenligning. Skønnest af husene var vel guvernørens bolig med den smukke façade ud mod paradepladsen, byens torv, der paa den anden side begrænsedes af det gamle Dansborg.

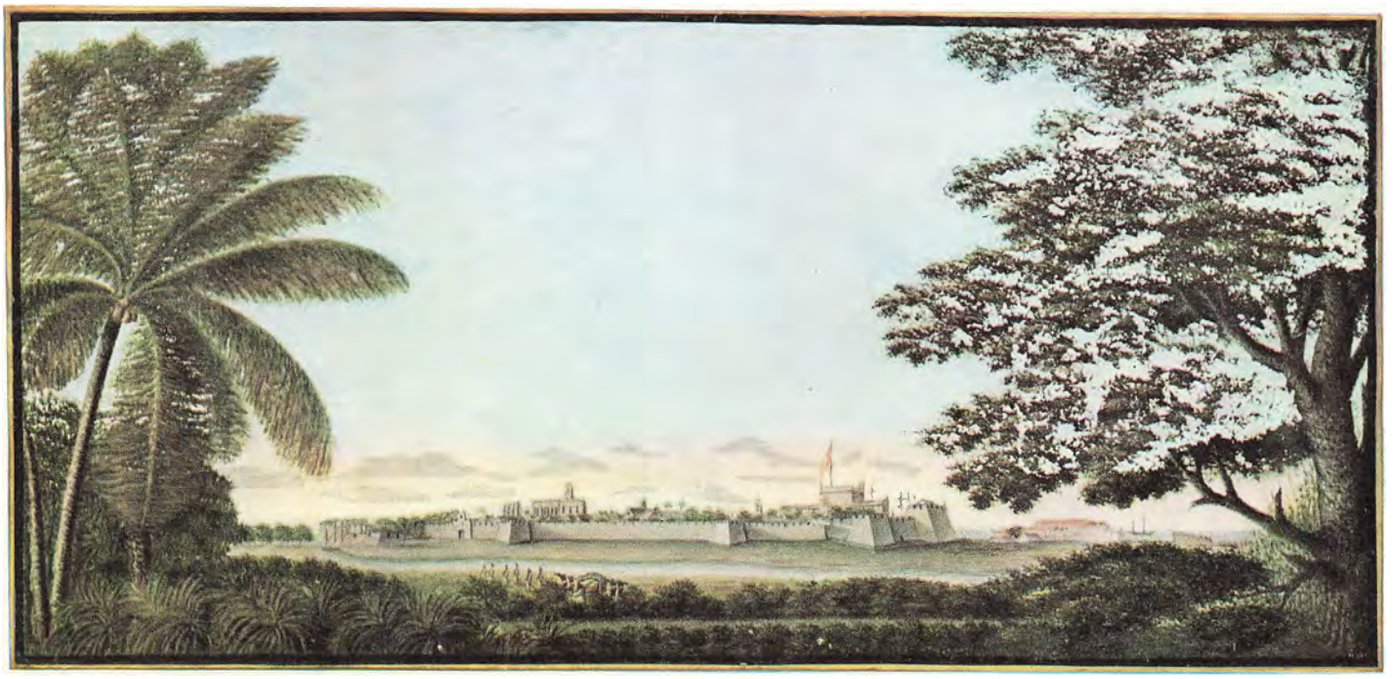

Tranquebar tegnet af Peter Anker 1789. Byen set fra sydsiden. Til venstre skimtes broen over voldgraven, der var sat i forbindelse med floden syd for byen. Bag broen ses den daværende „storport" eller „landport", bagved den katolske kirke og til højre for denne en stor bygning, vist den største af byens pagoder. Derpaa følger den korsformede Zionskirke, Jerusalemskirkens spir og fæstningen Dansborg. De lave bygninger til højre, uden for fæstningen, er pakhusene paa „Holmen", hvorfra varerne udskibedes til fartøjerne paa reden

Hovedgaden var Kongensgade, der fra landporten førte lige gennem byen. Det var det fornemme strøg, her laa Zionskirken og Jerusalemskirken, der havde tilhørt missionen, før denne blev sammensluttet med det officielle præsteskab; her var Nygaarden, der havde tilhørt kompagniet og været dets hovedkvarter, og som efter 1777 brugtes til retslokaler; her boede de fornemste embedsmænd side om side med de rigeste indere. I den anden store gade, Nygade, fandt man den europæiske mellemstand, de mindre embedsmænd i deres mere beskedne boliger. Endnu fandtes efter folketællingen 1790 en halv snes gader med gode københavnske navne: Kattesundet, Dybensgade, Nordlige og Sydlige Voldgade, Ulkegade, Dronningensgade, Admiralgade osv, men mange var kun smaa, rummede ofte kun et enkelt hus eller to. I de større boede der flere indfødte end europæere, Dronningensgade var saaledes, trods sit fornemme navn, næsten udelukkende befolket af indfødte handlende. Resten af byen var rent indfødt. Som almindeligt i Østens lande fandt man ogsaa her en hel gade præget af et enkelt erhverv, saaledes Smedegade, Brahminergade og Troquedorgade (pengevekslernes gade). I disse kvarterer var kun faa huse af sten. Inderne byggede mest husets skelet af bambus, væggene var beklædt med maatter, taget med palmeblade, og gulvet var den bare jord. Et fremspring fra taget dannede en veranda, hvor husets beboere opholdt sig, eller den anvendtes som butik.

Ogsaa Frederiksnagore ansaas i almindelighed, og ikke blot af oberst Bie, for at være en meget smuk lille by. Bille skriver, da han nærmer sig den: „Hist ovre paa den anden flodbred ligger en nydelig lille by; den virker saa smukt, saa fredeligt, saa venligt med sine hvide huse, sit spidse kirketaarn, sine grønne omgivelser". – „Derovre i de store pakhuse laa kompagniets varer henstuvede; i hin vakkre bygnings indhegning boede den danske regeringschef og hans underhavende embedsmænd; der staar den danske og den engelske kirke; der, i de rene, snorlige gader med de vel vedligeholdte huse bor den glade befolkning . . ." Men „den glade befolkning" i Frederiksnagore var jo hovedsagelig indisk eller engelsk, mindst dansk. Skal man se, hvordan danskerne levede i Indien, maa man gaa til Tranquebar.

Der var vel ogsaa her store forskelle i levemaaden, mindre dog dikteret af nationale end af økonomiske aarsager. Der var et svælg mellem, hvad en guvernør eller en rig handelsmand kunne tillade sig,

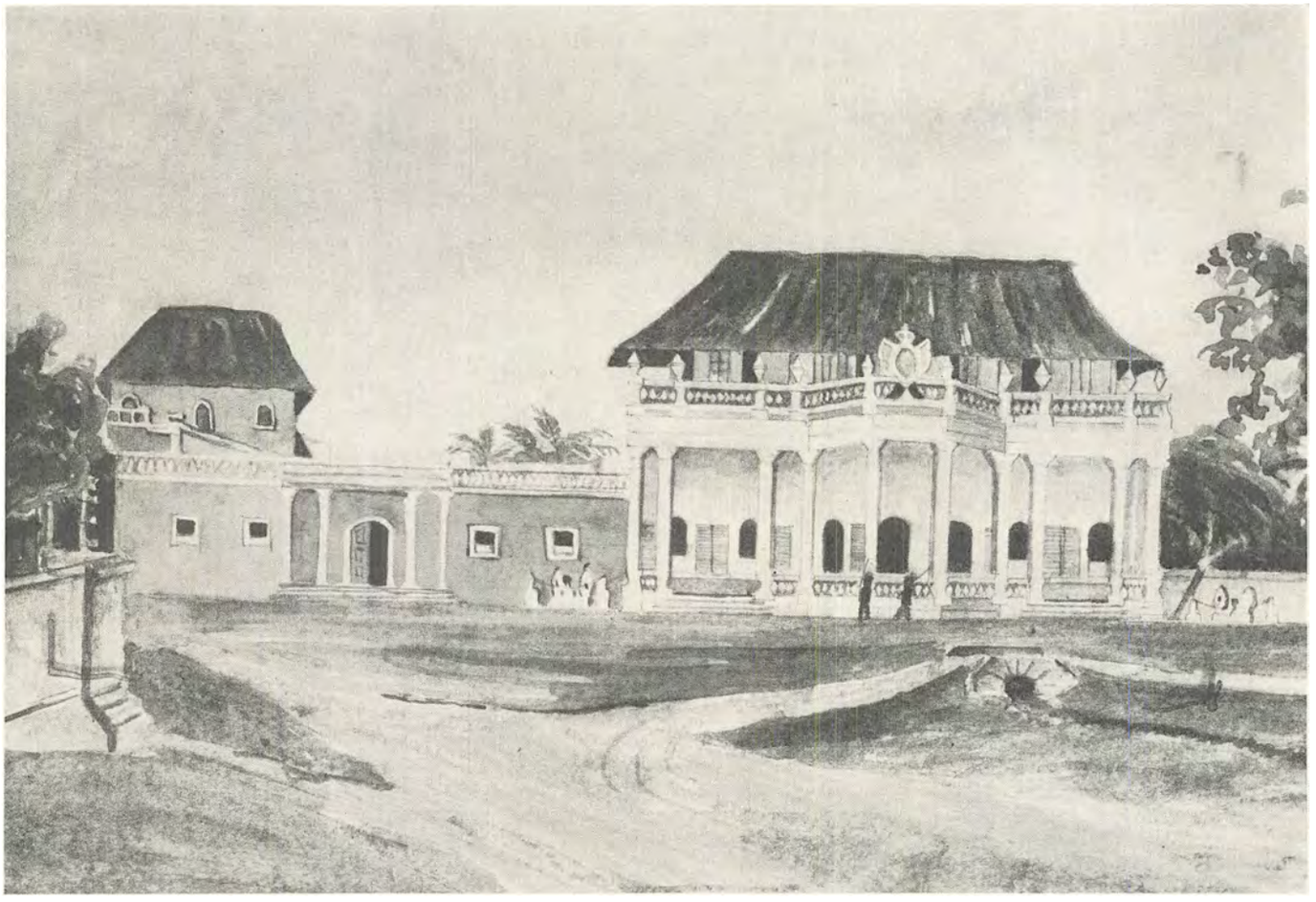

„Mr. Jørgensens House, Tranquebar". Farvelagt tegning fra 1835. Karakteristisk for byggemaaden i Tranquebar er den høje, søjleprydede veranda og de luftigt indrettede værelser ovenpaa

og saa de mere end beskedne kaar, den jævne embedsmand levede under. Men klimaet og arbejdsdagens inddeling medførte dog trods alt en vis ensartethed.

Klimaet prægede boligen. Laa end husene paa samme vis som i Fredericia – deres indretning var en ganske anden. De var alle forsynet med den uundværlige veranda, hvor man tilbragte en stor del af den tid, man var hjemme; vinduerne havde i reglen ikke ruder, men kun et gitter af bambus, der tillod luften at passere frit og skabe saa megen gennemtræk som muligt. Man maatte derfor ligesom i Vestindien omgive saavel lamper som levende lys med høje glas for at hindre dem i ustandselig at gaa ud. Gulvene var af sten eller fliser; brædder ville have været for fristende for de hvide myrer, termitterne. I huse med kun én etage var der ikke noget egentligt loft over værelserne. Det erstattedes af et stykke lærred, der skilte loftrummet fra selve huset. Det gav større luftighed i stuerne, men man kunne rigtignok ogsaa risikere, at „loftet" blev skørt og brast en dag, hvis en slange eller et firben var kommet ud paa det. Taget var som regel fladt, og her opholdt man sig om aftenen i den varme tid, ja sov her ofte. Bag huset fandtes haven, i reglen velpasset og smuk, da den indiske arbejdskraft var saa billig.

Indboet var sædvanligvis helt europæisk; i den ældre tid bragtes det næsten altid ud fra Europa, skønt transportomkostningerne var store. Senere foretrak man at lave møblerne i Indien af træsorter, der bedre end de europæiske var i stand til at modstaa termitangreb. I byens store tid satte dens beboere meget ind paa at skabe sig smukke interieurs. Finansraad Walters skifte viser, at han, der dog ved sin død var en forholdsvis ung mand, havde skabt sig et hjem, der maa betegnes som pragtfuldt. Tidligere er omtalt hans beholdning af guld- og sølvgenstande. Her skal nævnes, at han desuden ejede 8 sølvlysestager, et taffelur der solgtes for 55 rd, 3 store spejle der tilsammen indbragte 171 rd, en lysekrone der solgtes for 40, 2 forgyldte konsolborde, 2 chatoller, en canapé og 6 stole, et skab af teaktræ og endnu

mange flere omend ikke saa kostbare møbler. Desuden ejede han en stor samling bøger, noder og musikinstrumenter, der vidnede om hans fortid som koncertmester ved det kongelige teater i København. Hans pianoforte solgtes for 220 rd til en af faktorerne. (Man erindre, at en rigsdalers købekraft var mindst som 30 nutidskroner.)

Om salen i guvernørboligen siger Bluhme, at han aldrig har set noget saa pragtfuldt, naar undtages riddersalen paa Christiansborg. Den var meget høj, og to vinduer gik fra loft til gulv. Ved bordene var der plads til 36 mennesker, og rummet oplystes af 34 lamper, hvoraf de 18 sad paa væggene, mens resten hang ned fra loftet, – en værdig ramme om den traditionelle store middag paa kongens fødselsdag. Da mødte ikke blot alle byens embedsmænd med fruer, men mange højtstaaende engelske officerer fra de nærmeste garnisoner. Efter middagen med taler for majestæten var der bal, og aftenen sluttede med festfyrværkeri. (Bluhme beretter, at ved en af disse middage var alle de engelske officerer fulde og nogle af danskerne en del medtagne).

Guvernør Anker havde udstyret huset med inventar. Det var ikke nogen billig historie og havde bidraget ikke lidet til den gæld, han havde at trækkes med i hele sin guvernørtid. Ved hans afrejse købtes indboet som før nævnt af staten. Af regnskaberne i familien Ankers arkiv fremgaar det, at han i 1788 fik husgeraad og inventar for ikke mindre end 3191 £ med sig til Indien. Heraf var der alene porcelæn for 110 £, deriblandt 8 dusin suppetallerkener, 6 dusin frugttallerkener, 10 dusin mindre tallerkener og 24 bægre til is. Der var glas for 261 £, deriblandt 369 lamper, antagelig bestemt til illumination af guvernørboligens have. Sølvtøjet alene kostede 725 £, men der var ogsaa et helt spisestel af sølv. Møblerne stod ham „kun" i 228 £. Resten af hans udstyr, klæder, hatte osv var i tilsvarende maalestok. En mængde bøger – et helt lille bibliotek – førte han ligeledes med sig. Hans maanedlige husholdningsudgifter laa paa mellem 140 og 170 rd.

En undtagelse har Anker næppe været. Det er tydeligt, at de højere embedsmænd stræbte efter at naa samme niveau. Folk som Abbestée, Lichtenstein og bogholder Schmidt havde i alt fald i visse perioder langt større indtægter end Anker og har vel levet derefter.

Dagen i Tranquebar begyndte tidligt. Varmen fristede ikke til at blive liggende i sengen. Bløde madrasser anvendtes af samme grund ikke. Var kampen med de moskitoer, der om natten havde ligget paa lur bag nettet, vel overstaaet, ilede man til badeværelset, hvor man skulle tage sig vel i agt for edderkopper og skorpioner, der krøb ind ad afløbsrenden. Frøerne, der altid hoppede om benene paa en, vænnede man sig efter sigende hurtigt til. – Efter et let morgenmaaltid gik man til arbejdet, kl. 11 spiste man frokost, og middagen indtoges tilsvarende tidligt, gerne ved 4–5-tiden om eftermiddagen. I de hedeste timer midt paa dagen hvilede alt arbejde. Man opholdt sig da inden døre i saa let en paaklædning som muligt og tog sig et nyt bad, før man atter gik til arbejdet. Om aftenen nød man den forholdsvise kølighed paa verandaen eller taget, drak aftente og gik i seng ved 10–11-tiden.

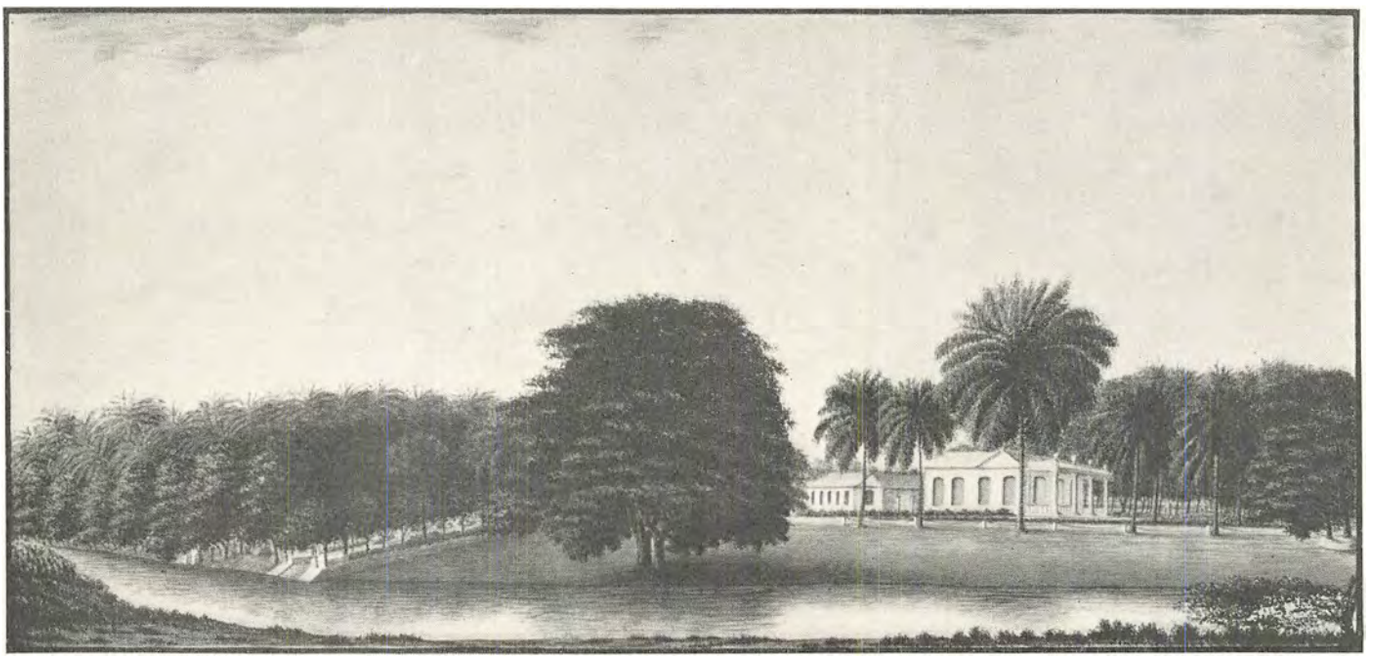

„Kongens Have" ved landsbyen Tillally. Efter en tegning af Peter Anker 1789.
Her havde guvernøren sit landsted, smukt beliggende ved en flod

Kosten var noget af et problem. Danskerne foretrak naturligvis en madlavning, der mest muligt mindede om hjemlandets, men det var svært at naa dette maal. Rugbrød fandtes ikke; man maatte nøjes med hvedebrød, tilmed et ret dyrt, og smøre med et „flovt", lidet velsmagende smør; dette var dyrt ligesom mælken, som man fik fra køer og bøfler. Oksekødet var ikke saa godt som i Europa og næsten ikke til at faa, da de indfødte ansaa køerne for hellige og ikke gerne saa, at de slagtedes. Noget kunne dog skaffes fra Carical, den nærliggende franske koloni. Flæsket var heller ikke af saa god kvalitet som i Danmark, ogsaa ret dyrt, men vildt (harer, vildænder og andre vilde fugle) kunne tit købes billigt; desværre var de ofte trannede i smagen. Høns, ænder og kalkuner spillede en meget stor rolle i kosten, men ogsaa de var dyre og „slemme til at dø". Fisk kunne faas i massevis, de var billige, men som alle tropefisk løse i kødet. Europæiske grøntsager dyrkedes i alle haverne men var meget udsat for insektangreb, og skulle de købes, stod de i en rædsom pris. Til gengæld var der massevis af indiske frugter, uhyre billige; de udnyttedes i rigt maal. For alle levnedsmidler gjaldt det, at de steg og faldt i samme takt som rispriserne.

I det 18. aarhundrede spillede drikkevarerne en enorm rolle. Det var efter vore begreber uhyre mængder af madeira, portvin, gin og cognak, der sattes til livs i bedrestillede kredse. De fattigere hjalp sig med rom og den indiske arrak. I det 19. aarhundrede gik drikkeriet tilbage; maaske af denne grund sank dødeligheden blandt de hvide ganske betydeligt.

Madlavningen og den øvrige husholdning bestredes udelukkende af indfødte tjenestefolk. Der var mange i hvert hus; minimum, selv for en slet lønnet missionær, var fire i huset og en havemand. Ganske vist var kastevæsenet ikke saa vidt udviklet her i Sydindien som i Bengalen, men det bevirkede dog, at man ikke kunne klare sig med mindre personale. Heldigvis var tjenestefolkene billige. I de velhavende huse nærmest vrimlede det med tjenere. Da Bluhme kom derud, blev han naturligvis noget forundret over den skare, der meldte sig hos ham for at komme i hans tjeneste. Han antog en, der mødte op med hele sin familie, og beskriver i et af sine breve til hjemmet, hvordan der var fire mand til at hjælpe ham skjorten paa; og – værre endnu – hans kollega, „der unter uns skulle i gaarden, blev befordret af fire mand, to med fakler og to med statstidenden eller en anden avis". „Huset er saa fuldt af tjenere . . . at vi knap kan gøre andet end drive dem bort".

Det første aars tid, en europæer tilbragte i Tranquebar, generedes han ikke af klimaet, tværtimod, han var sprængfyldt af energi. Men saa kom i reglen tilbageslaget: en stadig træthed og dermed følgende ugidelighed til at foretage sig noget som helst, naar det allermest nødvendige arbejde var ryddet til side. Det var en farlig periode for mange unge danske; i dette andet aar var spiritus meget fristende. Senere bedredes arbejdslysten noget, men blev dog aldrig som i det første aar. I de varme maaneder led man meget under den trykkende hede, og tropesygdommene kunne aldrig helt undgaas. Peder Hansen, den senere guvernør, beretter, at han spiser medicin, som andre spiser rugbrød. I det daglige var der mange smaa irritationsmomenter. Faarekyllingernes natlige musik eller – endnu værre – de indfødtes kunne berøve en dansker nattesøvnen, og moskitoerne plagede til alle tider. Man ærgrede sig over de indfødte, man blev „sur og vrippen", og da var det, man følte sig oplagt til de krakilerier, der gjorde livet til en plage for en selv og omgivelserne.

Tranquebars omegn, der var tæt beboet, rummede ingen farlige dyr, fraset slangerne. Men navnlig brilleslangerne havde en ubehagelig lyst til at kravle ind i husene og gaa paa besøg i hønsegaarden. Bluhme fortæller, at en saadan uhyggelig gæst engang blev overrasket efter at have slugt en del æg. For at kunne flygte hurtigere spyede den æggene ud igen. Ejeren mærkede dem, lagde dem under en høne, og der kom virkelig kyllinger ud af et par af dem. Irriterende kunne ogsaa termitterne være. Anker fortæller sin broder, at de engang i løbet af en nat havde ædt hans tøfler, der stod foran hans seng; ved en anden lejlighed ødelagde de et parti vin ved at æde sig gennem propperne.

Fornøjelser var der ikke mange af i Tranquebar. Man kunne ikke svømme for hajer eller krokodiller, heste var for dyre for de fleste europæere og taalte desuden kun daarligt klimaet. Man kunne vel gaa paa jagt, men mistede snart energien dertil, og paa samme maade gik det med lysten til at tage ture ind i landet. Det var ogsaa en besværlig fornøjelse. Man maatte bæres i palankin og derfor ledsages af en stor skare tjenere. Kroer fandtes ikke, højst rasthuse, hvor man selv maatte medføre alt nødvendigt udstyr til madlavning og overnatning.

Tilbage blev egentlig kun læsning og selskabelig omgang med ligestillede. Rangforordningen satte imidlertid snævre grænser for, hvem man „kunne omgaas". Navnlig i den senere tid, da embedsetaten var reduceret saa stærkt, var det de samme tre–fire mennesker, der mødtes hver aften. I den livlige tid før 1808 var der større muligheder; da var der ogsaa noget at tale om, der skete saa sandelig en del i byen. Efter 1815 indskrænkedes konversationen til de sædvanlige emner i en lille ravnekrog, hovedsagelig omtale af næstens færd. Ellers bestod underholdningen mest af kortspil.

Læsning var den anden udvej til at fordrive ensomheden. Det er forbavsende at se, hvordan man i alt fald i de højere kredse fulgte med i Europas litterære liv. Guvernør Anker og senere guvernør Mourier, fra hvem der ligeledes er bevaret en hel del breve, fik bøger baade fra London, Paris og København, saa snart de var udkommet. Og flere skifter, navnlig Walters, viser, at ogsaa andre kunne have en efter forholdene imponerende bogsamling. De franske oplysningsforfattere, encyclopedisterne, Voltaire og Montesquieu var rigt repræsenteret herude, men den hjemlige litteratur savnedes heller ikke, Ewald og Wessel blev læst her saa ivrigt som i København.

Lyspunkter i dagligdagens ensformige tilværelse var det, naar guvernøren eller en anden af stedets matadorer gav en middag med paafølgende bal. Efter 1815 skete det ikke tit, og noget overdaadigt præg havde festerne absolut ikke. Den unge Adèle Mourier, en søster til guvernøren, klager bitterligt i sine breve til venner i København over festernes pauverhed, navnlig over mangelen paa balkavalerer. Hun opregner, at blandt byens herrer – 14 i tal – var kun fire ugifte, og af dem havde kun een en smule interesse for damerne, hvorfor der til stadighed gik rygter om, at han var ved at blive forlovet med den eller den. Unge enker og giftefærdige piger var der nemlig ingen mangel paa.

Store begivenheder betød derfor i den stille tid efter 1815 fremmedbesøgene. Man talte dem paa fingrene og iagttog med spænding de engelske officerer, der kom for at tage byens unge damer i øjesyn. Mangen dansk pige fra Tranquebar blev i tidens løb gift med en efter danske forhold uhyre vellønnet engelsk officer; men de britiske officerers farefulde liv bevirkede, at mange officershustruer efter en kort aarrække vendte tilbage som enker.

En vinter var hovedbegivenheden, at en ung, smuk og tilmed rig engelsk dame kom til byen. Hun lokkede de engelske officerer til fra nær og fjern, og da en dansker løb af med hende, frygtede man for dueller i lange baner. Saa galt gik det nu ikke. Skibe fra Europa var der efter 1815 næsten ingen af; det var derfor en exceptionel begivenhed, da byen i 1822 fik besøg af en kendt dansker, professor Rasmus Rask, der naaede dertil via Persien.

Dengang byen endnu hvert aar blev anløbet af et stort antal skibe, var der ingen mangel paa nyheder fra Europa, og man var i reglen forbløffende velunderrettet om begivenhederne hjemme, fra politik til hof- og bysladder. Dette ændredes naturligvis, da sejladsen svandt hen. Alle klagede nu over, at de følte sig glemt. Bluhme skriver i maj 1824, at man da lige havde faaet en pakke breve fra regeringen; de var dateret juni 1823 og „altsaa næsten antikviteter". Tilmed havde regeringen ikke sendt aviser med. Kun gennem engelske aviser var hjemlige nyheder at faa – og de var lig nul. Ingen, fortsætter Bluhme bittert, gjorde noget for at sprede „det ensformighedens og kedsomhedens mørke", der rugede over Tranquebar; „de glemmer os og anser os for døde folk". Den livsglade Adèle Mourier klagede ogsaa over, at hun var glemt. Naar kongen ikke sendte post, mener hun, burde han i det mindste sende nogle herrer, hun kunne danse med. Hvordan skulle man fejre majestætens fødselsdag uden at have herrer? (Der kom dog en mand til den livslystne Adèle. Hun blev gift med en engelsk missionær og opgav ballerne for at hellige sig undervisningen af den hedenske ungdom). Før sin forlovelse klagede hun i et andet brev til København over, at alt i Tranquebar var saa tamt. Hun havde, skrev hun, ganske vist set et par slanger, men hun ville ønske, der var lidt mere vildt med løver og tigre! Ogsaa inderne var hende alt for kultiverede; hun ville ønske, de ville gøre lidt oprør, men de var desværre alt for velvillige over for europæerne! – Hvilken forandring fra Lichtensteins og Ankers tid. Da kunne den unge dame have faaet sin trang til oplevelser stillet.

Om sæder og moral i Tranquebar ved vi ikke meget. De fleste europæiske mænd havde hvide koner. Kun om en enkelt, der endog blev byfoged, siges det udtrykkeligt, at han var gift med en sort kvinde. Det fremgaar ligesaa tydeligt, at det ikke var velset. Adèle, den mest underholdende brevskriver vi kender fra Tranquebar, beretter til København om en udsøgt skandalehistorie: „Tænk dig", guvernør Seidelin medbragte fra København en madame Søborg, som han ville „installere" med alle en guvernørfrues rettigheder. Men byens damer havde „trop de nez" til at finde sig i det, og de fik hurtigt sat igennem, at hun blev holdt paa et tyendes plads. Efter Adèles mening var det et daarligt eksempel for en by, hvor sæderne tidligere var meget fordærvede, og hvor der havde fundet mange „actions sâles" sted. Hun tænker vel paa slutningen af det glade 18. aarhundrede, paa oberst Bie, der nærmest holdt harem i Frederiksnagore, eller paa historien om, hvordan Lichtenstein jog sin kone væk og købte en anden af en skibskaptajn. Adèle slutter med, at nu er saadanne hændelser blevet ganske utænkelige, for Tranquebar er „et sandt kloster".

Eet slaar en med forbavselse, naar man gennemlæser brevene fra Tranquebar: hvor lidt der tales om den indfødte befolknings liv. Nyankomne skriver af og til lidt herom, men det hører hurtigt op, bliver kun til en anekdote nu og da om tjenestefolkenes underlige kasteregler eller deres gebrokne dansk. Men hvad man bestandig faar underretning om, er de indfødtes mindre heldige egenskaber, der efter europæernes mening var utallige. Det er mærkeligt og sørgeligt at se, at selv de europæere, der havde

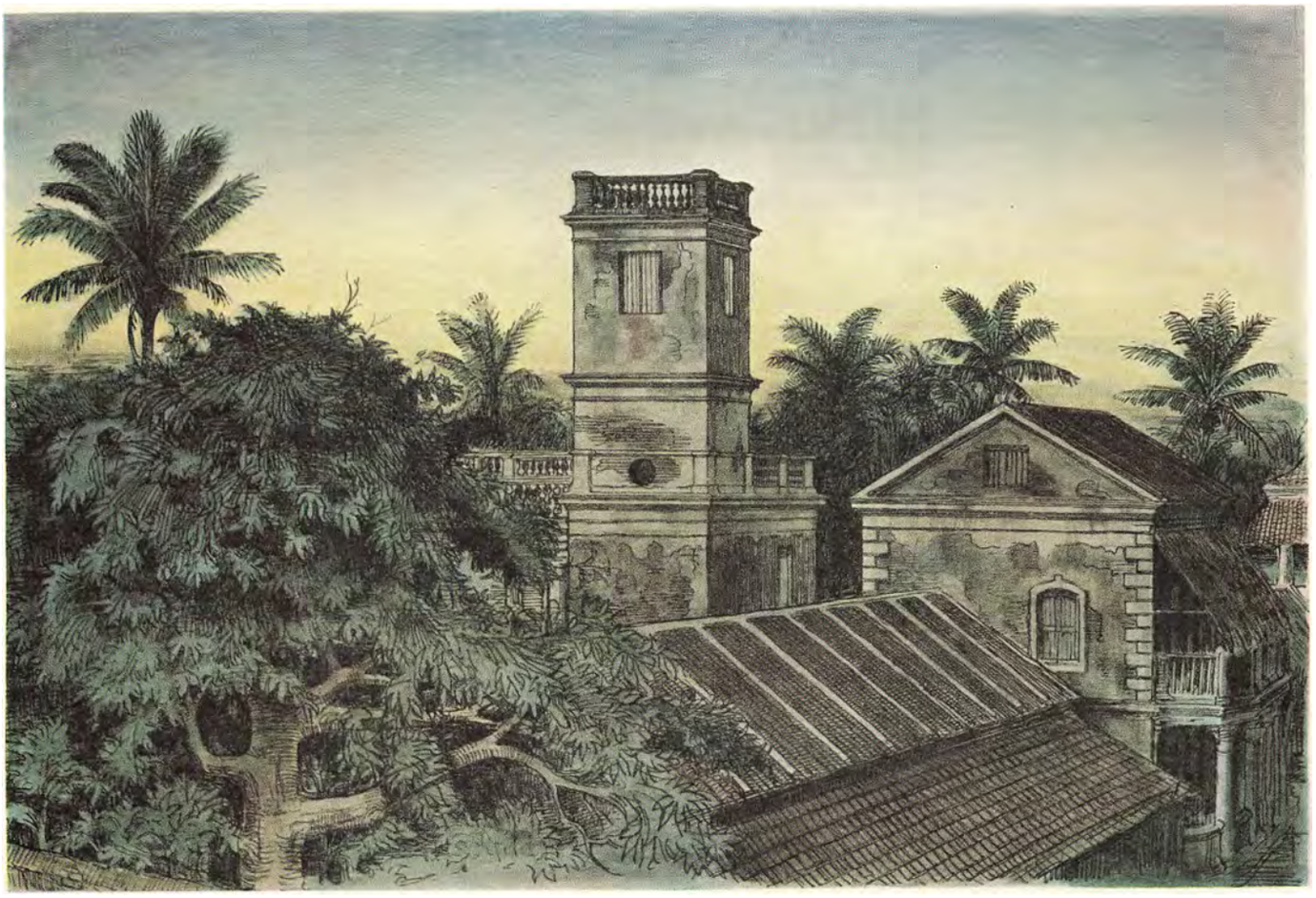

Hus i Kongensgade i Tranquebar. Nuværende konvent

en vis interesse for de indfødte, aldrig kom dem paa nærmere hold. Skønt de to parter levede i samme lille by i aarevis, saa dannede traditioner, religion, sprog og ikke mindst hudfarve dog uoverstigelige skranker. Missionens ringe resultater vidner ogsaa herom.

Karakteristisk for europæisk opfattelse af de indfødte er den unge Peder Hansens breve: „Malabarerne", skriver han 1827, „uagtet det er en ækel og væmmelig nation i det hele taget, har meget regelmæssige ansigtstræk, og mange ser opvakte ud". Kvinderne er efter hans mening grimme, selv „de saa meget berømte baliaderer er langt fra saa dejlige, som de er udskregne for, og i almindelighed meget forhorede". I mangel paa skønhed overgaas dog de indfødte kvinder efter hans formening af de hvide, født i Indien: „De blanke fruentimmer . . . er væmmeligere end de sorte. Gule i ansigterne af curry og asier, slatne i kødet af heden, dumme som gæs og meget genegne til ægteskab". Det var Peder Hansen, der blev gift med den unge englænderinde, der kom direkte fra Europa.

Tamulerne er, siger Hansen videre, ikke taabelige af naturen og særdeles oplagt til alle slags gavtyvestreger og snyderier. „Det er de største løgnere, der kan gives i verden, og er saa vante til at lyve, at de ikke engang vil sige sandhed, naar deres egen fordel medfører det, men skal altid først prøve at lyve sig igennem". Naar man erindrer, at det er samme Peder Hansen, der har skildret sin retsplejes pryglerier, forstaar man maaske inderne bedre. Han tilføjer dog, at mange af dem ikke er uden kultur men taler flere europæiske sprog. Procesgale er de om en hals og „forresten er det det mest bagvendte folk, der kan tænkes . . . Deres fruentimmer. . . viser folk deres ærbødighed ved at vende bagdelen til og dreje hovedet bort. At ræbe og fjerte er mode i deres selskaber, thi det er bevis for, at de har faaet nok at æde. Vinker man af dem, saa gaar de, og slaar man ud med haanden, saa kommer de". – Europæisk selvglæde har ikke ændret sig væsentligt, siden Herodot besøgte Ægypten for et par aartusinder siden. Bluhme er, skønt det ikke ligger til ham at bruge saa kraftige udtryk, omtrent enig med Hansen

i sin bedømmelse: „. . . vist er det, at man i Europa gør sig en altfor romantisk idé om det milde og godmodige hindu-folk". De er efter Bluhme kujoner og har „en komplet udygtighed til sandheden".

Indiens religioner stod man i almindelighed ganske uforstaaende overfor. Bluhme udtaler saaledes, at man vel ikke bør sige noget ondt om et helt folks ældgamle religion, men den indiskè maa forekomme de fleste den mest barnagtige og vanvittige af alle. Peder Hansen skriver paa sin fyndige manér, at brahminerne er de værste kæltringer af alle indere.

Uanset hvilke forestillinger danskerne var draget til Indien med, skuffet blev de alle. Snart drejede deres drømme sig kun om at vende tilbage. Det var ikke bare de ældre, som Abbestée og Anker, der længtes efter at vende hjem til fædrelandet, ogsaa de unge blev hurtigt grebet af lede ved Indien og hjemvé efter Danmark. „Jeg har taget dette land i horreur", skriver Peder Hansen, „jeg længes efter Europa og mine venner". Efter 15 maaneders fravær havde han længtes hjem 15 millioner gange, men han regnede ud, at han havde bundet sig for endnu 112 maaneder. Han maatte, skriver han, altsaa blive i denne verdensdel, „hvor paradis skal have ligget, men hvor endnu ingen har kunnet finde det". Og saa strømmer hans galde over: „Altsaa paradis har jeg ikke set, men derimod kan jeg tale lidt med om helvedes ild og storm, død og djævelskab". Om foraaret „bliver Tranquebar saadan et velsignet lille helvede, at jeg ret af hjertet skulle ønske, at det højkongelige General-Toldkammer- og Kommerce-Kollegium holdt dets séancer her". Al den sædvanlige tale om evig sommer, naturens skønhed osv „er løgn altsammen", men „fattigdom og elendighed og sorte marekatte er her nok af". Een fordel har han dog haft af sin tur til Indien: han har lært at holde af Danmark, som han ikke satte nogen større pris paa, da han rejste ud. Samme resultat kom Bluhme til: „Jeg tør sige, at jeg har aldrig holdt af at sidde hjemme bag kakkelovnen, men fædrelandet trækker os dog uimodstaaeligt til sig; man føler det først ved frastanden, maaske mere end ved den blotte fraværelse . . .". „Man hører ofte den bemærkning, at udenlands-rejser forleder til at ringeagte, hvad man har i sit eget land: mig synes det modsatte; i det mindste føler jeg den fordel, at jeg baade nu og herefter bedre vil skatte baade det fysiske og moralske i mit fædreland, der næsten ved enhver sammenligning vinder".

Med Nicobarernes afstaaelse var det sidste kapitel skrevet i de dansk-ostindiske koloniers historie. Det danske flag vajede nu ikke længere over besiddelser i østen.

Som i det 18. aarhundrede havde Nicobarerne i det 19. kun bragt Danmark skuffelser og udgifter. Hverken Rosens beskednere forsøg eller det senere mere betydelige efter fastlandskoloniernes afstaaelse havde bragt den mindste smule succes. Aarsagerne hertil laa – som det ogsaa var tilfældet for fastlands-kolonierne – i forhold, som kolonisatorerne ikke var herrer over. Den væsentligste grund til Nicobar-forsøgenes fallit laa i øernes vanskelige klima og navnlig i de hermed sammenhængende febersygdomme, som man endnu ikke havde lært at beherske, og som var i stand til at knuse selv den største idealisme og tilintetgøre selv de bedste forberedelser. Man kan maaske undre sig over, at de danske myndigheder trods alle indhøstede erfaringer dog gik i gang med det sidste forsøg, men ikke over, at de efter dettes uheldige udfald ikke længer ansaa det for nødvendigt eller blot i den danske stats interesse at beholde disse øer. Den senere udvikling har da ogsaa vist, at de ingen økonomisk betydning har faaet.

For fastlandskoloniernes vedkommende var deres økonomiske historie i det 19. aarhundrede en fortsat beretning om uafvendelig tilbagegang. Allerede i det foregaaende aarhundredes slutning var denne nedgang begyndt, og krigen havde givet den danske handel et ødelæggende slag, som den ikke var i stand til at rejse sig fra. Tilmed blev det engelske kompagnis monopol paa handelen med engelsk Indien ophævet, hvorved muligheden svandt for hos englændere at rejse den til handelen nødvendige kapital. Den haarde engelske toldpolitik havde yderligere bidraget til at ødelægge koloniernes nærings-

Ruiner. Tranquebar

veje, og de forsøg, der fra dansk side blev gjort paa – især ved toldlettelser – at stimulere dem, havde ikke været i stand til at afværge tilbagegangen. I hele tidsrummet efter 1815 fik kolonierne ikke ringeste betydning for moderlandets erhvervsliv, og det var ikke unaturligt, at mange kredse i København ansaa afhændelse for det eneste rigtige.

Hertil bidrog i høj grad den omstændighed, at kolonierne trods al udvist sparsommelighed og alle nedskæringer stadig gav underskud. Deres ringe størrelse gjorde det nu som før simpelthen umuligt at opnaa indtægter, der var i stand til at dække selv de nu ret beskedne udgifter.

De to sidstnævnte faktorer var for den danske regering langt de væsentligste. Men da der tilmed efter udviklingen i englændernes handelspolitik ikke var udsigt til, at kolonierne paa anden maade kunne bringe handelsmæssige fordele, og da de ikke rummede nogen større dansk befolkning, var salg i og for sig den naturligste løsning.

Økonomisk var altsaa kolonierne gaaet tilbage – ogsaa hvad befolkningens velstand angaar. Paa anden maade havde derimod det 19. aarhundrede bragt store forbedringer. Der var kommet ganske anderledes orden og fasthed i styrelsen end før. Retsplejen var blevet bedre, retssikkerheden større. Der er grund til at mene, at de danske kolonier ikke paa dette omraade stod tilbage for nogen anden del af Indien. I administrationens øvrige grene havde udviklingen været tilsvarende, og det er sikkert berettiget at antage, at de smukke ord, der fra engelsk side gentagne gange hørtes om den danske administration, har været mere end almindelige høflighedsfraser.

Den væsentligste aarsag til disse ændrede forhold maa søges i de danske embedsmænd, der styrede kolonierne i det 19. aarhundrede. Var de ikke saa dynamiske og interessante personligheder som deres kolleger i det 18. aarhundrede, saa er der ikke tvivl om, at de var bedre embedsmænd, der tog større hensyn til statens og befolkningens interesser, mindre til deres egne. Dette var ogsaa lettere nu, da fristelsen til at kaste sig ind i forretningslivet ikke kunne være særlig tillokkende, og da lønningerne dog efterhaanden bedredes. Det 19. aarhundredes embedsmænd var ogsaa dygtigere og mere villige til at omgaas de indfødte. Det er karakteristisk, at der bortset fra episoden i 1822 ikke var større gnidninger

mellem dem og befolkningen; at der endog synes at være opstaaet en vis sympati mellem de to parter. Det er ogsaa værd at mærke, at tilløb blev gjort – omend kun begyndende – til omsorg for befolkningen. Skatterne blev i den sidste tid noget mildnet, en sygepleje sattes i gang, og paa skolevæsenets omraade blev der gjort en ikke ubetydelig indsats – navnlig sammenlignet med, hvad andre kolonimagter naaede. Med forbedringen af embedsmandskorpset var ogsaa de voldsomme brydninger forsvundet, der forhen havde skæmmet koloniens indre historie.

Meget tydede faktisk paa, at de danske kolonier i Indien var ved at udvikle sig til mønsterkolonier – undtagen paa eet punkt, det økonomiske. Denne kendsgerning opvejede i den danske regerings øjne alt andet. Man drog konsekvensen og solgte besiddelserne.

Risen plantes

DE DANSKE ETABLISSEMENTER PAA GUINEAKYSTEN

AF

GEORG NØRREGAARD

GULDKYSTEN

Det lyder som et eventyr, at der til det danske rige engang har hørt besiddelser paa Guldkysten i Guinea. Det lyder af sol og rigdom, af oplevelse og spænding, af frugtbarhed og overdaadighed. Der var en tid, da skibe afgik fra danske pladser paa Afrikas kyst med ladninger af guld, elfenben og slaver, af kostbare træsorter og tropiske frugter, af rariteter i mængde, som ikke før var kendt i de nordiske lande. De, der kom hjem fra en rejse til Guldkysten, kunne fortælle i nætter og dage om tropernes mærkværdigheder, om al den spænding og fare, de havde udstaaet, og de herligheder, de havde mødt. Urolige hoveder fik paa en saadan færd tilfredsstillet deres trang til oplevelse, og for dem, der sad hjemme, afgav beretningerne stof til fantasien og stundom spore til initiativet. Hele dette brogede stykke af det danske folks fortid synes nu fjernt, ja næsten glemt, og dog er der kun gaaet lidt over hundrede aar, siden det kom til afslutning.

Det kræver da sin forklaring, hvorfor danskerne kunne indlade sig paa noget saa voveligt, og hvorfor de igen lod det fare. At de baade politisk og økonomisk søgte at gøre sig gældende paa saa fjerne steder, kan for deres efterkommere i nutiden forekomme næsten uforstaaeligt; men de tiders anskuelser var andre. De drivkræfter, som gennem menneskealdre holdt eventyret levende, har siden fundet afløb ad nye kanaler, og de problemer, der knyttede sig til de gamle besiddelser, eksisterer ikke mere. Som det følgende skal vise, var netop de politiske synspunkter af en vis betydning ved erhvervelsen af de første afrikanske besiddelser; men det, som i længden blev bærende, var de økonomiske hensyn, i mange tilfælde ren vindelyst. Naar man skal dømme om de afrikanske foretagender ud fra deres egne forudsætninger, maa man først og fremmest se paa, om de betalte sig. I forhold hertil træder det i anden række, om Danmark i den forbindelse vandt nogen politisk eller krigerisk hæder eller løste betydningsfulde kulturelle opgaver. Uvigtigt er spørgsmaalet om den kulturelle indsats dog ikke, fordi Danmark ved sin behandling af spørgsmaalet om slavehandelen kom til at indtage en førende plads blandt de civiliserede nationer og derved skaffede sig større berømmelse end ved alle sine oversøiske bedrifter i øvrigt.

Den virketrang, der kom til udfoldelse i farten paa Guinea, maa i høj grad vække nutidens beundring. Ligesom de danske besiddelser i Ost- og Vestindien krævede foretagendet i Afrika en ikke ringe indsats. Farerne lurede paa det stormfyldte hav og i det hede klima. Vovemod og kapital skulle der til for at gennemføre rejserne. Ligesom paa togterne til begge Indier skulle skibene udstyres som til en opdagerfærd. Forsyningerne ombord skulle strække til for lang tid, bemanding og bevæbning skulle afgive værn mod overfald af sørøvere. Gennem aarhundreder vedblev det at være en bedrift at deltage i europæernes oversøiske handel og kolonisation.

Hvornaar de første hvide mænd betraadte Guldkysten, ved man ikke. Muligvis indtraf det allerede i oldtiden. Herodot fortæller som bekendt, at den ægyptiske farao Neko omkring 600 f. Kr. gav fønikiske søfolk skibe og sendte dem sydpaa langs Afrikas østkyst, og at de tre aar senere vendte tilbage gennem Gibraltarstrædet. Fønikerne sejlede almindeligvis langs kysterne, og følgelig maa de paa turen rundt om Afrika have passeret Guldkysten. Hvorvidt de gik i land paa kyststrækningen, vides ikke; men da de af og til maatte lande for at skaffe sig frisk vand og levnedsmidler, er der mulighed derfor. Ligeledes ved man fra de klassiske beretninger, at karthagiske søfolk jævnlig drog sydpaa langs Afrikas vest-

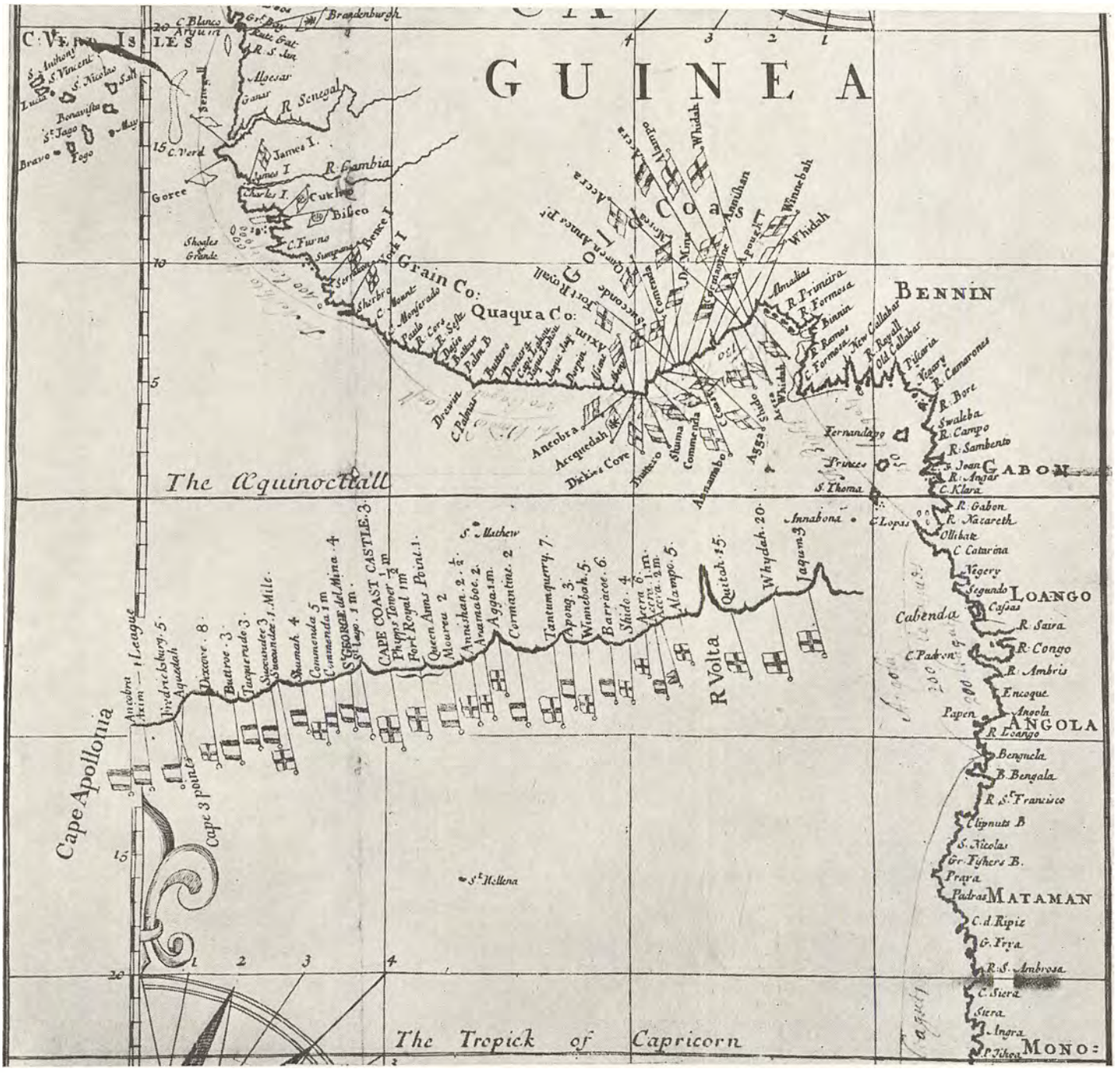

Kort over Guineakysten i det 17. aarhundrede med vedføjet specialkort, der viser forternes indbyrdes beliggenhed paa Guldkysten

kyst; man ved blot ikke hvor langt. Det mest bekendte af disse togter blev foretaget af Hanno for baade at udlægge kolonier og drive handel; men man ved ikke, hvornaar det fandt sted, og man kan ikke ret stadfæste de lokaliteter, der nævnes i rejseberetningen, skønt den er ganske detailleret. Efter beskrivelsen kan Hannos ekspedition godt have naaet til Kamerun.

Det er ogsaa tænkeligt, at enkelte hvide mænd fra Nordafrika naaede gennem Saharas ørkener til Sudan og Guineakysten; men der foreligger ingen beretninger derom. Der opstod i middelalderen flere store riger i det nordlige Sudan, nogle styret af negre, andre af berbere, i begge tilfælde som oftest herrefolk, der havde antaget Islam. Disse riger havde forbindelser baade i det vestlige til Marokko, gennem Fessan til Tripolis, og i det østlige til Ethiopien og Ægypten. De kunne derfor til en vis grad nyde godt af Middelhavsfolkenes kultur og skal have frembudt en udvikling, der gennem aarhundreder var højere end det samtidige Vesteuropas. Man kan vanskeligt betvivle, at negerrigerne paa Guineakysten har haft et vist samkvem med disse kulturstater og lært et og andet derfra. De statsdannelser, der saaledes kan have haft betydning for Guldkystens beboere, er snarest de vestsudanske riger Ghana, Melle og Songhai

(Sonkray). Ghana (Ghanata, hvoraf navnet Guinea udledes) var det ældste og mest berømte af disse riger; dets hovedstad var Walata; det strakte sig omkring Øvre Niger, men blev i det 13. aarhundrede erobret af negerriget i Melle, hvis herskerfolk var Mandingo eller Wangara. Songhairiget afløste i 15. aarhundrede Melleriget, men blev knust af Marokko 1591, hvorved dets kultur gik til grunde.

Sikre vidnesbyrd om, at europæere kom til Guldkysten, foreligger først med beretningen om portugisernes ankomst 1471. I fortsættelse af den storartede opdagervirksomhed, der udfoldedes under ledelse af prins Henrik Søfareren, vedblev man fra Portugal at udsende det ene togt efter det andet til disse egne. Herved var det, at Juan de Santarem og Pedro d'Escobar i det nævnte aar naaede til Oro de la Mina, som antages at have ligget ved Elmina eller Shama paa Guldkysten. Allerede kort efter opdagelsen forsøgte portugiserne at drive guldminer paa stedet; men en varig bosættelse etablerede de først, da de 1482 begyndte at bygge fortet Elmina efter at have erhvervet en indfødt høvdings tilladelse dertil.

Naar det fra anden side hævdes, at Guineakysten først blev udforsket af franske søfolk fra Dieppe, og at dette skete allerede i det 14. aarhundrede, saa er dertil at sige, at efterretningerne derom er sene, og at der ikke foreligger noget sikkert bevis. Portugiserne derimod efterlod sig talrige spor: bygværker og mindesmærker, stednavne og andre sproglige betegnelser. Der udformedes ligefrem et neger-portugisisk, som benyttedes af de sorte handelsfolk paa kysten i omgangen med europæerne gennem aarhundreder. Ogsaa danske Guineafarere kom til at stifte bekendtskab med dette sprog.

Portugiserne høstede vistnok et rigt bytte af deres opdagelse; men de gjorde, hvad de kunne for at holde kundskaben om de fundne lande for sig selv, og enkeltheder sivede derfor kun langsomt ud til de øvrige europæiske nationer. I længden kunne de dog ikke faa lov til at bevare saa rige fordele for sig selv. 1553 foretoges den første engelske ekspedition til Guinea, ledet af Thomas Windham og Antonio Anes Pinteado, og den blev snart efterfulgt af flere. Under dronning Elisabeth gjorde de engelske fribytterkaptajner vedvarende indhug saavel i portugisernes som i spaniernes koloniale rigdomme, og en tidsalder indlededes, hvor et skib paa langfart altid maatte være parat til at forsvare sig saavel mod veritable sørøvere som mod fremmede nationers kapere.

Den vej, der saaledes blev anvist af englænderne, blev snart fulgt af hollænderne. Det første hollandske skib, der gik til Guldkysten, var „de Maagdt van Enkhuisen" 1593–94, og ingen nation blev i det følgende aarhundrede mere ivrig end den hollandske efter at samle sig rigdomme paa Guldkysten. Det gik saa meget lettere for dem, som den engelske foretagsomhed stilnede af omkring 1590, og portugisernes interesser blev forsømt, fordi Portugal i denne periode hørte under Spanien. Hollænderne kunne derfor indrette sig faste pladser, og efter at de med en blanding af list og vold havde erobret det portugisiske hovedfort Elmina 1637, stod de afgjort foran de øvrige europæiske magter paa kysten. Efterhaanden maatte portugiserne opgive alle deres fæstninger i Øvre Guinea lige indtil floden Volta; ved en vaabenstilstand 1641 fik hollænderne lov at beholde de forter og territorier, de havde taget. Ved freden 1642 mellem de to søfarende nationer fik hollænderne Guldkysten mod, at de lovede at lade portugiserne i fred i Brasilien, og siden maatte portugiserne for Afrikas vedkommende lade sig nøje med besiddelser sydpaa i Nedre Guinea og med et par øer i Guineabugten.

Det var i den hollandske magtperiode, nordboerne blev draget ind i spillet om den afrikanske kyst. Ligesom det blev under hollændernes indflydelse, danskerne indlod sig paa den ostindiske trafik, saaledes blev forbindelsen med dem ogsaa af betydning for iværksættelsen af ekspeditionerne til Guinea.

Som Øvre Guinea betegnes almindeligvis kystlandet fra Gambia eller Casamancafloden indtil Nigerfloden. Europæerne inddelte tidligt strækningen i flere afsnit, saaledes at det første stykke indtil Kap Palma kaldtes Peberkysten eller med den hollandske betegnelse Greinkysten efter en særlig art peberkorn eller paradiskorn (amomum grana paradisi), som kunne faas derfra og dengang benyttedes meget

i Europa. Til dette stykke svarer i nutiden kysten af Sierra Leone og Liberia. Dernæst fulgte indtil Tanofloden Elfenbenskysten eller Tandkysten, saaledes kaldet, fordi europæerne ved deres ankomst hertil forefandt en overflødighed af elefanttænder. Den østlige del af denne kyststrækning kaldte hollænderne dog for Quaquakysten, idet Quaqua var de indfødtes udtryk for god dag og velkommen. I nutiden hører denne del af Guinea til det franske kolonirige under navn af Côte d'ivoire. Videre fulgte mellem floderne Tano og Volta Guldkysten og øst derfor Slavekysten.

Af disse kyststrækninger interesserede europæerne sig fra begyndelsen mest for Guldkysten, som formodentlig gav det rigeste udbytte, og det blev navnlig her, de søgte at skaffe sig fodfæste ved anlæg af fæstninger og handelspladser. Guldkysten var paa den længste strækning indtil Accra opfyldt af lave bjerge og bakker, og tæt ude ved havet skød sig smaa klippeknuder frem. Øst for Accra over mod floden Volta strakte sig fladt land, sandet ved kysten, men længere inde frugtbart, og først et godt stykke indover hævede landet sig til bjerge, der til gengæld var saa høje, at man kunne se dem ude fra havet. Omkring floden Voltas udløb bredte deltasumpe sig, og den nærmeste del af Slavekysten var ligeledes lav og lagunefyldt. Gennem de første aarhundreder lod de hvide det lave og usunde land saa nogenlunde i fred; men klippeknuderne paa den vestligere del af kysten afgav en velegnet basis for deres fæstningsværker. De var her hævet en smule over det skov- og kratbevoksede land, kunne nyde godt af en frisk vind og havde let ved at holde udkig efter skibene ude paa havet.

En vis betydning ved anlægget af forter og handelspladser havde det ogsaa at holde de indfødte lidt paa afstand; men man maa ikke forestille sig, at de hvide straks ved opførelsen af deres bygværker gjorde sig til herrer i landet. Ganske vist havde negrene ingen midler til at indtage et fort af europæisk konstruktion; men de beherskede besætningens forbindelse med omlandet og kunne afskære den fra landværts forsyninger og hindre handelen med landets beboere. I den frugtbare jord indover voksede

Scener fra de hvides fremtrængen paa Guineakysten. Stik fra 17. aarh.

PETER THONNINGS KORT OVER DE DANSKE ETABLISSEMENTER PAA GUINEAKYSTEN 1802

Thonning plejede under sit ophold paa Guldkysten ikke blot sine botaniske studier, men søgte i det hele taget at skaffe sig kundskab om landet. Især eftersøgte han omraader, som kunne dyrkes med fordel, saaledes at besiddelserne kunne faa værdi for Danmark, ogsaa efter at negerhandelen var ophørt. Han gennemrejste derfor de forskellige landskaber og indgav en plan til kolonianlæg, og ved udarbejdelsen af sit kort lagde han vægt paa at vise baade terrænforhold og bebyggelse.

Kort over de danske Etablissementer og allierede Neger-Nationer i Guinea forfattet Ao 1802 af P. Thonning.

Fl. Volta stiger i September over sit Leje og oversvømmer alle nærliggende Egne

Fl. Tojeng stiger i September pludselig til betydelig Højde, men trædes inden faae Dage tilbage i sit Leje.

Ulbeboet

Avinno

Den guineiske Bugt af det Æthiopiske Hav

Akim, Akrapim, gah, Adampi, Volta-Krepe, Akvambu, Krepe, Akolim, Augna, ● Beboet Stad, ⊙ Factorium beboet Stad, x Ubeboet Stad, ~ Saltvand, ~ Ferskvand, Mængden af Floderne som besuges bortløbne Slaver, A Aae, & Diphthongen aa

6 - 12 Mile i 24 Timer.

1 - 3 Dage hver Maaned, i December oftere.

Fra 9de Formiddag til 11te Nat.

Fra Midnat til 7te Form.

Hamstanen ved lauter Tid

Ofte i August og September

18° 30' V.

1 2 3 4 danske Mile.

Glide-Kysten

Benin-Bugten

6° NB.

5° 40' NB.

3° 20' NB.

1° NB.

1° 45' Vest for Kiøbenhavn

Bowdich antyder Strømmens 17° 45' V

det tætteste krat og urskov, tropefrodigt og fuldkommen uvejsomt. Negrene kunne her færdes ad smalle stier, ofte hvor dyrene havde banet vej; men europæere skulle gerne have øksen i haand, naar de ville rejse derigennem. Forsyninger kunne forterne jo nok faa fra søsiden; men hvis de hvides ophold paa kysten skulle have nogen mening, kunne de ikke gennem længere tid undvære handelen til landsiden. Som følge heraf var det en nødvendighed for dem at holde sig gode venner med negrene, hvis de skulle opnaa den eftertragtede gevinst. Endnu langt op i tiden ser man da ogsaa de sorte gang paa gang gribe ind paa afgørende maade i forternes og de hvides tilværelse, og en fransk forfatter siger rent ud, at hollænderne ikke havde tilladt englænderne og danskerne at tage del i kystens handel, hvis ikke negrene havde tvunget dem dertil. De indfødte manglede ikke sans for konkurrencens betydning.

Europæerne fandt ved deres komme til landet kysten delt op mellem en række smaariger, hvoraf de vigtigste for danskernes vedkommende blev Fetu ved Elmina og Accra ca 70 km østligere. Noget tyder imidlertid paa, at heller ikke kystnegrene var ukendt med større riger før europæernes tilsynekomst. Portugiserne væltede vistnok ved deres fremstød et rige, der havde sit centrum i Benin og maaske havde lydfolk langs hele Guineakysten, baade dens øvre og nedre del. De storriger, der dannedes i Nordsudan i middelalderen, udbredte derimod, saa vidt ses, slet ikke eller kun sjældent deres magt helt ned til Guineakysten. De var baseret paa samkvem til hest og transport paa kamel, og de underlagde sig derfor kun det aabne Savanneland mellem Saharas ørken og de uvejsomme tropeskove, der strakte sig i et bredt bælte ind fra kysten. Disse skove magtede de ikke at trænge ind i med deres rytteri, og de negerriger, som fandtes her, kunne derfor bevare deres politiske uafhængighed.

De folkefærd, der ved europæernes komme indtog den mest fremtrædende plads paa kysten, var indvandret fra nord. Dette gjaldt, saa vidt man ved, ogsaa de herskende negerfolk omkring Elmina. De menes at stamme fra Akanfolket (accanier). Dette folk skal tilbage i tiden have levet paa sletterne nord for skovbæltet, men et andet folkefærd skal have væltet sig nordfra ind paa dem, og de lod sig da trænge ind i skovene, hvor de med held forsvarede deres uafhængighed. Efterhaanden kom de til kræfter og befolkede skoven helt ud til kysten, idet grupper af andre stammer vedblev at bo spredt mellem dem. Paa et eller andet tidspunkt deltes Akan i to grene Fanti og (A)shanti, hvoraf Fanti kom længst sydpaa, medens Ashanti fik sit centrum noget oppe i landet. Elmina-negrene skal dog ifølge traditionen have tilhørt Ashanti og forvaltede stedse en betydelig del af dette folks handel ved kysten. At Fanti og Ashanti var nærbeslægtede, bekræftes af deres ensartede skikke og samfundsbygning. Muligvis deltes Akanfolket i flere grene, hvoraf nogle bredte sig sydpaa til Elfenbenskysten. Det vides ikke, om det nogensinde hørte under noget af de nordsudanske storriger; men fra muhammedansk side er det blevet anført, at Ashanti har udgjort en del af Wangara og saaledes hørt under Melle.

Anderledes forholdt det sig med befolkningen i Accra. Den talte et helt andet sprog end Akanfolkene og antages at stamme fra indvandrere, der var kommet fra Slavekysten, muligvis fra Benin.

Guldkystens negre var efter de først fremtrængende europæeres opfattelse meget vilde og mange af stammerne forholdsvis umedgørlige. Deres fetishdyrkelse og menneskeofringer forekom de kristne at være djævelens værk, og blidere følelser fandt man ingen grund til at nære over for dem. Negrene var imidlertid haardføre og arbejdsduelige og derfor eftertragtede som slaver, og sammen med kystlandets naturgivne rigdomme var dette mere end nok til at vække europæernes hede begærlighed og lokke dem til i hobetal.

DEN DANSK-SVENSKE KONKURRENCE

Først ret sent naaede skandinaverne at tage del i det guineiske eventyr. Af de vesteuropæiske folkefærd boede de fjernest fra rigdomskilden, og de blev de sidst ankomne af dem, der skulle faa politisk indflydelse paa kysten. Som de politiske forhold dengang formede sig, kunne det ikke undgaas, at deres fremmøde paa skuepladsen kom til at foregaa under den livligste kappestrid mellem de to riger, hvori Norden da var delt, det dansk-norske og det svensk-finske.

Troligt nok har enkelte skandinaviske søfolk deltaget allerede i de portugisiske ekspeditioner langs Afrikas vestkyst. Temmelig sikkert kan man regne med, at der var danskere, nordmænd eller svenskere ombord paa nogle af de skibe, hollænderne sendte dertil. Maaske gik ogsaa skandinaviske kapere eller sørøvere allerede tidligt til Guinea. Nogen sikker efterretning har man ikke derom. Saadanne foretagender skulle helst ikke efterlade sig dokumentation, saalænge man hermed gik portugisere, hollændere og englændere under øjnene.

En aabenlys trafik ses først at være paatænkt direkte under hollandsk tilskyndelse. Det første forslag herom er formodentlig blevet stillet af hollænderen Willem Usselinx. Han foranledigede først oprettelsen af det hollandsk-vestindiske kompagni 1621, men blev manøvreret ud af dette, hvorefter han henvendte sig til Christian IV af Danmark for at faa hans støtte til oprettelsen af et konkurrenceforetagende. Da han ikke her fandt gehør, opsøgte han i oktober 1624 den svenske konge Gustaf Adolf i Göteborg og forelagde ham sine planer, og her fik han en bedre modtagelse. Allerede den 21. december samme aar udfærdigede den svenske regering en fuldmagt for ham til at oprette „et general-handels-kompagni til Asien, Afrika, Amerika og Magellanica". Sidstnævnte betegnelse gjaldt de lande, som Magelhãn havde opdaget paa den anden side jorden, og som man nok forestillede sig som en verdensdel omtrent paa Australiens plads. Af Usselinx' bestræbelser opstod det saakaldte Söderkompani, der fik privilegier paa svensk og tysk den 14. juni 1626, men langtfra naaede at føre de verdensomspændende planer ud i livet, som Usselinx havde fostret. Dog kan det bemærkes, at det var med Söderkompaniets skibe, man foretog den ekspedition, som grundlagde den svenske koloni ved Delaware paa Nordamerikas østkyst. Denne koloni bestod fra 1638 til 1655, hvorpaa den erobredes af hollænderne og sluttelig afstodes til England 1667 sammen med den af hollænderne grundlagte by Nieuw Amsterdam (New York).

Naar Willem Usselinx ikke naaede sin hensigt i København, skyldtes det aabenbart, at de der boende købmænd ville have fornøjelsen for sig selv. I alt fald indgav et konsortium med Johan de Willum i spidsen et andragende til kong Christian IV om at faa ret til at sejle og handle paa Vestindien, Brasilien, Virginien og Guinea, saadan som „adskillige kristne potentaters og stænders undersaatter havde". Johan de Willum var en driftig hollænder, der havde slaaet sig ned i den danske hovedstad, hvor han drev kornhandel og andet købmandsskab og bl. a. var med til at overtage de silkevæverier, Christian IV havde ladet oprette. Naturligt maatte kongen foretrække et hjemligt initiativ for et fremmed, og den 25. januar 1625 tillod han ved et aabent brev ansøgerne at stifte et kompagni. Med eneret for 8 aar skulle dette foretagende drive handel paa de nævnte lande, dog paa betingelse af, at de ikke kom paa steder, hvor de voldte kongen „misforstand". At kongen tænkte paa Københavns trivsel fremgik af, at deltagerne i kompagniet skulle lade deres skibe udruste i residensstaden ved Øresund og ligeledes losse

Landskab ved Apohobi, set mod højdedragene ved Aquapim

dem der ved hjemkomsten, og kun indenlandske aktionærer eller, som de kaldtes, participanter skulle kunne optages i kompagniet.

Noget resultat ses ikke at være kommet ud af dette smukke projekt, og der forløb nu en aarrække, før der igen øjnedes et initiativ paa dansk omraade. Kongen gav da bevilling ved et aabent brev af 15. maj 1636 til de to brødre Johan og Gödert Braem „med deres konsorter" paa at oprette et guineisk og afrikansk kompagni. Disse to mænd var byfogedsønner fra Hamborg og drev omfattende erhvervsvirksomhed i København. Johan Braem var storleverandør til kongen og drev især hvalfangst i det nordlige ishav. De vilkaar, som denne gang fastsattes for oprettelsen af en Guineahandel, var meget lempeligere end sidst; enten har kongen ment, at han var for streng første gang, eller ogsaa har de to herrer i særlig grad nydt hans bevaagenhed. Det nye kompagni fik toldfrihed i 12 aar for, hvad det førte ind og ud, og det fik lov at optage udlændinge. Hvis det viste sig, at foretagendet gik i gang, gav kongen tilsagn om „videre og højere privilegier". Under de trykkede konjunkturer, som raadede i Christian IV's sidste aar, var denne imødekommenhed dog vistnok ikke tilstrækkelig. Heller ikke nu ses der at være kommet noget ud af planerne.

Maaske blev det da svenskerne, der kom først. I alt fald kom de først med en officiel udsendelse af skibe til Guinea. Sjælen i dette foretagende blev Louis de Geer. Denne forretningsduelige mand var en bankiersøn fra Liége, der havde søgt uddannelse i Frankrig og boet i Amsterdam. Han var 1627 flyttet til Sverige for ret at udnytte de svenske jernværker og havde tjent godt paa leverancer af krigsmateriel, saa han nu var en finansmand af europæisk format. Han havde paa egen haand udrustet en eskadre mod Danmark i Torstenssonskrigen 1643–45, og straks efter denne krigs ophør begyndte han for egen regning at handle paa Afrika. Det skete paa opfordring af Amsterdamkøbmanden Samuel Blommaert, skønt denne mand som medlem af det hollandsk-vestindiske kompagnis direktion maatte være interes-

seret i, at hollænderne ikke kom til at staa over for konkurrenter. Udbyttet af den første ekspedition, som de Geer lod foretage, blev godt. Den 1. august 1647 vendte et skib under kaptajn Arent Gabbesen tilbage til Göteborg med en last tobak, sukker, indigo, kattun og elfenben samt „et smukt parti guld". En del af varerne var indtaget i Lisbôa, og tobakken og sukkeret tyder paa, at skibet ogsaa havde lagt vejen om ad Vestindien.

De hjembragte herligheder fristede til ny foretagsomhed, og et søpas, der udstedtes den 15. januar 1648 for skibet „Christina" „til Afrika, Guinea, Amerika og andetsteds" viser, at de Geer nu var ved at oprette et kompagni. Sammen med skibet „Stockholm" afgik „Christina" i foraaret 1648 fra byen Stade i det af Sverige nylig erhvervede ærkestift Bremen, og „Christina" vendte tilbage hertil i juli 1649, „Stockholm" noget senere, begge med gode ladninger, „Stockholm" efter at have været baade i Afrika og Vestindien. Naar disse første ekspeditioner forløb saa godt, var grunden maaske, at hollænderne i disse aar døjede stort besvær med portugiserne og vistnok for en tid slet ikke sendte skib til Guldkysten, saa Arent Gabbesen havde kysten for sig selv.

Til væsentlig hjælp blev det nok ogsaa, at Gabbesen vandt for sig en „kommis og fiskal" i det hollandsk-vestindiske kompagnis tjeneste Hendrik Carlof og ved hans hjælp fik negerhøvdingernes tilladelse til at drive handel paa kysten. Carlof skulle blive den centrale skikkelse i hele det første afsnit af de skandinaviske foretagenders historie paa Guldkysten. Han siges at være født i Rostock og maa have været 26–27 aar, da han kom i forbindelse med Gabbesen. Saa vidt ses vendte han med „Christina" tilbage til Europa og forlod sin tjeneste hos hollænderne for at knytte sig til svenskerne.

Det svenske kompagni blev nu fuldt udbygget. De røster, der hævede sig i regeringen for at holde udlændinge ude, lykkedes det de Geer at overdøve, og den 15. december 1649 udfærdigedes oktroj og privilegium for deltagerne i det til Afrika, Asien og Amerika oprettede handelskompagni. For at vogte de nationale interesser bestemtes det kun, at man saa vidt muligt skulle anvende skibe, bygget i Sverige, og svensk mandskab. De hjemførte varer skulle toldfrit kunne indføres i Sverige, og kompagniet fik ret til at slutte kontrakter og traktater med de indfødte, anlægge kolonier og bygge fæstninger, hvortil det

Kort over Guldkysten

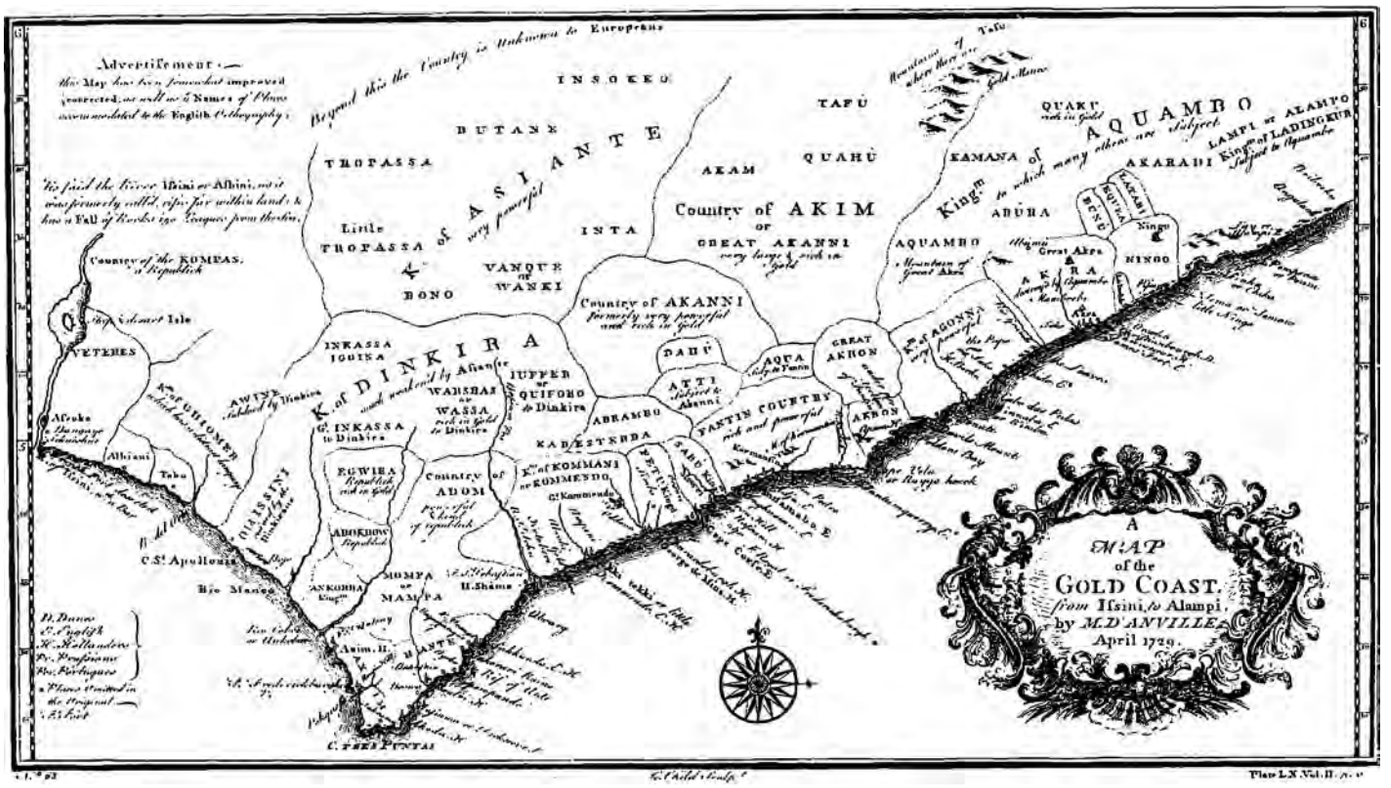

kunne rekvirere svenske soldater. Oktrojen var i øvrigt i stor udstrækning enslydende med det hollandsk-vestindiske kompagnis oktroj af 10. juni 1621.

Af kompagniets aktiekapital paa 150.000 rd havde de Geer imidlertid indskudt de 127.000, og Carlof tegnet sig for 10.000. I virkeligheden var det de Geers private foretagende og lededes af ham og hans slægtninge i Amsterdam; de benyttede skibe var hollandske, og besætningerne bestod for størstedelen af hollændere. Leder af kompagniets første ekspedition, der forlod Stade endnu i december 1649, blev Carlof, som dronning Christina udnævnte til direktør og general. I virkeligheden kunne det ikke skjules, at foretagendet var en fordækt konkurrent til det hollandsk-vestindiske selskab, og det ene af de to udsendte skibe blev da ogsaa opbragt af en hollandsk kaper; men det lykkedes de Geer at faa det fri.

Carlof ankom ombord paa „Christina" til Guldkysten den 22. april 1650. Han lod her lægge ind ved Cabo Corso, hvor portugisere, hollændere og englændere tidligere havde haft handelsstationer (loger, faktorier), som dog i øjeblikket var forladt. Han fornyede straks en overenskomst, som allerede Gabbesen havde sluttet med kong Bredeva af Fetu, og til trods for de andre nationers protester paabegyndte han opførelsen af et fort, Carlsborg eller Carolusborg, senere kendt som Cape Coast Castle. Grundstenen hertil skal være blevet lagt af schweizeren Isaac Melville.

Carlof hævdede, at den svenske krone ved overenskomsten med negerkongen havde erhvervet sig territorialhøjhed, og negrene fandt sig foreløbig heri, fordi svenskerne solgte deres varer billigere end hollænderne; men det er i øvrigt et spørgsmaal, om negrene var klare over, hvad de skrev under paa.

I modsætning til negrene var de europæiske nationer, der handlede paa Guinea, ikke glade ved at se en ny konkurrent, og den svenske etablering paa kysten gav senere anledning til erstatningskrav og vidtløftige forhandlinger. Hollænderne forsøgte en belejring af Carlsborg for at faa svenskerne væk, men forgæves. Flere skibe kom ud med byggematerialer til Carlof, og foruden hovedanlægget ved Cabo Corso lod han bygge befæstede loger ved Anamabo (Annamobu) 1652 og Takoradi (Takorari) 1653, mindre loger ved Butri (Boutri) 1650, Orsu (Orsaki, Osu, Ozzou, Ursu) 1652, Gemoree (Jumoree), hvis beliggenhed ikke kendes nøjagtig, og Kap Apollonia 1655. I de følgende aar var englændere og hollændere optaget af deres indbyrdes krig, og den svenske handel paa kysten florerede. Kun forulempedes forbindelsen med hjemlandet ved de krigsførendes kaperier. Som helhed tegnede kompagniets status sig pænt, og foretagendet maatte betegnes som vellykket.

Efter de Geers død 1652 rekonstrueredes kompagniet, idet der investeredes mere virkelig svensk kapital; styrelsen flyttedes fra Amsterdam til Stockholm, og i juli 1655 udstedtes en ny oktroj.

Begribeligvis kunne den danske konges undersaatter ikke se paa alt dette med roligt sind. De maatte søge at paaføre det svenske foretagende konkurrence. Blot blev det nu en tid lang ikke København, som kom til at huse de stærkeste interesser for Guinea, men Glückstadt.

Denne by og fæstning var anlagt ved Elben af Christian IV i aarene efter 1615 og havde til hensigt at tjene som en aaben dør for handelen fra kongens riger og lande ud til Vesteuropa og den store verden. Fremmede forretningsfolk modtoges i byen med megen velvilje, opfordredes til at bosætte sig der og udstyredes med privilegier; to forskellige grupper af fremmede fik stor betydning for byens tidligste vækst, dels portugiserjøder, dels hollændere. Bekendt er portugiserjøden, møntmesteren Albert Dionis, der aabnede en handel paa Spanien og gav anledning til, at der 1630 blev sluttet en dansk-spansk handelstraktat. Ligeledes fik han kongen til at udstede særlige privilegier for portugiserjøder, og det har nu interesse at bemærke, at i de privilegier, som kongen undertegnede den 19. juni 1630, hedder det, at portugiserjøderne maa optage blandt sig „andre hebræer, der kommer fra Levanten, Italien og Afrika og hvorsomhelst, men ikke nogen tysk jøde". Allerede dette peger mod en forbindelse med Afrika, og hollænderne fik tilsvarende privilegier det følgende aar.

Gennem de indvandrede jøder og hollændere blev det let at knytte forbindelser med erhvervskredse i de nationer, der først og fremmest handlede paa tropelandene, og det skulle herefter synes at ligge i luften, at der ogsaa fra Glückstadt kunne udsendes ekspeditioner til de oversøiske lande. Det kan i denne forbindelse nævnes, at de anførte privilegier gav ret til skibsbyggeri. 1640 var der ogsaa tale om, at Gabriel Marselis, dansk kommissær og resident i Hamborg, sammen med sine konsorter skulle oprette et ostindisk kompagni i Glückstadt; men saa vidt vides kom der ikke noget ud af disse planer. Derimod kan det dokumenteres, at der nogle aar senere gennemførtes en trafik paa Afrika og Vestindien. Den 1. februar 1641 dannede skippere af tysk og hollandsk nation i Glückstadt et skipperselskab, der allerede 1642 og 1643 fik tildelt søpas for 29 skibe, deriblandt „Martin" paa 170 kommercelæster og „Patriarch Jacob" paa 160 kommercelæster. Det vides ikke, om nogen af disse skibe kom til Guldkysten; men 1646 henvendte skipper og borger i Glückstadt Arend Ghorriedsen sig til byens patron Ditlev Reventlow med ansøgning om søpas til Afrika, idet han anførte, at han havde velstaaende parthavere i sit foretagende og kunne møde med byraadets anbefaling. Dernæst ses det, at der den 20. november 1647 blev udfærdiget skibspas og anbefalingsskrivelser til de to portugiserjøder Simon og Henrik de Casseres, saaledes at de kunne rejse til Barbados og handle der. Det første sikre vidnesbyrd om, at en ekspedition til Afrika virkelig blev foretaget, giver et par skrivelser fra købmand og faktor i Glückstadt Wilhelm Coppin 1649, hvoraf fremgaar, at han har haft skibet „Factura" paa langfart, og at det har indtaget en skibsladning paa øen St.Thomas, men at det paa vejen hjem blev opbragt af det hollandsk-vestindiske kompagni. Med St.Thomas menes i dette tilfælde ikke den senere danske ø i det caraibiske hav, men den portugisiske ø São Thomé ved Afrikas vestkyst, som dengang var en stor sukkerø.

Størst interesse frembyder imidlertid et udkast til en oktroj for et øst- og vestindisk kompagni i Glückstadt, formodentlig skrevet i vinteren 1649–50. Det anføres heri, at man den 7. september det foregaaende aar, altsaa 1649, lod et skib gaa til Guinea (det afgik ifølge anden kilde den 7. december dette aar), og man søger nu om at maatte oprette et kompagni ud fra den betragtning, at Glückstadt laa særlig godt for handel baade til lands og til vands. For at tækkes den nyvalgte kong Frederik III betegnes byen som „erb- und eigenthumbliche königliche stadt". Kongen maatte paa forhaand føle sig særlig knyttet til Glückstadt, idet hans bryllup med Sofie Amalie havde staaet her 1642, og det maatte paa et tidspunkt, da arvekongedømmet endnu ikke var indført i Danmark, være ham behageligt at høre, at byen betragtede sig som hans arveejendom. Kompagniet skulle handle paa Asien, Afrika, Amerika, og „Magellanica oder Terram Australi", og man ville have eneret paa pas til disse lande, særlig nævnes Barbarien (Nordafrika), Guinea og Angola samt i Amerika (St.) Christopher, Barbados og Virginia. Oktrojen skulle gælde 50 aar fra paaske 1650 eller fra den tid, det første skib afgik, og man ville have frihed for told og afgifter, i det hele taget samme privilegier som København, og som de ost-

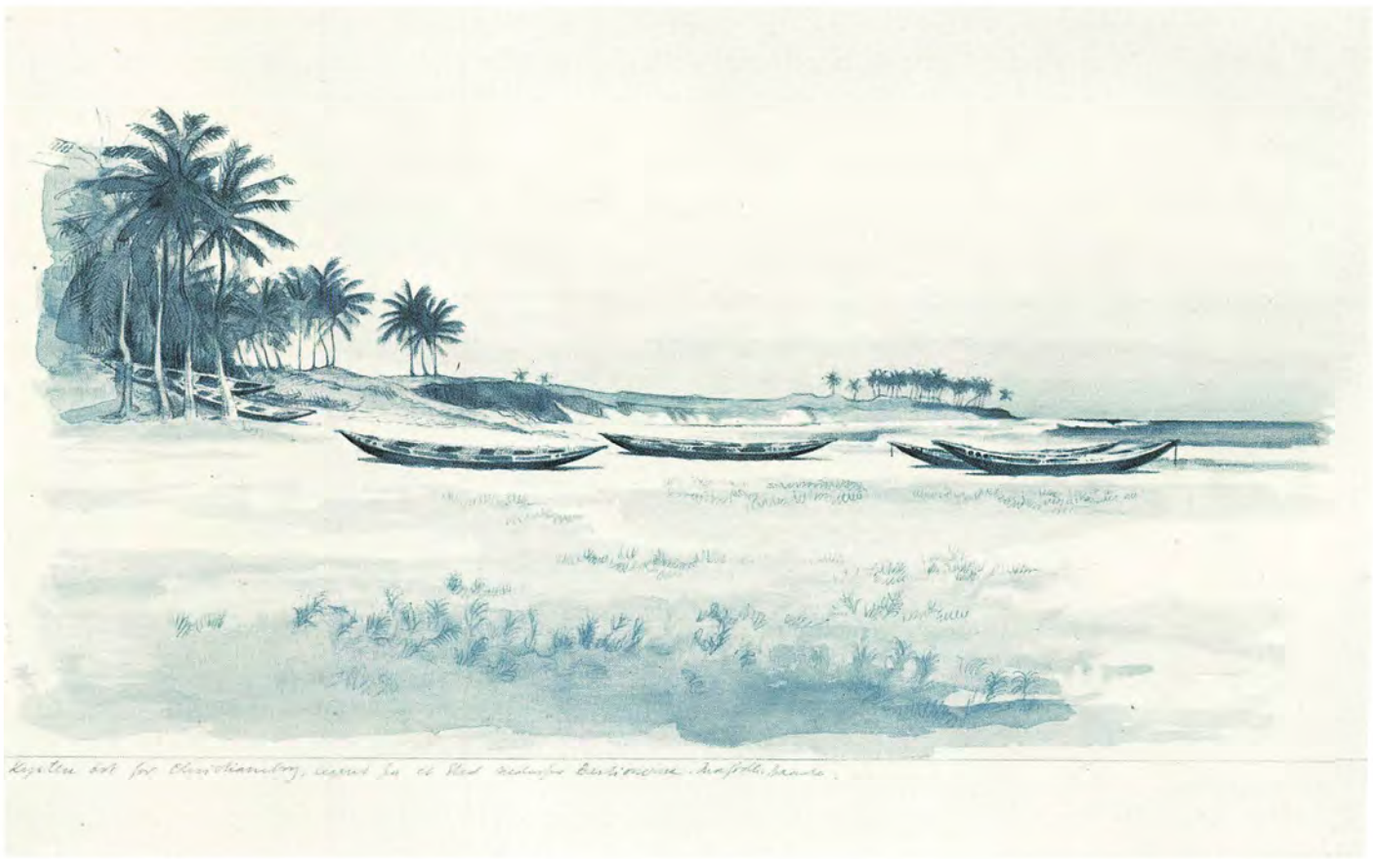

Kysten øst for Christiansborg, tegnet fra et sted neden for bastionerne. Indfødtes baade

indiske kompagnier havde i Holland og England; bl. a. ville man ogsaa have ret til at slutte traktater, bygge fæstninger, indsætte guvernører, hverve tropper og slaa egen mønt, ligeledes til at bruge rigsflag og deri sætte „Fortuna von Glückstadt", byens vaaben. Skibe skulle afgaa i marts og oktober, de første til Indien i efteraaret 1650.

Maaske skyldtes det denne ansøgning, maaske den lykkelige hjemkomst af det 1649 udsendte skib, hvis skæbne er ukendt, at Glückstadt den 16. maj 1651 fik privilegier paa handel med Afrika. Kongen lovede herved at hjælpe med søpas og anbefalinger, naar handelen var bragt bedre i stand og blev fortsat af borgere, der virkelig boede og opholdt sig ved de paagældende pladser, og naar man havde afskaffet den hidtidige handel, som blev drevet med „unterlauffene lourdendreyere". Lurendrejere var tidens betegnelse for ikke officielt udsendte kaptajner. Skibet fra 1649 havde altsaa været et lurendrejerforetagende. Det uafgjorte spørgsmaal er, om der fra den danske konges lande var udgaaet flere af samme slags. De anførte oplysninger er de eneste, som hidtil er fremdraget fra dansk side, og andre foreliggende vidnesbyrd om en dansk trafik paa Afrika paa denne tid er meget usikre. Der kan saaledes være grund til at tvivle, om der overhovedet afgik noget dansk skib til Afrika før 1649. Derimod kan der nok være anledning til at tro, at den uofficielle trafik blev fortsat fra 1650 og fremefter. Fra hollandsk side meddeles, at der kom flere danske skibe til Guldkysten 1656. Der foreligger dog ikke noget om, at disse skibe udgik fra Glückstadt, men man ved, at der den 2. december 1656 blev udstedt et søpas til Afrika for jagten „Die blinde Fortuna" til tre Glückstadt-borgere Henrik og Martin Baers samt Gerhard Bremer.

I mellemtiden var ogsaa København kommet med. Der udstedtes i disse aar flere privilegier paa besejling af de caraibiske øer. Et af dem udfærdigedes den 19. oktober 1653 til Jens Lassen og hans medparticipanter og gav ret til at besejle nogle pladser i Nordsøen „samt de Caribdiske Insuler". Jens Lassen var en energisk ung mand, endnu ikke 30 aar, men avanceret til renteskriver i København, og han

var en af de faa danskere, der i denne periode viste større foretagsomhed paa handelens omraade. Hvad han forstod ved nogle pladser i Nordsøen, viste sig at indbefatte Afrikas vestkyst, idet han var kommet paa den tanke at søge del i slavehandelen fra Guinea og Angola til Amerika. Under indflydelse af den spanske gesandt i København de Rebolledo var han endog saa omsorgsfuld at ansøge den spanske konge om tilladelse til at give sig af med denne handel. Gesandten bemærkede dog til ansøgningen over for sin regering, at selv om man ikke gav tilladelsen, ville handelen nok alligevel finde sted; respekten for det spanske kolonivælde var forlængst ophørt at beherske sindene.

Hvad der ikke lykkedes for Johan de Willum og brødrene Braem, blev virkeliggjort af Jens Lassen. Maaske fordi han blandt sine hjælpere havde kongens indflydelsesrige kammerskriver Christopher Gabel, hvis fader i øvrigt havde været byskriver og kongelig proviantmester i Glückstadt. Man fik nu virkelig et skib af sted. Samme dag som privilegiet blev udstedt, fik rigsadmiral Ove Gjedde ordre til at stille en kaptajn til raadighed, og den 8. februar 1654 beordredes admiral Christoffer Lindenov til at udruste skibet „Neldebladet" til rejsen; det blev senere bestemt, at lejen af skibet skulle være 12.000 rd. Det blev overladt til participanterne at sørge for skibets forsyninger og hverve mandskab; de kunne antage, hvem de lystede, ogsaa kongens folk fra Holmen, naar de ved hjemkomsten leverede dem tilbage, der var i live. Da det opgives, at en af interessenterne, der tegnede sig for $^1/_{32}$, gav 718 rd i indskud, kan man slutte, at skibets udrustning kostede interessenterne 22.976 rd.

Rejsen forløb heldigt. Skibet vendte tilbage til København med fuld ladning af sukker, elfenben og palmeolie samt en del guld. Det fik lov at gaa toldfrit gennem Øresund, men en væsentlig del af udbyttet gik til skibsleje og omkostninger; i alt fald blev der ikke i almindelighed udbetalt noget til dem, der havde gjort indskud til udrustningen. En af dem klagede siden over, at han kun havde faaet tre sukkertoppe til „prøve og foræring". Som helhed stimulerede ekspeditionen dog til ny foretagsomhed. Sukkerladningen gav anledning til oprettelse af sukkerhuset bag Børsen, og da man indsendte ansøgning om, at fremmede ikke maatte faa del i raffineringen, gav kongen det afrikanske kompagni, som virksomheden nu kaldtes, eneret paa at holde raffinadør i 20 aar. Det kan ogsaa anføres, at der 1657–58 i København prægedes gode dukater af guineisk guld.

Hvis „Neldebladet" var det første skib, der kom fra Guineakysten til København, maa det have vakt megen opsigt i byen, og de hjemvendte søfolks fortælling om negre, elefanter og tropernes herligheder maa fra nu af have paavirket københavnernes fantasi meget føleligt. I alt fald viste der sig en tydelig interesse for at føre kompagniet videre. Navnlig blev der ytret den opfattelse, at man ved næste eller andenfølgende rejse „til handelens bedre fortsættelse" skulle bygge en fæstning paa Guineakysten, og man lovede at afholde omkostningerne herved af kompagniets midler. Participanterne gik med til at fordoble aktiekapitalen og fremsatte derefter krav om forskellige begunstigelser, som kongen ogsaa tilstod dem. Den 19. juni blev Vincent Klingenberg af Hamborg tillige med to andre gjort til direktører, og kongen gav tilsagn om, at der ikke maatte lægges arrest paa kompagniets kapital og rettelig tilkommende gevinst. Ligeledes udstedtes der den efterfølgende 28. juni privilegier for participanterne, gældende for 20 aar. Kongen gav heri løfte om søpas, og skibene maatte føre kongeligt flag samt være fri for visitation af danske orlogsskibe. Der skulle dog betales 1 % told af udførsel, og hvad der er ganske mærkeligt, kongen forbeholdt sig ret til at ændre privilegierne „efter tid, lejlighed og handelens beskaffenhed".

Derefter høres der ikke mere om dette afrikanske kompagni i København. Formodentlig skyldes det krigen mod Sverige, som aabnedes fra dansk side 1657. Allerede i maj d. a. fik Jens Lassen fribytterpas med navnene paa skibe og kaptajner in blanco. Hans skibe behøvede vel ikke at søge saa langt som til Afrika efter gode priser. I stedet fik den dansk-afrikanske foretagsomhed tilhold i Glückstadt, og dette kom til at vare en længere aarrække.

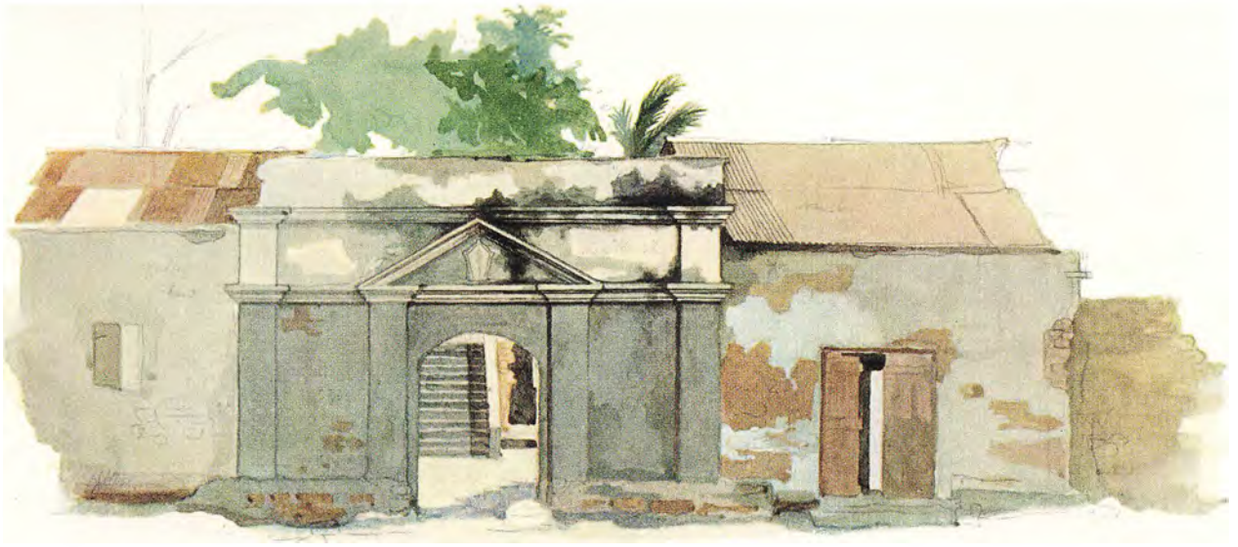

Indgangen til det saakaldte slavemarked ved Christiansborg. Accra

I foraaret 1657 udstedtes søpas til Gabriel Marselis for fire skibe, der skulle gaa fra Glückstadt eller fra Norge til Afrika. Gabriel Marselis tilhørte en nederlandsk slægt, der havde oparbejdet stor forretningsvirksomhed i Danmark, og han beklædte nu en post som dansk residerende kommissær i Amsterdam. De to af de omtalte skibe, hvert paa 150 læster, havde hollandske navne („Der bonte Krijgemandz", „Der Oranienbaum") og hollandske skippere, det tredie var kun paa 50 læster, bar navnet „St. Oloff" eller „Olaus" og havde til fører Peder Vibe, det fjerde „Den norske Løwe", ligeledes kun paa 50 læster, havde ligesom de to første en hollandsk skipper. Det er et spørgsmaal, om hele denne foretagsomhed ikke ligesom de Geers svensk-afrikanske kompagni fra begyndelsen i virkeligheden var udtryk for en hollandsk storkøbmands-gruppes eller -slægts ønske om at konkurrere mod det officielle hollandsk-vestindiske kompagni ved at lade sine skibe gaa under en fremmed stats flag.

Den danske konges navn og flag skulle dog blive brugt til endnu mere, og anledningen hertil gav dels krigen med Sverige, dels den foran omtalte Carlof. Han var nu blevet uven med svenskerne, endda de 1654 havde adlet ham, saa han kunne kalde sig ridder. Svenskerne paastod, at han havde drevet handel for egen regning; Carlof klagede over, at han ikke kunne faa sin løn og sine tilgodehavender dækket. Maaske havde han vanskeligere ved at komme ud af det med svenskerne, efter at Louis de Geer var død og den svenske adel begyndte at brede sig i det svensk-afrikanske kompagni. I alt fald endte det med, at han efter 1656 at være kommet til Stockholm søgte sin afsked og flyttede til Hamborg og derfra til Emden. I sin vrede mod svenskerne søgte han ved krigens udbrud dansk kaperbrev, og der blev da den 1. august 1657 sluttet en overenskomst med Carlof, hvorved det gaves ham i kommission at erobre det svenske fort paa Guineakysten. Han skulle selv bekoste udrustningen af de nødvendige skibe. Hvis han erobrede noget skib, skulle han bringe det til Glückstadt. Dog maatte han efter behag sælge det, om det saa skulle være til udlændinge; men ellers skulle han lade og losse i Glückstadt. Hvis det lykkedes at erobre fortet, skulle han holde det, til han havde bragt kongen meddelelse, saa de kunne forhandle om en udbygning af det danske kompagni. Han skulle da have ret til at gøre indskud i dette selskab og optages som direktør samt nyde en vis procent af udbyttet. Hvis kongen ikke til den tid ville have et kompagni, kunne Carlof beholde fortet og afstaa det til andre, der ikke var fjender af Danmark. Hvis han ikke erobrede fortet, men nok tog skibe eller varer, skulle han betale tiendedelen deraf til kongen. Han fik udtrykkelig tilladelse til at konfiskere alle svenske skibe; men neutrale og allierede fartøjer skulle han lade i fred.

Ved denne mærkelige kontrakt kom ridder Carlof altsaa til at indtage en i statslig henseende uafhængig stilling noget lignende den, Corfitz Ulfeld og Hannibal Sehested lejlighedsvis optraadte i. Det

ser ikke godt ud, at Carlof samtidig med at han gik i dansk tjeneste underhaanden forhandlede med svenskerne og de Geers familie om forsoning.

Paa grundlag af overenskomsten afsejlede Carlof den 1. december 1657 fra Glückstadts red med skibet „Glückstadt", der var forsynet med 18 kanoner og en besætning paa 48 mand, og den 25. januar 1658 ankom han til Gemoree vest for Cabo tres puntas paa Guldkysten. Det paastaas, at han førte det svenske flag, og den svenske agent der paa pladsen sendte da straks en mand ud til ham; men ham holdt Carlof tilbage for at faa underretning om forholdene paa Carlsborg. Han sejlede derpaa videre til det hollandske fort Axim (Atchin) nær det nævnte forbjerg for at bede om hjælp. Det var jo klart, at han ikke med sin egen styrke kunne udrette noget. Han fik saa 4 baade og 56 slaver, og med dem samt med 22 velbevæbnede matroser sejlede han om aftenen til Elmina, der kun laa en halv snes km fra Carlsborg. Om natten marcherede han dette sidste stykke; undervejs sendte han bud til de nærmeste negerhøvdinger og bad dem komme til ham. Den fornemste af dem var en broder til Fetukongen Henniqua ved navn Acrosan, kaldet Johan Classen. Han beklædte stillingen som tay eller day, dvs rigsstatholder, skatmester og de kristnes beskytter i landet, og han var øjensynlig en mand, der forstod sit embede. Med ham havde Carlof før sin afrejse højtideligt indgaaet den aftale, at han, Carlof, skulle have de svenske besiddelser overladt, naar han fordrede det. Carlof mindede nu herom, idet han samtidig meddelte, at det svenske kompagnis direktører højligt havde fornærmet ham, og for at give sine forestillinger vægt lovede han Johan Classen, at han skulle faa al sin gæld til svenskerne eftergivet. Negerhøvdingen indgik derfor paa at hjælpe efter evne. I stilhed slap han Carlof ind i den ved Carlsborg liggende negerby Ogua (Ugua, Qvegva), kaldte derpaa det svenske kompagnis slaver til og lovede dem gode gaver, hvis de ville yde bistand.

Om morgenen laa taagen tæt over egnen. Som sædvanlig mødte kompagnislaverne op ved fortet for at hente deres værktøj, som bestod i jernstænger til at bryde sten med. En stor og en lille port førte ind i fæstningen. Om natten var alt tillukket. Om morgenen blev slaverne sluppet ind ad den lille port; men saa snart de havde faaet fat paa jernstængerne, slog de den intetanende skildvagt ned og aabnede den store port. Carlof og hans matroser sammen med ca 100 negre stormede nu ind, nedskød en anden skildvagt og lod derpaa udraabe, at de, der ikke gjorde modstand, skulle faa deres sold udbetalt. Fortets besætning bestod blot i 16 mand. Det var derfor haabløst at tænke paa modstand. Den svenske kommandant og guvernør J. Ph. v. Krusenstierna blev taget til fange. Samtidig laa der et fuldt ladet svensk skib „Stockholms Slott" udfor fortet. I Krusenstiernas navn blev der sendt bud til skibets kaptajn om at indfinde sig i fortet, og i taagen kom han intetanende og lod sig tage til fange. Hollænderne fik derefter de hollandske matroser, der udgjorde flertallet ombord, til at forlade skibet, og de tilbageblevne svenske skibsfolk var for faa til at sejle det. Skibet kunne saaledes gøres til prise, og Krusenstierna og kaptajnen førtes fangne ombord paa „Glückstadt". De af besætningerne paa fortet og skibet, der ville gaa ind derpaa, tog Carlof i sin tjeneste og lod dem i fortets sal sværge ham personlig troskabsed og bekræfte eden skriftligt. Det danske flag blev hejst paa fortet, dansk løsen skudt, og hermed begyndte paa en maade den danske konges afrikanske herredømme.

Blandt de andre svenske stationer blev Takoradi, Anamabo, Gemoree og Accra siden indtaget. Resten af de svenske pladser var nok ikke mere besat. Aftalen mellem Carlof og Johan Classen fornyedes, idet negerhøvdingen lovede ikke at overlade fæstningen til andre end Carlof, og sluttelig indsattes hollænderen Samuel Smidt til kommandant; en styrke paa ca 40 mand blev efterladt, og sidst i februar gik Carlof under sejl med begge skibe til Europa.

Den 8. juni 1658 ankom han til Glückstadt og vakte her fortjent opsigt. Han meldte sig til den danske feltmarskal Eberstein og blev godt modtaget; men næste dag klagede den svenske resident i Hamborg

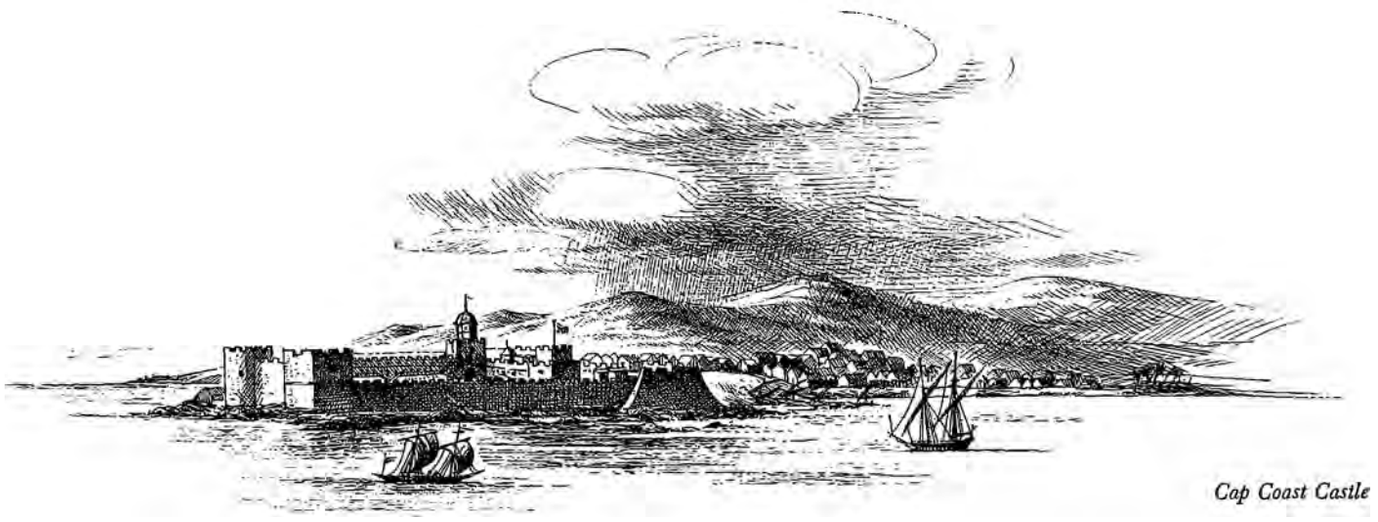

Cap Coast Castle

og forlangte det svenske skib med fanger og ladning leveret tilbage til Sverige i henhold til en paragraf i Roskildefreden af 26. februar 1658, hvorefter man lovede at tilbagegive priser, der ikke var indbragt før Taastrupforliget den foregaaende 18. februar. Desuden krævede man Carlof arresteret som sørøver. Eberstein mente dog ikke at kunne gaa saa vidt, da Carlof havde handlet i den danske konges navn, og da Carlof om aftenen var hans gæst, blev de svenske krav meddelt ham. Om natten flygtede han da ombord paa et mindre skib med kostbarhederne fra sit hjemførte bytte, deriblandt 800 pund guld, taget fra det svenske kompagni.

Herover blev svenskerne selvfølgelig vrede og beskyldte danskerne for at have hjulpet til flugten. Den danske regering forsøgte at argumentere om sagen ud fra en paragraf i Taastrupforliget, hvorefter vel fæstninger og landstrækninger, der var erobret af danskerne, skulle tilbageleveres, men hvorunder skibet „Stockholms Slott" ikke kunne inkluderes. I stedet ville man paastaa, at skibet før Taastrupforliget var bragt ind til Carlsborg, der paa dette tidspunkt maatte anses for dansk. Dette ræsonnement gjorde Carl Gustav aldeles rasende; han forlangte en stor pengeerstatning eller landstrækninger som pant, og i virkeligheden blev Guinea-affæren en af de vigtigste aarsager til, at han straks efter besluttede at genoptage krigen mod Danmark og føre sin hær mod København, en politik, der foreløbig hindrede, at Danmark fik lejlighed til at gengive svenskerne Carlsborg og skibet „Stockholms Slott".

Først ved krigens slutning kunne man faa ordnet forholdet til svenskerne, og kun med meget besvær opnaaede man da ved freden i København den 27. maj 1660, at svenskerne opgav det krav om erstatning for de guineiske besiddelser, som Carl Gustav havde fremsat 1658; deres fordringer var opgjort til 400.000 rd eller 4 tdr guld. Nogen formel afstaaelse af besiddelserne fra Sverige til Danmark var derimod ikke paa tale, og det var sikkerlig ikke svenskernes mening, at danskerne i fremtiden skulle have rettigheder i Afrika.

I mellemtiden havde begivenhederne paa Afrikas kyst udviklet sig efter helt andre linier, end man planlagde i Europa. Kort tid efter at Carlof havde forladt Guldkysten med sit rige bytte, ankom to svenske skibe „Tisbe" og „Johannesburg", ført af brødrene der Vos. De forsøgte ved hjælp af penge og vaabenmagt og med understøttelse af negre at komme ind paa Carlsborg; men der laa i forvejen tre engelske skibe paa reden, og da de truede med at beslaglægge „Johannesburg", sejlede svenskerne til Anamabo og forsøgte landgang; her ramte danskerne imidlertid med kanonskud nogle af deres landgangsbaade, hvorfor de trak sig tilbage og prøvede et nærliggende tredie sted, Adja (Agga), hvor danskerne en tid havde en loge; men ogsaa denne gang mislykkedes deres forehavende, og efter et ophold ved kysten fra 15. marts til 22. april 1658 gik de under sejl. Naar dette spændte saa godt af for de danske, skyldtes det bl. a., at de indfødte fra Fetu hjalp dem, og at den hollandske guvernør Valkenburgh stillede 800 pund krudt og 100 kugler til raadighed, efter hans udsagn fordi han ikke ville have revolte mellem de indfødte.

Xylofonspiller, Guldkysten

Hollændernes hjælpsomhed havde dog ogsaa andre grunde. Formodentlig ansaa de danskerne for svagere end svenskerne og foretrak at have dem paa kysten frem for det mægtigere nabofolk, der næppe ville blive saa let at komme af med. I alt fald var det hollændernes plan at befri sig for begge parter, naar lejlighed bød sig, og det lykkedes inden længe. Natten mellem den 15. og 16. april 1659 rømmede den danske kommandant Samuel Smidt Carlsborg og overlod mod en sum penge fæstningen til det hollandsk-vestindiske kompagni. Ogsaa Anamabo, Takoradi og Orsu blev rømmet. Det blev bagefter paastaaet, at den hollandske kommandant Jasper van Heussen havde bildt Smidt ind, at Danmark var blevet besejret i krigen med Sverige og ikke eksisterede mere. Ligeledes hævdede det hollandsk-vestindiske kompagni, at det i marts 1659 havde afkøbt Carlof Carlsborg og de øvrige pladser, en handel den danske konge naturligvis ikke kunne anerkende, og som Carlof ikke ville kendes ved. Naar man nu erfarer, at Samuel Smidt, der som nævnt var hollænder, siden var købmand ved Moree længere østpaa, spørger man igen, hvilke interesser Carlof og hans kumpaner egentlig tjente.

I alt fald blev kongen af Fetu klar over, at hollænderne havde kørt om hjørner med Smidt. Han lod derfor Johan Classen angribe fortet, og efter en belejring paa seks uger maatte hollænderne give op over for de indfødte, som derpaa holdt fortet besat indtil videre. Straks efter erobringen forsikrede Johan Classen det svensk-afrikanske kompagnis kommissær Johan Nyman, der opholdt sig hos englænderne paa kysten, om kongen af Fetus venskab og tilbød at udlevere fortet til svenskerne, hvis de indfandt sig inden et aar. Det gjaldt jo for de sorte at have forbindelse med saa mange europæiske nationer som muligt for den gode konkurrences skyld.

Svenskerne fik herefter travlt med at genoptage forbindelsen. Det lykkedes dem at faa udrustet skibet „Kong David" i Hamborg, saa det i september 1660 kunne afsejle til Guldkysten, og 10. december s. a. fik svenskerne Carlsborg overleveret af negrene. Denne de sortes troskab har siden rørt svenske hjerter dybt; men svenskerne betalte den dyrt, idet de straks maatte udrede 27.000 speciedaler i guld til Johan Classen og derefter antage 40–50 negre til en høj maanedsgage. For nu ret at udnytte besiddelsen fik det svenske kompagni en hamborgerkøbmand Liebert Wolters til at udruste skibet „Christina", som i slutningen af aaret 1661 lagde ud under kommando af Johan Nyman. Dette kunne hollænderne imidlertid ikke have, og da skibet nærmede sig Carlsborg, blev det angrebet af fire af det hollandske kompagnis skibe, taget og ført til Elmina, hvor Nyman blev kastet i fængsel og plaget til døde. For helt at gøre ende paa alle svenske Guineaforetagender, aabnede hollænderne derefter et angreb paa Carlsborg den 31. marts 1662. Foreløbig kom de ganske vist ingen vegne hermed, for negrene understøttede svenskerne; men senere, da Johan Classen var død, og hans landsmænd var blevet kede

af at vente paa svensk undsætning, lykkedes det hollænderne at bestikke dem til at overrumple fæstningen og levere den i hollændernes hænder. Dette skete den 22. april 1663, efter at hollænderne havde maattet vise taalmodighed i 13 maaneder. Ogsaa englænderne og danskerne havde forsøgt at faa fetuerne til at skaffe sig fortet, men opnaaede kun, at negrene fik hollænderne til at love, at de ville holde fred over for deres europæiske konkurrenter. Den svenske kommandant Tönnies Voss blev til straf for sit udholdende forsvar af hollænderne stillet under en galge med et reb om halsen i tre timer og derefter dømt til fængsel. Mens han sad her, blev han undertiden hentet frem for at danse nøgen for de indfødte. Han slap dog siden hjem til Sverige med livet i behold. Det var nok ikke for ingenting, hollændernes koloniherredømme i det 17. aarhundrede blev forhadt hos de andre nationer.

Svenskerne var dermed ude af sagaen; kun trak deres indblanding i Guineahandelen langvarige erstatningssager og diplomatiske forhandlinger efter sig i Europa. Danskerne derimod gav ikke op med tabet af Carlsborg 1659, men fortsatte deres virksomhed, skønt ogsaa de kom til at døje under hollændernes forfølgelse. Det forsøg, svenskerne gjorde paa at dreje Guineahandelen fra de Geers hollænderklike over paa svenske hænder, mislykkedes komplet. Danskerne derimod varede sig fra begyndelsen noget bedre mod at komme helt i kløerne paa de fremmede. Det internationale borgerskab i Glückstadt havde gode kort paa haanden og fandt støtte i Hamborg, der endnu formelt var under dansk overhøjhed, og i alt fald viste den danske konges undersaatter sig bedre end svenskerne i stand til at faa noget ud af de afrikanske foretagender.

Husgud i ler

GLÜCKSTADTKOMPAGNIET

Med Carlofs bedrift 1657–58 var Glückstadt frem for København blevet den by i den danske konges riger og lande, der var nærmest til at være udgangspunkt for en dansk Guineahandel. De gode muligheder, der nu syntes at være forhaanden, burde ikke forsømmes, og ønsket om at udnytte situationen var øjensynlig meget levende.

Carlof saa man dog foreløbig ikke noget til efter hans natlige flugt med det rige bytte. Han var først taget til Holland; men da svenskerne ogsaa her ad diplomatisk vej søgte at faa fat i ham, blev han nødt til at retirere til Antwerpen, som laa i de spanske Nederlande. Begribeligvis havde han ingen hast med at kaste sig i armene paa danskerne. De kunne jo forlange part i hans rov. Eberstein forsøgte at faa ham til at komme til Glückstadt, men forgæves. Undvære ham kunne man imidlertid ikke. Fæstningen i Guinea blev jo holdt til hans haand. Man gav derfor hamborgeren Poul Klingenberg, der var generalpostmester og admiralitetsraad i Danmark og selv stor spekulant, fuldmagt til at udstede pas og bestalling til ridderen. Ogsaa han havde svært ved at komme i forbindelse med den undvegne; men Carlof kunne under hensyn til de svenske forfølgelser nok have brug for støtte, og den 28. marts 1659 kom det da til forhandling i Hamborg mellem ham og Klingenberg, hvor der blev opsat en overenskomst, som konfirmeredes af kongen den 20. maj. Det blev herved anerkendt, at Carlof havde handlet efter den danske konges ordrer; han fik personlig lov at beholde det tagne svenske skib og gods, og kongen skulle dække ham over for svenskerne. Til gengæld skulle for fremtiden det erobrede fort og logerne med skyts og ammunition tilhøre kongen af Danmark. Carlof og hans medinteressenter skulle dog have fri ret til handel der. Kommandanterne paa fort og loger skulle høre og lyde kongen, men hjælpe Carlof og hans folk ved handelen.

Ved Carlof og medinteressenter forstod man det nye afrikanske kompagni, som kunne oprettes efter aftalen med Carlof 1657. Dette kompagni var nu ved at tage form; det dannedes den 29. marts 1659, dets oktroj blev undertegnet af kongen samme dag som overenskomsten med Carlof, den 20. maj, og kort efter fik den danske resident i Haag Peter Charisius ordre til at støtte kompagniet over for det hollandsk-vestindiske kompagni. Det er uvist, i hvilken grad interessenterne i det københavnske afrikanske kompagni fik indpas i Glückstadtkompagniet, men 1660 nævnes som direktører heri Jacob de Boys (Delbos, Delboger) og Vincent Klingenberg, og sidstnævnte havde jo været direktør i det københavnske kompagni, saa forbindelsen mellem de to foretagender maa anses for sandsynlig. Efter ansøgning fra direktørerne udstraktes ved et patent af 8. september 1660 kompagniets rettigheder saaledes, at det ikke blot maatte handle paa de afrikanske pladser, der tilhørte kongen af Danmark, men paa hele Afrikas kyst. Først aaret herefter blev kompagniets privilegier endelig fastsat, idet kongen den 14. juli 1661 ratificerede et reglement og derpaa den 24. juli fornyede dets oktroj for 24 aar. I denne udstrækning bekræftedes privilegierne efter Frederik III's død af kong Christian V den 17. juni 1671.

I modsætning til de tidligere danske foretagender var Glückstadtkompagniet virkelig kapitalstærkt. Der blev fra begyndelsen indskudt det efter tidens forhold betydelige beløb 392.700 mark. Hertil kom, at man af det første aars gevinst den 31. oktober 1660 lagde et beløb til kapitalen paa 69.200 mark, og da man 1661 optog de to købmænd Martin Baars og Gerhard Bremer med konsorter, der havde faaet

søpas til Sierre Leone m.m. for deres skib „Fortuna", fulgte endnu et indskud paa 36.000 mark. Man havde saaledes en samlet aktiekapital paa næsten en halv million mark, og kompagniet blev i stand til at drive en livlig trafik paa Guinea. Hvor mange skibe der aarlig afgik hertil fra den danske konges havne, lader sig ikke afgøre, men det ser ud til, at det har været to–tre stykker i det mindste. De første to skibe, der sejlede ud, var „St. Martin" og „Die Liebe", som ankom til Guldkysten i oktober 1659. Med dem fulgte Jost Cramer, der stammede fra Lindau i Schwaben, og som af kompagniet var udset til at være kommandant paa Carlsborg. Ved ankomsten fandt han imidlertid, at hollænderne for et halvt aar siden havde franarret Samuel Smidt fæstningen, og det danske kompagni var uden tilholdssted. Forhandlinger med den hollandske kommandant van Heusen førte naturligvis ikke til noget. Derimod viste fetuerne interesse for de nyankomne; de undte dem gerne en fast plads i landet og gav dem tre steder at vælge imellem. Efter nogle ugers forløb blev det da til, at Cramer den 20. december 1659 afsluttede en kontrakt med Fetukongen Henniqua, fætter og efterfølger til kong Bredeva, som Carlof i sin tid havde sluttet aftale med paa det svenske kompagnis vegne. Ved denne kontrakt erhvervede kongen af Danmark for første gang paa fredelig vis lovformelige rettigheder paa kysten. Kontrakten blev afsluttet ikke blot med selve kongen af Fetu, men ogsaa med fire andre fremstaaende negre, deriblandt Johan Classen. Den udfærdigedes i tre eksemplarer, et til kompagniet, et til Cramer og et til Johan Classen, der aabenbart var hovedmand i handelen fra Fetus side, øjensynlig en dygtig mand, naar det gjaldt at faa europæerne til at punge ud. Kontrakten skulle gælde „til evige tider", og der blev aflagt ed paa den og spist fetish. Dette sidstnævnte var negrenes fremgangsmaade, naar de ville give en retslig aftale den højeste og helligste kraft. Den bestod i en udtalelse om, at de ønskede ulykke over sig, hvis de brød deres løfte, hvorefter de til bekræftelse spiste et eller andet, lagt paa en fetish.

Paa denne vis „solgte og overdrog" fetuerne borgen Amanfro, „som tyskerne kalder Frederiksberg", med dens havkyst og havn til Glückstadtkompagniet som fri ejendom for en sum af 50 benda guld at fordele mellem de sorte deltagere i kontrakten. I samme køb fik kompagniet fri loge paa det nærliggende Cabo Corso med tilladelse til at bygge et stenhus der, „for at de desto mere kan være befriet for brand og anden ulykke".

Hvad overdragelsen indebar efter nutidens retsbegreber lader sig vanskeligt sige. Negrene opfattede det nok snarest som en art salg af jord til privatejendom; men der blev ikke i kontrakten optaget noget om, at danskerne skulle betale en maanedlig afgift, saakaldt „Coustume", til Fetukongen, som europæerne ellers i reglen maatte til de indfødte fyrster, naar de anlagde fæstninger eller handelspladser i deres land. Ud fra dette kunne man opfatte det saaledes, at købet ogsaa indbefattede højhedsretten, og den danske konge altsaa ved denne lejlighed erhvervede en koloni. Ser man paa praksis, lader denne opfattelse sig dog ikke opretholde. Det vides, at danskerne i virkeligheden ligesom de andre europæiske nationer paa kysten maanedlig betalte 3–4 unser guld til dayen og altid maatte være parat over for de sorte med skænk og gave; ligeledes at de betalte told af, hvad de indførte fra Europa, idet negrene fik det første stykke af hver slags vare. Den maanedlige afgift betegnedes siden som „grundrente", og dens erlæggelse maa opfattes som det afgørende bevis for, at Fetukongen bevarede suveræniteten over det distrikt, Glückstadtkompagniet havde købt. Som et yderligere bevis paa fetuernes formelle overmagt tør det anses, naar de flere gange, efter at en dansk kommandant var død, fik en stemme med ved valget af hans provisoriske efterfølger.

Frederiksberg laa i et kanonskuds afstand (1130 yards) tæt øst for Cabo Corso og blev ogsaa af samtiden kaldt Frederiksborg. Da man ikke ved dette sted kunne anlægge en havn, hvor en baad med ladning kunne gaa ind, fik danskerne ved kontrakten ret til at gaa ind til havnen ved Cabo Corso og frit losse og lade der. Der var intet sted paa hele Guineakysten, hvor de søgaaende skibe kunne gaa tæt ind

til kysten. De maatte ankre op et stykke udenfor og holde forbindelsen med land ved baade; men oceanets brænding langs kysten var saa stærk, at selv de af skibene medbragte baade i reglen ikke kunne gaa ind, især ikke, hvor der var farlige klipper i strandkanten. Selv paa de bedste steder udkrævedes særligt indrettede baade og stor dygtighed hos mandskabet for at slippe over brændingen. I praksis foretrak europæerne derfor at ankre med deres baade noget uden for brændingen og dér afvente de indfødte med deres kanoer, som bedre egnede sig til at besørge den vanskelige trafik til strandbredden, hvor varer og passagerer blev baaret i land af de sorte. Endnu den dag i dag er der kun ganske faa havneanlæg paa hele Guineakysten; ud- og indskibning foregaar de allerfleste steder paa den gamle maade ved negrenes hjælp.

Højst bemærkelsesværdigt er det, at fetuerne ogsaa paatog sig, hvis svenskerne igen kom til Cabo Corso, at sørge for, at de holdt fred med danskerne, ja de indlod sig endog paa at garantere imod alle slags angreb, de være fra hvide eller sorte. Kontrakten indeholdt endvidere en bestemmelse om, at man ikke ville give Cabo Corso, hvor Carlsborg jo laa, til nogen anden nation end danskerne, hvis svenskerne ikke ankom inden for den aftalte tid; men som fortalt indfandt svenskerne sig og overtog fæstningen. Endelig gik fetuerne med til, at Cramer henvendte sig til kongen af Sabo (Sabu), naboriget mod øst, for at faa overdraget højden Cong(o) og visse andre lokaliteter, deriblandt nogle havne. Disse steder laa lige hinsides grænsen mellem de to negerriger kun et par kilometer fjernet fra Frederiksberg. Cong havde været besat af hollænderne indtil foraaret 1659; men da Johan Classen belejrede Cabo Corso, trak de bort, og de kanoner, de efterlod, fjernede Johan Classen. Danskerne naaede ogsaa at faa en kontrakt med kongen af Sabo om højen og faa indrettet sig, men hollænderne paastod siden, at danskerne havde fordrevet dem med magt derfra, besudlet det hollandske flag ved at slæbe det paa jorden og træde paa det og endelig skudt fra logen paa hollandske skibe paa reden. I alt fald overfaldt de den 24. april 1661 den danske loge, plyndrede og brændte den og slæbte besætningen bunden til fortet Nassau, som de besad længere østpaa i Sabo.

Dette var kun en af mange begivenheder, der viser, hvor gerne hollænderne i virkeligheden ville fordrive danskerne fra kysten, ligesom det var lykkedes dem at blive svenskerne kvit. Ganske vist havde generalstaterne efter Charisius' henvendelse 1659 givet ordre til, at Glückstadtkompagniet skulle respekteres, men hollænderne paa Guldkysten brød sig fejl derom. Allerede de to nævnte skibe, „St. Martin" og „Die Liebe", søgte de at forjage fra reden ved Frederiksberg 1659; men efter tre timers kamp lykkedes det Glückstadtskibene at tiltvinge sig ro til at ligge der. Ligesaa angreb de skibet „Fridericus Tertius" 1660 og skibene „St. Martin" og „Fortuna" 1661. I februar 1661 tog de skibet „Kurier von Venetien" i aaben sø og bragte det ind til Elmina, hvor besætningen blev kastet i fængsel. Hollænderne paastod, at skibet i virkeligheden var udsendt af hollandske redere, der ikke tilhørte det hollandsk-vestindiske kompagni, og at det saaledes havde forbrudt sig mod dette kompagnis privilegier. Carlof, der paa denne tid befandt sig i Amsterdam, skal have tjent som vidne herved og paastaaet, at Glückstadtkompagniets hovedmand var dets faktor i Amsterdam Jan de Swan. Danskerne forsvarede sig kraftigt mod disse beskyldninger; men skibets konfiskation godkendtes 1662 af myndighederne i Holland. Ligeledes blev skibet „Wapen von Glückstadt" taget „fein warm" i januar 1662 med en betydningsfuld ladning. Ved alle saadanne lejligheder brød hollænderne sig hverken om flag eller papirer, de være udstedt af danske eller hollandske myndigheder. Da de to skibe „Fridericus Tertius" og „Prins Christianus" (det tidligere „Die Liebe") i november 1662 kom til reden ved Frederiksberg, blev de angrebet af tre hollandske skibe „Den Gouden Leeuw" (den gyldne løve), „Christina" (der tidligere havde været svensk) og „De Faem" (Fama), og den danske kaptajn kunne ikke, som det blev sagt, af respekt for sin konges flag undlade at svare; følgen var, at der opstod en fægtning, som endte med, at de danske maatte fortrække.

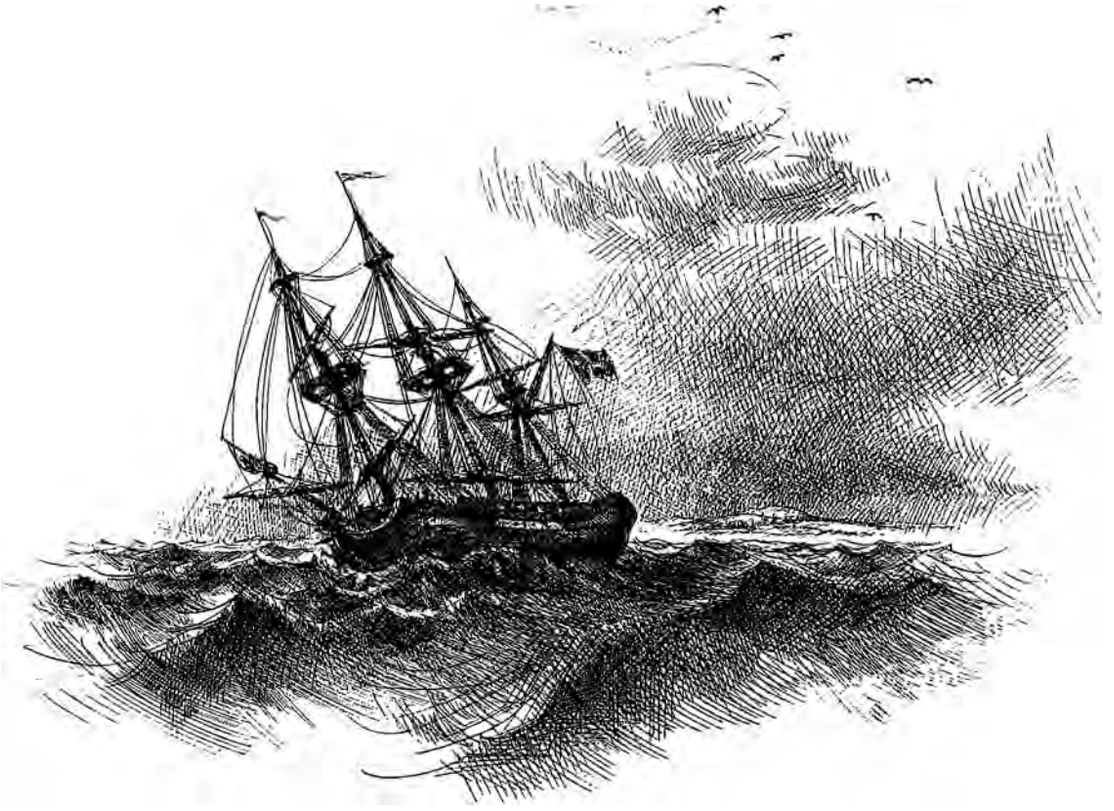

Kort tid herefter, i december 1662, anfaldt den hollandske kommandant Valckenburg med to skibe en dansk loge Bagos ved Sierra Leonefloden. Danskerne havde haft en loge her en del aar tilbage men forladt den igen. Den var helt forfalden, da den 1661 igen blev besat. Genindtagelsen udførtes af den førnævnte Glückstadtkøbmand Gerhard Bremer, der kom ud med skibet „St. Martin". Med nogle faa folk genopbyggede og befæstede han logen og begyndte en handel der. Valckenburg forefandt en god vareforsyning, bl. a. mange elefanttænder, plyndrede det hele og ødelagde bygningerne; Gerhard Bremer blev i jernbøjer slæbt med til Elmina og siden sendt til fængsel i Amsterdam.

De tab, som den danske konges undersaatter led ved hollændernes fremfærd, gav anledning til talrige klager og diplomatiske henvendelser fra den danske krone over for de nederlandske generalstater. Det hollandske kompagni fastholdt paa sin side den opfattelse, at Glückstadtkompagniet i virkeligheden bestod af hollændere, der saaledes omgik det hollandske kompagnis privilegier. En del af klageskrifterne fra striden mellem kompagnierne blev trykt og brugt i en gensidig ophidselseskampagne. Ogsaa til England og Frankrig klagede man fra dansk side over det hollandsk-vestindiske kompagni, og her blev navnlig Hannibal Sehesteds forestillinger i London den 19. november 1663 af betydning. Vistnok blev hans argumenter medvirkende til, at englænderne 1664 sendte en flaade under admiral Robert Holmes til Guinea for at erobre hollandske pladser. Englænderne var i disse aar hollændernes fornemste medbejlere i kampen om herredømmet paa havet. Et nyt engelsk kompagni, Royal Adventurers of England Trading to Africa, var dannet 1662, og irritationen mellem dette nye kompagni og det hollandsk-vestindiske var kraftigt tiltagende. Englænderne var lige saa tilbøjelige som danskerne til at gaa imod de krav, hollænderne mente at have paa suveræniteten i forskellige negerriger; de hævdede, at europæerne kun havde ejendomsret til forterne, og at suveræniteten stadig tilkom negerkongerne.

Dette var baggrunden for begivenhedernes udvikling, da hollænderne endelig i 1664 gjorde et forsøg paa helt at skaffe sig af med danskerne i Guinea. Først anfaldt de den 23. marts 1664 den danske loge paa Cabo Corso, plyndrede den, slog døre og vinduer ind og slæbte en dansk betjent derfra til Elmina som fange. Dernæst beskød de i de følgende dage Frederiksberg fra søen. Fortets besætning forsvarede sig rigtignok med negrenes gode bistand ganske tappert, men det var næppe faldet godt ud for de danske, hvis ikke undsætning i en heldig stund var kommet til. Den 14. april ankom Robert Holmes med en flaade paa 6–7 skibe. Som englændernes indstilling var, voldte det ikke danskerne vanskelighed at opnaa

et forbund med admiralen. Den danske kommandant forbandt sig herved skriftlig til, med forbehold af den danske konges rettigheder, at hjælpe englænderne til at faa Carlsborg i deres magt. Ved store foræringer opnaaede man fetuernes billigelse af, hvad man ville foretage sig, og efter landsætning af folk, skyts, ammunition og levnedsmidler gik englændere og danskere i forening til angreb paa fæstningen fra søsiden saa vel som fra landsiden. Dag og nat blev fæstningen beskudt, „dog allermest og trofastest" fra Frederiksberg, og efter otte dages forløb maatte den hollandske underkommandant, en franskmand ved navn Thomas Pensade, sende sin fændrik, en ungarer, til det danske fort for at erfare kapitulationsbetingelserne. Den 3. maj 1664 kom fortet paa Cabo Corso derefter i hænderne paa englænderne. De kaldte det Cape Coast Castle, og de har haft det siden.

Til tak for hjælpen lod englænderne danskerne beholde den loge tæt ved fortet, som hollænderne nylig havde forstyrret.

Fra samme tid var de danske besiddelser paa Guineakysten ikke mere saa afhængige af hollænderne. Generalstaterne sendte rigtignok næste aar den berømte admiral de Ruyter med en betydelig flaade til Afrika; han erobrede flere engelske støttepunkter, saaledes den tidligere danske besiddelse Anamabo, og Fort Witzen ved Takoradi blev sprængt i luften og ødelagt for bestandig; men han opgav at tage Cape Coast Castle. Ligesom danskerne ved hollændernes fordrivelse fra dette hovedfort havde virket haand i haand med englænderne, saaledes vedblev de bestandig senere at holde sig nær til dem; dette var vel i virkeligheden baggrunden for, at man gennem saa mange generationer med beskedne hjælpemidler kunne bevare besiddelser paa Afrikas kyst.

Venskabet med englænderne paa Cape Coast Castle kom hurtigt til at staa sin prøve. 1665 udviklede konkurrencen mellem England og Holland sig til aaben krig. Regeringen i København vidste ikke, hvilken af parterne den skulle støtte sig til, og førte derfor længe en vaklende politik; men i 1666, da den erfarede, at Frankrig ville støtte Holland, besluttede den sig for krig mod England. Denne strid bredte sig imidlertid ikke til Guldkysten. Cheferne paa det engelske og det danske fort enedes om ikke at gøre hinanden fortræd, forternes soldater fraterniserede, spiste og drak sammen indbyrdes.

I Europa gav Danmarks indtræden i krigen anledning til, at der formelt blev gjort en ende paa disputerne mellem det hollandsk-vestindiske kompagni og Glückstadtkompagniet. Den 1. februar 1666 afsluttedes der i Haag en alliancetraktat mellem generalstaterne og Danmark, og hertil knyttedes et særligt bilag, bestaaende i nogle punkter, som Poul Klingenberg havde opsat og fik hollænderne til at gaa ind paa. Den danske konge opgav herved kravene paa Cabo Corso, Takoradi og Anamabo; men til gengæld fik han lov at beholde Frederiksberg og Orsu samt logen ved Cape Coast Castle, indtil Glückstadtkompagniets oktroj udløb 1679, hvorefter disse pladser skulle overgaa til det hollandske kompagni mod betaling. Den danske konge maatte love, at der ikke blev tilstedet hollændere adgang til Glückstadtkompagniet, og om de to kompagniers indbyrdes krav paa hinanden skulle der forhandles i mindelighed. Søkrigen mellem Holland og England afsluttedes ved freden i Breda den 21. juli 1667, hvorved England og Holland hver især beholdt de forter, de ved krigens begyndelse havde paa Guldkysten. Danmark deltog ogsaa i denne fred, og bagefter indgik Glückstadtkompagniet og det hollandsk-vestindiske kompagni et kompromis; sagen blev dog ikke afsluttet herved, endnu mange aar senere figurerede den i diplomaternes forhandlinger.

Paragraffen om afstaaelse af de danske pladser 1679 ses ikke at have faaet følger. Formodentlig blev hollænderne saa svækket ved det franske indfald 1672 og den paafølgende krig, at de ikke havde midler til at kræve bestemmelsen gennemført. Glückstadtrederne kunne saaledes vedblivende udnytte Guineahandelen for den danske konges retsmæssige undersaatter. Hvis der virkelig stod hollændere bag deres togter, maatte de formentlig trække sig ud af legen eller i det mindste tilsløre deres deltagelse. Carlof

var man vistnok blevet fri for allerede før 1665. Det sidste, der hørtes om ham, var, at han 1665 kom ind til la Rochelle som koffardikaptajn, hvad der straks gav anledning til, at svenskerne forlangte ham arresteret. Derefter taber hans spor sig.

Nogen tilstrækkelig erstatning for de ulykker, hollænderne havde afstedkommet, opnaaede man langtfra. Logen ved Sierra Leone blev vurderet til 36.174 mark, skibet „Wapen von Glückstadt" til 35.215 mark, skibet „Kurier von Venetien" til 27.932 mark. Hertil blev lagt et tab paa 5859 mark, som hollænderne havde forvoldt ved beslaglæggelsen af nogle varer i London. Den samlede skade anslog man saaledes for disse tilfælde til 105.180 mark. Heraf fik man 1672 godtgjort 40.093 mark, men stod altsaa med et tab paa 65.187 mark. Til dette kom tabet af Carlsborg, Takoradi, Anamabo og Orsu 1659, for hvilket der ikke foreligger nogen egentlig vurdering; men kompagniet hævdede siden, at det hollandske kompagnis fjendtligheder havde kostet det 549.252 mark. Heri skulle saa være indbefattet omkostningerne ved anskaffelsen af nye forter og loger, ved en svær udrustning af skibene, for at de kunne tage kampen op, og ved at hollændernes fremfærd ligefrem hindrede den planlagte danske handel. Navnlig det sidste kan nok have været svært at vurdere, og i betragtning af, at den nævnte sum blev opstillet for at vække kongens medlidenhed, kan man roligt gaa ud fra, at den er stærkt overdrevet.

Alligevel blev disse tab, som hollænderne tilføjede kompagniet i dets første aar, indtil det dansk-hollandske forbund blev sluttet 1665, vistnok paa lang sigt skæbnesvangre for kompagniet. Ganske vist lykkedes det at bevare retten til flere gode pladser i Afrika, og handelen her syntes ogsaa at trives; men megen kapital var tabt, og kompagniet blev derefter ikke modstandsdygtigt over for ulykker.

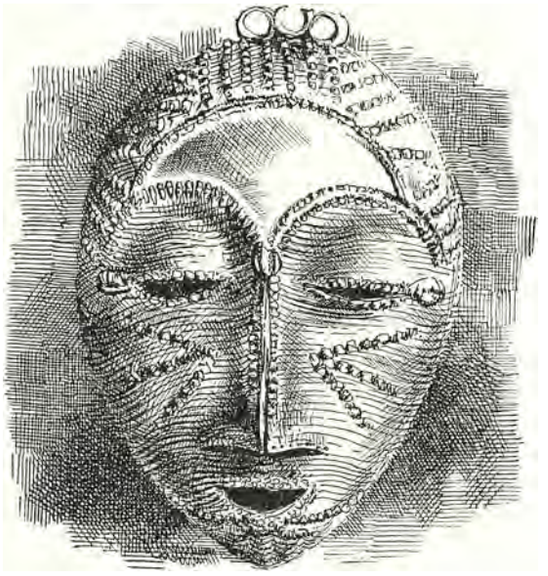

Maske af snoede guldtraade

Foreløbig laa der dog en vis glans over det liv, der udfoldede sig paa fortet Frederiksberg. Dette sted var hurtig blevet bebygget. Efter at danskerne havde købt det, sendte fetuerne 300 slaver, der ryddede toppen af højen for krat, planerede og skaffede tømmer til at bygge af. De opførte dernæst en del huse paa negermaner „af flettet ris bestrøget med lim [ɔ: ler] og dækket med straa", og her flyttede saa kompagniets folk ind. Siden blev man dog noget bedre anbragt. Efter at Jost Cramer var død den 6. juni 1662, overtog overkøbmanden ved fortet, hamborgeren Henning Albrecht, styret, og han begyndte at befæste halvdelen af bjerget med en mur af raat tilhugne sten klinet med ler; ud mod søen lod han opføre et større hus af sten og ler, og desuden byggede han tre bastioner, en rettet ud mod søen, en mod Cabo Corso og en mod Sabo og Fort Nassau; det hele i alt fald stærkt nok til at holde fetuerne stangen. Efter at dette byggeri var fuldført, beskrives det „danske bjerg" som 300 skridt højt og temmelig stejlt. Ved højens fod byggede kompagniets slaver en landsby, og Henning Albrecht fik nogle købmænd fra Akanien til at slaa sig ned i nærheden. Disse folk var foretagsomme handelsmænd, som kunne være værd at have ved haanden; de virkede som mæglere for storkøbmænd i deres hjemland, der laa et stykke inde i landet. Ligeledes fik Albrecht nogle indfødte fiskere til øst for højen Frederiksberg at bygge landsbyen Hittacqui, saaledes kaldet, fordi beboerne kom fra Hittacqui eller Commende, Fetus naborige mod vest. Ogsaa saltkogere slog sig ned ved den danske besiddelse.

Henning Albrecht var aabenbart en dygtig og foretagsom mand, der forstod at knytte forbindelser. Den franske rejsende Villault, der besøgte Frederiksberg i marts–april 1667, beskriver ham som en „lille, stolt, høvisk, begavet og meget imødekommende mand, der talte godt latin, men ikke forstod fransk". Allerede længe før Villault naaede frem til Fetu, havde han faaet brev fra Albrecht med tilbud om handel, og modtagelsen paa fortet var den bedste. Ogsaa kompagniet anerkendte Albrechts fortjenester og udnævnte ham den 10. september 1664 til Cramers efterfølger.

Det træffer sig saa heldigt, at man ved ret god besked om forholdene paa Frederiksberg fort i denne tid. To af de mænd, der rejste ud i Glückstadtkompagniets skibe, har udgivet bøger om, hvad de hørte og saa i de sortes land. Den ene forfatter var en klejnsmed fra Zürich, Hans Jacob zur-Eich, der kom ud med skibet „St. Martin" 1659 og saaledes fulgte hele den danske besiddelses opbygning. Af rig erfaring kunne han tale med om hollændernes nederdrægtighed. Baade oplevede han den tre timers søkamp ved ankomsten til Cabo Corso, og senere, da han engang var paa vej med en kano langs kysten til Orsu, blev han fanget af hollænderne og sat i mørk arrest paa vand og brød. Man forsøgte at faa ham til at gaa i hollandsk tjeneste; men han ville ikke, fordi han vidste, hollænderne behandlede deres folk daarligt, naar de ikke var fødte hollændere. Han blev efter nogle maaneders forløb bragt ombord i et hollandsk skib og herfra befriet af englænderne 1664, saa han kunne vende tilbage til Frederiksberg. Efter ni aars tjeneste paa kysten kom han hjem med skibet „Patriarch Jacob" via den portugisiske ø São Thomé, hvor en ladning paa 200 slaver blev afsat og en sukkerladning taget ombord. Ved ankomsten til Hamborg fik han sin løn ærligt udbetalt, og han naaede inden jul samme aar tilbage til sin fødeby. Herfra udgav han 1677 sin „Africanische Reiszbeschreibung in die Landschaft Fetu", hvori han særlig fortæller om de indfødtes levevis. Samme emne beskæftiger den anden forfatter, præsten Wil-

helm Johan Müller fra Harburg, der blev antaget af kompagniet 1661 og opholdt sig paa Guldkysten i otte aar; øjensynlig var han den første præst, der blev sendt ud under dansk flag. Hans bog udkom i Hamborg 1676 under titlen „Die Africanische auf der Guineischen Gold-Cust gelegene Landschafft Fetu", altsaa aaret før zur-Eichs, og det er tydeligt, at sidstnævnte forfatter ved udarbejdelsen af sit skrift har benyttet sig stærkt af Müllers bog. Som et kuriosum kan nævnes, at Müller i et tillæg bringer en fortegnelse over ord af Fetusproget.

Henning Albrecht beklædte kommandantposten til 1669, da han ligesom zur-Eich vendte hjem med skibet „Patriarch Jacob". Til hans efterfølger var allerede den 13. september 1667 udnævnt Bartholomæus von Gronestein (Gravenstein). Som denne mands embedsomraade nævnes foruden de kendte danske pladser ogsaa St.Thomas, hermed vel ment São Thomé, saa man kommer paa den tanke, at Danmark maaske for en tid har haft en loge der. Gronestein fik sammen med kaptajn Cornelis Janssen, der siden 1664 var chef for skibet „Sophia Amalia" (det tidligere „St. Martin"), ordre til at overtage regnskaberne efter Albrecht. Maaske kompagniet har været misfornøjet med regnskabsførelsen, maaske fandt man Albrechts byggerier for dyre. Der ses dog ikke at være blevet foretaget noget imod ham. Gronestein kom ud med skibet „Patriarch Jacob" i juni 1668 og overtog kommandantskabet direkte fra Henning Albrecht.

Kompagniets forhold stod nu ikke mere saa godt. Skibet „Sophia Amalia", der var udrustet til Guinea, strandede, og man savnede kapital til at fortsætte. Direktørerne forlangte derfor en indbetaling paa 25 % fra interessenterne; men disse vægrede sig. Direktionen udvirkede en kongelig ordre, hvorefter interessenterne skulle betale og ellers miste deres kapital ved kompagniet; men der foreligger ikke noget om, at der blev betalt, og der hengik tre aar, før man igen udsendte skib.

I mellemtiden sad Gronestein og hans folk i Afrika og sugede paa labben. Alt gik helt slet for dem. Akanierne var kommet i krig og forsømte handelen, og det var dem, der havde skaffet guldet til veje. Den handel, der var, tilfaldt efterhaanden englænderne og hollænderne, mens man paa det

Frederiksberg fort. Stik fra 18. aarh.

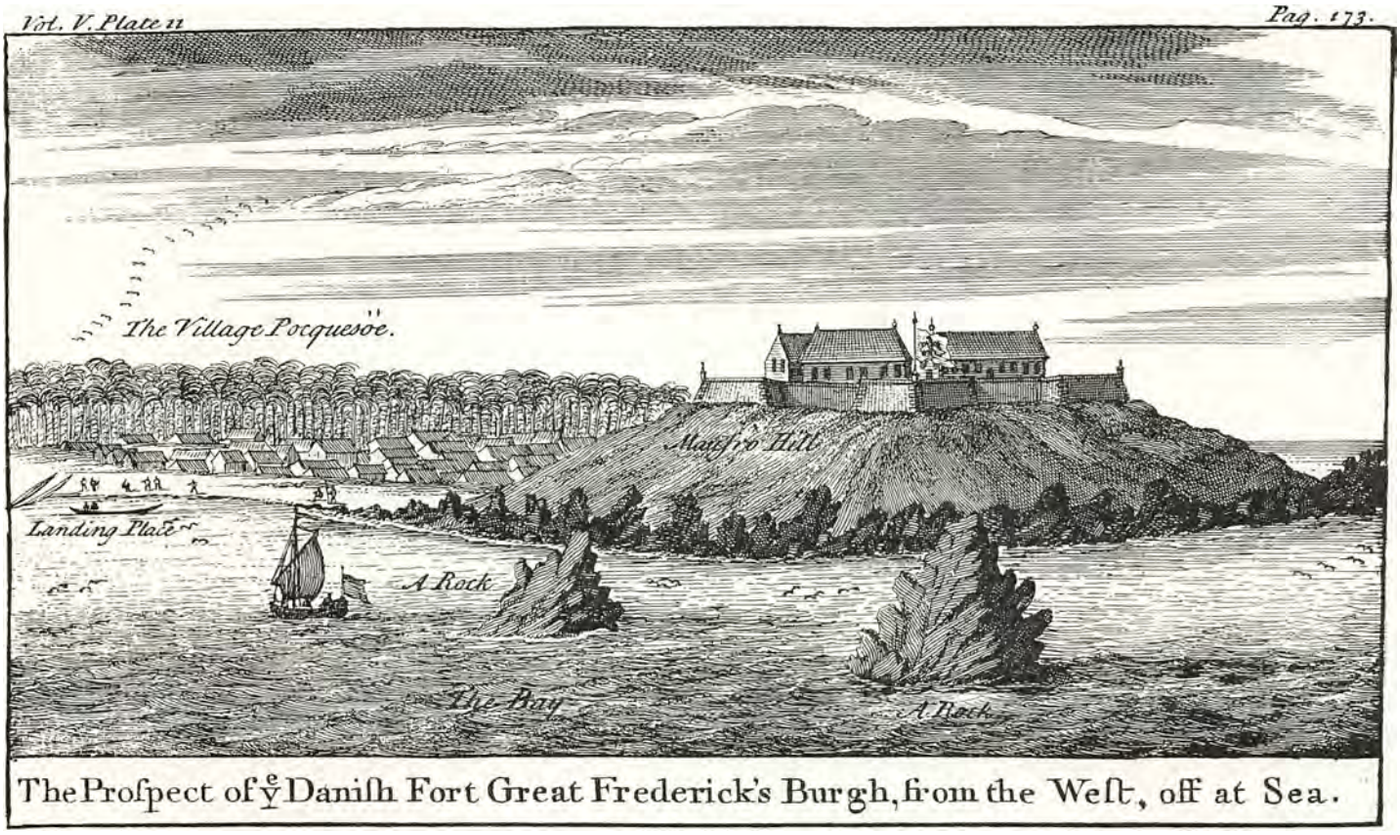

danske fort maatte spise af kapitalen. Ofte siden maatte de danske paa kysten sidde saaledes i længere perioder forsømt hjemmefra og i deres ensomhed se den ene efter den anden i deres lille kreds bukke under for det tropiske klima.

Først den 26. januar 1672 kom „Patriarch Jacob" igen, ført af kaptajn David Beck og indeholdende en god ladning. Med skibet fulgte ogsaa løfter om en ny kommandant til afløsning; men man sendte ingen penge, og man forlangte alt, hvad der var i huset, sendt med Beck hjem. Allerværst var det, at skibet medbragte det rygte, at kompagniet var ruineret, og at pladserne skulle opgives. Omgivelserne blev derfor frækkere, og de faa danske, der var tilbage, kom i den største fare. Der var kun otte mand paa Frederiksberg, to ved Cabo Corso og tre ved Orsu. Gronestein sendte klageskrivelse hjem; men afløsningen udeblev, og 1674 døde den trofaste mand paa sin post.

Navnlig englænderne blev efterhaanden farlige konkurrenter. Endnu omkring 1670 dreves deres handel mest af private skibe; men 1672 reorganiseredes deres afrikanske kompagni, nu kaldet the Royal African Company, og i den nye skikkelse blev det mere paagaaende. I 1675 tog dets folk sig ligefrem for at ødelægge den danske loge ved Cape Coast Castle. Den mand, der havde overtaget kommandantskabet paa Frederiksberg efter Gronesteins død, Conrad Crul, protesterede, men fik til svar, at voldsmændene ville forsvare deres gerninger over for kompagniet i London. Crul foreslog regeringen i København en diplomatisk henvendelse i London, men regeringen formaaede ikke at gøre noget ved sagen, optaget som den nu var af krigen med Sverige fra 1675.

Titelblad til den samling rejsebeskrivelser, hvori Hans Jacob zur-Eich's Africanische Reisebeschreibung 1677 fremkom. Forneden ses en tegning af Cape Coast Castle og Frederiksberg

Under stilstanden i den danske handel forfaldt fortets bygninger. Den lerklinede fæstningsmur var altid tilbøjelig til at smuldre. De straatækte negerhuse, der laa inden for muren, var næsten faldefærdige. Selv mod de indfødtes angreb var der ingen sikkerhed mere. Kanonerne, hvoraf der var 15–16 stykker, blev holdt daarligt i orden, men brugtes dog til salut for fremmede, og naar der blev drukket skaaler med gæster. Den udmærkede modtagelse af besøgende synes at have holdt sig siden Albrechts tid. Den engelske rejsende Barbot, der kom til Frederiksberg 1679 og 1682, siger, at danskerne levede mere ufornuftigt end englænderne og ofte ødelagde deres maver med stærke drikke. Skønt deres fort laa højere og friskere end de fleste andre paa kysten, havde de forholdsvis den største dødelighed. Navnlig kunne danske kvinder slet ikke klare sig i det hede klima. Det eneste, Barbot roste ved den danske besiddelse, var haven, der laa 1 km nordøst for højen og var forsynet med mange forskellige træer og planter, navnlig appelsin- og citrontræer. Midt i den var der et dejligt sommerhus, hvor Barbot en eftermiddag blev underholdt ved, at man lod de sorte agere et feltslag for ham.

I øvrigt er det højst uhyggelige perspektiver, han opruller ved sin beskrivelse. Han maa herved have

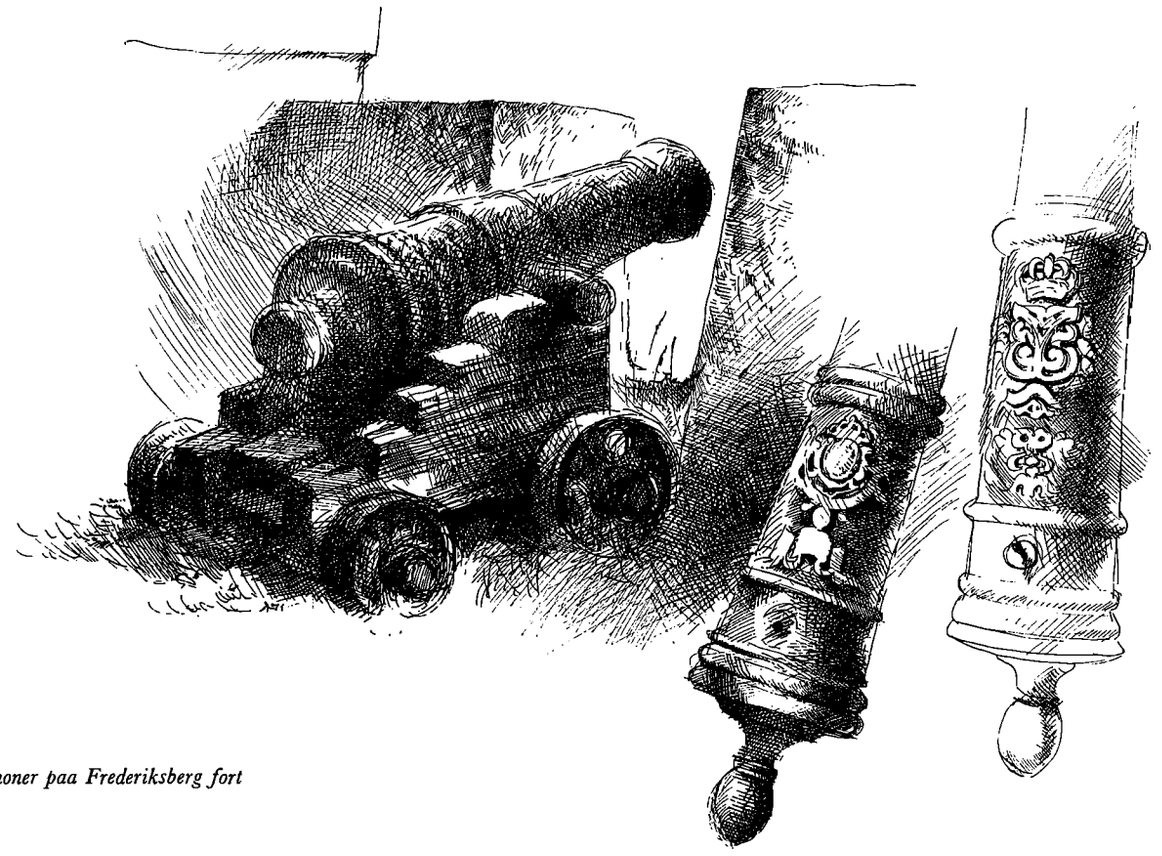

Kanoner paa Frederiksberg fort

tænkt paa forholdene, som de udviklede sig efter Cruls død henimod 1680. Skylden for, at det gik saa ilde, søger han især i mandskabets upaalidelighed. Han kommer herved ind paa noget, der saa vidt ses i alt fald periodisk vedblev at præge det danske foretagende i Guinea lige til dets seneste aar. Ingen kommandant, der var hæderlig mod kompagniet, fik lov at leve længe paa kysten. Hvis ikke klimaet tog ham, blev han ombragt af sine underordnede, eventuelt med negrenes hjælp. Derved hændte det, at fuldstændigt underordnede personer rykkede frem paa kommandantpladsen, selv om de slet ikke havde evne til at beklæde den; maaske paatog de sig hvervet blot for at berige sig selv mest muligt i løbet af kort tid; de kunne jo vide, de blev sat af, saa snart kompagniet fik udsendt en bedre kvalificeret mand.

Rigtignok gælder Barbots ord forfaldstiden paa Frederiksbergfortet; men endnu 1836 skriver danskeren W. J. Wulff i fortrolige breve til sit hjem, hvor let det kunne hænde, at en hvid mand blev forgivet derude, hvis ikke han var omgivelserne til behag. Enhver, der kom ud som overordnet, maatte vide at indrette sig i overensstemmelse hermed.

Efter en periode, hvor besiddelserne blev forsømt hjemmefra, og de nævnte skavanker tog overhaand mellem besætningerne paa kysten, kan det ikke undre, at fortet Frederiksberg gik tabt for bestandig. For at klare sig maatte kommandanterne laane penge af englænderne paa Cabo Corso. Allerede 1679 skyldte Frederiksberg 8500 floriner bort, og til slut gik Hans Lykke, der var blevet kommandant i purung alder, saa vidt, at han den 11. juli 1684 pantsatte fortet Frederiksberg til den engelske kommandant, kaptajn Henry Nurse paa Cape Coast Castle, for en sum guldpenge, hvorefter englænderne, vistnok den 16. april 1685, rykkede ind i fortet, og Dannebrog blev sænket over de forsømte bygninger. Danskerne havde derefter kun besiddelsen ved Orsu i Accralandet tilbage. Ogsaa den havde for en tid været tabt, men herom mere siden.

Frederiksberg blev af englænderne omdøbt til Fort Royal, men heller ikke de vedligeholdt bygningerne. En beslutning om at rekonstruere fortet 1699 fik ikke videre følger. I tidens løb forfaldt fæstningen helt, ja forvitrede, og der er i vore dage knap nok ruiner at opdage paa det fordums „danske bjerg". I 1933 fandt man under buskadset syv gamle kanoner, hvoraf en blev monteret og udstyret med en metalplade med beskrivelse af de gamle begivenheder.

Som en skæbnens ironi virker det, at brandenburgerne endnu omtrent ved samme tid, som efterretningen om tabet af fortet naaede til København, tilbød at købe det. Siden 1680 søgte ogsaa den store kurfyrste at faa part i Guineahandelen; for en tid besad Brandenburg nogle forter paa den afrikanske kyst, men 1717 solgte det sine rettigheder til det hollandsk-vestindiske kompagni. Skønt englænderne allerede sad paa Frederiksberg, vedtog det vestindiske kompagni i København i december 1685 at holde forhandlingerne med Berlin gaaende; der kom dog intet ud heraf som følge af den overenskomst, man siden indgik med England.

Ved erhvervelsen af Frederiksberg fik englænderne opfyldt et længe næret ønske. Kanonerne paa fortet beherskede i virkeligheden Cape Coast Castle, saadan som ogsaa begivenhederne i 1664 viste det, og allerede 1679 havde englænderne over for den danske regering udtalt ønske om at købe fæstningsværket. Efter overleveringen forsøgte man fra København at faa det tilbagegivet. Det kom til diplomatiske forhandlinger om sagen, men man havde ikke raad til at give de 3000 pund sterling, som englænderne forlangte for at give pantet fri; man maatte derfor gaa ind paa at afstaa alle rettigheder til Frederiksberg mod at faa 900 pund sterling (3768 rd 72 sk) udbetalt. Overenskomst herom sluttedes mellem det engelsk-afrikanske kompagni i London og den danske udsending kancelliraad Jens Rosenheim den 4. april 1688 og ratificeredes af kongen den 30. juni samme aar.

Det første hovedafsnit af de danske Guineabesiddelsers historie var dermed slut. Et resultat af dristighed og virkelyst hos købmænd og skippere i den danske konges lande var forskertset. Ikke uden græmmelse maatte man hjemme ved Elben og Øresund høre, paa hvilken tilfældig og nedværdigende maade den danske hovedbesiddelse var blevet afstaaet. Vel havde fortet med sine straatækte huse og henfaldende mure ikke staaet som noget straalende smykke blandt den danske kongemagts prydelser. Heller ikke havde det afrikanske kompagni i Glückstadt faaet det guineiske guld til at strømme ind i sin kasse, men nogle af de ladninger, der blev hjemført, maa dog have givet rigt udbytte, hvem der saa har tilegnet sig dette; og en opmuntring var det at tænke paa, at chancen laa paa den fjerne kyst og ventede paa, hvem der ville gribe den.

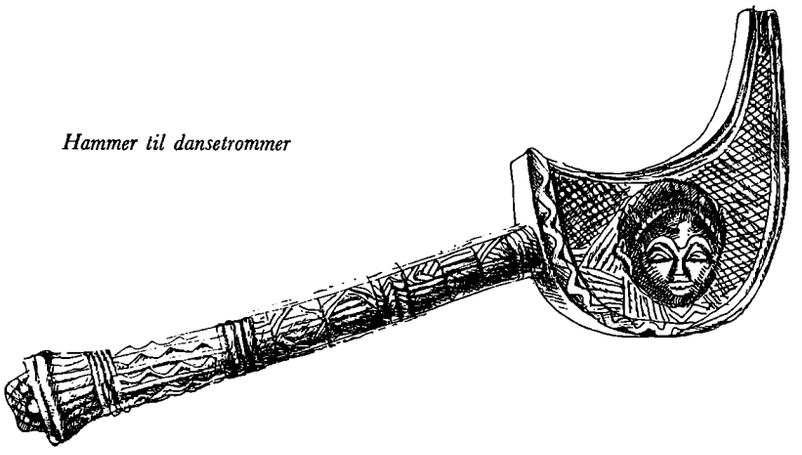

Hammer til dansetrommer

FETUERNE

Det folkefærd, som nordboerne først kom til ved deres indtrængen paa Guldkysten, fetuerne, udgjorde en del af Fanti, som beboede kystlandet omtrent indtil Accra. Det var folk af kraftigt og velskabt ydre, med brede næser, tykke læber, blanke tænder og smaa ører, meget mørke af hudfarve, „jo sortere, jo skønnere". Ældre mænd bar skæg og kunne, naar haaret graanede, faa et ærværdigt udseende. De var kloge, ja forslagne, havde en hurtig opfattelsesevne og en fortrinlig hukommelse, var renlige, yderst gæstfri og indbyrdes hjælpsomme; men ringe aarsag vakte deres vrede, og de havde et hævngerrigt sind. De brugte gerne øgenavne, havde let til skældsord og løgn og begik visse arter af tyveri og mord uden samvittighedsnag.

Deres konge holdt hof i byen Fetu et stykke inde i landet. Hoffet havde til huse i udstrakte, men ret tarvelige negerbygninger og var ganske talrigt, sammensat af raadgivere, hustruer, tjenere, slaver og soldater. Til daglig førte kongen et mageligt liv, hengivet til den gode mad og familielivets glæder. Naar han drak, blev der slaaet paa tromme og blæst paa elefanthorn, slavinderne slog paa klokker, og jævnlig blev bøsserne affyret. Kongen og hans nærmeste bar farvestraalende dragter og var rigt smykket med guld. Farver og spektakel var negrenes glæde. Den fornemste blandt tjenerskabet var stortolken, der tillige havde nøglen til kongens guldskrin og skulle sørge for hoffets forsyning med mad og drikke. Befolkningen skattede i korn og frugt, fisk, kød, olie og palmevin; i øvrigt havde kongen indtægter af told og bøder. Pengene gik for en del til fine tøjstoffer, bøsser, krudt og knive, som Fetukøbmændene skaffede sig fra europæerne. Naar en konge var død, blev han ikke efterfulgt af sin søn, men af en broder, onkel eller søstersøn, altid en slægtning paa kvindesiden. Ved at følge kvindelinien var man sikker paa, at fyrsten altid blev af det rette blod.

Kongen blev behandlet med stor respekt ud fra den ærbødighed, undersaatterne nærede for hans fetish; men han var langt fra enevældig. Stor indflydelse var tillagt et raad bestaaende af en kansler, en skatmester og en feltherre. Det var skatmesteren, dayen, der havde med forholdet til europæerne at gøre. Efter disse fornemme folk fulgte en art adel, høvdingerne, de saakaldte cabuceere, der kunne stemme i vigtige sager, som angik hele riget. Nogen indflydelse tilfaldt ogsaa „det unge mandskab". Som særlige klasser stod endvidere mercadorerne, købmændene, og remidorerne, fiskere og baadfolk. Af haandværkere var der kun faa: guldsmede, smede, tømrere, pottemagere, hattemagere, maatteflettere og endelig folk, der skar elfenbenstrompeter, armringe og kamme. Resten af befolkningen ernærede sig uden store anstrengelser af agerbrug og lidt jagt.

Til hver by hørte en markedsplads, hvor kvinderne daglig købte ind af fisk, fjerkræ, milliekorn (hirse), bananer, ananas, og hvad frugter der nu ellers blev bragt til salg. Desuden tobak. Betalingen foregik med smaa guldkorn eller med taku, en art bælgfrugt, hvis bønner forekom i forskellige farver. Fiskerne benyttede til deres erhverv kanoer, hvormed de gik indtil 20 km til søs. De anvendte baade bastnet, kroge og en slags harpuner og benyttede om natten blus. Landbruget var et svedjebrug. Naar busken var brændt af, bearbejdedes jorden nødtørftigt med en hakke, og noget før regntiden plantedes millien, korn for korn; paa 3 maaneder voksede den op og blev moden, saa den kunne høstes med store knive, som købtes af europæerne. To gange om aaret var der mulighed for at hente en afgrøde hjem paa flere

Sceneri fra Guineakysten. Fra Frederik V's atlas.
A bolig, B køkken, C milliehus, D handelshus, E veranda, F offentlig plads, H–G kongelige personer

hundrede fold. „Saa rigeligt", siger præsten Wilh. Müller, „fylder den milde og fromme Gud bugen paa disse hedenske folk, og dog ofrer de ikke af tak til ham, men tværtimod til djævlen Kuku og til deres fetish". Af drikkevarer forstod fetuerne at brygge øl af majs og tappe palmevin, som i frisk tilstand var en stor vederkvægelse. Palmeolie blev brugt baade som næringsmiddel og til indgnidning af huden.

Jagten var ikke som i Europa en fornøjelse for de fornemme, men blev drevet af jævne folk. Hjorte, raadyr, vildsvin og zibetkatte (desmerdyr) var der nok af. Leoparder var vanskeligere at komme til livs; man satte fælder for dem, og der er eksempel paa, at negrene forlangte 60 gylden for et leopardskind. De vilde bøfler havde man ligeledes svært ved at nedlægge. Talrige andre dyrearter var forhaanden; men det synes ikke, at jagt spillede den rolle, man kunne have ventet i et saa lidet opdyrket land. Hovednæringsmidlet var milliebrød. Dagen før bagningen blev kornene vædet og gnedet itu mellem to sten. Før bagningen blev brødet æltet med vand. Indsvøbt i palmeblade blev det runde brød anbragt i en krukke med vand, hvori det kogte en god stund; bagefter blev det henlagt til afkøling i et træfad. Overhældt med palmeolie var brødet færdigt til servering og blev betragtet som en lækkerbisken, undertiden fortæret sammen med en smule fisk eller hønsekød. Negrene kunne i øvrigt tilberede fortrinlig mad. Villault siger, at den sorte kok paa det danske fort Frederiksberg fremstillede lige saa fin suppe eller ragout som nogen kok i Paris.

Klædedragten var saare enkel. Ingen skammede sig over deres naturlige skabning. Alle jævne mennesker, baade mænd og kvinder, var nøgne paa overkroppen. Mændenes vigtigste klædningsstykke var lændeklædet, pantjes, et temmelig langt stykke tøj slynget om hofterne og mellem benene og med enderne hængende ned til knæene for og bag. De fattige brugte hertil groft lærred. De rige og fornemme havde fint lærred og bar udenpaa en overklædning, der undertiden slyngedes op over skuldrene og naaede ned til fødderne. De fleste bar hat af straa eller skind. Desuden smykkede de sig med armringe, koraller og fetishdingeldangel. Haar og skæg flettedes med guld og ædelstene. Paa spadsereture benyttede de lange stokke, som de ofte havde faaet af de europæiske købmænd. Fornemme indfødte i nærheden af de europæiske forter yndede at vise sig helt eller delvis i europæiske klæder. Jævne kvinder brugte kun et stykke linned holdt om livet med et bælte og ikke saa langt, at det naaede til knæene. I øvrigt gned de sig ligesom mændene ind i palmeolie, saa at de dagen igennem glinsede deraf. Fornemme kvinder havde underklæder af sej fra bæltestedet til fødderne. Overkroppen dækkedes med ostindisk

silke. Paa panden, kinderne, skuldrene, armene og brystet anbragtes stjerne- eller krydsformede skønhedspletter med rød eller hvid farve. Med koraller om halsen, mange smykker, omhyggeligt friseret haar og legemet indgnedet i vellugtende salve kunne de være nok saa tiltrækkende skabninger.

De almindelige negerhuse var ikke meget ulig datidens bondehuse i Danmark, lerklinede, straatækte, med lave døre, uden vinduer, men med hul i væggen, saa sol og frisk luft kunne komme ind. Tagskægget ragede langt frem og afgav i middagsstundens bagende sol en tiltrængt skygge. Vask og tilberedning af maden foregik gerne paa den nette gaardsplads. Det indre af huset var delt i mange rum, men kun forsynet med ringe bohave. En kobberkedel, et vaskefad, en stol, et kogekar, et par kalebasser til at drikke af og et madfad udgjorde det nødvendige husgeraad. De maatter, hvorpaa man sov, og de skind, man dækkede sig med paa lejet, blev om dagen bundtet sammen og hængt op paa væggen. Overalt sørgede slavinderne for orden og yderste renlighed. Fornemme folk havde paa boligkulturens omraade lært noget af europæerne, byggede større huse med søjler foran, anskaffede møbler, havde kister i soveværelset til fine klæder og til guld og klenodier og smukke maatter bragt hid fra fjerne egne. Sølvservice og sølvbestik forekom sammen med fine haandklæder og servietter, og til den daglige legemsvask benyttedes kunstfærdigt prydede kobberkar, der blev købt i dyre domme fra det indre af landet.

En mands anseelse beroede paa antallet af hans hustruer og slaver. Ægteskaber aftaltes ofte af forældrene, og naar en mand fik sin første og fornemste hustru, fejredes det med dans og drik. De senere hustruer førtes til ham i det stille. Konens troskab sikredes ved, at manden paa forhaand spiste fetish med hendes slægt. Brød hun løftet, kunne han forstøde hende. Ogsaa slavefriller kunne en mand binde til sig ved ed. Retten til at sove sammen med manden gik paa omgang mellem de egentlige hustruer, dog saaledes at nogle fik flere ægteskabelige nætter end andre, og for husfredens skyld brød manden ikke gerne rækkefølgen. Samvær med frillerne faldt uden for denne husorden. Familiens frugtbarhed ansaas ganske at være afhængig af dens fetish, og den svangre kvinde ofrede bestandig til denne guddom. Vanskabte børn blev straks bragt af vejen. Velskabte børn bandt moderen i et klæde til sit liv. Siden blev de baaret paa ryggen eller paa siden, selv under dans. Allerede 14 dage gamle fik de navn, en begivenhed, der fejredes med festmaaltid.

Fra 8–9 aarsalderen fulgte drengene faderen for at lære et arbejde og for at lære sæd og skik. Da der ingen skrift fandtes, maatte de unge skaffe sig deres viden og kundskab om fortiden ved at lytte til de ældre. Særlig ved retsmøder var de unge mænd nærværende for at lære straffesystemet at kende. Strenge straffe gjaldt for mord, tyveri og utroskab. Naar en fornemmere dræbte en mindre fornem, kunne det sones med bøder; men ellers straffedes mord med døden, og havde en ringere mand dræbt en højerestaaende, maatte ikke alene han selv, men ogsaa nogle af hans slægtninge lade livet til gengæld. Tyveri straffedes med døden, selv om det stjaalne kun bestod i en høne eller noget brænde. Utroskab hos en slavinde-frille blev ligeledes mødt med dødsstraf. Rette hustruer, født af frie forældre, blev derimod udjaget som æreløse, og naar ægtemanden saa sit snit dertil, hævnede han sig paa forføreren og fangede ham for at aftvinge ham et klækkeligt pengebeløb til erstatning. Det hævdes, at nogle negre holdt mange koner og opfordrede dem til utroskab for at opnaa en god indtægt ved erstatningerne. Henrettelser foregik ved, at synderen fik armene bundet paa ryggen, blev ført uden for byen, kastet næsegrus og holdt paa hoved og ben, mens en eller anden behjertet mand huggede hovedet af med en krumsabel. Hovedet blev bagefter baaret i triumf.

Ikke uden grund blev de indfødte beskyldt for blodtørst. De var overmaade krigeriske. En ringe aarsag strakte til for at begrunde et felttog. Hertil valgtes fortrinsvis de aarstider, da høsten stod paa marken, og træerne bar rigelig frugt, saa forsyningen af hæren ikke var noget problem. Bevæbningen bestod i bøsser, der ligesom krudtet blev købt hos europæerne, buer og forgiftede pile, sabler, lanser

Husguder i ler

og kastespyd, desuden firkantede, flettede skjolde, et bredt læderbælte og en hjælm af huder eller krokodilleskind, undertiden prydet med fjer, forgyldte horn eller hestehaler fra det indre af landet. Endvidere medførtes snor til at binde fanger med, og ved bæltet havde man en bastsæk til at putte afhuggede fjendehoveder i. Endelig var der det allervigtigste, husets fetish, som blev medbragt i en kurv. Hver høvding medførte et musikkorps med trommer og elefanttænder og havde sit eget kendingssignal. I det tætte skovland passede hærene gerne hinanden op ved smalle steder paa stierne, som modpartiet nødvendigt maatte passere for at komme frem, og kampen varede da, til en af parterne veg. Sejrherrerne optog forfølgelsen og høstede baade fanger og hoveder. Fornemme fanger kunne løskøbes med store pengesummer; men almindeligvis blev fangerne solgt som slaver til fjerne egne, for at de ikke skulle løbe tilbage til deres hjemland. De fleste krige endte efter et enkelt slag; kun sjældnere hærgedes det besejrede land. Sejrherrerne fejrede bagefter triumf med optog og geværskyden, dansen og drikken. Naar de kom til en by, kastedes de hjembragte fjendehoveder paa jorden, og alle løb til for at træde paa dem. Nu og da blev de kastet i vejret og grebet med hænderne, og enhver viste, hvorledes han havde nedlagt sin fjende. Naar triumftoget kom til europæernes pladser, maatte man beværte de gæve krigere rigelig med brændevin og hædre dem med gaver. Efter hjemkomsten blev fjendehovederne kogt af, og skallerne opbevaret; ofte blev de hængt paa trommerne, idet man mente den afdøde pintes ved larmen, og de faldnes slægtninge kunne ikke tilbagekøbe dem for penge. Fredsslutningen foregik ved fetishspisning og fejredes ved store fester, ofte af begge parter i skøn forening.

Ogsaa til religiøse formaal ofrede negrene med liv og blod. Det er saare svært at danne sig et begreb om deres religion. Naar man spurgte dem derom, ville de ikke svare. Wilh. Müller kom til det resultat, at de skelnede mellem en god og en ond guddom. Guden Kuku frygtedes i hele landet, men betragtedes som en beskytter. Som noget helligt betragtedes ogsaa maanen, visse stene, klipper, træer og dyr, desuden de mærkeligste genstande, som negerpræsterne erklærede for fetish. Neden for Frederiksberg fort holdt en hellig kæmpeslange til, som daglig modtog ofringer, og europæerne turde ikke dræbe den. Foran husene i Fetu var ofte talrige fetishstokke, farvede med rød jord, stukket ned, og til en større stok bandt man pjalter, knogler, gedehoveder m. m., som blev overstænket med offerblod. En negerkøbmand ved fortet fik hos sin fetishpræst udleveret en skindrem, som han skulle hænge op og trække i flere gange nat og dag, for at fetishen skulle sende et dansk skib med varer. Enhver havde sin husfetish, som

blev bragt med, naar husherren drog ud i et vigtigt ærinde. Hver morgen blev denne helligdom tilbedt og efter omstændighederne takket. Kraftige husguder kunne købes for dyre penge. I vanskelige situationer søgte man raad hos helligdomme med mægtige fetisher, der saaledes tjente som orakler. Visse præster eller troldmænd gik ogsaa rundt og tilbød at spaa, alt under udnyttelse af befolkningens levende hang til overtro. I stedet for søndag helligholdt fetuerne tirsdag, men enhver husfader havde tillige sin særlige helligdag i ugens løb. Hvert aar i september holdt de en stor høstfest med spisen og drikken og dansen, hvortil europæerne sendte repræsentanter, som drog frem eskorteret af negersoldater under flyvende faner og klingende spil. Kun ved de højtideligste lejligheder som ved fredsslutninger kom det til menneskeofring i Fetu; men i nogle af de andre negerstater ofredes menneskeblod i strømme. Ofre af husdyr, æg og kalebasser med drikkelse var alle steder hyppige, og Kuku fik daglig sit takoffer bestaaende af frugt. Ofrene anbragtes langs vejene. Da hollænderne beskød Frederiksberg, ofrede en negerkøbmand ved Cabo Corso 20 geder, for at danskerne ikke skulle lide skade.

Ceremonier og fester ledsagede ogsaa død og begravelse. Saa snart en mand var død, opløftedes høje hyl; de omboende kom til og hjalp at istemme klager. Den afdødes kvinder strøede støv over deres hoveder og gned de bare bryster dermed. Den størst mulige alarm blev afstedkommet for at bortjage den onde aand, som var skyld i dødsfaldet. Til begravelsen blev den døde vasket, hans krop, arme og ben viklet i linned, og legemet bundet fast til et bræt. To mænd bar ham bort paa hovedet; snart løb de, snart gik de ganske langsomt; kvinder gik ved siden af for at baske fluer bort fra liget. Sørgetoget fulgte efter, forrest den afdødes yndlingshustruer højt hylende. Ved fornemme begravelser ledsagedes toget af ivrig geværskyden, trommer og trompeter. Gravstedet var som oftest uden for byen, og saa snart

Begravelses- og høstscene fra Fetu. Stik fra 17. aarh.

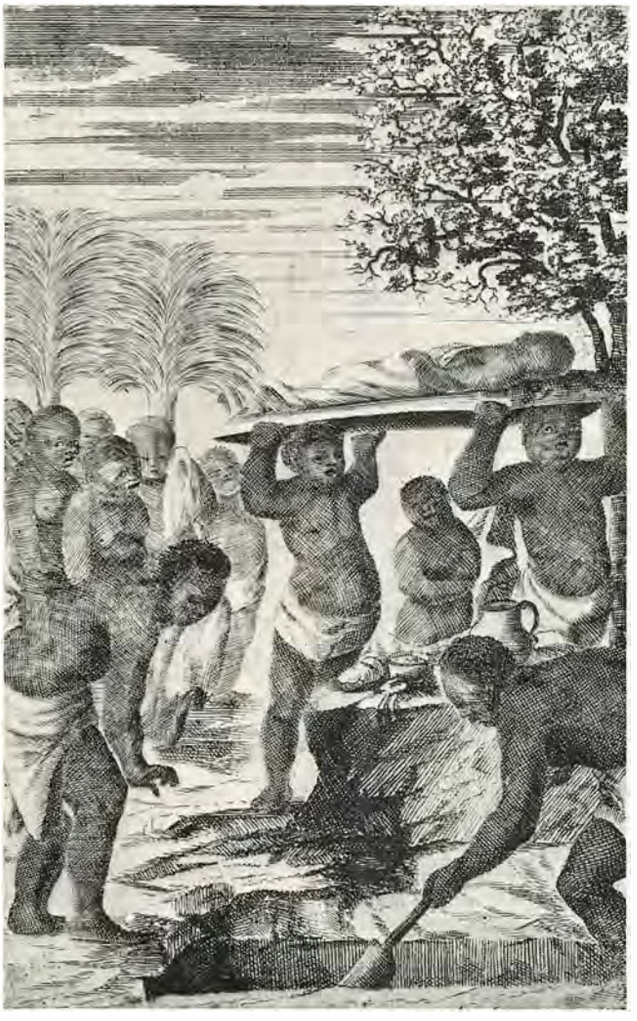

graven var tilkastet, rejstes over den et bord, hvorpaa den afdødes redskaber og værktøj blev henlagt. Ligeledes hensattes krukker med palmevin og palmeolie, for at den døde intet skulle mangle. I tro paa, at han kom til lykkelige egne for at nyde ære og velstand, blev ved en fornem mands begravelse dræbt adskillige af hans friller og slaver, for at han ikke skulle savne betjening i det hinsidige. Bagefter rejstes ved graven en lerfigur forestillende den afdøde. Efter kære slægtninges død fastede de nærmeste mange dage, saa de afmagredes, og kvinderne lod haaret skære af eller undlod at flette det. Hustruer og børn havde al grund til sorg. Arven gik ikke til dem, men til den afdødes slægt paa kvindesiden, og det stod arvingerne frit for, om de ville overgive noget til børnene. Enker og faderløse børn levede derfor ofte i stor fattigdom og ulykke.

Lidet paavirket af europæerne paa kysten fortsatte de afrikanske negerfolk saaledes deres liv efter deres egne skikke. I et skønt og gavmildt land skabte de ved deres overtro og krigslyst sig selv de værste plager. Altid udsat for farer havde de det ganske utrygt, men tyngedes normalt næppe derved, gav sig tværtimod hen i dans og fest, saa ofte lejlighed bød sig. Var skæbnen dem ugunstig, og de blev gjort til slaver, føjede de sig oftest deri uden at kny. Deres dybere følelsesliv lykkedes det i reglen ikke europæerne at trænge ind til, saa lidt som til deres inderste religiøse tanker.

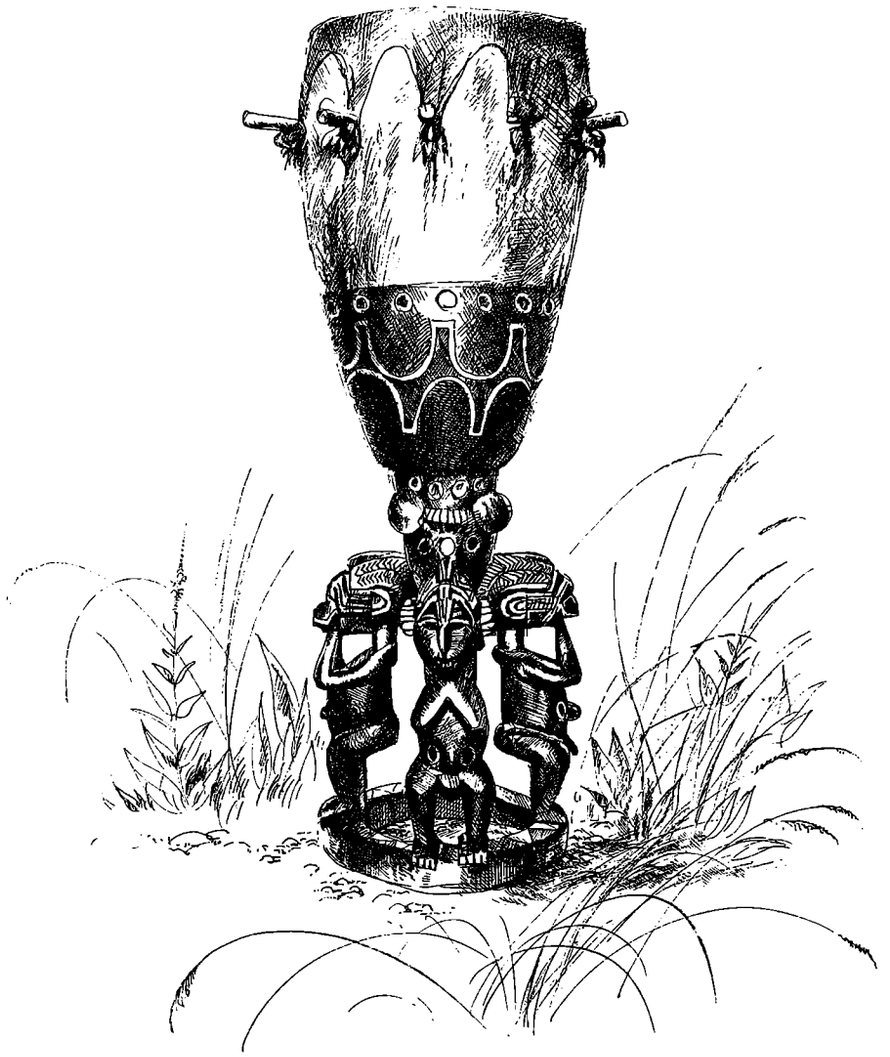

Hellig tromme fra de store flodbredders omraade

ACCRA OG CHRISTIANSBORG FORT

Efter at pladserne i Fetu var gaaet tabt, maatte Hans Lykke og hans faa tilbageblevne europæiske hjælpere paa Frederiksberg søge til den sidste danske besiddelse paa Guineakysten, den, der laa ved negerbyen Orsu i Accralandet. Fra nu af blev danskernes virke paa Guldkysten knyttet til dette sted.

Det er muligt, at franskmændene havde en loge her allerede i det 14. aarhundrede, og sandsynligt, at portugiserne holdt en handelsstation i den egn fra omkring 1500. Det fortælles endvidere, at sidstnævnte omkring 1565 byggede et fort i Accralandet, men imod de indfødtes ønske, hvorfor negrene, da engang en gunstig lejlighed bød sig, overrumplede besætningen og huggede den ned. Dette skal være indtruffet i 1578. Negrene siges derefter at have tilbudt franskmændene fortet. Tilbudet blev ogsaa modtaget, men portugiserne viste sig saa fjendtlige, at de franske snart fortrak. Efter at hollænderne havde tiltaget sig søherredømmet, sluttede de kontrakt med kongen af Accra den 30. august 1641, hvorved de fik ret til at anlægge et fort i landet, og ved en ny kontrakt af 4. august 1649 fik de ham til at gaa ind paa, at ingen anden nation maatte drive handel eller bygge fort i hans land. Dette blev dog ikke respekteret af de sorte. Som nævnt indrettede svenskerne en loge ved Orsu 1652, og den gik over til danskerne i 1658, til hollænderne i 1659.

Senere paastod hollænderne, at danskerne den 14. april 1661 med magt satte sig i besiddelse af logen, idet Jost Cramer havde udsendt en mand ved navn Joan Jacob Rajot, der angreb med hjælp af flere hundrede indfødte, jog det hollandsk-vestindiske kompagnis betjente væk og ranede hollændernes varer. Danskerne hævdede, at det gik anderledes til. Da Accrakongen opdagede, hvorledes hollænderne havde ført Samuel Smidt paa Carlsborg fæstning bag lyset og franarret ham de danske besiddelser, anbefalede han hollænderne at forføje sig bort og opnaaede ogsaa, at de drog af med deres ejendele, uden at nogen tog noget fra dem. Efter at logen saaledes var kommet til at staa ledig, kom danskerne og slog sig ned i den, hvilket efter deres mening skete med fuld føje, da den var bygget af svenskerne og 1658 med erobringens ret takket være Carlofs bedrift var overgaaet til Danmark.

Efter at logen var taget i besiddelse, købte Jost Cramer ved kontrakt af 18. august 1661 af kong Kankoy af Stor-Accra et landomraade, hvor der kunne opføres et fort. Man maatte herfor yde en betaling af 50 benda (3200 floriner) guld. Til overkøbmand paa stedet ansattes Christen Cornelissøn, der tidligere havde tjent svenskerne i Guinea i syv aar, og han blev det danske kompagni en tro og „vindskibelig" tjener. Samtidig forstod han at gøre sig elsket af negrene, saa de værnede ham mod giftmord og anden fare og opkaldte talrige børn efter ham, og da han efter seks aars virksomhed forlod landet, vakte det stor og oprigtig sorg hos de indfødte. Ja, Accrakongen lod endog alle sine hustruer og hele sin hofstat følge ham til baads; selv kunne kongen ikke uden at overtræde fetishreglerne komme i nærheden af kysten. Danskerne maatte til gengæld for de store æresbevisninger rykke ud med anselige foræringer.

Under Cornelissøns ledelse opførtes paa den tilkøbte grund fortet Christiansberg eller, som det almindeligt kaldtes, Christiansborg. Det blev solidt funderet paa en klippe tæt ude ved kysten og forholdsvis højt og rummeligt. Et taarn knejsede over beboelsesbygningerne, og ved porten byggedes et fremspring i muren, hvorfra man kunne overse negerbyen Orsu. Der blev opført tre bastioner straks, en fjerde

først senere. Landingsforholdene var endnu slettere ved Christiansborg end ved Cabo Corso. Skibene kunne ankre øst for fortet; men havbunden var her saa fuld af skarpe klipper, at ankertovene let blev slidt over, og man maatte hver dag lette ankeret, hvis man ikke ville miste det, „og er der og derhos en meget slet havn for at komme i land, saa at kristne derover ofte er kommet til skade baade paa liv og gods, naar de har villet lande".

I denne periode fik ogsaa englændere og hollændere forter paa Accras kyst. Efter at hollænderne 1641 havde faaet kontrakt med Accrakongen, byggede de 1642 ved Lille Accra i et kanonskuds afstand vest for Orsu en loge, som 1652 blev udvidet og kaldt Fort Crèvecœur. Efter at det engelske kompagni var reorganiseret 1672, byggede det 1673 ved negerlandsbyen Soko (Sioco) i et kanonskuds afstand vest for Crèvecœur en fæstning, som de kaldte Fort James efter den mest fremtrædende aktionær i the Royal African Company, hertugen af York, den senere kong James II. Saavel det hollandske som det engelske fort var mindre i maalene end Christiansborg; men det hollandske fort var friskere beliggende og havde bedre landingsforhold end de to andre. Hollænderne var kommet først og havde valgt den bedste beliggenhed.

Selvfølgelig maatte det fremkalde konkurrence, naar tre europæiske nationer havde forter saa nær hinanden paa kysten, at man fra Fort Crèvecœur kunne skyde til hver af de to andre. Kongeriget Accra var imidlertid endnu paa denne tid det største og stærkeste af de negerriger, der strakte sig langs selve kysten. En livlig trafik gik herfra ind i landet, guld og især slaver kom i rigt maal hertil, og foreløbig syntes der at have været omsætning nok, i alt fald for hollændere og danskere. Indtil videre herskede der i reglen forstaaelse mellem parterne. De stivede hinanden af over for de sorte, og ofte havde deres besætninger glæde af den gensidige selskabelige omgang. En særlig fordel havde Christiansborg deri, at det var det østligste fort paa Guldkysten og det sidste, som mange europæiske skippere kom til; de var ofte her tilbøjelige til at sælge resten af deres medbragte ladning paa gunstige vilkaar, og fortets embedsmænd kunne med disse varer drive en indbringende privat handel.

Guvernør Cornelissøns afsked fra negrene. Efter samtidigt stik

Saa vidt ses blev den periode i 1660erne, da Christen Cornelissøn stod for handelen paa Christiansborg, en slags glansperiode, ligesom handelen paa Frederiksberg i disse aar havde sin bedste tid under Henning Albrechts ledelse. Snart kom forholdet til de sorte imidlertid til at volde besvær. Den politiske situation mellem negerstaterne indbyrdes skiftede hyppigt. Hvert øjeblik var der krig mellem dem, og statstilhør og afhængighedsforhold blev jævnlig ændret; følgen af hele denne bevægelighed var langvarige afbrydelser i trafik og handel. Da Villault 1667 besøgte Henning Albrecht paa Frederiksberg, drejede samtalen sig netop i særlig grad om den skade, de europæiske forter led i omsætningen som følge af negrenes krigeriskhed. Man maatte paa det tidspunkt forsyne Christiansborg med levnedsmidler

Christiansborg. Guldkysten

ved at sende kanoer dertil fra Frederiksberg, fordi Accranegrene var blevet inddraget i meget alvorlige stridigheder, og dette vedblev mange aar; krigene havde lagt landet øde vidt omkring.

Befolkningsforholdene ved Accra var særdeles indviklede. En række indvandringer havde fundet sted i tidens løb. Næst efter stenalderfolkene var det første folkefærd, der ankom, vistnok guanerne (kyereponerne), formodentlig beslægtet med akanierne og kommet nordfra til kysten lidt før dem. De dannede vistnok et rige fra kysten og opefter vest for Voltafloden, og de bor endnu paa højene noget inde i landet. Dernæst kom østfra, antagelig ved den nyere tids begyndelse, Ga-folkene, hvortil accraerne hørte. Deres fører ved indvandringen hed Ayi Kushi, og hans efterfølger Ayite byggede hovedstaden Stor-Accra omtrent 20 km inde i landet ved Pokoase-højen. Ved denne by opstod et marked, hvor handelsmænd fra de stater, der laa længere inde i landet, kom med deres varer og i stedet købte europæisk gods, som accraerne havde købt af de hvide ved kysten. Accraerne tillod ikke købmændene fra det indre af landet at handle direkte med de fremmede skibe, men sikrede sig en solid profit for deres egen pung, ofte paa 100 % eller mere.

I det 17. aarhundrede trængte i en ny folkebølge fra nord det akaniske Akwamu- eller Aquambofolk ned over sletterne vest for Volta. Accraerne sagde om akwamuerne, at de oprindelig var en røverbande, der bestod af folk, som var stukket af fra Accra; og den sandhed var der nok heri, at de utilfredse fra Accra løb op til akwamuerne i bjergene og sluttede sig til dem. I alt fald tiltog akwamuerne i styrke, og sluttelig kom det til en række kampe mellem dem og accraerne. Under meget dramatiske omstændigheder tog den sidste mægtige Accrakonge Okai Koi efter et nederlag ved Ayawaso sit liv den 20. juni 1660. Hans efterfølger Ashangmo forsøgte derpaa gennem en aarrække at genopbygge magten, men kunne ikke ret faa bugt med akwamuerne, og sluttelig erobrede de hans hovedstad Stor-Accra og ødelagde den.

Fortvivlet over mangelen paa sammenhold blandt sine egne førte Ashangmo i 1680 under spot fra højre og venstre en del af sit folk østpaa til det land, de var kommet fra, og slog sig ned noget øst for

Volta i Lille Popo (Anecho). Under kongen af Whydahs værn kom accraerne her saa meget til kræfter, at de siden kunne føre nye krige mod akwamuerne og hjælpe Whydah mod Dahomey. De accraer, der blev tilbage vest for Volta, kom straks efter deres stammefrænders afmarch 1680 til at anerkende akwamuernes overhøjhed, og der blev saaledes en ende paa det mægtige Accrarige, der havde profiteret saa udmærket ved handelen mellem europæerne og negerfolkene inde i landet.

Naar saaledes det ene folkefærd efter det andet pressedes ud mod kysten, hvor det ikke kunne komme længere, var det ikke til at undgaa, at voldsomme kampe maatte blive følgen, og det var med fuld ret, europæerne dannede sig den opfattelse, at Accranegrene hørte til de mest vilde og krigeriske af de afrikanske folk.

Hver gang et felttog var under opsejling, samlede negerkongerne alt brugeligt mandskab; stierne, der førte gennem krat og jungle op i landet, blev lukket, og handelen laa fuldkommen stille. Som følge heraf gjorde danskerne paa Christiansborg gennem lange perioder ingen forretning, og naar saa hertil kom, at besejlingen fra hjemlandet svigtede, maatte stillingen blive yderst prekær. Det kan derfor ikke undre, at Christiansborg for en tid gik tabt. Dette skete i 1679, efter at fortets dygtige chef købmanden Johan Ulrich fra Glückstadt var blevet myrdet af de sorte paa anstiftelse af en græker, der var hans underordnede. Kommandant blev derpaa købmanden Peiter Bolt, og han solgte kort efter paa forræderisk vis hele fortet til en portugiser Julian de Campo Barreto for 36 pund guld. Barreto havde tidligere været guvernør paa den portugisiske ø São Thomé, men formaaede ikke at holde styr paa sine folk paa Christiansborg; de gjorde siden oprør imod ham og satte ham i fængsel øverst oppe i fortets taarn; her saa Barbot ham sidde ved sit andet besøg paa kysten. Portugiserne omdøbte fæstningen og kaldte den Fort St. Francis Xavier efter den store katolske missionær; de forsynede den med en stor besætning af hvide, fordi de ikke ville have negre inden for murene, og de anvendte betydelig bekostning paa at forbedre stedet. Bastionerne forhøjedes 1 m, der byggedes et kapel, og en sø, der laa i nogen afstand fra fortet og tidligere var et helligt sted for negrene, blev delt op og udnyttet til saltudvinding. Nogen stor fornøjelse fik portugiserne dog næppe af handelen, og ved Barbots omtalte besøg 1682 var de økonomisk i en temmelig sølle forfatning, næsten uden varelager paa fortet.

Da Christiansborg gik tabt, gjorde den danske kommandant paa Frederiksberg, Peter With, selvfølgelig indsigelse over for portugiserne, men uden virkning. Han var næppe i stand til at optræde med nogen autoritet; han havde vistnok tidligere været kanoner og var kommet til magten ved Conrad Cruls død. Alt, hvad han i øvrigt kunne gøre, var at meddele det passerede til hjemlandet. Mere udrettedes heller ikke af den følgende kommandant, Magnus Prang. Langt om længe lod regeringen i København

da protesten gaa videre til det portugisiske hof, som mærkeligt nok tog sig af sagen. Ordre afgik til Guinea om at levere fortet tilbage til danskerne, hvorpaa den portugisiske besætning i al stilhed forsvandt. Efter en mellemperiode, hvori fæstningen var besat af de sorte, kunne de danske fra Frederiksberg igen tage den i besiddelse den 26. februar 1683. Som købmand paa fortet indsattes derefter Peder Hofman, og siden kunne samtlige danskere paa kysten her finde et tilflugtssted, da Hans Lykke 1685 pantsatte Frederiksberg til englænderne.

Selv om de indfødte ved Accra var mere krigeriske end fetuerne ved Frederiksberg og saaledes ofte forstyrrede handelen til gavns, frembød Christiansborg ved sin beliggenhed i visse henseender fordele for Frederiksberg. Handelen ved Accra synes at have været betydeligere end ved Cabo Corso. Guld tilførtes i mængde, og de mange krige afkastede navnlig et stort antal krigsfanger, der for det meste blev solgt til europæerne som slaver. Især frembød dog Accra store fremtidsmuligheder. Frederiksberg laa meget indeklemt med englænderne til den ene side paa Cape Coast Castle og hollænderne ikke langt væk til den anden side paa Fort Nassau. Ved Christiansborg havde man ganske vist europæerne nær paa fra den vestlige side; men mod øst laa en lang kyststrækning uden noget europæisk fort. Dette betød friere handel og udvidelsesmuligheder, og spørgsmaalet var herefter, hvad man hjemmefra ville sætte ind paa udnyttelsen.

To piger spinder bomuld til traad

DET VESTINDISK-GUINEISKE KOMPAGNI

Saa slet som Glückstadtkompagniet var stillet allerede 1669, var det naturligt, at den danske regering optog overvejelser om Guineahandelens fremtid. Den 26. november 1670 gav den nye konge, Christian V, ordre til, at de deputerede i kompagniet skulle afgive indberetning om de dansk-afrikanske besiddelsers tilstand og udtale sig om, hvorvidt de ønskede at fortsætte brugen af dem, og i januar 1671 gentoges ordren med eftertryk.

Kompagniet tog sig da sammen til at anmode om konfirmation af oktrojen, saaledes som det var sædvanligt ved kongeskifte; men samtidig bad de om at faa nedsat en kommission om sagen. Privilegierne blev ogsaa bekræftet den 17. juni samme aar, men det kan ikke have været, fordi kompagniets forhold frembød nogen opmuntring. Ifølge opgørelse fra dets bogholder fik interessenterne indtil nytaar 1672 kun udbetalt 47.264 mark, altsaa ikke mere end ca 10 % af aktiekapitalen. Store tab var som foran omtalt foraarsaget ved hollændernes forfølgelser. To af kompagniets skibe, „Prinz Christianus" og „Fridericus (Tertius)", var solgt, og „Sophia Amalia" var strandet. For udrustningen af disse skibe havde man betalt over 300.000 mark; noget lignende havde byggeriet og opretholdelsen af forterne paa Guldkysten kostet, og hjemme havde udgifterne ved kompagniets bestaaen beløbet sig til over 50.000 mark. Hertil kom forskellige udlaan og udestaaende beløb, saa bogholderen kom til det resultat, at der i alt var investeret 1.188.279 mark. Hvad kompagniet ejede, og hvor meget der var tjent af dets betjente privat og underhaanden, hører man intet om; men troligt nok var status saadan, at Glückstadtkompagniet ikke havde udsigt til at faa noget ud af besiddelserne.

Hvad der kom ud af skibet „Patriarch Jacobs" togt til Guinea 1671–72, vides ikke. Formodentlig intet videre godt. I mellemtiden opkom der strid mellem Henning Albrecht og kompagniets direktører, Jakob de Boys og Johan Backmann, om betaling af Albrechts løn, og den 25. maj 1672 kommitterede kongen etatsraad Poul Klingenberg og kancelliraad Conrad Wasmer til at undersøge kompagniets forhold. Den betænkning, som disse herrer i løbet af en maanedstid afgav, gik ud paa, at kompagniet ikke formaaede at fortsætte Guineahandelen, og at kongens forter og loger derved kom i fare og let kunne komme paa fremmede hænder, „hvilket da saavel skadeligt som spotligt skulle være". Sagen gik derefter til kommercekollegiet, som foreslog, at der skulle sendes 20 soldater til Guinea og oprettes et københavnsk afrikansk kompagni. Dette blev bifaldet af statskollegiet, den tids statsraad, den 23. november 1672. Nogle af kollegieherrerne var øjensynlig stemt for, at man hellere skulle støtte Glückstadtkompagniet; men kommercekollegiets vicepræsident Jens Juel, en broder til søhelten Niels Juel, gav det hidtidige kompagni dødsstødet, idet han ræsonnerede som saa, at det var godt, om man kunne indskrænke Guineahandelen „til at hjælpe dermed baade det Ostindiske og det Vestindiske Kompagni".

Jens Juel var selv direktør i disse to kompagnier, der var oprettet henholdsvis 1670 og 1671, og ønskede aabenbart at gøre Guineahandelen til noget anden klasses, der blot var til for de to andre danske kolonibesiddelsers skyld. Juel var i øvrigt meget virksom for næringslivets udvikling ud fra merkantilistiske grundsætninger; men han ønskede ikke handelen drevet fra kongens holstenske besiddelser. I overensstemmelse med Christian V's nationale indstilling og med enevældens hele tendens til at samle saa meget som muligt i København ville han have et kongerigsk kompagni. Glückstadtkompagniet

havde som oftest købt udstyr og ladning i Holland; det gjaldt nu at skaffe kongeriget Danmark en afsætning gennem leverancer til skibene. Som en overgangsbestemmelse, indtil et nyt kompagni kunne oprettes, blev det af statskollegiet vedtaget, at enhver kunne faa oktroj og pas, naar han ville optage handelen paa de danske pladser i Guinea; han skulle blot betale „recognition" til underhold af besætningen paa forterne. Glückstadtkompagniet fik kun lov at faa sine varer paa forterne udleveret; bygningerne og ammunitionen skulle det give fra sig; men af sær naade kunne dets aktionærer faa lov at indtræde i det nye kompagni.

Paa grundlag af disse beslutninger udstedtes der allerede den 10. december 1672 et kongeligt patent om oprettelsen af et guineisk kompagni i København. De, der havde lyst at indtræde, kunne melde sig i kommercekollegiet, og naar kompagniet var oprettet, lovede kongen at udstede oktroj og pas. Det er usikkert, om der meldte sig nogen; den 22. april 1673 befalede kongen det vestindiske kompagni at tage Guineahandelens fortsættelse op til overvejelse. Formodentlig var dette Jens Juels opfindelse, eftersom det jo ud fra hans syn paa sagen maatte være vejen til at faa Guineahandelen anbragt paa sin rette plads, hvis man kunne faa det vestindiske kompagni til at tage sig af den. Sagligt set var der ogsaa den fornuft heri, at det syntes fordelagtigt at lade skibe gaa med europæisk ladning til Guinea, derfra med slaver til Vestindien og derfra hjem med vestindiske varer. Saa vidt vides drev Glückstadtkompagniet kun trafik direkte til og fra Guinea og den portugisiske ø São Thomé, og formodentlig besørgede det ikke slavetransporter i stor stil. Nødvendigheden af at skaffe sort arbejdskraft til St. Thomas i Vestindien, som det vestindiske kompagni i København havde taget i besiddelse, talte stærkt for at gaa over til den trekantede rute og gøre slavehandelen til et hovedpunkt i kompagniets virksomhed. Moralske skrupler over at tage del i slavehandelen forekom ikke paa dette tidlige tidspunkt.

De mere forretningsmæssigt indstillede direktører i det vestindiske kompagni, Peder Pedersen Lerche og Hans Nansen, ville dog ikke indlade sig med Guinea uden videre. De mente, at man først og fremmest burde have en ordning vedrørende Glückstadtkompagniets krav. Formodentlig ønskede de heller ikke at fornærme deres standsfæller i Glückstadt og Hamborg. I alt fald lod kompagniet foreløbig spørgsmaalet om Guinea hvile. Den 15. august 1673 afslog Glückstadtkompagniet imidlertid paa afgørende maade at udrede skib til Guinea og frasagde sig alle sine rettigheder, og hen paa vinteren opdukkede et nyt initiativ, idet rederne for et skib ved navn „Spes" tilbød at indtræde i det vestindiske kompagni. Direktørerne for dette kompagni gik da i gang med sagen. De søgte først kongen om at maatte forøge aktiekapitalen, idet de henviste til en artikel i kompagniets oktroj af 11. marts 1671, hvori det hed, at hvis Glückstadtkompagniet ikke ønskede at fortsætte, maatte det vestindiske kompagni overtage dets privilegier og faa udleveret forterne i Guinea mod at betale det gamle kompagni for varer, kanoner og ammunition, som var i behold derude. Kapitalforøgelsen blev billiget af kongen den 6. marts 1674 og dagen efter af aktionærerne, som nu endelig vedtog, at kompagniet skulle besejle Guinea. Faa dage senere udgik der et kongebrev med opfordring til at tegne sig. Det kneb vistnok med at faa godtfolk til at vove deres penge; men man kom dog saa vidt, at man kunne udruste et skib, som man havde købt i Amsterdam og givet det klingende navn „Charlotte Amalia, Regina Daniæ". Man opnaaede hos kongen den 13. november 1674 toldfrihed for de varer, der skulle afgaa til Guinea, men en del af ladningen maatte man ligesom Glückstadtkompagniet indkøbe i Amsterdam. Endelig fik man ogsaa den 28. november samme aar kongeligt patent paa, at kompagniet maatte drive handel paa Guinea paa samme vilkaar, som Glückstadtkompagniet havde haft. Man kunne derefter lade sine ordrer afgaa til kommandanten paa Frederiksberg, som nu betitledes guvernør.

„Charlotte Amalias" rejse forløb imidlertid højst uheldigt. Skibet kom af sted for sent paa aaret, det siges bl. a. fordi aktionærerne smølede med indbetalingen af kapitalen. Først nytaarsaften 1674 løb

skibet ud fra Københavns havn; i Kattegat mødte det vedholdende uvejr, og efter for en tid at være vendt tilbage til Øresund strandede det den 18. januar 1675 paa Vinga ud for Göteborg. Af ladningen reddedes kun en lille del, intet var forsikret, og samtidig forulykkede et andet af kompagniets skibe, jagten „St.Vincent", ved Norge. Kompagniets samlede tab var 40.000 rd, og dets eksistens var derfor i fare; en ny udredning til Guinea kunne der foreløbig ikke være tale om. Direktionen maatte lade sig nøje med at kræve ny indbetaling af kapital og med, at kongen udstedte en plakat af 20. maj 1675 om, at hans undersaatter, selv om de var i kompagniet, maatte sejle til Vestindien efter aftale med direktørerne. Participanterne fik herefter lov at besejle St.Thomas mod en recognition paa 10 % af udgaaende ladning; men Guinea blev ikke af kompagniet betænkt med et eneste skib, saa længe krigen med Sverige fra 1675 til 1679 varede.

Guineahandelen var saaledes overladt til det private initiativ. Paa grundlag af statskollegiets bestemmelser var der allerede forud udstedt enkelte søpas til Afrika. Den 6. august 1673 fik storkøbmanden Jørgen Thormöhlen i Bergen og hans participanter søpas til Guinea for deres skib „Cornelia" med Jørgen Thiessen Mölner som skipper, og den 11. oktober samme aar fik generaladmiral Cort Adeler og oberst ved tøjhuset Markor Rodsteen ligeledes søpas for deres skib „Den forgyldte Ørn" med Joris Bacher som skipper. „Cornelia" bragte 103 slaver til St.Thomas, og der udstedtes igen pas for skibet den 11. juli 1674; men det blev siden taget af det hollandsk-vestindiske kompagni.

Ogsaa efter „Charlotte Amalias" stranding afgik private skibe til Afrika. For „Den forgyldte Ørn" udstedtes nyt pas den 6. februar 1675, og en maaned senere fik statholder i Norge og præsident i kommercekollegiet Ulrich Frederik Gyldenløve pas for sit skib „Friderich", hvis skipper var Børge Andersen fra Oslo. Videre kan nævnes, at søpas blev udstedt til Cornelis Bormann 1677 og til skipper Johannes Hauschild af Altona 1678, det sidste for skibet „Junge Tobia". Endelig til admiral Rodsteen og rigsadmiral Henrik Bielke med flere beboere i København 1679 for et skib, hvis kaptajn var Gerhard de Tetz. Hvorvidt skibene i alle de nævnte tilfælde naaede frem til forterne i Guinea, vides ikke; men efter at Glückstadtkompagniets sidste skib var naaet ud i 1672, ser det altsaa ud til, at der fra dansk havn højst naaede eet skib ud om aaret i gennemsnit i resten af 1670'ernes tiaar. I denne tid var det, forterne forfaldt, og Christiansborg som foran omtalt gik tabt til portugiserne.

Først 1679 overvejede det vestindiske kompagni igen at sende et skib til Guinea, men straks mente man ikke at have penge nok til formaalet. Den 3. marts 1680 udstedte kongen imidlertid en forordning om det vestindiske og guineiske kompagnis handel, og heri lovede han paa egen bekostning at sende et skib til Guinea, for at det kunne bringe besætninger ud til forterne og føre slaver til Vestindien. Participanterne i kompagniet skulle snarest indbetale restancer i aktiekapitalen, og alle skulle de desuden yde 10 % ekstra i tillæg til den tegnede kapital. Yderligere greb man til at tvinge folk til at blive aktionærer, idet forordningen fastsatte, at alle embedsmænd i kongens lande, der havde mindst 300 rd i gage, skulle indbydes til at tegne 10 % af aarsgagen i kompagniet, og hvis de ikke selv meldte sig, ville kongen tilbageholde de 10 % af gagen og indbetale dem til kompagniet. Endelig skulle de, der holdt karosser og ikke havde tegnet sig for mindst 500 sletdaler, indskyde 60 sletdaler; men denne sidste bestemmelse blev ikke gennemført straks.

Forordningen satte paa ny gang i sagerne. Et udvalg blev nedsat til at sørge for skibsladning, og fregatten „Havmanden" blev udrustet til Guineatogtet. Den 31. august 1680 udnævntes borger og handelsmand i København Magnus Prang (Pranger) til „opperhoved" og kommandant paa Frederiksberg fort, og den 30. september samme aar udstedtes en ny kongelig oktroj, hvorved kompagniet ene af den danske konges undersaatter fik bekræftet sin ret til at besejle Afrikas nordkyst og Guinea og de danske forter der. Samtidig befalede kongen, at forter og loger, kanoner og ammunition, breve og effekter

Kvinder paa stranden, Kita

skulle overleveres til Magnus Prang, og denne forsynedes med en instruks og afskrift af alle fornødne dokumenter samt ciffer til benyttelse ved hjemsendelse af rapporter. Derefter kunne „Havmanden" afsejle den 23. oktober 1680 under kaptajn Ove Ovesen (Aage Aagesen), som ved sin side havde Jacob van Tetz til at varetage handelen paa kysten. Blandt de 40 passagerer var foruden Magnus Prang præsten Hans Jensen Grum fra Ringkøbing.

I modsætning til de tidligere begivenheder foreligger „Havmandens" togt velbelyst i de historiske kilder. Saaledes har man bevaret skibsjournalen, der blandt andet beretter, hvorledes man ud for den første plads paa Guldkysten Assene (Assini) observerede et skib liggende for anker. Det satte imidlertid sejl og ville fjerne sig; men man skød efter det og fik det saaledes til at blive. Ombord viste sig at være Glückstadtskipperen Thomas Thorsen, som siden oftere bliver omtalt i Guineafarten. Først af ham erfarede man paa „Havmanden", at Christiansborg var overgivet til portugiserne. Ved ankomsten til Frederiksberg den 2. februar 1681 fandt man to danskere i live paa fortet. Man var kommet paa kant med fetuerne, deres konge havde sat den danske kommandant Peter Valck i fængsel for daarlig opførsel, og kommandantskabet var overtaget af Andreas Jacobsen. Forholdene var saaledes omtrent saa slette, som de kunne være for de nyankomne, og bedre blev det ikke af, at Ovesen og Prang undervejs var raget uklar, saa kaptajnen med pistol i haand tvang Prang til at blive i land. Man maatte imidlertid passe forretningerne. De første faa slaver kom ombord; nogle elefanttænder var allerede købt paa kysten, før man naaede Assene. Efter at have landsat en del kanoner gik skibet videre til den østligste del af kysten, men havde ikke held med sig. Megen tid blev spildt, og da man i slutningen af april vendte tilbage til Frederiksberg, var allerede mange danske døde, deriblandt præsten og kommandanten. Ogsaa bogholderen, kaptajn Ovesen og styrmanden døde paa Frederiksberg. Kommandantens efterfølger blev Johan Conrad Busch, men kun for 11 dage. Han teede sig i denne korte tid helt ukristeligt, var aldrig

ædru, festede ustandseligt og fejrede med stor pomp sit bryllup med en mulatinde; kongen af Fetu ville ikke handle med ham; han blev sluttelig afløst af den før nævnte Hans Lykke, fra hvis haand fortet siden gik over til englænderne. Der laa forskellige andre skibe ved kysten, og det lykkedes ikke at faa indkøbt ret mange slaver. Paa grund af denne fiasko og paa grund af de mange dødsfald opgav man da Vestindienrejsen, satte de slaver, man havde faaet, i land og sejlede direkte hjem med Peder Pedersen Stud som kaptajn. Undervejs døde folkene som fluer, deriblandt Johan Conrad Busch, der førtes med som fange, men den 18. september 1681 naaede „Havmanden" med en lille flok folk ombord Stavanger, og den 21. oktober gik skibet ind paa Københavns red.

Det mærkværdigste, skibet hjemførte, var en leopard (af datiden kaldet en tiger); men af handelsvarer bragte det kun „en ringe ting", nemlig 1498 pund elfenben, der blev solgt for 678 rd, og noget guld, som kongens møntmester udmøntede til dukater med kongens portræt paa den ene side og et billede af Frederiksberg fort paa den anden.

Den kongelige offervilje over for kompagniet havde saaledes næsten intet nyttet. Heller ikke var forterne blevet hjulpet til gavns. Alle de, der var antaget til at føre handelen videre i Afrika, var allerede døde. Man maatte under disse forhold nøjes med i januar 1682 at træffe aftale med nogle Glückstadtboere, der fik tilladelse til at sejle paa Guinea, om at overføre lidt penge, varer og mandskab til forterne. I denne forbindelse blev der udstedt søpas til skibene „Charlotte Amalia" og „Printz Friedrich" fra Glückstadt, det første ført af Thomas Thors. Blandt andet blev der med disse skibe sendt nogle kister ostindisk gods til Guldkysten.

Derefter fik man af kongen lov at lade fremmede gaa ind i Guineafarten mod erlæggelse af recognition, og kongen lovede at give 1500 rd aarlig til vedligeholdelse af fæstningerne i Guinea. Desuden opnaaede man, at kompagniet maatte laane „Havmanden" til et nyt togt. Med stort besvær skaffedes udrustning til veje, og med priselig forsigtighed lod man denne gang ladningen forsikre. Besætningen maatte aflægge ed paa skibsartikler, laant fra det ostindiske kompagni, og en særlig artikel heri forbød mandskabet uden overenskomst med direktørerne at have private varer (føring) med ombord til forhandling paa anløbsstederne. Som overkøbmand medfulgte en hollænder Bronckhorst, der fik lov at medtage varer for 4000 rd mod at betale 30 % i recognition. Skibets kaptajn blev Jan Bloom, og hensigten var, at det skulle gaa baade til Guinea og Vestindien. Turen forløb imidlertid højst ulykkeligt. Efter en række dramatiske begivenheder strandede skibet i nærheden af Marstrand, og de søfolk, der var ansvarlige for ulykkerne, blev straffet paa det strengeste. Haard disciplin var nødvendig, hvis man skulle holde orden i den brogede flok af eksistenser, der samledes som besætning ombord paa et skib, der var bestemt til et saa sundhedsfarligt sted som Guinea.

Endnu var det altsaa ikke lykkedes det vestindiske kompagni i København at gøre noget for besiddelserne i Guinea eller faa udbytte af dem. Bedre gik det Glückstadtskibene. Ved deres hjælp fik Hans Lykke den allernødtørftigste hjælp til endnu en tid at opretholde de danske besiddelser i Afrika. Hovedmanden for den nye foretagsomhed fra Christian IV's og Frederik III's by blev portugiserjøden Moses Josua Henriques, der nævnes allerede 1675 som interesseret i tilførsel af slaver til Vestindien. Vistnok var det ham, der stod bag ved Thomas Thorsen. Sandsynligvis virkede han i forstaaelse med kompagniets bogholder i København Oliger Pauli (Holger Pauli, siden kendt som religiøs sværmer), idet han straks efter katastrofen med „Havmanden" fik kongelig bevilling af 8. april 1683 paa privat sejlads til guineiske og afrikanske kyster og 23. juni samme aar fik søpas, saa han kunne sende „Charlotte Amalia" til Guinea med Thomas Thors som kaptajn. Omtrent samtidig fik et par andre Glückstadtkaptajner søpas for skibene „Princessin af Danmark" og „Printz Friedrich", og i den følgende periode sendtes hvert aar af Henriques eller Pauli et eller flere skibe til Guinea. Blandt skibene nævnes „Københavns Børs",

„Holger Danske", „Christian V", „Spera Mundi", „Det kgl. danske vestindiske Compagnies Vaaben", „Jomfru Margrethe", „Nordstjernen" og jagten „Fortuna", blandt kaptajnerne David Beck, Jan Wagener og stadig Thomas Thors, hvis søn Johs. Thors ogsaa blev Guineakaptajn. 1684 fik Pauli den ordning med det vestindiske kompagni, at hans skibe maatte sejle uden recognition, naar de medtog for 1000 rd varer fra kompagniet til forterne. Det private initiativ opretholdt saaledes forbindelsen med Guinea, og 1686 udnævntes Henriques af kongen til faktor for dem, der fra Glückstadt drev handel paa Afrika. Ifølge den instruks, som ved denne lejlighed blev udarbejdet, skulle skibene hver betale 100 rd til kompagniet samt forpligte sig til at medtage nogle varer og personer til besiddelsernes opretholdelse, men sidenhen maatte Glückstadtskibene i reglen give nogen recognition til kompagniet.

Ved en overenskomst af 6. marts 1685 fik ogsaa nogle hollandske portugiserjøder tilladelse til at handle paa de danske besiddelser i Afrika mod den ringe betaling af 2 % i recognition. De fik lov at gaa under dansk flag, og det ses, at dansk pas blev sendt til Amsterdam for et skib til denne trafik, dog ikke uden at man i København nærede frygt for, at det skulle blive misbrugt.

Alt tilsammen hjalp det dog ikke tilstrækkeligt. I 1685 var det, fort Frederiksberg gik tabt, og snart efter kom trafikken til Guinea ud for ny modgang. I 1686 blev fregatten „Det kgl. danske vestindiske Compagnies Vaaben" taget af muhammedanske pirater fra Nordafrika. Det var afsendt fra Vliessingen af Oliger Pauli for at skaffe 80 slaver, som han havde paataget sig at levere til Vestindien, og han maatte bagefter udsende et andet skib for at overholde sin kontrakt, hvilket ogsaa lykkedes ham. Det synes ikke, som tabet ved denne forretning oversteg hans kræfter, for han var senere hen i stand til at forsyne kompagniet med varer mod efterbetaling.

Ogsaa Henriques led tab. Hans jagt „Fortuna" blev opbragt af hollænderne ud for Elmina, og 1688 tog de hans skib „Nordstjernen". Selv om han lige saa vel som Pauli var stærk nok til at overvinde ulykkerne, virkede disse hændelser dog tilbage paa kompagniet i København og svækkede det. Endnu var der aldrig udbetalt udbytte, og aktionærerne var utilfredse. 1689 erklærede man at have anvendt over 25.000 rd paa Guineafarterne, og alligevel befandt kompagniet sig i kraftesløs tilstand. Rigtignok var formaalet med disse jammerskrig at faa kongen til at rykke ud med de 1500 rd, som han havde lovet pr aar, men aldrig betalt. Klagen maa imidlertid have været velbegrundet, for endnu samme aar slap kompagniet tøjlerne og gav for en længere periode privilegierne paa Guineahandelen fra sig.

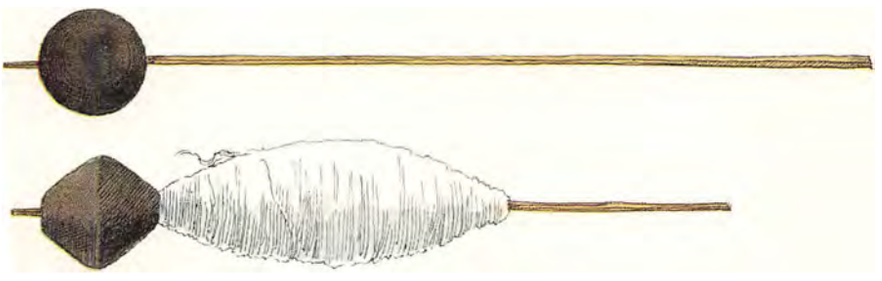

Tene med tenvægte af ler

NIKOLAJ JANSEN ARF

Et friskt initiativ var dukket op. En af hovedstadens største skibsredere Nikolaj Jansen Arf var begyndt at interessere sig for Guineahandelen. Han var en mand i opkomst og havde i de foregaaende aar ladet opføre pakhuse mellem Overgaden og Wildersgade paa Christianshavn. Han havde nu ansøgt kongen, om han maatte faa overdraget de privilegier, som det vestindisk-guineiske kompagni hidtil havde haft paa den afrikanske handel, og kongen var lydhør over for ham.

Ved oktroj af 27. juli 1689 fik Arf for sig selv og sine arvinger overdraget retten til ene af den danske konges undersaatter at drive handel paa Guinea mod, at han til gengæld betalte kompagniet 2 % i recognition af værdien af de slaver, han førte til Vestindien. Hvis andre af kongens undersaatter greb ind i Arfs privilegium, fik han lov at anholde deres gods og skib og konfiskere det. Samtidig blev, for at støtte København, fremmede nationers handel paa de danske pladser i Afrika ganske forbudt. Arf fik, ligesom kompagniet havde haft det, selv ret til at antage besætning til Christiansborg fort, og han fik fuld toldfrihed for alt, hvad han udførte til Guinea; men af det, han hjemførte derfra, skulle han erlægge 2 %, for saa vidt varerne forblev i Danmark. De penge, han behøvede til handelen, kunne han laane af kongen mod 12 % i rente, og det blev ham tilladt at bruge kongens segl. Hvis engang han eller hans arvinger ikke mere ville benytte privilegierne, kunne de levere besiddelserne i Afrika tilbage i samme stand, som de havde faaet dem; men hvis de gik tabt ved krig eller voldshandling, skulle Arf ikke staa til regnskab derfor. Det følgende aar afstod kompagniet paa tilsvarende maade den vestindiske handel til Bergenkøbmanden kommercedirektør i Norge Jørgen Thormöhlen.

Arf fik ogsaa udstedt skibsartikler for farten til Guinea, formodentlig for at hindre de personlige stridigheder ombord paa skibene.

Saasnart dokumenterne var i orden, udsendte den driftige mand ikke mindre end tre defensionsskibe til Guldkysten, nemlig „Gyldenløves Vaaben", „Københavns Vaaben" og „Laurvigen", ført af Trait Seches, Jørgen Weier og Henriche Hillebrant. Med skibene udgik kongelig ordre om, at Christiansborg fort skulle overgives til Arfs folk. Fortets kommandant var siden Hans Lykkes død 1687 Nikolaj Fensman, der tidligere havde været „Medicinmester" og dernæst fortets købmand. Han havde i sidstnævnte stilling tjent godt paa privat handel med portugisere og lurendrejere (enterloppere), og han havde været i stand til at opretholde fortet, mens kompagniet i København undlod at sende det nødvendige forsyninger, ja, efter at han var blevet fortets chef, havde han endog udbedret de forfaldne fæstningsværker og anskaffet nogle kanoner.

Oliger Pauli gav sig efter udstedelsen af oktrojen for Arf til at handle paa Middelhavet; men i Glückstadt kom man i stor vanskelighed. Selvsagt havde man ingen lyst til at opgive Guineatrafikken. I over en menneskealder havde den været en af byens indtægtskilder; mere end noget andet passede den ind i de planer, man i sin tid havde lagt ved byens oprettelse, og smukt havde den forlenet byen med guldets og eventyrets dragende kraft. Navnlig følte nok Thomas Thors sig ilde berørt. I 14 aar havde han været borger i byen og, efter hvad han selv siger, besejlet Guinea mod kongeligt pas, betalt sine skatter og ekviperet sine skibe i Glückstadt, og han laa nu igen i høsten 1689 færdig til afrejse, velforsynet med varer, som der var god afsætning for paa Christiansborg fort. Han overvejede først at give sig i et andet

lands tjeneste, men opgav det og drog af sted. Han blev imidlertid opbragt til Dunkerque, fordi han havde krudt og bøsser, dvs krigskontrabande, ombord, og Henriques maatte bede kongen lade diplomatiet skride ind for at faa ham fri. Om høsten 1690 laa han igen rejseklar paa Glückstadts red; men denne gang fik Arf myndighederne til at lægge arrest paa skibet ud fra den betragtning, at Thors' togt var et indgreb i hans privilegier, og da kongen ikke ville støtte Glückstadtboerne, endte det med, at Thors og hans søn maatte betale Arf en sum penge for tilladelsen til at besejle Guinea.

Lykken var dog ikke forhaanden. Det blev sidste gang, Thomas Thors lagde ud – det var den 26. december 1690, han afsejlede. I 1693 for han ilde. Han var da gaaet ind i Sierra Leone floden med fregatten „Charlotta Amalia", et stort og veludrustet skib med 36 kanoner; men han saa sig ikke for. Et lille engelsk Sørøverskib med kun 4 kanoner overfaldt hans skib – formodentlig i et ubevogtet øjeblik – og erobrede det i en haandevending. Sørøverne gjorde siden megen skade paa Guineakysten med dette store og gode skib, og det endte med, at en engelsk eskadre blev udkommanderet og jagede det fra Guinea til Vestindien, hvor det vistnok blev opbrændt sammen med andre sørøverskibe. For Glückstadt blev denne begivenhed skæbnesvanger. I Byens „Dødebog" staar der, at hermed „kom Guineafarten fra byen". Siden gik Glückstadt tilbage. Allerede udstedelsen af Altonas privilegier 1664 havde kaldt en alvorlig konkurrent til live. Ogsaa Guineafarten havde Altona rakt ud efter, idet en portugiserjøde Josef Fidanque, der boede i Hamborg, havde søgt om tilladelse til aarlig at sende to skibe fra Altona til Guinea. Snart kom Glückstadt ganske til at staa i skyggen. Vel arbejdede Henriques for at genoplive Guineafarten, og endnu 1703 klagede han over udviklingen og ansøgte kongen om paa ny at faa privilegier paa farten, men mødtes paa det vestindisk-guineiske kompagnis foranstaltning med afslag. Saalænge byen hørte under den danske konge, vedblev den derimod at udsende skibe paa hval- og robbefangst i de nordlige have, og Christian IV's by derude paa den lave Elbbred vedblev saaledes at have en eksistensberettigelse.

Heller ikke over Nikolaj Jansen Arfs foretagende kom der til at hvile nogen varig glans. Begyndelsen var dog god nok. De forannævnte tre skibe, som han udsendte til Guldkysten, forlod København den 22. juli 1690 og naaede Christiansborg fort paa aarets sidste dag. Med skibene fulgte som Arfs betroede mand Jørgen Meyer, der den 5. januar 1691 overtog fortet fra Nikolaj Fensman og derefter sluttede et nyt forbund med Akwamukongen og gav ham foræringer. Medens Christiansborg hidtil kun havde været forsynet med bastioner mod havet, mod øst og vest, fik det nu ogsaa en fjerde bastion mod nord, saaledes at fortet endelig kunne siges at være fuldført efter den oprindelige plan. Materialet til den sidste bastion var helt og holdent medbragt hjemme fra Danmark. De tre skibe naaede velbeholdent hjem, og 1692 foretog Nikolaj Fensman et nyt togt med fregatten „Gyldenløves Vaaben", medens skibet „Københavns Vaaben" fuldførte en vellykket rejse fra Glückstadt.

Fensman medbragte denne gang en ny kommandant Harding Petersen til afløsning for Meyer; men han var ikke noget lykkeligt valg: hans „slette tilsyn og anstalt" skal have været aarsag til, at der indtraf en katastrofe. For en tid traadte negrene atter skæbnesvangert ind i de danske besiddelsers historie og foranledigede et pittoresk mellemspil.

Siden danskerne generhvervede Christiansborg 1683, var det Akwamu-folket, der havde magten i omegnen af fortet. Sammenlignet med kystnegrene var de „ikke andet end nogle grove bønder og uforstandige mennesker", dog „vel oplærte i skælmeri og gevalt". Hovmod og krigsgalskab prægede deres færd, og deres ulykkelige undertvungne var til enhver tid udsat for plyndringer fra Akwamukongens side. Deres samlede krigsmagt beløb sig i 1690'erne til 7000 mand, naar samtlige 22 negerbyer ydede bidrag. Deres hovedstad Nyanawase, af danskerne kaldet Quambu, laa noget længere oppe i landet end Stor-Accra; den bestod af en ca 10 km lang, lige gade, og midt i gaden laa negerkongens residens.

Byen Nyanawase, af danskerne kaldet Quambu. Stik fra 17. aarh.

Kongen var under kampene med accraerne ifølge dansk overlevering en stor tyk neger ved navn Rensang sasaru. Han døde kort efter krigen og efterlod som arving en lille søn Ado. Indtil han kunne blive myndig, styrede landets hærfører Bansiar (Abinsam), der angives at have været Rensangs broder. Ifølge udsagn af den hollandske overkøbmand paa Elmina Wilhelm Bosman, der i en serie breve har givet en fortrinlig beskrivelse af Guinea, var denne regent et ondskabsfuldt og misundeligt menneske, meget fjendsk mod europæere. Fra hvert af de tre forter ved Accra modtog han 1 unse guld om maaneden i coustume, men han lod ikke altid forterne i fred; hvis bare en af de fremmede nationer havde fornærmet ham, kunne han godt finde paa at spærre vejene til alle tre forter, saa deres handel gik i staa.

Det var med hans tilladelse, den episode indtraf, der i de øvrige europæeres øjne kom til at kaste mest skam over de danskes færd paa kysten. Besætningen paa Christiansborg var som følge af en række dødsfald paa denne tid lidet talstærk. En dag i juni 1693 blev fortet overlistet af en skare negre fra Akwamuhovedstaden, der gav sig ud for at ville handle, men som vel kommet inden for porten overfaldt vagten og nedkæmpede al modstand. Deres anfører var Assemoni (Assameni), som efter senere opgivelse havde været kompagnislave paa Christiansborg, men var undløbet. Han kendte saaledes operationsfeltet. Besætningen blev ilde medhandlet. Fortets købmand blev parteret led for led, flere andre dræbt. Harding Petersen fik 4–5 knivstik i halsen og senerne i haserne næsten overskaaret, for at han ikke skulle undløbe, og bagefter blev han kastet „udi skiemands hullet", men om natten lykkedes det ham at komme ud og over muren, og efter at have slæbt sig frem i to nætter, reddede han sig frem til det hollandske fort.

Værdien af fort og varer blev af Nikolaj Jansen Arf opgjort til 71.315 rd, og hertil kom et tab for Nikolaj Fensman paa 4000 rd og et tab af guld til en værdi af 4164 rd.

Efter at være blevet herrer over fortet forstod Assemoni og hans folk rigtignok at indrette sig. Alt skulle saa vidt mulig gaa til som under danskernes styre. Assemoni trak i kommandantens uniform og

lod de andre gøre honnør for sig, ganske som var han guvernør. Kommandanterne paa det hollandske og engelske fort blev budt til taffels, og maden var god, for Assemoni skal forud have været kok paa et engelsk fort og holdt selv opsyn med køkkenet. For at komme op i spisesalen maatte gæsterne kravle op ad en stige og gennem et hul i gulvet. Ved middagen udbragte negeren den engelske konges skaal, og selv indtog han en drabelig position med en pistolbevæbnet negerdreng paa hver side som livvagt. Alt imens blev kanonerne ustandseligt brugt til at skyde salut, som om der ikke var ende paa krudtet. Over fortet vajede et „blaat flag med en sort morian og en huggert udi haanden". Ogsaa enterloppere (private engelske og hollandske skibe, der handlede uden om kompagnierne) blev godt modtaget under dette regimente, og nogen handel blev der drevet.

Herligheden fik imidlertid ret snart en ende. I december samme aar afsendte Arf fra Glückstadt de to skibe „Christiansborg" og „Gyldenløves Vaaben", hver paa 26 kanoner, til Guldkysten. Ombord befandt sig de to købmænd Hartvig Meyer og Johan Trane, og da de ved ankomsten til kysten blev klar over situationen, skyndte de sig til Accra, hvor de ankrede op paa reden ud for det hollandske fort Crèvecœur. Det lykkedes dem at faa støtte hos hollænderne, og Meyer optog derpaa forhandling, hvorved han opnaaede, at fortet i juni 1694 blev tilbageleveret mod godtgørelse i varer til en værdi af 3000 rd. Siden indsattes til opperhoved en mand ved navn Thomas Jacobsen, og 30 frivillige matroser blev efterladt som besætning, hvorpaa skibene afsejlede. Skibsbesætningerne var imidlertid nu saa faatallige, at de ikke var i stand til at forsvare sig, og da skibene i august maaned laa ved den portugisiske ø Principe i Guineabugten, blev de angrebet og taget af sørøveren Avery (ogsaa kaldet Long Ben). Navnlig ombord paa „Christiansborg" var der mange døde og saarede, og blandt de dræbte var Harding Petersen. Hollænderne paastod bagefter, at danskerne havde vist sort utaknemmelighed for den hjælp, de havde faaet ved generhvervelsen af Christiansborg fort, og det var næppe helt uden skadefryd, de hørte om sørøverkuppet.

Arfs virksomhed fik herved et grundskud. Ydermere havde han besvær med sine udsendte betjentes uredelighed, og i efteraaret 1693 forlangte han arrest over baade over- og underkøbmand fra Christiansborg, der var hjemkommet med „Københavns Vaaben" og ikke havde aflagt nogetsomhelst regnskab. I de nærmest følgende aar ses han ikke at have udsendt noget skib.

Dette kunne naturligvis ikke i længden tilfredsstille hverken det vestindisk-guineiske kompagni eller regeringen, der begge var interesseret i bevarelsen af den danske handelsstation paa den afrikanske kyst. De vestindiske planteres krav om flere negerslaver kunne ikke overhøres, og netop i disse aar begyndte planterne at raabe højt om tilførsel af mere arbejdskraft. Allerede i 1695 vakte Henriques' ansøgninger diskussion om sagen, og i foraaret 1696 fik Jens Juel og gehejmeraad Mathias Moth kompagniet til at vedtage, at man skulle søge at genoptage farten paa baade Guinea og Vestindien, og at participanterne til dette formaal skulle indskyde 10 % af aktiekapitalen. Man indkøbte derefter skibet „Gyldenløve" og sendte det ud paa den trekantede rute til baade Afrika og Amerika; det kom hjem i marts 1697 med en ladning „saa god, at dens lige aldrig før var kommen i Danmark fra St.Thomas". Herved animeredes ogsaa lysten til at genoptage Guineafarten. Arf havde den 8. august 1696 frasagt sig sine rettigheder, og kongen beordrede den 15. august samme aar kompagniets ledere Jens Juel, Mathias Moth og Jens Harboe, til at kræve Christiansborg afleveret. Da kongen eller kompagniet ikke straks kunne overtage fortet, havde Arf lovet for 1500 rd at vedligeholde det og betale coustume for det til udgangen af marts 1698; straks i oktober 1696 sendte han de to skibe „Københavns Vaaben" og „Castellet" af sted med forsyninger. I foraaret 1697 tilbød Juel og Moth kongen, at det vestindiske kompagni ville genoptage Guineahandelen, hvis det kunne faa kongens hjælp til at nybegynde foretagendet, og kort efter sluttede kompagniet kontrakt med købmand Jacob Lerche om i fællesskab at

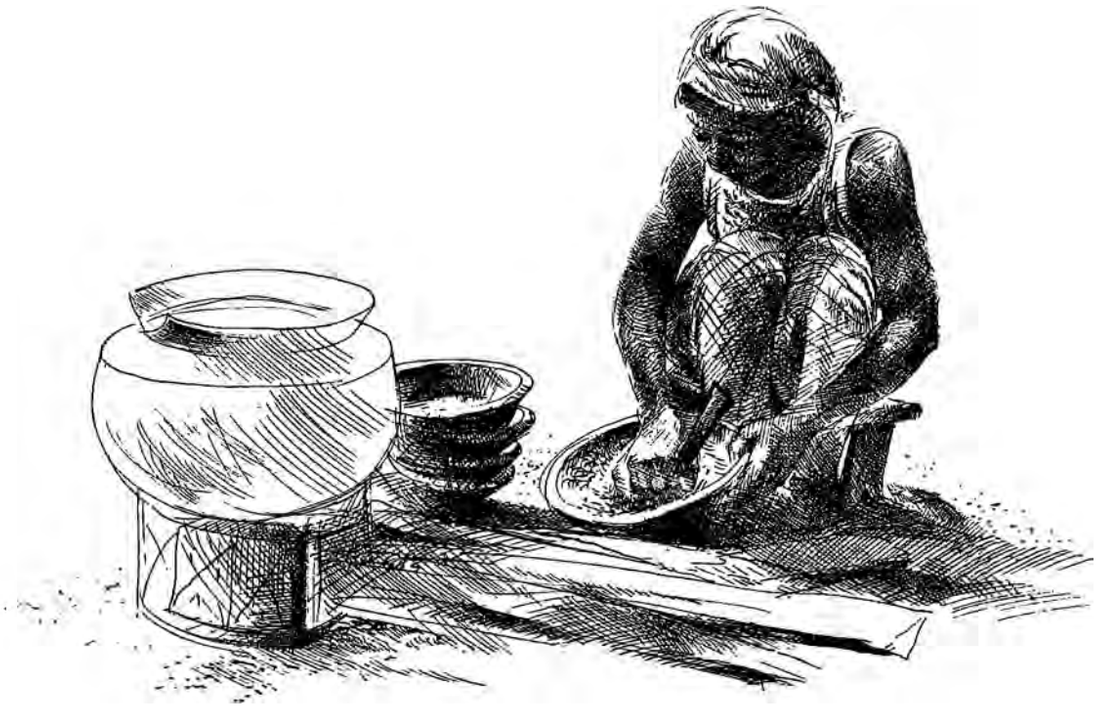

afsende et skib, der først skulle gaa til Guinea og derpaa til Vestindien. Den 10. juli 1697 fik Arf og hans befuldmægtigede i Guinea, Thomas Jacobsen, Hans Petersen og Georg Andreas Taxter, ordre til at aflevere fæstningen; Jens Juel og Mathias Moth skulle overtage den paa kompagniets vegne, samtidig med at kongen stillede dem gode privilegier i udsigt.

I de følgende uger udarbejdedes instrukser saavel for skipper og købmand ombord som for opperhovedet paa Christiansborg, og den 28. september 1697 udkom en ny oktroj for kompagniet. Det fik herved lov til foruden sine vestindiske besiddelser at beholde Christiansborg fort afgiftsfrit samt de lande og fæstninger i Afrika, som det kunne erhverve uden at træde andre europæiske nationers rettigheder for nær. Det fik ligeledes lov at slutte kontrakter og forbund med negerstaterne, og ingen andre af kongens undersaatter maatte besejle Afrika. Ligeledes vedblev kompagniet at være fri for told og afgifter, dog saaledes at der nu skulle betales $2^1/_2$ % i told af varer, der indførtes fra de oversøiske besiddelser til Danmark; men hvis varerne genudførtes, skulle der kun betales 1 %. Hvem der vitterligt havde laant kompagniet penge, fik nu ret til at gøre udlæg i dets ejendele. Kommandanterne og præsterne paa fæstningen skulle udnævnes af kompagniets direktion, men udnævnelserne skulle have kongens bekræftelse. Direktionen fik domsmyndighed over kompagniets personale undtagen i sager, der angik liv og ære. Den skulle bestaa af mindst 6 medlemmer, trediedelen deraf kongelige ministre, resten „suffisante" købmænd i København. Senere bestemtes, at de efter 2 aars gratis tjeneste som løn for deres umage skulle have 10 % af kompagniets overskud, hovedparticipanterne ligeledes 5 %. Til gengæld havde de pligt til efter bestemte regler at forstrække kompagniet med kapital. For at have en stemme maatte en participant indskyde mindst 1000 rd; men ingen fik mere end een stemme, uanset hvor meget han ellers indskød. Til regulering af forholdene ombord i kompagniets skibe udstedtes ogsaa den 26. marts 1698 skibsartikler ligesom tidligere for det ostindiske kompagnis skibe.

Endnu naaede Arf i august 1697 at udsende fløjte-skibet „Mynten" eller „Nye Københavns Mynt" fra København, for at han kunne faa sine ejendele hjem fra Afrika. Det ankom til Christiansborg den 6. december, indtog sin ladning og gik videre til Slavekysten. Den hidtidige kommandant Thomas Jacobsen gjorde saa meget som muligt af fortets gods i penge og indsatte Erik Olsen Lygaard til foreløbig kommandant, en mand der tidligere havde deltaget i fire togter til Guldkysten.

Samtidig var kompagniet betænkt paa at faa et skib af sted for at overtage besiddelsen, men kapitalmangelen voldte store vanskeligheder. Først hjalp man sig saaledes, at Mathias Moth benyttede sin kredit og lod indkøbe en ladning i Amsterdam, efter hans eget senere opgivende til ikke mindre end

60.000 rd; den afgik med skibet „Københavns Børs" fra Amsterdam den 3. november samme aar. Skibet selv havde man kun halvpart i; den anden halvpart tilhørte Jacob Lerche, der ved nytaarstid 1698 blev kompagniets forretningsfører. Kaptajn ombord var Jens Petersen (Inne Pieters); men kompagniets særlige repræsentant paa togtet blev Erik Tillemand, der tidligere havde været løjtnant paa Christiansborg og netop havde udgivet „En liden enfoldig Beretning om det Landskab Gvinea", den første bog paa dansk om dette emne. Han fungerede nu som købmand og havde fuldmagt til at ordne forholdene paa Christiansborg fort, ikke nogen let opgave at gaa i gang med. Ved ankomsten til Accra den 8. februar 1698 fandtes selve bygningen vel udbedret med nye bjælker og nymurede hvælvinger; men af løsøret var ikke efterladt saa meget som et søm. Foruden Lygaard var der paa fortet kun en jødisk assistent og 9 soldater, flere af dem syge og alle ved at sulte ihjel, fordi saa ringe forsyninger var efterladt til dem. Alt maatte derfor organiseres fra grunden. Lygaard, der var Tillemand bekendt som en ærlig mand, blev taget i ed som interims-opperhoved; fortets besætning forøgedes, og nye overenskomster blev sluttet med akwamuernes regent Bansiar og med høvdingen for Orsunegrene.

Kompagniet i København slog sig dog ikke til ro efter afsendelsen af skibet „Københavns Børs". Mathias Moth overtalte nogle af sine venner til sammen med ham selv at gøre nye indskud, saa endnu et skib kunne udsendes. Indskyderne skulle have 12% i rente af deres penge, og desuden modtog de udnævnelse til direktører eller hovedparticipanter, saa der sikredes dem fortrinsret til en del af overskudet, saaledes som de ovennævnte bestemmelser indførte det. Man havde nylig afkøbt Jacob Lerche skibet „Victoria"; det var formodentlig dette skib, der nu blev omdøbt til „Christianus Quintus" og i sommeren 1698 afsendt til Guinea. Det medførte ladning til en værdi af 30.000 rd, saa fortet kunne

Det ældste danske billede af Christiansborg fort. Stik fra 17. aarh.

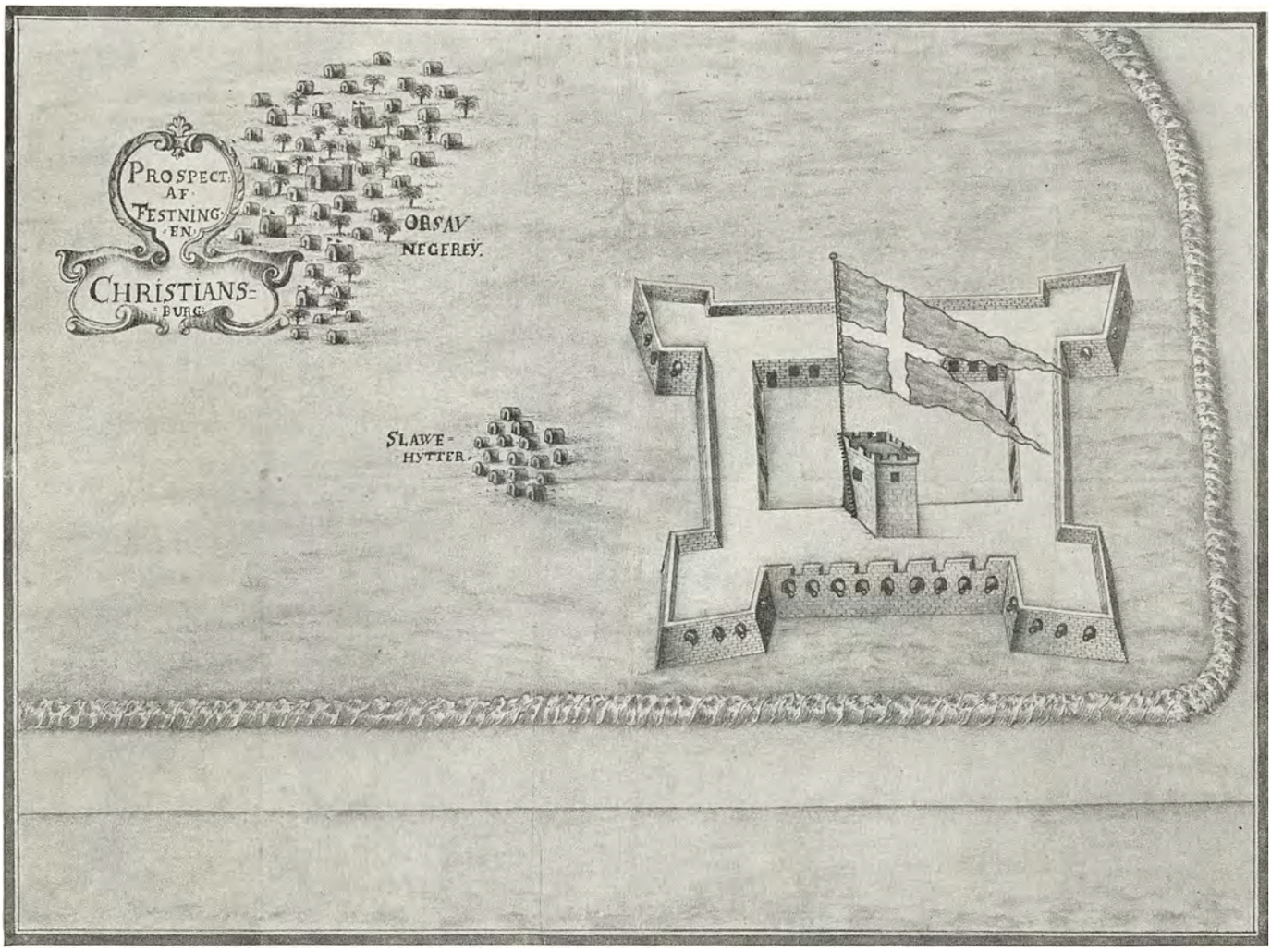

faa et passende varelager, og ligeledes medfulgte mandskab til en forsvarlig besætning paa fæstningen. Efter ankomsten til Christiansborg overgik posten som opperhoved den 23. december til Johan Trane, idet han den 9. september havde faaet kongelig konfirmation paa udnævnelsen; præst paa fortet blev Frederik Snell, og i øvrigt medfulgte 25 civile og militære betjente. Fra Lygaard overtoges en sum i guld til en værdi af 2350 rd samt nogle varer. Paa aarets sidste dag antoges mulatten Jan de Witt, der var født paa Frederiksberg fort, til tambur (bud) og soldat, og straks efter nytaar sendte man Bansiar en stok som gave fra autoriteterne i København. Han og Ado, der nu delte magten i Akwamu-riget, fik tillige foræringer til en værdi af 60 rd, idet man samtidig opfordrede dem til at handle ved det danske fort. Alt blev saaledes gjort for igen at bringe liv i omsætningen.

Christiansborg fort var nu stærkere end de to andre forter ved Accra. Med sine fire bastioner, een mod hvert verdenshjørne, tog det sig helt godt ud. Bestykningen bestod af 20–30 kanoner, og hvælvingerne var saa solide, at skytset kunne anbringes, hvorsomhelst man ville paa det flade tag. Foran porten laa efter billederne at dømme en art forværk, og op over den almindelige murhøjde rejste sig taarnet med flagstang og flag. Murene var ulige tykke mod de forskellige verdenshjørner, sværest ud imod søen, og under hvælvingerne gemtes det dyrebare varelager.

Naar det i det hele taget var lykkedes saa længe at vedligeholde en handelsplads i Afrika, skyldtes det Glückstadtborgerne og Nikolaj Jansen Arf. Hvad udbytte de havde deraf, vides ikke. Glückstadtfolkene tjente vel nok derpaa, eftersom det var de samme, der blev ved at entreprenere. Arf har derimod næppe opnaaet nogen gevinst; det ser tværtimod ud til, at han ved Guineahandelen fik sit knæk som forretningsmand. Det vestindisk-guineiske kompagnis første forsøg paa at tage del i handelen havde heller ikke været nogen succes. Naar ministre, købmænd og skibsredere i København alligevel kunne gaa med til at fortsætte det afrikanske eventyr, skyldtes det vel nok noget den nationale forfængelighed; men afgørende blev hensynet til Vestindien, og naar kompagniet nu efter Arfs uheld kunne indlade sig med en fortsættelse af Guineahandelen, maatte det blive paa grundlag af Jens Juels plan om at drive handelen som et appendiks til Vestindiefarten.

Tromme (formet som en svamp)

UNDER ADO OG AQUANDO

De betingelser, hvorunder det vestindisk-guineiske kompagni genoptog sin virksomhed paa Guldkysten, blev ikke de ringeste. Forholdene var i øjeblikket ret rolige. Akwamuernes magt var fastslaaet, og handelen med dette folkefærd gik sin gang. Regenten Bansiar var ganske vist europæerhader, men han døde den 23. marts 1699, kort efter at kompagniet havde faaet besætning og varelager paa Christiansborg bragt i orden, og hans brodersøn, den unge fyrste Ado, var mere civiliseret, venligere stemt mod de hvide og tilbøjelig til at virke for freden mellem negerstammerne.

En alvorlig hindring for handel i det store blev imidlertid det indgroede fjendskab mellem Akwamu og Akim, de sidste af danskerne oftest kaldet akenisterne. Akim hørte ligesom Akwamu til de akaniske stammer og boede nordvest for Akwamu; det var dem, guldet paa denne tid kom fra. Akim krævede højhedsret over Akwamu og forsøgte at opkræve skat hos dem, men næppe altid med held. Akims høvdinger laa bestandig i strid indbyrdes, og i virkeligheden var folket delt i tre dele: Akim Abuakwa, Akim Bosome og Akim Kotoku; det var den første af disse tre dele, der væltede sig ind paa Akwamu, idet den bosatte sig mellem floderne Pra og Birrim. Tværtimod at regere over andre var Akim selv udsat for at blive lydfolk under Ashanti. Dette rige, som siden skulle blive det betydeligste af alle Guldkystens negerstater, organiseredes omkring 1700 som et stammeforbund under kong Osei Tutu med hjælp af negerpræsten Okomfo Anokye, der døde i en høj alder omkring 1740 og af eftertiden betegnes som en af Afrikas største statsmænd. Under disse to mænds styrelse indførtes eller kodificeredes en række udmærkede lovregler, og det var Okomfo Anokye, der skaffede Ashantikongerne den gyldne stol, hvori folkets magt efter dets tro samledes og symboliseredes, og hvorom sagn og kampe siden spandt en række af historiens mærkeligste hændelser.

De politiske forhold indefter i landet var saaledes temmelig indviklede, og det maa erindres, at endnu en række andre negerfolk stadigvæk forsøgte at gribe ind i begivenhedernes gang. Selv om det ikke er muligt for eftertidens historikere at udrede alle traade i dette spil og spore aarsag og virkning ved alt, hvad der skete, saa staar det dog klart, at brydningerne mellem negerfolkene i allerhøjeste grad kom til at paavirke de hvides handel paa kysten og til at gribe ind i de europæiske forters skæbne.

Saaledes ogsaa for danskerne paa Christiansborg. Saa længe kong Ado regerede, gik det nogenlunde godt, men ikke uden svære beklagelser fra opperhoved Johan Trane. Ganske vist fortalte rygtet efter Bansiars død, at Akwamu skulle betale 3000 benda til Akim, og handelen derefter genoptages; men dette blev, saa vidt ses, ikke til noget, og Trane jamrede i sine beretninger til kompagniets direktion i København over den vedvarende krigstilstand, ja til sidst undskyldte han sig lidenskabeligt, fordi han ikke var i stand til at bringe mere ud af handelen. Foruden negerkrigene beklagede han sig ogsaa over, at der i disse aar kom et utal af europæiske skibe til kysten, saa mange, „at de kunne være regnet ned fra skyerne". Fra december 1795 til februar 1701 optalte han 200 skibe, og han paastod, at englænderne alene udsendte 300 skibe om aaret til Guineakysten, ligesom der kom mangfoldige fra Holland. Hvert af dem kunne derfor ikke faa saa stor en ladning. Selv om krigene nu gav anledning til, at der blev udbudt en mængde slaver, pressede den store efterspørgsel priserne i vejret, og det blev vanskeligt at fremskaffe millie (hirse) til deres bespisning undervejs til Amerika. Til trods for disse vanskeligheder

kom der dog synlige resultater ud af Tranes virksomhed. „Christianus Quintus" afsejlede til Vestindien den 25. april 1699 efter at have indtaget en ladning paa 549 slaver, deraf 295 mænd og 254 kvinder, samt 61 elefanttænder, der tilsammen vejede 2371 pund. Desuden medførte skibet en guldbeholdning til en værdi af 2488 rd. Det næste kompagniskib, der kom til Christiansborg, „Fridericus Quartus", afsejlede den 29. juli 1700 efter at have taget 542 slaver og 7195 pund elfenben ombord. Herefter varede det længe, inden det næste skib kom ud, og de slaver, som Trane opkøbte, begyndte at bortdø, fordi man ikke kunne faa korn ved fortet. Da „Christianus Quintus" langt om længe igen ankrede op ved fortet, det var den 11. september 1703, kunne Trane dog til sin efterfølger, kollegaen fra forhandlingerne med Assemoni Hartvig Meyer, der nu fulgte med ud, overdrage 228 mark guld (à 160 rd) og 8510 pund elfenben, hvorefter han febersyg og udmarvet gik ombord i en hollandsk enterlopper for at rejse hjem. Han ville ikke med det danske skib, fordi kaptajnen, Willem Resen, var en raa og ubehøvlet karl, der kom i strid med alle. Hans hjemfart forløb dog ikke godt. I Atlanterhavet kom enterlopperen i kamp med franske krigsskibe, og siden brød skibet i brand, saa det var med nød og næppe, Trane naaede at blive sat i land i Plymouth. Han var paa denne færd ledsaget af præsten Frederik Snell fra Christiansborg, hvis afløser blev Jørgen Bagge.

Inden Trane forlod Guldkysten, var forholdene imidlertid forandret i høj grad til det værre. Ado var død 1702 og blev efterfulgt af Aquando (Akonno, Akwanno), en dygtig, men haard og krigerisk hersker. Han tog straks fat paa accraerne, maaske fordi han misundte dem den gode fortjeneste paa slavehandelen. Med hele sin krigsmagt begyndte han en mils vej fra Christiansborg, forjog dem fra hele kysten og forfulgte dem til langt hinsides Volta, saa negerbyen ved Accra ganske affolkedes, og handelen ved forterne hørte op. Først aaret efter turde de fordrevne negre vende tilbage, idet danskerne og hollænderne tilvejebragte en fredsslutning. Aquando havde dog ingen særlig respekt for europæerne. Hver gang han havde et eller andet klagepunkt over for dem, eller hvis han ville presse penge af dem, spærrede han vejen til forterne, og de maatte da i reglen ud med et beløb, før deres handel med de sorte igen blev givet fri. Saaledes havde han i efteraaret 1703 spærret vejene til det hollandske og det engelske fort ved Accra, medens den nyankomne danske kommandant Hartvig Meyer søgte at vinde den sorte majestæt ved at give ham betydelig større gaver, end kompagniet hjemmefra havde givet ham lov til. Meyers forretningstalent blev imidlertid stillet paa prøve. Aquando beskyldte ham for i ledtog med englænderne at have planlagt at myrde ham og forlangte 5 benda guld. Som sædvanlig ved saadanne negerpresserier, fik de sorte ikke alt, hvad de ville have, men Meyer maatte dog ud med 2 benda. Nogle dage efter kom negerkongen igen og forlangte fortets varepriser sat ned, og Meyer maatte igen give noget efter. Desuden maatte han yde gæstfri modtagelse og festmaaltid, hver gang kongen mødte op.

Aquandos togt mod accraerne havde ogsaa den ubehagelige følge, at det blev svært at skaffe ladning til „Christianus Quintus". For at supplere den ladning, der kunne skaffes ved Christiansborg, gik skibet til slavekysten; men hele den nærmeste del heraf var lagt øde, og det blev nødvendigt at sejle helt til Wida (Fida, Whydah). Selv her gik det dog langsomt, endskønt man akkorderede med en sort slavehandler, og i mellemtiden blev der saa stor dødelighed ombord, baade blandt besætningen og i lasten, at man langt om længe maatte beslutte sig til at afsejle med en ladning paa kun 249 slaver.

Opperhoved Hartvig Meyer var da allerede død den 23. april 1704, og til viceopperhoved var blevet valgt købmand Peder Sverdrup. En del af besætningen med sergent Christopher Gottschalk i spidsen planlagde rigtignok kort efter at slaa ham ud og tiltage sig magten; men negre, der forstod dansk, røbede anslaget, og da sergenten en dag var drukken, fik Sverdrup lokket Gottschalk til opsætsighed, saa han kunne faa et paaskud til at fængsle ham. Sverdrup levede imidlertid kun til den 5. maj 1705. Skibet „Cron-Printzen" var da paa vej fra København og laa allerede ved et af kystens forter, men

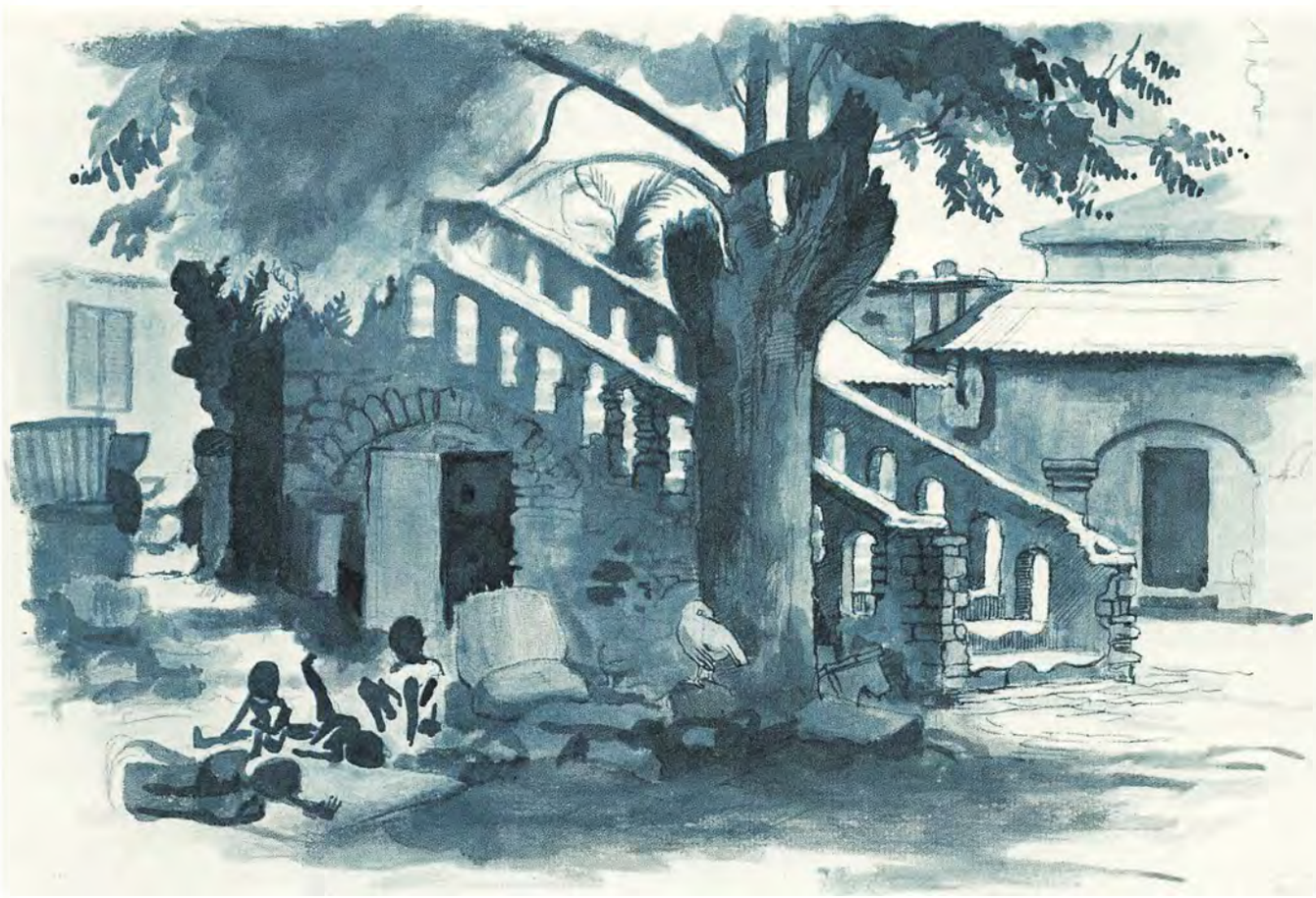

Ruin af det (saakaldte) slavemarked ved Christiansborg, Accra

kom 25. maj til reden ved Christiansborg. I den korte mellemtid til skibets ankomst tjente Peder Pedersen (Töyberg eller Todbjerg, ogsaa kaldet Aarhus) som vice-opperhoved; men derefter blev styret overtaget af Erik Olsen Lygaard, der var fulgt med skibet ud og den 3. november 1704 havde faaet kongelig bekræftelse paa sin udnævnelse til opperhoved. Der medfulgte ogsaa en ny præst, Andreas Mariager, idet Jørgen Bagge var død kort efter ankomsten til Guinea.

En hektisk aktivitet udfoldes i de følgende maaneder for at skaffe slaver til det store skib, og inden 1. september var der indkøbt 466 mandslaver og 382 kvindeslaver. Allerede inden afskibningen var der smaakopper iblandt de sorte; men der blev dog sat 460 mand og 360 kvinder ombord, ialt 820 slaver, den største ladning, der afgik under dansk flag fra Guinea. Ombord døde mange, og om skibets videre færd er der intet godt at melde. Det gik fra Guldkysten til den portugisiske ø Principe i Guineabugten for at indtage forsyninger, men her indtraf den store ulykke, at der kom ild til skibets krudtkammer, og det hele sprang i luften, saa kun 5 mand blev reddet. Kompagniet fik saaledes intet ud af den vældige ladning. Heller intet blev der til dem, der sad hjemme og ventede paa arv efter de døde kompagnifunktionærer; ombord paa skibet var der over 2500 rd af arvemidler.

Naar det kunne lykkes at faa saa mange slaver samlet i en fart, skyldtes det formodentlig leverancer fra Akwamu-folket, der øjensynlig solgte til billige priser. Krigen mellem dem og Akim vedblev omend med afbrydelser, og det lykkedes Lygaard at blive helt gode venner med kong Aquando. Ganske vist beskyldte kongen ham for, at han beholdt for sig selv en del af den gave, der fulgte med skibet til ham fra kompagniets direktion i København. Gaven bestod i 4 ankre brændevin samt tobak og piber; men kongen mente, der ogsaa maatte være en raritet til ham. Lygaard fik ham imidlertid stillet tilfreds ved af sit eget at forære ham noget guld og en hirschfænger, som han blev meget glad for.

Fuld af optimisme med hensyn til slavehandelens fremtid lod Lygaard uden for Christiansborg opføre en større bygning, som kunne huse 3–400 slaver. Inden for fæstningens mure havde man kun plads til et par hundrede. Ligeledes samlede han forraad af millie for at være i stand til at bespise et større lager af den levende handelsvare. De store forventninger blev dog ikke ganske indfriet. Der kom for en tid næsten ingen enterloppere til denne del af kysten. De faa, der gik ud, afsluttede deres handel allerede ved Assene og Axim paa den vestlige del af Guldkysten. Vel havde man periodevis god afsætning af geværer til de krigeriske negre; men rigtigt liv i handelen fik man nok ikke, og da „Christianus Quintus" igen kom ud, maatte skibet efter et ophold ved Christiansborg fra februar til april 1707 afgaa med kun 236 slaver ombord. Til gengæld medtog det ikke mindre end 11.439 rd og 241 elefanttænder, og paa Slavekysten fik det ved Popo og Wida ikke mindre end 211 slaver. Det var paa dette togt, Peder Wessel, senere kendt som søhelten Tordenskjold, var med som yngste skibsdreng og fandt rejsen saa besværlig, at „ingen pericel eller difficultet kan opregnes, der jo paa samme rejse os arriverede".

I foraaret 1707 aabnede Aquando et nyt stort krigstog. Handelsvejene lukkedes i april maaned, og alle kystens sorte handelsfolk fulgte med ham. Han drog først til Volta, hvor han ødelagde en negerby, gik derpaa i juli over floden og op i landet. Efter at have været i Krepifolkets land drog han langt op i landet mod kwahuerne (akwahuerne), som han forfulgte helt til Ashanti; men her samlede de flygtende sig og leverede ham et slag, der blev til nederlag for ham, og i begyndelsen af 1708 kom han hjem, rugende paa hævn. For danskerne paa Christiansborg betød dette god afsætning for krudt og geværer, skønt de flinter, man paa dette tidspunkt havde paa lager, var af en ringere kvalitet end dem, man plejede at faa ud fra Danmark. Hen paa sommeren forsøgte Aquando et nyt togt, men led igen nederlag, og europæerne paa kysten begyndte saa smaat at haabe paa, at akwamuerne kunne blive saa svage, at der blev aabnet for direkte handel med de guldrige indlandsfolk. Saa vidt gik det dog ikke. Nogle maaneder senere var Aquando stærk nok til at kunne holde et nyt opgør med accraerne, der aabenbart har vist tegn til at svigte ham. Fra den 28. november 1708 til 1. april 1709 laa han med sin krigsmagt ved Accra og ødelagde fire negerbyer, nemlig Orsu ved Christiansborg og længere østpaa Labadi, Tessing (Teshi) og Ningo (Nungo, Nungwa).

Over for denne fejde valgte Lygaard at erklære sig neutral. Det var vel det letteste i øjeblikket, men blev i virkeligheden til fordel for Aquando. Accraerne mødte op ved Christiansborg og bad om beskyttelse, men Lygaard og hans folk stod paa fortet og saa dem blive massakreret eller gjort til fanger neden for murene. Begribeligvis bar de altid siden nag til Lygaard for denne koldsindighed. Hans tankegang var den, at hans opgave var at drive handel og ikke at blande sig i strid, men en saadan rent forretningsmæssig tilbøjelighed til blot at ville udnytte situationen til gevinst gjorde ham forhadt baade hos sorte og hvide, og han havde i det hele taget efter den tid den største vanskelighed ved at klare sig med andre mennesker. Han indsaa ogsaa selv, hvor vanskelig hans stilling var blevet og skrev til København om at blive afløst.

Under disse forhold kom med kort mellemrum de to store kompagniskibe „Christianus Quintus" og „Fridericus Quartus" til Christiansborg, henholdsvis den 16. og 25. april 1709. Der opstod hurtig strid mellem de ankomne om Lygaards handlemaade over for accraerne, og nogle forsøgte at faa ham afsat; han blev dog i stillingen, men maatte ud med gods for 12 benda til Aquando for at holde sig gode venner med ham, og det ser ud til, at han siden støttede sig paa negerkongen som sin allierede. Ogsaa andre vanskeligheder opstod. Man undlod ikke bagefter at bebrejde kompagniet, at det sendte to skibe samtidig, naar man normalt havde svært ved at skaffe ladning nok til eet. Som følge af Lygaards foretagsomhed var der store værdier i fortet, 100 mark guld og 8000 pund elfenben; men det krævede slid at skaffe slaver i tilstrækkeligt antal. Handelsvejene til Christiansborg var lukkede. Man maatte da sende

„Christianus Quintus" til Slavekysten, og her indtraf ved Wida den 14. juni den ulykke, at en kano knustes i brændingen, hvorved skipper Hans Hansen Maas, købmand Peder Pedersen (Todberg) og præsten Anders Vinter druknede. Skønt der i denne tid laa mange skibe ved kysten, lykkedes det efter længere tids anstrengelse at faa anstændige ladninger skrabet sammen. „Fridericus Quartus" havde ved afsejlingen den 2. oktober 435 slaver ombord, „Christianus Quintus" 334. Den store guldladning fordeltes nogenlunde ligeligt paa de to skibe. Rejsen kom imidlertid til at forløbe paa det uheldigste. Først var det modvind; siden kom man ud af kurs, saa man sejlede forbi St. Thomas og forvildede sig til den vestlige del af det caraibiske hav. Herfra kunne man ikke komme tilbage, men blev af strømmen tvunget mod syd. Imidlertid gik der svind i skibets forsyninger. Man landsatte da slaverne paa Nicaraguas kyst, og efter et mytteri ombord plyndrede folkene guldkisterne og gik den 7. marts 1710 i baadene, idet de overlod skibene til deres skæbne. „Fridericus Quartus" brændte den følgende nat, og „Christianus Quintus" drev paa land og splintredes af brændingen. Besætningerne søgte at naa frem til Portobelo paa Panamatangen; men en del af mandskabet blev undervejs taget af en spansk kaper; alle blev plyndret lige til skjorten; kun livet blev reddet. De fleste blev siden sendt til Jamaica; men den ene af kaptajnerne Anders Pedersen Wærøe blev tilbage og forsøgte at faa kompagniets guld udleveret af spanierne. Efter en fantastisk rettergang opnaaede han ogsaa en dom for, at sagen skulle afgøres i Sevilla; men da han ingen understøttelse modtog fra København, kunne han ikke føre sagen videre i Europa og vendte tomhændet hjem.

Naar kompagniet saaledes i løbet af faa aar mistede tre store skibe, kunne det ikke undgaas, at Guineafarten i høj grad kom til at lide under følgerne. Gennem længere tid blev besejlingen fra Danmark nu stærkt indskrænket; der kom næppe mere end eet skib ud hvert tredie aar. Dette førte igen til, at de danske paa Guldkysten blev vanskeligere stillet, og udbyttet af hele deres virksomhed forringet.

Lygaard søgte som nævnt vistnok at hævde sig ved at støtte sig til Aquando, efter omstændighederne sikkert det klogeste han kunne gøre. Aquandos magt var uomtvistelig; han foretog fra 11. februar til 1. juli 1710 et nyt og sejrrigt tog mod Kwahu, og selv om han efter hjemkomsten stillede krav til danskerne, som Lygaard fandt ubillige, betalte det sig dog nok at tilfredsstille ham, for derved holdt man gang i handelen med Akwamu. Lygaard var imidlertid efterhaanden blevet svækket af klimaet, og endnu mere ilde stillet blev han ved den personlige uvilje, der var vokset op imod ham. Det gik endog ved lejlighed saa galt, at han blev overfaldet og saaret, samtidig med at der blev gjort forsøg paa at faa ham afsat. Hovedmanden i modstanden mod ham blev præsten Johannes Rask, der var kommet ud med „Fridericus Quartus" til afløsning for Anders Vinter, som druknede ved Wida. Efter Lygaards paastand havde præsten givet sig til at drive handel og holdt varelager i negerbyen ved Christiansborg. Dette syntes Lygaard uværdigt for en gejstlig mand, og han beslaglagde derfor noget af hans gods, ja skal endog have afsat ham fra embedet. Dette kunne præsten ikke tilgive, og i sin fortørnelse drev han det til at forfatte en arrestordre mod opperhovedet. Johannes Rask var præst paa fortet til september 1712, da han nedbrudt af sygdom rejste hjem med en engelsk orlogsmand. Han blev siden præst i Nordland, og her bearbejdede han sine dagbogsoptegnelser fra rejsen til „En kort og sandfærdig rejsebeskrivelse til og fra Gvinea", som efter hans død blev trykt af Trondhjembispen Fr. Nannestad 1754. Den praktiske præstemand giver heri udmærket klar besked om levekaarene paa Guldkysten.

Lygaards ulykke blev fuldkommen, da man til hans efterfølger udsaa købmanden Franz Boye. Han havde været med ude i 1709 og havde da hørt til Lygaards værste modstandere. Han fik kongelig bekræftelse paa sin udnævnelse den 30. marts 1711 og ankom med fremmed skibslejlighed til Christiansborg den paafølgende 17. august. Udleveret til sin fjende opgav den syge Lygaard ethvert forsvar, lukkede sig inde og døde kort efter. Ved denne lejlighed begyndte en trafik, som siden gennem mange aar

gentog sig næsten for hvert opperhoved, der kom ud. Den afgaaede kommandants styre blev af efterfølgeren kritiseret sønder og sammen og hans forretningsførelse med kompagniets midler befundet svigagtig. Mangler blev konstateret ved bogholderiet, varer savnedes i pakhuset, laangivningen til negrene fundet letsindig, indkøbte varer forekom opført til højere priser, end de havde kostet, solgte varer til lavere priser, end de havde indbragt. For at sætte det hele i den rette belysning skildredes, hvor stor en profit der ved privat handel var gaaet i synderens egen lomme. Navnlig dette sidste punkt var altid velegnet til at gøre indtryk paa kompagniherrerne hjemme i København. Allerede ved Tranes afrejse fra Guinea var der blevet foranstaltet en undersøgelse af hans forretningsmetoder. Kompagniet kunne ikke se andet end fordel i det, hvis det lykkedes at bevise, at en kommandant ved privat forretning havde søgt at fratage det fortjenesten. Man var jo saa bagefter i sin gode ret til at kræve erstatning af ham og flaa ham, hvis han kom hjem med penge paa lommen. Hvilket igen førte til, at opperhovederne ad dulgte veje søgte at hjemsende midler til deres slægtninge, saaledes som Boye mente at kunne paavise for Lygaards vedkommende.

Efter beskrivelsen af al denne nederdrægtighed fulgte saa i det nyudnævnte opperhoveds indberetning en fremhævelse af, hvor dygtigt han selv tog fat, hvorledes han ville hjemsende reviderede regnskaber, inddrive gæld, holde sig gode venner med negre og europæere, udspekulere nye muligheder for handelen, til enhver tid tænke paa kompagniets fordel og trivsel, altsammen løfter, som det siden viste sig svært eller umuligt at indfri. I Boyes tilfælde fremhævedes særlig den gode modtagelse, han fik ved sine visitter paa de øvrige europæiske forter, og alle de bestræbelser han udfoldede for at staa sig godt med deres kommandanter. Øjensynligt søgte han at skabe sig et solidt rygstød ved sin nære omgang med de fremmede.

I alt fald ville han ikke som Lygaard gøre sig afhængig af Aquando. Den sorte potentat stillede til en begyndelse ret store krav til ham. Blandt andet krævede han en rundelig erstatning, idet han paastod, at han under et af sine felttog havde betroet Lygaard en af sine kvinder; men Lygaard havde svigtet hans tillid og beligget hende. Aquando truede ogsaa med at lukke vejene til fortet. Boye lod sig imidlertid ikke imponere. Da Aquandos folk samtidig kom for at købe geværer, sagde han nej og fortalte dem, at de skulle gemmes til at straffe dem med, der kom for at lukke vejene. Bagefter kom der da en af Aquandos høvdinger og meddelte, at det havde aldrig været hensigten at lukke vejene, men at man jo altid havde været nære venner – „som dog ikke er at bygge paa", tilføjer Boye. Siden sørgede han for foræringer til Aquando, saasom en flint, et par pistoler, en hat med guldgalloner, en smuk bordyret hue og et anker brændevin; men negerkongen var ikke tilfreds hermed og forlangte (vel efter den gamle toldregel) et stykke af hver sort varer, der kom fra Danmark, og en større samlet coustume. Boye ville kun gaa ind herpaa, hvis han fik tilbagebetalt den sædvanlige maanedlige coustume, men resultatet blev nok, at Aquando unddrog danskerne sin handel og lod sine folk gaa direkte til enterlopperne.

I det hele taget skulle Boye snart gaa over til at beklage sig højlydt over alle de vanskeligheder, handelen stødte paa, de fortsatte krige mellem Akwamu og Akim, de udsendte varers ringe kvalitet, den lange ventetid, til der kom skib og varelager fra Danmark, den bestandige mangel paa velegnet personale, den ubehagelige konkurrence fra de andre forter, eller hvad det nu kunne være. For Boyes vedkommende maa det dog siges, at en stor del af klagerne var opdigtet. Der gik ikke saa forfærdelig lang tid, inden han indlod sig paa en trafik, der i alt fald var fuldt saa slem som den, han beskyldte Lygaard for at have drevet. Endnu i hans egen kommandantperiode hjemsendte flere af hans underordnede med Peder Østrup i spidsen i al stilhed en kraftig klage over, at han bedrog kompagniet ved at drive en omfattende privat handel. Enhver fordelagtig handel gik i hans eget navn, de ufordelagtige i kompagniets. Hans venskab med hollændere og englændere førte til, at han for kompagniets regning

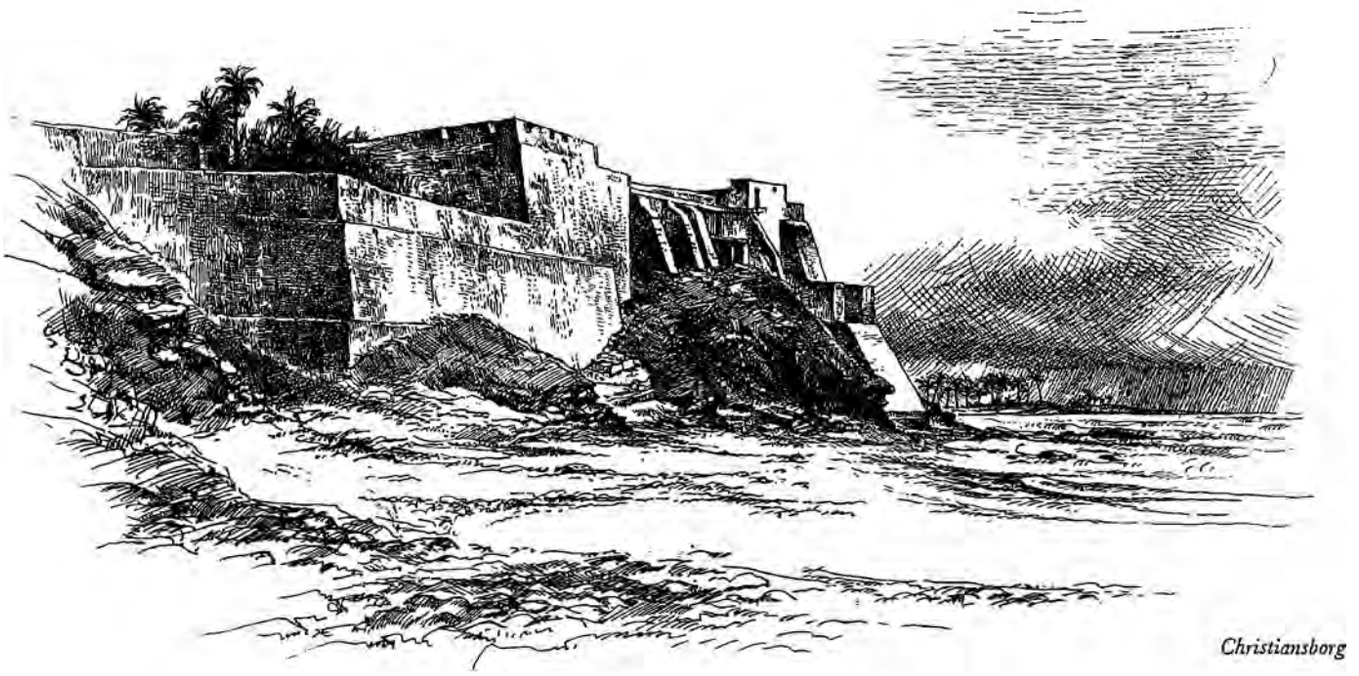

Christiansborg

afkøbte dem deres ukurante varer til høje priser, og englænderne kunne ugenert handle ved Christiansborg, idet det danske kompagnis slaver efter Boyes ordre maatte arbejde gratis for dem. I kompagniets bøger anførtes slaver som døde, skønt de var i bedste velgaaende, og instruksen for opperhovedet blev i alle punkter overtraadt. „Horen, spillen og drikken er hans største divertissement, og [han] gør kompagniets fort til et horehus og sig selv til en rufferske, ogsaa at forskaffe horer til fremmede engelske kaptajner, hvorover fortressets port aaben holdes ofte til klokken 11, 12 og 1 om natten, som kunne give anledning til overrumpling".

I alt fald er det en kendsgerning, at Boyes handel paa ingen maade bragte kompagniet noget større udbytte end Lygaards. Sidstnævnte efterlod som resultat af sin virksomhed de to sidste aar i kompagniets eje 3885 rd og 14.705 pund elfenben; Boye fandt et deficit i hans regnskab paa 8560 rd, medens Lygaard privat ejede 6272 rd og desuden underhaanden havde sendt 76 mark guld til slægtninge i London og København. Boye for sit vedkommende kunne efter godt et par aars virksomhed med skibet „Cron-Printzen Christian", der kom med ladning fra Amsterdam til Christiansborg i begyndelsen af 1714, afsende 31.889 pund elfenben, hvoraf Lygaard jo havde efterladt omtrent det halve, samt 178 slaver til en værdi af 8200 rd. Siden hjemsendte han i august 1717 med to engelske kaptajner 80 mark guld, mens 45 mark blev tilbage i fortets kasse. Samtidig havde han et lager paa 50 slaver og vel henved 8000 pund elfenben; men dette var resultatet af 3–4 aars virksomhed.

Kort efter blev han afløst. Østrups anklager var grund nok. Det tog blot lang tid, før svaret paa dem naaede frem. Den 25. november 1717 ankom „Cron-Printzen Christian" til Christiansborg med ordre til at undersøge Boyes forhold. Opperhoved blev købmand Knud Rost, der havde været mange aar paa kysten; men sjælen i undersøgelsen blev nok Peder Østrup, som Boye i mellemtiden havde haft saadan et besvær af, at han havde fundet det heldigst at afskedige ham, idet han beskyldte ham for liderlighed og drukkenskab. Boye blev straks hjemsendt; men hans bøger var i stor uorden, saa en opgørelse trak ud. Han blev siden overkøbmand paa det engelske fort Cape Coast Castle, men blev ogsaa hjemsendt derfra.

Som følge af misregimentet og den sjældne besejling blev forholdene paa Christiansborg vanskelige, efterhaanden som det tyndede ud i mandskabet. Det danske hjemlands kræfter blev bundet ved deltagelsen i den store nordiske krig, saa herfra var ingen hjælp at vente. Aquandos presserier voldte jævnlig udgifter. Saaledes maatte man, da han engang ved nytaarstid opholdt sig ved Christiansborg, ud med foræringer til ham for 50 rd, og desuden maatte man ofre 100 rd paa farvestraalende lænde-

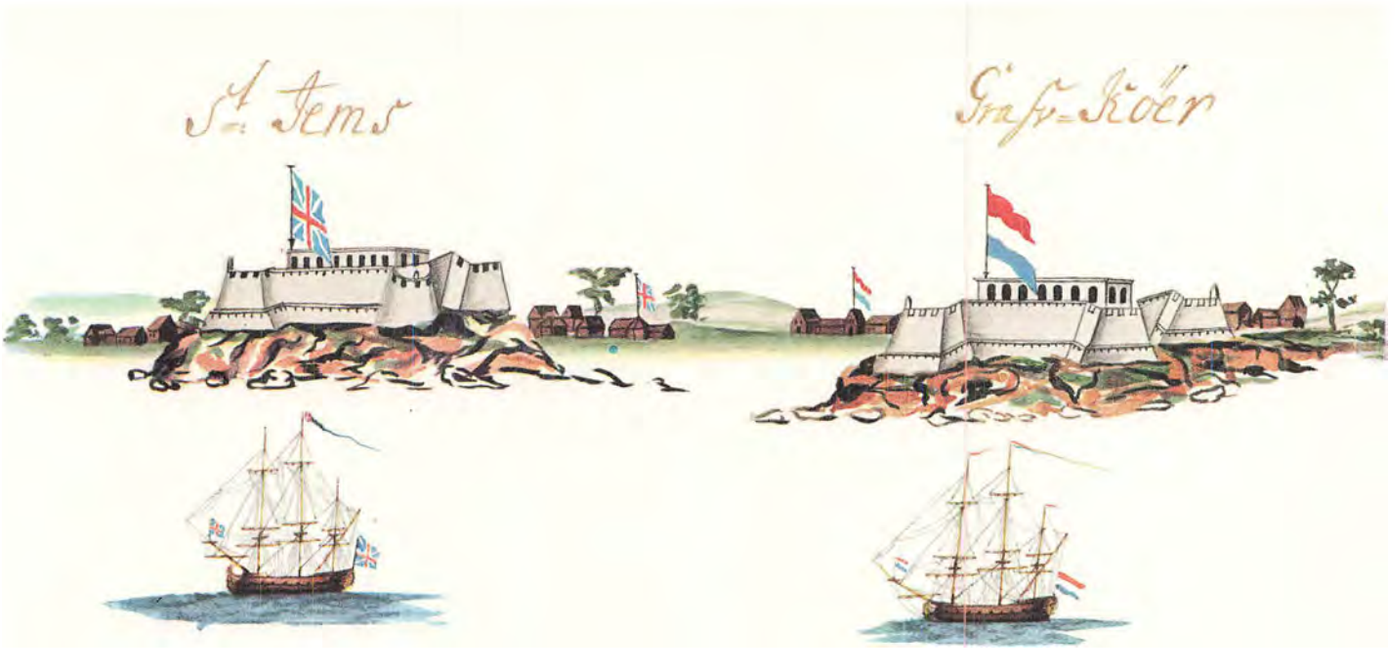

Forterne St. James og Crèvecœur

klæder (pantjes) til hans talrige koner og følge. Krigen mellem ham og Akim fik efterhaanden næsten bragt guldhandelen til standsning; til gengæld gav den en rigelig tilførsel af slaver, men her drev de talrige engelske enterloppere priserne i vejret, og der var næppe større omsætning paa Christiansborg. I 1719 var det kommet saa vidt, at man ikke havde andre danske end Peder Østrup, der forstod sig paa handelen, og i 1720 var der ikke andre end ham og Rost, der kunne skrive. Da saa Rost døde den 6. august 1720, forfaldt styrelsen ganske. Peder Østrup, der blev hans efterfølger som opperhoved, kunne ikke overkomme at føre bøgerne eller holde orden i pakhuset. Maaske tog han sig ogsaa opgaven let. I alt fald forefandt man et haabløst roderi, da der igen kom skib fra København.

Dette indtraf, da fregatten „Haabet Galley" kort efter nytaar 1722 naaede ud. Til opperhoved indsattes nu den 25. januar David Herrn, medens Peder Østrup blev taget ombord paa skibet, hvor han døde, inden det naaede Vestindien. Herrn var lige ankommet til kysten og følte sig i den første tid meget udsat mellem „saa mange fremmede og ubekendte negre". Takket være en medfødt overlegenhed kom han dog snart ovenpaa, og mere end nogen anden dansk kommandant skulle han nu i sin korte regeringstid spille stort op og lave ulykker. Han var nok den bedste pennefører blandt de personligheder, der kom ud til de danske besiddelser i Afrika, tillige udstyret med sans for større politiske linier; men han var en vældig reklamemager, altid fuld af planer og ikke heldig med gennemførelsen. I sin kritik af Østrups forretningsførelse havde han let spil, naar han beskyldte ham for at have ydet foræringer og laan til venner og bekendte „og liderligt og skammeligt levet med drikken og skyden dag og nat". Mindre glædede kompagniherrerne i København sig sikkert ved at læse Herrns veltalende skildring af, hvor utilstrækkelig hans løn var – han havde dog 1000 rd om aaret. Halvdelen gik efter hans mening til bordhold, naar de nærboende fortchefer og indtræffende skibskaptajner skulle modtages høvisk, og store summer gik til nytaarsgaver o. lign. til negerhøvdingerne. „Hvad skal jeg da have for det, at jeg skal svede mit legeme i dette tørre og usunde land til kompagniets nytte?"

Det ser ud til, at Herrn drømte om at befæste og udvide danskernes magt paa kysten langt ud over, hvad den hidtil havde været. Til dette formaal var han betænkt paa at tilvejebringe en fast stok af mandskab til støtte for et saadant herredømme, og sammen med præsten Elias Svane oprettede han derfor en skole for de mulatbørn, der var resultatet af danskernes forbindelse med indfødte kvinder; en

Fortet Christiansborg ved Accra

soldat blev ansat som skoleholder for 12 drenge og 8 piger, og Svane og Herrn købte skørter og huer til dem og gav dem bidrag til føden. Dernæst søgte Herrn at knytte negrene til sig. Aquando ønskede han at vinde ved gode foræringer, men fandt dog siden, at negerkongen laa til for meget besvær med æden og drikken. Nogle negerkøbmænd, der var forjaget fra Orsu, fik han bragt tilbage, og beboerne i Labadi fik han igen til at handle paa Christiansborg, efter at de en tid havde holdt sig væk af utilfredshed med Østrup. Videre ville han gerne bringe negerbyerne længere mod øst ind under det danske handelsomraade, og da englænderne allerede havde besat flere pladser og forberedte sig til yderligere fremstød, oprettede han loger i Store Ningo og Lay og foretog selv en rejse til sidstnævnte by 90 km mod øst. Det er dog tvivlsomt, om han fik nogen fornøjelse ud af alt dette. Efterfølgerne paastod, at han fremkaldte alvorlige stridigheder med de sorte. Det falder vanskeligt at afgøre, om dette er rigtigt. Ved negrenes nytaarsfest i hollandsk Accra den 9. august 1722 blev han overfaldet af de indfødte og berøvet hat, paryk, kaarde og den hængemaatte, han blev baaret i, slaaet og slæbt paa jorden, og det dannebrogsflag, der blev baaret foran ham, blev sønderrevet. Som grund til overfaldet anførtes, at Herrn havde frataget negrene nogle slaver paa Labadi red. Det er imidlertid et spørgsmaal, om overfaldet ikke skete paa initiativ af selve hollænderne, eftersom de ikke forsøgte at hindre overfaldet. Bagefter hed det sig, at Herrn til hævn for den overlast, han havde lidt ved det hollandske fort, sendte bud til Aquando om hjælp, men beviser for denne anklage savnes. I alt fald skete der det, at negerkongen overfaldt og plyndrede kystbyerne, og paa dette togt fulgte Herrn ham overalt. Logen i Lay blev ved denne lejlighed ødelagt, og den stedlige danske assistent reddede sig med nød og næppe derfra i tide.

Herrn skøttede vist nok fra begyndelsen handelen med en vis iver, og „Haabet Galley" kunde afgaa allerede den 11. februar 1722 med over 200 slaver, men han naaede aldrig at rede op i Østrups bogføring og forsømte ogsaa sin egen, snart selv svækket af klimaet, og da han døde 22. januar 1723, efterlod han sig en lige saa uoverskuelig uorden som mange af hans forgængere. Hans efterfølger Niels Jensen Østrup hævdede, at han fra kompagniets pakhus tog varer til forhandling paa egen regning.

Niels Jensen Østrup gjorde vistnok et forsøg paa at tilvejebringe orden, men døde allerede den 30. oktober samme aar. Otte dage senere ankom skibet „Christiansborg" fra København med nye forsyninger, ført af Anders Pedersen Wærøe, og den 7. november 1723 valgtes assistent Chr. A. Synder-

mann til opperhoved. Skibets ankomst var ikke ventet, saa de fleste af de slaver, man havde haft i behold, var solgt kort forinden, og Niels Jensen Østrup havde efterladt sig en guldbeholdning paa 32 mark. En del heraf gik nu til at skaffe slaver til skibets ladning, men da „Christiansborg" afsejlede i marts 1724 med 412 slaver ombord, kunne man alligevel hjemsende 20 mark. Syndermanns husførelse var i det hele taget meget forsvarlig. Han afløstes imidlertid allerede, da „Haabet Galley" den 27. april samme aar efter en usædvanlig hurtig rejse ankom med et nyt opperhoved, kommandørkaptajn Henrik Suhm, hvis udnævnelse var bekræftet af kongen den 17. december 1723. Galejen blev liggende ved Christiansborg indtil den 16. august, da den afgik til Vestindien med 250 slaver ombord.

Suhm var en myndig og værdig kommandant og opholdt sig længe nok paa kysten til at udrette noget. Et og andet fik han ogsaa gennemført; der blev f. eks. repareret og bygget paa fortet; men de stedlige politiske forhold, hvorunder han kom til at virke, var stadig meget triste. Aquando havde ved sit tog mod kystnegrene lagt deres byer øde, og det meste af deres befolkning var flygtet. Man kunne derfor ikke i omegnen af forterne opdrive selv de enkleste levnedsmidler, og opholdet ved Accra blev meget kostbart for europæerne. Sine livsvaner tro vedblev Aquando til det sidste at føre fejde med sine naboer. I 1724 forbandt han sig med de vestpaa boende fantier om et overfald paa Agona, som laa midt imellem. Fantierne gik først til angreb, og agonaerne flygtede til Akwamu, men blev her taget til fange allesammen. Da Aquando saaledes havde faaet mange slaver, lovede han at betale sin gæld til danskerne. Heraf blev dog intet; i stedet opfandt han nye paaskud til at aftvinge dem kontante beløb.

Kort efter, i sommeren 1725, døde den vældige kriger Aquando. Med styrke havde han gennem 23 aar ført sine bondske akwamuer til talrige sejre og sjældent lidt nederlag; men for de omboende nationer, hvide som sorte, havde han været en svøbe, betjent sig af svig og vold, og reduceret mange af dem til sine skatskyldige vasaller. Kun Akim var det ikke lykkedes ham at komme til livs; men de førte ogsaa svære anklager imod ham. Under en af deres krige med Ashanti havde de sendt kvinder og børn til forvaring i Akwamu, men bagefter holdt Aquando de forvarede tilbage og gav dem til sine folk, saa en del blev solgt som slaver. Akimkongens søster beholdt han selv og behandlede hende som slavinde, og trods løfter om store gaver havde han endnu ikke leveret hende tilbage ved sin død. Vel forstaaeligt, at Akims had til Akwamu var bittert og uudslukkeligt. For de hyppigt skiftende og ofte moralsk for-

Guldkystens sydpynt med et hollandsk fort. Tegningen skyldes en dansk sømand, som ud for kysten har skrevet: Her Blef ieg Nögen udplyndred

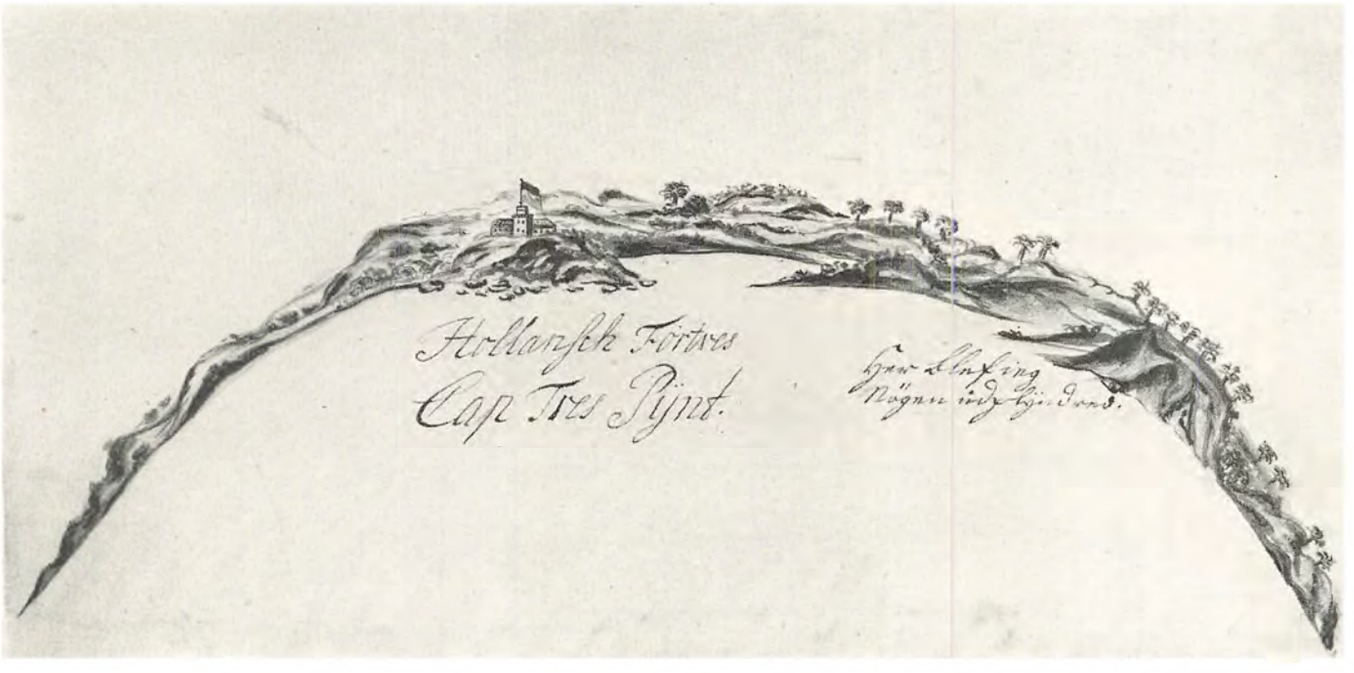

pjuskede danske opperhoveder paa Christiansborg fort betød Aquandos magt en stadig trusel, og de turde ikke andet end alliere sig med ham, selv om de løb fare for, at han skulle afpresse dem pengebeløb. Lygaard og Herrn blev herved bragt til at vise den største nederdrægtighed mod de nærboende accraer og drog saaledes stort vanry over de danske. Andre opperhoveder som Boye søgte imod Aquando støtte hos de øvrige europæiske nationer paa kysten, men udsatte sig derved for at forraade danske interesser til de europæiske konkurrenter. Magtfattige og usle sad de fleste af dem paa deres fort og klarede sig ved handel med enterloppere, portugisere og franskmænd. Nogen udbytterig eller glorværdig periode i danskernes afrikanske eventyr blev Akwamus magtperiode derfor ikke.

Elfenbensmasker fra Benini

HOLLANDSKE INTRIGER OG AKIMS OPKOMST

Bedre tider oprandt ikke, da Akwamu mistede sin krigeriske fører. Saa længe han levede, herskede der dog en vis orden i magtforholdene omkring Accra, og man havde et fast punkt at holde sig til. Efter hans død varede det ikke længe, før alt udviklede sig til det værre. Hans efterfølgere søgte vel at opretholde hans magt, men det svigtede hurtig for dem.

I mellemtiden kom til kysten skibet „Christiansborg", der i september 1726 afsejlede med 281 slaver, og fregatten „Haabet Galley", der i marts 1727 afsejlede med 238 slaver og igen i maj 1729 afgik med 20 mark guld og 120 slaver. I januar 1726 var galioten „Virgo Juvenis" eller „Unge Jomfru" ankommet for at gøre tjeneste i trafikken paa kysten. Ogsaa den afsendtes i september 1727 til Vestindien med slaver – den havde kun plads til 47 – men vendte fra St. Thomas direkte tilbage til Guinea. Med „Haabet Galley" afgik 1727 Henrik Suhm for efter ankomsten til Vestindien at overtage posten som viceguvernør paa St. Thomas. Suhm overgav 4. marts 1727 værdigheden som opperhoved paa Christiansborg til købmand Frederik Pahl; men Pahl døde den 18. september samme aar og efterfulgtes af Andreas Willemsen. Han fungerede i Guinea, indtil kommandoen juleaftensdag 1728 gik over til forhenværende skibskaptajn Anders Pedersen Wærøe. Willemsens regimente blev bagefter genstand for en kommissionsundersøgelse, og han blev som civilarrestant sendt bort med „Haabet Galley", men fik siden stillingen som byfoged paa St. Thomas.

Det ser ud til, at kongemagten i Akwamu lidt efter lidt gik i opløsning. Først berettes der, at en Akwamuprins Amaga begyndte for sig selv og gav sig til at plyndre negerbyerne ved kysten. De overfaldne aad fetish paa at hævne sig, og Amaga bad derfor Akwamukongen Ensangqvau om hjælp. Han fik imidlertid afslag, fordi Akimkongen Ofori nylig var død, og man vidste ikke, hvad man kunne vente af hans efterfølger. Amaga gik da til sin far, der var en stor cabuceer, og trods kongens modstand fik han hjælp her, hvorefter alle frygtede ham og sendte ham gaver.

Det vidner i alt fald ikke om nogen stærk kongemagt. Det blev sagt, at Ensangqvau benyttede for unge raadgivere. Hans styre synes i det hele taget meget vilkaarligt. I anledning af, at danskerne havde solgt noget guld, han havde givet dem i pant, aftvang han dem ikke mindre end 47 benda. Alle vegne groede der en livlig utilfredshed med akwamuerne, og de sorte nabonationer planlagde et samlet angreb paa dem. Navnlig kom ogsaa hollænderne i strid med dem. Akwamukongen havde en fætter, som han lod forvare paa Fort Crèvecœur; men fætteren blev her myrdet af en slave. Amaga rejste sag, og kongen opstillede da krav om 1000 benda i erstatning. Hollænderne ville ikke gaa ind herpaa. I stedet trak det op til krig, og Accranegrene begyndte at flygte.

Samtidig var der hos hollænderne opsparet uvilje mod danskerne. Dette kan spores tilbage til Peder Østrups tid, da han og den hollandske købmand paa Crèvecœur førte deres negre mod hinanden til et veritabelt feltslag. Der kan ogsaa erindres om overfaldet paa det danske opperhoved Herrn ved hollandsk Accra. Fra dansk side paastod man senere, at købmanden paa Crèvecœur Jacob de la Planqve satte ondt for de danske hos negrene, og at han fik hjælp af den snu cabuceer Amoe i hollandsk Accra. Planqve skal have været misundelig over, at det overhovedet lykkedes danskerne at faa slaver til „Haabet Galley". I alt fald drog Amoe til negerstammerne i bjergene inde i landet og opflammede eller

købte dem til krig mod deres hidtidige herrer akwamuerne. Derefter kom bjergnegrene i marts 1729 til kysten for at spise fetish med accraerne. Ved det hollandske og det engelske fort blev de modtaget med honnør og kanonsalut; men da de derefter kom til Christiansborg for at faa danskerne til at slutte sig til forbundet, sagde kommandanten Wærøe nej og ville ikke salutere med kanonskud for de sorte gæster. Han anlagde her de samme synspunkter som forhen Lygaard og Herrn: han befandt sig paa Guldkysten for at drive handel og ikke for at slaas. Imidlertid blev forbundet mellem kystnegre og bjergnegre sluttet ved det hollandske fort. Midt paa aaret begav alle de sammensvorne sig derefter op i bjergene, hvor Amoe optraadte som general for hele styrken. Cabuceer Tette fra Orsu ved Christiansborg drog af sted med sine folk den 22. juni. Hollænderne gav udrustning paa kredit mod løfte om at faa alle de fanger, der blev taget, som slaver, og Planqve udlovede en høj pris for Akwamukongens hoved.

Hele den skønne plan forliste imidlertid. Akwamuerne afbrændte kystbyerne Tessing og Labodi, og da de sendte gesandt til Christiansborg, blev der svaret venligt. Paa tilbagevejen blev sendebudet dog opsnappet af hollænderne og straks ført ombord paa et hollandsk slaveskib. I begyndelsen af september overfaldt Akwamuhæren nu Accranegrene, der maatte flygte; „de fleste kastede baade flint og patrontaske og kom klattende hjem som vaade hunde; thi de skammede sig ved, at de ej var blevet sejrvindere, som de havde brovtet af et halvt aar tilforn". Da der straks efter kom en ambassade fra Akwamu til Christiansborg for at melde sejren, opsnappede accraerne dog de fleste af udsendingene, hvorefter Orsus befolkning, kvinder og børn iberegnet, flygtede til hollandsk Accra. Danskerne var derefter i en kattepine, udsat for sult og mangel; men til lykke og held for dem ankom den 25. september 1729 fra Danmark jagten „Printz Friderich", der var sendt ud for at besørge trafik frem og tilbage langs kysten. Ved hjælp af dette skib skaffede man sig i den følgende periode den nødvendige millie fra den vestligere del af Guldkysten; men et halvt aar igennem levede man faktisk i belejringstilstand, og kommandanten var i den tid ikke ude af porten. Uden for murene raadede anarki, og i oktober maaned indtraf det, at accraerne drog østpaa til negerbyen Ponny, tog byens indbyggere til fange og solgte de stakkels mennesker til den hollandske købmand.

Under disse forhold ankom 28. december 1729 „Haabet Galley" direkte tilbage fra Vestindien uden først at gaa til Danmark. Fortet fik herved en meget kærkommen tilførsel af krudt og kugler, som man snart fik brug for. Efter at have lokket de danske kompagnislaver fra fortet og stjaalet af fortets kreaturer begyndte Accranegrene den 8. januar 1730 gemt imellem Orsus hytter at skyde paa Christiansborg. I over 14 dage vedblev derefter idelig skudveksling mellem danskerne og negrene, og en formelig krigstilstand herskede. Wærøe tog det imidlertid med humør. Han fik matroser til hjælp fra skibet, og han sendte bud om undsætning til Amaga og Akwamukongen. En dag morede han sig med at opstille en udstoppet figur med dansk uniform, som belejringsstyrken ofrede hundredvis af skud paa. Skønt flere danske blev saaret i de kritiske dage og een døde, holdt den danske besætning udmærket stand og afslog alle angreb, som Wærøe skriver: „Vi børstede brav paa dem".

Man var saaledes endnu ved godt mod, da man om morgenen den 23. januar saa fem Akwamucabuceere med deres folk dukke op i landskabet med undsætning og med et dansk silkeflag vajende, som Wærøe havde sendt Akwamukongen. Der begyndte straks en „bataille", som varede hele formiddagen; men i middagsstunden holdt man – meget karakteristisk for negerkrige – pause af hensyn til den stærke sol. I pausen blev akwamuerne forsynet med bedre krudt fra det danske fort, og da slaget genoptoges ved 15-tiden om eftermiddagen, var de derfor i stand til at banke accraerne forsvarligt af, og om aftenen drev de dem hjem til det hollandske fort, medens de selv slog sig ned i Orsu. Noget lignende gik det de følgende dage, hvorefter der indtraadte en pause. Om eftermiddagen den 14. februar kom kongen med stor magt; de sorte stormede nu uforfærdet lige ind under Crèvecœurs mure, skønt baade det hollandske

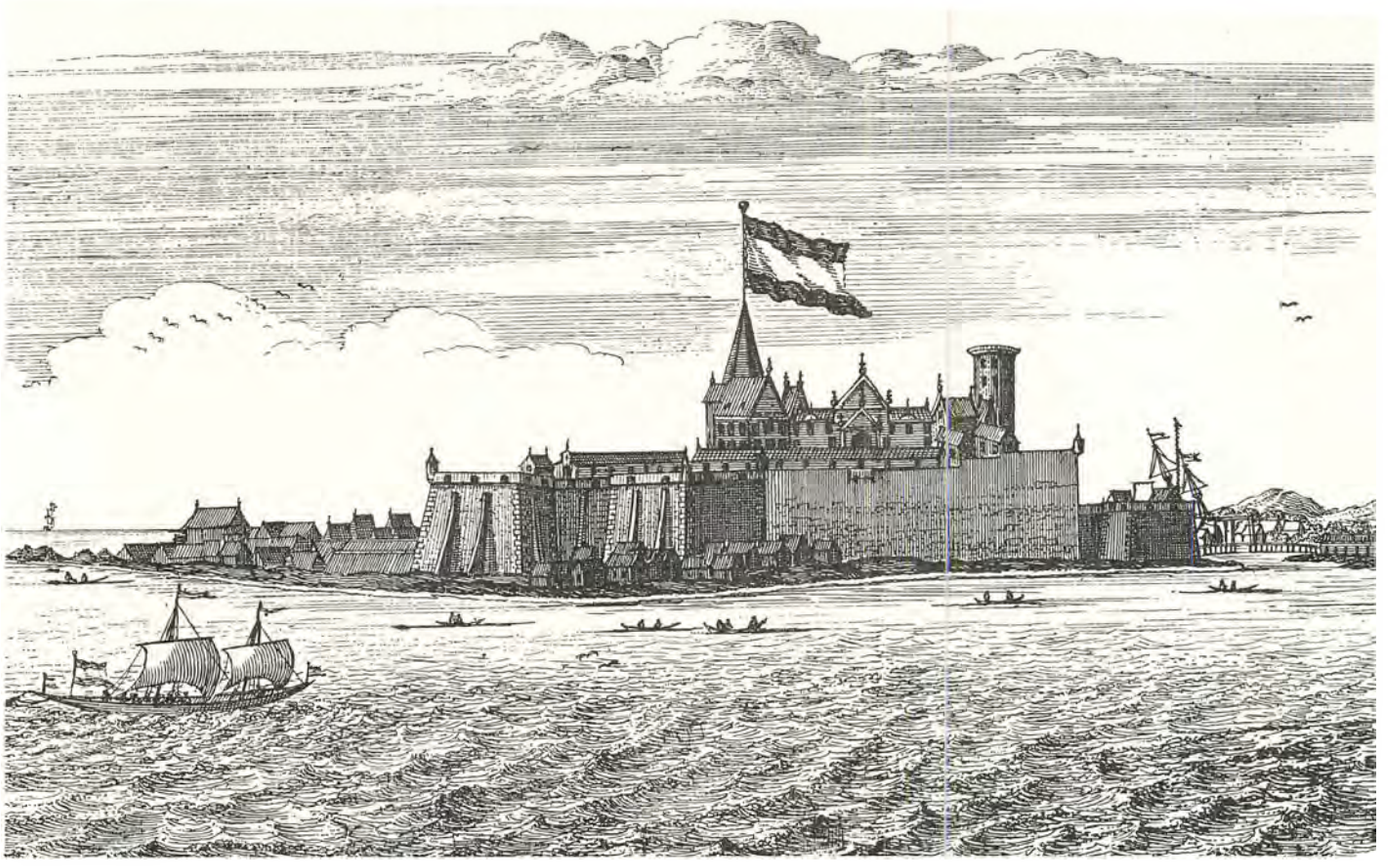

St. Georg d'Elmina, det hollandske hovedfort

og engelske fort skød paa dem, og negerbyerne ved de to forter blev plyndret og brændt. Derefter bad englænderne om fred og mæglede, og efter at der var arrangeret venskab mellem dem og Akwamu, drog kongen bort med sin hær den 22. marts 1730.

I mellemtiden kom der en ny generaldirektør for de hollandske Guldkystbesiddelser, og Planqve forflyttedes til Elmina, hvor han blev overkøbmand. Paa Wærøes klage lovede generaldirektøren at virke for freden; men der udviklede sig bagefter en vidtløftig korrespondance mellem de interesserede parter. Wærøe fastholdt til det sidste, at hele affæren var et resultat af Planqves intriger, og at hollændernes formaal i virkeligheden havde været at komme i besiddelse af Christiansborg.

Naar akwamuerne var draget bort, inden forholdene var helt afklaret, skyldtes det imidlertid, at en langt større fare end hollænderne og accraerne truede dem. En række nabofolk var stadig sammensvoret imod dem, der nævnes Ashanti, Akim, Wassaw (Wasa), Fanti, Agona og Assene. Hovedfjenden var Akim. To gange besejrede Akwamu deres fjender; men derefter fattede de for højt et mod. Under forfølgelsen af de slagne vadede de over en flod, men siden faldt der regn højere oppe langs floden, saa den svulmede stærkt op. Dette tidspunkt benyttede Akim til angreb, og nu blev Akwamu slaaet paa flugt; men da de paa tilbagevejen ville krydse floden, druknede der fire gange saa mange, som der var faldet i slaget, og Akim vedblev forfølgelsen og ødelagde Akwamu helt paa tre dage. Ensangqvau faldt, og kun spredte rester af hans hær undkom langs kysten østpaa og hinsides Volta. De hidtidige magthavere omkring Accra var hermed fuldstændig udryddet eller fordrevet, og et tomt land bredte sig mange kilometer nord og øst for Christiansborg. Efterretningen om det vældige nederlag kom til det danske fort den 17. september 1730.

Da nu det folkefærd, som de danske etablissementer paa Guldkysten i saa mange aar havde skattet til og støttet sig paa, forsvandt, skulle man tro, at danskerne var om en hals. De havde jo holdt paa den forkerte hest. Naar det efter omstændighederne gik dem taaleligt, skyldtes det sikkert for en stor del, at man havde „Haabet Galley" liggende ved kysten. Under indtryk af de rystende omvæltninger, hvis

lige man ikke havde oplevet i 50 aar, beholdt man skibet i et helt aar og lod det først afgaa den 28. december 1730. En vis rolle spillede det dog ogsaa, at man havde meget held med sig, da samkvemmet med de nye herrer af Akim skulle indledes. Efter at man straks havde sendt bud med gaver og lykønskninger til sejrherrerne, kom der den 25. september til Accra en „løjtnant" fra en af de tre største Akimcabuceere, som af danskerne blev kaldt Frempung Mansung. Skønt hollænderne vistnok søgte at sværte danskerne i de nye magthaveres øjne, lykkedes det Wærøe at vinde løjtnanten. Hertil bidrog maaske, at hans folk kom op at slaas med negrene ved hollandsk Accra. Kort tid efter, den 6. oktober, kom han igen og meddelte, at Frempung for fremtiden gerne ville modtage de maanedspenge fra danskerne, som Akwamukongen hidtil havde faaet, og til gengæld ville han unde danskerne al Akims handel. Siden kom han ogsaa flere gange; men der kunne gaa aar eller maaneder mellem hver gang, der kom en handelsekspedition fra Akim til kysten ved Accra. Wærøe fandt, at Akim var et meget sart folk, ikke saa maliciøst som Akwamu, men meget egensindigt.

Siden voldte det vanskelighed, at der herskede saa stor splittelse i Akim. Frempung skal have været en fjende af Ashanti; men to andre store Akim-cabuceere holdt med dette folk, og danskerne kom i vanskelighed, da man i lang tid intet hørte til Frempung, og den ene af de to andre, Bang Qvantin, i 1732 sendte folk og forlangte coustume for Christiansborg. Wærøe nøjedes først med at sende en assistent op til ham med foræringer, men maatte siden betale, da hollænderne ellers tilbød at betale. Siden fandt man det formaalstjenligt at holde sig gode venner baade med Frempung og Bang.

Krigsperioden var en streng tid for de danske paa fortet. Foruden danskerne med en del af deres slaver havde mange af Orsus kvinder og børn søgt beskyttelse bag Christiansborgs mure. En kortere tid maatte man leve af ost, millie og vand. Skørbug og feber huserede. Wærøes hustru mistede forstanden. Den langvarige indespærring hvilede som et tryk over sindene. Først lidt efter lidt kom Orsus befolkning og de danske kompagnislaver listende enkeltvis eller i smaaflokke og tilbød deres tjeneste. Mange orsuer drog imidlertid bort igen, da Amoe i november 1730 gik paa togt mod de spredte rester af akwamuer i Voltadistriktet, hvor de turede rundt i halvtredie aar, indtil Amoe var død, og hans søn Dakoe efter en sejr kunne føre accraerne hjem. Orsu mistede dog over halvdelen af sit mandskab i løbet af disse aar, idet byens væbnede styrke gik ned fra 88 til 40 geværer. Iøvrigt genindsatte Akim den forrige cabuceer i byen; saa vidt ses, var han ikke i sit inderste imod danskerne, men snarere gaaet nødtvungent med i alliancen mod Akwamu.

Gode blev forholdene paa Christiansborg heller ikke, efter at de afgørende kampe var overstaaet. Selv om man fik en ordning i stand med sejrherrerne fra Akim, blev det vanskelige forhold til negrene ved hollandsk Accra ikke bragt ud af verden. En ny købmand paa Crèvecœur Eleth vedblev at lægge danskerne hindringer i vejen. Da tre hvide fra Christiansborg ved Ningo var blevet panjaret, det vil sige fængslet for gæld, af negre fra hollandsk Accra, maatte danskerne sætte sig alvorligt i gæld for at faa dem fri. Besætningen paa det danske fort kom efterhaanden i helt sølle forhold, og selv negrene talte medlidende om de arme Orsu-danske. Bedre blev det ikke ved, at jagten „Printz Friderich" ikke blev set efter september 1731, men forliste østpaa ved Popo. Man havde herefter svært ved at skaffe den fornødne millie til livets opretholdelse. Handelen ved Christiansborg var næsten gaaet i staa. Orm og rotter ødelagde fortets varer, og et stort lager af brændevin, som havde været bestemt for akwamuerne, var nu næsten ikke til at afsætte. Tre maaneder efter at „Haabet Galley" var afgaaet, kom den 28. marts 1731 skibet „Grevinden af Laurvigen" til kysten; men det holdt meget haardt at skaffe ladning til det store skib, og først efter mange maaneders forløb afgik det den 1. april 1732 med 17 mark guld og kun 116 slaver ombord, alt mens Wærøe bebrejdede kompagniets direktion i København, at den ikke udsendte et meget mindre skib. Den fordel var der ved handelen med Akim, at de altid bragte

Kogning af palmekerner

godt guld, en vis trøst til gengæld for, at slaveleverancerne svigtede. Da skibet „Laarburg Galley" en maaned i begyndelsen af 1733 laa ved kysten, fik det 4–5 mark guld ombord fra det danske fort, men kun 52 slaver. Heller ikke guldforsendelserne var saa store som tidligere.

Det er muligt, at Wærøes styrelse under de vanskelige forhold udartede. Han blev ilde omtalt af kaptajnen paa „Grevinden af Laurvigen" Cornelius Bagge; men denne mand var ikke noget sandhedsvidne. Der foreligger flere vidnesbyrd om hans ubehøvlethed, og Wærøe selv kalder ham „en grov okse" og „et ignorant skarn". Ved et skænderi mellem de to havde Wærøe ogsaa slaaet ham paa munden, saa skipperen havde ingen grund til at nære venlige følelser over for fortkommandanten. Bagges opfattelse kom selvfølgelig kompagniets direktion for øre, og da „Grevinden af Laurvigen" igen blev sendt ud med Bagge som chef, medfulgte et nyt opperhoved Andreas Jørgensen og ordre til, at en kommission under Bagges forsæde skulle undersøge Wærøes regimente. Andreas Jørgensen døde imidlertid undervejs ved de canariske øer, og der var da ikke andet at gøre end at lade Wærøe forblive i stillingen som opperhoved, til næste skib kom ud. Med rette kunne Wærøe dog beklage sig over, at man ville gøre hans uven til dommer over ham, og han fandt, at det var sort utaknemmelighed fra kompagniets side, saaledes at behandle ham som forbryder, naar han ved sin konduite havde reddet kompagniets besiddelser ud af de farligste situationer, de endnu havde været i. Den 50aarige mand beraabte sig paa, at han havde sejlet siden 10aars alderen og tjent kompagniet i 30 aar.

Megen gang i handelen formaaede Wærøe vel ikke at tilvejebringe endnu. Da „Grevinden af Laurvigen" efter næsten et halvt aars ophold ved kysten afgik til Vestindien i februar 1734, medførte skibet kun 10–11 mark guld, og af dets 224 slaver var kun de 74 taget ombord ved Christiansborg. Lidt efter lidt bedredes omsætningen dog. Akimerne kom til kysten med mere guld, og da Wærøe endelig den 12. august 1735 blev afløst, efterlod han sig 28 mark guld i kompagnikassen paa fortet. Snauen „Jomfruen" var da kommet ud med et nyt opperhoved Søren Schiellerup (Schielderup). Denne mand, hvis indsats i øvrigt blev fortjenstfuld, fulgte i sin behandling af forgængeren de bedste mønstre og rakkede ham naadeløst til for hans „slette husholdning og liderlige comportement". Først og fremmest fandt han, at Wærøe beholdt elfenbenshandelen for sig selv og lod kompagniet overtage de værdiløse slaver, men tog de friske for egen regning. Af kompagnislaverne var mange døde i fortet og resten i saa elendig tilstand „at de bedre var at ligne ved benrader end ved fine slaver"; mandslaverne var graahærdede og

kvindeslaverne gamle og tandløse; men Wærøes egne slaver var unge kvinder med staaende bryster, som han holdt til sit husbehov eller havde let ved at afsætte. Værdien af de slaver, der var døde, skrev Schiellerup uden videre paa Wærøes regning, ialt 3320 rd for 41 slaver. I det hele taget takserede han mangler i pakhuset og Wærøes gæld til over 18.000 rd, medens Wærøe selv opgav 7300 rd. Schiellerup mente, at Wærøe havde overleveret sit private guld til hollænderne, og at han havde ophidset den hollandske købmand de Bordes paa Crèvecœur mod ham. At Wærøe levede et liv i svir og hor bekræftes ogsaa fra anden side. Navnlig fandt Schiellerup, at Wærøes to døtre havde et slet rygte; i modsætning til andre hvide talte de „negersk" til fuldkommenhed, og deres gerninger var derfor ikke til at kontrolere. Naar Schiellerup drøftede alle disse ting med Wærøe og navnlig kassemangelen, gav den gamle mand sig til at græde. Schiellerup lod baade ham og døtrene gaa med „Jomfruen" hjem som arrestanter, og efter at sagens akter langt om længe var kommet hjem, optog man i København en retsforfølgning, som endnu ikke var endt, da Wærøe døde 1742.

Hele behandlingen af Wærøe var meget streng. De misbrug, som Schiellerup tog saa kraftigt paa, var for en stor del almindelige paa Guldkysten. At kommandanterne handlede for egen regning og tog den bedste profit for sig selv, var ikke noget nyt. Vel sagtens var Wærøe haard ved slaverne, men ogsaa ellers døde mange slaver, og det ville have været fældende for de fleste kommandanters økonomi, hvis de skulle have erstattet de slaver, der døde paa deres fort. Om de erotiske udskejelser paa Christiansborg var værre under Wærøe end under flere af hans forgængere, lader sig nok slet ikke afgøre. Saa vidt ses, var de øvrige embedsmænd tilfredse med ham i den tid, de havde ham, endda han uden tvivl havde en hvas tunge. Det skal ikke hermed være sagt, at han maalt med andre tiders og steders alen var nogen fin mand, men det maa erindres, at han klarede sin opgave gennem en stormfuld tid opfindsomt, modigt og udholdende. Det var ikke ham, der havde skabt vanskelighederne; baade de hollandske intriger og negerkrigene var godt begyndt, før han tiltraadte. Slette resultater af handelen i hans tid kan næppe lægges ham til last, og overgangen fra Akwamus til Akims herredømme slap han næsten mirakuløst godt fra. I ingen henseende blev han paaskønnet af det vestindisk-guineiske kompagni i København; man hæftede sig kun ved de angribelige sider af hans virksomhed og skaffede ham derved et ringere eftermæle, end han fortjente.

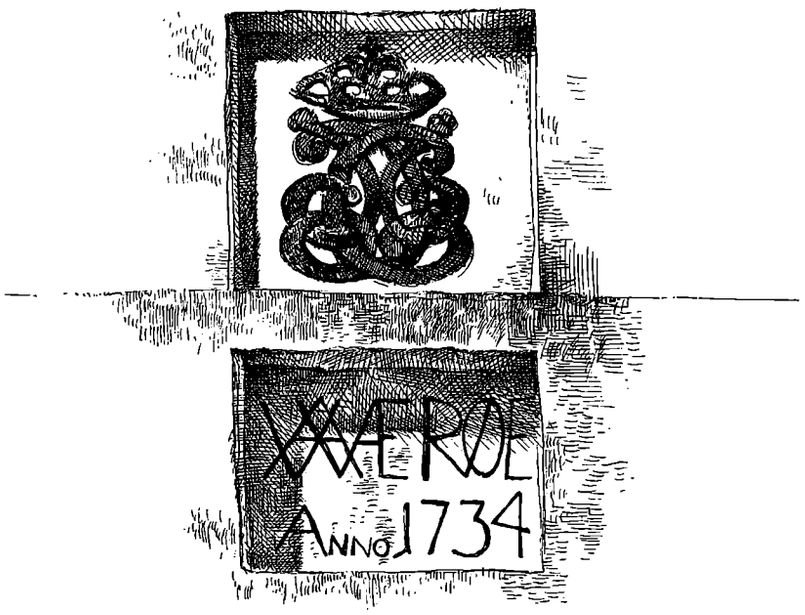

SLAVEHANDELEN

Slaveri og slavehandel er begreber saa gamle som historien; men som deres mest forkastelige, mest ondartede udslag anses almindeligvis negerhandelen og negerslaveriet. Allerede i opdagelsernes tidsalder benyttede portugiserne de sorte til slaver. Det store opsving i negerhandelen indtraf dog først i det 17. aarhundrede, da opdyrkningen af de vestindiske øer og af Virginias plantager tog fart. Amerikas egen indfødte befolkning egnede sig ikke godt til det strenge arbejde paa plantagerne, og man greb da til negrene som folk, der kunne udholde det varme klima. Foruden portugiserne blev det især hollænderne, englænderne og franskmændene, der gjorde sig en fordel af slavehandelen. Kæmpemæssige formuer blev tjent derpaa, og den dannelse af storkapital, som dengang begyndte i Vesteuropa, fik et af sine vigtigste kildespring i menneskehandelen.

Som det er vist, blev ogsaa danskerne ved flere lejligheder grebet af begær efter at faa del i denne gevinst; men saa længe Glückstadtrederne og Nikolaj Jansen Arf stod for den danske Guineafart, ses de danske skibe ikke i almindelighed at have givet sig af med at transportere slaver. Det var først, da det vestindisk-guineiske kompagni fra 1697 fik gang i trafikken paa Afrika, at slavetransporterne kom til at indgaa som en fast bestanddel af den danske handel. En kraftig opmuntring til at kaste sig over denne næringsvej gav vistnok en indberetning fra guvernør Lorentz paa St.Thomas i Vestindien 1696. Han skildrede, hvor udmærket en forretning brandenburgerne havde gjort, da de nylig med to skibe havde bragt 1100 sorte over havet. „Al anden handel er intet sammenlignet med denne slavehandel", skrev han, og kompagniets direktion i København maa følgelig have næret forventning om stort udbytte, da de sendte det første skib „Københavns Børs" ud paa den lange atlantiske rejse baade til Guinea og Vestindien.

Slaveladningen til de europæiske skibe blev tilvejebragt paa to forskellige maader. Enten sejlede man langs kysten og opkøbte slaverne i smaapartier, efterhaanden som man kom frem, stadig handlende med europæerforter saavel som negerbyer. Denne metode anvendtes især af enterlopperne. Eller ogsaa opkøbte de hvide købmænd paa forter og loger lidt efter lidt, hvad de kunne faa af slaver fra omegnen, saa de havde en hel ladning parat til hurtig udskibning, naar der kom skib paa reden. Denne metode anvendtes gerne, naar talen var om kompagniskibe. Det var derimod en ren undtagelse, naar man fra skibene stjal eller kidnappede nogen af kystens befolkning. Der kan næppe anføres eksempel paa, at danskere har indladt sig paa den slags. Hvis det indtraf ved forterne, kunne resultatet heller aldrig blive andet end endeløst besvær med de omboende negre, naar det blev opdaget.

Danskerne søgte stadig at købe slaverne sammen ved fort eller loge; men det hændte næsten aldrig, at de havde en hel ladning paa rede haand, naar skibene ankom til Christiansborg. Enten maatte skibene vente, til det lykkedes at faa nok, og herved gik tid, penge og menneskeliv tabt. Klimaet naaede gerne i mellemtiden at tage sin told af skibsbesætningerne. Eller ogsaa maatte skibene gaa til andre steder paa kysten og supplere, hvad de fik fra fortet, med indkøb der.

Accra var et af de steder, hvor det lettest lod sig gøre at skaffe slaver. De vedholdende krige mellem de omboende folk gav mange krigsfanger i negerkongernes haand, men et folk som Akwamu generede sig heller ikke for i stor udstrækning at stjæle mennesker fra undertvungne eller omboende stammer.

Nogle blev ogsaa gjort til slaver, fordi de ikke kunne betale deres gæld eller udrede en bøde. Accranegrene blev i Amerika regnet til de bedste arbejdsslaver paa grund af deres haardførhed; men de blev rigtignok ogsaa regnet til de vildeste og mest uregerlige. Paa forterne maatte man være parat til at købe og modtage slaverne, naarsomhelst de sorte fandt for godt at indfinde sig med dem. De kunne godt komme midt om natten, især hvis de kom med stjaalne varer; det gjaldt i saa fald at slippe af med slaverne uden at vække opsigt, ja undertiden betingede sælgerne sig, at de ogsaa blev ført ombord i skibene om natten, saaledes under stridighederne mellem Orsu og hollandsk Accra i Wærøes tid. Efter store feltslag kunne sejrherrerne bringe flokke af fine varer, men til hverdag kom de dog oftest med een eller nogle faa slaver til betaling for, hvad de ønskede at købe. Man kunne normalt ikke afgive bestilling til de sorte konger eller slavehandlere paa saa og saa mange.

Før handelen blev sluttet, foretoges en grundig undersøgelse af slaverne. Især hvis der var en læge eller kirurg paa fortet, blev deres sundhedstilstand underkastet eftersyn. Almindeligvis havde man kun interesse for sunde og stærke kroppe. Den mindste legemsfejl gav anledning til kassation eller kraftig nedsættelse af prisen. Ellers havde man gerne faste takster at gaa efter, idet slaverne indkøbtes „i sorter". Mænd betaltes højere end kvinder, og lavere satser gjaldt for drenge og piger. Undertiden regnede man med $^3/_4$ slaver eller $^2/_3$ slaver. Negerkøbmændene holdt af at faa tilgift ved handelen, et stenkrus, en hat eller en broget klud. Betalingen blev iøvrigt som oftest erlagt i varer.

Christiansborg fort var for lille til inden for sine mure at rumme en hel skibsladning af slaver; men endnu vises døren til det rum, hvor slaverne almindeligvis blev laaset inde. Naar man havde større mængder paa lager, maatte de opbevares uden for det egentlige fort, i forværket eller i negerbyen. Mandsslaverne var ofte „slaaet i jern". Man gav dem jernringe om hals eller ankler, forbundet med jernlænker og eventuelt forsynet med vægtfyldige træ- eller jernklodser, saa bevægelsesfriheden hindredes. Undertiden var de lænket sammen to og to, og under transporten lænkedes lange rækker ved halsringe til jernkæder. Paa et sted som Accra, hvor det periodevis faldt svært at tilvejebringe levnedsmidler, var det en bekostelig sag at have slaverne længere tid, og det hændte, at forplejningen blev mangelfuld, og dødeligheden stor. Især gik det ud over spædbørn og svagelige. Det var vanskeligt for slaverne at undløbe, hvis ikke de havde hjem og slægt i nærheden. De negerkonger og høvdinger, der fik maanedlig afgift fra fortet, havde jævnlig paataget sig at bringe bortløbne slaver tilbage eller at godtgøre deres værdi. En enlig neger paa flugt i det uvejsomme land havde ikke mange chancer. Enkelte gange hændte det, at slaverne paa Christiansborg forsøgte opstand. Saaledes en augustnat 1727, da nogle mandsslaver overfaldt bombaen, slavevogteren, dræbte ham og flygtede. Halvdelen af dem blev fanget og anføreren radbrækket og halshugget. En afsløret plan om overfald fra slavernes side i 1736 førte til, at man ikke turde sende saa mange af dem med det først afgaaende skib, fordi dets besætning kun var faatallig. En slaverevolte i august 1738 kostede en soldat livet, men blev i øvrigt straks dæmpet.

Saa lang tid som der kunne være mellem kompagniskibenes ankomst til Accra, faldt det naturligt, at man paa Christiansborg i mellemtiden solgte væk til fremmede nationer, naar man havde godt lager. Det omtales ved lejlighed, at en fransk kaptajn paa fire dage købte over 500 slaver i fortet, og at han i tilgift fik en stor mængde forfriskninger ud til sine skibe. I de første aartier kom der nok især mange portugisiske skibe til Christiansborg; men siden formaaede hollænderne at jage dem længere mod øst, og i anden fjerdedel af det 18. aarhundrede var det snarere franske skibe, der saaledes bragte danskerne handel. En stor rolle spillede fra begyndelsen ogsaa de hollandske enterloppere. I aarhundredets anden halvdel tog den engelske handel et stort opsving. Af den samlede slavetransport fra Afrika til Amerika var det en overmaade ringe del, der gik med dansk skib. Naar danskerne havde et, to eller højst fire–fem skibe beskæftiget ved slavehandel, kunne Holland og England have flere hundrede. Naar danskerne

kun fik et skib til kysten med lange mellemrum, kunne der ved Anamabo eller Accra ligge ti, ja maaske tyve engelske skibe samtidig. Næppe een procent af den samlede slavetrafik tør antages at være gennemført af danske rederier.

Slaveprisen paa Guldkysten varierede efter konjunkturerne. Efter et vellykket negerfelttog kunne den synke til det usandsynlige; men hvis der laa for mange europæiske skibe ved et fort og ventede paa ladning, strammedes fordringerne begribeligvis. Over længere tid kan dog iagttages en følelig prisopgang i tiden 1700–20, mens de store krige endnu rasede i Europa, derefter en stagnation indtil 1740'erne, da en ny stigning satte ind. Kort før aar 1700 siges en mandslave at have kostet 32 rd, en kvindeslave 28 rd, men 1701 betaltes der 36–38 rd for mænd og 28–32 rd for kvinder. 1705 var priserne steget til 40–48 rd for mænd; men det var dog saadan, at kongen af Akwamu kun fik 36 rd for mænd og 28 rd for kvinder, og andre negerhandlere undertiden endnu mindre. Kunsten bestod i at udnytte en ekstraordinær situation til anskaffelser til røverkøb. Boye skal engang have købt slaver for 8 rd pr styk og solgt dem for 64 rd. 1714 var priserne steget, saa der betaltes 64 rd for mænd og 40 rd for kvinder; men til portugiserne fra Brasilien solgtes de til 80–88 rd for mænd og 56–64 rd for kvinder, saaledes at der var en god fortjeneste at opnaa. Ogsaa englænderne købte til saadanne høje priser, ja i 1720 siges engelske enterloppere at have betalt 100–120 rd for mænd og 80 rd for kvinder.

Dette betegnede foreløbig et højdepunkt. 1727 købte Fanti slaver af Akwamu til 88–96 rd for mænd og 64–72 rd for kvinder, og 1732 nævnes, at en mand kostede 88 rd, en kvinde 56 rd. Saa sent som 1744 købte man af de sorte slavehandlere til henholdsvis 64 og 48 rd; men af franskmændene, som betalte bedst, kunne man med held faa halvanden eller to gange saa meget, og i den følgende periode laa den almindelige salgspris paa omkring 112 rd for mænd og 80 rd for kvinder. Priserne blev i datiden angivet i unser guld à 16 rd.

Ved udskibningen hændte det, at kanoer med slaver blev slaaet i stykker af brændingen. I 1756 kæntrede en chalup, efter at den havde taget de sorte varer om bord fra kanoerne, og 14 slaver gik tabt. Størst fare for slavernes liv medførte dog anbringelsen om bord i skibene. Disse skibe var i reglen kun paa godt 100 kommercelæster (à ca 2 t), og sammenstuvningen kunne være forfærdelig. Ikke saadan at forstaa, at slaverne med forsæt blev mishandlet. Tværtimod var alle interesseret i, at negrene kom saa velbeholdne over Atlanten som mulig. Hvis de tog skade eller døde, gik den investerede kapital jo tabt. Kosten var derfor fuldt forsvarlig. I brødrationen indgik den millie, som blev opkøbt paa kysten. Og ikke nok med dette. Holdvis fik negrene daglig lov at komme paa dækket. Der blev arrangeret dans og musik for dem og uddelt tobak, spiritus eller andre nydelsesmidler. Naar man lagde ind ved de portugisiske øer i Guineabugten, fik de gerne frugt. Altsammen forslog det dog ikke. En stor del af tiden maatte slaverne opholde sig under dækket, jævnlig saa tæt de kunne ligge ved siden af hinanden, mændene gerne belagt med lænker. Stanken paa et saadant overfyldt mellemdæk kunne være ulidelig, og det hændte, at nogle ligefrem kvaltes af mangelen paa frisk luft. Faren for epidemier var overvældende. Hvert skib havde en eller flere læger med; men hvad formaaede de over for kopper eller dysenteri. Værst var det, naar der indtraadte vindstille, saa overfarten varede længe, og forsyningerne svandt ind. I saadanne tilfælde kunne der selvfølgelig blive tale om rationering, sult og tørst, i værste fald om at kaste nogle over bord, for at der skulle blive mad nok til resten.

Hertil kom saa det mentale tryk, der lagde sig over de barnligtsindede sorte, naar de saa sig paa vej bort fra deres fødeland. De kendte jo slet intet til den skæbne, der ventede dem. De forestillede sig alt muligt forfærdeligt. Et flertal af dem havde ikke været paa havet før. Nogle frygtede, at de hvide ville fede, slagte og spise dem. Nogle foretrak at begaa selvmord frem for at udsætte sig for den usikre skæbne, og det var en fast regel, at en slave ikke maatte faa fingre i en kniv, saa længe han var ombord. Mange

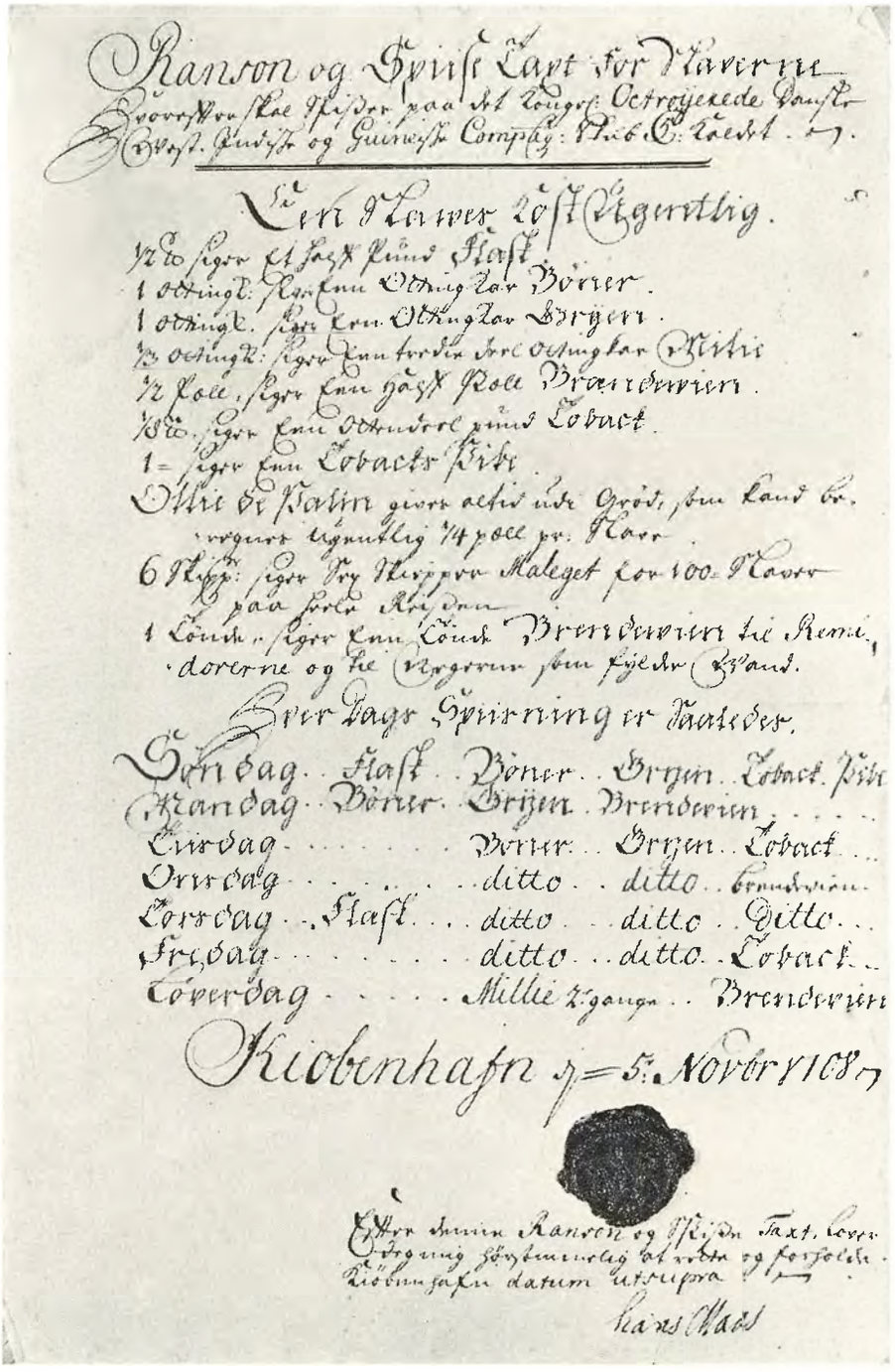

Ranson og Spiise Taxt for Slaverne
ombord paa det Kongel. Octroyerede Vest-
Vestl. Guinéiske Compagn: Skib C. Tabdt. 1.

Een Slaves Ration Ugentlig.

½ Td siger et Fad Puus Mast
1 Oxhoft: siger Een Oxhoft Vand Börner.
1 Oxhoft: siger Een Oxhoft Vand Bergen.
½ Oxhoft: siger Een tredie Deel Oxhoft Vand Ris
½ Pott, siger Een gaast Pott Brendevinen.
½ Td. siger Een Oxhoft puus Tobact.
1= siger Een Tobacks Pibe.
Ris og Bolter giver ackie ude Grød, som Land-
vrquire ugentlig ¼ pott pr. Slave.
6 Kopp: siger Fry Kopper Maleget for 100 Slaver
paa Skibet Rhedan
1 Lönk: siger Een Lönk Brendevinen til Rom-
doerne og til Negrerne som Hyede Vand.

Een Dags Spisning er Saaledes.

Söndag. Mast. Börner. Bergen. Tobact. Pibe
Mandag. Börner. Bergen. Brendevinen
Tirsdag. Börner. Bergen. Tobact.
Onsdag. ditto. ditto. Brendevinen
Torsdag. Mast. ditto. ditto. Ditto.
Fredag. ditto. ditto. Tobact.
Löverdag. Millie 2gange. Brendevinen

Kiöbenhafn d. 5. Novbr 1708

Efter denne Ranson og Spise-Taxt lever
Negrene Skibsmæssig bekostes og forsörges.
Kiöbenhafn datum ut supra
Hans Mad

„Ranson og spiise taxt for slaverne" ombord paa „Christianus Quintus" 1708

ting kunne tjene til at fremkalde depression, et spark fra en ekstraordinært raa matros, et skældsord fra en brøsig skibsofficer. Ualmindeligt var det nok heller ikke, at skibsfolkene hentede kønne unge kvinder fra slavelasten til deres personlige fornøjelse.

Kun i enkelte tilfælde kan der konstateres mangelfuld udrustning af skibene. Ombord paa „Cron-Printzens Ønske" 1746–47 under kaptajn Abraham Jensen Sejerø blev der efter sigende ved skibets forsyning med vand kun beregnet en halv liter daglig pr hoved. Ganske vist kunne der indtræffe heftige regnskyl, saa at skibet derved kunne samle vand i rum sø, men det var uforsvarligt at løbe an herpaa. Skibet kom dog til Vestindien med 195 af de 250 slaver, det havde ombord ved afgangen fra Guinea. Langt værre gik det ombord paa „Jægersborg" 1748 under kaptajn Ole Eriksen, da der døde 174 af en ladning paa 334 slaver; lægen mente i dette tilfælde, at slaverne havde faaet for meget vand. En undersøgelse af dødeligheden paa de danske slaveskibe i det vestindisk-guineiske kompagnis tid viser, at af de over 10.000 slaver, der fra 1698–1754 afgik med danske kompagniskibe fra Guinea, kom ikke mere end ca 7500 i land paa St.Thomas. Rigtignok reddede en hel del af ladningerne fra „Christianus

Quintus" og „Fridericus Quartus" 1710 vel livet paa Mellemamerikas fastland; men man kan dog regne, at ca. 20% af slaverne døde under sejlturen. Dette var et noget større tab, end slaveskibe ellers havde. Af en almindelig slaveladning regnede man paa vesteuropæiske skibe kun med et tab paa ca 15%. En væsentlig rolle spillede dog tabet af „Cron-Printzen" 1706 med hele dens vældige ladning af 820 slaver. Naar bortses fra dette ekstraordinære ulykkestilfælde, tegner dødeligheden om bord i de danske skibe sig næppe værre end i slaveskibe ellers, snarere en kende bedre.

Naar man nu tager i betragtning, hvor mange negres død slavehandelen ellers forvoldte, bliver helhedsresultatet alligevel meget mistrøstigt. Mange liv gik til under de kampe eller overfald, hvorved

Længde- og tværsnit gennem et slaveskib. Fig. 1 længdesnit. – Fig. 2 tværsnit midtskibs. – Fig. 3 tværsnit agter. – Fig. 4 nederste dæk set fra oven med fuld belægning af slaver. – Fig. 5 mellemdæk set fra oven med fuld belægning af slaver. – Fig. 6 belægning i agterskibet set fra oven. Det ses, at højden mellem dækkene var saa ringe, at de fleste af slaverne ikke kunne staa oprejst paa deres soveplads

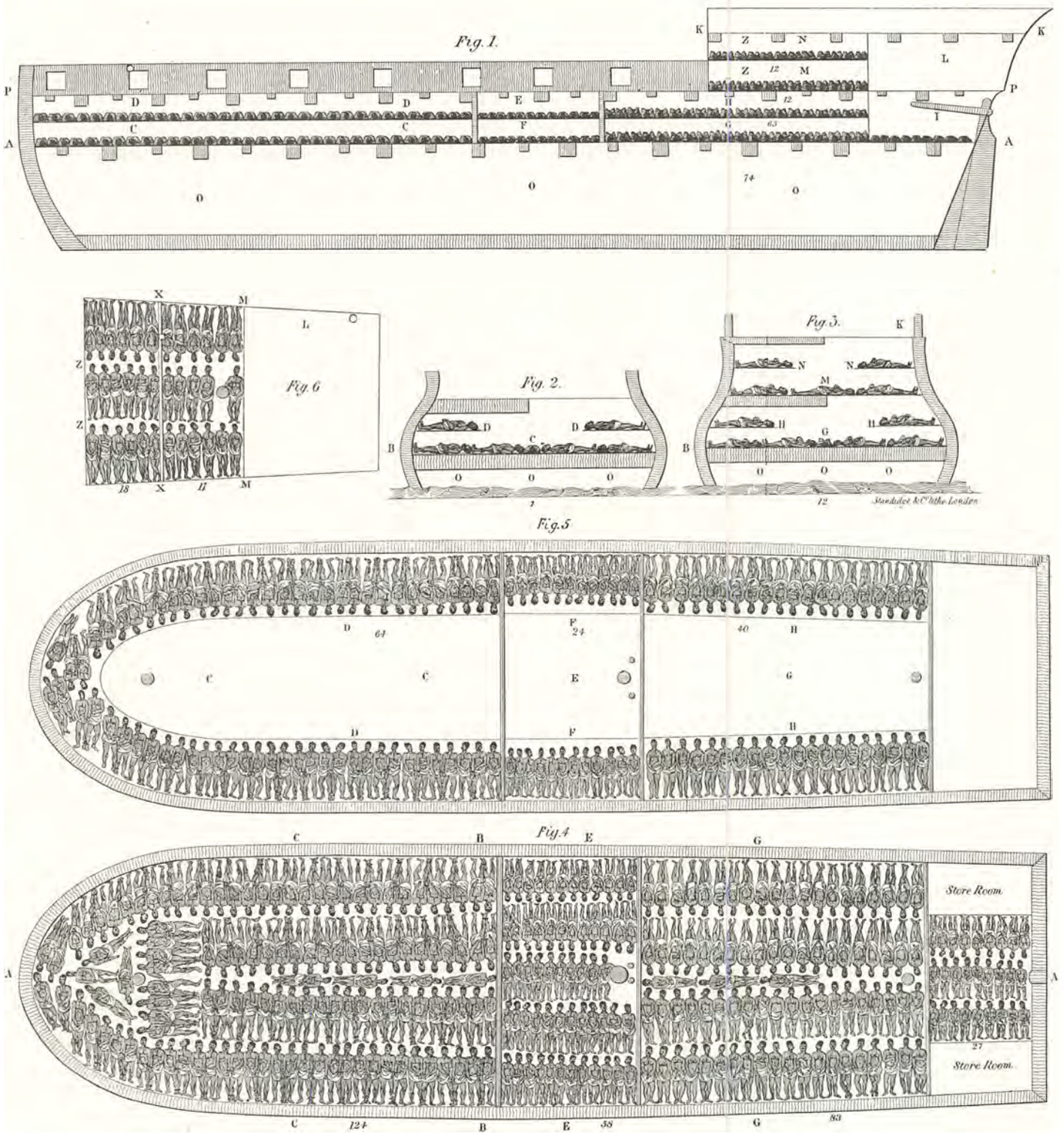

negerkonger og sorte købmænd skaffede sig slaverne. Nogle omkom under fodturen ad de smalle stier gennem skov og krat ned til kysten. Dernæst døde nogle i forterne, og mange paa skibene; endelig udaandede ikke saa faa efter landgangen i Amerika som følge af de gennemgaaede lidelser. Det er nok ikke for meget sagt, at for hver arbejdsfør slave, der kom i brug i den nye verden, var i det mindste eet negerliv ofret under vejs.

Set med de hvides øjne var det farligste ved slavetransporterne risikoen for negeroprør ombord. Med besætninger paa 25–50 mand skulle man holde orden paa adskillige hundrede sorte. Hvis det blev opdaget i tide, havde man selvfølgelig magtmidler til at holde de sorte nede; men det gjaldt da, at man ikke ombragte for mange af de dyrt erhvervede syndere og saaledes ødelagde mulighederne for udbytte af ekspeditionen. Hvis først nogle af negrene var sluppet løs og havde faaet fat i vaaben, var situationen højkritisk, især naar de fik tid at hjælpe deres lidelsesfæller løs af lænkerne. Hvis ikke besætningen da greb ind hensynsløst og modigt, var den fortabt. Slaveoprør var heldigvis sjældne foreteelser paa de danske skibe. Natten mellem den 14. og 15. september 1709 udbrød der opstand ombord paa „Fridericus Quartus", da skibet laa ved slavekysten. Det var lykkedes nogle af de sorte at bryde bøjerne i stykker og gøre sig fri. De tumlede imidlertid op med raaben og larm, saa skibsfolkene blev advarede. To hvide blev ilde tilredt; men ellers lykkedes det efter en haard strid at besejre slaverne, og næste morgen foretoges en eksemplarisk afstraffelse efter skibsraadets kendelse. Hovedmandens højre haand blev afhugget og vist frem for hver enkelt slave, „med hosføjet alvorlig trusel, at de urolige hoveder nu skulle se sig i spejl paa denne". Ligeledes blev venstre haand afhugget og saa hovedet, hvorefter den døde krop blev hejset op under storraaen, hvor den hang for alle slavernes øjne i to dage. De andre deltagere i opstanden blev hudflettet og siden gnedet med malaget, salt og aske. Værre endnu gik det ved opstanden paa brigantinen „Patientia" om morgenen den 5. august 1753. Skibet var da paa vej vestpaa og befandt sig mellem Elmina og Cape Coast Castle. Til en begyndelse var det kun tre slaver, der var sluppet løs, men de „overløb" besætningen med det resultat, at tre mand blev dræbt og kaptajnen Ole Erichsen saaret, hvorefter resten af skibsfolkene, 19 mand i alt, fejgt flygtede i skibets baad. De slap ind til kysten og blev taget op af det engelske skib „Triton". Med englændernes hjælp fik kaptajnen sit skib igen den 8. august. Det lykkedes ogsaa at faa fat paa en god del af slaverne, men i den tid, de sorte var herrer paa skibet, bortførte de dets guldbeholdning paa 1001 rd og 62 elefanttænder, og kompagniet led saaledes et betydeligt tab.

Som helhed havde det vestindisk-guineiske kompagni i København slet ingen fornøjelse af sin slavehandel. Allerede tidligt begyndte diskussioner, om det var umagen værd at fortsætte. Det var navnlig kompagniets bogholder fra 1708, senere direktør, borgmester Frederik Holmsted, der gik imod handelen. Fra 1727 paaviste han gentagne gange, hvorledes kompagniet kun havde haft al fordærvelse deraf. Det overskud, man fik af de vestindiske øer og mere til, blev opslugt af de ulykker, som Guineafarten medførte. Følgen var, at kompagniet stadig sank dybere i gæld. Ved en opgørelse over hele kompagniets hidtidige virksomhed, som han foretog sammen med sin efterfølger som bogholder P. Mariager, kom han til det resultat, at vel havde man faaet mere for de slaver, man havde solgt i Vestindien, end man havde givet for dem i Afrika; men naar man tog hensyn til bekostningen ved opretholdelse af forter og loger, blev der et meget betydeligt underskud. Indtil 1733 var der tabt 456.021 rd og kun bevaret værdier til 116.883 rd. Eksempelvis kan nævnes, at tabet paa „Københavns Børs"' togt 1797 var opgjort til 4941 rd, tabet paa „Christianus Quintus"' første togt til 24.189 rd, paa dets andet togt til 32.684 rd. Indtil 1708 beløb det samlede tab sig til 167.125 rd. Nu kan der vistnok rettes indvendinger mod Holmsteds maade at opstille regnskaber paa – hans indlæg har karakteren af sortmaleri – men at den danske slavehandel var en daarlig forretning, maatte erkendes. Allerværst tog det sig ud ved tanken paa de

triste forhold i Guinea omkring 1730, da slavehandelen paa Christiansborg fort helt syntes at skulle gaa i staa. Holmsted fandt derfor, at man skulle nøjes med nu og da at sende smaaskibe til Guinea for at opretholde besiddelserne paa kysten; men selve slavehandelen skulle man overlade til dem af kompagniets aktionærer, der havde lyst at udruste skibe dertil.

Kompagniets ledelse ville dog ikke gaa saa vidt. Man behøvede slaver til plantagedriften paa de vestindiske øer, og paa en eller anden maade maatte disse slaver fremskaffes. Ved efterretningen om situationen 1730 besluttede direktionen den 9. november 1731, at man ikke mere skulde lade de udsendte skibe gaa lige til Christiansborg og først og fremmest indtage deres ladning der. For fremtiden skulle skibene beordres til at handle hele vejen langs Guineakysten, inden de kom til det danske fort, og eventuelt ogsaa øst derfor. Man haabede paa denne maade at opnaa fuld slaveladning hurtigere, end naar skibene laa stille ved Christiansborg. For at kunne føre en saadan kysthandel maatte skibene fremtidig medbringe en mand, der forstod at handle med negrene. For at sikre kompagniet mod skibsfolkenes uredelighed udarbejdedes nye instrukser, der navnlig skulle hindre dem i at tiltage sig handelen for deres egen regning. Til gengæld maatte man love kaptajner og styrmænd højere løn.

Navnlig blev det nødvendigt at overføre slaver til de danske besiddelser i Vestindien, efter at kompagniet i 1733 havde købt St. Croix, en handel, hvorved i øvrigt netop Holmsted var særlig virksom. Erhvervelsen gav anledning til en hel reorganisation af kompagniet med revision af oktroj, skibsartikler, instrukser osv. Ved en „convention" af 26. september 1733 enedes man om regler for kompagniets bestyrelse og forretningsgang. Det gentoges, at det ikke mere var tilladt skibsfolkene mod direktionens anordning at medtage privat gods ombord paa skibene (føring), og direktionen forbeholdt sig ret til at sælge paa auktion, hvad kaptajnerne bragte med sig. I øvrigt havde kompagniet allerede ved en plakat af 10. oktober 1730 søgt at give regler for føringens omfang. Til den vestindiske fart ansaa man det ikke mere for nødvendigt at holde egne skibe, men nok til den guineiske, som man kun fandt burde fortsættes „paa bedste maade", saa længe der behøvedes slaver til St. Croix. Man udtalte, at skibe, der gik direkte til Christiansborg, skulle afsejle fra marts maaneds begyndelse og inden udgangen af september, for at de kunne være ved Guldkysten i den gode sæson mellem september og februar. Ligeledes opstillede man en paragraf imod, at folk, der var „berygtede for liderlighed og skarnvornhed" fik lov at rejse ud, et skønt og godt forsæt, der næppe fik megen betydning i praksis. Til trods for den planlagte indskrænkning i slavehandelen fik kompagniet ved oktrojen af 5. februar 1734 ret til, „saalænge de det behøver og begærer og sig deraf benytte kan eller vil", at beholde Christiansborg fort mod at betale afgift deraf til de lokale negermyndigheder. Men hvis slavehandelen ikke gav udbytte, skulle kompagniet være fri for forpligtelsen til at vedligeholde fortet, og det kunne tilbyde kongen at overtage besiddelserne; hvis han gik ind herpaa, skulle han betale kanoner, geværer, ammunition og inventar efter billighed. Kompagniet bevarede eneretten paa farten fra de danske lande til Afrika og retten til at forhandle og træffe aftaler med negerkongerne og eventuelt føre krig mod dem. Ligeledes frihed for en række afgifter. Dog skulle der vedblivende af varer, der indførtes til Danmark, betales $2^1/_2$ % i told, men hvis de genudførtes kun 1 %, og guld blev helt toldfrit. Kompagniet bevarede saaledes fuldt ud de rettigheder, det havde haft paa grundlag af oktrojen af 1697.

Det var dog ikke alle, der var stemt for en indskrænkning i slavehandelen. Ved en indgaaende drøftelse i kompagniet i februar 1734 blev kravet om slaver stærkt fremhævet af konferensraad Severin de Junge. Han anførte, at man navnlig ikke kunne vente negre tilført Vestindien i krigstider, hvis man ikke selv tog fat. Han fandt, at Christiansborg fort var for dyrt at opretholde, hvis ikke det blev brugt til slavehandel, og en opgivelse af slavetrafikken burde derfor medføre opgivelsen af de faste pladser i Afrika; men en handel paa Guineakysten kunne næppe blive rentabel, hvis ikke man havde saadanne

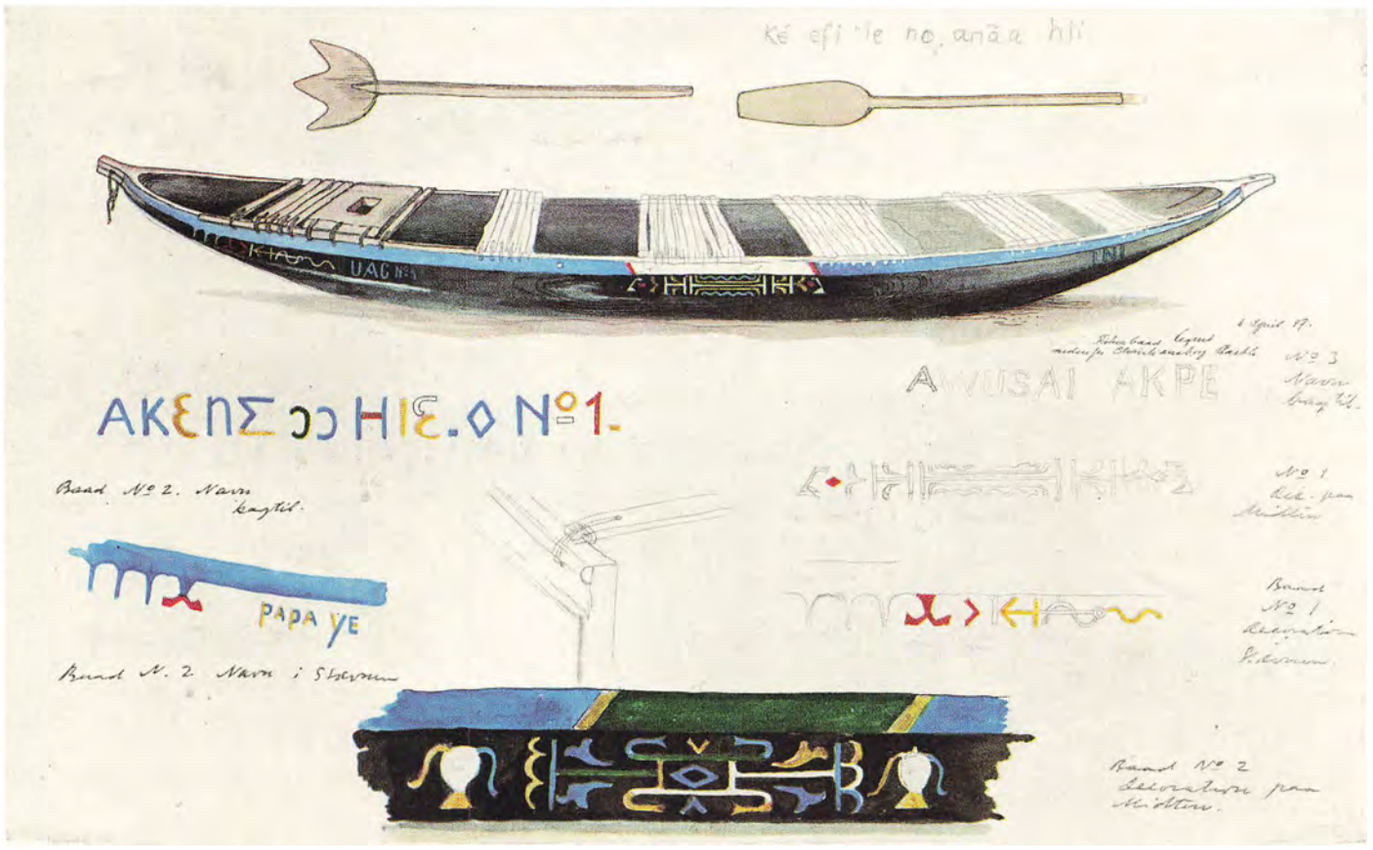

Baade fra stranden ved Christiansborg

faste pladser. Den danske slavehandels likvidation ville efter denne synsmaade bringe hele det danske eventyr i Afrika til ophør.

Skønt hoffet vistnok delte disse synspunkter, lod aktionærerne sig imidlertid ikke overtale. De lod sig mere paavirke af Holmsted. Det gjorde et dybt indtryk paa dem, at „Laarburg Galley" ved sin nylig afsluttede rejse havde givet et underskud paa 4697 rd, og de gik nu saa vidt, at de paa en generalforsamling den 25. februar med 85 stemmer mod 22 vedtog, „at med slavehandelen for kompagniets regning indtil nærmere og bedre konjunkturer maatte indeholdes". Nogle dage senere besluttede man paa dette grundlag at vente med udsendelse af skib til Guinea, og at de slaver, der var indkøbt til Christiansborg, skulle sælges til portugiserne. Ligeledes besluttede man at standse brændevinsbrændingen paa et brænderi, kompagniet havde erhvervet, idet der nu ikke foreløbig blev brug for dets produkt til den afrikanske eksport. Inden længe fremkom der imidlertid en erindring fra Holmsted om nødvendigheden af at sende et mindre skib til Afrika, og resultatet heraf blev indkøbet af skibet „La Conquerante", der omdøbtes til „Jomfruen" og afsendtes til Guinea 1735.

Paa den nysnævnte generalforsamling den 25. februar 1734 blev det ogsaa vedtaget at tillade indbyggerne paa de dansk-vestindiske øer selv at foretage ekspeditioner for at hente slaver paa Guineakysten og bringe dem til salg paa de danske øer i Vestindien. Til gengæld for denne ret skulle de i recognition til kompagniet betale 8 rd pr hoved paa St. Thomas og 4 rd paa St. Croix. Ligeledes fik fremmede nationer lov at stille deres slaver til salg paa øerne mod nævnte recognition. Som slut paa hele reorganisationen udkom den 25. april 1735 en plakat, hvorved det blev tilladt alle og enhver af Hans Majestæts trafikerende undersaatter at besejle saavel fortet Christiansborg paa Guineakysten som de danske kolonier i Amerika. De maatte udgaa fra hvilken havn de ville i kongens lande og vende tilbage til saavel fremmede havne som til danske, blot ikke til København. Til gengæld skulle de til kompagniet udrede en beskeden afgift af 2 rd pr kommercelæst af skibets drægtighed. Kompagniet

havde herefter kun eneret paa at lade sine skibe gaa tilbage til København, hvor det nu fik sit eget sukkerraffinaderi til behandling af returladningerne fra Vestindien.

Som det siden skal anføres, maatte kompagniet siden for en kortere periode 1743–47 opgive ogsaa denne særret, men derefter fik det eneretten igen. Afgørende for de regler, der kom til at gælde for den danske skibsfart til Guinea, blev forbindelsen med Vestindien. Stadig bestod Jens Juels hovedsynspunkt, at besiddelserne blev opretholdt af hensyn til øerne i det caraibiske hav. Kompagniets handel med guld og elfenben blev i længden kun af underordnet karakter, og slavehandelen det vigtigste. Naar den gav et daarligt resultat, maatte Guineahandelen faa endnu mindre interesse.

I den følgende periode ser man da ogsaa, hvorledes kompagniet søgte at udrede saa faa og smaa skibe til Guldkysten som mulig. Den tilladelse, man gav private til at forsøge sig, førte foreløbig ikke til større initiativ. Havde tiden før overtagelsen af St. Croix været en skuffelsernes tid, hvad angik Guineafarten, skulle aarene derefter ikke blive bedre. Først i aarhundredets sidste menneskealder skulle den danske slavehandel faa en kort blomstringsperiode.

Selv bortset fra moralske synspunkter kan der ikke blive nogen glorværdig plads for slavehandelen i den danske handels historie. Alt iberegnet gav den underskud, og dertil maa erindres, at den kom til at koste ikke saa faa danske livet. Det var ikke blot negrene, der var udsatte for at dø i de overfyldte skibe. Matroser og officerer paa skibene kunne lige saa vel som de sorte blive ramt af epidemier og mangelsygdomme, og det febersvangre klima i de tropiske egne var farligere for dem end for negrene. Hvis man i Vestindien havde købt de fornødne slaver af hollændere eller englændere, var man sikkert kommet billigere til dem. Gennemførelsen af en dansk slavetrafik havde kun sin berettigelse ved, at den sikrede arbejdskraft til St. Thomas, St. Jan og St. Croix.

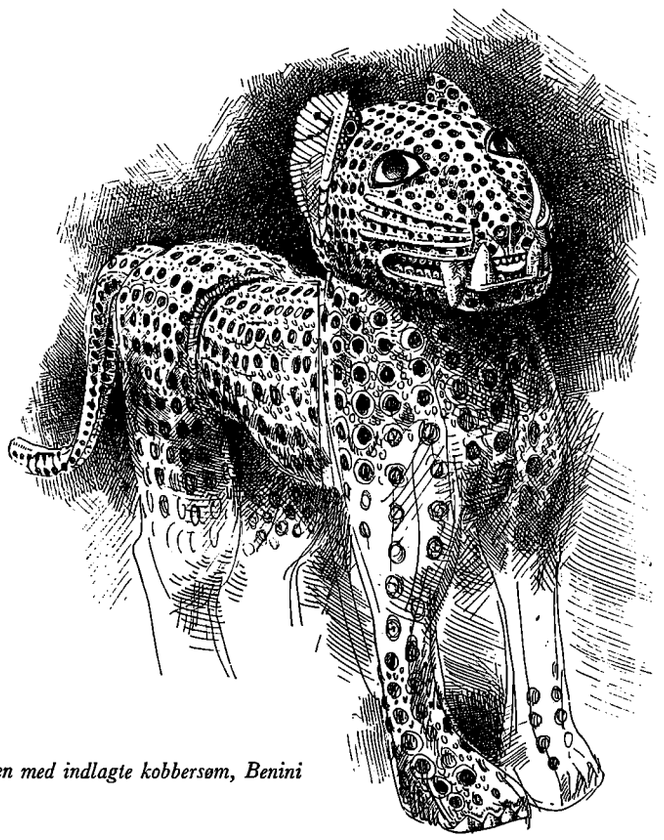

Leopard af elfenben med indlagte kobbersøm, Benini

LANDET MOD ØST OG FORT FREDENSBORG

Fra første færd spillede handelsstationer, de saakaldte loger, en rolle ved trafikken paa Guineakysten. Sammen med Carlsborg havde ridder Carlof skaffet danskerne et antal saadanne forretningsfilialer ved sin optræden i Guinea 1658. De fleste gik vel snart tabt, og kun logen ved Orsu blev udgangspunktet for en varigere besiddelse; men siden begyndte danskerne selv at udlægge nye loger, og heraf opstod i længden en betydelig udvidelse af deres interessesfære.

Denne virksomhed kan dog først følges fra begyndelsen af det 18. aarhundrede. Aar 1700 kom der en cabuceer fra kongen af Acron (Akrong) og bad opperhovedet Johan Trane paa Christiansborg om at faa anlagt en loge ved Apam ca 50 km vest for det danske fort. Acron var et kongerige, der laa lige vest for Agona og siden anføres som hørende til Fanti. Anmodningen blev mødt med afslag, skønt man mente, at anlægget godt kunne betale sig, bl. a. fordi Acronkongen kun forlangte 3 rd maanedlig i coustume. Man strakte sig kun til for en kort tid 1701 at lægge en assistent, en korporal og en neger ved negerbyen Mangfroe ved Dyvelsberg, som laa paa grænsen af Acron og Agona. Udbyttet blev imidlertid for lille, og ikke bedre gik det, da Franz Boye 1706 gjorde et nyt forsøg. Disse tilfælde blev vistnok de eneste, hvor man overvejede logeanlæg paa den vestligere del af kysten; men siden blev Mangfroe et af de steder, man gerne søgte til, naar man sejlede til den saakaldte Ovenkyst (vest for fortet) efter millie. Hvad Ovenkysten angaar, kan i øvrigt kun anføres, at opperhovederne Lygaard og Rost gerne havde set, at det danske kompagni havde købt fortet Gross Friedrichsburg ved Cape Three Points, efter at brandenburgerne havde forladt det. Da hollænderne kom for at tage fortet, ragede de i strid med den lokale cabuceer Jan Conny, som gentagne gange tilbød danskerne fortet, og endnu 1730 vendte Wærøe tilbage til ønsket om denne erhvervelse, der forekom ham at være en passende oprejsning for al den tort, han da havde lidt fra hollandsk side. Ved hollændernes endelige overtagelse af fortet maatte enhver tanke i den retning imidlertid opgives.

Enhver plan om logeanlæg maatte fornuftigvis knytte sig til Nedenkysten, landet mod øst. Her var der langt til europæiske bosættelser, og først lidt efter lidt vaagnede de andre hvide nationers interesse for denne del af kysten. En tidlig indsats fra dansk side var det, at Lygaard i 1710 havde en assistent liggende ved Keta (Qvitta) paa den forreste del af Slavekysten for at handle med brændevin. Han ville paa denne maade skaffe sig nogen omsætning til erstatning for den manglende handel ved Christiansborg, naar Aquando var paa krigstog. Ogsaa Boye sendte en mand dertil med varer. Siden lod han manden slaa sig ned ved Ponny i Adampinegrenes land godt 40 km øst for Christiansborg, og i 1716 havde han baade en assistent ved Ponny og en konstabel ved Keta, indtil han af frygt for krigen lod begge hjemkalde. Snart udsendte han igen en mand til hvert af disse steder; men begge døde paa deres post i 1717. Derefter savnede man en tid mandskab med fornødne kvalifikationer saasom sprogkundskaber til at forestaa saadanne udsalg. I marts 1718 var der igen anbragt et par mand med nogle slaver ved Keta, men det var nærmest for at hævde retten til stedet. Hollænderne havde nu kik paa pladsen og arbejdede paa at faa en loge i stand der. Danskerne forsøgte at vinde de lokale autoriteter ved foræringer; men det lykkedes dem ikke at opnaa saa meget gehør, at de kunne blive fri for hollænderne. „Eftersom vi først har udsøgt og med største omkostning anlagt og vedligeholdt samme sted, syntes os

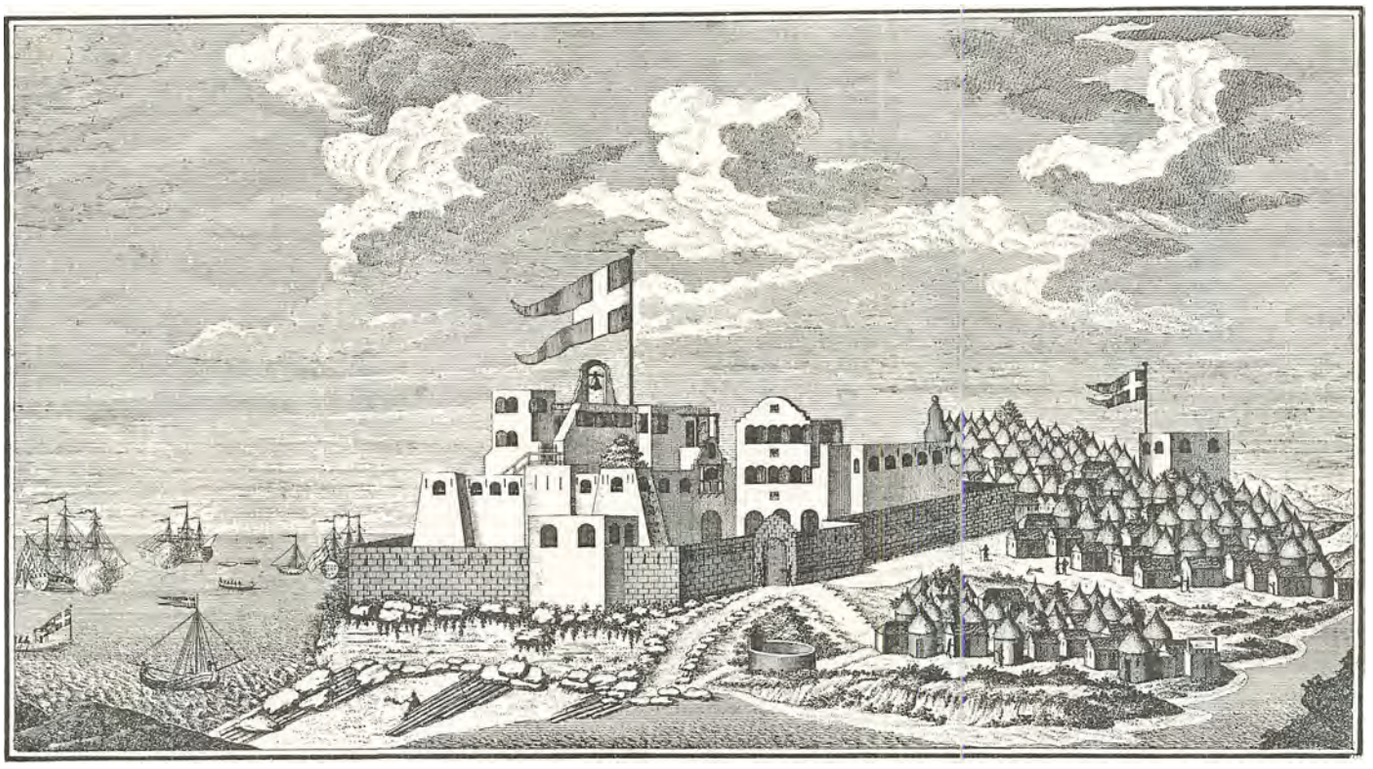

Christiansborg fort og den omliggende negerby. Til højre fortet Prøvesten. Stik fra det 18. aarh.

og billigt derved i fred alene at blive", skriver Knud Rost, som sikkert var sjælen i dette foretagende. Han var i alt fald meget virksom og forsøgte endog at sende folk saa langt østpaa som til Wida (Whydah, Fida), ca 300 km øst for Christiansborg i haab om at faa guld derfra. Kort før sin død maatte han imidlertid opgive Keta. Der var ingen handel, og det udlagte mandskab blev trukket hjem i 1720.

En hindring for Ketaforetagendet var, at vejen dertil gik over Volta eller til søs forbi dens munding. Flodens strøm var saa stærk, at kun større baade kunne benyttes i trafikken, og naar det kneb med mandskab, var man derfor tilbøjelig til at holde sig vest for Volta. Ponny var paa dette tidspunkt igen besat med en paalidelig mulat, og Rost naaede som en af sine sidste handlinger at sende Peder Østrup til Tubreku (Tuberku), en Adampiby ved en lille biflod til Volta 7–8 km oppe fra kysten. Denne plads laa under Aquandos herredømme, og Østrup traf aftaler med den lokale cabuceer og indrettede pakhus.

Saa langt var man kommet, da opperhovedet Herrn i november 1721 arriverede med hovedet fuldt af planer. Tubreku interesserede ham ikke, men Ponny og Keta ville han opretholde, og en assistent blev straks sendt til Keta, hvor han imidlertid døde inden længe. Endvidere søgte Herrn som nævnt at knytte de nærmeste negerbyer mod øst til Christiansborg og faa dem til at love, at de ville handle med danskerne. Allerede Johan Trane havde foreslaaet anlægget af en loge ved negerbyen Labadi et par km øst for Christiansborg, hvor negerbefolkningen var danskerne meget velsindet. Herrn skriver, at byen havde taget mod dansk flag et par aar før hans tid, og at byens befolkning nu fornyede deres løfter. Endvidere roser han sig af, at han bragte Lille Ningo 15 km øst for Christiansborg til at love ham beboernes handel. Til gengæld tilsagde han cabuceerne i Labadi og Lille Ningo en nytaarsgave hver paa 20 rd. Yderligere tilskyndedes han til handling ved, at englænderne omtrent paa denne tid besatte de tre negerbyer Tessing, Temma og Prampram længere mod øst og planlagde at lægge loger ogsaa i Store Ningo og Lay. For at komme dem i forkøbet lod Herrn selv de to sidstnævnte pladser besætte; men de assistenter, der laa ved Ponny og Store Ningo, døde før han selv, og efter hans død kunne intet af hans projekter videreføres; man havde paa det tidspunkt ikke tilstrækkeligt varelager til at kunne forsyne filialer. Siden ses logen ved Ponny dog at have været i drift 1726–29 med en afbrydelse; men alt

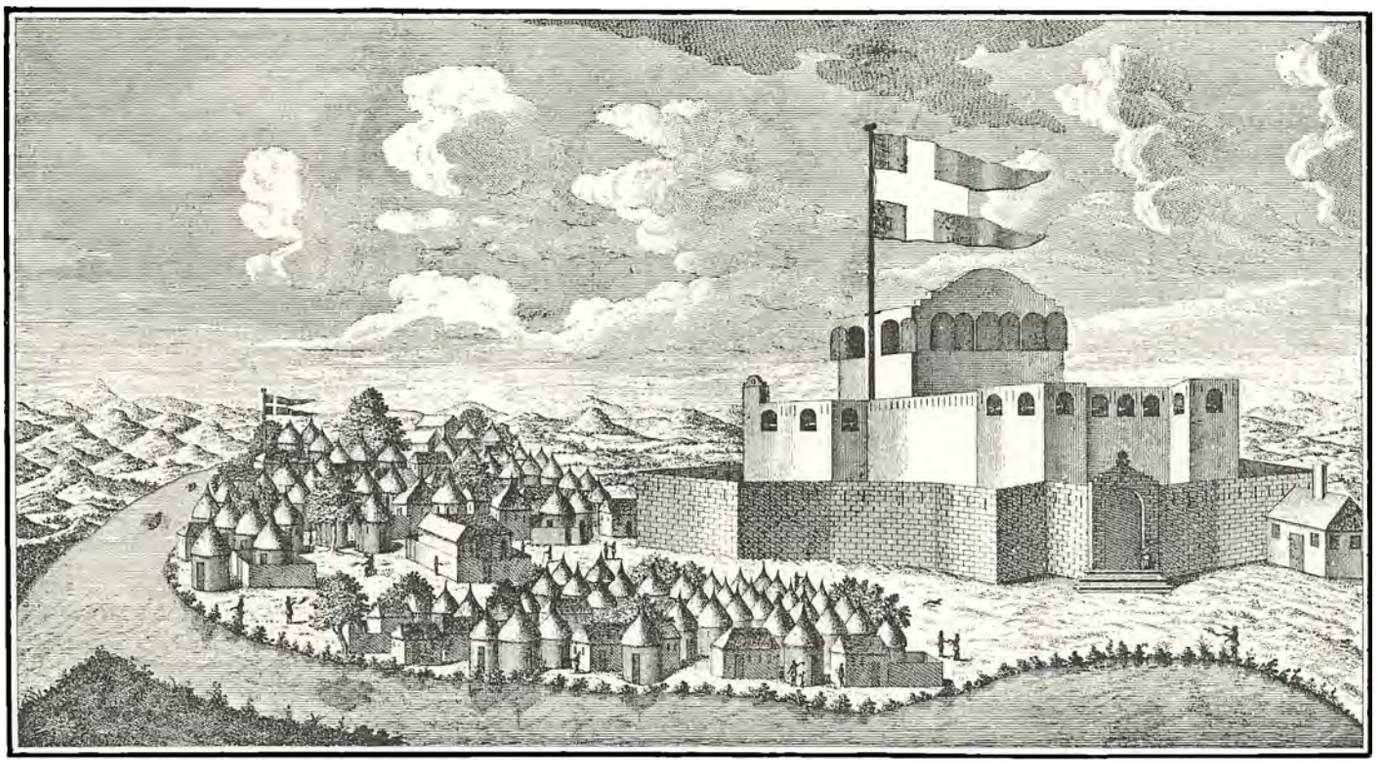

Fredensborg fort med udsigt til bjergene oppe i landet. Stik fra det 18. aarh.

i alt var det beskedne resultater, man opnaaede ved de første 20 aars forsøg paa at indarbejde en dansk handel paa Nedenkysten.

Efter Akwamus undergang var der ikke andet at gøre end at begynde forfra. I efteraaret 1731 gik jagten „Printz Friedrich" til øen Ada i Volta efter ansøgning af Tubrekunegrene, som havde lovet god handel der paa stedet, og man forsøgte nu med en loge paa øen, men den var behæftet med den fejl, at den tre maaneder af aaret stod under vand, naar regntiden højere oppe i landet forøgede flodens vandmasser. En fare var det ogsaa, at Adanegrene i de følgende aar laa i krig med deres nabofolk øst for Volta Awuna (af danskerne kaldet Augna, ogsaa undertiden kaldet Agona, ikke at forveksle med kongeriget vest for Accra), og i april 1732 maatte Adalogen for en tid opgives, fordi resterne af Akwamu, der jo ligeledes holdt til i disse egne, faldt over den.

Da det saaledes gik daarligt med Adalogen, skønt stedets negre støttede den efter evne, gjorde opperhovedet Wærøe sig til talsmand for, at der skulde lægges ikke en loge, men et fort ved Store Ningo i Adampiland 75 km øst for Christiansborg, omtrent midtvejs mellem dette fort og Voltas munding. Paa selve stedet var der en skøn landgang og god handel, og danskerne skal have haft en loge der saa tidlig som i Nikolaj Jansen Arfs tid. Saa slet som det gik ved Accra, mente Wærøe, det var bedst, man saa sig om efter et nyt og bedre støttepunkt; i alt fald var der den fordel, naar man havde to forter, at det ene kunne støtte det andet under vanskelige forhold, især hvis man havde et passende skib til at besørge kysttrafikken imellem dem. Ja, egentlig burde det nye fort gøres til hovedfort, eftersom Christiansborg altid ville blive generet ved sin beliggenhed saa nær de andre Accraforter. Foreløbig aabnede Wærøe dog kun forhandling med det akimske herrefolk om anlæg af en loge, og han naaede saa vidt, at han fik den store cabuceer Bangs søstersøn „feltobersten" Orsu til at love hjælp og eventuelt dække byggearbejdet med sin hær, indtil fortet kunne forsvare sig selv.

Virkeliggørelsen af planerne blev imidlertid overladt til Wærøes efterfølger Schiellerup, der tog fat med dygtighed. Han sendte straks med god fordel en assistent til Ada, og han sluttede dernæst en overenskomst med feltobersten Orsu om Store Ningo. Han fik nu lov at bygge et fort mod, at Orsu fik 20

benda guld. En fast lav pris for slaver blev aftalt, og Orsu garanterede for bortløbne slavers værdi. Efter at „Jomfruen" var afsendt i april 1736 med 150 slaver, tog man fat paa byggearbejdet, og endnu i samme aar naaede man at faa rejst et lille trekantet fort, ca 20 m paa hver side, med plads til 10 kanoner og en besætning paa 3–4 mand. Alt iberegnet beløb udgifterne ved anlægget sig til 1300 rd; Orsu fik 16 rd om maaneden i coustume, og han skal i det hele taget have været meget medgørlig, fordi han var stolt af at have et fort, der saaledes betalte ham maanedspenge. Den første kommandant og købmand blev assistenten Peter Nikolaj Jørgensen, og fortets navn blev Fredensborg.

Inden man kom saa vidt, var Schiellerup imidlertid død af en stenlidelse den 14. juni 1736 efter kun ca 10 maaneders regeringstid. Han naaede i den tid ikke blot at genoplive Adalogen og igangsætte byggeriet ved Ningo, men ogsaa at bringe orden paa Christiansborg og iværksætte en reparation af bygningerne. Ligeledes kunne han glæde sig over en tiltagende handel, fordi cabuceeren Frempungs folk fandt en nærmere vej til Accra. Eftertiden har endvidere berømmet Schiellerup for hans humane optræden over for de lavere stillede og særlig negrene, maaske mere end han fortjente. Vist er, at han døde, inden han ret havde levet sig ind i de guineiske forhold og taget moralsk skade af dem.

Til hollænderne naaede han ikke at tilvejebringe et godt forhold. Han skriver selv, at de sorte slavehandlere førte mange flere slaver til salg hos ham end hos den hollandske købmand de Bordes paa Crèvecœur. Flere flyttede ogsaa fra hollandsk Accra til landsbyen Orsu ved Christiansborg. Som følge heraf opstod betydelig irritation hos hollænderne, og de ophidsede en af cabuceerne i hollandsk Accra Dacon til at angribe Orsu ved nattetid. Schiellerup havde imidlertid faaet nys om planen og bevæbnede Orsunegrene med de nødvendige skydevaaben. Dacon og hans folk fik derfor en varm modtagelse og maatte trække sig tilbage med tab af døde og saarede. Intet under, at Schiellerup fandt det nødvendigt at gaa bag hollændernes ryg, da han aabnede underhandlinger med Akim om Store Ningo. Officielt skulle udsendingene kræve afgørelse i striden med Dacon, men ordren til at handle om fortanlægget blev hemmelig. Til gengæld herfor søgte hollænderne at hindre anlægget, og da Schiellerup drog derned for at paabegynde byggeriet, skal den hollandske købmand have sat en pris af 100 benda paa hans hoved. Siden gjorde hollænderne, hvad de kunne for at faa negrene til at ødelægge fortet, men cabuceeren i hollandsk Accra, Ajkumas søn Okanie, sagde nej, hvorfor hollænderne tog hans sønner og døtre som slaver. De forsøgte dernæst at faa cabuceeren Orsu til at ødelægge fortet mod dobbelt betaling af, hvad han havde faaet af danskerne, men forgæves. Siden lykkedes det dem at faa Ningos lokale cabuceer til at taale anlæg af en hollandsk loge ved byen; men Orsu forpurrede anslaget, og den lokale cabuceer maatte betale 7 slaver i mulkt for at have taget imod det hollandske flag. Hollænderne maatte endog taale den tort, at Okanie for en tid slog sig ned i landsbyen Orsu med slaver og husstand, i alt 200 mand med geværer foruden kvinder og børn. Den danske negerby oplevede saaledes en blomstringsperiode og opbyggedes hurtigt efter trængselstiden i Wærøes tid. Iberegnet mandskabet fra Labadi og Tessing udgjorde de „danske" negres styrke nu 5–600 mand. De hollandske negre lod sig dog ikke forskrække. Nytaarsnat 1738 forsøgte de at overrumple Orsu, idet de troede, at alle byens beboere var drukne af den brændevin, danskerne havde uddelt til nytaarsfesten; men de blev grundigt slaaet tilbage. Da det nogle dage senere forlød, at hollandsk Accra havde faaet 200 Fantinegre til hjælp, var det de danske negre, der gik til angreb og rykkede frem, til der blev skudt paa dem fra Crèvecœur. Det endte med, at cabuceeren Orsu dukkede op med 6–8000 mand for at tilvejebringe ro. Han var til sinds at angribe Crèvecœur, men det ville danskerne dog ikke sælge krudt til, og han maatte faa dage efter bryde op paa grund af vandmangel; hans folk maatte hente vand 20–30 km oppe i landet. Danskerne kunne nu glæde sig over at have negrene paa deres side, og situationen var næsten den omvendte af, hvad den havde været i 1729–30, da det var hollænderne, der havde negrenes bistand og fik dem til at belejre Christiansborg.

Tromme og trommestik fra Guldkysten

Hollænderne kom i det hele taget paa kant med negrene langs kysten, og generaldirektøren paa Elmina lod negerbyen ved dette fort, den største paa hele kysten, ødelægge. Først da der kom en ny generaldirektør ud, blev der igen fred mellem hollænderne og negrene.

Schiellerups efterfølger, tidligere overassistent Enevold Nielsen Boris søgte ikke uden evne at føre hans værk videre, men stødte paa alvorlige hindringer. Foruden det omtalte besvær med hollænderne og deres negre var der strid mellem de to store Akimcabuceere Bang og Frempung. Det kunne heller ikke undgaas, at man mærkede eftervirkninger af de kampe, der foregik øst for Volta, hvor riget Dahomey efterhaanden tilkæmpede sig overmagten. I en udløber af de dermed forbundne krige blev et lille hollandsk fort ved Keta erobret af de sorte, og fortets kommandant, en dansker ved navn From, blev fanget, medens den øvrige del af besætningen blev massakreret. Siden tilbød den lokale cabuceer danskerne stedet, og en assistent blev sendt derned for at handle, men det blev ingen succes, og han blev snart trukket tilbage.

I begyndelsen af Boris' tid gik handelen paa Christiansborg endnu meget godt, og han kunne i efteraaret 1737 med engelsk skibslejlighed hjemsende 13.000 rd svarende til godt 100 mark guld, hvoraf Wærøe som nævnt havde leveret 28 mark, Schiellerup indhandlet ikke mindre end 55 og Boris skaffet resten; men da „Laarburg Galley" skulle afgaa i maj 1738 efter godt en maaneds ophold paa kysten, kunne Boris ikke medsende mere end 382 rd og 11 slaver, herved bortset fra 1188 rd i guld, som Schiellerup havde efterladt sig i privat formue. Naar blot Bang og Frempung begge fik nogle foræringer, kom der dog med mellemrum folk fra Akim, og de betalte godt for sig. Ved et enkelt besøg af dem kunne man faa 13–1400 rd ind. En fordel yderligere ventede man sig, da Akim i efteraaret 1738 bekrigede Fanti og ødelagde en markedsplads i Agona, hvor varerne havde været billige. I virkeligheden blev resultatet af krigen til dels, at fantierne lagde sig paa lur ved handelsvejene fra det indre af landet og opsnappede de sendebud, Akim afsendte til kystforterne. Da „Laarburg Galley" kom igen i efteraaret 1739, kunne skibet dog medtage 76 mark guld (9800 rd) og 45 slaver, og næste foraar havde Boris atter en guldbeholdning paa 28 mark. I denne periode solgte man ofte slaver til franske skibe, der for en tid førte an i slavetrafikken. Portugiserne blev derimod behandlet saa strengt af hollænderne, at de saa at sige aldrig viste sig ved Accra, men nok ved Ningo. Enterlopperne var ikke mere af betydning, eftersom det hollandske kompagni nu tillod privat handel mod en afgift.

Skønt Boris efterhaanden var ganske ødelagt af feber og dysenteri, „hvilket", som han skriver, „har reduceret mig til et perfekt skeleton", fandt han dog midler til i 1740 at paabegynde en betydningsfuld udvidelse af fortet Fredensborg, saa det kunne blive i stand til at modstaa en belejring. Efter Boris' død den 20. juni 1740 blev der ogsaa bygget paa fortet et par aar. Under ledelse af købmand Simon Henrik Klein opførtes en tredie bastion, saaledes at der kun manglede endnu et hjørne, for at et rektangulært bygningsværk med port mod havet kunne staa færdigt. Saa vidt var man kommet i foraaret 1742. Efter den tid fik Thomas Brock bygget et vandreservoir (vandbrache) i gaarden, „et skønt værk og det umisteligste". Den fjerde bastion blev først fuldført senere.

Fortet blev rost som et af de smukkest byggede og bedst beliggende af Guldkystens mindre fæstningsanlæg. Et godt støttepunkt for en udvidelse af danskernes magt paa Nedenkysten var dermed tilvejebragt – og en tilsvarende torn i øjet paa hollænderne. Foreløbig høstede man dog ikke større udbytte af den grund. De taalelige handelsforhold paa kysten vedblev ikke længe. Danskernes virksomhed paa kysten hindredes snart af indbyrdes splid. „Retfærdigheden var død med Schiellerup .... hendes søster med Boris". Til de interne stridigheder føjede sig snart ligesom i Wærøes tid overvældende ydre vanskeligheder, og kun ved at handle efter øjeblikkets inspiration og bøje af paa det rette tidspunkt lykkedes det at redde de danske besiddelser igennem virvaret.

Kobberfigur af tamburinspiller

UNDER ASHANTIS OPKOMST

Det herredømme, som Akim havde bygget op ved Akwamus fald, var fra første færd truet af Ashanti. Dette rige, som Osei Tutu med præsten Okomfo Anokyes hjælp havde opbygget, tiltog stadig i magt, men det lader sig ikke gøre paa grundlag af de forhaandenværende oplysninger at udrede begivenhedernes forløb fuldstændigt.

Det danske opperhoved Boris havde stort besvær af en neger, der løb fra hollandsk Accra over til danskerne og derfra til Akim, hvor han fortalte, at hollænderne betalte Ashanti for at angribe Akim. Denne affære førte endog til, at cabuceeren Orsu paa et vist tidspunkt forbød sine folk at handle ved Accra. Det er selvfølgelig muligt, at hollænderne har gjort deres til at fremkalde fjendtlighederne, men ogsaa uden denne stimulans var der dog vist ondt blod nok mellem Akim og Ashanti til at fremkalde krig. I 1739 haabede Akim paa, at de kunne faa en ende paa striden, fordi det var lykkedes dem at dræbe Osei Tutu under overgangen over floden Pra, da han netop ville føre sin hær til kamp imod dem. Efterfølgeren Osei Tutus broder Opoku Ware var imidlertid, omend svag af legeme, en stor feltherre. Han gjorde Ashanti til en krigerstat, et lokalt Preussen, og gik snart til angreb over for Akim. Allerede i 1740 rygtedes det, at Ashanti forberedte et felttog; paa kysten var man endnu ikke klar over, om det skulle gaa ud over Akim eller Fanti. Samtidig var alt i opbrud paa Ovenkysten. Wassowerne (wasaerne) belejrede de engelske og hollandske forter, og Fanti havde 30–40.000 mand paa benene. Fra Accra var alle veje ind i landet spærret, og Akim ville kun købe flintebøsser, krudt og brændevin. Oppe i bjergene samlede cabuceeren Orsu en stor hær, og hen paa aaret gik Akim i krig mod Nedenkystens negre. Til trods for den faretruende situation kunne Akimcabuceerne alligevel ikke lægge deres indbyrdes uenighed paa hylden, og danskerne maatte være meget varsomme med fordelingen af gaver til dem; hvis den ene fik mere end den anden, blev der straks klaget. Et nyt forsøg fra hollændernes side paa at faa dem til at ødelægge fort Fredensborg havde endog ført til, at Bang forlangte 100 benda for stedet.

Mens krigen rasede paa alle kanter, var der dog endnu en tid fred ved Accra, men ingen handel, og Boris' efterfølger, købmanden fra Fredensborg Peter Nikolaj Jørgensen, kunne ikke indkassere saa store guldbeløb som Boris. Han var en alt for sagtmodig mand, blødhjertet over for sine underordnede og forsigtig udadtil. Adalogen turde han ikke drive under de urolige forhold, og da „Grevinden af Laurvigen" i begyndelsen af 1742 kom til kysten, havde han knap 24 mark guld og 53 slaver at levere ombord. Guldbeholdningen var ligefrem gaaet tilbage siden Boris' død. Samtidig klagedes der over, at skibet kom med en forholdsvis ringe ladning. Kompagniet havde ikke haft raad til mere. Det havde først udrustet „Laarburg Galley" til endnu et togt; men paa udvejen var skibet den 18. august 1741 i Kattegat blevet sejlet ned af det ostindiske kompagnis skib „Kongen af Danmark" og totalt forlist, og midler kunne ikke rejses til en ny og lige saa omfattende ladning.

Mens „Grevinden af Laurvigen" laa ved Christiansborg, kom der efterretning om, at afgørelsen var faldet i striden mellem Akim og Ashanti. I en efterskrift til et brev af 19. marts 1742 hedder det om denne vigtige begivenhed: „I dette moment er vore sendebude, som var gaaen til Akenie med de [fra København] udsendte foræringer, kommen med uforrettet sag tilbage igen, og beretter de, at akenisterne var blevne af ashantierne afslagen, hvorover vores sendebude snart havde mistet livet". De med-

bragte foræringer blev frarøvet dem med undtagelse af nogle kostbarheder fra kompagniets direktion, som de forsigtigvis havde gemt i buskadset, inden de vovede sig frem.

Akim blev fuldstændig forjaget fra sit land og var nær ved at blive udryddet. Frempung døde og hans søstersøn Apau blev hans efterfølger. Følgerne blev de mest vidtrækkende. Kort efter at „Grevinden af Laurvigen" var afsejlet, naaede ashantierne ud til kysten. De overfaldt først negerbyen Store Ningo og omringede derefter Fredensborg fort, gjorde det vel ingen fortræd, men stillede store krav. Fortets kommandant, Christian Glob Dorph, der havde afløst Jørgensen ved hans overtagelse af stillingen som opperhoved paa Christiansborg, havde ingen anden udvej end at punge ud; for han manglede millie til at holde liv i en forsvarsstyrke. Ashantierne rykkede derpaa mod vest, plyndrede et engelsk fort ved Prampram og et hollandsk ved Temma og kom derefter til Accra. Alle negrene fra Orsu, Labadi og Tessing samt en del af dem fra hollandsk Accra søgte tilflugt i Christiansborg. Kvinder og børn var med, og fortet var stuvet saa fuldt, at det var til stor hindring for et eventuelt forsvar. Afgørende blev det dog, at man her ligesom paa Fredensborg savnede millie, og allerede efter faa dages forløb opstod der mangel paa levnedsmidler. Ogsaa Christiansborgs kommandant maatte derfor bøje sig for ashantiernes krav og betale 110 benda (3520 rd), og desuden maatte han laane kystbyernes negre for 30 benda af det bedste gods, man havde i fortet. Hollænderne maatte betale endnu dyrere for Crèvecœur, ikke mindre end 200 benda, og desuden maatte de udlevere en mængde slaver og alle cabuceeren Dacons venner, da han var gaaet med Akim i kampen mod Ashanti.

Disse begivenheder ved Accraforterne kunne ikke andet end underbygge Ashantis herredømme, og kysten var nu blevet underlagt det herrefolk, der skulle beherske den i næsten et aarhundrede. Fra dansk side blev det senere beklaget, at man ikke havde sørget for at skaffe millie til fortet, saa det havde kunnet udstaa en belejring. Det kan ikke nægtes, at hvis Ashanti dengang havde hentet sig et nederlag ved det danske fort, havde Guldkystens historie sandsynligvis faaet et andet forløb.

Peter Nikolaj Jørgensen synes at have skammet sig over udfaldet eller frygtet kompagniets vrede over den store udgift. Han vovede end ikke at skrive hjem og forlange hjælp. I stedet forsømte han sit embede, lod disciplinen forfalde og hengav sig til drik. Navnlig lod han bogholderen Hans Hansen Blas opføre sig, som han ville, og det skete, at Blas i fuldskab med dragen kaarde løb op paa salen til Jørgensen og opfordrede ham til at slaas, alt mens han skældte ham ud for kujon og hundsvot. Ligervis fandt Jørgensen sig i, at konstabelen Cornelius Petersen i overdreven feststemning omhuggede alle træerne i en have, som Boris havde ladet plante. Værst opførte dog præsten Peder Meyer sig, naar han satte sig til at drikke i kompagniskab med soldaterne og siden maatte sove rusen ud paa gulvet. Blas drak til sidst, saa han ikke kunne skrive, Meyer, saa han ikke kunne holde gudstjeneste.

Det endte da med, at Jørgensen maatte opgive styret og overlade ledelsen til købmanden paa Fredensborg fort Christian Glob Dorph. Det skete den 26. maj 1743, idet han samtidig fik Dorph til at paatage sig ansvaret for de mangler, hans udlaan til negrene og elendige husførelse havde fremkaldt i regnskab og varelager. Alene varemangelen takseredes til flere tusind rd. Dorph var vellidt af besætningen, men mere haandfast, og han gjorde forsøg paa at genoprette ordenen. Blas blev bestemt til hjemsendelse ved første lejlighed. Nye folk blev indsat paa forskellige poster. Meyer forbedrede sig, saa han ved afrejsen fik en taalelig anbefaling. Handelen kunne Dorph imidlertid ikke bringe paa fode. Jørgensen havde solgt væk af fortets varelager til spotpris og derved faaet nogle penge i kassen; men lageret var ganske udtømt. Millie var kun at faa til de højeste priser, og slavehandelen gik nu igen til hollænderne, idet det hollandske kompagni nylig havde tilladt sine købmænd at drive privat handel med slaver mod, at de betalte recognition til kompagniet. Det kom samtidig til krig mellem Ashanti og Fanti, og der havde været mulighed for god afsætning; men man havde hverken flinter eller krudt

at undvære, og Ashantikongen Opoku Ware ville ikke sende sine handelsfolk til Christiansborg, før der havde været skib med ladning fra Danmark. Dorph mente ogsaa at maatte forberede kompagniherrerne i København paa, at man kom til at sætte priserne ned.

Foruroliget ved efterretningerne fra Guldkysten indsaa kompagniets direktion, at noget ekstraordinært maatte gøres. Da man intet kompagniskib havde til raadighed, akkorderede man med købmand Andreas Bjørn om laan af fregatten „Williamina Galley" for 500 rd om maaneden, og i høsten 1743 afgik den med et nyt opperhoved Jørgen Billsen ombord. Først efter en lang og fortrædelig rejse ankom skibet til Accra den 3. februar 1744. Efter to maaneders ophold her kunne det gaa videre til Vestindien med 100 slaver fra det danske fort ombord. Billsen fandt forholdene paa Christiansborg de slettest mulige. Den eneste fordel syntes ham egentlig at være, at fortet endnu havde dansk besætning. Man var saa fattig, at man maatte laane krudt paa Crèvecœur for at kunne salutere ved fregattens ankomst. I den tid, Dorph havde staaet for styret, havde fortets kasse tabt ca 8600 rd, og i pakhuset savnedes der varer for 6960 rd. Dorph blev derfor hjemsendt som arrestant og kom saaledes til at undgælde baade for sit eget og Jørgensens underslæb. For en sikkerheds skyld foretrak Billsen dog, at ogsaa Jørgensen blev hjemsendt. Han havde opført sig saa uværdigt, at danskerne paa kysten var nær ved at blive regnet for lige saa ringe som portugiserne.

Ved ankomsten til København lod kompagniet baade Dorph og Jørgensen sætte fast. Jørgensen rejste siden igen til kysten som privatmand, men man ville ikke have ham der og sendte ham videre til Vestindien.

Blandt negrene maatte Akim nu hjælpe Ashanti i krigen mod Fanti. De gaver, som man ikke havde faaet frem til Akims overhoveder blev nu bestemt til Ashantikongen, og yderligere foræringer blev bestilt til ham fra København, for han var „en større konge end i mange sæculi har været her paa kysten". Kort efter maatte man begynde at udrede maanedspengene for Christiansborg til Ashanti for tiden siden Akims nederlag, og da der straks blev forlangt foræringer til den store konge, maatte Billsen ofre sit ur, og man maatte ligeledes op med en tabatière. Akim havde dog endnu ikke ganske opgivet ævred. Efter at „Williamina Galley" var afsejlet fra kysten, kom der sendebude fra de tre Akimcabuceere til Accra; de gik først til hollænderne, idet de paastod, at danskerne siden deres nederlag var blevet kølige og endog havde forsømt at kondolere dem. Billsen foretrak da at sende gaver ogsaa til de tre Akimherrer. Endnu kunne der maaske vanke nogen handel fra den side, og maaske kunne Akim senere rive sig løs fra Ashanti.

At Akims storhed var forbi, fremgik dog deraf, at akwamuerne igen begyndte at vise sig enkeltvis ved Christiansborg, og disse danskernes tidligere venner skaffede dem nu slaver.

Billsen naaede endnu efter opfordring af kongen af Popo at beslutte anlægget af en loge ved Keta og udsendelsen af to assistenter dertil. Derefter hindredes han i videre aktivitet af stridigheder med sine underordnede. Han var for streng, brugte skældsord og ørefigen, trak paa lønnen og var mistroisk. Især blev de militære betjente utilfredse med ham. Det hed sig bagefter, at Billsen nærede mistanke om, at de ville gøre mytteri, og derfor planlagde at rejse sag. Han kunne imidlertid ikke faa andre med hertil, men maatte nøjes med at suspendere assistenterne Simon Henrik Klein og Ludvig Ferdinand Rømer. Da han nu ville arrestere Klein, fordi han soldede med soldaterne, kom det den 19. oktober 1744 til almindelig opstand. Garnisonen aftvang Billsen fortets nøgler og forsøgte derefter at faa en ældre mand Joost Platfuss til at overtage styret. Han ville ikke, og i stedet blev Klein interimsopperhoved. Betænkelig ved saaledes at gaa mod sin ed og pligt til lydighed gik han dog med til et forlig, saa Billsen den 28. oktober vendte tilbage til magten. Soldaterne vedblev imidlertid at være utilfredse. De fik ikke saa store lønforskud, som de ville have, og som de ved forliget vistnok havde faaet løfte paa. Skræmt ved et rygte

Ludvig Ferdinand Rømer

om oprørsplaner skaffede Billsen sig da en nat hemmeligt 50 geværbevæbnede negre ind i fortet, og da soldaterne næste morgen stillede til parade, optraadte han meget inkvisitorisk og ville lade nogle arrestere. Da de ville forsvare sig, blev de overmandet og fængslet af negrene med undtagelse af et par, der undslap til Crèvecœur. Billsen holdt siden med stor nidkærhed ret over sine fanger indtil den 13. januar 1745, da overassistenten Thomas Brock mistede forstanden for to døgn. Derefter forsømtes alt, indtil Billsen døde den 11. marts.

Hans efterfølger blev Thomas Brock, men han døde allerede den 23. marts og efterfulgtes af Johan Wilder, der ligeledes døde meget hurtigt, nemlig den 23. april. Adskillige andre døde i de samme dage. Efter senere forklaring blev alle tre opperhoveder forgivet paa foranstaltning af konstabel Cornelius Petersens hustru, der arbejdede for at faa sin mand ud af fængslet. Brock skal i øvrigt have været en fornuftig og beleven mand, medens Wilder var ukendt med kystens forhold og hengiven til drik og kvinder.

Det næste opperhoved blev August Friderich Hackenburg, en ganske ung mand, der var blevet købmand paa Fredensborg og nu havde den fordel, at han var uden for alle stridighederne paa Christiansborg. Der kom straks til ham et bud, det siges fra det engelske fort, og meddelte, at hvis ikke Cornelius Petersen blev frigivet, ville det nye opperhoved gaa samme vej som sine forgængere. I alt fald slap Hackenburg alle de fængslede løs, deriblandt Klein, og fik dem genindsat i deres embeder. Logen ved Keta opgav han, da den kun forvoldte omkostninger. Han saa ogsaa roligt paa, at englænderne oprettede en loge ved Lay noget vest for Voltas munding til skade for handelen paa Fredensborg. Billsen efterlod sig kun 200 rd i kassen og 7–8 slaver, og hans italienske bogholderi var ikke ført siden nytaar, saa det var ikke let at faa skik paa husholdningen. Kompagniets direktion i København mente dog ikke, man kunne lade en saa ung mand som Hackenburg beklæde stillingen som opperhoved og besluttede derfor, at styret skulle lægges i hænderne paa den gamle Joost Platfuss, idet

man dog til at begynde med kun ville udnævne ham til interimsopperhoved. Ordren herom kom ikke til Christiansborg før i juni 1746.

Medens Klein ikke havde holdt sig fra Christiansborg og derfor udsatte sig for arrestation, salverede L. F. Rømer sig paa det engelske fort, saalænge der var fare paa færde; derefter rejste han til Danmark med saa fine anbefalinger fra englænderne, at kompagniets direktion i København ikke ville give slip paa ham. Han kom siden ud igen og var købmand paa Christiansborg fra juni 1746. Efter sin endelige hjemkomst udgav han dels „Tilforladelig Efterretning om Negotien paa Kysten Guinea" 1756, dels „Tilforladelig Efterretning om Kysten Guinea" 1760. Han paastaar selv, at han havde meget af sin viden fra de gamle protokoller paa Christiansborg, som han granskede i sin fritid. Mere stammer dog vistnok fra negrenes fortællinger. Især benyttede han som hjemmelsmand en gammel forholdsvis oprigtig cabuceer i Labadi ved navn Putti, der havde en Akwamuprinsesse til kone, nød stor anseelse hos de sorte og øjensynlig var vel bevandret i alt fetishvæsen. Især Rømers sidste værk er imidlertid saa overmaade upaalideligt, at man deraf snarest kan se, hvor frodigt en negerfantasi kunne udstyre historiske fortællinger, og det har ikke hjulpet paa bogen, at den lærde teolog Erik Pontoppidan gjorde sig den ulejlighed at forfatte en skøn fortale til den.

Fra 1745 kom der efter mange aars tilbageholdenhed mere liv i danskernes besejling af Guineakysten. En vis rolle spillede det, at man den 18. juni 1743 udstedte en plakat, der gik videre end plakaten af 25. april 1735 og tillod, at private ladninger fra de danske øer i Amerika saavel som fra de danske forter i Afrika maatte vende tilbage ogsaa til København – dog kun, hvis sukkerladningerne blev solgt til det vestindisk-guineiske kompagni. Navnlig blev selve kompagniet mere virksomt. Det stimuleredes ved, at borgere og plantere paa St. Thomas den 4. august 1744 androg om aarlig udsendelse af saakaldte slavehalere, skibe der opkøbte slaver langs Afrikas kyst og leverede dem til Amerika. I første omgang maatte kompagniet vel nøjes med at henvise til, at slaver jo kunne tilføres de danske øer i Vestindien fra andre steder end de danske forter i Afrika; man ville imidlertid gerne imødekomme planternes krav om flere slaver, og da man ikke i øjeblikket selv havde et skib at udsende, aftalte man igen med Andreas Bjørn at laane hans skib „Williamina Galley", denne gang for 550 rd pr maaned. Ligeledes sluttedes den 3. december 1745 en aftale med de private redere, hvorefter de, naar de bragte slaver fra Guinea til Vestindien, ufortøvet efter ankomsten skulle stille dem til auktion; til gengæld skulle kompagniet skaffe dem returladning til København eller tillade dem at købe varer, som rederne senere kunne betale. Af varer, der førtes til Vestindien, skulle betales 5 % i recognition, af varer, der førtes fra Vestindien til Danmark, 6 %. I alle tilfælde skulle de private redere have kompagniets tilladelse til at handle paa dets besiddelser. Da rederne kort efter søgte om nedsættelse af recognitionen, ville man dog ikke føje dem, men hævdede, at konjunkturerne i øjeblikket var gode for slavehandelen, og at returladninger fra Vestindien skulle hjemføres i overensstemmelse med plakaten af 1735.

„Williamina Galley" kom først af sted langt om længe. I mellemtiden naaede et privat skib, brigantinen „Postillionen", ud og afgik i marts 1746 med 31 slaver fra Christiansborg. Man handlede med dette skib som med skibe af fremmed nationalitet, men fortets styrelse maatte laane penge af kaptajnen for overhovedet at kunne skaffe en ladning. „Williamina Galley" ankom først til kysten den 21. juni og maatte straks til Fanti efter millie. Da den efter et par maaneders forløb afsejlede, havde den 160 slaver om bord, hvoraf Christiansborg leverede de 46, men ogsaa denne gang maatte man laane af kaptajnen. Efter hjemkomsten til København maatte kaptajnen i øvrigt betale kompagniet en stor sum, fordi han mod aftalerne havde overført 77 slaver for egen regning.

Et tredie skib „Cron-Printzens Ønske", privat ligesom brigantinen, var sendt af sted omtrent samtidig med galejen, men blev af strømmen først drevet til Beninbugten og havde derefter svært ved at

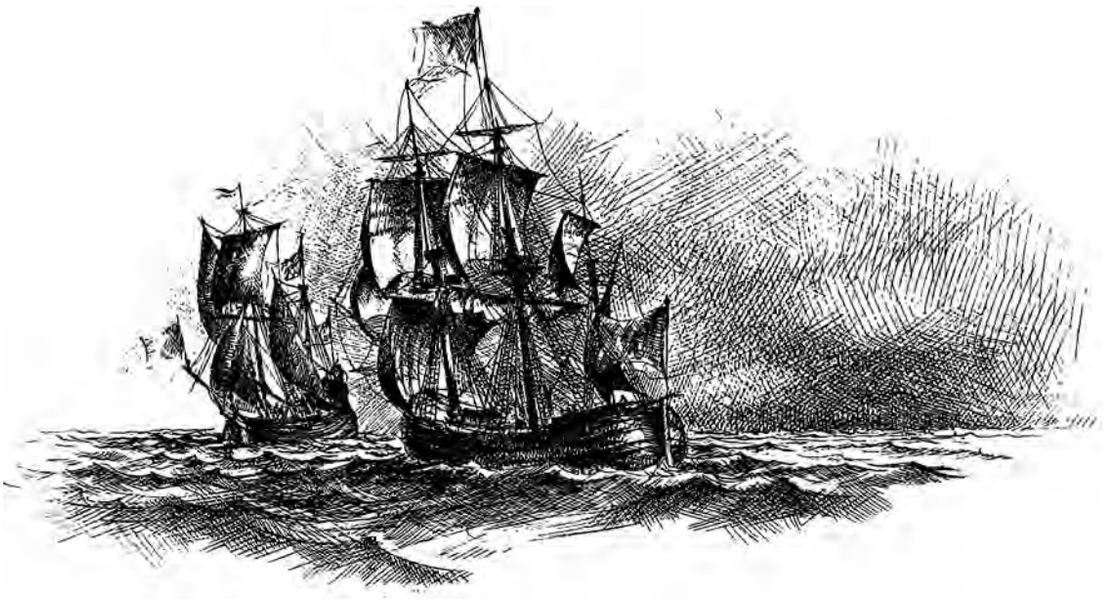

komme mod vinden tilbage, saa den naaede først Christiansborg den 17. november 1746 med en besætning lidende af skørbug. Skibet afgik igen den 13. februar 1747 med 250 slaver, hvoraf fortet leverede 187. Desuden kunne man nu medsende 6 mark guld. Skønt forgældet drev man det paa fortet dog nu til for første gang i en længere aarrække at ønske et stort skib ud med fuld ladning, saa man kunne faa noget at virke med.

Handelsforholdene led stadig under uroen. En tid var endog hollænderne og englænderne ved Accra kommet i strid, og de leverede regulært slag, hvorved mange sorte og fem–seks hvide paa hver side faldt. Akim gjorde endnu forsøg paa at spille stor paa det. De mødte af og til op ved forterne med flere tusinde mand, og de fik hollænderne til at love sig coustume af Crèvecœur; men englænderne og danskerne spiste dem af med mindre foræringer eller „orlogs-coustume". Da Orsu var faldet i kampene, og efterfølgeren Pobbi forlangte fuld afgift af Fredensborg, gav man ham om ikke alt, hvad han forlangte, saa dog en rund sum paa 20 unser guld, for at han ikke skulle ødelægge negerbyen ved fortet. End en gang var Akim stærk nok til at overfalde Akwamu og fælde eller fange en mængde af dem. De slagne gemte sig stadig i tusindvis i buskadserne østpaa og spærrede vejene eller gjorde dem usikre, saa negerbyerne ved kysten ingen handel fik, og deres beboere begyndte at dø af sult. Akim var ogsaa i stand til at aftvinge hollænderne penge, da det viste sig, at disse havde solgt en del kvinder og børn, der havde søgt tilflugt ved deres loger i Ponny og Temma.

Kun langsomt befæstedes Ashantis magt. Ikke før i maj 1747 kunne det meddeles, at sendebudene begyndte at gaa frit til Christiansborg, og at handelen kom langsomt i gang. Et par maaneder senere gik det ogsaa bedre østpaa. Hollænderne var stadig herovre saa ilde set, at de maatte rømme en loge, de havde ved Okko, et forholdsvis øde og udsat sted mellem den engelske loge ved Lay og mundingen af Rio Volta. Da skibet „Sorgenfrey" 2. juli 1747 kom til Christiansborg, havde man endnu svært ved at skaffe det en restladning paa 120 slaver – det havde paa forhaand indkøbt 170 paa Ovenkysten mod at afgive den bedste del af sin ladning; men da fregatten „Princesse Sophia Magdalena" i maj 1748 sejlede derfra, kunne man levere 212 af skibets ladning paa 300 slaver. Man afgav herved „varer" til meget større pengebeløb, end den ladning var værd, som man modtog med skibet hjemmefra.

Fremgangen for den danske handel var saaledes umiskendelig. Der var ogsaa nu orden i regnskaberne. Platfuss lod igen Ketalogen sætte i drift, og denne gang gav den udbytte. En væsentlig del af de slaver, man købte, kom ind ved Fredensborg. Ved Christiansborg kunne man ikke altid faa den levende vare til købs. Man kunne derfor heller ikke til stadighed skaffe saa mange slaver til skibsladningerne, naar skibene kom tæt efter hinanden. I november 1748 afgik fregatten „Vesuvius" med 300 slaver, hvoraf fortet havde leveret 80. I marts 1749 kunne man levere over 100 slaver til „Sorgenfrey",

i maj 1750 kun 75 slaver til fregatten „Princesse Sophia Magdalena"; men i december 1750 279 slaver til fregatten „Jægersborg". Det var nu igen udelukkende kompagniskibe, der kom ud. Fregatten „Grevinden af Laurvigen", der i marts 1747 afgik som privat skib fra København til Guinea, forliste paa udfarten ved den hollandske ø Ameland, og kun 28 af de 45 ombordværende blev reddet. Ved en konvention af 6. februar 1747 gik kompagniets aktionærer ind paa at udvide aktiekapitalen betydeligt, saa de private redere, der var interesseret i handelen paa Guinea og Vestindien, kunne finde optagelse i kompagniet, og derefter blev plakaterne af 1735 og 1743, der tillod privat handel paa øerne i Vestindien og forterne i Guinea, ophævet ved forordning af 27. marts 1747. Da man efterhaanden havde opgivet haabet om at standse skibsfolkenes private handel, udsendte kompagniet en ny plakat af 14. oktober 1747 om, hvor megen føring det skulle være dem tilladt at tage ombord. Efter at man en aarrække havde ladet skibene handle langs kysten og ofte afsætte deres bedste varer, før de naaede Christiansborg, begyndte man med „Jægersborg" 1750 paa ny at lade nogle af skibene gaa direkte til de danske forter, for at varelageret der ikke skulle blive for ringe.

Ashanti følte sig endnu som en fjern magt, og man hørte forholdsvis sjældent derfra. Man troede det derfor stadig nødvendigt at tage særlige hensyn til mere lokale magtfaktorer, og i 1748 gik man ind paa at give Fanticabuceeren Abonna en maanedsgage paa 8 rd for at sikre sig nem adgang til at købe millie paa Ovenkysten. Man forsøgte at faa afkortet dette beløb i afgiften til Ashanti, men uden held. Da kompagniets ledelse i København ikke bifaldt udbetalingen, ophørte den efter faa aars forløb ved en lejlighed, hvor Abonna ikke kunne skaffe millie. En vis rystelse fremkaldte efterretningen om Opoku Wares, den store krigerkonges død 1750. Først forlød det, at der var borgerkrig i Ashanti, fordi høvdingerne var kommet i strid om magten. Efterfølgeren blev den gamle fredeligsindede Kwasi eller Kusi Obodum, der snart blev blind. Siden søgte Akim at røre paa sig, og bjergnegrene fattede mod. Følgen var, at handelen standsede, og kystforterne oplevede en ny sulteperiode og samtidig en usædvanlig stor dødelighed blandt de hvide. Det hele varede dog ikke længe. To Ashantiløjtnanter rykkede ind i Akim, og snart var vejene aabne igen. Hvis ikke Christiansborg havde haft saa ringe et varelager, havde der været guld at tjene, da ashantierne kom til Accra for at handle. Deres magt var nu uomtvistelig, og deres rigdom forundringsvækkende.

Som helhed faldt der under Platfuss' styrelse en ganske god tid for handelen, og den besindige gamle mand kunne med god samvittighed se hen til den tid, da han skulle afløses. Allerede den 20. marts 1750 havde man i København udset major Magnus Christopher Lützow til hans efterfølger, men først den følgende vinter drog han ud ombord paa fregatten „Sorgenfrey". For at komme hurtigere frem gik han undervejs ombord i et engelsk skib, men blev bragt syg i land ved Cape Coast Castle og derfra med baad til Christiansborg, hvor han døde den 8. marts 1751, to dage efter ankomsten. Da han var kommet levende i land, mente Platfuss dog nok, at styret var overgaaet til den nyankomne. Han kunne derfor tillade sig at rejse hjem, og i stedet valgte man til interimsopperhoved Magnus Hachsen.

Hans tid farvedes af hans kamp imod interimsbogholderen Marcus Svane. Svane havde efter Hachsens opfattelse allerede i længere tid arbejdet paa at blive opperhoved. Da købmanden Carl Engman stod foran ham i anciennitet, skal han have gjort alt for at faa denne mand til at rejse hjem. Han havde endog til den ende underkøbt negrene i Orsu, Labadi og Tessing til at klage over købmanden og kræve hans hjemrejse. Da det ved den lejlighed kom til en undersøgelse, kunne negrene imidlertid ikke fastholde deres klagepunkter, „hvorfor de derefter eksemplariter blev afstraffet". Efter at dette slog fejl, søgte Svane at stifte ufred mellem Hachsen og Engman og at sætte den hollandske købmand paa Crèvecœur op imod Hachsen; han søgte tilhæng hos „mesteren" (barberen) Andreas Miltz og præsten Jochum Borchenhoffer Klein, og han søgte at skaffe sig fast rygstød blandt negrene ved at cassare,

dvs tage i huset en datter af den nævnte højt ansete Labadicabuceer Putti. Han lagde ifølge Hachsens paastand endog planer om, hvordan negrene i nødsfald skulle storme fortet fra dets svageste side. Hachsen fik imidlertid alt dette at vide. Da der en dag indfandt sig en neger, som almindeligvis blev beskyldt for at have forgivet Billsen, blev han pisket ud af fortet, og bagefter lod Hachsen alle sine livslaver spise fetish paa, at de ikke ville forgive ham. I første omgang turde han ikke arrestere Svane, fordi han havde saa fine forbindelser blandt negrene. I stedet spekulerede han paa, hvordan han skulle eliminere negrenes indflydelse, og overvejede at sende dem paa et togt til Volta for at beskytte Adalogen. Da Svane nu hemmeligt søgte at faa negrene til at nægte deltagelse i togtet, skred Hachsen dog til anholdelse, og efter en paafølgende retssag blev Svane hjemsendt. Han blev siden ansat i kongens tjeneste i Vestindien.

Da Hachsen døde den 21. juli 1752, valgtes Carl Engman til opperhoved, endda han havde besluttet at rejse hjem og allerede bragt sine ejendele ombord. Han var oprindelig kommet ud som kirurg, men var et forretningstalent, og under ham vedblev handelen paa de danske forter i flere aar at gaa helt godt. Det vestindisk-guineiske kompagni undgik imidlertid ikke alvorlige tab i denne periode, idet det blev ramt af flere store ulykker til søs. Fregatten „Sorgenfrey", der gik fra Guinea med 82 slaver fra fortet i maj 1751, forsvandt sporløst, efter at den var afsejlet fra Vestindien i september samme aar. Fregatten „Princesse Wilhelmina Carolina", der afgik fra Christiansborg i april 1752 med 203 slaver, hvoraf 175 fra fortet, forulykkede under hjemfarten fra Vestindien paa Jyllands vestkyst i november 1752. Endvidere indtraf i 1753 den føromtalte slaveopstand paa „Patientia", der blandt andet medførte tabet af 175 slaver. Den skade, kompagniet led ved disse begivenheder, kunne næppe opvejes ved, at flere andre skibe gennemførte deres fart. Fregatten „Cron-Printzens Ønske" afgik i januar 1752 med 338 slaver, hvoraf dog kun 90 fra fortet. Skibet „Princesse Sophia Magdalena" afgik i juli 1752 med 307 slaver, „Jægersborg" i maj 1753 med 312 slaver, „Patientia" anden gang i september 1753 med 75 nye slaver foruden 100, det var lykkedes at generhverve fra den første ladning. I 1754 kom de to skibe „Cron-Printz Christian" og „Cron-Printzens Ønske" ud omtrent samtidig, og det første af dem afgik i oktober med 323 slaver, hvoraf 255 fra fortet. Det andet afgik først den 5. april 1755, men medførte fra Christiansborg kun 125 slaver. Med „Princesse Wilhelmina Carolina" fulgte en jagt „Mercurius" til at indsætte i kysttrafikken.

Den engelske konkurrence var imidlertid blevet føleligere. I 1750 ophævedes the Royal African Company, og dets ejendele blev overtaget af et nyt kompagni the African Company of Merchants. Enhver engelsk købmand kunne her blive medlem mod erlæggelse af 2 pund sterling. Dette beløb kunne enhver overkomme. Ændringen kom derved til at virke som en frigivelse af handelen, og i de følgende aar vrimlede det af engelske fartøjer langs Guldkysten.

Et vanskeligt problem for styrelsen paa Christiansborg var i denne tid, hvad man skulle gøre ved de pengebeløb, man havde laant ud til negrene. Under de urolige tider havde skiftende guvernører været rundhaandede, naar det gjaldt at hverve støtte blandt de sorte. Kompagniets direktion trængte nu paa, for at man skulle inddrive disse tilgodehavender. Dette kunne imidlertid ikke gøres uden tvangsforanstaltninger, navnlig ved at tage skyldnere eller deres bysbørn som pant. Samtidig havde direktionen udtalt ønsket om, at man ville optræde humant og mildt over for kystens indfødte befolkning; dette lod sig ikke gøre, hvis man virkelig skulle have det udlaante ind, og Engman forlangte gentagne gange direktionens afgørelse af, om han skulle give humaniteten eller inddrivelsen fortrinet. Under alle forhold var det svært at faa negrene til at anerkende og tilbagebetale gæld, og hvis en af de europæiske nationer var for haandfast imod dem, betænkte de sig i reglen ikke længe paa at søge støtte hos en anden, der da gerne var tilrede for at hverve nye kunder.

Hele tiden løb rygterne, at Akim og Ashanti var ved at forsones, og at Akimfolket snart skulle vende tilbage til deres land. Paa Christiansborg drømte man allerede igen om Akims gode guld og bestilte gaver fra København til deres cabuceere. Foreløbig blev der dog ikke tilvejebragt nogen ordning. Man kunne ikke blive enige om, hvad Akim skulle betale til Ashantikongen. Usikkerheden i Guldkystens politiske forhold vedblev endnu en rum tid.

Man maa ikke forestille sig, at der med Ashantis magtovertagelse fulgte ro i landet. Endnu forsøgte de undertvungne at indrette sig efter deres eget hoved. Endnu førte de af og til krige indbyrdes. Men Ashantikongen var den stærkeste. Hvor han dukkede op, maatte efterhaanden alle andre sorte folkefærd bøje sig; ham frygtede de, og ingen vovede at gøre ham rangen stridig som overherre. Hans magt var fjern, men den var stor. De hvide maatte herefter regne med den, og en lang aarrække skulle gaa hen, før de forsøgte at gøre sig fri af den.

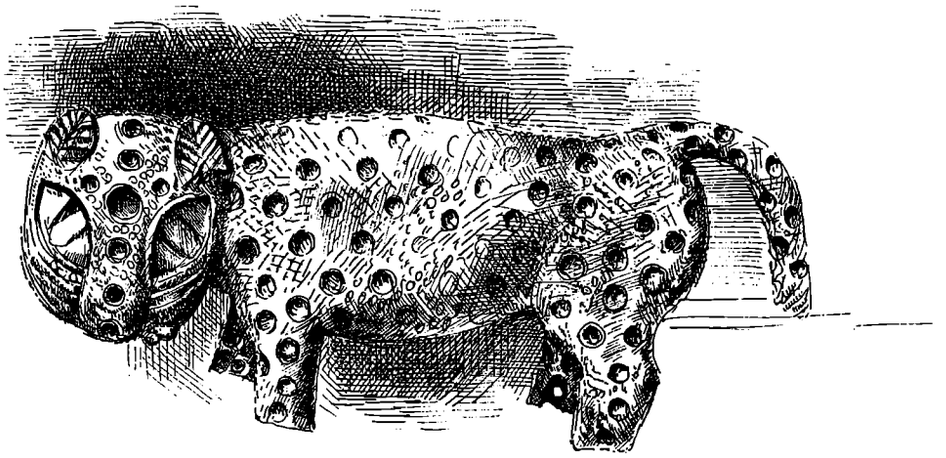

Leopard i elfenben

UNDER KONGELIGT STYRE

Som saa ofte, naar der var tale om ændringer i Guineahandelens forhold, var det hensynet til Vestindien, der blev afgørende, da man i 1754 skred til ophævelsen af det vestindisk-guineiske kompagni og lod alle dets besiddelser overgaa til statseje. Borgerraadet paa St. Croix havde forud opfordret kongen til at overtage kompagniets vestindiske øer og give handelen fri. Tanken om en saadan overtagelse havde været fremsat flere gange, men stødte oprindelig paa modstand hos kommercekollegiet.

Nu blev der opstillet nye beregninger over kompagniets besiddelser, og det endte med, at kollegiet den 9. maj 1754 erklærede, at kongen var villig til at købe besiddelserne for en sum, der var stor nok til at dække kompagniets gæld og give aktionærerne fuld dækning efter aktiernes paalydende. Kompagniets økonomiske stilling var i virkeligheden yderst slet; en af de sidste ulykker, der var indløbet efterretning om, var slaveoprøret paa „Patientia". Tilbudet blev derfor modtaget med kyshaand, staten kom til at udrede obligationer til et samlet beløb af 2.239.446 rd, hvoraf aktiekapitalen efter konventionen af 1747 udgjorde 1.250.000 rd.

Det ses ikke af beregningerne, hvor meget man anslog forterne i Guinea til at være værd. Besiddelserne i Guinea og Vestindien takseredes tilsammen til 848.755 rd, restancer i forbindelse med en staaende fond til 349.236 rd, i forbindelse med en cirkulerende fond til 641.662 rd. Formodentlig har de værdier, der knyttede sig til Guineabesiddelserne, udgjort en mindre brøkdel af disse beløb. Den staaende fond i Guinea blev opgivet til 33.771 rd. Den aarlige udgift til lønninger og coustumer i Guinea blev opgivet til 5048 rd. Naar hertil kom omkostningerne ved forters og logers vedligeholdelse og de store udgifter ved besejlingen, kan man roligt gaa ud fra, at kompagniets samlede udlæg til opretholdelsen af de danske Guineabesiddelser var saa stort, at det langtfra blev indvundet paa den handel, som blev drevet i kompagniets navn paa Afrikas kyst. Nogen samlet beregning over kompagniets tab paa Guldkystbesiddelserne ses ganske vist ikke at være gjort efter 1733; men i erindring om de vanskeligheder, handelen var ude for ogsaa i kompagniets sidste 20 aar, kan man ikke tænke sig, at udbyttet har været bedre, end det var for den periode, borgmester Holmsted i sin tid anstillede sine beregninger over.

Efter at kompagniet havde erklæret sig tilfreds med det kongelige tilbud, og overdragelsen af besiddelserne til kronen var blevet vedtaget, udkom den 30. august 1754 en midlertidig plakat om handelen paa Guinea og Vestindien gældende til aarets udgang. Kompagniets rettigheder blev herved inddraget, og alle kongens undersaatter undtagen holstenerne fik ret til at deltage i handelen. Forordningen af 22. april 1755 bekræftede denne bestemmelse og gav deltagerne visse begunstigelser med hensyn til told og afgifter. Bestyrelsen af kompagniets besiddelser blev henlagt under rentekammeret, og kompagniets mangeaarige bogholder P. Mariager fulgte med og modtog udnævnelse som renteskriver. Da der 1760 udskiltes et særligt vestindisk og guineisk rente- samt general-toldkammer, blev styrelsen af Guinea henlagt derunder, stadig under Mariagers omsorg.

Den virksomhed, der fra den kongelige regerings side udfoldede sig i forbindelse med Guineahandelen, strakte ikke videre end det ophævede kompagnis. Ja, den blev meget ringere. Flere af de skibe, kompagniet havde ejet, blev solgt eller foræret bort. I en periode af 10 aar udsendtes ikke mere end tre gange skib for kongelig regning med forsyninger til forterne, nemlig „Cron-Printzens Ønske" 1756,

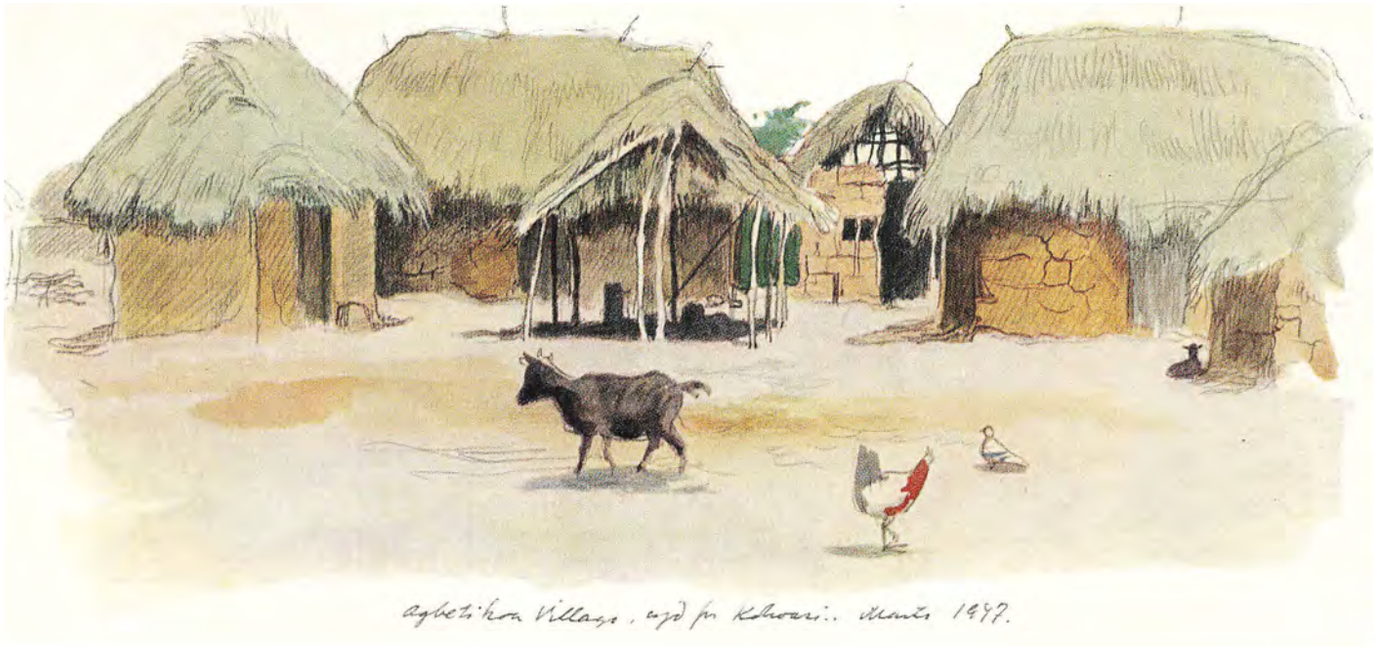

Landsby paa sletten syd for Akwapimhøjderne

1761 og 1764. Med dette skib førtes der i alt 768 slaver til Vestindien, hvor de solgtes for 152.082 rd. I det store og hele blev udnyttelsen af besiddelserne overladt til det private initiativ. Et af de firmaer, der udsendte skibe til Guinea, var det almindelige handelskompagni, der var oprettet efter kongelig befaling 1747. Det havde en aktiekapital paa en halv million rd, og dets formaal var at drive handel baade paa Østersøhavnene og over havene mod vest. Det blev planlagt af en farbroder til det tidligere opperhoved Henrik Suhm, admiral Ulrik Frederik Suhm, i forbindelse med Andreas Bjørn og Frederik Holmsted, og dets halvofficielle karakter fremgik af, at dets præsident blev direktøren for kommercekollegiet grev C. A. v. Berckentin. Sin betydeligste virksomhed udøvede kompagniet vistnok paa Grønland, Island og Finmarken; men efter det vestindisk-guineiske kompagnis ophør sendte det ogsaa en aarrække skibe ud paa den trekantede rute til Guinea og Vestindien. Saaledes ankom allerede den 6. juni 1755 til Christiansborg fregatten „Haabet", ført af kaptajn Ole Erichsen, der forhen havde været kaptajn paa „Jægersborg" og „Patientia". Det blev med ham, danskerne i Guinea fik efterretning om den kongelige overtagelse, der i øvrigt ikke kom til at paavirke deres forhold føleligt. Man købte af „Haabets" ladning varer for 12.492 rd og leverede i stedet 87 slaver, hvormed skibet efter 2–3 maaneders ophold afgik til Vestindien. Det var den samme fremgangsmaade, som man i mangfoldige aar havde anvendt over for enterlopperne og andre skibe, der ikke tilhørte kompagniet, og paa samme vis handlede man i de følgende aar med andre private skibe, der kom ud.

Den officielle overdragelse af forter og loger til kronen fandt først sted, efter at „Cron-Printzens Ønske", ført af kaptajn Johan Friderich Knutzen, var ankommet til Christiansborg den 17. januar 1757. Skibet medførte hjemmefra ordre til, at opperhovedet Carl Engman skulle overgive kommandoen til købmanden Christian Lindholm Schmidt, men da denne havde afstedkommet et underslæb ved Fredensborg, lod Engman ham arrestere. I stedet valgtes til opperhoved bogholderen Christian Jessen, som tiltraadte den 11. marts. Samtidig indsattes Johan Friderich Reindorph til købmand paa Fredensborg fort, og Esau Christensen Quist blev efter at have været en kortere tid hjemme genindsat som faktor ved Ada loge, skønt han tidligere paa denne post havde haft uorden i regnskaberne. Nogen særlig instruks fik de nye kongelige embedsmænd ikke; de maatte holde sig til den gamle fra kompagniets tid. Efter at forholdene saaledes var ordnet, gik det kongelige skib i april videre til Vestindien med 238 slaver fra Christiansborg og en del elfenben. Man havde med dette skib modtaget en lige saa god ladning varer som med „Haabet". Ogsaa andre skibe havde der været. Fregatten „Mercurius" 1755, „Eben Etzer" og „Landets Ønske" 1756, og handelen gik endnu en tid helt livligt. Faa maaneder

efter „Cron-Printzens Ønskes" afgang kunne man saaledes ekspedere to private skibe „St. Croix" og „St. Thomas", ført dertil af brødrene Nicolay og Christian Höyer, med ganske gode ladninger, og en tid havde man meget pæn afsætning paa Christiansborg.

Efter at Chr. Jessen havde overtaget styrelsen, døjede han en del besvær med negrene, fordi Engman havde slaaet om sig med løfter til dem. Cabuceerne fra Orsu og Labadi mødte op og paastod, at Engman havde lovet dem fine gaver fra den danske konge, og at fortets embedsmænd havde beholdt gaverne for sig selv. Jessen maatte da finde paa et eller andet at give dem. I virkeligheden havde man fra København kun sendt gaver til de fornemste negerfyrster, til kongerne af Akim, Ashanti, Akwamu og Popo. Kongen af Akwamu var dog ikke tilfreds, skønt gaven maatte være udtryk for en vis anerkendelse af hans magt. Han hævdede, at Engman havde lovet ham 8 rd i maanedlig gage eller coustume, og at han havde disse penge til gode for 3 aar. Et saadant krav ville Jessen ikke honorere. Den handel, som Akwamu bragte, var alt for usikker, og Jessen henviste Akwamukongen til at søge pengene hos Engman, som da var rejst fra kysten. Kongen truede til gengæld med at lukke vejen til Ashanti, men han vovede ikke at gøre det. Ashantierne kom altid mandstærke, og for øvrigt begyndte de fra denne tid at følge en ny vej, der ikke gik gennem Akwamuomraadet, men gennem bjergnegrenes byer, og akwamuerne maatte selv søge op til disse steder, naar de ville handle med dem.

Det værste var dog, at Engman havde sat det danske herredømme i Tessing over styr. Det blev bagefter sagt, at han havde baaret nag til negrene, fordi de i sin tid havde krævet hans hjemrejse. Da han kom til magten, pønsede han paa hævn, og blandt andet skal han have lokket nogle Tessingboere ind i fortet og torteret dem. Siden lod han jagten „Mercurius" hindre byens fiskere i at gaa ud og standsede tilførslerne fra landsiden, saa byen sultede. Med haard haand ville han inddrive byens gæld, og en fornem Tessingneger Tette, som han havde fanget som pant, solgte han til Amerika. Det endte da med, at hollænderne betalte gælden, og i 1757 gav Tessing sig derefter ind under deres beskyttelse. Skal man tro Chr. Jessens skildring, var Engman en meget autoritært anlagt herre, der altid afviste andres indblanding og selv tog hele ansvaret for alting. Ligeledes skal Engman, som jo oprindelig var læge, med tiden være forfaldet til fetishdyrkelse, jævnlig have tilkaldt en sort spaakælling fra Labadi, og naar der var brug for regn, godt fiskeri eller god handel, have ladet slagte en høne eller en ged, hvis blod blev smurt paa dørstolperne. I alt fald blev der efter hans afrejse fundet en del „djævelskab" under hans seng, som de negre, der gjorde rent, bragte ned paa Orsu torv, hvor det blev ophængt paa pæle. Englændere og hollændere skal have drillet danskerne godt i den anledning.

Chr. Jessen søgte nu at genrejse danskernes gode navn og at holde orden; han forfaldt vist heller ikke personlig, men synes at have savnet autoritet. Den heldige periode for den kongelige handel vedblev ikke. Der kom ganske vist et par private skibe aarlig ud fra Danmark, „Emanuel" og „Jægersborg" 1758, „Jomfru Catharina" og „St. Birgitte" 1759, „Debora", „Friderichs Haab" og igen „Jægersborg" 1760, og det er muligt, at de private firmaer havde god fortjeneste af togterne, men de kongelige embedsmænd paa forterne havde ingen anledning til jubel. Varetilførslen med de private skibe blev for ringe. De omsatte som oftest det bedste af deres ladning paa Ovenkysten og kom kun med de ukurante rester til Christiansborg. Dette gav ikke handel nok. Forgæves søgte man ved breve til skibe, der kom til kysten, at lokke dem til sig, altsaa ligefrem en art reklame. Forternes styrelse klagede gang paa gang over, at de private skibe ikke fik besked paa at gaa direkte til det danske fort, især da man her havde ordre til kun at sælge til danske fartøjer, en ordre, som kun maatte brydes i nødssituationer. Større glæde fik man ikke af at sælge til fremmede, for der kom næsten ingen. Kolonikrigen mellem Frankrig og England var nu paa sit højeste. Franske skibe saa man saa at sige ikke mere, og de faa engelske, der kom, kunne sagtens faa fuld ladning ved de engelske forter. Kun hollænderne havde en jævn trafik

Mich. Rößler Reg. Dan. Calcogr. sculpsit et excudit Hafn. 1761. G. W. Bauernfeind delineavit.

Qvou, Eikoes Son
födt i byen Ursue, ved accra
paa Kysten Guinea. forre,
stiller hvorledes en fornem
Neger er udrustet naarhand
gaaer i et feldtslag.

Qvou, Eikoes Sohn
gebohren in dem Dorffe Ursue,
in accra, an der Küste Guinea.
zeiget sich in der ausrüstung
eines vornehmen Negers, wan
er in den Krieg geht.

Qvou, fils d. Eikoe,
née dans la Village Ursue
á accra á la Côte de Guinée.
ou portrait, et l'equipage d'un
Negre noble, quand il va
a la guerre

i gang; men der var ikke noget godt forhold mellem hollænderne og danskerne paa kysten. Hollænderne var stadig tilbøjelige til at holde portugiserne fra Christiansborg med magt. Den sjældnere besejling førte til ringere efterspørgsel efter slaver, saaledes at man til tider kunne faa mandsslaver til 112–128 rd pr stk. En indskrænkning i den danske foretagsomhed blev det, at man i 1757 maatte ophugge jagten „Mercurius" og i de følgende aar mistede et par baade, man havde anskaffet sig til kysttrafikken.

Lige saa ringe vilkaar havde handelen ind over land. Forholdet mellem Ashanti og Akim vedblev at være uopgjort. Akim gemte sig i det folketomme land nord for Fanti og viste sig kun med aars mellemrum, hvorfor man heller intet guld fik. Ashanti sendte kun enkelte ekspeditioner med handel til Christiansborg. Til daglig maatte man klare sig med den omsætning, de nærmeste kystnegre gav og med opkøb af enkelte slaver fra Akwamu. Til trøst for tabet af Tessing søgte man 1757 at oprette en loge i negerbyen Way øst for Volta, 10–15 km vest for Keta og ligesom logen her bestyret via logen i Ada; men forsøget blev opgivet efter kort tids forløb.

I 1760 tegnede det en kortere tid til bedring; vejene var aabne ind i landet, og englænderne gjorde gode forretninger med Fanti, men allerede i november samme aar flammede krigsluerne op paa ny. Efter den danske forklaring var det hollænderne, der købte Akim til at straffe negerbyen Berku (Bercoe, Beraku ca 40 km vest for Christiansborg), og da denne bys indbyggere dernæst søgte ly hos hollænderne, blev de solgt som slaver. Striden bredte sig imidlertid langs hele kysten og forvoldte omkostninger, røven og plyndren lige til Ningo. Akim sluttede aftale med Krobbo, et negerfolk, der boede i bjergene over imod Volta, og i fællesskab gjorde de et forsøg paa at spærre vejen for Ashanti. Alt imens tog bortflygtede berkuer og negre under hollandsk beskyttelse fanger hos hinanden. Negrene kunne derfor ikke faa ro til at passe milliemarkerne, og prisen paa fødevarer steg uhyrligt. Bedre blev det ikke ved, at den sorte mægler Adovi i Orsu søgte at forjage Soya, der var bud for styrelsen paa Christiansborg. En langvarig strid rejstes derved blandt orsuerne; ifølge opperhovedets paastand var den fremkaldt af J. F. Reindorph, der havde hjemført en datter af Adovi. Efter at han havde forladt kysten med „Jægersborg" 1760, blev der roligere.

Under disse forhold sank humøret hos de danske, og mange af dem forlangte at blive hjemsendt. Efter en periode med stærk dødelighed i begyndelsen af 1750erne var der fulgt en tid med mindre sygelighed. Adskillige havde tjent deres tid ud, og enkelte levet paa Guldkysten en længere aarrække. De kunne nu med føje forlange at blive afløst. Først da „Cron-Printzens Ønske" ankom til kysten i 1762, indtraf et kommandoskifte. Efter at man i næsten en snes aar praktisk talt kun havde haft interimsopperhoveder, indsattes der nu et opperhoved med kongelig udnævnelse, Carl Gottlob Resch. Christian Lindholm Schmidt, der havde været i København for at rense sig efter sin fiasko i Engmans tid og havde fremsat forslag til bedre indretning af de afrikanske besiddelser, var blevet taget til naade og udnævnt til overkøbmand paa Christiansborg. Reindorphs efterfølger paa Fredensborg Gerhard Friderich Wrisberg og Esau Christensen Quist ved Ada loge fik hver især kongelig bekræftelse paa deres ansættelse. Quist fik dog ikke megen glæde af sin, da han blev fundet skyldig i det „underfundige foretagende med at udpraktisere varer af fortet om aftenen, efter at porten var lukket", og blev sendt med det kongelige skib hjem. For Ketalogens vedkommende udnævnte kongen først en faktor 1763.

Resch gav sig straks i færd med at udjævne de mange stridigheder i de nærmeste negerbyer, og med nogen bekostning lykkedes det at faa Adovi og Soya forligte, saa Orsu igen kunne trives. Ved en gennemgang af varelageret slog han ned paa adskillig uorden, og han vogtede, saa vidt ses, sit embede med kritisk sans. Som det urolige hoved han var, ville han dog gerne udrette noget. Negerkrigene kunne han imidlertid intet gøre ved. Han maatte længe forgæves vente paa et afgørende feltslag, og handelsvejene ind i landet vedblev i aarevis at være spærrede. Han maatte da nøjes med at reparere forterne

og opføre et forværk uden om et lille fort Prøvesten, der var rejst (uvist hvornaar) ved den vestlige ende af Orsu, saaledes at det fremtraadte som en forpost imod hollændernes fort Crèvecœur. Ligeledes med at genoprette logen ved Way, idet negrene ellers truede med at tilkalde englænderne. I længden stødte hans foretagsomhed paa modstand hos hans medhjælpere. Han var dem for haard, drak og stak lussinger. Mulatbørnene klagede over, at han behandlede dem som slaver. Til gengæld fandt han sine omgivelser uduelige og forlangte stadig nye folk sendt ud. Ugrundet var hans krav næppe – Schmidt præsterede igen et alvorligt underslæb og blev for anden gang arresteret og hjemsendt.

Mod slutningen af sin tid som chef naaede Resch at se Ashanti efter lang forberedelse gaa til et nyt angreb paa Akim, der søgte hjælp hos Fanti og kystnegrene i øvrigt, men blev fuldstændig besejret. Det var paa slutningen af aaret 1765 eller i begyndelsen af 1766. Ashantikongen forsøgte bagefter at faa den dræbte Akimkonges hoved og hans guld udleveret af Fanti. Med Akims endelige nederlag var det alvorligste forsøg fra negrenes side paa at sætte sig op mod Ashanti afsluttet. Negrene omkring de danske forter kunne nu ikke mere tænke paa at befri sig fra Ashantiherredømmet.

Der vedblev, saa vidt ses, at komme et eller to private danske skibe til Guldkysten hvert aar, saa man maa antage, at rederne høstede nogen fordel af trafikken. Den stærkt begrænsede handel, som blev drevet ved de danske forter, kastede derimod intet overskud i statens kasse. Den voldte dog heller ikke større underskud. Ifølge en senere opgørelse for aarene 1755–65 blev der gennemsnitlig pr aar brugt 29.900 rd til varer, 7000 rd til lønninger og 8600 rd til rejser og fragt, i alt 45.500 rd. Til gengæld solgtes der slaver for 45.000 rd, saaledes at der omtrent var balance i regnskabet. Beregningen sætter formodentlig udgifterne til besejlingen for lavt, men naar det endda ikke stod værre til, skyldtes det uden tvivl hos Engman et afgjort forretningstalent, hos Jessen i alt fald en god vilje og hos Resch en streng orden i sagerne. Nogen grund for statsmagten til selv at drive den guineiske butik gav det jo imidlertid ikke. Tværtimod vedblev det at være den herskende anskuelse, at et handelskompagni kunne faa mere ud af forretningen. Staten benyttede derfor den første lejlighed, der bød sig, til paa ny at overlade Guineahandelen til det private erhverv.

Guvernementets segl 1764

DET BARGUMSKE HANDELSSOCIETET

Forløber for overgivelsen af Guineahandelen til et privat selskab var et kongeligt reskript af den 24. februar 1764, hvorefter vestindisk og guineisk rente- samt general-toldkammer „med alvorlighed og nidkærhed" skulle se til, at udgifterne til handel og skibsfart paa de vestindiske øer og de afrikanske forter efterhaanden blev bragt 100.000 rd ned om aaret. Baggrunden var finansernes slette tilstand som følge af rustninger under syvaarskrigen, af regeringens merkantilistiske erhvervspolitik og af dens ødselhed over for hofholdningen. Som forholdene laa, var det ikke svært at vinde ørenlyd for en plan om, at staten skulle slippe Guineahandelen.

En saadan plan blev den 9. august 1764 fremsat af købmand Henning Frederik Bargum, en søstersøn af enkemadam Gustmeyer, indehaverske af et af Københavns store handelshuse. Han var som ung blevet kompagnon i firmaet og havde rejst meget; han vakte stor forfærdelse ved i 1760 at skaffe sig et monopol paa tobakshandelen i Danmark, og han fik ligeledes privilegium paa at drive en hattefabrik og en fiskebensfabrik. Han havde i Vesteuropa set, hvad der kunne tjenes paa slavehandel og vestindisk sukker, og med hovedet fuldt af ideer var han kommet hjem til København. Her maatte de guineiske sagkyndige slaa ham en hel del koldt vand i blodet, før hans tanker nærmede sig det realisable; men den 18. marts 1765 opnaaede han oktroj for et handelskompagni, hvis officielle navn blev det kongeligt oktrojerede danske guineiske kompagni, men som i daglig tale altid blev kaldt „slavehandelssocietetet" og af eftertiden bedst kendes som det bargumske handelssocietet. Blandt dets medlemmer taltes baade Engman og Reindorph. De store begunstigelser, som oktrojen gav, viser, hvor ivrig regeringen var efter at skubbe Guineahandelen fra sig. Selskabet kunne frit optage udenlandske aktionærer; det blev fri for at betale afgifter af udbyttet; det kunne frit forskrive varer fra udlandet til udrustningen af sine skibe, og det blev fri for told og accise af varer til Guinea. Det fik endog tilladelse til at lade sine skibe udruste i fremmede havne og til at benytte skibe, der tilhørte andre danske undersaatter. Videre kunne det frit indføre slaver til Vestindien og frit indføre kul, papir m.m. til driften af et sukkerraffinaderi, som det skaffede sig i København. Endelig blev der tilstaaet det en eksportpræmie paa 5 rd for hver 500 pund topsukker, det eksporterede. I virkeligheden alle de begunstigelser, der overhovedet kunne opfindes, naar staten ikke skulle sætte for store penge ind.

Derpaa fik societetet den 8. november samme aar efter ansøgning koncession paa forter og loger i Guinea paa 20 aar. Man havde først søgt at faa staten til at bekoste vedligeholdelsen af forterne; men da regeringen ikke ville gaa ind herpaa, paatog man sig hele udgiften. Der blev bevaret fri adgang til besejling for kongens øvrige undersaatter, ogsaa for holstenerne, som allerede ved forordningen af 9. april 1764 om handelen paa de kongelige amerikanske ejlande fik lov at deltage i slavetrafikken. Det blev endog udtrykkelig sagt, at societetet skulle vise „al føjelighed og god vilje" til at skaffe andre de slaver, de søgte. Det blev ligeledes krævet, at kompagniets mandskab skulle behandles retfærdigt og nyde beskyttelse. Societetet skulle staa til ansvar for vedligeholdelse af forter, kanoner og inventar, og de kongelige rettigheder paa kysten skulle forsvares, især „den os tilhørende ejendomsret paa kysten af Rio Volta". Man skulle undgaa tvist og vidtløftighed med de andre europæiske nationer, men i nødstilfælde henvende sig til den danske udenrigsstyrelse om hjælp. Negrene under de danske forter skulle

beskyttes og holdes fra at blande sig i andres krige. Den ret, det gamle kompagni havde haft til at slutte forbund med negernationerne, blev ogsaa givet til det nye; men societetet skulle passe paa ikke at love de sorte fyrster aarsafgifter, som kunne blive til besvær, hvis besiddelserne senere vendte tilbage til kronen. Embedsmændene paa kysten skulle ligeledes stadig aflægge ed til den danske konge, og „den paa kysten beskikkede opperhoved eller guvernør" skulle søge kongelig stadfæstelse paa sin udnævnelse. Det var første gang, betegnelsen „guvernør" officielt blev anvendt om kommandanten paa Christiansborg; i praksis havde betegnelsen været almindelig brugt siden slutningen af 1740erne. Efter 6 aars forløb var det societetet tilladt med 1 aars opsigelse at trække sig tilbage og levere det hele tilbage til kongen i den stand, hvori det var modtaget.

Paa trods af alle de opnaaede fordele kneb det dog for Bargum at faa de kystkyndige forretningsfolk til at tegne aktier. De stillede betingelser, og ved en generalforsamling i societetet den 19. februar 1766 blev der vedtaget en konvention, hvorefter der valgtes tre meddirektører til at kikke Bargum paa fingrene, nemlig Engman, Reindorph og kaptajn Jesper With. Efter kongeskiftet bekræftedes kompagniets oktroj af Christian VII den 4. august 1766, og den 9. september s. a. fik man kongelig konfirmation paa konventionen af 19. februar.

Endelig forlængedes ved en ekstensionsbevilling af 20. oktober 1767 koncessionen til 30 aar, og samtidig blev societetet fri for endnu nogle afgifter, ekstralaste- og slavelastepenge samt saakaldte ranconpenge af folkenes hyrer, nye byrder paa skibsfarten, som var indført ved forordning af 9. april 1764. Societetets samlede kapital blev paa 176.500 rd, men desuden vidste Bargum at skaffe sig betydelige laan.

Samtidig med udstedelsen af koncessionen hjemkaldtes det kongelige opperhoved Resch, og det blev overladt til kompagniet at ansætte de fornødne embedsmænd paa forterne. Til guvernør blev derefter udset Christian Tychsen, hvis bestalling bekræftedes af kongen den 15. april 1766. Han drog ud med kompagniets fregat „Christiansborg" og kom efter en langvarig og fortrædelig rejse til det danske hovedfort i Guinea den 18. oktober s. a. Han fandt tilstanden paa fortet ganske bedrøvelig. Bygningerne var forsømte, og taarnet faldet ned. Varebeholdningen var ringe og ukurant; ved alle de danske handelspladser tilsammen takseredes den kun til 4770 rd. De underordnede væltede alt ansvar over paa Resch, og han holdt sig syg og fortrædelig borte fra opgørelsen. Ganske særligt besvær havde man med at faa den hidtidige garnison til at blive i tjenesten. Soldaterne paastod, at de var udhungrede; de ville ikke krepere paa stedet, og de ville ikke være der længere, men forlangte afskedigelse. Tychsen maatte anvende megen overtalelse og forklare, at der nu blev et helt andet styre, at hver mand skulle faa sin løn, og at de kunne fremføre deres klager over Resch; men først langt om længe gik de ind paa at aflægge ed til den nye konge og derefter til kompagniet. Siden blev saa mange som mulig udskiftet, og der blev kun een europæer tilbage i Christiansborgs vagt; resten var mulatter, til dels kun store drenge, som man siden havde svært ved at styre. De afskedigede rejste hjem med fregatten, der afgik til Vestindien i februar 1767 med 218 slaver til en værdi af 24.687 rd ombord.

Man gik hurtigt i gang med at reparere fortet og tilrettelægge styrelsen efter societetets retningslinier. En udmærket mand havde man i bogholder Niels Urban Aarestrup; men guvernør Tychsen naaede ikke at udrette noget godt. Han døde efter lidt mere end et aars forløb den 11. januar 1768 og efterlod sit eget regnskab som notater paa løse papirer uden orden og plan, ja, foranstaltede saa megen uorden, at societetets direktion allerede før hans død havde udnævnt en kommission til at undersøge hans styrelse, der blev ganske fordømt. Det blev sagt, at der i hans korte regeringstid var død slaver til en værdi af 9220 rd, og det vakte berettiget forundring, at han efterlod sig seks nøgler til kompagniets guldkiste, skønt der efter instrukserne kun skulle findes tre. Til dem, der blev dømt som deltagere i misregimentet, hørte ogsaa det tidligere opperhoved Jessen, der dog døde før dommens afsigelse.

Det gule palæ i Amaliegade i København,
opført af H. F. Bargum
efter tegning af Jardin ca 1760

Ifølge societetets instruks tiltraadte efter Tychsens død som interimsguvernør Frantz Joachim Kuhberg. Han var ligesom Engman oprindelig kommet ud som kirurg, men havde vist sig meget anvendelig i handelen og var blevet overassistent og faktor ved Keta loge. Heller ikke han fik glæde af chefposten. Han blev draget ind i undersøgelsen mod forgængeren og idømt en alvorlig bøde, og han mødte modstand hos flere af societetets embedsmænd paa kysten, saaledes Aarestrup. En stor dødelighed indtraf blandt fortets personale i 1768, og Kuhberg selv bukkede under den 2. juli 1769. Til efterfølger valgtes den tidligere faktor paa Fredensborg Gerhard Friderich Wrisberg. Hans styre vakte snart klager, og han kom i strid med Aarestrup, som han lod fængsle, men han afløstes inden et aar af kaptajn af infanteriet Joachim Christian Otto, der 11. oktober 1769 havde faaet kongelig bekræftelse paa udnævnelsen til guvernør i Guinea. Denne guvernør kom til Christiansborg den 1. juni 1770 og naaede at faa Aarestrup ud af fængslet, men døde allerede den 13. juni. Han efterfulgtes efter societetets instruks af Johan Daniel Frölich, der var fulgt med ham ud for at overtage stillingen som overkøbmand.

De hyppige chefskifter kom ikke til at volde den skade, man kunne have ventet. Anlægget af Fredensborg og de forskellige loger havde ført til, at der nu til stadighed befandt sig et noget større antal danske paa Guldkysten. Kontinuiteten lod sig derfor lettere bevare, og forfaldet blev ikke saa gennemgaaende, som det tidligere havde været tilfældet i perioder med mange personskifter. I det hele taget gik den danske handel paa kysten helt godt i societetets første aar. Ashanti sendte af og til handelsekspeditioner til kysten, og de andre negerfolk holdt sig i skindet og lod dem i fred. Christiansborg havde derfor bedre vilkaar, end det ofte før havde kendt. En tid kunne fine mandsslaver købes for 128–144 rd, kvindeslaver for 96–112 rd. Ganske pæne skibsladninger af slaver kunne derfor tilvejebringes og give fortjeneste til fortets kasse.

Mindre sikre var forholdene omkring Rio Volta. Negrene langs floden kunne ikke dy sig for at plyndre handelsekspeditionerne inde fra landet, endda Akwamukongen Dadecon søgte at straffe dem derfor. Mest afbræk voldte dog de vedholdende stridigheder med Awunafolket øst for floden. Ved Ketalogen var forholdene taalelige, bl a fordi kongen af Popo Assiambo mæglede. Han var i virkeligheden

konge over efterkommerne af de accraer, der omkring 1680 flygtede for Akwamus voksende magt. Ved Adalogen gik det derimod rent galt. Den 14. februar 1769 overfaldt Awuna i forbund med negre fra Way og Keta Adanegrenes by paa øen i Voltafloden, brændte husene og borttog kvinder og børn. Selve den danske loge blev ikke rørt, men de kompagnislaver, som var stationeret i logen, blev bortført. Aarsagen til ulykken skal have været, at en Adamand havde dræbt en neger, der skulle have været cabuceer i Awuna. Under kampen indtraf en trist episode. Mens awunaerne endnu sloges med Adas mandskab, løb Waynegrene til den side af øen, hvor kvinder og børn fra den brændte by var samlede, og bortførte dem. Smaa pattebørn ville de dog ikke have med, men slog deres hoveder af og kastede dem i floden. Mange Adakvinder druknede sig derfor. De slagne Adamænd blev derimod grebet af fortvivlelsens raseri og ville fortsætte krigen, men det førte blot til, at Awuna siden samlede endnu større styrker og besejrede dem i flere paa hinanden følgende kampe.

Det danske guvernement paa Christiansborg sørgede foreløbig ikke over begivenhederne, men trøstede sig: „Af disse omstændigheder kan ej andet være, end at der jo maa blive mange slaver at bekomme". I virkeligheden ærgrede man sig kun over, at man ikke havde et skib liggende ved kysten, hvor man straks kunne have ført de fangne adaer ombord som slaver. Man turde ikke opbevare dem i land, og englænderne fik derfor den væsentlige fordel af slaget. I øvrigt passede awunaerne godt paa, at adaerne ikke blev solgt til det danske fort i Keta, for at de ikke skulle blive løskøbt af deres undslupne bysbørn. De sidste rester af adaerne blev reddet ved, at Jens Adolph Kiøge, der i juni 1770 blev udnævnt til faktor ved Adalogen, fik dem overtalt til at spise fetish med deres fjender, hvilket fuldbyrdedes i december 1770 og siden blev gentaget.

Naar den danske handel gik forholdsvis godt, skyldtes det ogsaa, at besejlingen fra Europa var nogenlunde regelmæssig. Endnu før fregatten „Christiansborg" havde forladt kysten, arriverede kompagniets snau „Eleonora" for endnu i 1767 at afgaa med 160 slaver. Det følgende aar lastedes ligeledes to kompagniskibe, fregatten „Fredensborg" og snauen „Ada", 1769 igen „Christiansborg" og 1770 igen „Eleonora" og „Ada". Alle disse skibe naaede til Vestindien med forholdsvis mange slaver i behold; men „Fredensborg" forliste paa vejen hjem til Danmark. I 1770 blev ogsaa udsendt en chalup „Qvitta", som under kaptajn Ferentz gjorde tjeneste i trafikken mellem de danske pladser paa kysten, indtil den 1772 blev sendt paa togt efter elfenben mod øst til Gabon, hvorfra den gik hjem til København. Foruden slaver medførte de fleste af skibene fra Guinea ogsaa mindre portioner af guld og elfenben. I de følgende aar kom der knap saa mange skibe ud fra København. „Christiansborg" afgik fra kysten i 1772 og 1775, „Ada" i 1772, 1774 og 1776, „Eleonora" i 1773, en paketbaad „Fortuna" i 1774; „Qvitta" afløstes i kysttrafikken først af skonnerten „Ada" og efter dens forlis af chaluppen „Way".

Christiansborg fort og Orsu by i det 18. aarhundrede

Selv om den danske fart mindskedes noget, aftog omsætningen paa Christiansborg dog ikke for det første. Kompagniet i København traf aftaler med et rederi i Paris David & Dubucq, som i alt fald syv gange sendte skib til Christiansborg for at indtage slaveladning. Aftalerne gik ud paa, at der skulle leveres 3600 slaver paa 3 aar, til hvert skib 3 à 400 slaver, men kun i et enkelt tilfælde lykkedes det at komme op paa det fastsatte tal, og skibene blev opholdt længere ved kysten end bestemt. Danskerne maatte følgelig betale for mangelfuld overholdelse af kontrakten, og fordelene blev ikke saa store. De to første skibe, som paa denne konto kom til Guldkysten, var „St. André" og „L'heureux" 1770, begge fra La Rochelle. Med det første fulgte guvernør Otto. Siden nævnes skibene „Le Pacifique", „L'experience", „Comte de Colbert" og „L'americain", det sidste i 1773. Fra fransk side klagedes der stedse højlydt over utilfredsstillende ekspedition, men ogsaa danskerne opstillede klagepunkter, og sluttelig sagde det danske societet sig løs fra kontrakten. Det undgik i mellemtiden ikke en bebrejdelse fra regeringen i København, fordi det lod franskmændene tage de bedste slaver og selv førte de slettere varer til de danske øer i Vestindien. I alt solgte societetet til de franske skibe 1873 slaver, et forholdsvis betydeligt antal, naar man tager i betragtning, at det paa sine egne skibe i perioden 1767–77 i alt kun afsendte godt 3000 slaver.

Guvernementet protesterede allerede fra begyndelsen mod aftalen med franskmændene ud fra den betragtning, at saa mange slaver kunne man ikke opdrive. For at skaffe ladning til det første skib maatte man tilbageholde et dansk skib, og imens døde en betydelig del af de negre, man havde paa lager. Siden klagede man bestandig over, at man ikke fik varer nok til at købe saa mange sjæle for. Flere af de franske skibe kom til Christiansborg uden ladning.

Naar det franske foretagende efter faa aars forløb kunne betragtes som fejlslaaet, skyldtes det dog mest, at krigen mellem negrene igen brød ud for alvor, saa handelsvejene lukkedes, og slavetilførslen til forterne svandt ind. Et forspil til denne nye krigstilstand forvoldte kong Obrincoran af Akim i forbindelse med Krobbonegrene. I begyndelsen af 1770 kom han til Accra og tiltvang sig laan hos de europæiske forter, gods for 52 benda ved hvert af dem. Han svor ved kongen af Ashanti og hans mor, den højeste ed, der kunne tænkes, at holde vejene aabne; men faa maaneder efter begyndte Akim og Krobbo at opsnappe Ashantis handelsfolk oppe i bjergene. Værre var det dog, at det 1771 kom til rivninger mellem Fanti og Ashanti, og fantierne lagde sig paa vejene. Ashantikongen lod alle sine folk sværge, at de ikke ville bringe slaver til forterne, før krigen var endt. Derpaa gik han mod Akim. Kong Obrincoran retirerede til Fanti, men siden trak han over i Voltaegnen for at hjælpe Krobbo og Ada mod deres fjender øst for floden. Yderligere kompliceredes situationen ved, at Krobbo viste fjendskab mod Accra- og Ningonegre. I første omgang var det kun handelen ved Christiansborg, der led under urolighederne; fra september 1772 var vejene hertil helt stoppet; men siden blev det ogsaa galt østpaa, især da Awuna, Way- og Ketanegre ogsaa samlede sig til et angreb mod byen Aflahu, der laa paa Slavekysten 40–50 km øst for Keta.

Her langt ude østpaa i de tidligere accraers land anlagde J. A. Kiøge 1772 en dansk loge ved Lille Popo, vel 100 km øst for Keta, nær den senere grænse mellem den tyske koloni Togo og den franske koloni Dahomey. Det blev den østligste af de kendte danske handelspladser paa Guineakysten. Allerede 1774 var der tale om at nedlægge den; men den bevaredes dog i en aarrække. Takket være negrenes krigsvaner mødte handelen imidlertid her de samme hindringer som ved Christiansborg, Fredensborg, Ada og Keta, og ved nytaar 1775 var der krigstilstand i omegnen af alle de danske handelspladser.

Naar danskerne til trods herfor hævdede sig saa godt, som de gjorde, skyldtes det, at de paa denne tid stod under ledelse af de dygtigste mænd, de overhovedet fik udsendt til Guineakysten. Ved interimsguvernør J. D. Frölichs død den 15. juni 1772 blev den energiske Niels Urban Aarestrup valgt til hans

Landsbyen Teshi øst for Accra

efterfølger, et valg, der siden bekræftedes ved kongelig bestalling af 2. maj 1774. Efter at være forfremmet fra bogholderstillingen havde han været chef paa fort Fredensborg, og han havde ydet J. A. Kiøge den bedste støtte ved det vanskelige samkvem med negrene omkring Adalogen. Betydelig dødelighed blandt de danske i 1772 havde vel hemmet virksomheden, ligesom en sulteperiode i 1774; men Aarestrup holdt god orden, og selv om det gennemgaaende kneb med at faa tilstrækkeligt mange duelige folk til hjælp, lykkedes det ham stort set at klare vanskelighederne. En udmærket tjeneste blev ogsaa ydet af J. A. Kiøge, der nu fungerede som overkøbmand paa Christiansborg og i længden skulle vise sig at blive den virksomste af alle danske i Guinea. Som et udtryk for, hvor vaagne Aarestrup og Kiøge var i deres ledelse af den danske handel i Guinea, kan anføres, at de, da de nordamerikanske skibe med rom udeblev som følge af striden mellem England og dets nordamerikanske kolonier, straks opfordrede societetet i København til at sørge for, at der blev sendt rom fra dansk Vestindien til Guinea.

Den handel, som kysten gav, forslog imidlertid ikke til at holde det bargumske handelssocietet i København i live. Bargum havde snart faaet andre direktører ved sin side end dem, der kendte kysten af selvsyn, og hans foretagender blev skilt ud fra madam Gustmeyers. Det ser ud til, at societetet efterhaanden gav sig af med vidtløftige pengetransaktioner. Den stadige korrespondance med de faste forbindelser i Hamburg, Amsterdam, London, Paris og andre byer omhandler stedse flere og større veksler. Efterhaanden gik det haardt paa. Maaske blev konjunkturerne ugunstige. I foraaret 1774 maatte man til at rykke for tilgodehavender, da store gældsposter forfaldt til betaling. Endnu vedtog man dog paa en generalforsamling i juli samme aar at handle for store summer; men derefter skred det. Bargum forsvandt, og hans private forretning var fallit. Han oprettede senere en bank i Wien; men den gik fallit i 1790; han sporedes siden i Alsace og skal være død som købmand i Nantes.

Dette stød syntes for haardt for det guineiske societet. Man maatte straks fraflytte de kontorer, man havde haft i Bargums gaard, det gule palæ i Amaliegade, som han selv havde opført, og trække sig

tilbage til et snævert rum i societetets sukkerraffinaderi, der var indrettet i det tidligere islandske og finmarkske pakhus bag Børsen. Man var i øjeblikket saa fattigt stillet, at man ikke havde raad til at udsende skib. Paa længere sigt kunne man ikke finde paa andet end at søge kongens naade. Paa en generalforsamling den 6. april 1775 vedtog man at gaa til majestæten. Man forestillede, at societetet havde forsynet de danske øer i Vestindien med slaver og bjærget 150.000 rd hjem til Danmark for de negre, man havde solgt til franskmændene, ligeledes at man til indkøb i Guinea havde anvendt varer for 400.000 rd; disse varer havde næsten alle været af indenlandsk oprindelse og saaledes givet beskæftigelse til mange af kongens undersaatter. Ogsaa bygningen og udrustningen af kompagniets skibe havde haft værdi for beskæftigelsen. Det var synd at lade et saa nyttigt foretagende gaa under. Til trods for de gode følger af virksomheden maatte man dog indrømme, at man indtil nytaar 1773 havde tabt 127.600 rd af aktiekapitalen, og aarsagen hertil fandt man især i to forhold. For det første, at kongen ikke havde villet paatage sig vedligeholdelsen af Guineaforterne, som aarligt havde kostet ca 25.000 rd. For det andet, at Bargum ved konventionen med interessenterne, som ogsaa var billiget af kongen, havde sikret sig saa store „emolumenter"; han fik 2 % af alt, hvad der for kompagniets regning blev købt eller solgt i Europa. „Det er ikke rimeligt, at saa mange skal tabe for en eneste mands fordel". Kort sagt, det var kongens fejl, at han havde givet societetet saa slette vilkaar.

Man bad nu om at blive befriet for Bargum som hoveddirektør og bønfaldt kongen om at overtage societetets samtlige ejendele, betale dets gæld og dække aktiernes værdi „efter bøgerne". Terminen nærmede sig, og man skulle udrede 50.000 rd, som man ikke saa nogen udvej for. Man haabede aabenbart, at man skulle slippe lige saa godt fra det som det gamle vestindisk-guineiske kompagnis interessenter 20 aar tidligere, da de fik aktierne betalt efter deres paalydende.

I virkeligheden er det et spørgsmaal, om societetet efter de foreliggende oplysninger var saa ilde faren, som man paastod. Ifølge vedlagt opgørelse var skibene „Christiansborg", „Fortuna", „Ada" og „Eleonora" takseret til i alt 40.819 rd, sukkerraffinaderiet til 113.089 rd, varebeholdningen i Guinea til 69.056 rd og en slaveladning undervejs til Vestindien til 23.627 rd. Selv om der var betydelige gældsposter, stod societetet ingenlunde uden virkemidler, og det var vistnok med ganske god samvittighed, regeringen kunne lade kongen underskrive en resolution af 15. maj 1775, hvorefter ansøgningen i enhver henseende blev mødt med afslag. Staten ville hverken give et aarligt bidrag til forternes underhold eller købe societetet.

Imidlertid indtraf en række ulykkelige hændelser for kompagniets skibe, som nok kunne berettige sortsyn hos direktionen. Paketbaaden „Fortuna" led skade paa vejen hjem fra Vestindien 1774 og maatte søge havn ved Dover. Ombord paa „Ada" hærgede samme aar en ekstraordinært stor dødelighed, aabenbart fordi man paa grund af mangel paa levnedsmidler paa forterne begyndte at indskibe negrene mange maaneder før afrejsen. Skibet laa et helt aar ved Guineakysten. Af de 221 slaver, som blev bragt ombord paa det, naaede kun 121 til Vestindien, og nogle døde endda straks efter ankomsten. Ikke mindre ulykkeligt gik det ombord paa skibet „Christiansborg". Her forekom den 26. februar 1775 om morgenen kort efter afsejlingen fra det danske hovedfort et farligt slaveoprør. Mandsslaverne gjorde sig ved den lejlighed til herre over mellemdækket, brækkede ind til arkeliet, hvor de fik geværer og krudt, og overskar rorlinerne, saa skibet ikke kunne styres. Det drev derfor østpaa langs kysten; men da man paa de danske forter blev klar over ulykken, kunne man sende hjælp; efter et par dages forløb var man igen herre over hele skibet; det var da naaet ud for Fredensborg, og kompagniet led et tab paa 45 slaver. Allerede den 16. marts kunne skibet dog igen afsejle i god stand, men medens det ved første afgang havde 393 slaver ombord, sejlede det anden gang ud med kun 332, og af disse døde ikke mindre end 79 undervejs.

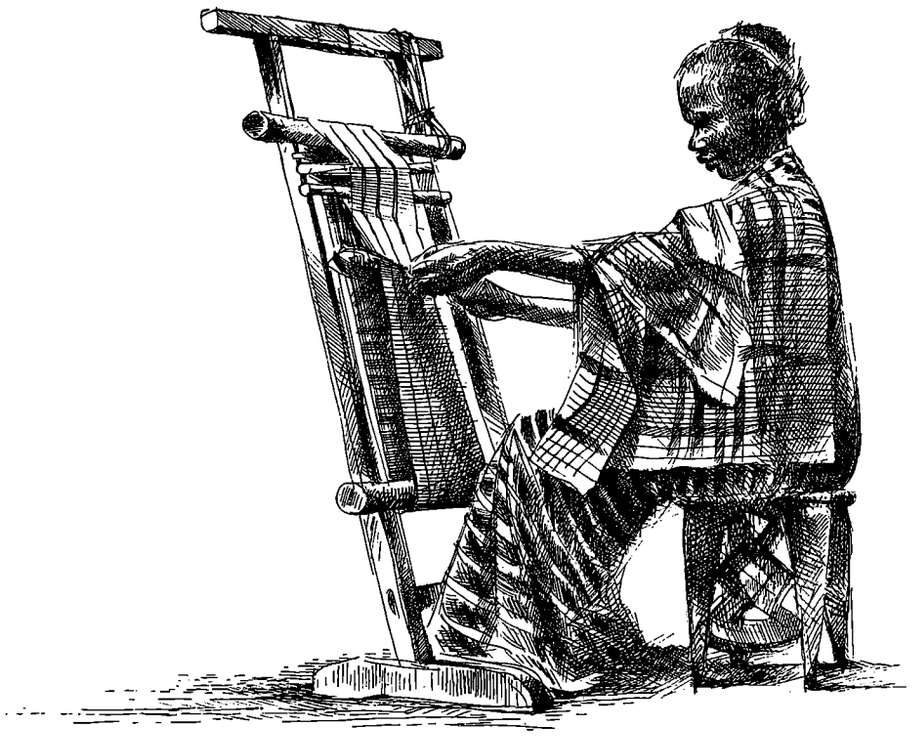

Endnu førtes societetets virksomhed videre, mens stillingen blev overvejet. Interessenterne havde øjensynlig ikke ganske opgivet haabet, men ønskede at se, hvad der kom ud af de forskellige togter, som ikke var afsluttet. Paa en generalforsamling den 24. juli 1775 besluttede de endnu en gang at bede kongen om aarlige tilskud til forterne. Hvis dette ikke kunne opnaas, krævede de derimod, at kongen efter koncessionens ordlyd skulle tage forter og loger tilbage. Som svar herpaa fulgte en kongelig resolution af 25. august 1775, hvorefter etablissementerne skulle tilbagegives til kongen den 1. september 1776; men der var ikke et ord om nogen slags hjælp eller godtgørelse til societetet. Dette betænkte interessenterne sig endnu en tid paa at acceptere, men paa en generalforsamling den 22. november vedtog de at sælge det værdifuldeste af aktiverne, sukkerraffinaderiet, og societetets likvidation var dermed bestemt.

Endnu udsendte societetet i slutningen af aaret snauen „Ada" til Guldkysten, og den kom velbeholden hjem i 1777. Den 22. maj 1776 befalede kongen, at Guineahandelen herefter skulle fortsættes for kongelig regning. Den blev nu underlagt en kongelig guineisk handelsdirektion, hvis førstemand blev grev J. G. Moltke, og i den paafølgende august maaned udsendtes i kongens tjeneste snauen „Eleonora" for at overføre den nye kongelige guvernør major Johan Conrad v. Hemsen, hvis udnævnelse dateredes den 27. juli 1776. „Eleonora" mødte imidlertid alle slags modgang, maatte reparere i Marstrand og Hull og kom ikke fra sidstnævnte havn før i maj 1777. I mellemtiden var en nybygget kongelig fregat „Christiansborg" blevet udrustet, og dette skib afgik fra København i april 1777 og tog Hemsen ombord, saa han kom til Christiansborg red den 21. juni 1777, hvorefter Aarestrup paa societetets vegne den 24. juni afleverede besiddelserne og rejste hjem.

Societetets sukkerraffinaderi blev solgt til Hinrich Ladiges i 1776, dets skibe ligeledes efterhaanden realiseret, og i 1777 var det meste af gælden dækket. Tilbage stod opgørelsen med regeringen i forbindelse med overlevering af varebeholdningerne i Guinea. Til at forestaa den sidste fordeling af societetets midler nedsattes af danske kancelli den 10. september 1777 en kommission, bestaaende af de to sidste direktører justitsraad Michael Bredal og agent Carl Henrich Thalbitzer samt de to jurister Friderich Christian Sevel og Friderich Wilhelm Wiwet. Bredal gik fra i 1779, og kommissionen arbejdede kun langsomt, men i 1788 afgav den regnskaber, hvorefter, naar al gæld var dækket, der endnu var bevaret en kapital paa 57.774 rd.

Det bargumske handelssocietet blev saaledes ikke meget mere vellykket end de øvrige danske Guineaforetagender, men det fortjener anerkendelse for sin dristighed og foretagsomhed. Trods maadeholden økonomisk støtte fra regeringen gennemførte det for første gang i den danske Guineafarts historie en næsten regelmæssig besejling af de danske forter. Dristig, omend daarligt forberedt var ogsaa aftalen med det franske rederi; under heldigere konjunkturer paa kysten kunne den maaske have bragt gode penge i kassen.

Mest bemærkelsesværdigt forekommer det, at societetet tillige var inde paa den tanke at opdyrke det afrikanske land ved plantagedrift. Dette førte til, at man med henvisning til missionens gode resultater paa Grønland tilkaldte missionærer i haab om, at de baade forstod sig paa plantagedrift og formaaede at omvende nogle negre til redelighed og arbejdsomhed. 1768 kom der virkelig ogsaa tre evangeliske brødre til kysten, deres leder Jakob Meder samt skrædderen Schultz og skomageren Lemmicke; men de døde alle i løbet af kort tid, begrædt af de danske paa kysten. Meder fik det smukke eftermæle, at hans død foraarsagede „ej et lidet tab for os i mange ting, ej alene i selskab, videnskab og moralske ting, men endog i at gaa os til haande med at ordinere medikamenter og hjælpe de syge, ja han var alle mennesker til behag og tjeneste". Aaret efter fulgte en ny leder Johan Westman med tre andre brødre. De fik Akimkongens tilladelse til at bygge, bo og kultivere, naar de blot ville lade være at anlægge forter, og de gjorde et forsøg i omegnen af Fredensborg; men efter at Westman var rejst, døde de tilbageblevne i løbet af et aars tid. Enhver god eller nyttig bestræbelse fra societetets side blev saaledes tilintetgjort ved negrenes krigsgalskab eller det sygdomssvangre klima, og Bargums foretagender led heri samme skæbne som talrige andre danske fremstød til bedste for handel og kultur paa den guineiske kyst.

Trommeslager. Relief paa metalplade

KRIGEN MED HOLLÆNDERNE

I den lange periode, der hengik fra Bargums fallit til den kongelige guvernør Hemsens ankomst til Christiansborg fort, var de danske besiddelser i Guinea næsten ganske overladt til sig selv. Kun een gang kom der skib fra hjemlandet, nemlig snauen „Ada" i 1776. Varebeholdningen svandt derfor stærkt ind, og de danskes handel blev efterhaanden begrænset. Som helhed blev deres stilling herved svækket, og det mærkede naboerne.

Dette blev baggrunden for, at hollænderne gjorde et forsøg paa at tiltage sig indflydelsen over egnen omkring Rio Volta, som danskerne hidtil havde haft for sig selv. I december 1775 sendte den hollandske guvernør paa Crèvecœur Jacobus van der Penÿe bud med foræringer til negrene ved den danske Adaloge og opfordrede dem til at sende repræsentanter til ham paa det hollandske fort. Under paavirkning af gaverne gik de ind herpaa, og hollænderen skal nu have faaet dem til at sværge sig troskabsed. Danskerne opfordrede imidlertid negrene ved Ada til at hjemkalde deres repræsentanter. De fik ogsaa løfte herom; men i mellemtiden modtog de fra van der Penÿe en skrivelse, hvorefter han handlede med Adanegrene om anlæg af en loge ved Okko lidt vest for Voltas munding. Der havde jo tidligere været en hollandsk loge paa dette sted; for tiden var stedet ubeboet og kratbevokset, og danskerne kunne ikke have noget imod en hollandsk handelsplads der, naar det blot ikke blev til forstyrrelse for Ada og de øvrige negerbyer langs Rio Volta. Adarepræsentanterne vendte imidlertid ikke hjem. Den danske guvernør Aarestrup forlangte dem udleveret, men uden at opnaa noget.

I stedet sendte van der Penÿe den 17. april 1776 korporalen Hendrich Vitlaar med 100 bevæbnede negre fra hollandsk Accra østpaa lige forbi de danske forter. De gik ikke til Okko, men til Tubreku, der ifølge Aarestrups ord var „det første negeri (negerby) af vor allernaadigste konges eksklusive ejendomsrettighed ved Rio Volta". Ved efterretningen herom vedtog man paa Christiansborg højtideligt at forsvare den danske konges rettigheder.

Ved stiftelsen af det bargumske societet hed det, at societetet skulle værne kongens „ejendomsret paa kysten af Rio Volta". Nu skærpedes udtrykket til „eksklusiv ejendomsrettighed". Hvad mente man hermed? Havde en dansk konge da ejendomsrettighed til nogen negerby? Forstod man herved privatejendomsret eller suverænitet? Som tidligere omtalt kunne der næppe paa grundlag af de kontrakter, danskerne i sin tid havde sluttet med Fetu eller Accra, gøres krav paa nogen suverænitet. Naar nu det danske guvernement over 100 aar senere brugte ordet ejendomsrettighed om forholdet til Ada, kunne der snarere være grund til at tro, at man heri ville indbefatte statshøjhed. De danske besiddelser i Guinea skulle altsaa være kolonier; de benævnes ogsaa af og til i den følgende tid med dette ord, selv om de officielt i reglen betegnedes med det neutrale ord etablissementer. Selvsagt maatte opfattelsen af besiddelserne som kolonier faa den største betydning i forholdet saavel til negerstaterne som til de øvrige europæiske nationer paa kysten. Den højhedsret, som negerfyrsterne tidligere havde tilskrevet sig, blev derved omstødt, og mellem europæerne maatte der træffes aftaler om, hvor langt hver enkelt af de hvide nationers rettigheder strakte sig.

Der kan nok i den foregaaende tid spores enkelte tilløb til den opfattelse, at Danmark havde suverænitetsrettigheder paa Guldkysten. Der maa dog næppe lægges for meget i det, naar opperhovedet

Trane den 7. januar 1700 kaldte de fornemste negre fra Orsu og Labadi til sig og lod dem sværge troskab mod danskerne og spise fetish derpaa. Aarsagen var dengang, at den fra overfaldet 1693 kendte Assemoni havde været nærgaaende, en affære som i øvrigt bagefter fremkaldte undskyldning fra Akwamukongen. Noget vanskeligere er det at forklare de eder, man op i det 18. aarhundrede lod de fornemme negre i Orsu, Labadi og Tessing, siden ogsaa i Ningo, sværge til nye opperhoveder, og som f. eks. omtales ved Billsens indsættelse 1744. Problematisk er det ogsaa med de danske flag og sølvknappede stokke med kongens navnetræk, som nu og da ses at være tildelt negerfyrster, ligeledes vendingen „vore negre", der ofte bruges ikke blot om slaver, men ogsaa om de frie negre i byerne ved de danske forter. I alle disse tilfælde kan forholdet mellem de danske og negrene dog lige saa godt betegnes som alliance, og nogen sikker fordring om statshøjhed turde næppe grundes derpaa.

Det faktum, hvorpaa danskerne støttede deres fordringer i Voltaegnen, var, at Adanegrene den 4. december 1731 havde aflagt ed til dem, efter at man fra Christiansborg havde laant dem 45 unser guld til at ordne deres mellemværende med Akwamu. Den aftale, som herved blev truffet, var bragt til veje af købmand H. H. Sparre. Den gik ud paa, at øen Ada „skulle alene høre os danske til" til anlæg af en handelsloge, og ingen anden nations handel maatte modtages, saalænge den danske loge blev opretholdt. Dog betingede danskerne sig, at logen maatte ophæves i krigstilfælde. Overenskomsten var ubehjælpsomt affattet, men kunne ikke med rimelighed antages at omfatte suverænitet. Siden havde danskerne hjulpet Adanegrene ved flere lejligheder. Navnlig havde de i 1769, da Awuna bekrigede dem, hjulpet dem tilbage til deres ø. Men endnu saa sent som 1793 bruger juristen J. F. Schlegel om negerfolkene ved Volta betegnelsen allierede. Det, man i 1760erne og 1770erne paa Christiansborg fort kaldte den danske konges ejendomsrettigheder, omfattede med sikkerhed ikke andet, end at Ada skulle holde sig fra handel med andre nationer.

Som praktisk forsvarsforanstaltning i anledning af Vitlaars udsendelse lod det danske guvernement overkøbmand Biørn og faktor Erasmi drage til Tubreku og tage hollænderen og nogle af hans sorte følgesvende ved vingebenet. Dette skete den 26. april 1776. Af et brev, som man fik fat i, fremgik det, at han netop den dag ville have begyndt opførelsen af en hollandsk loge ved Tubreku. Vitlaar blev ført til Christiansborg og forhørt, og han berettede her, at han havde mundtlig ordre til at gaa til Okko; men hvis Adanegrene kaldte ham til Tubreku, skulle han drage derhen. Just som forhøret var forbi – det var den 4. maj – saa man fra fortet en mængde bevæbnede negre fra hollandsk Accra under hollandsk flag storme fra land imod Orsu og Christiansborg. Orsunegrene greb skyndsomst til vaaben, og Labadinegrene blev tilkaldt ved et kanonskud. Et slag udfoldede sig, som varede til aften, og skønt angriberne var i stort overtal, blev de slaaet tilbage med forholdsvis betydelige tab. De danske negre havde kun 1 død og 13 saarede, mest blandt Labadinegrene, som trofast mødte op og viste sig meget tapre. Naar det gik saa godt, skyldtes det blandt andet taarnet Prøvesten ved den vestlige side af Orsu, skønt det ikke var helt færdigbygget. Her var J. A. Kiøge posteret, og herfra blev der med smaa kanoner skudt paa angriberne. Van der Penÿe tog af denne skyden anledning til at hejse det hollandske flag paa Crèvecœur og sende nogle skud efter taarnet. Man fremviste bagefter en kugle, der var strøget lige forbi Kiøge.

Den 8. maj om morgenen kom de hollandske negre igen, nu mange flere, der opgives fra dansk side 3000 i alt. Danskerne havde faaet 50 negre fra Ningo til hjælp og havde 300 mand. Kl 8 begyndte slaget paa ny, og fjenderne ville gerne have erobret Prøvesten, men taarnet var i mellemtiden blevet forsynet med større kanoner, og dem ladede man med „grov skraa", dvs ituhuggede blystænger. Virkningen heraf var ikke ringe; enkelte skud blev ogsaa fyret fra Christiansborg, og ved middagstid trak angriberne sig ind i buskadserne oppe i landet til middagshvil. Samtidig blev Christiansborg beskudt

Landsby i nærheden af Berekuso

fra Crèvecœur; danskerne gjorde ikke gengæld, vistnok fordi deres større kanoner var rustne. Hen paa eftermiddagen nærmede de hollandske negre sig igen til angreb, men da kom guvernøren fra James Fort, Collins, under engelsk flag og hvidt flag ud mellem parterne og søgte at mægle stilstand. Danskerne var ogsaa villige til at standse fjendtlighederne; men hollænderne krævede fangerne fri og en betydelig godtgørelse for omkostninger. Mens dette stod paa, marcherede 300 fjendtlige negre til Labadi og afbrændte hele byen med undtagelse af fetishpræsternes huse. I de følgende dage forhandledes der; danskerne ville nok lade hollænderne slaa sig ned ved det øde Okko, men krævede selv erstatning og ellers afgørelsen i striden henlagt til Europa. Fra Elmina blev chefen for Berku fort, Stadlander, sendt til deltagelse i forhandlingerne, og fra Cape Coast Castle blev chefen for Anamabo fort, Richard Miles, dirigeret til hjælp for Collins i mæglingsbestræbelserne. De opnaaede saa meget, at der blev stilstand under forhandlingerne, og fangerne udleveredes den 1. juli, men nogen afgørelse i striden lykkedes det selvfølgelig ikke at fremkalde, heller ikke nogen egentlig vaabenstilstand.

Ifølge negertraditionen kaldte de sorte denne krig for Kotoku-Twerebo-krigen eller krigen mellem flintebøssen og krudthornet, altsaa en broderkrig, idet baade bøsse og krudthorn var nødvendige for den, der ville skyde. I virkeligheden skal negrene ikke have været krigslystne; de betragtede den foreliggende uenighed som de hvides egen sag, der ikke kom dem ved. Da de blev presset til at gaa i krig, ville de imidlertid ikke fornærme de hvide og blev derfor enige om at møde op med bøsserne og komme krudt i, men ikke kugler, saa de kunne frembringe en mængde støj og røg, men ikke gøre nogen fortræd. Dette skete ogsaa; men hvad nu grunden var, nogle af orsuerne kom kugler i bøsserne, og da de hollandske negre saa deres folk blive ramt, begyndte de ogsaa rigtig kamp.

Da man ikke fik sagen ordnet paa stedet, saa guvernementet paa Christiansborg sig som den forurettede part nødsaget til at lade den behandle mellem hofferne i København og Haag. Samtidig forlangtes større kanoner udsendt og besøg af en krigsfregat, der kunne vække respekt om de danske farver.

Under sagens langsommelige vandring gennem diplomatiets hænder var danskerne i Guinea imidlertid overladt til deres egen konduite, og stillingen var uhyre vanskelig, næsten lige saa farlig som i 1729, da Wærøe udholdt saa haard en belejring. Baade Christiansborg og Prøvesten var beskadiget af de hollandske kanonkugler. Flintebøsser og krudt havde man maattet udlevere i mængde til negrene. Da ingen var sikker uden for fortet, vrimlede det af mennesker inden for murene. Mad skulle der skaffes til alle. Negrene kunne ikke komme op til deres plantager, der laa et stykke oppe i landet. Hvis ikke „Ada" var arriveret med forsyninger kort forinden, havde man overhovedet ikke været i stand til at tage kampen op. Ret længe mente man ikke at kunne klare sig, som forholdene var. Labadinegrene raadede derfor til, at man skulle bede Akwapimcabuceeren Atiambo om hjælp. Han lovede ogsaa støtte; men danskerne understregede, at de ikke havde raad til at betale ham derfor, man kunne højst smigre ham med gaver. Han lod sig alligevel bevæge, fordi han var beslægtet med Labadifolkene. Med en styrke paa 1000 mand rykkede han ned til de omtalte negerplantager, afbrændte de hollandske negres plantagehuse og tog deres millie og frugt. Dette var saa virksomt, at de hollandske negre holdt sig hjemme.

Derefter kom han ned til Christiansborg med 600 mand „og antog tjeneste hos de danske med 8 rd slavepris udi maanedlig gage". Videre hedder det, at han „spiste fetish paa bestandig troskab og tjeneste imod os danske i alle forefaldende tilfælde saavel som og til negotievejenes sikkerhed for os danske og for sig tillige til ikke nogensinde at tage tjeneste eller gage hos de engelske eller hollandske her paa Accra, paa hvilket alt hans successor og øvrige grandes (stormænd) ogsaa spiste fetish". Ligeledes spiste han fetish paa bestandigt venskab med de danske negerbyers fornemme mænd og paa indbyrdes bistand i alle forefaldende tilfælde. Den afsluttede overenskomst betegnedes af det danske guvernement som en alliance; den blev ikke sluttet uden bekostning, men den forsvaredes som en nødvendighed, og den havde den fordel, at Atiambo var nøje allieret med Ashanti.

I den følgende tid forefaldt kun episoder, saasom at negre opsnappedes. Det kneb at skaffe ladning til „Ada", men siden kom der gang i handelen med Ashanti. For at skaffe sig varer handlede man med franske kaptajner, og en tid gik det taaleligt. Den 14. januar 1777 meddelte de hollandske kommissærer imidlertid, at de forgæves havde søgt at faa deres negre til at overlade afgørelsen til diplomaterne i Europa; de hollandske negre forlangte anerkendelse som overherrer over de danske negerbyer; ville man ikke gaa ind paa det, maatte hollænderne overlade de danske negre til deres skæbne. Fra Christiansborg afslog man naturligvis at bøje sig for kravet. Straks efter rygtedes det, at hollænderne rustede sig, knyttede negre fra Fanti og Krobbo til sig og planlagde en beskydning af de danske fæstningsværker. Man sendte da paa ny bud efter Atiambo og vovede at minde Adanegrene om deres troskabsed af 1731. Hollænderne søgte at vinde Atiambo og tilbød ham varer for 60 unser guld, men forgæves, og efter en ny brevveksling meddelte de den 30. januar danskerne, at de havde givet deres negre handlefrihed. Flere gange gjorde de hollandske negre derpaa mine til angreb, men først den 21. februar gik det løs. Ved denne lejlighed blev der skudt fra Crèvecœur paa Christiansborg, endog før negrene angreb. Det lykkedes dog stadig ikke at nedkæmpe de danskes magt. Angriberne blev ligesom aaret før drevet tilbage. Tre gange senere gentog de angrebet, de to gange med lige saa ringe resultat som før; men sidste gang, den 25. maj 1777 lykkedes det dem at faa Orsu skudt i brand og plyndre den.

Da guvernør Hemsen en maaned senere kom til kysten med fregatten „Christiansborg", forefandt han saaledes ganske triste forhold. Det var ikke nogen fin besiddelse, den danske konge fik overleveret. De danske og deres negre sad stadig i fortet med koner og børn, mens negerbyerne udenom var brændt af. En del af mandskabet var saaret, deriblandt Kiøge, og negrene var modløse. For at faa hjælp havde Aarestrup henvendt sig til Akwamukongen Dadecon og lovet ham 3200 rd slavepris, og hvis hollæn-

Npongpo, Tamarindeallé, muligvis resterne af den allé, som førte fra plantagerne til Christiansborg

derne takket være denne alliance gik ind paa at give erstatning uden sværdslag, skulle han yderligere have 1600 rd. Dadecon fik imidlertid ogsaa tilbud fra hollænderne og tog deres parti, og da der kort efter Hemsens ankomst dukkede en handelsekspedition fra Ashanti op ved Christiansborg, blev den overfaldet og plyndret af den fordrevne Obrincoran og krobboerne i forstaaelse med hollænderne. Danskerne henvendte sig da til Akimkongen Approffo. I mellemtiden kom der et par saakaldte storløjtnanter fra Ashanti; men dem ville hollænderne slet ikke tale med. Den 19. oktober kom der venligt svar fra Approffo, men at han først maatte aftale sagen med sin overherre i Ashanti. Imidlertid dukkede der en hollandsk fiskal van Leefdael op paa Crèvecœur, saa de egentlige forhandlinger kunne begynde. For at være til stede herved mødte Atiambo og alle de trofaste negre fra Voltaegnen op paa Christiansborg, og hele dette rykind var ved at æde danskerne ud af huset. Endelig den 28. november kunne man udveksle de første grundlinjer i en vaabenstilstand, og efter drøftelse af talrige forslag og modforslag naaede man til enighed om betingelserne. Endnu gik der en maaned, idet de hollandske negre ikke ville spise fetish paa overenskomsten, men kun ved ed love deres fortchef at holde den, og dokumentet kunne derfor først dateres den 10. februar 1778. Man blev herved enige om stilstand i to aar, mens sagen gik til København og Haag til afgørelse. Handelsvejene skulle i mellemtiden holdes aabne. De hollandske negre fastholdt dog stadig, at de danske negre skulle anerkende deres overherredømme og bede dem om tilladelse til at genopbygge deres byer, og nogen tryghed over for dem følte det danske guvernement stadig ikke. Heller ikke afholdt hollænderne sig fra at lokke for danskernes forbundsfæller blandt negrene.

Den 31. januar lod man fregatten „Christiansborg", hvormed Hemsen var kommet, afsejle; men der var da allerede ankommet en anden nybygget kongelig dansk fregat „Fredensborg", som blev liggende ved kysten til august 1778. Derefter laa fregatten „Rio Volta" ved kysten til oktober, og i december ankom fregatten „Accra", der blev liggende til april 1779. Man sørgede saaledes for, at der næsten

hele tiden var støtte ved haanden, hvis nye angreb skulle finde sted. Med fregatten „Fredensborg" fulgte efter særlig kongelig beslutning 6 kanoner, deraf 2 store til 24 punds kugler, for at man kunne blive i stand til at tage Crèvecœur under behandling, hvis det blev nødvendigt. Det hollandske fort havde fra begyndelsen kun kanoner til 18 punds kugler. Regeringen i København forsøgte ogsaa en diplomatisk henvendelse i Haag; men det hollandske udenrigsdepartement paastod foreløbig, at det ingen efterretning havde modtaget om striden. Irriteret herover og foruroliget ved de stadige raab om hjælp fra guvernør Hemsen bestemte den danske regering sig endelig i sommeren 1779 til at udsende orlogsfregatten „Holsteen" under kommandør Ulrich Kaas til Guldkysten. Den skulle jage skræk i hollænderne, vække respekt hos negrene og passe paa, hvad der skete, hvis vaabenstilstanden udløb, uden at man havde opnaaet endelig bilæggelse af konflikten. Orlogsfregatten skulle alligevel gaa til Kap det gode Haab for at konvojere danske skibe, der vendte hjem fra Kina og Indien. I al hemmelighed kunne den undervejs foretage en afstikker til Guldkysten. Kommandør Kaas fik frie hænder til at handle efter overlæg med Hemsen. Hvis hollænderne havde brudt stilstanden før tiden, skulle han uden skaansel bruge sin ganske magt for at hævne uretten, og ellers skulle han søge at opnaa forlig eller vaabenstilstandens forlængelse. Under et ophold ved Christiansborg fra 12. november til 2. december 1779 fandt Kaas ikke lejlighed til at bruge magt; men til sikring af stillingen landsatte han noget artilleri og 30 soldater, saa Hemsen indtil videre blev i stand til at slaa fra sig, og ved forhandlinger i januar 1780 lykkedes det derefter at faa vaabenstilstanden forlænget paa to aar, for at forhandlingerne i Europa kunne bringes til ende. Ogsaa mellem regeringerne i Europa var det kommet til enighed om en to-aarig forlængelse af vaabenstilstanden.

De diplomatiske forhandlinger gav imidlertid intet resultat. Den danske gesandt i Haag, schweizeren A. F. de Saint-Saphorin, et af den ældre Bernstorffs kreaturer, var ikke noget særligt talent, men gjorde forslag snart i øst, snart i vest. Ifølge sin instruks skulle han forlange erstatning og kræve satisfaktion for de fornærmelser, som var tilføjet kongens værdighed og territorialret. Desuden skulle han føle sig for, om man i stedet for en del af erstatningen kunne faa afstaaet Crèvecœur og eventuelt andre forter. Hollænderne forsøgte først, om de kunne slippe med at tildele deres myndigheder paa kysten en reprimande og hjemkalde van der Penÿe; men siden svarede de med en række modgaaende paastande. Den danske regering overlod besvarelsen heraf til den hjemvendte guvernør Aarestrup, en meget kyndig mand i kystens historie. Længe vedblev man med forslag og modsforslag, fra hollændernes side tydelig nok for at trække tiden ud, og imens indtraf andre begivenheder i Guinea, som ganske ændrede magtfordelingen.

Efter vaabenstilstandens forlængelse havde hollænderne i Guinea ikke tilladt sig andre fjendtligheder mod danskerne end at tage en baad med ladning. Allerede i sommeren 1780 var de blevet meget medgørlige. Aarsagen var krig mellem Holland og England, opstaaet som følge af, at Holland havde sluttet sig til det væbnede neutralitetsforbund. Krigen blev en katastrofe for Hollands oversøiske herredømme, og forgreninger af kampene naaede til saa fjerne steder som Guineakysten. I slutningen af februar 1781 beslaglagde et bevæbnet engelsk handelsskib allerede forskellige hollandske skibe ved kysten, medens et privat dansk skib, der laa ved Elmina, ikke blev fortrædiget. Under disse forhold fandt hollænderne det passende at tilbyde de danske paa Christiansborg erstatning for den tagne baad, og da vaabenstilstanden igen nærmede sig sit udløb, at foreslaa den forlænget endnu et aar. Paa Christiansborg fort sad nu den driftige Jens Adolph Kiøge som interimsguvernør, efter at Hemsen den 2. december 1780 var død. Han forsøgte at stille betingelser; hollænderne skulle frigive forskellige fanger, og deres negre spise fetish med de danske negre, men dette ville hollænderne ikke gaa ind paa; Kiøge nøjedes da med forlængelsen og modtog i marts 1782 et hollandsk dokument til underskrift.

Nu var skæbnen imidlertid over hollænderne. Det lykkedes dem at forsvare Elmina; men de mindre hollandske forter i Fanti faldt i englændernes hænder, og sluttelig kom turen ogsaa til Crèvecœur. Forinden sendte den hollandske generaldirektør Volckmar bud til de danske og raadede dem til forsigtighed, da der gik rygter om, at der ogsaa var krig mellem England og Danmark. I sidste øjeblik, da det rigtig kneb, generede samme herre sig end ikke for at bede de danske om en haandsrækning. Englænderne havde taget seks hollandske koffardiskibe, men frigivet de to til hjemsendelse af hollændere til Europa. Hollænderne var nu bange, at disse to skibe skulle blive taget af andre englændere undervejs og bad derfor om, at de maatte gaa under dansk flag og pas. Stillet over for dette forslag kunne Kiøge ikke tro andet, end at hensigten var at skaffe danskerne i forviklinger med englænderne.

Det var den 1. april 1782, englænderne aabnede angrebet paa det hollandske fort. Det forsvarede sig ved Accranegrenes hjælp tappert indtil den 18. april, men da forlod hollænderne det om natten efter at have fornaglet en del af kanonerne. Om morgenen sendte danskerne bud til englænderne herom med tilføjelse, at de havde svære krav om gengæld for al den uret, hollænderne havde øvet imod dem. Englænderne ville selvfølgelig ikke udlevere fortet til de danske og tilbød i stedet et af de smaa forter i Fanti, men det var Kiøge ikke interesseret i. Englænderne førte det bedste af skytset fra Crèvecœur over til James fort, slog resten i stykker og brændte fortets træværk af. Det blev saaledes demoleret, men ikke saa ødelagt, at det ikke kunne sættes i stand igen. En torn i øjet paa de danske var dog hermed ryddet af vejen, og situationen paa fort Christiansborg tegnede sig meget lysere.

Under kampen mellem hollænderne og englænderne havde saavel de danske som de hollandske negres koner og børn søgt tilflugt i de danskes fort. Da Crèvecœur først var bragt til tavshed, mente de hollandske kommandanter paa de mindre forter ved Temma og Ponny paa Nedenkysten, at de ikke havde nogen mulighed for at forsvare sig. De forlod derfor deres poster, kom ogsaa løbende til Christiansborg og bad om beskyttelse. Sluttelig kom Crèvecœurs kommandant med nogle faa ledsagere, efter at de i 14 dage havde søgt at friste livet mellem negrene oppe i landet. De danske havde i mellemtiden sendt dem noget til deres underhold; men de var alligevel ved at sulte ihjel, og de bad nu saa ydmygelig om husly. Guvernør Kiøge fik saaledes rig anvendelse for de ædlere sider af sin karakter, og han modtog dem alle paa den betingelse, at de forholdt sig neutrale. Den vending, hans eget forhold til hollænderne nu havde taget, kunne ikke andet end behage ham.

Imidlertid overvejede han sagen i sit hjerte og fandt tiden gunstig. Han havde nok modtaget hollændernes dokument om vaabenstilstandens forlængelse; men han havde ikke underskrevet det. Han havde det saaledes i sin magt at gøre en ende paa stilstanden. Da han nu erfarede, at Elminaguvernementet gerne saa, at de hollandske flygtninge forblev paa Christiansborg i haab om, at de hollandske negre igen skulle hjælpe dem til magt og værdighed, fandt han, at flygtningene ikke overholdt neutraliteten. Den 25. maj sendte han derfor stilstandsdokumentet tilbage uden underskrift og bad, at flygtningene maatte beordres til at forlade Christiansborg. Paa hollændernes protest svarede han, at han ikke fandt sig beføjet til at slutte en stilstand med dem, som de ikke var i stand til at opfylde, men han ville dog iagttage de regler, der stemte overens med det venskab, der var mellem Holland og Danmark.

Disse regler virkede imidlertid ikke som nogen hindring for ham. I stedet skyndte han sig at udnytte situationen. Den 2. juli 1782 foranstaltede han et møde paa Christiansborg. Cabuceere, grander og løjtnanter mødte op saavel fra Orsu og Labadi som fra Tessing og Lille Ningo, nu kaldet Smaa Ningo. Tessingnegrene, der jo havde været tilsluttet de danske til 1750erne, traadte frem og forlangte at blive genantaget af deres gamle husbond. Guvernør Kiøge forklarede dem, at de danske ville modtage deres tilbud, men paa den betingelse, at de ved alle lejligheder ville være de danske hørige og lydige og befordre den danske handel alene; de maatte ikke slutte sig sammen med andre europæiske nationer.

Paa deres landstrækning skulle de beskytte og forsvare den danske konges flag med de rettigheder, som var brugelige paa stedet. De svarede, at de mange gange havde fortrudt deres frafald, og de ville nu spise fetish paa de fremsatte betingelser; til gengæld forlangte de dansk beskyttelse og alliance med Orsu og Labadi, „saaledes at de ved alle lejligheder ville staa som een mand og broder". Derpaa blev der spist fetish efter landets skik.

Kiøge forsvarede dette saaledes: Tessingnegrene var gaaet over til hollænderne, da disse betalte deres gæld for dem; de havde ydet erstatning herfor ved at forsvare Crèvecœur med livet som indsats; efter hollændernes bortdragen fra deres forter, var deres negre frit stillet i valget af en europæisk beskytter; støtte maatte de have, for ellers blev de fanget og solgt af negrene inde i landet; negrene var selv herre over deres land og kunne overlade det til hvem, de ville, naar det ikke var fortificeret. Hvad Kiøge foretog med negrene fra Tessing (og Smaa Ningo) var efter datidens opfattelse, at han antog dem med deres territorium „under kongens ret, protektion og beskyttelse". Med et moderne udtryk ville man sige, at Tessing var blevet dansk protektorat.

De øvrige negre i Accra og omegn, der havde været knyttet til hollænderne, ønskede naturligt nok at se tiden lidt an; men efter et lille halvt aars forløb var Kiøge kommet saa vidt, at han ogsaa mente at kunne binde dem til den danske konge. Den 28. december 1782 samledes cabuceere og grander samt en del af det unge mandskab fra de danske negerbyer Orsu, Labadi og Tessing, Smaa Ningo, Store Ningo og Ada med deres standsfæller fra Accra (byen ved Crèvecœur), Temma og Ponny for efter forudgaaende aftale at spise fetish paa de samme betingelser som for Tessing. Accranegrene svor først, men da de var færdige, og Ponnynegrene skulle til det, mærkede de danske en slags vankelmodighed hos accraerne. De greb ind og understregede, at de kun ville beskytte de oprigtigt sindede; de ville ikke lade flere sværge den dag, men tilbød endog at løse Accranegrene fra den aflagte ed. Accraerne var dog ikke interesseret heri, og Ponnys cabuceer svarede, at hans folk og hans land fordum havde tilhørt danskerne; hans fader og han selv havde tjent de danske tilforn; hans land tilhørte nu ham selv, han var ikke afhængig af nogen og delte det med ingen. Følgelig maatte han have ret til at indgaa aftale med danskerne. Alligevel modtog danskerne ikke flere eder den dag. Kiøge ville have orden i sagerne. Han lagde imidlertid ikke sin politik om. Accras cabuceer Otho (Otto) fik tillagt en maanedlig dusør paa 8 rd. bos, en anden Accragrande fik halvt saa meget. Man forbeholdt sig dog, at den danske konge skulle billige overenskomsten. Overladt til sig selv saa Ponny og Temma ikke anden udvej end at fastholde ønsket om dansk beskyttelse. Otte dage efter, den 4. januar 1783, mødte Ponnynegrene frem og tilsvor i alle Accranegres nærværelse de danske huldskab og troskab; atter otte dage senere, den 11. januar, svor Temmanegrene ligeledes. Cabuceerne fra de to byer fik hver tillagt en maanedlig dusør paa to rigsdaler, og hver af dem fik en af den danske handels haandstokke. Siden fjernedes, hvad der var tilbage af de hollandske smaaforter eller befæstede loger.

Efter saaledes at have udbygget de danskes magt kaldte Kiøge Krobbonegrene ned fra deres bjerge og sluttede fred med dem, idet de maatte udlevere deres fanger.

Med kløgt og dristighed havde Kiøge udnyttet et gunstigt øjeblik til at udvide de danskes indflydelse og opnaa nogen erstatning for de ulykker, hollænderne havde forvoldt. I virkeligheden havde han høstet frugterne af englændernes bedrifter. I København blev man, saa vidt ses, ganske fornøjet med hans foranstaltninger. I mellemtiden havde man opgjort de samlede tab ved hollændernes angreb, og efter Aarestrups beregning havde det bargumske societet mistet 91.824 rd; den kongelige handel havde tilsat ca 50.000 rd, og hele tabet løb op imod 200.000 rd eller 2 tdr guld. Pengeerstatning ventede man sig ikke, saa det kunne være paa sin plads at beholde de nyerhvervede territorier. Man satte pris paa at have en samlet dansk besiddelse fra Christiansborg til Keta. Af fremmede forter var der nu ikke andre

paa hele denne strækning end et lille engelsk fort ved Prampram. Hvis strækningen kunne bevares for danskerne, var man i ledende kredse i København ikke tilbøjelig til at lægge vægt paa Crèvecœur, hvor negrene maaske ville vise sig upaalidelige og besværlige. I alt fald besluttede man at lade Kiøge opretholde de nye overenskomster med negrene; men over for hollænderne i Europa ville man formelt vedblive med kravet om pengeerstatning. En direkte okkupation af de hollandske forter skulle ikke foretages, før alle forsøg paa at faa erstatning i Europa var slaaet fejl. Gennem udenrigsdepartementet fik man kongelig billigelse af dette standpunkt.

En formel ordning af forholdet til hollænderne opnaaede man aldrig. Ved freden i Paris 1784 gik England ind paa at tilbagegive Holland dets forter i Guinea, og i efteraaret 1785 foretoges tilbageleveringen af en lang række forter til og med Crèvecœur, som endnu laa hen i demoleret tilstand. Da hollænderne nu forlangte hos den engelske kommissær at faa udleveret ogsaa Tessing, Temma og Ponny, blev det afslaaet med henvisning til, at englænderne jo ikke havde besat disse. Hollænderne maatte da se at skaffe sig de tre pladser uden englændernes mellemkomst. Allerede nogle maaneder forinden havde man fra Elmina sendt en assistent til Christiansborg for at se efter hollændernes affærer. Da man havde givet ham varer med til forhandling, sendte Kiøge ham imidlertid tilbage, og en negerhøvding i hollandsk Accra maatte overtage tilsynet med de hollandske slaver, der opholdt sig ved millieplantagerne noget oppe i landet. Da hollænderne nu i september ville tage Tessing, Temma og Ponny i besiddelse, mødte de hos danskerne en klar afvisning. Derimod søgte Kiøge ikke at hindre, at hollænderne igen fik negerbyen Accra, der laa ved resterne af deres tidligere fort; han forlangte kun, at hvis Accranegrene skulle løses fra deres ed til Danmark, skulle de betale deres gæld til guvernementet paa Christiansborg. Fra Elmina sendte man en klage over afvisningen til Holland, som ogsaa fremførte den ad diplomatisk vej i København; men derved blev det. Endnu i 1790–91 forlangte guvernementet paa Elmina de tre negerbyer udleveret, men da guvernøren paa Christiansborg i den anledning forlangte forholdsordre fra København, blev han beroliget med, at den forvirring, hvori det hollandsk-vestindiske kompagni befandt sig, ikke gjorde det sandsynligt, at hollænderne ville gribe til anvendelse af magt.

Krigen mellem Holland og England gjorde en ende paa de hollandske anmasselser vidt om i koloniverdenen, og danskerne paa Guldkysten blev ikke oftere fortrædiget alvorligt af deres naboer paa

Crèvecœur. Ved en gunstig lejlighed havde man faaet hævn for al den tort, man havde lidt fra den side i det foregaaende halve aarhundrede. Samtidig var der indledet en meget betydningsfuld ændring i de danske besiddelsers statsretslige stilling. Forhen havde der ikke almindeligvis været tvivl om, at de danske forter laa paa lejet grund, at suveræniteten tilhørte negerfyrsterne, og at de forbindelser, der var sluttet mellem danskerne og visse negerbefolkninger, var at betegne som forbund. Nu begyndte den danske regering at skærpe udtrykkene og nærme sig kravet om suveræne rettigheder paa kysten, og guvernementet tog de forbundne negre i ed som underhørige den danske konge. Grunden var hermed lagt til en virkelig kolonial besiddelse, der allerede fra begyndelsen bortset fra det engelske fort Prampram tegnede til at kunne strække sig uafbrudt over en kyststrækning af 150 km's længde og med uberegnelige muligheder for at brede sig indefter i landet.

Messingdaase fra Ashanti

DET ØSTERSØISK-GUINEISKE HANDELSSELSKAB OG FORTERNE KONGENSTEN OG PRINSENSTEN

Efter ophævelsen af det bargumske handelssocietet vedblev Guineafarten at staa aaben ikke blot for skibe udsendte af den kongelige handelsdirektion, men ifølge en forordning af 12. maj 1777 ogsaa for private skibe. Der kom herved ikke til at gælde andre indskrænkninger end dem, der dikteredes af den nybagte indfødsret. Skibene skulle være bygget og udrustet i kongens lande, mandskabet bestaa af kongelige undersaatter, og kun i nødsfald turde fremmede matroser antages. Søhandelen skulle stadig ikke svare afgift i selve Guinea.

Det ser dog ikke ud til, at private benyttede sig i større udstrækning af retten til at besejle Guinea. Det væsentlige blev den kongelige handel, idet der blev bygget en række nye skibe til farten.

Ret mange aar kom denne ordning ikke til at bestaa. Regeringen var ikke tilfreds med den. Efter en kabinetsordre af 4. januar 1779 blev det taget under overvejelse, hvordan man kunne tilvejebringe et opsving i Guineahandelen. Overskattedirektionen foreslog, at man skulle sætte 50.000 rd i slavehandelen. Efter forskellige overvejelser blev det til, at man opmuntret af en højkonjunktur skred til stiftelsen af det kongelige danske østersøiske og guineiske handelsselskab, der fik oktroj paa 30 aar den 5. juli 1781. Grundtanken i dette selskab var den samme, som havde været ledende i det almindelige handelsselskab, der var blevet opløst 1774, nemlig at forene Københavns handel paa Østersølandene med den handel, der gik vesterud. En tilskyndelse til udførelsen var, at man i Holsten var begyndt anlægget af en Nord-Østersøkanal, som man ventede sig meget af. Selskabet overtog ikke blot de skibe, der var bygget til Guineafarten, men ogsaa den grønlandske handels flaade. Det blev 37 skibe i alt, og hele virksomheden blev slaaet tilsvarende stort op. De enestaaende gode vilkaar, som den oversøiske danske skibsfart nød i disse aar, mens den nordamerikanske frihedskrig optog Atlanterhavsmagterne, fremkaldte det lyseste syn paa mulighederne. For at selskabet hurtig kunne komme i gang, fik det ud over skibene udleveret pakhuse, pladser m. m. i København og dertil store pengebeløb af staten. Alt det, som den guineiske handel afstod, vurderedes til 501.661 rd, den grønlandske handels ejendele til 806.060 rd, og ejendomme i København til 250.000 rd. Hertil skød staten straks 628.896 rd i rede penge, saa man ialt naaede op paa værdier for 2.276.612 rd. Det var meningen, man skulle op paa 3 mill. rd. Til gengæld udstedtes 30.000 aktier à 100 rd, som aktionærerne kunne indløse ved betaling til statsbalance-direktionen. Staten fik paa denne maade dækning for de store summer, den havde anbragt i Guineafarten siden 1776.

Ved en plakat af 10. april 1782 fik selskabet eneret paa handelen ved de danske forter og loger i Guinea. Medens der siden 1776 havde været bevilget 9000 rd aarlig af staten til vedligeholdelse af forterne, blev der nu tilstaaet 25.000 rd aarlig. Som sædvanlig blev der givet vidtløftig frihed for afgifter, og ekstraordinært blev der lovet en præmie for bygning af skibe, der beløb sig til 16 rd pr kommercelæst for defensionsskibe, 10 rd for almindelige skibe. Blandt de tilstaaede friheder var ogsaa fuld beskyttelse for udenlandsk skibsmandskab. Selskabet skulle vogte kongens rettigheder paa kysten, deriblandt ejendomsrettighederne paa kysten af Rio Volta, og hvis nye loger blev anlagt, kunne man vente godtgørelse derfor fra staten. Ledelsen kom i hænderne paa tantièmelønnede direktører, der første gang ud-

nævntes af kongen og altid skulle indbefatte tre medlemmer af stats-balance-direktionen, medens tre andre medlemmer fremtidig skulle vælges af interessenterne.

Da tidspunktet til grundlæggelse af et nyt kompagni var saa velvalgt, blev der formelig rift mellem publikum om aktierne. I første omgang tegnedes der for 1.500.000 rd paa to dage, og derefter for 900.000 rd paa 4 timer. Da regeringen saa denne iver, nøjedes den med at udstede for 2 mill. rd og beholdt aktierne for den tredie million i sin egen kasse indtil 1783, da det østersøisk-guineiske handelsselskab overtog dem mod ratevis afdrag.

Kompagniets varehuse i København laa ved toldboden, men kontorerne blev indrettet i fattighospitalet i Amaliegade. Som direktører nævnes ved paasketid 1784 de tre statsmænd greverne J. G. Moltke, Ernst Schimmelmann og Chr. D. Reventlow samt kontreadmiral grev Adam Ferd. Moltke, desuden konferensraad J. Fr. Heinrichs og etatsraaderne Fr. C. Trant og J. D. Vett. J. G. Moltke gik af, ogsaa som statsminister, ved regeringsskiftet i april 1784. J. D. Vett afløstes af justitsraad E. G. Meer. Siden var der af greverne kun Schimmelmann tilbage, men blandt direktørerne træffes den tidligere guvernør N. U. Aarestrup. Under alle forhold var kompagniets ledelse dog fuldstændig bestemt af staten. Noget lignende var indretningen i det vestindiske kompagni, der var oprettet 1778.

Det liv, der havde været i Guineafarten under den kongelige handelsdirektion, fortsatte under det østersøisk-guineiske handelsselskab, ja øgedes yderligere. Omkring ved trediedelen af kompagniets skibe var til stadighed beskæftiget paa den trekantede rute til Guinea og Vestindien eller, som det nu ogsaa hændte ret ofte, paa togter til Guinea og derfra direkte tilbage til København. De fire skibe „Accra", „Grev Bernstorff", „Fredensborg" og „Christiansborg", der afgik fra København til Guinea i efteraaret 1780, kom alle velbeholdne hjem fra Vestindien i juni–juli 1782. I løbet af 1781 blev der afsendt ikke mindre end fem skibe til Guinea, nemlig „Kammerherre Schack", „Upernavik", „Geheimeraad Gregers Juel", „Ningo" og „Grev E. Schimmelmann", derefter tilsvarende i de følgende aar. Det virker ejendommeligt at se skibe med grønlandske navne blive sendt til det hede Guinea. Af forliste skibe noteredes i disse aar „Accra" 1783, „Printz Friederichs Haab" og „Geheime-Raad Stampe" 1785. Foruden kompagniskibene gik der enkelte private skibe til Guinea, men saa vidt vides, ikke til de danske forter. Det blev ikke mere end godt halvdelen af skibene, der tog deres slaveladninger ind ved de danske etablissementer, resten forsynede sig paa Ovenkysten. Alligevel steg antallet af slaver, der blev udskibet fra de danske besiddelser. Det var saaledes ikke blot i politisk henseende, men ogsaa i økonomisk, foretagendet i Guinea groede under guvernør Kiøges haand.

Den politiske virksomhed gik ingenlunde i staa efter oprettelsen af aftaler med de tidligere hollandske negre i Tessing, Temma og Ponny. Efter at Kiøge havde knyttet disse byer til sig, gik han i gang med at ordne forholdene omkring Rio Volta. Her havde danskerne grundlagt logen paa Adaøen 1731, siden anlagt logen ved Keta 1744, forsøgt en loge ved Way fra 1757 og sidst bygget logen ved Popo langt østpaa 1772. De tre første af disse loger havde haft en afvekslende skæbne, maatte af og til under vanskelige forhold opgives, blev besat igen, blev truet af de indfødte, reddet ved snuhed eller pengeudlæg, havde snart givet underskud, naar de var i hænderne paa syge eller bedrageriske faktorer, snart været til megen trøst, naar de skaffede mange slaver til skibenes ladninger. Tilværelsen paa hver af disse udposter afgav stof til en roman for sig. Roligst havde der været omkring den fjerde af logerne, fordi kongen af Popo var venligtsindet mod danskerne og i besiddelse af en forholdsvis stabil magt.

Mest skade led de danske pladser ved Awunas fremfærd. Ofte havde dette negerfolk plyndret og lukket vejene, saa handelen var standset. Imod skik og brug paa kysten beholdt de alle de slaver, der stak af fra forter og loger. Værst var deres overfald paa de negre, der var forbundet med danskerne. Ganske særligt paa adaerne, med hvem de laa i evig strid om grænserne for fiskerettighederne paa flo-

den. 1769 havde de ødelagt byen paa Ada ganske. Nu blev det galt igen. De holdt af at angribe, naar Rio Volta var i stigen, og øerne i floden blev oversvømmet. Denne gang kom de i et antal af 1900 og helt overraskende. Adaerne opdagede overfaldet saa sent, at de kun fik et par timer til at forberede sig. Det var den 26. oktober 1780. Kun de fornemste og det unge mandskab fik de med kanoerne reddet over paa fastlandet. 200 kvinder og børn blev fanger og nogle af dem halshugget. Byen paa øen blev for anden gang afbrændt. Dertil føjedes fra Awunas side trusler over for danskerne, og navnlig lovede de guvernør Kiøge døden. To aar efter sendte de en væbnet trop til floden, for at den skulle ødelægge en dansk bygning, som de frygtede skulle blive til et fort. Endelig i sommeren 1783 planlagde de at nedrive Adalogen og overfaldt en dansk styrke paa vej til Keta under guvernør Kiøges ledelse.

Guvernør Kiøge havde saaledes aarsag nok til at gribe ind. Allerede Hemsen havde udset et sted vest for floden, hvor der kunne anlægges et fort. Adanegrene erklærede nu, at de ikke længere kunne forsvare logen paa øen, skønt den var dækket af en lille skanse med et par kanoner. Kiøge optog derfor planen om at bygge et fort inde paa fastlandet. For at dække sig imod Awuna sluttede han forbund med en række negernationer, og mens en broget hær rundtom fra havde slaaet lejr ved floden, blev grundstenen lagt den 15. oktober 1783 til et fort, hvis navn blev Kongensten. Dets plads blev ca 7 km fra havet og et bøsseskud fra floden. Da der ingen sten fandtes i vid omkreds i dette deltaland, maatte byggematerialet med stor bekostning hentes langvejs fra. Det meste kom fra Christiansborg med kano og blev slæbt over land af negrene. Efter planen skulle fortet være temmelig udstrakt, ca 90 m langt og næsten lige saa bredt, og i hvert hjørne skulle der være en bastion. Foreløbig nøjedes man dog med at bygge de to bastioner nærmest floden. Tæt ved floden opkastede man en skanse for at vanskeliggøre det for fjenden at angribe tværs over floden.

Paa pladsen mellem fortet og skansen foretoges den 14. februar 1784 højtideligt udnævnelsen af en feltherre over den samlede negerhær. Valget faldt paa Otho, den førnævnte cabuceer fra hollandsk Accra, som ikke nød ubetinget tillid hos danskerne, men som var embedet værdig og heller ikke gav nogen grund til skuffelse. Til stede var bl. a. Akwapimcabuceeren Atiambo, ved denne lejlighed kaldet hertug. Nogle dage senere svor hele hæren troskab ved en ny højtidelighed, og den 21. marts kunne danskerne rykke ind i det nybyggede fort. Efter disse forberedelser aabnedes den 25. marts et felttog mod Awuna, hvori Kiøge og en del andre danske deltog, alt meget anskueligt skildret i lægen Paul Iserts breve. Et tilbud om fred fra awunaerne havde ingen betydning faaet, da de ikke ville stille de gidsler, som danskerne forlangte af dem.

Man drog først med kanoer og til fods til Rio Voltas munding og forsøgte efter et par dages forløb at gaa over floden dækket af store kanoer forsynet med kanoner. Modstanderne havde imidlertid gravet sig ned paa den modsatte flodbred, og da det kom til stykket, turde danskernes forbundsfæller ikke forcere landgangen. I stedet foretog de en omgaaende bevægelse. Om natten sejlede de op ad floden til Krepilandet; denne ekspedition omfattede 2000 mand og maatte af mangel paa et tilstrækkeligt antal baade foretages i to omgange, og hele næste dag marcherede man øst for floden og udefter mod havet. Den følgende nat udstod man et grueligt uvejr, og dagen derpaa, den 30. marts 1784, naaede man efter at have passeret nogle højst ubehagelige sivbevoksede sumpe til at staa over for awunaerne, der laa paa lur i krat og siv. Naar det lykkedes det danske parti at sejre i det derefter følgende slag ved Atocco, skyldtes det awunaerne og de andre danske Voltanegre, der vadende i vand til halsen med geværerne holdt op over hovedet sneg sig uden om fjenden og angreb ham, saa han kom under dobbelt ild. Sejren kostede det danske parti 3 døde og et halvt hundrede saarede. Efter at awunaerne var flygtet, blev Atocco og flere andre negerbyer afbrændt af sejrherrerne, og inden aften naaede de frem til selve byen Awuna, der ogsaa gik op i luer. De faldne fjender fik hovedet skaaret af, og det erobrede bytte af krea-

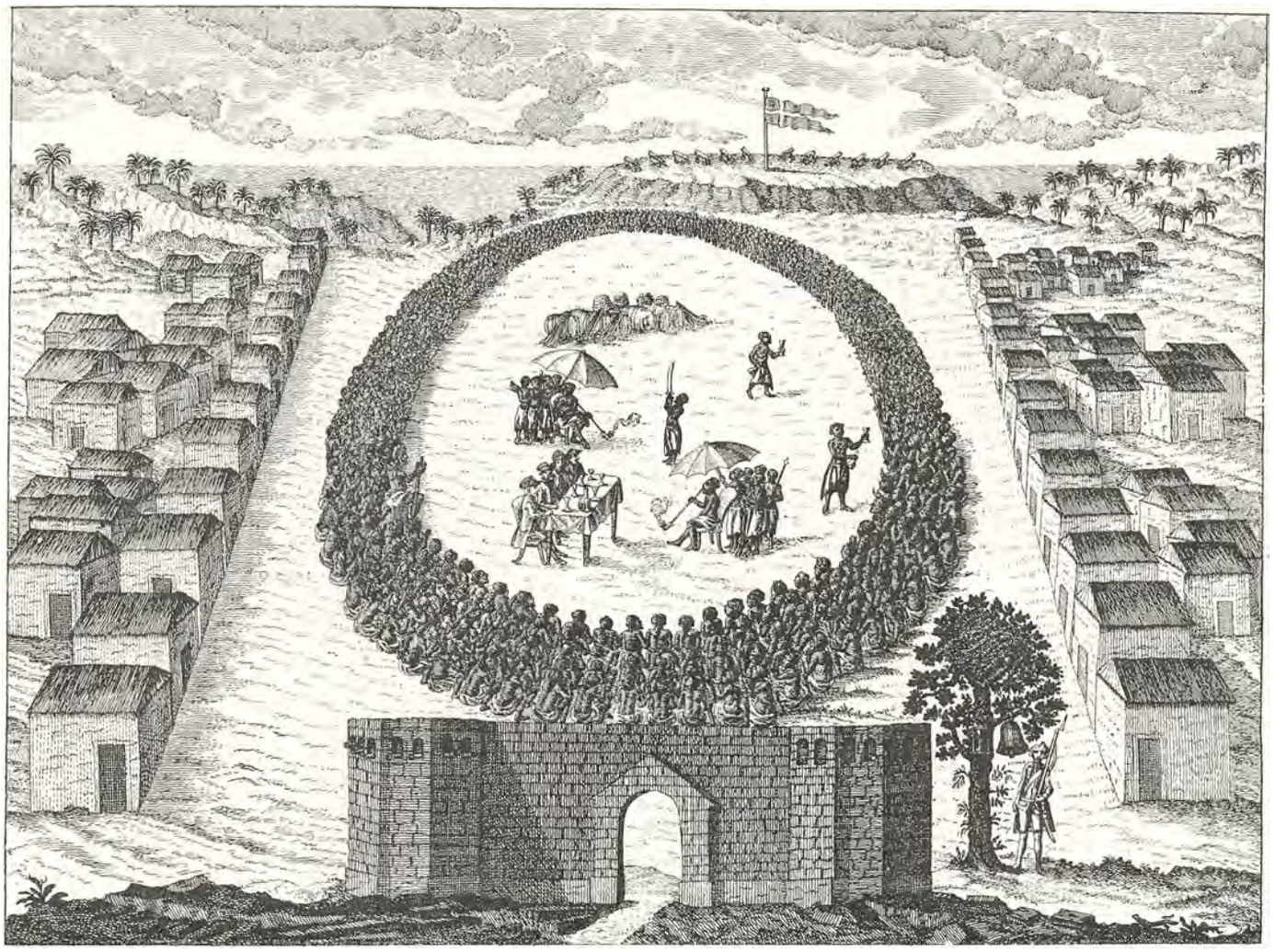

Otho vælges til feltherre ved fort Kongensten 1784

turer og høns afgav fortæring ved det paafølgende gilde, der endte med, at negrene „skød victoria" med al afrikansk vildskab. De slagnes plantager blev ødelagt, før man drog videre.

Togtet fortsatte i de følgende dage mod øst paa den smalle sandede landbræmme, der strækker sig mellem havet og Ketalagunen, en sumpet sø, der var 70–80 km lang og stod i forbindelse med Rio Volta. Undervejs passerede man Way, der ligeledes blev hærget med brand og hensynsløs myrden blandt de efterladte kreaturer. Ved ankomsten til Keta fandt man den danske loge saavel som negerbyen tom. Beboerne foregav neutralitet, men havde tidligere været forbundet med Awuna og havde nu gemt sig i buskadser inde i landet. Logens danske leder var flygtet op i skoven til en venligsindet by Aflahu. Den 4. april fik man dog forstærkning fra Aflahu, Popo og flere byer, saa den danske hær kom op paa ca 3000 mand, og nogle dage senere drog man videre gennem det ligeledes venligsindede Augoja til Pottebra, hvor befolkningen var flygtet, og det danske parti slog lejr. I en maaned blev man liggende her ved den østlige ende af Ketalagunen, mens forbundsfæller stadig strømmede til, saa krigsstyrken voksede til 4000 mand. Den 11. maj brød man paa ny op og drog indefter i landet, meget usikre paa, om man kunne stole paa hele den brogede skare af krigere fra forskellige negerfolk, som man nu havde samlet. Den 14. maj naaede man frem til en fjendtlig lejr, og et stort slag udfoldede sig. Det lykkedes at erobre lejren, og fjenden trak sig bort; men afgørende slaaet blev han ikke. Af mangel paa ammunition og fødevarer trak man sig derefter tilbage til Pottebra. Kampen havde kostet det danske parti 12 døde og 60 saarede; men fjenden havde 60 døde og 150 saarede, saa en slags sejr var det jo for guvernør Kiøge og hans hvide ledsagere.

I de følgende dage arriverede Ofoly Bossum, en søn af Popokongen Assiambo, der nu var død. Han aflagde troskabsed, som alle de øvrige tilstrømmende negre havde gjort, men gik i virkeligheden i gang med at mægle. Awuna forlangte 10 gidsler forud for forhandlingerne, men fik 6; til gengæld lovede de selv at stille 4, men sendte kun 3. Efter 14 dages underhandling sluttedes freden den 18. juni 1784. Danskerne sikrede sig herved ret til at bygge et fort ved Keta og fri passage gennem Awunaland. De fik desuden lov at anlægge en loge i Awunas hovedstad, og Awuna spiste fetish paa, at de ikke ville handle med andre europæiske nationer end danskerne.

Faa dage efter, den 22. juni 1784, lagdes grundstenen til fortet Prinsensten. En række tidligere danske guvernører havde ønsket et fort paa dette sted. Popokongen og hans broder deltog nu i højtideligheden og stillede den fornødne hærmagt til raadighed til at dække arbejdet. Fortet blev anlagt efter samme grundplan som Kongensten. Det kom til at ligge 2–300 m inde fra strandkanten; saa bredt et stykke af denne var dækket af hvidt flyvesand. Den tilliggende negerby var forholdsvis stor og velforsynet med fersk vand, vildt, kvæg og fiskeri i den flodarm af Volta, som løb der forbi. Ketaerne var i og for sig ikke glade ved at blive bundet til et fort; men da de ikke havde hjulpet deres tidligere venner awunaerne i krigen, fandt de det dog ganske betryggende at faa et tilflugtssted, hvis Awuna skulle komme paa tanke om at hævne sig.

Tilladelsen til at oprette en loge i Awunaland førte til anlægget af en loge i Aflahu. Af deltagerne i krigen blev Andreas Riegelsen Biørn chef paa Prinsensten, lægen Isert chef paa Kongensten.

Efter saaledes at have udrettet store ting vendte guvernør Kiøge i hast tilbage til Christiansborg for at indberette om sine bedrifter og faa sine foresatte i København til at godkende anlæggelsen af de nye forter og freden med Awuna. Med sikkert omdømme havde han igen forstaaet at gribe en gunstig lejlighed til at udvide de danskes magt paa Guineakysten og skabe et grundlag for en virkelig kolonisering af landet. Støttet paa kongen af Popo havde han haft held til at sætte sig i respekt hos Awuna og hindret, at negerfolkene øst for Volta knyttede faste forbindelser med andre europæiske nationer.

Efterretningerne om alt dette maatte naturligvis fremkalde tilfredshed hos ledelsen af det østersøisk-guineiske handelsselskab i København. Over for regeringen saa man sig dog nødsaget til at fremhæve alle de fordele, der var ved anlægget af de to nye forter Kongensten og Prinsensten, idet man haabede at faa pengehjælp til anlægget i overensstemmelse med oktrojens løfter. Man forlangte ikke mindre end 28.000 rd til opbygningen og 6000 rd aarlig til vedligeholdelse samt erstatning for krigen med Awuna. Betænkelig ved disse store krav lod regeringen kammerherre Poul Rosenørn og etatsraad F. C. Trant af det vestindisk-guineiske rente- og generaltoldkammer undersøge, om forterne var nødvendige og krigen retsmæssig. Undersøgelsen faldt gunstig ud for handelsselskabet, og i begyndelsen af 1785 fremkom en kongelig resolution, hvorefter freden med Awuna billigedes, og løfte blev givet om bidrag til anlæg af forterne; men en aarlig sum til forternes underhold ville staten ikke give. Endnu fandtes vilkaarene for slavehandelen saa gunstige, at der ikke syntes at være grund til at yde hjælp. Derimod opfordredes handelsselskabet til at betænke kongen af Popo med passende foræringer for hans trofasthed mod Danmark. Kiøge, der tidligere havde faaet medaillen pro meritis, blev som paaskønnelse af sin indsats udnævnt til oberstløjtnant, den højeste militære charge, nogen dansk guvernør i Guinea opnaaede.

Medens forholdene i Afrika saaledes tegnede sig ganske smukt for handelsselskabet, ændredes hurtigt dets stilling i hjemlandet. Endnu i 1784 blev der fastsat et udbytte paa 10 % for det foregaaende aar, og endnu i vinteren 1784–85 mente staten at kunne betro selskabet nye opgaver og ny hjælp. Derefter kom omslaget. Baggrunden var indskrænkningen i den danske søfarts muligheder, efter at den nordamerikanske frihedskrig var ophørt, og Vestmagterne igen kunne sætte kræfter ind paa handel og søfart. Selskabets effekter blev mindre værd, og aktierne faldt. Alle beregninger slog fejl. Raterne til kongens

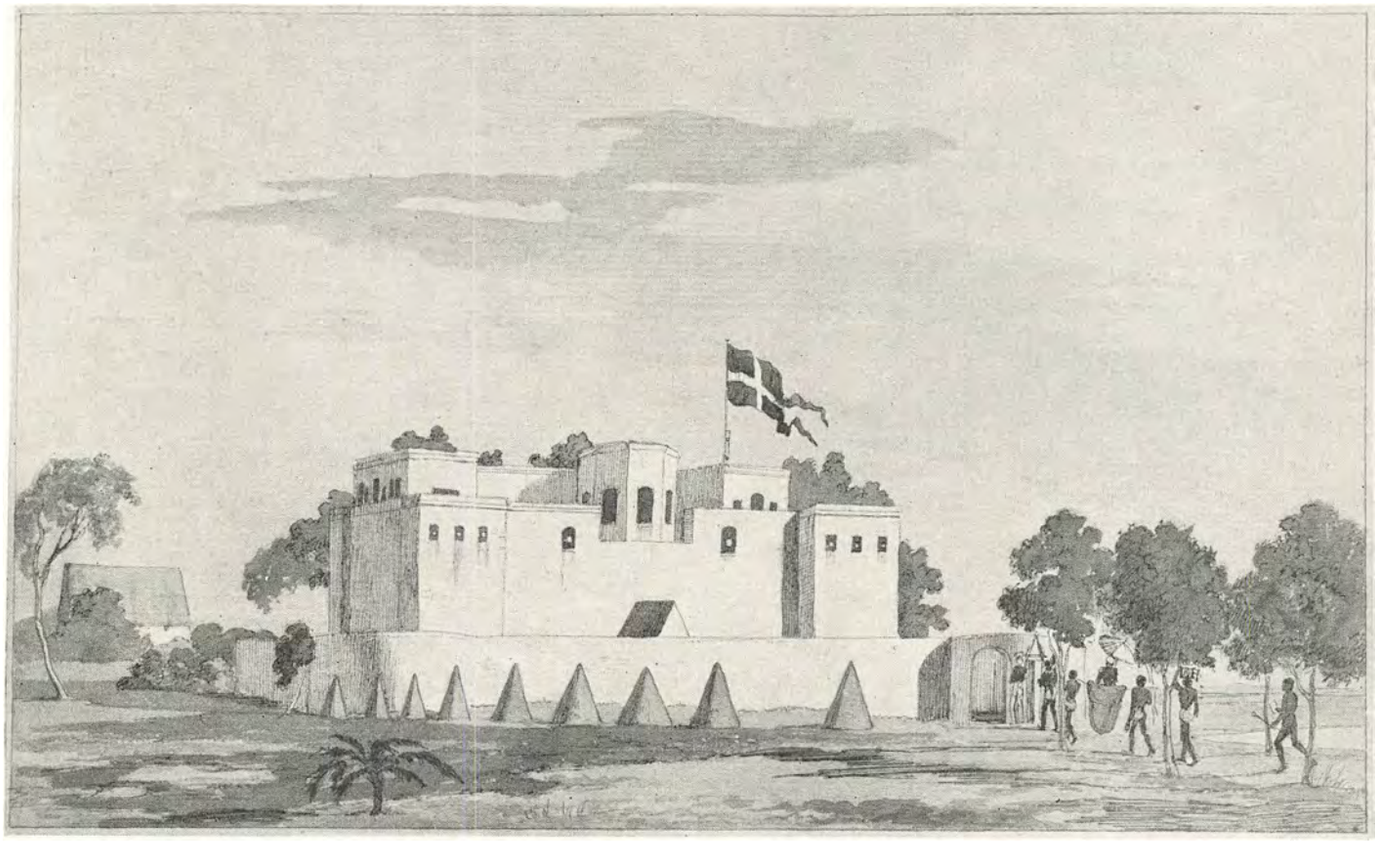

Kongensten fort

kasse for den sidste trediedel af aktierne kunne man ikke skaffe. I efteraaret 1785 henvendte man sig derfor til regeringen med højstemte klagemaal og forestillede, at det var regeringens pligt at hjælpe aktionærerne. Samtidig kom ogsaa det vestindiske kompagni til at se sort paa udsigterne. Finanskollegiet maatte indrømme, at naar kongen havde oprettet to saadanne kompagnier, indbudt alle sine undersaatter til deltagelse, i det væsentlige beholdt ledelsen for sig selv og opmuntret til at sætte store planer op, saa kunne godtfolk ikke tro andet, end at de skulle have fordel af det, og saa maatte staten erstatte eventuelle tab. For et syns skyld lod man nu selskabet nedsætte en kommission til at undersøge forholdene. Dernæst besluttede regeringen at stryge den største del af dets gæld til kongens kasse, idet den var klar over, at en realisation af aktiverne ville give et endnu større tab. Videre overtog kongen ved resolution af 14. juli 1786 selskabets bankgæld, ja aabnede det endog ny kredit i banken, højere end forud. Dertil lovede kongen at betale renter af en sum paa 400.000 rd, som selskabet havde anvendt til raavarer til den danske industri og til produkter af denne industri. Af denne ordning udviklede sig det senere industri- og manufakturfond, der gav betydelige laan til industriens opkomst. I alt blev der ydet selskabet hjælp for over 2 mill rd. Dog overlod kongen til aktionærerne selv at bestemme, om det overhovedet skulle fortsætte sin virksomhed; hvis det skulle fortsætte, kunne de aktionærer, der foretrak at blive udløst, i stedet faa obligationer, som kongen garanterede for. Da fortsættelsen blev vedtaget, blev 5333 aktier bragt ud af verden, idet deres ejere accepterede obligationer til et beløb af 75 rd for hver aktie à 100 rd. Det endelige resultat, som staten fik ud af det østersøisk-guineiske handelsselskab blev saaledes meget betydelige tab, og den fidus, man troede at have udspekuleret i 1781, var blevet en kæmpefiasko.

Selv den nævnte kolossale hjælp fra statens side blev dog ikke betragtet som tilstrækkelig til at gøre foretagendet solidt. Da det viste sig, at nogle private forretningsfolk var villige til at overtage Guineahandelen, slog finanskollegiet til. Af de tilbageværende aktionærer blev de allerfleste købt ud med

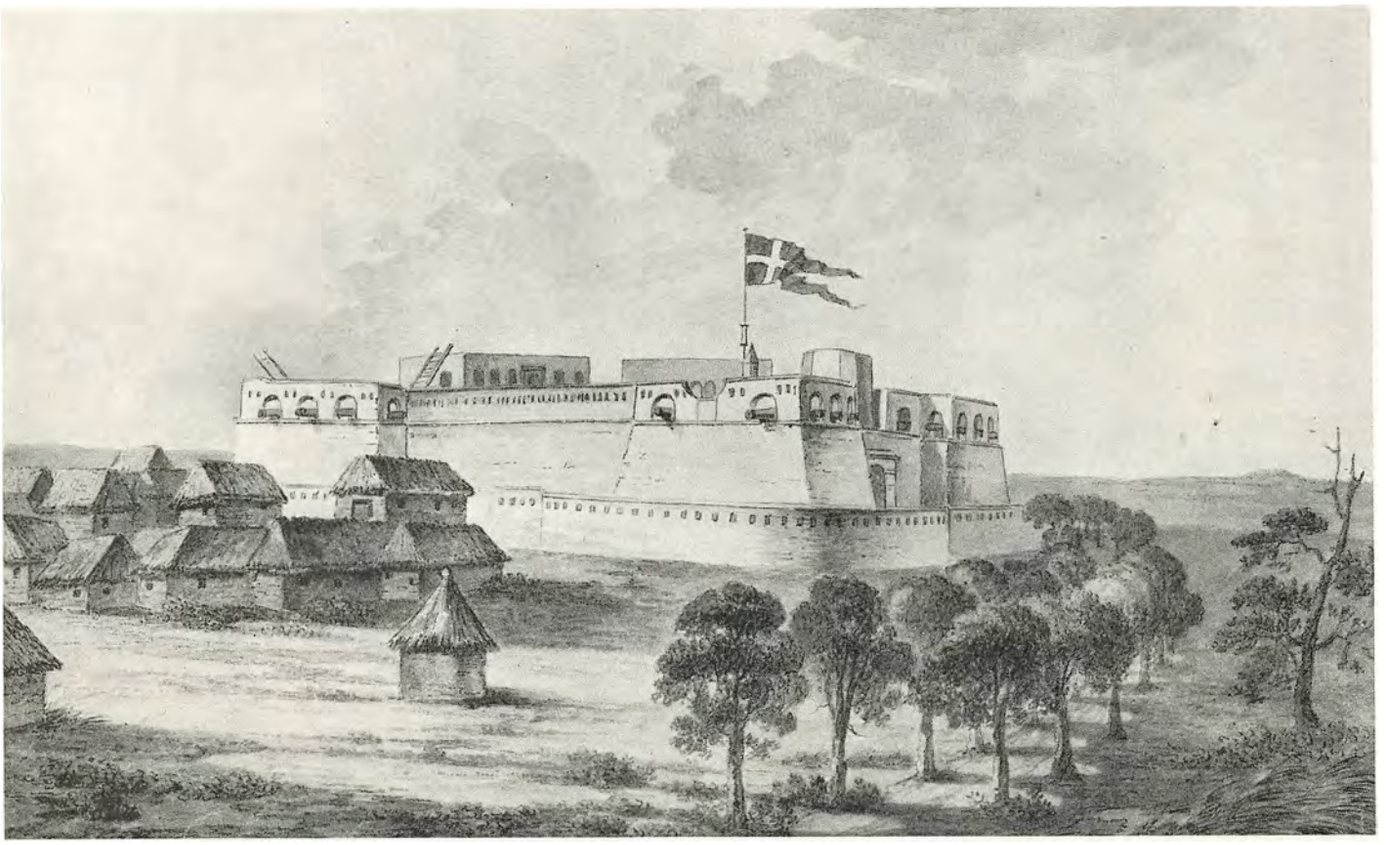

Prinsensten fort

obligationer til 70 rd pr aktie, saa selskabet derefter formelt var kongelig ejendom, og derpaa sluttede den 11. august 1787 finansminister Ernst Schimmelmann og finanskollegiet kontrakt om Guineahandelen paa 28 aar med den i Holland fødte, i København bosatte storkøbmand og skibsreder Frederic de Coninck og hans kompagnon Niels Lunde Reiersen samt med de Conincks svigersøn W. Pingel. Et par andre købmænd kom ogsaa til at deltage, saaledes Jeppe Prætorius, der havde været bogholder i det bargumske societet, men siden grundlagt sit eget rederi. Det nyopstaaede firma tog navnet Pingel, Meyer, Prætorius & Co., siden Duntzfeld, Meyer & Co., men benævnedes i samtiden gerne de guineiske entreprenører. Ifølge kontrakten skulle firmaet som købesum levere 2333 aktier i det østersøisk-guineiske handelsselskab til kassation, betale 400.000 rd til bankkontoret i Altona og 84.000 rd til statens synkende fond, og dertil forbandt det sig til at betale 37.800 rd om aaret i renter og afdrag af de obligationer, som kongen ikke havde garanteret; det drejede sig med fradrag af de nævnte 2333 stykker om i alt 9000 aktier. Afviklingen af det østersøisk-guineiske handelsselskab var saaledes i fuld gang, før man havde gjort endeligt op efter det bargumske societet. Talrige mellemregninger, krav og modkrav cirkulerede efterhaanden mellem den kongelige kasse og de to kompagnier og bidrog til at gøre den guineiske handels regnskabsforhold i 1780erne ganske indviklede.

Ifølge kontrakten af 1787 skulle de hidtidige anordninger for Guineahandelen og de vilkaar, hvorunder det østersøisk-guineiske selskab virkede, bestaa indtil videre; men hensigten var, at der efter moden overvejelse skulle udstedes nye regler. Kongen lovede aarlig at bidrage til forternes vedligeholdelse med 25.000 rd, ja tilstod endog 4550 rd aarlig for de nyanlagte forter, og siden blev der ialt givet 30.000 rd om aaret. Til gengæld betingede regeringen sig et vist indseende med forholdene. Finansministeren eller den første deputerede i det vestindisk-guineiske rente- og generaltoldkammer skulle underskrive ekspeditioner til kysten om krig og fred og statshøjhed, ligeledes undertegne instrukser til guvernementet, men kongen lovede saa ogsaa at befri entreprenørerne for al risiko ved fjendtlige

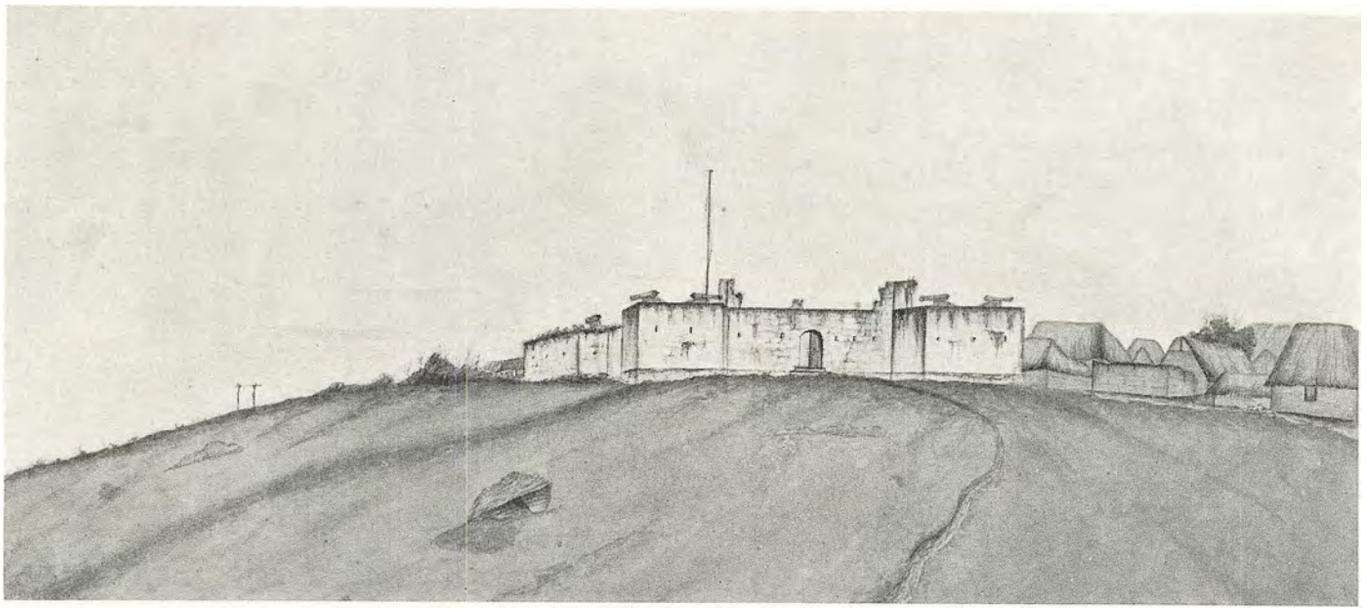

Augustaborg fort

overfald og ved hævdelsen af suveræniteten. I virkeligheden var entreprenørernes vilkaar vistnok meget gode; finansminister Schimmelmann deltog selv i al hemmelighed i entreprisen med 24.000 rd.

For skibsfarten paa Guinea resulterede det østersøisk-guineiske selskabs vanskeligheder i en tydelig tilbagegang. Medens der i 1781 havde været afsendt 5 kompagniskibe til Guinea, i 1782: 5, i 1783: 7, i 1784: 9 og endnu i 1785: 8, gik antallet af skibe i 1786 ned til 3, i 1787: 3, i 1788: 2 og i 1789: 2. Derimod var der ikke en tilsvarende tilbagegang i antallet af omsatte slaver ved de danske etablissementer, saalænge Kiøge var paa kysten. Medens der 1777 var afgaaet 485, 1778: 745, 1779: 692 og 1780: 462, steg tallet i 1781 til 1258, 1782: 819, 1783: 1011, 1784: 1155, 1785: 1257, 1786: 1363 og 1787: 1226. Først 1788 gik tallet ned til 995, 1789 til 594. I alt blev der fra den kongelige handels begyndelse den 1. juli 1777 til slutningen af oktober 1789 fra de danske etablissementer solgt 12.060 slaver. Heraf var indkøbt ved Christiansborg 3945, ved Fredensborg 2641, ved Keta-Prinsensten 1677, ved Ada-Kongensten 1566 og ved Popo 1520, desuden ved Ponny fra 1. maj 1783 i alt 227 og ved Aflahu fra 1. juni 1784 i alt 484 slaver. Af det samlede slaveantal i den nævnte periode afgik 9679 med danske kongelige eller kompagniskibe; men desuden opkøbte disse skibe paa Ovenkysten 7434 slaver. Under overfarten døde 2706 eller 15,7 %, og af resten blev 6229 solgt paa de dansk-vestindiske øer, 8178 paa andre vestindiske øer. Fra anden kilde vides, at der 1785 afgik i alt 4000 slaver fra de danske etablissementer fordelt paa 8 skibe, hvoraf de 4 var danske. At sørejserne ikke var en ulykke for negrene alene, fremgaar af, at der blandt 2004 danske søfolk, som gik ud med Guineaskibene 1777–89, døde ikke mindre end 691, eller mere end trediedelen.

Alt mens handelen skiftede herrer i København, havde guvernør Kiøge fortsat sit opbyggende arbejde i Guinea. 1787 anlagde han et lille fort ved Tessing, efter kronprins Frederiks smukke søster kaldet Augustaborg, og endnu naaede han at lægge grundstenen til et fort ved Ponny, kaldet Isegram eller Isegraae. Kiøge var imidlertid blevet svagelig, forlangte sin afsked og forlod Christiansborg den 21. april 1788. Han naaede hjem med livet i behold og blev ved kongelig resolution af 21. januar 1789 højtidelig entlediget med 1000 rd i aarlige ventepenge, til et andet embede kunne findes til ham, et bevis paa, hvor meget han var paaskønnet.

Alligevel blev hjemkomsten bitter for ham. Før afrejsen i Guinea havde han af sin private formue indbetalt 39.000 rd i Christiansborgs kasse, og disse penge ville man ikke udbetale ham efter ankomsten til København. Ved en undersøgelse kom man til det resultat, at han havde lagt mere op, end han

lovligt kunne have tjent i sin guvernørtid. Hans gage beløb sig til 2000 rd om aaret, og dertil kom procenter af slavehandelen til et omtrent lige saa stort beløb. Selv om der nu herudover kunne forsvares visse mindre indtægter, naaede man ikke til det omtalte beløb. Heller ikke vidste man, at han havde haft saa stor formue ved sin tiltræden som guvernør. Pingel, Meyer, Prætorius & Co. nægtede derfor at udbetale pengene. Kiøge anlagde sag, men døde endnu i 1789, efter enkens udsagn af ærgrelse. I 23 aar havde han tjent nidkært i Guinea, i den tid lagt grunden til en virkelig kolonibesiddelse, befæstet de danskes magt paa kysten og med udmærket forretningstalent rejst den danske handel til den højeste udvikling, den naaede. Det er muligt, at hans private bjærgsomhed er en plet paa hans ære, men det maa tages i betragtning, at undersøgelsen af hans forhold for en stor del betroedes efterfølgeren A.R.Biørn, og han var, som det snart skal ses, ikke venligsindet mod Kiøge. Det maa ogsaa erindres, at det ikke var let at finde en dygtig mand, der ville friste skæbnen i det hede Afrika, hvis ikke han fik lov at se paa sin egen fordel. Hans tilfælde gør det spørgsmaal aktuelt, om ikke de danske myndigheder holdt deres folk for strengt. Hvem ville gaa ud til den store risiko uden drømmen om en gylden tilbagevenden. Kiøge glemte dog ikke at vogte statens og kompagniernes interesse, og han havde fortjent en smukkere afslutning paa sit virksomme liv.

Nogen mand til at tage arven op var der ikke. Efterfølgerne fik stor vanskelighed ved at holde sammen paa magtomraadet. Ved Kiøges afrejse gik ledelsen over til Johan Friedrich Kipnasse som interimsguvernør. Han havde hidtil været overkøbmand og kommandant paa Fredensborg, men var en smaatskaaren natur, der tog for højtideligt paa gnidningerne med negrene. En farlig uro opstod omkring fort Prinsensten. En fornem neger Dekkenie var blevet dræbt af fortets folk, og hans broder Bontzi var flyttet til Pottebra. Herfra søgte han nu at genere den danske handel, og efterhaanden udviklede det sig til, at handelsvejene hinsides Volta lukkedes. Senere var vejene til Ashanti lukket gennem mange maaneder, fordi et par sorte løjtnanter havde følt sig daarlig behandlet paa Christiansborg; de paastod endog, de var blevet pryglet, og det kom til at koste guvernementet gods for ikke saa faa benda, før den sag kom i orden.

Kipnasse kom dog ikke til at staa for styret i længere tid. Samtidig med at Kiøge entledigedes, udnævntes Andreas Riegelsen Biørn til guvernør med karakter af kaptajn. Han havde ligesom Kiøge været mange aar paa kysten og havde deltaget i felttoget mod Awuna 1784–85, men var ved udnævnelsen i København. Til chef paa Fredensborg udnævntes ved samme lejlighed baron Chr.Fr.von Hager med premierløjtnants rang. Efter ankomsten til Guinea overtog disse herrer forterne i de nye entreprenørers navn den 1.november 1789. Var Kipnasse smaatskaaren, saa var Biørn utvivlsomt for stort anlagt. Det fremgik allerede af en beretning om de danske forter og negerbyer, som han forfattede 1788. Han opgjorde her, hvor stort et bevæbnet mandskab de negerier kunne stille, der var knyttet til danskerne, og hvad der blev givet dem eller burde gives dem i afgifter. Efter hans opstilling var der i de „danske" negerbyer ca 2300 krigsdygtige mænd, men hvis man iberegnede Awuna og Aflahu med deres allierede forøgedes tallet med ca 6000 krigere. De maanedlige afgifter til kongerne i Ashanti, Akim og Popo, til forskellige cabuceere og fornemme negre summede sig i løbet af et aar op til langt over 2000 rd guld; men hertil kom saakaldt nytaars-coustume, coustume ved yamsfesten (en art høstfest) og andre aarlige afgifter. Det var navnlig paa det sidste felt, Biørn viste sin flothed. Hvis hans forslag skulle have været fulgt, burde de aarlige foræringer have beløbet sig til mindst 5000 rd i guld. Kort sagt en ganske smuk betaling for den fornøjelse at have „ejendomsrettigheder" i Afrika.

Tilsvarende stor i slaget var han paa alle omraader. Kaptajnsrangen var ham egentlig ikke nok. Han ville have været major. Ligeledes var han meget ivrig for, at de danske embedsmænd i Guinea skulle bære uniform. Ogsaa hans daglige husholdning prægedes af ødselhed. Han ville paastaa, at alle-

rede Kiøge havde været flot anlagt og vænnet omgivelserne til det. I det hele taget greb han til den gamle udvej at rakke forgængeren ned. Navnlig skildrede han fortbygningernes tilstand i de sorteste farver. Ved Kiøges afrejse trængte Christiansborg til reparation, Prinsensten var næsten færdigt – der manglede kun nogle pakhuse – men af Kongensten var de to sidste pynter ikke fuldført. Augustaborg var halvfærdigt, og Isegram var kun lige paabegyndt. I sommeren 1788 faldt imidlertid ekstraordinært voldsomme regnskyl. Paa Christiansborg styrtede en flanke af søbatteriet sammen, og et par kanoner faldt i vandet. Ligeledes segnede en del af taarnet Prøvesten og to pynter paa Augustaborg. Det var saaledes med en vis ret, Biørn beklagede sig, men der var ingen grund til at kaste skylden paa Kiøge. Forterne var i alt fald ikke fine nok til en saa fornem mand som Biørn; han ville ligefrem paastaa, at bygningerne var i en saa elendig tilstand, at de næppe var beboelige, og han anslog rask væk en reparation af alle forterne til at koste over 100.000 rd. Det kan hertil bemærkes, at Kiøge til opførelsen af Kongensten kun havde anvendt ca 5000 rd og til Prinsensten 30.000 rd, men naar det sidste fort blev saa dyrt, skyldtes det udgiften til Popohæren, som ydede militær dækning under opførelsen. Biørns overslag var tydeligvis for dyrt. Der var i København strid mellem de mange guineiske autoriteter om, hvem der skulle udfærdige hans instruks, og det er forstaaeligt, at entreprenørerne blev bange for, at regeringskontorerne skulle beordre ham til alt for store udgifter. I realiteten underkastedes Christiansborg i hans tid en grundig reparation, udvidedes med nye slaverum og soldaterbarakker, og grunden blev lagt til en ny kirke; Prinsensten behøvede ikke større forbedring, og de øvrige forter fik lov at ligge, som de var, temmelig forfaldne.

Ikke bedre gik det med Biørns forhold til negrene. Hans medarbejdere sagde rent ud, at han bar sig dumt ad. Forholdene var nu baade indviklede og vanskelige. Udgangspunktet skal have været tronstrid i Popo efter Assiambos død. Den rette tronarving Okaitkie blev stræbt efter livet og flygtede, medens kongestolen blev besat med en anden prins. Den landflygtige søgte nu at skaffe sig hjælp hos Akwamus konge Akoto, til hvem han sendte alle sine kostbarheder, og hos danskerne, til hvem han pantsatte alle sine børn for at faa krigsmateriel. Herved blev danskerne uvenner med popoerne, der begyndte at rane fra den danske loge ved deres by og at ophidse negrene i Augoja og Pottebra mod fort Prinsensten. Pottebra var i forvejen fjendtligsindet mod danskerne, og byens indbyggere indlod sig nu flere gange paa at overfalde dem. Værst var det, at de den 22. juni 1790 dræbte faktor Thessen, en hævn for den fornemme neger Dekkenie, der flere aar i forvejen var blevet dræbt ved Prinsensten. Denne ugerning krævede efter Biørns mening en eklatant hævn, og han henvendte sig først til kong Approffo af Akim med en gave for at faa ham til at tage affære, men han ville ikke. Han skrev herefter hjem og fremsatte ønsket om at faa 200 soldater og en del metal-amusetter og haubitsere ud, saa han selv kunne besørge afstraffelsen; men en saadan hjælp kunne han selvfølgelig ikke vente at faa. En ny fare dukkede nu op, idet Awuna i tusindvis strømmede mod Rio Volta. Aarsagen skal have været, at kommandanten paa Kongensten Niels Lather var kommet i strid med de med Adanegrene forbundne Agraffynegre, der boede længere op ad Rio Volta og ellers var knyttet til danskerne. Lather skal da have købt Awuna til at straffe dem, aabenbart uvidende om fortidens begivenheder. Awuna var naturligvis mere end villig til at lade det gaa ud over flodnegrene. De truede endog med at udrydde alle adaer. Lather forstod endelig, at det var galt fat, og sendte bud efter Biørn. Guvernøren ilede til med alt det mandskab, han kunne faa fat paa – det blev nogle hundrede – og sendte en bestykket skonnert til Rio Volta, og det lykkedes ham nu ved forhandling at faa Awuna til at standse og gaa ind paa et forlig, hvorefter det blev dem, der skulle straffe mordet paa Thessen, selvfølgelig mod betydelige pengesummer. Awuna havde jo imidlertid intet udestaaende med negrene i Keta, Augoja og Pottebra, som tværtimod var deres slægtninge. De betragtede aftalen med Biørn som en god forretning, indkasserede, hvad krudt og kugler

de kunne faa af ham og sendte bud til de tre byer for at advare om deres komme. Efter at indbyggerne var flygtet, blev de tre byer brændt; men awunaerne var indbyrdes uenige om foretagendet, idet en stor del af dem holdt paa, at man hellere skulle have kastet sig over adaerne. En dansk faktor Christian Schiønning deltog i ekspeditionen for at se efter, at de tre byer fik, hvad de havde godt af.

Det paastaas, at Biørn sendte bud til Prinsenstens kommandant Richter, at han inden awunaernes ankomst skulle søge at lokke Ketas befolkning ind i fortet og fange dem der. De lod sig dog ikke narre, og Richter skal da have anfaldet negerbyen og taget otte fanger, som blev solgt fra landet. Det taalelige forhold, som i Kiøges tid var tilvejebragt til Ketas befolkning, lykkedes det saaledes Biørn og hans samtidige at ødelægge til gavns. Alle veje til Prinsensten fort blev derefter spærret af befolkningen fra de tre afbrændte byer.

For Biørn maatte det være en sølle trøst, at Akwamucabuceeren var stemt for, at danskerne ogsaa skulle bygge et fort ved Popo, og at selveste kongen af Dahomey og hans broder sendte breve om at faa anlagt danske faktorier. Der var ikke kræfter til noget saadant, og Biørn maatte svare, at han først skulle indhente samtykke fra Danmark. Tværtimod maatte Popologen herefter opgives.

I virkeligheden var danskerne slet ikke herre over situationen ved Prinsensten. Det varede derfor ikke længe, inden de igen bad Awuna gaa mod de brændte byers negre, der gemte sig i buskadserne. Ved løfte om faste gager til de store Awunacabuceere og om 100 benda i slavepris indlod de sig ogsaa paa foretagendet, men denne gang gik det galt. Et af Biørns redskaber faktor Børgesen fra Aflahu loge var med, og den 22. februar 1792 kom det til slag. Det skal være forløbet saadan, at en af Awunas anførere, cabuceeren Dacon, efter flere timers kanonade fordrev fjenden fra hans løbegrave og satte ild i en by; han troede allerede at have sejret, men da svigtede den største del af awunaerne. Fjenden huggede ind, og snart saa Dacon sig omringet. Han tog da sin kniv og „overskar sin mave lige til hjertet". En anden cabuceer, der saa sig svigtet af sine egne børn, gjorde ligesaa; tretten cabuceere blev fanget og henrettet næste dag. „En lykke at faktor Børgesen havde gode ben". Kort sagt, Awuna led et alvorligt nederlag. Man havde ogsaa begaaet den dumhed før nederlaget at marchere 60 km uden vand.

Gode raad var nu dyre. En del unge awunaer kom „med taarefyldte øjne" og erklærede, at de havde „ingen andre end vi danske" at holde sig til. De krævede hævn for deres forældres død. Efter nogen overvejelse besluttede det danske guvernement da at sende Børgesen til Ashantikongen Osei Kwamina for at faa hjælp. Ligeledes til Akoto af Akim, der imidlertid fik besked fra Osei om at vente paa Ashantis hær, men døde inden dens ankomst. Ved samme tid udaandede de danskes hovedstøtte Atiambo af Akwapim og efterfulgtes af Ejkufrenne, der kom til Christiansborg med 1000 mand og fornyede forbundet med danskerne. Desværre haves der ingen beretning om Børgesens rejse til Ashanti. Det var første gang, en hvid mand rejste op til dette land. Biørn skriver, at han bad om 10–12.000 mand. Englænderne forskrækkedes ved udsigten til at se en saa stor Ashantihær ved kysten og sendte bud for at hindre det, men uden resultat. Ashantikongen var villig til at sende 10.000 mand, og i december 1792 vendte Børgesen tilbage til Christiansborg med en del løjtnanter og sendebud fra storkongen. Betingelsen for hjælpen var, at danskerne betalte 500 prequain (20.000 rd), halvdelen forud. Biørn syntes, det var en bagatel, der blev forlangt. Han var fyr og flamme for, at man skulle afslutte handelen og udmalede, hvor frække popoerne var blevet, og hvorledes englænderne lagde an paa at tiltage sig handelen hinsides Rio Volta.

Biørns tid var imidlertid forbi. Hans storpraleri blev efterhaanden afsløret. Ved afrejsen fra København 1789 havde han for 50.000 rd aarlig til entreprenørerne erhvervet ret til fri handel paa de danske etablissementer for sig selv og tre medinteressenter nemlig kommandanterne Hager, Richter og Lather. Det viste sig snart, at de fire herrer ikke var i stand til at erlægge den aarlige afgift. Som aarsag angav

de især, at de havde sluttet en kontrakt om slaveleverancer til et fransk firma Prémord & Fils i Honfleur, som ikke blev overholdt paa grund af den franske revolution. Forgæves søgte Biørn om afslag i den aarlige betaling til entreprenørerne. I stedet sendte de ham med kaptajn Andreas Hammer paa skibet „Gregers Juel" valget imellem at opfylde kontrakten eller afgive guvernørposten. Han maatte da vælge det sidste, og Hammer blev nødt til at overtage stillingen som guvernør ad interim. Det var i juli 1792. Biørn forblev imidlertid endnu et halvt aar paa kysten. Med vanlig selvovervurdering syntes han i denne periode, at han maatte hjælpe kaptajnen med alting. I større spørgsmaal var det dog aabenbart Hammer, der havde afgørelsen, saaledes i forholdet til Ashanti. Han holdt ikke af at ofre de mange penge paa storkongens hjælp mod byerne hinsides Volta, og han skal have sendt de ashantiske sendebud tilbage med foræring til Osei paa 250 unser guld (4000 rd) for at faa ham til at standse krigstoget. Ifølge Biørns oplysning bad han om opsættelse, mens han indhentede ordrer fra København. Først den 27. januar 1793 indskibede Biørn sig for at gaa over Vestindien til Europa. Ved afrejsen indsatte han paa egen haand Hager til interimsguvernør, skønt Hammer stadig sad som guvernør paa grundlag af entreprenørernes instruks. Paa hjemvejen opnaaede Biørn i Frankrig nogle garantier fra Prémord & Fils.

Ved hans afrejse bredte forvirring sig i alle forhold. Hammer var en vranten herre, der ikke kunne skabe respekt om sig. Af Kiøges udmærkede styrelse og driftige handel var der lidet tilbage. Omsætningen ved forterne var sunket katastrofalt. Prinsensten henlaa afskaaret fra forbindelser ind i landet. Flere af forterne var næsten helt faldet i grus. Popologen var tabt for bestandig. Opgangen var hurtig blevet fulgt af nedgang, og en reorganisation var nødvendig. Et livfuldt og bevæget afsnit af de danske besiddelsers historie havde det dog været. Forsøg var blevet gjort paa at gribe ledende ind i negerfolkenes politik, slavehandelen havde en tid været drevet med kraft, og nye ideer var blevet taget op til prøvelse. Kiøges gevinster hvilede paa den solidest mulige basis, og Biørn naaede i sin letsindighed ikke at forskertse det hele. Væsentlige dele af det vundne skulle det lykkes at bevare fremover, og de danske besiddelser i Afrika var fra nu af meget mere anselige end før.

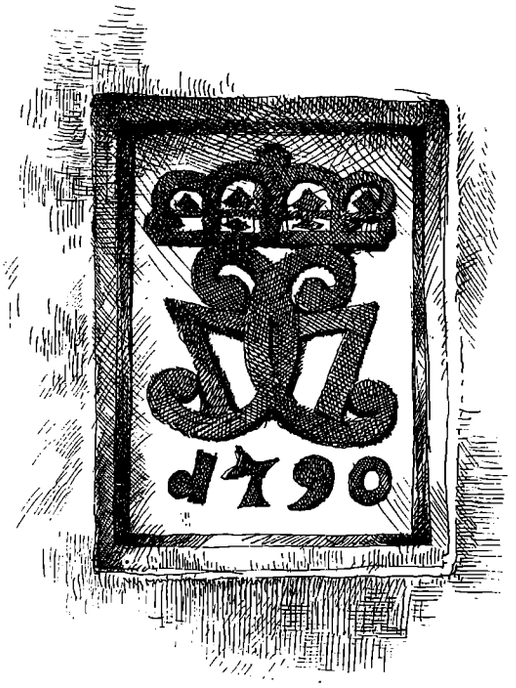

LIVET PAA FORTERNE

I guvernør Kiøges tid naaede de danske besiddelser paa Guineakysten deres rigeste udfoldelse. Det liv, der udviklede sig paa de danske forter og loger, havde efterhaanden antaget fastere former og et vist særpræg. Antallet af danske derude var nu saa stort, at de tilsammen kunne udvikle en vis social orden, og de enkeltes skæbne blev ikke saa usikker eller omtumlet som i bosættelsens første aartier. En art embedsværk var opstaaet, og det daglige liv blev underkastet regler og sædvaner, der dels stemte med hjemlandets, dels var afpasset efter, hvad der lod sig gennemføre ved omgangen med de indfødte. Et lokalt samfundsliv blev resultatet; det vil være for meget at sige, at der udformede sig en lokal dansk kultur, men tilværelsen tegnede sig dog efter ensartede linier for alle landsmænd, der kom til Guinea.

Naar de, der var antaget til embedsmænd, købmænd eller soldater, ankom til Christiansborg fort og steg i land paa den solbrændte strandbred, nød de at faa fast grund under fødderne efter den lange sørejse. I tre–seks maaneder havde de kun haft skibet at bevæge sig paa. I de nordlige have havde de som regel oplevet storme og søsyge. Naar de kom over den urolige biscayiske sø, blev selve farten vel som oftest en fornøjelse, de varme have var roligere, den milde luft tillod ophold paa dækket, nye arter af fisk og fugle tiltrak sig opmærksomheden, maaske saa man paa afstand Madeiras eller Teneriffas klipper rejse sig mod horisonten; naar man nærmede sig det afrikanske fastland, søgte blikket nysgerrigt ind mod den verden, hvor man nu skulle tilbringe aar af sit liv; kort sagt der var nok at tænke paa. Men samtidig blev kosten ombord ringere. Det medbragte brød begyndte at mugne; af kød havde man kun det saltede; vandet blev maaske rationeret; sygdom traadte til, og kun faa skibe naaede Guinea uden dødsfald ombord. Dertil kom det psykologiske pres ved at være indespærret paa det snævre areal saa længe med de samme, ofte ikke pletfri mennesker. Mangt et solidt fjendskab mellem forternes mandskab blev grundlagt allerede paa udrejsen.

Glæden ved landgangen var dog ofte tilsat utryghed og angst over for de nye forhold. Allerede før man forlod skibet, saa man maaske en vrimmel af støjende negre komme ombord. Dernæst den farlige tur ind over brændingen. Fra skibets chalup blev man kort fra kysten lempet over i den afrikanske kano, som remidorerne med kunstfærdighed satte ind til bredden paa toppen af en bølgekam. Sluttelig blev man baaret det sidste stykke paa de sortes skuldre. Straks naar man havnede i strandsandet, blev man omringet af nærgaaende indfødte, og de samme tilsyneladende disciplinløse folk slæbte af med ens dyrebare medbragte bagage. I triumf blev man ført op og afleveret i fortgaarden. Ved guvernørers og skibskaptajners ankomst drønede salutskuddene til al den anden alarm. Selv om man var under ledsagelse af landsmænd inde fra fortet, kunne de ikke redde en fra negrenes nysgerrige tilnærmelser.

Selve fortbygningen var oprindelig af et regelmæssigt udseende, men ved de talrige sammenstyrtninger, reparationer og tilbygninger fik den med tiden et broget ydre, temmelig langt fra det 18. aarhundredes idealer om orden og symmetri. Uden om hovedmuren laa forværket med pakhuse og boliger. En stor del af byggematerialet var bragt ud fra Europa, især af kalk og tømmer. En del sten blev dog brudt paa stedet. Wærøe forsøgte anlægget af en teglovn og lagde planer om at brænde kalk. I Boris' tid blev der brændt kalk af skiølp (muslingskaller), som man fik negrene til at samle. Den alvorligste hindring for byggeri var imidlertid manglen paa arbejdskraft. Negrene savnede kendskab til det euro-

pæiske haandværks teknik og var heller ikke udstyret med nogen større arbejdslyst. Fra begyndelsen maatte byggearbejdet udføres udelukkende af europæere. Først langt op i det 18. aarhundrede lykkedes det at oplære fortslaver til gode hjælpere for murere og tømrere; men byggearbejdet maatte ofte ligge stille lang tid, naar de faglærte murere var bortdøde, og de nye var længe om at naa ud. Der krævedes fagdygtighed til forfærdigelse af hvælvingerne, som dækkede en stor del af rummene i det indre fort. Af væsentlig betydning var vandforsyningen. En ældre cisterne fandtes i det indre fort, en yngre i forværket; men Kiøge anlagde to nye cisterner. Ved dæmninger forsøgte man tæt ved fortet at danne en sø af en forbiløbende aa; men negerkrigene og oversvømmelser bragte gentagne forstyrrelser heri.

Selv om de danske forter eller, som de oftest benævnes i det 18. aarhundrede, forteresser, efter Guineakystens forhold var ganske anselige, var de som fæstninger at betragte kun smaa. Lokalerne i Christiansborg var til ethvert formaal snævre, og brevene derfra indeholder ofte klager over den ringe plads, enhver fik overladt til sig selv. Jævnlig boede flere sammen i et lille værelse, og dødeligheden blev fremmet derved. Guvernøren havde endnu i 1768 kun et sengekammer og et sidekammer, men han kunne ogsaa opholde sig i guvernementssalen, der vistnok var paa første sal. Et kontor nævnes 1754 som anbragt paa „øverste platning". Ganske festligt var det dog, naar man samledes paa salen til gilde og dans. Levemaaden var ikke ringe, naar ellers ikke ufred eller misvækst hindrede tilførsel. I alt fald i lange perioder spiste embedsmændene ved guvernørens bord. En del fødevarer kom ud fra Europa; men vildt og fisk og adskillige lækre frugter fandtes i landet, og almindeligvis havde man paa fortet vin af gode sorter. Ekstra festlig var den opdækning, der kom i brug, naar der var besøg af skibskaptajner eller af honoratiores fra naboforterne. Til brug for længere tids ophold stod man sig ved at lære at spise negermad. De sorte var paa deres vis slet ikke daarlige kokke. Især var det godt for helbredet at lade millie indgaa som en væsentlig bestanddel i sin diæt; men mange danske, der kom til Guinea, levede alt for kraftigt og afkortede derved deres liv.

Til fortet var der paa forskellige tider knyttet et haveanlæg, men jordbunden var næppe den bedste, og nogen succes blev det foreløbig ikke. Eksempelvis kan nævnes, at opperhovedet Suhm fik frø ud fra Europa, og at hans have klarede sig en aarrække. I det væsentlige var man dog afhængig af tilførsler fra de plantager, Orsunegrene havde et stykke oppe i landet, hvor jordbunden var meget god. Der blev ligeledes gjort forsøg paa at holde europæiske husdyr. De almindeligste lokale nyttedyr var gederne (cabritter), hvoraf man dels havde kortbenede, dels langbenede; men man forsøgte ogsaa at holde køer. Opperhovedet Rost havde saaledes en del, hvoraf nogle var i live endnu i Herrns tid. Et par aar efter hændte det, at en leopard ihjelbed 15 paa een nat. For gederne var den værste fare slangerne; men desuden ville de indfødte gerne rapse af dem, og f. eks. blev der i den nat, da Herrn døde, stjaalet 30 og ligesaa i den nat, da Niels Østrup døde. Senere hen holdt Dorph køer ved Ada. I 1793 nævnes det, at der var 177 køer ved forterne. Fjerkræ og svin kunne man faa at købe hos negrene. Under almindelige forhold var det materielle grundlag for livsførelsen saaledes fuldt tilstrækkeligt.

Det daglige arbejde for de hvide paa forterne bestod i at pleje handelen. I stor udstrækning drejede det sig om tuskhandel. Guldkystens eksportartikler, slaver, guld og elfenben, kunne som regel kun erhverves ved bytte med andre varer, som negrene havde brug for. Derfor medførte de skibe, der gik fra Europa til Guinea, en broget ladning, mere og mere sammensat, efterhaanden som tiden løb. Først og fremmest spurgte negrene efter bøsser og krudt. I flintebøssernes tid spillede ogsaa flintesten en rolle. Naar negerkrigene rasede, var disse varer det eneste fornødne. Af metalvarer afsattes især jernstænger, knive, tinfade og messingbækkener samt hængelaase. Størst opmærksomhed samlede sig dog om manufakturvarerne. Ganske vist brugte negrene ikke mange klædningsstykker; men de lagde stor vægt paa smukke pantjes, og forterne skulle altid være velassorterede med stoffer til dette brug. Negrenes

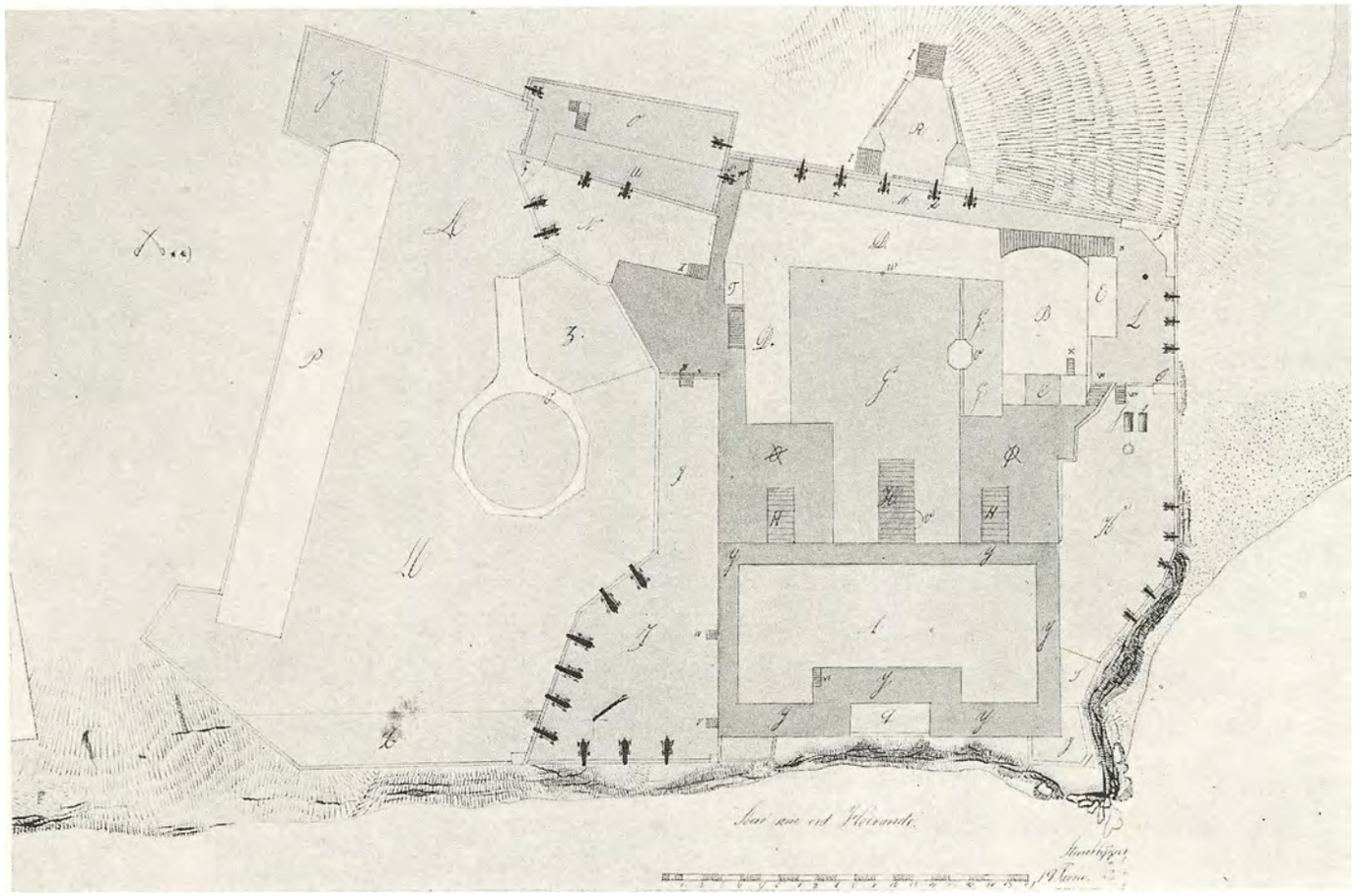

Plan over fortet Christiansborg 1847. A: Guvernørbolig. B: Kirke. C: Kirketaarn. D: Embedsmændenes boliger. E: Tre badstuer. F: Smaa huse til badetøj el. desl. G: Gaarden. H: Trapper til 1ste og 2det galleri. I: Flagbatteri med kanoner. J: Umonteret bastion. K: Søbatteri. L: Batteri. M: Portkurtine. N: Vestre bastion. O: Det såkaldte forværksbatteri. P: Værkstedsbygninger. Q: Underste galleri. R: Ravelin foran porten. S: Stald. T: Galleri med opgang til 3dje etage. U: Forgaard, hvor arrestanter opholder sig om dagen. V: Cisterne. X: Umonteret søbatteri. Y: Øverste galleri om guvernørboligen. Z: Aflukke til kreaturer. Æ: Såkaldt forværk. Ø: Latriner. Å: Platninger over magasinerne. Pladsen til venstre for P var tidligere tæt bebygget, men bygningerne nedbrændte den 3. februar 1845. Det afmærkede punkt er det sted, hvor menneskeofringer udøvedes, og mod hvilket fortets kanoner rettedes ved skydningen nævnte dag

smag var i høj grad underkastet modeluner, og handelen med tekstiler blev derfor i højere grad et spekulationsobjekt end handelen med de øvrige varer. Man træffer i de gamle varelister fremmedartede betegnelser for de forskellige stoffer som broullis, nikones, salempuris, platillias, gingang, chellos, sej, perpetuan, bassein og callevapuris. Nogle af stofferne kom fra England, enkelte var af dansk fabrikat, andre havde danske skibe først hentet fra Indien eller Kina. Den guineiske handel købte flittigt op paa det asiatiske kompagnis auktioner. Høj anseelse hos negrene havde den gode danske brændevin; det var utroligt, hvad man kunne faa dem til for en flaske deraf, og det var det fornemste traktement ved negerfester. Ogsaa tobak og piber var der afsætning for, og tobakken hørte til de varer, købmændene paa Christiansborg helst aftog fra portugisere og hollandske enterloppere. Endelig kunne man til forskellige tider afsætte koraller til smykker og altid bos (cauris), en art sneglehuse, til skillemønt.

Selv om handelen i reglen var byttehandel, foregik dog ofte en ansættelse af varernes værdi i mønt. Valutaforholdene var et kapitel for sig. De nævnte bos brugtes i det daglige af negrene. 40 bos udgjorde en damba, og der gik 25 damba paa en rd bos. 2 rd bos var en cabes, 4 rd bos en stor cabes. 1 rd bos betegnes ogsaa 1 rd slavepris. Værdien af denne rd i forhold til den danske rigsdaler courant var skiftende. Den danske rigsdaler havde jo en fast guldværdi, indtil 1813 svarende til 3 danske guldkroner i nutidens mønt; men i Guinea svingede guldprisen efter den mængde af guld, der var paa markedet. Gennemsnitlig sattes en rigsdaler guld omkring 1750 lig 40 damba bos, omkring 1780 lig 50 damba bos, i sidste tilfælde altsaa lig 2 rd bos eller slavepris. Enkelte guvernører kom i strid med

deres underordnede som følge af, at de ville udbetale løn til dem i det fastsatte antal rigsdaler i slavepris i stedet for i guldpris.

Større beløb regnedes i unser eller benda. Der gik 8 rd guld til 1 lod, 16 rd til en unse og 32 rd til en benda. Til 1 prequain (periguin) gik 400 rd. Af europæiske møntmaal brugtes i den ældre tid 1 mark guld, der først var 160 rd værd, men f. eks. omkring 1740 knap var 130 rd værd. 1 td guld var 100.000 rd. I det 19. aarhundrede regnedes ofte i pjastre, hvoraf der gik 16 til 1 unse guld, eller i rigsdaler guineisk courant, hvoraf der en tid gik $1^1/_5$ paa en pjaster.

Til at bringe varerne ind til kysten havde man remidorerne, de sorte kanofolk, der til daglig drev fiskeri og paatog sig transporter langs kysten. Nogle remidorer blev holdt som slaver ved fortet, andre var, saa vidt ses, fast antaget paa løn. Foruden negerkanoer havde man ofte en noget større baad af europæisk oprindelse til at besørge varetransport til forter og loger paa Nedenkysten og hente slaver derfra. Periodevis havde man smaaskibe til raadighed i denne lokaltrafik, ofte delvis bemandet med sort mandskab. Det underordnede arbejde paa forterne og arbejdet med at bære varer fra stranden op til magasinerne blev udført af inventarieslaverne, hvoraf en del boede i selve fortet, andre i negerbyen. Til at holde orden paa dem havde man en sort bos (bas) eller bomba. I den ældre tid holdt man kun 10–20 inventarienegre, men efterhaanden tiltog deres tal drabeligt. Alene ved Christiansborg kunne der henimod aar 1800 være over 150, og ved alle de danske forter og loger tilsammen 3–400. Der udviklede sig den skik, at de ikke maatte sælges fra landet, medmindre de begik en egentlig forbrydelse. Ved siden af inventarieslaverne havde man panteslaver i forterne. Naar en neger manglede varer og intet havde at betale med, satte han en slave eller en slægtning i pant for det skyldige beløb, til han kunne betale. Hvis disse panteslaver var af fornem herkomst, turde man ikke lade dem arbejde, nok saa pinligt, hvis der gik for mange aar, inden de blev hjemløst.

Naar negre fra det indre af landet kom til kysten for at handle, henvendte de sig i alt fald i ældre tid først til en af de sorte handelsmænd i hollandsk Accra eller Orsu, mercadorerne, eller, som danskerne kaldte dem, klaplopperne. De optraadte som en slags mæglere, betegnedes ogsaa ofte som saadan og tjente som tolke. De beherskede i ældre tid det portugisiske handelssprog, som anvendtes langs hele kysten, og senere tilegnede de sig hollandsk eller engelsk, nogle kunne ogsaa efterhaanden dansk. Det var aldeles nødvendigt at have saadanne folk boende ved forterne, en europæisk handelsplads kunne ikke med fordel anlægges uden i forbindelse med en negerby. I perioder med haard konkurrence lod man klaplopperne ligge ved stierne noget oppe i landet, for at de kunne kapre kunderne i tide, saa de ikke gik til de fremmede nationers forter. Naar køberne kom til Christiansborg, fik de almindeligvis lov at bese, hvad der fandtes i lagerrummene, og umaadeligt længe kunne de gaa og lade sig friste, vrage og vælge. Her som ved al anden handel med negre var det hensigtsmæssigt, naar der kunne gives en eller anden ting i tilgift, og en snaps hørte med som en menneskeret.

Der kunne gaa ofte adskillige dage, hvor der slet ingen kom for at handle; men paa andre dage kom der hele gesandtskaber, hvis fører blev højtideligt modtaget hos guvernøren. Et broget liv udfoldede sig da i fortets gaard, og spektakkel kunne der nok komme ud af det, hvis parterne blev uenige. Selv til hverdag var der en gaaen og kommen. Vagten ved porten var næppe særlig effektiv, og det forundrer, at sorte bander ikke oftere sneg sig til at overrumple de hvide og gøre sig til herre i fortet, ja, i virkeligheden vidner det vel om, at den tilliggende negerbys befolkning havde indset, hvad nytte de kunne have af fortet, og støttede det paa alle maader.

Hændte det nu, at en guvernør ville rejse fra det ene fort til det andet, blev der røre tidligt om morgenen. Man udnyttede fortrinsvis de kølige morgentimer og begav sig ofte paa vej før solopgang. Forrest blev der da baaret lygter. Nogle bevæbnede folk var som oftest nødvendige. Selve guvernøren og i reg-

len ogsaa andre hvide, der deltog i ekspeditionen, blev baaret i hængemaatter. Bagefter kom slaver med fødevarer og eventuelt gods paa hovedet, et helt optog. Det gik med rask fart; paa vejen gennem skov og buskads piskede kvistene ordentlig de hvide i ansigtet, negrene snarere løb end gik. Ofte sang de til. Mindre søer og vandløb vadede man over, men var tør igen i en fart. Afstanden fra Christiansborg til Fredensborg blev i alt fald tilbagelagt paa een dag, blot med et hvil i de hedeste middagstimer. Afstanden fra Fredensborg til Kongensten gennemtravedes lige saa hurtigt. Og saa blev der endda tid til at hilse paa hos cabuceerne i de negerbyer, man passerede. Men strengt var det alligevel for de hvide. Efter morgenens kølighed fulgte brændende solhede. Noget kunne det hjælpe, om der paa træløse steder blev baaret en stor parasol over de svedige hoveder. Inde i landet kunne den stillestaaende tørre luft fremkalde ulidelig tørst, og paa de sumpede steder kunne atmosfæren være som feberbefængt. Adskillige hvide fik deres knæk paa saadan en udflugt.

I det hede vejrlig og ofte trættet af feberanfald eller drikkeri skulle de danskere, der kom til kysten, være sejge naturer for i længden at afvinde handelen og styrelsen af etablissementerne nogen interesse. Skulle der være orden i sagerne, maatte handelsprotokollerne føres dag for dag, og udførlige indberetninger om begivenhederne ligge færdige, hver gang der var skibslejlighed til Europa. Der maatte da skrives ud over nattetimerne, og ofte blev der pyntet paa fremstillingen, for at guvernementet kunne komme til at staa i det smukkest mulige lys for de hjemlige myndigheder. Det største besvær voldte det at fremstille oversigts-regnskaber, og i den ældre tid kom der svære huller i de hjemsendte regnskabsrækker, naar fortbesætningen periodevis svandt stærkt ind. Almindeligvis var man flere aar bagefter med regnskabsafslutningen, og dette var en af aarsagerne til, at mange guvernører, naar de slap tilbage til Danmark i levende live, ofte havde saa svært ved at gøre rede for deres forretningsførelse.

Styrelsen paa de danske etablissementer var lagt i hænderne paa guvernøren i forbindelse med et raad, i reglen kaldet sekretraadet. Guvernørerne overtog almindeligvis kommandoen straks efter ankomsten. Interimsguvernører valgtes, efter at man havde holdt bøn i kirken. Den nyindsatte chef modtog edsaflæggelse af sine underordnede og blev i de følgende dage ført rundt overalt paa forterne og i varehusene for at deltage i varetællingen og kvittere for overleveringen. Sekretraadets sammensætning var noget varierende gennem tiderne. Medlemmer var overkøbmanden paa Christiansborg, i ældre tider en eller to overassistenter og undertiden præsten. Siden bestod raadet først og fremmest af kommandanterne paa de øvrige forter og vigtigste loger, undertiden bistaaet af en tilstedeværende officer. Raadet medvirkede ved afgørelsen af alle vigtigere sager af politisk karakter, og samtlige tilstedeværende medlemmer underskrev generalbreve til Danmark og andre vigtige aktstykker. Heraf bør dog ikke sluttes for meget om guvernørens afhængighed af raadet. De personlige magtforhold vekslede meget stærkt efter de forhaandenværende personligheders egenart; der synes ofte at have været et betydeligt snobberi over for guvernøren, og det hændte oftere, at guvernøren kørte med raadet end omvendt. I overensstemmelse med tidens europæiske forfatningsidealer var guvernøren i praksis i reglen en lille enevoldskonge.

Især i ældre tid kneb det meget at finde anvendelige personer til de ledende stillinger. De danske Guineabesiddelsers historie vidner til fulde om, at der ofte blev udsendt uværdige. Opperhovedet Lygaard klager i en skrivelse til kompagnidirektionen over, at han „har daglig fortræd og viderværdighed af nogle vanartige mennesker . . . noget udskud og vrag, som i faderland ikke kan tjene godt folk enten for liderlighed, skyld eller anden ubekvemhed". Han finder, at mange kun er som drenge, der burde staa under en god ave- og tugtemester i stedet for at tjene et opperhoved som raadgivere og forlange forfremmelse til embeder, de ikke fortjener. Helt naturligt kommer han til det resultat, at opperhovedet burde have mere myndighed.

Accrakvinder. Stik fra det 18. aarh.

Guvernørerne ville helst have deres medhjælpere sendt ud som underassistenter, saa de selv kunne forfremme dem efter anlæg og fortjeneste. Hvis de straks ved ankomsten skulle tiltræde en overordnet stilling, kunne de gøre megen skade ved deres uvidenhed om guineiske forhold. I virkeligheden krævedes der ikke faa talenter hos en dygtig assistent. Foruden noget begreb om hjemlandets rets- og handelsforhold skulle han helst beherske flere europæiske sprog, saa han kunne træde i samkvem med de andre europæiske nationer paa kysten. Hvad karakter angaar, skulle han være saa stærk, at han ikke aad og drak og horede sig ihjel, og have saa megen retfærdighedssans, at hverken hvide eller sorte mennesker følte sig forurettet. Med al deres barnlighed i sind var negrene ganske følsomme over for de de hvides optræden. Nok skulle de behandles med fasthed, men de elskede den, som var god ved dem, og de huskede det, hvis de var blevet hjulpet i nød.

Forholdenes udvikling og den historiske baggrund for begivenhederne paa kysten var ofte fuldstændig ukendt for de hvide. Naar de kun opholdt sig en ringe tid ved forterne eller døde snart efter ankomsten, fik de ingen tid til at skaffe sig begreb om landets sædvaner. I denne henseende havde den europæer, der havde opholdt sig en længere aarrække paa kysten, en stor fordel. Noget op i det 18. aarhundrede, efterhaanden som beboelsesforhold og vandforsyning forbedredes, hændte det ikke saa sjældent, at en europæer udholdt 15–20 aar paa Guineakysten. 1759 nævnes en sergent, som havde tjent der i over 21 aar. Allerbedst klarede sig de faa hvide, der var født paa kysten og havde levet størsteparten af deres liv der.

Meget ensformigt havde de hvide soldater det. Oprindelig bestod de nok af tilfældigt mandskab, antaget af kompagnierne, men fra 1779 udsendtes baade menige og enkelte officerer af den kongelige danske hær. Ofte foretrak man som soldater at faa folk med haandværksuddannelse, saa de kunne deltage i forefaldende bygge- og reparationsarbejde. En gang imellem blev de vel sendt paa en tur langs kysten eller op i landet; men ellers gik deres tid med sløvende vagter, med drik og dobbel. Strenghed maatte der til, hvis „soldatesqven", som fortbesætningen ofte benævnedes, skulle bevare en god holdning. En soldat, der var deserteret til Crèvecœur, men leveret tilbage, blev dømt til hver dag i tre dage

at løbe spidsrod mellem fortets mandskab halvtredsindstyve gange, og derefter skulle han slaas i jern og leve sammen med slaverne, indtil han kunne blive hjemsendt med første danske skib for saa at henslæbe resten af sin tid paa Bremerholm. Langt den overvejende del af de militære betjente laa almindeligvis paa Christiansborg. Paa de andre forter fandtes ofte kun et par stykker, og besætningerne kom der hovedsagelig til at bestaa af inventarieslaver.

Antallet af embedsmænd, købmænd og soldater paa forterne blev flere gange fastsat ved reglementer; men disse aktstykker har ikke megen interesse. Ganske vist kunne det ske, at der var overflødigt mandskab paa et fort, lige efter at et skib var ankommet hjemmefra; men døden ryddede hurtigt op, saa det var sjældent for længere tid, alle embedsposter blev besat. Naar alle forter var forsynet med kommandanter og alle loger med faktorer, og der paa Christiansborg var præst, degn, kirurg, overkøbmand, bogholder og tre–fire assistenter, paa Fredensborg en kirurg og en assistent, paa hvert af de øvrige forter en assistent, kunne det samlede antal af embedsmænd løbe op over snesen. Kom hertil saa et par haandværkere og 20–30 soldater samt nogle faa private hvide, nogle faa hvide hustruer og børn, løb det samlede antal af europæere ved de danske besiddelser op til højst 60 personer, ikke meget, naar man tager i betragtning, at der i den livligste tid blev holdt 7–8 gange saa mange inventarie- og panteslaver.

Lønningerne var gennemgaaende ringere end paa de hollandske og engelske forter. Kun opperhoveder og guvernører gav man noget anseligt; men endnu langt op i det 18. aarhundrede fik de aldrig over 1000 rd om aaret og ofte ikke saa meget. 1753 fik opperhovedet 800 rd, købmanden paa Fredensborg 300 rd, bogholderen 240 rd, en overassistent 168 rd, en underassistent 120 rd, præsten 240 rd, degnen 144 rd, kirurgen 192 rd samt ekstragodtgørelse for undersøgelser ved slavehandel, en sergent og en korporal hver 192 rd, en konstabel 144 rd, en tambur og en menig hver 84 rd samt fri mundering. Efter denne opstilling blev den samlede lønningsudgift for et aar paa 4784 rd, idet der regnedes med 4 underassistenter. Naar dyrtid indtraf, kunne mandskabet langtfra leve af lønnen, og hvis ikke de med eller mod hjemlandets vilje havde kunnet skaffe sig noget ved privat handel, var de ved saadanne lejligheder gaaet under i sult og fattigdom. Først fra det bargumske handelssocietets tid betaltes noget højere lønninger. Guvernører fik da 2000 rd, i enkelte tilfælde 3000 rd samt procenter af slavehandelen, de øvrige betjente vel omtrent i forhold hertil. Resultatet var, at man i 1794 kunne udregne den samlede aarlige lønningsudgift til 22.812 rd, samtidig med at negerfyrsternes gage ansattes til 1344 rd. Biørns ødsle forslag fik ingen betydning.

Naar de underordnede spiste ved guvernørens bord, var deres husholdning billig. Af tjenerskab kunne de nøjes med en sort „dreng". I mange tilfælde indrettede de sig dog paa mere kostbar vis. Bortset fra en del af præsterne var det meget faa, der tog hustru med fra Europa. Alligevel var det ganske almindeligt at stifte familie. Den hvide mand tog sig da for den tid, han opholdt sig paa kysten, en sort negerkvinde i sit hus; det kaldtes at cassare. Han betalte i saa fald hendes underhold, lod hende lave sin mad og føde børn. Hun bevarede hele tiden særeje, men fik vel ofte ved hans død eller afrejse en del af hans efterladenskaber. Dette var en praktisk ordning, der kunne tjene til at hindre erotisk løssluppenhed; men præsterne var ikke altid glade for den, og det hændte, at en af dem ville betragte de cassarede kvinder som rette ægteviede hustruer og forlangte, at de skulle medtages, naar husbonden rejste tilbage til Europa. Det var en lykke, at dette ikke blev gennemført. De sorte hustruer ville aldrig have befundet sig godt i det kølige Skandinavien. Det hævdes ogsaa, at de ikke af hjertet elskede de hvide mænd; men der var kappestrid nok imellem dem om at nyde æren og fortjenesten.

Resultatet blev imidlertid mulatbørn, efterhaanden i ganske stor mængde. I begyndelsen vidste man vel knap, hvad man skulle stille op med disse skabninger; men med tiden blev det skik, at de,

der holdt sorte kvinder, betalte afgift til en mulatkasse og navnlig efterlod en sum til kassen, naar de rejste hjem, saa der blev midler til børnenes underhold. Selv om nu den sorte moder besørgede opdragelsen, vedblev det alligevel at være et problem, hvad man skulle gøre med de voksne mulatter. Man ville nødig lade dem leve helt paa negervis. Dette blev begrundelsen for, at præsten Elias Svane i forbindelse med opperhovedet David Herrn i 1722 aabnede den første mulatskole, ogsaa med det formaal at oplære deres elever til kristendommen. De engagerede en soldat til at undervise dem og købte skørter og huer til dem. Nogle aar efter kunne man døbe 4 mulatdrenge; en af dem blev sendt til St.Thomas, de tre andre indrulleret som soldater. Men de sorte mødre var imod at sende børnene til Vestindien, da de frygtede, de ville blive gjort til slaver. De første forsøg paa at oplære mulatbørnene faldt nok i øvrigt ikke helt godt ud. Wærøe mente ikke, det var umagen værd at lære dem noget. Han fandt, at de paa bunden bevarede deres hedenske natur og gerne løb bort; deres naturel var slettere end de sortes, „saa jeg hellere tror en skælms sort end en til syne ærlig mulat". Senere klager han over, at de var hengivne til „fetisseri og dovenskab". I tidens løb blev det praksis, at mulatdrengene fra 10 aars alderen gjorde soldatertjeneste, og der var lange perioder, hvor militæret paa forterne næsten udelukkende bestod af mulatter. Vanskeligere blev det faktisk med mulatpigerne. En af de første, som blev døbt og fik navnet Anna Sophia, en datter af mulatten Christian Pedersen Widt, ægtede en af de hvide assistenter, og efter hans tid var hun paa vej til at gifte sig med en anden hvid assistent; men de ragede uklar, og hun fødte ham et vakkert hvidt pigebarn „snart som et faderlands". At holde mulatpigerne paa dydens vej var en uoverkommelig opgave for de tunge lutherske præster og deres endnu sindigere degne. Det var paa den anden side ikke hensigten at opdrage dem til at være glædespiger blandt danskerne.

Et par af mulatterne naaede at blive degne. Den ene, Frederik Svane, var søn af præsten Elias Svane. Han kom med til Danmark, fik en god skolegang, blev student og boede paa Regensen. Hans skæbne blev højst usædvanlig. Bestemmende for ham blev hans tunge patetiske natur. Da han sluttede sig til pietisterne, kom han paa kant med sine oprindelige velyndere, men fandt derefter støtte hos Carl Ad.v.Plessen. I virkeligheden blev han Guineas første missionær. I 1735 drog han ud med skibet „Jomfruen" for at søge at omvende sine sorte slægtninge; men det mislykkedes ganske. I stedet blev han degn og deltog ogsaa siden i kontorarbejdet. En hustru, som han medbragte fra Danmark, voldte ham kun sorger, idet hun blev efterstræbt af opperhovedet Boris og sluttelig maatte hjemsendes, og siden skal han have holdt sig fire sorte koner. Da han blev inddraget i stridighederne i Billsens tid og kom i fængsel, viste han sig som en første klasses udbryderkonge, hvem hverken lænker eller fængselsmure kunne holde paa; men han lod sig efter hvert udbrud tage igen. Under Platfuss fik han sin afsked. Sine oplevelser skildrede han højst omstændeligt i et mærkværdigt skrift, som han tilegnede Plessen. Siden blev han degn paa Holbergs gods Tersløsegaard. Den anden bemærkelsesværdige mulat Christian Protten var ogsaa paa Elias Svanes initiativ kommet til København, havde studeret for at kunne missionere og blev en dygtig lærer for de smaa mulatter paa Christiansborg i 1750erne, men havde nok ogsaa sine uregerlige øjeblikke og kom i 1761 for skade at skyde et mulatbarn. 1764 bevilgede kongen ham dog et beløb til endnu en gang at rejse til Guinea som lærer. Han fik fri rejse for sig og sin hustru og 250 rd aarlig til føde og klæder for mulatbørnene. Han udgav samme aar fra København „En nyttig Grammaticalsk Indledelse til Tvende hidindtil gandske ubekiendte Sprog Fanteisk og Acraisk".

Mulatskolens karakter belyses ganske ved fortegnelsen over de bøger, der blev udsendt til den. Den omfattede i den ældre tid foruden ABC kun katekismus, Pontoppidans forklaring, salmebog og det nye testamente. I 1760erne var der omkring ved 40 elever; man begyndte nu ogsaa saa smaat at undervise mulatbørnene ved Fredensborg fort. I 1775 hjemsendtes to mulatdrenge, der var sønner af

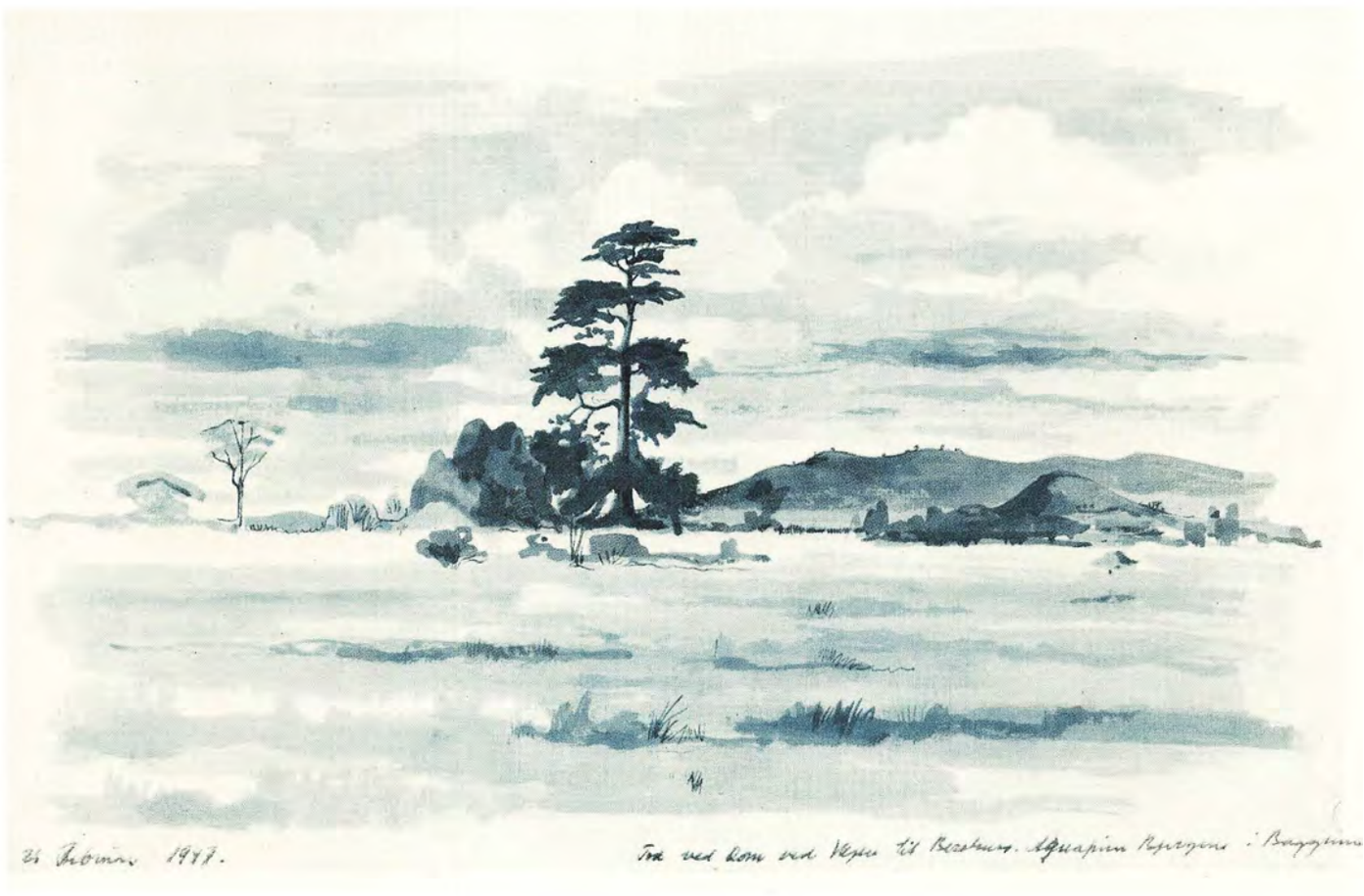

Træ ved vejen til Berekuso. Akwapim-højderne i baggrunden

opperhovederne Engman og Hackenburg, for at de kunne lære et haandværk. Ved Kiøges afrejse havde skolen 63 elever, og der var en smuk beholdning i mulatkassen til deres underhold.

Mindre vækst oplevede den kristelige menighed ved fortet. Det var ikke alle mulatskolens elever, der naaede til at blive døbt, og nogle af de døbte vendte siden tilbage til moderens hedenske tro. I det hele taget stod der næppe nogen stor respekt om kirken. Præsternes virke var for kort, for afbrudt og for tilfældigt. Den kirke, som portugiserne havde bygget omkring 1680, var allerede i Elias Svanes tid meget forfalden. Han kalder den en ruin, der mere tjente til forstue end til kirke, idet der var gennemgang, naar man skulle til guvernøren. Lokalet blev ligeledes anvendt, naar der blev manglet og strøget klæder, og naar skrædderen skar til. Om natten tjente det til soveplads for de sorte tjenestedrenge. „Det bord, der skulle være et alter, er saa forfaldent, at jeg med stor frygt og varsomhed staar derved", skriver Svane. „Der er ingen altertavle; der er ingen lysestager, langt mindre lys til kirken. Dugen paa alteret er meget gammel og forslidt, messeskjorten ligeledes, desforuden meget besudlet . . . saasom her mestendels altid er mangel paa sæbe. Her er ej heller nogen messehagel". Selv om nogle af manglerne tid efter anden blev afhjulpet, og selv om der blev opført en særlig bolig til præsten, kom der dog ikke nogen værdighed over gudstjenesten, før en ny kirke var blevet opført i fortet efter guvernør Biørns foranstaltning.

Heller ikke præsternes levned egnede sig altid til at fremme det kristelige. En søgte berigelse ved handel, en anden lagde sig ud med guvernementet, en tredie svirede med soldaterne. Nogle sank sammen i sygdom og død, eller deres sind tyngedes i ensomheden, borte fra kalds- og interessefæller. Værst var det maaske, da pastor Kop 1755 blev helt splittergal, begyndte at synge og danse og ville slaas med vagten. Da man forgæves havde søgt at kurere ham ved negermedicin, blev han anbragt i et rum nær vagten, for at man kunne holde øje med ham. „Undertiden kryber han op i vinduet, sætter benene ud mellem træværket, bræ'er som en cabrit og galer som en hane". Det hede klima, de uforbederlige

Danse-hovedprydelse, bestaaende af horn, strudsfjer og skaller i lange baand. Konkomba-stammen

medmennesker og den bestandige frygt for den farlige feber kunne nok faa en stakkels europæer til at gaa fra sans og samling.

Livsafslutningen kom for mange uventet pludselig. De fleste blev angrebet af feberen kort efter ankomsten, og nogle døde da efter faa dages sygeleje. Næsten en betingelse for længere tids ophold var det, at man hurtigt fik feberen og kom over den. Den, der ventede for længe paa sit feberanfald, blev anset for at være dødens sikre bytte. Den, hvis konstitution hærdedes mod feberen, risikerede at ligge under for fordøjelsessygdom eller blodgang; andre udstod lange lidelser af guineisk orm. Nogle faldt for egentlige epidemier. Næsten ingen europæer levede saa længe paa kysten, at han fik en alderdom beskaaret. De, der slap bort med livet i behold, var ofte vrag for resten af livet, afmagrede, koparrede eller gule i huden, affældige før tiden.

Hurtigt efter døden foretoges begravelsen, om muligt endnu samme dag, senest næste. Ellers opløstes liget i tropevarmen. Naar der var en præst ved fortet, gik det til efter kirkens regler, men ellers blev der maaske blot bedt en bøn over graven af en tilstedeværende embedsmand. Endnu findes en stemningsrig dansk kirkegaard lige ved strandkanten nær Christiansborg, hvor man paa enkelte gravstene kan læse danske navne og indskrifter. Den afdødes efterladenskaber blev taget i forvaring af den af embedsmændene, der havde paataget sig skifteforretningerne. Hans løsøre blev solgt ved auktion, hvor de sidst udkomne assistenter ofte til meget rimelige priser kunne forsyne sig med fine møbler og fornemme klæder. Hvis der blev noget til overs, naar alle gældsposter var betalt, og hvis ikke kompagnistyret i København fandt paa udflugter, kunne slægtninge i hjemlandet haabe at faa arven udbetalt. Store summer var det gennemgaaende ikke, der ad denne vej tilflød fædrelandet.

Alt i alt var det nok kun faa europæere, der blev lykkelige ved livet paa Guineakysten. Enkelte var der dog, som følte sig tiltalt af de sortes bestandige tjenesteydelser, af det afrikanske køkken, af vinen paa guvernørens bord og af sin sorte konkubine, maaske glædede sig ved de børn, som det fremmede land skænkede ham. De slog sig ned, gjorde sig det saa behageligt som muligt og betalte for deres pashaliv med en tidlig død. Men de fleste havde ikke været der mange maaneder, før de sukkede og

stønnede og klagede over dette raadne land, den hvide mands grav, og ønskede sig vel hjemme igen under Øresunds lave graa og kolde himmel. De fleste havde paataget sig tjenesten for et aaremaal, som regel 4 eller 6 aar; men mange hjemsendte ydmyge bønskrivelser om afløsning før tjenestetidens udløb. De sørgmodige klager i deres breve er ofte i al deres enkelhed saare gribende. Hyppigt døde de, før afløsningen naaede frem; men enkelte kunne gøre deres bo op, sige farvel til deres sorte tjenere og medhustru og tiltræde den lange hjemrejse over Vestindien. Man maa imidlertid tro, at hjemfarten varede saa længe, at erindringsoptimismen undervejs fik dem til at glemme det værste af, hvad de havde udstaaet; for ikke sjældent hændte det, at folk, der havde været flere aar paa den afrikanske kyst, efter hjemkomsten blev grebet af længsel efter varmen. Hvis de saa drog ud igen, var det yderst sjældent, de vendte tilbage, naar de saaledes for anden gang havde slaaet sig ned under de fremmede forhold.

Det kan ikke skjules, at der til de danskes tilstedeværelse paa den tropiske afrikanske kyst knytter sig et forholdsvis meget stort antal enkeltpersoners tragedie. Det maa forundre, at det stadig kunne lykkes at faa folk til at melde sig til den guineiske tjeneste og til at byde skæbnen den udfordring, som det før den moderne lægevidenskabs tid var at begive sig til troperne. Formodentlig var en stor part af dem, der rejste ud, folk, for hvem alle sunde var lukkede i hjemlandet, eller unge mennesker, der led af ulykkelig kærlighed; men i andre tilfælde er det vitterligt, at personer med muligheder hjemme drog ud for at søge eventyr, for at tilfredsstille nysgerrighed eller for at opnaa magt, nogle enkelte for at prædike evangeliet for hedningerne. Denne uddrift var meget levende hos mange af disse vikingernes efterkommere, men den kostede dem strid, fare, lidelser og død, og der var ikke megen velsignelse ved det værk, de udrettede i det fremmede land. Det afrikanske eventyr blev mere mærkeligt end skønt, en farverig episode i det danske folks liv, men ikke til stor lykke.

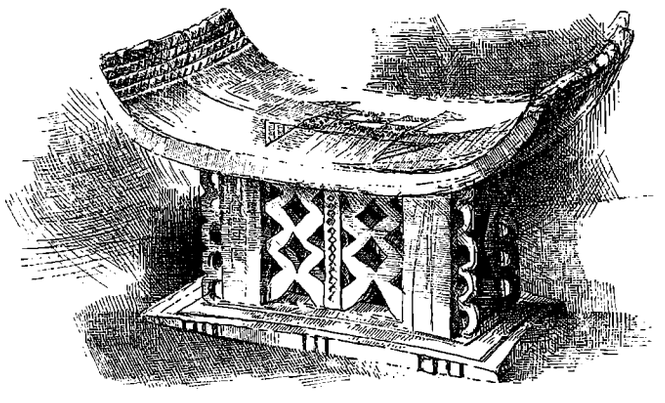

Ashantistol. Guldkysten

PLANTAGEDRIFT OG NEGERHANDELENS OPHÆVELSE

Faa aar efter at den danske indflydelse paa Guineakysten var blevet befæstet ved aftalerne med de tidligere hollandske negre, indtraf en begivenhed, der ganske ændrede etablissementernes vilkaar, omstyrtede deres økonomi og næsten gjorde det meningsløst at beholde dem. Kongen af Danmark forbød sine undersaatter at tage del i slavehandelen. Dette erhverv havde hidtil været hovednæringsvejen ved de danske forter, og dets afskaffelse maatte drage vidtgaaende ændringer efter sig.

Almindeligvis tillægger man Ernst Schimmelmann æren for forordningen af 16. marts 1792 om negerhandelen. Der kan ikke være nogen tvivl om denne mands humane grundsyn. Den forundring, han udtrykte ved at se sig selv som direktør for det østersøisk-guineiske handelsselskab, var afgjort ægte. Hellere ville han skabe lykkelige dage for negrene end bringe sorg og ulykke over dem. En stor rolle maatte det imidlertid ogsaa spille for ham, at Guineahandelen viste sig at være saa daarlig en forretning. Med forskernes nuværende kendskab til Schimmelmann lader det sig ikke afgøre, om det ene eller det andet drev ham frem. I ønsket om at opnaa en ændring i forholdene lod han nu sin flakkende fantasi søge udveje, snart her, snart der. I juli 1786 sendte han den teologiske professor D. G. Moldenhawer til Madrid for at forhandle om et bytte, saa Spanien fik forterne ved Volta, og Danmark den vestindiske ø Crabbe-Eiland eller Bique. Denne rejse bragte dog intet resultat; men endnu før dette stod klart, lod Schimmelmann den 29. november 1786 nedsætte en kommission til undersøgelse af den guineiske handel. Den bestod af seks medlemmer, hvoraf tre repræsenterede handelsselskabet, og den skulle ikke blot tænke paa selskabets tarv, men undersøge priserne paa udsendte varer, omkostninger ved udredning af skibe, ekspeditionernes lange ophold i Guinea og Vestindien og de omstændigheder, der knyttede sig til indkøbet af negre ved forterne. Af en indberetning, som kommissionen afgav den 4. juni 1787, fremgik det, at lige meget hvordan man opstillede beregningerne, saa ville den danske negerhandel give underskud.

Det ses nu ikke af de kendte akter, hvilke overvejelser indberetningen fremkaldte; men afgørende for beslutningerne blev i første omgang hverken humaniteten eller hensynet til den snarlige pengegevinst. Det blev derimod planer om at skride til anlæg af plantager i Afrika og bringe negrene til at opdyrke jorden i deres fødeland i stedet for at slæbe dem til Amerika. En stor rolle spillede i denne forbindelse, at lægen Paul Isert, der deltog i Kiøges felttog hinsides Volta, kom hjem over Vestindien i slutningen af 1787, udstyret med samlinger og iagttagelser vedrørende Guineas naturforhold og stærkt stemt for at anstille opdyrkningsforsøg. „Hvorfor", spurgte Isert, „var dog ikke vore forfædre saa fornuftige at anlægge plantager af disse produkter i Afrika, hvor man kunne faa arbejdere nok for ringere betaling?" Man havde da ikke behøvet at føre negrene ud paa den vovelige rejse over Atlanten. „Gerne ville de sorte indrømme os de bedste og største lande, som har ligget øde i aartusinder, og tillige for en ringe betaling hjælpe os til at dyrke dem, naar vi kom til dem med oliegrenen i haanden i stedet for morderstaalet".

Isert var ikke den første, der fremførte tanken om plantagedrift i Afrika. Det ser ud til, at ideen først blev fostret i det bargumske handelssocietet. Man begyndte vistnok med at ville anlægge en have af samme slags, som man periodevis havde haft ved nogle af forterne, og som til stadighed fandtes ved

de engelske og hollandske hovedforter paa Guldkysten. G. F. Wrisberg omtaler 1769, at man havde faaet frø sendt ud, men ikke kunne faa det til at vokse. De evangeliske brødre blev netop tilkaldt i haab om, at de kunne bringe plantager i drift. Man fandt imidlertid dengang, at negrenes mistillid og dovenskab rejste uoverstigelige vanskeligheder, og man foreslog, at kompagnislaverne skulle have lov at gifte sig, hver med flere koner, saa de kunne faa en mængde børn; man ville da i løbet af 15 aar faa ny og frisk arbejdskraft til plantager.

Hvad det bargumske societet ikke naaede, lykkedes for Isert. Han fik virkelig grundlagt en plantage. Udstyret med kongelig autorisation og kaptajns rang, med instruks fra ministrene Schimmelmann og Brandt og med et tilskud paa 1795 rd fra fonden ad usus publicos rejste han med skibet „Fredensborg" igen til Guinea i sommeren 1788. Ankommet til Christiansborg den 14. november drog han straks til øen Malfi omtrent 50 km oppe i Voltafloden for at undersøge, om dette sted egnede sig; men han fandt klimaet for hedt og usundt og opsøgte i stedet Akwapim, et bjergfuldt skovbevokset land med fortræffelig jordbund og grøderigt klima. Iserts gamle kampfælle fra Awunakrigen Atiambo var endnu cabuceer her, og ved hans hjælp lykkedes det at overtale landets folkeraad til at overlade ham et stykke uopdyrket jord. Han fik ogsaa de sorte til at bygge sig et hus og hugge vej gennem 11 km skov i retning mod Fredensborg, og allerede den 21. december 1788 kunne han fæste bo, hvor det nye anlæg skulle opstaa. Atiambo selv og to fornemme negre plantede det danske flag foran husets indgang og svor evig troskab og venskab, alt efter Akwapims forbundstraktat med danskerne. En formelig traktat blev desuden sluttet med republikken Krobbo, hvorefter den danske konge afkøbte negrene al den jord i deres land, som de ikke selv benyttede. Paa de erhvervede strækninger maatte anlægges plantager, men ogsaa negrene maatte bosætte sig der, naar de ville overholde koloniens love. Derimod maatte hvide af andre nationer ikke slaa sig ned uden særlig tilladelse fra koloniens guvernement. Krobbo forpligtede sig til at forsvare anlægget mod fjendtlige angreb; danskerne skulle bidrage med krigsmateriel. Atiambo skulle ogsaa have en købesum paa 512 rd og en maanedlig gage paa 5 rd samt aarlige nytaarsgaver til 60 rd. Den nye koloni blev saaledes anlagt paa kongelig foranstaltning, kun afhængigt af det østersøisk-guineiske selskabs entreprenører, for saa vidt selskabets embedsmænd paa kysten fik ordrer til at hjælpe Isert til mandskab og materialer. Efter traktatens form maatte grundstykkerne anses for erhvervet som privatejendom i et allieret land. Det blev senere anført, at det var en fejl, at Isert ikke havde forhandlet direkte med landets overherre Ashantikongen.

Efter at formaliteterne var i orden, lod Isert paabegynde rydning af skov og plantning, og nogle medbragte haandværkere lagde grunden til et stenhus. Det var hensigten at rejse en fæstning og en voldkranset by, som Isert gav navnet Frederiksnopel, men som senere oftest blev kaldt Frederikssted. Da alt var vel i gang, rejste han imidlertid til Christiansborg, og her indtraf den store ulykke, at han døde den 21. januar 1789, fulgt i graven af sin hustru en maaned senere. Med enestaaende evne til at omgaas negre, med indgaaende kendskab til Guineas natur og med fast tro paa sin mission havde han uden tvivl været den rette mand til at gennemføre kolonianlægget; men ved hans død blev det bragt til standsning. Det kom i hvert fald slet ikke til at udvikle sig efter hans planer, og det størst anlagte af de danske opdyrkningsforsøg paa Guldkysten blev saaledes en fiasko.

Rigtignok manglede der ikke paa lysthavende til at føre værket videre. Stillingen som kolonibestyrer blev først overdraget til Jens Nielsen Flindt, som ogsaa viste sig at være duelig. Han fortsatte rydningen af skoven, forsøgte at brænde mursten og fik med hjælp af smeden Ole Fynberg opsat et savværk. Da Biørn paa slutningen af aaret overtog guvernørposten, stillede han imidlertid saadanne krav til Flindt, at han sagde fra og rejste hjem. Det lykkedes herved Biørn at bringe forstyrrelse over Iserts værk, ligesom han havde bragt det over Kiøges. Biørn havde dog vistnok i dette tilfælde gode grunde;

et par andre plantageanlæg, som nu blev paabegyndt af private ude ved kysten, ville efter hans mening vise sig mere fordelagtige, da de ikke besværedes af den lange landtransport, som var nødvendig fra Iserts plantage. Den ene af disse plantager blev anlagt af Peder Meyer, der havde tjent det østersøisk-guineiske selskab som købmand, men gik af, da driften overgik til entreprenørerne. Hans plantage blev anlagt mellem en fersk og en salt flodarm ved Tubreku. Han fik bygget vaaningshuse paa negermaner og hurtig ryddet 10–11 tdr land og plantet 12.600 bomuldsbuske. Den anden plantage, kaldet „Jægerslyst", blev anlagt af fortkommandanten paa Kongensten Niels Lather, der allerede før Iserts tid havde undersøgt landets beskaffenhed og 1786 indberettet derom. Begge søgte regeringen om understøttelse til udvidelser af det dyrkede areal og anskaffelse af landbrugsredskaber; men ingen hjælp ses at være ydet dem.

Foreløbig høstedes der næppe stort. Intet trivedes under Biørns daarlige administration. Godt var det heller ikke, at der nu kun sjældnere kom skib fra hjemlandet. Lathers virksomhed led skibbrud efter hans uheldige indgriben i negerstridighederne, idet Biørn lod ham betale omkostningerne ved Awunas indgriben imod flodnegrene og fratog ham hans slaver og materiale. Han forlod Guinea 1793 for at gaa med et nordamerikansk skib til Vestindien, men døde undervejs. Ogsaa Meyer gav op, fordi Biørn modarbejdede ham. Den møje, der var anvendt paa plantagerne, var saaledes til ingen nytte.

Hjemme i København modtog man imidlertid efterretninger om, at det kunne lade sig gøre at opdyrke Afrikas jord, og paa denne baggrund kom man til behandlingen af hele spørgsmaalet om negertrafikken mellem Afrika og Amerika. Tilskyndelsen til at gøre endeligt op med slavehandelen kom fra England, hvor en række talere og forfattere med Wilberforce i spidsen i løbet af 1780erne havde rejst en kraftig indignation mod behandlingen af negrene. Alt mens man i København overvejede negrenes stilling paa de dansk-vestindiske øer, fulgte Schimmelmann med omhu diskussionen i England og reformerede paa sine egne vestindiske plantager. Da det nu indtraf, at et lovforslag om negerhandelens øjeblikkelige ophør blev forkastet i det engelske parlament den 18. april 1791, udarbejdede han selv en betænkning om spørgsmaalet og krævede en dansk kommission nedsat. Før et forbud mod negerhandel kunne gennemføres med held, burde der efter hans opfattelse hengaa en overgangsperiode, som kunne benyttes til at skaffe de vestindiske øer en rigelig forsyning med negre. Naar man derefter behandlede de vestindiske plantagenegre godt, saa de jævnt og stadigt kunne formere sig, ville det ikke mere være nødvendigt at tilføre slaver fra Afrika. Ud fra denne tankegang blev derefter i sommeren 1791 nedsat en „kommission til negerhandelens bedre indretning paa de vestindiske ejlande og kysten Guinea". Sekretær for kommissionen var Schimmelmanns privatsekretær E. P. Kirstein, og dens betænkning forelaa allerede den 28. december 1791. Dette aktstykke handlede begribeligvis mest om de vestindiske forhold og søgte at faa sagen til at se fordelagtig ud for plantageejerne paa øerne; men for de guineiske besiddelsers vedkommende henviste det netop til plantageforsøgene uden i øvrigt at komme med nye forslag. Paa grundlag af betænkningen fremkom en kongelig resolution af 24. februar 1792, der overlod til det vestindisk-guineiske rente- og generaltoldkammer at bringe sagen til udførelse. Efter kammerets indstilling undertegnedes forordningen af 16. marts 1792, hvorved den danske negerhandel blev forbudt fra nytaar 1803. Indtil da fik alle nationer lov at indføre negre til de dansk-vestindiske øer, og for at opmuntre tilførslen blev det tilladt skibene for hver slave, de bragte, at udføre en vis mængde sukker. Da der især behøvedes negerinder, skulle de gaa afgiftsfrit ind, og al udførsel af negre fra øerne blev forbudt.

Hermed blev Danmark det første koloniejende land, der forbød slavehandelen, det første til at virkeliggøre en af de betydeligste humane reformer, menneskeheden kender. At Østrig havde indført forbudet allerede 1782, kunne blot være af teoretisk interesse. For de danske besiddelser i Guinea maatte

Brudstykke af mur. Ruinen af fortet Fredensborg

reformen imidlertid blive skæbnesvanger, hvis ikke det lykkedes at fremkalde den plantagedrift, som var indledet ved Iserts forsøg, og som tydelig nok var velanset i de toneangivende kredse i København. Nogen chance for, at det østersøisk-guineiske handelsselskab eller dets entreprenører ville opretholde etablissementerne uden adgang til slavehandel var der ikke. Kongen blev nødt til at overtage forter og loger igen. Den 11. november 1792 blev entreprenørernes guvernør A. R. Biørn entlediget, og i stedet udnævntes kammerraad Bendt Olrik til guvernør med rang af major af infanteriet. Samme dag udstedtes en forordning, hvorved eneretten til den guineiske handel ophævedes. I stedet fik alle og enhver lov at handle ved de danske forter og loger, ogsaa udlændinge. Til forternes underhold blev der for de aar, slavehandelen endnu tillodes, paalagt en udførselstold i Guinea af 10 rd paa hver slave. For at fremme tilførslen af kvinder til Dansk Vestindien, bestemte forordningen dog, at 5 rd skulle tilbagebetales for hver voksen negerinde, der blev landsat levende derovre. Man regnede, at etablissementernes underhold ville koste ca 36.000 rd aarligt, men haabede, at slavetolden ville indbringe ca 16.000 rd, saaledes at staten kunne slippe med at tilskyde 20.000 rd aarligt.

Et par uger senere afsejlede den nye guvernør fra København med skibet „Hertug Ferdinand" ledsaget af 20 soldater. I første omgang naaede han dog kun til Doggerbanken, hvor skibet blev anfaldet af svære braadsøer og blev beskadiget, saa man maatte gaa tilbage til Norge for at reparere. Først den 26. juni 1793 naaede Olrik derfor Christiansborg i Guinea. Ved ankomsten fandt han alt i forvirring, saadan som Biørn havde efterladt det ved sin afrejse i januar. Rivalitet raadede mellem entreprenørernes befuldmægtigede, kaptajn Hammer, og den af Biørn paa eget initiativ indsatte interimsguvernør baron Hager. Prinsensten var stadig blokeret fra landsiden og maatte have alle tilførsler ad søvejen. Chri-

stiansborg var delvis faldet i ruiner. Handelens betjente oversvømmede guvernørens værelser, og der vrimlede af inventarieslaver, som man ingen anvendelse havde for. Over 2000 rd medgik til den maanedlige lønudbetaling; men Olrik turde for sin egen sikkerheds skyld ikke afskedige nogen. Til alle sider mødte han fortrædelighed, og allerede 3. august døde han.

Hager blev nu virkelig interimsguvernør og fik genoprettet ordenen. Som kommandanter anbragte han paa Fredensborg Chr. Fleischer, paa Kongensten Johan David Ahnholm, paa Prinsensten Johan P. D. Wrisberg, der var søn af den tidligere interimsguvernør Gerhard Friedrich Wrisberg og født paa kysten. Paa Christiansborg oprettede han et nyt embede for en ekvipagemester og pakhusforvalter (siden kaldet mønsterskriver), som skulle holde regnskab med varelagrene og hindre slavebestanden i at rotte sig sammen eller desertere. Indehaver af dette nye embede blev Christian Schiønning. Endvidere havde Hager ved sin side en lovkyndig kommissarius Hans Moe, der skulle undersøge forholdene og afgive betænkning om etablissementerne. Ligeledes havde regeringen beordret oberstløjtnant J. Ph. B. v. Rohr, der var særlig kyndig i bomuldsdyrkning, fra Vestindien til Guinea for at undersøge mulighederne for plantagedrift; men han naaede aldrig Guinea; det skib, der skulle føre ham over, forsvandt sporløst undervejs. Derimod var Flindt blevet udsendt igen, efter at fonden ad usus publicos havde ydet ham et beløb paa 1370 rd blandt andet til anskaffelse af presenter til negerfyrsterne. Da v. Rohrs afrejse var blevet forsinket ved sygdom, havde Flindt faaet fuldmagt til igen at overtage Iserts plantage, og fra maj 1793 til marts 1795 lykkedes det ham at faa plantet 4730 bomuldsbuske og anlagt 3 kornplantager samt at faa opført et 35 alen langt hus.

Til trods for, at man saaledes havde en række duelige mænd paa ledende poster, udvikledes etablissementernes forhold efter 1792 dog paa en lidet opmuntrende maade. En væsentlig grund hertil var, at den franske revolution standsede afsætningen til de fransk-vestindiske øer, hvortil en mængde slaver fra de danske forter var blevet ført i de foregaaende aartier. Heller ikke indtraf en opblussen af slavetransporten til de dansk-vestindiske øer, som man kunne have ventet det de sidste aar, før forbudet traadte i kraft. Værst blev det, at regeringen i København var usikker paa, hvad den ville gøre med de guineiske besiddelser, naar slavehandelen ophørte. At sætte noget alvorligt ind paa plantagedriftens opkomst nærede den slet ingen tilbøjelighed til. Foreløbig lod den spørgsmaalet om Guineaforternes fremtid staa hen. Hager forblev kun interimsguvernør; gagerne maatte ikke forhøjes, og nye embeder ikke oprettes. Regeringen sendte ikke selv skibe ud med forsyninger, men overlod Guineatrafikken til det private initiativ. Den nøjedes med at fragte det nødvendigste til forterne med de private skibe. 1794 kom der slet ingen ladning ud, og ofte siden gik der mere end et aar mellem hver forsyning. Guvernementet maatte derfor jævnlig skaffe sig varer fra fremmede skibe og købmænd og betale med anvisninger paa København. Den private danske Guineafart indskrænkede sig til et skib eller to om aaret, i reglen udsendt af skibsrederen kaptajn Jens Lind. Et par gange gik et skib ud fra Altona. Forsyningerne for statens regning blev indkøbt af Prætorius mod 2 % i provision, i reglen for ca 20.000 rd til hver udsendelse. Fragten beløb sig til omkring ved fjerdedelen af dette beløb. Fra Guinea gik skibene indtil nytaar 1803 videre til Vestindien med slaver. I øvrigt medførte slavetolden ved Christiansborg, at det kunne betale sig for skibene at indtage deres slaveladning andre steder paa kysten.

Det var, som om det danske foretagende i Guinea levede videre med nedsatte livsfunktioner. Det eneste nye træk i billedet var, at enkelte europæere nu begyndte at nedsætte sig ved forterne som frihandlere. Hager spekulerede i den forbindelse over, hvorledes man skulle faa dem til at betale told af alle de slaver, der gik igennem deres hænder. Fortets folk havde jo ingen indflydelse paa, hvad der foregik uden for kanonernes rækkevidde. Moe kom til det resultat, at man burde give embedsmændene ret til at handle. Selv om der ved den private handel blev knebet uden om tolden, mente han, der altid

Plantagen Frederikssted

ville komme noget ind – det skulle den indbyrdes misundelse nok sørge for. I virkeligheden viste det sig, at slavetolden gav meget mindre end beregnet; men der opnaaedes besparelser ved vakancer, og overskridelserne paa budgettet blev ikke alt for voldsomme.

Baade Hager og Moe kom til det resultat, at det tjenligste i længden ville være at sælge besiddelserne. Ingen af dem havde stor tillid til opdyrkningsbestræbelserne. Hager mente, det ville blive svært at holde slaverne til lydighed; Moe troede, at anlæggene i bedste fald kunne give udbytte paa øerne i Rio Volta, hvor de kunne forsvares. Det var i overensstemmelse med denne modløshed, naar det i København blev besluttet at opgive Iserts plantage; Flindt blev kaldt hjem derfra i 1795, netop som plantagen begyndte at florere. Ved samme lejlighed bragte et par inventarienegre, der var med skib ud fra Danmark, det rygte i omløb, at de danske besiddelser ganske skulle rømmes, og slaverne i dem sælges fra landet. Resultatet heraf var, at samtlige inventarie- og pantenegre deserterede fra Christiansborg til Ada, og Peder Meyer, der nu optraadte som frihandler, mistede alle sine ejendomsslaver.

Efter at Moe var vendt hjem, kom den danske regering saa vidt i sin stillingtagen, at der den 18. maj 1796 blev underskrevet en alt andet end velovervejet resolution, der fastsatte, at Christiansborg og Prinsensten – de to bedst udrustede forter – skulle rømmes, og kun Fredensborg og Kongensten bevares; men hvis private ville foretage anlæg ved de to sidstnævnte forter, skulle de nyde støtte. En del soldater og embedsmænd skulle afskediges, og det aarlige underhold for etablissementerne maatte ikke beløbe sig til mere end 22.460 rd. Fredensborg skulle være sæde for guvernementet. Foreløbig skulle der dog holdes en svag besætning paa de rømmede forter.

Naar disse beslutninger ikke kom til udførelse, og naar det i det hele taget ikke gik saa ilde, som det tegnede, skyldtes det først og fremmest Johan P. D. Wrisberg. Efter Hagers død den 17. august 1795 blev han efter nogen forvirring valgt til interimsguvernør. Han var ikke til sinds at opgive det danske magtomraade. Led for led søgte han at genrejse virksomheden. Ret hurtigt opnaaede han fra regeringen i København tilladelse for de kongelige betjente paa kysten til at drive privat handel. Største delen af de deserterede slaver fik han tilbage; men nogle løb dog til fetishpræsterne, idet en slave, der søgte fetishens beskyttelse, ikke skulle vende tilbage til sin herre, men som regel kunne vente god behandling hos de sorte præster. Skønt Wrisberg var klar over, at Iserts plantage laa for langt fra kysten, holdt

han den foreløbig besat med en opsynsmand og nogle inventarieslaver, og først 1802 blev den definitivt opgivet. For egen regning anskaffede han et lille skib, som han sendte til Benin med salt og fik tilbage med en ladning slaver. Han skyndte sig ogsaa at indsende prøver af bomuld, han selv havde indhøstet ved Prøvesten. Endelig begyndte han i juli 1797 at lade anlægge en plantage i et kanonskuds afstand (en fjerdingvej) fra Christiansborg; den kaldtes siden Frederiksberg. Han lod her straks rydde 13 tdr land til bomuldsplantning og haveanlæg og opføre saavel et hus for en opsynsmand som negerhytter. Samtidig bekendtgjorde han for negrene, at han ville afkøbe dem bomuld, som de selv ville dyrke. Plantagen Frederiksberg udvidedes efterhaanden og skal senere have omfattet ca 75 tdr land.

Under saadanne forhold kunne Wrisberg og hans omgivelser selvfølgelig ikke se nogen grund til at følge den kongelige ordre om at rømme Christiansborg. Tværtimod besvarede man den meget frimodigt med forestillinger om, hvor ulykkelige følger det ville faa; man hævdede, at negrene ville blive rasende, de hvide dræbt, og kongens ejendom gaa tabt, og i stedet udbad man sig ny ordre. At afskedige nogle af mulatsoldaterne ville medføre, at de alle løb deres vej; i stedet maatte man da have en betydelig militærstyrke ud fra Danmark. Man turde end ikke reducere deres gage, men mente nok, man kunne administrere alle fire forter med de forhaandenværende besætninger for det bevilgede beløb. Indvendingerne blev i København forelagt kommissionen vedrørende negerhandelen; denne forsamling turde ikke gaa imod den guineiske sagkundskab, og den 12. maj 1799 udkom da en kongelig resolution om, at forterne ikke skulle nedlægges; men der skulle spares det mest mulige paa udgifterne.

Til bevis paa det afrikanske foretagendes eksistensberettigelse kunne guvernementet i 1798 hjemsende den første balle bomuld høstet paa Frederikssted og Frederiksberg. Den blev siden efterfulgt af flere; varen blev fundet udmærket i København, bomuldsballerne solgtes til god pris paa Børsen og prøver paa varer deraf udsendtes til kysten. En tid opererede man med planer om at faa udsendt maskiner til rensning af bomulden; men da det endelig lykkedes at faa en maskine ud, viste det sig, at den ikke kunne bruges.

En stor hjælp for Wrisberg og hans omgivelser var det, at de ikke forstyrredes af større negerkrige. Fjendskabet mellem Awuna og Keta vedblev dog; det lykkedes ganske vist i 1797 at faa tilvejebragt en vaabenstilstand, som skulle styrkes ved, at Wrisberg fik kongen af Danmark til at bevilge 800 rd i erstatning til Awuna; men allerede aaret efter blev overenskomsten brudt, og en bilæggelse af striden fandt først sted 1802. Nogle andre og mindre stridigheder var af forbigaaende karakter, og forskellige uroligheder og et par tronskifter i Ashanti drog ikke følger efter sig for danskerne.

En farlig situation opstod derimod, da det i 1799 kom til strid mellem to kvarterer i Orsu. Det endte med skyderi, saa flere blev dræbt, hvorefter det ene parti om natten forlod byen og søgte beskyttelse i hollandsk Accra. Nogen tid efter dukkede 2–300 accraer op under hollandsk flag, overskred grænsen til det danske omraade og nærmede sig Orsu. De implicerede fik da lov at komme til torvet næste morgen, men da de ikke ville trække sig tilbage igen, og det kom til skydning mellem dem og orsuerne, maatte Ahnholm, der fungerede som interimsguvernør, mens Wrisberg 1800–02 foretog en rejse til Danmark, fyre kanonerne af som trusel for at faa dem væk. Da de næste dag angreb paa ny, maatte de jages bort ved skydning fra Prøvesten. Derefter fik man standset krigen ved henvendelse til generalguvernøren paa Elmina, og ved forhandling opnaaede man en udlevering af fangerne. Gerne havde man kaldt Akwapim til hjælp for at faa forsvarlig hævn; men man frygtede, at det ville blive for dyrt, og tog den fred, man kunne faa. En endelig ordning blev ikke tilvejebragt, før Wrisberg den 3. oktober 1802 var vendt tilbage, først nu udnævnt til virkelig guvernør.

Som et led i sparebestræbelserne gjorde Ahnholm 1801 et forsøg paa at tilbageholde afgifterne til negrene, men han maatte hurtigt opgive ethvert forsøg i den retning.

Efter at man i København havde forladt planen om nedlæggelse af forter, vaktes interessen for etablissementernes fremtid paa ny og gav sig udtryk i, at generaltoldkammeret kort efter udsendte en kirurgisk student Peter Thonning til Guinea for at gøre botaniske studier og undersøge mulighederne for dyrkning af farveplanter og andre nytteplanter. Med skibet „Generalinde Schimmelmann" kom han til Christiansborg den 12. januar 1800, og i den følgende tid foretog han rejser i egnen og samlede planter, ligesom han anstillede dyrkningsforsøg. Han forefandt flere indigoarter og forskelligt farvetræ og var tilfreds med plantagen Frederiksberg. Han var dog temmelig kritisk. Indefter i landet var der efter hans mening for fugtigt til bomuldsavl. Egnen ved Rio Volta forekom ham skøn, men ikke saa frugtbar, som rygtet sagde; jordbunden var her for salt, kun paa øerne i floden antog han, ris og sukker ville trives. I foraaret 1801 kunne han sende 9 kasser naturalier hjem over Vestindien og paabegynde en beskrivelse af landet og dets indbyggere samt afsende det bedste kort, der i dansketiden blev tegnet over landet. Først i sommeren 1803 naaede han tilbage til København med endnu flere herbarier og beskrivelser. Hans samlinger brændte uheldigvis ved Københavns bombardement 1807, men reddet blev dubletterne, som han havde foræret væk, og de blev grundlaget for professor F. C. Schumachers beskrivelse af guineiske planter i Videnskabernes Selskabs Skrifter 1827.

Nyt initiativ viste sig ogsaa ved plantageanlæg. Allerede ved sit andet ophold paa Iserts plantage havde J. N. Flindt sammen med sin søster og en husmandssøn fra Hvidovre Hans Christophersen anstillet forsøg med ølbrygning og brændevinsbrænding med benyttelse af majs, som var dyrket i Guinea. Nu søgte han 1798 om et laan til at genoptage denne virksomhed, og det følgende aar indgav han ansøgning om pladsen som kommandant paa Kongensten for med hjælp af inventarienegrene at anlægge

plantager i Voltaegnen. Det lykkedes ham nu ogsaa for tredie gang at blive sendt til Guinea. Finanskollegiet tilstod ham et laan paa 6000 rd, og 1801 kunne han nær fort Kongensten paabegynde anlægget af en plantage, som fik navnet Ejebo. Bomulden klarede sig her rigtig godt, og 1805 havde han 5000 bomuldsbuske, som gav god høst. Vanskeligere viste kaffetræerne sig at være; de fik det visse aar for tørt, og for at redde dem maatte han plante dem i skygge. Sukker lykkedes derimod godt paa terræn, der kunne oversvømmes; naar frøene blev lagt i juni, var rørene 2 m høje i september. Tobak faldt lige saa godt ud som i Amerika, og pisang (bananer) trivedes til underhold for negrene paa plantagen. En gul farverod og ingefær gav derimod kun ringe udbytte. Ligeledes slog majshøsten af og til fejl, men i stedet hittede Flindt paa at lave brændevin af palmevin, og det blev solgt til højere priser end al anden spiritus. Af palmevin kunne ogsaa koges en sirup, som Flindt fandt særlig god for brystsyge. Det var Hans Christophersen, der udførte brændevinsbrænderiet. En anden industri blev mulig derved, at Flindts søster farvede og spandt garn, som negrene syntes om, og som var let at afsætte til negerpantjes. Ved plantagen opførtes anselige huse, men Flindt skaffede sig ikke nogen ret over grundstykket, idet landet i tidens løb havde haft saa mange herrer, at han ikke kunne blive klar over, hvem han skulle kontrahere med.

Wrisberg selv nærede en tid planer om at søge roligere steder for opdyrkningen, og hans øje faldt derved paa negerrepublikken Bimbia ved Kamerun. Aar 1800 købte han en ø af republikken i den hensigt at aabne en handel derfra med farvetræ, voks, olie og elfenben. Under sit ophold i Danmark fik han ved kongelig resolution af 4. januar 1801 approbation paa købekontrakten, og ved kongelig resolution af 19. maj 1802 bemyndigelse til at købe jord paa andre øer i nabolaget. Han udarbejdede ligeledes en koloniseringsplan og udsendte skonnerten „Experiment" dertil. Da dette skib skulle have mandskab med fra Christiansborg fort, gav det imidlertid anledning til, at inventarieslaverne for anden gang deserterede, og kun nogle haandværkere rejste med. De naaede ogsaa at faa bygget forskellige huse, men flere mand døde paa turen, og det væsentlige blev nok, at skibet kom tilbage med en negerladning, som gik videre til Vestindien. Det „faktori", som var blevet oprettet paa øen, forstyrredes 1803 ved de indfødtes plyndringer, idet købmænd fra Liverpool ophidsede dem til at fordrive danskerne. Siden nærede Wrisberg planer om at bytte forterne paa Nedenkysten for den portugisiske ø Principe.

Imens trivedes interessen for plantageanlæg stadig blandt danskerne paa kysten. Købmand P. Meyer begyndte paa en frisk, plantede bomuld og opelskede kaffetræer, hvoraf han høstede modne bønner. Ogsaa hans appelsin- og tamarindetræer bar frugt. Han anlagde denne gang sine plantninger ca 25 km oppe i landet lige under Akwapimbjergene, hvor han fandt jorden frugtbarest, og hvor der var skov og godt vand i nærheden. Det var ved en lille negerby, der hed Ojadufa. Snart lod han plante flere kaffetræer, og i 1803–04 fik han paa den kongelige kasses bekostning ved hjælp af inventarienegre og ejendomsnegre anlagt en vej dertil. Han forhandlede nu med negrene om køb af landet. Beboerne i byen Blegusso (Blaccusse, af danskerne siden kaldet Blækhuse eller Blækhuso) forlangte samme beløb, som Isert i sin tid havde givet; men det endte med, at der ikke blev tale om køb af jorden, kun af brugsretten dertil, og betalingen blev en dusør paa 128 rd og en „gage-coustume" paa 2 rd samt et kvantum brændevin og tobak hver maaned. De erhvervede rettigheder indbefattede ogsaa retten til at anlægge fortifikationer, men heraf benyttede man sig ikke. Stedet, hvor plantageanlægget fandt sted, kaldtes ogsaa Bimbiasch eller Bibiase. Arbejdet paa anlægget generedes noget ved, at det i 1804 kom til en krig mellem Akwapim og hollandsk Accra, og der stod et slag, hvori Akwapim vandt sejr og tog hovederne af 23 ansete accraer. Det danske guvernement ville ikke mægle af frygt for omkostningerne. Den pause, som krigen forvoldte i anlæggene ved Akwapimbjergene, benyttedes til at plante 2000 kaffetræer ved plantagen Frederiksberg. Ogsaa Flindt paa Ejebo plantede kaffetræer. Med Akwapim

Landskab ved Bibiase

søgte man siden at holde sig gode venner, og 1807 var cabuceeren kaldt til Christiansborg, hvor Wrisberg gav ham et forskud paa 456 rd mod, at han lod sin søstersøn blive i fortet.

Endnu maa nævnes et stort plantageanlæg, kaldet Dacubie, udlagt under Akwapimbjergene af Chr. Schiønning, der blev interimsguvernør, efter at Wrisberg i foraaret 1807 for anden gang var rejst til Danmark. Det strakte sig næsten et par kilometer i længde og omfattede 1809 ikke mindre end 40.000 kaffetræer og en planteskole paa 100.000 planter. Ogsaa andre købmænd ved Accra planlagde anlæg og købte jord. Af bomuld var der avlet mange tusind pund, som man blot ikke kunne faa renset, fordi man manglede maskiner dertil. En virkelig storartet kaffeavl var paa vej. Det var endelig lykkedes at føre beviset for, at Afrika kunne opdyrkes og afgive vigtige produkter til det tætbefolkede Europa. Med god grund kunne englænderne 1808 sende en deputation til Afrika for at undersøge koloniseringsmulighederne paa Guineakysten.

Hvis de danske besiddelser efter negerhandelens ophør skulle give udbytte, var det nødvendigt, at plantagedriften blev en succes. Efter 1. januar 1803 ændredes vilkaarene paa etablissementerne føleligt. Indtil da blev der stadig med danske skibe eksporteret en mængde toldpligtige slaver, saaledes 1798 saa mange som 737. Efter den fastsatte dato blev der ikke mere drevet slavetrafik i det store med danske skibe. Kun et par mindre fartøjer fik dispensation til at overskride datoen. Hermed være dog ikke sagt, at slavehandelen ved de danske forter ophørte til det tidspunkt, kongen havde befalet. En kaptajn fik bøde for at have bragt negre til St. Croix, og guvernementet paa Christiansborg forsøgte at se ganske bort fra forbudet. Det ræsonnerede som saa, at naar negrene i det hele taget taalte europæerne mellem sig, var det handelens skyld. Indtil man havde faaet befæstet de nye plantageanlæg, maatte man holde sig gode venner med de indfødte og derfor tillade negerhandelens forlængelse i det mindste for en tid. I modsat fald ville man paadrage sig uro og udgift, ja livsfare. Guvernementet undlod derfor

Hornblæser. Bronzefigur fra Guineakysten

Bronzehoved af en ung pige med hovedbeklædning og halssmykke af koralgrene; fra Guineakysten

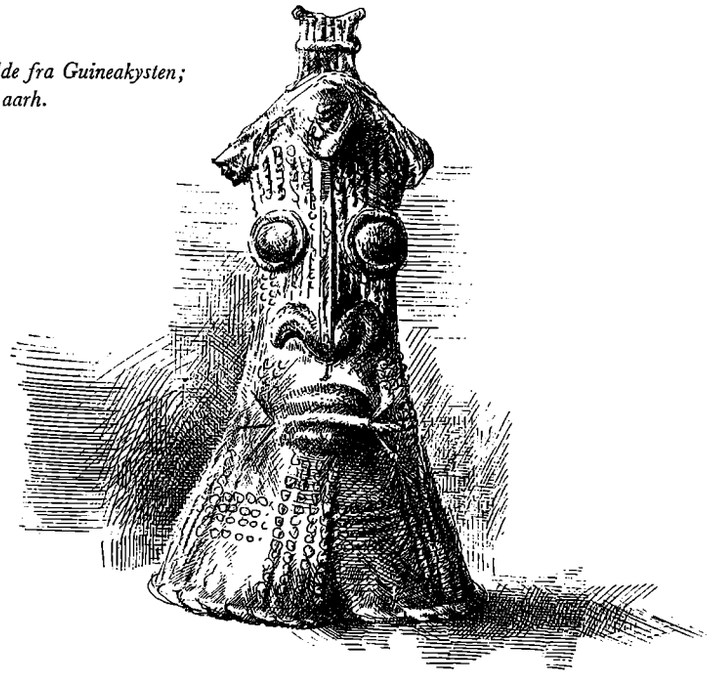

Bronzebjælde fra Guineakysten; fra det 16. aarh.

i første omgang blankt væk at sætte forordningen af 1792 i kraft. Etablissementerne skulle ikke sættes paa spil, og de danskes anseelse blandt negrene ikke gaa tabt.

Selvfølgelig blev denne selvraadighed ikke taalt fra København, og da en forklaring blev krævet, maatte guvernementet ydmygt erklære, at slavehandel nu ikke mere blev taalt ved forterne. Det var den 5. august 1805. Hvor alvorligt erklæringen var ment, er imidlertid et spørgsmaal. Kort efter indberettede guvernementet, hvilke uheldige virkninger forbudet havde for handelen med Ashanti; naar man ophørte at købe slaver, kunne man ikke mere give de sorte saa anselige foræringer, og nogle fornemme familier i Ashanti havde derfor bekendtgjort, at ingen af deres nation under hovedets fortabelse maatte handle med danskerne, end ikke sælge levnedsmidler til dem. For at komme af med denne beslutning, maatte danskerne „laane" Ashanti 1000 pund krudt, hvoraf frikøbmændene i Orsu dog betalte det halve. Naar Ashanti var saa vanskeligt at stille tilfreds, skyldtes det vistnok, at man paa Christiansborg kort forinden havde sagt nej til et større laan. I virkeligheden vidnes fra alle sider, at

negerhandelen ved de danske forter vedblev, omend i mindre udstrækning end før. Endnu da P. S. Steffens kom ud som guvernør ved nytaar 1821, paastod frimulatterne over for ham, at negerhandelens ophævelse aldrig var blevet dem forkyndt, og at de intet vidste derom, og hjemme i København rejste man ved den lejlighed spørgsmaalet, om den danske konge i det hele taget kunne forbyde de indfødte at handle med slaver. Før i 1820erne blev slavehandelen sikkert ikke bekæmpet med nogen virkning i omegnen af Christiansborg.

Man spørger i denne forbindelse, om ikke kirkens mænd udrettede noget. Deres rolle blev i virkeligheden forholdsvis beskeden. I de første aar af det nye aarhundrede døde to af Grundtvigs brødre efter korte ophold som præster i Guinea. Den første, Jacob Grundtvig, kom dertil i januar 1800, døde samme efteraar og fik det bedste eftermæle, nogen dansk præst har nydt i Afrika, navnlig for den iver, hvormed han tog sig af skolen. Aabenbart var han en værdig slægtning af den profetiske salmedigter. Den anden, Niels Grundtvig, rejste ud i sommeren 1802 og døde i maj 1803. Han ragede uklar med guvernør Wrisberg og blev før sin død fængslet for at have staaet i forhold til en negerinde. Hans eftermæle blev derfor mindre smukt, og Wrisberg betegnede ham som et „slet subject". Han forsvares imidlertid af sin eftermand H. C. Monrad, der var præst paa kysten 1805–09 og ligeledes kom i modsætning til Wrisberg, netop fordi han gik imod slavehandelen. Han fandt, at saa længe de gamle slavehandlere skulle styre etablissementerne, blev det ikke til noget ordentligt med plantageanlæggene. Han klager i sine breve over, hvor lidt en præst formaaede at udrette i et land, hvor fornuft, dyd og religion ingen stemme havde, hvor samvittighed og alt, hvad der burde være helligt, maatte vige for egennytte. Præsterne blev af kystboerne efter hans opfattelse kun betragtet som gøglende fetishmænd, og han priste sig lykkelig, da han igen satte sine ben paa fædrelandets jord med livet i behold. Efter hans afrejse hengik der mange aar, før en dansk præst igen kom til Guinea.

Da Monrad siden havde fundet ro i et dansk præstekald, samlede han sine indtryk i en smuk og menneskekærlig bog om „Guinea-kysten og dens indbyggere", som udkom 1822 med fortale af C. Molbech. Af den foreliggende litteratur egner dette skrift sig sikkert bedre end noget andet til at give nutidslæsere en forestilling om danskerne i Guinea. Ikke mindst skildrer han plantageanlæggene, saadan som de begyndte at brede sig ved den tid, han forlod Guinea, og giver derved et begreb om, hvad den danske indsats i Afrika kunne have udviklet sig til, hvis ikke negrenes krigsgalskab havde været.

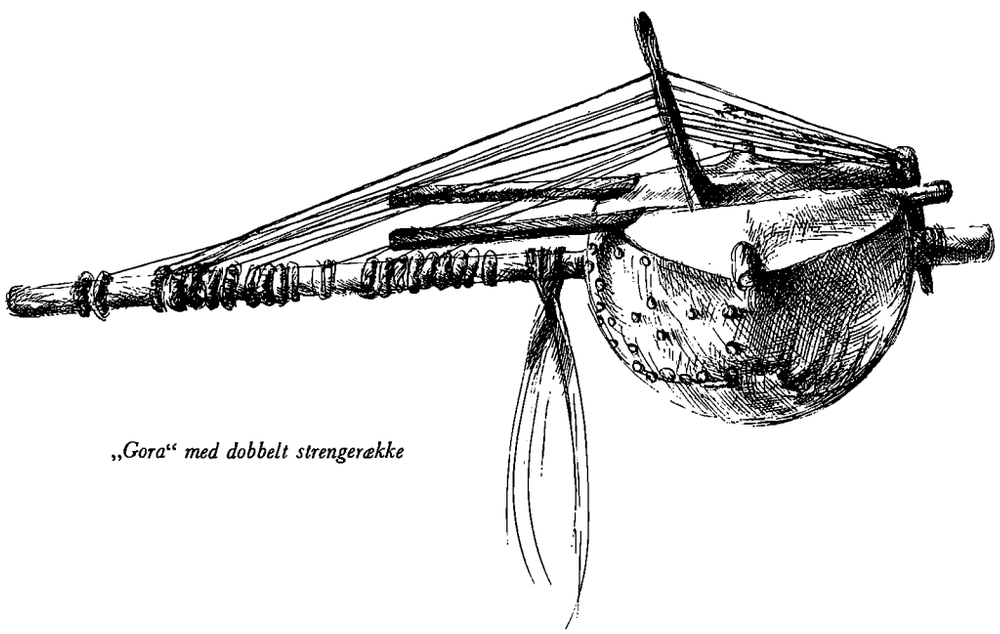

„Gora" med dobbelt strengerække

ASHANTIKRIGENE

Det overherredømme, som Ashanti siden 1742 havde haft over egnene ved Christiansborg og Fredensborg, kunne vel synes noget sporadisk; undertiden kunne lange perioder gaa hen mellem opkrævning af coustume ved de europæiske forter, og nu og da kunne de omboende negerfolk bilde sig ind, at de var uafhængige. Hver gang Ashanti havde vist sin magt, maatte man imidlertid bøje sig, betale sin afgift og hylde Ashantikongens majestæt.

Det rige, Ashanti havde bygget op, var da ogsaa efter afrikanske forhold ganske anseligt, vistnok den stærkeste negerstat i nyere tid. I virkeligheden bestod dets kærne af et forbund af nærbeslægtede stammer, hvori Ashantikongen oprindelig havde været primus inter pares; men i tidens løb tiltog han sig i indenrigske forhold enevælde, medens han i udenrigssager maatte lytte til en forsamling af cabuceere eller kaptajner. De undertvungne folkefærd maatte skatte i guld og slaver, og deres høvdinger møde op i rigets hovedstad Kumasi til den aarlige yamsfest, en art høstfest, der fejredes i september, naar den nye yams var tjenlig til at tages op. Befolkningen blev stedse holdt i fin krigstræning. Ved angreb sprang Ashantisoldaterne lige i struben paa modstanderne, hurtigt og frygtløst. Til større krigsforetagender mobiliseredes ogsaa de undertvungne folkefærd, og det hændte, at Ashantikongen overgav en af sine lydfyrster særlige krigeriske opgaver, naar en nabostamme skulle tugtes. En Ashantiofficer var udstyret med vældige plumager, guld, elefanthaler og en mængde broget fetishdingeldangel. Soldaterne var bevæbnet med bøsser og sværd. Kongens livvagt førte lange danske bøsser, som de selv havde prydet med guldbaand. Ved festlige lejligheder affyredes geværerne i det uendelige. En god del af det krudt, som europæerne afsatte ved kysten, gik til Kumasi, for at kongens vælde ved alle lejligheder kunne manifestere sig i forsvarlige drøn.

Blandt handelsfolk var ashantierne ikke saa bemærkelsesværdige som blandt krigsfolk. De havde ingen ret forstand paa transithandel; de indførte, hvad de selv havde brug for af vaaben, ammunition, rom og brændevin, og betalte med guld eller slaver, men af andre varer aftog de kun lidt. Dette kom maaske af, at deres eget haandværk var veludviklet. De var dygtige metalarbejdere, og det kan nævnes, at Ashantikongens guldskatte hvert aar omsmeltedes i nye originale mønstre. Af de indførte tekstilier blev en del optrævlet, og traadene brugt til nye, meget skønne vævede stoffer. Deres huse var velbyggede og smukke, og overalt herskede der orden og renlighed. Kongen og stormændene omgav sig med rigdom, farver og glans. Den materielle kultur lod intet tilbage at ønske.

Alligevel blev europæerne rystet ved det barbari, de iagttog ved deres møde med Ashantifolket. Sæd og skik i det mørke Afrika fik uvilkaarligt de hvide til at takke skæbnen for, at de var født blandt civiliserede mennesker. Næppe undredes man, naar det blev sagt, at Ashantikongen havde 3333 hustruer, der beboede et helt afspærret kvarter i regeringsstaden, eller naar man saa de vilde danse ved de store fester; men det omfang, som pinsler og menneskeofringer antog i kultisk øjemed, overtraf selv de forhærdedes forestillinger. Naar en stor cabuceer ankom til Kumasi, ofrede han straks en slave. Naar festerne naaede deres højdepunkt, fremførtes flokke af mennesker til ofring; de havde forud faaet knive stukket gennem kinderne, ved visse lejligheder ogsaa knive stukket op under skulderbladene. En haand blev hugget af, før de blev overgivet til den naadige død. Ikke blot slaver og fanger ofredes; ved pænere

Yamsfest hos Ashantierne. I baggrunden fornemme europæere og kolonimagternes flag. Ca 1817

begravelser blev en frimand af følget bagfra slaaet ned af en slave, saa han faldt hen over den døde, hvorefter jordpaakastelsen skete i en fart. Værst gik det ved kongelige begravelser. Da Osei Bonsus moder døde, ofredes 3000, deraf 2000 Fantifanger. Ved en konges død dræbtes alle hans ocraer, frimænd, der havde viet sig til ham og underholdtes ved hoffet. Homers hekatomber var bagateller i sammenligning hermed. Tilmed ofredes stadig senere mennesker ved kongebegravelserne i Bentama ved Kumasi, for at jorden jævnlig kunne vædes med blod. Det kan paa denne baggrund ikke synes mærkeligt, at ashantierne under et feltslag bragte de afhuggede fjendehoveder til feltherren, hvor de stabledes i dynge, mens generalen for at vise sin ligegyldighed for slagets gang sad mageligt henslængt og spillede brætspil, alt mens han udstedte sine ordrer.

Det var saaledes en formidabel, vild og dødsforagtende fjende, europæerne kom til at staa overfor, da det nogle aar ind i det 19. aarhundrede kom til krig mellem dem og Ashanti. Anledningen til krigen var, at der i Assin, et land mellem Ashanti og Fanti, i 1805 foregik et gravrøveri. Heraf opstod strid mellem lokale høvdinger, og da Ashantikongen Osei Bonsus afgørelse blev forlangt, krævede han høvdingen for gravrøvernes parti udleveret; men høvdingen flygtede og søgte beskyttelse først hos Fanti og siden hos englænderne. Dette førte til, at Ashanti sendte en hær til kysten. I første omgang blev den mest dramatiske omstændighed ashantiernes storm paa Anamabo 1807. Byen tog de, men fortet holdt sig med nød og næppe. Siden hen kom det til langvarige kampe mellem Ashanti og englænderne. I det følgende omtales kun de begivenheder, der direkte berørte danskerne.

Naar krigen udviklede sig saa katastrofalt, skyldtes det ogsaa den engelske guvernør Torranes uheldige dispositioner; han var efter den danske guvernør Wrisbergs opfattelse en saa uhøflig mand, at man fra Christiansborg simpelthen afbrød al korrespondance med ham. Danskerne følte sig derfor ikke kaldet til at tage englændernes parti ved krigens begyndelse. Man havde jo ogsaa aaret før ved en større ydelse søgt at holde sig gode venner med Ashanti. Da Ashantihæren efter slaget ved Anamabo ventedes til Accra, nærede man derfor ikke større frygt, men man satte dog Christiansborg og Prøvesten i forsvarsstand. Ashantierne kom nu ikke ved den lejlighed. Osei Bonsu drog hjem og takkede sine

guder ved utallige menneskeofre; men danskerne fik sejrherrernes overmod at føle i det daglige. Ashantierne plyndrede og pressede fra nu af kystboerne alt det, de kunne, og interimsguvernør Schiønning maatte udlaane betydelige pengemidler for at hjælpe de betrængte. Samtidig drev fornemme ashantier nærmest voldgæsteri paa forterne, i uge- og maanedsvis, og der var fare for overfald fra Fanti, fordi man ikke havde hjulpet dem hidtil.

I næste omgang undgik man ikke krigens følger. Allerede 1809 rustedes der til et nyt basketag mellem Fanti og Ashanti, og i 1811 sendte Ashanti to hære mod kysten. Den østlige under anførsel af Opoku Ferefere opfordrede høvdingen for Akim Abuakwa til at deltage i togtet; men denne lod Ashantisendebudene slaa ihjel, forbandt sig med Akwapimhøvdingen Kwao Saforo Twie og bød i februar 1811 Ashanti spidsen ved floden Pra. De hollandske Accranegre, nu i forening med byerne Orsu og Labadi, sendte imidlertid en hær til hjælp for Opoku, og Akim og Akwapim trak sig da tilbage, den ene mod vest, den anden mod øst. Akim tilbageslog sammen med Fanti den vestlige Ashantihær, men Akwapimhæren gik nærmest i opløsning, og Kwao flygtede. Opokus Ashantihær forfulgte ham og kom saaledes til Ada, hvor byen blev brændt, og den danske kommandant Flindt paa Kongensten taget til fange. Baade plantagen Ejebo og Schiønnings, Meyers og Truelsens plantager i Akwapim blev fuldstændig ødelagt, og trusler blev udstedt mod de danske, hvis de ikke udleverede Kwao. Paa de danske forter havde man alt for lidt krudt til at tage en kamp op; man erklærede sig til Orsunegrenes store fortrydelse neutral og søgte at klare sig med foræringer til ashantierne til en værdi af op imod 2000 rd. For dette beløb havde man ogsaa haabet at faa Flindt fri, men det opnaaede man foreløbig ikke.

Situationen skiftede imidlertid hurtigt. Kwao havde reddet sig over til akimerne. Han dukkede nu op igen med Akim og Fanti i ryggen, trommede sine egne folk sammen, og den 27. august 1811 leverede disse forenede styrker sammen med de danske kystnegre et hovedslag mod Opokus Ashantihær. Det lykkedes vel ikke egentlig at besejre den, men Ashantihæren var i forvejen svækket af kampene ved Pra, og nu led den igen store tab. Bagefter trak Akwapim sig tilbage til toppen af Krobbobjerget, og her lykkedes det dem trods det, at ashantierne angreb to gange, at forsvare sig. I september kaldte Ashantikongen da sin hær hjem. Følgen var, at kystnegrene blev aldeles overmodige, og ingen europæer kunne føle sig sikker for dem. Orsunegrene udstedte haarde proklamationer. Ethvert haab om at redde noget af aarets høst fra plantagerne i Akwapim maatte opgives. Det skal have drejet sig om 36.600 frugtbærende kaffetræer, som kunne have givet 100.000 pund kaffe. Negrene røvede kaffen og solgte den. Det blev heller ikke tilladt at renholde plantagerne, saa man kunne haabe paa udbytte de følgende aar. Naturen fik frit spil. De dyrkede vækster blev hurtig overgroet, og alt var spoleret. Ogsaa plantagen Frederiksberg gik tabt; en skøn allé fra Christiansborg dertil blev ødelagt, og i november brød negrene indhegningens port op og borttog alt af værdi. Saaledes forvoldte negerkrigene en fuldstændig ødelæggelse af, hvad de danske havde søgt at opbygge gennem to aartier, og troen paa, at de guineiske besiddelser ved hjælp af plantagedrift havde en fremtid for sig, led et afgørende knæk.

Guvernementerne mistede ganske holdet paa de indfødte. De mulatter, der ikke tjente som soldater paa forterne, opsagde europæerne huldskab og troskab. Paa Christiansborg blev inventarienegrene, som var af megen betydning, fordi mulatstyrken var saa ringe, til dels lokket bort. De hollandske Accranegre tiltog sig – uden støtte fra hollænderne – indflydelse over Orsu og Labadi og styrkedes desuden ved, at Akwapim sluttede fred med dem og blev deres vasaller.

Ogsaa øst for Volta var der vanskeligheder. Awuna forsøgte at kræve danskerne for et beløb paa 6000 rd, som de paastod guvernør Biørn i sin tid havde laant af dem – hvad han vistnok ikke havde. Den gamle modsætning mellem Awuna og Keta blussede ogsaa stadig op, og efter et større feltslag den 17. september 1812, der kostede fortet Prinsensten 1500 rd, foruden hvad kommandanten privat maatte

Ashantikaptajn. På brystet en broget samling af fetisher. Ca 1817

ofre, foreslog guvernør Schiønning, at man skulle opgive fortet; efter negerhandelens ophør var det til ingen nytte, og egnen deromkring var ikke frugtbar nok til plantageanlæg. I København mente man dog ikke, fortet burde rømmes, saa længe man ønskede at bevare herredømmet over Rio Volta.

Naar det danske guvernement stod saa værgeløst over for negrene, skyldtes det hjemlandets krig med England. Hverken 1801 eller 1807 blev de danske Guineaforter besat af englænderne saaledes som de øst- og vestindiske besiddelser; men krigen 1807–14 medførte, at der i 9 aar ikke kom skib ud fra København. Til al lykke og held var der i den tid ikke stor dødelighed blandt kystens danske. Chr. Schiønning beklædte i hele dette tidsrum posten som interimsguvernør. En ny instruks for forterne var netop sat i kraft, da han overtog styret ved Johan P. D. Wrisbergs afrejse i aaret 1807. Da guvernementet samtidig overtog en mængde varer fra Wrisbergs private beholdning, klarede man sig til en begyndelse godt, og man fandt kræfter til at nedrive den gamle guvernementssal fra 1725 og erstatte den med mere bekvemme værelser; men efter et par aars forløb indtraadte varemangel og mangel paa ressourcer, og fortcheferne paa Nedenkysten klagede over, at de ikke fik deres part af Wrisbergs varer. Enkelte breve naaede trods krigen igennem til København, og efter Schiønnings forslag blev der gjort et forsøg paa at sende en skibsladning varer fra de Forenede Stater til de danske Guineaforter, men forgæves. Et stykke tid klarede Schiønning sig ved at lægge ud af sit eget; men fra 1810 lykkedes det ham at faa engelske købmænd til at give sig varer mod veksler paa København. I første omgang trak han 1500 pund sterling, næste aar 2086 pund og næste aar igen 3500 pund. 1813 steg det til 4000 pund, som gik gennem en Elminakøbmand. Trods krigen blev disse veksler rigtigt nok indfriet. Paa denne

maade lykkedes det at holde sig sult og nød fra livet, men mange ulemper indtraf alligevel. Embedsmændene fik ikke deres fulde gage, negerhøvdingerne fik ikke deres coustume, i sig selv tilstrækkelig aarsag til, at negrene mistede al respekt for danskerne. Svære udgifter blev foranlediget af krigene. Ved nytaar 1812 lykkedes det at faa Flindt fri ved, at man afkøbte kystnegrene 27 fangne ashantier, som man udvekslede for ham. De mange bekymringer sled Schiønning op. Han synes efterhaanden at have ladet det gaa, som det bedst kunne, forsømte regnskabsførelsen og lod staa til.

Efter de triste aar voldte det store vanskeligheder for Danmark at faa genoptaget forbindelsen med de oversøiske besiddelser. Endnu i efteraaret 1815 havde staten overhovedet ikke penge, saa den kunne udsende et skib til Guinea, endskønt adskillige rederier tilbød sig. De eneste tegn paa, at regeringen nærede nogen interesse for Guinea, var længe, at kongen den 28. august 1814 udnævnte guvernør Johan P. D. Wrisbergs broder Philip Wilhelm Wrisberg til chef for det guineiske militær med karakter af kaptajn og siden tillod ham at føre titel af kommandant paa fortet Christiansborg og gav ham sæde i sekretraadet. Da brødrene Tuteins skib „Prøven" afgik til Guinea i november 1815, blev der for kongens regning kun udsendt en smule af det mest nødvendige, men Ph. W. Wrisberg medsendte i øvrigt en del varer. En forsvarlig forsyning af forterne fandt først sted med briggen „Turbulent", der tog varer ombord for 96.264 rd og forlod København i december 1816. Nogen ændring i de guineiske etablissementers stilling blev ikke planlagt straks. Kongen resolverede den 8. november 1815 kun, at regnskaberne skulle føres som hidtil, og at de guineiske rigsdalere skulle omregnes til en kurs af $1\,^3/_5$ rigsbankdaler rede sølv, altsaa en langt bedre kurs, end de hjemlige rigsdalere veksledes til efter statsbankerotten 1813. Først ved kongelig resolution af 13. december 1816 blev der foreskrevet indskrænkninger i de guineiske omkostninger, passende til forholdene efter tabet af Norge og den dansk-norske sømagt. Samtlige guineiske embedsmænd entledigedes med fuld gage i ventepenge, saa længe de blev paa kysten, og ellers fri hjemrejse og ventepenge hjemme i sølvværdi „med differencen paa møntfoden". Derefter fastsattes som reglement, at der til etablissementerne maatte anvendes en aarlig normalsum af 24.000 rd rede sølv. Christiansborg skulle vedblive at være guvernementets sæde og de øvrige forter nedlægges. Overflødige mulatter skulle afskediges med et aars gage som gratifikation, og guvernøren maatte ophæve udgiften til overflødige slaver, nu kaldet „livegne". Til opmuntring af plantagedriften bemyndigedes guvernementet til at opkøbe kaffe og bomuld til nærmere fastsatte priser.

I Guinea kørte man stadig paa veksler, trak saaledes 2500 pund sterling i 1815 og 24.000 rd i 1816. I oktober 1815 blev Schiønning angrebet af apopleksi, mistede mælet og kunne overhovedet ikke udrette mere. Styrelsen gik derefter over til fortkommandanten Johan Emanuel Richter, der fik kongelig udnævnelse til guvernør og major den 12. december 1816 og formelt tiltraadte ved Schiønnings død den 3. marts 1817.

Man havde nu igen ashantierne paa halsen. I august 1815 var der kommet en stor Ashantihær under Amankwa Abinowa til kysten, og da Akim og Akwapim forsøgte at standse den, blev de totalt slaaet. Ashantierne lejrede sig derefter paa bjerget Abodé i Akwapim. Herfra sendte de en fornem ambassade til Christiansborg, og idet de beskyldte Schiønning for at have talt ilde om Ashantikongen, krævede de 2000 rd „og brugte stolte ord imod os". Efter nogen forhandling slap man med at bøde 160 rd, men det var jo ikke gratis at have den fine ambassade i huset som gæster. Efter 5 maaneders ophold i lejren drog hæren ind i Fanti, trængte frem lige til Cape Coast Castle og Elmina og vendte først tilbage, efter at de derboende negre havde udredet 2000 pund sterling. Derpaa kom de igen til Accra i juni 1816 og slog sig nu ned paa kystnegrenes plantager 15 km oppe i landet, saa accraerne hverken kunne faa korn eller frugt. Guvernementet fik ved denne lejlighed mere end nok af venskabet med Ashanti. „Gud befri os dog engang fra dette slemme røverpak". Ashantihærens vigtigste opgaver var imidlertid at paa-

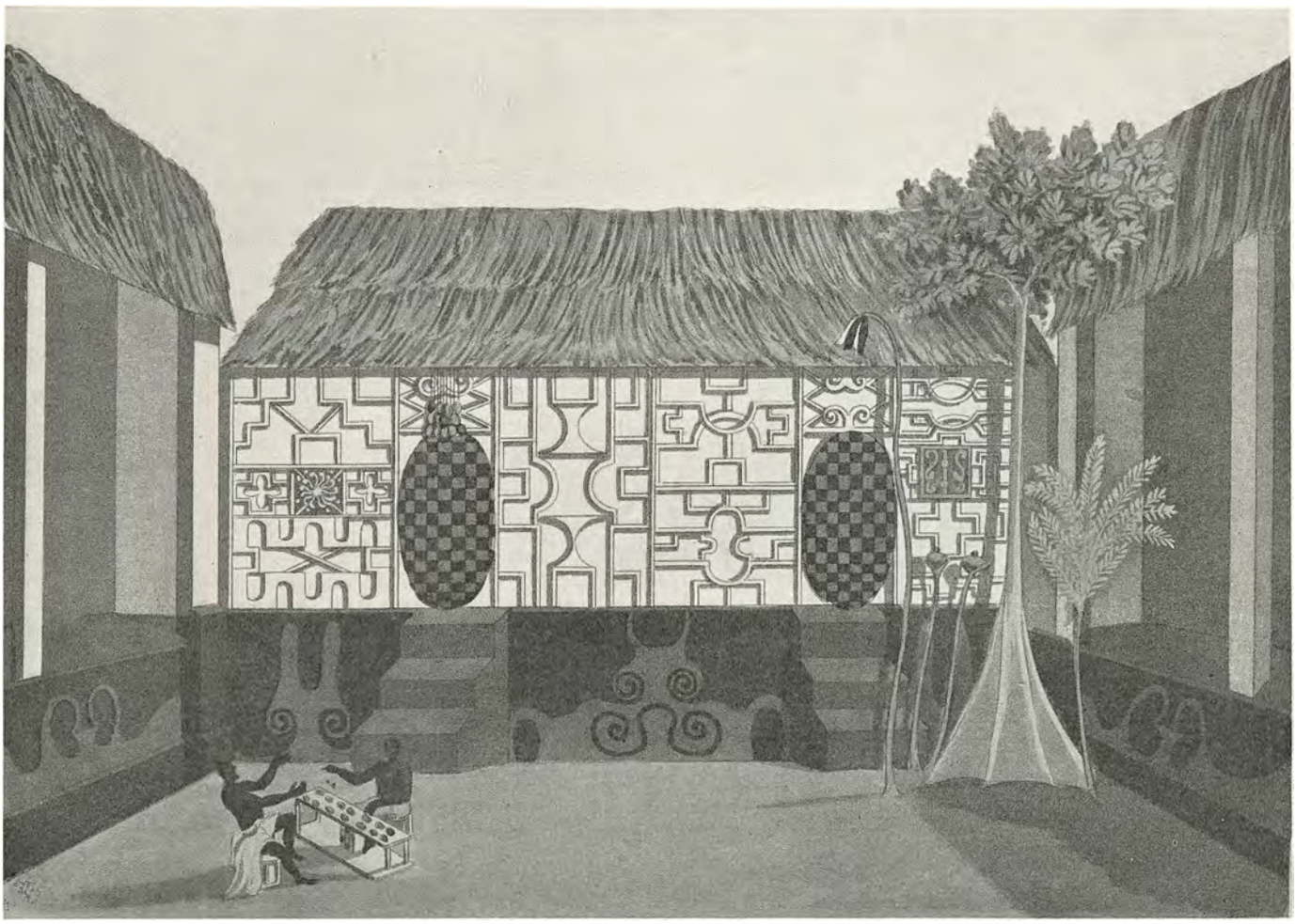

Hus i Kumasi, Ashantis hovedstad. Tegning fra ca 1817

gribe Akims og Akwapims bortflygtede høvdinger og genoprette Ashantis herredømme over de oprørske nationer, og da det lykkedes at faa fat paa de to høvdinger og faa sendt deres hoveder i røget tilstand til Kumasi og i øvrigt at pacificere negrene, drog hæren endelig hjem. Et forsøg, som den paa hjemvejen gjorde paa at erobre Krobbobjerget, mislykkedes. Kwaos efterfølger som cabuceer for Akwapim Ado Dankwa kom til danskerne og bad om penge til at betale ashantierne med for at faa fred; men paa Christiansborg var pengekassen læns, og han fik kun 250 rd. Akwapim maatte ialt give Ashanti 200 slaver og henved 2000 rd.

Danskerne anvendte saaledes i det længste den ofte benyttede udvej at købe sig fred, naar negrene var paa krigsstien. Efter „Turbulents" ankomst i marts 1817 pressede de sorte igen paa for at faa varer og gager. Det lykkedes vel ogsaa nu at faa genoprettet guvernementets anseelse paa kysten; men et liv og en handel, saadan som der havde været i slavetrafikkens stortid, fik man langtfra igen. Ofte gik der mere end et aar mellem ankomsten af forsyninger fra København. Ladningerne blev paa kongens regning indkøbt af Prætorius og tinget ombord paa forholdsvis smaa private skibe, der gik til kysten. Ofte medførte skibene private handelsvarer udover, hvad regeringen udsendte; men en privat dansk trafik paa de danske Guineaetablissementer herudover synes at have hørt til sjældenhederne. Da skibet „Prøven" udsendtes for anden gang ved juletid 1817, strandede det i Tannisbugten. Under den indskrænkede besejling antog livet paa forterne en mere stilfærdig karakter end i det 18. aarhundrede.

Hertil bidrog ogsaa de af kongen paabudte indskrænkninger. Guvernøren skulle ved sin side blot have to assistenter. Hertil valgte Richter som første assistent Jens Nicolaj Reiersen, som anden assistent Christian Svanekiær. Med „Turbulent" kom kaptajn Ph. W. Wrisberg ud for at undersøge, om der ville være fordel ved at bortbytte etablissementerne for den portugisiske ø Principe i Guineabugten, men her

Lille klokke. Guldkysten

blev han syg og rejste direkte tilbage til Europa, hvor kongen afskedigede ham med karakter af major. Richter fik ikke nogen lang embedstid beskaaren. Han døde allerede den 5. oktober 1817, hvorpaa Reiersen blev interimsguvernør. Med det formindskede personale faldt det vanskeligt nok at bestride guvernementets forretninger. Det blev slet ikke til noget med den planlagte gennemgang af regnskaberne fra Schiønnings tid, som var i vild uorden eller slet ikke ført, og som man i København til syvende og sidst maatte opgive at faa rede paa. Nogen fordel bragte det ikke, at personalet en aarrække var temmelig skiftende. Mønsterskriveren Mathias Thonning, der forsøgte sig med at drive et par plantager, maatte hjemsendes paa grund af øjensvaghed. Da Reiersen var død den 6. maj 1819 og efterfulgt af Svanekiær som interimsguvernør, udnævntes først major Ph. W. Wrisberg til guvernør; men han blev vistnok mistænkt for medskyld i, at en kano kæntrede i Guinea, saa de hvide passagerer i den kom i livsfare, og han blev derfor afskediget med ventepenge en maaned senere, den 25. november 1819, endnu før han havde tiltraadt rejsen til Guinea. Man maatte da se sig om efter en anden. Svanekiær turde man ikke udnævne; man mente ikke, han var stillingen voksen. Ashantierne truede nu igen med at drage til felts mod fantierne og englænderne, og under den almindelige uro kunne Svanekiær ikke holde styr paa accraerne. En ekspedition bestaaende af 30 lejede frinegre og anført af sergent Palm, der var sendt til Kumasi med gaver til Ashantikongen, vendte tilbage med krav om forskud paa kongens coustume i form af krudt; Svanekiær ville ikke give dette forskud, og ashantierne forbød derfor al handel til Christiansborg. I København udnævntes da ved kongelig resolution af 6. maj 1820 infanteriofficeren Peter Svane Steffens til guvernør og major, og forsynet med en ny instruks for sig selv og de danske embedsmænd i Guinea ankom han ombord paa skibet „Emerald" til Christiansborg fort til nytaar 1821, ledsaget af den restituerede Mathias Thonning og flere nye folk, deriblandt „den efter allerhøjeste befaling udsendte" L. G. Poulsen, der fik ansættelse som assistent, skønt han var et excentrisk halvt sindssygt menneske, der havde faaet det rygte paa sig at være søn af Frederik VI.

Saaledes nogenlunde forsynet med hjælpere tog Steffens fat med godt humør. Han fandt, at Orsuboerne var til at komme ud af det med, naar blot de fik coustume som sædvanlig. Reiersen og Svanekiær havde i overensstemmelse med spareforskrifterne hjemmefra forgæves søgt at blive fri herfor. Han roste ogsaa de indfødte, fordi de nu selv begyndte at dyrke jorden, saa høsten gav varer til eksport. Han havde heller ikke svært ved at faa deres hjælp til at paagribe nogle portugisere og englændere, der

handlede med slaver med Temma. Han gjorde sit bedste for at holde de danske mulatter fra at søge tjeneste hos englænderne, der hvervede alt hvad de kunne til kampen mod Ashanti; endnu var der 76 vaabendygtige mand tilbage, og han begyndte med at forære dem en fane i kongens navn og lade dem sværge kongen huldskab og troskab. Dernæst organiserede han dem til en milits, som han ansaa nødvendig, hvis Christiansborg skulle kunne forsvares. Fortets faste besætning talte kun 20 mand. Vanskeligst stod det til med handelen; den var i det væsentligste i hænderne paa købmændene ved engelsk Accra. I Orsu havde kun mulatten købmand H. Richter en omsætning af betydning. Plantagen Frederiksberg var igen blevet indhegnet, og der fandtes nu ogsaa i nærheden af fortet en saakaldt „kongens have", der var indhegnet og gødet. Personlig købte Steffens resterne af plantagen Bibiase med tilhørende 52 negre af begge køn og planlagde rejser ud i omegnen for at undersøge, hvor jorden egnede sig bedst til opdyrkning. Ligeledes ansøgte han om laan til de indfødte plantagedyrkere, hvad der resulterede i, at kongen den 22. oktober 1822 bevilgede 2–3000 rd aarligt i 3 aar til udlaan; men der blev aldrig brug for denne bevilling; thi efterretningen derom var „uden virkning paa dette uvindskibelige folk".

Det var saaledes tydeligt, at Steffens planlagde en genrejsning af det danske herredømme paa grundlag af fornyet plantagedrift. Det hele blev blot forgæves. Steffens døde den 5. september 1821, og Mathias Thonning overtog bestillingen som interimsguvernør. Det varede derefter længe, inden han blev afløst af en ny virkelig guvernør. Først den 17. september 1822 overkom man i København at foretage udnævnelsen. Den udvalgte blev officeren Johan Christopher Richelieu, der efter den nu gangbare brug ogsaa udnævntes til major. Hans udsendelse blev paa alle maader forsinket; det første skib, hvormed han skulle udgaa, „Kammerherre Rosenkranz", naaede kun til Penzance i Cornwall, hvor passagererne maatte sættes i land, fordi skibet var raaddent, og ladningen lægges i pakhus. Derefter hengik der over et halvt aar med skibssyn, chikaner og forhandlinger, før et nyt skib „Marie" kom af sted, og Richelieu, der havde været særdeles bjærgsom til at tage paa forskud af sin gage og brugt mange penge i England, maatte personlig opsøge Frederik VI for at bede om forladelse. Først ved nytaarstid 1824 naaede han ud til Christiansborg fort.

Her havde Thonning haft en bevæget tid. I 1821 havde den engelske regering overtaget det engelsk-afrikanske kompagnis besiddelser paa Guineakysten og lagt dem ind under den fælles guvernør for de britiske besiddelser i Vestafrika, Sir Charles MacCarthy, hvis regeringssæde var i Sierra Leone. Allerede ved et første besøg paa Guldkysten i marts 1822 fik han det indtryk, at det ville blive nødvendigt for englænderne at knuse Ashantimagten. Da han næste aar igen kom til Cape Coast Castle, var han indstillet paa at gaa haardt frem. Straks efter hans ankomst opfordrede kommandanten paa Fort James ved Accra, kaptajn Blenkarne, uden henvendelse til danskerne negrene fra Orsu, Labadi og Tessing til at komme til sig. Negrene skal have opsøgt Thonning for at raadføre sig med ham om henvendelsen; men han blev nok vred og jog dem ud af fortet; andre af dem formanede han maaske blot til neutralitet. De gik da til englænderne, og i forbitrelse mod Thonning modtog de det engelske tilbud om at gaa med i forbundet mod Ashanti. Efter englændernes opfordring drog de derpaa hjem og myrdede alle de ashantier, der for handelens skyld opholdt sig i deres byer; det skal have drejet sig om flere hundrede. Det ser ud til, at de dræbtes hjerneskaller blev bragt op paa Christiansborg for derefter at blive sendt til Fort James. I alle tilfælde var bruddet med Ashanti ulægeligt og de danske kystnegre deltog derefter sammen med englænderne i et heldigt felttog mod Akwapim.

I november 1823 kom der imidlertid en stor Ashantihær til Fanti, og den 21. januar 1824 kom det til slaget ved Nsamankow, hvor ashantierne besejrede en del af fantiernes og englændernes hær, og hvor MacCarthy trængte for dristigt frem, kom i en vanskelig situation og dræbte sig selv. Ashantierne

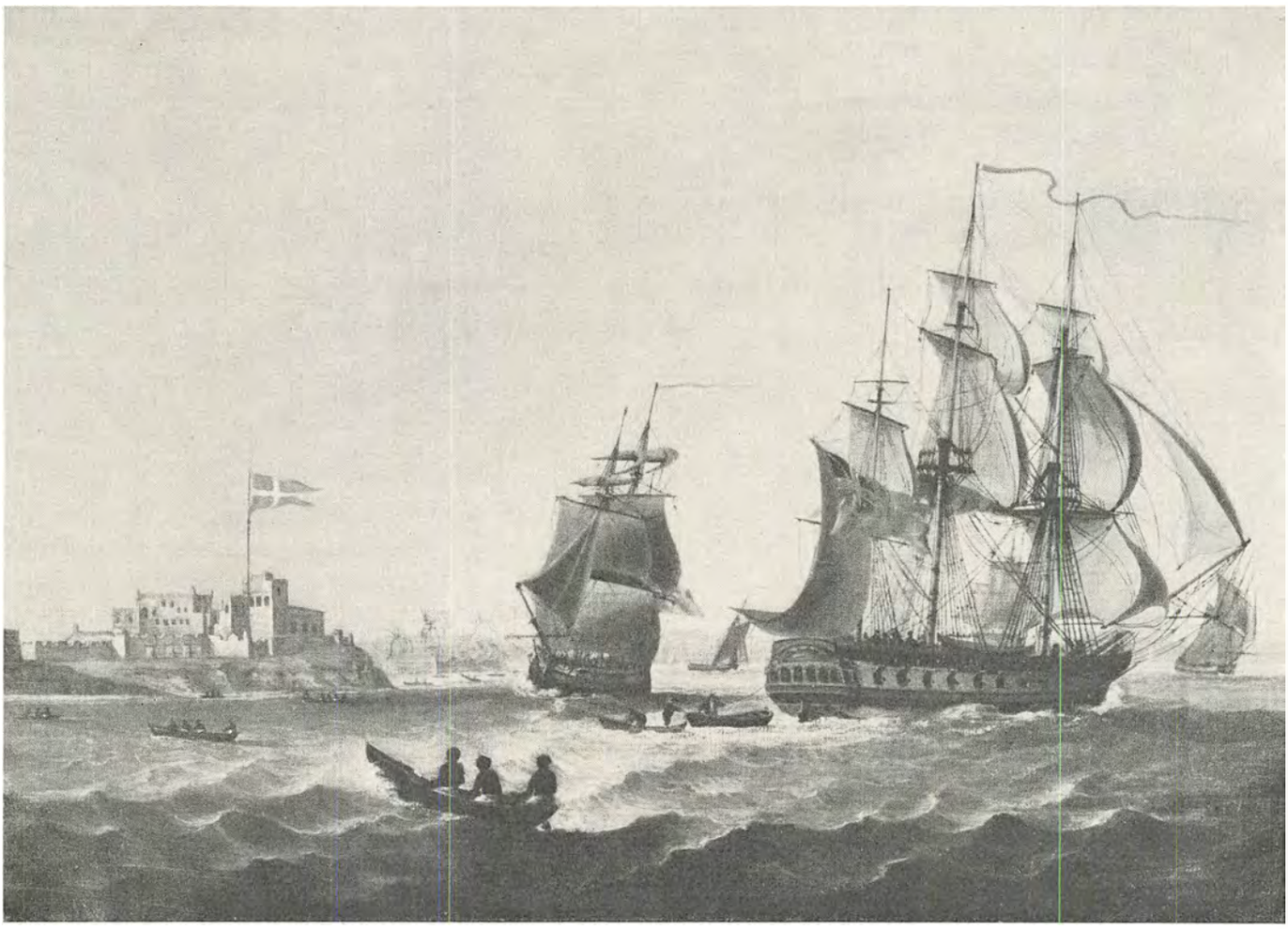

Skibe ved Christiansborg fort. Maleri af Webster

skar hans hoved af og bragte det til Kumasi. Samme dag som slaget stod, døde i øvrigt den dygtige Ashantikonge Osei Bonsu, hvis efterfølger blev Osei Yaw Akoto, som kun var 17 aar og foreløbig kom under et regentskab. Kampene fortsatte i den følgende tid. Ashantierne hærgede stygt, og paa Christiansborg væbnede man sig til at modtage et angreb, men den 11. juli 1824 led Ashantihæren et alvorligt nederlag i kamp med en styrke bestaaende af saavel englændere som danskere, hver med deres forbundne negre. Til chef for den danske styrke havde guvernementet udnævnt assistent Poulsen; men det var de danske negres overordentlige tapperhed, der gjorde udslaget i kampen. Især udmærkede sig dronning Dokua af Akim, der selv førte sin hær, og Orsus cabuceer Nothay Davunna, der med egen haand nedlagde en af de fornemste ashantier. Kong Frederik VI befalede ved efterretning herom, at hver af dem skulle have et sølvsværd. Omkostningerne ved krigen dækkedes af englænderne med en check paa 2000 pund sterling.

Herefter havde man fred i nogen tid. Richelieu foretog en rejse til Nedenforterne, som var mere eller mindre forfaldne. I Prinsensten forefandt han et sæbesyderi, drevet for major Wrisbergs regning. Svanekiær og Poulsen maatte han afskedige for underslæb og hjemsende, men selv holdt han ikke orden i pengesagerne. Forholdene blev vanskeliggjort ved misvækst i 1824; Richelieu blev overfaldet af den ene sygdom efter den anden, og efter godt eet aars ophold paa kysten rejste han hjem den 17. maj 1825, idet han overlod styret til assistent Niels Brock som interimsguvernør. Efter hjemkomsten fik baade Svanekiær og Richelieu deres forretningsførelse undersøgt. L. G. Poulsen døde 1825. En undersøgelseskommission bestaaende af assessorerne Rottbøll og Witt havde møje med at overbevise Svanekiær om nogle mindre forseelser, og han drog siden til Guinea igen som forretningsmand. Richelieu

derimod blev taget under behandling for at have brugt noget af de 2000 pund sterling, som englænderne havde betalt efter sejren over Ashanti, og kom aldrig til anseelse mere. En opgørelse af regnskaberne frembød store vanskeligheder, fordi varerne ved salg til de hvide blev regnet efter fakturaprisen hjemmefra, ved salg til mulatter til en højere pris, ved salg til negre til en endnu højere pris. I øvrigt havde de anklagede herrer saavel som major Wrisberg en tid lang travlt med at skrive betænkninger om hinanden.

Niels Brock havde opholdt sig i Guinea fra 16 aars alderen og var kun 21 aar, da han overtog styret. I over et aar, indtil juni 1826, var han ganske alene om det hele. Først derefter fik han et par hjælpere fra Europa. Under saadanne vilkaar kunne man ikke vente, at han skulle bringe bedre orden i forretningerne; men han bar sig meget fornuftigt ad, øjensynligt baaret oppe af købmand Richters gode raad.

Snart blev det atter ashantierne, som krævede guvernementets opmærksomhed. Som man kunne vente, skulle nederlaget hævnes. Allerede i 1825 havde Akim jævnlig træfninger med dem, og englænderne søgte at vinde den krigerske Akimdronning ved at forære hende en palankin; men hun var ikke fornøjet dermed og skal have erklæret, at hun kun anerkendte det danske herredømme. Da en ny Ashantihær i 1826 drog ud, maatte Akim imidlertid gribe til flugt, og denne gang tog ashantierne først retning efter de danske besiddelser. Paa Christiansborg turde man ikke bede englænderne om hjælp af frygt for, at de bagefter skulle have erstatning, men indskrænkede sig til at anmode de negernationer, der var under dansk beskyttelse, om bistand. Englænderne tilbød da hjælp af sig selv, og der sluttedes nu en dansk-engelsk overenskomst om gensidig støtte uden erstatning fra nogen af siderne. Fra Cape Coast Castle kom den engelske guvernør, oberstløjtnant Purdon med flere officerer, en betydelig mængde ammunition, 4 feltkanoner med congreveske raketter, og en del af garnisonen; desuden samlede englænderne 6–7000 af deres negre. Purdons slagplan gik ud paa, at man skulle oppebie fjendens ankomst under Christiansborgs kanoner, men danskerne kunne ikke skaffe den talstærke skare kosten, og orsuerne foretrak at møde fjenden oven for deres plantager, for at man ikke skulle blive sultet ud. De danske negre gik derfor i spidsen, og hele den forsamlede mængde rykkede op til Akwapimbjergene. Her blev de mandag morgen den 7. august 1826 angrebet af ashantierne, og slaget ved Dodowa (Dudua) ca 60 km nordøst for Accra udfoldede sig. De engelske og danske beretninger om slagets gang stemmer ikke overens. Der er dog enighed om, at fantierne „ved fjendens rasende indstyrtning" maatte vige, og ashantierne løb frem mod en reserve af europæerne, som ogsaa skal have indbefattet købmand Richter og hans private negre. Ved denne reserve havde man de congreveske raketter, og dem havde ashantierne ikke tidligere oplevet. Et stort mandefald blev resultatet, men udfaldet var dog ikke hermed givet. Efter engelsk opgivelse blev de allieredes endelige sejr sikret ved, at Akwamu og Denkyera, der havde sejret hver paa sin fløj, blev kaldt til hjælp. Efter dansk opfattelse foretog Akwamu, 2000 mand i tallet, en egentlig omgaaende bevægelse og faldt ashantierne i ryggen og erobrede deres bagage. Dette voldte forvirring i fjendens rækker, og af den hele Ashantihær paa 10–11.000 mand dræbtes eller fangedes 5–6000, deriblandt 37 generaler og stormænd. I alt fald tog de danske negre blandt byttet guvernør MacCarthys hoved, der var indsyet i leopardskind og paa forlangende blev overrakt englænderne. Paa dansk side deltog Brock og mulatten Linkendorff samt 20 mand af garnisonen, der blev fordelt mellem negerhøvdingerne for at uddele den ammunition, man havde med i reserve. Desuden købmændene Aarestrup, Lutterodt, Balch og Richters med deres private negre. Richter selv blev saaret i laaret, en livegen murer faldt, og rustningerne til slaget kostede i alt 6800 rd guineisk courant.

Kort tid efter slaget ankom en ny engelsk guvernør Sir Neil Campbell til kysten, og han lagde straks an paa at opnaa fred med Ashanti, for at handelen paa det indre af landet kunne genaabnes. Dette modsatte kystnegrene sig imidlertid, fordi en sejrherre efter negerbegreber ikke kunne foreslaa fred, og

H. G. Linds kort over floden Volta, signeret den 15. april 1828

fordi de frygtede, at englænderne igen skulle udlevere dem til Ashantis overherredømme. Det trak derfor længe ud med fredsslutningen.

Imens udnævnte kongen i København den 28. september 1826 en undersøgelseskommission til at rejse til Guinea, bestaaende af kaptajnløjtnant Jens Peter Findt og auditør Ludvig Vincent Hein. Saalænge undersøgelserne stod paa, skulle Findt være interimsguvernør; men kommissionen kom ikke af sted før aaret efter og naaede først Christiansborg fort ombord paa grosserer L. N. Hvidts skib „Lille Cathrine" den 29. september 1827. Med skibet fulgte alt materiel til en hollandsk mølle samt en møllebygger og et par møllersvende, og møllen stod færdig til brug i marts 1828. Hensigten var at gøre et alvorligt forsøg paa at fremkalde en eksport af majsmel fra Guinea til Vestindien, saaledes at man igen kunne faa en rentabel trekantsfart i gang, naar man fik en vare til erstatning for de tidligere eksportslaver. De forsøg, der blev gjort paa at føre mel til Vestindien, gav imidlertid underskud, idet melet ved ankomsten kun var anvendeligt til svineføde.

Samtidig udsendtes jagten „Laurine Mathilde" til at foretage et togt op ad Rio Volta, navnlig for at man kunne komme til klarhed over værdien af skovene i flodens omegn. Leder af denne opdagerfærd blev premierløjtnant af flaaden Henrik Gerhard Lind. Han gik med jagten fra Christiansborg juleaftens dag 1827 og vendte tilbage den 1. februar 1828. Skibet passerede paa vejen op ad floden negerbyerne Agraffi, Tjerrekoi, Tefferie, Hume, Blappa og Malfi og naaede til Mafe. Beboerne i alle disse byer havde i alt fald siden Kiøges tid været mere eller mindre knyttet til danskerne, idet de var nær beslægtet med adaerne. Længere end til Mafe kunne jagten ikke komme, men Lind fortsatte endnu et stykke vej med kano til byen Asjotjale. Han omtaler Bataa som den sidste danske negerby og kom paa slutningen af sin rejse op til steder, hvor der aldrig før havde været hvide mænd. Han tegnede et kort over flodens løb og angav de vigtigste grunde i den; men de undersøgelser, han sammen med et par medbragte tømrere foretog af træerne ved floden, var ikke særlig lovende. Admiralitetet i København havde haabet, at der skulle findes godt skibstømmer; men de store træer var for faa, transportomkostningerne for dyre, og især viste klimaet sig alt for farligt; Lind og de fleste af deltagerne i ekspeditionen kom alvorligt syge hjem. Man opgav derfor at faa noget ud af skovene.

Undersøgelseskommissionen arbejdede hurtigere og bedre end nogen anden af de kommissioner, der i tidens løb var sendt til Guinea for at rede op i forholdene; en række betænkninger fremkom om etablissementernes politiske stilling, om coustumer, om Brocks styre, om skole- og sprogforhold, om skifteväsenet og om en opdyrkningsplan, som major Ph. W. Wrisberg havde forelagt, og som blandt andet gik ud paa, at man skulle anlægge en forbryderkoloni ved Rio Volta. Om skolen hed det, at den bestyredes af to mulatter, der var konfirmeret af Monrad. Ingen af dem kunne ordentlig dansk, og de indfødtes sprog var for uartikuleret og fattigt til at egne sig til undervisnings- og bogsprog. Et forsøg, som major Wrisberg havde gjort paa at nedskrive Jesu bjergprædiken paa accraisk var ikke faldet heldigt ud. Blandt andet var sproget i denne bog meget forskelligt fra sproget i Prottens bog og i en oversættelse af de ti bud, som Schiønning i sin tid havde foretaget; Schiønning regnedes for den, der havde kendt sproget bedst af alle europæere. Kommissionen mente derfor, at man burde undervise paa dansk, og at dette ville bidrage til at faa negrene bort fra „den raahedstilstand og anarkiske forfatning, hvilken de nu lever i". Ved omtalen af negrenes politiske forhold meddelte kommissionen, at Akwamu 1826 havde aflagt troskabsed til kongen af Danmark, og den foreslog, at Akwamukongen skulle have i gage det halve af, hvad Ashantikongen hidtil havde faaet. At fratage nogen cabuceer gage mente man ikke gik an, saa interesseret negrene var i disse betalinger. Hvad koloniseringen angik, foresloges plantageanlæg ved Bibiase; men planen om en forbryderkoloni ved Voltafloden blev fraraadet paa grund af det usunde klima i den egn. Til styrkelse af etablissementernes stilling anbefalede kommissionen opret-

telsen af et artillerikorps af mulatter. Efter at have afgivet betænkningerne forlod baade Findt og Hein 1828 kysten; Findt vendte hjem over de Forenede Stater, Hein rejste direkte til Europa. Efter Findts afrejse tjente H. G. Lind som interimsguvernør. De forskellige forslag gav ikke anledning til større foranstaltninger fra den danske regerings side; vigtigst var det maaske, at kongen den 17. september 1828 billigede oprettelsen af artillerikorpset. Foruden dette fik Lind ligesom Steffens organiseret en milits; den kom til at tælle 4–500 mand. Blandt kommissionens følger kan ogsaa regnes, at der den 24. oktober 1832 udkom et udførligt regulativ for skiftevæsenet i Guinea.

Endnu et udslag af den fornyede interesse for etablissementerne var udsendelsen af missionærer til de danske Guineabesiddelser. Den 3. juni 1826 havde kongen befalet, at det 1821 stiftede danske missionsselskab skulle tage sig af sagen; men kort efter ændredes dette til, at udsendelsen skulle foretages af det baselske missionsselskab. Fire missionærer med Johan Phillip Hencke i spidsen kom derefter til Danmark og blev ordineret af Sjællands bisp, og over London naaede de Christiansborg i december 1828. Med dem fulgte negeren Noi, der var en søn af en Orsucabuceer og døbtes Frederik Davunna. Efter et studium af hans tale havde den store sproglærde Rasmus Rask udarbejdet en vejledning til Accrasproget til brug for missionærerne. Noget større kom der dog ikke ud af de fire herrers virksomhed. De optraadte med kritik af danskernes ledelse paa kysten, og guvernementet søgte at faa dem til at forlægge virksomheden til negerlandsbyen ved plantagerne i Akwapim. De tre af dem døde imidlertid allerede i august 1829; Hencke blev siden udnævnt til kateket og lærer ved skolen paa Christiansborg, men døde 1831. Hans udnævnelse var led i et forsøg paa at forbedre skolen, som ogsaa guvernementet var interesseret i, og paa dets ønske forsøgte man bifaldet ved kongelig resolution af 24. april 1830 at oprette en særlig pigeskole, forsynet med en haandgerningskyndig lærerinde. Medens der siden Monrads tid ikke havde været præster ved de danske etablissementer, blev der efter Henckes død stadig udsendt kateketer til at forestaa skolevæsenet paa kysten.

En rent personlig indsats ydede lægen dr. med. J. J. Trentepohl fra Tönning, der havde været med det asiatiske kompagnis skib „Christianshavn" i Kina, hvorfra han kom hjem med mange videnskabelige iagttagelser og samlinger. Han ansøgte nu om kirurgstillingen i Guinea, og forsynet med en særlig bevilling paa 400 rd aarlig i to aar kom han til Guinea i 1829, købte en plantage, men døde allerede den 15. januar 1830. Han naaede dog at faa anlagt en insektsamling, som kunne hjemsendes, og at faa paabegyndt meget indgaaende meteorologiske iagttagelser, som siden videreførtes af assistenten R. Chenon og lægen F. Sannom og 1845 blev udgivet af Videnskabernes Selskab i København.

Medens saaledes forskellige tilløb blev gjort til at faa noget ud af de danske etablissementer, gik der lang tid, før en fred blev sluttet med Ashanti. Først efter mange maaneders forløb kom der en ambassade fra Ashantikongen til Cape Coast Castle med tilbud om fred. Den engelske kommandant mente dog, det var bedst, danskerne og de allierede negernationer deltog i forhandlingerne. De til danskerne knyttede negre var ikke stemt for fred, men ansaa det for en forhaanelse, at ambassaden kom til det engelske og ikke til det danske fort. Det danske guvernement var derimod villig til at slutte fred, og Findt sendte Lind til Cape Coast Castle. De fredsvilkaar, som englænderne havde opstillet, fandt Lind imidlertid utilfredsstillende og protesterede. Heller ikke ashantierne ville gaa ind paa forliget, saa der blev ingen overenskomst ved den lejlighed. Sidenefter opstod skærmydsler mellem Fanti og Elminanegrene, som holdt med Ashanti, og i mellemtiden opgav den engelske regering styret af forterne paa Guineakysten og overlod dem 1828 til et kompagni af købmænd, der handlede paa kysten. Det nye styre paa Cape Coast Castle anlagde rent merkantile synspunkter og var endnu mere end det gamle interesseret i at faa fred, saa handelen kunne blomstre, men stadig trak det ud hermed. Danskerne overvejede at søge særfred og sendte foræringer til dronningen af Akim for at berede vejen, men forgæves.

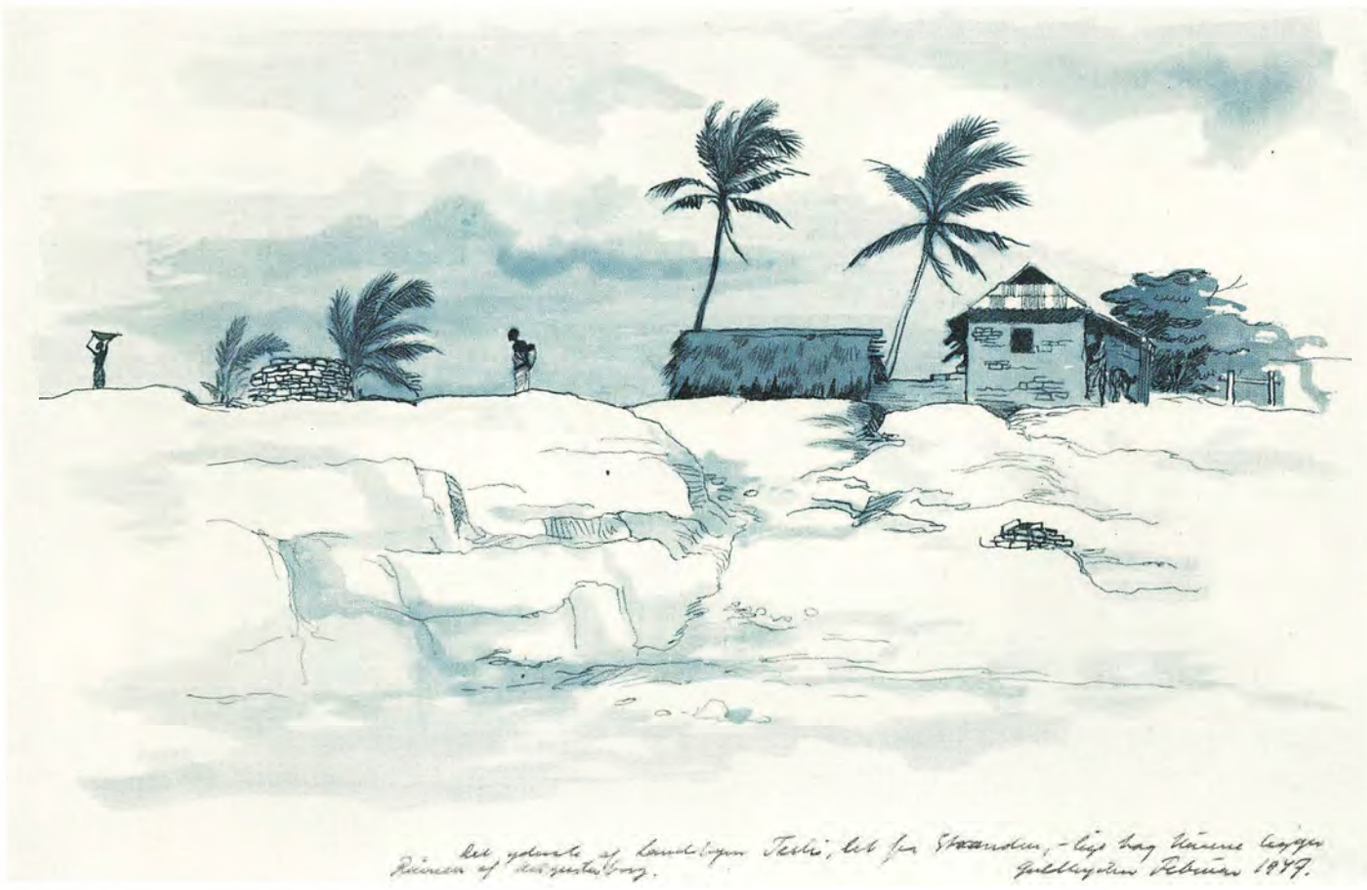

Kysten ved ruinerne af Augustaborg

I stedet blev der den 2. marts 1830 sluttet en traktat mellem danskerne og englænderne, hvorefter ingen af parterne maatte indgaa særfred, men skulle slutte fred med Ashanti paa lige vilkaar. Langt om længe tilbød Ashanti nu at stille 600 unser guld som pant for sin fredelighed og to unge mennesker af fornem familie som gidsler, for at de kunne oplæres paa fortskolerne. Disse vilkaar blev antaget, og en Ashanti-ambassade kom derefter til Accra og gik videre til Cape Coast Castle, hvor freden med englænderne og deres allierede blandt negrene blev sluttet den 27. april 1831. Danskerne og deres allierede deltog ikke i denne fred, idet etikettespørgsmaal hindrede deres nærværelse, og Ashantiambassaden vendte fra Cape Coast Castle tilbage til Accra, hvor en særlig fred mellem Danmark og Ashanti blev afsluttet den 7. august s. a. Traktaten af 2. marts 1830 blev saaledes ikke formelt overholdt.

Bestemmelserne blev dog i hovedsagen de samme i danskernes traktat som i englændernes, men mere udførlige. Foruden regler om handel og slavevæsen blev det udtrykkelig fastsat, at „de med Hans Majestæt Kongen af Danmark allierede negerhøvdinger", der satte navn under paa traktaten, skulle være aldeles uafhængige af Ashanti; som underskrivere optraadte en række cabuceere fra kystbyerne og fra egnen ved Rio Volta, men ingen oppe fra bjergene, fra Akim og Akwapim. Hvad angik det sikkerhedsbeløb, som Ashanti skulle stille, saa skulle det tilbagebetales, hvis freden blev overholdt i 6 aar, og danskerne slog sig da til taals med, at det forblev paa Cape Coast Castle mod, at englænderne skulle afgive et sikkerhedsbevis for halvdelen af beløbet til det danske guvernement. Bagefter vægrede englænderne sig ved at aflevere beviset, idet de som betingelse krævede, at danskerne skulle betale halvdelen af omkostningerne, hvad de slet ikke var til sinds at gøre. Den forskrivning, man langt om længe fik, blev ikke videre betryggende; men Ashanti overholdt freden og fik til sin tid sikkerhedsbeløbet tilbagebetalt af englænderne.

Inden fredsslutningen var bragt i hus, havde Lind for sit helbreds skyld faaet lov at forlade Guinea, og den 19. september 1830 var L.V. Hein blevet udnævnt til guvernør. Han ankom for anden gang

til Christiansborg med skibet „Aurora" den 27. januar 1831 og overtog faa dage senere styret. Han kom imidlertid paa kant med købmand Richter, forsøgte at indskrænke inventarienegrenes løn og døjede en tid uro blandt Orsunegrene. Disse gnidninger virkede forstyrrende paa fredsforhandlingerne og danskernes indflydelse svækkedes; de delte sig i to partier, og Hein hjemsendte assistenten Balthasar Mathias Christensen, der holdt med Richter. Striden fik dog kun kort varighed, da Hein døde den 21. oktober og efterfulgtes af sin adjudant kammerjunker Helmuth von Ahrensdorff som interimsguvernør.

Efter freden genvandt Ashanti ikke mere sin magt over kystnegrene. Der blev nu ikke betalt afgifter af forterne hverken fra engelsk eller dansk side, men nok fra hollandsk. De gager, der stadig betaltes til kystnegrenes og Akwapimbjergenes cabuceere, kunne ikke mere opfattes som tegn paa underdanighed. Enhver tale om, at danskerne ved disse betalinger gjorde sig til undersaatter under en sort monark, var herefter en urimelighed. Negerfolkene i kystbyerne var for svage til at gøre sig til herrer. Magten havde forrykket sig afgørende til fordel for europæerne og deres mulatefterkommere, saa faa de end kunne synes i sammenligning med det store tal af racerene negre. Der var langt om længe virkelig nogen grund til at mene, at Danmark raadede over en koloni af udstrækning i Afrika. Allerede Steffens betegnede frit væk negrene i Akwapimbjergene som „den danske konges undersaatter" og talte om „det danske territorium". Ganske vist blev der i fredstraktaten 1831 kun talt om „allierede" negerhøvdinger; men guvernørinstruksens krav om hævdelse af det danske territorium vedblev at gælde, og i de følgende aar regnedes en række negerstammer at bo paa dansk omraade. Med herredømmet fulgte ogsaa et vist ansvar for beboernes kultur, og en begyndende følelse heraf sporedes nu i København, ligesom ønsket om at faa noget ud af landet ved opdyrkning stadig var levende. Selv om besiddelserne foreløbig intet udbytte gav, haabede man stadig paa en udvikling, saa man turde se lyst paa fremtiden, og for saa vidt havde opretholdelsen af etablissementerne stadig nogen berettigelse.

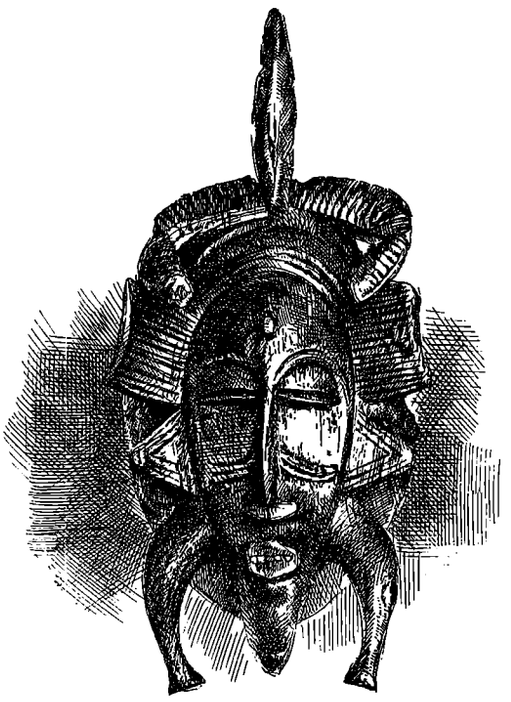

Maske forestillende i en syntese mennesket og dyret (ansigt og en skildpadde set nedefra)

STRIDIGHEDER MED ENGLÆNDERNE

Efter freden med Ashanti fulgte flere forholdsvis rolige aar. Noget større initiativ blev ikke i denne tid udfoldet fra det danske guvernements side. Tværtimod stækkedes dets virksomhed ved hyppige personskifter. Interimsguvernør H. v. Ahrensdorff døde af feberen allerede i slutningen af 1831, hvorefter kommandoen igen tilfaldt Niels Brock. Hjemmefra udnævntes den 8. juli 1832 den fra Volta-ekspeditionen kendte H. G. Lind til interimsguvernør, og han naaede med hustru og søster ombord paa L. N. Hvidts skib „Der junge Heinrich" til Christiansborg i februar 1833. I denne omgang blev hans virketid paa kysten imidlertid kun kort; han døde allerede den 21. juli samme aar, og hans hustru udaandede paa hjemrejsen; kun søsteren slap helskindet tilbage til Europa. Efter Lind tog førsteassistenten, sekondløjtnant Edvard von Gandil styret; men hjemmefra udnævntes den 12. august 1834 premierløjtnant af flaaden Frederik Siegfred Mörch til interimsguvernør, og han ankom til Accra med skibet „Den danske Eeg" den 26. december 1834. Han udnævntes til virkelig guvernør 19. august 1837 og fik beskaaret en noget længere embedstid paa den guineiske kyst.

Under de skiftende chefer viste guvernementet stadig interesse for plantagedriften. Allerede i 1829 opholdt Lind sig nogle uger i Akwapim og lod en mængde kaffebønner udlægge. Siden fik han beboerne i Orsu, Labadi og Tessing til at love, at de en gang om aaret ville rense vejen derop mod betaling i brændevin, piber og tobak. Desuden søgte han at samle de inventarienegre, der ved reduktionen 1817 var blevet afskedigede som overflødige, og bosatte dem i en landsby i plantagedistriktet. Ogsaa Hein blev vundet for disse planer og afkøbte Lind plantagen for 2400 rd, saaledes at den kom i statens eje; kongen tillod naadigst, at den blev kaldt Frederiksgave, og den 9. november 1832 befalede han nedsættelsen af en kommission, der skulle overveje, om man skulle gaa i gang med en ny opdyrkningsplan. Samtidig bevilgede han efter Linds forslag 4000 rd til udvidelse af den private opdyrkning og billigede, at der blev oprettet en milits til at værne den. Ligeledes gik kongen med til, at der anskaffedes hest og vogn til transport fra plantagen til kysten. Lind havde 1829 ladet jagten „Laurine Mathilde" hente æsler og geder fra de capverdiske øer, og det gamle hospital i Christiansborgs forværk blev indrettet til æselstald. De fleste af de tilførte dyr døde dog i løbet af et aars tid, og ikke bedre gik det, da Lind paa vejen ud i 1832 opkøbte 4 heste paa de capverdiske øer; de naaede at sætte et par føl i verden, men døde efter et par aars forløb. Da vejen til Akwapim i begyndelsen af 1835 var færdig, kørte man derop med stude. Som udslag af Linds forsøg paa at civilisere landet kan ogsaa nævnes, at han søgte at indføre dansk lov over for mord og drab, ligeledes at han prøvede at regulere bebyggelsesforholdene i Orsu, saa husene ikke kom til at ligge saa usundt tæt op til hinanden.

Ogsaa fra det baselske missionsselskabs side fortsatte man forsøget paa at udrette noget for negrene. Tre nye missionærer blev udsendt 1831; de to af dem døde hurtigt efter ankomsten, mens den tredie, sønderjyden Andreas Riis, virkede i Guinea til 1845. Man tillod ham en tid at forberede mulatterne ved Christiansborg til konfirmation; men siden bosatte han sig ved Akropong i Akwapim, og forholdet mellem ham og guvernementet blev alt andet end venligt. I 1840erne fik han i Akropong oprettet en koloni af kristne negre fra Jamaica og bygget en lille kirke, men han naaede ikke i hele den lange tid, han var i Guinea, at faa døbt en eneste neger; den almindelige dom om ham var bagefter, at han havde blandet sig for meget i politik.

Det mest afgørende fremskridt i de guineiske forhold blev dog paatvunget udefra. Til trods for paabudet om negerhandelens ophævelse foregik der endnu i 1830erne mere eller mindre aabenlys slavehandel paa det danske territorium. Nu blev der imidlertid fra engelsk side sat noget alvorligt ind, og 1833 blev selve slaveriet forbudt i det britiske rige. Samme aar opfordredes Danmark til at tiltræde de engelsk-franske konventioner af 30. november 1831 og 22. marts 1833, hvorefter parterne tillod hinandens krigsskibe at undersøge ethvert skib under deres flag for at se, om de indeholdt slaver. Frederik VI tiltraadte villigt paa betingelse af, at danske skibe i givet fald paadømtes ved dansk ret paa St. Croix, ved Christiansborg i Guinea eller i Tranquebar, hvilket igen gav anledning til, at man maatte sørge for ansættelsen af jurister ved guvernementet i Guinea og derfor øge assistenternes løn. Tiltrædelsestraktaten dateredes 26. juli 1834 og efterfulgtes af en vidtløftig forordning af 3. juli 1835 om negerhandelens undertrykkelse. Den danske regering undgik dog selv at udsende krigsskibe for visitationens skyld, idet man frygtede, man ved at opbringe engelske eller franske skibe kunne risikere at paadrage sig erstatningsansvar, hvis retskendelserne gik imod opbringeren.

Hidtil havde det været saadan, at der øst for Rio Volta jævnlig udskibedes negerslaver, navnlig ved Popo og Wydah. Slaveskibene gik ofte paa forhaand ind og fik vand og kreaturer ombord ved Prinsensten, og slavetransporter fandt sted gennem Awunabyerne. Efter at den engelske flaade nu tog kraftige forholdsregler, indskrænkedes slaveudførselen noget. Risikoen var for stor, og ved de danske forter mindskedes slavehandelen til lands væsentligt. Om et forbud mod selve slaveriet saadan som hos englænderne var der foreløbig slet ikke tale i det danske omraade. Heller ikke demonstreredes nogen forøget magt; tværtimod blev efter kongelig resolution af 3. august 1834 den smule besætning, der var tilbage paa Fredensborg, Kongensten og Prinsensten yderligere indskrænket, saa der paa hvert fort nu blot blev holdt en enkelt soldat, der skulle hejse flaget paa festdage og søndage, og naar skibe passerede. Det mindst mulige blev saaledes gjort for at demonstrere territorialhøjheden.

Selv om der saaledes foregik et og andet kulturelt fremskridt, medførte det ingen øget sikkerhed for det danske herredømme. Tværtimod tiltrængtes der en afklaring i de politiske forhold. Det fik ingen betydning, at hollænderne igen besatte Crèvecœur; men efter at de og ashantierne var slaaet ud, maatte forholdet til englænderne gøres op. Dette problem viste sig uoverskueligt. Siden Napoleonskrigene var englændernes handel paa Guldkysten tiltaget overordentligt, og lidt efter lidt sporedes de engelske købmænds konkurrence rundt om. Allerede i Steffens' tid berettes det, at købmændene i engelsk Accra sendte foræringer til Akwapim for at drage omsætningen til sig, og efter slaget ved Dodowa foreslog det danske guvernement, at man skulle give Akwamukongen et sølvsværd og gage for at hindre, at han tog tjeneste hos englænderne. I 1830 konstaterede man, at englænderne ligefrem søgte at købe Akwapim og Akim til at vise lunkenhed mod danskerne. Der var netop kommet en ny engelsk guvernør til Cape Coast Castle, George Maclean, særlig valgt efter købmændenes tarv. Endnu gik der vel flere aar, før rivaliteten mellem englændere og danskere blev iøjnefaldende, men i længden kom man ikke uden om den. Maclean var en dygtig mand; ingen forstod som han at vinde negrenes tillid og jævne deres stridigheder. Det var farligt, hvis han søgte at drage de danske negre til sig.

Anledningen til konflikt laa alt for nær. Stridsemnet blev Akwapim og Akim. Her havde freden med Ashanti ikke bragt ro, og det varede længe, inden handelsvejene herigennem aabnedes, medens vejen gennem Fanti til Ashanti hurtig blev farbar. Dronning Dokua af Akim laa i strid med Adjemang, der var cabuceer for en del af Akim, der holdt fast ved Ashanti, og Adjemang søgte tilflugt paa Christiansborg. Til gengæld søgte en oppositionsmand i Ashanti Boatrim tilflugt hos dronning Dokua. Efter at Ashantikongen Osei Yaw var død i 1834, søgte efterfølgeren Kwasi (Kwaku) Dua forsoning med Boatrim, og mange gange var der tale om, at flygtningen skulle vende tilbage til Kumasi; men endnu

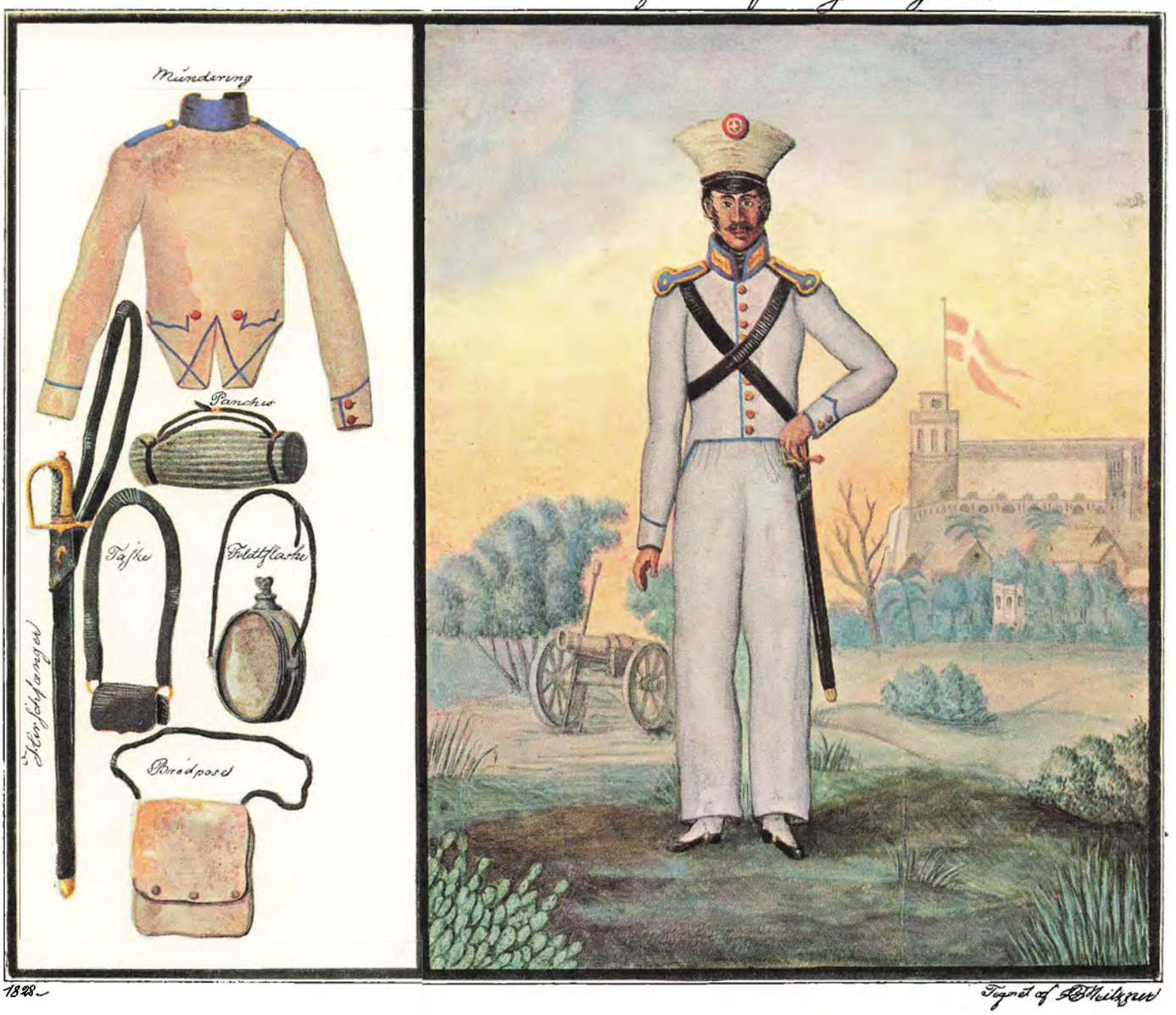

Uniform fra de danske Guineaforter. I en ledsagende tekst beskrives uniformen saaledes: Trøjen er af hvidt ravndug med messingknapper; kanter og krave af blaat klæde med distinktion af gule tresser; bukserne af hvidt lærred; til uniformen hører baade støvletter og sko, desuden en hvid straachakot med læderskygge og rem med et spænde i nakken og med rød-hvid kokarde med kors paa forsiden; bandoleret er sort og med en lille taske. Panchis er et tøjstykke af bomuld 2–3 favne langt og 2 alen bredt, der tjener som kappe; naar det ikke er i brug, bæres det paa ryggen med remme over skuldrene. Til uniformen hører brødpose og en blaamalet feltflaske af træ. Hirschfængeren egner sig ikke alene som vaaben i kamp, men ogsaa til at hugge vej gennem skovkrat

1839 befandt han sig i Akim, og kort efter døde han. Noget betydningsfuldt indgreb fra dansk side fandt dog ikke sted, før guvernør F. S. Mörch ankom til kysten. Han var en lige saa nidkær og fædrelandssindet mand som Maclean, og det kunne ikke undgaas, at hans og Macleans planer kom til at stille sig i vejen for hinanden.

Det begyndte med, at Mörch kort tid efter sin ankomst sendte soldater til eskorte for Ashantikøbmændene gennem Akim, og samtidig sendte han smaaforæringer til negerbyerne langs vejen. Siden forsøgte han med et vist held at bilægge Boatrimstriden og skaffe Iserts traktat med Krobbo anerkendelse. Endnu søgte Maclean at tage Mörchs fremstød med ro. For handelens skyld maatte man have fred, og for dette formaals skyld gik han saa vidt, at han straffede engelske soldater, der havde fornærmet danskerne i Akwapim. Mörch var imidlertid ikke forsigtig. Han troede at have iagttaget, at Akwapim var mere engelsksindet end dansksindet, og i november 1835 foretog han en rejse til Akwapim. Han skrev bagefter, at han gjorde det „dels for sin helbred, dels for at undersøge, hvorvidt koloni-

sation der er muligt", men da han kom derop, „erfarede" han, at der var alvorlig strid mellem Akwapim og Krobbo, der nu viste sig som adskilte folk, skønt de i Iserts tid syntes samhørende – maaske dog ved en misforstaaelse af Isert. Mörch siger, han søgte at mægle, men Krobbo ville ikke lystre ham. han besluttede sig derfor til at foretage et straffetogt. 40 mand af garnisonen, lidt feltartilleri samt Orsu og Labadi negre forenedes med Akwapimstyrken; derefter indfandt de fleste af strandnegrene sig, saa Mörchs hær kom op paa 8–10.000 mand. Over for denne magt og vælde, meget større end Mörch brød sig om, maatte Krobbo hurtig komme til kort. Den 12. januar 1836 kom det til et slag, hvor Krobbo mistede 42 døde og 60–70 saarede, medens Akwapimpartiet kun havde 14–15 døde og 30 saarede. Krobbo bekvemmede sig derefter til at slutte fred, stille gidsler og betale omkostningerne. Blandt deltagerne i ekspeditionen var missionær Riis og købmændene Richter, Holm, Lutterodt og Svanekiær. Til tak for bedriften udnævntes Mörch og Richter siden til riddere af Dannebrog; to sergenter, der havde udmærket sig, blev dannebrogsmænd, og andre deltagere modtog vidnesbyrd om kongens tilfredshed.

Da Krobbo ikke havde andet at betale erstatning med, maatte de i den følgende tid afstaa deres høst af palmeolie til danskerne. I englændernes øjne kom dette til at tage sig ud, som om danskerne søgte at tage handelen til sig. Hertil kom den diskussion, som de engelske soldaters optræden i Akwapim og Akim havde vakt. Under indtryk af disse forhold gav Maclean sig til at undersøge spørgsmaalet om territorialretten og kom til det resultat, at danskerne ingen ret havde til de to omraader. Et møde blev derefter afholdt den 8. marts 1836 paa Fort James, hvor de to guvernører og de fremtrædende europæere var til stede. Her kunne man dog blot blive enige om at lade sagen afgøre af hjemlandenes regeringer; men Maclean maatte love, at han ikke i mellemtiden ville give Akwapim flag eller gagebog.

Mörch derimod fortsatte sin virksomhed for at knytte de omstridte folk til Danmark. Krobboerne kom til Christiansborg for at udløse deres gidsler og bekræftede ved fetishspisning deres hengivenhed for danskerne. Ligeledes forligtes Shainegrene, der beboede et af bjergene i Akwapim, med Krobbo og bekræftede deres afhængighed af danskerne. Vanskeligere var det med det egentlige Akwapim. Mörch prøvede forgæves at kalde landets høvdinge til sig. Den øverste cabuceer Ado Adankwa holdt sig til englænderne; men Mörch erfarede, at et par af de mægtigste cabuceere var dansksindede. Da nu Maclean rejste hjem paa orlov, blev Ado bange og søgte gennem de hollandske accraer forbindelse med danskerne; men de engelske købmænd forpurrede det. Mörch ville derfor vise negrene, at danskerne ikke var afhængige af englænderne, og afsatte den 18. juli 1836 Ado og indsatte Kwasum (Quasung), høvding i Abodé, til cabuceer i en del af landet. Siden indsattes i nærværelse af alle høvdinger under dansk herredømme den 9. januar 1837 Addum til Ados efterfølger, og alle svor og spiste fetish paa troskab og indbyrdes samdrægtighed. Addum efterlod sin søstersøn som gidsel paa Christiansborg, men maatte ekskorteres til sit hjem, idet Ado, der havde søgt tilflugt paa Fort James, satte en pris paa hans hoved. Siden greb danskerne ind i tilfælde, hvor mord eller drab truede med at bringe forstyrrelse i Akwapim. Virkelig ro blev der dog aldrig om Addum; selv efter at Ado var død, opstod der uro, fordi han ikke var i besiddelse af den rette tronstol og de rette cabuceer-insignier, som englænderne ikke ville udlevere, og man maatte indvi en ny tronstol, en saare vigtig begivenhed, fordi Guldkystens indfødte tillagde tronstole overnaturlig betydning.

Saadan som Mörch gik frem, fandt englænderne stadig anledning til at sende klager til London over ham. Forhandlingerne i Europa krævede imidlertid taalmodighed. Ganske vist skildrede Londonkøbmændene i deres skrivelse til det engelske udenrigsministerium, vistnok under indflydelse af Maclean, den danske guvernør i endnu sortere farver, end man havde gjort paa Cape Coast Castle. „Han har bragt egnen omkring vort etablissement ved Accra i krigstilstand ved at opelske strid". Ganske vist teede den danske udenrigsminister H. Krabbe-Carisius sig meget underdanig, da den engelske

gesandt i København H. H. Wynn overbragte klagerne og krævede uafhængighed for Akim og Akwapim. Krabbe-Carisius mente ikke, man kunne vente nogen stor klogskab hos en løjtnant af flaaden som Mörch og beklagede, at man paa grund af klimaet ikke kunne faa bedre folk til guvernører. Men myndighederne i København gav sig god tid. Mörchs betænkning blev indhentet, en stor historisk fremstilling udarbejdet, og først den 31. marts 1838 blev svaret afleveret. Man udtalte heri, at man ikke ville forbyde negrene at handle med englænderne, men hævdede, at Akim, Akwapim og Krobbo modtog „des appointements réguliers" fra det danske guvernement, og at Mörchs indgriben kun fandt sted for at dæmpe et oprør. Man benægtede, at de nævnte negerfolk kunne være knyttet til englænderne, men antydede dog, at der kunne være tvivl, om de var uafhængige eller knyttet til danskerne. Bagefter lovede man Mörch støtte, dog med den tilføjelse, at han burde vise forsigtighed over for englænderne.

En saadan selvstændighed kunne en lille magt dog ikke tillade sig over for et verdensrige. Maclean var endnu i London og fik lejlighed til at afgive en betænkning over svaret. Han paastod nu, at Mörch havde ophidset Akwapim mod Krobbo, da han saa, at de sidstnævnte havde engelske flag. Han skrev ogsaa, at Akwapim under felttoget 1836 havde omhugget hele skove af palmetræer, saa handelen med palmeolie hørte op, og negrene ikke kunne betale deres gæld til de engelske købmænd. De pladser, som danskerne havde overtaget efter hollænderne, mente han tilkom englænderne, og om Akim og Akwapim fremsatte han den direkte usandhed, at deres uafhængighed var fastsat ved Ashantifreden 1831. Paa grundlag af saadanne løse paastande afgav den engelske regering i foraaret 1838 en fornyet klage til Danmark, og denne gang stak regeringen i København piben ind. Krabbe-Carisius havde afgørelsen, han bøjede sig ganske for englændernes krav, og Mörch fik ordre til at afholde sig fra ethvert skridt, der „endog blot tilsyneladende" kunne skade englændernes handel, til at genoprette det gode forhold til det engelske guvernement og til „mere end det hidtil havde været tilfældet" at lade sine personlige anskuelser „vige for overordnede politiske hensyn".

Samtidig med denne tilrettevisning vendte Maclean tilbage til Guldkysten, og der stod nu Mörch, uden støtte hjemmefra og uden magtmidler til at hævde sig. I mellemtiden var han blevet forfalden til drik, og den 19. marts 1839 døde han paa plantagen Frederiksgave i Akwapim. Bittert havde det ogsaa været, at missionæren Riis paa det kraftigste havde modarbejdet ham, skildret ham som „et af de mest principløse og lastefulde mennesker, der nogensinde har eksisteret", og beskyldt ham for deltagelse i slavehandel; men det maa dog understreges, at Mörch fuldtud havde faaet sin regerings støtte mod de klager, Riis havde hjemsendt, og Riis var blevet truet med hjemkaldelse.

Efter Mörchs bortgang blev andenassistent Hans Angel Gjede interimsguvernør, idet førsteassistent Lucas Dall ønskede sig fri. Der synes nu foreløbig ikke at have været nogen gnidning i forholdet til englænderne; men Gjede kastede sig over andre opgaver. I juli 1839 drog han paa et togt til Atocco, en negerby tæt øst for Voltas munding, der i de foregaaende aar jævnlig var blevet mistænkt for at drive slavehandel. Det lykkedes ogsaa ved en anden by langt op ad Volta at faa fat paa en af de værste slavehandlere, spanieren José Mora, men man nøjedes med at forvise ham til den anden side af floden. Han blev siden til stort besvær for guvernementet, idet han snart drev sit spil ved Atocco eller Way, snart forduftede østpaa til Popo eller Wydah. Umiddelbart efter togtet til Atocco døde Gjede den 18. august, og Dall maatte da overtage guvernørposten. Han maatte dels taale paagaaende klager fra englænderne over slavehandelen hinsides Volta, dels havde han besvær af fjendskabet mellem Akwamu og Krepi. Disse to folkefærd havde gentagne gange i de senere aar bekriget hinanden. I foraaret 1841 aftalte Akwamukongen med Awuna at foretage et angreb paa Krepibyen Asjotjale; men denne bad strandnegrene og Krobbo om hjælp, og da de med det danske guvernements tilladelse mødte op, gik Awunastyrkerne straks hjem, og Akwamu turde ikke angribe.

Fritz Mørch, marineofficer, guvernør over de danske etablissementer under striden med englænderne

I København udnævntes den 31. december 1841 marineofficeren Bernhard Johan Christian Wilkens til interimsguvernør. Den engelske regering forhørte sig ved den lejlighed nøje, om man nu havde valgt en omgængelig mand, og da svaret var bekræftende, tillod den engelske chargé d'affaires i København sig at foreslaa, at man i London skulle give ham en anbefalingsskrivelse med til Maclean. Wilkens kom til Christiansborg den 18. maj 1842 og overtog styret den 24. maj. Takket være den foretagsomme assistent, jøden Wulff Josef Wulff, der var kommet ud 1836, og havde passet sin embedsgerning flittigt og bygget sig en smuk købmandsgaard Frederiksminde, fandtes forter og plantager i orden og regnskaberne ført. Wilkens kunne derfor vie sig vanskeligere opgaver. Med 20–25 mand foretog han ombord i en fragtet engelsk skonnert en ekspedition til Way og Atocco for at fange Mora. Synderen undslap, og negrene paa stedet forsikrede, at han nu var for fattig til at drive nogen handel; men der var nok at gøre ellers; en ny krig blev planlagt mod Krepi, og Wilkens fik travlt med at virke for fredens opretholdelse. Han erfarede herved, at negrene mange steder troede, at det danske guvernement var underlagt det engelske. Han naaede imidlertid ikke at fjerne meget af denne vildfarelse. Kort tid efter sin tilbagevenden til hovedfortet døde han den 26. august 1842 af dysenteri. Kommandoen overgik derpaa til andenassistenten, juristen Edward James Arnold Carstensen. Han udnævntes siden, den 30. juli 1844, til virkelig guvernør, og med ham fik de danske besiddelser i Guinea sit sidste overhoved, idet han dog to gange var hjemme paa orlov. Første gang var han borte fra 15. marts til 9. oktober 1844, en usædvanlig hurtig rejse, anden gang fra 10. april 1847 til 20. februar 1850. Ved hans første afrejse overtoges kommandoen af assistent Edvard Julius Erichsen, men da han døde den 25. juli, tilfaldt styret Georg Lutterodt, hvis embedsførelse var saadan, at kongen siden forbød, at der maatte gives ham betroede poster i statens tjeneste. Under den anden rejse fungerede assistenten Rasmus Emil Schmidt som interimsguvernør.

Edw. Carstensen var kommet ud sammen med Wilkens og viste sig som en særdeles duelig embedsmand, der helt vel formaaede at holde sammen paa de dansksindede i Guinea. Trods mangel paa hjælpere hjemsendte han en lang række oplysende beretninger om tilstanden paa kysten og stræbte at finde en organisationsform, der kunne muliggøre hævdelsen af det danske herredømme uden store øko-

Edward Carstensen,
den sidste guvernør over de danske etablissementer
paa Guldkysten

nomiske ofre. Let var det imidlertid ikke. Lige saa lidt som Mörch var han tilbøjelig til at slippe Akim og Akwapim til fordel for englænderne. Et point vandt han dog ved starten, idet en ny Akimcabuceer, Dokuas søn Atha, den 25. august 1842 blev indsat under danske auspicier og derefter fik paalagt, at han ikke maatte udsuge sit folk ved bøder eller kræve told af handelen gennem Akim. Carstensen naaede endog at bekræfte Adjemang i hans værdighed, saaledes at Akim i videre udstrækning knyttedes til danskerne. Snart voldte englænderne dog bryderi. De klagede over, at landsbyen Blækhuso havde dansk flag, skønt den tilhørte en englænder, og kommandanten paa James fort sendte 7 soldater derop for at kræve flaget udleveret. Beboerne forhørte sig imidlertid paa Christiansborg, og Carstensen formanede dem til at udlevere, hvad der var engelsk privatejendom, men ikke flaget, og han henviste dem til i givet fald at søge beskyttelse hos opsynsmanden paa plantagen Frederiksgave. Det blev derefter til, at Carstensen og Maclean enedes om at lade sagen afgøre mellem hofferne i Europa.

Ved indberetning om denne strid til regeringen i København uddybede Carstensen, hvilke store forandringer der var foregaaet med Guldkysten i de sidste faa aar. Mens europæerne forhen havde ladet negrenes fetishvæsen uberørt, bekæmpede englænderne det nu aabenlyst, forklarede negrene fetishpræsternes svindlerier og omstyrtede rask væk fetishhuse. Rundt om bøjede negrene sig ydmygt for englænderne, kystboerne, fordi de uden dem var udleveret til de større negerfolk højere oppe, disse, fordi de uden europæisk støtte var i kløerne paa Ashanti. Ligeledes behøvede negrene efterhaanden tilførsler af europæiske manufakturvarer og ville gerne afsætte guld, elfenben og palmeolie. Imidlertid maatte danskerne paa deres del af kysten udrede omkostningerne til administrationen, medens det blev englænderne, der høstede fordelen af handelen, af Akims guld og Akwapims palmeolie. Af de danske købmænd var det stadig kun Richter, der havde nogen handel, og han maatte betale den med forholdsvis store foræringer til cabuceerne. Under disse forhold ville det være gavnligt og pengebesparende, om man kunne faa en traktatmæssig afgørelse paa striden med England om Akim og Akwapim.

Siden gav Carstensen ogsaa et billede af utilstrækkeligheden i hele den danske virksomhed paa kysten. Efter at plantagerne i 1830erne gentagne gange var hærget af tørke og græshopper, var der i 1843 paa dansk omraade 4 kaffeplantager med godt 10.000 træer; men kun Frederiksgave gav lidt

udbytte, idet den i de livegne havde en billig arbejdskraft. Lutterodts, Svanekiærs og Richters plantager gav intet eller næsten intet. Lige saa slet stod det med den aandelige opdyrkning. Skolen ved Christiansborg var en karikatur af en undervisningsanstalt. Danskundervisningen kunne slet ikke gennemføres. Ved undervisning i religion og regning benyttedes mest accraisk. Hvis der i det hele taget blev opnaaet noget resultat, skyldtes det for en væsentlig del den indbyrdes undervisning, som Frederik VI saa ivrigt virkede for. Kirken besøgtes kun af skolebørn og soldater, for hvem gudstjenesten var tvungen. Ganske anderledes ved de engelske forter. Det engelske sprog vandt virkelig udbredelse paa Guldkysten, og det var klogt, men ikke fædrelandssindet, at missionær Riis søgte engelske forbindelser og brugte engelsk ved den skole, han fik oprettet i Akropong. Som eksempel paa, hvor primitive forholdene kunne være hos de danske i Guinea, kan nævnes, at Carstensen under sit første ophold i landet selv maatte konfirmere et mulathold paa 12 drenge og 4 piger. Den kateket, som kom ud derefter, C. Th. Jørgensen, døde efter faa maaneders virksomhed paa Christiansborg, og lange perioder hengik stadig uden tilstedeværelse af en præst ved etablissementerne.

Opmuntrende var intet af dette. Alligevel slap den danske regering ikke taget, da englænderne forelagde Blækhusosagen i København. Man havde nu i H. Reventlow-Criminil en kapabel udenrigsminister. Da Wynn overbragte sin note, svarede han ganske køligt, og siden fulgte en svarnote, der blot henviste til den danske note af 31. marts 1838. Derefter lod man fra begge sider spørgsmaalet hvile. I realiteten ordnede guvernementet paa Christiansborg i de følgende aar ikke saa faa palavere i Akwapim, og der var saaledes stadig et vist grundlag for at betragte landet som knyttet til danskerne.

Det forløb dog ikke uden besvær. Navnlig fik en enkelt af affærerne vidtløftige forgreninger. Under Carstensens fraværelse i 1844 fik missionær Riis sammen med Lutterodt iværksat en ekspedition til Akropong og til Addums residens Mampong. Missionær Riis var aabenbart imod Addum; han paastod, at cabuceeren var blevet drikfældig, og det hed sig, at Addum havde fanget ni Akropongnegre, skudt een og solgt resten. Danskerne indkaldte nu til møde i Akropong; men Addum og hans folk holdt sig borte derfra. De blev da idømt en bøde, og danskerne lovede cabuceeren Ursu Akim i Akropong gage. Som følge deraf var der vild forvirring i landet, da Carstensen vendte tilbage. Han stævnede derfor alle parter til sig ved Christiansborg. Ved forhandlingerne i byen Orsu den 25. november kom det imidlertid til skydning mellem orsuerne og Akropongpartiet. De sidste flygtede, men Ursu Akim blev dræbt paa flugten. Den følgende nat ofrede Addum sammen med orsuerne under anførsel af stortolken Sebah Akim i selve byen Orsu to børn fra Akropong, der i øvrigt en gang havde drillet Addum. Sebah førte selv kniven, og blodet blev gydt paa byens store tromme. Kravet om civilisation og englændernes forargelse var nu blevet saa kraftige, at danskerne ikke kunne taale en saadan skændselsgerning. Addum og Sebah Akim blev fængslet, og byen Orsu idømt en bøde. Nogle orsuer, der siden kom til Akropong, skulle have været ombragt som blodhævn; men de blev løskøbt af Riis. 5 Akropongbørn, som orsuerne ville have bragt til slavemarkedet i Way, hvor Mora netop opholdt sig, blev standset ved Ada og reddet hjem. Fred mellem Akropong og Orsu blev siden tilvejebragt ved Carstensens hjælp.

Begivenhederne udfoldede sig endnu videre. Dagen efter Sebah Akims fængsling, da Carstensen havde været en høflighedsvisit ombord paa en fransk brig og ville vende tilbage til Christiansborg, ventede Sebahs folk paa ham ved landgangen for at dræbe ham. Dette blev undgaaet; men efter at have advaret beboerne lod Carstensen til gengæld kanonerne spille paa Orsu by, og en stor del af den nedbrændte, dog ikke handelskvarteret, mæglernes bydel. Addum og Sebah Akim blev siden holdt sammenlænket i arresten. Ved efterretningen om alt dette tog man ogsaa affære i København. Der var netop efter Carstensens ønske tale om, at der skulle gaa et dansk krigsskib til kysten for at vække respekt om danskerne. Kongen besluttede derfor, at naar skibet kom til Accra, skulle der nedsættes en under-

søgelseskommission med krigsskibets chef som præses til at dømme de to negre. Kommissionen dømte synderne til døden; men Carstensen havde faaet lov at benaade dem med deportation og benyttede sig deraf. De sendtes derpaa til Vestindien, kom siden til København, hvor de blev hensat i Citadellet, og her forblev de, saa længe Danmark bevarede sine guineiske besiddelser. Carstensen blev for sin conduite i sagen udnævnt til ridder af Dannebrog, og den blodbesmurte stortromme opbevares nu i Danmarks nationalmuseum.

En ny cabuceer blev først indsat i Akwapim i december 1845. Hans navn var Okinne-Kuma. Han var lydig mod danskerne, og da Riis nu var kommet væk, blev der mere ro i landet. Endnu forsøgte Ursu Akims hjælper Koffi Krah at faa hjælp fra Ashanti. Han tilbød at skaffe Ashantikongen de skatte, han havde mistet ved Dodowa 1826; men da hans forræderi kom for en dag, blev han dømt til døden; hans henrettelse hindredes af en tilstedeværende dansk soldat, han blev ført til Christiansborg, og her hængte han sig i arresten. Siden voldte Akwapim kun besvær en enkelt gang. Det var i foraaret 1847, da der klagedes over, at Ashantikøbmænd, der drog gennem landet med guldstøv og elfenben, blev opsnappet. Der kom i den anledning sendebud fra Ashanti, der havde ordre til, hvis ikke købmændene blev udleveret, at gaa til Akropong og skyde sig for befolkningens øjne, hvorefter Ashantikongen ville komme og tage med magt, hvad man ikke godvillig ville udlevere ham. Interimsguvernør R. E. Schmidt maatte da rejse til Akropong, og ved at bemægtige sig cabuceerens person fremtvang han købmændenes udlevering.

Danskerne var dog ikke ene om ordenens opretholdelse i Akwapim. Ogsaa englænderne blandede sig af og til i forholdene. Endnu saa sent som 1849 førte dette forhold til diskussion. Englænderne indhentede en indfødt forbryder paa det omstridte territorium, og danskerne forlangte ham udleveret for at foretage afstraffelsen. Under den brevveksling, som derved opkom, hævdede englænderne, at de ogsaa ofte afgjorde sager fra Akim. En Akimhøvding, der blev stævnet af englænderne, ville dog ikke møde, idet han henviste til, at han var dansk undersaat. Brevskriveriet om disse affærer blev standset ved de dansk-engelske salgsforhandlinger 1849.

Ligesom Akwapim vedblev ogsaa Awuna hinsides Rio Volta at volde problemer. Helt var slavehandelen endnu ikke hørt op i disse egne. Da opsynsmanden paa Prinsensten i 1845 havde fanget en forsending paa 62 slaver, blev han nødt til at tilbagelevere dem paa Awunakongens opfordring. I den anledning lod man krigsskibet „Ørnen", da det nogle maaneder senere kom til Guinea, gaa til Keta for at gøre indtryk paa den sorte konge, der nu ogsaa skyndte sig at aflægge troskabsed til danskerne og love bistand til en istandsættelse af det danske fort, som derefter blev foretaget under ledelse af løjtnant Johan Vilhelm Svedstrup. I 1847 meddelte Svedstrup imidlertid, at negrene var opsætsige og ville ødelægge fortet, at hans soldater derfor havde dræbt en neger, og at fortet var omringet af 5–600 mand. R. E. Schmidt maatte da af sted med 60 soldater til undsætning. Da han ankom, havde negrene spredt sig; men dagen efter sammenkaldte han høvdingerne og idømte dem en bøde paa 100 pjastre. Hvis ikke der blev betalt, skulle byen afbrændes. Næste dag igen fangede han to af byens fornemste mænd; men den ene døde af skræk, da han var ført ind i fortet. Bøden blev da straks betalt, men byen affolkedes, og Schmidt fik at vide, at han ville blive passet op paa hjemvejen. Ved et udfald konstaterede han rigtigheden heraf, reddede sig vel tilbage i fortet, men blev derpaa omringet af 6–7000 negre. Efter en uges forløb, da sulten stod for døren, ankom heldigvis en fransk orlogsbrig „Abeille", og da negrene nu stak byen i brand for i læ af røgen at gaa til angreb, fik de baade fortets og briggens kanoner at føle, saa „en god slump" af dem blev dræbt. Efter at fortet var provianteret fra skibet, maatte Schmidt med sin styrke lade sig sejle tilbage til Christiansborg. Han sendte derpaa bud til alle cabuceere paa dansk omraade og spurgte, om de ville deltage i et togt mod Awuna. Da de var meget villige, fandt

Awuna for godt at bede om forladelse, hvorefter de blev idømt krigsomkostninger paa 2000 pjastre. De vedblev imidlertid af og til at belejre fortet, og Svedstrup holdt dem kun fra livet ved hjælp af haandgranater og raketter. Da „Ørnen" under kommando af kaptajn C. Irminger i efteraaret 1847 kom igen, fik Schmidt derfor straks foranstaltet et nyt togt til Keta. Undervejs fangedes nogle Waynegre, og byen Tebwy bombarderedes, og ved ankomsten til Keta truedes alle kystbyerne med afbrænding, hvis ikke man faldt til føje. Da dette ikke hjalp, bombarderedes Kiddy, en by, der laa 6–7 km øst for Prinsensten, og hvortil mange var flygtet fra det afbrændte Keta. Bragende faldt de høje kokospalmer ned over negerhytterne, og da de indfødte havde sundet sig herpaa, bad de om fred. Endelig den 23. oktober 1847 samledes alle høvdinger, og Awuna svor den danske konge troskab og bad om tilgivelse. Vejene skulle derefter holdes aabne, og nogle fangers frigivelse betales med løsesum. Fredens indtræden blev fejret med to kanonskud fra fortet. Det kan ikke undre, at da den franske brig „Abeille" kort efter strandede en fjerdingvej fra Prinsensten, blev baade den og besætningen udplyndret af negrene. Det kan heller ikke undre, at da danskerne 1849 sendte en løjtnant med nogle soldater til Awuna for at inddrive bøder, fik de intet ud deraf. I virkeligheden havde de ikke magt over landet hinsides Rio Volta.

Ubestridt havde Danmark kun højhedsret eller protektorat over kystbyerne fra Accra til Rio Volta. I det indre af landet og paa fløjene i Akwapim og Awuna var magten nok saa meget et postulat som en realitet. Der kan dog ikke være tvivl om, at hvis den danske regering havde vist offervilje og sat noget ind paa det, kunne disse territorier have været sikret for Danmark, formentlig ogsaa Akim, og Danmark saaledes i tiden fremover være blevet beriget med en udstrakt tropisk koloni. Formelt krævede englænderne stadig ikke højhedsret uden for deres forter. At den engelske krone efter Macleans tilbagetræden som guvernør 1843 igen overtog styret fra købmændene, gjorde ingen forandring deri. I praksis ville de engelske købmænd vel nok paastaa, at de engelske rettigheder strakte sig betydelig videre; men hvis danskerne faktisk havde besat de omstridte lande og tilvejebragt ro blandt de indfødte, kunne danske krav meget vel have været forsvaret retsligt.

Guvernør Carstensen arbejdede i virkeligheden frem mod noget saadant. I talrige beretninger og betænkninger om kystens administration, retsvæsen, skole, kirke og kultur skitserede han udviklingslinier, der kunne have været fulgt. Det lykkedes ham under besøget i København 1844 at faa gennemført, at det krigsskib, som den danske regering aarligt sendte til Vestindien, nu kom til at lægge vejen om ad Guineakysten, og saaledes fik de danske etablissementer paa Afrikas kyst 1845 og 1847 besøg af orlogsbriggen „Ørnen" og 1846 af orlogsbriggen „Mercurius". Siden hindrede krigen i hjemlandet udsendelse af orlogsskibe. Af transportskibe sendtes kun eet til Guinea i disse aar, nemlig barken „Heinrich Sørensen" 1846. Det lykkedes ogsaa Carstensen at faa gjort en ende paa gageudbetalingerne til de indfødte høvdinger, idet han ikke mente det nødvendigt at betale dem for at vise medgørlighed; han skred dels til direkte reduktion, og dels benyttede han passende lejligheder til at idømme bøder, som høvdingerne kun formaaede at betale ved at frasige sig gagerne for en aarrække. Allerede 1843 fradømte han saaledes Orsu gagerne for 5 aar. Det var endelig Carstensen, der kom til det resultat, at nedlæggelsen af fortet Prinsensten havde været en dumhed, og med støtte af udenrigsdepartementet fik han kongen til den 13. maj 1846 at beslutte istandsættelsen, saa fortet igen kunne forsynes med garnison og danne en alvorlig hindring for slavehandelen i Awuna.

Hans forslag om et „afrikansk emigrations- og immigrations-system" til at modvirke slavehandelen fik ingen følger; men hans ønske om at maatte frigive de tilbageværende kongelige livegne i Guinea blev imødekommet ved den bemærkelsesværdige kongelige resolution af 16. februar 1848, efter at englænderne i en note til det danske hof havde opfordret til at forbyde danske undersaatter i Guinea at

købe eller eje slaver. Samtidig gennemførtes visse ændringer i etablissementernes styrelse, ligeledes foreslaaet af Carstensen. Guvernementet bemyndigedes til at tillade saavel danske som fremmede at oprette handelsforetagender under den danske regerings højhed og beskyttelse. Al udsendelse af varer for kongelig regning blev standset, beholdningerne i de kongelige magasiner i Guinea blev stillet til realisation, og det blev forbudt embedsmændene at befatte sig med handel og trafik. Guvernøren fik ved sin side to raadsmedlemmer samt een eller to assistenter. Fornødne arbejder ved forterne skulle efter liberalismens princip udføres paa bedste og billigste maade efter licitation eller ved akkord. Kort tid i forvejen var der ved kongelig resolution af 20. december 1847 blevet normeret en aarlig udgift paa det guineiske budget af 30.080 rd.

Der er grund til at understrege den døende enevældes gode vilje i disse hidtil oversete bestemmelser. De kongelige slavers frigivelse er saa meget mere bemærkelsesværdig, som den indtraf, før P. v. Scholten proklamerede slaveriets ophør paa de dansk-vestindiske øer. Som udtryk for regeringens humanitet staar det, at gamle og svage slaver kunne faa lov at blive i tjenesten og faa pension. I praksis faldt den menneskekærlige ordning dog svær at administrere. Guvernementet mente først at maatte ansøge om at bibeholde de livegne, til visse betydelige arbejder var fuldført, og klagede ogsaa siden over, at det ikke saadan lod sig gøre i Guinea at bortlicitere f. eks. reparationsarbejder til den lavest bydende; men den 16. marts 1848 blev slaverne paa fortet dog sammenkaldt og tilkendegivet deres frihed, ligesaa 4 dage senere paa plantagen Frederiksgave. Kun 5 gamle negerkoner og 2 aldrende mænd forblev i tjenesten. Fortets smedie og snedkerværksted blev overladt til de dueligste fagkyndige mod betaling. Næste aar kunne guvernementet meddele, at man ikke evnede at finde ny arbejdskraft til erstatning for den, man havde ladet gaa, eller rettere, man blev nødt til at forhøje lønningerne, hvis man ville have arbejdet udført.

I øvrigt var Carstensen ogsaa betænkt paa en befæstelse af embedsmændenes stilling og ønskede det saaledes vedtaget, at de skulle have diætpenge under rejser, ligeledes at de skulle have halvparten af de palavergebyrer, som negrene betalte for at faa ordnet deres stridigheder. En reformpolitik i flere retninger var under udvikling, da alle guineiske problemer blev løst for Danmark ved, at etablissementerne blev solgt til England.

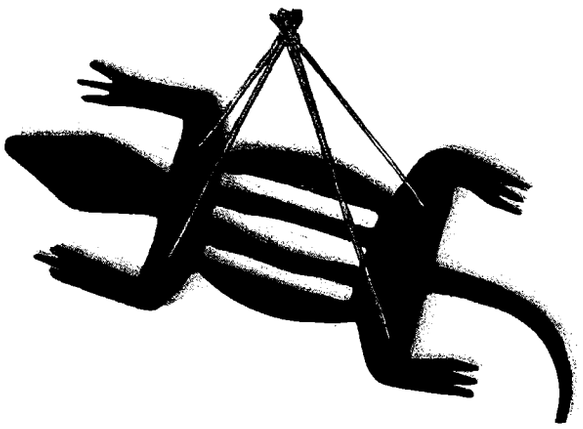

Stempel til paatrykning af stof. Ashanti. (Museet paa Achimota College)

SALGET

Efter at forordningen af 1792 om negerhandelens ophør blev bekendtgjort, var Hager og Moe de første, der fremførte tanken om, at de danske etablissementer maaske burde sælges, naar de ikke længere havde nogen berettigelse som leverandører af slaver til de danske øer i Vestindien. Først efter forordningens ikrafttræden 1803 kunne planen om salg imidlertid blive aktuel, og her fulgte nu en periode, hvor man dels satte lid til opdyrkningsforsøgene, dels nærede planer om at bortbytte besiddelserne for den portugisiske ø Principe. Derpaa fulgte krigen 1807–14, og saaledes hengik en række aar, før der virkelig blev tale om at tilbyde de danske forter til nogen fremmed magt.

Dette skete paa Wienerkongressen, hvor den danske udenrigsminister Niels Rosenkrantz bragte et salg paa bane over for Englands repræsentant, lord Castlereagh; men da han ikke fandt virkeligt gehør, lod han emnet hvile. Siden forsøgte den danske regering i 1818 at afsætte besiddelserne til de Forenede Stater, der saa sig om efter et sted til frigivne slaver og mulatter; men de amerikanske bestræbelser resulterede i stedet i oprettelsen af Liberia 1822. Et svensk projekt om at bytte den vestindiske ø Saint Barthélemy mod de danske Guineaforter for at bruge dem til deportationssted for forbrydere, vakte ikke interesse i Danmark. Forskellige salgsplaner blev saaledes resultatløse, og siden slappedes interessen for at komme af med forterne, idet Frederik VI paa sine gamle dage nødig ville afstaa noget af sin fædrenearv.

Den engelske interesse for at erhverve etablissementerne voksede frem, efterhaanden som de engelske købmænd øgede deres handel paa kysten. Allerede i Steffens' tid forespurgte den engelske guvernør John Hope Smith, om de danske besiddelser var til salg; men Steffens kunne naturligvis ikke afgive noget svar herpaa. Den engelske kommissær dr. Madden, der havde til opgave at afgive rapport om kysten og besøgte Christiansborg 1842, rejste samme spørgsmaal, men fik ikke anderledes svar. Paa dette tidspunkt havde opfattelsen paa højeste sted i København dog ændret sig. Christian VIII var ved sin tronbestigelse stærkt stemt for at opnaa besparelser i statens udgifter, og den 2. november 1840 resolverede han, at hvis der bød sig en lejlighed, skulle baade de guineiske og de ostindiske besiddelser sælges, og indtil afhændelsen kunne finde sted, bevilgede han et beløb af 27.000 rd aarligt til Guineaforternes vedligeholdelse.

Under to forskellige synsvinkler maatte englænderne være interesseret i at benytte det danske tilbud. Den ene var købmændenes. De hævdede, at det danske omraade omfattede den bedste jord paa Guldkysten, at en væsentlig del af palmeolien produceredes her, og at eksporten deraf for en del besørgedes af de danske købmænd. Kommissæren dr. Madden oplyste, at der endog i eet aar var udskibet 5–6 ladninger palmeolie ved Christiansborg. Den engelske købmand Bannermann ved Accra skildrede, hvorledes jordnødder og majs, faar og fjerkræ, som han og hans fæller handlede med, kom fra dansk omraade, og den engelske guvernør W. Winniett formulerede sin opfattelse saaledes: „Der er ingen tvivl om, at set fra et handelssynspunkt ejer danskerne den fineste del af kysten, og hvis de kommercielt var et foretagsomt folk, ville deres besiddelser her være af stor betydning for dem". Efter guvernørens mening talte det ogsaa for erhvervelsen, at England, naar det ejede flere af forterne, kunne paalægge told og saaledes faa udgifterne til administration og militær dækket, og endelig fremhævede han den

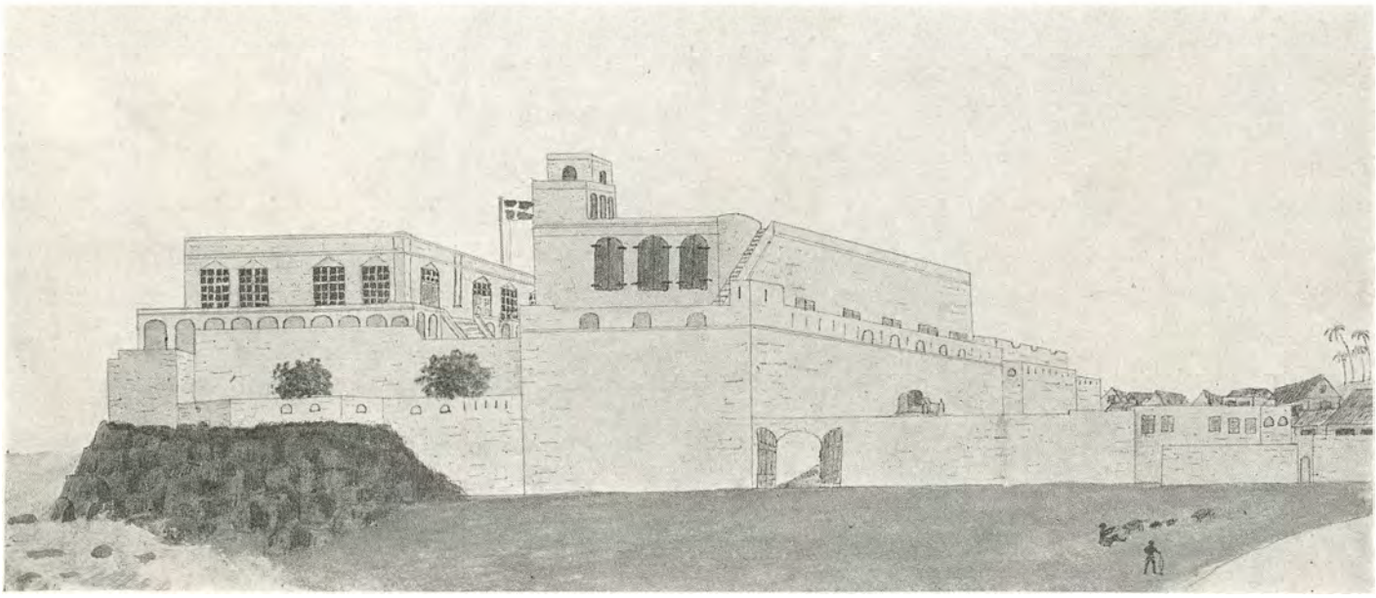

Christiansborg fort

gode gerning, englænderne ville øve ved at holde slaveri, menneskeofringer og andet barbari nede, som danskerne knap evnede at faa bugt med. Særlig de sidste argumenter var vel egnede til at paavirke den engelske offentlighed; men de forslog ingenlunde til at overbevise Londonregeringen, der absolut ikke havde appetit paa at overtage flere forpligtelser til at holde ro og orden og udbrede kultur i uciviliserede lande. Guldkystkøbmændenes første forsøg paa at faa regeringen til at udnytte den danske beslutning blev mødt med blankt afslag.

En anden synsvinkel forekom uden tvivl den engelske regering mere betydningsfuld. Det var faren for, at en trediemagt skulle erhverve besiddelserne. Man tænkte herved navnlig paa Frankrig, som netop i disse aar udfoldede ikke ringe kolonisatorisk virksomhed og øjensynlig ogsaa kunne tænke sig at købe de danske Guineaforter. Marseillekøbmændene skulle have palmeolie til deres sæbefabrikker, og Bordeaux' købmænd udrustede ekspeditioner til Vestafrika, hvis leder marineofficeren Bouet-Willaumez omkring 1840 sluttede traktater med indfødte høvdinger ved Grand Bassam og Assene paa Elfenbenskysten og ved Gabon nær Ækvator. Hertil kom, at prinsen af Joinville i februar 1843 besøgte Christiansborg fort, og da to franske brigger et par maaneder senere ligeledes kom dertil, udtalte kaptajn Baudin, at franskmændene kunne tænke sig en gang at se fortet under Trikoloren. Selvfølgelig begivenheder, der vakte alarm blandt englænderne i Accra.

Ogsaa den engelske regering maatte blive opmærksom, og da Blækhusosagen i 1843 kom til behandling i London, maatte den indrømme, at der var mere, der talte for at købe besiddelserne, end den oprindelig havde troet. Naar først franskmændene havde købt forterne, ville de næppe have vanskelighed ved at udbygge retten til suveræniteten over de omstridte negerfolk, ja, det ville formodentlig kun skærpe deres købelyst, hvis man optog en diskussion med dem derom. Trods disse betragtninger var modstanden mod erhvervelsen saa stærk i London, at den engelske regering foreløbig afslog at købe; men for at hindre misforstaaelse sendte man den danske regering en erklæring om, at man ikke ville indrømme en trediemagt nogen ret over de omstridte folkefærd i kraft af en afstaaelse fra Danmark.

Oprindelig var den danske regering sig vistnok ikke bevidst, at der kunne blive tale om konkurrence hos køberne til de guineiske herligheder; men da man hørte om de franske flaadebesøg i Guinea, lod man efter kongelig resolution af 8. april 1843 gesandten i London tilbyde England forterne med bemærkning om, at Frankrig var interesseret, og Belgien og de Forenede Stater kunne tænkes som

købere. Da Wynn i august s. a. overrakte sin regerings erklæring i anledning af Blækhusosagen, lod Reventlow-Criminil ham vide, at man havde grund til at tro, at Frankrig eller Belgien ville købe, og han tilføjede, at han personlig ikke var stemt for salget, da den aarlige omkostning ved etablissementerne var ringe, og der kunne indtræffe omstændigheder, der gjorde dem betydningsfulde for dansk handel. Efter den danske regerings opfattelse repræsenterede de guineiske besiddelser slet ikke nogen ringe værdi. I forbindelse med tilbudet til England fablede man om at forlange 285.000 pund sterling for dem. Hvis man virkelig har nævnet denne sum for englænderne, er det begribeligt, at de ikke accepterede. I alt fald kom der ikke noget ud af forhandlingerne. Gesandten i London meddelte, at det var utilraadeligt at forhandle med andre, og da Carstensen under sin første rejse til hjemlandet indgaaende havde fremstillet alle problemer ved opretholdelsen af etablissementerne, resolverede kongen den 30. juli 1844, at man for tiden hverken skulle underhandle om salg, paatænke overdragelse af besiddelserne til fremmed magt eller abandonnere dem. Ligeledes, at spørgsmaalet, om man skulle lade en fremmed magt okkupere terrænet øst for Volta, skulle stilles i bero.

Herved blev det i nogle aar. I mellemtiden vedligeholdtes Frankrigs interesse for besiddelserne, og i 1846 tillod man købmand Regis af Marseille ved Christiansborg fort at indrette et faktori, som fra Pariserregeringens side i virkeligheden var tænkt som et sidestykke til de franske stationer, der var oprettet ved Grand Bassam og Assene. Da forhandlingerne igen blev taget op, var det fra dansk side guvernør Carstensen, der blev den drivende kraft, aabenbart ansporet af haabet om at undgaa at ofre sit eget liv under et fornyet ophold ved etablissementerne. Med kongens tilladelse korresponderede han i 1847 med den engelske guvernør Winniett om en overdragelse til en pris af 40.000 pund sterling, et beløb han i øvrigt skal have nævnet til englænderne paa kysten saa tidlig som 1842, altsaa før den franske chance viste sig. Det lykkedes meget godt at begejstre den engelske guvernør for handelen; men i London fandt man stadig prisen for høj, og intet blev naaet ad den vej.

Efterretningen herom kom til Danmark omtrent samtidig med enevældens fald og magtens overgang til nye mænd, i hvis øjne bevarelsen af de guineiske besiddelser var for utidig ødselhed at regne. Allerede den 3. april 1848 fik man kongelig resolution for, at etablissementerne skulle søges afsat paa fordelagtigste maade til England. Man forlangte denne gang 30.000 pund sterling; men heller ikke dette tilbud ville englænderne gaa med til. Man besluttede da at føle sig for i Frankrig, Holland, Belgien og de Forenede Stater, og saa sent som den 30. december 1848 fastholdt udenrigsministeriet, at man skulle afvente resultaterne deraf. I mellemtiden lod man dog ikke sagen blive glemt i England. Guvernør Carstensen skrev privat til de interesserede købmænd i London med tilbud om at udleje de danske bygninger paa Guineakysten, saaledes at Danmark indskrænkede sit vagtmandskab til nogle faa mand paa hvert fort til at hejse flaget. Købmændene greb lejligheden og lod sagen gaa til deres regering med den bemærkning, at den aarlige udgift kun ville beløbe sig til 5–600 pund sterling. Den engelske udenrigsminister lord Palmerston lod sig herved bevæge til at foreslaa forhandling om at købe forterne; men koloniministeren lord Grey mente, de var for dyre, og denne Carstensens anden henvendelse blev lige saa forgæves som hans første.

Det endte da med, at den danske regering paa finansministeriets foranledning besluttede, at man skulle gøre tilbud til England endnu en gang og saa kun forlange godtgørelse for forterne som bygninger, men ikke for højhedsretten. Hermed opgav man de territorialkrav, man nu gennem saa mange aar havde fremført. Man henvendte sig dels gennem gesandten grev Fr. Reventlow, dels gennem den danske stats bankforbindelse i London, C. J. Hambro, til den ledende blandt de købmænd, der handlede paa Afrika, Forster, der tillige var medlem af parlamentet. Denne gang forlangte man kun 10.000 pund sterling, og Forster blev derfor fyr og flamme. I et brev til koloniministeriet forklarede han, at

Kort over den danske Guldkyst 1850 med rejseruten ved etablissementernes aflevering til englænderne indtegnet

det var det rene røverkøb; finansstyrelsen burde ikke sætte sig mod en saa ringe udgift. Hvis regeringen ikke ville gribe til, forbeholdt Forster sig ret til at stille et forslag, der samtidig befriede Danmark for omkostningerne til forternes vedligeholdelse og hindrede, at de faldt i hænderne paa trediemagt, „et maal saa vigtigt med hensyn til den fremtidige skæbne for denne del af Afrika, at jeg hverken skal spare umage eller privat risiko for at opnaa det". Disse betragtninger gjorde indtryk paa koloniministeren lord Grey; men finansstyrelsen vægrede sig ved at betale hele købesummen paa een gang. Den danske gesandt talte nu med Palmerston og tilbød for tredie gang officielt etablissementerne i en note af 7. juli 1849. Baade Palmerston og Grey støttede købet, og efter at have indhentet guvernør Winnietts betænkning overvældede de finansstyrelsen saadan med argumenter, at den gav efter, dog naturligvis paa betingelse af parlamentets sanktion.

I betragtning af, at man kunne komme til at vente længe paa parlamentet, enedes man om, at Danmark lige saa godt kunne overlevere forterne straks. Den afgørende forhandling fandt sted mellem Palmerston og Reventlow den 31. december 1849, og samme dag blev en traktat underskrevet, hvorefter Danmark for 10.000 pund sterling afstod forterne Christiansborg, Augustaborg, Fredensborg, Kongensten og Prinsensten med kanoner og ammunition „tilligemed alle andre besiddelser, ejendomme og territorialrettigheder af enhver art, som tilhører Hans Majestæt Kongen af Danmark paa ovennævnte kyst". Underhuset vedtog først traktaten den 19. juli 1850 efter en diskussion mellem Richard Cobden, Forster og Palmerston om betimeligheden af at erhverve kolonier i troperne og om udgifterne til saadanne kolonier. Ratifikationerne udvekledes i London den 11. september 1850, samtidig med at købesummen blev betalt.

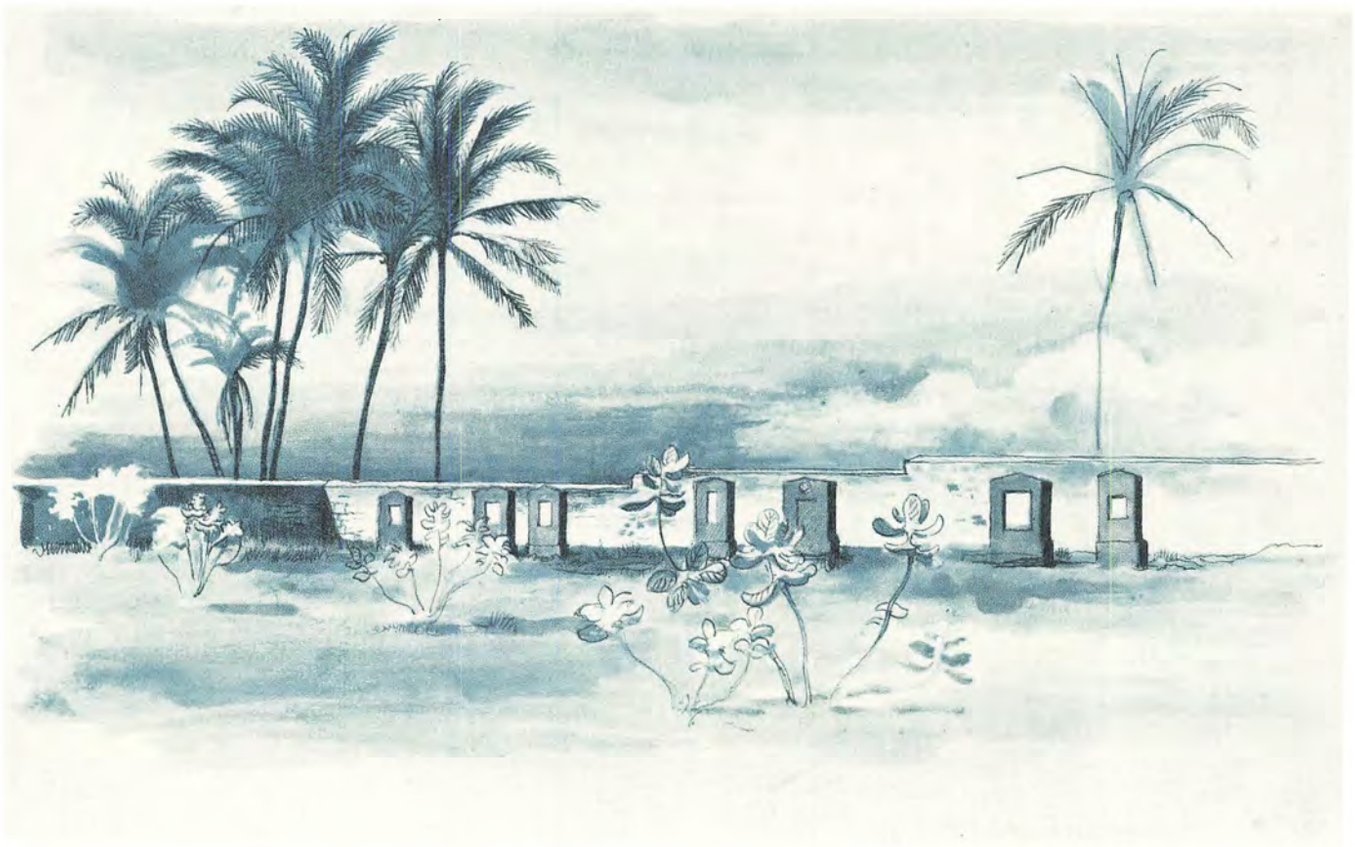

Den danske kirkegaard ved Christiansborg

Endnu før traktaten var afsluttet ankom guvernør Carstensen til London for at rejse til Guldkysten og foretage overdragelsen til guvernør Winniett. Ombord i den engelske brig „Contest" ankom han til Christiansborg fort den 20. februar 1850. Oprydningen foregik i al hast. Allerede den 1. marts blev der holdt auktion over inventar og private ejendele, og efter at Carstensen havde været syg af feber nogle dage, blev Christiansborg overleveret den 6. marts 1850. Derpaa foretog man en rejse til forterne langs kysten. Da Carstensen var syg, maatte assistenten G. C. Schiønning træde i hans sted, ved hvert fort præsentere de indfødte høvdinger for deres nye herrer og holde auktion over danskernes ejendele. Øst for Rio Volta var modtagelsen meget kølig; awunaerne fik nok engelske flag, men beholdt deres danske og portugisiske flag, og kun ved den yderste liberalitet fra Winnietts side og ved rigelig udskænkning af rom undgik man direkte fjendtligheder. Sluttelig drog man den 17. marts fra Prampram op i landet, idet Carstensen her var med for at overlevere bjergfolkene. Rejsen gik til Shai, Krobbo og Akwapim, men ikke til Akim. Over Akropong, Abodé og Frederiksgave vendte man tilbage til Accra den 21. marts. Endnu havde danskerne til huse i Prøvesten; men den 30. marts 1850 sænkedes flaget ogsaa her, og intet af Guinea var derefter dansk. Carstensen afrejste den 18. april efter en afskedsfest hos den nye kommandant paa Christiansborg. Schiønning maatte derimod blive tilbage som følge af rejsens anstrengelser; han døde 10. maj og blev det sidste offer i danskernes guineiske foretagende. Ogsaa Winniett blev syg og døde inden aarets udgang.

Af mangel paa lærere havde R. E. Schmidt allerede 1848 overdraget skolen paa Christiansborg til Baselmissionen. Den engelske regering gik nu ind paa at yde understøttelse hertil og ligeledes paa at betale visse pensioner. Enkelte pensioner til indfødte maatte dog stadig udredes af den danske statskasse, og endnu 1863 betaltes hertil. Af de danske købmænd paa kysten døde Georg Lutterodt inden et aar efter salget. De hjemvendte embedsmænd, Carstensen, R. E. Schmidt og løjtnanterne Svedstrup og Larsen blev afskediget med ventepenge. Carstensen beholdt guvernørtitlen og retten til at bære sin uniform. Han døde først 1898. Schmidt blev udnævnt til kammerraad, men frasagde sig titlen 1871.

Af de bygninger, som danskerne opførte i Guinea, findes endnu adskillige rester. Efter overtagelsen flyttede den engelske guvernør fra Cape Coast Castle til Christiansborg, som saaledes blev det engelske guvernements sæde, idet fortet blev anset for sundere end de hidtidige engelske forter. Ganske vist led alle forterne alvorlig skade ved et jordskælv den 10. juni 1862; men Christiansborg blev repareret, og paa platningen opførtes en bungalow, som blev residens for den engelske guvernør over Guldkysten. Over porten ses endnu Christian VII's navneciffer og aarstallet 1790, og paa øverste plateau ligger smaa malmkanoner med Frederik V's og Christian VII's navnetræk, medens enkelte gamle jernkanoner ligger henslængt paa strandbredden under fortet. Ud mod havet, ikke langt mod vest, værnes til denne dag den danske kirkegaard, endnu omgivet af den mur, som de danske købmænd lod rejse omkring den. Enkelte gravsten er bevaret, saaledes guvernørerne Heins og Wilkens'. Blandt Accras beboere træffes folk med danske navne, saaledes en talstærk familie med navnet Svanekiær, og en af byens gader hedder Hansen road, en anden er opkaldt efter Lutterodt; hovedgaden hedder Christiansborg road, og nogle af de mørkhudede beboere ved endnu at fortælle om den tid, da kysten hørte under Danmark, og Dannebrog vajede over det klippebaarne Christiansborg.

Det var vistnok ikke uden vemod, at de sorte tog afsked med danskerne. Ganske vist protesterede de ikke, men de havde siden svært ved at finde sig til rette med englænderne, og vante som de var til stor frihed, rejste de sig til kamp mod forsøget paa at gøre dem mere afhængige. Da englænderne ville gennemføre en kopskat, kom det gentagne gange til oprør 1854, og et marineskib bombarderede Labadi og Tessing og ødelagde i forening med Christiansborgs kanoner Orsu. Ligeledes blev et Krobbo-oprør 1858 standset ved, at englænderne mødte op med store styrker. Endnu hengik mere end en menneskealder, inden det stridige Ashanti maatte bøje sig for den britiske magt. I mellemtiden erhvervede englænderne de hollandske forter ved køb 1871. Efter at hele landet ved aar 1900 var pacificeret, begyndte en rig økonomisk udvikling, anlæg af veje og jernbaner, dyrkning af kakao og bomuld, udnyttelse af mangan- og nikkellejer, opskæring af træ fra de store skove i indlandet. Accra er vokset til en by paa 120.000 indbyggere, og de tidligere danske besiddelser paa Guineakysten er nu blandt de rigeste egne i Vestafrika, nylig udstyret med en fremskreden forfatning og i livlig politisk udvikling.

Gamle kanoner i vandet nedenfor Christiansborg fort

SLUTNING

Et tilbageblik over de danskes skæbne paa Afrikas kyst gennem to hundrede aar kan i sin helhed kun give indtryk af tragedie. Saa frugtbar og guldrig Guineakysten end var, syntes den for nordboer et ugæstmildt land. Livet i den tropiske hede var for hvide folk tungt og trættende og kvalte paa kort tid deres virkelyst. Skovenes ufremkommelighed, Voltaflodens sumpe, den tørre decembervind og den travatfyldte regntid, angsten for de vilde dyr, alt tærede paa de hvide mænds styrke, og naar saa moskitoerne satte ind med deres febersmittende stik, mødte de en hurtig død eller et langvarigt sygeleje. Af 90 personer, der blev offentlig udsendt fra Danmark til Guineakysten i tiden efter 1820, døde 53 dernede, deraf 33 i det første aar efter ankomsten, og desuden døde 9 snart efter bortrejsen. Ikke en trediedel slap levende hjem, og blandt de overlevende var adskillige ødelagt af feber eller drik. For at eje besiddelser i det tropiske Afrika maatte en europæisk stat, før kendskabet til kinin blev almindeligt, aarligt ofre adskillige menneskeliv til klimaet.

Heller ikke om den indfødte befolkning er der meget godt at sige. Det foregaaende bekendtskab med portugiserne havde næppe været til fordel for moralen. Ligeledes var negrene mærket af klimaet, selv om det langtfra var saa svækkende for dem som for de hvide. Set med europæernes øjne var mange af dem dovne, tyvagtige og upaalidelige. Til gengæld kunne de sorte have grund til at anse de hvides moral for endnu mere brøstfældig. Europæerne tvang sig ind paa dem med anvendelse af magt. Negrene havde ingen grund til at elske de selvbudne gæster eller være villige over for dem. Selv med dette taget i betragtning forekommer deres fremfærd dog ofte ulykkelig. Der tænkes i denne forbindelse ikke saa meget paa, at enkelte negerkøbmænd brugte kneb og fiduser, eller at særlig umedgørlige hvide blev ryddet af vejen i stilhed. Langt værre var de sortes hele tilbøjelighed til uro og krig. De gik herved langt videre, end frihedstrang kunne berettige dem til. De aarelange afspærringer af handelsvejene ind i landet voldte meget større tab for europæerne end snyderi eller prakkeri, og skuffelsen herover hos regeringer, skibsredere og kompagnier i Europa bidrog til, at besejlingen blev uregelmæssig, hvad der atter skabte nye vanskeligheder for de hvide ved etablissementerne. Negrene gjorde sig ikke altid klart, at de hvide var der for handelens skyld. Deres egne politiske stridigheder optog fuldstændig deres tanker, og følgen blev, at de blandede europæerne ind deri, og de hvide kom saaledes ud for mange slemme tilfældigheder, som de i deres svaghed maatte se at klare sig igennem bedst muligt.

Over for de store vanskeligheder, som klima og befolkning foraarsagede, kom de danske anstrengelser som oftest til kort. Det var ved et tilfælde, den danske konge første gang fik besiddelser paa Guldkysten, da eventyreren Carlof som et led i kampen mod Sverige skaffede ham overherredømmet over Carlsborg, det senere Cape Coast Castle. Den danske regering saa sig ikke i stand til at udnytte fordelene derved. Et kompagni med sæde i Glückstadt gjorde forsøg derpaa, men kørte fast. Gennem et virvar af krige og omskiftelser lykkedes det at bevare det velbeliggende fort Frederiksberg for Danmark; men besejlingen svigtede saa længe, at fortet gik tabt ved pantsætning. Til erstatning udbyggedes da fortet Christiansborg ved Accra; men først da det vestindisk-guineiske kompagni i København fra 1697 for alvor tog dette fort i brug for at skaffe slaver til sine besiddelser i Vestindien, fik et dansk etablissement i Guinea en fast plads i hjemlandets økonomi, som bevaredes lige til negerhandelens

ophør ved nytaar 1803. Efterhaanden udvidedes den danske handel og indflydelse over egnene mod øst, manifesteret ved anlæg af flere forter og handelsstationer; men selv i denne de dansk-guineiske besiddelsers vigtigste periode vedblev udsendelsen af skibe at være saa sporadisk, at forterne ofte manglede baade mandskab og varer til at opretholde en jævnt flydende omsætning. De enkelte ekspeditioner, der afgik fra hjemlandet, var som regel tilrettelagt ganske forsvarligt. Vel kunne det ikke undgaas, at der blandt det udsendte personale fandtes mindreværdige, drukkenbolde og ødelande; men egentlige forbrydere blev aldrig sendt til Guinea, og det personlige forhold mellem danskerne og de negre, der boede dem nærmest, blev de fleste tider godt. Ligeledes bestod skibsladningerne for det meste af gode varer; især var de danske geværer og det danske krudt efterspurgte, og varerne solgtes gerne til konkurrencedygtige priser. Men alt dette forslog intet. Det hele gik uregelmæssigt, stødvis, og hvad man indvandt det ene aar, blev sat til det næste.

Danskernes betydning for negrene blev derfor ringe og slet ikke til at skille ud fra den indflydelse, som andre europæiske nationer øvede paa Guineakysten. Tilførslerne af vaaben og krudt tjente vel i det højeste til at forøge de sortes krigsgalskab. Tilførslerne af brændevin bragte dem ganske vist en uskrømtet glæde, men svækkede deres smule arbejdsevne. Ogsaa tekstilerne faldt i negrenes farveglade smag; men mest nytte gjorde vel de forskellige metalgenstande: knive, kedler og fade. Nogen almindelig forbedring i negrenes materielle kultur kan danskerne ikke antages at have hidført. Endnu mindre indvirkede de paa negrenes sjæleliv. Kun mulatterne søgte de at bibringe kristelig børnelærdom. De tilløb til missionsvirksomhed, som iagttoges under dansk flag, blev uden ethvert varigt resultat, og den skole, som efterhaanden voksede frem paa Christiansborg, stod i reglen ikke aaben for racerene negre. Den heldigste virkning blandt de sorte opnaaede danskerne maaske ved i nogle tilfælde at bilægge palavere og saaledes hindre udbrud af blodige fejder. Antagelig opvejede de gode virkninger heraf ikke den ulykke, man gennem slavehandelen bragte over afrikanernes hoved. Den stimulans til krig og menneskerov, som slavetrafikken medførte for store dele af Afrika, var en saadan ulykke for den sorte race, at negrene sikkerlig havde staaet sig ved at leve i fred for og uden forbindelse med vesteuropæerne, de alt for entreprenante.

Havde danskerne saaledes lidet eller intet godt at give negrene, saa var de fordele, de selv drog af deres afrikanske eventyr, af lige saa tvivlsom eller negativ betydning. Hvis ikke man vil tillægge negerudførselen til dansk Vestindien en større værdi end den, slaverne takseredes til paa øernes markeder, kan hele den afrikanske handel baade for kompagnierne og staten betragtes som en underskudsforretning. Det staar uklart, om enterloppere og private skibe har hjemhentet et overskud, der opvejede det offentlige tab. Det kan ganske vist i nogle tilfælde konstateres, at saadanne skibe afsendtes fra Danmark, men man ved i reglen ikke, med hvad resultat de kom hjem, heller ikke altid, om de kom til de danske etablissementer. De menneskeliv, der gik tabt for danskerne i Guinea og ved skibsfarten dertil, smertede som et ekstra offer, udredet af nationens menneskemateriale, uden at den ringeste gengæld blev opnaaet. Kun hvis man vil tillægge det særlig betydning, at man sikrede sig tilførsel af arbejdskraft til de vestindiske øer, kan sukkertilførslerne derfra og de penge, københavnerne tjente derved, betragtes som et indirekte vederlag. Selv om de afrikanske etablissementer rent forretningsmæssigt lønnede sig daarligt, skal det dog ikke overses, at de bragte hjemlandet fordele, naar visse andre forhold tages i betragtning. Farterne til Afrika skaffede umiddelbart paalidelig oplysning om negrene og deres kultur og aabnede hermed et indblik i en helt fremmed kulturkreds, som det kun var udviklende at skaffe sig kendskab til. Det første synlige resultat heraf blev de fortrinlige rejseskildringer, som skaffede Danmark en stemme i den internationale opdagelseslitteratur, og som nutiden burde optrykke. Et videre resultat blev enkelte naturhistoriske undersøgelser, ja endog nogle sproglige iagttagelser, som helhed

dog kun en første begyndelse til at udnytte besiddelserne som grundlag for en videnskabelig indsats. Allervigtigst var vel den næring for fantasi og eventyrlyst, som de hjemkomne bragte til lytteglade landsmænd. Borgerskabets verden blev derved større, et værdifuldt led blev føjet ind i udviklingen af en købmandsstand, der skulle drive det til at tage del i verdenshandelen, en dør holdt aaben, hvis et handelstalent ville vise sig og udnytte chancen i tide. Under denne synsvinkel var aldrig nogen bestræbelse for at opnaa en videre horisont forgæves.

I og for sig var de guineiske etablissementer gennem det meste af den tid, danskerne sad inde med dem, ikke andet end en stor købmandsforretning med nogle filialer, ganske vist drevet under vanskelige forhold og derfor udrustet med et forsvar af soldater og kanoner; men ogsaa datidens handelsskibe var jo indrettet paa forsvar. I tidens løb udvikledes imidlertid paa grundlag af denne forretningsdrift et krav paa rettigheder over de omboende afrikanere og territorialhøjhed over de omliggende landsdele. Dette skete næsten overalt, hvor europæerne havde indrettet sig blandt farvede folk og var en konsekvens af den europæiske kulturs overlegenhed, særlig dens tekniske fortrin. Hvis noget skulle have været i stand til at opveje de økonomiske tab, som Guineafarten bragte Danmark, maatte det være bevidstheden om, at man derved havde vundet et territorium, der engang i fremtiden kunne blive af erhvervsmæssig værdi eller tillade en virkelig storartet kulturel indsats. Dette var ogsaa det eneste forsvar for at vedligeholde etablissementerne som danske næsten et halvt aarhundrede, efter at negerhandelen var ophørt, skønt de i den tid næppe gav en skilling i udbytte. Saadan som besiddelsernes politiske stilling var nogle aar, før de blev solgt, afgav de i virkeligheden et brugeligt grundlag for en udbyttebringende økonomisk udvikling. Det territorium, som kunne regnes for dansk, bestaaende i kystegnene og strækningerne om Rio Voltas munding samt Akwapim, kan sættes til ca 10.000 km². Hertil kom saa mulighederne for udvidelse af herredømmet over Akim og videre indefter i landet. 1837 vurderede guvernementet folketallet til 40.000, idet man gik ud fra, at antallet af bevæbnede, som landet kunne stille, udgjorde fjerdedelen af hele befolkningen. 1840 og 1845 ansatte man tallet til 53.000, men saaledes, at man regnede de bevæbnede for en femtedel af befolkningen. Winniett anslog 1847 selve kystbefolkningen til at tælle 20–30.000 sjæle. Der var altsaa mulighed for en kraftig befolkningsforøgelse. I nutiden bor der en halv million mennesker i de paagældende egne. Hvis Danmark ville have sat noget ind paa det, havde en rig økonomisk udvikling været gennemførlig under dets flag.

Set under dette perspektiv kan man kun begræde, at besiddelserne blev solgt til spotpris, ja, at den danske regering næsten bønfaldt englænderne om at tage sig af dem. Ved en retfærdig bedømmelse af den daværende regerings politik bør det dog erindres, at besiddelserne i menneskealdre kun havde været til udgift, og at man ikke kunne forudse lægevidenskabens fremskridt, der medførte, at besiddelserne faa aartier senere kunne have været fastholdt uden det dyre offer af arbejdsdygtigt mandskab og uden en række af sørgende efterladte i hjemlandet. Heller ikke kunne man vide, at den dag skulle komme, da det blev anset for en dyd hos en statsdannelse, at den var selvforsynende med de flest mulige varer. Hin tid var ganske opfyldt af liberale tanker og ville ikke ved grænsedragning rejse spærrebomme for handelen. Men vist er det, at Danmark ved afhændelsen af sine guineiske besiddelser i højere grad end ved nogen anden statspolitisk handling spærrede sig ude fra en selvforsyning.

De guineiske territorier var, hvad fremtidsmuligheder angik, ganske anderledes værdifulde end de besiddelser, Danmark besad i Ost- og Vestindien. De ostindiske etablissementer havde en langt roligere og mere civiliseret befolkning, men et ringe territorialt tilliggende, og var saa tæt beboet, at de ingenlunde kunne brødføde sig selv. De skulle have det meste af deres forbrug tilført udefra og var derfor ganske afhængige af omverdenen. Hverken militært eller økonomisk lod de sig opretholde i en vanskelig situation. De tre vestindiske øer var bedre stillet og kunne nok ernære deres egen befolkning; men

deres udstrækning var for ringe til at afgive plads for en produktion af tropiske frugter og frembringelser i det store. Kun de guineiske besiddelser var vidtstrakte nok til at afgive voksested for en større variation af tropiske planter til glæde for hjemlandet. Allerede i slutningen af det 19. aarhundrede fostrede den danske befolkning et saa stort kontingent til udvandring, at det fornødne mandskab kunne have været afset til at virke i Guinea; lige saa godt som danske forretningsfolk og ingeniører blev i stand til at udstrække deres virksomhed til næsten alle klodens lande, kunne de have fremmet den materielle kultur i et dansk Guinea, og for dansk missionærvirksomhed og skolevæsen havde det været en smuk, omend saare vanskelig opgave at omdanne negrene til at nyde godt af den europæiske kulturs samfundsorden og videnskab.

Danmarks afrikanske eventyr tegner sig saaledes i nutidsmenneskers øjne tragisk ikke blot ved sit umiddelbare forløb, men ogsaa ved, at besiddelserne blev foræret bort en ringe tid, før de kunne være blevet kilde til forøget velstand og skueplads for et lykkeligt menneskeværk, ikke blot til glæde for Danmark, men ogsaa for territoriets afrikanske befolkning.

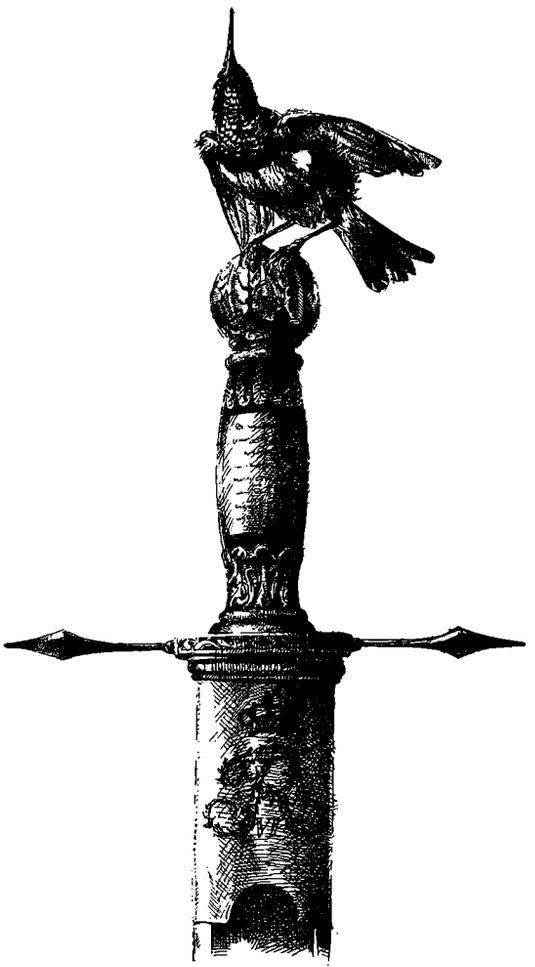

NOTER OG HENVISNINGER

DANSK OSTINDIEN
1616–1732

DE OSTINDISKE KOMPAGNIERS HANDEL PAA INDIEN

Tranquebars historie 1616–1732 er kun faa gange tidligere behandlet i sammenhæng. Et par ufuldendte og utrykte arbejder af Henning Engelhard findes paa Det kgl. Bibliotek, nemlig: De danske ostindiske Etablissementers Historie (Kall'ske saml. no 63 fol.) og De danske ostindiske Etablissementers Historie (Additamenta no 339 4°). En kort oversigt er givet i F. Thaarup: Historiske og Statistiske Efterretninger om Det Kgl. octroierede Danske asiatiske Compagnie (1824). En noget fyldigere behandling findes i Kay Larsen: De dansk-ostindiske Kompagniers Historie I–II (1907–08) hvoraf første del omhandler Tranquebar, anden del de bengalske loger. Endelig er der igen givet en kort oversigt i Sophie Petersen: Danmarks gamle Tropekolonier (1946). Til Tranquebars personalhistorie findes bidrag til hele perioden i Kay Larsen: Guvernører, Residenter, Kommandanter og Chefer samt enkelte andre fremtrædende Personer i de tidligere danske Tropekolonier (1940).

EUROPA OG INDIEN

Side 3–18

Et udvalg af rejseskildringer vedrørende de ældste forbindelser mellem Europa og Indien findes i E. Charton: Voyageurs anciens et modernes au choix des relations de voyages les plus interessantes et les plus instructives depuis le 5. siècle. (1854–1857), I–IV, oversat til dansk i 1856 af Hans Sødring med titlen: Reiser i ældre og nyere Tid. Iøvrigt kan der henvises til de talrige værker om de geografiske opdagelsers historie, bl. a. det danske: Jordens Erobring (1931), under redaktion af Aage Krarup Nielsen. Særlig er benyttet Leif Beckman och Åke Ohlmark: Vår väg genom världen I–II (1947–48). Forbindelsen mellem romerriget og Indien skildres i Anton Mohr: Landeveien til India (1937). De første europæeres forbindelse med Indien skildres ligeledes i Jarl Charpentier: Indien (1925). De europæiske kolonisationsmagter i Indien behandles i The Cambridge History of India, hvoraf bd. V omfatter tiden 1497–1858, og tillige i The Cambridge History of the British Empire, hvoraf bd. IV omhandler Indien.

Side 3. *Herodots beretninger:* E. Charton anf. st. I, s. 138 ff.; Beckman och Ohlmark anf. st. I, s. 190 ff.

Side 3. *Aleksandertoget:* Arrianos: Alexandros' bedrifter (oversat af M. Cl. Gertz (1913–15) femte bog, s. 273 ff.; E. Charton I, s. 232 ff.; Beckman och Ohlmark I, s. 272 ff.; J. Charpentier: Indien, s. 201 ff.

Side 4. *Romernes forbindelse med Indien:* A. Mohr, s. 24 ff., 52 ff., 101 ff., 111 ff.; Beckman och Ohlmark I, s. 428 ff.

Side 9. *Den norske Robinson:* Anders Christensens optegnelser om sine hændelser paa en rejse til og under et fangenskab i Asien, Indien 1674–1700. Kgl. B. Add. 30. 8°.

Side 9. *Marco Polos rejser:* E. Charton II, s. 614 ff.; Beckman och Ohlmark II, s. 116 ff.

Side 11. *Portugiserne i Indien*: Beckman och Ohlmark II, s. 303 ff.; The Cambridge History of India V, s. 8 ff.; The Cambridge History of the British Empire IV, s. 1 ff., og J. Charpentier: Indien, s. 350 ff.

Side 12. *Vasco da Gamas rejse:* E. Charton, s. 246 ff.; Beckman och Ohlmark II, s. 349 ff.

Side 12. *Frans Xavier i Indien:* Beckman och Ohlmark II, s. 391 ff.

Side 13. *Hollænderne:* The Cambridge History of India V, s. 28 ff.; The Cambridge History of the British Empire IV, s. 28 ff.; E. S. de Klerch: History of the Netherlands Indies (1928) I, s. 195 ff.; Ernst Baasch: Holländische Wirtschaftsgeschichte (1927), s. 364 ff., og M. MacLeod: De oost indische Compagnie als Zeemogenheid in Azie (1927) Eerste Deel, s. 9 ff.

Side 16. *Kaptajn Bontekoe:* Hendrich van Loon: The golden book of dutch navigator (1938), s. 133 ff.; Claes Krantz: Med seglande skepp (1944), s. 61 ff.

Side 16. *Englænderne:* The Cambridge History of India V, s. 41 ff.; The Cambridge History of the British Empire IV, s. 61 ff., og Alfred Lyall: The rise and expansion of the British Dominions in India (1893), s. 14 ff.

DET DANSKE OSTINDISKE KOMPAGNI

Side 20–24

Da kompagniets eget arkiv fra dets første aar er gaaet tabt, er hovedkilderne til dets historie, hvad der findes desangaaende i Danske kancellis arkiv (DKanc.), nemlig følgende: DKanc. B 144, 1616–39, kgl. ekspeditioner, privilegier, skibsartikler, instruktioner, aabne breve og missiver i koncept, original eller afskrift det ostindiske kompagni vedkommende; B 169, 1616–60, diverse breve, dokumenter og akter det ostindiske kompagni vedkommende og B 244, 1617–48, sager angaaende det ostindiske kompagni. Desuden indeholder Kancelliets Brevbøger (KB. udgivet af L. Laursen (–1626) og E. Marquard (1627–41)) en række breve, der vedkommer kompagniet. I Tyske kancellis indenrigske afdeling findes en pakke, TKIA A 171, 1618–59, diverse dokumenter vedrørende det ostindiske kompagni og Guinea. Traktaterne med Ceylon og Tanjore er udgivet af L. Laursen i Danmark-Norges traktater III (1916). Kompagniets oprindelse er foruden i de tidligere omtalte værker behandlet i J. H. Schlegel: Umständliche Nachricht vom Ursprunge der Ostindischen Compagnie in Dänemark aus Urkunden, i samme forfatters: Samlung zur Dänischen Geschichte, Münzkenntnis, Oekonomie und Sprache I bd. 3. og 4. stk. (1772), af L. Laursen i indledningen til de af ham udgivne traktater og af R. Willerslev: Danmarks første Aktieselskab, HT 10 r. VI.

Side 22. *Kompagniets oprettelse:* DKanc. B 144, 1616 17/3 artikler det ostindiske kompagni angaaende, se tillige Sjællandske registre 1916 17/3 og KB 1616 17/3; H. Engelhard anf. st., s. 1 ff.; Danmark-Norges Traktater III, s. 318 ff.; J. H. Schlegel anf. st. I. 3, s. 137 ff.; HT. 10 r. VI, s. 618 ff.

Side 22. *Roland Crappe:* Jon Olafssons Oplevelser som Ostindiefarer, i Memoirer og Breve udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist II, s. 110.

Side 23. *Marchelis Boshouwer:* Danmark-Norges Traktater III, s. 319; J. H. Schlegel anf. st. I, 3, s. 174ff.
Side 21 og 23. *Traktaten:* TKIA A 171, udkast til traktaten; Danmark-Norges Traktater III, s. 328ff.; J. H. Schlegel I. 3, s. 181ff.
Side 24. *Aktionærerne:* DKanc. B 169, liste over participanterne; KB. 1619 10/3, 19/3, 27/8; HT. 10 r. VI, s. 623ff.

OVE GJEDDES EKSPEDITION

Side 25–32

Den vigtigste kilde til vor viden om denne rejse er Ove Gjeddes egen rejsejournal: fortegnelse paa alt, hvis paa denne indianske reise forefalden er fra begyndelsen den 14. novembris 1618 og indtil 4. martii a° 1622 (DKanc. B 169), udgivet af J. H. Schlegel: anf. st. I. 2, s. 57ff., samt en beretning, som Ove Gjedde sendte hjem fra Kap det gode haab: relation oc viss beretning fra de danske skibe „Elefanten", „David", „Christian", „Kiøbenhaffn" oc jagten „Øresund", som fra Kiøbenhaffn oc til keiserdom Seilon er forskikket (trykt i København 1620). Rejsen findes desuden omtalt i engelske kilder udgivet i: The English Factories in India 1618–68, a calendar of Documents in the India Office, ed. by William Foster I–XIII (1906ff.).

Side 25. *Ove Gjedde:* Dansk Biografisk Leksikon og J. H. Schlegel I. 2, s. 39ff.
Side 26. *Tyge Stygge:* DKanc. B 169, bestallinger for Niels Rosenkrantz, Tyge Stygge, Erik Grubbe o. a. som kaptajner, officerer etc paa den ostindiske flaade.
Side 27. *Hans Lindenov:* Dansk Biografisk Leksikon.
Side 27. *„Davids" særstilling:* DKanc. B 144, particulær instruktion for skibet „David".
Side 27. *Skibene:* Knud Klem: De danskes Vej (1940), s. 70ff., 101ff. og 104ff.
Side 27. *Mandskabet:* DKanc. B 244 V, skibsudredning: bemandingslister.
Side 28. *Det brede raad:* DKanc. B 144, instruks for det brede raad; Jon Olafsson, s. 27.
Side 28. *Lønningerne:* DKanc. B 244 V, skibsudredning, bemandingslister, og B 245, lønningsliste for mandskabet paa „Den forgyldte Sol".
Side 28. *Disciplinen:* DKanc. B 144, Christian IV.s skibsartikler og Jon Olafsson, s. 25, s. 29.
Side 29. *Navigationen:* DKanc. B 144, instruktion for navigationen paa den ostindiske flaade; Knud Klem, s. 92ff., og J. Olafsson, s. 30, s. 36f.
Side 29. *Erik Grubbe og Ingelborg Gere:* Jon Olafsson, s. 3; Svend Jørgensen: Ålstrup i Danske Slotte og Herregaarde, ny samling II, s. 21.
Side 30. *Sørøverne ved Kap Verde:* J. H. Schlegel I. 2, s. 65ff.
Side 31. *Begivenhederne ved Kap:* J. H. Schlegel I. 2, s. 82ff.; DKanc. B 169, ekstrakt af de udi dag ankommende breve fra den ostindiske flaade. Bl. a. breve fra Peter van Zanten og Herman Rosenkranz, dat. Taffel Bay 27. juli 1619. Kopi af skrivelse dat. 14. marts 1619 (rimeligvis oversættelse af et hollandsk brev); W. Foster: 1618–21, s. 124, 127, 131, 136 og Ludvig Holberg: Danmarks Riges Historie (udg. 1856) II, s. 452.

PAA CEYLON

Side 33–36

Hovedkilden til beretningen om begivenhederne paa Ceylon er Ove Gjeddes egne optegnelser: fortegnelse paa alt, hvis paa Ceilon passeret er imellem keiseren, hans tienere og os fra den 18. maj 1620 indtil den 1. juni 1621 (DKanc. B 169) (udg. af J. H. Schlegel, I. 3, s. 36ff.). Om de politiske forhold paa Ceylon i denne og i den nærmest foregaaende tid giver J. H. Schlegel en bred skildring i ovennævnte arbejde om det ostindiske kompagnis oprindelse: Damaliger Zustand in Ceilon (I. 2, s. 157ff.). Nylig er begivenhederne skildret paa Ceylon i Ove Gjedde in Ceylon. Journal of the Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society. 1946. Vol. XXXVII. Part II.

Side 33. *„Øresunds" skæbne:* TKIA A 171, ausfürliche relation von der reise, die die jacht gethan auch die sie genommen undt endlich das contor undt fort off Trangebary gebauet, von Rolandt Krappe eingeschicket 1621 og W. Foster 1618–21, s. 166.
Side 33. *De kejserlige gesandter:* Schlegel I. 3, s. 42ff.
Side 35. *Rejsen til Benthanen:* Schlegel I. 3, s. 53ff.
Side 35. *Den nye traktat:* Danmark-Norges Traktater III, s. 350ff.

I TRANQUEBAR

Side 37–44

De geografiske og klimatiske forhold i Sydindien og paa Ceylon skildres bl. a. i Norbert Krebs: Vorderindien und Ceylon (1939); Hans Gehring: Süd-Indien. Land und Volk der Tamulen (1899), M. Vahl og G. Hatt: Jorden og Menneskelivet III (1925). Ældre skildringer af forholdene specielt omkring Tranquebar gives i J. H. W. Schlegel: Statistisk Beskrivelse af de fornemste europæiske Stater (1793) og i August Hennings: Gegenwärtigen Zustand der Besitzungen der Europäer in Ostindien II (1785). Racerne i Indien og deres sociale og religiøse institutioner skildres i Herbert Risley: The people of India (1908). Fra kolonisationstiden gives kortere skildringer af natur, klima og folkeliv i J. Olafssons tidligere omtalte arbejde. I et manuskript paa Kgl. B. findes optegnelser om Tranquebars natur, klima og folkeliv skrevet af en dansk soldat. Mourids Christensen: Skildringer fra et ophold i Ostindien, begyndte i Tranquebar 16/3 1671. Rostg. 40. Fol. En mængde oplysninger om befolkningens religiøse, sociale og økonomiske vilkaar specielt i egnen omkring Tranquebar gives i Der königlichen Dänischen Missionarien aus Ostindien eingesandter ausführlichen Berichten I (1717), de saakaldte Hallische Berichte. Paa grundlag af disse skrev J. L. Niekamp: Kurzgefasste Missionsgeschichte (1740), der blev oversat til dansk med titlen: Kort forfattet Missionshistorie (1755). Begivenhederne i Tanjore og Tranquebar skildres i Ove Gjeddes egne optegnelser: fortegnelse paa alt hvis mellem Naiken af Tanjore og os forefalden er, saavel som alt hvis den coromandelske købmandskab anlanger. (DKanc. B 169), udg. af Schlegel I. 3, s. 74ff.

Side 39. *Klima:* Mourids Christensen.
Side 40. *Dravider og Tamiler:* H. Risley, s. 37ff.; J. L. Niekamp, s. 55ff.
Side 40. *Hinduisme:* H. Risley, s. 208ff.; J. Charpentier: Indien, s. 561ff.
Side 40. *Religionsdyrkelsen:* J. Olafsson, s. 75ff; J. L. Niekamp, s. 64ff.
Side 41. *Kastevæsenet:* H. Risley, bl. a. s. 66ff., s. 124ff.; J. Charpentier: Indien, s. 625ff.; J. L. Niekamp, s. 86ff.
Side 42. *De politiske forhold i Indien:* J. Charpentier: Indien, s. 300ff.
Side 42. *Regeringsmaaden:* J. L. Niekamp, s. 51ff.
Side 42. *Militærvæsen:* J. L. Niekamp, s. 54.
Side 43. *Mønt, maal og vægt:* DKanc. B 244 IV, Roland Crappes besvarelser paa antegnelserne i hans regnskaber.
Side 43. *Ankomsten til Tranquebar:* Schlegel I. 3, s. 80f.; Kirkehistoriske Samlinger 5 r. 4, s. 619.
Side 43. *Forhandlingerne i Tanjore:* Schlegel I. 3, s. 83ff.
Side 44. TKIA A 171, Roland Crappes relation 1621.
Side 44. *Traktaten med Tanjore:* Danmark-Norges Traktater III, s. 360ff.; J. H. Schlegel I. 4, s. 133ff.

HJEMREJSEN

Side 45–47

Om begivenhederne før og under hjemrejsen skriver Ove Gjedde i den tidligere nævnte rejsejournal.

Side 44. *Mytteriet:* Schlegel I. 2, s. 133.
Side 44. *Erik Grubbes skæbne:* Schlegel I. 2, s. 145ff.; J. Olafsson, s. 55f.; Hr. Mads Rasmussens Rejse til Ostindien 1623 i Danske Magazin I r. 1, s. 106f.; KB. 1637 25/2, 1637 19/12, 1638 14/3, 1638 24/9; DKanc. B 169, brev til Christian Friis fra Willum Leyel 22. februar 1635.

KOMPAGNIET 1621–43

Side 48–72

Hovedkilderne til dette afsnit findes i de tidligere nævnte arkivalier: DKanc. B 144, 169 og 244; dertil kommer: 1639–50 Claus Rytters ostindiske rejse med skibet „Den forgyldte Sol",

DKanc. B 245 samt KB. Af udenlandske kilder henvises særlig til den tidligere nævnte samling af engelske breve samt den hollandske samling Dagh-Register gehouden uit castel Batavia vant passerende doer ter plaetse als over geheel Nederlands India. Værket er ikke komplet, det mangler for en del aar, for denne periodes vedkommende er følgende bevaret: 1624–29, 1631–34, 1636–37, 1640–45. Om det daglige liv og om mange andre forhold berettes i Jon Olafssons ovennævnte værk.

Side 48. *Rejserne:* C. F. Bricka: Udtog af Kong Christian IV.s hidtil uudgivne Skrivekalendere, Danske Samlinger II r. 3. bd., s. 371 ff., 387, 391; Kong Christian IV.s egenhændige Breve, udgivet af C. F. Bricka og J. A. Fridericia I., s. 238; III, s. 329, 398; J. Olafsson, s. 12, 36, 132; Hr. Mads Rasmussens Rejse til Ostindien, Danske Mag. I r., 1 bd., s. 104 ff.

Side 48. *Provianteringen:* DKanc. B 144; 244, 245 og 169; J. Olafsson, s. 41; Hr. Mads Rasmussens rejse, s. 105, 109; A. D. Jørgensen: Reformforslag fra Christian IV.s første Tid, Danske Mag. 4 r. II, s. 289.

Side 50. *Besejlingen:* DKanc. B 169, rapport fra Roland Crappe, dateret Masulipatam 11. sept. 1628; B 245; B 246; KB. 1630 14/2, 3/8, 16/10, 1634 9/1, 30/1, 18/8, 10/11, 1635 29/4, 21/8, 1636 15/11; KD. 1634 31/1; W. Foster, 1621–23, s. 336 f.; 1637–41, s. 265, og Dagh-Register 1624–29, s. 188; 1631–34, s. 45, 243, 259; 1640–41, s. 104.

Side 52. *Udrustningernes omkostninger:* DKanc. B 244, bl. a. kort overslag og fortegnelse paa hvis bekostning som er gjort og opgangen paa til de tre sidste ostindiske skibes udrustning (angaar „Christianshavn", „Jupiter" og „Perlen") og fortegnelse paa hvis penge kongen har udgivet til den ostindiske rejses fornødenhed fra 30. november 1621 til 4. oktober 1622; ekstrakt over det ostindiske kompagnis bekostning og udgift paa de tre kompagniskibe „Christian", „Kjøbenhavn" og jagten „Øresund"; regning af det gamle kompagni udi varer og rede penge (angaar udrustningen af „Perlen", „Jupiter", „Christianshavn" og „Nattergalen"); fortegnelse over kapitaler udlagt ved udrustningerne af „Christianshavn", „Perlen", „Jupiter", „Christianshavn" (anden rejse), „Nattergalen", „St. Anna", „Fortuna", „Charitas" og „St. Jacob" og overslag paa de tvende skibe „Solen" og „Christianshavn" (tredie rejse).

Side 53. *Returladningernes værdi:* „Perlens" ladning: DKanc. B 169, brev fra forvalterne til kongen 27. april 1628; J. Olafsson, s. 122 f.; „Christianshavns" og „St. Annas" returladninger, DKanc. 244 III; regnskaber, fornævnte mons. Crappe at have udskibet med skibet „Christianshavn" og hjemskikket af Roland Crappe med skibet „St. Anna" samt overslag paa de af indianske ankommende varer 1635 („Christianshavns„ ladning).

Side 54. *Kompagniets mellemværender med kongen og kronen:* DKanc. B 244 II, kongens mellemværende med kompagniet; III, kompagniets regnskab; DKanc. B 169, bl. a. skrivelse fra forvalterne til kongen 24. august 1629; skrivelse til raadstuen paa slottet fra kompagniets forvaltere 21. august 1632; skrivelse fra forvalterne til kongen 1637. KB., 1619 10/3, 19/3, 20/4, 17/5, 27/8; 1621 29/4, 9/6; 1623 6/1, 14/10; 1625 17/12: 1626 23/1, 11/7; 1630 14/2, 3/8, 16/10, 20/12; 1634 9/1, 30/1, 18/8, 8/11, 10/11; 1635 29/3, 21/8; 1636 4/11, 14/11, 15/11; KD. V., s. 31, 205; III, s. 177, 204. Kong Christian IV.s egenhændige breve I, s. 145, 238, 387, og III, s. 329, 398, 407, 412, og H.T. 10 r. VI, s. 630 ff.

Side 54. *De spanske betalinger:* J. A. Fridericia: Danmarks ydre politiske Historie 1635–45 (1881), s. 260 ff.; Fr. de Fontenay: Danmarks Handelstraktater med Spanien; H.T. 9 r. I, s. 46 ff.; C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested (1947), s. 40 f.

Side 54. *„Den forgyldte Sol" i England:* Rtk. B 1660–79, afregninger VIII, Hans Havemann m. fl.

Side 56. *Roland Crappe:* DKanc. B 244 IV, akter vedkommende Roland Crappe; B 169, oversættelse af en skrivelse på guldblik fra kongen af Tanjore Ragunada Naiken 1620; J. Olafsson, s. 56 ff.; 104 ff., 110 ff. W. Foster, 1621–23, s. 51, 336 f.; J. H. Schlegel I. 4, s. 160 ff.

Side 56. *Handelsforbindelser:* DKanc. B 169, rapport fra Roland Crappe dat. Masulipatam 11. september 1628; W. Foster: anf. st. 1624–29, s. 14 f., 119, 359; Dagh-Register 1624–29, s. 134, 147, 173, 180 f., 188, 221, 242, 244, 263, 269, 281 f., 291, 360.

Side 58. *Bestikkelserne:* DKanc. B 244, Roland Crappes indsigelser mod antegnelserne i hans regnskab.

Side 60. *Vanskeligheder:* DKanc. B 169, rapport fra Roland Crappe dat. Masulipatam 11. september 1628; W. Foster, 1630–34, s. 9, 43, 79, 112 f., 118, 184, 202, 297, 327; Dagh-Register 1631–34, s. 45, 84, 114, 120, 243, 353, 367, 443; 1636–37, s. 32, 124, 137.

Side 62. *Dagligt liv i Tranquebar:* J. Olafsson, s. 70 ff., 80 ff., 86 ff., 94 ff.

Side 65. *Behrent Pessart og gælden i Masulipatam:* DKanc. B 169, brev fra Pessart til Jacob v. Stackenborg 21. september 1637; B 246, korrespondance og diverse akter, dom over Pessart 28. juni 1644; W. Foster: anf. st. 1637–41, s. 44, 47, 51, 55, 65 f., 72 f., 174, 181 f., 186 f., 218, 221 f.; Dagh-Register 1636–37, s. 70, 94 f., 205, 279 f., 286, 288, 290 og Henning Engelhard anf. st.

Side 68. *Tranquebars forfald:* DKanc. B 246 A, korrespondance og diverse akter: kopibog for breve til forvalterne for det ostindiske kompagni i Danmark, brev dat. Emeldy 22. nov. 1644; akter i sagerne mod Christen Pedersen Storm og Niels Andersen Udbyneder og brev fra Claus Rytter til Hermand Clausen 25. januar 1642.

Side 70. *Claus Rytter og „Den forgyldte Sol":* DKanc. B 245, regnskaber, besvarelser paa antegnelser; B 246, kopibog: brev dat. Canaria 18. marts 1640; brev fra Claus Rytter til W. Leyel 29. januar 1642 og til Hermand Clausen 25. jan. 1642; B 169, brev fra B. Pessart til Jacob v. Stackenborg 21. september 1641; W. Foster, anf. st. 1637–41, s. 257; 1642–45, s. 23, 36, 40, 42; Dagh-Register 1640–41, s. 104, 183, 218, 246, 270, 322, 355, 387 f., 390, 420; 1641–42, s. 113, 266, 271; 1643–44, s. 255. Rtk. B 1660–79, afregninger VIII Hans Havemann m. fl.

WILLUM LEYELS TID 1643–48

Side 73–92

Willum Leyels tid er den periode i Tranquebars ældre historie, der bedst lader sig belyse, fordi væsentlige dele af Leyels arkiv er bevaret. Det omfatter DKanc. B 246–247, ialt 6 pakker. Særlig vigtige er heri Leyels kopibøger over rapporter, han gennem flere aar sendte hjem til Danmark. I rapporterne berettes dels om de vigtigste begivenheder i Tranquebar og i Danmarks øvrige interessesfære, dels om koloniens og handelens vigtigste problemer iøvrigt. Desuden indeholder arkivet domssager, saaledes dommene over Christen Pedersen Storm og Niels Andersen Udbyneder, en lang række instrukser for skippere og købmænd i kompagniets tjeneste, en omfattende korrespondance med breve til og fra Willum Leyel og andre danskere i Tranquebar og endelig en lang række regnskabssager. W. Foster og Dagh-Register giver mange supplerende oplysninger for de aar, fra hvilke de er bevarede.

Side 73. *Leyel og Pessart:* DKanc. B 246, kopibog, breve 6. okt. 1643, 22. nov. 1644, brev fra Leyel til Jacob v. Stackenborg, 1643. W. Foster, 1642–45, s. 156 f. Dagh-Register 1643–44, s. 281 f.

Side 74. *Kampen om Tranquebar:* DKanc. B 246 kopibog, brev 22. nov. 1644, brev fra Leyel til H. Knudsen dat. Dansborg 1. juli 1644, dom over Behrent Pessart 28. juni 1644. W. Foster, 1642–45, s. 74, 156 f.

Side 75. *Den brudte forbindelse:* DKanc. B 246 kopibog, breve 22. nov. 1644, 12. dec. 1645 og 15. nov. 1646.

Side 77. *Skibe og folk:* DKanc. B 246 kopibog, brev 22. nov. 1644, 12. dec. 1645 og 15. nov. 1646.

Side 78. *Forholdet til inderne:* DKanc. B 246 kopibog, brev 22. nov. 1644, 12. dec. 1645 og 15. nov. 1646, punkter at trække og betinge med hollænderne anbelangende bengalerne og deres adhererende undersaatter, instruktion for Jørgen Hansen „Christianshavn" og Simon Janssen „Valby" gaaende til kysten af Bengalen 16. sept. 1646. W. Foster, 1646–50 s. 174, Dagh-Register 1643–44, s. 129, 289; 1644–45 s. 312, 340, 351, 358 og 1647–48 s. 38.

Side 82. *Danskerne og de andre europæiske nationer.* DKanc. B 246 kopibog, brev 22. nov. 1644, 12. dec. 1645 og 15. nov. 1646.

Side 84. *Behrent Pessarts død:* DKanc. B 246 kopibog, brev 12. dec. 1946, kopi af brev fra Pessarts mandskab dat. Manila 8. jan. 1646. Dagh-Register 1644–45, s. 129, 131, 331.

Side 86. *Handelen:* DKanc. B 246 kopibog, brev 22. nov. 1644, 12. dec. 1645 og 15. nov. 1646, instruktion for Povl Hansen,

overkøbmand paa kontoret i Macassar 16. juni 1646, brev til Povl Hansen, Macassar 1. febr. 1647, instruktion for Anders Nielsen paa jagten „St. Peder og St. Povl" i febr. 1647, instruktion for Simon Thorstenson paa „St. Michael" 19. sept. 1645, instruktion for Anders Rudkjøbing paa „Fortuna" 23. febr. 1645, instruktion for Jørgen Hansen „Christianshavn" 19. febr. 1647; debet paa hvis kargaison, der er kommet fra Bengalen med „Christianshavn" 1647; kredit paa hvis penge og købmandsvarer, som har været under haanden hos købmanden Povl Nielsen paa togtet ad Bengalen med „Christianshavn"; factura paa kledkis og købmandsvarer med „St. Michael" paa rejsen til Queda; factura paa hvis gods og købmandsvarer, som fra Dansborg er udskibet med jagten „St. Peder og St. Povl" 30. jan. 1647 paa rejse til Bantam, Cherapon, Japara og Macassar; factura paa hvis gods og købmandsvare, som er indkøbt i Macassar og Bantam 1646 og indskibet i „Christianshavn". Dagh-Register 1644–45, s. 91, 347.

Side 89. *Tranquebars økonomi:* DKanc. B 246 indkomstregnskaber fra Tranquebar 1644–47.

Side 90. *Dansborgs genopbygning.* DKanc. B 246 kopibog, brev 22. nov. 1644, 12. dec. 1645 og 15. nov. 1646.

Side 90. *Udrensningen:* DKanc. kopibog, brev 22. nov. 1644, 12. dec. 1645, domme over Christen Pedersen Storm og Niels Andersen Udbyneder med tilhørende retsakter.

DE STILLE AAR 1648–69

Side 93–98

Til denne lange periode af Tranquebars historie flyder kilderne meget sparsomt. Enkelte korte beretninger hjemsendt fra Tranquebar er bevaret sammen med en instruktion sendt fra Danmark til Tranquebar. De danske kilder kunne dog utvivlsomt suppleres med en række engelske. Det har dog kun været muligt at benytte enkelte breve fra India Office i London.

Side 93. *Stillingen 1652:* DKanc. B 169 brev til kongen fra Dansborg 1652 11/11. Kort beretning om status i Indien fra 4. maj 1648 til ultimo dec. 1654. Instruktion fra Povl Klingenberg til Tranquebar 1654 28/4. Dagh-Register 1653 s. 48, 89, 113.

Side 94. *Salgsforhandlingerne:* London, India Office: Dutch Records of the Hague I series vol. XVIII (Translations Letters from India 1652–54 collected by F. C. Danvers) nr. 546, 547, 550; vol. XIX nr. 551, 552, 554, 555; W. Foster 1651–54 s. 218 f.

Side 96. *Eskild Andersen Kongsbakke:* DKanc. B 169 brev fra Eskild Andersen dat. 1660 14/2; DKanc. C 63 a III, 2 afskrift af en hollandsk memorial 1666 22/12; W. Foster 1661–64 s. 182; Dagh-Register 1661 s. 41, 44, 126, 316, 395, 469, 484, 1663 s. 117, 152, 374, 449, 1664 s 160, 437; J. H. Schleget II, s. 170 brev fra Eskild Andersen til kong Frederik III 1669 20/12.

DET NYE KOMPAGNI 1669–1687

Side 99–110

Blandt de vigtigste kilder til denne periode er DKanc.: Ostindiske sager 1668–1699 med tilhørende koncepter og indlæg samt bilag til ostindiske missive af 1729 21/10 angaaende overlevering af fæstningen Dansborg og staden Tranquebar m. v. til kommandant Mühlenfort. Enkelte dele af As. K. arkiv gaar ogsaa tilbage til denne tid, bl. a. en lang række skrivelser fra asiatiske fyrster til Tranquebar, tildels med translater. For visse episoder er højesterets protokoller og dombøger en vigtig kilde, da adskillige sager fra Tranquebar blev appellerede til højesteret. Henning Engelhardts tidligere nævnte arbejder indeholder fra denne tid en del ellers tabte oplysninger ligesaavel som hans registratur over det kgl. guvernements arkiv i Tranquebar.

Side 99. *„Færøs" rejse.* DKanc. C 22, confirmation paa admiralitetets certeparti med admiral Adelaer og Povl Klingenberg ang. Kgl. M. skib „Færø" til Ostindien 6. maj 1668; skrivelse til naiken af Tanjore; kreditiv-skrivelse til kongen af Bantam. W. Foster, 1668–69, s. 284, 286; J. H. Schlegel, anf. st. II 2, s. 176 ff. Fr. Thaarup, anf. st. s. 24; H. D. Lind: Kong Frederik den Tredies Sømagt (1896), s. 296 f.

Side 100. *Det nye kompagni:* DKanc. C 22, oktroy 28. nov. 1670; participanternes confirmation paa det gjorde reglement. DKanc. D 55 ekstrakt af bøger holdte i Tranquebar 1655–1672; Hollandske relationer 1670–77 udg. af Chr. Bruun, Danske Samlinger 2. r. III s. 63 f.

Side 101. *I Tranquebar:* DKanc. C 22, secret instruktion for Henrik Eggers 23. sept. 1668, brev fra H. Eggers 20. okt. 1672; instruktion for kaptajn C. Bjelke, skibet „Havhesten". DKanc. D 55, ekstrakt over den i dette aar fra ult. juli 1671 til aarsdagen 1672 holdte jordebog; H. Engelhardt: De danske ostindiske Etablissementers Historie (KglB. Kall'ske saml. nr. 63 fol.); J. H. Schlegel, II bd. 2 stk. s. 170, brev fra Eskild Andersen 2. dec. 1669; Dagh-Register 1670–71 s. 3, 38, 93, 95, 249–50, 301, 434, 438–39, 465.

Side 102. *Handelen:* DKanc. C 22, diverse søpas; skrivelse til stormogulen 19. nov. 1672 og til kejserne af Kina, Japan og Tonking 27. april 1674. AsK. 1230 registratur over portonoviske og bengalske breve, H. Engelhardt: De danske Ostindiske Etablissementers Historie. KglB. Additamenta no 339 4°, s. 192 f., 206, 338, 341, 347 f.; E. L. Tuxen: En Ostindiefarer 1672–75, Musæum 1893. Dagh-Register 1672 s. 9, 35, 71, 87, 188, 272; 1673 s. 74, 115, 122, 147, 317; 1674 s. 3, 22, 48, 199, 317; 1675 s. 25, 27, 67, 73, 109, 158, 317, 336; 1676 s. 30, 279, 387; 1677 s. 18, 181, 387; 1678 s. 34, 162, 279, 355, 371, 732; 1679 s. 5, 137, 336, 606; 1680 s. 80, 96 f., 366, 728; 1681 s. 18, 161.

Side 105. *Axel Juel:* AsK. 1232 29/4 1681. Højesterets protokol 1690 litr. A s. 168 ff.; Højesterets dombog 1690 tom. II s. 1 ff., 55 ff., 71 ff.; Fr. Krarup: Axel Juel, Musæum 1894, Dagh-Register 1682 s. 521, 573, 1145, 1395.

Side 107. *Oprørsplaner:* AsK. 206 a; rulle over alle kompagniets betjente, som er udi Indien; Højesterets protokol 1690 litr. A, s. 168 ff.; Højesterets dombog 1690, tom. II s. 1 ff., s. 55 ff., s. 71 ff. Fr. Krarup: Axel Juel.

Side 107. *Jacob Worm:* Fr. Krarup: Et politisk Smædeskrift fra 1679 og dets Følger. Musæum 1892 s. 288 ff.; Fr. Krarup: Axel Juel, 272 ff. J. F. Fenger: Den trankebarske Missions Historie, 1843, s. 7 ff., AsK. 1232 a 1691 16/10.

Side 109. *Wulff Heinrich von Calnein.* Højesterets protokol 1690 litr. A s. 168 ff.; Højesterets dombog tom II s. 1 ff., 55 ff., 71 ff. Fr. Krarup: Axel Juel. H. J. Schlegel, II. 3, s. 180 ff.

STORTIDEN

Side 111–121

Fra denne periode findes i AsK arkiv en række betydningsfulde kilder til Tranquebars historie. Blandt dem, der særlig maa fremhæves, er de saakaldte Europæiske Dokumenter, som bestaar af ordrer og anordninger fra kongen og direktionen. Navnlig direktionens befalinger til det sekrete raad er betydningsfulde, da de i reglen meget udførligt omtaler de tranquebarske forhold, som ligger til grund for deres beslutninger. Desuden findes fra ca 1690 Sekretprotokoller, der har referater af det sekrete raads forhandlinger; for aarene 1695–97 findes de saakaldte rapportbøger, som er en slags dagbøger (journaler) for guvernementet; i disse er de fleste begivenheder af betydning for kompagniet optegnet, desuden indeholder de undertiden kopier af indkomne og udgaaende breve. Ligeledes er de tranquebarske justitsprotokoller bevarede fra ca 1690 og fra 1700–03 findes kopibøger over breve udgaaede fra Tranquebar. For mange af disse bøger gælder det dog, at de vel er bevaret, men ikke i læselig tilstand. Tropernes fugt og varme samt insekter har gjort mange af arkivalierne fuldkommen ulæselige og andre er kun læselige i spredte brudstykker.

Side 111. *Mourits Hartmann:* Ostindiske sagers protokol udi Højesteret. Begyndt A° 1696 litr. A og B; Højesteret: Koncepter og indlæg til paadømte sager 1690–98.

Side 112. *Kommandanterne:* AsK. 1232 a 1691 16/10, 1692 8/11, 1693 26/10, 1694 5/9; AsK. 1232 b 1698 31/10, AsK. 1232 c 1704 12/11; AsK. 1253 1701 25/6.

Side 113. *Besætningen:* AsK. 1232 a, 1691 16/10, 1692 8/11, 1693 26/10, 1694 5/9, 1696 22/10; AsK. 1232 b 1698 31/10, 1713 26/11.

Side 114. *Folketællingen i Tranquebar:* DKanc. D 55 beretning om folketælling i Tranquebar 1702.

Side 114. *Sejladsen paa Tranquebar:* AsK. 1232a 1692 8/11, 1693 16/10, 1694 5/9, 1696 22/10, 1697 9/11; AsK. 1232b 1698 31/10, 1699 30/10, 1701 2/1, 1702 16/11, 1703 16/11; Ask 1232a instruktion og ordre for kompagniets skibskaptajner; DKanc. D 55 om skibsforlis og -reparationer.

Side 116. *Handelen:* AsK. 1232a 1688 4/12, 1692 8/11, 1693 16/10, 1694 5/9; AsK. 1232b 1698 31/10, 1699 30/10, 1700 9/11, 1701 2/11, 1702 16/11, 1703 16/11; AsK. 1267 1704 16–18/10.

Side 117. *Slavehandelen:* Mourids Christensen anf. st. fol. 62f.

Side 118. *Danskerne og de indfødte:* AsK. 1232a 1691 16/10, 1696 22/10, 1697 9/11; AsK. 1232b 1698 3/10, 1699 26/8, 1700 9/11, 1701 2/11, 1702 16/11, 1703 16/11; DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 118. *Forholdet til Tanjore:* Ask. 1232b 1699 26/8, 1700 9–20/11, 1701 2/11, 1702 16/11; DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 119. *Bengalen:* AsK. 1232b 1700 9–20/11, 1701 2/11, 1702 16/11.

Side 119. *Oddeway torre:* AsK. 1232b 1698 31/10, 1700 20/11, DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 121. *Kompagniets organisation:* DKanc. C 22 oktroy for ostindisk kompagni 1698 29/10 og reglement for samme 1699 24/5.

Side 121. *Styret i Indien:* AsK. 1232b instruks for kommandanten og det sekrete raad i Tranquebar 1701 2/11.

TILBAGEGANG

Side 122–133

Mellem kilderne til dette afsnit maa nævnes DKanc. Ostindiske sager 1699–1730 med tilhørende koncepter og indlæg. I AsK. arkiv findes de i forrige afsnit nævnte rækker, og dertil en vigtig gruppe nemlig dokumentbøger eller kopibøger over hjemsendte generalbreve til direktørerne fra kommandanten og det sekrete raad. Disse generalbreve er formede som aarlige rapporter over begivenhederne i Tranquebar, og desuden indeholder de redegørelser for koloniens særlig brændende problemer. Missionens historie belyses dels gennem kompagniets arkiv, hvor navnlig generalbrevene beskæftiger sig indgaaende med missionærernes forhold. Desuden findes i Rigsarkivet bl. a. efterretninger om missionen 1705–12 forfattet af en af de daværende missionærer; desuden Missionens diarium und Conferentzbuch, der dog begge for en del er næsten ulæselige, samt koncepter til breve fra missionærerne 1712–15. En meget vigtig kilde til missionens historie er de tidligere omtalte Hallische Berichte. Der berettes ligeledes om missionsvirksomheden i: Efterretning om Anstalterne i Danmark til Hedningernes Omvendelse, København 1714. Missionen er senere behandlet af J. F. Fenger: Den trankebarske Missions Historie, 1843.

Side 122. *Johan Sigismund Hassius:* AsK. 1232c 1705 4/11, 1707 31/10, 1713 udat., 1724 8/10; AsK. 1267 1704 1/3; AsK. 1397 1706 udat., 1711 februar, 1714 27/10; DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 122. *Tranquebars underskud:* AsK. 1232c 1705 4/11, 1708 22/10; AsK. 1254 1710 18/8, AsK. 1708 26/10.

Side 124. *Kompagniets økonomi:* DKanc. D 55 kommissionens rapport; AsK. 1232c 1704 12/11, 1705 4/11, 1708 22/10, 2/11, 1709 19/5, 1710 22/9, 1714 27/10; AsK. 1397, 1708 26/10, 1710 5–8/10.

Side 125. *Mahratterne:* Jarl Charpentier: Indien s. 336f. AsK. 1232b 1700 20/11.

Side 125. *Danmarksnagore:* AsK. 1397 1705 12/1, 1709 24/10, 1710 7/2, AsK. 1398, 1715 9/9; AsK. 1351 brev fra Rasmus Hansen Attrup 1712 26/3; DKanc. D 55 krigserklæring til stormogulen fra Rasmus Hansen Attrup.

Side 126. *Missionen:* DKanc. D 34 1710 10/9; Hallische Berichte I s. 217ff.; J. L. Niekamp: Kort forfattet Missionshistorie s. 6ff.; J. F. Fenger: Den trankebarske Missions Historie s. 26ff., s. 54f.; Efterretning til Anstalterne i Danmark til Hedningernes Omvendelse.

Side 129. *De indfødte og deres religion:* J. L. Niekamp, s. 41ff., 55ff., 64ff., 86ff.; J. F. Fenger, s. 61ff.

Side 130. *Missionsvirksomhedens begyndelse:* J. F. Fenger, s. 38ff.; Kirkebog for missionen i Tranquebar 1707–76 (Landsarkivet for Sjælland).

Side 130. *Striden med Hassius:* AsK. 1232c 1708 22/10, 1709 24/10, 1710 22/9, 1713 udat., 24/12, 1714 27/10; AsK. 1397 1708 26/10, 1710 5–8/10, 1714 27/10; DKanc. D 34; J. F. Fenger s. 43ff., 101ff.

OPLØSNING

Side 134–139

Kilderne til dette afsnit er i det væsentlige de samme som til det forrige. Til missionens historie foreligger en vigtig beretning i B. Ziegenbalg und J. E. Gründler: „Grundlegung, Bau- und Einrichtung der neuen Missionskirche in Tranquebar, genannt Neu-Jerusalem" (Tranquebar 1719). Hovedkilden til disse aars udvikling saavel som til oversigterne over kompagniets økonomi er iøvrigt den ofte tidligere nævnte rapport fra kommissionen af 1726 4/10 (DKanc. D 55).

Side 134. *Stille aar:* AsK. 1232c 1717 2/11, 1718 30/11, 1720 26/11; AsK. 1397 1721 25/10; AsK. 1351 kopi af brev fra assistent Galle Bøgvad paa logen Danmarksnagore 1720 5/1; DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 134. *Jerusalemskirken:* B. Ziegenbalg und J. E. Gründler: Grundlegung, Bau- und Einrichtung der neuen Missions-Kirche in Tranquebar, genannt Neu-Jerusalem; J. F. Fenger s. 139ff.

Side 135. *Interessenthandelen:* AsK. 1232c 1721 2/12, 16/12, 1722 8/11, 1724 18/10, 1725 8/10; AsK. 1232d 1726 22/11; AsK. 1397 1721 25/10; DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 137. *Kommissionen af 4. oktober 1726:* DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 138. *Aarsagerne til kompagniets nedgang:* DKanc. D 55 kommissionens rapport.

Side 139. *Kompagniets opløsning:* AsK. 1232d 1729 8/10, 31/10. DKanc. D 34 bestalling for D. Mühlenport som kommandant paa Dansborg 1729 21/10, miss. til C. D. Rewentlov om dannelse af et nyt selskab 1729 9/7, Oktroy for interessenterne i fragtfarten paa Ostindien 1729. DKanc. 34 ostind. sager 1730–98, søpas for diverse skibe til Tranquebar og Kina 1729–31.

DANSK OSTINDIEN

1732–1776

TRANQUEBAR UNDER KOMPAGNISTYRE

Kilderne til Tranquebars historie bestaar i tiden 1732–1776 af indberetninger og regnskaber til Asiatisk Kompagni samt af private breve fra betjente i Tranquebar til kompagniets direktion. Kilderne kan korrigeres ved sammenligning mellem udsagn fra forskellige personer fra samme tid og udsagn fra personer fra senere tid. Private optegnelser eller meddelelser til personer uden for Asiatisk Kompagnis inderkreds findes ikke fra tiden 1732–1776. Mange forhold i Tranquebar maa være forbigaaet i kilderne som værende kompagniet uvedkommende, andre har det været i betjentenes interesse at holde skjult for deres overordnede. Trods denne ensidighed ejer kilderne stof til en oversigt over begivenhederne i Tranquebar; kan de end ikke give et fuldstændigt billede af livet i Tranquebar, rummer de dog tidsbilleder af kulturhistorisk interesse.

SITUATIONEN I INDIEN OG DANMARK

Side 143–149

Angivelsen af *Tranquebars indbyggerantal* maa som alle statistiske opgivelser fra dette tidsrum tages med alt forbehold. Den kristne menighed i Tranquebar by angives efter missionens statistik til 850 personer (Beretning om missionen i Tranquebar 1726–1775). Disse 850 boede i 184 huse (AsK. B.I. 1448 nr. 180) og omfattede saavel byens mest velhavende som dens fattigste indbyggere. Gennemsnitstallet for beboere pr. hus kan da næppe være helt misvisende, og det samlede indbyggerantal skulle saaledes kunne anslaas til 4,6 × 648, altsaa ca 3.000 indbyggere.

Side 144. *Blank og sort* var i 18. aarh. den sædvanlige benævnelse paa europæer og inder.
Side 146. *Befolkning paa Tranquebar-arealet:* AsK. B.I. 1448 nr. 180, 181, 322.
Side 146. *Reglementet:* AsK. A.I. 8 convention og reglement.
Side 146. *Vedligeholdelse af garnisonen:* AsK. A.I. 196 12. oktober 1736, A.I. 197 16. oktober 1739, A.I. 196 31. oktober 1733.
Side 148. *Attrups anekdote:* AsK. B.I. 1449 nr. 361 12. februar 1753.
Side 148. *Tranquebars forfald i 1730erne:* AsK. B.I. 1449 nr. 361 23. april 1753.

DANSK ASIATISK KOMPAGNIS OPRETTELSE

Side 150–156

Side 150. *East India Company:* Cambridge History of India p. 108 ff.
Side 150. *Pieter Backers projekt:* AsK. A.I. 8 21. oktober og 12. nov. 1729.
Side 150. *Handelen paa Kina:* AsK. A.I. 8 10. februar 1730.
Side 150. *Det kinesiske Societet:* AsK. A.I. 8. 16. marts 1730.
Side 151. *Etablering af den asiatiske handel:* AsK. A.I. 28. marts–april 1730.
Side 151. *Pieter van Hurk:* AsK. A.I. 28. marts–oktober 1730.
Side 152. *Den gyldne Løve:* AsK. A.I. 28. december 1730, marts 1740.
Side 153. *Wendela:* AsK. A.I. 8. februar 1732.
Side 153. *Stiftende generalforsamling:* AsK. A.I. 8. juni 1732.
Side 153. *Oktrojen:* AsK. A.I. 8. juli 1732.
Side 156. *Panck:* AsK. A.I. 8 22. september 1732.
Side 156. *Instruksen:* AsK. A.I. 168.

KOMPAGNIETS FØRSTE PERIODE

Side 157–175

Side 157. *Instruks:* AsK. A.I. 168.
Side 157. *Den nye orden:* AsK. A.I. 196 16. januar og 12. oktober 1736, 28. oktober 1737.
Side 157. *Panck:* AsK. A.I. 196 31. oktober 1733.
Side 158. *Lokale handel:* AsK. A.I. 196 31. oktober 1733.
Side 159. *Fæstningen:* AsK. A.I. 197 16. oktober 1739.
Side 159. *Soldater:* Missionsberichte 1744, 1747. AsK. A.I. 196 31. oktober 1733, 197 16. oktober 1739.
Side 159. *Garnisonen 1743:* AsK. A.I. 197 3. februar 1744.
Side 160. *Areal i 1739:* AsK. A.I. 196 og 197. I hver indberetning fra Tranquebar helliges et afsnit forholdet til Tanjore.
Side 161. *Present:* AsK. A.I. 197 16. oktober 1739.
Side 162. *Haandhævelse af ret:* AsK. A.I. 168.
Side 162. *Standspersoner:* AsK. B.I. 1450. von Passow-sagen.
Side 162. *Domme:* AsK. 196–202. I indberetningerne fra Tranquebar til kompagniets direktion refereres et betydeligt antal retssager.
Side 163. *Forsyninger:* AsK. A.I. 196–202. Høstudbytte, opkøb og fordeling af levnedsmidler indgaar som fast punkt i Tranquebars indberetninger til direktionen.
Side 163. *Budget:* AsK. A.I. 196–202. Budgettets enkelte poster er ligeledes genstand for omtale i de faste indberetninger.
Side 163. *Nelle:* AsK. A.I. 197 15. oktober 1740.
Side 164. *Vandsluser 1739:* AsK. A.I. 196 oktober 1739.
Side 164. *Vedligeholdelse:* AsK. A.I. 196 januar 1735.
Side 165. *Sygehuset:* AsK. A.I. 196 januar 1735 og oktober 1736.
Side 165. *Admiralhavens bygninger:* AsK. A.I. 196 oktober 1736 og 1737.
Side 165. *Fæstningen:* AsK. A.I. 196 oktober 1737.
Side 165. *Løjtnant Kyhn:* AsK. B.II. 1448–1449. Indberetninger vedr. Dansborg.
Side 165. *Kommission:* AsK. B.I. 1449 nr. 361.
Side 165. *Regnskab:* AsK. A.I. 8–9. Redegørelser for generalforsamlingerne i Asiatisk Kompagni.
Side 166. *Secretraad:* Embedsbesættelser meddeles for hovedpersonernes vedkommende i generalforsamlingsprotokollerne, for de øvriges i de regelmæssige indberetninger.
Side 166. *Arbejdsnedlæggelsen 1741:* AsK. A.I. 197 30. januar 1742.
Side 166. *Coneri Setti:* AsK. B.I. 449 nr. 343–407.
Side 166. *Byfoged Kramer:* AsK. A.I. 205 nr. 26.
Side 166. *Sekretær C.F. Høyer:* AsK. A.I. 205 nr. 18 januar 1745.
Side 167. *Afsætning af sølv:* AsK. A.I. 196 oktober 1733.

Side 167. *Pengeforsendelserne:* AsK. A.I.196 januar 1734.
Side 167. *Pagoden:* AsK. A.I.196 januar 1735.
Side 167. *Vekslererne:* AsK. A.I.197 oktober 1740.
Side 167. *Underlast:* AsK. A.I.196 januar 1735.
Side 167. *Norsk jern:* AsK. A.I.197 oktober 1739 og oktober 1740.
Side 168. *Cognac:* AsK. A.I.196 januar 1736.
Side 168. *Tjære:* AsK. A.I.196 oktober 1736.
Side 168. *Markedet:* AsK. A.I.196 oktober 1736 og 1739.
Side 168. *Klæde:* AsK. A.I.196–197 januar 1734, oktober 1740.
Side 168. *Smør:* AsK. A.I.197 oktober 1739 og 1740 og B.I.1256b.
Side 168. *Fransk vin:* AsK. A.I.196–197 januar 1736, oktober 1736 og oktober 1739.
Side 168. *Direktionens krav:* AsK. A.I.168.
Side 168. *Arbejdsvilkaarene:* AsK. A.I.196 p. 45.
Side 168. *Erstatning hos leverandørerne:* AsK. A.I.196 januar 1734.
Side 169. *Tekstilproduktion:* AsK. A.I.196–202. Jævnlig omtalt i indberetningerne.
Side 169. *Hollænderne:* AsK. A.I.196 januar 1735.
Side 169. *Bengalske varer:* AsK. A.I.197 16. oktober 1739.
Side 169. *Varer, der laa over fra skib til skib:* AsK. A.I.197 16. oktober 1739.
Side 169. *Skuffelse i København:* AsK. A.I.196 og 197 31. januar 1735, 16. januar 1736 og 16. oktober 1739.
Side 170. *Guvernørens svar:* AsK. A.I.196 31. januar 1735, 16. januar 1737.
Side 170. *Kystvarer:* AsK. A.I.196 og 197 oktober 1736 og 1739.
Side 170. *Peber:* AsK. A.I.196 og 197 oktober 1737 og 1740.
Side 170. *Salpeter:* AsK. A.I.196 og 197 oktober 1735, 1737, 1739.
Side 170. *Hamp:* AsK. A.I.197 oktober 1739, 1740.
Side 170. *Bodmeri og fabrikskonto:* AsK. A.I.8 juli 1738.
Side 171. *Slaveopkøb:* AsK. B.I.1449, dok. vedr. slavetold.
Side 171. *Slavehandelen:* AsK. A.I.196 og 197 31. oktober 1733, 28. oktober 1737, 16. oktober 1739, 3. februar 1744.
Side 173. *Manila:* AsK. B.I.1256b.
Side 174. *Direktionen:* AsK. B.I.1449, 361 23. april 1753.
Side 174. *Ladninger:* Th.Thaarup: Historiske og Statistiske Efterretninger om det kongelig octrojerede danske asiatiske Kompagni. (København 1824).

DAGLIGT LIV I TRANQUEBAR

Side 176–185

Side 176. *Dagligt liv:* AsK. A.I.196–202. Diverse indberetninger fra Tr.bar.

MALABARKYSTEN

Side 186–197

Side 186. *Generalforsamlingen:* AsK. A.I.8 august 1747.
Side 186. *Udføre i praksis:* AsK. A.I.196 p. 58.
Side 186. *Raadet i Tranquebar:* AsK. A.I.197 16. oktober 1739.
Side 186. *Ekspeditionen til Malabarkysten:* AsK. D.2156.
Side 188. *20.000 pagoder* = 40.000 rd.
Side 192. *13.000 pagoder.* Først i 1752, da danskerne var ved at oprette en loge paa Malabarkysten, afhentedes de deponerede penge.
Side 195. *Dansk loge i Calicut:* AsK. D.2157.
Side 196. *Byggeriet:* AsK D.2163.
Side 196. *Peberleverancer:* AsK. D.2166–2167.

DEN DANSK HALLESKE MISSION I TRANQUEBAR

Side 198–207

Side 198. *Mission:* Ostindische Berichte I–IX 1726–1767; Beretning om missionen i Tr.bar 1726–1775; Julius Richter: Allgemeine evangelische Missionsgeschichte I, Indien (1924); Wilh. Fries: Die Franckeschen Stiftungen (1848); I. Ferd. Fenger: Den Trankebarske Missions Historie (1843).

KINAHANDELEN

Side 208–216

Side 208. *Kinahandelen:* En kort Beskrivelse over Skibet Cron-Printz Christians lykkelig gjorde Reyse baade til og fra China, hvilken Reyse begyndtes d. 25. Oktober 1730 og fuldendtes 25. Juni 1732 sammenskrevet af Præsten paa samme Skib J.H. Hausmann (København 1733); Journal paa den anden Rejse til China med Skibet Dronningen af Danmark, indeholdende de mærkværdigste Ting, som fra Rejsens Begyndelse Anno 1742 og til dens Ende 1744 ere arriverede, samt lidet om nogle Landes Væsen og Beskaffenhed. Holden og udgiven af Jens Boje (København 1745); Frederik Thaarup: Historiske og statistiske efterretninger om det kongelige octrojerede danske og asiatiske Compagni. 1. hefte (1824); University of Illinois studies in the social sciences XVII (1929), Anglo-chinese relations during the seventeenth and eighteenth centuries by Earl H. Pritchard; Asiatisk Kompagnis arkiv A.I.184, instr. for handelen i Kanton. Asiatisk Kompagnis arkiv A.III.1116ff., negotieprotokoller for skibe til og fra Kina.

Side 212. *Tebuske:* Jens Boje p. 114ff.
Side 213. *Piccul* = cirka 60,5 kg.
Side 215. *Teauktion:* AsK. A.I.28 august 1732.
Side 215. *Besætning:* AsK. A.I.650.
Side 216. *Guvernør Panck:* AsK. A.I.196 12. oktober 1736.

OPGØR I TRANQUEBAR 1752–1753

Side 217–226

Side 217. *Store begivenheder i Tranquebar:* AsK. A.I.199 17. oktober 1754.
Side 217. *To søofficerer:* AsK. A.I.205 nr. 45.
Side 217. *Møde:* AsK. B.I.1449 nr. 361.
Side 218. *Flaadestyrker:* Cambridge History. 18th century p. 531ff.
Side 219. *Felgenhauer:* DKanc. Esmarcks arkivaflev. D. nr. 11.
Side 219. *A. G. Moltke:* AsK. A.I.9 29. april 1750.
Side 219. *Instruks:* AsK. A.I.9 12. nov. 1751.
Side 219. *Uoverensstemmelse:* AsK. A.I.9 18.–19. november 1751.
Side 219. *Resultatet:* AsK. B.I.1449 nr. 361.
Side 220. *Vanskeligheder ved at udføre instruks:* AsK. B.I.1449 nr. 362 15. august 1752.
Side 220. *Skabe uro:* AsK. B.I.1449 nr. 361.
Side 220. *Forhandlingerne med Bengalen:* AsK. B.I.1449 nr. 361 og 362 15. og 29. august 1752.
Side 221. *Danskerne frygtede:* AsK. A.I.205 G. Sivers 22. september 1752.
Side 221. *Fortæller kaptajn Sivers:* AsK. A.I.205 nr. 45.
Side 221. *Badinere* = spøge.
Side 222. *Forslag:* AsK. B.I.1449 nr. 361, 362 23. december 1752, 7. og 8. februar 1753.
Side 224. *Søtolden:* AsK. B.I.1449 nr. 362 12. marts 1753.
Side 224. *Møntforringelsen:* AsK. B.I.1449 nr. 362 2. februar 1753.
Side 224. *Rigskommission:* AsK. B.I.1449 nr. 362 23. februar 1753.
Side 224. *Tilrettevisning:* AsK. B.I.1449 nr. 362 9. marts 1753.
Side 224. *Delegation til fyrstehoffet:* AsK. B.I.1449 nr. 362 juni–juli 1753.
Side 225. *Kaptajn Castonier:* AsK. B.I.1449 nr. 362 14. august 1753.
Side 226. *Meddelte Sivers:* AsK. A.I.205 nr. 45.
Side 226. *Generalforsamlingen 1753:* AsK. A.I.9 12. septbr. 1753.
Side 226. *Beslutningen blev tiltraadt:* AsK. A.I.9 12. novbr. 1753.

BENGALEN

Side 227–243

Side 227. *Direktionen i 1770:* AsK. A.I.10 19. december 1770 § 6.
Side 227. *Panck:* AsK. A.I.196 12. oktober 1736.
Side 227. *Optagelse af handelsforbindelsen:* AsK. A.I.196 28. oktober 1737.
Side 228. *Sagen om den bengalske handel:* AsK. A.I.197 16. oktober 1739.
Side 228. *Soetmann:* AsK. B.I.1449 nr. 362 12. februar 1753.
Side 228. *Raadet i Tranquebar:* AsK. B.I.1449 nr. 362. 14. august 1753.
Side 229. *Naboben:* AsK. B.I.1449 nr. 362 23. juni 1753.
Side 229. *„De tre Prinsesser":* AsK. B.I.1449 nr. 362 11. september 1753.
Side 229. *Tilladelse til at handle:* AsK. B.I.1449 nr. 362 23. juli 1753.
Side 229. *Omkostningerne:* AsK. B.I.1449 nr. 362 23. juli 1753.

Side 230. *Oprettelse af en loge:* AsK. B.I.1449 nr. 362 23. juli og 13. august 1753.
Side 230. *Underhandlingerne:* AsK. C.2034b 21. februar 1754.
Side 230. *Erhvervelsen af handelsprivilegierne:* Kkl. o. sager 1770–85. Taxationsforretninger og inventarielister ved overleveringen fra det O.K. nr. 10.
Side 230. *Rupier:* 1 rd = ca 2 rupier.
Side 232. *Virksomhed i Frederiksnagore:* AsK. C.2034b 23. september 1756.
Side 232. *Ziegenbalg:* AsK. C.2034b 18. februar 1760.
Side 232. *Soetmann afskediget:* AsK. A.I.205 nr. 40.
Side 233. *Stridigheder med englænderne:* AsK. C.2034b nr. 166.
Side 234. *Forsvar:* AsK. C.2034b nr. 178 25. oktober 1760.
Side 234. *Ziegenbalg selv var chokeret:* AsK. C.2034b nr. 178 25. januar 1761.
Side 234. *Windekilde overtog:* AsK. C.2034b nr. 178 24. januar 1761.
Side 234. *Danske handelsfolk:* AsK. C.2034b nr. 179, 189 H.
Side 235. *Indiske handel:* AsK. A.I.10 14. december 1761.
Side 235. *Rapporterede:* AsK. C.2029.
Side 236. *Direktionens ordrer:* AsK. C.2034b nr. 191.
Side 236. *Aldeeskriveren* førte regnskab for de tilsluttede landsbyer.
Side 236. *Windekilde:* AsK. C.2034b nr. 200 24. decbr. 1764 § 9.
Side 236. *Soldaterne:* AsK. C.2034b nr. 179 15. juli 1761.
Side 237. *Overassistent Foss:* AsK. C.2034b nr. 192.
Side 237. *Franske familier:* AsK. C.2034b nr. 191.
Side 237. *Logens bygninger:* AsK. C.2034b nr. 179.
Side 237. *Overassistent Foss:* AsK. C.2034b nr. 178 (Spinche januar 1761).
Side 237. *Chr. Fr. Soetmann:* AsK. A.I.205 nr. 43.
Side 238. *Privat handel:* AsK. C.2034b nr. 200 § 11.
Side 238. *Økonomiske forhold:* AsK. C.2034b nr. 200 § 15.
Side 239. *Direktionens brev:* AsK. C.2034b nr. 189 14. december 1763.
Side 239. *Situationen i 1764:* AsK. C.2034b nr. 200 § 7.
Side 240. *Redegørelse:* AsK. C.2034b nr. 200.
Side 241. *Direktionen:* AsK. A.I.10 4. marts 1767.
Side 241. *Sidste udvej:* AsK. C.2034b nr. 203 oktober 1765.
Side 242. *Indskrænkning af handelen:* AsK. A.I.10 7. november 1769.
Side 242. *Faktoriet:* Kkl. o. sager 1770–85. Taxationsforretninger og inventarielister. . . nr. 10.

TRANQUEBAR EFTER 1753

Side 244–259

Side 244. *Tranquebars handel:* AsK. B.I.1449 nr. 361.
Side 244. *Patriere:* AsK. A.I.204 Meier H. E. Bonsach.
Side 244. *Krog paa udrejsen:* AsK. A.I.204 H. G. Krog februar 1754.
Side 245. *Instruks til Krog:* AsK. A.I.168.
Side 245. *Skudsmaal:* Oplysninger om samtlige betjente i Tranquebar: AsK. A.I.204 H.G.Krog februar og oktober 1755, august 1756, januar, august og oktober 1758.
Side 246. *Garnison:* AsK. A.I.199 september 1754.
Side 246. *Franske sepoys:* AsK. A.I.204 H.G.Krog august 1756.
Side 246. *De kongelige officerer:* AsK. A.I.199 4. februar 1754.
Side 246. *Guvernør Krog:* AsK. A.I.204 H.G.Krog 31. januar 1758.
Side 246. *Hazardspil:* AsK. A.I.199 18. oktober 1756.
Side 247. *Tranquebars udseende:* AsK. A.I.204 H.G.Krog februar 1755.
Side 247. *Skibe:* AsK. A.I.199 1754, 1755; 168 1753.
Side 247. *Guvernør Krog:* AsK. A.I.204 12. oktober 1755.
Side 247. *Guvernøren vidste:* AsK. A.I.204 H.G.Krog febr. 1755.
Side 247. *Pyntadorerne* = kattuntrykkerne.
Side 248. *Kaptajn Sivers:* AsK. A.I.205 nr. 45.
Side 248. *Meier:* AsK. A.I.204 H.G.Krog februar 1755.
Side 248. *Soetmann:* AsK. A.I.204 H.G.Krog 31. januar 1758.
Side 248. *Forhold til de indfødte:* AsK. A.I.199 4. september 1754.
Side 248. *Misvækst og dyrtid:* AsK. A.I.204 H.G.Krog oktober 1755, august 1756.
Side 249. *1756 meddelte Krog:* AsK. A.I.204 H.G.Krog 15. august 1756.
Side 249. *Pengenød:* AsK. A.I.204 H.G.Krog februar 1755.
Side 249. *Ny naik:* AsK. A.I.204 H.G.Krog februar 1755.
Side 250. *Krigen med Perumal Naik:* AsK. A.I.199 18. oktober 1756; 200 februar 1758.
Side 250. *Venskabelighed:* AsK. A.I.204 H.G.Krog 31. januar 1758.
Side 251. *Skrev Krog:* AsK. A.I.200 18. oktober 1758; 204 H.G. Krog 31. januar 1758.
Side 251. *Sluse:* AsK. A.I.204 H.G.Krog oktober 1755.
Side 252. *Orlogsskibe:* AsK. A.I.204 H.G.Krog oktober 1755.
Side 252. *Carl Thomsen:* AsK. A.I.204 H.G.Krog juni 1756.
Side 252. *Krog tabte modet:* AsK. A.I.204 H.G.Krog august 1756.
Side 253. *1758 anmodede Krog:* AsK. A.I.204 31. januar 1758.
Side 253. *Forhandle om de danske interesser:* AsK. A.I.204 H. G. Krog oktober 1758; 200 18. oktober 1758.
Side 254. *Passow:* AsK. A.I.205 von Passow, B.I.1450 von Passow.
Side 254. *Arrestere:* AsK. A.I.205 Friis nr. 8.
Side 254. *Angreb Krog:* AsK. A.I.205, Friis 16. oktober 1758.
Side 254. *Rettens behandling:* AsK. A.I.9 oktober 1758.
Side 255. *Nedlagde sin kommando:* AsK. A.I.200 31. maj 1759.
Side 255. *Interimssekretær Friis:* AsK. A.I.205 Friis nr. 8.
Side 256. *Kommissionen:* AsK. A.I.200 31. maj og 16. juni 1759.
Side 256. *Kompagniets ret:* AsK. A.I.257 26. juni 1769.
Side 256. *Raadet i Tranquebar:* AsK. A.I.200 31. maj 1759.
Side 256. *Kongelige tropper:* AsK. B.I.1450 nr. 408.
Side 257. *Til Tranquebar mærkedes uroen:* AsK. A.I.200 maj 1761.
Side 257. *Abbestée udtalte:* AsK. A.I.200 maj 1761.
Side 257. *Chr. Ludv. Forch:* AsK. A.I.204 Forch.
Side 258. *Abbestée protesterede:* AsK. A.I.201 oktober 1762.
Side 258. *Huulbech:* AsK. A.I.205 nr. 2, 21, 22.
Side 259. *Regnskab:* AsK. A.I.10 24. oktober 1765.

NICOBARERNE

Side 260–265

Side 261. *1754 beordrede direktionen:* AsK. E.2187 conseilsprotokol.
Side 261. *Plan:* AsK. E.2187 conseilsprotokol.
Side 261. *Tropper:* AsK. E.2187 mandskabsrulle 15. januar 1756.
Side 261. *Stridigheder:* AsK. E.2187 conseilsprotokol.
Side 261. *Possession:* AsK. A.I.9 29. oktober 1756.
Side 261. *Rapport fra Nye Danmark:* AsK. E.2187 nr. 11.
Side 262. *Nye ekspedition:* AsK. E.2187 1a.
Side 262. *Krog tvivlede:* AsK. A.I.204 15. august 1756 Krog.
Side 262. *De nyankomne danske:* AsK. E.2187 nr. 16, 17.
Side 263. *Lund berettede:* AsK. E.2187 rapport 13. oktober 1760 C. F. Lund.
Side 263. *Kaptajnen paa København:* AsK. E.2187 nr. 17.
Side 264. *Til Tranquebar i marts 1760:* AsK. E.2187 rapport 13. oktober 1760 C. F. Lund.
Side 265. *Ejendele:* Indlæg i rapport af 13. oktbr. 1760 C. F. Lund.
Side 265. *Gottlieb Voelker:* AsK. E.2187 7. februar 1769 nr. 3.

OPGØR I KØBENHAVN 1765–1776

Side 266–271

Side 266. *Ladningers værdi:* Fr. Thaarup: Historiske og statistiske Efterretninger. 1824.
Side 267. *Nyt forslag:* AsK. A.I.9 24. oktober 1765.
Side 268. *Foraaret 1767:* AsK. A.I.9 4. marts 1767.

DANSK OSTINDIEN

1777–1845

STORHEDSTID OG HENSYGNEN

STATEN OVERTAGER KOLONIERNE

Side 275–278

Side 275. *Asiatisk Kompagni:* Aa. Rasch og P. P. Sveistrup: Asiatisk Kompagni i den florissante periode 1772–1792 (Kbh. 1948), s. 16ff. og 69ff.
Side 275. *Kompagniets erstatning:* Kkl. o. resol. 13/1 og 24/3 1777, Rasch og Sveistrup, s. 83ff.
Side 276. *Afstaaelsesakten:* Kkl. o. resol. 22/5 og 24/9 1777; o. j. 1777, nr. 15.
Side 277. *Gagereglement og instrukser:* o. resol. 25/6 og 17/11 1777.
Side 277. *Kommercekollegiets brev:* o. kpb. 20/3 1778.
Side 277. *„Juliana Maria"s rejse:* skibsjournal holden paa skibet Dronning Juliana Maria paa rejsen til og fra Canton i China (AsK. nr. 1065).
Side 277. *Officielle overdragelse:* o. j. 1779 nr. 48, 57, 59, 72 og 92, 1780 nr. 1, 18 og 147; AsK. nr. 1328 8/7 1778, jan. 1779ff.
Side 278. *„Indretningen" af logerne:* AsK. nr. 1328, jan. 1779ff.

BEFOLKNING OG LANDBRUG

Side 279–287

Side 279. *Befolkningsforholdene:* AsK. 1447b, „mandtal over Tr.bar med landsbyer 1790", o. j. 1814 nr. 12, AsK. nr. 1331 18/2 1790; folketællingen 1835.
Side 281. *Guvernør Anker om portugiserne:* o. resol. 1/10 1790.
Side 281. *Indvandring af kapitalstærke europæere:* o. resol. 31/12 1777, o. kpb. 24/2, 20/3 og 28/8 1778, 23/12 1780.
Side 282. *Fremmede fallenter i Fr.nagore:* o. j. 1787 nr. 185, o. resol. 26/11 1788, 26/7 1826 og 7/7 1830.
Side 282. *Listen over ekstraskat* (antallet af europæere i Tr.bar 1781): o. j. 1782 nr. 177.
Side 283. *Det indiske haandværk:* J. C. Sinha: Economic Annals of Bengal (London 1927) s. 275ff.
Side 283. *Det indiske landbrug:* Aarlige indberetninger fra Tr.bar i o. j.; August Hennings: Gegenwärtiger Zustand der Besitzungen der Europäer in Ostindien, II (Kbh. 1784) s. 186ff.; Parkinson: Trade in the Eastern Seas 1793–1813 (Cambridge 1937) s. 86.
Side 284. *Dyrkning af bomuld, sukker og indigo:* o. j. 1806 nr. 92.
Side 284. *Vandforsyningen:* o. j. 1782 nr. 177, 1792 nr. 114; Tr.bar resol.prot. fl. st. (AsK. nr. 1328ff.).
Side 284. *Instruks af 1791:* o. j. 1792 nr. 114.
Side 285. *Bønderne i Tanjore:* Hennings II, s. 16 og 203f.
Side 285. *Engelske indberetninger:* Romesh Dutt: India under Early British Rule (London 1908) s. 126, 135, 206ff., 221, 255 m. fl. st.
Side 285. *Skøder og nymatrikulering:* o. j. 1781 nr. 86, 1792 nr. 262, 1797 nr. 170, 1798 nr. 287, 1802 nr. 21; Tr.bar resol.prot. fl. st.; o. resol. 2/7 1794 og 8/7 1795.
Side 286. *Bøndernes afgifter:* Tr.bar resol.prot. og hovedbøger (AsK. nr. 1526ff.).
Side 286. *Foranstaltninger mod hungersnød:* AsK. nr. 1328 21/1 og 8/7 1782, nr. 1330 19/10 og 8/12 1788, 20/8 1789, nr. 1331 26/11 1789, nr. 1332 22/9 1791; o. j. 1807 nr. 210.
Side 287. *De „nye" distrikter:* Kkl. P. Hansens samlinger og o. j. fl. st.

HANDELEN INDTIL 1808

Side 288–309

Side 288. *Indiske varer:* Rasch og Sveistrup s. 49, 273f., 275f. og 290ff.; „rapport om lærreder" i pakken „angaaende den o.-kinesiske handel og de kgl. intrader deraf" i kkl.s arkiv; Mallingiana: „anmærkninger om Danmarks handel med Bengalen"; Sinha s. 171ff., 254ff.; Dutt s. 256ff., 273f., 280f. og 283; Parkinson s. 78, 83 og 85.
Side 290. *Handel med andre lande i Asien:* Parkinson s. 81, 83ff., 341ff.; Rasch og Sveistrup s. 223 og 231f.
Side 290. *Den indre indiske handel:* Parkinson s. 345, Rasch og Sveistrup s. 293f.
Side 290. *Varer fra Europa:* Parkinson s. 317ff.; Dutt s. 40ff.; Rasch og Sveistrup s. 43ff., 265ff., 294ff.
Side 291. *Nyt regulativ om handelen paa Indien:* o. resol. 3/11 1777.
Side 292. *Indkøb af skibe i udlandet:* o. resol. og j. fl. st.
Side 292. *Den danske silkeindustri:* Rasch og Sveistrup s. 51f.
Side 292. *Konvojskibe udsendes:* o. kpb. 20/11 1780.
Side 292. *En meget stor flaade af handelsskibe:* Pk.: „om den o.-kin. handel . . ."
Side 292. *Krisen efter freden:* Jul. Schovelin: Fra den danske Handels Empire II (Kbh. 1920) s. 14ff.; jfr. Rasch og Sveistrup s. 149 og 168f.
Side 293. *Bodmeribreve:* o. resol. 18/4 1787; o. j. 1785 nr. 254, 1787 nr. 72.
Side 293. *Pligten til at bringe danske varer til Indien:* o. resol. 30/7 1790 m. fl. st.; Rasch og Sveistrup s. 46f., 107 og 172.
Side 294. *Den kgl. resol. af 16. sept. 1796:* o. resol.
Side 294. *Regulativet af 1797:* o. resol. 20/3 og 31/3 1799.
Side 295. *Afgifter forhøjedes 1799:* o. resol. 20/3 og 31/3 1799.
Side 295. *Tilladelse til fragtfart i Asien:* o. resol. 28/7 1797.
Side 295. *Dansk konsul i Kapstaden:* o. resol. 28/12 1796.
Side 295. *„Paketfart":* o. resol. 29/12 1802, 23/2 og 9/3 1803; o. j. 1805 nr. 108 og 406, 1806 nr. 262.
Side 296. *Toldsystemet i Tr.bar:* Hennings I (Kbh. 1784) s. 157ff.; o. kpb. 20/3 1778 og 1/5 1781; pakken „Schimmelmannske pap. vedr. AsK. og den o. handel" i kkl.s arkiv.
Side 296. *Dispensationer fra toldbestemmelserne:* Tr.bar resol.prot. fl. st. (AsK. nr. 1328ff.).
Side 297. *Toldkommission 1798:* AsK. nr. 1336 19/11 1798.
Side 297. *Fritagelser for afgift af skibssalg:* Tr.bar resol.prot. fl. st.
Side 297. *Søpas:* o. j. 1780 nr. 45; o. kpb. 29/10 1780.
Side 297. *Kompagniets handelsmaade:* resten af dette kapitel er hovedsagelig bygget paa: Mallingiana „anmærkninger" og pakken „ang. den o.-kinesiske handel"; jfr. Rasch og Sveistrup s. 88f., 108, 134ff., 165, 180f., 287f., 304ff.
Side 299. *Sydindiens næringsliv:* Dutt s. 104ff.
Side 299. *Englænderne tog de bedste varer:* o. j. 1786 nr. 93.
Side 300. *Tr.bars toldbøger:* AsK. nr. 1712–33.
Side 300. *Ole Bie:* o. j. 1786 nr. 13.
Side 300. *Rygter om kompagniets fallit:* o. j. 1792, nr. 125.
Side 301. *Pingel:* Carsten Ankers pap., Riksarkivet, Oslo.
Side 301. *Optimisme efter krigsudbrudet 1793:* AsK. nr. 15.
Side 301. *Udstedelse af søpas:* o. j. 1797 nr. 328.
Side 301. *Skibsanløb 1800:* o. j. 1802 nr. 153.

Side 302. *Ankers udsagn:* o. j. 1797 nr. 328.
Side 302. *Lichtenstein:* pakken „komm. til undersøgelse af søpassernes misbrug" i Kkl.s arkiv.
Side 302. *Amerikanere:* o. j. 1796 nr. 115; AsK. nr. 1335 10/4 1797 og nr. 1337 2/5 1805.
Side 304. *Bie beretter om Fr.nagore:* o. j. 1785 nr. 357.
Side 304. *Indisk forfatter:* Sinha s. 170.
Side 304. *Pingel og Scavenius:* Johs. Werner: en dansk Storkøbmand (Kbh. 1927) s. 11.
Side 304. *Told til „landets regering":* o. resol. 26/7 1786 og Mallingiana: „extrakt af de i anledning oberstløjtnant Bies toldforpagtning indkomne akter".
Side 305. *Englænderne generede den da. handel:* o. j. 1783 nr. 105, 1784 nr. 170; Rasch og Sveistrup s. 293f.
Side 305. *Bies fallit:* o. j. 1786 nr. 13, 1787 nr. 27 og 70.
Side 305. *Toldindtægterne i Fr.nagore:* Fr.nagores hovedbøger (AsK. nr. 2038–39).
Side 305. *Shannock-banken:* o. j. 1792 nr. 117 m. fl. st.
Side 305. *Bies forslag:* o. resol. 2/5 1798.
Side 306. *Svingende engelsk politik:* o. j. 1788 nr. 190, 1789 nr. 54 og 244, 1794 nr. 220, 1804 nr. 111; AsK. nr. 1330 5/5 1788.
Side 306. *Handelen paa Kina:* Rasch og Sveistrup s. 43, 48f., 61ff., 96f., 104, 121f., 168ff., 198, 222ff.; Kay Larsen: Den danske Kinafart (Kbh. 1932) s. 30ff., 44ff., m. fl. st.; J. H. Deuntzer: Af det asiatiske Kompagnis Historie (Kbh. 1908) s. 7ff., 13, 18, 30f., 37, 39.
Side 308. *Harrop & Stevenson:* o. resol. 2/11 1792; AsK. nr. 1332 27/12 1790.
Side 309. *Ullmann:* o. j. 1801 nr. 71.

FINANSFORVALTNINGEN

Side 310–316

Side 310. *Skatter og afgifter:* Tr.bars hovedbøger (AsK. nr. 1526ff.), journaler (AsK. nr. 1582ff.) og resol.prot. (AsK. nr. 1328ff.); o. j. 1793 nr. 70 m. fl. st.
Side 312. *Statsopkrævning af skatterne:* o. j. 1785 nr. 108, 1786 nr. 90, 1788 nr. 103.
Side 312. *Harrop & Stevenson:* AsK. nr. 1333 14/7 1794.
Side 312. *Dubasherne:* AsK. nr. 1331 14/7 og 17/7 1790.
Side 313. *Dækning hos kautionisterne:* AsK. nr. 1331 1/2 1791; o. j. 1794 nr. 178.
Side 313. *Lotteri:* o. j. 1790 nr. 267, 1792 nr. 121.
Side 313. *Gagereglementet 1777:* o. resol. 17/11 1777.
Side 313. *Abbestées klager:* o. j. 1780 nr. 26.
Side 313. *Flere embedsmænd blev ansat:* o. resol. 26/1 1780.
Side 313. *De 2 nye kompagnier:* o. j. 1781 nr. 85; o. resol. 17/12 1781.
Side 314. *Fæstningsværkerne:* o. resol. 25/11 1782; AsK. nr. 1328 30/4, 5/6, 26/11, 3/12 1781, nr. 1329 14/3 1785; o. j. 1786 nr. 90, 1791 nr. 173.
Side 314. *Afskedigelse af det ekstra militær:* o. resol. 9/5 1787; o. j. 1789 nr. 53.
Side 314. *Det nye normalbudget 1788:* o. resol. 26/11 1788.
Side 314. *Reduktion af budgettet:* o. resol. 1/10 1790, 10/11 1791, 6/5 1805; o. j. 1785 nr. 186.
Side 315. *Ekstraordinære indtægter:* o. j. 1790 nr. 212, 1791 nr. 199, 1795 nr. 186.
Side 315. *Budgettet forhøjes:* o. resol. 26/11 1788, 2/5 1798.
Side 315. *Logens indtægter:* Fr.nagores hovedbøger (AsK. nr. 2038–39); o. j. 1788 nr. 103; Carsten Ankers pap., Riksarkivet, Oslo.
Side 316. *Kommercekollegiets udregning:* pakken „om den o.-kinesiske handel . . .".

ADMINISTRATIONEN

Side 317–331

Side 317. *Instruksen for guvernementet:* o. fr., bestallinger m. m. 24/11 1777.
Side 318. *Providitøren:* instr. af 1/8 1791 i o. j. 1792 nr. 114.
Side 318. *Det tamuliske sprog:* o. j. 1787 nr. 182 m. fl. st.
Side 319. *Civiladministrationen blev udvidet:* o. j. 1780 nr. 109; o. resol. 30/10 1780, 2/12 1782, 3/11 1783.
Side 319. *Den øverstkommanderende i guvernementet:* o. fr., bestallinger m. m. 15/8 1787.
Side 319. *Ankers forslag om reduktion af embedsmandskorpset:* o. resol. 1/10 1790; pakken „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . .".
Side 319. *Instruks for Fr.nagore:* o. j. 1780 nr. 146.
Side 319. *Besparelser ønskedes:* o. j. 1793 nr. 224, 1795 nr. 189; Mallingiana „anmærkninger . . ."
Side 320. *To kompagnier sepoyer blev antaget:* AsK. nr. 1328 21/9 1780 og 4/1 1781; o. j. 1781 nr. 78; o. resol. 7/12 1781.
Side 320. *Fæstningsværkerne:* o. j. 1779 nr. 19, 1780 nr. 34.
Side 320. *Formaalet med befæstningen:* o. resol. 28/6 og 27/11 1780.
Side 320. *Hyder Aly:* o. resol. 1/8 1782.
Side 320. *Betænkning om forsvaret 1783:* o. resol. 24/3 1783 og 1/11 1786.
Side 321. *De ekstra sepoykompagnier:* o. j. 1785 nr. 109, 1786 nr. 92 og 183, 1790 nr. 94; o. resol. 9/5 1787; AsK. nr. 1330 9/6 1788, nr. 1337 30/8 1802.
Side 321. *Borgerkorpset:* o. j. 1783 nr. 101, 1791 nr. 30.
Side 322. *Frederiksnagores militær:* o. j. 1781 nr. 80; o. resol. 26/11 1781 og 9/5 1787.
Side 322. *Det europæiske militær:* o. j. 1786 nr. 90, 1789 nr. 158, 1793 nr. 70, 1802 nr. 16 m. fl. st.
Side 322. *Tjenestetiden:* o. fr., bestallinger m. m. 28/5 1805; o. resol. 21/3 1806.
Side 322. *Det nye justitsreglement 1781:* o. kpb. 28/10 1780 og o. resol. 15/1 1781.
Side 323. *Indere appellerer til højesteret:* f. eks. o. j. 1803 nr. 181.
Side 323. *Visiadorerne:* AsK. nr. 1331 28/6 og 23/8 1790, nr. 1336 17/12 1798.
Side 324. *Indberetning 1803 om visiadorerne:* AsK. nr. 1337 3/3 1803.
Side 324. *Europæernes retspleje:* o. j. 1792 nr. 72, 94, 200; 1804 nr. 66, 1819 nr. 98 m. fl. st.
Side 325. *Forsøg paa at værne inderne:* o. j. 1780 nr. 28, 1807 nr. 210 m. fl. st.
Side 325. *Missionens retsstilling:* Miss.koll.s kpb. 8/1 1781 m. fl. st.
Side 326. *Schwartz:* J. Ferd. Fenger: Den trankebarske Missions Historie (Kbh. 1843) s. 213ff.
Side 326. *Missionens forfald:* Miss.koll.s kpb. 7/12 1785, 21/8 og 11/10 1790.
Side 326. *Dalende interesse for missionsarbejdet:* Fenger s. 316f.
Side 326. *Bebrejdelser fra Halle:* f. eks. Miss.koll.s kpb. 21/9 1798.
Side 326. *Jøder og katoliker:* Miss.koll.s kpb. 21/8 1790.
Side 326. *Omvendelser af indere:* Miss.koll.s kpb. 5/10 1790 og bil. t. samme 5/10 1791.
Side 326. *Trykning af bibelen:* Miss.kol..s kpb. og bil. t. samme, fl. st.
Side 326. *Skolerne:* „Schimmelmannske pap. vedr. Tranquebar m. m. . . ."; DKanc. resol. 18/5 1825; Miss.koll.s kpb. 31/10 1805.
Side 327. *Missionens læge:* Miss.koll.s kpb. 12/8, 20/9 1794, 19/3 1796. Disputatsens titel var: „De morbi venerei curatione in India".
Side 327. *John:* Miss.koll.s kpb. 27/12 1782, 3/11 1788; Fenger s. 303ff.
Side 328. *Fremskaffelse af missionærer:* f. eks. Miss.koll.s kpb. 22/3 1794.
Side 328. *Stegmann:* Miss.koll.s kpb. 22/10 1795, 21/9 og 29/10 1798, 21/5 1799; o. resol. 3/11 1798.
Side 328. *Fruchtenicht:* Miss.koll.s kpb. 10/3 og 10/5 1798, 19/8 1800, 16/4 1803; o. j. 1802 nr. 150 og 187; Fenger s. 315ff.
Side 328. *Videnskabeligt arbejde:* f. eks. Miss.koll.s kpb. 5/7 og 20/9 1797, 4/10 1798.
Side 328. *Missionens jurisdiktion:* o. j. 1793 nr. 96; Miss.koll.s kpb. 12/4 1779, 3/11 1788; „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . .".
Side 329. *Ankers brev til Schimmelmann 1790:* „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . .".
Side 330. *Guvernørens skaal for missionen:* Fenger s. 319.
Side 330. *Missionens rettergang:* AsK. 1338 4/9 1806; o. j. 1807 nr. 210, 217, 220, 1819 nr. 214, 1820 nr. 267.
Side 330. *Schreyvogel skrev:* Miss.koll. pk. 9 i.
Side 331. *Balles notat:* Fenger s. 318.
Side 331. *„Musik eller anden støj":* o. j. 1792 nr. 115.

EMBEDSMÆNDENE

Side 332–338

Side 332. *Embedsmændenes kvalifikationer:* o. resol. 3/11 1777; o. kpb. 27/11 1777.
Side 332. *Embedseksamen i Tr.bar:* „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . .".
Side 332. *Protektion:* o. j. 1786 nr. 254; o. resol. 9/5 1787.
Side 332. *Berregaard:* Carsten Ankers pap., Riksarkivet, Oslo.
Side 332. *Dahldorff:* o. j. 1780 nr. 185, 1793 nr. 73.
Side 332. *Grave og Passavant:* o. j. 1785 nr. 233.
Side 333. *Junghans:* o. resol. 7/6 1786; o. j. 1788 nr. 104.
Side 333. *Porto-Novo:* o. j. 1787 nr. 188.
Side 333. *Borgen:* AsK. 1330 28/8 1789.
Side 333. *En tolder blev afsat 1792:* AsK. nr. 1332 11/10 1792.
Side 333. *Obelitz:* o. j. 1794 nr. 168 og 220.
Side 333. *Colbiørnsen:* AsK. nr. 1333 27/3 1794; o. j. 1795 nr. 138; o. resol. 30/9 og 20/11 1795, 29/9 1800; Carsten Ankers pap.
Side 333. *Mühldorff:* AsK. nr. 1330 24/12 1788 og 22/6 1789, nr. 1332 8/3 1792, nr. 1335 18/5 1797, nr. 1337 28/10, 4/11 og 2/12 1802; o. j. 1789 nr. 58, 1805 nr. 288, 1806 nr. 261; o. resol. 11/4 1806; Zions kirkebog (afskrift) i LA for Sjælland.
Side 334. *Ankers udtalelser om embedsmændene:* o. j. 1789 nr. 58 og 158, 1791 nr. 145.
Side 334. *Vrippen og ærgerlig:* Bluhmes privatarkiv.
Side 335. *Indstillingen til resol. om dubasherne:* o. resol. 1/10 1790.
Side 336. *Abbestées klager over lønningerne:* o. j. 1780 nr. 26.
Side 336. *Folk nægtede at træde i statens tjeneste:* o. j. 1780 nr. 84 og 145, 1781 nr. 80.
Side 336. *Duntzfelt:* Mallingiana „anmærkninger". Jfr. Johs. Werner, anf. værk.
Side 336. *Residenten i Calicut:* o. j. 1787 nr. 115.
Side 336. *Engelske embedsmænds gager:* o. j. 1803 nr. 294.
Side 336. *Særlige tillæg til de indfødte:* o. j. 1788 nr. 207.
Side 337. *Biindtægter af besparelserne:* o. resol. 4/12 1780, 24/5 1786, 9/5 1787; o. j. 1783 nr. 100, 1789 nr. 58, 1795 nr. 186; AsK. nr. 1337 28/10 1802.
Side 337. *Duntzfelts tab ved Bies fallit:* o. j. 1791, nr. 271.
Side 337. *Schmidt:* o. j. 1817 nr. 169.
Side 337. *Walter:* skifteakt i Det classenske Fideikommis' arkiv, LA f. Sjælland.
Side 337. *Anker:* Carsten Ankers pap., Riksarkivet, Oslo; o. resol. 27/3 1785.
Side 338. *Skifter over afdøde embedsmænd:* o. j. 1798 nr. 304 og 315.

INDRE BEGIVENHEDER I TRANQUEBAR

Side 339–357

Side 339. *Raadets medlemmer 1777 ff.:* o. resol. 3/11 1777 og 25/10 1779.
Side 339. *Abbestées ønske om at gaa af:* o. resol. 2/12 1782, 7/8 1783, 9/5 1787; o. j. 1783 nr. 117, 1786 nr. 80; Schimmelmanns privatarkiv, pk. 7.
Side 339. *Venstrehaandskasternes utilfredshed:* AsK. nr. 1329 19/2 1787; o. j. 1788 nr. 112.
Side 340. *Sepoyernes oprør:* o. j. 1788 nr. 170 og 205.
Side 340. *Suppremannia:* o. j. 1788 nr. 204, 1709 nr. 240.
Side 340. *Klagepunkterne mod Suppremannia:* o. j. 1788 nr. 333, 1789 nr. 158; o. resol. 26/11 1788.
Side 340. *Oprørets forløb:* AsK. nr. 1329 og 1330 aug. 1787 til feb. 1788; o. j. 1788 nr. 204 og 291; o. resol. 26/11 1788.
Side 342. *Peter Anker:* C. J. Anker: Christian Frederik og Carsten Ankers Brevveksling 1814 m. m. (Chria. 1901) s. 665 ff.; Edv. Holm: Danmark-Norges Historie under Kristian VII, II,1, (Kbh. 1905) s. 300; Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering 1797–1807, I (Kbh. 1923) s. 63; o. j. 1786 nr. 82.
Side 342. *Forsamlinger juni 1788:* AsK. nr. 1330 19/6 1788; o. j. 1789 nr. 53.
Side 342. *Ankers første rapporter:* o. j. 1789 nr. 58.
Side 343. *Indernes udvandring nov. 1788:* o. j. 1789 nr. 157, 236 og 256; o. resol. 11/11 1789.
Side 344. *Forbud mod at dubasher er skatteforpagtere og kkl.s billigelse af Ankers optræden:* o. resol. 11/11 og 26/11 1789, 1/10 1790.
Side 345. *Processen mod Suppremannia:* o. j. 1790 nr. 223; „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . .".
Side 345. *Appel til højesteret:* Carsten Ankers pap., Riksarkivet, Oslo.
Side 345. *Ankers modsætning til embedsmændene:* AsK. nr. 1330 og 1331; o. j. 1789 nr. 157, 160 og 190; 1790 nr. 21.
Side 346. *Episoder ang. forpagtninger:* AsK. nr. 1330 26/6 og 30/7 1789, nr. 1331 17/6 1790.
Side 346. *Ankers uryggelige forsæt:* „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . .".
Side 346. *Brauns afsked:* o. resol. 1/10 1790.
Side 346. *Ankers korrespondance med Schimmelmann:* „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . .".
Side 346. *Ankers plan om reorganisation:* o. resol. 1/10 1790.
Side 346. *Krigsudbrudet 1793:* Alfred Lyall: The Rise and Expansion of the British Dominion in India (London 1907) s. 232 ff.
Side 347. *Ammunitionshandel:* Rasch og Sveistrup s. 267, 271 ff. og 275 ff.
Side 347. *Faktorernes klage:* o. j. 1793 nr. 12.
Side 347. *Plappert:* „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . ."; o. j. 1794 nr. 108 og 274; o. resol. 9/9 1795, 21/6 1799; Carsten Ankers pap.
Side 347. *Ny undvigelse 1795:* AsK. nr. 1333 og 1334; o. j. 1796 nr. 164.
Side 348. *Sensation i Kbh.:* o. resol. 20/11 1795.
Side 348. *Episoden 1794:* Carsten Ankers pap.
Side 348. *Lichtensteins udtalelse:* AsK. nr. 1336 1/8 1796.
Side 348. *Suppremannias klageskrift:* o. j. 1797 nr. 76.
Side 348. *Lichtensteins søpas:* Carsten Ankers pap.; „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . ."; o. j. 1797 nr. 328.
Side 349. *Mühldorffs regnskaber:* AsK. nr. 1335 20/2, 18/5, 29/7 1797.
Side 349. *Den engelske forespørgsel:* AsK. nr. 1335 9/1 1798; pk. „komm. forhandlinger ang. passers misbrug".
Side 349. *Kommercekollegiets afgørelse:* o. resol. 7/2 1798.
Side 350. *Anker ville beholde tolken:* o. j. 1799 nr. 213 og 284; o. resol. 14/6 1799.
Side 350. *Ankers harme:* Carsten Ankers pap.
Side 350. *Sennapa blev dømt:* o. resol. 14/6 1799 og 6/1 1802; Carsten Ankers pap.
Side 350. *Svindelaffærer:* AsK. nr. 1335 april–juli 1798; Carsten Ankers pap.
Side 350. *Lichtenstein ville rejse:* AsK. nr. 1336 15/11 1798; Carsten Ankers pap.
Side 350. *Dramatiske begivenheder dec. 1798:* AsK. nr. 1336 dec. 1798; o. j. 1802 nr. 16, 25 og 101; Carsten Ankers pap.
Side 351. *Lord Mornington:* AsK. nr. 1336 jan. 1799; o. j. 1800 nr. 329; Carsten Ankers pap.
Side 352. *„Ulovlig handel":* DfuA, alm. korr., litra Ø vedr. Ostindien, Tr.bar II 1800–1846; Carsten Ankers pap.; Holm: Danmark-Norges udenrigske Historie 1791–1807 (Kbh. 1875) I, s. 228 f.
Side 352. *Indstillingen om undersøgelseskommissionen:* o. resol. 21/6 1799.
Side 353. *„General Abbestée":* o. j. 1800 nr. 34; Carsten Ankers pap.
Side 353. *Søpaskommissionen:* pk. „komm. forhandlinger ang. passers misbrug"; Carsten Ankers pap.
Side 354. *Ewald:* o. resol. 11/11 1801 og 11/4 1806; AsK. nr. 1337 aug.–dec. 1802.
Side 355. *Ewalds rapport:* o. j. 1803 nr. 271.
Side 356. *Mildere vind over for Anker:* Yngvar Nielsen: General-Major Peter Anker, Guvernør i Trankebar, (Norsk) Historisk Tidsskrift I (Chria. 1871) s. 376.
Side 356. *Ankers hjemrejse:* o. resol. 27/3 1805; Schimmelmanns privatarkiv pk. 26; o. j. 1806 nr. 349.
Side 356. *Ankers afsked og senere liv:* o. resol. 10/7 1807. Yngvar Nielsen anf. st. s. 379 ff.
Side 357. *Kamp mod missionen:* AsK. nr. 1338 og 1339; o. resol. 26/5 1807; o. j. 1806 nr. 387, 1808 nr. 208 og 210.

INDRE BEGIVENHEDER I FREDERIKSNAGORE

Side 358–364

Side 358. *Raadet i Fr.nagore:* o. j. 1780 nr. 145.
Side 358. *Bies forslag:* o. j. 1780 nr. 190, 1781 nr. 80; o. resol. 26/11 1781.
Side 359. *Meyer:* o. j. 1781 nr. 80 og 145; o. resol. 23/12 1782.

Side 359. *Asiatisk Kompagni klagede:* o. kpb. 10/11 1780; AsK. nr. 209, indberetning fra Tr.bar 19/7 1780.
Side 359. *De gyldne aar:* o. j. 1782 nr. 194, 1783 nr. 113.
Side 359. *Alvorlig klage fra AsK:* o. j. 1783 nr. 27, 1784 nr. 208, 1785 nr. 100; Mallingiana, „ekstrakt af akterne i anledning af oberstløjtnant Bies toldforpagtningssag"; pk. „Bies toldforpagtningssag" i kkl.s arkiv.
Side 360. *Bie i København:* o. j. 1784 nr. 170, 1785 nr. 357, 1786 nr. 33 og 112.
Side 360. *Junghans:* o. resol. 7/6 1786.
Side 360. *Afgørelsen om Bie:* o. resol. 26/7 1786.
Side 361. *Bie genudnævnt:* o. j. 1786 nr. 263, 1787 nr. 27 og 70, 1789 nr. 54; o. resol. 4/4 og 9/5 1787.
Side 361. *Bie efter hjemkomsten:* o. j. 1784 nr. 54, 1790 nr. 22; o. resol. 18/2 1789; „Schimmelmannske pap. vedr. Tr.bar m. m. . . ."; Carsten Ankers pap.
Side 362. *Spektakler og stridigheder:* o. j. 1793 nr. 110, 176, 284, 1784 nr. 220, 1794 nr. 168; AsK. nr. 1332 6/12 1792; o. resol. 3/12 og 5/12 1794.
Side 362. *Bies økonomiske forhold:* o. j. 1797 nr. 277 og 370; o. resol. 4/10 og 13/12 1797.
Side 362. *Mere selvstændig stilling for Fr.nagore:* o. resol. 2/5 1798.
Side 362. *En luthersk kirke i Fr.nagore:* o. j. 1797 nr. 375, 1801 nr. 71, 1804 nr. 111; o. resol. 2/5 1798.
Side 363. *Catcheriet:* o. j. 1804 nr. 110.
Side 363. *Bies død:* o. j. 1805 nr. 402, 1806 nr. 7; Bluhmes privatarkiv.

FORHOLDET TIL DE ANDRE MAGTER I INDIEN

Side 365–374

Side 365. *Magtforholdene:* om de politiske begivenheder i almindelighed: Lyall anf. værk og Cambridge History of India, vol. V (Cambridge 1929) s. 273 ff.
Side 365. *Laan til Tanjore:* Rasch og Sveistrup s. 254 ff.
Side 366. *Pondicherry:* Lyall, anf. st. s. 194 f.
Side 366. *Franske kapere:* o. j. 1780 nr. 1 og 94.
Side 366. *Porto-Novo:* o. j. 1781 nr. 76.
Side 366. *Hyder Alys ønske om ammunition:* AsK. nr. 1328 11/12 1780.
Side 366. *Kontribution:* AsK. nr. 1328 feb.–april 1781.
Side 366. *Pengeafpresningsforsøg:* AsK. nr. 1328 1/4 og 10/6 1782; o. j. 1783 nr. 4.
Side 366. *Fred 1783:* o. j. 1784 nr. 101, 105 og 206.
Side 366. *Forholdet til Tanjore:* o. j. 1784 nr. 147, 209, 1785 nr. 112 og 269; o. resol. 11/12 1780, 7/12 1782 og 1/11 1786.
Side 367. *Engelsk støtte til forpagtningernes forlængelse:* o. j. 1785 nr. 111 og 112.
Side 367. *Nyt laan 1786:* o. j. 1786 nr. 93 og 228; o. resol. 1/11 1786.
Side 368. *Videre udvikling i Tanjore:* o. j. 1788 nr. 66 og 211, 1789 nr. 58, 158 og 246; 1790 nr. 209, 1791 nr. 127.
Side 368. *Svaret fra direktionen i London:* Madras despatches 16. 5/3 1790, India Office, London.
Side 368. *Det ældre laan:* Letter from Madras 18. 14/4 1791; Madras despatches 18. 16/5 1792, India Office, London; jfr. o. j. 1792 nr. 124, 1794 nr. 162.
Side 370. *Opsigelsen af forpagtningerne:* o. j. 1802 nr. 16, 69 og 131. Carsten Ankers pap.
Side 370. *Calicut:* o. j. 1785 nr. 111, 1786 nr. 93, 1787 nr. 192, 1789 nr. 158 og 248, 1791 nr. 30 og 127, 1794 nr. 167 og 171, 1795 nr. 192, 1798 nr. 59, 1799 nr. 34, 1806 nr. 205; Lyall s. 222 ff.
Side 371. *Episode i 1796:* AsK. nr. 1334 jan. 1796; o. j. 1796 nr. 127 og 206.
Side 372. *Ankers nøje kontakt med englænderne:* Carsten Ankers pap.
Side 372. *Besættelsen af Fr.nagore:* o. j. 1803 nr. 96.
Side 372. *Tranquebars besættelse:* AsK. nr. 1337 12/5 1801; o. j. 1803 nr. 96 og 166; o. resol. 23/11 1803.
Side 373. *Genoverdragelsen af Tr.bar:* o. j. 1801 nr. 178, 1803 nr. 103 og 166; o. resol. 23/11 1803.
Side 374. *Frederiksnagores genoverdragelse:* o. j. 1803 nr. 113; o. resol. 23/11 1803.

NICOBARERNE

Side 375–380

Side 375. *Bernstorffs forespørgsler:* o. kpb. 2/10 1779.
Side 375. *Østrigsk fregat ved Nicobarerne:* o. resol. 26/1 1780 og 24/12 1781.
Side 375. *Koloniseringsplanen:* smst.
Side 375. *Planens modtagelse i Tr.bar:* o. j. 1781 nr. 144 og 150.
Side 376. *„Wagrien":* o. resol. 22/3 1783.
Side 377. *„Dansborg"-ekspedition 1784:* o. j. 1784 nr. 148, 1785 nr. 391, 1789 nr. 257; o. resol. 26/11 1783.
Side 377. *Italieneren:* o. resol. 1/11 1786.
Side 377. *Det andet togt:* o. resol. 1/11 1786.
Side 377. *Skuffelser paa Nicobarerne:* o. j. 1785 nr. 108, 1788 nr. 108; o. resol. 3/3 og 7/4 1783, 26/11 1788; AsK. nr. 1329 6/8 1787.
Side 377. *Engelhart:* o. j. 1791 nr. 245, 1792 nr. 30; o. resol. 27/9 1786.
Side 377. *Garnison paa øerne:* o. j. 1794 nr. 170; AsK. nr. 1338 1/8 1805.

BESÆTTELSEN 1805–15 OG TILSTANDEN EFTER KRIGEN

Side 381–388

Side 381. *Kapitulationen 1808:* AsK. nr. 1339 12/2 1808; o. j. 1808 nr. 60 og 61, 1810 nr. 89.
Side 381. *Frederiksnagores besættelse:* o. j. 1809 nr. 83, 1811 nr. 31, 1814 nr. 65 og 260.
Side 381. *Besættelsen en god forretning for englænderne:* o. j. 1811 nr. 31 og 100; 1814 nr. 65.
Side 382. *Freden i Kiel:* o. j. 1814 nr. 38.
Side 382. *Forberedelser til genovertagelsen:* o. resol. 2/11 1814; o. j. 1814 nr. 149 og 246.
Side 383. *Genovertagelsen:* AsK. nr. 1339 1815–16; o. j. 1816 nr. 75, 1817 nr. 19, 62 og 185.
Side 383. *Kolonernes sørgelige tilstand:* o. j. 1814 nr. 288, 1816 nr. 87 og 128, 1823 nr. 17; AsK. nr. 1339 4/1 og 25/7 1816.
Side 383. *Toldsatserne:* AsK. nr. 1339 feb. 1817, nr. 1340 13/8 og 3/9 1818; o. j. 1818 nr. 115; indiske resol. 10/5 1826 og 30/11 1836.
Side 384. *Frederiksnagore:* o. j. 1818 nr. 70 og 84; Deuntzer s. 73 ff.
Side 384. *Skibe fra København:* Bluhmes privatarkiv; Kkl. P. Hansens samlinger, pk. „Tr.bar-Serampore".
Side 384. *Kompagniet:* Deuntzer: s. 60 ff., 71 f., 73 ff., 83 ff., 94 ff.
Side 385. *Handelsformen:* v. resol. 25/6 1817; Parkinson s. 357 ff.
Side 385. *„Handels- og Industrie-Tidende":* nr. 76-79.
Side 386. *Varerne fra Indien:* o. j. 1820 nr. 67.
Side 386. *Fjellerup:* indiske resol. 9/12 1829 og 26/4 1831; familien Mouriers privatarkiv (i privateje).
Side 386. *De ind. vareprøver i Kbh.:* indiske resol. 6/9 1831.
Side 387. *Christensens indberetning i 1831:* P. Hansens samlinger, pk. „Tr.bar-Serampore"; K. E. Möhl: Breve fra Indien (Kbh. 1840) s. 58.
Side 388. *Bluhme:* B.s privatarkiv.
Side 388. *Asylrettens bortfald:* indiske resol. 26/7 1826, 7/7 1830.

ADMINISTRATION OG FINANSER EFTER 1815

Side 389–397

Side 389. *Den kgl. ordre 1814:* o. j. 1814, nr. 8 og 149.
Side 389. *Statens bygninger:* AsK. nr. 1339 jan. 1816; o. j. 1816 nr. 87.
Side 389. *Afgifterne:* AsK. nr. 1339 9/11 og 23/11 1815; o. j. 1816 nr. 87, 1817 nr. 185, 1819 nr. 153, 1820 nr. 147 og 1821 nr. 135.
Side 389. *Madras-rupier:* AsK. nr. 1340; v. resol. 17/1 1821.
Side 389. *Besparelser:* o. j. 1820 nr. 87, 1821 nr. 245, 1822 nr. 180; o. kpb. 10/10 1820; v. resol. 14/10 1820.
Side 390. *Schönheyder:* v. resol. 15/10 1822; AsK. nr. 1342 4/9 1823.
Side 390. *Logernes salg:* v. resol. 28/1 1824; AsK. nr. 1342 5/2 1824; indiske resol. 3/6 1825, 12/4 og 6/5 1828, 28/4 og 13/10 1830.
Side 390. *Resolutionerne 1826:* indiske resol. 10/5, 6/6 og 7/11 1826.
Side 391. *Budgettet 1826:* P. Hansen, pk. „Tr.bar-Serampore".

Side 391. *Saltkonventionen:* AsK. nr. 1342 april–juli 1824; v. resol. 12/3 1825.
Side 392. *De smaa skatter:* AsK. nr. 1342 12/8 1824.
Side 392. *Færre raadsmedlemmer:* indiske resol. 1/5 1830.
Side 392. *Militæretaten:* o. j. 1816 nr. 85, 1817 nr. 103 og 184; v. resol. 7/6 og 9/11 1817, 20/10 1819, 28/4 og 4/9 1822; AsK. nr. 1341 19/7 1821.
Side 392. *Fæstningsværkerne:* o. j. 1814 nr. 288, 1816 nr. 87; v. resol. 7/6 1817; AsK. nr. 1340 12/6 1817 m. fl. st.; indiske resol. 6/4 1828.
Side 392. *Retsplejen:* AsK. nr. 1339 21/12 1815; o. j. 1819 nr. 215, 1821 nr. 129; P. Hansens samlinger, pk. „Tr.bar-Serampore".
Side 393. *Peder Hansens breve:* i privateje.
Side 393. *Politivæsenet:* o. j. 1819 nr. 215, 1820 nr. 147, 1821 nr. 129; v. resol. 27/5 1821.
Side 394. *Den danske missions forhold:* Miss.koll.s kpb. 27/4 1815, 8/6, 4/10 og 26/11 1816, 20/1 1818 og 24/3 1821; o. j. 1816 nr. 55; Fenger s. 322.
Side 394. *Den kgl. resol. om missionen:* DKanc. 1. dep. resol. 18/5 1825.
Side 394. *Skolerne:* AsK. nr. 1343 27/3 og 19/4 1827.
Side 394. *Missionsarbejdet:* AsK. nr. 1343 23/11 1826; Fenger s. 325 ff.
Side 394. *Skoleskemaet 1838:* P. Hansens samlinger, pk. „Tr.bar-Serampore".
Side 395. *Den gejstlige etat:* smst.
Side 395. *Kolera:* AsK. nr. 1340 11/3 1819; o. j. 1820 nr. 216; indiske resol. 14/2 og 22/2 1837.
Side 396. *Embedsmændenes lønninger:* o. j. 1817 nr. 61, 1820 nr. 147, 1822 nr. 102, 1823 nr. 75; v. resol. 21/2 1824.
Side 396. *Roepstorff:* AsK. nr. 1340 22/1 1818.
Side 396. *Embedsmændenes kaar:* f. eks.: v. resol. 26/2 1817; indiske resol. 3/11 1826, 4/6, 2/7, 2/8 og 8/9 1836, 25/1 1837 og 27/1 1841.
Side 396. *Ansøgere til de ind. embeder:* f. eks. indiske resol. 23/11 1833, 13/8 1836 og 16/9 1837.
Side 397. *Christensen:* familien Mouriers privatarkiv (i privateje).
Side 397. *Uheldige tilfælde i administrationen:* AsK. nr. 1342 24/7 1823; v. resol. 19/3 1825; indiske resol. 24/2 1838.

INDRE BEGIVENHEDER EFTER 1815

Side 398–405

Side 398. *Bille:* AsK. nr. 1339 17/11 og 21/11 1816; o. j. 1817 nr. 132 og 184.
Side 398. *Tilfredshed i kommercekollegiet:* v. resol. 15/10 1822.
Side 398. *Kofoed:* o. j. 1823 nr. 109 og 220; AsK. nr. 1341 jan.–marts 1822.
Side 398. *Schönheyder:* v. resol. 15/10 1822.
Side 399. *Schönheyders og Bluhmes indberetning:* o. j. 1823 nr. 220; v. resol. 5/5 1824; Bluhmes privatarkiv; AsK. nr. 1342 maj–juli 1823.
Side 399. *De andre embedsmænds forhold:* v. resol. 5/5 og 8/6 1824.
Side 400. *De religiøse stridigheder:* AsK. nr. 1342 29/5 1823 og 10/6 1824.
Side 400. *Guvernørskifterne:* v. resol. 8/6 1824; indiske resol. 29/7 1828; AsK. nr. 1343 3/3 1825 og 17/6 1828; Bluhmes privatarkiv.
Side 401. *Mourier:* indiske resol. 2/5 1829 og 5/1 1836; AsK. nr. 1344 april–maj 1832; familien Mouriers privatarkiv.
Side 401. *Peder Hansen:* indiske resol. 28/1 1826, 14/9 1833, 3/7 1834, 16/9 1837 og 23/9 1841.
Side 401. *Carey:* Skildringen af den baptistiske miss. er hovedsagelig efter C. Rendtorff: William Carey, Pionermissionæren under dansk Flag (Kbh. 1943).
Side 402. *Carey og Bie:* o. j. 1800 nr. 234 og 1803 nr. 112.
Side 403. *Kreftings glæde over missionen:* o. j. 1816 nr. 76, 1818 nr. 44 og 126.
Side 403. *„Kollegiet" i Fr.nagore:* o. j. 1819 nr. 130; v. resol. 5/7 1820.
Side 403. *Begunstigelser til baptisterne:* v. resol. 21/1 1824 og DKanc. for. og registrant 27/2 1827.
Side 405. *Striden mellem Krefting og Schönheyder:* ind. resol. 6/6 1826.
Side 405. *Heber:* „Dagen" 1828 nr. 96.
Side 405. *Hohlenberg:* indiske resol. 23/5 1829 og 22/2 1834.
Side 405. *Forbudet mod enkebrændinger:* indiske resol. 4/6 1830 og 20/7 1831.
Side 405. *Rehling:* indiske resol. 16/9 1837.

SALGET AF FASTLANDSKOLONIERNE

Side 406–409

Side 406. *Salget:* om salgsforhandlingerne: Georg Nørregaard: Englands Køb af de danske Besiddelser i Ostindien og Afrika 1845 og 50 (HT 10.rk. III Kbh. 1934) s. 335 ff.
Side 406. *Bille:* o. j. 1817 nr. 91.
Side 407. *Udtalelser paa stænderforsamlingen:* Roskilde Stændertidende, 13. og 14. sept. 1842 (spalte 3931 ff.) og s. CXXXII.
Side 407. *Traktaten om afstaaelsen:* indiske resol. 9/5 1845.
Side 408. *Tilfredshed i Kbh.:* indiske resol. 30/5 1845.
Side 408. *Galathea:* indiske resol. 3/12 1845.
Side 408. *Overtagelsen:* indiske resol. 3/12 1845 og 26/2 1846; Steen Bille: Beretning om Corvetten Galatheas Reise omkring Jorden 1845, 46 og 47, I (Kbh. 1849) s. 139.
Side 408. *Bille om befolkningen i Tranquebar:* anf. st. s. 148 og 201; jfr. indiske resol. 28/5 1841.
Side 409. *Embedsmændenes afsked:* indiske resol. 1/11 1847.
Side 409. *Missionen:* Nørregaard s. 404.
Side 409. *Malerierne af Fr. VI og dronningen:* indiske resol. 25/6 1845.

DET SIDSTE FORSØG PAA NICOBARERNE

Side 410–417

Side 410. *Ingen garnison til Nicobarerne:* AsK. nr. 1339 4/7 1816.
Side 410. *Interesse i Kbh.:* familien Mouriers privatarkiv.
Side 410. *Rosen:* D. Rosen: Erindringer fra mit Ophold paa de Nikobarske Øer (Kbh. 1839) s. 2 ff. og 9 ff.
Side 410. *Rosens plan behandles af guvernementet:* AsK. nr. 1343 dec. 1827–jan. 1828.
Side 410. *Kommercekollegiets resol. om planen:* ind. resol. 12/8 1828.
Side 411. *Kolonianlægget:* Rosen s. 10, 29 ff., 74 ff. og 85 ff.
Side 412. *Forsøget opgives:* indiske resol. 22/10 1833.
Side 413. *Kolonisternes hjemsendelse:* Rosen s. 111 ff., 128 ff., 157 ff. og 168; indiske resol. 27/1 1835 og 21/2 1837.
Side 413. *Rosens nye projekt:* Rosen s. 159 ff.
Side 413. *Forslag om „Etablissement" paa øerne 1840:* indiske resol. 1/5 1841.
Side 414. *Mackey:* indiske resol. 27/12 1844, 11/3, 9/5 og 3/12 1845.
Side 414. *Billes instruks:* Bille s. 17 ff.
Side 414. *Calcutta:* Bille s. 176 og 260 ff.; indiske resol. 3/12 1845.
Side 415. *Okkupationshandlingen:* Bille s. 300 ff.
Side 415. *Pulo Milo:* Bille s. 321.
Side 416. *P. Hansen paa øerne:* Bille s. 323 ff. og 331 ff.
Side 416. *Billes og Hansens rapport:* Bille s. 350 ff.
Side 416. *Aschlund:* Bille s. 363 ff.
Side 416. *Kommercekollegiets fremgangsmaade:* pk. „Nicobarsager ang. „Galatheas" ekspedition og Nicobarøernes afhændelse 1845–69"; indiske resol. 3/8 1846, 21/8 og 8/12 1847.
Side 416. *Forespørgsler om øerne:* pk. „Nicobarsager . . ." og Nicobar-kpb. 26/10 1859 og 1/9 1866.
Side 417. *Opgivelsen af højhedsretten:* pk. „Nicobarsager . . ." og udenrigsministeriets j. A., nr. 2193.

DANSK DAGLIGLIV I INDIEN

Side 418–428

Dansk dagligliv: kapitlet bygger på: journalsager (der bl. a. rummer mange skifter), Tr.bar resol.prot., pakken: „om den o. handel" i kkl.s arkiv, familien Ankers arkiv (Oslo), Bluhmes privatarkiv (RA), guv. Peder Hansens breve (i privateje) og sammes samlinger til Ostindiens historie (RA), familien Mouriers arkiv (i privateje), skiftet efter finansraad Walter (i Det Classenske Fideikommis arkiv, LA for Sjælland). Desuden: Bille I, Hennings, Møhl, og Nyerups Magazin for Reise-Iagttagelser 3–4 (Kbh. 1823–25).

Side 418. *Fredericia:* Sophie Petersen: Danmarks gamle Tropekolonier (Kbh. 1946) s. 78.

DE DANSKE ETABLISSEMENTER PAA GUINEAKYSTEN

GULDKYSTEN

Side 431–447

Side 431. *Farao Neko:* Herodot II, 158; IV, 42.

Side 431. *Karthagiske søfolk:* Hannonis Carthageniensium Ducis Navigatio ... 1559, adsk. senere udgaver paa diverse sprog, ofte under den græske betegnelse Periplus.

Side 432. *Riger i det nordlige Sudan:* Giouan Lioni Africano [Leo Africanus]: Della descritione dell'Africa, 7. parte, tr. i Ramusio: Primo volume delle navigatione et viaggi raccolto, 3. edit., Venetia 1563, 77–80, eng. overs. ved John Pory (London 1600), 284–96, kommenteret udg. ved Rob. Brown, udg. af the Hakluyt Society (London 1896), III, 819–54; H. Schurtz i Helmolt: Weltgeschichte III, 507–20.

Side 433. *Portugiserne:* det klassiske værk om Guineas opdagelse er Gomes Eannes de Azurara: Chronica do descobrimento e conquista de Guiné, udg. af Carreira (Paris 1841), eng. overs. ved C. R. Beazly & E. Prestage, udg. af the Hakluyt Society (London 1896–99).

Side 433. *Franske søfolk:* deres prioritet ved Guineas opdagelse hævdes først og fremmest i Villault, Escuyer sieur de Bellefond: Relation des costes d'Afrique appellées Guiné (Paris 1669); af nyere værker om spørgsmaalet: Charles de la Roncière: La découverte de l'Afrique au Moyen Age, II (le Caire 1925).

Side 433. *Den engelske ekspedition:* Richard Hakluyt: The Principal Navigations Voyages, Trafiqve and Discoveries of the English Nation, II, part 2 (London 1599); Purchas his Pilgrimage or Relation of the World, I, book 6, chapter 14 (London 1613); II, libr. 7 (London 1625); The Golden Coast or a Description of Guinney (London 1665); [Astley:] A New General Collection of Voyages and Travels, I (London 1745); det nyere hovedværk om englænderne paa Guldkysten er W. W. Claridge: A History of the Gold Coast and Ashanti, 2 vol. (London 1915); lærebog: W. E. Ward: A Short History of the Gold Coast (London 1935), talrige senere optryk; nyttig for alle sider af Guldkystens historie er A. W. Cardinall: A Bibliography of the Gold Coast, issued as a companion-volume to the Census Report of 1931 (printed by the Government Printer, Accra).

Side 433. *Hollænderne:* [Peter de Marees:] Beschreyvinge van de Goudt-Kust Guinea (Amsterdam 1602); ny udg. ved S. P. l'Honoré Naber i: Werken uitgeven door de Linschoten-Vereenigung (s'Gravenhagen 1912); fr. overs.: Description et recit historial du riche royaume d'or de Guinea (Amsterdam 1605); ty. bearbejdelse: Wahrhaftige Historische Beschreibung des gewaltigen Goltreichen Königreichs Guinea, ved Gotthardt Arthus von Dantzig (Fankfurt am M. 1603); Trou-Hertighe Onderrichtinge aen alle hooft Participanten en Lief-hebbers van de Ge-octroyeerde West-Indische Compagnie nopende het open stellen van den handel op de Cust van Africa, namentlycke St. Thomé, Guinea, Angola, St. Paulo de Loando ... 1643; nyere oversigter: J. K. J. de Jonge: De oorsprong van Neerland's Bezittingen op de Kust van Guinea (s'Gravenhagen 1871); C. M. Kan: Nederland en de Kust van Guinea, Utrecht 1871; I. F. Doorman: Die Niederländisch-West Indische Kompagnie an der Goldküste, Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, bd. 40, 1898; Herman Wätjen: Zur Geschichte des Tauschhandels an der Goldküste um die Mitte des 17. Jahrhunderts, nach holländische Quellen, Forschungen und Versuche, Festschrift Dietrich Schäfer (Jena 1915).

Side 433. *Danskerne:* Kay Larsen: De Danske i Guinea (1918).

Side 434. *Quaqua:* To ortse der Zeevardt verlichtende West-Indien, Brasilien, Guinea en Angola (Amsterdam 1648), 182; Villault: Relation, 180.

Side 435. *Fransk forfatter:* Villault: Relation, 9.

Side 436. *Usselinx:* C. Ligtenberg: Willem Usselinx, Utrechtsche bijdragen voor letterk. en gesch. IX, 1914.

Side 436. *Den svenske koloni ved Delaware:* Nils Jacobson: Svenska Öden vid Delaware 1638–1831 (Stockholm 1938), med udførlig litteraturfortegnelse.

Side 436. *Aabent brev 25/1 1625:* sjæll. reg. XVIII, 3b (KB. 1624–26, 313).

Side 437. *Aabent brev 15/5 1636:* sjæll. reg. XIX, 397b (KD. III, 160f.).

Side 437. *Svenskerne:* i det sv. rigsarkiv foreligger under handel och sjöfart 4 bd. akter vedr. det afr. komp.; Coyet: En kort Relation om Swenska Africanska Compagniets inrättande och förlop indtil år 1663, Historiska Märkwärdigheter, I (Stockholm 1768), 22–26; Victor Granlund: En svensk koloni i Afrika eller Svenska-Afrikanska Kompagniets Historia, Historiskt Bibliotek, utg. av Carl Silferstolpe, VI (Stockholm 1879), 285–420; om den første tid: E. W. Dahlgreen: Louis de Geer, II (Uppsala 1923), 333–50.

Side 439. *Fordækt konkurrent:* N. de Roever: Twee Concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie, Oudh-Holland (Amsterdam 1889), 195–222.

Side 439. *Carlsborg:* W. J. Müller: Fetu (Hamburg 1676), 9; N. A. Dyce Sharp: Cape Coast, Transactions of the Cape Coast Historical Society I, 1936.

Side 439. *Glückstadt:* A. C. Lucht: Glückstadt oder Beiträge zur Geschichte dieser Stadt und des dreissigjährigen Krieges in unserm Lande (Kiel 1854); D. Detlefsen: Die städtische Entwickelung Glückstadts unter König Christian IV, Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, bd. 36 (Kiel 1906), 191–256; J. Wilcke: Daler, Mark og Kroner 1481–1914 (1931), 126–30; Heinrich Sieveking: Die Glückstädter Guineafahrt im 17. Jahrh., ein Stück deutscher Kolonialgesch., Vierteljahrschr. für Sozial- und Wirtschaftsgesch. 1937, 19–71; F. C. Rode: Kriegsgesch. der Festung Glückstadt und der Niederelbe, I (Glückstadt und Hamburg 1940).

Side 440. *Dansk-spansk handelstraktat 1630:* L. Laursen: Danm.-Norges Traktater IV, 87–94; en da.-sp. handelstraktat 1641, smst. 258–323.

Side 440. *Skibspas 20/11 1647:* TKUA. Latina 1632-51, 409b.

Side 440. *Wilhelm Coppin:* TKIA. Inländisch 1649, 364 og 493b, 14/7 og 18/10 1649; TKIA. B 153, 4/1 1650; om São Thomé som sukkerø: H. J. zur-Eich: Afr. Reiszbeschreibung (Zürich 1677), 171–73; Festschr. Dietrich Schäfer, 1915, 556.

Side 440. *Udkast til oktroj:* KTIA. A 171; det kan ogsaa anføres, at arkivet for regeringskancelliet i Glückstadt 146 indeholder en udateret skr. til kongen, hvorved Behne og konsorter fortæller om Louis de Geers oktroj og søger om selv at maatte sejle til Koromandel.

Side 441. *Privilegier 16/5 1651:* extract § 7, citeret i skr. fra borgmestre og raad i Glückstadt til kongen 27/8 1689, regeringskancelliet i Glückstadt 146.

Side 441. *Spørgsmaalet om tidspunktet for det første danske skibs afgang:* L. Holberg: Da. Riges Hist. III, 1735, 608, ved at fortælle, at de danske i begyndelsen af Frederik III.s regering og 2 aar før svenskerne satte sig fast i Guinea, altsaa 1648, havde en liden loge ved Accra: Claridge anf. st. II, 593, siger, at danskerne 1642 byggede en loge ved Orsu.

Side 441. *Danske skibe til Guldkysten 1656:* N. de Roever i Oudh-Holland III, 205.

Side 441. *Søpas 2/12 1656:* TKIA. Patenten 1655–56, 340.

Side 441. *Privilegier paa at sejle til de caraibiske øer:* 5/3 1653 for „de vestindiske participanter" (det første vestindiske kompagni), 5/10 1653 for Heinrich Müller, 19/10 1653 for Jens Lassen og hans medparticipanter, 29/8 1655 for Helsingør bys redere; sjæll. reg. XXIII, 335, 441, 445 og 656; KD. III, 411–12; V, 365.

Side 442. *Rebolledo:* E. Gigas: Grev Bernardino de Rebolledo, spansk gesandt i Kjøbenhavn 1648–1659 (1883), 181 og 377; underskrivere paa ansøgningen var Jens Lassen, Niels Friis, Morten Mikkelsen og Christopher Gabel.

Side 442. *„Neldebladet":* sjæll. teg. XXXII, 639b; XXXIII, 26, 61 og 72; sjæll. teg. 7/5 1654 (14 mand fra Holmen har underskrevet); sjæll. reg. XXIII 702b og 704; indlæg hertil 2/11 1655; O. Nielsen: Kjøbenhavns Hist. og Beskrivelse IV (1885), 229–31, 320–22.

Side 442. *Dukater af guineisk guld:* Vilh. Bergsøe: Trankebar-Mønter (1644–1845) samt Mønter og Medailler vedr. den danske Handel paa Ostindien, China og Guinea (1657–1777) (1895), 56–57.

Side 442. *Vincent Klingenberg:* skr. 19/6 1656, V. og den afr. handel ang. 1653 etc., nr. 1 (egeskabene).

Side 442. *Privilegier 28/6 1656:* sjæll. reg. XXIII, 825b med indlæg 28/6 1656.

Side 443. *Søpas til Gabriel Marselis:* TKIA. Patenten 1657, 115; koncepter hertil i V. og den afr. handel ang. 1653 etc., nr. 1 (egeskabene).

Side 443. *Overenskomst 1/8 1657:* Capitulation med Carlofs underskrift i TKIA. A 171.

Side 444. *Carlofs togt 1657–58:* V. Granlund, Hist. Bibl. VI, 308–13, hvor bl. a. benyttes Krusenstiernas beretn. til Carl Gustav 25/6 1658; i V-gK. uordnede sager 1670–86 i det danske rigsarkiv findes en aktstykkefortegnelse „Guinea wie auch St. Thomas in Westindien", hvoraf fremgaar, at der har eksisteret flere relationer fra Eberstein 15/6 1658 o. flg. datoer om sagen; fortegnelsen nævner ogsaa adskillige skr. om de efterflg. aars begivenheder. – *Om Henniqua:* Michael Hemmersam: West-Indianische Reisebeschreibung 1639–45 (Nürnberg 1663), 26–27.

Side 445. *Carl Gustav 1658:* Grundeligh Underrättelse om the rättmätige Skääl ... (Göteborg 1656); Sam. Pufendorf: Thaten Carl Gustavs (Nürnberg 1697) 449–52; L. F. v. Eberstein: Beschreibung der Kriegsthaten des General-Feldmarshalls Ernst Albrecht von Eberstein (1605–1676), (Berlin 1892), 188–92; heri optrykt fl. aktstykker, men med fejl; Carlofs brev til Eberstein fra Antwerpen 23/7 1658 og Ebersteins brev til kongen 6/12 1658 findes i TKIA. A, I 93.

Side 445. *Freden 27/5 1660:* Granlund: Hist. Bibl. VI, 329–44; L. Laursen: Danmark-Norges Traktater V, 351, 354–56, 370.

Side 445. *De to svenske Skibe:* Extract Schreibens von d. Commandanten Smitt aus Guinea 1/5 1658, sendt med en engelsk kaptajn via Barbados til England, TKIA. A 171.

Side 445: *Adja:* Barbot i Churchills Collection of Voyages V, (London 1732), 177.

Side 446. *Jaspar van Heussen:* Memorial door ... Petrus Charisius (1664), 13; Tegen-Bericht 1665, 42–43; L. Holberg: Da. Riges Hist. III, 279–80, siger, at hollænderne bildte Smidt ind, at Carl Gustav havde undertvunget hele Danmark og ført Frederik III fangen til Sverige.

Side 446. *Købmand ved Moree:* [B. Pilat:] La vie ... du Sieur Michel de Ruyter, Rouen 1678, 154.

Side 447. *Den svenske kommandant:* P. I. Coyets relation, tr. i Historiska Märkwärdigheter I (Stockholm 1768), 22–26; H. J. zur Eich anf. st., 101–105; Granlund, Hist. Bibl. 1879, 344–52, 365.

GLÜCKSTADTKOMPAGNIET

Side 448–453

Side 448. *Poul Klingenberg og Carlof:* TKIA. Inländisch 1659, 69 og 174; TKIA. A 171, 20/5 1659; hovedbestemmelserne i overenskomsten tr. Gegen-Bericht 1665, 44.

Side 448. *Det nye afrikanske Kompagni:* TKIA. Patenten 1660–64, 64b, 65b, 165b og 175; ordlyden af oktrojen 1659 er ikke fundet i det danske rigsarkiv, men den refereres af Sieveking i Vierteljahrschr. 1937, 31; skr. til Charisius: TKIA. Inländisch 1659, 261; bekræftelse paa oktrojen: TKIA. Inländisch, 24/7 1661 og Regeringskancelliet i Glückstadt 146, nr. 21; jfr. TKIA. Patenten 1671–72, 155.

Side 448. *Glückstadtkompagniets kapitalforhold:* Generalcalculation über die Guineische Handlung 14/1 1672, Regeringskancelliet i Glückstadt 146, tr. af Sieveking i Vierteljahrschr. 1937, 42–43. Der gik paa det tidspunkt 368 mk. paa 1 mk. guld.

Side 449. *Søpas til „Fortuna":* TKIA. Patenten 1660–64, 73.

Side 449. *Trafikken paa Guinea,* om denne skibsfart og tilhørende begivenheder henvises til de i det følgende anførte stridsskrifter 1664–65 samt til W. J. Müller: Fetu og H. J. zur Eich: Afr. Reiszbeschreibung.

Side 449. *Kontrakt med Fetukongen 20/12 1659:* kopi heraf i TKIA. A 171.

Side 449. *Maanedlig betaling og told:* Müller: Fetu, 105 og 109; V-gK. br. & dok. 1680, indkomne, apr. nr. 24.

Side 450. *Kontrakt med kongen af Sabo:* at en saadan har eksisteret fremgaar af V-gK. participanternes resol.-prot. 1671–90 under 1680; Cong nævnes i Eric Tilleman: En liden enfoldig Beretning [1697], 78.

Side 450. *„Kurier von Venetien",* foruden i stridsskrifterne herom ogsaa i L. van Aitzema: Saken van Staet en Oorlogh, X, (s'Gravenhage 1665), 277–78.

Side 451. *Klager og diplomatiske Henvendelser:* sjæll. teg. 1660–63, 319; koncept til skr. til den eng. og fr. konge 15/9 1663 i V. og den afr. Handel ang. 1653 etc. nr. 1 (egeskabene); TKIA. Inländisch 1664, 353 og 1669, 84; Klagh-Vervolgh von den Deenschen Koningk en dessels Ministers aen de Heren Staten over de pretense volentie door de Nederlantsche West-Indische op de Deensche Africaensche Compagnie gepleectet, Naer de Coppe 1662; *Memorial* door syn E. den deenschen Resident Heer Petrus Charisius, inghegeven aen de Heeren Staten generael der vereenichde nederlantsche Provincien, midtgaders de afghedronghen verantwoordinge ende rechtmatighe klaghten de daen aen Kon. Majesteyt van Denemarken ... [1664]; *Remonstrantie* aen de Ho: Mo: Heeren de Staten Generael der Vereenighe Nederlanden, overgegeven den .. Juny 1664 by de Heeren de Bewint-hebberen van de geoctroyeerde Westindische Compagnie der Vereenighde Nederlanden (Amsterdam 1664); Afgedrongen en Welgefondeerde *Tegen-Bericht* der Coninclycke Deensche Geoctroyeerde Affricaansche Guineesche, en in de Hooft-vestinghe Gluckstadt opgerichte Compagnie ..., (Glückstadt 1665); sidstnævnte ogsaa paa tysk; om en retssag, der berørte Guineastriden: *Brieven, Confessie* mitgaders Advisen van verscheyden Rechsgeleerden in de saeck van Isaac Coymans gegeven: als mede de sententie daer op gevolgt (Rotterdam 1662); L. van Aitzema: Saken van Staet en Orlogh, XI, 1668, 406–21, 429–60; Brieven geschreven en gewisselt tusschen de Herr Johan de Witt ... ende de Gevolmaghtigden van den Staedt der Vereenigde Nederlanden, IV, (s'Gravenhage 1724), passim; Doorman i Tijdsschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde 1898, 449–51; L. Laursen: Danm.-Norges Traktater VI, 2–5, 7, 10, 15–18, 62–63; Granlund i Hist. Bibl. 1879, 366–70; C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested, I, (1946), 379, 423.

Side 451. *Et nyt engelsk kompagni:* W. W. Claridge anf. st. I, 108.

Side 451. *Robert Holmes:* Gegen-Bericht 1665, 87; W. J. Müller: Fetu, 17–18, H. J. zur-Eich: Afr. Reiszbeschr., 105; Tilleman anf. st., 72–73; de Witts Brieven, IV, 376; Granlund i Hist. Bibl. 1879, 374; W. W. Claridge anf. st. I, 110.

Side 452. *Den danske kommandants holdning:* kopi af Holmes' skr. 19/4 1664 og af H. Albrecht til R. Holmes og Fr. Sellwyn 19/4 1664 i V-gK. breve & dok. 1680, udgaaet, okt. nr. 48, 3 A–B, det sidste ogsaa i V-gK. uordnede sager 1670–86.

Side 452. *de Ruyter:* [B. Pilat:] La vie ... du Sieur Michel de Ruyter (Rouen 1678), 146–56; Doorman i Tijdsschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde 1898, 453–60.

Side 452. *Cheferne paa det engelske og det danske fort:* Villault: Relation, 200.

Side 452. *Alliancetraktat 1/2 1666:* L. van Aitzema: Saken van Staet en Oorlogh, XII (1668), 480–93; L. Laursen: Danm.-Norges Traktater VI, 85, 115–19, 504, 570, 579, 583.

Side 452. *Carlof 1665:* Granlund i Hist. Bibl. 1879, 315.

Side 453. *Erstatning:* generalcalculation 14/1 1672, Regeringskancelliet i Glückstadt 146.

FREDERIKSBERG FORT

Side 454–458

Side 454. *Huse paa negermaner:* zur-Eich: Afr. Reiszbeschreib., 98.

Side 454. *„Danske Bjerg":* Barbot i Churchills Voyages V, 172.

Side 454. *Købmænd fra Akanien:* W. J. Müller: Fetu, 6.

Side 454. *Villault:* Sievr Villaut, Escuyer sieur de Bellefond: Relation des costes d'Afrique, appellées Guine'e (Paris 1669), om Albrecht s. 197; det bør anføres, at Villault 142 omtaler, at portugiserne har frataget danskerne øen Cantozi, „som de besad i floden Niger", en besiddelse, hvorom der i øvrigt intet vides.

Side 454. *Albrecht* udnævnes: TKIA. Patenten 1664–65, 192.

Side 455. *Gronestein:* TKIA. Patenten 1666–67, 364; Inländisch 1667, 260, 261 og 298; DKanc. henlagte sager 1671–73, litr. V, 10/12 1672; V-gK. br. & dok. 1680, udgaaede, okt. nr. 47; reskript til H. Albrecht i Regeringskanc. i Glückstadt 146; søpas for Cornelius Janssen i TKIA. Patenten 1664–65, 185; koncepter til lat. ekspeditioner, som ikke ses at være registrerede, 1662–69, sidste læg 13/9 1667.

Side 455. *„Sophia Amalias" stranding:* TKIA. Patenten 1668–69, 201 b.

Side 456. *„Patriarch Jacobs", søpas:* TKIA. Patenten 1671–72, 187.

Side 456. *Royal African Company:* W. W. Claridge anf. st. I, 119.

Side 456. *Conrad Crul:* skr. 4/12 1675 fra Frederiksberg, omtalt i V-gK. direktionsprotokol 1671–80, 248, jfr. 255; if. komp.s br. & dok. 1680, udgaaede, okt. nr. 47, udnævntes Peter Witt 20/6 1678 til provisional kommandør paa Frederiksberg.

Side 456. *Barbot:* John Barbot: Voyage de Guiné etc. 1678–79, Br. Museum Mss, Additamenta 28.788, 44–47; John Barbot: A Description of the Coasts of North and South Guinea, Churchill's Collection of Voyages and Travels V (London 1732), 172–74.

Side 457. *Wulff:* Da Guinea var dansk, W. J. Wulffs Breve og Optegnelser fra Guldkysten 1836–42, udg. af Carl Behrens 1917, 41–42.

Side 457. *Frederiksberg gik tabt:* V-gK. br. & dok. 1680, udgaaede, okt. nr. 46 A; kopi af Lykkes overenskomst med engl. 11/7 1684, komp.s uordnede sager 1670–86; kontrakter om Frederiksbergs overlevering nævnes i arkivfortegnelsen („Guinea wie auch ..") i samme pakke; if. DKanc. C 24, 151 var pantesummen 3221 £ 6 sh. (+ renter); smst. 154 ratification 15/5 1688; komp.s participanters resol.-prot. 2/12 1685 og direktionsprot. 2/12 1685; ny kgl. saml. 426 fol. (Mariager), 55 og 80–81.

Side 458. *Fort Royal:* Guillaume Bosman: Voyage de Guinée, Utrecht 1705, 61, 67, 69–70, (ty. overs., Hamburg 1708); N. A. Dyce Sharp: Cape Coast, Transactions of the Cape Coast Hist. Soc. I (1936), nr. 1.

Side 458. *Brandenburg:* V-gK. direktionsprot. 1682–88, 2/12 og 4/12 1685; et læg diplom. forhandl. i komp.s uordnede sager 1670–86; DKanc. C 24, 111; Otto Fr. von der Gröben: Gvineische Reise-Beschreibung ... (Marienwerder 1694, i det KglB. indb. sammen med Gröbens Orientalische Reise-Beschreibung); Richard Schüch: Brandenburg-Preussens Kolonial-Politik 1647–1721, I (Leipzig 1889), 134–312.

Side 458. *Englænderne* 1679: TKIA. Inländisch 1679, 215; jfr. Barbot i Churchills Voyages, V, 173.

Side 458. *Diplomatiske forhandlinger om tilbagegivelse af Frederiksberg:* V-gK. participanternes resol.-prot. 1671–90, 15/8, 1688, direktionsprot. 1682–88, 18/2 1686–13/12 1688; komp.s kpb. 1682–88, 11/11 1686–24/3 1688; kpb. 1688–90, 3/4 og 16/5 1688; DKanc. C 24, 142–45, 147–50; arkivfortegnelsen („Guinea wie auch ..") i komp.s uordnede sager 1670–86 nævner komp.s relation om kgs. ret til Frederiksberg 28/4 1686 og relation om kgs. krav 31/8 1686.

FETUERNE

Side 459–464

Side 459. *Fetuerne,* skildringen bygger paa W. J. Müller: Fetu; zur Eich: Afr. Reiszbeschr.; Villault: Relation. Citatet „jo sortere" fra zur Eich 111.

ACCRA OG CHRISTIANSBORG FORT

Side 465–469

Side 465. *Ældre Loger ved Accra:* Claridge anf. st. I, 49, 55, 59, 102; J. G. Doorman anf. st. 444–45, 447, 481–83. Jfr. note til s. 441.

Side 465. *Hollændernes paastand:* memorial [1664], 9 og 18; Gegen-Bericht 1665, 18.

Side 465. *Kontrakt 18/8 1661:* ty. tekst i V-gK. br. & dok. 1680, udgaaede, okt. nr. 48, 2.

Side 465. *Christen Cornelissøn:* E. Tilleman anf. st. 91–94, derfra gaaet over i Ove Malling: Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere (1777), 42–44.

Side 466. *Havnen:* Tilleman, 97.

Side 466. *Englændere og hollændere:* Claridge anf. st. I, 119–20; O. Dapper: Umbständliche und eigentliche Beschreibung von Africa (Amsterdam 1670, af Forlæggeren Jacob van Meurs tilegnet Chr. V af Danmark), 448–49; Barbot i Churchills Voyages, V, 182–83.

Side 467. *Befolkningsforholdene ved Accra:* Ward: A Short History of the Gold Coast, 16–28.

Side 468. *Tabet af Christiansborg:* V-gK. br. & dok. 1681, indkomne, juli nr. 7; Tilleman, 95; Barbot i Churchills Voyages V, 173, 183–84.

Side 468. *Magnus Pranger:* DKanc. C 24, 56–58, V-gK. br. & dok. 1681, udgaaede, august nr. 3, indkomne, august nr. 2 og 30; komp.s kpb. 1676–82, 241–45, 279–83; ny kgl. saml. 426 fol. 79.

DET VESTINDISK-GUINEISKE KOMPAGNI

Side 470–475

Side 470. *Overvejelser om Guineahandelens fremtid:* TKIA. Inländisch 1670, 316; 1671, 38 og 42; TKIA. B 64, 2/6 1671.

Side 470. *Opgørelse fra kompagniets bogholder:* generalcalculation 14/1 1672, Regeringskanc. i Glückstadt 146.

Side 470. *Strid mellem Henning Albrecht og direktionen:* akter herom i Regeringskanc. i Glückstadt 146.

Side 470. *Undersøgelse af kompagniets forhold:* reskr. 25/5 1672 og relation 20/6 1672, Regeringskanc. i Glückstadt 146, J. Lindbæk: Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660–76, II (1910), 293–96.

Side 471. *Patent 10/12 1672:* DKanc. C 24, 16–17; Patent om it Guineiske Compagnies Oprettelse i Kiøbenhaffn 10/12 1672.

Side 471. *Det vestindiske Kompagni* 1673–74: TKIA. B 48, 30/4 1673; om 15/8 1673: V-gK. br. & dok. 1680, udgaaede, okt. nr. 47; komp.s direktionsprot. 1671–80, 141 ff.; DKanc. C 24, 25–27, 36–37; et læg om amter og bispedømmer, der vægrede sig, i komp.s uordnede sager 1670–86; ny kgl. sml. 426 fol., 21 ff.

Side 471. *„Charlotte Amalia", søpas:* DKanc. C 24, 37–38; ordre til Guvernøren: V-gK. kpb. 1671–76, 18/12 1674, 8/2, 20/2, 27/3, 22/4 og 24/4 1675; komp.s dir.-prot. 1671–80, 23/5 1675, 8/9 1679, 12/5 1680.

Side 472. *Det private initiativ:* DKanc. C 24, 18–19, 28–31, 39–40, 45–46; sjæll. reg. 1673–75, 171, 498 b; TKIA. Patenten 1675–77, 372; 1678–80, 13; Inländisch 1676–77, 333, 337; 1680, 142; V-gK. dir.-prot. 1671–80, 27/6 1676; arkivfortegnelsen („Guinea wie auch ..") i komp.s uordnede sager 1670–86; ny kgl. saml. 426 fol., 22.

Side 472. *Kompagniets overvejelser 1679:* V-gK. dir.-prot. 1671–80, 8/9 1679; participanternes resol.-prot. 1671–90, 10/9 1679.

Side 472. *Forordning 3/3 1680:* DKanc. C 24, 48–53; Verordnung wegen des West-Indischen und Guineischen Handels 3/3 1680; ny kgl. saml. 426 fol., 31–34.

Side 472. *Tvungne aktionærer:* V-gK. participanters resol.-prot. 1671–90, 24/2 1682; fortegnelse over karetejere i Kbh. i komp.s br. & dok. 1680, indkomne, dec.; udsættelse af karosseafgift: sjæll. teg. 1681–82, 210.

Side 472. *„Havmanden":* talr. dok. vedr. udrustningen i V-gK. br. & dok. 1680; designation over dokumenter, Pranger fik med: komp.s uordnede sager 1670–86; Prangers bestalling 30/9 1680: komp.s participanters resol.-prot. 1671–90, jfr. instruktioner for komp.s embedsmænd i Guinea 1680–1747; skibs-journaler 1680, nr. 4, marinens arkiv; komp.s br. & dok. 1681, indkomne, aug. nr. 3, sept. nr. 3.

Side 473. *Busch:* V-gK. br. & dok. 1681, indkomne, sept. nr. 4, 18, 23, okt. nr. 11 og 12.

Side 474. *Dukater:* V-gK. dir.-prot. 1682–88, 22/4 1682.

Side 474. *Aftale med Glückstadtboere:* V-gK. dir.-prot. 1682–88, 1/4, 7/4, 8/4, 22/4 og 27/4 1682; bogen „Lit. B. fra 1680" (indholdsfortegnelse til tabt dir.-prot. 1680–82) 7/1 1682 samt faktura over, hvad der blev sendt med Thors til Guinea, komp.s uordnede sager 1670–86; jfr. kpb. 1676–82, 338; søpas: DKanc. C 24, 58–60.

Side 474. *Kongens løfter:* V-gK. participanters resol.-prot. 1671–90, 24/2 1682; ny kgl. saml. 426 fol. (Mariager), 41–46; kontrakter med nogle af deltagerne i „Havmandens" togt findes i komp.s kontrakt og instruks-bog 1682–84; „Havmandens" journal 1682–83 ligger i komp.s diverse 1671–1750.

Side 474. *Henriques og Oliger Pauli etc.:* V-gK. dir.-prot. 1671–80, 24/4 1675; komp.s kpb. 1676–82, 291–92, 306–07; DKanc. C 24, 58 og talr. st. i det flg.; TKIA., Patenten 1683–84, 350; Inländisch 1686, 380; komp.s participanters resol.-prot. 1671–90, 25/3 1684, koncept 24/1 1689; dir.-prot. 1682–88, 29/4 1684, 5/2, 6/2, 14/3 og 18/5 1685, 6/11 1686, 15/9 og 14/10 1787, 15/5 og 24/8 1788; extr. af instruks for Henriques 17/4 1686, komp.s uordnede sager 1670–86; ny kgl. saml. 426 fol. 54–58.

NICOLAJ JANSEN ARF

Side 476–482

Side 476. *Oktroj 27/7 1689:* DKanc. C 24, 166, 187–209; ny kgl. saml. 426 fol., 58–60; O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse, V, 1889, 96, 137. – *Søpas til Arfs skibe:* TKIA. Patenten 1690, 475, hvor det omtales, at skibene afgaar fra Glückstadt.

Side 476. *Fensman:* V-gK. dir.-prot. 1682–88, 15/5 1688; hans regnskabsbøger 1687–88 og 1689 samt hans dagregister 22/6 1688–7/4 1689 (paa hollandsk) haves i komp.s br. & dok. 1687–1705; ny kgl. saml. 426 fol., 81–82.

Side 476. *Glückstadt i vanskeligheder:* akter herom i regeringskanc. i Glückstadt 146.

Side 476. *Thomas Thors:* E. Tilleman: En liden enfoldig Beretning, 12–13; A. C. Lucht: Glückstadt, 90, 98.

Side 477. *Henriques' forsøg paa at genoplive Guineafarten:* V-gK. Guvernørernes kpb. 1690–1713, 5/8 og 23/9 1695; dir.-prot. 1697–1734, 11/5 1703.

Side 477. *Arfs foretagende:* H. Meyers relation, ny kgl. saml. 426, 82 ff.

Side 477. *Akwamu:* Tilleman anf. st. 102–05; Bosman: Voyage (Utrecht 1705), 73–75.

Side 478. *Episode 1693,* her følges Tilleman: En liden enfoldig Beretning, 96; Bosman: Voyage, 76–77, og ny kgl. saml. 426 fol., 84–86; Claridge: A Hist. of the Gold Coast and Ashanti, I, 127–29, følger den mere udførlige beskrivelse i [Astley:] A New Collection of Voyages and Travels, II, London 1745, 102–03 og 618, hvor det hævdes, at Assemonis overfald blev arrangeret af cabuceeren i Accra, der mente sig fornærmet af danskerne; sidstn. værk er grundlaget for: Almindelig Historie over Reiser til Lands og til Vands eller Samling af alle Reisebeskrivelser, hvor der fortælles om Assemoni i IV. Bind (1749), 319–20.

Side 479. *Arf forlanger arrest:* TKIA. Inländisch 1693, 212.

Side 479. *Jens Juel og Moth reorganiserer kompagniet:* redegørelse i V-gK. dir.-prot. 1697–1734, 7/3 1702; DKanc. C 24, 238–40 med bilag 1/5 1697; ny kgl. saml. 426 fol., 86–91.

Side 480. *Instrukser 1697:* V-gK., instr. for komp.s embedsmænd i Guinea 1680–1746, 10/7, 3/8, 10/8, 27/8 og 21/10 1697.

Side 480. *Oktroj 28/9 1697:* DKanc. C 24, 241–46; om reglement og anordning 29/5 1699: smst. 277–84; ny kgl. saml. 426 fol., 108–09.

Side 480. *Skibsartikler 26/3 1698:* DKanc. C 24, 249–74; Ordre og Instruktion for Assistenterne paa det Kongelige Octroyerede Danske West-Indiske og Guineiske Compagnies Skibe; underskrevne eksemplarer bl. V-gK. trykte oktrojer i RA.

Side 480. *„Mynten":* V-gK. br. & dok. fra Guinea 1687–1705, 28/2 1698; ny kgl. saml. 426 fol., 86–87.

Side 480. *Kompagniets virksomhed:* V-gK. dir.-prot. 1697–1734, 7/1 1698, 9/6 1699, redegørelse 7/3 1702; om nye indskud etc. smst. 3/11, 19/11 1697, 7/1, 8/4, 29/4 1698; Tillemans dokumenter i komp.s br. & dok. 1687–1705; de kongelige konfirmationer paa udnævnelser af opperhoveder og præster findes for resten af kompagniets levetid i DKanc. C 24 (–1699), og D 36 (1699–1771), ligesaa søpas.

UNDER ADO OG AQUANDO

Side 483–493

I dette og de flg. afsnit er som brevskrivere anført opperhovedet (guvernøren) paa Christiansborg fort, ogsaa i de tilfælde hvor brevene er medunderskrevet af de øvrige medlemmer af sekretraadet paa fortet, saaledes at det fremtræder som „generalbreve".

Side 483. *Ado og hans tid:* Tranes breve 26/1 1699–12/4 1703, V-gK. br. & dok. fra G. 1687–1705; dag-journal fra Guinea 23/12 1698–23/7 1700; Anders Madsen Bruns brev 4/8 1705, br. & dok. fra G. 1705–16.

Side 484. *Hartvig Meyer:* Tranes breve 12/9 1703–28/3 1704 og Hartvig Meyers breve 2/1 1703–10/2 1704, V-gK. br. & dok. fra G. 1687–1705; dag-journal fra Guinea 12/9–25/5 1705; kpb. fra Guinea 23/12 1703–19/3 1705.

Side 484. *Peder Sverdrup:* hans breve 3/2 1703–19/3 1705, V-gK. br. & dok. fra G. 1687–1705.

Side 485. *Erik Olsen Lygaard:* hans breve 4/5 1705–5/10 1710 og Boyes skr. 18/8 1711, V-gK. br. & dok. fra G. 1705–16; om „Cron-Printzen": ny kgl. saml. 426 fol., 110.

Side 486. *Peder Wessel:* E. L. Grove: Nogle Oplysninger om Tordenskjolds første Langfart, PersT. 3. rk., IV, 151–64.

Side 486. *„Christianus Quintus" og „Fridericus Quartus":* foruden Lygaards breve ogsaa breve fra Pheiff og Wærøe, V-gK. br. & dok. fra G. 1705–16; ny kgl. saml. 426 fol., 110–11, 116; G. Nørregaard: Forliset ved Nicaragua 1710, Aarbog for Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg, 1948, 67–98.

Side 487. *Franz Boye:* Lygaards brev 19/9 1709, Boyes egne breve 18/8 1711–19/6 1716, V-gK. br. & dok. fra G. 1705–16 og hans breve 19/7 1716–1/9 1717, komp.s br. & dok. fra G. 1717–32; Herrns skr. 10/2 1722 og Syndermanns skr. 21/3 1724, sidstn. pk.

Side 488. *Klagen over Boye:* skr. 28/2 1714, V-gK. br. & dok. fra G. 1705–16.

Side 489. *„Cron-Printzen Christian":* V-gK. dir.-prot. 1697–1734, 20/2, 14/3, 15/4 1713; Boyes breve 7/1, 15/2, 3/4 1714; Wærøe skriver 19/2 1733, komp.s br. & dok. fra G. 1732–45, at skibet sejlede daarligt og gik hele turen paa pumperne.

Side 489. *Knud Rost:* hans breve 29/11 1717–13/7 1720, V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32.

Side 490. *David Herrn:* hans breve 10/2–19/9 1722, Elias Svanes skr. 6/2 1722, H. C. Brocks 27/1 1723, N. J. Østrups 28/1 1723 og Syndermanns 31/3 1724, V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32.

Side 491. *Chr. A. Syndermann:* hans skr. 29/12 1723 og 21/3 1724, V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32; kpb. fra G. 1723–1724.

Side 492. *Henrik Suhm:* hans skr. 29/4 1724–20/9 1725, V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32; kpb. fra Guinea 1725–1726.

Side 493. *I mellemtiden, 1726–28:* Suhms skr. 14/3 1726–5/3 1727, Pahls 14/4 og 10/9 1727, Willemsens 18/11 1727–16/3 1728 og Wærøes 18/2 1729–28/12 1730, V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32; kpb. fra G. 1727–1729.

HOLLANDSKE INTRIGER OG AKIMS OPKOMST

Side 494–499

Side 494. *Hollænderne og krigen 1729:* Herrns skr. 1/7 1722, Willemsens 10/2 1728, Wærøes 16/5, 30/8 og 28/12 1730, Niels Langes brev 16/5 og Hammers 17/5 1730, V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32; kpb. fra G. 1729–1/10 1731.

Side 497. *Akim og krigen om dets opkomst:* Wærøes skr. 24/12 1730–10/10 1731, Sparres 24/12 1730, 2/8 og 27/9 1731, V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32; Wærøes skr. 22/3 1732–30/3 1734, br. & dok. fra G. 1732–45; kpb. fra G. 1732–1734.

Side 498. *Cornelius Bagge:* Wærøes skr. 30/3 1734, Erik Tranes 23/3 1734 og P. N. Jørgensens 30/3 1734, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45.

Side 498. *Søren Schiellerup:* hans breve 15/4 1736, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45.

SLAVEHANDELEN

Side 500–508

Side 500. *Slavehandel:* William Snelgrave: A New Account of Guinea and the Slave-Trade (London 1754), især 2. kap.; Anthony Benezet: Some Historical Account of Guinea ... With an inquiry into the Rise and Progress of the Slave-Trade; C. Alberti: Den danske Slavehandels Historie, H.T. 2. rk., III, 201–44.

Side 500. *Guvernør Lorentz:* V-gK., Guv. kpb. 30/11 1696.

Side 501. *Accranegrenes omdømme:* f. eks. omtalt i Hachsens skr. 31/12 1751, V-gK. br. & dok. fra G. 1746–54.

Side 501. *Stridighederne i Wærøes tid:* Wærøes skr. 24/12 1730. V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32.

Side 501. *Overfaldet i august 1727:* V-gK. sekretraadsprotokol fra G.

Side 501. *Overfald fra slavernes side:* Schiellerups skr. 15/4 1736 og Boris skr. 14/11 1739, V.-gK. br. & dok. fra Guinea 1733–45.

Side 501. *Den franske kaptajn:* Labat: Voyage du Chevalier des Marchais en Guinée, Isles voisines et à Cayenne fait en 1725, 1726 & 1727, I (Paris 1730), 312.

Side 502. *Slaveprisen:* eksempler fra breve fra Trane 27/7 1700 og 30/4 1701, Lygaard 4/5 og 19/7 1705, Boye 15/2 og 13/9 1714, 6/2 1717, Østrup 28/2 1714, Rost 13/7 1720, Pahl 14/4 1727, Wærøe 30/3 1732, P. N. Jørgensen 2/4 1742, Billsen 30/3 1744, Hackenburg 17/3 og 20/8 1746, Platfuss 9/7 og 10/8 1750 samt Hachsen 5/1 1752, alt fra V-gK. br. & dok. fra G.

Side 502. *Den kæntrede chalup:* p. s. til Hachsens skr. 6/1 1752, V-gK. br. & dok. fra G. 1746–54.

Side 502. *Kvælning af mangel paa frisk luft:* Lygaards skr. 1/9 1705, V-gK. br. & dok. fra G. 1705–16.

Side 503. *Eksempler paa dødelighed:* guv. kpb. 12/10 1698 og 24/10 1700; Platfuss' skr. 6/2 og 15/5 1747; Ole Erichsens skr. fra St. Thomas 3/2 1749, V-gK. br. & dok. fra G. 1746–54; W. Westergaard: The Danish West Indies under Company Rule (1671–1754) (New York 1917), 320–26.

Side 505. *Opstand paa „Fridericus Quartus":* Johannes Rask: En kort og sandferdig Rejse-Beskrivelse til og fra Guinea (Trondhjem 1754), 75–76.

Side 505. *„Patientia":* Engmans skr. 15/9 og 20/9 1753 m. fl. skr., deribl. referat af forhør, Rtk., indk. div. g. breve 1755–59; G. Nørregaard i Aarbog for Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 1950, 23–44.

Side 505. *Opgørelse:* V-gK. dok. til direktions- og generalforsamlings prot. 1725–33, nr. 135.

Side 506. *Kompagniets ledelse og ændringerne 1731–34:* V-gK. dir.-prot. 1697–1734 og 1734–40; ny kgl. saml. 426 fol., 134–67.

Side 506. *„Convention" af 26/9 1733:* Det kongel. danske Westindiske og Guineiske Compagnies Participanters vedtagene Convention, Reglement og Foreening, indgaaet og sluttet den 26/9 1733.

Side 506. *Plakat 10/10 1730:* V-gK. trykte oktrojer, konventioner, plakater m. m.

Side 506. *Oktroj 5/2 1734:* Oktroj for det kongel: danske West-Indiske og Guineiske Compagnie 5/2 1734.

LANDET MOD ØST OG FORT FREDENSBORG

Side 509–514

Side 509. *Virksomhed for udvidelse i beg. af 18. aarh.:* Tranes skr. 27/7 1700, 26/2 og 13/8 1701, Lygaards 9/3 1706, Rosts 30/6 1718, Wærøes 28/12 1730 og 15/8 1733, V-gK. br. & dok. fra G.; Jan Connys tilbud blev gjort 1717 til kapt. Wærøe og 1721 til Herrn.

Side 509. *Keta og Ponny:* Lygaards skr. 14/4 1710, Boyes 30/5 1713, 3/4 1714, 20/5 og 20/7 1716, 3/8 og 1/9 1717, Rosts 11/2 1718, 19/3, 15/6 og 10/12 1719, 19/4 og 13/7 1720, V-gK. br. & dok. fra G.; Rost var som købmand ved Keta 1714.

Side 510. *Volta:* Boris skr. 14/11 1739, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45; Explication om anlæg af et savskæreri ved Volta med description af floden, komp.s br. & dok. fra G. 1746–54.

Side 510. *Herrns planer:* hans skr. 20/4 og 1/7 1722, p. s. til Suhms skr. 27/5 1724; if. Syndermanns skr. 31/3 1724 skal der i Niels Østrups tid være sket noget ulykkeligt med Ketalogen. – *Ponny:* Suhms skr. 28/9 1726, Pahls 10/9 1727, Willemsens 23/1 1728 og Wærøes 30/8 1730, alt i V-gK. br. & dok. fra G. 1717–32.

Side 511. *Ada:* V-gK. kopi af prot. holden paa fortresset Christiansborg udi Guinea 1731–33, 40–42; Sparres skr. 27/9 1731, Wærøes 22/3 og 26/5 1732, komp.s br. & dok.

Side 511. *Fort ved Store Ningo:* Wærøes skr. 22/3 og 30/3 1732, 10/11 1734, Schiellerups 15/4 1736, Boris' 26/7 1736, 1/2 og 30/9 1737, 3/5 1738, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45.

Side 512. *Schiellerups eftermæle:* Frederik P. Svane: En kort, sandfærdig ... general declaration 1/6 1748, 22, V-gK.s arkiv; L.F. Rømer: Tilforladelig Efterretning om Negotien paa Kysten Guinea, (1756), 39; Ove Malling: Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere (1777), 45–46; G. L. Grove: Om Søren Schielderup, PersT. 3. rk. IV, 1895, 292–311.

Side 512. *Hollænderne og Boris:* Boris' skr. 26/7 1736–7/6 1740, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45; br. & dok. vedk. det guld, som fra G. skal sendes til Amsterdam 1738, komp.s dok. vedk. afstaaelsen af de vestind. øer og forterne i G. 1753–54.

Side 514. *Fredensborg efter Boris' død:* P. N. Jørgensens skr. 2/4 1742, Billsens 30/3 1744, Platfuss' 9/9 1746, V-gK. br. & dok. fra G.

Side 515. *„Retfærdigheden var død ...":* Fr. P. Svanes general declaration 1/6 1748, 81, V-gK.s arkiv.

UNDER ASHANTIS OPKOMST

Side 515–523

Side 515. *Boris' besvær:* hans skr. 30/9 og 28/10 1737, 10/3 1739, 15/2, 18/3 og 23/5 1740, P. N. Jørgensens skr. 31/8 1740, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45; W. W. Claridge anf. st. I, 199; W. E. Ward: A Short History of the Gold Coast, 46–49.

Side 515. *Peter Nikolaj Jørgensen:* hans breve 31/8 1740–2/4 1742, Dorphs brev 11/7 1743, V-gK. br. & dok. 1732–45; Fr. P. Svanes general declaration 1/6 1748, 28; om „Kongen af Danmark", komp.s dir.-prot. 1741–52, 29/8 1741.

Side 516. *Christian Glob Dorph:* kopi af Jørgensen til Dorph 25/5 1743 m. fl. akter vedlagt kopi af skr. 11/7 1743, Dorphs skr. 15/10 1743, Billsens skr. 30/3 1744, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45; hans skr. 22/11 1746 og 28/1 1747, br. & dok. fra G. 1746–54; dir.-prot. 1741–52, 28/12 1744.

Side 517. *„Williamina Galley":* V-gK. dir.-prot. 1741–52, 17/11 1742, 12/1 15/3 og 15/8 1743; Billsens skr. 7/2 og 6/4 1744, komp.s br. & dok. fra G. 1732–45.

Side 517. *Ashanti:* Billsens skr. 30/3 og 21/7 1744, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45.

Side 517. *Billsens strid med de underordnede:* Hackenburgs skr. 15/6 1745, S. H. Kleins demonstration om hans suspension med talr. bilag, V-gK. br. & dok. fra G. 1732–45; Rømers skr. 28/2 1745 m. fl. akter i br. & dok. fra G. 1746–54; komp.s diarii-bøger paa Christiansborg 3/2 1744–31/12 1745; Fr. P. Svanes general declaration 1/6 1748, 103–25, komp.s arkiv.

Side 518. *Hackenburg:* V-gK. dir.-prot. 1741–52, 13/12 1745; Hackenburgs skr. 20/8 1746, komp.s br. & dok. fra G. 1746–54.

Side 519. *„Tilforladelige Efterretninger ...":* begge Rømers skrifter blev oversat til tysk: Die Handlung verschiedener Völker

auf der Küste Guinea und in Westindien (Kph. 1758), og Nachrichten von der Küste Guinea (Kph. & Leipzig 1767).

Side 519. *Besejlingen fra 1745:* V-gK. dir.-prot. 1741–52, 20/5, 19/8 og 26/11 1745, 17/1 og 4/4 1746, 26/6 og 8/8 1747; Hackenburgs skr. 17/3 1746, Platfuss' 20/8 og 29/9 1746, 18/1 og 15/5 1747, 21/9 1748, komp.s br. & dok. fra G. 1746–54; diariibøger paa Christiansborg 21/6 1746–22/9 1748; ny kgl. saml. 426 fol., 174–85.

Side 519. *Handelsforholdene 1746ff.:* Platfuss' skr. 20/8 1746–16/1 1751, V-gK. br. & dok. fra G. 1746–54; om ophør af udbetalingen til Abonna: Engmans skr. 5/4 1755, brevbog holden paa fortet Chrborg 1755, det kgl. guvernements arkiv.

Side 521. *Konvention 6/2 1747:* Plan og Convention hvorefter det Kongelige Octroyerede Danske Westindiske og Guineiske Compagnies Participanter til Compagniets Augmentation have subskriberet 6/2 1747.

Side 521. *Forordning 27/3 1747:* Schous kgl. Forordn. og aabne Breve IV, 1777.

Side 521. *Plakat 14/10 1747:* Placat om Føringen ved det Kongelige Octroyerede Danske Westindiske og Guineiske Compagnie 14/10 1747.

Side 521. *Lützow:* V-gK. dir.-prot. 1741–52, 20/3 1750; Hachsens skr. 28/5 1751; komp.s br. & dok. fra G. 1746–54.

Side 521. *Magnus Hachsen:* hans skr. 28/5 1751–9/4 1752, V-gK. br. & dok. fra G. 1746–54.

Side 521. *Carl Engman:* hans skr. 29/7 1752 og 5/6 1754, V-gK. br. & dok. fra G. 1746–54; hans skr. 30/7 og 20/9 1753. Rtk. indk. diverse guin. br. 1755–59; hans skr. 6/10 1754, bilag til brevjournal A 1754–60, 92, Rtk. v.-g. renteskriverkontor; hans skr. 26/8 og 7/11 1755, brevbog holden paa fortet Chrborg 1755, det kgl. guvernements arkiv; ny kgl. saml. 426 fol., 206.

UNDER KONGELIGT STYRE

Side 524–529

Side 524. *Overgang til statseje:* V-gK. dok. vedk. afstaaelsen af de v. øer og forterne i G. 1753–54; Edv. Holm: Danmarks-Norges Historie 1720–1814, III 2, 238–39; formodentlig var det i forbindelse med overdragelsesforhandlingerne, at komp.s bogholder P. Mariager i manuskript udarbejdede „Historisk Efterretning" om komp. til 30/7 1753, ny kgl. saml. 426 fol.

Side 524. *Plakat 30/8 1754:* V-gK. trykte oktroyer, konventioner, plakater etc.; Schous kgl. Forordn. og aabne Breve.

Side 524. *Forordning 22/4 1755:* Schous kgl. Forordninger og aabne Breve.

Side 524. *Et særligt kollegium:* kgl. resol. vedk. V. og G. 1759–60, 11/1 1760, Rtk. v.-g. renteskriverkontor.

Side 525. *Kompagniets skibe:* kgl. resol. vedk. V. og G. 1754–58, 13/11 1754, 18/3 1755, 13/9 1756, Rtk. v.-g. renteskriverkontor.

Side 525. *Slaver til Vestindien:* Guin. sager og aktstykker (ujournaliserede) 1765–1802, V-gRtk.

Side 525. *Det almindelige Handelskompagni:* Edv. Holm: Danmark-Norges Historie 1720–1814, III 2, 246; P. P. Sveistrup: Det alm. Handelskomp. 1747–74, Medd. om Grønl., bd. 131, nr. 9, 1944.

Side 525. *„Haabet":* Engmans skr. 26/8 1755, bilag til brevjournal A 1754–60, Rtk. v.-g. renteskriverkontor.

Side 525. *Christian Lindholm Schmidt:* Engmans skr. 26/8 og 7/11 1755, brevbog holden paa fortet Chrborg 1755, det kgl. guvernements arkiv; Schmidts skr. 31/3 1757, Rtk. indk. div. guin. breve 1755–59.

Side 525. *Christian Jessen:* hans skr. 23/4 og 15/8 1757, brevbog 1757, det kgl. guvernements arkiv; hans skr. 23/4, 22/10 1757, Rtk. indk. div. guin. breve 1755–59.

Side 525. *„Mercurius" etc.:* Engmans skr. 7/11 1755, 24/9 og 27/10 1756, brevbøger holdt paa fortet Chrborg 1755 og 1756, det kgl. guvernements arkiv.

Side 526. *Engmans fetishdyrkelse:* Quists skr. 23/4 1757 og Jessens 16/8 1757 m. fl. klager over Engman, Rtk. indk. div. guin. breve 1755–59.

Side 526. *Private skibe:* Jessens skr. 2/2 og 4/6 1758, brevbog 1758, det kgl. guvernements arkiv; hans skr. 14/7 og 4/9 1759, 28/5, 2/7 og 17/12 1760, indk. guin. br. 1760–64, V-gRtk.; klager over, at danske skibe ikke kom til danske forter: Engmans skr. 24/9 og 27/10 1756, brevbog 1756, det kgl. guvernements arkiv.

Side 528. *Portugiserne:* Jessens skr. 22/10 1757, Rtk. indk. div. guin. br. 1755–59.

Side 528. *Ringere efterspørgsel efter slaver:* Jessens skr. 23/4 1757 og 4/6 1758, Rtk. indk. div. guin. br. 1755–59; hans skr. 12/7 1760, indk. guin. br. 1760–64, V-gRtk.

Side 528. *„Mercurius" ophugges:* Jessens skr. 23/4 1757, brevbog 1757, det kgl. guvernements arkiv; hans skr. 22/10 1757 og 4/6 1758, Rtk. indk. div. guin. br. 1755–59.

Side 528. *Way:* Jessens skr. 10/7 1760, indk. guin. br. 1760–64, V-gRtk.; Resch' skr. 17/6 1765 (nr. 220), indk. guin. br. 1764–68, smst.

Side 528. *1760ff.:* Jessens skr. 12/7 og 27/12 1760, 27/2, 12/6 og 26/9 1761, indk. guin. br. 1760–64, V-gRtk.

Side 528. *Kommandoskifte:* V-gRtk. kgl. resol. vedk. V. og G. 1760–63, 24/8 1761 og 22/3 1762; om Schmidt, hans skr. 21/7 1760, indk. guin. br. 1760–64, V-g.Rtk.

Side 528. *Resch:* V-gRtk. journal over de fra Guinea indk. breve 1759–68 nr. 60, 76, 101, 134, 139, 140, 144, 162, 206, 232 og 280; selve skr. i indk. guin. br. 1760–64 og 1764–68, V-gRtk.

Side 529. *Opgørelse 1755–65:* bilag til kgl. resol. 15/5 1775, vestind. (og guin.) kgl. resol 1773–75, nr. 36, V-gRtk.

DET BARGUMSKE HANDELSSOCIETET

Side 530–538

Side 530. *Reskript 24/2 1764:* V-gRtk. kgl. Resol. vedk. V. og G. 1764–68.

Side 530. *Frederik Bargum:* H. Trier om gaarden nr. 14 ved Stranden, Hist. Medd. om Kbh. I (1907–08), 175 ff.; se ogsaa: Fonden ad usus publicos, udg. af RA. I, 1897, 3–4.

Side 530. *Oktroj 18/3 1765:* Oktroy i det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv I.

Side 530. *Koncession 8/11 1765:* V-gRtk. kgl. resol. 1764–68, nr. 25a; koncession i det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv I; beregninger i anl. af ansøgning om dækning af vedligeholdelsesudgifter, læg 1756–64, guin. sager og aktstykker (ujournaliserede) 1765–1803, V-gRtk.

Side 530. *Forordning 9/4 1765:* Schous kgl. Forordninger og aabne Breve.

Side 531. *Konvention 19/2 1766 etc.:* konvention 19/2 1766 og kgl. konfirmation 4/8 1766 i det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv I.; ty. tekst heraf i Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskomp. og de da. besiddelser paa G.-kysten 1765–1802, finanskoll. diverse sager.

Side 531. *Ekstensionsbevilling 20/10 1767:* ekstrakt heraf vedl. kgl. resol 15/5 1775, vestind. (og guin.) kgl. resol. 1773–75, nr. 36, V-gRtk.

Side 531. *Christian Tychsen:* hans skr. 12/11 1766, brevbog 1766, 155–58, og hans skr. 20/2 1767, kystdokumenter 1767, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; kongens bekræftelse af embedsudnævnelser i Guinea maa fra denne tid oftest søges i V-gRtk.'s vestindiske (siden indiske) forest. og resol.

Side 531. *Kommissionen af 22/12 1767* virkede paa kysten 7/7–15/10 1768, dens prot. i kystdokumenter, dens instruks 29/3 1768 i skr. til guv. 1765–71, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 532. *Frantz Joachim Kuhberg:* hans skr. 21/4 1768–6/4 1769, indført i brevbøger 1768 og 1769, selve brevene i kystdokumenter, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 532. *Gerhard Friderich Wrisberg:* hans skr. 18/7 1769–28/4 1770, indført i brevbog 1769 II og indk. br. 1770–73, originaler i kystdokumenter, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; om Aarestrup: indk. br. 1770–73, nr. 174–76 og 200. For aarene 1770–75 haves ogsaa særlige brevbøger.

Side 532. *Omkring Rio Volta:* Kuhbergs skr. 21/4 og 9/9 1768, 6/4 1769, Wrisbergs 9/3, 18/7 og 30/8 1769, indført i brevbøger 1768 og 1769, originaler i kystdokumenter; Frölichs 26/7 1770, Aarestrups skr. 17/7 1772 og 14/4 1773, Kiøges 24/11 1773, indk. br. 1770–73 og 1773–77, alt i komp.s arkiv.

Side 533. *Besejlingen:* Tychsens skr. 20/2 1767, Kuhbergs 21/4, 21/7 og 1/11 1768, Wrisbergs 18/7 1769, 18/2 1770, indført i brevbøgerne; indk. br. 1770–73, nr. 287, 311, 405, 419, 432, 634, 677, 687, 727, 730, 755, 760, 806, 870, originaler i kystdokumenterne, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 533. *Rederiet i Paris:* direktionens skr. til guv. 30/9 1768, skr. til guv. 1765–71; Frölichs skr. 26/7 1770, kystdokumenter 1770; Frölichs skr. 15/2 1771, brevbog 1770 II; Aarestrups skr. 19/2 og 15/2 1772, 3/1, 14/4, 4/6 og 26/8 1773, 17/7 1774, indført i brevbøgerne; indk. br. 1770–73, nr. 112, 297–98, 408, 477, 496, 595, 601, 646, 669–70, 739, 838; 1773–77, nr. 1, 57, 67, 148, 217; originaler i kystdokumenterne; alt i komp.s arkiv.

Side 534. *Krigen mellem negrene:* Wrisbergs skr. 6/2 og 28/2 1770, Frölichs 15/2 1771, Aarestrups 15/8 og 31/10 1772, 3/1 og 28/6 1773, 26/4 1774, 24/2 og 28/5 1775, indført i brevbøgerne, originaler i kystdokumenter, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 534. *Logc ved Lille Popo:* Skr. fra Kiøge 26/3 1772, indk. br. 1770–73, nr. 838; Aarestrups skr. 14/4 1773 og Kipnasses 24/12 1774, indført i brevbøgerne, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 534. *Aarestrup:* hans skr. 26/7 og 15/8 1772, 21/4 og 8/6 1774, indk. br. 1770–73 og 1773–77; hans skr. 15/6 1775, brevbog 1775, originaler i kystdokumenter, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 535. *Bargum:* direktionens resol.-prot. 1770–77, 15/5 og 22/7 1774, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; Luxdorphs Dagbøger, ved Eiler Nystrøm, I, 1915–30, 264, 266, 279, 290–91, 362; Pers T. 9 rk. IV, 244–52.

Side 535. *Guineiske Societet:* direktionens resol.-prot. 1770–77, 4/1 1775; siden lejedes kontorer, fordi utøj aad papirerne; flere akter, saaledes interessenternes resolution 6/4 1775 i J. G. Moltkes privatarkiv C5b, papirer vedk. det kgl. oktr. da. guin. komp. 1765–77; V-gRtk.s kgl. resol. 1773–75, nr. 36, kgl. resol. 15/5 1775, bilagt med direktionens skr. til kongen 12/4 1775; kompagniets syn paa sagen fremgaar af Bredahls og Thalbitzers Promemorier 16/12 1775 i Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskompagni ... 1765–1802, finanskoll. div. sager; bilag i sidstn. pk. giver en oversigt over det Bargumske handelssocietets besejling af Guinea.

Side 536. *Ulykkelige hændelser for kompagniets skibe:* direktionens resol.-prot. 1770–77, 28/12 1774, Aarestrups skr. 13/10 1773 og 17/7 1774, 26/2 og 30/3 1775, indført i brevbøgerne, originaler i kystdokumenterne, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 536. *Generalforsamling 24/7 1775ff.:* dir.s resol.-prot. 1770–77, 24/7, 13/10 og 29/12 1775, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; V-gRtk. kgl. resol. 1773–75, nr. 37; referat 24/7 1775 i J. G. Moltkes privatarkiv C5b.

Side 537. *Kongens befaling 22/5 1776:* indk. br. 1773–77, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 537. *v. Hemsen:* V-gRtk. kgl. resol. 1776, nr. 46; indk. breve 1773–77, nr. 999, 1029, 1034, 1049, 1051, 1058, 1060, 1064, 1070, 1073 og 1076, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; skr. fra dir. 26/3 1777, Overskattedir.s korrespondance A. XXXVII; ordre til Hemsen, dirs. skr. til guvernørerne 1772–78, komp.s arkiv; V-gRtk. 1778, v. j. nr. 49.

Side 537. *Sukkerraffinaderiet og likvideringen:* dir. resol.-prot. 12/6 1776, indk. br. 1773–77, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; beregninger i forbindelse med overleveringen af varerne i „gamle guineiske dok. forteresserne vedr. 1765–87", V-gRtk. sjæll. teg. 1777, nr. 525; (kommissionens arkiv 1788:) D-Kanc. F71.

Side 538. *Plantagedrift:* dir. skr. til guvernørerne 1765–71, 24/12 1767, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 538. *Missionærer:* kopi af overenskomst mell. societetet og den evang. brødre-kirke 2/9 1767 i J. G. Moltkes privatarkiv C5b; Kuhbergs skr. 1/11 1768, brevbog 1768; Wrisbergs skr. 28/2 1770, Frölichs 23/11 1770, Aarestrups 31/12 1773, indk. br. 1770–73 og 1774–77, originaler i kystdokumenter, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

KRIGEN MED HOLLÆNDERNE

Side 539–548

Side 539. *Hollænderne:* de fleste dokumenter vedr. krigen med hollænderne findes, i det mindste i afskrift i: DfuA, alm. korr.-S. litr. G. korrespondancesager vedr. de paa kysten af G i 1775 opkomne stridigheder mellem de danske og hollandske kolonier 1775–1809; særlig fremhæves forest. 19/7 1782 og extract 1784; G. Doorman i Tijdschr. voor ind. Taal-, Land- en Volkenkunde 1898, 436, 476–77.

Side 539. *van der Penÿe:* Aarestrups skr. 3/3 1776, sammes skr. 25/6 1776, i kopi vedlagt hans skr. 19/8 1776, indk. br. 1773–77, kystdokumenter 1775–78, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 539. *Kolonier:* ordet f. eks. anvendt i Bernstorffs skr. til adm. Kaas 19/7 1779 i pakken fra DfuA 1775–78.

Side 539. *Tilløb til opfattelse:* dag-journal holden paa Christiansborg i G. 23/12 1698–23/7 1700; Billsens skr. 30/3 1744, br. & dok. fra G. 1732–45; om flag: Herrns skr. 10/2 1722, Wærøes 30/8 1730; br. & dok. fra G. 1717–32, alt fra V-gK.s arkiv; om Stok: indk. br. 1759–68, nr. 220, V-gRtk.

Side 540. *Schlegel:* hans Statistisk Beskrivelse af de fornemste europæiske Stater, I (1793), 501.

Side 541. *Negertraditionen:* W. E. Ward anf. st. 89.

Side 542. *Begivenhederne 1777:* Aarestrups skr. 27/12 1776, 31/1 og 1/2 1777, indk. br. 1773–77, nr. 1123, 1124 og 1130, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; V-gRtk. v. j. 1777, nr. 245 og 477; 1878, nr. 62, 546 og 698; (originaler af de 3 sidstn. skr. i pakken fra DfuA 1775–1809).

Side 543. *Fregatten „Christiansborg":* fortegnelse over skibe udsendt af den kgl. handel i: V-gRtk. guineiske sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802; sammes kgl. resol. 1777, nr. 106.

Side 544. *„Holsteen":* kopi af Bernstorff til adm. Kaas 19/7 1779, pakken fra DfuA 1775–1809; skibsjournal nr. 531a, marinens arkiv; kopi af dok. vedr. landsatte rustningsdele og varer i V-gRtk. guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802.

Side 544. *Vaabenstilstanden i Europa:* V-gRtk. g. j. 1776–98, nr. 78; aktstykker vedr. de diplom. forhandlinger findes i øvrigt i pakken fra DfuA 1775–1809.

Side 544. *Jens Adolph Kiøge:* hans skr. 23/3 og 26/12 1781 findes i pakken fra DfuA 1775–1809.

Side 546. *Ponny:* if. Jessens skr. 15/8 1757, brevbog 1757, det kgl. guv.s arkiv, blev Ponny paa simpel maade afstaaet af Dorph til hollænderne 1743 el. 1744.

Side 547. *Tab ved hollændernes angreb*; foruden et læg beregninger i pakken fra DfuA 1775–1809 V-gRtk. v. j. 1781, nr. 810; 1783, nr. 87, 401 og 817; 1784 nr. 623; 1786, nr. 694.

DET ØSTERSØISK-GUINEISKE HANDELSSELSKAB OG FORTERNE KONGENSTEN OG PRINSENSTEN

Side 549–560

Side 549. *Den kongelige handel:* Regnsk. vedr. den kongel. handel 1777–79 findes i J. G. Moltkes privatarkiv C5c; extracter over udskibede varer til St. Eustace, Guinea og Ostindien 1778–81 og general-balancer over den islandske, finmarkske, færøske, grønlandske og guineiske handel 1775–81, overskattedirektionens arkiv G.

Side 549. *Østersøiske og guineiske handels-selskab:* Edv. Holm: Danm. Norges Hist. 1720–1814, V, (1906), 518–22; handelsselskabets arkiv som saadan er ikke bevaret; enkelte rester er fremlagt i bilag til g. j.; desuden haves: V-gRtk.s guineiske sager og aktstykker (ujournaliserede) 1765-1802, hvori bl. a. trykte instrukser for handels-assistenter, kaptajner etc.; Schimmelmannske papirer vedk. det v.-g. handelskompagni og de danske besiddelser paa Guineakysten 1765–1802, finanskoll.s div. sager; subskription paa aktier i det ø.-g. handelsselskab og danske og tyske udkast til oktrojen for det ø.-g. handelsselskab, overskattedirektionens arkiv G; general-balance dec. 1781 og 1782 i J. G. Moltkes privatarkiv C5c, papirer vedr. det ø.-g. handelsselskab 1781–83; sidstn. sted findes ogsaa den trykte oktroj 5/7 1781 og fortegnelsen over de 37 skibe.

Side 549. *9000 rd.:* Læg herom i „gamle guin. dok. forteresserne vedr. 1765–87", V-gRtk.

Side 550. *Enkelte private skibe:* V-gRtk. v. j. 1781, nr. 756 nævner et norsk skib „Johanne"; if. et blad „Til Hendes Naade Frue Grevinde Reventlow" 16/3 1784 i Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskomp. 1765–1802, finanskoll. div. sager, deltog komp. i et aktieselskab for tilfældet, der 1781 udsendte skibene „Geheime-Raad Stampe", „Grev Scheel", „Prins af Bevern" og „Geheime-Raad Gregers Juul" til G.; kun et af disse skibe gav underskud.

Side 550. *Krigen med Awuna:* g. j. 1776–98, nr. 56 og 113, beretning vedl. V-gRtk.s skr. til Bernstorff 14/1 1785 m. fl. akter i DfuA,

alm. korr. litr. G, korr. vedr. de paa kysten af G. 1775 opkomne stridigheder mell. de danske og hollandske kolonier 1775–1809; Biørns ikke helt rigtige beretning i skr. 25/1 1793, Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskomp. 1765–1802, finanskoll.s div. sager.

Side 551. *Fort Kongensten og felttoget 1784–85:* hovedkilden er Paul Erdman Isert: Reise nach Guinea und den Caribäischen Inseln in Columbien in Briefen an seine Freunde beschrieben (Kph. 1788), 2. udg.: Neue Reise . . . (Berlin og Leipzig 1790), dansk overs. i: Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser, III (1790), 247–512; forkortet dansk overs. ved Ingeborg Raunkiær (1917), fransk overs. 1793, svensk overs. i sammendrag 1795, hollandsk overs. 1797; Iserts beretninger stemmer ikke ganske med dem i beretningen 14/1 1785; det ses ikke umiddelbart, hvilken kilde der er rigtigst.

Side 553. *Fort Prinsensten:* tidl. guvernører om fort ved Keta: Hachsens skr. 31/12 1751, V-gK. br. & dok. 1746–54; Jessens skr. 23/4 1757, 4/6 1758, Rtk. indk. div. guin. br. 1755–59; Frölichs skr. 19/4 1771, indk. br. 1770–73 og dir. resol. prot. 1770–77, nov. 1772; en del akter om fortets tilblivelse er indlagt i bilag til g. j. 218/1847.

Side 553. *Ledelsen i København:* V-gRtk. v. j. 1784, nr. 570, 623 og 856; 1785, nr. 4, 37, 213 og 241; 1787, nr. 263 og 370; en generalbalance ult. dec. 1784 i Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskomp. 1765–1809, finanskoll.s div. sager; Schovelin: Fra den danske Handels Empire, I (1899), 249; II (1900), 4, 10, 126–39; Edv. Holm: Danm.-Norges Historie, VI 1, (1907), 151–57; om kgl. resol. 9/12 1785, HT. 8. rk. I, 187.

Side 555. *Kongelig ejendom:* forsk. planer vedr. handelskomp. belyses i Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskomp. 1765–1802, finanskoll.s div. sager; designation med bilag over det ø.-g. handelsselskabs ejendele i anl. af dets overdragelse til finanskollegiet 1787, trækningsprot. over obligationer, udstedte af ø.-g. handelsselskab 11/6 1786, 1787–1811; trækningsprot. ved finanskollegiet til indløsning af ø.-g. handelskompagnis aktier og obligationer af 1/7 1787, 1788–1812; trækningsprotokol for ø.-g. handelskompagnis obligationer (med vedlagte prøver af kasserede obligationer) 1811; regnskab over udbetalt kapital og rente i det ø.-g. handelsselskabs obligationer à 75 rd. 1797–1807, alle disse pakker i finanskoll.s div. sager.

Side 555. *Pingel, Meyer, Prætorius & Co.* Dette firmas arkiv er ikke bevaret; ang. kontrakten med finanskoll. 1787 se V-gRtk. v. j. 1787, nr. 735, jfr. 1788, nr. 776; C. Nyrop: Niels Lunde Reiersen (1896), 268.

Side 556. *Skibsfarten* i 1780erne: specification i V-gRtk. dok. vedr. kommissionen for negerhandelens bedre indretning samt efterretninger om negerhandelen og slaveriet i Vestindien 1783–1806; om antallet af slaver udført fra Afrika med samtlige danske skibe se F. W. Schlegel: Statistisk Beskr. af de fornemste europæiske Stater, (1793), 520; P. Bonassieux: Les grandes Compagnies de Commerce (Paris 1892), 443.

Side 556. *Kiøges sidste aar:* hans skr. 6/8 1787 og Kipnasses 22/5 1788 i guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802, v. j. 1788, nr. 500, 511, 541 og 597; 1789, nr. 5, 15, 310 og 604; V-gRtk.

Side 557. *Johan Friedrich Kipnasse:* hans skr. 22/5, 3/7 og 16/9 1788, ekstrakt af hans skr. 11/3 og 4/2 1789 i guineiske sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802; v. j. 1788, nr. 511, V-gRtk.

Side 557. *Andreas Riegelsen Biørn:* v. j. 1789, nr. 15 og 29; overleveringsforretning 1/11 1789 i guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802, V-gRtk.; Biørns beretning i Thaarups Archiv III (1797–98), 193–230.

Side 558. *Fortbygningerne:* v. j. 1788, nr. 511; 1789, nr. 66 og 155; 1791, nr. 32, 154 og 773; 1792, nr. 25 og 627; Kipnasses skr. 22/5 1788 med besigtigelsesforretning 30/7 1788, hans skr. 5/7 1788, Cortnums og Wrisbergs 21/6 1791, Biørns 24/4 1792, guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802, V-gRtk.; skr. 11/8 1787 og 18/5 1789 samt instruks 30/4 1789 i Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskomp. 1765–1802, finanskoll.s div. sager.

Side 558. *Forhold til negrene:* v. j. 1791, nr. 25 og 134; Biørns skr. 24/4 1792 og 24/1 1793 i guin. sager og aktstykker (ujourn.); 1765–1802, V-gRtk.; W. E. Ward anf. st. 107; W. W. Claridge anf. st. I, 223–24.

Side 559. *Biørns tid forbi:* v. j. 1793, nr. 915; Biørns skr. 3/12 1793, guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802, V-gRtk.; Biørns skr. 15/5 og 30/5 1794, Schimmelmannske papirer vedk. det ø.-g. handelskompagni 1765–1802, finanskoll.s div. sager; g. j. 1793, nr. 3.

LIVET PAA FORTERNE

Side 561–571

Side 561. *Teglovn og kalkbrænding:* Herrns skr. 20/4 1722, Wærøes 24/12 1730, Boris 3/5 1738, V-gK. br. & dok.

Side 562. *Vandforsyningen:* Wrisbergs skr. 25/10 1769, Aarestrups 31/12 1773, indk. br. 1770–73 og 1773–77, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; V-gRtk. v. j. 1788, nr. 511.

Side 562. *Christiansborgs lokaler:* Engmans skr. 6/10 1754, brevbog 1754, det kgl. guv.s arkiv; Kuhbergs skr. 21/4 1768, kystdokumenter, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 562. *Haveanlæg:* Suhms skr. 15/8 1724, Wærøes 30/8 1730, V-gK. br. & dok. 1717–32.

Side 562. *Husdyr:* Herrns skr. 10/2 1722, Syndermanns 31/3 1724, Suhms 5/3 1727, Hackenburgs 9/9 1746, V-gK. br. & dok.; g. j. 1793, nr. 98.

Side 562. *Den brogede ladning:* specificationer over gods, sendt med skibene til Guinea, findes rundt om bl. akterne; særligt oplysende er listerne fra 1722–25, V-gK. br. & dok. 1717–32; med generalbrevene til Europa fulgte ogsaa regelmæssigt lister over varer, som guvernementet ønskede udsendt; G. Nørregaard i Aarbog for Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 1951, 56–66.

Side 563. *Mønt:* herom især Engmans skr. 29/7 1752, V-gK. br. & dok. 1746–54; om strid herover, f. eks. Engmans skr. 2/4 1760, V-gRtk. kgl. resol. vedk. V. og G. 1760–63.

Side 564. *Klaplopperne:* J. Rask: En kort og sandferdig Rejse-Beskrivelse til og fra Guinea (Trondhjem 1754), 138–39.

Side 565. *Bøn i kirken:* Syndermanns skr. 29/12 1723, Engmans 29/7 1752, V-gK. br. & dok.

Side 565. *Lygaards klage:* hans skr. 6/3 1711, V-gK. br. & dok. 1705–16.

Side 566. *En sergent 1759:* Jessens skr. 14/7 1759, indk. guin. br. 1760–64, V-gRtk.

Side 566. *Den deserterede soldat:* P. N. Jørgensens skr. 31/8 1740, V-gK. br. & dok. 1732–45.

Side 567. *Lønningerne:* bl. engl.: Jessens skr. 4/9 1759, indk. guin. br. 1760–64, V-gRtk.; lønnen 1753: promemorie 13/10 1753, dok. vedk. afstaaelsen af de vestind. øer og forterne paa Guineakysten 1753–54, V-gK. arkiv; lønnen 1794: g. j. 1794, nr. 16.

Side 567. *Præsterne mod cassaring:* Suhms skr. 28/9 1726, Pahls 10/9 1727, N. Langes 24/12 1730, V-gK. br. & dok. 1717–32.

Side 568. *Mulatskole:* Svanes skr. 6/2 1722, Herrns 10/2 1722, Syndermanns 21/3 1724, Suhms 5/3 1727, Pahls 10/9 1727, Wærøes 28/5 1729 og 30/3 1734, N. Langes 24/12 1730, V-gK. br. & dok.

Side 568. *Frederik Svane:* F. P. Svane: En kort, sandfærdig og tydelig og omstændelig general declaration og underretning om ti aars begivenheder paa fortet Christiansborg i Acra paa cysten af Guinee i Africa 1/6 1748, V-gK. A, I; om hustruerne: hans skr. 13/11 1739 og 14/3 1740, Boris' skr. 3/3 1738, Hackenburgs 9/9 1746, komp.s br. & dok.; om hans virksomhed paa Holbergs gods: Holberg Blandinger 1939, 28 ff.

Side 568. *Christian Protten:* Jessens skr. 12/6 1761, indk. guin. br. 1760–64, nr. 19, V-gRtk.; samme kammers kgl. resol. 1764–68, nr. 32.

Side 568. *De udsendte bøger:* Resch' skr. 29/5 1762, indk. guin. br. 1760–64, nr. 41, V-gRtk.; Aarestrups skr. 31/12 1773, brevbog 1773, 163, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 568. *Elevers antal:* Hyltofts skr. 27/4 1763, indk. guin. br. 1760–64, nr. 134; Resch' skr. 17/6 1765, journal over de fra Guinea indk. br. 1759–68, nr. 224, V-gRtk.; Aarestrups skr. 24/2 1775, brevbog 1775, det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv; V-gRtk. v. j. 1788, nr. 511.

Side 569. *Kirke:* Svanes skr. 6/2 1722, jfr. Suhms skr. 15/8 1724, V-gK. br. & dok. 1717–32.

Side 569. *Pastor Kop:* skr. 22/10 1755, brevbog 1755, det kgl. guvernements arkiv.

PLANTAGEDRIFT OG NEGERHANDELENS OPHÆVELSE

Side 572–583

Side 572. *Schimmelmann:* L. Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds IV (1900), 14.

Side 572. *Moldenhawer:* E. Gigas: En theologisk Professors diplomatiske Mission, HT. 8. rk. I, 185–253.

Side 572. *Kommissionen af 29/11 1786:* Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. Guinea og negerhandelen samt forsk. vestind. pap. 1778–1809; V-gRtk.; denne kommission maa ikke forveksles med en kommission om negerloven, hvorfra er bevaret udkast og betænkninger 1783–89 og 2 bd. forslag 29/6 1785, og som overvejede negrenes forhold i Vestindien; at finanskoll. og V-gRtk. korresponderede om ændringer i negerhandelen, fremgaar af v. j. 1788, nr. 776, original hertil i V-gRtk. guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802.

Side 572. *Paul Isert:* hans reise 1788, 338–40; ang. litt. om Isert se Bobé: Reventl. Pap. IV (1900), 301.

Side 572. *Bargumske plantageplaner:* Wrisbergs skr. 25/10 1769, Frölichs 25/7 1770 og 23/3 1772; indk. br. 1770–73, nr. 36, 329 og 835; Aarestrups skr. 31/12 1773, indk. br. 1773–77, nr. 297, dir. resol. prot. 1770–77, nov. 1772; alt fra det kgl. oktr. da. guin. komp.s arkiv.

Side 573. *Iserts plantage:* Fonden ad usus publicos, udg. af rigsarkivet I (1897), 112; Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. G. og negerhandelen samt forsk. vestind. pap. 1778–1809 og g. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802, begge i V-gRtk.; traktaten med Krobbo i original paa tysk i bilag til g. j. 311/1891; fl. akter tr. i Thaarups Archiv III (1797–98), 231–68.

Side 573. *Senere anført:* Kipnasses skr. 7/12 1791, Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. Guinea ... 1778–1809, V-gRtk.

Side 574. *Et par andre plantageanlæg:* Lathers skr. 16/9 1790 og P. Meyers skr. 18/9 1790 i Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. Guinea[1]... 1778–1809, V-gRtk.; Biørns skr. 15/5 1794, Schimmelmannske pap. vedk. det ø.-g. handelskompagni 1765–1802, finanskoll. div. sager; g. j. 1793, nr. 12; 1802, nr. 174; 1804, nr. 491.

Side 574. *Slavehandelens afskaffelse:* dok. vedk. komm. for negerhandelens bedre indretning og ophævelse samt efterretninger om negerhandelen og slaveriet i Vestindien 1783–1806 og om negerhandelens afskaffelse betr. (korr. med komm. etc.) 1788–1847, V-gRtk.

Side 574. *Betænkning 28/12 1791:* delvis trykt i Rahbeks tidsskrift Minerva 1792.

Side 574. *Kongelig resolution 24/2 1792:* trykt i Thaarup: Udførlig Vejledning til det danske Monarkis Statistik VI, 665–72.

Side 574. *Forordning 16/3 1792:* V-gRtk. vestind. forest. og resol. 1791–92, nr. 5; Schous kgl. forordninger, X (1793), 584–86.

Side 575. *Kongen overtager forterne,* V-gRtk. vestind. forest. og resol. 1791–92, nr. 15a og 16; v. j. 1792 nr. 749; Schous kgl. Forordninger X (1793), 645–46; opgør mellem entreprenørerne og finanskoll., g. j. 1795, nr. 202 og 204.

Side 575. *Guvernør Olrik:* V-gRtk. v. j. 1793, nr. 1, 27, 39, 877, 915 og 933; g. j. 1793, nr. 1, 3, 4, 5, 7, 8, 10; protest 26/1 1793, Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. G. og negerhandelen ... 1778–1809, V-gRtk. Biørns skr. 15/5 1794, Schimmelmannske pap. vedk. det ø.-g. handelsselskab 1765–1802, finanskoll.s div. sager.

Side 576. *Hans Moe:* reskr. 2/11 1792, Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. G. og negerhandelen ... 1778–1809; extract af Moes skr. 31/12 1793 i guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802, V-gRtk.

Side 576. *v. Rohr:* V-gRtk. v. forest. og resol. 1791–92, nr. 15; Bricka: Dansk biogr. Leks. XIV, 158–59.

Side 576. *Flindt:* Fonden ad usus publicos, udg. af rigsarkivet I (1897), 140–41; skr. fra V. 26/5 1795 i guin. sager og aktstykker (ujourn.) 1765–1802; Flindts skr. 28/10 1799 i Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. G. og slavehandelen ... 1778–1809, V-gRtk.

Side 576. *Spørgsmaalet om Guineaforterne:* g. j. 1794, nr. 35; 1797, nr. 299.

Side 576. *Skib ud fra Altona:* g. j. 1798, nr. 413; 1799, nr. 1; 1805, nr. 631; 1806, nr. 746; det første af skibene forulykkede.

Side 576. *Frihandlere:* g. j. 1794, nr. 91.

Side 576. *Moes resultat:* g. j. 1795, nr. 126 og 209.

Side 577. *Hager om salg af besiddelserne:* g. j. 1793, nr. 18.

Side 577. *Inventarienegrenes rygte:* g. j. 1795, nr. 138.

Side 577. *Resolution 18/5 1796:* g. j. 1796, nr. 218.

Side 577. *Johan P. D. Wrisberg:* g. j. 1796, nr. 206, 216 og 225; 1797, nr. 273 og 276; 1798, nr. 406; 1801, nr. 129; 1803, nr. 407.

Side 578. *Skib til Benin:* g. j. 1797, nr. 297 og 298.

Side 578. *Frederiksberg:* g. j. 1798, nr. 365 og 415; 1802, nr. 179.

Side 578. *Wrisberg gaar imod kgl. ordre:* g. j. 1798, nr. 385.

Side 578. *Resolution 12/5 1799:* g. j. 1799, nr. 19 og 41.

Side 578. *Bomuld:* g. j. 1798, nr. 415; 1799, nr. 15 og 75; 1800, nr. 18; 1801, nr. 130, 162, 167 og 168; 1803, nr. 420; bilag til g. j. 659/1849.

Side 578. *Awuna og Keta:* 1797, nr. 302, 306 og 337; 1798, nr. 404; 1799, nr. 15 og 29; 1802, nr. 329.

Side 578. *Andre negerstridigheder:* g. j. 1798, nr. 365, 389 og 405; 1799, nr. 33; 1801, nr. 252; 1802, nr. 329; 1803, nr. 409; om Ashanti smst. 1797, nr. 305; 1798, nr. 365; 1799, nr. 15.

Side 578. *Strid i Orsu:* g. j. 1800, nr. 38 og 112; 1801, nr. 243; 1803, nr. 409.

Side 578. *Wrisberg:* g. j. 1802, nr. 195; 1803, nr. 409.

Side 578. *Forsøg paa at tilbageholde afgifterne:* g. j. 1802, nr. 285.

Side 579. *Peter Thonning:* g. j. 1799, nr. 51 og 88; 1800, nr. 27, 31 og 98; 1802, nr. 182, 266, 269, 270 og 271; 1803, nr. 392 og 434; 1805, nr. 656; Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie I (1924), 142.

Side 579. *J. N. Flindt:* g. j. 1798, nr. 370; 1799, nr. 90 og 101; 1800, nr. 5, 9, 13, 17, 24, 43 og 50; 1801, nr. 132 og 133; 1802, nr. 181 og 449; 1804, nr. 490 og 524; 1805, nr. 650; 1819, nr. 1765; ansøgning 28/10 1799, Schimmelmannske pap. vedk. komm. betr. G. og negerhandelen ... 1778–1809; beretn. om Ejebo 29/4 1805, dok. vedk. komm. for negerhandelens bedre indretning ... 1783–1806, V-gRtk.

Side 580. *Bimbia:* g. j. 1800, nr. 67, 73 og 85; 1801, nr. 95; 1802, nr. 186, 197, 211, 224 og 284; 1803, nr. 366, 408 og 426; 1804, nr. 465 og 468; 1808, nr. 969; en skildring af Bimbia (Njoffra): C. H. Bonne: Søreiser paa Europas Kyster og Kysten af Guinea (Thisted 1833), 49ff.

Side 580. *Wrisbergs bytteplaner:* g. j. 1804, nr. 455; 1806, nr. 728.

Side 580. *P. Meyer:* g. j. 1804, nr. 466, 491 og 498; 1807, nr. 864; Blegusso, smst. 1804, nr. 502.

Side 580. *Akwapim og hollandsk Accra:* g. j. 1805, nr. 595, 596 og 669; 1806, nr. 792, 796 og 844; 1807, nr. 871.

Side 580. *Flindts kaffeplantage:* g. j. 1805, nr. 650; 1806, nr. 728.

Side 581. *Dacubie:* g. j. 1809, nr. 1030 og 1080; 1810, nr. 1124.

Side 581. *Englændernes deputation:* g. j. 1809, nr. 1083.

Side 581. *Toldpligtige slaver:* g. j. 1799, nr. 34 og 75.

Side 581. *Dispensation:* g. j. 1804, nr. 465; om kaptajn Linds bøde smst. 1805, nr. 692.

Side 581. *Guvernementet mod forbudet:* g. j. 1804, nr. 502; 1805, nr. 706; 1806, nr. 796 og 844; jfr. Andreas Riegelsen Biørn: Tanker om Slavehandelen (1806).

Side 583. *Slavehandelen vedblev:* g. j. 1806, nr. 844 og 856; 1821, nr. 34 og 52.

Side 583. *Grundtvigs brødre:* g. j. 1800, nr. 27 og 39; 1801, nr. 106, 126 og 243; 1802, nr. 188; 1803, nr. 426; F. Rønning: Den grundtvigske Slægt (1904), 112–42.

Side 583. *H. C. Monrad:* g. j. 1804, nr. 536 og 550; 1807, nr. 656 og 894; 1809, nr. 1086; H. C. Monrad: Guinea-Kysten og dens Indbyggere (1822), 315, 367 og 371.

ASHANTIKRIGENE

Side 584–598

Side 584. *Ashantiriget:* T. Edw. Bowdich: Mission from Cape Coast Castle to Ashantee (London 1819); Stof herfra refereret af L. Zinck i Fra alle Lande (1874) I, 101–26, 219–47, 279–304, 400–18, 464–86; II, 142–76.

Side 585. *Europæernes krig med Ashanti:* g. j. 1806, nr. 741, 749 og 750; 1808, nr. 923; 1809, nr. 1034 og 1073; baade disse og de følgende begivenheder omtales udførligt i en række engelske værker: Henry Meredith: An Account of the Gold Coast of Africa (London 1812), 129ff.; Brodie Cruikshank: Eighteen Years on the Gold Coast of Africa, 2 bd. (London 1853); John

Dalrymple Hay: Ashanti and the Gold Coast (London 1874); A. B. Ellis: A History of the Gold Coast of West Africa (London 1893), 107ff.; W. W. Claridge: A History of the Gold Coast and Ashanti, 2 bd.; W. E. Ward: A Short History of the Gold Coast.

Side 586. *Et nyt basketag 1811:* g. j. 1810, nr. 1122; 1811, nr. 1208, 1217 og 1221; 1813, nr. 1309; om antallet af kaffetræer smst. 1814, nr. 1348.

Side 586. *Holdet paa de indfødte:* g. j. 1814, nr. 1348.

Side 586. *Øst for Volta:* g. j. 1809, nr. 1035 og 1045; 1810, nr. 1118 og 1122; 1813, nr. 1309 og 1310; 1814, nr. 1353.

Side 587. *Ny instruks:* g. j. 1807, nr. 885.

Side 587. *Bekvemmere værelser:* g. j. 1809, nr. 1028.

Side 587. *Fortchefernes klage:* g. j. 1809, nr. 1078 og 1090.

Side 587. *Varer fra de Forenede Stater:* g. j. 1810, nr. 1123 og 1126; 1811, nr. 1184, 1189 og 1203; 1812, nr. 1220.

Side 587. *Veksler paa København:* g. j. 1811, nr. 1194 og 1218; 1812, nr. 1237 og 1238; 1813, nr. 1309 og 1310; 1814, nr. 1329, 1348, 1349 og 1366; 1816, nr. 1454; 1817, nr. 1498.

Side 588. *Negrene fik ikke coustume:* g. j. 1811, nr. 1221.

Side 588. *Flindts befrielse:* g. j. 1812, nr. 1254; 1813, nr. 1309; 1814, nr. 1341 og 1350.

Side 588. *Forbindelsen med Guinea:* g. j. 1814, nr. 1362; 1815, nr. 1410, 1416, 1422, 1433 og 1437; 1816, nr. 1458, 1482, 1487 og 1488; 1817, nr. 1498.

Side 588. *Johan Emanuel Richter og Ashanti 1816:* g. j. 1816, nr. 1460 og 1489; 1817, nr. 1497 og 1508.

Side 589. *„Prøven":* g. j. 1817, nr. 1615; 1818, nr. 1620.

Side 589. *Indskrænkninger:* g. j. 1817, nr. 1561, 1562 og 1599.

Side 589. *Ph. W. Wrisberg:* g. j. 1817, nr. 1560, 1587 og 1613; 1819, nr. 1779, 1787, 1791 og 1797.

Side 590. *Reiersen:* g. j. 1818, nr. 1625 og 1629; 1819, nr. 1732, 1750 og 1773; 1820, nr. 1828; om Schiønnings regnskaber smst. 1828, nr. 205 og 207.

Side 590. *Ashantierne:* g. j. 1819, nr. 1759, 1768 og 1772; 1820, nr. 1833, 1848 og 1852.

Side 590. *Peter Svane Steffens:* g. j. 1820, nr. 1853 og 1898; 1821, nr. 13, 14, 22, 23, 24, 25, 30 og 42.

Side 590. *L. G. Poulsen:* Collegialtidende 14/10 1820; J. Davidsen: Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn II (1881), 110–30.

Side 591. *Plantagen Frederiksberg etc.:* g. j. 1820, nr. 1834; 1821, nr. 26, 42, 83 og 84; 1822, nr. 159, 160 og 174; 1825, nr. 512; bilag til g. j. 702/1849.

Side 591. *Mathias Thonning:* g. j. 1822, nr. 146 og 153; 1824, nr. 338.

Side 591. *Johan Christopher Richelieu:* g. j. 1822, nr. 157 og 185; 1823, nr. 264 og 308; 1825, nr. 613; hans udsendelse, g. j. 1822, nr. 177, 215, 223, 224, 231 og 277; 1823, nr. 234, 245, 246, 255, 256, 258, 260, 262, 265, 280, 285, 296, 305, 308, 313, 322 og 324; hans gæld bilag til g. j. 545/1848.

Side 591. *Mac Carthy:* W.W. Claridge anf. st. I, 334–55; g. j. 1824, nr. 336, 337 og 361; 1825, nr. 580.

Side 591. *Ashantihærens nederlag 11/7 1824:* g. j. 1825, nr. 462 og 512; 1826, nr. 676 og 702; 1827, nr. 884.

Side 592. *Svanekiær, Poulsen og Richelieu:* Svanekiær: g. j. 1825, nr. 463, 467, 512 og 557; 1826, nr. 669 og 816; 1827, nr. 844 og 969; Poulsen: g. j. 1825, nr. 507, 558, 566, 602 og 604; 1826, nr. 663, 669 og 719; Richelieu: g. j. 1826, nr. 719, 749, 793, 807 og 819; 1827, nr. 837, 850, 886, 891, 895, 949 og 1027; bilag til g. j. 663/1844 og 545/1848; et angreb paa Richelieu: A. C. Forsberg: Røst fra Kysten Guinea eller Beretning om den i Aaret 1822 dertil sendte Expedition under Major von Richelieu som daværende Gouverneur, 1827; Edv. E. Th. Svanekiærs haandskrift: Personalhistoriske Meddelelser om Slægten Svanekiær; Th. Winthers haandskrevne optegnelser „Fra Guinea", 1920, tilhørende Poul H. Winther.

Side 593. *Prisansættelsen:* g. j. 1826, nr. 727.

Side 593. *Niels Brock:* g. j. 1825, nr. 613; 1828, nr. 98.

Side 593. *Ashantiernes hærtog:* g. j. 1825, nr. 613; 1826, nr. 732, 869, 910 og 1052; Statstidende 30/4 1827.

Side 593. *Forsøg paa at opnaa fred:* g. j. 1827, nr. 882 og 1063.

Side 595. *Undersøgelseskommission:* g. j. 1826, nr. 795; 1827, nr. 899 og 946; 1828, nr. 5.

Side 595. *Mølle og majs:* g. j. 1824, nr. 384 og 393; 1826, nr. 825; 1827, nr. 856, 925 og 956; 1828, nr. 6, 93, 100, 101, 150 og 151; 1829, nr. 301, 308 og 361; 1831, nr. 158; 1837, nr. 484; 1839, nr. 747; møllen blev sluttelig nedtaget.

Side 595. *Henrik Gerhard Linds ekspedition:* g. j. 1827, nr. 911, 929 og 958; 1828, nr. 32, 34, 44, 93, 127 og 141; H. G. Lind: Undersøgelser foretagne op ad Floden Volta i 1827 og 1828, Archiv for Søvæsenet VI (1834), 1–16.

Side 595. *Betænkninger:* g. j. 1828, nr. 93, 98, 147 og 175; 1829, nr. 243, 248, 264 og 391.

Side 595. *Bogsprog:* Jesu Biergprädiken oversat i det Accraiske Sprog, med nogle Tillæg af Luthers lille Cathecismus, Forord af Fr. Münter; g. j. 1826, nr. 745; 1805 havde Chr. Schiønning ladet trykke: De ti Bud, det apostoliske Symbolum og Fadervor oversatte i det akraiske Sprog; men dette lille opus var kun paa et halvt ark og kun trykt i 100 eksemplarer, der ikke udkom offentligt.

Side 596. *Findt og Heins hjemrejse:* g. j. 1828, nr. 73, 93 og 210.

Side 596. *Artillerikorpset:* g. j. 1828, nr. 130; milits: smst. 1830, nr. 469.

Side 596. *Skiftevæsenet:* g. j. 1830, nr. 486; 1832, nr. 470; Schous Forordninger 1832, 460–64.

Side 596. *Missionærer:* g. j. 1826, nr. 661, 710, 758 og 787; 1827, nr. 999; 1828, nr. 43, 55, 92 og 170; 1829, nr. 314, 330, 376 og 467; 1830, nr. 614 og 620; 1831, nr. 2; bilag til g. j. 29/1850; C. H. Kalkar: Den evangeliske Missions Historie (1857), 133; Niels Bundgaard: Det danske Missionsselskabs Historie I (1935) 14, 37, 42, 49–51, 62–63.

Side 596. *Rasmus Rask:* R. Rask: Vejledning til Akra-Sproget paa Kysten Ginea, med et Tillæg om Akvambuisk (1828).

Side 596. *Kateket og skole:* g. j. 1826, nr. 791; 1830, nr. 457, 511 og 523.

Side 596. *Trentepohl:* g. j. 1828, nr. 60 og 148; 1829, nr. 332; 1830, nr. 602, 603 og 615; 1831, nr. 615; Fonden ad usus publicos III (udg. af rigsarkivet ved Henny Glarbo 1947), 63–66, 295; Observationes meteorologicæ per annos 1829–34 & 1838–42 in Guineæ factæ a J. J. Trentepohl, R. Chenon, F. Sannom (Hauniæ 1845, Collectanea Meteorologica sub auspiciis Societatis Scientiarium Danicæ edita Fasc. III), Introductio: H. C. Ørsted, J. F. Schouw, P. Pedersen.

Side 596. *Fred med Ashanti:* g. j. 1828, nr. 6, 35, 197 og 259; 1829, nr. 317, 318, 332 og 391; 1830, nr. 536, 617, 623 og 638; 1831, nr. 78, 133, 134, 143, 252, 301, 303, 311 og 312; 1832, nr. 341 og 445; 1834, nr. 795; 1835, nr. 24, 84 og 91; 1838, nr. 580; bilag til g. j. 87/1850 og 126/1850; traktaten 2/3 1830 i kopi i C. O. 96/3 og 267/131, englændernes fred 27/4 1831: C. O. 267/112, the Public Record, Office, London; sidstn. traktat trykt hos Claridge anf. st. I, 409–11; kopier af de danske traktater i bilag til g. j. 311/1891.

Side 597. *L. V. Hein:* g. j. 1830, nr. 642, 643 og 644; 1831, nr. 77, 78, 130 og 131; 1832, nr. 288, 289 og 296; hans strid med Richter: g. j. 1832, nr. 283, 285, 300, 301 og 303.

Side 598. *Balthasar Mathias Christensen* offentliggjorde under sit ophold i Guinea i tidsskriftet Valkyrien: Correspondents-Efterretninger fra Christiansborg, fra Kysten af Guinea (1831, I, 272–77); Breve fra og om Guinea (1831, II, 262–78; III, 56–63); om slavehandel (1832, I, 251–58), Nogle Bemærkninger om fremmede Kolonier paa Vestkysten af Afrika (1832, I, 258–78) og Om Colonien Princes-Island (1832, II, 46–50).

Side 598. *Steffens' betegnelser:* g. j. 1821, nr. 24 og 84.

STRIDIGHEDER MED ENGLÆNDERNE

Side 599–609

Side 599. *Personskifter:* Ahrensdorff: g. j. 1830, nr. 656; 1832, nr. 304; Brock: g. j. 1833, nr. 367; Lind: g. j. 1832, nr. 351 og 364; 1833, nr. 622, 674 og 693; Mørch: g. j. 1834, nr. 847; 1835, nr. 37 og 450; B. M. Christensens nekrolog over Lind i Dagen 1833, nr. 278–79.

Side 599. *Plantagedriften:* g. j. 1830, nr. 613, 637, 644 og 662; 1837, nr. 7, 14, 111, 117, 118, 119 og 251; 1832, nr. 474; 1834, nr. 825; bilag til g. j. 709/1849; kommissionen af 9/11 1832 afgav en beretning 1848, g. j. 536/1848, hvortil bilag.

Side 599. *Æsler og geder etc.:* g. j. 1830, nr. 466 og 509; 1831, nr. 13; 1832, nr. 474; 1833, nr. 622; 1834, nr. 797; 1835, nr. 5, 7, 36 og 83.

Side 599. *Forsøg paa at civilisere landet:* g. j. 1830, nr. 637 og 647.

Side 599. *Det baselske missionsselskab:* g. j. 1831, nr. 83 og 164; 1832, nr. 413, 414, 472, 515 og 706; 1843, nr. 433; bilag til g. j. 576/1848; C. N. Lorenzen i Nordisk Missions-Tidsskrift III (1892), 289–340; C. H. Friis: Andreas Riis (1932); Niels Bundgaard: Det danske Missionsselskabs Historie I (1935), 51.

Side 600. *Tiltrædelsestraktaten 26/7 1834:* g. j. 1833, nr. 704; 1834, nr. 739, 741, 753, 754, 765, 766, 770, 910 og 923; F. O. 84/142 og 84/158, the Public Record Office, London; korrespondancesager vedr. slavehandelens undertrykkelse, pk. I, DfuA, alm. korr. litr. S; traktaten trykt i British & Foreign State Papers 1833–34, 218ff., Schous Forordninger 1834, 118–31, og i Danske Tractater efter 1800 I, politiske Tractater, I, 1800–63, 143–59; G. Nørregaard i HT. 10 rk. III, 1936, 375.

Side 600. *Forordning 3/7 1835:* g. j. 1835, nr. 73; Schous Forordninger 1835, 197–214.

Side 600. *Øst for Rio Volta udskibedes negerslaver:* g. j. 1835, nr. 10 og 83; indskrænkning heri: g. j. 1834, nr. 821; 1835, nr. 10; 1836, nr. 318.

Side 600. *Resolution 3/8 1834:* g. j. 1834, nr. 835.

Side 600. *De engelske købmænds konkurrence:* g. j. 1821, nr. 87; 1827, nr. 883; 1830, nr. 617.

Side 600. *Handelsvejene aabnedes:* g. j. 1832, nr. 415; 1833, nr. 693.

Side 600. *Dokua og Boatrim:* g. j. 1833, nr. 647; 1834, nr. 799, 821 og 875; 1835, nr. 5, 83, 84, 89 og 142; 1836, nr. 168 og 209; 1837, nr. 480; 1838, nr. 579, 680 og 729; 1839, nr. 748 og 887; 1840, nr. 932 og 997.

Side 601. *Akwapim:* g. j. 1835, nr. 142; 1836, nr. 108, 224 og 329; Gtk.s hist. fremstilling i korr. vedr. de danske etablissementer paa kysten af Guinea 1804–48, DfuA. alm. korr. litr. G; G. Nørregaard i HT. 10 rk. III, 359–73.

Side 602. *Englændernes syn paa danskerne:* g. j. 1836, nr. 324; Residents of British Accra til the President & Council of Cape Coast Castle 4/7 1836, F. O. 211/32, the Public Record Office, London; kopi heraf i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA.

Side 602. *Mørck vil knytte de omstridte folk til Danmark:* g. j. 1836, nr. 324 og 338; 1837, nr. 411, 418, 480, 482 og 498; 1838, nr. 611; 1839, nr. 748.

Side 602. *Addum:* g. j. 1837, nr. 442 og 480; 1839, nr. 814, 861 og 887; 1840, nr. 997; 1841, nr. 144, African Merchants til C. O. 11/2 og 12/10 1837, C. O. 267/144, the Public Record Office, London.

Side 602. *Klager via London:* The President & Council of Cape Coast Castle til Afr. Merchants 17/5 og 14/7 1837, C. O. 267/144, og 1/3 1838, C. O. 267/150; Afr. Merchants til C. O. 5/12 1836, C. O. 267/136; F. O. til Wynn 19/2 1837, F. O. 211/32; Wynn til F. O. 31/1 1841, C. O. 267/167, the Public Record Office, London; Wynns note med bilag i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA; g. j. 1836, nr. 399 og 464.

Side 603. *København gav sig god tid:* Gtk.s hist. fremstilling 5/12 1837, koncept til note til Wynn 31/3 1838, instruks til den da. ges. i London 29/3 1838, DfuA til Gtk. 29/3 1838, alt i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA; instruks til Mørck 7/4 1837, bilag til g. j. 311/1891; g. j. 1837, nr. 399 og 464; 1838, nr. 592; Wynn til F. O. 12/4 1838, C. O. 267/150, the Public Record Office, London.

Side 603. *Macleans betænkning:* Maclean til Afr. Merchants 4/6 og 9/6 1838, C. O. 267/150; F. O. til Wynn 24/7 1838, F. O. 211/33, the Public Record Office; kopi af betænkningen, Wynns note 28/7 1838 og Krabbe-Carisius' afgørelse 8/8 samt Gtk.s instruks til Mørch 29/6 1838 i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA; g. j. 1838, nr. 644.

Side 603. *Mørchs død:* g. j. 1839, nr. 793.

Side 603. *Missionæren Riis:* citat fra dep. fra Kbh. til F. O. 5/2 1842, C. O. 267/177, the Public Record Office, London; g. j. 1837, nr. 440, 441, 475 og 476; 1838, nr. 565; 1839, nr. 888; 1842, nr. 104.

Side 603. *Atocco og Mora:* Dagen nr. 49, 26/1 1834; g. j. 1834, nr. 763; 1835, nr. 24, 83 og 142; 1836, nr. 224; 1839, nr. 861 og 887; 1840, nr. 902; 1841, nr. 48; 1842, nr. 144, 184 og 626; 1845, nr. 82; W. W. Claridge anf. st. I, 457.

Side 603. *Gjedes død:* g. j. 1839, nr. 887.

Side 503. *Akwamu og Krepi:* g. j. 1830, nr. 616 og 637; 1836, nr. 323; 1837, nr. 480; 1838, nr. 611; 1841, nr. 5 og 48.

Side 604. *Johan Christian Wilkens:* g. j. 1842, nr. 105, 181 og 216; F. O. til Browne 29/3 1842, F. O. 211/37, og Browne til F. O. 5/2 1842, C. O. 267/177, the Public Record Office, London.

Side 604. *Wulff Josef Wulff:* g. j. 1842, nr. 226; hans breve: Da Guinea var dansk, Breve og Dagbogsoptegnelser fra Guldkysten 1836–42, udg. af Carl Behrens 1917; Wulff døde 16/12 1842.

Side 604. *Carstensen:* g. j. 1842, nr. 270; hans rejser og stedfortrædere: smst. 1843, nr. 413; 1844, nr. 626, 652, 726 og 758; 1846, nr. 440; 1847, nr. 8.

Side 605. *Atha:* g. j. 1842, nr. 270; 1843, nr. 287 og 363.

Side 605. *Blækhuso:* g. j. 1843, nr. 288; bilag til g. j. 311/1891.

Side 605. *Carstensens indberetninger:* g. j. 1843, nr. 289 og 433.

Side 605. *Plantagerne:* g. j. 1835, nr. 83 og 142; 1836, nr. 226; 1839, nr. 885; 1843, nr. 364; tørke: smst. 1835, nr. 83; 1836, 219 og 314; 1845, nr. 187; 1846, nr. 225; græshopper: smst. 1834, nr. 799; 1839, nr. 814 og 861.

Side 606. *Undervisning og religion:* g. j. 1843, nr. 433 og 490; bilag til g. j. 708/1844; afskrifter af C. Th. Jørgensen og hans hustrus breve til hjemlandet er bevaret, tilhørende proprietær Lauritz Jørgensen, Frederiksyndest, Fredensborg.

Side 606. *Blækhuso-sagen i København:* F. O. til Wynn 31/7 1843 med bilag, F. O. 211/38; Wynn til F. O. 21/8 1843, F. O. 84/474, the Public Record Office, London; Wynns note 21/8 1843 og koncept til svarnote i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA.

Side 606. *Affæren i Akwapim:* Addum og Sebah Akim, g. j. 1844, nr. 726 og 728; 1845, nr. 81, 82, 83, 93 og 187; 1846, nr. 201, 203, 205, 242, 243, 245, 246, 348, 376 og 403; 1850, nr. 28; bilag til g. j. 125/1850; Jens Yde: Etnografisk Samlings Taletrommer, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1945, 18–24.

Side 607. *Okinne-Kuma,* etc.: g. j. 1846, nr. 323, 431 og 442; 1847, nr. 131 og 293.

Side 607. *Diskussion 1849:* Fitzpatrick til C. O. 19/9 1849 med bilag, C. O. 96/15, the Public Record Office, London, trykt i British & Foreign State Papers 1849–50, 67ff., Fitzpatricks brev dog kun i et hensigtsmæssigt uddrag; g. j. 1849, nr. 824, 825, 890 og 948; finansmin. til udenrigsmin. 15/1 1850 i bilag til g. j. 311/1891.

Side 607. *Awuna:* g. j. 1845, nr. 154 og 165; 1846, nr. 202 og 204; 1847, nr. 98 og 293; 1848, nr. 374, 389, 407, 435 og 488; 1849, nr. 773, 826, 829 og 950; 1850, nr. 112; 1851, nr. 235; bilag til g. j. 142/1850; R. Hansen: Fra Orlogsbriggen „Ørnens" Togt til Marokko, de danske Kolonier paa Guineakysten og til Vestindien i 1845–46, Tidssk. for Søvæsen 1922, 281–331; C. Irmingers Erindringer fra Kysten Guinea fra Togtet 1847, Fra alle Lande 1868, 353–70; samme: Slavehandelen paa Guinea, Dansk Maanedsskr. 1859, I, 261–72; en meget fortegnet fremstilling hos Claridge anf. st. I, 457–58, og hos W. E. Ward anf. st. 152–53; Johan W. Svedstrups udførlige dagbog fra hans Guineaophold (fra 1844) er benyttet af sønnen Alexander Svedstrup i romanen „Erik Gudmand" (1923–25); hans tegninger af forterne findes paa Kronborg.

Side 608. *Krigsskibe til Guinea:* g. j. 1844, nr. 646, 651 og 680; 1845, nr. 46, 48, 164 og 258; 1846, nr. 288, 301, 353 og 451; 1847, nr. 4, 114 og 148; 1848, nr. 389; bilag til g. j. 921/1849.

Side 608. *„Heinrich Sørensen":* g. j. 1846, nr. 364; 1847, nr. 27 og 98.

Side 608. *Gageudbetalingerne:* g. j. 1843, nr. 504 og 540; 1844, nr. 628.

Side 608. *Prinsensten:* g. j. 1845, nr. 135 og 178; 1846, nr. 299, 312 og 343.

Side 608. *Carstensens forslag etc.:* om emigration: g. j. 1847, nr. 290; bilag til g. j. 658/1849; slavehandel: smst. 1846, nr. 224, 362 og 430; styrelse: smst. 1846, nr. 384; 1847, nr. 240; udgifter: smst. 1847, nr. 291; 1848, nr. 385; livegne: smst. 1846, nr. 384; 1848, nr. 396 og 401; bilag til g. j. 39/1850; gennemførelsen af de livegnes frigivelse: smst. 1848, nr. 478, 616 og 617; 1849, nr. 711 og 828.

Side 609. *Embedsmændenes stilling:* g. j. 1846, nr. 218; 1847, nr. 129; 1848, nr. 624; 1848, nr. 696.

SALGET

Side 610–615

Side 610. *Wienerkongressen:* Niels Rosenkrantz' Dagbog 2/2 1815 i hans privatarkiv XIV; ordre til den da. ges. i London 11/2 1815; instruks til Moltke 23/5 1821, korr. vedr. Ostindien II, Trankebar 1800–46, DfuA, alm. korr. litr. Ø.

Side 610. *De Forenede Stater:* akter herom i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA.

Side 610. *Svensk projekt:* Bricka: Dansk biogr. Leks. IX, 410.

Side 610. *Den engelske interesse:* g. j. 1821, nr. 24; 1843, nr. 288; [Madden:] Report on H. M.s Commissioners of Inquiry on the State of the British Settlements on the Gold Coast at Sierra Leone and the Gambia, with some Observations on the Foreign Slave Trading Factories along the Western Coast of Africa in the Year 1842 (Parl. Papers 1842, Reports from Committees XII); G. Nørregaard i HT. 10. rk. III, 383ff.; et forarbejde hertil i Revue d'histoire des colonies, Paris 1933.

Side 610. *Resolution 2/11 1840:* guineisk resol.-prot. 1816–50; g. j. 1840, nr. 1040.

Side 610. *De engelske købmænds synspunkt:* Afr. Merchants til C. O. 8/12 1840, C. O. 267/162; Maddens Report, 11 og 76; Bannermann til Hutton 19/12 1842, C. O. 96/2; Winniett til C. O. 31/12 1847, C. O. 96/11; om told: skr. 28/7 1849, C. O. 96/15 og skr. 24/7 1850, C. O. 96/19, the Public Record Office, London.

Side 611. *Frankrig:* g. j. 1843, nr. 365 og 444; bilag til g. j. 310/1891; Chr. Schefer: Le Monarchie de Juillet et l'expansion coloniale, La revue des deux mondes, sept. 1912, 177ff.; samme: Instructions genérales données de 1767 à 1870 aux gouverneurs ... français en Afrique Occidentale II (Paris 1927), 133, 142, 146 og 564–65; englændernes uro: Afr. Merchants til C. O. 7/3 1843, C. O. 96/2; Stephens paaskrift paa Danish Claims to the Sovereignty adjoining the Danish Settlements on the Gold Coast 13/3 1843, C. O. 96/3, the Public Record Office, London.

Side 611. *Engelsk erklæring 1843:* C. O. til F. O. 17/4 1843, C. O. 401/1; F. O. til Wynn 31/7 1843 med bilag, F. O. 211/38, the Public Record Office, London; Wynns note 21/8 1843 i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA; g. j. 1844, nr. 528.

Side 611. *Den danske regering vil udnytte konkurrencen:* g. j. 1843, nr. 339; koncept til ordrer til den danske ges. i London 10/4 og 21/6 1843, korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA; Wynn til F. O. 21/8 1843, F. O. 84/474, the Public Record Office, London.

Side 612. *Resolution 30/7 1844:* g. resol.-prot. 1816–50; g. j. 1844, nr. 104, 646 og 650.

Side 612. *Købmand Regis:* g. j. 1846, nr. 375 og 410; 1848, nr. 596; note fra den fr. ges. i Kbh. 7/8 1846 og Gtk. til DfuA. 4/10 1846 i korr. vedr. de da. etabl. paa kysten af G. 1804–48, DfuA.

Side 612. *Carstensens første forhandlinger:* g. j. 1847, nr. 290; 1848, nr. 457; om 1842: Bannermann til Hutton 19/12 1842, C. O. 96/2, the Public Record Office, London.

Side 612. *Resolution 3/4 1848:* g. resol.-prot. 1816–50, akter i bilag til g. j. 310/1891; g. j. 1848, nr. 458 og 475.

Side 612. *Salgsforsøg i andre lande:* g. j. 1848, nr. 577 og 581; 1849, nr. 655.

Side 612. *Carstensens private henvendelse:* Hutton til C. O. 7/11 1848, hvori indlagt Carstensen til Hutton 27/10 1848, C. O. 96/14; Eddisbury til Merrivale 11/12 1848, C. O. 96/13, the Public Record Office, London; bilag til g. j. 319/1891; g. j. 1848, nr. 579 og 584.

Side 612. *Dansk officielt tilbud 1849:* g. j. 1849, nr. 690, 753, 793 og 881; Forster til C. O. 30/4 1849, Reventlow til F. O. 7/7 1849; skr. fra Winniett til C. O. og Trevelyan til Merrivale 12/12 1849, C. O. 96/17, the Public Record Office, London; British & Foreign State Papers 1849–50, 70ff.

Side 613. *Afgørende forhandling:* akter i C. O. 96/17 og 402/3; traktaten i F. O. 94/112, the Public Record Office, London; danske akter i bilag til g. j. 310/1891; g. j. 1849, nr. 939 og 960; 1850, nr. 4; traktaten trykt i Parl. Papers, Accounts and Papers 1851, LVII, 18; British & Foreign State Papers 1849–50, 75–76; J. J. Crooks: Records Relating to the Gold Coast Settlements 1750–1874, Dublin 1923, 322; Da. Tractater efter 1800 I, Politiske Tractater I (1800–63), 218–19; Kay Larsen: De danske i Guinea, 1918, 129–31.

Side 613. *Underhuset:* Hansard, 3. Series, CXIII, 1850, 37ff.; Daily News 2/4 1850 indeholder et angreb paa købet; g. j. 1850, nr. 17.

Side 613. *Ratifikationerne:* F. O. til C. O. 14/9 1850, C. O. 96/2, the Public Record Office, London; g. j. 1850, nr. 97, 108, 109.

Side 614. *Overdragelsen:* g. j. 1849, nr. 962, 965, 968 og 971; 1850, nr. 1, 19, 56, 57 og 151; bilag til g. j. 311/1891; Winnietts dagbog i C. O. 96/18, tr. i Parl. Papers, Accounts and Papers 1850, XXXVIII, 3ff. og i British & Foreign State Papers 1849–50, 80ff. Claridge anf. st. I, 475–76.

Side 614. *Schiønnings død:* g. j. 1850, nr. 81.

Side 614. *Skolen til Baselmissionen:* g. j. 1848, nr. 615.

Side 614. *Pensioner:* Treasury til F. O. 30/7 1850, C. O. 96/20, the Public Record Office, London; g. j. 1951, nr. 178; 1854, nr. 288; 1862, nr. 303.

Side 614. *Afskedigelser:* g. j. 1850, nr. 115, 116 og 117; 1871, nr. 308.

Side 615. *Efter overtagelsen:* Claridge anf. st. I, 477ff.; E. Nissen: Guldkysten, Under Dannebrog 1916, 79–80; Sophie Petersen: Danmarks gamle Tropekolonier (1946), 272–86.

FORTEGNELSE OVER BILLEDSTOF

FORTEGNELSE OVER BILLEDSTOF

HENTET FRA ILLUSTR. VÆRKER OG BILLEDSAMLINGER

Side

Romertidens karavaneveje for fjernhandelen mellem Europa og Asien. (Nytegnet kort) 6
Asiens fabelvæsener. Efter Hartmann Schledel: Liber Chronicum, 1493 (Kgl. Bibl. Incunabel 3637) 8
Den store hollandske loge i byen Surat. Stik hos Pieter van Broecke: Korte Historiael ende Journaelsche Aenteyckeninghe (Haerlem 1634) 15
Kong Christian IV. Maleri af Pieter Isaacsz (ca 1612) paa Frederiksborgmuseet 19
Traktaten af 30. marts 1618. Rigsarkivets traktatsaml. E. Ostindien, nr. 2b 21
Marchelis de Boshouwers segl. Kobberstik i Nye danske Magazin I, 1794 24
Ove Gjedde. Kobberstik af A. Haelwegh efter maleri af A. Wuchters (Kgl. Bibl.s billedsamling) 26
Kongen af Candys modtagelse af den hollandske øverstkommanderende Gerard Hulst 1656. Udsnit efter Messrs. Churchills: A collection of voyages and travels (1732) bd. III 34
Havnen og fortet ved Trinquemale paa Ceylon. Messrs. Churchills: A collection of voyages and travels (1732) bd. III 35
Kort over Coromandelkysten. Pierre de Hondt: Histoire générale des voyages (1747–68) bd. XIV 38
Kap det gode Haab. Efter tegning i løjtnant F. Zimmers journal holdet paa fregatten „Grefv Laurvig" 1725–27 (Rigsarkivets skibsjournaler, nr. 348b) 51
Prospekt af København 1618. Stik i Kgl. Bibl.s billedsamling 53
Kort over den bengalske havbugt. Pierre de Hondt: Histoire générale des voyages (1747–68) bd. II 59
Tranquebar. Fotografi efter maleri paa Skokloster i Sverige (Nationalmuseet) 61
Guden Vishnus forvandlinger. Messrs. Churchills: A collection of voyages and travels (1732) bd. III 63
Udsigt over Masulipatam. Efter Histoire générale de voyages (udg. af A. F. Prevost d'Exiles m. fl. 1749–61) bd. XXXIII 67
Den store Mahrattapagode i Tanjore. Efter tegning af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 79
Indiske fartøjer i Bombays havn. Udsnit efter tegning i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 81
Udsigt over Goa. Stik hos Pierre de Hondt: Histoire générale des voyages (1747–68) bd. X 83
En macassar og hans hustru. Stik hos Messrs. Churchills: A collection of voyages and travels (1732) bd. II 87
Grundrids af Dansborg ca 1650. Efter fotografi af maleri paa Ravnholt 91
Brev fra sultanen af Bantam til Christian V. D. Kanc. indlæg til ostind. reg. 13/3 1672 nr. 9 (Rigsarkivets udstilling) 102
Staden Tranquebar, grundrids. Efter kopi af Franciscus Hammershaimb 1671 (Kgl. Bibl.s billedsamling, ingeniørkorpsets tegninger XVIII 3. 8) 106
En mestitskvinde fra Palicat paa Coromandelkysten. Messrs. Churchills: A collection of voyages and travels (1732) bd. II 115
Kongen af Cochin paa sin elefant. Pierre de Hondt: Histoire générale des voyages (1747–68) bd. I 120
Logen i Dannemarnagor i Bengalen efter sin forrige beskaffenhed. Grundrids med forklaring, (Rigsarkivet As. K. nr. 2186b) 127

Side

Missionæren Bartholomæus Ziegenbalg. Efter kobberstik udført 1716 af Joh. Kenckel (Kgl. Bibl.s billedsamling) 131
Missionær Johan Ernst Gründler. Efter stik i Kgl. Bibl.s billedsamling 135
Kastellet Dansborg. Udsnit af farvelagt tegning i F. Zimmers journal holdet paa fregatten „Grefv Laurvig" 1725–27 (Rigsarkivets udstilling) 137
Plan over Tranquebar. Efter tegning fra 1733 af premierløjtnant Gregers Daa Trellund (Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg) 145
Tranquebaromraadet paa Coromandelkysten ved Cauweriflodens delta. Pierre de Hondt: Histoire générale des voyages (1747–68) bd. XIV 147
Medlemmer af „Prins Christians" stab modelleret af en kinesisk kunstner i Canton 1731 (Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg) 152
Asiatisk Kompagnis palæ i Strandgade, opført i 1738 af F. de Lange (Kgl. Bibl.s billedsamling) 155
Mahrattakriger fra 18. aarh. J. Forbes: Illustrations to Oriental Memoirs (London 1835) 160
Mahrattarytter fra 18. aarh. J. Forbes, smstds. 161
Dansborg i Tranquebar set fra vest og øst. Pierre de Hondt: Histoire générale des voyages, bd. XIV 164
Indiske folketyper. Efter tegninger (o. 1800) af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 173
Indiske folketyper. Efter tegninger af samme smstds. 185
Cochin paa Malabarkysten. Efter tegning af James Forbes (1772) i anførte værk 187
Rejse i Indien i 18. aarh. Efter tegning af James Forbes (1781) smstds. 193
Calicut paa Malabarkysten. Efter tegning af James Forbes (1772) smstds 195
Indiske folketyper. Efter tegninger af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 203
Kort over halvøen Macao. Pierre de Hondt, anf. værk bd. VII 209
Forbjerget Bocca Tigris. Efter maleri af ukendt kunstner (Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg) 211
Kontrakt af 7/2 1766 om levering af te. Asiatisk Kompagni nr. 1156 (Rigsarkivet) 213
By i Tanjore. Tegning i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 225
Transportbaad paa Gangesfloden. Tegning af A. Plum. Steen Bille: Beretning om Corvetten Galathea's Reise omkr. Jorden I (Kbh. 1849) 229
Indfødt soldat i det engelske Bombay. Udsnit af tegning i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 231
I Tranquebar. Guvernørens palankin. Efter tegning i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 237
Frederiksnagore i Bengalen. Efter tegning (1790) af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 238
Parti fra Hooghlyfloden. Efter tegning af J. Hammer 1810 (Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg) 242
Peter Herman Abbestee. Silhouet i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 258
Kort over Nicobarøerne (Rigsarkivets kortsamling 337a) .. 260
Pælebygninger paa Nicobarøerne. Skizzer optagne paa Corvetten „Galatheas" Jordomseiling af Chr. Thornam 1845–47 263
Nicobarboere, der falbyder kokosnødder. Smstds. 264

Side

Nicobarske ansigtstyper. D. Rosen: Erindringer fra mit Ophold paa de Nikobarske Øer (Kbh. 1839) 265
Asiatisk Kompagnis pakhus. Efter stik i Kgl. Bibl.s billedsamling 267
Den engelske fæstning How Fort. Efter tegning i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 271
Fregatten „Tre Venner". Maleri af Chr. Blache (Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg) 276
Tranquebars territorium ca 1830 (Rigsarkivets udstilling) 280
Indiske folketyper. Efter tegninger (ca 1800) af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 283
Kap det gode Haab. Efter tegning (1788) af guvernør Peter Anker smstds. 291
Landporten i Tranquebar. Efter tegning af guvernør Peter Anker, smstds. 296
Frédéric de Coninck. Efter kobberstik i Kgl. Bibl.s billedsamling 298
Christian Wilh. Duntzfelt. Efter kobberstik i Kgl. Bibl.s billedsamling 298
Kurve over Tranquebars sætold (i rd tr. kur.) 300
„Christianshavn". Efter farvelagt tegning paa Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 303
De europæiske staters faktorier i Canton. Efter tegning af kinesisk kunstner, smstds. 305
Danske soldater i Tranquebar. Efter tegninger af guvernør Peter Anker (Etnografisk Museum, Oslo) 321
Christoph Samuel John. Efter kobberstik i Kgl. Bibl.s billedsamling 327
Kort over Tranquebar ca 1800. Efter tegning af guvernør Peter Anker (Etnografisk Museum, Oslo) 335
Suppremannia Setty. Tegning (1791) i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 341
Peter Anker. Maleri af C. A. Lorentzen (formentlig ca 1800) paa Frederiksborgmuseet 343
Guvernørboligen i Tranquebar 1790. Efter tegning af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnogr. Museum, Oslo) 351
Chefshuset i Frederiksnagore. Efter tegning i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 360
Frederiksnagore 1810. Efter tegning af J. Hammer i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 363
Tanjore. Efter tegning af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 367
Urskov paa Nicobarerne. Skizzer optagne paa Corvetten Galatheas Jordomseiling af Chr. Thornam 1845–47 376
Portræt af en nicobar. Tegning af Chr. Thornam, smstds. . 378
Aktie i Asiatisk Kompagni. Rigsark. (Asiatisk Komp.s arkiv) 382
„Frederik VI". Efter tegning i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 385
Guvernør Konrad Emil Mourier. Efter Fototypi paa Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 399
Færgebaad paa Gangesfloden. Skizzer optagne paa Corvetten Galatheas Jordomseiling af Chr. Thornam 1845–47 . 400
Udkast til segl for kollegiet i Frederiksnagore. D. Kanc.s 1. dep.s registrant 1825–27, fol. 200 (Rigsarkivet) 403
Enkebrænding i Indien. Efter stik i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 404
Korvetten „Galathea". Efter Tuschtegning af Prömmel i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 408
Prospekt af etablissementet Frederikshøj. D. Rosen: Erindringer fra mit Ophold paa de Nikobarske Øer (1839) 411
Grundplan af Frederikshøj 1831 (Rigsarkivets udstilling) 412
Anlægget Frederikshavn i 1830erne. D. Rosen: Erindringer fra mit Ophold paa de Nikobarske Øer (1839) 413
Tranquebar set fra sydsiden. Efter tegn. (1789) af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 419
„Mr. Jørgensens House, Tranquebar". Efter tegning (1835) i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 420
„Kongens Have" ved Tillally. Efter tegn. (1789) af guvernør Peter Anker i Ankers samling (Etnografisk Museum, Oslo) 422
Kort over Guineakysten i det 17. aarhundrede. Fot. e. orig. i British Museum (Maps, Add. 35906) 432
Scener fra de hvides fremtrængen paa Guineakysten. Efter stik i Michael Hemmersam: Guineische und West-Indianische Reisebeschreibung 1639–45 434

Side

Kort over Guldkysten. A New General Collection of Voyages and Travels ... II (London 1745) 438
Frederiksberg fort. Tegning af J. Barbot. Messrs. Churchills: A collection of voyages and travels, bd. V. 455
Titelblad til den samling rejseskildringer, hvori Hans Jacob zur-Eich's Africanische Reisebeschreibung 1677 fremkom 456
Sceneri fra Guineakysten. Vignet fra Frederik V's atlas XXXIX nr. 51 (Kgl. Bibl.s kortsaml.) 460
Begravelses- og høstscene fra Fetu. W. J. Müller: Die Africanische auf der Guineischen Gold-Cust gelegene Landschafft Fetu (Hamburg 1676) 463
Guvernør Cornelissøns afsked fra negrene. Efter stik fra 1786 i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 466
Byen Nyanawase. Efter stik i E. Tilleman: En liden enfoldig Beretning om det Landskab Gvinea (1697) 478
Christiansborg fort. Efter stik i samme bog 481
Forterne St. James, Crèvecœur og Christiansborg. Tegning i J. Reichardts skibsjournal 1724–25 (Rigsarkivets udstilling) 490–91
Guldkystens sydpynt med et hollandsk fort. Tegning i Chr. Mölsters skibsjournal 1724–25 (Rigsarkivets skibsjournaler nr. 348b) 492
Det hollandske hovedfort St. Georg d'Elmina. Efter Messrs. Churchills: A collection of voyages and travels, bd. V ... 496
„Ranson og spiise taxt for slaverne" ombord paa „Christianus Quintus" 1708 (Rigsarkivets udstilling) 503
Længde- og tværsnit gennem et slaveskib. Efter Th. Clarkson: The History of the Abolition of the African Slave-Trade (Lond. 1808) 504
Forterne Christiansborg og Prøvesten. Efter stik af M. Rösler (Kgl. Bibl.s billedsamling) 510
Fredensborg fort. Efter stik af M. Rösler (Kgl. Bibl.s billedsamling) 511
Ludvig Ferdinand Rømer. Efter stik i Kgl. Bibl.s billedsamling 518
Qvou, Eikoes søn. Efter stik af M. Rösler. C. L. Schmidt: Beskrivelse over Frinegeren Quou Ursovs Fetisserier (1760) 527
Guvernementets segl 1764. Segltegn. i kgl. resol. vedk. Vestind. og Guinea 1764–68 nr. 27 529
Christiansborg fort og Orsu by. Efter tegning i Rigsarkivets udstilling 533
Otho vælges til feltherre ved fort Kongensten 1784. Efter stik hos P. E. Isert: Reise nach Guinea ... (Kbh. 1788) 552
Kongensten fort. Efter tegning i Kgl. Bibl.s billedsamling 554
Prinsensten fort. Efter tegn. i Rigsarkivets kortsamling 337b 555
Augustaborg fort. Efter tegn. i Rigsarkivets kortsamling 337b 556
Plan over fortet Christiansborg 1847 (Rigsarkivets kortsamling 337b) 563
Accrakvinder. Efter stik i P. E. Isert: Neue Reise nach Guinea ... (Berlin og Leipz. 1790) 566
Plantagen Frederiksberg. Efter tegning i Rigsarkivets kortsamling 337b 577
Skibet „Kongen af Assianthe". Efter maleri i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 579
Yamsfest hos Ashantierne. I udsnit efter T. Edward Bowdich: Mission from Cape Coast Castle to Ashantee (London 1819) 585
Ashantikaptajn. Efter T. Edward Bowdich, anf. værk 587
Hus i Kumasi. Efter T. Edward Bowdich, anf. værk 589
Skibe ved Christiansborg fort. Efter maleri af Webster i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg 592
Kort over floden Volta, signeret 15. april 1828. Efter tegning af H. G. Lind (Rigsarkivets kortsamling 337 XX) 594
Uniform fra de danske Guineaforter. Efter tegning i Rigsarkivets udstilling 601
Guvernør Fritz Mørch (Kgl. Bibl.s billedsamling) 604
Guvernør Edward Carstensen (Kgl. Bibl.s billedsamling) .. 605
Christiansborg fort. Efter tegning af J. V. Svedstrup i Kgl. Bibl.s billedsamling 611
Kort over den danske Guldkyst 1850. Fot. e. orig. i Public Record Office (Colonial Office maps Gold Coast no. 3) 613
Kort over de danske etablissementer og allierede negernationer i Guinea, udarbejdet af P. Thonning 1802 (Rigsarkivets udstilling) ..... før side 431

IB ANDERSENS ILLUSTRATIONER

Side

Fiskerhytte ved Tranquebar ... 13
Stranden syd for Uppanars udløb i havet. Tranquebar ... 29
Tempel i fiskerlandsby nord for Tranquebar ... 46
Dansk borg ved Tranquebar, set fra stranden ... 55
Tempel ved paradepladsen i Tranquebar ... 57
Gudebillede mellem Tranquebar og Carical ... 65
Uppanarfloden umiddelbart syd for Tranquebar ... 69
Gade i Carical ... 75
Tempel i Tranquebar ... 85
Port mellem Tranquebars paradeplads og stranden ... 95
Bøfler ved Uppanarfloden ... 97
Kysten ved Tranquebar ... 113
Indisk kvinde ... 123
Landskab ved Tranquebar ... 129
Tranquebars sydlige bymur ... 159
Landskab med rismarker og viftepalmer mellem Tranquebar og Poreiar ... 165
Spinderok ... 169
Hus i Kongensgade, nuværende konvent ... 171
Dansborg, set fra paradepladsen. Tranquebar ... 177
Kirken i Poreiar ... 221
Ruinagtig bro udenfor Tranquebars bymur ... 233
Tranquebars vestlige bymur ... 245
Hus i Serampore ... 249
Indisk tempel ... 251
Zebuko. Tranquebar ... 253
Smaa templer paa kysten nord for Tranquebars paradeplads 255
Ruin i Nygade, beliggende umiddelbart vest for Dansborg 289
Storporten eller landporten i Tranquebar ... 293
Kongensgade. Tranquebar ... 307
Den danske kirkegaard ved Nygade. Tranquebar ... 311
Nygade, set fra et sted ud for Tranquebars kirkegaard mod vest ... 315
Port ved det saakaldte mühldorffske hus i Tranquebar, beliggende i en have mellem Kongensgade og Nygade ... 323
Ruin af hus i Poreiar ... 329
Opmaaling af hus i Tranquebar ... før side 337

Side

Hus i Nygade i Tranquebar ... 345
Huse i Nygade, i baggrunden Dansborg ... 353
Den katolske kirke i Frederiksnagore ... 355
Indiske kvinder ... 369
Kongensgade, i baggrunden Tranquebars byport ... 371
Prins Jørgensgade ... 387
Havslange (Pelamis platurus) ... 391
„Missionær Johns hus" i Kongensgade, nuværende konvent 393
Hus i Kongensgade. Tranquebar ... 395
Guvernørboligen i Frederiksnagore ... 407
Kollegiet i Frederiksnagore ... 409
Porten til oberstløjtnant Mühldorffs hus i Tranquebar ... 415
To indiske piger ... 421
Hus i Kongensgade i Tranquebar. Nuværende konvent ... 425
Ruiner. Tranquebar ... 427
Landskab ved Apohobi, set mod højdedragene ved Akwapim 437
Kysten øst for Christiansborg ... 441
Indgangen til det saakaldte slavemarked ved Christiansborg. Accra ... 443
Christiansborg. Guldkysten ... 467
Kvinder paa stranden, Kita ... 473
Tene med tenvægte af ler ... 475
Ruin af det (saakaldte) slavemarked ved Christiansborg. Accra ... 485
Baade fra stranden ved Christiansborg ... 507
Tromme og trommestik fra Guldkysten ... 513
Landsby paa sletten syd for Akwapimhøjderne ... 525
Landsbyen Teshi øst for Accra ... 535
Landsby i nærheden af Berekuso ... 541
Npongpo, Tamarindeallé ... 543
Træ ved vejen til Berekuso. Akwapimhøjderne i baggrunden 569
Brudstykke af mur. Ruinen af fortet Fredensborg ... 575
Landskab ved Bibiase ... 581
Kysten ved ruinerne af Augustaborg ... 597
Stempel til paatrykning af stof. Ashanti ... 609
Den danske kirkegaard ved Christiansborg ... 614
Gamle kanoner i vandet nedenfor Christiansborg fort ... 615

MADS STAGES ILLUSTRATIONER

Side

Indisk træmorter til tobaksstødning ... 47
Udskaarne tobaksdaaser ... 98
Ung pige støder tobak ... 133
Indisk legetøj anvendt under danse ... 139
Lerfigurer paa stranden ved Tranquebar ... 184
Risen høstes ... 285
Indisk bonde høster med segl ... 287
Indfødt jæger med pusterør ... 316
Fiskefangst med net ... 325
To musikinstrumenter ... 338
Indisk skriver ... 349
Elfenbensskakfigurer ... 364
Kirken i Frederiksnagore ... 373
Indfødt tilhugger en tromme ... 384
Indisk kvinde fletter bastmaatte ... 396
Gammel kvinde former kogødning til brændsel ... 397
Fiskerbaade i Østen ... 402
Kollegiet i Frederiksnagore ... 414
Risen høstes ... 428
Cap Coast Castle ... 445
Xylofonspiller, Guldkysten ... 446
Husgud i ler ... 447
Maske af snoede guldtraade ... 453
Kanoner paa Frederiksberg fort ... 457
Hammer til dansetrommer ... 458
Husguder i ler ... 462
Hellig tromme fra de store flodbredders omraade ... 464
To piger spinder bomuld til traad ... 469

Side

Tromme (formet som en svamp) ... 482
Christiansborg ... 489
Elfenbensmasker fra Benini ... 493
Kogning af palmekerner ... 498
Leopard af elfenben med indlagte kobbersøm, Benini ... 508
Kobberfigur af tamburinspiller ... 514
Leopard i elfenben ... 523
Det gule palæ i Amaliegade i København ... 532
Trommeslager. Relief paa metalplade ... 538
Messingdaase fra Ashanti ... 548
Danse-hovedprydelse, bestaaende af horn, strudsfjer og skaller i lange baand, Konkomba-stammen ... 570
Ashantistol. Guldkysten ... 571
Hornblæser. Bronzefigur fra Guineakysten ... 582
Bronzebjælde fra Guineakysten ... 582
Bronzehoved af en ung pige med hovedbeklædning og halssmykke af koralgrene; fra Guineakysten ... 582
„Gora" med dobbelt strengerække ... 583
Lille klokke. Guldkysten ... 590
Maske forestillende i en syntese mennesket og dyret ... 598

Endvidere findes tegninger af Mads Stage paa følgende sider: 5, 7, 10, 11, 14, 16, 18, 23, 30, 31, 32, 36, 41, 44, 52, 71, 72, 76, 77, 89, 92, 104, 109, 110, 132, 149, 154, 156, 162, 163, 167, 174, 175, 179, 180, 183, 189, 191, 197, 199, 205, 207, 210, 214, 216, 218, 223, 241, 243, 248, 259, 262, 268, 278, 286, 290, 295, 308, 309, 313, 318, 331, 336, 347, 354, 357, 374, 380, 417, 439, 451, 468, 480, 499, 520, 537, 547, 560, 619.

PERSON- OG STEDNAVNE

ALFABETISK
PERSON- OG STEDNAVNE-REGISTER

Aagesen, Aage (Ove Ovesen) 473
Aalborg 20, 24
Aalstrup 26
Aarestrup, Niels Urban 531, 532, 534, 535, 537, 539, 542, 544, 546, 550, 593
Aarhus 20, 485
Aarhus, se Pedersen, Peder
Abbestée, Peter Herman(n) 247, 252, 257, 258, 259, 266, 275, 277, 278, 282, 313, 317, 319, 328, 329, 332, 334, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 358, 360, 364, 366, 367, 368, 421, 426
„Abeille" 607, 608
Abinowa, Amankwa 588
Abinsam, se Bansiar
Abodé 588, 602, 614
Abonna 521
Abuakwa 483, 586
Accra 434, 435, 443, 444, 457, 459, 465, 466, 467, 468, 469, 478, 479, 481, 482, 484, 485, 486, 491, 492, 494, 495, 496, 497, 500, 501, 502, 511, 512, 513, 515, 516, 517, 520, 521, 534, 535, 539, 542, 545, 546, 551, 564, 566, 578, 580, 581, 585, 586, 588, 591, 593, 596, 597, 599, 600, 602, 606, 608, 610, 611, 614, 615, 616
„Accra" 543, 550
Achimota College 609
Acron 509
Acrosan („Johan Classen") 444
Ada 511, 512, 522, 525, 528, 533, 534, 535, 539, 540, 542, 546, 550, 551, 556, 558, 562, 577, 586, 606
„Ada" 533, 536, 537, 539, 542
Adampi 509, 510, 511
Adankwa 602
Adankwa, Ado 602
Adassin, Cenuwiradt 21, 23
Addum 602, 606
Adeler, Cort 99, 101, 472
Adeler, Sivert 99, 101, 102, 103, 105
Aden 4, 5, 23
Adja 445
Adjemang 600, 605
Admiralhaven 157, 158, 165
Admiralitetet 595
Ado 478, 482, 483, 484
Adovi 528
ad usus publicos 573, 576
Aflahu 534, 552, 553, 556, 557, 559
African Company of Merchants, the 522
Afrika 4, 11, 12, 32, 431, 433, 436, 437, 438, 440, 441, 442, 443, 445, 448, 452, 453, 455, 472, 474, 475, 476, 479, 480, 482, 483, 490, 500, 501, 505, 506, 507, 519, 524, 553, 557, 560, 572, 574, 581, 583, 584, 598, 608, 612, 613, 616, 617
afrikanske kompagni, det 442
Agga 445
Agona (vest f. Accra) 492, 496, 509
Agona (øst f. Volta) 511, 513
Agra 15
Agraffi (Agraffy) 558, 595
Ahmadabad 15
Ahmednagar 42
Ahnholm, Johan David 576, 578
von Ahrensdorff, Helmuth 598, 599
Ajkuma 512
Akan 435
Akanien 454
Akenie 515
Akim 483, 485, 488, 490, 492, 496, 497, 499, 511, 512, 513, 515, 516, 517, 520, 521, 523, 526, 528, 529, 534, 538, 543, 557, 558, 559, 586, 588, 589, 592, 593, 596, 600, 601, 602, 603, 605, 607, 608, 614, 618
Akim, Sebah 606
Akim, Ursu 606, 607
Akna 230, 242, 279
Akonno 484
Akoto, Osei Yaw 558, 559, 592, 600
Akrong 509
Akropong 599, 606, 607, 614
Akwamu 467, 477, 478, 481, 482, 483, 485, 487, 488, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 502, 511, 515, 519, 520, 526, 528, 532, 533, 540, 542, 558, 593, 595, 603
Akwanno 484
Akwapim 437, 525, 542, 551, 559, 569, 573, 578, 580, 581, 586, 588, 589, 591, 593, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 605, 606, 607, 608, 614, 618
Albrecht, Henning 454, 455, 456, 466, 470
Aleksander den Store 3, 4
Aleksandria 4, 5
Alexander (kaptajn) 372
„Alexander" 386, 397
Ali, Muhammad 365, 368
almindelige handelskompagni, (selskab) det 525, 549
Alsace 535
Altona 472, 477, 555, 576
Alvares, Joan 69
Aly, Hyder 284, 286, 314, 320, 340, 365, 366, 367, 380, 392
Amaga 494, 495
Amaliegade 535, 550
Amanfro 449
Amankwa, se Abinowa, A.
Amarda, se Sing, A.
Amboina 15, 17
Ameland 521
Amerika 17, 366, 436, 438, 440, 442, 479, 483, 500, 501, 505, 507, 519, 526, 572, 574, 580
amerikanske frihedskrig, den 277, 306, 310, 312, 332, 342, 379
Amoe 494, 495, 497
Amoi 210
amomum grana paradisi 433
Amsterdam 16, 53, 95, 151, 239, 437, 439, 443, 450, 451, 471, 475, 480, 481, 489, 535
Anacoil 162
Anamabo 439, 444, 445, 446, 452, 453, 502, 541, 585
Anandamangalam 250
Andersen, Børge 472
Andersen, Eskild se Kongsbakke, E. A.
Andersen, Jacob 77
Andersen (tolder) 338
Andreæ, Andreas 112, 119
Anecho 468
Angola 440, 442
Anholt 105
Anjengo 187
Anker, Carsten 337, 338, 342, 345, 348, 350, 351, 352, 353, 356, 361, 370, 382
Anker, Peter 79, 81, 238, 281, 282, 284, 286, 287, 291, 296, 297, 301, 302, 308, 309, 319, 322, 323, 324, 325, 329, 330, 332, 333, 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 361, 362, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 379, 383, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 426
Annamobu 439
„Anna Sophie" 136, 138, 153
Anokye, Okomfo 483, 515
Antiochia 5
„Antoinetta" 109, 111, 113, 116
Antwerpen 12, 13, 14, 151, 448
Antvorskov 22
Apam 509
Apau 516
Apohobi 437
Apostlenes Gerninger 128
Approffo 543, 558
Aquambo 467
Aquando 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 492, 493, 509, 510
Arabien 3, 5, 12, 17, 32, 104
arabiske verdensrige, det 7
Arf, Nikolaj Jansen 476, 477, 478, 479, 480, 482, 500, 511
Argera 8
armada, den uovervindelige 10
Aschlund (kaptajnløjtnant) 416
Ashangmo 467
Ashanti 435, 483, 486, 492, 496, 497, 515, 516, 517, 520, 521, 523, 526, 528, 529, 532, 534, 542, 543, 548, 557, 559, 560, 571, 573, 578, 582, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 603, 605, 607, 615
Asiatisk Kompagni, se Dansk Asiatisk Kompagni
Asien 4, 5, 6, 7, 8, 9, 17, 37, 86, 290, 304, 436, 438, 440
„Asiens Rom" 83
Asjotjale 595, 603
Assameni 478
Assemoni 478, 484, 540
Assene 473, 486, 496, 611, 612
Assiambo 532, 553, 558
Assin 585
Assini 473
Atchin (Afrika) (se ogsaa Axim) 444
Atchin (Indien) 57, 66, 81, 86, 101, 105, 109, 116, 117, 136, 137, 138, 167, 172, 178, 181, 187, 222, 229, 263, 264
Atha 605
Atiambo 542, 543, 551, 559, 573
Atkinson 337
Atlanterhavet 103, 484, 502, 572
Atlanterhavsmagterne 549
Atocco 551, 603, 604
Attila 7
Attinga 119, 136
Attrup, Rasmus Hansen 126, 127, 128, 136, 148, 165
Auckland (lord, generalguvernør) 406
Augna 511
Augoja 552, 558
Augustaborg 556, 558, 597, 613
Augustus 4, 6
Aurangzeb 119
„Aurora" 598
Australien 436
Avery 479
Awuna 511, 532, 533, 534, 540, 550, 551, 552, 553, 557, 558, 559, 573, 574, 578, 586, 600, 603, 607, 608
Axim (Atchin) 444, 486
Ayawaso 467
Ayite 467

Babylon 4, 5, 8, 9
Bacher, Joris 472
Backer, Pieter 150, 151
Backmann, Johan 470
Bactra 5
Baers, Henrik 441
Baers, Martin 441, 448
Bagdad 9
Bagge, Cornelius 498
Bagge, Jørgen 484
Bagindien 6, 9, 56, 104
Baikalsøen 7
Balasore 58, 103, 316, 390
Balch (købmand) 593
Baldor 40
Balkan 7
Balle (N. E.) 331
Banda 15, 37
Bandahavet 14
Bandjermassin 58, 86, 89
Bang, se Quantin, B.
Bannermann (købmand) 610
Bansiar 478, 481, 482, 483
Bantam 15, 18, 33, 48, 57, 58, 60, 65, 67, 71, 72, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 94, 95, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 118
Barap, Kiagos 88
Barbados 440
Barbarien 440
Barbot (eng. rejsende) 456, 468
Bargum, Henning Frederik 530, 531, 535, 536, 538, 539
bargumske handelssocietet, det 530, 535, 538, 539, 546, 549, 555, 567, 572, 573
Barrick, Joan 96
baselske missionsselskab, det 596, 599, 614
von Bassen 111
Bataa 595

Batavia 15, 57, 65, 73, 83, 84, 87, 88, 89, 111, 192, 244, 302, 350, 354, 370
Batu 7
Baudin (kaptajn) 611
Beaume, Melchior de la 281
Beck, David 456, 475
Beck, Niels 359, 360
Behar 230
Belgien 11, 611, 612
Bengalen 37, 42, 46, 50, 53, 58, 66, 71, 73, 74, 75, 78, 80, 81, 83, 86, 92, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 106, 109, 112, 114, 116, 119, 126, 127, 136, 139, 143, 149, 156, 157, 169, 170, 187, 206, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 247, 252, 256, 257, 258, 259, 268, 270, 278, 279, 285, 287, 288, 289, 290, 292, 297, 298, 301, 304, 306, 308, 309, 315, 322, 333, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 372, 377, 384, 386, 404, 422
bengalske (hav)bugt, den 50, 51, 59, 68, 72, 261
Benin 435, 519, 578
Benini 493, 508, 538, 582, 590
Bentama 585
Benthanen 35
Beraku 528
Berberiet 49
v. Berckentin, C. A. 219, 226, 525
Bercoe 528
Berekuso 541, 569
Berenice 4
Berg (kaptajn) 207
Bergen 134, 153, 244, 472, 476
„Berichte aus Ostindien" 203
Berku 528, 541
Berlin 458
Berner 241
Bernstorff, A. P. 269, 295, 375, 377
Bernstorff, J. H. E. 219, 226, 544
Berregaard (fhv. officer) 332
Bibiase 580, 581, 591, 595
Bie, Ole 257, 278, 282, 293, 300, 304, 305, 309, 319, 322, 336, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 372, 374, 388, 401, 402, 405, 419, 424
Bielke, Christian 102
Bielke, Henrik 472
Bijapur 12, 42, 125
Bille, Andreas 376
Bille, Gerhard Sievers 383, 398, 401, 406, 410
Bille, Steen 408, 409, 414, 415, 416, 418
Billsen, Jørgen 517, 518, 522, 540, 568
Bilsky, Carl 340
Bilsky, Wilhelm 340
Bimbia 580
Bimbiasch 580
Bique 572
Birgitha, se Naik, B.
Birma 56
Birrim 483
biscayiske sø, den 561
Bisnagor 86
Biørn (overkøbmand) 540
Biørn, Andreas Riegelsen 553, 557, 558, 559, 560, 567, 569, 573, 574, 575
Bjørn, Andreas 517, 519, 525
Bjørn, Jørgen 112, 119, 122, 124, 139
Blache, Chr. 276
Black (direktør) 275
Blacks enke & Co. 352
Blappa 595
Blas, Hans Hansen 516
Blegusso (Blaccusse, Blækhuse, Blækhuso) 580, 605, 606, 611, 612
Blenkarne (kaptajn) 591
Blommaert, Samuel 437
Bloom, Jan 474
Bluhme, Christian Albrecht 351, 364, 384, 388, 390, 398, 399, 400, 401, 405, 410, 418, 421, 422, 423, 424, 425, 426
Boatrim 600, 601
Bocca Tigris 211
Bolt, Peiter 468
Bombay 81, 116, 231, 258, 271
Bona Esperanza, Capo de (se ogsaa Kap det gode Haab) 30
Bonsach, Hans Ernst 159, 166, 226, 244, 248, 266
Bonsach, Henrik 124, 125
Bonsach, Ivar 157, 159, 166
Bonsach, Just 246
Bonsu, Osei 585, 592
Bontekoe (kaptajn) 16
Bontzi 557
Bordeaux 611
la Bordenau 220
de Bordes 499, 512
Bording, Anders 100
Borgen, Jens 333
Boris, Enevold Nielsen 513, 514, 515, 516, 561, 568
Bormann, Cornelis 472
Bornemann (biskop) 128
Borneo 15, 37, 58, 59
„Bornholm" 217, 226
Boshouwer, Marchelis de, prins af Migomme 16, 21, 23, 24, 25, 31, 33, 47
Bosman, Wilhelm 478
Bosome 483
Bosse, Martin 135, 206
Bossum, Ofoly 553
Bouet-Willaumez 611
Bourbon 370
Boutri 439
Boye, Franz 487, 488, 489, 493, 502, 509
de Boys, Jacob 448, 470
Braem, Gödert 437, 442
Braem, Johan 437, 442
Brahma 40, 63
Brandenburg 458
Brandt (minister) 573
Brasilien 12, 13, 29, 51, 72, 124, 433, 436, 502
Brathwaite (major) 373
Braun (kaptajn, senere major) 321, 344, 346
Breda 452
Bredal, Michael 537
Bredeva 439, 449
Bremen 438
Bremer, Gerhard 441, 448, 451
Bremerholm 126, 567
Brinck-Seidelin, Hans Diderich 386, 400, 401, 424
Broach 15
Brochman, Borchard 157, 166
Brock (bogholder) 220
Brock, Niels 592, 593, 595, 599
Brock, Thomas 514, 518
van Broecke, Pieter 15
Bronckhorst (overkøbmand) 474
Brouwer, Guillelme de 152
Brown, David 277, 278, 351
Brun (købmand) 101
Brutcher (guvernør) 187
Burger, I. 126
Burhanpur 15
Busch (ekspeditionsleder) 414
Busch, Johan Conrad 473, 474
Butri 439
Byzants 7
Bøgwad, G. 126
Børgesen (faktor) 559
Børsen 21, 442, 536, 578

Cabo Corso 439, 449, 450, 451, 452, 454, 456, 457, 463, 466, 469
Cabo tres puntas 444
Cabral, Pedro Alvarez 12
Caemmerer (missionær) 328, 394
Calais 10
Calcutta 218, 228, 231, 232, 233, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 243, 270, 298, 359, 372, 384, 386, 396, 403, 404, 406, 407, 408, 414, 415
Calicut 12, 17, 56, 120, 188, 190, 191, 195, 196, 197, 226, 247, 252, 253, 256, 258, 270, 316, 320, 336, 365, 370, 379
von Calnein, Wulff Heinrich 109, 110, 111, 112, 117, 119, 121
Cambaja 96
Campbell, Archibald 368, 372
Campbell, Neil 593
de Campo Barreto, Julian 468
canariske øer, de 50, 70, 498
Candragupta 4
Candy 16, 21, 23, 25, 27, 33, 34, 35, 43, 45, 53, 82, 86, 90
Canton 151, 152, 153, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 305, 306
Cape Coast Castle 439, 445, 452, 456, 457, 458, 469, 489, 505, 521, 541, 588, 591, 593, 596, 597, 600, 602, 615, 616
Cape Three Points 509
capverdiske øer, de 599
caraibiske hav, det 487
caraibiske øer, de 441
Carey, William 401, 402, 403
Carical 33, 65, 74, 75, 79, 83, 251, 341, 343, 418, 422
Carlof, Hendrik 438, 439, 443, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 452, 465, 509, 616
Carlsborg (Carolusborg), senere Cape Coast Castle 439, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 451, 453, 465, 509
Carnatic 42, 365
Car Nicobar 411
Caroni, Ramkistna 126
Carstensen, Carsten 166
Carstensen, Edward James Arnold 604, 605, 606, 607, 608, 609, 612, 614
Casamanca 433
cassare 521, 567
de Casseres, Henrik 440
de Casseres, Simon 440
„Castellet" 479
Castlereagh (lord) 610
Castonier (kaptajn, senere major) 225, 226, 253, 255
Catechery 162
Caulfield (kaptajn) 381
Cauweri 37, 43, 147
Cazanove (overkøbmand) 240, 241, 242, 266, 267
Celebes 15, 37, 57, 87
Ceylon 6, 13, 16, 17, 21, 23, 24, 25, 26, 33, 34, 35, 36, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 57, 59, 66, 77, 78, 82, 86, 92, 119, 143, 187, 201, 220, 244, 277, 370.
Chandernagore 218, 228, 229, 232, 238, 239
Chara 5
Charisius, Jonas 22, 24
Charisius, Peter 448, 450
„Charitas" 50, 51, 60, 61, 65, 66, 71
„Charlotta Amalia" 477
„Charlotte" 116
„Charlotte Amalia, Regina Daniæ" 471, 472, 474
Cheltenham 356
Chenon, R. 596
Cherapon 86, 88, 89
Chinsura 232
Christensen, Anders 9
Christensen, Balthasar Mathias 598
Christensen, Lauritz 384, 385, 387, 392, 397, 411
Christensen, Mouritz 39, 117
„Christian" 25, 45, 47, 50, 52
Christian IV 19, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 44, 56, 75, 94, 436, 437, 440, 474, 477
Christian V 102, 103, 107, 111, 448, 470
„Christian V" 475
Christian VI 150, 151
Christian VII 334, 352, 357, 362, 373, 374, 531, 615
Christian VIII 356, 406, 610
Christiansand 124
Christiansberg, se Christiansborg
Christiansborg fort 421, 441, 443, 465, 466, 467, 468, 469, 472, 473, 476, 477, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 506, 507, 509, 510, 511, 512, 513, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 526, 528, 531, 532, 533, 534, 537, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 551, 553, 556, 557, 558, 559, 561, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 570, 573, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 595, 596, 597, 599, 600, 602, 604, 605, 606, 607, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617
„Christiansborg" (Guineafarten) 479, 491, 492, 494, 531, 533, 536
„Christiansborg" („nybygget") 537, 542, 543, 550
„Christiansborg" (Indienfarten) 360
Christiansborg slot 351
Christianshavn 138, 155, 476
„Christianshavn" (a) 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 60, 62, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 81, 86, 88, 89, 93, 94, 96
„Christianshavn" (b) 102, 104, 105, 106, 303, 385, 596
Christiansstad 61
„Christianus Quintus" (Guineafarten) 481, 484, 486, 487, 503, 504, 505
„Christianus Quintus" (Indienfarten) 111, 112, 114, 116
„Christianus Sixtus" 173, 227, 228
Christina (dronning) 439
„Christina" 438, 439, 446, 450
Christophersen, Hans 579, 580
„Cimbria" 411
Citadellet 607
Classen, Johan (Acrosan) 444, 446, 449, 450
Claudius 6
Clive, Robert 231, 233, 234, 236, 239, 240, 365, 373
Cobden, Richard 613
Cochin 12, 57, 59, 119, 120, 186, 187, 188, 191, 193, 220
Cochrane (købmand) 282
Cola 37
Colbiørnsen, Jacob Edvard 324, 333, 346
Coldevin, Claus 22
College 252, 258, 270, 316, 365, 390
College for the Instruction of Asiatic and Other Youth in Eastern Literature and European Science 403
Collet, John 153
Collins 541
Columbus (Christopher) 11, 27
Comaden Coil 192
Commende 454
Comorin 187
„Comte de Colbert" 534
Cong(o) 450
congreveske raketter 593
de Coninck, Frédéric 269, 298, 299, 555
de Coninck & Reiersen 292
Conny, Jan 509
„Contest" 614
Coppin, Wilhelm 440
„Cornelia" 472
Cornelissøn, Christen 465, 466
Cornwall 591
Cornwallis (lord) 342

Coromandelkysten 15, 17, 33, 37, 38, 43, 47, 57, 58, 59, 60, 66, 67, 71, 74, 80, 84, 86, 87, 88, 95, 115, 116, 117, 119, 143, 147, 169, 170, 201, 217, 231, 238, 239, 253, 268, 410, 418
Cossein, Mahmed 80
Côte d'ivoire 434
Cotiari 77, 86, 92
Coylon 187
Crabbe-Eiland 572
Cramer (direktør) 275, 382
Cramer, Jost 449, 450, 454, 465
Crancanor 192
Crappe, Roland 22, 23, 24, 25, 29, 33, 43, 44, 45, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 78, 79, 86, 99
Crèvecœur 466, 479, 490, 494, 495, 497, 499, 512, 516, 517, 518, 520, 521, 529, 539, 540, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 566, 600
Crisæ 8
Crone, Mikkel 112, 122
„Cron-Printzen" 484, 504
„Cron-Printz(en) Christian" 489, 522
„Cron-Printzens Ønske" 503, 519, 522, 524, 525, 526, 528
Crul, Conrad 456, 457, 468
Cudalur 38, 200, 203, 206, 207
Curreluur 161

Dacon 512, 516, 559
Dacubie 581
Dadecon 532, 542, 543
Dagh-register 57, 61, 65, 83, 103, 104
Dahl (kaptajn) 299
Dahldorff (officer) 332
Dahomey 468, 513, 534, 559
Dakoe 497
Dal, Nicolaus 135, 206
Daldorff (kasserer) 269
Dall, Lucas 603
Dankwa, Ado 589
Danmarksnagore 59, 119, 125, 126, 127, 136, 228
Danmarks nationalmuseum, se danske n., det
Dannisholmen 157, 296
Dansborg 33, 43, 44, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 74, 76, 77, 78, 79, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 105, 106, 137, 139, 144, 145, 146, 153, 156, 157, 158, 159, 162, 164, 165, 176, 177, 180, 181, 183, 185, 217, 219, 223, 246, 247, 289, 320, 340, 352, 418, 419
„Dansborg" 105, 116, 124, 138, 277, 377
„Dansborg" (tidl. fransk chalup) 173
Dansk Asiatisk Kompagni 150, 151, 152, 153, 155, 213, 215, 226, 227, 230, 235, 236, 244, 257, 266, 267, 268, 269, 275, 291, 292, 294, 295, 297, 298, 300, 302, 303, 306, 310, 314, 342, 347, 348, 358, 359, 361, 365, 375, 377, 381, 382, 384, 385, 386, 388, 399, 406, 563, 596
dansk-ceylonske kompagni, det 24, 25
dansk-engelske salgsforhandlinger, de 607
Dansk Vestindien 127, 275, 282, 289, 354, 372, 401, 420, 431, 436, 438, 440, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 479, 480, 482, 483, 490, 492, 494, 495, 498, 500, 503, 505, 506, 507, 508, 517, 519, 521, 524, 525, 530, 531, 533, 534, 535, 536, 550, 556, 560, 568, 571, 572, 574, 575, 576, 579, 580, 595, 607, 608, 609, 610, 616, 618
danske Asiatiske Kompagni, det se Dansk Asiatisk Kompagni
danske kancelli 276, 281, 324, 537
danske missionsselskab, det 596
danske nationalmuseum, det 356, 607
danske Ostindiske Kompagni, det 20, 21, 23, 24, 25, 54, 148, 470, 474, 480, 515
Dareios I 3
„David" 25, 27, 31, 32, 33, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 53
David & Dubucq 534
Davunna, Frederik 596
Davunna, Nothay 592
„Debora" 526
Deccan 4, 37, 42, 115, 119, 125, 193, 221, 290
„De Faem" 450
Dehn, P. E. V. 219
Dekkenie 557, 558
Delaware 436
Delboger, Jacob 448, 470
Delbos, Jacob 448, 470
Delhi 8, 228, 230, 236, 240
„Delmenhorst" 321
Demarchis (kaptajn) 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 257, 259, 266, 267
„Den bengalske Prise" 73
„Den danske Eeg" 599
„Den flyvende Ulv" (se ogsaa „Ulven") 105, 109, 111, 112, 114
„Den forgyldte Sol" 27, 28, 50, 51, 52, 54, 70, 71, 72
„Den forgyldte Ørn" 472
„Den Gouden Leeuw" 450
„Den gyldne Løve" 139, 151, 152
Denkyera 593
„Den norske Løwe" 443
„Der bonte Krijgemandz" 443
„Der junge Heinrich" 599
„Der Oranienbaum" 443
Desmercieres, J. H. 269
„Det kgl. danske vestindiske Compagnies Vaaben" 475
„De tre Prinsesser" 229
Devanapatam 15
Dharmapola 13
„Diamanten" 50, 52, 54
Diaz, Bartholomæus 11
Dickson (oberst) 372
„Die blinde Fortuna" 441
Diego 188, 189
„Die Liebe" 449, 450
Dieppe 433
Dionis, Albert 440
Direcote 194, 254
Diu 12, 17
Djaraban 15
Djidda 80
Djingis-Khan 7
Djohor 15
„Docquen" (ogsaa „Dokken") 186
Dodowa 593, 600, 607
Doggerbanken 575
Dokua (dronning) 592, 600, 605
„Don Erich Grubbe" 45
Dorph, Christian Glob 516, 517, 562
Dover 536
Dragsholm 27
Dresden 394, 409
Drewsens strandmølle 201
Dreyer, Jens Poulsen 151
„Dronning Anna Sophie" (tidl. „Jomfru Susanne") 134
„Dronning Juliana Maria" 277, 307, 308
„Dronningen af Danmark" 186
Dronninggaard 298
Dua, Kwaku 600
Dua, Kwasi 600
Dubuc 351, 352, 371
Dudua 593
Due, Svend 46
Dunkerque 477
Duntzfeld, Meyer & Co. 555
Duntzfelt, Christian Wilhelm 276, 298, 319, 334, 336, 337, 361, 362
Dupleix (guvernør) 217, 220, 227, 270
Dyvelsberg 509

„Eben Etzer" 525
„Ebenezer" 261, 262, 264
Eberstein (feltmarskal) 444, 445, 448
Edinger, Wilhelm 151
Eggers, Henrik 99, 101, 102
zur-Eich, Hans Jacob 454, 455, 456
Eigtved (arkitekt) 267
Ejebo 580, 586
Ejkufrenne 559
Ekbatana 5
Elben 440, 458, 477
„Elefanten" 25, 27, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 116, 226
„Eleonora" 533, 536, 537
Eleth (købmand) 497
Elfenbenskysten 434, 435, 611
Elisabeth (dronning) 10, 433
„Elisabeth" 383
Ellenborough (lord, generalguvernør) 407
Elmina 433, 435, 444, 446, 450, 451, 475, 478, 496, 505, 513, 541, 544, 545, 547, 578, 587, 588, 596
elysæiske marker, de 39
„Emanuel" 526
Emden 443
Emeldy 73, 74, 77, 80, 86
„Emerald" 590
Engelhart, Henning Munck 377
engelsk-afrikanske kompagni, det 458, 591
engelske kanal, den 112
engelske missionsselskab, det 394
engelske Ostindiske Kompagni, det (East India Company) 16, 149, 299, 365, 368, 406, 408
engelske parlament, det 574
England 10, 11, 13, 20, 22, 47, 51, 54, 55, 110, 111, 125, 138, 148, 149, 150, 201, 206, 218, 231, 249, 266, 270, 289, 293, 294, 297, 298, 301, 302, 304, 306, 330, 342, 346, 351, 352, 355, 356, 357, 366, 370, 371, 372, 373, 374, 378, 381, 383, 385, 401, 403, 406, 417, 436, 441, 451, 452, 458, 501, 526, 535, 544, 545, 547, 563, 574, 587, 591, 605, 609, 610, 612
Engman, Carl 521, 522, 525, 526, 528, 529, 530, 531, 532, 569
Ensangqvau 494, 496
Ephesos 5
Erasmi (faktor) 540
Erichsen, Edvard Julius 604
Erichsen (el. Eriksen), Ole 503, 505, 525
Erikstrup 304
Erikutancheri 101
d'Escobar, Pedro 433
Ethiopien 432
Eudameon 4
Eufrat 5
Ewald, Chr. 334, 354, 355, 356, 380, 406, 410
Ewald (Johannes) 423
evangeliske brødre, de 573
evangelisk-lutherske mission, den 126
Evertsen, Michel 84, 85, 94
„Experiment" 580
Ezechiel, se Rahabi, E.

Fabritius, Michael 151
Fabritius & Wewer 293
„Factura" 440
Falk, P. 256, 258, 259
Fanti 435, 459, 496, 502, 509, 512, 513, 515, 516, 517, 519, 521, 528, 529, 534, 542, 545, 585, 586, 588, 591, 596, 600
Fanø 279
Faye (handelsassistent) 245
Feddersen, Frans 151
Felgenhauer, Harrier 219, 220, 222, 226, 266, 269
Fenger (missionshistoriker) 326, 328, 331
Fensman, Nikolaj 476, 477, 478
Ferefere, Opoku 586
Ferentz (kaptajn) 533
Fernandez, Juan 88
Fessan 432
Fetu 435, 439, 444, 445, 446, 449, 454, 455, 459, 462, 463, 465, 474, 539
Fida 484, 510
Fidanque, Josef 477
Filip II 11
Filippinerne 17, 37, 83, 84, 143
finanskollegiet 382, 389, 554, 555, 580
finansministeriet 417, 612
Findt, Jens Peter 595, 596
Finke, Thomas 101
Finmarken 525
Fischer (Stykjunker) 224, 246
Fitz-Gerald (gesandt) 352
Fix, Johan Leonhard 358, 382
Fjellerup, J. 386
Flastrup (styrmand) 189
Fleischer, Chr. 576
Flensborg 125
„Flensborg" 50, 51, 53, 54, 60
Flindt, Jens Nielsen 573, 576, 577, 579, 580, 586, 588
Fog, Henrik Georg 396
Forbes, James 160, 161, 187, 193, 195
Forch, Christian Ludvig 257
Forch, Herman Jacob 256, 257, 266
Forenede Stater, de 587, 596, 610, 611, 612
Forindien 9, 12, 15, 16, 37, 42, 56, 261
forordningen af 16. marts 1792 om negerhandelens ophør 574, 610
Forster (købmand, m. p.) 612, 613
Fort Crèvecœur, se C.
Fort Fredensborg, se Fredensborg f.
Fort James 466, 541, 545, 591, 602, 605
Fort Nassau 450, 454, 469
Fort Royal (tidl. Frederiksberg) 458
Fort St. Francis Xavier 468
Fort Witzen 452
„Fortuna" (Guineafarten) 475, 533, 536
„Fortuna" (Indienfarten) 50, 51, 52, 60, 72, 77, 90, 103, 105
„Fortuna von Glückstadt" 441, 449, 450
Foss (overassistent) 237, 238
Francisca 69
Francke, August Hermann 199, 202, 203, 205, 206
Frankrig 7, 10, 11, 17, 20, 111, 125, 143, 148, 181, 218, 231, 249, 253, 270, 277, 289, 297, 301, 342, 346, 374, 381, 437, 451, 452, 526, 560, 611, 612,
franske revolution, den 560, 576
fransk-vestindiske øer, de 576
Frants (kaptajn) 69
Frantzen, Antoni 107, 108
Fredensborg fort 509, 511, 512, 514, 515, 516, 518, 520, 525, 528, 532, 534, 535, 536, 538, 556, 557, 565, 567, 568, 573, 575, 576, 577, 584, 600, 613
„Fredensborg" 533
„Fredensborg" („nybygget") 543, 544, 550, 573
Fredericia 61, 418, 420
„Fredericus" 97, 98
Frederik III 440, 448, 474
Frederik IV 125, 126, 130, 133, 134
Frederik V 231, 460, 615
Frederik VI 348, 350, 351, 356, 383, 394, 401, 403, 406, 409, 556, 590, 591, 592, 600, 606, 610
„Frederik VI" 385
Frederiksberg fort 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 462, 463, 465, 466, 467, 469, 471, 472, 473, 474, 475, 482, 616
Frederiksberg plantage 578, 579, 580, 586, 591

Frederiksborg fort (se Frederiksberg fort)
Frederiksborg slot 21
Frederiksgave 599, 603, 605, 609, 614
„Frederikshaab" 136
Frederikshavn (Nicobarerne) 413
Frederikshøj 411, 412
Frederiksminde 604
Frederiksnagore 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 268, 270, 276, 278, 279, 281, 282, 283, 289, 293, 297, 298, 300, 304, 305, 315, 319, 322, 323, 326, 328, 333, 334, 336, 348, 355, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 372, 373, 374, 379, 380, 381, 383, 384, 388, 390, 391, 392, 395, 396, 398, 401, 402, 403, 405, 407, 408, 409, 414, 419, 424
Frederiksnopel 573
Frederikssted 573, 577, 578
Frederiksøerne 262
Frempung (cabuceer) 497, 512, 513, 516
„Friderich" 472
„Friderichs Haab" 526
„Fridericus Quartus" (Guineafarten) 484, 486, 487, 504, 505
„Fridericus Tertius" 450, 470
„Friedericus Quartus" (Indienfarten) 117, 122, 124, 137
Friis-Borreby, Christian 22
Friis-Kragerup, Christian 22, 25, 26, 31
Friis (sekretær) 255, 256
From (kommandant) 513
Fruchtenicht (missionær) 328
Fröbelsgrün 327
Frölich, Johan Daniel 532, 534
Fugl, Michael Alrø 339, 341, 344, 345, 346
Furesøen 298
„Fyn" (bastion) 165
Fynberg, Ole 573
„Færø" 99, 100, 101, 102
Færøerne 103, 105, 124, 131

Gabel, Christopher 442
Gabel (byskriver og kongelig proviantmester) 442
Gabbesen, Arent 438, 439
Gabon 533, 611
Ga-folkene 467
„Galathea" 264, 376, 408, 414, 415, 416
da Gama, Vasco 12, 27, 195
Gambia 433
Gamst (stykjunker) 246
von Gandil, Edvard 599
Ganges, 59, 80, 103, 228, 229, 234, 400
„Ganges" 415, 416
de Geer, Louis 437, 438, 439, 443, 444, 447
„Geheimeraad Gregers Juel" 550
„Geheime-Raad Stampe" 550
Gemoree 439, 444
„General Abbestée" 353
„GeneralindeSchimmelmann" 579
General-Toldkammer- og Kommerce-Kollegium 426
generaltoldkammeret 294, 579
Genova (Genua) 9, 377
Gere, Ingelborg 29
Gerrha 5
Ghana 432, 433
Ghanata 433
Ghat 37
ghats, the western 37, 195
Ghorriedsen, Arend 440
Gibraltar 408, 431
Gille, Johan Henrik 226, 245, 255, 258
Gilles, Johan 107
Gjedde, Brostrup 25
Gjedde, Ove 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 56, 57, 442
Gjede, Hans Angel 603
Gjorslev 304
Glückstadt 439, 440, 441, 442, 443, 444, 447, 448, 458, 471, 473, 474, 475, 476, 477, 479, 482, 500, 616
„Glückstadt" 444
Glückstadtkompagniet 448, 449, 450, 451, 452, 470, 471, 472
Goa 12, 14, 17, 82, 83
Gobiørken 7
Godaweri 37, 42
Golconda 42, 67, 80, 111
Gonsalves, Gabriel 196
„Gora" 583
gottorpske hertug, den 148
Gottschalk, Christopher 484
Granada 10
Grand Bassam 611, 612
Grave, Erik Emanuel 332
Gravenstein, se von Gronestein
„Gregers Juel" 560
Gregor den Syvende 330
Greinkysten 433
Grenville (lord, udenrigsminister) 352
Gresik 15
„Grev Ahlefeldt" 136
„Grev Bernstorff" (Guineafarten) 550
„Grev Bernstorff" (Indienfarten) 299
„Grev Laurvigen" 134, 136, 137, 138, 139, 153
„Grev Moltke" 238, 239
„Grev E. Schimmelmann" 550
„Grevinden af Laurvigen" 497, 498, 515, 516, 521
Grey (lord, koloniminister) 612, 613
Griffenfeld, Peder 107
von Gronestein, Bartholomæus 455, 456
Gross Friederichsburg 509
Grove (kaptajn) 383
Grubbe, Afrika 30
Grubbe, Anne 30, 46
Grubbe, Erik 24, 26, 29, 30, 33, 43, 45, 46, 58
Grubbe, Ingelborg 30, 45
Grubbe, Peder 26
Grubbe, Sivart 24
Grum, Hans Jensen 473
Grundtvig, Jacob 583
Grundtvig (N. F. S.) 583
Grundtvig, Niels 583
Gründler, Johan Ernst 130, 132, 133, 134, 135
Grækenland 4
Grønland 20, 525, 538
grønlandske handel, den 549
Guinea 386, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 455, 457, 458, 460, 465, 469, 470, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 487, 488, 494, 500, 502, 503, 505, 506, 507, 508, 509, 519, 521, 522, 524, 525, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 542, 544, 547, 549, 550, 553, 554, 555, 556, 557, 561, 562, 566, 568, 570, 572, 573, 574, 575, 576, 579, 580, 581, 583, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 595, 596, 597, 599, 600, 601, 604, 606, 607, 608, 609, 611, 612, 614, 615, 616, 617, 618, 619
guineiske entreprenører, de 555
Guldberg (Ove Høeg) 277, 281, 292
Guldkysten 431, 432, 433, 434, 435, 438, 439, 440, 441, 444, 445, 446, 449, 450, 452, 455, 459, 465, 466, 467, 470, 473, 474, 476, 477, 479, 480, 483, 484, 485, 486, 487, 492, 495, 496, 499, 502, 506, 508, 513, 514, 516, 517, 522, 523, 524, 528, 529, 532, 534, 537, 539, 544, 547, 562, 571, 573, 591, 600, 602, 603, 605, 606, 610, 611, 613, 614, 615, 616
gule hav, det 7
gule palæ, det 532, 535
Gustav (II) Adolf 436
Gustmeyer (enkemadam) 530, 535
Gyldenløve, Christian Ulrik 24
Gyldenløve, Ulrich Frederik 472
„Gyldenløve" (Guineafarten) 479
„Gyldenløve" (Indienfarten) 116, 136, 137
„GyldenløvesVaaben"476,477,479
Göteborg 436, 438, 472

„Haabet" (Guineafarten) 525
„Haabet" (Indienfarten) 103, 105
„Haabet Galley" 490, 491, 492, 494, 495, 496, 497
Haag 298, 452, 541, 543, 544
Hachsen, Magnus 521, 522
Hackenburg, August Friderich 518, 569
Haderslev 206
Haerlem 15
Hagen, Gert van 98
von Hager, Chr. Fr. 557, 559, 560, 575, 576, 577, 610
Halkiær (faktor) 277
Halle 128, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 326, 327, 328, 394
Hamborg 20, 24, 54, 294, 440, 442, 443, 444, 446, 448, 454, 455, 471, 477, 535
Hambro, C. J. 612
Hammer, Andreas 560, 575
Hammer, J. 242, 363
Hammershus 27
„Handels- og Industrie-Tidende" 385
Hanno 432
Hansdatter, Ingelborg 29
Hansen, Frederik 111
Hansen, Guldbrand 118
Hansen, Johan 255
Hansen, Jørgen 77, 96
Hansen, Peder 387, 393, 401, 405, 406, 407, 413, 414, 416, 417, 423, 425, 426
Harboe, Jens 479
Harburg 455
Hardinge, Henry 407
Harrop & Stevenson 302, 304, 308, 312, 337, 349
harsdorffske palæ, det 304
Hartmann, Mouritz 111, 112, 113
Hassius, John Sigismund 122, 123, 124, 125, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 139
Hastings, Warren 235
Hauschild, Johannes 472
Have, Coje 230
„Havhesten" 101, 102, 104, 105
„Havmanden" 472, 473, 474
Havslange 391
Hayagriva 63
Heber (biskop) 405
Hein, Albrekt 101
Hein, Ludvig Vincent 595, 596, 597, 598, 599, 615
„Heinrich Sørensen" 608
Heinrichs, J. Fr. 550
hellige land, det 9
Helsingør 20, 29, 33, 78, 152, 155, 256
v. Hemert, Joost 151
v. Hemsen, Johan Conrad 537, 539, 542, 543, 544, 551
Hencke, Johan Phillip 596
Hennings, Aug. 296
Henniqua 444, 449
Henricksen, Jacob 77
Henrik Søfareren 11, 433
Henrique el Navegador, dom 11, 433
Henriques, Moses Josua 474, 475, 477, 479
Herakles 4
Hermansen (kammerraad, senere guvernør) 330, 353, 357, 381, 383, 390, 398
Herodot 3, 425, 431
Herrn, David 490, 491, 493, 494, 495, 510, 562, 568
herrnhuterne 375, 377
„Hertug Ferdinand" 575
Hess, Henrik 33, 45, 56
Hesselberg (kaptajn) 250
Hetting, Chr. 277, 278, 339
van Heussen, Jasper 446, 449
Hillebrant, Henriche 476
Hippalos 5
Hittacqui 454
„Hjorten" 111, 113
Hofman, Peder 469
Hohlenberg, Johannes Søbøtker 405
Hojer, Andreas 137
Holberg (Ludvig) 182, 568
Holford (købmand) 281
„Holger Danske" 475
Holland 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25, 82, 111, 125, 148, 149, 150, 170, 266, 301, 441, 448, 450, 452, 471, 483, 501, 544, 545, 547, 555, 612
hollandske Ostindiske Kompagni, det 14, 23, 24, 52, 109, 244
hollandsk-vestindiske kompagni, det 436, 437, 438, 439, 440, 443, 445, 446, 448, 450, 451, 452, 453, 458, 465, 472, 513, 516, 547
Holm (kaptajn) 178
Holm (købmand) 602
Holmen 399, 442
Holmens Kirke 78
Holmes, Robert 451
Holmsted, Frederik 138, 151, 172, 226, 505, 506, 507, 524, 525
„Holsteen" 544
Holsten 20, 549
Homer 585
Honfleur 560
Hooghlyfloden 59, 103, 119, 228, 230, 231, 232, 238, 239, 241, 242, 298, 305, 358
Hosum (præst) 256
Houtman, Cornelis 14, 16
How Fort 271
Hull 342, 537
Hulst, Gerard 34
Hume 595
van Hurk, Pieter (Peter) 151, 152, 257, 267
Hutter (handelsassistent) 245
Huulbech, G. C. 258, 277, 325
Hvidovre 579
Hvidt, L. N. 386, 595, 599
hyrkanske hav, det 4
Höyer, Christian 526
Høyer, Christian Frederik 166, 226, 244, 245, 255, 256, 258
Höyer, Nicolay 526

„Indbyrdes undervisning" 394
indiske hav (ocean), det 4, 5, 14, 16, 116
Indus 3, 4
industri- og manufakturfondet 554
Irland 48, 49, 50, 152, 174
Irminger, C. 608
Isaacsz, Pieter 19
Isafjord 22
Isegraae 556
Isegram 556, 558
Isert, Paul 551, 553, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 579, 580, 601, 602
ishav, det nordlige 437
Islam 432
Island 22, 525
Isle de France (se ogsaa Mauritius) 103, 295, 301, 302
Italien 4, 11, 151, 440

Jacobsen, Andreas 473
Jacobsen, Thomas 479, 480
Jafar, Mir 232, 236
„Jageren" 30
„jakobinere" 371
Jamaica 487, 599

James II 466
James fort, se Fort James
Jansen, Jan 31
Jansen (major) 221
Janssen, Cornelis 455
Janssen, Simon 83
Japan 13, 14, 17, 22, 73, 74, 83, 84, 103, 104
Japara 86, 88, 89, 98, 103, 105
Jardin 532
Java 14, 15, 16, 33, 37, 43, 59, 86, 103, 104, 170, 347, 370, 378
Jena 25
Jeannot 350
Jensen, Staller 107, 108
Jeremias (frue) 184, 185
Jeroboam 107
Jerusalem 9
Jerusalemskirken 134, 135, 201, 205, 335, 419
Jessen, Christian 525, 526, 529, 531
Jesu bjergprædiken 595
Jesu selskab 13
Johannes 8
„Johannesburg" 445
John, Christoph Samuel 327, 328, 330, 393
von Johnn, August Frederik 137
Joinville, prinsen af 611
„Jomfru Catharina" 526
„Jomfru Margrethe" 475
„Jomfru Susanne" (senere „Dronning Anna Sophie") 134
„Jomfruen" 498, 499, 507, 512, 568
Jonas 63
Jonstrup 377
Juan Fernandez 88
Juel, Axel 105, 106, 107, 108, 109, 110
Juel, Claus Eriksen 105
Juel, Jens 101, 105, 470, 471, 479, 480, 482, 508
Juel, Niels 105, 109, 470
„Juliana Maria", se „Dronning Juliana Maria"
Jumoree 439
„Junge Tobia" 472
Junghans, Chr. Frederik 333, 359, 360
„Jupiter" 50, 51, 52, 56, 58, 60, 64, 80, 103
Jylland 76, 522
„Jægersborg" 503, 521, 522, 525, 526, 528
„Jægerslyst" 574
Jørgen (prins) 100
Jørgensen, Andreas 498
Jørgensen, C. Th. 606
Jørgensen, Peter Nikolaj 512, 515, 516, 517

Kaas, Ulrich 544
Kalmar 27
Kamerun 432, 580
„Kammerherre Rosenkranz" 591
„Kammerherre Schack" 550
Kamorte 260, 263, 264, 265, 411
kanariske øer, de 17
Kankoy 465
Kap Apollonia 439
Kap Comorin 119, 187
Kap det gode Haab (se ogsaa Bona Esperanza, Capo de) 11, 14, 22, 30, 32, 33, 47, 50, 51, 72, 103, 105, 114, 139, 171, 172, 176, 177, 255, 291, 544
Kap Palma 433
Kapstaden 181, 277, 295, 303, 333
Kaptjak 8
Kap Verde 12, 30, 31, 114
Karl V 11
Karl (X) Gustav 25, 445
Karl Gustavkrigene 99
karnatiske kystland, det 221
Kasim, Mir 235
kaspiske hav, det 4, 5
Kattegat 105, 472
Keta 509, 510, 513, 517, 518, 520, 528, 532, 533, 534, 546, 550, 551, 552, 553, 556, 558, 559, 578, 586, 607, 608
Khaiberpasset 5
Khan, Ali Verdi 230, 231
Khazimbazar 228, 232
Kiddy 608
Kiel 382
kielerfreden 382, 389
Kina 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 14, 17, 22, 37, 83, 103, 104, 116, 138, 139, 143, 150, 151, 152, 154, 166, 175, 208, 210, 212, 215, 244, 266, 267, 269, 276, 290, 295, 299, 303, 395, 306, 307, 308, 378, 384, 385, 414, 416, 544, 563
Kingo, Thomas 107
Kipnasse, Johan Friederich 557
Kirstein, E. P. 574
Kistna 37
Kita 473
Kiøge, Jens Adolph 533, 534, 535, 540, 542, 544, 545, 546, 547, 550, 551, 552, 553, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 569, 572, 573, 595
Kjærnaglen 153
„Kjøbenhavn" (a) 25, 32, 33, 43, 45, 50, 52, 53, 56
„Kjøbenhavn" (b) 186, 187, 188, 189, 190, 226, 262, 263
Klauman, Gørris 151
Klein, Gert Davidsen 111, 112
Klein, Jochum Borchenhoffer 521
Klein, Johann Gottfried 327
Klein, Simon Henrik 514, 517, 518, 519
Kleinstrøm, O. 126
Klingenberg, Povl 94, 96, 99, 101, 448, 452, 470
Klingenberg, Vincent 442, 448
Klintholm 304
Kløcher (direktør) 226
Knudsen, H. 394
Knutzen, Johan Friderich 525
Koffi Krah 607
Kofoed (finansraad) 390, 398, 399, 400
Koi, Okai 467
Kolberger Heide 76
koloniministeriet (eng.) 612
kommercekollegiet 219, 226, 269, 275, 276, 277, 278, 281, 282, 284, 292, 293, 294, 296, 297, 302, 305, 312, 314, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 328, 329, 330, 332, 333, 335, 336, 337, 339, 342, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 367, 370, 373, 375, 376, 377, 379, 381, 382, 384, 385, 386, 389, 390, 391, 396, 398, 399, 400, 402, 406, 410, 412, 413, 414, 416, 470, 471, 524, 525
„Kong David" 446
kongelige bibliotek, det 8, 298
kongelige danske østersøiske og guineiske handelsselskab, det 549
kongelige handelsdirektion, den 549
kongelige teater, det 421
kongeligt oktrojerede danske guineiske kompagni, det 530
„Kongen af Danmark" (Guineafarten) 515
„Kongen af Danmark" (Indienfarten) 261
„Kongens Have" 422
Kongens Nytorv 304
Kongensten 549, 551, 552, 553, 554, 556, 558, 565, 574, 576, 577, 579, 580, 586, 600, 613
Kongsbakke, Eskild Andersen 96, 97, 98, 99, 101, 102, 106
Konkomba 570
Konstantinopel 9
Kop (præst) 569
Koptos 4
korstogene 9
Korsør 109
Korsør, Povl Hansen 77, 86, 87, 92, 93, 95, 96
Kotoku 483
Kotoku-Twerebo-krigen 541
Krabbe-Carisius, H. 602, 603
Krag-Juel-Vind-Frijs 417
Krah, Koffi 607
Kramer (byfoged) 166
Krefting, Jacob 360, 362, 363, 381, 384, 388, 401, 403, 405
Krepi 486, 551, 603, 604
Krobbo 528, 534, 542, 546, 573, 601, 602, 603, 614, 615
Krobbobjerget 586, 589
Krog, Hans Georg 226, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 261, 262, 266, 270
„Kronprinsen" 124, 138, 151, 153, 159
„Kronprins Frederik" 114
„Kronprinsesse Maria" 401
Kruse, Enevold 24
v. Krusenstierna, J. Ph. 444
Krøckel (tolder) 245, 246
Kuhberg, Frantz Joachim 532
Kuku 460, 462, 463
Kumasi 584, 585, 589, 590, 592, 600
Kunz, Jon. Heinrich 377
kurantbanken 175
„Kurier von Venetien" 450, 453
Kushi, Ayi 467
Kwahu 487
Kwaku Dua 600
Kwamina, Osei 559, 560
Kwao, se Kwao Saforo Twie 586, 589
Kwasi Dua 600
Kwasi Obodum 521
Kwasum 602
Kyhn, Joachim Ernst 217, 218, 219, 220, 224, 254
Kyhn (løjtnant) 165
Kyros 3
„Københavns Børs" 474, 481, 500, 505
Københavns universitet 327, 332
„Københavns Vaaben" 476, 477, 479
københavnske afrikanske kompagni, det 448, 458
König (missionær) 324, 328

„Laarburg Galley" 498, 507, 513, 515
Labadi 486, 491, 495, 510, 512, 516, 519, 521, 522, 526, 540, 541, 542, 545, 546, 586, 591, 599, 602, 615
Lachmann (hofjunker) 377
„La Conquerante" 507
Ladiges, Hinrich 537
Lally (general) 253, 254
„L'américain" 534
Lancaster, James 16
„Landets Ønske" 525
Lange, F. de 155
La Rochelle 453, 534
Larsen (løjtnant) 614
lascaris 85
Lassen, Jens 441, 442
Lather, Niels 558, 559, 574
„Laurine Mathilde" 595, 599
„Laurvigen" 476
Lay 491, 510, 518, 520
van Leefdael 543
Lehmann, Orla 407
Lehn, Abraham 125
Leipzig 25
Lemmicke (skomager) 538
Lemvig (vagt) 189
Lenk, Timur 8
„Le Pacifique" 534
Lerche (general) 226
Lerche, Jacob 479, 481
Lerche, Peder Pedersen 101, 471
Levanten 440
„L'experience" 534
Leyel, Willum 58, 67, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93
Leyrit (direktør) 228, 229
„L'heureux" 534
Liber Chronicum 8
Liberia 434, 610
Libyen 4
v. Lichtenstein, Fr. 286, 302, 304, 333, 337, 339
v. Lichtenstein, Franz 343, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 371, 421, 424
Liége 437
Liegnitz 7
Lille Acera 466
Lilleasien 3, 4, 7, 8, 9
„Lille Cathrine" 595
Lille Nicobar 415
Lille Ningo 510, 545, 546
Lille Popo 468, 534
Lillienpalm 124
Limerick 110
Lind, Henrik Gerhard 594, 595, 596, 597, 599
Lind, Jens 576
Lindau 449
Lindenov, Christoffer 442
Lindenow, Hans (jun.) 27, 33
Lindenow, Hans (sen.) 27
Lindgreen (finansraad) 330, 331, 357
Linkendorff (mulat) 593
Lippe, van der 188
Lissabon (Lisbôa) 12, 438
Liverpool 580
Livorno 151
Lolland 26
Lolland-Falster 261
London 151, 153, 239, 293, 295, 306, 314, 342, 352, 368, 370, 372, 373, 380, 383, 406, 417, 423, 451, 453, 456, 458, 489, 535, 596, 602, 603, 604, 611, 612, 613
Long Ben 479
Loodvixen, Carsten 81, 82
Lorch, Thomas 22
„Lore" 95
Lorentz (guvernør) 500
Lorentzen, C. A. 343
Lorenz (sekretær) 383, 400
Lotis, Abdul 88
Loyola, Ignatius 13
Lucidarius 8
Lucretia 68
Lund, C. F. 263, 264, 265
Lundegaard, Christoffer Brun 134
Lutterodt, Georg 593, 602, 604, 606, 614, 615
Lübeck 151
Lygaard, Erik Olsen 480, 481, 482, 485, 486, 487, 488, 489, 493, 495, 509, 565
Lykke, Hans 457, 465, 469, 474, 476
Lütken, Frantz Julius 126, 128
Lützow, Magnus Christopher 521
Læsø 105, 136
Løffler, Ernst August 286

„de Maagdt van Enkhuisen" 433
Maas, Hans Hansen 487
Macao 208, 209, 210, 305
Macartney (lord, guvernør) 367
Macassar 15, 18, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 72, 75, 77, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 98
MacCarthy, Charles 591, 593
Machado, Manuel 69
Mackey, J. & Co. 414, 416
Maclean, George 600, 601, 602, 603, 604, 605, 608
Madagascar 12, 51, 72
Madden (dr., kommissær) 610
Madeira 561
Maderup, Ole 206
Madras 37, 38, 43, 59, 109, 125, 135, 137, 160, 161, 167, 169, 170, 171, 200, 203, 206, 207, 218, 239, 253, 254, 257, 297, 342, 351, 353, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 383, 384, 397
Madraspatam 37, 74, 89, 92, 94
Madrid 54, 572
Madsdatter, Anne Birgitte 178

Mafe 595
magalhâesske hav, det 22
Magalhâesstrædet 14, 22
Magelhâes (Magalhân) 27, 436
Magellanica 436, 440
„Mageløs" 102, 103
Mahé 188, 196
Mahratta 79, 160, 161
le Maire 100
Majuram 160, 194, 250
Malabarkysten 6, 12, 15, 16, 17, 37, 59, 112, 116, 119, 120, 136, 143, 156, 157, 186, 189, 190, 191, 195, 218, 220, 222, 223, 229, 239, 247, 252, 258, 270, 285
Malacca 12, 14, 17, 37, 59, 82, 83, 84, 103, 116, 117, 138, 139, 170, 244, 277, 370
Malaccastrædet 6, 84, 125, 277, 415
Malfi 573, 595
Malmø 20, 24
Mampong 606
Manar 78
Manchuriet 7
Mandingo 433
Mandoer 83
Mandora 133
Mangfroe 509
Manila 37, 84, 85, 86, 94, 96, 173, 223
Manilabugten 84
Manjosapa 194
Mansung, Frempung 497, 512, 513, 516
Marca, China 69
Marchelis, Michel 24
Marchman, Josva 402
Marco Polo 9
Mariager, Andreas 485
Mariager, P. 505, 524
„Marie" 591
Marlborough 125
Marokko 49, 432, 433
Marseille 611, 612
Marselis, Gabriel 440, 443
Marstrand 474, 537
„Martin" 440
Martini (læge) 327
Mascarenhas, Don Philippi 84
Masulipatam 15, 17, 18, 37, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 78, 80, 86, 92, 95, 99, 102
Maundeville, John 8
Mauritius (se ogsaa Isle de France) 103, 295, 301, 333, 347, 349, 351, 353, 370, 386
Meder, Jakob 538
Meer, E. G. 550
Megasthenes 4
Meier, Peter Henrik 166, 186, 220, 226, 244, 247, 248, 250, 255, 256, 266
Meinert (grosserer) 407
Mekka 80
Melle 432, 433, 435
Mellemamerika 504
Melville, Isaac 439
„Mercurius" (jagt) 522, 525, 526, 528
„Mercurius" (orlogsbrig) 608
merkantilistiske politik, den 814
Merry (gesandt) 352
Merv 5
Mesopotamien 3
Meyer, Hartvig 479, 484
Meyer, J. P. L. 359
Meyer, Jørgen 477
Meyer, Peder 516, 574, 577, 580, 586
Michelsen, Johan Joachim 126
Middelhavet 5, 476
Migomme 21, 23, 24
Mikkelsen, Jakob 22
Mikkelsen, Peter 22
Miles, Richard 541
Miltz, Andreas 521
„Minerva" 299
Minto (lord) 381
missionskollegiet 200, 326, 327, 328, 330, 375, 394
Moe, Hans 576, 577, 610
Mokka 104, 223, 241
Moldenhawer, D. G. 572
Moltke, Adam Ferd. 550
Moltke, A. G. 219, 224, 226, 269
Moltke, J. G. 537, 550
moltkeske palæ, det 298
Molukkerne 14, 16, 17, 37, 57
Mongkata 413
Mongoliet 5
mongolske rige, det 7
Molbech, C. 583
Monrad, H. C. 583, 595, 596
Montesquieu 423
Mora, José 603, 604, 606
Moree 446
Mornington (lord) 351, 352
Moth, Mathias 479, 480, 481
Mourier, Adèle 423, 424
Mourier, Conrad Emil 399, 401, 423
de Muckadell, Schaffalitzsky 359, 360
Muhammed 7
muhammedanske moské, den 335
Mule, Peter 152
Murat 259
Murshidabad 228, 230, 236, 240
Mühldorff, Mathias 284, 286, 287, 320, 321, 323, 333, 334, 343, 344, 346, 348, 349, 350, 355, 379, 415
Mühlenport, Diederich 139, 157
Müller, Wilhelm Johan 455, 460, 462
Münchhausen 9
„Mynten" 480
Mysore 365
„mähriske brødre", de 375
Möhl, K. E. 394
Möhlen, Christopher von 56, 57
Møller, Peter Martin 417
Møller, Poul Martin 385
Møller (kaptajnløjtnant) 362
Mölner, Jørgen Thiessen 472
Mørch, Frederik Siegfred 599, 601, 602, 603, 604, 605

Nacaveri (Nacoveri) 260
Nagur 160
Naik, Birgitha 350
Naik, Sennapa 348, 349, 350
Naike, Ponia 324
Naikepaleam 190
Nalladu 220
Nalur 192
Nancovry 260, 265, 375, 410, 411, 413
„Nancy" 352
Nannestad, Fr. 487
Nansen, Hans 471
Nantes 535
Napoleonskrigene 279, 284, 304, 306, 379, 380, 386, 600
Narsepur 59, 71, 72
Nassau (fort) 450, 454, 469
nationalmuseet, se danske n., det
„Nattergalen" 50, 51, 52, 58, 60, 103
Navegador, dom Henrique el 11, 433
Nearchos 4
Necks, Jacob van 16
Nedenkysten 509, 511, 514, 515, 545, 564, 580, 587
Nederlandene 10, 11, 13, 14, 20
nederlandske generalstater, de 451, 452
Nedre Guinea 433
Neduu 63
Negapatam 37, 38, 43, 44, 56, 59, 74, 78, 97, 98, 118, 160, 161, 163, 170, 171, 186, 239, 418
negerhandelens ophør, forordn. af 16-3-1792 om 574, 610
Neko 431
„Neldebladet" 442
„Nellebladet" 217, 226, 244
Nero 5
New York 436
Nicaragua 487
Nicobarerne 16, 136, 207, 247, 252, 254, 260, 261, 264, 265, 270, 316, 340, 355, 375, 376, 377, 378, 380, 401, 408, 409, 410, 411, 415, 417, 426
Niekamp (misssionshistoriker) 42
Nielsen, Anders 78, 79, 87, 88, 90
Nielsen, Povl 77, 87, 93
Nieuw Amsterdam 436
„Nieuwe Hoorn" 16
Niger 433
Nilen 4
Ningo 486, 497, 528, 534, 540
„Ningo" 550
Ningpo 210
von Nissen, Christian Ulrich 134, 136, 139
Noi 596
Non Courei 260
Nordafrika 432, 440
Nordamerika 436
nordamerikanske frihedskrig, den 549, 553
Nordland 487
„Nordstjernen" 475
Nordsudan 435
Nordsøen 49, 441, 442
Nord-Østersøkanalen 549
Norge 20, 25, 37, 47, 138, 167, 174, 196, 244, 322, 337, 356, 358, 443, 472, 575, 588
„Norske Løve" 124, 131, 136
norske Robinson, den, se Christensen, Anders
Norwich 342
Npongo 543
Nsamankow 591
Nungo 486
Nungwa 486
Nurse, Henry 457
Nyanawase 477, 478
Nye Danmark 261, 262, 263, 264
Nye danske Magazin 24
„Nye Københavns Mynt" 480
Nygaarden 389, 419
„Ny Jerusalem" 130
Nyman, Johan 446
„Nymphen" 399
Nürnberg 151
Næsseslottet 298
Nørre Vosborg 105

Obelitz (sekretær, raadsmedlem) 333, 362
Obodum, Kwasi (el. Kusi) 521
Obrincoran 534, 543
Oddeway torre 59, 112, 116, 119, 120, 136, 187
Odense 20, 417
Ofir 8
Ofoly Bossum 553
Ofori 494
Ogua 444
Ohmeyer (løjtnant) 338
Ojadufa 580
Okai Koi 467
Okaitkie 558
Okanie 512
Okinne-Kuma 607
Okko 520, 539, 540, 541
Okomfo Anokoye 483, 515
Olafsson, Jon 22, 23, 28, 29, 40, 41, 46, 49, 50, 53, 62, 63, 64
„Olaus" 443
Olavskirke 363
„Oldenburg" 103, 104, 105
Olrik, Bendt 575, 576
Oluganmangalam 144
Olur 192
Opoku Ferefere 586
Opoku Ware 515, 517, 521
Orearpaleam 221
Orissar 230
Ormuz 17
Oro de la Mina 433
Orsaki 439
Orsu 439, 446, 452, 453, 454, 456, 457, 465, 466, 481, 486, 491, 495, 497, 501, 509, 512, 516, 521, 526, 528, 529, 533, 540, 545, 546, 562, 564, 578, 582, 586, 590, 591, 592, 596, 598, 599, 602, 606, 615
Orsu (cabuceer, „feltoberst") 511, 512, 515, 520, 542, 608
Osei Bonsu 585, 592
Osei Kwamina 559, 560
Osei Tutu 483, 615
Osei Yaw Akoto 558, 559, 592, 600
Oslo 472
Ossar 9
Ostindien 13, 14, 17, 20, 22, 25, 27, 30, 42, 47, 48, 49, 52, 57, 59, 70, 73, 76, 82, 84, 99, 104, 107, 122, 137, 148, 150, 153, 170, 215, 239, 266, 268, 269, 277, 292, 310, 316, 342, 349, 352, 354, 356, 357, 386, 389, 431, 618
ostindiske kompagni, det (se det danske Ostindiske k.)
ostindiske øer, de 208
Osu 439
Otho (cabuceer) 546, 551, 552
Ottesen (faktor) 277
Otto (cabuceer) 546
Otto, Joachim Christian 532, 534
Ovenkysten 509, 515, 520, 521, 526, 550, 556
Ovesen, Ove (Aage Aagesen) 473
Oxford 342
Ozzou 439

Padure 192
Pahl, Frederik 494
Palagatezery 192
Palicat 15, 38, 86, 115
Paliparam 190
Palliacatte 56
Palm (sergent) 590
Palmerston (lord) 612, 613
Palmyra 5
Palæstina 3
Panamatangen 487
Panana 188, 191, 195
Panck, Jacob 126, 157
Panck, Paul Krisk 156, 157, 158, 166, 168, 171, 172, 216, 227, 251, 266
Papanette 190, 192
paradis 8, 426
paradiskorn 433
Paris 270, 342, 380, 417, 423, 460, 534, 535, 547, 612
Passavant (bogholder) 333
von Passow, Christian Albrekt 181, 182, 246, 250, 254
„Patientia" (Guineafarten) 505, 522, 524, 525
„Patientia" (Indienfarten) 30, 45
Patna 228, 235, 238, 241, 270, 309, 316, 390
„Patriarch Jacob" 440, 454, 455, 456, 470
Pauli, Oliger (P., Holger) 474, 475, 476
paven 11, 12, 208
„pax romana" 4
Peberkysten 433
Pedersen, Peder 485, 487
Peking 208, 210
Pelamis platurus 391
Pensade, Thomas 452
van der Penÿe, Jacobus 539, 540, 544
Penzance 591
„Perlen" 27, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 64
Perrapore 242
Persien 3, 4, 5, 9, 12, 15, 17, 37, 66, 75, 102, 115, 116, 424
persiske havbugt, den 3, 4, 5, 17
Perumal (naik) 250, 252, 255, 256
Pessart, Behrent 61, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 84, 85, 86, 89, 92, 93, 99, 116
Petapoli 50
Petersen, Cornelius 516, 518
Petersen, Hans 480
Petersen, Harding 477, 478, 479
Petersen, Jens 481

Petra 5
pfalziske arvefølgekrig, den 111
Pfeiff (kaptajn) 232
„Phønix" 105, 107
Pieters, Inne 481
Pignolet 350
Pingel, Johann C. 301, 304
Pingel, Meyer, Prætorius & Co. 555, 557
Pingel, W. 555
Pinteado, Antonio Anes 433
Pipely 51, 58, 59, 68, 71, 80, 103
Piragasam, se Pulley, Piragasam
Pisa 9
Pitt, Laurens 95
de la Planqve, Jacob 494, 495, 496
Plappert, Ludvig 347
Plassey 232
Platfuss, Joost 517, 518, 520, 521, 568
von Plessen, Carl Ad. 568
von Plessen, Chr. Ludvig 269
Plinius, den ældre 6
Plymouth 112, 484
Plütschau, Heinrich 128, 130
Pobbi 520
Pokoasehøjen 467
Polo, Marco 9
Polygars 42
Pompei 418
Pompejus 5
Pondicherry 38, 43, 86, 161, 173, 185, 217, 224, 227, 234, 244, 250, 257, 282, 366
Ponny 495, 509, 510, 520, 545, 546, 547, 550, 556
Pontoppidan, Erik 519, 568
Popo 486, 497, 517, 526, 532, 550, 552, 556, 557, 558, 559, 560, 600, 603
Porca 189
Poreiar 101, 114, 144, 145, 165, 198, 221, 279, 329
Portobelo 487
Porto-Novo 37, 39, 43, 59, 80, 86, 88, 101, 105, 136, 137, 144, 154, 156, 167, 223, 311, 316, 333, 365, 366, 379, 390
Portugal 10, 12, 13, 14, 20, 82, 143, 301, 433
portugisiske kolonivælde, det 11
portugisiske øer, de 502
„Posthesten" 60
„Postillionen" 519
Pottebra 552, 557, 558
Pouch, Christian 111, 112, 113
Poulsen, L. G. 590, 592
Pra 483, 515, 586
Prampram 510, 516, 547, 548, 614
Prang(er), Magnus 468, 472, 473
Prémord & Fils 560
Pressier (missionær) 206
Preussen 109, 515
„Princesse Sophia Magdalena" 520, 521, 522
„Princesse Wilhelmina Carolina" 522
„Princessin af Danmark" 474
Principe 479, 485, 580, 589, 610
„Prins Carl" 116
Prins Carl (bastion) 159
„Prins Christian" 116, 136, 151, 152, 153
Prins Christian (bastion) 127
„Prins Christianus" (tidl. „Die Liebe") 450, 470
„Prins Jørgen" 116, 124, 138
„Prins Vilhelm" 116, 124, 125
Prinsensten 549, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 575, 576, 577, 586, 592, 600, 607, 608, 613
„Prinsesse Louise" 114
„Printz Friederich" 474, 495, 497, 511
„Printz Friederichs Haab" 550
Protten, Christian 568, 595
„Providentia" 360
Prætorius, Jeppe 555, 576, 589
Prömmel (tegner) 408
„Prøven" 588, 589
Prøvesten 529, 540, 542, 558, 578, 585, 614
Pulley, Piragasam 347, 348, 349, 350
Pulo Milo 415, 416
Purdon (guvernør) 593
Putti 519, 522

Quambu 477, 478
Quaquakysten 434
Quasung 602
Queda 59, 60, 86, 88
Qvantin, Bang 497, 511, 513, 515
Qvegva 444
Quist, Esau Christensen 525, 528
Qvitta 509
„Qvitta" 533

Raf(f)n, Jørgen Wulf 224, 226, 245
Ragnapule 78
Rahabi, Ezechiel 188, 189, 191, 192, 193
Rajaraja I 79
Rajot, Joan Jacob 465
Rarilly, Isaac de 17
Rask, Johannes 487
Rask, Rasmus 424, 596
Rasmussen, Mads 46, 49, 50
Ravn, Wollf 126
de Rebolledo 442
reformationen 11
Regensen 568
Regis (købmand) 612
Rehling (justitiarius, senere byfoged) 330, 331, 357, 390, 393, 395, 398, 400, 401, 405, 410
Reichardt, Jesper 217, 218, 219, 220, 221, 222, 226
Reiersen, Jens Nicolaj 589, 590
Reiersen, Niels Lunde 555
Reindorph, Johan Friderich 525, 528, 530, 531
Rensang sasaru 478
Resch, Carl Gottlob 528, 529, 531
Resen, Willem 484
Restorff, Adolph Friedrich 339
Reventlow, Chr. Ditlev Fr. 275, 377, 550
Reventlow, Ditlev 440
Reventlow, Fr. 612, 613
Reventlow, Johann Ludvig 382
Reventlow-Criminil, H. 606, 612
Richelieu, Johan Christopher 591, 592
Richter, H. 591, 593, 598, 602, 605, 606
Richter, Johan Emanuel 559, 588, 589, 590
Riis, Andreas 599, 602, 603, 606, 607
Rinck (dr. phil., geolog) 416
Ringkøbing 473
Rio Volta (se ogsaa Volta) 520, 530, 532, 539, 549, 550, 551, 552, 558, 559, 577, 579, 587, 595, 596, 600, 607, 608, 614, 618
„Rio Volta" 543
Rizzo, Pedro 377
Robinson, se Christensen, Anders
Rodsteen, Markor 472
v. Roepsdorff (løjtnant) 396
Roepstorff (sekondløjtnant) 416
v. Rohr, J. Ph. B. 576
Rom 4, 5, 6
romerriget 5, 6, 7
Rommelhoff (kaptajn) 338
rosekrige 10
Rosen, D. 401, 410, 411, 412, 413, 426
Rosenborg slot 21
Rosenheim, Jens 458
Rosenkrantz, Niels 406, 610
Rosenkranz, Herman 22, 24, 25, 31, 34, 44
Rosenørn, Poul 553
Roskildefreden 445
Roskilde stænderforsamling 407
Rost, Knud 489, 490, 509, 510, 562
Rostock 438
Rottbøll (assessor) 592
Rottler (missionær) 328
Royal Adventurers of England Trading to Africa 451
Royal African Company, the 456, 466, 522
Rugmand, Hermand Clausen 86
Runge, Carl Ludvig 324, 325
Rusland 7, 148, 355, 381, 406
„Russell" 381
de Ruyter 452
Ryberg 292
Rytter, Claus 58, 67, 70, 71, 72, 73, 80, 86
røde hav, det 3, 4, 12
Rømer, Ludvig Ferdinand 517, 518, 519

Sabo (Sabu) 450, 454
Sahara 432, 435
Sahib, Chander 161
Saint Barthélemy 610
de Saint-Saphorin, A. F. 544
„Salvator mundi" 124, 134
Samanarane 192
Sambas 15
sambrerske øer, de 263
Samqua 213
Samson, Niels 72, 77
Sannom, F. 596
de Santarem, Juan 433
São Thomé, se St. Thomas
Sargassohavet 103
sargassumtang 103
Satan 41, 64
Scavenius, Jakob Brønnum 304
Schelde 14
Schiellerup (Schielderup), Søren 498, 499, 511, 512, 513, 514
Schimmelmann, Ernst 275, 296, 319, 329, 332, 336, 344, 346, 348, 350, 351, 354, 356, 550, 555, 556, 572, 573, 574
Schimmelmann, H. C. 269
Schiønning, Christian 559, 576, 581, 586, 587, 588, 590, 595
Schiønning, G. C. 614
Schledel, Hartmann 8
Schlegel (chef for kommercekollegiets tyske sekretariat) 350, 354
Schlegel, J. F. 540
Schlesien 7
Schmerk, Th. 126
Schmidt, Christian Lindholm 525, 528, 529
Schmidt, Jacob Luxdorph 348
Schmidt (bogholder) 337, 345, 421
Schmidt (justitiarius) 324
Schmidt (regeringsraad) 337
Schmidt, Rasmus Emil 604, 607, 608, 614
v. Scholten, P. 609
Schreyvogel (kateket) 330, 394
Schulin, J. S. 219
Schultz (skrædder) 538
Schultze, Benjamin 135 203, 206
Schumacher, F. C. 579
Schwaben 449
Schwartz, Christian Friedrich 203, 205, 206, 207, 326, 342, 394, 402
Schönheyder, Ulrich Anton 390, 391, 394, 398, 399, 400, 405
Sebah Akim 606
Seches, Trait 476
Sehested, Hannibal 54, 443, 451
Seidelin, se Brinck-Seidelin, H.D.
Sejerø, Abraham Jensen 503
Sellapakasten 340, 341, 398
Selskab, Videnskabernes, se V.S.
Sennapa, se Naik, Sennapa
Serampore 230, 242, 279, 403, 405, 408
Seramporske Collegium, Det 403
Serfogee 326, 394
Setti, Coneri 166
Setty, Suppremannia 340, 341, 343, 344, 345, 347, 348
Sevel, Friderich Christian 537
Sevilla 487
Seyed nina 88
Shai 602, 614
Shama 433
Shannock-banken 305
de Shonamille (guvernør) 227
Siam 37, 56, 57
Sierra Leone 434, 449, 451, 453, 477, 591
Silchmøller, C. F. 262
Silkenstedt (læge) 362
„Silkevejen" 5
Sing, Amarda 368, 370
Singapore 6
Sioco 466
Siraj-ud-daula 231, 232
Sitoa 190, 191
Siva 40, 63, 79
Siwaji 125
Sivers, Gerhard 206, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 244, 247, 248, 252, 256, 261, 266
Sivile 62
Skaalby, Jørgen 107, 108
Skaane 25, 26, 76
skaanske krig, den 105, 107, 109
Skagen 124, 138
Skandinavien 567
Skeel, Albret 24
Skibsted (direktør) 382
Skokloster 61
„slavehandelssocietetet" 530
Slavekysten 434, 435, 480, 484, 486, 505, 509
„Slesvig" 216
Smaa Ningo 510, 545, 546
Smidt, Samuel 444, 449, 465
Snell, Frederik 482, 484
Snilleredt 26
„Society for promoting Christian Knowledge" 200, 203
„Society for the Propagation of the Gospel" 200
Soelberg, Hans Jørgen 151
Soetmann, Chr. Fr. 237
Soetmann, I. C. 166, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 220, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 238, 241, 242, 244, 247, 248, 253, 266, 267, 269
Sofie Amalie (dronning) 440
Soko 466
Sokotra 12, 44
Solingen 151
Sombreira 377
Songhai 432, 433
Sonkray 433
„Sophia Amalia" (tidl. „St. Martin") 455, 470
„Sophie Hedvig" 115, 116, 117, 124, 128, 131
„Sorgenfrey" 520, 521, 522
sorte hav, det 7
Sorø 25
Souri 260
Soya 528
Spanien 10, 11, 13, 14, 17, 20, 54, 84, 85, 86, 96, 433, 440, 572
spanske arvefølgekrig, den 125
Sparre, H. H. 540
„Spera Mundi" 475
„Spes" 471
Spinche 234, 237
von Stackenborg, Jacob 68, 69, 70, 74
Stade 438, 439
Stadlander 541
„St. André" 534
„St. Anna" 27, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 61, 65, 68
statens synkende fond 555
stats-balance-direktionen 549, 550
statsbankerotten 1813 588
statskollegiet 470, 471, 472
Stavanger 474
„St. Birgitte" 526
(St.) Christopher 440
St. Croix 506, 507, 508, 524, 581, 600
„St. Croix" 526
St. David 160, 203, 253
Steffens, Peter Svane 583, 590, 591, 596, 598, 600, 610
Stegmann, Ernst Philip Heinrich 328, 394
Steinmann Johann Chr. 377

St. Georg d'Elmina 496
St. George 59, 74
St. Helena 47, 49, 352
„St. Jacob" 27, 50, 51, 52, 61, 65, 66, 67, 68, 80, 103
St. James 490
St. Jan 508
„St. Martin" 449, 450, 451, 454
„St. Michael" 77, 81, 88
Stockholm 439, 443
„Stockholm" 438
„Stockholms Slott" 444, 445
St. Olai kirke 152, 155
„St. Oloff" 443
Stor-Accra 467, 477
Store Nicobar 260, 262
Store Ningo 491, 510, 511, 512, 513, 516, 546
store nordiske krig, den 124, 134, 489
Storm, Christen Pedersen 68, 70, 90, 135
St. Peter 11
„St. Peder og St. Poul" 77, 86, 87, 88, 93, 94, 95
St. Peter 11
Stricker, Otto Chr. 348, 383
Strobel (kaptajn) 250
Strobel (oberstløjtnant) 217
St. Thomas (St. Thome = São Thomé) 59, 78, 440, 454, 455, 468, 471
St. Thomas (Dansk Vestindien) 471, 472, 479, 487, 494, 500, 503, 507, 519, 568
„St. Thomas" 526
Stud, Peder Pedersen 474
St. William 231
„St. Vincent" 472
Stygge, Tyge 26, 31, 33
Stylax 3
stænderforsamlingen i Roskilde 407
Subrahmanya 79
Succedana 58
Sudan 432
Sueztangen 3
Suffren (admiral) 366
Suhm, Henrik 492, 494, 525, 562
Suhm, Ulrik Frederik 525
Sumambupaleam 309
Sumatra 37, 57, 117, 158, 167, 170, 171, 172, 186, 247, 261, 263
Sundastrædet 58
Sundaøerne 9, 14, 15, 16, 17, 37, 42, 56, 58, 67, 81, 86, 87, 89, 103, 115
Suppremannia, se Setty, S.
Surat 15, 17, 18, 32
de Swan, Jan 450
Svane, Elias 490, 568, 569
Svane, Frederik 568
Svane, Marcus 521, 522
Svanekiær, Christian 589, 590, 592, 602, 606, 615
Svedstrup, Johan Vilhelm 607, 608, 614
svensk-afrikanske kompagni, det 436, 443, 445, 446
Sverdrup, Peder 484
Sverige 76, 126, 143, 148, 200, 322, 356, 437, 438, 442, 443, 445, 446, 447, 456, 472
Sydamerika 386
Syndermann, Chr. A. 491, 492
Syrien 3, 4
syvaarskrigen 530
Søborg (madame) 424
Söderkompaniet (det sv.-afr. komp.) 436, 443, 445, 446
Søfareren, Henrik 11, 433
Søholm 304
Sønderjylland 20
„Søridderen" 137

Taastrupforliget 445
Takoradi 439, 444, 446, 452, 453
Takorari 439
Tallichery 186
Tampa Setti 119
Tanck (løjtnant) 246, 247, 254, 261, 262
Tandkysten 434
Tanjore 23, 33, 34, 38, 42, 43, 44, 45, 56, 57, 58, 59, 62, 65, 79, 83, 97, 99, 101, 117, 118, 119, 139, 160, 161, 164, 167, 194, 200, 203, 206, 207, 220, 221, 224, 225, 226, 228, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 276, 284, 285, 287, 314, 315, 318, 321, 323, 324, 326, 340, 341, 342, 343, 345, 365, 366, 367, 368, 370, 380, 393, 394
Tano 434
Tannisbugten 589
Tanoor 120
Taraka 377
Taramgambadi 43
Tartariet 104
Tayapa, Canecapel 88
Taxter Georg Andreas 480
Tebwy 608
Tefferie 595
Tegnapatam 86, 88
von Teilingen (læge) 416
Temma 510, 516, 520, 545, 546, 547, 550, 591
Tenasserim 56, 59
Teneriffa 51, 73, 561
Terram Australi 440
Terrapore 279
Tersløsegaard 568
Teshi 486, 535
Tessing 486, 495, 510, 512, 516, 521, 526, 528, 540, 545, 546, 547, 550, 556, 591, 599, 615
Tette 495, 526
de Tetz, Gerhard 472
van Tetz, Jacob 473
Thalbitzer, Carl Henrich 537
Theben 4
„The Courier" 352
Thessen (faktor) 558
Thomas 8
Thomsen, Carl 252, 253
Thomsen, F. C. 196
Thomsen, Rasmus 106
Thonning, Mathias 590, 591
Thonning, Peter 579
Thormöhlen, Jørgen 472, 476
Thornam, Chr. 376, 378, 400
Thors, Johs. 475
Thors(en), Thomas 473, 474, 475, 476, 477
Thorstenson, Simon 77, 88
Thott, Otto 219, 226, 269
Tiagapule 78, 79, 90
Tigris 5
Tillali (el. T-y) 101, 114, 132, 144, 145, 147, 158, 182, 250, 255, 279, 309, 421
Tilsitfreden 381
Tillemand, Erik 481
Timur Lenk 8
Tipu 351, 352, 366, 370, 380, 392
Tirucadachery 220
Tiruvadaca 220
Tiruvidakally 367
„Tisbe" 445
Tjerrekoi 595
Todb(j)erg, se Pedersen, Peder
Togo 534
Tommerup (Skaane) 25
Tonking 104
Tordenskjold 486
Torrane (guvernør) 585
Torstensonfejden 25, 76, 437
Toulouse 342
Trane, Johan 479, 482, 483, 484, 488, 509, 510, 540
Tranquebar 13, 22, 29, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 139, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 268, 269, 270, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 399, 400, 401, 403, 405, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 418, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 600
„Tranquebar" 186, 258
Trant, Fr. C. 550, 553
Travancore 119
trediveaarskrigen 75
Trellund, Gregers Daa 145
Trentepohl, J. J. 596
Trevancour 247, 252, 258, 270, 370
„Tre Venner" 276
Triest 375
Trimlepatam 160
Trimlevas 194
Trincet 412 (Trincut) 412
Trinquemale 33, 35, 36, 43, 45, 46, 57, 59
Tripolis 432
Triquelour 220
„Triton" 505
Tritzinapoli 160, 161, 164, 194, 200, 203, 207, 221, 249
Trondhjem 487
Truelsen (plantageejer) 586
Tubreku (Tuberku) 510, 511, 539, 540, 574
Tulasa 365, 367, 368
Turan 7, 9
„Turbulent" 588, 589
Turin 417
Tutein 588
Tutu, Osei 483, 515
Twed, Jens 263, 264
Tweed (assistent) 247
Twie, Kwao Saforo 586, 589
Tychsen, Christian 531, 532
Tyrholm (overkøbmand) 234, 237, 240, 257
Tyskland 7, 76, 170, 200, 203, 342
Tønder (kaptajn) 152
Tönning 596
Töyberg, se Pedersen, Peder

Udbyneder, Niels Andersen 68, 69, 70, 74, 90, 91, 135
udenrigsdepartementet 371, 375, 547, 608
udenrigsministeriet 417, 612
Ugua 444
Ulfeld, Corfitz 443
Ullmann (resident) 309
Ulrich, Johan 468
„Ulven" (se ogsaa „Den flyvende Ulv") 113
Undal, Anna 122
Ungarn 7
„Unge Jomfru" 494
„Upernavik" 550
Uppanar 29, 69, 97
Urne, Christoffer 53
Ursu 439
Ursu Akim 606, 607
U.S.A. 302
Usselinx, Willem 436

Wadiaru 37
Wagener, Jan 475
„Wagrien" 376
Walata 433
„Valby" 66, 73, 74, 77, 80, 83
Valck, Peter 473
Val(c)kenburgh (guvernør) 445, 451
Valenaikepaleam 194
„Valkyrien" 417
Walter, Thomas Chr. 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 366, 367, 420, 423
Walther (missionær) 206
Valure 43, 45
„Vandhunden" 50, 51, 52, 56, 60, 62, 80
Wangara 433, 435
Vansittart (guvernør) 235, 236, 239
„Wapen von Glückstadt" 450, 453
Ward, William 402
Ware, Opoku 515, 517, 521
Wasa 496
Vasco da Gama 12, 27, 195
Wasmer, Conrad 470
Wassaw 496
„Waterpasset" 159
„waterskout" 155
Way 528, 529, 533, 534, 550, 552, 603, 604, 606, 608
„Way" 533
Webster 592
vedaerne 40, 63
Weier, Jørgen 476
Weleapaleiam 144
Wellesley (marquis, generalguvernør) 372
Venalur 192
„Wendela" 153
Venedig 9, 12
Venstermand, Johan 27
Verde, Kap 12
Wessel (J. H.) 423
Wessel, Peder 486
Vestafrika 591, 611, 615
Westergaard, Hans 213
western ghats, the 37, 195
Vesteuropa 212, 432, 440, 500, 530
Vest-Ghats 37, 195
Vestindien, se Dansk Vestindien
vestindiske kompagni, det 470, 471, 472, 475, 479, 550, 554
vestindisk-guineiske kompagni, det 470, 471, 476, 477, 479, 482, 483, 499, 500, 503, 505, 519, 522, 524, 525, 536, 616
vestindisk-guineiske rente- og generaltoldkammer 524, 530, 553, 555, 574
Vestmagterne 553
Westman, Johan 538
„Vesuvius" 520
Vett, J. D. 550
Weyhe, Daniel Benjamin 137
Whampoa 211
Whydah (Wydah, se ogsaa Wida) 468, 484, 510, 600, 603
Vibe, Mikkel 24
Vibe, Peder 443
Wichmann, F. N. 196
v. Wickede (major) 396
„Victoria" 481
Wida 484, 486, 487, 510
Videnskabernes Selskab 579, 596
Widt, Anna Sophia 568
Widt, Christian Pedersen 568
Wiedebrock (missionær) 206
Wien 376, 535
Wienerkongressen 406, 610
Wight 31
Wilberforce 574
Wilder, Johan 518
Wilkens, Johan Christian 604, 615
Villault (fransk rejsende) 454, 460, 466
Willemsen, Andreas 494
„Williamina Galley" 517, 519

de Willum, David 24, 55
de Willum, Jan (Johan) 22, 24, 55, 436, 442
de Willum, Povl 53, 54
Windekilde, F. 231, 234, 236
Windham, Thomas 433
Vinga 472
Winniett, W. 610, 612, 613, 614, 618
Vinter, Anders 487
Virginia 500
Virginien (Virginia) 436, 440
„Virgo Juvenis" 494
Vishnu 40, 63
Visigapatam 223
With, Peter 468
With, Jesper 531
Vitlaar, Hendrich 539, 540
Witt (assessor) 592
de Witt, Jan 482
Wittenberg 25
Witzen fort, se Fort W.
Wiwet, Friderich Wilhelm 537
Vizagapatam 37
Vliessingen 475
Wodschow (fuldmægtig) 383
Voelker, Gottlieb 265
Vogdt, Claus 112, 114, 139
Voigtland 327
Volckmar (generaldirektør) 545
Volquards, Tycho 226, 245, 262, 263
Volta (se ogsaa Rio Volta) 433, 434, 467, 468, 484, 486, 496, 497, 510, 511, 513, 518, 522, 528, 533, 534, 539, 540, 543, 553, 557, 560, 572, 573, 580, 586, 594, 595, 599, 603, 612, 616
Voltaire 331, 423
Wolters, Liebert 446
Worm, Jacob 107, 108
der Vos (brødre, kaptajner) 445
Voss, Tönnies 447
Wrisberg, Gerhard Friderich 528, 532, 573, 576, 583, 585
Wrisberg, Johan P. D. 576, 577, 578, 580, 581, 587, 588
Wrisberg, Philip Wilhelm 588, 589, 590, 592, 593, 595
Wuchters, A. 26
Wulff, Wulff Josef 457, 604
Wydah, se Whydah
Wyke, Charles Lennox 417
Wynn, H. H. 603, 606, 612
væbnede neutralitetsforbund, det 544
Værn (frue) 338
Wærøe, Anders Pedersen 487, 491, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 501, 509, 511, 512, 513, 514, 542, 561, 568

van Xanten, Peter 24, 25, 31
Xavier, Francisco (Frans) 12, 13

York 466
Ystad 24
Yung Chen 208, 209

Zamorin 191, 196, 228
„Zeeparten" 102
Zeliman 80
Ziegenbalg, Bartholomæus 41, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134
Ziegenbalg, B. L. 226, 230, 231, 232, 233, 234, 238, 245, 247
Ziervogel (krigsraad) 221
Zimmer, F. 51, 137
Zinzely 80
Zionskirken 146, 165, 176, 183, 185, 217, 256, 257, 325, 326, 328, 335, 377, 394, 409, 419
Ziu Ziu 88
Zürich 454

Ægypten 4, 5, 9, 12, 425, 432
Ækvator 611
Æreboe (tolder) 383

Öraker 356
Øresund 134, 153, 436, 442, 458, 472, 571
„Øresund" 25, 29, 33, 44, 47, 50, 51, 52, 58
Øresundstolden 76, 291
„Ørnen" 607, 608
Østasien 17, 295
Østersøen 7, 20, 148, 294
østersøisk-guineiske handelsselskab, det 549, 550, 553, 554, 555, 556, 572, 573, 574, 575
Østersølandene 549
Øst-Ghats 37
Østrig 375, 376, 574
Østrup, Niels Jensen 491, 492, 562
Østrup, Peder 488, 489, 490, 491, 494, 510
Øvre Guinea 433

VORE GAMLE TROPEKOLONIER er trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri. Skriften er Monotype-Baskerville serie 169. Klicheerne er fremstillet i kobber hos Bernhard Middelboes Reproduktionsanstalt. Papiret er specialkunsttryk fra De forenede Papirfabrikker A/S. Overtræk og forsatspapir er tegnet af Mads Stage og trykt i Carl Allers Etablissement A/S. Bogbinderarbejdet er udført af Bianco Lunos Bogbinderi, F. Müllers Bogbinderi og Petersen & Petersens Bogbinderi. Tilrettelægning og typografi: Viggo Naae